

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

3

CORPORIS
HAERESIOLOGICI
TOMUS TERTIUS
3

CONTINENS

DIONYSII PETAVII
ANIMADVERSIONES

IN

S. EPIPHANII PANARIUM.

ACCEDUNT

A. JAHNII

S Y M B O L A E

AD

EMENDANDA ET ILLUSTRANDA
S. EPIPHANII PANARIA.

BEROLINI

APUD A. ASHER ET SOCIOS.

MDCCLXI.

S. EPIPHANII

EPISCOPI CONSTANTIENSIS

PANARIA

EORUMQUE ANACEPHALAEOSIS.

AD VETERES LIBROS RECENSUIT ET CUM LATINA
DION. PETAVII INTERPRETATIONE ET INTEGRIS
EIUS ANIMADVERSIONIBUS

EDIDIT

FRANCISCUS OEHLER.

2

TOMI POSTERIORIS
PARS POSTERIOR

CONTINENS

DIONYSII PETAVII ANIMADVERSIONES
IN S. EPIPHANII PANARIUM.

ACCEDUNT

A. JAHNII SYMBOLÆ AD EMENDANDA ET
ILLUSTRANDA S. EPIPHANII PANARIA.

BEROLINI

APUD A. ASHER ET SOCIOS.

MDCCLXI.

~~C 241.5 (3)~~

C 241.10 (3)

Nov 15, 1861.

3492
49.209
9.2

DIONYSII PETAVII
ANIMADVERSIONES
IN
EPIPHANII PANARIUM.

DIONYSII PETAVII E SOCIETATE IESU ANIMAD- VERSIONES IN EPIPHANII OPUS QUOD PANARIUM INSCRIBITUR.

Π Ρ Ο Θ Ε Ω Ρ Ι Α .

Si cum exquisita rerum, quae in hoc opere tractantur, varietate ac copia adaequare commentationes nostras instituissem, non brevibus iisce notis et animadversionibus, sed ingentibus libris committenda res fuerat. Quoniam autem neque me commentariorum moles illa delectat, et eruditorum lectorum fastidiis occurrendum potius hoc in genere est, quam aliorum tarditati consulendum, nulla est obtinendae a me ratio praetermissa brevitatis. Ea vero visa est imprimis eiusmodi, ut diversas ex veterum exemplarium comparatione aut ex coniectura lectiones ad oram contextus adscriberem, tum ut leviora quaeque ac faciliora, vel commode ab aliis explicata, ne attingerem omnino, aut carptim breviterque perstringerem. Quamobrem certa potissimum argumenta delegimus, in quibus elaborandis atque illustrandis plusculum operae disputationisque consumptum est, quae nimirum talia esse consideremus, ut ad eorum minuendam obscuritatem nonnihil opera nostra posset accedere. Fuerat iamdudum animus, omnium haereseon, quae in hoc opere commemorantur, τὰ ἱστοροῦμενα primum, deinde opiniones ac dogmata omnia separato libello persequi et cum iis, quae Epiphanius perscripsit, quae ab aliis sunt Patribus exposita, conferre: sed ab eo consilio revocavi ipse me, quod eum mihi laborem iamdudum aliorum industria sublevasset. Etenim praeter veteres illos, Irenaeum, Augustinum, Philastrum, Damasenum, Tertullianum, Clementem Alexandrinum, Hieronymum ac caeteros, qui aut de haeresibus nominatim scripserunt aut earum in libris suis utcumque neminerunt, recentiores aliquot eodem in argumento summa cum laude versatos memineram; imprimis autem Gabrielem Prateolum atque illustrissimum magnorum Annalium conditorem. Quorum ille haereseon omnium luculentissimum catalogum literato ordine contexuit, hic in Annalibus suo quamque tempore consignatam reliquit: uterque uno in conspectu quas apud veteres illos dispersa erant ac dissipata proposuit. Hac igitur cura et cogitatione solutus hunc unum ad scopum commentandi laborem istum conferam, ut qui Latine iam, hoc est minus, ut spero, barbare studio nostro loquitur Epiphanius, idem Notis istis et Animadversionibus qua castigatus, qua illustrior factus, dilucide atque intelligenter id faciat, omni obscuritate deteresa.

DE INSCRIPTIONE OPERIS AC XX PRIORUM HAERESEON PARTITIONE.

p. 2.

Cum adversus LXXX haereses, quae ad suam aetatem extiterant, susceptum a se hoc opus profiteatur Epiphanius, duo quaedam occurrunt in eo negotio consideranda. Alterum haeresis nomen latissime in quibusdam usurpari, nec ad

A*

theologorum normam vocabuli usum istius exigi, a quibus quid proprie sit haeresis, et quantum reliquis ab sectis differat subtilius atque enucleatius declarari solet. Nam neque priores illae sectae, Barbarismus, Scythismus, Iudaismus, quatenus Christi ortum antecessit, inter haereses merito recensentur; neque ullae propriae sectae Barbarorum aut Scytharum fuerunt. Atque, ut diligentius in Hellenismi, Iudaismi ac Samaritismi species inquiratur, pleraeque forsitan e numero sectarum, sive haereseon, eximendae erunt: de qua re sparsim ac suis locis opportunius agetur. In Hellenismo quidem, cum quatuor tantummodo sectas Epiphanius numeret, infinitae adiungi aliae potuerunt: quarum plerasque in calce huius operis, in Fidei Catholicae Compendio prosecutus est. Alterum hoc in negotio considerandum est, quamvis omnes illae sectae inter Haereses haud immerito censeantur, nequaquam tamen Epiphanio octogenarium illum constare numerum. Etenim in partitione ipsa contra dividendi praecipua non mediocriter peccatum est, cum principio quinque ante Christum sectarum fastigia proponuntur: Barbarismus, Scythismus, Hellenismus, Iudaismus, Samaritismus; ac deinde posteriora tria genera in alias species tribuuntur. Et nihilominus genera cum subiectis sibi partibus eundem in numerum summamque conferuntur, quod est in divisione vitiosissimum. Neque enim genus $\pi\rho\delta\varsigma$ τὰ εἶδη ἀντιδιαίρεται. Ut si anima vitae praeditum corpus primum in animal ac plantam partiare: tum animal in terrestre, aquatile, volatile: plantam in herbam fruticem, et arborem; ac deinde collectis omnibus, octo corporis animati partes esse constituas, nimirum animal, plantam, terrestre animal, aquatile, volatile; herbam, fruticem et arborem. Ita enim inter divisionis partes genera ipsa, quae dividuntur, perperam referas. Quod in illa haereseon distributione commisit Epiphanius. Quippe tres illae, quas dixi, Hellenismus, Iudaismus, Samaritismus, cum suis partibus coniunctae summam conficiunt. Unde subductis recte omnibus, XVII duntaxat ante Christum, univere vero LXXVII haereses, non LXXX numerantur. Praeterea XX priorum haereseon alium in Epistola ad Acacium et Paulum presbyteros et in Anacephalaeosi, quam in ipso decursu operis, ordinem instituit. Utrumque nos in sequenti tabula proposuimus.

XX priorum haereseon ordo in Anacephalaeosi.

	1. Barbarismus
	2. Scythismus
	3. Hellenismus
	4. Iudaismus
	5. Samaritismus
Hellenismi	6. Pythagorei
	7. Platonici
	8. Stoici
Samaritismi	9. Epicurei
	10. Gortheni
	11. Sebuaei
Iudaismi	12. Esseni
	13. Dosithei
	14. Scribae
	15. Pharisaei
	16. Sadducaei
	17. Hemerobaptistae
	18. Ossaei
	19. Nazaraei
	20. Herodiani

XX priorum haereseon ordo ex opere Panarii.

	1. Barbarismus
	2. Scythismus
	3. Hellenismus
	4. Iudaismus
Hellenismi	5. Stoici
	6. Platonici
	7. Pythagorei
	8. Epicurei
	9. Samaritae
	10. Esseni
Iudaismi	11. Sebuaei
	12. Gortheni
	13. Dosithei
	14. Sadducaei
	15. Scribae
	16. Pharisaei
	17. Hemerobaptistae
	18. Nazaraei
	19. Osseni
	20. Herodiani

In posteriori serie Stoici ante caeteras philosophorum sectas collocantur, aliter atque in priori fecerat, quae longe hac in parte tolerabilior est. Hinc est, quod Stoicorum secta τρίτη ἀπὸ Ἑλληνισμοῦ sit inscripta. Nam tertium ab Hellenismo locum habet in serie, ut Platonici quartum, atque ita deinceps; non ut in inscriptione Latina est: *tertia Hellenismi secta*; pro quo scribe: *tertia ab Hellenismo secta*.

AD TOTIUS OPERIS PRAELUDIUM.

N. II. ἄφατα γὰρ ἐστὶ καὶ φατά.] Expungo posteriores hasce voculas, quae p. 4.
sententiam infuscant, καὶ φατά. Dixit quidem Hesiodus initio Ἔργων,

Ὅν τε διὰ βροτοὶ ἄνδρες δμῶς, ἄφατοί τε φατοί τε,

Ῥῆτοί τ' ἄβῆτοί τε,

sed alio sensu, quam ut huic loco congruat. Nam hoc unum Epiphanius significat, se non omnia complecti hoc in opere cupere, cum innumerabilia sint nec oratione comprehendi possint.

Τουτέστι βασιλείας Οὐαλεντινιανοῦ.] Est hic annus Christi ccclxxiv, quo suum opus aggressus est Epiphanius, Gratiano III, et Equitio Coss. Valentinianus enim et Valens imperium auspicati sunt anno ccclxiv bisextili, qui Ioviani et Varro-niani Consulatu notatur in Fastis. Ideo annus utriusque xi Christi est ccclxxiv. Gratiani annos praetermisit, ut opinor, librarius. Quare substituendum est καὶ Γρα-τιανοῦ ὀγδόου. Gratianus Lupicino et Iovino Coss., ut autor est Socrates lib. iv, cap. x, Imperator et Augustus a patre renunciatus est, anno Christi ccclxxvii. Ita-que undecimus Valentiniani et Valentis est Gratiani octavus. In Manichaeorum hae-resi LXVI, n. xx, annos Gratiani commemorat. Quem in locum caetera reservamus.

Ὅδῃ ἄθεσθαι διασκοπήσαντας.] Hic coniecturae locus est, nam de vitio constat. Scribe διασκοπήσας τὰς ψήφους, et εἰσω παρελθεῖν. Vel: διασκοπήσα τὰς ψήφους, et retinendum εἰς δ. Cum ad susceptum opus aggrediendum consentientia ve-strum omnium suffragia viderem.

N. III. Πάμφιλος τε.] Rei herbariae scriptores aliquot recenset, quorum ple-rosque Dioscorides in Praefatione commemorat, et Plin. lib. i. In his Pamphilus ille ipse videtur esse, de quo Suidas; qui inter caetera Georgicorum tres libros edidit, patria Amphipolita, vel Sicyonius, vel Nicopolita. Ex quo nonnulla passim excerpta leguntur in Constantini Geoponicis. Meminit et alicubi Photius.

Καὶ Ἡρακλείδης ὁ Ταραντινός.] Citatur a Galeno in libris de Compos. Medicam. κατὰ τόπους καὶ γένη: nec non et ab Athenaeo lib. III. Heraclides Tarentinus. Idem et Andreae medici meminit.

Βᾶσσος ὁ Τύλιος.] Tylus Messeniae urbs, quam nonnulli Oetylum vocant, ait Strabo lib. VIII. Sed corrupta hoc loco vox est, legendumque ex Dioscoride Βᾶ-σος ὁ Ἰούλιος.

Καὶ Πετρώνιος Νίγερ.] Dioscorides *Petronius Niger* coniunctim habet; Plinius vero *Petronium Diodotum* copulat, quasi eiusdem sint appellationes ambae.

N. IV. δι' ἐπὶν διαχλιών.] Non igitur vulgatam in nostris editionibus LXX Seniorum rationem secutus est, annorum MCCXLII, sed castigatam ac germanam, quae ad priorem annos addit xx. Magna iam tum olim Graecorum exemplarium non cum Hebraeis Latinisque modo, sed secum etiam discordia fuit. De priori p. 5.
dixerit Augustinus Lib. de Civit. dei xv, cap. XIII. Hieron. Quaest. Hebr. aliique maxime recentiores. De posteriori vide Eusebii excerpta chronologica, ubi varie annorum summa concipitur. Ac propter immanem absurditatem, quae ex Ma-thusalem annis oritur, animus est ad numerorum emendationem adiectus. Nam

si LXX Interpretum communem editionem sequare, quae annos Mathusalem ante genitum Lamechum arrogat CLXVII, Lamecho vero CLXXXVIII, consentiens additis Noëmi sexcentis anni ante diluuium IOCCCCLV. Vixit autem Mathusalem in totum annos IOCCCCLXIX. Igitur XIV annis post diluuium superfuisset; quod est ineptum. Quare Africanus Mathusalem annos ante Lamechum susceptum tribuit CLXXXV, qui ad Lamechi Noëmique totidem, quod proxime numeravimus, adiuncti summam conficiunt annorum IOCCCCLXXII. Itaque tribus quatuorve annis diluuium mors illius antecessit. At vero idem Africanus ab orbe condito ad diluuium annos colligit CIO CIO CCLXVII. Quippe Enos CXCIV confert, cum LXX duntaxat CXC numerent. Subtractis quinque illis superfluis crediderim in reliquis Epiphanium Africanum, sive LXX apud Africanum Interpretum calculum secutum annos computasse CIO CIO CCLXII.

Ἐν τοῖς ὄρεσι Ἀραράτ.] Chaldaeus Cordu, id est Ἰορδαῖος. Iosephus lib. I, cap. IV, ἀποβατήριον τὸν τόπον τοῦτον Ἀρμενίῳ καλοῦσι. Mox Berosum Chaldaeum citat: Λέγεται δὲ καὶ τοῦ πλοίου ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ πρὸς τῷ ὄρει τῶν Κορδαίων εἶναι μέρος τι εἶναι. Item ex Nicolao Damasceno: Ἔστιν ὑπὲρ τὴν Μινυάδα μέγα ὄρος κατὰ Ἀρμενίαν βάρις λεγόμενον, εἰς ὃ πολλοὺς συμφυγόντας ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ λόγος ἔχει περιωθῆναι: Franciscus Iunius pro Βάρις rescribendum existimat Λούβαρις, a quo non abhorreo. Sed idem solennia deliret, cum Lubar Armenio et Aegyptiaco sermone dicit idem esse atque ἀποβατικὸν sive ἀποβατήριον: id est locum editissimum, ex quo descensus patet, a verbo *Labar*, descendere. Unde et *Labarum* et *Labra* apud Epiphanium in Ariomanitis. Sed de Labra caeterisque nungis dicemus ad illum Epiphanii locum. Quod quidem ad praesens negotium attinet ἀποβατήριον Iosepho nuncupatur locus ille, in quo Noemus τὴν ἀπόβασιν, hoc est excensionem ex arca fecit; sive quod ibidem τὰ ἀποβατήρια sacra persolvit. Haec enim vis est horum vocabulorum, ἀποβατήρια, διαβατήρια et caeterorum. Valde igitur aberrat Iunius, cum ἀποβατήριον interpretatur arduum et excelsum, ex quo descendere oporteat; quod a Graecae vocis usu alienum et absonum est.

Ὁὐ γὰρ εἶτι ἐμφαίνου.] Putidissimi Iudaei Noëmum a Chamo exsectum nungantur: ut inter alios R. Selomo, qui et alia quaedam adiicit nefanda et ἀόρητα. N. V. ἐνθα τοῦ ἐπέλεξαντο.] Fortasse τόπον ἐπέλεξαντο.

Ἦν δὲ τοῦτο πάλαι Ἀσσυρίων.] Ager Sennaar et Babylon ipsa primum, inquit, ad Assyrios pertinuit. Respexit autem ad id, quod Genes x, II, legitur: *De terra illa (Sennaar) egressus est Assur, et aedificavit Niniven et plateas civitatis et Chale.* Verum *Assur* quidam proprium esse nomen existimant: ut R. Selomo, qui se ab impiorum consuetudine ac convictu segregavit, eundemque Aben Ezra Iaphet filium exituisse memorat. Equidem *Assur* hoc loco de Assyrio populo, vel Nino ipso regni Assyrii conditore libentius interpretor. Eodem porro spectare videtur, quod est apud Esaiam cap. XXIII, 13: *Ecce terra Chaldaeorum; Talis populus non fuit: Assur fundavit eam. In captivitatem traduxerunt robustos eius, suffoderunt domus eius, posuerunt eam in ruinam.* Sed Hebraica aliam sententiam praeferrunt: *Iste populus non erat illic olim. Assur fundavit eam narius;* vel, ut alii, *deserti incolis; qui erexerunt arces illius. Sed (Chaldaei) contriverunt palatia illius,* etc. Quod ita R. David exponit. Non est mirum aut incredibile, quod de Tyri eversione praedicitur. Ecce tibi Babylon et Chaldaea ipsa non eosdem semper incolas habuit; sed et ipsa vicissitudinem est experta. Nam Chaldaeorum populus olim ibi sedem non habuit, sed Assyrii principio tenuerunt et in ea urbes excitarunt. Tum Chaldaei pulsus Assyrii occuparunt,

qui a Chasad Nachoris filio oriundi, ait Kimchius, ex cap. xxii. Gen. com. 21. Haec ex Hebraeis, quamquam aliter Aben Ezra, et ex Latinis Hieronymus. Nam lxx diversi prorsus abeunt. Ex iis colligitur Assyrios olim tenuisse Babylonem. Ac nonnullis placet Sennacheribi maiores Babylonem invasisse, propterea quod lib. iv. Reg. cap. xvii, 24. rex Assyriorum Sennacherib de Babylone et de Cutha caeterisque regionibus incolas Samariam transtulerit. Sane Babyloniorum rex Assyrius in Scripturis interdum vocatur, et Babylonium sub Assyria fuisse comprehensam autores sunt geographi.

[Ἐκωνομάθησαν πάντες.] Scytharum nominis origo ab Hebraica voce סִיּוּת cum puncto semos, quod est *declinare, errare*. Potest et a סִיּוּת cum puncto dextro derivari, quod *discurrere et obambulare* significat. Utraque notio Scytharum moribus apprime congruit: quos *κλανήτας*, errabundos, et *ἀμαφοβούς* fuisse constat. Sed ea vocabuli ratio, quam Epiphanius affert, quod scilicet ἀπὸ τοῦ κλίματος τοῦ πρὸς Ἐδράπην εἰς Ἀσίαν declinaverint, non valde mihi probatur. Neque enim verum puto, Scytharum nomine priuscos illos insignitos, qui post diluivium turrim illam architectati sunt. Etymologicon Magnum *εὐξέσθαι*, quod est irasci et supercilium contrahere, *παρὰ τοὺς Σκύθας* nominatum scribit: quoniam iracundi Scythae. An potius *Σκύθας* Graeci ἀπὸ τοῦ *εὐξέσθαι* deduxerunt?

[καὶ ἀπὸ μιᾶς εἰς ἰβδομήκοντα δύο.] De eadem linguarum gentiumque distributione agit haer. xxxix, „nae est Sethianorum: ubi et lxxii linguas totidem, quod *κεφαλαῖωται* erant, et autores stirpis effloruisse dicit. Vulgatus est hic matricum linguarum populorumque numerus, de quo certatim chronologi disputant. Quorum quidem ratio mihi non satis explorata certaue videtur; non modo quod Graeci codices a Latinis et Hebraeis in numero dissident, sed etiam quod plerique *κεφαλαῖωται* cum posteris suis ac filiis in numero cententur. Non est autem credibile distinctum ab iis populum ac linguam illos constituisse. Certe enim Heber a Phaleg lingua diversus non fuit, ut etiam Augustinus existimat. Deinde Chanaanai omnes populi idioma commune sortiti sunt. Itaque labat illa lxxii linguarum partitio. Sed nec in eo laborare admodum necesse est, ut totidem illis nationibus domicilium cuique suum ac regionem assignemus. In quo multi nominum similitudines nimis ambitiose consecretantur. Est enim verisimile, pleuraeque finibus iis, quos occupant, relictis ac sedibus alio sese contulisse. Nam quod Moyses narrat, ab iis propagatas esse nationes omnes, non sic accipiendum est, ut eas per sese primum καὶ ἀμίσως regiones insederint atque in earum possessionem pedem ipsi posuerint, sed ut eo saltem illorum posterii commigrarint. Verum haec discutere longioris et operae et alterius instituti fuerit.

p. 7.

[Ψοῦς τὰ Ἀξιωματικά.] Mendose pro Ἀξουματικά: ut est in Sethianorum haeresi; nec minus emendandum *ψοῦς*, pro quo *φούθ* legendum. Sive ut est Esaias cap. lxxi, 19. *פִּרְיָא, פּוּל*. De Axumitis alius erit dicendus locus.

[Ῥεγμαῖα καὶ Σαβᾶ, καθᾶ.] Corr. Σαβαθαῖα; qui inter filios Chus recensetur. Pro *Δουδ* fortasse *Λουδ*, quippe *Λουδαῖοι* inter filios Mestram numerantur.

[Τὰ πρὸς τῇ μαράμωσιν χώρα.] An Ἀράβων? an potius *Γαραμάντων*, nam haec vicina sunt nomina. Est qui Regamam Ptolomaei, quae est in Arabia felice ad Regma transferat: de qua Ezech. xxviii, 22. *רַבְּכִי שְׁבַח רַעְמָה*.

N. vi. *Νεβρωθ γὰρ βασίλευσεν*.] Quem plerique omnes chronologi, imo et antiqui Patres, Belum fuisse censent, Babylonis conditorem. Huius filium Assur Epiphanius facit: quem quidem Ninum fuisse par est, si Nembroth idem cum Belo fuerit: et eadem utrobique colligendi ratio. Nam Belus Babylonem extruxit, et Ninus Niniven. Atqui priorem a Nembroth, posteriorem ab Assur civitatem

conditam Moyses affirmat. Verum Assur Genes. x, ii. gentis nomen esse, non viri proprium existimant alii; quibus libenter subscripserim. Sed haec annalium ac chronologiarum paginas implent, nec sunt pluribus hoc loco disceptanda.

Τούτου ἡ βασιλεία ἐν Ὁρέχ.] Pro Ἀρράλ LXX. Ἀρχάδ, Hebraei כְּרָאָד.

Κτίθει δὲ καὶ τὴν Θειράς.] Nescio unde haec expiscatus sit, quae in Genes. x illo capite non leguntur. Ubi hoc dantaxat habetur: Principium regni Nembroth fuisse Babylonem, καὶ Ὁρέχ, καὶ Ἀρχάδ, καὶ Χαλάννη in terra Sennaar. Unde Assur egressus φιλοδόμησε τὴν Νινευὶ, καὶ τὴν Ῥωβῶθ πόλιν, καὶ τὴν Χαλάκ. Pro Ῥωβῶθ πόλιν Hebraice scriptum est רְיָעַי רְבִרְרָה, quod Hieronymus vertit: *plateas civitatis*, et quo appellativo habuit, quod Graeci proprium fecerant. Intelligit autem urbis Ninivas plateas, quas Ninus extruxerit. De Epiphanio quid dicam aliud occurrit nihil, nisi voces istas, Θειράς et Θόβελ, alienum in locum translatas esse. Nam Thiras et Thubal inter Iaphethi posteros numerantur com. 2. *Thubal, et Mosoch, et Thiras*. Fortassis enim cum Regma, Sabatacha caeterisque quodam alios recensuit Epiphanius, et inter illos Thubal et Thiras. Nisi haec coniectura placeat, pro Θειράς, et Θόβελ, ac Λόβος propria urbium illarum nomina substituenda sunt, quas Assur aedificavit. Certe in Λόβος vestigium quoddam apparet vocabuli Ῥωβῶθ, et in Thiras vocis רְיָעַי, quae civitatem significat. Unde ita depravari vox ista potuit Ῥωβῶθιρα.

Ὁὐ πολὺ δὲ ἀλλήλων τῷ χρόνῳ διεστήμασιν.] Bactrianorum rex ille, quocum Ninus confixit. Oxyartes a Diodoro vocatur; a Iustino, Arnobio ac caeteris Zoroastes. Neque dissentit Plinius, ut Scaligero videtur. Neque enim dubitat ille, sitne magus idem cum rege Bactriano, sed utrum unus hic fuerit, an et alius postea, quod Salianus noster recte in Annalibus animadvertit. Vanissima Magorum natio Zoroastrem illum antiquissimum putat, utpote qui Troianum excidium quinque annorum milibus antecesserit, ut Plinius et Plutarch. Tract. de Iside testantur. Apud Laertium Xanthus Lydius sexcentis dantaxat annis ante Xerxis δολύβασιν extitisse Zoroastren asseverat. Unde merito plures eiusdem nominis fuisse suspicatur Scaliger.

Τὸν Σερούχ ἐρμενεύμενον ἐρεθισμὸν.] Varias sunt apud Epiphanium Hebraeorum nominum origines et interpretationes partim obscurae, partim subsaburdas. Multa enim vel eruditissimis per imprudentiam excidunt. Neque propterea Hebraismi fuit imperitus Epiphanius, quem Graecae, Syrae, Hebraeae, Aegyptiacae, et ex parte Latinae linguae scientem fuisse confirmat Hieron. Apol. ii. contra Ruff., quem argute bilinguem nominat, quod Graece Latineque nosset. Inter falsas originationes haec ipsa vocabuli Serug interpretatio a Calvinista quodam profertur cum aliquot aliis; ut cum caeteros Patres erroris haud expertes fuisse colligat, tum vel imprimis Epiphanium in explicandis nominibus aberrasse. Nos de reliquis, quae in hoc scriptore notat, sparsim ac suo loco videbimus. Quod ad praesens vocabulum spectat, male ab Epiphanio putat σερούχ ἐρεθισμὸν verti: cum ita scribendum sit hoc nomen, σερούχ, et *propaginem*, non irritationem significet. Haec ille. Verum purgandi hoc quidem loco Epiphanii facilis est et explicata ratio. Primum enim σερούχ, non σερούγ scribendum illi fuit, cum prior modo LXX conceperint. Et fieri potest, ut Hebraice quoque saltem aliquot in exemplaribus שְׂרִירָה non שְׂרִירָה lectum sit: ex quo Graece σερούχ ediderunt LXX. Nam רָ per X plerumque reddi solet: ut in כְּדָרָה et כָּמֶה, *Nachor* et *Cham*. Utcunque vero scriptum extiterit, potest commoda aliqua interpretatione Epiphanii glossa defendi. Imprimis שְׂרִירָה *perplexum esse* atque *intricatum* significat, unde שְׂרִירָה *propago*, non שְׂרִירָה, ut Calvinistae placuit. Quare perperam et ipse σερούχ,

sive **שׂרר** *propagines* vertit, cum ratio postulet, ut sit *intricatus et perplexus*. Et quoniam quae eiusmodi sunt, hoc est implicata et perplexa, tricis suis *ἐπεθίζειν*, provocare atque irritare solent; inde fortasse **שׂרר** τὸ ἐπεθίζον vel ἐπεθισμός dicitur, ex reconditore lingua. Non enim omnes omnium vocum potestates in sacris literis expressae sunt. Sin est ut **סררן** LXX in Hebraeo repererint, qui *σπούχ* scripserunt; bellissime ad hunc modum quadrabit. **סררן** Chaldaeis et Rabbinis est *perverse agere* Sam. II. cap. XIX de Semei **סררן** *perverse egit, rebellavit*. Hinc **שׂררן** *iniquitas, peccatum, rebellio*; **סררן** *rebelles*. Vide Eliam in Thisbi. Indidemque *σπούχ* hoc est a rebellionem, contumacia et *ἐπεθισμός*. Eadem vox Hebraice idem est ac superfluum esse, redundare, quod et aliam eiusdem notionis originem indicat: quasi sit *ἐκ περιουσίας ὕβριζεν* lasciviri, et insultare ac procaciter irritare. Est illa vero Epiphaniae interpretatio longe praeabilior, quam quae apud Hieron. lib. de Nom. Hebr. legitur: ut sit *corrigia, vel perfectus*. Nam **שׂררן** non **שׂרר** corrigiam sonat, unde Seruc, *σπούχ* non Serug legendum esset. Quanquam litera Caph in fine cum Raphe aspirate pronunciat, ideo Graece *σπούχ*. An ita in Hebraeo legerat Hieron. aut LXX Seniores divinare non libet. Alterum glossema, quod addit Hieronymus, nempe *perfectus*, non capio, neque ad rem pertinere puto. Quis autem nesciat multa Hebraeorum vocabula, quod aliter Graece perscripta essent et ab origine detorta, doctissimis interdum Patribus fraudi fuisse, minus ut rectas illis significationes affingerent? Exemplo sit quod cum haec scriberemus fortuito nobis occurrit. Idem Hieron. Epist. ad Ageruch. *Noēmi*, cuius in libro Ruth historia commemoratur, *consolationem* interpretatur, quod Hebraice est **נעמי** a **נעם**, non a **נדם**.

p. 9.

Καὶ ἤρξατο εἰς ἀνθρώπους.] Haesit haec ex Eusebii Chronico, quae in Graeca editione Scaligeriana leguntur pag. 13. Sed ibi Iaphethi non Semi filius Seruch dicitur, ut etiam apud Spidam in vocabulo *Σαρούχ*, ubi eadem fere declarantur. Quia et illud contra atque Eusebius scripsit ab Epiphania subjungitur: Nondum aetate Seruch lapides, ligneave simulacra, aut aurea argenteave fabricata; sed in picturis et coloribus omnem, ut Tertullianus loquitur, Idololatriae paraturam constituisse. Eusebius vero: *Αὐτὸς γὰρ, inquit, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ τοὺς πέλας γυνωμένους ἢ πολεμιστάς, ἢ ἡγαμόνας, καὶ τι πράξαντας ἀνδρίας ἢ ἀρετῆς αἴτιον ἐν τῷ βίῳ τοῦ μνημονεύεσθαι, καὶ ὡς ὄντας αὐτῶν προπάτορας ἀνδρίας ἐπηλῶν ἐτίμησαν*. Quae fortassis in concordiam redigi ita possunt, ut Epiphaniae idola ac simulacra duntaxat affabre facta et caelaturis effigiata per illud tempus extitisse neget; non autem informes truncos aut lapides sive columnas: de quibus Eusebius accipiendus est, cum eas vocat *ἀνδριάντας ἐπηλῶν*. Ab iis enim rudibus et impolitis statuis et columnis idololatria coepit. Clem. Alex. Strom. I. Πρὶν γ' οὖν ἀκριβοῦσθαι τὰς τῶν ἀγαλμάτων σχέσεις, κίονας ἰσάντας οἱ καλαῖοι ἔσειον τοῦτους, ὡς ἀφιδρώματα τοῦ θεοῦ. Quod ad eius columnas, quae Israelitis in solitudine praeibat, imitationem expressisse Daemones ibidem disputat. Sic Athenienses pro foribus columellas et obeliscos Apollini consecrabant, quem *ἀγυῖα* vocabant. Aristoph. Scholia ad *Σφήκας*. Ἀγυῖα κίων εἰς δέξυ λήγων, ἐν ἰσάσει πρὸ τῶν θυρῶν ἰδίου δὲ φασιν αὐτοὺς εἶναι Ἀπόλλωνος, οἱ δὲ Διονύσου, οἱ δὲ ἄμφοιν. Hi sunt θυραῖοι et ἀνήλιοι θεοί. Tertull. Apolog. *Etiā apud Graecos Apollinē θυραῖον et Antelios daemones ostiorum praesides legitimus*. Hesychius Ἀντρίλιοι θεοί, οἱ πρὸ τῶν θυρῶν ἰδρυμένοι. Est igitur propius vero, informes illas moles initio pro diis erectas. Tum paulatim artem ac *διάρθρωσιν* accessisse, auctore, ut ferunt, Daedalo. De quo Themistius Orat. XV: ac demum expressas coloribus imagines et picturas, licet contra sentiat Epiphaniae.

Περὶστῆ δὲ ὁ ἀγών.] Scrib. ut est in Regio, αὐτῶν. Ab Adamo ad Thare xx γενεαὶ sunt, quia Cainaa in numerum venit. Eae colligunt, ut hic Epiphanius indicat, annos 3332. Reipsa autem, ex Lxx Seniorum editione, annos 3364. Ab Adamo ad diluivium supra numerati sunt 2262. Hinc ad Thare ortum anni sunt 1102. Fiunt anni 3364. Quare annis minus 32 dixit Epiphanius. Vide sequentem numerum.

Ἐξότι Θάβρα.] Suidas in Σερούχ. Ἐντεῦθεν εἰσῆχθη ἡ πολυθεΐα καὶ ἡ εἰδωλολατρεία, τοῦτο δὲ διέμεινε παρ' αὐτοῖς μέχρι τῶν χρόνων Θάβρα τοῦ πατρὸς Ἀβραάμ· ἦν γὰρ ἀγαματοποιός, ἀπὸ διαφόρων ἑλῶν εἰκόνας ἐργαζόμενος etc.

N. vii. καὶ μετέπειτα ἰθεοποιήσαντο.] Haud absimilem idolorum eorumque cultus originem disce ex lib. Sapientiae cap. xv. Lactantio lib. i, cap. xv.

p. 10.

Ἐπειτα δὲ ἀκινάκην σφόντες.] Martem imprimis coluere Scythae, cuius effigies erat acinaces ferreus, ait Herodotus lib. iv. Huic templum ex virgultorum fasciculis extruebant, ubi et captivos mactabant. Sed quoniam in eum Herodoti locum incidimus, obiter hic a nobis emendandus atque illustrandus erit. Cum templum illud describit pag. 152. ait sarmentorum ab illis fasces comportari, exaggerarique ἐπὶ σταδίου τρεῖς μῆκος καὶ εὖρος, ὕψος δὲ ἑλασσον· *longitudinis ad stadia tria, totidem latitudinis, altitudo vero minor*. Nonne otiosum est admonere minorem tribus stadiis altitudinem fuisse? Quis tam alte erectum cumulum suspicari posset? Plane igitur mendosus hic locus est, et pedum cubitorumne certus deest modus, quo minorem fuisse exaggerationem illam scripserat. Ad haec paulo ante, cum sacrificiorum rationem explicat ac quemadmodum hostias immolarent, quaedam leguntur partim ab interpretibus ignorata, partim corrupta. Τὸ μὲν ἱερῖον αὐτὸ ἐμπροσθιμένον τοῖς δύο πόδας τοῖς ἐμπροσθίου ἔστηκε· ὁ δὲ θύων ὀπισθεν τοῦ κτήνεος ἰστῶς, σπάσας τὴν ἀρχὴν τοῦ στρόφου καταβάλλει μιν· πίπτοντος δὲ τοῦ ἱερῖου ἐπικαλεῖ τὸν θεόν, τῷ ἄν θύῃ· καὶ ἔπειτα βρόχῳ περιῶν ἔβαλε τὸν αὐχένα: *Victima ipsa primoribus alligata pedibus sistitur. Cuius a tergo stans sacrificialis, funis extremum trahens pecudem prosternit. Mox ea cadente Deum illum nominatim invocat, cui sacra facit. Inde laqueo collum circumdat*. Haec verba σπάσας τὴν ἀρχὴν τοῦ στρόφου Laurentinus perperam vertit; *amota imprimis insula*. Ista vero περιῶν ἔβαλε τὸν αὐχένα vitiosa sunt. Scribe περὶ ὧν ἔβαλε pro περιέβαλε; quod Ionicum est. Sic alibi κατ' ὧν ἐκάλυψε: et κατέμειν ἐφάρμαξας. De Aoinace vide Alexandrinum Clementem in Protreptico, Lucianum in Toxari.

Ἐξοὺ τὸ γένος κατὰγεται Φρυγῶν.] A Thracibus originem traxere Phryges. Dardanus certe primum in Samothracia conseedit, unde in Phrygiam traiecit. Sed et a Moesis vel Mysis Europaeis Mysos Asiaticos propagatos asserunt. Diserte idipsam Strabo lib. x. καὶ οὐκ ἀπεικός γε, ὥσπερ αὐτοὶ οἱ Φρύγες Θρακῶν ἄποικοι εἴσι, οὕτως καὶ τὰ ἱερά ἐκείθεν μετανηγέθαι.

Μετηγέθαι δὲ ταῦτα εἰς Ἑλλήνας.] Euseb. in Chronico A. CCCCLXIV. *Primus Cecrops bovem immolans Iovem appellavit*.

Καὶ ἦν μὲν κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν.] Abraamum anno Nini XLIII natum esse docuit in Chronicis Eusebius, idque posteris omnibus persuasit. Nam nemo est veterum post Eusebium, qui non pro certo id habuerit ac tanquam ἀναπόδεικτον ἀρχὴν Chronologiae suae praefixerit. Sed in digerendis Assyriorum ac Medorum intervallis variat Eusebius. In posteriore Chronicorum libro, qui annos expansos complectitur, ab ortu Abraami, quem vult esse Nini XLIII, ad Sardanapali mortem anni sunt CIO CXVI. Additis Nini XLII, qui Abraami natalem antecedunt, et Beli LXV (alibi LV idem autor numerat), coniunt anni CIO CCIII, quibus Assyriorum monarchia tenuit. Sequuntur Medi: quibus annos imputat CCLX. Itaque

Cyri ac Persarum initium ponit numero *ομο* *ccclvii*. Hic Scaliger nullum insectandi Eusebii finem facit eique pene omnibus paginis insolenter illudit. Accusationis caput est, quod Assyriorum reges aliquot praeterierit et de annis illorum detraxerit. Cum enim ex Africano regum illorum seriem et annos uniuscuiusque descripserit, apud Africanum vero reges numerentur *xli*, iisdemque mille quadringenti octoginta quatuor anni tribuantur; Eusebius *iv* reges, annos *clxii* expunxit. Tum aliis rursus annis detractis eo calculum perduxit, ut mille circiter ac trecentis annis Assyriorum imperium circumscriberet. Quod eo animo fecisse putat Scaliger, ut ad institutum suum ac *πρόληψιν* regum illorum tempora dirigeret. Quamobrem immanis hic est anachronismus Eusebii, si Scaligero creditur; ex quo factum est, ut anno Nini *xliii* natalem Abraami posuerit; cum ad Beluchi *xxx* reficiendus fuerit, qui est a *xliii* Nini fere *ccclx*. Sed vanissima est haec Scaligeriana ratio, ex qua perabsurdum illud sequitur, Assyriorum regum initium ante diluuium extitisse. Mundum enim creatum existimat anno per. Iul. 764., a quo ad Christi natalem Dionysianum, qui anno eiusdem periodi 4713. convenit, anni sunt 3950. Idem porro Sardanapali necem et Assyriorum finem in annum coniecit period. Iul. 3840., qui est mundi 3077. Rursus diluuium accidit, ut ille putat, anno mundi 1657. Quibus de 3077 detractis, reliqui sunt 1420. Atqui regnatum est ab Assyriis annos 1434. Igitur anno ante diluuium 64. Belus imperium adiit. Nullum hic proleptici temporis methodus locum habere potest: ubi historica veritas ac verorum regum verique imperii tempus exquiritur. Quid enim peccavit Eusebius, qui eos annos omisit, ex quibus absurditatis tantum sequebatur? An non Ctesiam, Diodorum, alios denique, quam Africanum autores habere potuit, ex quibus numerum illum regum Assyriorum conficeret? Sane Diodorus, quam Euseb. lib. 1. Chron. pag. 29. edit. Graecae profert, Sardanapalum a Nino quintum ac tricesimum numerat; ita sunt additis Nino ac Belo, reges *xxxvii*, quot Eusebius percensuit. Quod si quatuor illi reges ab Eusebio praetermissi nihilo secius intrudendi fuerant, intererat eius, qui ludibrium vereretur, de singulorum saltem spatii aliquot annos deducere, ut Assyriorum primordia intra diluuii metas continerentur.

Nos ut obscurissimi vetustissimique imperii vestigia persequamur, certam epocham deligemus, de qua apud omnes ferme chronologos constat. Ea est Cyri ac Persici regni, cuius initium omnes statuunt Olymp. *lv*. anno primo. Coepit haec Olympias, ut alias ostendetur, anno per. Iul. 4154. Quare vel hoc ipso anno vel sequenti, labente scilicet Olymp. anno primo, Persarum imperium iniiit. Nos certis de causis annum 4155. Cyri exordio praefinimus. Iam vero Medis, qui Persas antecesserunt, annos cum Diodoro et Ctesia imputamus *cccvii*. Quare illorum initium convenit anno per. Iul. 3338. Mundus, ut opinio fert nostra, conditus est per. Iul. 730. autumnano, siquidem ad Dionysianum Christi natalem annos ab orbe condito putamus fere 3483. Accidit itaque diluuium anno per. Iul. 2386., mundi 1656. A quo ad Persarum exordium anni colliguntur 1769, ad Medorum 1452. Quocirca si, ut Diodoro et Eusebio placuit, Assyriorum imperium ad annos 1300 propagatum est, merito Beli a nobis initium statuitur anno post diluuium 153., mundi 1809., periodi Iulianae 2539. Indidem vero consequens est annum primum Beli natalem Abraami praecedere annis 140, si annos Belo quinque et exagenos attribuas. Abrahamum denique non anno Nini 43., sed Semiramidis 28. natum esse, cum eius ortus incidat in annum a diluuiio 292., period. Iul. 2678., mundi 1943. Haec de Assyriorum intervallo et initio proponenda modo; alibi probanda nobis erunt.

Αἰγυπτίων τε ἑκτοκαίδεκάτη.] Longissima de Aegyptiorum dynastiis deque Scaligeri in Eusebium intemperantia disputatio hoc loco institui poterat. Nam et hic quoque proleptici temporis commentitiarumque dynastiarum methodus vestigia omnia veritatis permiscuit. Sed animadversionum nos brevitatis libere ista leviter admonet neque vehementius ad eas quaestiones incumbere. Dynastias Aegyptiorum ex Manethone Africanus unam et triginta commemoravit, quibus annos assignat 5354. Ab eo diversissimus est Eusebius tam in dynastiarum ordine, quam in annorum summa. Propterea odiose hominem insectatur Scaliger, et Manethonis dynastiis omnibus explicatis, earum caput ultra mundi primordia longissime promovet. Quod ad fabularum institutum opportunum, ad historiae veritatem indagandam frivolum ac ridiculum est. Non enim mediocris ineptiae est, hisce nugis ac quisquiliis locum in historia chronologiaque tribuere, atque Eusebium propterea culpae, quod a fabulosis deliriis abstinens certam inierit viam, qua haec ad historiam accommodaret. Quoniam igitur Aegyptiorum, uti diximus, initia obscurissima sunt, harum dynastiarum novissima tempora consideremus, quorum historia certior, ut effusam fabularum lasciviam quibusdam terminis ac limitibus coerceamus. Cambyses anno, ut autor est Herodotus, regni sui quinto expugnavit Aegyptum, paulo post Amasidis obitum. Ad hoc tempus sex et viginti dynastiae ab Africano numerantur, anni 5159. De Cambysis exordio dubitari non potest, cum et ex hystoria et ex astronomicis observationibus apud Ptolemaeum liquidissime constet. Convenit autem anno per. Iul. 4185. Ergo annus eius imperii septimus coepit anno 4189, quem esse definitum mundi 3459. A diluvio ad hoc tempus anni decurrerunt 1803, quo spatio continenda dynastiarum intervalla, quibus ab ortu Abraami ad Cambysis quintum Eusebius imputat annos 1491. Sed Abraamo nascente xvi. dynastiam inchoatam scribit; a quo discedit Epiphanius, qui xviii posuit, ut eodem tempore, quo Assyriorum monarchia coepit, Aegyptios regnasse dixerimus, cum illorum primordium circa annum a diluvio 153. incidere, detractis totidem annis ab intervallo, quod a diluvio ad quintam Cambysis elapsus est, anni supererunt 1650 ab Aegyptiorum initio ad Cambysen usque et Persarum in Aegypto dominatum, per Africani dynastias, si lubet, dispensandi; quod otiosum ac nugacissimum est. Ad summam qui Aegyptiacarum originum historiam veritatemque consequi studet, postulatitias illas Scaligeri periodos et omnem dynastiarum pompam reiiciat necesse est, ac certis se annorum intervallis adstringat.

Of ἡ Σικυωνίᾳ δὲ μύθοι.] Ex eodem Eusebio sumpsit. Sed hoc parum fideliter, quod primum Sicyoniorum regem facit Europem, cum sit apud Eusebium secundus. Nam primus est Aegialeus, qui annis LII regnavit. Huic Europs successit, cuius anno xxii nascitur Abraamus. Antiquissimum hoc in Europa regnum fuit. Cuius in annis minime autores consentiunt. Sed parum admodum fere omnes absunt a millenis, quot Apollodorus apud Eusebium numerat. Huius regni si initium explorare volumus, eadem, qua supra, methodo, considerandus est finis. Postremus Sicyoniorum regum Zeuxippus fuit, cuius post obitum Agamemnon regnum illud invasit: ita ut deinceps reges nulli proprii fuerint, sed sacerdotes: tametsi post Zeuxippum Pausanias Hippolytum regnasse scribit, quo imperator Sicyoniis potitus est Agamemnon. Addit et Lacedaem regem, sub quo a Doriensibus Sicyonii subacti sunt. Coustat igitur propemodum sub Troianum exordium Sicyoniorum desiisse regnum. Tempus ἀλώσεως Troianae annus est in per. Iul. 3230., mundi 2900., post diluvium 1144. Quare cum Agamemnon xv annos regnaverit, ex quibus x Troianae obsidioni decerpenti sunt, quinque primis

p. 13.

Sicyonem expugnavit. Coepit autem Agamemnon, ut eodem anno desisse fingamus, quo Troia est excisa, per. Iul. 3516., mundi 2786., post diluvium 1180. Quare si anno regni primo Zeuxippam vicit, ac primi illi regum anni terminati sint, afirmandum est Sicyoniorum imperium iniisse anno post diluvium circiter CLXIV., paulo post Assyriorum exordium. Ita falsum erit, quod Eusebius operis initio praefixit, ortum esse patriarcham Europis anno XXI., qui est ab initio regni Sicyonii LXXIV: nam centum prope ac triginta anni inter utramque epocham interiecti sunt.

Καὶ ἦν τῆς τοῦ κόσμου καταβολῆς.] In superiore numero ab orbis initio ad εικοστὴν γενεάν numerabat annos 3332: cui summae duos et triginta deesse ad LXX Seniorum ratiocinia monuimus. Vicesima γενεά, quia Cainan comprehenditur, est Thare ortus, Abraami vero XXI. Ad hanc anni sunt ex LXX. 3434, nempe additis Thare septuaginta, quot erat natus, cum Abraamum genuit. Ad Abraami porro circumcisionem anni fluxerunt 3532. Atqui Epiphanius ab orbe condito ad Abraami XC, quo circumcisionis praeceptum editum est et Iudaismus coepit, nonnisi 3432 annos enumerat. Aut igitur πανταχόσια pro τετρακόσια restituendum est: aut certe summam illam non ad Isaaci natalem vel circumcisionem Abraami, sed ipsius ortum Abraami perduxit, hoc est ad XXI ab Adamo γενεάν. Hoc si ita est, tum in viam redierit Epiphanius, et XXX fere illos annos restituerit, quos a superiore calculo abesse docuimus: nisi quod tres omnino anni desiderantur, quod nullius est momenti.

Σκυθισμὸς γὰρ ἀπὸ τοῦ κατακλισμοῦ.] Ad Seruch, inquit, et tarrim: quasi Babyloica turris Seruchi tempore sit extracta. Quod secundum Latinos defendi potest, Graecorum vero rationibus repugnat. Etenim Geneseos x, 25. Heber Phalego filio nomen imposuit ab eventu: *Quod in diebus eius divisa sit terra.* Hoc partim Heberis ipsius tempore, paulo ante Phaleg ortum accidisse censent, partim sub Phaleg, et *in diebus ipsius.* Qui posteriorem sectam tenent, Heberem dicunt affiatu prophético praesensisse divisionem illam, quam post Phalegi ortum quamlibet longe, impune certe summovent. Tertius a Phalego Seruch est, qui anno apud Latinos aetatis xxx. Nachorem genuit, cum Phaleg XCII ageret. Quare sub Serucho turris aedificari potuit. Verum hoc LXX Seniorum ratiocinia non ferunt. Nam ab ortu Phaleg ad Seruchum anni sunt apud Graecos CCLXII. Vixit autem Phaleg annos non amplius CCXXXIX. Non potest igitur sub Serucho excitata esse turris si quidem vivo adhuc Phalego, *et in diebus eius divisa sit terra.* p. 14. Ideo πλατυκῶς Epiphanius dixit, ἄχρι τοῦ πύργου καὶ τοῦ Σερούχ; quia secundum turris aedificationem Seruchi temporibus idololatria grassata est.

Animadvertenda et hoc loco et alibi sparsim constituta apud Epiphanium religionis ac sectarum progressio. Principio enim Barbarismum ab orbis initio ad diluvium decurrisse putat. Inde ad ortum Seruchi Scythismum. A Serucho deinceps Hellenismus obtinuit. Tum Abraamiaeorum ab Abraamo secta. Exinde Iudaismus ab anno patriarchae XCIX. Quae partitio maxime ob Scythiamum fautorem me non habet. Neque enim fando unquam est auditum, Noemi posteros ante turrim conditam Scythas appellatos, aut aliis denique, quam Scythiae incolis, post nationum utique divortia Scytharum vocabulum attributum. Hanc Epiphanio partitionem peperit arguta illa Pauli interpretatio ad Rom. I., ubi Barbarorum, Scytharum, Graecorum, Iudaeorumque fit mentio. Sed quam alienus ab Epiphanii mente sit apostoli locus ille, res ipsa loquitur.

Ζεμβρὸν καὶ Ἰζάν.] Hebraice Iecsan LXX Ἰεκτάν. Mox Ἐμμαῶτι corrupte apud Epiph. pro Μαδάν. LXX Μαδάλ.

Ἐξ ὧν αἱ φυλαί.] De Sarracenerum φυλαίς et φυλάρχοις frequens apud Procopium aliosque mentio.

Ἐξ οὐκίρ πέμπτος.] De Iobi stirpe et origine non eadem fuit antiquorum opinio. Sed quam Epiphanius sequitur, ea communis maximeque probabilis est: Iob eundem esse cum Iobab, de quo Genes. xxxvi, 33. Quod in editione LXX ad calcem libri Iob adnotatum est: ὅστις εἶναι αὐτὸν πέμπτον ἀπὸ Ἀβραάμ, excluso scilicet Abraamo, ut Epiphanius interpretatur. De quo vide cum alios, tum Salianum nostrum, qui de Iobi historia, ut et de caeteris, luculente eruditique scripsit.

Ἐπὶ τὴν Μεσοποταμίαν Φαδάν.] Mesopotamia ܩܘܛܢܐ ܕܥܝܪܐܢ, *Padan Aram* appellatur Genes. xxv et xxviii. Sed quae sit altera Mesopotamia Susoba, nondum comperi, nec ulla eius nominis occurrit.

N. ix. Ἐν ἰβδομήκοντα ψυχῶν.] Corr. ψυχῶν. De numero dissident Hebraei Latiniq̄ue codices a LXX Senioribus, secundum quos Act. vii, 14. Stephanus LXXV animas enumerat: quanquam iidem illi LXX Deuter. x, 22 non plures animas quam septuaginta posuerunt. De hac quaestione vide Hieron. in Tradit. et Augustin. Quaest. cccc. in Genes. et xvi. de Civit. Dei cap. 40.

Ἐν χρόνοις Μωϋσέως.] Prava interpunctio falsissimam sententiam hoc loco peperit: nempe quinta γενεῇ utrobique tam in stirpe Levi, quam Iudae, Israelitas ex Aegypto migrasse. Dixit enim paulo ante: mansisse illos in Aegypto γενεῶν πέντε, quas deinde singillatim percenset. Atqui de sola id Levitica utcunque verum est; in Iudae stirpe falsum. Haec enim est utriusque series.

p. 15.

Jacob

Levi	Iuda
Caath	Phares
Amram	Hesron
Moyses	Ram
	Aminadab
	Naasson

Aegyptum ingressus est Jacob, cum iam Caath nepotem ex Levi filio suscepisset. Quamobrem prius illud falsum est, πέντε γενεῶν in Aegypto commoratos Israelis posteros, cum duae aut ad summum tres duntaxat intercesserint. Posterius, quod ait quinta γενεῇ liberatum esse populum, commoda interpretatione sic adinvandum est, ut quintum caput per γενεῶν intelligat. Nam Moyses a Iacobo quintus est. Neutrum in stirpe Iudae procedere potest. Siquidem Naasson a Iacobo septimus est. Ergo ita locum Epiphanii concipiemus: ἐν χρόνοις Μωϋσέως καὶ Ναασσών: πέμπτη γενεῇ κατὰ τὸν Λεὼ ἐξῆσαν etc. *Quinta generatio duntaxat in serie Levi.* Quod adiciendum ideo fuit, quia ambas inter se familias permiscuerat. Ad eumque modum corrigenda et Interpretatio nostra.

Huc illa celebris et a chronologis vexata quaestio pertinet: quot annos in Aegypto Israelitae permanserint; quam ne attingam hoc loco, cum eorum, a quibus est tractata diligentia et copia, tum instituta notarum brevitatis hortatur.

Ἦν δὲ κατ' ἐξέλινο καιροῦ.] Veteribus ante Eusebium omnibus persuasissimum erat, Moysis σύγχρονον Inachum fuisse; ut Iosepho, Clementi, Tatiano, caeteris denique. Quorum quidem errorem castigavit Eusebius et Inachum ante Israelitarum migrationem annis ferme cccxvi extitisse docuit. Quare vehementer miror, Epiphanium, qui Eusebium in omnibus, quae ad temporum rationem continent, perpetuo sequitur, ibi, ubi minime oportuit, ab eius auctoritate descivisse

ac falsam veterum opinionem veritati praetulisse. Atque ut verum Inachi et Argivorum regni initium eruatur, huius extrema tempora perscrutanda sunt, atque in termino aliquo desigendus est gradus, unde ad anteriora progredi liceat. Duae apud Eusebium dynastiae in eiusdem propemodum regni successione ponuntur: Argivorum una Regum, Mycenaeorum altera. Argivorum regum series ab Inacho coepta ad Acrisium usque perducta est, quanquam Inachi stirpem ac familiam Sthenelus claudit: quo mortuo, in Danaum peregrinum atque Aegyptium ius est ab Argivis imperii translatum. Deinceps a Danao ad Acrisium propagata successio est. Quem cum Perseus nepos per imprudentiam occidisset, Mycenae sese contulit, ubi vel ab ipso vel ab eius filio Sthenelo continuatum est Argivorum regnum et Mycenaeum appellatum. Ultimus regum istorum, cuius quidem rationem Eusebius habeat, Agamemnon fuit: quo interempto Mycenaeorum regnum in secundo Chronico terminatur anno eodem, quo excidium Troianum accidit. Vide Pausaniam Corinthiacis. Iam Argivorum Mycenaeorumque regum successio annique, quibus imperarunt, varie ab Eusebio traduntur in utroque Chronico. lib. 20. Nam in posteriore ab exordio Inachi ad Troianum Ἐλευσιν anni numerantur 675, in priori 655. Secundum posterioris libri rationem, quem praecipue sequimur, cum Troianum excidium congruat anno periodi Jul. 3530., mundi 2800., Inachus anno ante hunc sexcentesimo septuagesimo quarto coepit periodi Jul. 2856., mundi 2126: post diluvium 471., post Abraami ortum 179. Cumque Israelitae anno per. Jul. 3183., mundi 2453., ex Aegypto migraverint, Inachi primordium Moysis principatum antecedit annis fere CCCXXV. Tantum veterum scriptorum et Epiphaniae chronologia a veris temporum rationibus aberrat.

Ὁὺ θυγάτηρ Ἰω.] Haec ex Eusebii Chronicis interpolata sunt. Eusebius ad annum CLX haec notat: *Inachi filia Io, quam Aegyptii mutato nomine Isidem colunt. A patre Inacho Inachus fluvius apud Argos, a filia Ione Bosphorus nuncupatur. At anno CCCLXXXI: Io, inquit, Iasi filiae Iupiter mixtus est, qua in bovem, ut dicitur, versa, Bosphorus appellatus est; et secundum nonnullos in Aegyptum profecta Isis nuncupata. In Graecis, quae ex Georgio Monacho Scaliger concinnavit, pro Iasi scriptum est Ἰνάχου. Itaque duas eiusdem nominis apparet fuisse. De priore loquitur Epiphanius. Sed hoc de suo perperum adiecit, eandem Atthidem nominatam. Nam Eusebius anno 1011 Cranai secundi Atheniensium regis filiam Atthidem extitisse scribit, a qua Attica cognomen obtinuit, cum hactenus Acta vocaretur.*

Καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰνάχου, Ἄπιδος.] Multum discrepant Inachus et Apis. Nam hic ab illo tertius est in Argivorum regum serie, quare imprudenti hoc Epiphano excidit.

Καὶ εἰς ἀπέσεις συσταθέντα.] Quis hoc praeter Epiphanium dixit, mysteria illa, quae ab Orpheo, caeterisque Athenas importata fuerant, philosophorum sectas ac dogmata propagasse? Plane hoc inauditum ac mirum: neque, ut quod res est fatear, speciem ullam probabilitatis continet.

Ἔως τῶν Μακεδονικῶν χρόνων.] Susque deque miscet ac perturbat omnia, non minus temporum quam veritatis et historiae securus. Nam Macedonica tempora, quibus imperium istud floruit, a Xerxis aetate nimium distant, multo magis a Nabuchodonosore. Et tamen ad illa tempora sectarum principes Philosophos extitisse docet. Haec sunt inextricabilia.

Πλάτων γὰρ κατ' ἐξέλιπον τὸν χρόνον.] Toto, inquit, illo spatio Plato et ante hunc Pythagoras, ac post illum Epicurus emerit. Xerxiane ac Nabuchodono-

p. 16.

seri temporibus? Unus ex iis, quos recensuit Epiphanius, antiquissimus Pythagoras diu post Nabuchodonosorum, ante Xerxen floruit, nempe Olympiade LX, ut Diogenes testatur, Cyro adhuc superstitite.

AD STOICORUM HAERESIN.

N. 1. Μεταγγισμούς τε ψυχῶν.] Stoici animam putabant esse corpoream, videlicet πνεῦμα ἄθερμον, ut ait Diogenes, ideoque interire post mortem, tametsi aliquamdiu post obitum maneret. Μεταψύχων vero defendisse Stoicos nusquam a me lectum est. Et hallucinationem hanc esse crediderim, quae admodum et quod sequitur: immortalem a Stoicis animam esse constitutam. Quod falsum est. Vide sis Diogenem et Plutarch. de Placitis Phil.

p. 17. Οἱ μὲν γὰρ αὐτὸν ἔφασαν.] Zenō Stoicae sectae conditor Mnaseae sive Demae F. Cittiensis, ex oppido Cypri insulae, ut Laërtius et Suidas narrant; de Cleanthe Tyrio Zenonis patre nihil comperi. Quamquam scio ἀνωθεν fuisse Phoenicem, quod Cittienne oppidum a Phoenicibus colonis frequentatum fuerit. Quinetiam civem illum vendicasse sibi τοὺς ἐν Σιδῶνι Κιττιῶς autor est Laërtius. Ergo Citium aliud in Phoenice oppidum. Denique Zenonem Poenulum ob id appellat Cicero lib. iv. de fin: *Postea tuus ille Poenulus (scis enim Citianos clientes tuos e Phoenicia profectos).*

Ἐν Ῥώμῃ δὲ βεβωκέναι.] A quo haec didicerit Epiphanius, beasset nos, si docere voluisset. Crediderim Ῥώμην ab eo pro Italia sumi; et Eleatem Zenonem cum Cittieni confundi. Nam dubitat, duone fuerint ambo isti, an unus Stoicorum pater. Fuit autem Zenonum alter Eleates ex Italia; sed quod ambos dicit eadem habuisse dogmata, satis ex Diogene aliisque refellitur.

AD HAERESIN VI., PLATONICORUM.

Τῇ μετανοματώσει.] Socrates apud Platonem in Phaedone de hoc dogmate disputat. Sed et Chrysostomus Homilia I. in Ioan. Platonis dogmata de anima redarguens: νῦν μὲν γὰρ αὐτὴν τῆς τοῦ θεοῦ φησὶν οὐσίας εἶναι. νῦν δὲ οὕτως ἀμέτρου καὶ ἀπειθαῖς ἐπάρας μεθ' ἑτέρας καθυβρίζει πάλιν ὑπερβολῆς, εἰς χοίρους καὶ ὄνους εἰσάγων, καὶ τὰ ἔτι τούτων ἀτιμότερα ζῶα.

AD HAERESIN VII., PYTHAGOREORUM.

Πρὸ δὲ τούτου Πυθαγόρας.] Verum est Pythagoram Platone superiorem fuisse, de Peripateticis absurdum. Quos perperam sane cum Pythagoreis commiscet. Quinque enim sectas commemorat, Stoicorum, Platoniorum, Pythagoreorum, sive Peripateticorum, et Epicureorum. Ad haec Peripateticos τὴν μεταψύχωνσιν propugnasse ridiculum est, et hoc Pythagorae figmentum reiicit Aristoteles lib. i. de Anima cap. iii.

Οὗτος δὲ τέλειος ἐν τῇ Μηδίᾳ.] In Media Pythagoram obiisse nemini unquam auditum. Scribendum ἐν τῇ Ἰταλίᾳ. Mortuus enim est in Magna Graecia. Vide Laërtium.

AD EPICUREORUM HAERESIN.

Εἶναι δὲ ἐξ ὑπαρχῆς.] Vide Diodorum Siculum lib. i. et Euseb. Προπάρασκ. lib. i. Ἔως τοῦ Σερονῆ καὶ Ἀράμ.] Pro Ἀράμ corr. Θαρέ.

Ἐνταῦθεν τὸ πᾶν γένος τοῦ Ἰσραήλ.] Non tam vetus est Iudaeorum appellatio pro universo Israelitarum genere, ut Davidicis temporibus usurpare coeperit. Audi Iosephum lib. xi. Ἀρχ. cap. v. Ἐκλήθησαν δὲ τὸ ὄνομα ἐξ ἧς ἡμέρας ἀνέβησαν

ἐκ Βαβυλωνίων ἀπὸ τῆς Ἰουδα φυλῆς, ἥς πρῶτης ἐλθοῦσης εἰς ἀκείνους τοὺς τόπους αὐτοὶ τε καὶ ἡ γῶρα τῆς προσηγορίας ταύτης μεταβῶν. Quare post Babylonicam captivitatem Iudaeorum vocabulum obtinuit.

Καὶ φιλοστοία οὕτω κληθεῖση τότε.] Quasi duae ac discrepantes appellationes istae sint. Enimvero una eademque vox est **צַדְיָא**. Sed τὸ **צ** olim, ut apud Arabes, ita apud Hebraeos perpetuo cum Raphe pronuntiatum. Graeci δὲ τῷ **II** expresserunt.

N. v. Καὶ Χυδαῖοι ἐγένοντο.] Χυδαῖοι hoc loco idem est atque *abundantes*, *copiosi fuerunt*. Epiphanius vero perinde hoc vocabulum accipit ac si *viles et contemptos* significaret. Nam ea vocis est potestas. Hinc dactylorum genus divis sacrum per contemptum a Iudaeis chydaeum vocatum. Plinius lib. **xxiii**. cap. **iv**. *Nam quos ex iis honori deorum dicamus, Chydaeos appellavit Iudaea, gens contumelia numinum insignis.*

N. vi. Διὰ τὸ διπλοῦσθαι.] Nam libri duo Regum priores, quos Samuelis vocant, volumen unum constituunt, itaque Regum duo posteriores unum. Tum liber Ruth cum Iudicum libro volumen unicum facit. Sic et libri Paralipomenon duo, totidemque Esdrae, singula apud Hebraeos volumina faciunt. Ita v expunctis voluminibus, constat **xxii** librorum numerus. Vide Hieron. in Prologo Galeato, Cyrillum Catech. **iv**. Euseb. lib. **vi**. Histor. cap. **xix**.

N. vii. ἢ τις ψυχὴ οὐκ ἀκούσεται.] Solet plerumque Scripturae verba non iisdem, quibus concepta sunt, citare verbis, sed immutatis, ut hoc loco factum est.

Βασιλεύμεναι ἐπὶ τοῦ Ἱεροβοάμ.] Samaria regionis interdum nomen est, interdum oppidi. Priori modo etiam ante conditam Samariam usurpatur **iii**. Reg. cap. **xiii**, 32: *Profecto enim veniet sermo, quem praedixit in sermone domini contra altare, quod est in Bethel et contra omnia fana excelsorum, quae sunt in uribus Samariae.* At cap. **xvi**, 24 Amri rex Israelis emit montem Samariae a *Somer duobus talentis argenti et aedificavit eum, et vocavit nomen civitatis, quam extruxerat, nomine Semer domini montis Samariam.* Apud Epiphanium ergo ratio postulat, ut Samaria regionis potius, quam oppidi vocabulum sit. Nondum enim Ieroboamo regnante condita erat Samaria. Et tamen cum Hierosolymis opponatur, pro oppido sumi videtur.

Ἰωσίας Ἰεχονίαν, τὸν καὶ Σιλόμ.] Multis modis implicata et obscura est postremorum Iudae regum successio, quam impeditiorem facit Matthaei genealogia. Nos utrumque nodum breviter hoc loco dissolvemus. Iosias Amon filius regni haeredes filios habuit omnino tres, ut ex lib. **iv**. Reg. constat. Primus post parentis mortem regnavit Ioachaz mensibus tribus: **iv**. Reg. 23, 30, qui et Iechonias in apocrypho Esdrae libro tertio dicitur, cap. **i**, 34. Perperam enim Maldonatus noster id ad Ioachim accommodavit. Secundus est Ioakim, qui et Eliacim vocatus est, lib. **iv**. Reg. cap. **xxiii**, 34, qui annos regnavit **xi**. Tertius fuit Sedecias, ante quem Ioachin sive Iechonias Ioacimi filius tribus mensibus imperavit: cap. **xxiv**, 17. At **i**. Paral. cap. **iii**, 15 Iosiae filii nominantur quatuor: Iohanan, Ioakim, Sedecias, et Sellum. Cum hic multa ab interpretibus et chronologis afferantur, placet Hebraeorum sententia, imprimisque Aben Hesrae in **i**. cap. Dan., R. Levi ben Gerson et R. David ad lib. **iv**. Reg. cap. **xxiii**, Sellum eundem esse cum Ioachaz, qui paternum imperium populari factione, non iure successionis obtinuit, quod et Scriptura cap. **xxiii**, 30. declarat his verbis: *Tulitque populus terrae Ioachaz filium Iosiae: et unxerunt eum et constituerunt eum regem pro patre suo.* Nam si aetatis ordinem spectes, post Iohanam, qui ante patris obitum praereptus videtur, maximus natu fuit Ioacim sive Eliacim. Quod et Iosephus

lib. x. cap. vii. Orig. docuit. Etenim Ioachaz cum ad regnum evectus est, viginti
 p. 19. trium annorum erat; cap. xxiii, 31. Ioakim vero, qui post tres menses regnum
 capessivit, annorum erat xxv; biennio itaque maior fuit. Unde et Ioakim anno
 Iosiae circiter vi natus est, Ioachaz vero ix. Tertius natalium ordine debet esse
 Sedecias, qui post xi annos et vi menses a morte Iosiae a Nabuchodonosore
 regno praepositus est. *Actum vicesimum et primum aetatis annum habebat.* Cap.
 xxiv, 18. Quare Ioachazo iunior est, natusque anno Iosiae xxi vel xxii. Atqui
 in lib. i. Paralipom. postremus numeratur Sellum, quem Ioachaz esse diximus.
 Non desunt coniecturae, cur postremum in locum coniectus sit Sellum, quas,
 ne longiores simus, chronologi suppeditabunt. Quanquam Hebraei quidam, ut
 Aben Ezra in cap. i. Dan., Sellum sive Ioachaz postremum Iosiae liberorum esse
 velint, et quod Sedecias, cum regnare coepit, xxi annos natus fuisse dicitur,
 interpretari student. Scribit enim ille triennio ante Iosiae necem Sedeciam regem
 esse consalutatum: unde cum Iosias mortuus est annum egit xxiv. Idque ex eo
 probat, quod Hier. xxvii in principio regni Ioakim iussus est propheta vincula
 praeparare ac regum nunciis dare, qui venerant Ierusalem ad Sedeciam regem
 Iuda: nimirum quod finitimi reges Sedeciam, quem ab hinc triennio regem esse
 factum didicerant, mortuo patre adhuc regnare sibi persuaserant ad eumque
 legatos miserant. Ita Aben Ezra. Quae mihi interpretatio non magnopere placet.
 Sed utut ea se res habet, omnino Sellum est Ioachaz. Nam Ierem. xxii, 11
Sellum filius Iosiae pro Iosia patre suo regnasse dicitur; is autem est Ioachaz.
 Cum haec partim certissima atque e sacrorum librorum autoritate deducta, par-
 tim probabilia sint, ex iis nonnulla ab Epiphanio commissa castigari necesse est.
 Primum quod Iechoniam ait Iosiae filium eundem esse cum Sellum. Nam Mat-
 thaeus Iechoniam quidem a Iosia genitum asserit, sed Iechoniae filium non Iechon-
 iam alterum, sed Salathielem appellat. Atqui Sellum sive Ioachaz prolem habuit
 nullam; neque Iechonias ab altero quam ab apocrypho Esdrae libro nominatur.
 Quamobrem Epiphanius per Iechoniam Iosiae filium Ioacimum sive Eliacimum
 intellexit; cuius filius Iechonias idemque Ioachim appellatus ידְהוּרִיכִין; Pater
 autem יהוֹרִיקִים. Verum Ioakim nusquam Iechonias vocatur; haec prima est
 hallucinatio. Altera, quod Amasiam eundem Iechoniam sive Ioakimum nominat,
 quod unde hauserit, nescio. Tertia omniumque gravissima, quod Iechoniam,
 hoc est Ioacimum, genuisse Sedeciam ac Ioacimum existimat. Lib. i. Paral.
 cap. iii, 15. ex quatuor Iosiae filiis Ioanan, Ioakim, Sedecia, et Sellum, secun-
 dus, nempe Ioakim, genuit Iechoniam et Sedeciam, Iechonias Salathiel. Duo
 ergo fuere Sedeciae, neuter Iechoniae filius; sed prior Iosiae, qui et postremus
 ex Davidis stirpe regnavit, alter Ioakimi filius, qui nunquam rex fuit: quos
 quidem ambos Epiphanius permiscuit. Nam qui ab eo commemoratur Sedecias,
 ille est ipse, qui regum novissimus imperavit. Cuius etiam fratrem Ioakimum
 appellat, quae quarta est hallucinatio; nisi quis Sedeciam alio nomine Ioacimum
 ab Epiphanio nominari censeat, ut καὶ Ἰωακίμ ad καλοῦμενον referatur. Quod et
 nihilo secius falsum est: Ioakimi quippe filius Ioachin fuit, qui male hic Ἰωακίμ
 concipitur, cuius patrum Sedeciam Scriptura vocat. Hieron. in cap. i. Dan.
 p. 20. Ioacimum Iosiae F. per kim, Ioacimi vero filium scribi per chin observat. Tot-
 idem paucis illis verbis a sanctissimo eruditissimoque viro Epiphanio peccata
 sunt; quorum admonere lectorem officii est institutique nostri, excusare, huma-
 nitatis, dissimulare aut tueri velle neque officii neque humanitatis est.

N. viii. Καὶ μὲν περὶ τούτου.] Hic illa gravis agitur quaestio, sitne in
 Matthaei genealogia alicuius nomen praeteritum. Etenim Matthaeus generatio-

nibus recensitis omnibus tria intervalla distinguit, quibus singulis xiv generationes assignat. Ut puta ab Abrahamo ad Davidem xiv: totidem a Davide ad transmigrationem Babylonis: ac postremo totidem a transmigratione ad Christum. In duobus intervallis prioribus constat numerus; in tertio xiii duntaxat capita numerantur. Nam generationum nomine personas ipsas Matthaeus intelligit, quae aut gignunt, aut gignuntur. Quare unum aliquod nomen sive generatio una desideratur. Cum hunc Matthaei locum Christiani nominis hostes tanquam inextricabilem obicerent, quaestionis difficultas nostrorum excitavit ingenia, et innumerae rationes excogitatae sunt: quarum haec plerisque commodissima videtur, ut librariorum culpa nomen aliquod exciderit. Quamobrem Epiphanius Iechoniam bis a Matthaeo positum arbitratur; quam eiusdem vocabuli repetitionem exscriptores vitiosam rati praepostere correxerunt. Ergo ita Matthaeum scripsisse putat: *Iosias autem genuit Iechoniam, et fratres eius in transmigratione Babylonis: Iechonias autem genuit Iechoniam, Iechonias autem genuit Salathiel etc.* Iam scimus quis ex Epiphanii mente sit Iechonias iste. Prior enim est Ioakim sive Eliacim, Iosiae F. Posterior alio nomine Sedecias dictus est. Sed quam absurdam illud sit, e superioribus constat. Nam si de Sedecia rege loquatur, quod ex regii stemmatis successione videtur velle, Sedecias non Iechoniae neque Ioakimi, sed Iosiae filius est. Sin alterum Sedeciam intelligat, qui privatus vixit, est ille quidem Ioakimi filius, sed non Iechoniae. Nam lib. I. Paral. cap. III, 15 Ioakim Iosiae filius Iechoniam et Sedeciam genuit, Iechonias Salathielem. At Epiphanius Iechoniam et Sedeciam, quos tam perspicue Scriptura distinguit, in eundem virum conflavit. Non dubium est, quin Iechonias ille, qui Salathielem a Matthaeo genuisse dicitur, idem sit cum eo, quem Paralipomenon liber commemorat. Sed alius ei pater quam Iechonias quaerendus est. Maldonatus noster Ioakim pro iterato Iechonia substituit atque ita legit: *Ioacim autem genuit Iechoniam: Iechonias autem genuit Salathiel.* Quod Scripturae consentaneum est.

[*Ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ τῆς ἀγματολογίας.*] Multiplex error, quo vix ullus ab Epiphania gravior est commissus. Non enim post Hierosolymorum excidium, sed tanto ante, post x videlicet tribuum deportationem, coloni in Samariam submissi, idque a Salmanassar, non a Nabuchodonosore. Vide iv. Reg. cap. xxiv. Neque vero solus in eo errore fuit Epiphanius. Nam et Procopius in Esaiam a Nabuchodonosore Samariam et Iudaeam expugnatas ait. Atqui Com. 24 dicitur Assyriorum rex de Babylone et de Cutha caeterisque regionibus transtulisse colonos in Samariam. An tum Salmanassar Babylonem obtinebat, ut qui tunc in ea regnabat Assyriorum vectigalis esset? Hoc quidem probabile est. Nam post Assyriorum vetus illud ac diuturnum imperium extinctam Babyloniorum primordia a Nabonassar coeperunt, anno per. Iul. 3967., centum fere annis a constituta Medorum monarchia, quae iniiit anno 3838. Porro Salmanassar x tribus captivas abduxit circiter annum per. Iul. 3993., anno Ezechiae vi. A quo ad Nabopolassarum Nabuchodonosori patrem anni sunt xcvi. Initus enim Nabopol. convenit anno per. Iul. 4069., sub quo, imo ante ipsum, Babyloniorum imperium florere excitarique coepit, cum iam Assyriorum secundum illud occidisset. Etenim post Assaraddon nulla fit amplius regum Assyriorum mentio, sed Merodachi filii Baladan Babyloniorum principis, iv. Reg. xx, 12., anno Ezechiae xiv. Ideoque post Merodach Babylonios reges crediderim ab Assyriorum dominatu se in libertatem asseruisse.

[*Τοὺς τε Χουβαίους καλουμένους.*] Quatuor hosce populos longe aliter Scriptura

concepit: *Adduxit, inquit, rex Assyriorum viros de Babylone, et de Cutha, et de Hava, et de Emath, et de Sepharuaim.* Graece ita: Καὶ ἐκ Χυθᾶ, καὶ ἀπὸ ῥουὸν, καὶ ἀπὸ Αἰμάθ, καὶ ἀπὸ Σεμφαρουαίμ. Quod ad Chuthaeos attinet, Iosephus l. ix. Ἀρχαιολ. c. xiv, a Chutha Persidis regione et cognomine fluvio nominatos affirmat. Vide Eliam Thisbitem, vocabulo כרת. Ab iis nihil, opinor, discrepant Κουδαῖοι, licet Epiphanius secernat; nisi quis Αἰμαθαίους eius loco reponendum censeat. Nam pro Ἀναγωγαναίους fortasse Ἀουαναίους melius erit, pro Havaeis; cum LXX ῥουὸν scribant. At Scaliger Ἀνάγνους Γαλαίους leg. ariolatur; quia Ἰβλ sunt ἄναγνοι, *obsceni*. Verum nationum hic nomina, non morum ac vitiorum propria commemorantur.

Ἐσδραν τινὰ ἱερέα.] Mirifica rerum temporumque perturbatio. Esdram asserit a Nabuchodon. missum, qui Samariae inquilinos Moysis legem doceret, idque anno xxx Babylonicae captivitatis accidisse. Non videtur alterum Esdram ab eo intellexisse qui Hecaliae filius legis scriba dicitur. Sed alium tamen, si verum illud est, oportet fuisse. Non melioris est notae, quod Israeliticam, hoc est x tribuum captivitatem, cum altera confundit, quae sub Nabuchodon. contigit. Quid enim aliud facere potuit qui Nabuchodon. eundem cum Salmanassar constituerat?

AD HAERESIN SAMARITANORUM.

Hactenus sectae illae, quae vel ante scripturam extiterunt vel gentilium fuere propriae. Sequuntur eae quae utcumque scripturas usurpantes multiplicibus sese erroribus implicarunt. Quarum duo capita sunt, Samaritae ac Iudaei. Samaritanorum καὶ ὑποδιαιρέσειν factiones sunt iv, Iudaeorum vii. Samaritani sunt Esseni, Gortheni, Sebuaei, Dosithei; Iudaeorum Saducaei, Scribae, Pharisei, Hemerobaptistae, Nasaraei, Osseni, Herodiani. Haec Epiphanius; qui, ut alias saepe, sic in harum sectarum partitione ac descriptione aequum magis ac benignum quam accuratum et severum lectorem exigit. Permulta enim istic falsa, minimeque cohaerentia disputat; quae nos invitissimi sane, pro eo ac sanctissimi viri pietatem eruditionemque veneramus, sed necessario tamen eruere, ac p. 22. ne fraudi cuiquam sint, castigare debuimus. Hegesippus porro apud Eusebium l. v. cap. xxii. Iudaeorum sectas percensens Samaritanos inter illas retulit. Sunt autem istae: Essaei, Galilaei, Hemerobaptistae, Masbothaei, Samaritae, Saducaei, Pharisei.

N. i. Ἐρμηνεύονται δὲ Σαμαρείται.] Non unius Epiphanii est otiosa illa ac nimis arguta vocis interpretatio. Paene omnes antiqui tam Graeci quam Latini eam amplexi sunt, ac mirificas ex ea sententias procerderunt. Sed accuratior omnibus Epiphanius noster, qui ita communem illam attulit, ut veriozem ac germanam non praeteriret; quae est lib. iii. Reg. cap. xvi, 24.

Τὴν νῦν Ἰουδαίαν, ἢ Σαμαρείαν.] Saepenumero hoc inculcat, Cham in fratris sui possessionem invasisse ac Iudaeam occupasse; cuius pars, latius diffusa vocabuli notione, Samaria fuit.

Ἐκ τε τοῦ φυλάττειν τὴν γῆν.] Primus hoc Eusebius in Chronicis scripsit; a quo mutuatus est Epiphanius; si haec tamen Eusebii, non Hieronymi sunt, qui istiusmodi origine saepius lusit. Huic Epiphanius non bellae nominis interpretationi deteriozem adjecit alteram, Samaritas ob id appellatos esse quod legem custodirent.

N. ii. Ἐν τῷ ὄρει τῷ παρὰ τοῖς Γαριζίν.] De duorum montium istorum, Garizin et Hebal sive Gebal, situ idem sentit Epiphanius quod Eusebius, si is

ater est libri de Locis Hebr. quem Latine vertit Hieron. Ibi enim ad Hierichuntem collocat, et Samaritanos mendacii arguit, qui eosdem prope Sichem sive Samaritam constituebant. At Iosephus lib. iv. cap. viii. Samaritanorum opinioni suffragatur: nec non et lib. xi. c. viii., ubi de templo, quod Alexandri Magni tempore a Samaritanis in Garisin extractam est, historiam explicat: quam tu consule. Sed omnium accuratissime de Garizim et Hebalis situ disserit eruditissimus Masius ad cap. viii. Iosue, et adversus Mercatorem Samariae propinquos istos esse colles pluribus argumentis affirmat.

No. iv. Ἀπὸ γὰρ τούτου τοῦ ἄρθρου.] Arguta haec observatio Graeci articuli, qui ad νεκροῦ vocabulum appositus est, vim habet omnino nullam; ut neque loca caetera quae illustrandi gratia congerit.

No. v. Παραδόσαι τῇ προαχθείσῃ.] Reg. προσαχθείσῃ.

AD ESSENIORUM HAERESIN.

Quid in mentem Epiphonio venerit, ut Essenos Samaritanis accenseret, divinare non possum. Nam quod occurrere potest, genus quoddam Essenorum fuisse a notis illis et sanctioribus diversum, probarem equidem, si apud Philonem aut Iosephum, qui de Essenorum generibus, institutis ac moribus accuratissime scripserunt, vestigium aliquod novorum istorum ac posteriorum existeret. Nunc cum neque isti nec alius quisquam vel levissime significarit Essenos cum Samaritanis commune quippiam habuisse, cumque inter Iudaeorum sectas a Iosepho recenseantur Esseni, apparet primum neque Essenorum ullam inter Samaritanos fuisse sectam, neque Epiphanium aliud Essenorum genus, cum Samaritanis adscriberet, intellexisse, quam celeberrimum ac laudatissimum illud quorum instituta Philo ac Iosephus uberrime perscripserunt. Quamquam Osse-
nos postea inter Iudaeas sectas commemorat, qui fidem cum Essenis videntur. p. 23.

Μετὰ τούτους Γορθηνοὶ διεφώνησαν.] Quomodo Gortheni πρὸς ἄλλήλους dissentire coeperunt? Nam nulla hic Gorthenorum divortia, sectae nullas enumerat: et ἐπιτέγησι illa quae subiicitur: φημι δὲ μέσον Σεβουαίων καὶ Ἐσσηνῶν καὶ Γορθηνῶν, arguit τὸ πρὸς ἄλλήλους non ad solos Gorthenos, sed ad tres ἕλας sectas pertinere. Atqui διαφωνεῖν πρὸς ἄλλήλους Graece non est πρὸς ἄλλους. Fortasse igitur ἄλλους pro ἄλλήλους substituendum. Postulabat ἡ ἀκολουθία ut pro Γορθηνοὶ scriberetur οἱ λοιποὶ, vel sectae tres recenserentur.

Ὁ νόμος ἐκείλευεν.] Mirum est quod hoc loco narrat: Samaritanorum inter se dissidium ab odio et iurgis manasse, quod ea natio cum Iudaeis exercet. Nam si cum praetereuntibus Iudaeis rixabantur, quae causa fuit cur a se invicem dissentirent? Non id explicat Epiphanius, et aliud agit omnino. Etenim συμπληγάδες istae non sunt τῶν Σαμαρειτῶν πρὸς ἄλλήλους, sed πρὸς τοὺς Ἰουδαίους.

Ἄλλὰ καὶ οὗτοι ἀποδομαὶ Ἐσδρας.] Duo hic in Epiphonio reprehendit Scaliger, alterum, quod ab Esdra instaurata Hierosolyma dixerit, cum Neemias, non Esdras, id egerit; alterum, quod Samaritanos operam suam ad eam refectionem detulisse scribat, quod contra Scripturam esse credit. Sed in altero κακοψθειαν, in altero stuporem suam arguit. Etenim praeterquam quod Esdras cum Neemia vixit et urbi instaurandae praefuit, ut ex Neemiae cap. viii, 2. et xii, 26. probat Serrarius, illud ἀποδομαὶ Ἰερουσαλήμ comiter accipiendum est, ut ad urbis partem aliquam, cuiusmodi templum erat, pertineat. Illud vero dementissimae caecitatis est, negare Samaritanos operis participes se esse velle prae se tulisse,

cum id diserte lib. i. *Edrae* cap. iv, 1 et 2. Scriptura testetur. Sed ea Serrarius in Minervali iam occupavit.

Ἐπιτρέψαν ὑπ' αὐτοῦ.] Deest negativa particula, quod vel mediocriter peritus animadvertere potuit. Ideo frustra hac in parte calumnia struitur Epiphanio in Elencho Scaligeriano, quasi contra Scripturam dixerit Samaritanos in communionem operis admissos. Nam et infra, cum de Sebuaeis agit, scribit *Edrae* illos odio festa sua praepostere ordinasse.

AD SEBUAEORUM HAERESIN.

Iebussaeos perperam Damasceni codices habent. Hos ab Hebraica voce שַׁבָּת, quae hebdomadem significat, appellatos שַׁבְּתָיִם, quasi ἑβδομαδίτας, verisimile est, quod pag. 218. in *Isag. Canon.* scribit Scaliger. Sed in eius vocis reddenda ratione sibi non constat. Nam in eo loco iccirco ἑβδομαδίτας nominatos putat, quia omnem δευτέραν τῶν ἑπτὰ τῆς πεντηκοστῆς ἑβδομάδων eadem religione qua ipsum πεντηκοστῆς diem colunt. Etenim τῇ δευτέρᾳ τῶν Ἀζύμων Omer, sive manipulum, offerebant; a qua die sabbata omnia, quae ad Pentecosten usque sequebantur, nomen obtinebant, puta δευτερόκωρον, δευτεροδύταρον, et caetera, ut alibi disputatur. Samaritani vero δευτέρας appellabant omnes deinceps dies quae in eandem feriam incurrunt in qua erat δευτέρα: ita ut inter oblationem Omer et solenne Pentecosten incurrant septem δευτέραι. Vide caetera in quibus δευτέρας appellari celebrarique duntaxat illas a Samaritanis significat, quae ad Pentecosten, sive פֶּעֶזֶר, succedunt. Unde σεβουαίους et ἑβδομαδίτας dici Samaritanos a Iudaeis asserit, quod omnem δευτέραν τῶν ἑπτὰ τῆς πεντηκοστῆς ἑβδομάδων eadem religione qua ipsum πεντηκοστῆς diem colunt. At idem in Elencho Trihaeresii cap. i. Sebuaeos ait septies in anno Pentecosten instaurasse, indeque factum ut in autumnum, in hiemem et in ver incideret; propterea quod hoc loco scribit Epiphanius Pentecosten illos in autumnum celebrasse, non solum id autumnum, sed in quatuor anni articulis egisse. Quod est aenigmati simile. Quomodo enim Pentecosten in quatuor anni temporibus instaurabant, si in spatio illo tantum, quod ab Omer ad Pentecosten intercedit, τὰς δευτέρας septem festas ac solennes ducerent? Drusius a Sebaia, qui cum R. Doethai ad novos Samariae inquilinos erudiendos ex Assyria missus est, derivat. Probabile est a שַׁבָּת, id est hebdomade, dictos esse, quod, ut Samaritani caeteri, τὰς δευτέρας septies illo duntaxat intervallo celebrarent, quod ad Pentecosten intercedit.

Διὰ μῆνιν καὶ ὄργην μετέβησαν.] Supra dixerat πρὸς ἀλλήλους iras ἕκ ρixas suscepisse, nunc cum Iudaeis similitates illas intercessisse non obscure colligitur. Siquidem odio illorum praepostere solennium istorum tempus usurpare coeperunt.

Τάττουςι δὲ οὗτοι τὸν νέον μῆνα.] Utrum primus mensis apud Samaritanos et Sebuaeos Tisri fuerit non satis explicat. Ait enim μετὰ τὸ νέον ἔτος, post annum novum, ab illis statui; cuius anni novi caput est μετὰ τὸν Θεορὶ ἐν τῷ μετοπώρῳ. Porro Tisri cum Augusto comparat. Haec igitur salebrosa ac perplexa sunt. Si in autumnum novus annus iniit, non utique in Tisri, qui Augusto respondet. Cur ergo tam diligenter hunc ipsum mensem variis circumscribit nominibus, si non anni primordium est? Cur deinde ita loquitur? ἀπεντύθεν οὗτοι τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους ἤγουνται καὶ εὐθὺς τὰ Ἄζυμα ἐπιτελοῦσι. Nimirum in eo mense, de quo locutus est, hoc est Tisri. Sequitur enim ἐν δὲ τῷ μετοπώρῳ τὴν πεντηκοστὴν ποιοῦσι, quinquagesimo post die. Quare ante μετόπωρον et in Tisri Asyma celebrantur, adeoque caput anni Tisri. Et μετὰ idem erit atque inchoato, inveniunt.

Ὁς Αὐγουστος παρὰ Ῥωμαίους.] Imo vero September. Sed nescio utrum isti Italiani ac solaris anni primum mensem in Augusto defixerint.

Γορπιαῖος δὲ παρὰ Μακεδόσι.] In Alogorum Haeresi No. xxiv. longe aliam Graecorum mensium ordinationem sequitur. Nam Graecorum, sive Syrorum, Awdynaens Ianuario, Dins Novembri respondet. At hoc loco quoniam Apellaeus cum Augusto confertur, Ianuarius erit Artemisius, et Dystrus November. In Macedonicis mensibus magis sibi consentaneus est. Nam illic Apellaeus Octobris die xxiv. coepit. Unde consequens est Gorpiaeum Augusti partem occupare. Est autem Macedonicorum ac Syromacedonicorum, quos Graecorum nomine appellat, mensium varia admodum nec satis explicata dispositio: de qua agemus ad Alogorum haeresin pluribus. Interim valde suspicor pro Apellaeo hoc in loco substitutendum esse Loum; nisi in eo quoque hallucinatus sit Epiphanius.

καὶ εὐθύς τὰ Ἄζυμα ἐπιταλοῦσι.] Potuit haec certis ex autoribus comperire, vel coram observare ipse. Quare non temere de Epiphanii fide dubitandum est, quod in Elencho facit Scaliger. p. 25.

Ὁὐ μὴν δὲ ἐπισήθησαν τοῖς Σεβουαίοις.] Haec vel aliena ab hoc loco, vel parum sincera videntur. Quae ita forte restituenda sunt: Ὁὐ μὴν δὲ ἐπισήθησαν τοῖς Σεβουαίοις Γορθηνοὶ, καὶ οἱ ἄλλοι, hoc est Dosithei. Cornarius ita legerat: Ὁὐ μὴν ἐπισ. τοῖς Σεβ. οἱ ἄλλοι, expuncta voce Γορθηνοί.

AD HAERESIM XII. GORTHENORUM.

Γορθηνοὶ δὲ, καὶ οἱ ἄλλοι Ἑσσηνοί.] Mire implicatus et involutus hic locus est. Nam quos repetitis hisce vocibus, ἄλλοι, ἄλλων et ἐκείνοις, intelligat, extricari vix potest. Nonnihil assequeremur, si de Essenis istis constaret, quos inter Samaritanos unus Epiphanius annumerat. Atqui veri et γνήσιοι Esseni, quos Philo ac Iudaeus exhibent, nihil cum istis moribus atque ea festorum perturbatione commercii habuerunt. Divinandum igitur nobis est, et in tenebris attractanda veritas, quod minime desperamus. Serrarium hic agit Scaliger Elenchi cap. xx., et miram ei hallucinationem obiicit, quod ex iis Epiphanii verbis, καὶ οἱ ἄλλοι Ἑσσηνοί, duplex ab illo genus Essenorum agnosci in Trihaeresio scripserat. Ipse autem nullos alios Essenos videre se dicit, praeter eos quos decima haeresi posuit. Nam recta, inquit, erat locutio Γορθηνοί, καὶ οἱ ἄλλοι: sed quia inter Essenos et eos de quibus loquitur Gorthenos medii interiecti sunt Sebuaei, ne de Sebuaeis videretur loqui, adiecit εἰς ἐκμέτρον Essenos. Idem Scaliger ἐγγὺς τῶν ἄλλων de Sebuaeis exponit. Quae interpretatio non inepta modo, sed Epiphanio ipsi contraria est. Nam ex ea sequitur Epiphanium velle Gorthenos et Essenos Sebuaeorum vicinos eadem cum ipsis facere, τὰ ἴσα ἐκείνοις πράττειν. Ad quos enim τὸ ἐκείνοις, nisi ad Sebuaeos pertinebit? Hoc autem absurdissimum est, cum et antea dixerit, et subinde moneat, Gorthenos saltem a Sebuaeis magnopere dissansisse. Cum igitur manifeste hic in mendo locus haereat, videamus quemadmodum recensere possit. In Anacephalaeosi, quae summam haereseon complectitur, Samaritanorum tres priores sectae ita breviter explicantur: Γορθηνοί, οἱ ἄλλοις καιρῶσι τὰς ἑορτὰς ἄγοντες παρὰ τοὺς Σεβουαίους. Σεβουαῖοι δὲ τὴν αὐτὴν αἰτίαν τῶν ἑορτῶν πρὸς τοὺς Γορθηνοὺς διαφερόμενοι: Ἑσσηνοὶ μὴδ' ὀποτέρας ἐναντιούμενοι, τοῖς δὲ παρατυγχάνουσιν ἑορτάζοντας ἀδιαφόρως: Gortheni, qui diversis a Sebuaeis temporibus festa celebrant: Sebuaei, qui ob illa ipsa festa a Gorthenis dissident: Esseni neutris adversantes, in quoscumque inciderint, sine ullo discrimine festa cum ipsis obeunt. In Breviario tomi huius, quod operis initio praefixum est, in Gorthenis pro eo quod est παρὰ τοὺς Σεβουαίους, perperam legitur

παρὰ τοὺς Ἑβραίους. Nam et Damascenus libro de Haeresibus, qui nihil aliud est quam Epiphaniai Anacephalaeosis, paucis adeptis aut immutatis, ita ut supra proposuimus, exscripsit; licet vitiose, ut monuimus, *Iebussaei* pro *Sebuaeis* legantur. Quamobrem quod Essenorum institutum fuerit ex eo loco constat, nempe ut se in utramque partem versantes ad amborum mores consuetudinemque fingerent. Ideo Gorthenos solos ac Dositheos cum Sebuaeis simulatas exercere dixit. Quibus animadversis ita locus iste conformandus mihi videtur: (Ὁ μὴ ἐπίσθησαν τοῖς Σεβουαίοις Γορθηνοί, καὶ οἱ ἄλλοι. Ἐσσηνοὶ δὲ ἐγγὺς τῶν ἄλλων γινόμενοι τὰ ἴσα ἐκείνοις πράττουσιν. Ubi τῶν ἄλλων idem est atque ἐκτέρων, *alterutrorum*. Caeterum Gorthenorum vocabulum varie solet exprimi. Nam aut Γορθηνοὶ dicuntur, aut Γορθηνοί. In Anacephalaeosi Γορθηνοί, mendose ut arbitror; ut et apud Eusebium Γορθηνοί ab autore qui Γορθαῖος appellatur. Quare Γορθηνοὶ rectius videtur Scaligero.

Καὶ νηστίας τῆς παρ' αὐτοῖς.] Expiationum festum, sive Kippurim intelligit, quod x. Tisri celebrabant.

Οἱ δὲ ἄλλοι οὐχ οὕτω ποιοῦσιν] Ἄλλοι debent esse Σεβουαῖοι, sed vox Ἐσσηνοῖς inducenda, aut ἄλλ' Ἐσσηνοῖς scribendum; quia nonnunquam Esseni cum illis Pascha celebrant. Verum ecce de Essenis supra haer. X. scripsit: ἐνέμειναν γὰρ οἱ Ἐσσηνοὶ τῇ πρώτῃ ἀγωγῇ μηδὲν ὑπερβαλλόμενοι, in *priore instituto permanserunt, nulla in re transredientes*. Hic autem et in Anacephalaeosi plerumque cum Sebuaeis festa praepostere celebrant. *Quo teneam cultum mutantem Protea nodo?* An duo sunt Essenorum genera, ut Serrario placuit reclamante Scaligero? Ut alii cum Sebuaeis, alii cum Gorthenis et Dositheis habitarent, et eorum quibuscum degerent ritus in obeundis duntaxat solennibus imitarentur. Quod quidem studio pacis ac concordiae Essenos praestitisse horum disciplina persuadet, quae nihil otio ac quiete antiquius habuit.

AD HAERESIN XIII. DOSITHEORUM.

Δοσιθεοὶ δὲ τούτοις διαφέρονται] Supra Dositheos a communibus Samaritanorum odiis ac contentionibus excipere visus est: πλὴν τῶν Δοσιθέων μόνων. Verum contrarius ex hoc loco sensus superioribus illis attribuendus est: nimirum ἐν βραχεί καὶ ἐν τιμῇ ποσῶς, paucis ac levissimis in rebus Samaritanorum factiones a se invicem dissentire, praeter Dositheos, non qui nihil a caeteris discrepant, sed qui non leviter, ut illi, sed gravissime dissiderent. Dosithei porro tam ante Christum, quam post eum complures extiterunt; et nonnullorum apud Hebraeos mentio. Nam דוסתאי Dosthai est Dositheos, quod frustra negatum a Scaligero. At in cap. III. Pirke Aboth quoddam Dosthai Ianaï F. dictum memoratur, quod a R. Meir didicerat. Sed is ab hoc nostro diversus est. Quemadmodum et alter ille, cuius aliquoties Origenes meminit eumque Samaritanum appellat lib. IV. περὶ Ἀρχῶν cap. II., nec non et aliis in locis, praecipue contra Celsum lib. II. Verum antiquior est Epiphaniaus iste, a quo Sadduceos propagatos esse mox indicat, qui quidem Christi ortum antecessit. De Dositheo et Dositheanis lege quae erudite Serrarius noster in Minervali disputat lib. IV. cap. x, xi et XII.

p. 27. Ἐγκρατεῦνται ἀπὸ γάμων μετὰ τὸ βιώσαι.) Potest illud μετὰ τὸ βιώσαι duobus modis accipi; utrobique ἑλληστικῶς. Alter ut ἐν τῷ γάμῳ subaudiatur, alter, ut ad γυναικα pertineat. Prior interpretatio simplicior est, eamque Cornarius secutus est. In altera τὸ βιώσαι idem est ac *mortuum esse*, ut apud Latinos *vixit, βεβίωκε* apud Plutarch. in Cicerone. Nos utramque cum agnovissemus, posterior in contextum recepta.

καὶ τῆς πλάνης τὰ βωσκήματα.] Fortasse τὰ σχήματα.

AD IUDAISMI HAERESSES.

Ἰουδαϊσμός λοιπὸν μρισθεῖς.] De Iudaicis factionibus deinceps agit, quas ante Christi adventum septenas recenset. Quod πλατυκῶς et pingui Minerva dictum est. Nam tres constat apud Iudaeos fuisse sectas; caeteras, quae a Philastrio, Isidoro et hoc nostro numerantur, partim Iudaeorum non esse proprias, partim ne haereses quidem videri, partim denique a tribus illis matricibus non esse distinctas, quae sunt Phariseorum, Sadducaeorum, Essenorum. De quibus quoniam summa cum eruditione ac diligentia Serrarius noster tribus libris disseruit, et quae de iis observari a me possent occupavit omnia, cupidum earum rerum lectorem ad illius lucubrationem dimittendum potius arbitror quam otiosa repetitione detinendum. Conferat etiam si lubet cum Serrarii Trihaeresio ac Minervali, quae Drusius et alii quidam de eodem argumento scripserunt. Nos enim hic ea tantum adnotabimus quae ad illustrandum Epiphanium necessaria videbuntur.

DE SADDUCAEIS HAERESIS XIV.

Πρῶτοι Σαδδουκαῖοι ἀπόσπασμα ὄντες.] Quantum ex his, quae Epiphanius in his sectis prodidit, colligi potest, duo fuere Dosithei. Alter, idemque tempore posterior, Samaritanus, cuius meminit Origenes, alter longe antiquior; a quo propagatos esse Saducaeos non Epiphanius solum, sed etiam Hieronymus testatur, Dialogo contra Lucifer. *Taceo*, inquit, *de Iudaismi haereticis, qui ante adventum Christi legem traditam dissiparunt: quod Dositheus, Samaritanorum princeps, prophetae repudiavit, quod Sadducaei ex illius radice nascentes etiam resurrectionem carnis negaverunt.* Ex Dosithei ergo radice nati sunt Sadducaei; quod est idem atque ἀπόσπασμα fuisse τῶν Δοσιθέων. Ut mirari Scaliger desinat ab Epiphanio id esse scriptum. Itaque Dositheus a Iudaeis ad Samaritanos deficiens peculiarem illic sectam condidit. Quam postea Sadokus interpolavit, cum et ipse ad Samaritanos a Iudaeis transiisset.

Ἐκονομάζουσι δὲ οὗτοι ἑαυτούς.] Saducaei passim, apud Graecos maxime, geminato δ scribuntur, quasi esset קדריק. Apud LXX. antiquissimus ille sacerdos, Σαδοῦκ. De quo copiose Serrarius ac Drusius. Sadoci porro extitere duo: quorum unus duntaxat ab Epiphanio memoratus, qui Davidis et Salomonis aetate vixit, alter Antigni discipulus, cuius socius et condiscipulus fuit Baiethos, ut auctor est Elias in Thisbi. Ab hoc posteriore Saducaei cum origine nomen acceperunt. Etenim ambo illi a praeceptore desciscentes legem ore tenus traditam abnegarunt, neque alteri, quam quod legis scripto esset expressum, adhibendam fidem putarunt; ex quo קרראים Karraim, quasi *Textuales* dicti. Haec Elias. Addit Abraham Zachuth Sadoc et Baiethos ad Samaritanos et Garixitanum templum receptum habuisse. Sed fieri potest, ut Saducaei ipsi a priori illo ac vetustissimo pontifice oriundos sese profiteri mallent quam a posteriore transfuga, vel etiam ut ad *iustitiae* vocabulum et nominis interpretationem alluderent, idque crebris usurparent sermonibus, quod unum ideo, praetermissa altera ac veriore Saducaeorum origine, commemoravit Epiphanius.

p. 28.

Πνεῦμα δὲ ἔργων οὐκ ἴσασι.] Actuum cap. XXIII, 8. *Sadducaei enim dicunt non esse resurrectionem, neque angelum, neque spiritum: οὔτε ἄγγελον, οὔτε πνεῦμα. Spiritum sanctum hoc loco non unus Epiphanius intellexit, sed et Philastrius. Quare temere et imprudenter in Elencho Scaliger: *Asimias*, inquit, *mera est et**

impietas haec fateri. Proinde execranda illa sententia Serrarii, qui non minus impie quam ridicule eam tuetur. Nam quod ait πνεῦμα illic sine articulo positum universe sumi, cum ut spiritum sanctum significaret, τὸ πνεῦμα scribendum fuerit, quod diu ante Scaligerum Salmero noster observaverat, nihil ad rem pertinet. Etenim saepe πνεῦμα sine articulo pro spiritu sancto in scripturis usurpatur; ut Ioann. iii, 5: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu: ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος;* et aliis in locis, quorum nonnulla profert in Minervali Serrarius. Quare non improbanda haec Epiphanii interpretatio videtur, tametsi de solo spiritu sancto praecise locutum putaret evangelistam. Quod necesse non est. Haec enim Saducaeorum mentem fuisse suspicor, ut spiritum omnem, hoc est πνευματικὴν οὐσίαν, funditus tollerent, ideoque corporeum esse deum assererent, ut Lyranus existimat. Ex quo consequitur etiam spiritum sanctum illos abnegasse. Unde merito ab Epiphanio aliisque dictum est Sadducaeos spiritum sanctum ignorasse, ut eam ex toto genere τῶν πνευμάτων speciem deligerent, qua negata maius illi sibi impietatis crimen arcesserent.

Τὰ πάντα δὲ ἴσα Σαμαρείταις φυλάττουσι.] Etiamne sacros omnes libros praeter Pentateuchum repudiarent? Affirmant veteres omnes praesertim Origenes, Tertullianus, Hieronymus, Beda, Elias quoque Thisbitae, alique, quos Serrarius testes citat. Negat autem Scaliger et contrarium asseverare Iosephum existimat. Sed tantum abest ut contra Iosephum sentiat, ut is communem illam lib. xiii. Orig. cap. xviii sententiam videatur adstruere. Docet enim Pharisaeos multa populo tradidisse, ἅπερ οὐκ ἀναγράφεται ἐν τοῖς Μωυσίαις νόμοις: καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα τὸ Σαδδουκαίων γένος ἐκβάλλει, λέγων ἐκεῖνα δεῖν ἡγεῖσθαι νόμιμα τὰ γεγραμμένα, τὰ δὲ ἐκ παραδόσεως τῶν πατέρων μὴ τηρεῖν. Sadducaeae igitur autore Iosepho sola haec asciscenda observandaque dicebant quae essent scripta ἐν τοῖς Μωυσίαις νόμοις. Quod et lib. xviii, cap. ii his verbis expressit: φυλακῆς δὲ οὐδαμῶς τιῶν μεταποιήσις αὐτοῖς, ἢ τῶν νόμων. Sane aut haec Iosephi verba Sadducaeos indicant nullos alios quam Mosis libros admisisse, aut saltem non illud quod a Scaligero tam pertinaciter pugnatur, efficiunt, ut sacros omnes scripturae libros amplexi sint, τὰς ἀγράφους δευτερώσεις reiecerint. Agit enim illo loco praecipue Iosephus περὶ πρακτικῶν νομίμων, de ritibus ac consuetudinibus sive legibus, quibus agendum aliquid praescribitur, quae in solo fore Mosis Pentateucho continentur. Unde cum Sadducaeae exciperent, ea duntaxat quae scripta erant observari debere, solos Moysis libros, quibus τὰ νόμιμα comprehenduntur, intelligebant, non historicos aut propheticos libros, quibus novae nullae, aut perpaucae, cerimoniae praecipuntur. Caetera apud Serrarium vide.

AD HAERESIN XV., QUAE EST SCRIBARUM.

Scribarum ordo neque Iudaismi haeresis fuit, neque πρὸς Φαρισαίους ἀντιδιαστειλλόμενος. Nam et Scribae plerique Pharisaei, non tamen omnes; quemadmodum inter theologos nonnulli monachi et arctioris vitae professores. Theophylactus in Lucam cap. xi. *Sane alii erant Legisperiti, et alii Pharisaei. Nam Pharisaei videbantur ut monachi, et qui ab aliis se segregabant. Legisperiti vero Scribae erant et doctores, qui solvebant quaestiones legis.* Tostatus in cap. xxiii. Mat. Quaest. xii. *Sciendum quod licet ponantur hic Scribae et Pharisaei tanquam distincti, non distinguuntur inter se sicut Pharisaeus et Sadducaeus, sive sicut opposita, quia nullus Pharisaeus est Sadducaeus, neque e contrario, quia erant sectae disparatae et quasi oppositae: sed distinguuntur sicut grammaticus et dialecticus; quia licet aliud sit grammaticum esse, aliud dialecticum, tamen idem potest*

esse grammaticus et dialecticus. Sic enim aliud est esse Scribam quam Pharisaeum; quia Scribam esse est esse sapientem in lege, Pharisaeum esse erat habere modum certum vivendi et sectam. Et tamen accidit eundem esse Pharisaeum et Scribam, id est doctum in lege. Maldonatus vir doctissimus ad cap. II. Mat. Scribas proprie notarios publicos fuisse docet, quorum duplex erat officium, alterum publica instrumenta conficiendi, alterum sacras Scripturas interpretandi et a corruptela vindicandi. Unde iidem νομικοί, et νομοδιδάσκαλοι, et γραμματεῖς appellantur. Epiphanius vero in sequenti haeresi νομικούς a Scribis discernere videtur. Ait enim Pharisaeos eadem cum Scribis sensisse. Γραμματεῖσι δὲ, φησὶ, τοῖς ἑρμηνευομένοις νομοδιδασκάλοις· συνῆσαν γὰρ αὐτοῖς καὶ οἱ Νομικοί. Hanc non modo Epiphanius opinionem esse, verum etiam Lucae testimonio comprobari Drusus arbitratur lib. II. de tribus Sectis cap. XIII. Nam cum Christus com. 45. dixisset, Οὐαὶ ὑμῖν Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ἔτι ἰστέ ὡς τὰ μνηστῆα τὰ ἀδύηλα, etc. *Vae vobis Scribas et Pharisaei hypocritae, quia eatis ut monumenta, quae non apparent, statim quidam τῶν νομικῶν respondens ait illi: Haec dicens etiam contumeliam nobis facis.* Tum Iesus καὶ ὑμῖν τοῖς Νομικοῖς οὐαί, *Et vobis Legisperitis vae: quasi diceret Legisperitus: Non solum Scribas et Pharisaeos, sed etiam nos νομικούς, id est Legisperitos, notas: Ergo diversi aliquantum νομικοί a Scribis.* Scaliger vero in Elencho cap. XI. in eodem Epiphanius loco Serrario arroganter insultans νομικούς ait *proprie formulas iuris et actiones civiles docuisse, ac forensia magis tractasse.* Et postea eundem Serrarium insequitur, quod scribas legis cum scribis populi et actuariis publicis confuderit. Duo enim scribarum genera constituit, γραμματεῖς τοῦ νόμου, καὶ γραμματεῖς τοῦ λαοῦ, et hos posteriores actores vel actuarios publicos fuisse putat. Nos attente consideratis omnibus non dubitamus quin νομικοί iidem sint cum scribis et νομοδιδασκάλοις apud evangelistas. Nam de Epiphanius loco postea viderimus; adeoque foedissime Scaliger hallucinetur cum νομικούς actuarios publicos esse docet; quo nihil ineptius excidere potuit. Nam ut Lucae illo ipso loco, de quo paulo post, utar, cum cap. XI. 46. ad νομικούς oratione conversa ita eos Christus exagitat: καὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς οὐαί, *quia oneratis homines oneribus, quae portare non possunt, et ipsi uno digito vestro non tangitis sarcinas: num tandem actuarios publicos et civilium actionum formularios intellexit, ac non potius legis interpretes ac doctores? Cum praesertim Matth. XXIII. idem Scribis et Pharisaeis, quod apud Lucam totius νομικοῖς, obiectum sit, nempe quod alligarent onera gravia et importabilia etc., digito autem suo nollent ea movere.* Quare νομικοί ad Scribas, vel Pharisaeos, vel utrosque pertinent. Sane qui Matth. cap. XXI. 35. νομικός, a nostro interprete *Legis doctor* dicitur, idem Marci XII. 28. εἷς τῶν Γραμματέων nominatur. Atque adeo Tertull. lib. IV. c. Marc. cap. XXVII. νομικούς, quorum in illo XI. cap. Lucas meminit, *Legis doctores* interpretatur. Alibi vero passim vulgatus interpres νομικῶν vertit *legisperitum.* Unde persaepe νομικοί cum Pharisaeis copulantur, ut Luc. XIV. 3: *Et respondens Iesus dixit ad Legisperitos et Pharisaeos: Graeco τοὺς νομικούς et cap. VII. 30. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι καὶ οἱ Νομικοί. Qui cap. V. 17. Φαρισαῖοι καὶ νομοδιδάσκαλοι vocantur.* Quare νομικοί a νομοδιδασκάλοις non discrepant, iidemque Legis interpretes sunt, ut et Bezae placuit; et falsissimum est τοὺς νομικούς proprie circa actiones civiles ac formulas occupari. Par est Scaligeri delirium, cum scribas populi sic a scribis legis secernit, ut illi actuarii vel actores publici fuerint. Quippe Matth. II. 4 Herodes, cum Magorum adventum et Christi nativitatē inaudisset, ut quo in loco Christus nasceretur inquireret, *principes sacerdotum et scribas populi* convocat, et eorum responsum expetit.

p. 30.

Quinam igitur alii esse possunt quam Legis interpretes et doctores? Certe non illi pragmatici, aut formularii, sive actuarii fuerunt: quos nemo de re tanta ac tam recondita consuleret, ad quam scilicet intelligendam disceptandamque non mediocri sacrarum literarum usus ac scientia requiratur. Quod ad Lucae testimonium illud attinet cap. xi., singulare est in eo quiddam de quo nullus, quantum scire possum, interpretes admonuit. Etenim Graece ita legitur: Οὐαί ὑμῖν, Γραμματεῖς, καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, comm. 44., quod et Latina Bibliorum Regionum interpretatio retinet. At in Latinis aliis codicibus et apud Ambrosiam et Hieronymum ita legitur: *Vae vobis, qui estis ut monumenta, quae non apparent, etc.* Neque vocabula ista reperiuntur, *Scribae et Pharisaei hypocritae*. Et apparet in quibusdam olim Graecorum codicibus illa defuisse. Quae si expungantur, peribit argumentum illud, quo fretus Drusius νομικούς a Scribis distinguit. Et quamvis ita ut in Graecis extat, *Scribae et Pharisaei*, legamus, non inde tamen discrimen illud evincitur. Ita enim interpretari licet: cum hactenus in solos Pharisaeos inductus esset, postremo comm. 44., ad Pharisaeos etiam Scribas adiecisse. Quod cum indigne tulisset quidam qui Scriba tantummodo, non Pharisaeus esset, de ea re conquestum, quod non modo Pharisaeos, verum et ordinem suum inceserent. Haec esse potest simplicissima huius loci aptissimaque sententia. Nam omnino νομικούς pro Scribis, et vicissim, evangelistae omnes usurpant. Scribarum porro munus et officium praeclare descripsit Epiph. cum ait: δευτερωτάς τινας τοῦ νόμου fuisse, ὡς γραμματικὴν τινα ἐπιστήμην ἐφηγουμένους. Quos quidem ex Levitica tribu extitisse perperam adnotat Beza, nam e qualibet esse poterant, ut et Pharisaei.

p. 31. Πυγμαῖ μὲν τὰς χεῖρας νιπτόμενοι.] Πυγμαῖ non aliter accepit Epiphanius ac vulgatus Interpres pro eo quod est *crebro, frequenter*: pro quo Beza novitatis intempestivo studio *pugno* reddidit, sane imperite. Sed de Iudaico quodam ablucendi genere, quo ad summos usque digitos manus lavabant, vide Serrarium nostrum lib. ii. cap. iii.

καὶ φυλακτήρια παρ' αὐτοῖς.] Deuteron. vi. com. 8. cum mandatorum suorum iugem et assiduam meditationem praeciperet deus: *Et ligabis, inquit, ea quasi signum in manu tua, eruntque et movebuntur inter oculos tuos*: Hebraice דָּרָךְ לְטוֹרַת בֵּין עֵינַיךְ. Chaldaeus לְתַסְלִין. De Totaphoth tam ab Hebraeis quam a nostris varie disputatur. Lxx pro ea voce ἀσάλευτα reddunt: καὶ ἴστωσαν ἀσάλευτα πρὸ ὀφθαλμῶν σοῦ: Et sint *immobilia*. At Scaliger inepte credidit ἀσάλευτα idem esse atque *amuleta*. *Quam vocem, inquit, grammatici nondum in sua lexica retulerunt. Itaque idem est ἀσάλευτον, καὶ φυλακτήριον*. Sed unde hoc tandem habet? Nam ἀσάλευτα non substantive, neque ad rem certam significandam, sed adjective, et ἀορίστως usurparunt. *Erunt, inquit, immota ante oculos tuos*. Quare friget haec novae vocis observatio. Locus est Matth. xxiii, 5. in quo ad Totaphoth et frontaliam Christus respectum habuisse videtur. Nam Pharisaeos perstringens, *Dilatant, inquit, phylacteria sua, et magnificant fimbrias*. Quem ad locum Hieronym. Pharisaeorum superstitionem notat, qui quod simpliciter a deo mandatum erat, ut in lege meditanda observandaque assidue versarentur, utique illa ante oculos perpetuo quasi monumentum quoddam extaret, ita interpretati sunt, quasi descriptam in membranis legem et frontibus alligatam gestari praeciperet. Quocirca haec opinio Hieronymi fuit nullum Iudaeos mandatum habuisse de phylacteriis ac frontalibus membranis, sed crasse illos et imperite divinum monitum accepisse. Quam ob causam acerrime a Scaligero reprehensus est, qui ex ipsis legis verbis pugnat in Elencho cap. viii. ea ipsa phylacteria

praescripta fuisse. Non inficior idem et plerisque PP. videri, et imprimis Iustino in Dialogo cum Tryphone, de gestandis alligandisque frontalibus mandatum Iudaeis editum. Sed ex legis hoc verbis aperte colligi posse, quod putat Scaliger, hoc vero pernego. Et multo mihi probabilior Hieronymi sententia videtur, cum antiquissima Iudaeorum consuetudo non maius hac in parte praeiudicium afferat, quam sexcenti alii ritus ac δευτερώσεις nugacissimae, quos iam tum Christi domini tempore ex legis verbis non minus stolide quam pertinaciter eliciebant. De fimbriis aliter sentiendum. Etenim Num. xv, 38. conceptis verbis iubentur *fimbrias per palliorum angulos habere*, iisdemque *vittas hyacinthinas* adiungere. Fimbrias Hebraice Moses ציצית, LXX κράσπεδα. Vittas autem ille סתור, isti κλωσμα vocant. De quibus non solum Hebraei, sed et nostrates critici copiose p. 32. disserunt.

Τούτῳσι πλατῆα σήματα πορφύρας.] Mira vocabuli huius τῶν φυλακτηρίων interpretatio, clavos esse purpureos latos qui colobis et epomidibus insuerentur, ad eundem modum quo Romani senatores sui ordinis insigne gestabant. Hoc vero, inquam, admirandum potius quam aut sine alio idoneo autore nimis amplectendum, aut acrius reprehendendum quod in Elencho Scaliger instituit. Atqui utrum dalmaticas istas et colobionas clavatos Pharisei olim gesserint, eaque phylacteria plerique nominaverint, necne, aliunde constare non potest, et ex reconditis Iudaeorum libris ac ritibus multa Epiphanium potuit addiscere quae hoc saeculo et hodiernis Iudaeis ignota sunt. Esto igitur, clavos etiam istiusmodi φυλακτήρια nuncupaverint, vulgo tamen φυλακτήρια illa, quorum Matthaeus meminit, cum Hieronymo pittaciola et membranacea frontalia eruditi homines interpretantur.

Ῥόστους γάρ τινας ἐπὶ τὰ τέσσαρα.] Ridicule Scaliger ut Epiphanium erroris arguat, *Si mala punica*, inquit, *non igitur κράσπεδα*. Quasi non etiam Ῥόστοι τοῖς κρασπέδοις alligari potuerint; ut et spinas adhibuisse, quo cruorem elicerent, testatur Hieronymus. Nec obstat quod Ῥόστους summus sacerdos ἐν ἀρχιερατικῇ στολῇ gestaverit. Nam diversos ab illis cum numero, tum materia aliisque id genus Pharisei, cum in casto essent, usurpare poterant. Sic paludamentum cum Romanorum Imp. proprium fuerit, etiam militibus attribuitur. Atque ut a Iudaeis non recedam, quis nescit inter summi sacerdotis vestes ephod, sive τὴν ἐπωμίδα, ac superhumeralis fuisse? Et tamen non modo sacerdotes ac Levitae caeteri, sed etiam laici Ephod induebant, uti David lib. II. Reg. cap. VI, 14. Sed hoc videlicet lineum erat, alteram illud pontificum proprium quatuor ex coloribus constabat, hyacintho, bysso, cocco, purpura; sed et auro contextum erat. Vide Hieron. Epist. ad Fabiolam. Nimis igitur insulse adversus Epiphanium nostrum argumentatur Scaliger.

Δευτέρα δὲ εἰς τὸν διδάσκαλον αὐτῶν.] Eadem δευτερώσεων genera percenset haeresi xxxiii, n. ix. Quo ex loco Παββὶ Ἀκιβᾶν pro Βαρακιβᾶν legendum hic admonemur. Hic est ille nisi fallor R. Akiba de quo in Iudaeorum Calendario v, die Tisri haec adscripta sunt: *R. Akiba filius Ioseph conicitur in vincula, ubi moritur*.

AD HAERESIN XVII. PHARISAEORUM.

Συνῆσαν γὰρ αὐτοῖς καὶ οἱ Νομικοί.] De Scaligeri hallucinatione supra vidimus, qui νομικούς actuarios esse ac formularios credidit. Proximus huic error est quod praesentem Epiphanii locum sic interpretatus est, ut τὸ αὐτοῖς ad Phariseos referret, quibuscum versabantur οἱ νομικοί. *Epiphanius*, inquit, *aperte τοὺς*

νομικούς *distinguit* ἀπὸ τῶν νομοδιδασκάλων, τῶν καὶ γραμματέων. *Eosdem enim facit γραμματίας* et νομοδιδασκάλους; *a quibus distinguit* τοὺς νομικούς, *quos accenset Phariseis. Ideo recte ait, συνῆσαν γὰρ αὐτοῖς καὶ οἱ νομικοί. Eodem, inquit loco censebantur Pharisei et νομικοί, qui quavis unum corpus καὶ ταγμά efficiabant, tamen erat discrimen quoddam inter Phariseos καὶ τοὺς νομικούς; quod severius institutum esset Phariseorum quam τῶν νομικῶν. Hinc Serrarium imperitiae arguit, quod ita vertit: Cum ipsis enim iidem erant et Nomici, seu Legisperiti. Sed Epiphanii sensum pessime interpretatus est Scaliger. Etenim τὸ αὐτοῖς non alios quam scribas, sive νομοδιδασκάλους, significat, οἷς συνῆσαν καὶ οἱ νομικοί. Quia saepius evangelistae Scribas et Νομικούς quasi distinctos nominant, tametsi ex eodem essent ordine, idque vel κατ' ἐπιτήρησιν, vel quia Scribarum complures erant gradus et officia, cum et civilibus forte contractibus ac stipulationibus praesentent iidem, et legem interpretarentur: Idcirco συνῆσαν, inquit, τοῖς γραμματίσιν οἱ νομικοί, hoc est *coniuncti erant*, unum τάγμα et corpus efficiabant. A quo non admodum abhorret Serrarius. Nam μεταληπτικῶς Epiphanius indicat eosdem cum Scribis esse τοὺς νομικούς, licet συνείναι τινι proprie non sit idem esse cum aliquo. Postremo perperam αὐτοῖς ad Phariseos referri docent quae proxime subiiciuntur. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τούτους, tam Νομικούς scilicet quam Γραμματίας.*

[Ἀηδῆ τε βύσιν σώματος ἀπεργαζομένην.] Scribendum pronunciat Scaliger ἀηδῆ ἔκκρισιν σπέρματος ἀπεργαζομένην. Audax nimis emendatio, minimeque necessaria. Nam ἀπεργαζομένην passive, ut alibi saepe, hoc loco sumpsit. Est enim Graecae proprietatis parum alioqui diligens Epiphanius, ut et Photius observat. Quod si commutationis nonnihil opus videatur, ego ita concipiam: ἀηδῆ βύσιν σώματος ἀπεργαζομένην. Intelligit autem ררר, sive ἐξονερωγμόν. Super hac ἔκκρισις extat Athanasii epistola ad Animum monachum: qui quantumvis praeter voluntatem accideret, utrum culpa careret addubitaverat.

[Ἐνήστευον δὲ δις.] Secundam et quintam feriam Theophylactus aequae atque Epiphanius adnotat, et Hebraeorum libri fidem faciunt. Ut ea de re vir doctus frustra dubitaverit.

[Ἀπεδεκάτουν δὲ τὴν δεκάτωσιν.] Proprium hoc fuit Levitarum, qui decimarum, quas populus praestabat sacerdotibus eximebant, Numerorum xviii. Atqui non omnes Pharisei erant Levitae, quod tamen Epiphanium sensisse ex hoc loco suspicari aliquis posset. Quae enim alioqui decumarum sunt decimae, cum praeter Leviticum ordinem decumas nullas acceperit? Primum omnium ab Israelitis primitiae despicias, uvis et oleis afferebantur, tum de frugibus elaboratis Theruma, et decimae. Theruma in lege definita non erat. Sed a magistris praescriptus modus est, ut ne minus sexagesima penderetur. Quare qui liberales erant, quadragesimam, parci sexagesimam, medii inter utrosque ad hos aut illos accedebant. De qua re extat Iosephi Scaligeri opusculum inter Posthuma. De iis itaque Therumis fortean accipiendus Epiphanius, cum τριακοντάδας et πεντηκοντάδας persolutas a Phariseis esse scribit. Quod si verum est, egregia illorum liberalitas extitit, utpote qui praefinitum a magistris terminum τῶν τεσσαρακοστῶν superaverint. Tria porro decumarum apud Hebraeos genera praeter Therumas et primitias fuere. Prima illa fuit quam Leviticae tribui quotannis pensitabant. Num. xviii., 20. et deinceps. Altera, quam singulis annis penes se quisque retinebat, ut ibi, ubi sanctuarium erat, illa vesceretur, adhibitis ad convivium Levitis Deut. xiv. Tertia demum, quam tertio quoque anno in Levitas et pupillos viduasque distribuabant; eod. Deut. cap.

Καὶ γυναικῶν [ματιῶν.] Magnopere mirandum, si modo verum est, mulie-
 bribus palliolis usos esse Pharisaeos. Quod sequitur, ἐν πλατείαις, ταῖς κρηπίσι,
 latas eosdem crepidas habuisse significat, nec aliter Cornarius. Quidam tamen
 ita corrigendum putant, ἐν πλατείαις, ἐν ταῖς κρηπίσι, καὶ γλώτταις, etc. Ac plateas
 intelligunt, in quibus ostentabant se Phariseaei. Ego nihil innovandum censeo.

Φέρες γὰρ κατὰ τὴν Ἑβραϊδα.]. Reg. codex φέρες, quasi sit φέρις, et legendum
 sit ἀφορισμένος. Quanquam ἀφορισμός res est ipsa quam vocabulum significat;
 non ut τὸ φέρες, vel φέρες praecise sit verbale substantivum ἐνέργειαν sonans. Est
 enim potius *separatus* quam *separatio*.

Ὅλον ἦλιος Ἡμα καὶ σήμε.]. De his Hebraeorum appellationibus agit erudi-
 tissimus Serrarius noster l. i. de Tribus Sectis c. ii., et in Minervaij lib. iv. c. iii.
 Ea sic Hebraice concipienda sunt: **הַמָּנָה** vel **שַׁמְנַשׁ**: **יְרֵחַ** vel **הַלְבַּנָּה**. Duorum
 sequentium nomina, quod eorum origo sit incerta, non satis **ἐξεβρατζεσθαι** queunt:
Χωχίβ Ὀσμῶλ, et **Χωχίβ** Ὀσμῶδ. Quorum prius Ὀσμῶλ forte a **קַמַל**, quod
 est succidere, alterum a **דַּמַּד** quod est concupiscere, quia Mercurius
 lucrionibus et negotiatoribus quaestus avidissimis praesidet. Nam quod
 Scaliger Ocmol ad Camulum, qui in veteri inscriptione extat, pertinere de-
 fendit, non probat. Sequitur **בְּכָרַב** בעל, Veneris stella **στρούα**, vel **λουήδ**.
 Prior vox a **רַעַר**, ut Serrario visum est, deducta quasi **רַעַרַר**; posteriorem a
יָד malim, quam a **לָהַט**. Nam et Assyrii Ἀφροδίτην Μύλιττα, Arabes Ἀλίττα
 nuncuparunt. Autor Herodotus Clio; **מַרְלִיָּתָא**, ἡ γενέτειρα. Denique **כּוּכַב**
שַׁבַּת sabbati stella recte Saturnus dicitur.

Ἄλλὰ καὶ τὰ ματαιῶς νομιζόμενα.]. Vellem clarius haec ipsa στοιχεῖα declaras-
 set. Nam valde est obscurum quomodo XII haec Signorum vocabula εἰς ἀριθμὴν
 στοιχείων νομιζόμενα dicantur. An hoc voluit, haec a gentilibus velut elementa,
 et στοιχεῖα, vel **συνέχοντα** τοῦ ἀνθρωπίνου βίου esse constituta? An id potius
 quod interpretatione nostra expressimus? Nam Signa Zodiaci dividuntur vel
 κατὰ διάμετρον, vel κατὰ τρίγωνον, vel κατὰ τετράγωνον; de quibus Geminus p. 21.
 Ex iis partitionibus, secunda quae est κατὰ τρίγωνον, quadrifariam signiferum or-
 bem dividit: primum segmentum boreale dicitur, secundum australe, tertium
 zephyricum, quartum subsolanum. Quae quidem ad nativitates, **συμπάθειαις** τῶν
 γενέσειων, a genethliacis accommodantur, et ait Geminus: quod in certis sideribus
 mutua quaedam consensio et conspiratio inesse credatur. Eadem illa segmenta
 suis quaeque elementis assignarunt. Quae omnia in hoc diagrammate intueri licet.

Βόρειον τμήμα.	Νότιον.	Ζεφυρικόν.	Ἀφηλιωτικόν.
Ignis	Terra	Aēr	Aqua
Aries γ	Taurus ς	Gemini ιι	Cancer ςθ
Leo Ω	Virgo η	Libra υν	Scorpius πθ
Sagittarius ς	Capricornus ς	Aquarius ςζ	Pisces χ

Ad hunc itaque sensum duodecim signa pro elementorum numero partita
 scribit Epiphanius. Iam haec verba ἀζώδια καλοῦσι. Cornarius ita vertit: *quae*
animalia vocant. Ex quo manasse puto ut viri quidam eruditi scripserint Epi-
 phanium referre Pharisaeos astra coeli animata constituisse, hac ipsa haeresi
 xvi, quod in Ecclesiast. Annal. ad a. clx. legitur. Sed id secus se habet. Nam
 ne litera hoc quidem ulla significavit Epiphanius. Sed hoc unum docuit, Phari-
 saeos coelestibus signis ac sideribus certa indidisse nomina, quae fere a gentilibus
 usurpabantur, maxime duodenis illis signis quae vulgo ζώδια vocantur. Quare
 nos ambiguitatis cavendae gratia *zodia* quam *animalia* vertere maluimus. Nam

ex hoc fonte non satis cantae interpretationis falsa de Epiph. testimonio sententia profluxit. Quanquam non illud ignoramus, a nonnullis Hebraeorum doctoribus coelestes orbes anima intelligentiaque praeditos existimari. Quam Rabbi Moses opinionem David Kimchi in Psalm. XIX his verbis explicat: **ההרב מורה צדק הזהב רבי משה פירש בספרים על השמים כי דעתו דע הפילוסופים כי הגגלים חיים משכילים עובדים לאל ומשבחים אותו שבת גדול**: *Rabbi Moses*, inquit, *voce illam*, enarrant, *sic exponit*, *ut ad coelestes orbes referat, quoniam haec illius ac philosophorum opinio est, coelestes orbes vivere et intelligere ac deum colere, summisque laudibus afficere*. Hinc caelicolas Iudaeos ab Imperatoribus Cod. de Iudaeis et Caelicolis appellari censet Baronius loco citato, quod astra coelumque colerent. At Scaliger nominis rationem affert aliam. De qua ad ultimam haeresin opportunius disseremus. Caeterum huc referri potest, quod apud Orig. lib. i. Celsus Iudaeis obiciebat: *λέγων αὐτοὺς εἶβεν ἀγγέλους, καὶ γοητεία προσκείμεθα*.

[*Ταῦτα δὲ μοι οὐκ εἶς στρόβησιν.*] Pharisei etsi fatum agnoscerent, non humana tamen omnia ex eo pendere statuebant; neque liberam hominis voluntatem atque arbitrarii potestatem e medio tollebant, uti pluribus explicat Iosephus lib. xvii. Orig. cap. ii, et lib. ii 'Αλώσ. cap. xii. Quare nihil erat cur Epiphanius sequentem adversus assertores fati disputationem contra Phariseos potissimum dirigeret, quatenus ea res ad humanas actiones earumque libera consilia pertinet, quae Phariseos nequaquam sustulisse Phariseus asserit Iosephus.

AD HAERESIN XVII., QUAE EST HEMEROBAPTISTARUM.

Commune Iudaeis omnibus, et imprimis Phariseis fuisse Marcus evangelista testatur cap. vii, 3 et 4., ut et manus frequenter abluerent, et a foro redeuntes baptizarentur. Quare non videtur peculiaris haec secta Iudaeorum extitisse; nisi ita dicamus, nonnullos, qui se sanctitate praestare caeteris vellent, non modo quoties a foro redirent, verum etiam tametsi pedem domo non extulissent, de die saepius lavare consuevisse. Cuiusmodi Banus ille fuit, cui se Iosephus in disciplinam tradidit, ut in vita sua scriptum reliquit. Hunc enim refert *ψυχρῶ ὕδατι τὴν χεῖρα καὶ τὴν νύκτα πολλάκις λουόμενον πρὸς ἀγνείαν*. Sic Esseni apud eundem Iosephum lib. ii. cap. vii. corpus ante cibum abluunt frigida. Quid igitur Hemerobaptistae illi, quos Epiphanius refert, meruerint, ut distinctam ab aliis sectam efficerent, non satis discernimus.

p. 36. [Ὁὐ μὴν ἐξισουμένη τοῖς Σαδδουκαίοις.] Qui prima specie verborum istorum sensus occurrit, is est, quem non modo nos ipsi sed etiam Cornarius expressit. Hemerobaptistas non solum in neganda mortuorum resurrectione, verum in reliqua omni dogmatum falsitate concordare cum Sadducaeis: οὐ μὴν ἐξισουμένη μόνον, inquit, τοῖς Σαδδουκαίοις ἐν τῇ τῶν νεκρῶν ἀναστάσει, ἀλλὰ τῇ ἀπιστίᾳ καὶ τοῖς ἄλλοις. Sed haec sententia ab iis, quae paulo ante leguntur, tum in Breviario sectarum hujus libri, et in universarum Anacephalaeosi reperiuntur ab Epiphanio, vehementer dissidet. Nam ubique constanter asseritur Hemerobaptistas a Iudaeis reliquis nulla in parte discrepare; sive, ut hoc loco scripsit, a Scribis et Phariseis. Quod si communem cum Sadducaeis negationem resurrectionis habuerint, aliaque dogmata, quibus isti a Phariseis et scribis tantopere abhorrebant, ut ad Samaritanos accederent, quemadmodum in illorum declaranda haeresi testatus est, profecto multum cum a reliquis Iudaeorum factionibus, tum a Phariseis ac Scribis Hemerobaptistae separati sunt. Quae me ratio commovet,

ut aliter Epiphanius verba interpretanda iudicem, adeoque contrario sensu, ac prior ille est quam in Latina versione posui. Οὐ μὴν ἐξισομενή, inquit, τοῖς Σαδδου-
 xaiοῖς: *Non tamen cum Sadducaeis congruens*, hoc uno capite, quod mortuorum
 resurrectionem non, ut illis visum est, abneget, quanquam reliqua in perfidia,
 et adversus Christum praecipue contumacia Sadducaeorum ac caeterarum Iu-
 daismi haeresion gemina sit.

AD HAERESIM XVIII., QUAE EST NAZARAEORUM.

Nazareni quinam veteri in lege fuerint nemini est ignotum. Sed ii fere ad
 tempus, non perpetuo sibi delectum ciborum indicere consueverant. Tametsi
 perpetui quidam erant Nazaraei; cuiusmodi Sampson extitit. Deinde non usque
 eo impietatis processerant, ut Pentateuchum Mosis ac Legem repudiarent; quod
 Nazarenos istos factitasse scribit Epiphanius. Qui non modo inter Iudaeorum
 sectas Nazarenos recenset, sed etiam Christianis adscribit. Vide haeresin **xxix.**
 Quamvis hoc interest, quod Iudaicos istos *Ναζαραῖους*, Christianos *Ναζωραῖους*
 appellet. Sane Christianos Iudaei *נרצרים* nominant, ut Elias in Thisbi docet, a
 Nazaretho Galilaeae oppido; Christus ipse Nazarenus appellatus est et Nazaraeus,
 tam *נרצרי*, quam *נרצרי*, ut Hieronymus indicat in cap. **iii.** Matth. Nazaraei ve-
 teres *נרצרים* proprie vocati, quasi *sancti et separati*. Sed cum Epiphanius duo
 illa genera discernat, suspicor priores et Iudaicos *נרצרים* *Nazaraeos*, postero-
 res, qui in Christum crediderant, *נרצרים* *Nazaraeos*, nominari. Vide Hieron.
 in cap. **xi** Esaiae. Philastrius Nazaraeorum haeresin inter Iudaicas sectas nume-
 rat, sed legem et prophetas amplecti scribit, neque quicquam iis aliud attribuit
 quam quod Nazaraei veteres observare solebant. Quo nomine inter haereses
 cooptari non debuerunt. At *Ναζαραῖοι*, quos hic describit Epiphanius, legem
 Mosis abnegabant; quod est idem ac Iudaismum ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως evertere.
 Unde ne ad posteriores quidem Nazarenos, qui Christo nomen dederunt, quique
 privatam in Christianismo sectam instituerunt, possunt referri. Siquidem Naza-
 raei illi, quibuscum usum et consuetudinem habuit Hieronymus, quibusque **xxix.**
 haeresim assignat Epiphanius, vetus omne testamentum admisere, ut ambo illi
 Patres affirmant; quod Iudaica ista secta funditus reiecitse videtur, quandoqui-
 dem Pentateuchum Mosis Iudaismi medullam funditus proscriptis. Sed eiusmodi
 Iudaici nominis haeresin haud scio an alius praeter Epiphanium commemoraverit.

p. 37.

Καὶ ἔπου ἡ δρῦς Μαρβρῆ.] Celeberrimus apud posteros locus ille fuit ad usque
 Constantini Magni tempora, quibus tam a Iudaeis et Christianis quam a genti-
 libus frequentes religionis ergo conventus ac mercatus illic habiti, quos Con-
 stantinus edicto sustulit. Sozomenus **l. ii. c. 3.**

AD HAERESIM XIX., QUAE EST OSSENIORUM.

Quos Ossenos hic appellat Epiphanius, Ὁσσαῖοις haeresi **xxx.** et **LIII.** nomi-
 nat, ut Scaliger observat; quemadmodum Ἑσσαῖοι et Ὁσσηνοὶ pro iisdem acci-
 piuntur. Ex quo nimirum colligit τὸ ὄν non nisi κατὰ παραγωγὴν in Graeco esse,
 neque radicale videri, uti nec in Essenorum vocabulo. Addit Ὁσσηνοῦς eosdem
 esse cum Ἑσσηνοῖς: utrosque enim esse *אסני*, quia saepenumero holem pro
 scheua, et vicissim scheua pro holem usurpat. Hanc coniecturam duobus potis-
 simum argumentis adstruit, alterum, quod multa in eorum instituto veterum
 Essenorum vestigia comparent, utputa ἡ τῶν ἀγγέλων θρησκεία, cibus ex sale
 et pane, potus ex aqua, tum quod Osseni solem adorarunt, unde et Sampsaei
 dicti. Nam Sampsaei, quorum est haeresis **LIII.**, iidem cum Ossensis viden-

tur. At Essenorum proprium hoc fuit, oriente sole preces fundere. Alterum est, quod Elxai impostor ille, qui ad Ossenos transiit, Essenus fuerit. Nihil enim aliud est 'Ελξαι quam δ' Εσσαίος, 'נסתן זן, ut id sectae non hominis proprium extiterit. Sed ea Scaligeri coniectura eatenus a nobis probatur, ut nihil supra coniecturam ac probabilem opinionem habeat. Et quidem cum tria apud Iudaeos ante Christum sectarum capita fuerint, Phariseorum, Sadducaeorum et Essenorum, caeterae omnes, quae ab Epiphanio vel aliis memorantur, haereses ad illarum quampiam merite revocantur a qua initio proflexerunt. Quanquam paulatim novis ad institutum ritibus ac dogmatibus adiciendis, aut contra veteribus reficiendis, multum a priore forma deflexerint. Quamobrem ab Essenis Ossenos istos manasse credibile est; tametsi plurima illis contraria dogmata Osseni postmodum adstruxerint, quod ex Epiph. constare potest.

[Ὁρμηγται δὲ οὗτοι.] Unde et Sampsaei profecti. Qui meri sunt Osseni, nisi quod ad communem superstitionem utcumque Christiani nominis professionem adiunxerant. Horum igitur domicilium in Peraea fuit, ut haeresi LIII. scriptum est; πέραν τῆς Ἀλυκῆς, ἧτοι Νεκρῆς καλουμένης θαλάσσης, ἐν τῇ Μωαβίτιδι χώρα παρὶ τὴν χειμαρροῦν Ἀρνῶν καὶ ἐπέκεινα, ἐν τῇ Ἰτουρέα καὶ Ναβαττίδι. Ex quibus fortassis emendanda vox τῆς Ἀρηίλιτιδος, quae hoc loco legitur, quae nusquam reperitur, proque ea substituendum Ἀρωρητίδος ab Aroer, quae et Ar vocatur, Moabitarum urbe frequentissima, quae Graecis est Ἀρεόπολις, ad torrentem Arnom, ut ad c. XII. Iosue Masius observat. Possumus et Ἀρωνίτιδος a torrentis nomine suspicari scriptum.

Τούτο δὲ τὸ γένος τῶν Ὀσσηνῶν.] Quasi a verbo ἰσχυρ profectum sit, quod in Aramaea lingua *fortem esse* vel *robore* significat, alii ab Hebraeo ירר deducunt. Scaliger non dubitat quin Ὀσσηνός, ut Ἐσσηνός κατὰ παραγωγὴν conceptum sit ἀπὸ τοῦ 'נסתן, ut idem sit Ὀσσαίος et Ὀσσηνός. Nam eiusmodi patronymicae inflexiones in γνός Arabum et Asianorum propriae sunt, ut idem ex Stephano in Ἀβασηνός docet, cum Europaei aliter forment.

Συνήθη δὲ τούτοις μετέπειτα.] De Elxai meminit, ut dictum est, in Sampsaeorum haeresi. Quod sectae nomen esse, non hominis, proprium ariolatur Scaliger. Etenim Arabicus articulus זן cum appellatione sectae, hoc est 'נסתן, Ἐσσαίος nomen illud peperit 'נסתן-זן Ἐλξαιός, δ' Ἐσσαίος. Qua etiam ratione eiusdem frater Ἰεξαιός pro Ἐξαιός ab Epiphanio nuncupatur, sicut Ἰεσσαίος pro Ἐσσαίος. Sed haec mera Scaligeri divinatio est.

Ἄλας καὶ ὕδωρ, καὶ γῆν, καὶ ἄρτον.] Friget Scaligeri coniectura, qui in Elencho Trihaeresii cap. xxvii. superstitiosum Ossenorum iusiurandum per salem, panem et aquam ad Essenorum victum refert, qui pane, sale et aqua constabat. Porro et haec et quae deinceps sequuntur documento esse possunt Ossenorum sectam ab Essenis valde diversam fuisse.

N. II. Διὰ τὸ ἦλλ καλεῖσθαι.] Hebraice ita concipienda sunt כסו כלי, vel נסו כסו *virtus abscondita*.

N. III. Εἴκοσι τεσσαρῶν μὲν σχοινίων.] Hac ratione schoenus miliaribus constat IV stadiis, ut in miliaria singula XVI impudentur LXIV. Herodotus Euterpe: Ὅσοι μὲν γὰρ γεωπέπναι εἰσιν ἀνθρώπων, ὀργυλῆσι μεμετρήκασιν τὴν χώραν· ὅσοι δὲ ἦσσαν γεωπέπναι, σταδίοισι· οἱ δὲ πολλὴν ἔχουσι, παρασάγγησι· οἱ δὲ ἄφθονον λίαν, σχοινοῖσι· δύναται δὲ ὁ μὲν παρασάγγης τριήκοντα στάδια· ὁ δὲ σχοίνος ἕκαστος μέτρον εἶναι Αἰγύπτιον ἐξήκοντα στάδια.

Ἄβαρ Ἀνὶδ μωίβ.] Non est facile ex Hebraicis hisce verbis eam sententiam elicere, quam subiecit Epiphanius. Nos ita tentavimus: עברי עני דמאכרת

נכילא דאסנון עני דאסנון נכילא מאברתי עני דעבר בשליחות שלם
 Hoc est: παρελθὲν ταπεινώσεις ἐκ πατέρων μου, τῆς δολιότητος, τῆς καταπατήσεως
 αὐτοῦ, καὶ πόνους καταπατήσαντος αὐτοῦ, τῆς δολιότητος ἐκ πατέρων μου, τῆς
 ταπεινώσεως τῆς παρελθούσης, ἐν ἀποστολῇ τελειώσεως: Ubi nonnulla necessario
 commutavimus, quod aliter extricari sententia non poterat. Sed imprimis τὸ
 νεγλὲ, quod κατάκρισις nullo modo significat. Nisi quid aptius ac melius He-
 braicae linguae peritiores repererint, quod non desperamus. At Scaliger loco citato
 nullam in ista verborum conceptione precandi formulam inesse putat, sed tres
 γνώμας ac magistrorum sententias. Prima est נכילא עני מרובא עני דעבר, hoc
 est ταπεινοφροσύνης παρελθούσης ὑπεισέγεται δολιότης: *Qui humilitatem abdicavit,
 saepe fit fraudulentus.* Secunda נכילא עני דאשמים עני דאשמים καταπατοῦντες
 πέναν καταπατοῦσι δολιότητα: *Qui conculcant paupertatem, conculcant fraudem.*
 Tertia denique שלם עני עבר מרובא עני דעבר: ὑπεισθούσης ταπεινότητος ὄχρετο ἀσπασμός
 Qui ex divite pauper factus est, non salvatur ut ante. Quocirca ab Hebraeo illo,
 quem Epiphanius consuluerat, fucum esse factum existimat. De qua re amplius
 videndum. Apparet autem in priore sententia, quam Epiphanius exponit, ante
 שלם deesse vocabulum, quod τὴν ἀποστολὴν significet; pro quo שליחות
 substitutumus.

AD HAERESIM XX. HERODIANORUM.

Herodianos, quorum in evangelio mentio est, alii ab Herode Magno, alii ab
 eius filio Herode Antipa nominatos existimant. Priorem sententiam tuetur Epi-
 phanius, qui et Herodianorum sectam ac dogma copiose persequitur. Cum autem p. 39.
 de Herode deque Herodianis accuratissime eruditissimeque Serrarius noster
 peculiari in opere disputaverit, neque quicquam quod eo pertineret intactum in-
 dictumque reliquerit, supervacuum existimamus verbum amplius ullum super
 ea re facere, cum ad manum sit liber ille in quo de Herodis genere, conditione,
 deque Herodianis ac caeteris, quae hoc loco attigit Epiphanius, diligenter expli-
 cavit, ac Scaligeri ἀναπόδεικτα de Herode somnia validissime refutavit.

[Ἐπειδὴ περὶ Ἡρώδης υἱός.] De Herodis parente avoque a Iosepho dissenti-
 unt Africanus, Eusebius, Epiphanius, aliique Patres omnes. Etenim ille Anti-
 patrum Idumaeum Herodis patrem praedivitem ac potentem fuisse scribit, avum
 autem Antipam Idumaeae ab Alexandro rege praepositum. At Patres avum
 Herodis et parentem obscurissimos ac pauperrimos extitisse memorant, ut cum
 Antipater, a quo Herodes genitus est, captus ab Idumaeis esset, redimi a patre
 suo propter inopiam minime potuerit. De hac quaestione consule quae Serrarius
 citato loco tradidit.

[Ἰστέρον δὲ ἐφιλιώθη Δημητρίῳ.] Demetrius iste cognomento Εὐκαίρος a
 Indaeis Alexandro regi suo infensis ad auxilium vocatus cum eo pugnavit et
 praelio superavit. Sed cum Alexander in montes sese recepisset ad eumque plu-
 rimi confluisissent, territus Demetrius relicta Iudaea contra Philippum fratrem
 bellum aggressus est. In quo a Parthis captus morbo apud eosdem extinctus est.
 Quamobrem nihil cum eo Herodis parens Antipater commune habuit, nedum ut
 ab illo Iudaeae praefecturam obtinuerit. At Herodis avus Antipas, quo parente
 natus est Antipater, Alexandro regi percarus ab eoque Iudumaeae praepositus
 est, autore Iosepho lib. xiv. cap. ii. Susplicamur itaque multipliciter hallucinatum
 Epiphanium; primum quod Demetrium pro Alexandro posuerit; tum quod He-
 rodis parentem pro avo, Iudaeam pro Idumaea imprudens usurpaverit. Quam-
 vis quod ad praefecturam attinet, alibi saepe Antipatrum Herodis parentem

Judaeae procuratorem ab Augusto factum asseverat. De quo ad haeresim *l. i.* dicturi sumus.

Περὶ τὴν μεταί τε καὶ αὐτός.] Negat hoc Scaliger in Eusebianis Animadversionibus quod Idumaeus esset Antipater. At Idumaei omnes ante plures annos inter Iudaeos adscripti. Sed haec erudite a Serrario nostro refelluntur.

Pag. 47. Ἐνθὴμία Χριστοῦ.] Quae hic ab Epiphanio de Salvatoris ortu, cunabulis ac postremo passione dicuntur, nec non et de Augusti atque Herodis annis, opportunius ad haeresim *l. i.* explicantur. Ubi de anno dominici natalis ac passionis, ac reliquis, quae eodem spectant, agendum erit pluribus.

AD HAERESIM XXI., QUAE EST SIMONIANORUM.

N. i. Σίμωνος δὲ γίνεται.] Vide Iustinum Apolog. ii., Irenaeum lib. i. cap. xx., Philastr., Augustinum, Theodoretum, Clement. Alexandr. ii. Strom., Eusebium lib. ii. Hist. cap. xi., Niceph., Ruff. et alios. Sed mirum est, quod in calce vii. Strom. Clemens asserit Simonem Marcione posteriorem fuisse. Ubi Catholicam Ecclesiam haeresibus universis aetate superiorem esse docens, Κάτω δὲ πρὸ τοῦ Ἀδριανοῦ τοῦ βασιλέως χρόνους οἱ τὰς αἰρέσεις ἐπινοήσαντες γεγόνασι, καὶ μέχρι γὰρ τῆς Ἀντωνίνου τοῦ πρεσβυτέρου διέτειναν ἡλικίας. Tum Basiliden et Valentinum enumerat. Μοχλοὶ δὲ subiicit: Μαρκίων γὰρ κατὰ αὐτὴν αὐτὴν τοῖς ἡλικίαι γενομένος ὡς πρεσβύτερος νεωτέρους συνεγένετο. Μεθ' ὃν Σίμων ἐπ' ὄλιγον κηρύσσοντος τοῦ Πέτρου ὑπέκρουσεν. Ergo Simon Marcione posterior est? Manifestus itaque error est. Ut et illud quod scribit, haereticos omnes sub Adriani extitisse tempora. Constat enim Simonem vivente adhuc Petro sub Nerone mortuum esse. Sed quid est quod idem Clem. Strom. ii. de Simonianis loquens iis verbis significat? Οἱ δὲ ἀμφὶ τὸν Σίμωνα τῷ ἑστώτῃ, ὃν σέβουσιν, ἐξομοιοῦσθαι τρόπον βούλονται. An stantes orabant? aut quippiam aliud ad eum modum agebant?

Ἀπὸ Γιτθῶν.] Steph. Γίττα, πόλις Παλαιστίνης. Πολύβιος ἐκκαίδεκάτω τὸ ἐθνικὸν Γιτταῖος. Ita et Iustinus Apol. 2. Theodor. Γιτθῶν.

Λογισάμενος δώσειν.] Expungenda vox δώσειν, atque ita deinceps scribendum: λογισάμενος πολλὴν δὲ ἀντὶ ὀλίγου. Nisi retenta voce δώσειν sensus ille quem expressimus magis ardeat.

N. i. Ἀπὸ τῆς ἐν τῇ μαγείᾳ.] Hinc Simoniani omnes magi. Irenaeus: *Et quaecumque sunt alia parerga, apud eos studiose exercentur. Corrigendam perierga: ut Act. xix, 19: Qui erant curiosa sectati.*

Ἐλένην τοῦνομα.] Selenen vocant alii, ut Iren. l. i. cap. xx., Cyrillus, Aug. et alii. Vide Tertul. l. de An. c. 34.

Ἡ καὶ Προῦνικος.] Dicam de ea voce ad Nicolaitarum haeresim.

Βαρβηρῶ ἦτοι Βαρβηλώ.] Syriaca vox esse videtur Barbelo ܒܪܒܝܠܐ, filius Bahalis, id est Iovis. Ut enim Verbum aeterni Patris Filius, sic imparus iste Ἐννοίαν suam, hoc est Helenam, videri voluit velut fetum quendam esse suum, ut Iustinus narrat, τὴν ὑπ' αὐτῷ Ἐννοίαν πρώτην γενομένην.

Εἰς σολαγωγίαν.] Ita ex Reg. Cod. emendavimus pro eo quod erat ψυχαγωγίαν.

N. iii. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ γεγραμμένον.] Tert. *Hanc igitur esse ovem perditam ad quam descenderit pater summus, Simon scilicet, etc.*

N. iv. Ὀνόματα δὲ τίνα ὁ αὐτός.] Tert. de Praescr. c. 38: *Simonianae autem magiae disciplina angelis serviens utique et ipsa inter idololatrias deputabatur, et a Petro apostolo in ipso Simone damnabatur. Haec est angelorum λατρεία, quam Magis usitatum esse docet Clem. Alex. III. Strom. Ἀμφὶ δὲ φροντίδος ἐστὶ.*

καὶ τοῖς μάγοις οἶνον τε ὄμοῦ καὶ ἐμφύχων, καὶ ἀφροδισίων ἀπέχεσθαι λατρεύουσιν ἀγγέλοις καὶ δαίμοσιν. Hinc Conc. Laod. Can. xxxv. "Ὅτι οὐ δεῖ Χριστιανούς ἐγκαταλείπειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ, καὶ ἀπιέναι, καὶ ἀγγέλους ὀνομάζειν, καὶ συνάξεις ποιεῖν etc. Quae angelorum ὀνομασία ad magorum praestigias superstisiososque cultus referri debet. Ut et illud Pauli ad Coloss. c. 2: μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβεύετω θελῶν ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων. Ex quo illud apparet, quam inepte ab haereticis ad stolidissimi erroris patrocinium uterque ille locus affertur. Mirum est vero quod in Ecclesiasticis Annalibus legitur, de illa angelorum θρησκείᾳ nullam ab Epiphanio mentionem esse factam. Quid enim clarius quam quod Epiphanius hoc loco narrat Simonem angelorum nescio quas appellationes esse commentum, nec aliter obtineri posse salutem asseverasse, quam si quis summo Parenti per easdem illas Potestates ac Dominationes sacrificium offerret? An non haec est θρησκεία τῶν ἀγγέλων?

Atenim angelos, quos mundi conditores fecit, detestatus est Simon suisque p. 41. vetuit προσέχειν τούτοις, ut ait Theodor. et Irenaeus. Qui igitur convenit, ut θρησκείαν illis adhibuerit? Sed nimirum utrumque verum est. Angelos mundi conditores contemnendos esse docuit eatenus, ut supra illos attollendos se esse crederent, et ad summum illum Patrem emersuros, ac nihilominus tamen, quamdiu in hac vita degerent, execrandis illis mysteriis ac ritibus placandos, ne evolantes e corporibus animas pro suo iure retinerent. Quod Gnostici postmodum arripuerunt. Quorum illud erat, τὰ σαρκικὰ τοῖς σαρκικοῖς ἀπαδοτέον.

"Ἡ τίμη τῶ λόγῳ τὸ ἐπίθετον.] Quid tandem sibi vult Epiphanius? Negat enim Simonem ullam sibi appellationem indidisse. At quis is trium sibi personarum nomina vindicabat, et δύναμιν inter cetera θεοῦ sese nominabat, hoc est, ut ego interpretor, dei filium. Vide Iren.

"Ἐν μέσῃ τῇ τῶν Ῥωμαίων πόλει.] Hanc historiam veteres omnes Patres post Iustinum referunt, Eusebius, Cyrillus, et alii. Sed de statua Simoni cum hac inscriptione posita, SIMONI DEO SANCTO, vir quidam eruditus addubitat, qui Iustinum Graecum hominem errore deceptum putat, cum vulgarem illam ac passim extantem ἐπιγραφὴν legisset SEMONI DEO SANCTO, Simonem pro Semone accepisse. Quae mihi coniectura sane probabilis est visa.

AD HAERESIM XXII, QUAE EST MENANDRI.

De Menandro Tertul. de Praescr. c. xlvi. *Post hunc Menander discipulus illius, similiter magus, eadem dicens quae Simon ipse, quicquid se Simon dixerat, hoc se Menander esse dicebat, negans habere quenquam posse salutem nisi in nomine suo baptizatus fuisset.* Vide Euseb. lib. III. Hist. cap. 20., Iustinum Apol. 2., August., Philast. etc.

N. i. "Ὁς ἀπὸ Σαμαρειτῶν ὀρμώμενος.] Iustinus: ἀπὸ κόμης Καππαρεταίας. Theodoretus: ἀπὸ Χαβραὶ κόμης οὕτω καλουμένης.

"Ἐαυτὸν δὲ ἔλεγε δύναμιν.] Atqui Iren. lib. i. cap. xxi. scribit Menandrum dixisse primam virtutem incognitam omnibus esse, se vero ad hominum salutem ab angelis esse missum. Quare non μεγάλην illam se esse δύναμιν asseruisse videtur, ut ipsius magister et erroris architectus, sed minorem quandam. Quod et diserte Theodor. asserit. "Ἐαυτὸν δὲ, inquit, οὐ τὴν πρώτην ὀνόμασε δύναμιν. Ἄγνωστον γὰρ ἔφησε ταύτην ἄλλ' ἐπ' ἐκείνης ἀπεστέλθαι βρενθυόμενος. Quod si ita est, qui verum esse potest quod subiicit Epiphanius, maiorem se Menandrum antecessore suo ac praeceptore iactasse? Nisi forte mendacii hac in parte Simonem arguens eumque in ordinem redigens, sibi ipsi inferioris illius δυνάμεως

nomen ac dignitatem arrogavit. Quem ad sensum revocanda sunt Tertulliani verba, ut quia δύναμιν se esse dicebat, etsi non eandem, quam Simon, prae se ferret, idem de se professus fuisse dicatur.

Εἰς τὸ ταυτῶν μυστήριον.] Privatum quoddam baptismi genus Menander habuit; quo qui initiati essent immortales fore hac in vita persuaserat. Iustinus Apol. II., Irenaeus, Eusebius.

p. 42. N. II. Στραφείσα αὐτή, καὶ ἀπὸ τῆς κέρκου.] Sic apud Spartianum in Antonino Pio: *Visus est in Arabia iubatus anguis maior solitis, qui se a cauda medium comedit.*

AD HAERESIN XXIII. SATURNILIANORUM.

Autorem haeresis istius *Saturninum* Irenaeus appellat, ut et Philastrius atque Augustinus; Iustinus vero Dialogo cum Tryphone, et Theodoretus, *Saturnilium*.

N. I. Παρακυσθήσεως φωνῆς.] Iren. *lucida imagine apparente: quasi esset φωτεινῆς εἰκόνας.*

Ἵπὸ θῆξιν ἀναπτῆναι.] Utitur hac loquendi ratione aliquoties Epiphanius. Sed corrupte nonnunquam θῆξιν pro θῆξιν habent exemplaria. Est autem θῆξιν Hesych. βροπή, στιγμή, τάχος.

Ποιήσωμεν ἄνθρωπον.] Minus igitur accurate Theodoretus usurpatam ab illis in hac sententia vocem ἡμετέραν scribit.

Τὸ δὲ κάτωθεν καὶ αὐτό.] Forte καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Σωτῆρα φάσκει, etc.

N. II. Φάσκει γὰρ οὗτος.] Neque hic mihi locus integer videtur. Suppleri fortasse potest ex Theodoro. Οὗτος τῷ Μενάνδρῳ παρακλησίως ἓνα ἔφησεν εἶναι πατέρα παντάσῃν ἄγνωστον· τοῦτον δὲ τοὺς ἀγγέλους δημιουργῆται, καὶ τὰς ἄλλας δυνάμεις. Quod autem apud Epiphanius subiicitur ἀπὸ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως, indicat deesse nomen aliquod, puta τοῦ ἄνω πατρὸς, ad quod pronomem αὐτοῦ pertineat.

N. III. Τούτους δὲ μὴ θέμις ἐστίν.] Deest μελλοντάς.

N. IV. Περὶ δὲ τῶν κατὰ τὰς θεοῦ.] For. τῆς θεοῦ.

Τοῖς περὶ τὸν Ναβαναλλ.] De altero illo Cleophae socio alii aliter existimant. Plerique Lucam esse suspicati sunt. Ambrosius Ammaonem hunc vocat. *Videtur enim* (ait ad Lucae c. xxiv) *se istis XII demonstrasse; sicut se Ammaoni et Cleophae seorsum iam vespere demonstraverat.* Sed deesse apud Ambrosium aliquid suspicor. Nam videtur *Ammaoni* loci vocabulum esse, levi depravatione, pro Emmaunti. Porro alterius discipuli nomen substituendum.

N. V. Ὡς ἄσπις παρ' ἐχίδνης.] In Collectaneis Proverb. Στρωματ. P. Schotti: Ὡς ἄσπις παρ' ἐχίδνης τὸν ἴον δαυεῖται.

Tertull. lib. III. c. Marcion. cap. VIII. *Desinat nunc haereticus a Iudaeo; Aspīs, quod aiunt, a vipera mutuari venenum.*

AD HAERESIM XXIV., QUAE EST BASILIDIANORUM.

Basilides ad Antonini Pii tempora vixit, ut ait Clem. Alex. VII. Strom., qui quidem Glauciam Petri interpretem magistrum suum iactabat. De hoc sparsim idem Alexandrinus, Irenaeus vero fusius lib. I. cap. XIII., Eusebius lib. IV. Hist. cap. VI., Theodor., ac caeteri.

N. I. Μυθοποιίας ὑπερβαλλόμενος.] Forte τινὰς et ὑποβαλλόμε.

N. II. Κατὰ διαίρεσιν κλήρω.] Non dubito quin ad locum illum respexerint horum somniorum artifices, qui est Deut. XXXII, 8. ex LXX Interpretum editione: ἔστησεν θρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων θεοῦ.

Τὸ ὑπ' αὐτῶν ἐπίσεισαν.] Forte ὑπ' αὐτῶν.

N. VI. Δεῖ τοίνυν ἀρξίσθαι.] Scribe ἀρξίσθαι.

p. 43.

N. VII. Τοῦ Ἀβραάμ.] Vide Baron. ad A. CXX.

Ἴσα τοῖς μαθήμασι διαίρων.] Hanc lectionem e Vaticano substituimus vulgatae illi quae perspicue corrupta videtur, et est huiusmodi: Ἴσας τοῖς ποθητικοῖς διαίρεσαι. Cornarius ποιητικοῖς legit. Sensus porro is esse potest. Basilidem CCCLXV illos coelos ex mathematicis rationibus, quae totidem dies annuo orbi praefiniunt, constituisse. Quare ex iisdem illis mathematicorum decretis paulo post hominem refutat. Quippe cum praeter CCCLX dies VI insuper horae tribuantur.

Εὐρίσκεται γὰρ ὁ ἐνιαυτός.] Horae apud Epiphanium aequinoctiales duas continent. Vide haeres. LI.

Εὶ γὰρ τῶ ἀνθρώπῳ ἐστί.] At R. Elias Thisbi in מִמְדָּת אֱנוֹשׁ יֵשׁ בְּאָדָם רַמְבַּם, CCXLVIII membra in homine sunt. At Epiphanius ait esse CCCLXV. Nisi forte pro ei legendum sit οὐ. Ut sensus sit, non esse 365 membra. Tum enim et τξξ pro τξδ' substituendum erit.

N. VIII. Ὅψε δὲ τὴν ζωήν.] Hic locus e Deut. XXVIII, 66. de Christo a nonnullis PP. accipi solet, ut ab Aug. lib. XVI. contra Faust. c. XXIII., Tertulliano l. contra Iud. c. XI.

AD HAERESIM XXV., QUAE EST NICOLAITARUM.

De sectae vel autore vel ἑπωνύμῳ veteres a se invicem dissentiant. Magistrum erroris fuisse praeter Epiphanium censent Irenaeus lib. I. cap. XXVII., Ignatius, Philastrius et alii. At Clem. lib. III. Strom. Nicolaum cum ab aliis animi ornamentis, tum a temperantia commendat, eiusque virgines filias fuisse narrat; sed ex quadam sententia, quam is coram apostolis dixerat, δεῖν παραχρησασθαι τῇ σαρκί, flagitiosi dogmatis occasionem esse natam. Sic enim ille lib. II. Strom: Τοιοῦτοι δὲ καὶ οἱ φάσκοντες ἑαυτοὺς Νικολάῳ ἔπεσθαι ἀπομνημόνευμά τι τὰνδρὸς φέροντες ἐκ παρατροπῆς τὸ δεῖν παραχρησασθαι τῇ σαρκί. Ἄλλ' ὁ μὲν γενναῖος κολουῖεν δεῖν ἐδηλοῦ τὰς τε ἡδονάς, τὰς τε ἐπιθυμίας, καὶ τῇ ἀσκήσει ταύτῃ καταμαραίνειν τὰς τῆς σαρκὸς ὁρμάς τε καὶ ἐπιθέσεις· οἱ δὲ εἰς ἡδονὴν τράγων δίχην ἐκχυθέντες οἶον ἐφουβρίζοντες τῷ σώματι καθηδυναθοῦσιν.

N. II. Οἱ μὲν τοῦ Ἰαλδαβαῶθ.] A דָּי et נָבֵן deductum videtur, quasi *matricem patrum ac propagatricem vim dixeris*.

N. IV. Προῦνικον γὰρ ἔαν εἴπωσι.] Προῦνικός Hesychio baiulum ac mercenarium significat: Οἱ μισθοῦ κομίζοντες τὰ ὄνια ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς, οὐστίνες παιδαρίωνας καλοῦσι, ὁρμίαις, ταχίς, δξείς, εὐκίνητοι, γοργοί, μισθωτοί. Idem fere apud Suidam. Vulgo a πρὸ et ἐνεῖκος deducunt, aut a πρὸ et νεῖκος. Nam et ὕβριστήν interpretantur, itaque Phavorinus. Qui et addit πόριλος τὸ αἰδοῖον. Quod depravatum videtur. Sed nemo notionis eius quam Epiphanius ei voci tribuit mentionem facit, ut idem sit quod κορνειεύσθαι vel φθεῖρειν. Ac suspicari licet in ea significatione dici, quasi κορνικεύειν et κορνικόν. Vir quidam doctus apud Diogenem in Xenocrate vocem illam ausus est rescribere, pro eo quod vulgo legitur κορνικός. Verba Diogenis haec sunt: καὶ εἴποτε μᾶλλον εἰς ἄστῳ ἀπέναι, φασι τοὺς θεορουβώδεις πάντας καὶ κορνικούς ὅποστ' ἔλλειν αὐτοῦ τῇ παρόδῳ. Verum sine veterum autoritate codicum nefas est aliquid immutare. Apud Hesychium vero, ut recte observat idem, in vocabulo Σκίταλοι, ἀπὸ τῶν ἀφροδισίων, καὶ τῆς προῦνικίας νυκτερινῆς. Ubi προῦνικία pro re venerea usurpata videtur.

p. 44.

Καυλακαύχ γὰρ ἐν τῇ Ἰσαΐα.] Locus ille Isaiae XXVIII, com. 10. et 13. legi-

tur: sed Hebraïca a LXX senioribus discrepant. קר לך קר לך קר : לקר ועיר שם ועיר שם : *Manda remanda, expecta, reexpecta*; quod de sacrilega mimesi ac dicacitate Iudaeorum interpretatur Hieronymus. At LXX. θλίψεις ἐπὶ θλίψιν, ἀπὸς ἐπ' ἀπὸς, ἔτι μικρόν, ἔτι μικρόν. Videntur צר pro צר legisse. Nec ideo accusandus est Epiphanius, ut a nescio quo factum est, quasi Hebraïce nescierit. Hebraïca ut erant exscripsit ille, tum ad singula vocabula Graecam interpretationem adiunxit, cuiusmodi in ecclesia passim exaudiri solebat; et ἐρμηνεύεται, dixit, hoc est ita a LXX. redditur. Quod autem idem ille censet, Nicolaitas impurissimi dei sui nomen Καυλακαύχῃ e Psalm. xxix. sumpsisse, ubi ita scriptum est קול רב ודבֿר, vox robusta, ac perperam Epiphanium ex Isaïa transtulisse, mihi non probat. Nam illis ipsis Isaïae verbis abusus haereticos testis est Hieron., cuius haec verba sunt: *Hicque verbis abuti solet immundissima haerensis apud simplices quosque atque deceptos, ut terrorem faciat novitate sermonum; quod scilicet qui haec verba cognoverit, et in coitu eorum meminertit, absque ulla dubitatione transeat ad regna coelorum.* Nicetas lib. i. Thesauri Nicolaitas scribit Prunicum mulierem eb Caulaëcam venerosos esse.

AD HAERESIM XXVI., QUAE EST Gnosticorum.

Gnosticorum appellatio, quam impurissimi haeticorum usurparunt, eximium quendam atque exquisitum animi statum ac sanctitatis significat, ut ex Alexandrino Clemente aliisque colligere licet. Nam apud illum i. Paedag. cap. vi. opponuntur οἱ Γνωστικοὶ τοῖς Ψυχικοῖς, et Πνευματικοὶ vocantur. Οὐκ ἄρα οἱ μὲν Γνωστικοί, οἱ δὲ Ψυχικοὶ ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ, ἀλλ' οἱ πάντες ἀποθέμενοι τὰ σαρκιαὶ ἐπιθυμίας ἴσοι καὶ Πνευματικοὶ παρὰ τῷ κυρίῳ. Sed in aliis Στρωματίων libri, et imprimis vii. de Gnosticis et γνωστικῇ δυνάμει pluribus disputat; cuius τρία esse dicit ἀποτελέσματα: nimirum τὸ γινώσκειν τὰ πράγματα, δεύτερον τὸ ἐπιτελεῖν ὅτι ἀν' ὁ λόγος ὑπαγορεύη, καὶ τρίτον τὸ παραδιδόναι δύνασθαι θεοπροπῶς τὰ παρὰ τῆ ἀληθείᾳ ἐπιχειρημένα. Quare Gnostici sunt homines perfecta ac singulari quadam virtute ac divinarum rerum scientia praediti, nec ea quidem vulgari, sed abstrusa ac recondita. Unde qui a Nicolao, Basilide caeterisque propagati arcanas quasdam nugae et execranda nescio quae figmenta, velut mysteria, traderent, Γνωστικῶς se ab exquisita illa rerum altissimarum notitia dici voluerunt. Augustinus: *Gnostici propter excellentiam scientiae sic se appellatos esse vel appellari debuisse gloriantur.* Apud Socratem lib. iv. cap. xviii., alias χβ', corrigendus interpres, qui quod Evagrius de insigni quodam monacho scripserat ad Mariam habitante: προσοικεῖ δὲ αὐτῇ μοναχὸς τῆς παρεμβολῆς τῶν Γνωστικῶν ὁ δοκιμώτατος, ita vertit: *In ea monachus ex secta Gnosticorum vir spectatissimus habitavit.* Fallitur. Neque enim ex tam impura secta laudabilis ac probus existere monachus potuit, neque de virtutibus tam exquisite disputare. Quare Γνωστικῶς eodem sensu, quo Clemens usus est, et Evagrius ipse, qui librum eo nomine inscripserat, accipiendus est, nempe ὁ καταξιώθης τῆς γνώσεως, eximia divinarum rerum scientia praeditus. Redeo ad haeresin Gnosticorum, quae non una simplexque fuit, sed universi fere, quos fabulones Augustinus vocat, *quique*, ut idem ait, *fabulas vanas, easque longas et perplexas contexuerunt*, Gnosticorum appellatione censentur. Epiphanius infra haer. xxxi., sub initium, decem Gnosticorum genera facit, a totidem illorum propagata ducibus, quos partim eodem illo loco, partim haeresi xxvii. n. i. percenset. Sunt autem hi: Simon Menander, Saturnilus, Basilides, Nicolaus, Carpocrates, Valentinus, Colorbasus, Ptolomaeus, et

Secundus. Clemens Alex. lib. III. Strom. addit et Prodicum. Verum certa quaedam ac peculiaris secta fuit quae sibi Gnosticorum nomen prae caeteris vindicavit, de quibus hoc in capite agit Epiphanius, et alii qui de haeresibus scripserunt, imprimisque Tertullianus, qui Scorpiacum contra Gnosticos edidit; quam quidem haeresin Hieronymus contra Vigilantium scribens Caianam vocat.

N. II. Ἐπειδὴ γὰρ βουρά.] ארמא Aramaea lingua ignem significat. Quod autem Iudaeis post captivitatem familiaris ac popularis lingua Syriaca foret, ideo nota non βαβελᾶ lingua, quae et ארמא dicitur, sed communi ac vulgari idem esse quod ignem asserit: βαβελᾶν autem linguam alludens ad Ezechielis locum dixit, qui est cap. III, 15: *Non enim ad populum profundi sermonis, et ignotae linguae tu mitteris.* Hebraica lingua אש ignem significat, Aramaea אש. Qua voce ignem a Noëmo vocatum Berosus prodidit. Atque inde fortassis Graeci Ἐστίας originem deduxerunt.

Οἱ τοὶ τὰ τοῦ Φιλιστινῶος.] Hieron. Apol. 2. c. Ruf: *Et quasi mimum Philistinis, vel Lentuli ac Marulli stropham eleganti sermone confictam etc.*

Καββαῖ γὰρ ἐρμηνεύεται.] Tam Hebraice quam Syriace tabernaculum et fornitem significat, nec non et prostibulum ac lupanar. Numer. quoque xxv., com. 8, lxx. μήτραν reddiderunt. Unde et πορνείας stuprique notio: Φονοκτονίαν vero, sive parricidium, nusquam legere memini. Suspicio Epiphanium אבב tanquam a אבב derivatum accepisse, quod est perforare.

Ἀγώγιμον τι ποίημα.] Cornarius *illiciens poëma.* Ἀγώγιμον est quod advehitur aut importatur. Nos *adscititium* ex communi potestate interpretari maluimus. Quanquam n. xvii. pag. 100, ἀγώγιμον μῦθον in priori illa Cornar. notione usurpatur.

N. III. Παρὰ δὲ τισὶ φύσει Βορβοριανοί.] Theoderetus Barbeliotas, sive Borborianos, certos haeticos separatim memorat, quos et Naasinos et Stratioticos et Phebionitas appellat, quae sunt Gnosticorum vocabula. Quod ad vocem attinet κοδδὰ, notant ארמא esse scutellam, vel craterem testaceum.

N. VII. Τούτῃστι τῷ χρόνῳ.] Locum ex Vaticano codice suae integritati restituumus. Quod ad Evangelici illius loci sensum attinet, eodem modo quo Chrysost. et Theophylactus exponunt, quo Epiphanius.

p. 46.

N. IX. Καὶ ἄπερ ἡμεῖς ἐσθίομεν.] Idem Manichaei iactitare solebant, ut ex Aug. libris adversus Faustum apparet.

N. XI. Οὐκ ἤνεγκε λόγον βλασφημίας.] Aliter haec in Canonica Iudae leguntur: V. 9. Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος, ὅτε τῷ διαβόλῳ διακρινόμενος διελέγετο περὶ τοῦ Μωυσεως σώματος, οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπινεγκεῖν βλασφημίας: *Non ausus est iudicium inferre, et accusare blasphemiae.* At Epiphanius aliam fortasse lectionem secutus, *non tulit, inquit, blasphemiam.*

Ὡς καὶ ὁ μακάριος Παῦλος.] Clemens Alex. lib. III. Strom. eundem apostoli locum citans ad eiusmodi genus haeticorum pertinere putat: Καὶ μὴ τι πρὸς τούτους ὁ ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ ἀποτεινόμενος γράφει, καὶ μὴ καθὼς βλασφημούμεθα, καὶ καθὼς φασὶ τινες ἡμᾶς λέγειν, ὅτι ποιήσωμεν τὰ κακά, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ.

N. XIII. Καὶ οἱ μὲν ἐνυπνιαζόμενοι.] Vox haec ἐνυπνιαζόμενοι in Vulgata interpretatione deest, quam ad turpe libidinis profluviū refert Oecum. aliique nonnulli. Alii ad errorum nugarumque somnia. Clemens Alex. III. Strom. adversus Carpocratem disputans: Ἐπὶ τούτων οἶμαι καὶ τῶν ὁμοίων ἀρέσεων προφητικῶς Ἰούδαν ἐν τῇ ἐπιστολῇ εἰρηκέναι. Ὅμοιως μὲντοι καὶ οὗτοι ἐνυπνιαζόμενοι οὐ γὰρ ἕκαστῃ τῇ ἀληθείᾳ ἐπιβάλλουσιν. Sequitur Isaias locus c. LVI. com. 10., ubi quod

in Hebraeo est שרר כרבים דרזים, visa continentes, iacentes, LXX. vertunt ἐνυπνιαζόμενοι κοίτην, *somniantes cubile*. Quae tamen in Canonica Indae non reperiuntur, contra quam asserere videtur Epiphanius.

N. xv. *Μή μου ἄπτου.*] Chrysost. in Ioann. eum sensum affert: Quod Maria cum Christo eadem qua antea familiaritate sese gereret, nec de eo maius quiddam et augustius post resurrectionem sentiret, ab illo iisce verbis admonitam fuisse.

N. xvi. *Παρεκφέρουσι γὰρ οἱ κοιηταί.*] Putidissimae fabulae autor Hesiodus in Theog. Ubi primam Iovis uxorem Metin ab eo devoratum cecinit, indidemque propagatam Palladem. Apollodorus vero lib. i. Biblioth. Metin ait Oceani filiam Iovi auxiliatam esse, eandemque Saturno potionem quandam propinasse, qua is exhausta filios, quos devorarat, omnes evomuit. Athenagoras in Legat. pro Christianis Orphei versus citat, quibus de Phanete mentio est, quem indicat deinde a Iove similiter absorptum. ἢ καταποθῆναι ὑπὸ τοῦ Διός, ὅπως ὁ Ζεὺς ἀχώρητος γένοιτο. Quod Gesnerus interpres ad Metin transtulit. Verum de Phanete loqui videtur Athenagoras, non de Meti.

N. xix. *Οὕτω γὰρ, φασί, τὴν ἀπειρώδενον.*] Fabulam narrat et Plin. l. x. cap. LXII. Cui fidem derogant Philostratus, Maximus Tyrius, aliique complures.

AD HAERESIM XXVII., QUAE EST CARPOCRATIS.

N. ii. *Ὅτε ἦν ἐν τῇ περιφορᾷ.*] *Comitatum reddidimus*, ut pro *συμπεριφορᾷ* usurpetur, cum quis facilem se alteri et obsequentem praebet. Sane Theod. διαγωγῆς vocabulo usus est. Nisi quis ad περιφορὰν illam deorum et circumactionem Platonice respexisse Carpocratem existimet, de qua in Phaedro.

N. iii. *Ἐπιχειροῦσι δὲ.*] Euseb. lib. iv. c. vii. scribit Carpocratem palam ac sine tergiversatione maleficas artes prae se tulisse. *Οἱ καὶ τοῦ Σίμωνος οὐχ ὡς ἐκείνος κρύβδην, ἀλλ' ἤδη καὶ εἰς φανερόν τὰς μαγείας παραδιδόναι ἤξλου*, ὡς ἐπὶ μεγάλῳ δὴ μονουχῷ συμφυνομένοι τοῖς κατὰ περιργίαν πρὸς αὐτῶν ἐπιταλουμένοι φίλτροις, ὄνειροπομπῆς τε καὶ παρέδροις τῶν δαίμοσι, καὶ ἄλλαις ὁμοιοτρόποις ἀγωγαῖς. Eadem habet Irenaeus.

Εἰσὶ δὲ ἐκ τοῦ Σατανᾶ.] Perditissimi haeticorum Gnostici; Gnosticorum Carpoocratiani fuerunt, ut qui tarpissima quaeque flagitia committentes adeo non erubescerent, ut etiam glorianda ac prae se habenda putarent. Ideo de Carpoocratianis nominatim et Irenaeus et Clem. iii. Strom. et Eusebius et Epiphanius aliique scribunt, summam ad Christiani nominis infamiam ac dedecus eos a diabolo esse productos, ut gentiles cum Christianos homines tam impuros ac nefarios viderent, a Christiana professione penitus abhorrenterent. Idem et Tert. in Apol. et Iustinus scripserunt.

N. v. *Καὶ τοῦτο ἐστὶ, φασί.*] Vide Tert. l. de Anima c. xxxv. Sed et Irenaeum loco citato. Ex quo nonnulla Theoderetus transtulit; in quibus leve quoddam inest mendum, quod obiter a nobis corrigendum est. Scribit igitur Irenaeus: *καὶ εἰ μὲν πρόσεται παρ' αὐτοῖς τὰ ἄθεα, καὶ ἔκθεσμα, καὶ ἀπειρημένα, ἐγὼ οὐκ ἂν πιστώσαιμι.* Irenaei vetus interpres haec posteriora ita uti apud Theodor. extant legisse videtur. Nam vertit *ego nequaquam credo*. Scribendum vero οὐκ ἂν πιστώσαιμι, *affirmare non ausim*.

N. vi. *Ἐν Ῥώμῃ γὰρ γεγῶσται.*] Romanorum pontificum, qui a Petro proximi fuerunt, perobscura series est, varieque scriptorum opinione iactata. De qua cum tam insignis Epiphanius locus iste sit, pauca ad eum ipsum illustrandum explicanda videntur. Ac praecipua quidem de Lini ac Cleti pontificatu controversia nascitur. Quos plerique non Petri successores nec ordinarios pontifices, sed cho-

repiscopus extitisse putant, ab eoque vice sua, quo praesertim tempore abesset, Urbi praefectos. Alii legitimos et ordinarios faciunt. Utriusque sententiae mentionem facit Epiphanius, et utra verior sit, incertum relinquit. Priorem ex Pseudodamaso amplectitur Onufrius in Chronico: qui a Petro adhuc superstitie chorepiscopus duos constitutos ait, Linum atque Cletum, anno pontificatus sui xiv. Paulo vero ante quam moreretur eundem Petrum successorem ordinasse Clementem anno Christi lxxviii. Linus porro eodem anno quo Petrus, paucis mensibus interiectis, nempe ix. Kal. Oct. passus est. Clemens primus post Petrum Romanus pontifex annos sedit ix, menses iv, dies xxvi. Qui cum Vespasiano vii., et Tito v. Coss., anno Christi lxxvii., mortuus esset, successorem habuit Cletum, qui Clementis hactenus non collega, sed administer fuerat. Atque is pontificatum sex annis tenuit mensibus v, diebus tribus, cum episcopus ac pontificum minister annis antea xx, mensibus v, diebus xii extitisset. Ut in totum annis xxvi, mensibus x, diebus xv episcopatum gesserit. Moritur autem anno Christi lxxxiv. Domitiano ix. A. Virginio Coss. Hunc Anacletus excepit. Haec Onufrius. A quibus veteres plerique praestantissimi scriptores ac recentiores disentiunt, quatenus Linum et Cletum, sive Anacletum, post Petrum legitimos et ordinarios Pontifices numerant, ut Irenaeus lib. iii. cap. iii., Eusebius in Chron. et Historia, Tertull., Epiphanius et alii innumeri. Quibus libenter accedimus. Sed illorum plerique Cletum eundem cum Anacleto faciunt. Quae omnia recte in Annalibus ac diligenter exposita sunt. Sed vitiosa est ibidem annorum ratio, et biennii ἀναρχοντισμός ubique commissus, de quo ad haer. li. disputamus. Quocirca castigatam pontificum Rom. seriem et ad veros annos redactam hoc loco subiciam, eorum duntaxat, quos Epiphanius recenset.

p. 48.

Primus igitur Romae pontificatum tenuit Petrus, qui anno Neronis xiii. passus est, Capitone et Rufo Coss., qui est Iulianus cxii., aerae Dionysianae lxxvii., non lxxix., ut est in Annalibus, aut, ut Onufrio placet, lxxviii. Hic enim uno duntaxat anno, illi biennio verum tempus anteverunt. Cuius causam ad haeresin li. aperiemus.

Eodem anno Linum successit. Cui annos imputant xi, menses ii, dies xxxiii. Idemque mortuus est anno Dionysiano lxxviii., Sept. xxxiii., non, ut illi censent, lxxx.

Tertius Linum Cletus excepit, seditque annos xii, menses vii, dies ii. Obiit anno Dionysiano xci. Aprilis xxvi. Traiano et Glabrione Coss.

Quartus est Clemens, cui anni tribuuntur ix, menses vi, dies vi. Moritur anno Dionys. centesimo ix. Kal. Dec.

Quintus Romae praefuit Anacletus, annis ix, mensibus iii, diebus x. Obiit anno cx.

Sextus Euaristus, qui et ipse annos sedit ix, menses iii. Mortuus est anno cxix., Octobr. xxvi.

vii. est Alexander, qui x annos ecclesiae praefuit, aut etiam aliquot eo amplius menses. Vixit ad annum usque cxxx. Quo eodem anno

viii. Romanorum pontificum creatus est Xistus. Is annis decem expletis mortuus est anno Christi circiter cxi.

ix. Telesphorus annos sedit xi, menses ix, dies iii. Martyrium fecit anno cxi.

x. Hyginus, annis iv. Qui obiit anno cxvi.

xi. Pius. Cui annos imputant Annales ix, menses vi. Obiit anno cxv.

xii. Anicetus, annis viii minus mensibus ii, ac diebus vii. Moritur anno cxxiii.

Hactenus Romanorum pontificum series ex Annalibus deprompta, sed ad veros annos redacta. Quorum quidem singillatim tempora perscrutari plus molestiae quam utilitatis habet.

In Epiphanii Catalogo post Telesphorum perperam Evarestas repetitur.

Ἄ μὴν γὰρ Παῦλος καὶ ἐπὶ τῆν Ἰσπανίαν.] Quod facturum se Romanis denunciaverat, Rom. xv, 28.

Ἐπισκοπεύσαντας πρὸς δεκαδύο ἔτη.] Singuli nimirum. Nam ex Eusebii Chronico haec mutatus est Epiphanius. Ubi Lino xi, Cleto xii anni tribuuntur.

p. 49. Τὴν ἐπὶ τῷ δωδεκάτῳ ἔτει.) Passi sunt apostoli L. Fonteio Capitone et Iulio Rufo Coss., quibus anno Neronis xiii. finito coepit xiv. ex ante diem iii. Eid. Octobr. Hic est annus Iulianus cxii., aerae Dionysianae lxxvii. Quamobrem non anno xii. Neronis, ut scripsit Epiphanius, sed xiii. labente mortui sunt apostoli. Quem dum Eusebius et Hieronymus xiv. appellant, frustra in Annalibus reprehenduntur. Etenim plerique Christianorum scriptorum solent annorum initia a verno paschali mense, quod ecclesiastici anni caput est, arcescere, id quod a viris eruditis observatum est. Cum igitur annus Neronis xiv. coeperit Octobris xi. anni Iuliani cxii., Eusebius ac reliqui eius initium a mense verno κατὰ πρόληψιν usurparunt. Quare nihil ab illis commissum, uti nec ab Iosepho, qui, quod Iudaeorum historici consueverant, imperatorum ac principum annos a Nisan saepius inchoasse creditur, tametsi aliquot ab illo mensibus inissent. Quo illa Talmudistarum regula pertinet, qui in tractatu ראש השנה רמב"מ, cap. i, fol. iii. docent Israëliitarum quidem regum annos ab antecedente Nisan ordiri, exterorum vero principum a Tisri. Quod et R. Issachar ben Mordechai in Computo tradidit. Quamobrem si quis exempli causa ultimo die mensis Adar regnum capessat, sequenti Nisan secundus imperii illius annus nmerabitur. כִּי אֲמַרְיָן יוֹם אֶחָד הַשָּׁבִיעַ שָׁנָה בַּסֵּפֶר שָׁנָה, Dies unus in fine anni pro anno reputatur. Quod si quis primo die Nisan coeperit, non ante vertentem annum primus eius annus censetur.

Ἐν χρόνοις τοίνυν, ὡς ἔφημεν.) Ex Irenaeo tam haec quam sequentia mutatus est. Vide cap. xxiv., lib. i.

N. vii. Οὐ γὰρ δύναται, ἃ ἐξίνοσ.) Deesse nonnihil huius loci integritati suspicor. Aut haec, aut his similia scripsit Epiphanius: Οὐ γὰρ δύναται ποιῆναι ἃ ἐξίνοσ ἐπιποθεῖ εἶναι αὐτῷ. Οὐ δύναται δὲ τὸ πᾶν εἶναι κακόν, οὐδὲ ὑπὸ κακῶν γεγονέναι. Duo erant Carpocratianorum dogmata: alterum, mundum creatasque res omnes non a bono illo supremo deo, sed ab inferioribus angelis fuisse conditas: alterum, in malorum genere censi mundum quaeque mundo continentur universa. Utrumque dogma Epiphanius impugnat. Primum quidem, quod ex eo consequens est imbecilliozem angelis esse deum. Alterum vero, quod cum pars aliqua totius universitatis salutem obtineat, non possit a bono genere penitus excludi.

AD HAERESIM XXVIII., QUAE EST CERINTHIANORUM.

N. ii. Οὗτος δὲ ἐστίν, ἀγαπητοί.) Idipsum Philastrius scribit.

N. vi. Καὶ τούτου ἕνεκα ἡ παράδοσις.) Tertull. lib. de Resurr. et V. cont. Marc. ad eum modum apostoli locum illum explicat, de quo interpretes consule.

N. vii. Ἐπὶ οὐκ ἂν μετὰ σταυρόν.) Idem argumentum urget adversus Helvidium Hieronymus: *O furor caecus, et in proprium exitum mens vesana! Dicit ad crucem domini matrem eius fuisse praesentem. Dicit Ioanni discipulo ob viduitatem et solitudinem commendatam, quasi iuxta se non haberet quatuor filios,*

et innumeras filias, quarum consortio frueretur. Vid. August. lib. 1. de Nupt. et Concup. cap. xi.

Ἰστοῖς οὖτοι τοῦ Ἰωσήφ.) Vide haer. LXXVIII.

AD HAERESIM XXIX., QUAE EST NAZARAEORUM.

De Nazaraeis, vel Nazarenis, vide quae ad Iudaicas haereses tomo priore p. 50. diximus. Nam istos a prioribus diversos fuisse non admodum persuadet Epiphanius. Erant enim Nazaraei, qui cum dei filium confiterentur esse Christum, omnia tamen veteris legis observabant, ait Augustinus. Qui et Matthaei Hebraicum evangelium habere sese iactabant, uti postea dicitur. De iis Hieronymus epist. ad August: *Usque hodie per totas orientis synagogas inter Iudaeos haereticis est quae dicitur Minaeorum, et a Pharisaeis nunc usque damnatur, quos vulgo Nazaraeos nuncupant, qui credunt in Christum filium dei etc. Sed dum volunt et Iudaei esse et Christiani, nec Iudaei sunt nec Christiani.* Ergo Nazaraei Christiano se nomine venditabant. Fuisse vero qui in mero Iudaismo praecipuam quandam eodem nomine sectam constituerent, ab uno Epiphanio didicimus. De iisdem agit Augustinus lib. 1. cont. Cresconium cap. xxxi. *Et nunc sunt quidam haeretici, qui se Nazarenos vocant, a nonnullis autem Symmachiani appellantur, et circumcisionem habent Iudaeorum et baptismum Christianorum.*

N. III. Ἐκείτοι γὰρ κατὰ διαδοχὴν.] Tritam ac vulgarem de oraculi Iacobaei interpretatione sententiam sequitur Epiphanius. Quae est eiusmodi: Nunquam e tribu Iuda principes defuturos, donec Christus adveniret, hoc est sub ipsum Messiae adventum desituros principes, qui hactenus e tribu Iuda extiterant. Quod in Alexandro contigisse putat, qui postremus e regia illa Iudae familia fuit. Cui Herodes successit, homo neque Iudae tribulis nec omnino Iudaeus, sed Iudaeus et alienigena; ante quem qui de tribu Iuda legitimi principes fuerant, iidem et ad Leviticam pertinebant, veluti Macchabaei, ac deinceps alii. Haec quidem Epiphanius veteres secutus. Sed in hac opinione multa sunt a viris doctis olim animadversa, partim falsa, partim dubia et incerta. Falsum est ad Christum usque dominum imperasse natos e tribu Iudae principes; cum tot annis antea, imo saeculis, stirps illa regia defecerit. Quod vero in Macchabaeis continuatam huius seriem affirmant eosdemque materno saltem genere ex illa Iudae tribu oriundos fuisse, neque verum est, neque ad rem pertinet. Id quod erudite Ferrerius noster ad illum Genes. locum demonstrat. Multo igitur verior et Iacobi verbis aptior est ista sententia, ut, cum dixit: *Non auferetur sceptrum de Iuda neque dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est,* hoc unum velit: *Non auferetur,* vel ut Hebraice legitur: *Non recedet sceptrum,* sive imperium ac potestas, de Iuda, hoc est a tribu Iuda regioneque illa quam in promissa terra occupavit, cuique nomen dederit. Ut per Iudam tam populus ipsa ab Iuda oriundus aut nominatus, quam regio illi attributa significetur. Nam tametsi ante Christum translato in captivitatem oppressoque Iudae populo imperii series illa interrupta videatur, non tamen penitus recessit aut extinctum est ante Iudaeum excidium, secundum quod tempus templo, urbe, imperio ac πολιτεία exuti alienis legibus ac dominationi subiacent. Praeviderat Spiritus sanctus divortium p. 51. illud regni ac populi, cum sub Roboamo alii Israëlitae, alii Iudae populus ac regnum nominari coeperunt. Noverat ab Assyriis profligandum alterum illud; adeo ut imperium ab eo prorsus auferretur ac recederet nec unquam in integrum restitueretur. Quare ad huius discrimen, de altera illa regni populi que ab Iuda magna ex parte nata et ab eo cognominata est et in eius ditione

agroque collocata, pronuntiavit, non ante recessuram ab ea potestatem atque imperium ac reipubl. formam quam Christus advenisset. Haec ipsa utriusque regni comparatio non mediocriter ad illustrandum oraculum illud pertinere videtur. Ex quo consequens est in Alexandro minime fatalem illam imperii dignitatem ac potestatem desisisse, sed post Christi nativitatem et Herodis obitum extingui coepisse, in ipso autem urbis excidio funditus deletam. Caetera apud Ferrerium nostrum legito.

Διέπεισε γὰρ ἡ τάξις.) Quae hic ab Epiphanio narrantur, neque secum cohaerent, nec cum historiae fide consentiunt. Legitimum principum, qui de tribu Iudae prodierant, seriem intercidisse putat, quo tempore, imo ἐξότι, hoc est posteaquam Christus Bethleemi natus est, idque sub Alexandro contigisse, qui postremus ex illustri ac regia illa familia fuit, Herodis et Augusti temporibus. Quae omnia perturbata sunt et ἀσύγκλωστα. Placet itaque liquidam illorum temporum rationem ex Iosepho aliisque colligere.

Simon Ionathae ac Iudae Macchabaei frater Ptolemaei generi insidiis moritur anno Graecorum 177. I Macch. cap. xvi, 14., qui et sabbaticus erat, quantum Iosephus anno priore id accidisse significat, dum post Simonis obitum annum sabbaticum, et quidem haud mediocri intervallo, coepisse scribit lib. xiii. cap. xv. Ergo anno prioris Iulianae 4579., mense xi., hoc est Sebath, exeunte scilicet hieme, necatus est. Eodem anno successit Ioannes Hyrcanus eius filius. Qui quidem cum annos xxxi imperasset, moritur relictis v liberis. Succedit Aristobulus natu maximus, qui primus regium sibi diadema sumpsit et anno uno regnavit. Quo mortuo Salome coniux, quam Graeci Alexandram vocant, Aristobuli fratres, quos ille in vinculis habuerat, solvit, et Iannaem Alexandrum, qui et aetate et moderatione praestabat caeteris, regem constituit. Regnavit hic annos xxvii, moriturque aetatis anno xl., relictis cum uxore Alexandra Iberis duobus Hyrcano et Aristobulo. At Alexandra annos ix regnum administravit. Post cuius obitum ambo fratres ita inter se convenerunt, ut Hyrcanus pontificatum teneret, Aristobulus regnum. Hyrcanus summum sacerdotium inquit Coss. Hortensio et Metello, qui est annus Urbis dcxxv. In quem anni illi ex Iosepho singillatim enumerati incidunt, si unum duntaxat ex iis inchoatum accipias. Est hic annus per. Iulianae 4645., ante vulgarem Christi natalem 68., Augusti annus primus, si a Iulii Caesaris nece inchoetur, accidit anno U. dcccx, periodi Iulianae 4670. Herodis vero primus, quo scilicet regnum a Romanis consecutus est, incurrit in Consulatum Domitii Calvini et Asinii Pollionis, qui est ab U. C. 714., period. Iulian. 4674., sive ut alii, Agrippa et Caninio Coss., quo anno pacifice regnare coepit, estque U. C. 717., period. Iulian. 4677., ante vulgarem Christi natalem 37. Quamobrem Alexandri illius obitus tot annis Christi ortum, imo et Augusti atque Herodis imperium antecessit, contra quam Epiphanius scripsit. Nam immanis ἀναχρονισμὸς resarciri utcumque poterit, si luxata haec et alieno loco posita dixeris, ἐξότι αὐτὸς etc. Ut ita omnino legendum sit: Διέπεισε γὰρ ἡ τάξις ἐξότι αὐτὸς γενῆται ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἐπὶ τοῖς χρόνοις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως καὶ Αὐγούστου τοῦ Ῥωμαίων αυτοκράτορος· καὶ ἔστι ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἀπὸ γένους ἱερατικοῦ καὶ βασιλικοῦ ἄφ' οὗ Ἀλεξάνδρου διέπεισεν οὗτος ὁ κληρὸς, ἀπὸ χρόνων αὐτοῦ τε καὶ Σααβίνας, τῆς καὶ Ἀλεξάνδρας καλουμένης. δς καὶ διὰ δῆμα, etc. Hac quidem ratione labem illam priorem evitabimus, neque Alexandri exitum cum Christi ortu copulabimus. Verum huic coniecturae nostrae non admodum confidimus. Quippe in haeresi lx. eadem pene historiae σύγχροσις ab Epiphanio repetita. Quae ut postremo castiganda videatur, illud ta-

p. 52.

men unam supererit contra veritatem historiae dictum, in Alexandro sacerdotalem illam regiamque desiisse stirpem. Nam ex Iosepho constat post Alexandram Hyrcanum et Aristobulum ex eadem progenie aliquandiu pontificatum atque imperium obtinuisse. Postremo Iosephus in calce lib. xiv. scribit Antigono Alexandri fratre Aristobuli filio securi ab Antonio percusso Assamenaeorum stirpem desisse, quod contigit Agrippa et Canidio Coss. A. U. 717., longo post Alexandrum illum priorem et Alexandram tempore.

Ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας.) Ita in quibusdam Matthaei exemplaribus pro Ἰουδα, ut animadvertit Hieronymus; quod etsi vitiosum in Comm. ad cap. ii. Matthaei putet esse, tamen non aliter ipsemet in Eusebii Chronico scripsit; neque vero improbanda est ista lectio, ut ad Eusebium Pontacus observat.

Ἀποῦ τῆ καὶ Σααλίνας.) Iosephus lib. xiii. Alexandri uxorem, Hyrcani et Aristobuli matrem, Alexandram appellat, quam et mortuo coniuge ix annis praefuisse scribit. Quo eodem Alexandrae nomine Aristobuli Hyrcani maioris F. uxorem vocat. Τελευτήσαντος δὲ Ἀριστοβούλου, inquit, Σαλώμη ἡ γυνὴ αὐτῆς, λεγομένη δὲ ἐπὶ Ἑλλήνων Ἀλεξάνδρα, λύσασα τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, etc. Nusquam Saalinae nomen apud Iosephum legere memini. Quanquam non aliter illam Christiani scriptores quam Salinam nominant. Eusebius in Chronic., Hieronym. in cap. ix Dan., alique, de quibus Scaliger Animadvers. ad Euseb. Num. κκοσσοκκλ. Unus Marianus Scotus anno mundi 4120. Alexandram Salomam recte nuncupat. Eadem porro, nisi fallor, Alexandra, sive Salome, utriusque fratris uxor, Aristobuli et Alexandri, fuit; qui post Aristobuli mortem Iannaëum Alexandrum vinculis ideo solutum ad regnum evehit, quod cum eo nuptias copulasset.

N. iv. Ἦν γὰρ ὁ Ἰάκωβος οὗτος.) Frustra sibi persuasit Epiphanius Iacobum minorem Iosephi B. Mariae coniugis filium fuisse, ideoque domini fratrem nominari. De qua re dictum est alio in loco.

Ἐτι δὲ καὶ ἱερατεύσαντα αὐτόν.) Illud vero non modo falsum, sed et contra hypothesis est. Si Iosephi filius est Iacobus, Iosephus autem de stirpe David non Leviticus ac sacerdotali fuit; qui tandem sacerdos esse Iacobus potuit? Dicis maternum illi genus ab sacerdotali tribu propagatum. Sed ut illud demus, quis necit quod iampridem ab eruditissimis hominibus proditum est maternum genus nullo numero fuisse, nedum ut propter illud ius ullum ad sacerdotium habere quisquam potuerit? Sed de tota hac Iacobi historia dicetur ad haec. lxxviii., ubi de Iacobo uberiorum narrationem instituit. p. 52.

Δι' ἣν αἰτίαν Ἰησοῦτος ἐκαλοῦντο.] Christianos olim Iessaeos appellatos fuisse censet Epiphanius a Iesse Davidis progenitore, aut ab Iesu, quod Hebraice θεραπειάν sonat, aut οὐτήρα. In quo a nonnullis vehementius agitari solet, sed haereticis ferme, quorum, sive non immerito reprehendant, intolerabilis superbia, sive perperam accusent, vanissima ac ridicula impudentia est. Ex hoc igitur grege quidam, *Profecto*, inquit, *cum illum Epiphanius locum lego, satis mirari nequeo hominis inscientiam, et in linguae interpretatione et in veritate historiae. Adeo multis adversus utrumque modis peccat in illo uno de Nazarenis capite.* Sed de historia mox videro. De nominis τοῦ Ἰησοῦ interpretatione hoc vulgo criminari solent, quod Ἰησοῦ nomen Graecae originis esse crediderit, ἀπὸ τοῦ Ἰάσασθαι, sive Ἰησασθαι Ionice concepto, quod est θεραπείαν, cum ab Hebraica voce petenda nominis illius notio sit, quae Salvatorem significat. Verum haec συνωνύμως, et quidem haud absurde, usurpavit Epiphanius. Etenim Ἰησ, a quo Ἰησοῦς, vel Ἰησ, idem est ac σώζειν, quod in corporis animique morbis idem est ac θερα-

παύειν et λύσασθαι. Quamobrem non secundum ἀκριβολογίαν et κυριολεξίαν Hebraice γοῶν θεραπεύειν sonat, sed μεταληπτικῶς, ut et Iesum, qui proprie *salvator* est, *medicum* ac *curatorem* non incommode interpretari liceat. *Ipsa enim saluum faciet populum a peccatis eorum*, ait angelus Luc. 2. Quod quemadmodum praestiterit declarat Petrus Act. x: *Qui pertransiit benefaciendo et liberando omnes oppressos diabolo*. Adde iam Graecum ex propinquo vocabulum, quod ab Hebraeo et pronuntiatione et vero potestate non admodum adhorrebat; unde nominis ista notatio prodiiit. Eadem porro leguntur apud Cyrillum Catech. vi. Ἰησοῦς, inquit, τοῖνον ἔστι κατὰ μὲν Ἑβραίουσιν Σωτήρ, κατὰ δὲ τὴν Ἑλλάδα γλώσσαν τὸ Ἰώμεινος· ἐπειδὴ ἰατρός ἐστι ψυχῶν καὶ σωμάτων, καὶ θεραπευτὴς πνευμάτων. Quae omnia comiter accipienda sunt, non ut ab λύσασθαι deductum τοῦ Ἰησοῦ vocabulum dixerint Patres, sed ut notione ac significatione Graecum nomen cum Hebraeo convenire demonstrent.

N. v. Εὐραὶς δ' ἄν, ὃ φιλολόγε.] Hinc illae lacrymae. Scripsit Philo Iudaeus de Essaeis, vel Essenis, libros aliquot, quorum unus inscribitur Περὶ τοῦ πάντων σπουδαῖον εἶναι λλευθέρων. Alius Περὶ βίου θεωρητικοῦ, ἢ ἱκετῶν ἀρετῶν. In iis duo Essenorum genera constituit. Unum τῶν πρακτικῶν, qui in oppidis socialem vitam instituunt, nuptiarum expertes: alterum τῶν θεωρητικῶν, qui contemplationi totos sese tradiderant, ac procul ab urbano strepitu in agris ac praesertim ad Mareotidem, in σμνείοις et μοναστηρίοις degerent. Postremos istos Eusebius Christianos fuisse credidit l. Hist. ii. c. 40., eademque Hieronymi caeterorumque Patrum opinio fuit, quam Epiphanius secutus est. Sed hoc unum p. 54. addit ex coniectura, Iessaeos illos ab Iesse Davidis patre nominatos. Quod postremum minus verisimile puto. Neque enim, opinor, usquam legitur Iessaeorum nomen Christianis attributum, et Essaeos illos, non Iessaeos a Philone appellatos esse constat. Sane si Iessaei unquam Christiani vocati sunt, multum id ad receptam illam ac veterem opinionem asseverandam faciet, quae Essaeorum nomine Christianos a Philone comprehensos statuit. Ac profecto fieri istud potuit, ut cum ante Christianae religionis ortum Esseni his moribus eoque vitae instituto, quod in priore libro Philo praedicat, in Aegypto flourerent, atque inter Iudaeos et essent et haberentur sanctissimi, posteaquam auctore Marco Christianorum genus extitit, quorum vitae ratio primis illis temporibus cum Essenorum disciplina magnopere congruebat, ab Alexandrinis gentilibus Esseni sint vocati. Quos enim et Iudaeos, tunc quidem, omnes viderent, et Essenorum communem illam vitae rationem atque ab omni luxu et ambitione remotam complectentes cernerent, cum et alioqui ex Essenorum Iudaica factione plerique se ad Christianos aggregassent, quodnam iis aliud nomen quam Essaeorum affingerent? Nam et diu postea Christiani omnes a Graecis ac Romanis Iudaei nominati et pro Iudaeis habiti sunt; ut non absurdum sit Philonianos illos Essaeos θεωρητικούς Christianos fuisse. Quae autem adversus ea magno cum strepitu ac stomacho disputantur, cum aut levia sint aut facile dissolvi possint, nihil erit quod nos vetustissimae illius opinionis ac tantorum Patrum autoritatis et consensionis poeniteat. Vide quae de his eruditissime Serrarius noster l. iii. Trihaeresii adversus Scaligerum ac Iunium disserit.

Τοῦτο γὰρ τοῖς τὸ παλαιόν.] Si de primogenitis omnibus intelligat, falsum erit. Neque enim primogeniti omnes Nazaraei fuerunt, sed ἀόριστως, et de quibusdam accipe, ut de Sampsonē, et siqui alii eiusdemmodi fuerint.

N. vi. Ἄλλοι δὲ Ναζαραῖοι.] De his egimus ad haeresin Nazaraeorum, quae est in lib. i ordine xix.

N. vii. Καὶ γραφία τὰ κατὰ Ἰουδαίους.] Quae ἀγιόγραφα dicuntur. Atque hic triplicem sacrorum librorum partitionem complectitur, quae est ספרות hoc est *lex*, ספרי *prophetas*, et כתובים, ἀγιόγραφα, sive γραφία. De quo vide Hieron. Prologo Galeato, Eliam in Thisbi, verbo כתוב.

N. ix. Ἄλλὰ ἀνιστάμενοι ἴσωθεν.] Non dubito quin scribendum sit ἴσωθεν. Quod autem Iudaicas illas imprecationes in Nazaraeos haereticos conferri scribit Epiphanius, Hieronymus ad Christianos transfert. Ita enim ille ad Esa. LIX: *Et sub nomine, ut saepe dixi, Nazarenorum ter in die in Christianos congerunt maledicta.*

Ἐχουσι δὲ κατὰ Ματθαίον.] Quod et Hieronymus Graece reddidit et citat ipse saepius. Neque vero purum putum Matthaei evangelium fuit, ut existimasse videtur Epiphanius; sed ab illis depravatam, quod et evangelium κατὰ Ἑβραίους appellat Eusebius lib. iii. Histor. cap. xix, Hieron. in cap. xii. Matth. cap. 13: *In evangelio, quo utuntur Nazareni Ebionitae, quod nuper in Graecum de Hebraeo sermone transtulimus et quod vocatur a plerisque Matthaei authenticum, homo iste, qui aridam habet manum, caementarius scribitur.* Idem in Script. Eccles. de Matthaeo agens huius Hebraicum ipsum in Caesariensi bibliotheca asservatum aetate sua narrat, cuius sibi a Nazaraeis exscribendi facultas fuerit. Sed Nazaraeorum evangelium nequaquam Matthaei germanum fuit. Postremo num Hebraica veteri puraque lingua, an Syriaca, sive Hierosolymitana vulgarique Matthaeus evangelium scripserit, non nisi ex coniecturis pronuciari potest. Nihil enim certi exploratque ab autoribus discas. p. 55.

AD HAERESIM XXX., QUAE EST EBIONITARUM.

N. ii. Γέγονε δὲ ἡ ἀρχὴ τούτου.] At Chron. Alexand. p. 597. refert anno Traiani viii., Candido et Quadrato Coss., Ebionitarum emersisse sectam.

N. iii. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον.] Duplex Ebionitarum factio fuit. Nam alii merum ac simplicem hominem asserabant esse Iesum atque a Iosepho Mariaeque genitum. Alii e sancto spiritu a virgine susceptum ita fatebantur, uti deum ac verbum esse aut exitissime antea negarent. Eusebius l. iii. c. xxi. Origenes contra Celsum tom. 2: Ἐβίων τε γὰρ ὁ πτωχὸς κατὰ Ἰουδαίους καλεῖται, καὶ Ἑβριωνᾶσιοι χρηματίζουσιν οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων τὸν Ἰησοῦν ὡς Χριστὸν παραδεξάμενοι. Quorum genera illa duo tom. 3. commemorat: Οὗτοι δὲ εἰσιν οἱ διττοὶ Ἑβριωνᾶσιοι, ἧτοι ἐκ παρθένου ὁμολογούντες ὁμοίως ἡμῖν τὸν Ἰησοῦν, ἢ οὐχ οὕτω γεγενῆσθαι, ἀλλ' ὡς τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους. Verum Ebionaeorum nomen latius extendisse videri potest Origenes, ut Ebionaeos illos appellet qui cum alioqui de Christi divinitate recte sentirent, cum Christiana religione Iudaicas ceremonias amplectendas crederent. Quod quidem tom. 2. sub initium significare videtur. Theodoretus de Ebionaeis: Τὸν δὲ κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ἐξ Ἰωσήφ καὶ τῆς Μαρίας ἐψησε γεγενῆσθαι, ἀνθρώπον μὲν ὄντα, ἀρετῇ δὲ καὶ καθαρότητι τῶν ἄλλων διαφέροντα κατὰ δὲ τὸν Μωσαϊκὸν πολιτεύοντα νόμον. Lego πολιτεύοντα, neque ad Christum referri puto.

N. iv. Εἶσι δὲ οὗτοι μετὰ τὸν πατριάρχην.] Tam patriarcharum quam apostolorum dignitates ac vocabula apud Iudaeos non nisi post urbis excidium usurpata videntur. De patriarchis in Theod. Cod. lib. xvi. tit. viii. frequens est mentio. Et quidem apostoli patriarchae velut assessores ex communi et usitata vocis notatione dicti sunt, quod ad exigendas a synagogis pecunias ab illo mitterentur, ut ex Cod. Theod. patet l. xiv. de Iudaeis; qui locus quod ad Epiphanium illustrandum imprimis confert, hic adscribendus est: *Superstitionis, inquit, indignae est, ut archisynagogi, sive presbyteri, Iudaeorum, vel quos ipsi apostolos vocant,*

qui ad exigendum aurum atque argentum a patriarcha certo tempore diriguntur, a singulis synagogis exactam summam atque susceptam ad eundem reportent. Qua de re omne quidquid considerata temporis ratione confidimus esse collectum, fideliter ad nostrum dirigatur aerarium. De caetero autem nihil praedicto docerimus esse mittendum. De iisdem patriarchis quod Epiphanius indicat, non delectu, sed generis successione dignitatem adeptos ac plerumque luxu ac delitiis corruptos, Hieronymi auctoritate confirmari potest, qui in Comm. in cap. III. Esa. ad haec verba: *Et effeminati dominabuntur eis*, ita scribit: *Consideremus patriarchas Iudaeorum, et iuvenes sive pueros effeminatosque ac delitiis affluentes, et impletam prophetiam esse cernemus.*

Τούτων εἶναι γένος ἰσχυροῦ τοῦ πρώτου.] Qui Christianus fuit, ut ex Actis inventionis S. Stephani constat. Nec recte Iudaicae religionis tenacissimus ac Christiani nominis osor acerrimus a quibusdam fuisse proditor, quod ab eo Saulus utrunque, hoc est Iudaicam legem et Christianorum odium, didicerit; quae coniectura levis est. Quid enim necesse est, a praecceptore postremum hoc hausisse Saulum, ac non potius suapte sponte et aliorum hortatu exemploque suscepisse.

N. v. Ἐπίσκοπος Βριγγέλας.] Corn. *Fregellas* perperam reddidit.

Γάζα δὲ ἱερμηνεύεται.] Quae vulgo Persica vox dicitur, eadem et ab Hebraeis usurpata Ezech. XXVII, 24. ךַיִן־גַּז sunt תַּרְרִצְרִא .

Τὸ κατὰ Ματθαῖον Ἑβραϊκὸν φυτόν.] Nisi vitii aliquid ei loco subsit, φυτόν appellari puto Christi domini genealogiam, quae arboris instar conformari vulgo solet.

N. VII. Παραγίνονται γούν εἰς Γάδαρα.) Meminit Gadarenarum thermarum Eunapius in Iamblichio: Μετὰ δὲ χρόνον τινὰ δόξαν αὐτοῖς ἐπὶ τὰ Γάδαρα θερμὰ δὲ ἐστὶ λουτρὰ τῆς Συρίας, τῶν γε μετὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐν Βαλαῖς δευτέρα, ἑκατόναις δὲ οὐκ ἔστιν ἕτερα παραβλέσθαι· πορεύονται δὲ κατὰ τὴν ὄραν εἰς τὰ Γάδαρα τοῦ ἴτους etc. Ubi et fontes duos in eo loco fuisse meminit, quorum alteri Ἐρωσ, alteri Ἀντρέως nomen fuit, ex quibus puerulos duos cuiusmodi videlicet Amores finguntur Iamblichus magus excivit. Ut intelligas quantopere ille locus amatorii illecebri ac libidinibus opportunus fuerit.

Ἐνθα γὰρ τὰ κατὰ τοῦ θεοῦ.) Eodem daemone artificio factum est quod narrat Hieron. ep. XIII: *Ab Hadriani temporibus usque ad imperium Constantini, per annos circiter CLXXX, in loco resurrectionis simulacrum Iovis, in crucis rupe statua ex marmore Veneris a gentibus posita colebatur, existimantibus persecutionis auctoribus, quod tollerent nobis fidem resurrectionis et crucis, si loca sancta per idola polluerent.* Nam et Gadarenus ager Christi domini praesentia ac miraculis celebratus est Luc. VIII., quae sunt illa τὰ κατὰ τοῦ θεοῦ θαύματα. Quanquam et ad medicam aquarum vim morborumque remedia possit referri.

Ἀνδρόγυνα γὰρ ἑστὶ.) Mira vocis usurpatio, qua promiscuas utriusque sexus balneas fuisse significat. Est enim ἀνδρόγυνον λούεσθαι idem ac *promiscue*. Sic in Const. Apost. I. I. c. IX: Ἀνδρόγυνον γυνὴ κιστὴ μὴ λουέσθω. Quod impurissimi perditissimique genus exempli Romae etiam aliquando fuit. Adrianus autem, autore Spartiano, *lavacra pro sexibus separavit*: quod idem ab Alexandro postea revocatum. Lampridius: *Balnea mista Romae exhiberi prohibuit; quod quidem iam ante prohibitum Heliogabalus fieri permiserat.* Quanto prudentius moderatiusque Romani illi veteres? A quibus hoc manavit institutum, *ut filii cum parentibus puberes vel generi non lavarentur, ne paternae reverentiae auctoritas minueretur*, ait Ambros. I. Off. c. XVIII., et Cic. I. de Off. At vero non Christiani

modo quilibet, sed etiam, quod mirandum ac detestandum magis est, clerici ipsi cum mulieribus plerumque lavare consueverant. Quae flagitiosa licentia cum in Christianis omnibus, tum in posterioribus istis Canonum severitate coerceri opus habuit. In Laod. Can. xxx. Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικούς ἢ κληρικούς ἢ ἀσκητὰς ἐν βάλανιόν μετὰ γυναικῶν ἀπολούεσθαι, μηδὲ πάντα Χριστιανὸν ἢ λαϊκόν. Idem et in Trullano vetitum est Can. LXXVII. Quod sequitur κατὰ συγκυρίαν, imposuit Cornario, qui Sycyriam locum esse credit. Nam συγκυρίαν antea legebatur, non tamen Συκυρίαν maiusculo Σ, ut quidam asserit.

Διῶν ἐν τῷ ἀέρι.) Corn. *deambulans in aere*. Sed δ ἀήρ balnei pars est, ut ex Galeno ad Glauc. pridem observatum ab eruditis hominibus; etsi non satis liquet quae pars illa sit. Nos interim *solium* reddidimus.

Ἡ δὲ ταυτὴν ἐσφραγίσαστο.) Hic illustrissimum Annalium conditorem insectatur Casaubonus, quod salutaris illius signi virtute Christianam mulierem e tanto castitatis periculo liberatam ab Epiphanio dici putet. Quod Epiphanium voluisse negat. Sed nec ullam in signo crucis ad efficienda miracula propriam inesse virtutem, neque vero aliter quam ut piam ceremoniam adhibitam in ecclesia veteri, quae orationi adiuncta animos fidelium ad Christi crucem eveheret. Tum ita subiicit: *Quis negare audebit aliud hoc esse quam quod scribit Baronius, dicere Epiphanium signi crucis virtute illam mulierculam fuisse periculo ereptam?* Haec ille. Sed quam iniqua sit, ut in plerisque aliis, Casauboni illa castigatio, quamque oscitanter hanc Epiphanii historiam legerit, ex eo satis apparet quod Num. VIII. scripsit Epiphanius: ὡς οὖν κατέχουσιν οἱ γόητες. διὰ γὰρ τῆς σφραγίδος τοῦ Χριστοῦ καὶ πίστώς ἐβοηθήθη ἡ γυνή. Μοχ τοῦτο τρίτον τῷ Ἰωσήφῳ κατηγήσεως ἔργον ἐγένετο, ἔτι οὐκ ἴσχυσεν, ἐνθα ὄνομα Χριστοῦ καὶ σφραγὶς σταυροῦ, φαρμακείας δύναιμις. Quid aliud Epiphanius narrat quam crucis praecipue signum et invocationem nominis Christi mulieri praesidium attulisse? Infinita sunt antiquorum PP. testimonia, quibus illud quod Casaubonus negat efficitur: veterem ecclesiam vim quandam salutari crucis signo tribuisse. Caetera ut omittam, unus omnium instar erit Nazianzeni locus ex Orat. III. cont. Iulianum. Ubi perfidum illum transfugam narrat summo suo in metu ac discrimine ad crucis confugisse signum eoque daemones fugasse: ἐπὶ τὸν σταυρὸν καταφεύγει καὶ τὸ παλαιὸν φάρμακον, καὶ τοῦτω σημειοῦται κατὰ τῶν φόβων, καὶ βοηθὸν ποιεῖται τὸν διωκόμενον, καὶ τὰ ἔξῃ φρικωδέστερα, ἴσχυσεν ἡ σφραγὶς ἡττώνται οἱ δαίμονες, λύονται οἱ φόβοι. Nec absimile eo quod de sancta Iustina proditum est, quae cum a iuvene quodam ad libidinem Cypriani magi artibus pelliceretur, immisum sibi daemonem eodem crucis signo repulit; quod ex Eudociae Augustae Orat. de S. Cypriano refert Photius N. CCCCLXXXIV: τοῦς τε βιαιοτάτους καὶ χαλεπωτάτους τῶν δαιμόνων κέφιμας ἐπὶ τὴν παρθένον, καὶ ἡσχυμμένους καὶ νενικημένους τοῦ σταυροῦ τῇ τύπῳ ἐξ αὐτῶν ἐκένων ἀναμαθῶν. Igitur τοῦ σταυροῦ τῇ τύπῳ perinde ut altera illa, Iustina, daemonem fugavit. Neque crucis duntaxat expressa figura, sed etiam B. Mariae virginis invocatione, ut Nazianzenus Orat. XVIII. scriptum reliquit: Καὶ τὴν παρθένον Μαρτὴν ἱκετεύουσα βοηθήσαι παρθένῳ κινδυνεύουσῃ: *Et virginem Mariam rogans, ut periclitanti virgini opem ferret.* Quae tanti Patris autoritas hodiernae sectae imperitiam impietatemque condemnat.

N. IX. Ὑποληθθεὶς δὲ τελευτᾷ.) Antea legebatur ὑποληφθεὶς. Vertit enim Corn. *relictusque velut moriturus*. Nos ex Regio codice ὑποληφθεὶς restituumus. Quod et narrationis series postulat. Neque enim moribundum Iudaeorum cognati deseruerant, quos mysticum illud insurasse dicit. Hic Epiphanium otiosus quidam nugator nimiae credulitatis accusat, quod falsa Iudaei unius aut alterius

narratione inductus existimaverit, morituris omnibus mysterium illud in aurem immurmurari. Scribit enim τὸ παρ' αὐτῶν αἰὲ μυστηριωδῶς γινόμενον. Verum ut haec mera fabula sit, nullam omnino sanctissimus Pater culpam hac in re sustinet; qui quod a fide dignis hominibus acceperat, simpliciter, uti narratum sibi erat, nullo suo interposito iudicio retulit. Quid est autem cur de Christo plerisque id sibi Iudaeorum persuasiase non putemus? Neque enim mentitum fuisse Iosephum comitem vel Calvinianus iste nisi impudenter finxerit.

N. xi. Οὕτως ἐπιτελεῖν προβαλλόμενος.] Variis modis explicari verba ista possunt: sive eo sensu quem reddidimus, sive quem Cornarius expressit: Sic enim se facere praetendebat.

Καὶ Ἀξανιτῶν τῶν παρ' αὐτοῖς.] Iudaei ἡἷτ vocant synagogae ministrum vel aedituum. Vide Eliam in Thisbi.

Κόμητα γὰρ αὐτὸν κατέστησε.] Comitum dignitas nudus sine magistratu ac functione plerumque titulus fuit; ut ex Theodosiano Codice constat. Hanc Constantinus plerisque, ut refert Eusebius, concessit. Eadem per honorarios codicillos a principe conferebatur. Qua de re ad Themistii Orat. iv. pluribus disputavimus. Ubi eiusmodi codicilli δελτοὶ σφυρηλάτοι appellantur a Themistio. In quo ridicula est anonymi coniectoris, qui de Suburbicariis nuper scripsit, oscitantia cum pari impudentia coniuncta. Scripserat Themistius Oratione illa iv. pag. edit. nostrae 117., se, cum posset omnibus illis ex imperatoris liberalitate commodis ac voluptatibus delitiisque perfrui, ὅποσα ταῖς δελτοῖς ἀκολουθεῖ ταῖς σφυρηλάτοις hoc est, quae tabulas illas consequuntur malleo ductiles, communibus illis fructibus fuisse contentum quos cives caeteri publicis tesseris atque imperatoris largitione consequerentur. Hoc in loco δηλτοῦς σφυρηλάτους coniecto nihil aliud quam tesseras esse contendit. Verum quid esse potest absurdius quam ex tesseris illis frumentariis credere μακρὸν illum κατάλογον τῆς τρυφῆς καὶ τῆς εὐκαθείας redundare posse? Praesertim cum, uti dixi, tesserarum illa commoda, quae cum caeteris communia caperet illis opponat, quae ταῖς δελτοῖς ἀκολουθεῖ ταῖς σφυρηλάτοις. Age vero, cum Orat. vi. pag. 166. negat ἐπ' ἐκείνη τῇ δελτῶ, qua πολιαρχίαν, hoc est Urbis praefecturam obtinuerat, gloriari sese, sed de alia potius, ἣν οὐκ ἐποίησαν εὐεφαντουργοὶ οὐδὲ χρυσοχόοι, hoc est imperatoris filio, quem parens fidei suae commiserat, estne ut frumentariam tesseram coniecto hic somniet? Ut ad Iosephum redeam, confer cum hoc loco quae Eusebius II. et III. de Vita Constantini refert, quanto hic constituendarum ubique ecclesiarum studio flagraverit, utque easdem publicis sumptibus exaedificari voluerit.

N. XII. Κακούβιον δὲ τοῦτο.] Forte Κουκούμιον. Habes hic aquae benedictione consecratae usum insignem atque fructum. Cui, cum haec scriberem, affine quiddam ac geminum occurrit apud Photium n. xcvi, ex Georgio Alexandrino in Actis S. Chrysostomi. Ubi inter caetera Eucliae cuiusdam filium refert a B. Chrysostomo aquae, cui signum crucis impresserat, aspersione desperatissimo ab morbo liberatum.

N. xiv. Οὗ ἡ γεῦσις ἦν τοῦ μάννα.] Qui tam absurda interpretatione fucum huic loco faciebant haeretici, ad ea respiciebant quae Exod. xvi. et Num. xi. de manna leguntur; cuius gustus fuisse dicitur ὡς ἔγκρις ἐν ἔλαιῳ. Sed nec minus ridicule nostri temporis haeretici quidam vocem ἀκριδας depravare conati sunt.

N. xv. Χρῶνται δὲ καὶ ἄλλαις τισί.] De libro qui Περίοδοι Πέτρου inscriptus erat meminit Athan. in Syn. et inter apocrypha cum aliis recenset. Veluti sunt Περίοδοι Πέτρου, Περίοδοι Ἰωάννου, Περίοδοι Θωμᾶ, Εὐαγγέλιον κατὰ Θωμᾶ, Διαχρῆ Ἀποστόλων, Κλημῆντια etc.

N. xviii. Ἀπό τε Ναβατάς.] Corrupta vox est Ναβατάς. Neque enim iis in locis Nabatea ulla, nisi fallor. Nabathaea quidem, sive Nabataea, Arabiae felicis regio est, aut ei certe proxima, hoc est Petraeae pars. Quare non dubito quin Batanea hoc loco legendum sit. Quae est Syriae regio Palmyrenae vicina et Paneadi; Ptolem., Steph. Βατανάται συνοικία Συρίας, ἡ καὶ Βατανάει ἐνικῶς. Adde et in Og regno fuisse. Hinc pro eo quod Hebraei Graecique Og regem Basan appellant, Chaldaeus כְּנַנְנָה habet, quod ad Bataneae vocabulum accedit, ut ad xii. Ios. Masius observat. In eodem Basanitico tractu fuit et Edrai עֵדְרַי, Graece Ἰδραΐ. Quam Adram Ptolem. putat idem Masius. Quae in Coelesyria a Ptolem. numeratur.

N. xviii. Τοὺς δὲ προφήτας λέγουσι συνέσιως.] Intelligentiae prophetas, non veritatis appellatos ideo crediderim, quod tametsi rerum altissimarum intelligentia essent sapientiaque praediti, non tamen mendacio omni caruerint.

N. xix. Ἦλθεν Ἰωάννης ἐν ὀδῶ.] Haec verba, ἐν ὀδῶ δικαιοσύνης, vel ab Epiphanio inserta, vel librorum vitio intrusa sunt.

N. xx. Παρθένος δὲ οὐ καλεῖται.] Vide omnino quae erudite ad illum Esaiæ locum disserit Hieron. de voce מַרְגָּלָה, in qua calumniari Iudaei solent. Sed et Basilii ad vii. Esa. eodem argumento adversus Iudaeos utitur quo Epiphanius Ebionitas redarguit. Quod, nisi parituram virginem propheta significasset, frustra tanquam signum illud ipsum regi denunciasset.

Ὡς καὶ αὐτὸς Ἥσαίας.] Hunc Esaiæ locum, quem de Christi domini generatione ac sacrosanctae Virginis partu intelligit Epiphanius, Patres omnes ad spirituale ecclesiae partum referunt, quae sine ullo dolore pene momento infinitos Christo filios peperit paritque quotidie. Ita D. Hieron., Theodoretus, Cyrillus, Euseb. lib. i. Eccles. Hist. cap. iv., alique complures.

Ὡς καὶ Ἱερειμίας περὶ αὐτοῦ.] Neque hic locus ad Christum proprie pertinet: tametsi plerique PP. ad eum sensum traxerint, quos reprehendit Hieronymus. Cuius quidem interpretationis causam attulit lxxii. lectio: qui ab Hebraeo et Vulgata discrepant. Nam Hebraica vox שְׂרָפָה inscrutabile, sive desperabile significat. At illi שְׂרָפָה, hoc est homo legerunt.

N. xxi. Καὶ τῷ βουλομένῳ τὰς χεῖρας.] Leg. τῷ μὴ βουλομένῳ.

N. xxiv. Πάλιν δὲ ὁ αὐτός.] Hanc Ioannis historiam, quam a Polycarpo acceperat, refert Iren. lib. iii. cap. iii., et Euseb. lib. iii. Hist. cap. xx. Sed Cerinthum, non Ebionem, haereticum illum fuisse consentiunt omnes. Quare μνημονικὸν est σφάλμα Epiphanii nostri.

Ὁ δὲ Ὀλεάριος.] Ergo olearius appellatus est vestimentorum custos, ἱματιοφύλαξ. An idem et oleum praebat et vestimenta servabat? An σπολιῆριον legendum? Nam et ἀποδυτήριον Latine *spoliarium*. In Veteri Lex: *Spoliaria exteriore balneorum cellulae*.

p. 60.

N. xxv. Βαρνάβαν δὲ μετακληθέντα.] Barnabas prophetae vel prophetiae filium sonare videtur. Sed a Syriaca voce כְּנַנְנָה deducitur quae est *consolari*. Itaque Syrus Paraphr. כְּנַנְנָה כְּנַנְנָה reddidit.

Παντὶ δέτω ἑγγλὸν ἔστω.] Cittim, vel Cetim, nomine Cyprios propemodum omnes intelligunt. Sed et Macedones eadem voce comprehendi putant. Sane quidem Citiium oppidum Macedoniae fuit, apud Liv. l. 42. Quin et Cilicia. Quod verius nonnulli suspicantur. Postremo Romam atque Italiam eodem illo vocabulo complectuntur. Mihi probabile videtur Cetim, aut Citiaeos proprie Cilicas esse, et ab iis propagatos Cyprios. Nam Ceti et Citia Ciliciae regiones duae sunt apud Ptol. Quod autem per Cyprium aut Ciliciam Graeci Romanique in Syriam ac Pa-

laestinam tenderent, ideo *de terra Cetim egressum* dici in I. Maec. Alexandrum, quod e Cilicia, ubi et Darium vicit, in Syriam exercitum duxisset. Ad haec cum Citiaei illi proprie dicti ac vicini occidentalium essent omnium Syris notissime, fieri potest ut hoc ipsum Cittiæorum nomen plerisque aliis Graeciae populis accommodaverint. Quemadmodum Indorum appellatio a maioribus nostris ad remotos omnes ab orbe nostro populos est translata.

Τί ἑταχύναι σήμερον.] Exod. II. comm. 18: Τί ἑταχύναι τοῦ παραγινέσθαι τήμερον; Apud Epiphanium voculae istae ἐπ' αὐτὸν commodum nullum sensum reddunt nisi ἐς αὐτὸν ἔρασαν substituas.

N. XXVI. Καθάπερ χαλινός etc.] Leviter depravatus hic locus est. Fortasse leg. est ὥρισθη.

N. XXVII. Ὅπου ἔρη ἡ Σεκφώρα.] Mirifica est loci istius interpretatio, quam Epiphanius affert, quae ex LXXII. lectione petitur. Nam Hebraei et Latini codices *Sponsus sanguinum tu mihi es*, ob circumcisionem, habent. LXX. vero longe alia reddiderunt.

Ὅτι θαλήσουσι εἰ ἐγένοντο.] Neque hic cum Hebraeo LXX. consentiunt. Vulgata nostra: *Et vestimentum mistum sanguine erit in combustionem, et cibus ignis.* Pro quo Graeci καὶ θαλήσουσι εἶναι περιχαυστοί.

N. XXVIII. Ἐπειτα ἵνα δαίξῃ, ὡς οὐκ ἦν ὁμοούσιον.] Apollinaris carnem Christi ab aeterno fuisse, nec ex virgine natam asseruit Gregor. Nazianz. Orat. XLVI: Διαβεβαιούται γὰρ μὴ ἐπίκτητον εἶναι τὴν σάρκα κατ' οἰκονομίαν ὑπὸ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ προσληφθεῖσαν ἐπὶ μεταστασιῶσι τῆς φύσεως ἡμῶν, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς ἐν τῷ υἱῷ τὴν σαρκώδη ἐκείνην φύσιν εἶναι etc.

Λάβε σοι τόμον χάρτου.] Vox χάρτου abest a vulgata LXX. interpretum editione; sed in aliis olim, ut apparet, lecta. Basilius autem τόμον καινοῦ μεγάλου.

N. XXXI. Τὸ ἀκατέργαστον γὰρ γολμῆ.] Mirum unde hanc Hebraicae vocis notionem acceperit. רֹמַם magistris est נגמר ולא צוררתיו כל ברך מאין ברך, ut ait Kimchius. Item vas nondum perfectum. Unde et per translationem חזקתו רוק מאין חכמה. *Homo sapientiae inanis ac fatuus.* Radix ipse glomerare et in massam redigere significat. Quo sensu רֹמַם pro *massa incondita*, unde latina vox *glumus*. Sed pro χόνδρω atque alicae similiaeve grano nunquam legi.

Τῷ δὲ Ἡσαΐα κρὸ ἑπτακοσίων.] Quam chronologiam adhibuerit Epiphanius, p. 61. equidem nescio. Eusebius vero ab anno Achaz IX., in quem vaticinium illud coniecit Noster, ad natalem Christi annos colligit ΙΟCCXLVIII. Nam nonus Achaz adscribitur anno CICCCL. XVIII. Natalis Christi CIO CIO XV. Intervallum anni ΙΟCCXLVIII.

Ἴνα δαίξῃ τὴν Μαρϋαν.] Hebraei quidam, utputa Aben Ezra et David Kim. in hunc locum, prophetissam illam Esaiæ uxorem interpretantur, quae quod prophetam virum habuerit, prophetissa nuncupetur. Hieron. partim per prophetissam Spiritum sanctum, partim B. Virginem intelligit, quod et Basilius alique sequuntur.

Τῷ γὰρ ἐνάτω ἔτει.] Multa hoc loco adversus et rationem temporum et Scripturam commissa sunt, sive librorum vitio, sive autore ipso aliud agente. Isaiæ vaticinium illud anno IX. Achaz editum fuisse putat. Eundem porro annos regnasse XIV. ac tum Ezechiam, cum Isaias vaticinatus est, annos XI habuisse. Quod si verum est, bimulum fuisse oportet Ezechiam, cum pater ipsius regnum coepit. Atqui ut is XIV. duntaxat annos regnaverit, non plus XVI. annis habuit Ezechias, quem tamen XX. annos natum, cum regnare coepit, fuisse paulo post scribit. Revera autem XXV. habuit; IV. Reg. XVII, et II. Par. XXX. Quare po-

stremum illud manifeste cum Scriptura pugnat. Ut et illud quod asserit Achaz annos regnasse xiv, cui xvi Scriptura tribuit iv. Reg. cap. xvi, 2. Neque vero minus caetera falsa sunt. Hoc enim oraculum, quod Isaiae vii. legitur: *Ecce virgo concipiet etc.*, sub illud tempus pronunciatum est quo Rasin rex Syriae et Phacee filius Romeliae rex Israël adversus Achaz exercitum duxerunt. Iam vero Achaz anno Phacee xvii. regnare coepit, iv. Reg. xvi, 2. Igitur mortuus est Phacee anno Achaz iv., qui Ioatham xx. cap. xv. dicitur, hoc est ab exordio regni Ioatham; qui annis xvi regnavit, eod. cap. comm. 33. Paulo vero post vaticinium illud Teglatphalasar Assyriorum rex, cuius opem Achaz imploraverat, vastata Syria Rasin interfecit, cap. xvi. Diu itaque ante ix. Achaz illud ab Isaia praedictum est, atque, uti credibile est, sub illius exordium aut saltem uno alterove post anno.

[Ὡν δὲ σάββατον δευτερόπρωτον.] Vetus illa quaestio est, quid sit σάββατον δευτερόπρωτον: de qua sanctorum PP. variae sunt ac discrepantes sententiae, sed imprimis Isidori Pelusiotae epist. cx. lib. iii., Chrysostomi homil. xxxix. in Matth. et Epiphanius cum hoc loco, tum haeresi li., num. xxxi. Quorum quidem opiniones utcumque cum rei veritate consentaneae sunt, ab recentioribus quibusdam parum fideliter expressae sunt. Nam ut ab Isidoro exordiar, in Annalibus Ecclesiae anno Christi xxxii., num. ii., Isidori haec refertur approbaturque sententia: *Σάββατον δευτερόπρωτον illam fuisse diem quae post primam Azymorum mox sequitur; sicque dictum sabbatum secundo-primum, seu sabbatum ex sabbato; adhuc inaeper, quod eadem dies incidisset in sabbatum hebdomadarium, duorum festorum coniunctione dictum esse sabbatum sabbatorum.* Subiicit deinde, eandem esse et Epiphanius sententiam, imo et Suidas, dum ait fuisse eam diem secundam Paschatis, quam tamen nominat primam Azymorum. Sed in iis verbis duo sunt ex Isidoro contra Isidori mentem et orationem allata. Alterum, sabbatum secundo-primum diem illam appellari quae post primam Azymorum mox sequitur. Isidorus enim perspicuae primam ipsam Azymorum diem sabbatum ait esse δευτερόπρωτον; quod sabbatum ideo vocatur, quia Iudaei festa omnia sabbati nomine complecti solent. Δευτερόπρωτον vero propterea dicitur, quod secunda sit a Paschate et Azymorum prima. Isidori verba sunt: Δευτερόπρωτον εἴρηται, ἐπειδὴ δεύτερο μὲν ἦν τοῦ Πάσχα, πρῶτον δὲ τῶν Ἀζύμων ἑσπέρας γὰρ θύοντες τὸ Πάσχα τῇ ἑξῆς τὴν τῶν Ἀζύμων ἐπανηγύριζον ἑορτήν, ἣν καὶ δευτερόπρωτον ἐκάλουον διὰ τὸ, ὡς ἔφη, δευτέραν μὲν εἶναι τοῦ Πάσχα, πρῶτην δὲ τῶν Ἀζύμων. Manifeste primam ipsam Azymorum diem δευτερόπρωτον nominat, eam videlicet sub cuius priorem vesperam immolatum est Pascha, non ab illa secundam ac proximam. Isidori verba suo more Suidas exscripsit. Alterum quod ab Isidori sententia abhorre dixi illud est, quod in eandem diem sabbatum legitimum et hebdomadarii incidisset, ob id sabbatum sabbatorum appellatum fuisse. Sed eiusmodi nihil ab Isidoro dicitur. Hoc unum, ut rationem redderet cur sabbatum prima illa dies Azymorum nuncupetur, subiunxit, sabbatum a Iudaeis festum omnem diem vocari, indeque loquendi genus illud manasse, σάββατα σαββάτων, quoniam accidebat interdum, ut alicuius festi principium aut finis in hebdomadarii sabbatum incideret; quemadmodum apud Christianos natalis Christi, hoc est Epiphania, in dominicum incurrit: Οὕτω καὶ παρ' αὐτοῖς ἡ καὶ ἡ πανήγυρις τῷ σαββάτῳ συνέπιπτε, σάββατα σαββάτων ἐκαλεῖτο. Corrigenendum εἰ καὶ ἡ παν. Quare non eo anno, quem Lucas commemorat, concursus illum incidisse scribit Isidorus, sed alias potuisse, cum sabbata sabbatorum vocarentur. Isidori locus necessario adscribendus est: Εἰ δὲ σαββάτῳ εἴρηται, μὴ θαυμάσης. Σάββατον γὰρ πᾶσαν ἑορτὴν καλοῦσι, καὶ διὰ τοῦτ'

p. 62.

εἶρηται σάββατα σαββάτων, ἐπειδὴ ἔσθ' ὅτε ἡ ἄρχὴ τῆς πανηγύρεως, ἢ τὸ τέλος συν-
 ἐπιπτε τῷ τῆς ἑβδομάδος σαββάτω. Nec minus hallucinatus est Scal., qui l. iii Isag.
 Can. Isidorum refert sabbatum δευτερόπρωτον opinari tertiam esse Azymorum
 diem. Nam diserte primam Azymorum definit Isidorus, secundam vero offerendo
 novarum frugum manipulo constituit, quam tertiam a Paschate vocat, uti pri-
 mam Azymorum, quam et δευτερόπρωτον nominat, secundam. Si quidem Pascha-
 tis primam diem totum ipsam Parasceuen appellat, cuius ad vesperam agnus immo-
 labatur. Proxima est Chrysostomi sententia. Hic homil. xxxix. in Matth., Τὸ
 δὲ ἐστὶ, inquit, δευτερόπρωτον; ὅταν διπλῆ ἡ ἀργία ἢ καὶ τοῦ σαββάτου τοῦ κυρίου
 καὶ ἑτέρας ἑορτῆς διαδεχομένης. Σάββατον γὰρ ἑκάστην ἀργίαν καλοῦσι. Maldonatus ad
 Matth. xii. Chrysostomum existimasse scribit sabbatum secundo-primum esse,
 quod proxime sequeretur festum aliquod, quod in feriam vi. incidisset. Verum
 e contrario sabbatum illud esse censet Chrysostomus quod festum aliud ante-
 cedit, id quod Graeca illa demonstrant, καὶ ἑτέρας ἑορτῆς διαδεχομένης. Quan-
 p. 63. quam Theoph. ad Luc. cap. vi. Chrysostomi sententiam eodem quo Maldonatus
 modo intellexisse videtur, si, uti solet, Chrysostomum secutus est. Tertius est
 Epiphanius noster; quem eodem loco Maldonatus asserit sabbatum δευτερόπρωτον
 statuuisse viii. diem Azymorum. Sed hoc quidem loco longe aliud docet Epi-
 phanius. Etenim sabbatum illud, quod ab Azymorum prima die proximum est,
 δευτερόπρωτον sabbatum dici putat. At haeresi l. Num. xxxi. aliter statuit,
 tametsi cum perobscure loquitur. Ibi enim cum duplex sabbati genus esse dixisset,
 alterum hebdomadarium et antiquum, quod πρῶτον vocat, alterum legitimum
 sive festivum, quod δεύτερον putat, cuiusmodi Azymorum dies fuit, paulo post
 addit δεύτερον illud in septem revolutum appellari πρῶτον. Ubi nescias utrum
 Azymorum vii. diem sabbatum δευτερόπρωτον esse definiat, an festum ipsam
 Pentecostes, quod et Maldonatus caeteris omnibus praefert; de quo suo loco dicemus.
 Iam vero nullus proprie Azymorum dies viii. fuit, cum celebris ipsa intra
 septenos dies steterit, ut ex Levit. xxiii., et Exod. xii. constat. Nisi forte, uti
 Paschatis octo dies interdum numerari solent, eo quod Parasceue ipsa, cuius
 sub vesperam agnus immolatur, primus Paschatis dies habetur, quod ex Isidoro
 supra monuimus, sic etiam Azymorum prima dies eadem illa Parasceue censeatur.
 Qua ratione Ioseph. lib. ii. Orig. cap. v. Azymorum festam diebus viii. cele-
 brari dixit. Illud Maldonati satis mirari non possum, quod de eadem quaestione
 ex sua opinione illo in loco disserit. Refellit enim Epiphanius aliorumque senten-
 tiam, qui sabbatum secundo-primum diem aliquem Azymorum interpretantur. Nec
 enim die xv. aut xx. Martii spicae maturae esse potuerunt. Quod enim quidam
 adnotaverunt, in Palaestina eo tempore propter vehementem calorem segetes soli-
 tae maturescere, fictum esse arbitror. Nam festum primitivorum celebratur
 quinquagesimo die post Pascha, celebratur autem simul atque prima falx in messem
 mittebatur. Non ergo poterat in festo Azymorum, id est quinquaginta ante diebus,
 segetes esse maturae. Haec ille. Negat itaque ipsi Azymorum diebus maturas
 fuisse segetes, cum quinquagesimo primo postea die falcem immiserint. Quae
 quidem non falso tantum dicta, sed et Scripturae manifeste contraria sunt. Quis
 nescit secunda Azymorum die novarum frugum manipulum oblatum fuisse?
 quemadmodum Levit. xxiii, 2. praecipitur, מַמְחֵדֵי הַשֶּׁבֶת, hoc est sequenti
 post sabbatum (sive festum, id est Azymorum primam) die, אֲתֵי אֶפְאֹרִיֹן תִּשָּׂא
 תְּרֵס, ut recte lxx. reddiderunt. Ab hoc vero die, hoc est a ii. Azymorum, vii. heb-
 domadas numerabant; quibus evolutis quinquagesimo demum die non spicas
 aut manipulos, sed primitivos panes offerebant, eumque עֲצֵרֵת, hoc est clau-

sulam, appellabant, sive postremam celebritatis diem. In quo Iosephus errat qui lib. III. 'Αρχ. cap. x. ita scribit: τῇ Πεντηκοστῇ, ἣν Ἑβραῖοι Ἰσασαρθά καλοῦσι, σημαίνει δὲ τοῦτο πεντηκοστήν. Assartha, hoc est אַסְרַתָּה, πεντηκοστήν interpretatur, haud recte. De segetum maturitate, quod obiicitur, refellit Isidorus his verbis: Ἐν ἐκείνῳ γὰρ τῷ καιρῷ μόνῃ καρῖβαροῦσιν οἱ ἀστάχους, καὶ κέλινται ὑπὸ τοῦ καρκοῦ καὶ τῆς πρὸς ἄμικτον ὄρας, οἰονεὶ τὴν δρεπάνην ἐφ' αὐτοὺς καλοῦντες. Quamquam non desunt qui de hordei messe duntaxat illud accipiant. Utcunque sit, τῇ δευτέρᾳ τῶν Ἀζύμων אָזְמוֹן, hoc est manipulus, oblatum est. In quo corrigendus est Isidorus, qui τῇ τρίτῃ τῶν Ἀζύμων, hoc est tertia, manipulum oblatum fuisse narrat. Scripsit enim, aut scribere certe debuit, τῇ τρίτῃ τοῦ Πάσχα, hoc est tertio a Paschate die, quod XIV. die celebrabatur. Hae sunt praecipuae veterum PP. de sabbato δευτεροπρώτῳ sententiae. Ex quibus verisimillima est Epiphaniï prior illa, quam hoc loco tradit: sabbatum illud quod post primam Azymorum incidit δευτερόπρωτον, dici. Vera autem procul dubio illa est, quae in VI. de Emend. Temp. et in Isag. Can. explicatur: δευτερόπρωτον σάββατον primum esse sabbatum, quod ἀπὸ τῆς δευτέρας τῶν Ἀζύμων. Nam secunda die Azymorum novarum frugum manipulum offerebant. A quo die deinceps VII. hebdomadas computare iussi sunt, quarum sabbata ἀπὸ τῆς δευτέρας τῶν Ἀζύμων, id est ab Omer cognominata sunt. Veluti primum sabbatum, quod proxime τὴν δευτέραν τῶν Ἀζύμων sequitur, vocatur δευτερόπρωτον: secundum δευτεροδέυτερον: tertium δευτερότριτον, atque ita deinceps. Quod uberius explicatum habes in Isag. Canon. pag. 281. Hac enim interpretatione melior afferri nulla potest.

To δὲ διὰ τὰς ὑποκπιτούσας τῆς κατὰ σελήνην.] Iudaeorum festa sabbata et ab iis et ab ethnicis appellata nemini dubium est. De iis luculentus est apud Clem. Alex. locus Strom. VI, ex Petri concione quadam: Μηδὲ κατὰ τοὺς Ἰουδαίους σββεσθε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μόνοι οἰόμενοι τὸν θεὸν γινώσκειν οὐκ ἐπίστανται, λατρεύοντες ἄγγελοι καὶ ἀρχαγγέλοις, μηνὶ καὶ σελήνῃ· καὶ ἐὰν μὴ σελήνῃ φανῆ, σάββατον οὐκ ἄγουσι τὸ λεγόμενον πρώτων, οὔτε νεομηνίαν ἄγουσιν, οὔτε ἄζυμα, οὔτε ἑορτήν, οὔτε μεγάλην ἡμέραν. Quaerit Casaubonus Exercit. XIV. n. IV. quid sit sabbatum primum idque obscurum videri sibi fatetur. In quo Scaligeri interpretationem tacite refellit, qui lib. III. Isag. Canon. pag. 223. sublatis his vocibus, τὸ λεγόμενον πρώτων, sabbatum hoc loco pro νεομηνία, ἐνῆ καὶ νέα, adeoque festis omnibus usurpari scripserat. Quod est absurdum. Nam sabbatum illud τὸ λεγόμενον πρώτων aliud esse debet ab ordinariis sabbatis ac neomeniis. Equidem sabbatum illud primum esse suspicor, neomeniam Tisri, quae maiori quam caeterae omnes neomeniae cultu ac religione celebrabatur. Erant quidem neomeniae mensium omnes solennes ac festae, sed eatenus, ut in iis praecipua quaedam sacra ac ceremonias obirent, non ut ab opere feriaty essent. Sola Tisri neomenia, quod et festum tubarum clangorisque vocatum est, הַתְּרִירָה, ab servili opere nominatum excipitur Levit. XXIII, 24.: *Mense septimo, prima die mensis, erit vobis sabbatum, memoriale clangentibus tubis, et vocabitur sanctum. Omne opus servile non facietis in eo, et offeretis holocaustum domino.* Quare eadem fuit illius diei ratio quae primae ac secundae Azymorum, Pentecostes, Scenoepegiae, quibus quidem nullum opus servile fieri licebat, tametsi quae ad victum necessaria forent praeparare fas fuit. Quod de Azymorum festo diserte cantum est Exod. XII, p. 65. 16: *Dies prima erit sanctu atque solennis, et dies septima eadem festivitate venerabilis. Nihil operis facietis in eis, exceptis iis quae ad vescendum pertinent.* Sabbatis vero ne ea quidem parare fas erat quae ad victum pertinerent, ut ex cap. XXI. Exodi comm. 29, et XXXV, 3. colligitur. Vide Tract. שְׁבִיטת יום טָרֵב.

in 1. Par. Iad. Rambam. Mirum est igitur quod Tertull. lib. con. Iudaeos cap. iv. praeceptum de observando sabbato, quod Exod. xx. et Deuter. v. sciscitur, ita conceipit: *Memento diem sabbatorum sanctificari eum. Omne opus servile non facietis in eo, praeterquam quod ad animam pertinet.* Sed primum illud de primae diei Asymorum observatione cum altero de sabbato imprudens permiscuit.

Ἐπι δὲ τὴν μίαν νηστίαν.] Ieiunia in Hebraeorum calendario notantur xxvi. Sed neque festa neque ab opere vacua ac sabbata fuerunt, praeter x. Tisri, quo die festum יוֹם קִפּוּרִים, sive expiationis, cum jeunio celebratum est, Levit. xvi, 31. Atque haec est μεγάλη νηστία, quam inter sabbata refert Epiphanius. Tum enim operis nihil faciebant, com. 29. De minore ieiunio nondum certam rationem expedire potui. In calendario Hebraeorum, quod Sigonius ac Tornielus ediderunt, die Adar xiv. ieiunium Esther cum Mardochei festo, quod erat *Phurim*, hoc est *Sortium* minus, incidit. Quod proinde ieiunium minus existimari possit. Verum summovendum hoc ieiunium in xiii. Adar, ut a Munstero et Genebrardo factum est, quod et scripturae autoritate constat. Nam Esther cap. ix, 22, xiv. et xv. mensis Adar inter Iudaeorum festa sanciantur, uti sint *dies illi epularum ac laetitiae*. Non igitur xiv. die ieiunabant. Quare de minore illo ieiunio, quod una et festum sive sabbatum sit, amplius quaerendum videtur.

Ἦτοι ἐν δευτέρᾳ σαββάτων.] Tres duntaxat hebdomadis ferias commemoravit, ii, iii. et iv. Sed una etiam caeteras συνεκδοχικῶς complexus est. Neque enim est ulla ratio cur a caeteris eae solennitates arceantur. Nam certorum dierum superstitio illa quam Iudaei observant, et in Iad Ramban exposuit, nihil ad hunc locum facit. De qua alias disseremus.

N. xxx. Ὅπου καὶ οἱ εἰδωλολάτραι.] Hieron. ad cap. Hieron. x: *Multarum, inquit, ex quadam parte gentium, et maxime quae Iudaeae Palaestinaeque confines sunt, usque hodie populi circumciduntur, et praecipue Aegyptii et Idumaei, Ammonitae et Moabitae, et omnis regio Sarracenorum.* De Aegyptiis id testatur Herodotus. Meminit et Origen. i. contra Cels.

Τρυγῶνας δὲ φημι καὶ δρακαίνας.] Plin. lib. ix. cap. xlviii: *Aequae pestiferum animal araneus, spinas in dorso aculeo noxius. Sed nullum usquam execrabilius quam radius super caudam eminens trygonis, quam nostri Pastinacam appellant, quincunciali magnitudine.* Aelianus l. ii. de Anim. cap. l. venenatos pisces commemorat, gobiium, draconem, hirundinem, quorum tamen virus minime lethale sit. At pastinacae praesentissimum esse docet. De muraenis Plin. lib. xxxii, cap. iv: *Muraenae morsus ipsarum capitis cinere sanantur.*

AD HAERESIM XXXI., QUAE EST VALENTINIANORUM.

De Valentianorum nugis praeter Irenaeum aliosque veteres ex recentioribus diligentissime disputavit Pamelius ad Tertull.

N. ix. Ἐφασαν γὰρ αὐτόν τις.] Phrebonem nomum aut praefecturam neque apud Ptolomaeum neque apud diligentem earum rerum Ortellium reperio, sed, qui vocabulo proximus, Pharbaetiten, haud procul mari.

Ἀμφιοῦ, Ἀδραάν.] Barbara haec sunt Aeonum nomina, haud scio an ex Aegyptiorum lingua profecta, an temere atque ad terrorem conficta. Duplex horum series est. In priore paria ac συζυγία copulasse videtur, in posteriore sine ulla copula singillatim percensuisse. Cumque nonnulla sit utrobique certorum nominum differentia, posteriorem ideo veriore arbitror quod xxx duntaxat vocabula, quot videlicet Aeonae sunt, contineat, altera xxxii.

Βυθός Σιγῆ.] Legendum omnino Βυθός καὶ Σιγῆ, ut in caeteris paribus. Ac cum tota illa series apud Irenaeum et Tertullianum legatur, quid apud singulos diversum sit suo loco docebitur.

N. III. Οὕτω γὰρ φασὶ καὶ οἱ περὶ τὸν Ἡσιόδου.] Cum vocabula ipsa, tam ordo illorum ac series plurimum ab Hesiodo illo catalogo discrepant. Sed in nugis μικρολογεῖν putidum est.

N. IV. Τὰ δὲ κατὰ φρονίμοις.] Obscura et intricata Valentini haec est oratio. Priora quidem illa inscriptionis formulam praeferunt. Caeterum hoc ipsum fragmentum neque a Valentino scriptum, neque purum ac putum illius dogma complectitur, sed ab eius discipulis interpolatum, ut ex Tertull. colligitur.

Οὕτω γὰρ ἀρχῆς ὁ Αὐτοπάτωρ.] Legendum arbitrator: ὅτι γὰρ ἐξ ἀρχῆς.

Μετὰ τοῦτο δὲ ἡ Σιγῆ.] Quantum in tenebrosos implicatisque fabulis dispici potest, hoc ipsum significare videtur: Sigen e Bytho Patrem genuisse Veritatis, tum vero cum eodem illo quem genuerat copulatam Veritatem edidisse. Quod aliter apud Iren. et Tertull. legitur. Nam ex Bytho et Sige ambos illos Aeonas, Patrem sive Nun, et Veritatem susceptos asserunt.

Ἡ ἀφθαρτος αἰωνία.] Leg. αἰὼν pro αἰωνία. Nam et feminas Aeonas Valentinus nominabat. Tertull. contra Valent. cap. IX: *Novissima natu Aeon: viderit solocismus, Sophia enim nomen est.*

Μητρικὴν προεινεγακαμένη Προϋνικίαν.] Forte Προϋνικίαν pro libidinis illecebris sumpsit, ut μητρικὴ ἀπὸ τῆς μήτρας deductum sit. Origenes in Celsum tom. VI: Προϋνικίην δὲ τινὰ σοφίαν οἱ ἀπὸ Οὐαλεντίνου ὀνομάζουσι κατὰ τὴν πεπλανημένην ἰαυτῶν σοφίαν ἧς σύμβολον εἶναι βούλονται καὶ δώδεκα ἔτισιν αἰμορροοῦσαν. Sed unam quandam ac singularem Προϋνικίαν a Valentinianis appellatam non puto, cum Προϋνικίους Aeonas omnes nuncupaverit, hoc quidem in libro.

N. VI. Ἦτις ἠνώθε τοῖς φωσί.] Quid si Αἰῶσι pro φωσί legendum sit? Sed quae sequuntur perplexa sunt admodum et obscura.

N. IX. Ἐκ τῶν τοῦ ἀγίου.] Plurimum vel hoc uno nomine de omni posteritate meritus est Epiphanius, quod eius studio factum est, ut Irenaei fragmenta quaedam ex tanto illius operum naufragio superessent. Nos ea cum Latina veteri interpretatione, quod olim Billius fecerat, diligenter contulimus, et nostras Billique coniecturas ad marginem adscripsimus, neque quicquam nisi ex veterum manu exaratorum fide in contextu ipso mutavimus.

N. X. Οὐκ ἐπιζητήσεις δὲ παρ' ἡμῶν.] Quod perperam antea Δέλφοις pro Κελτοῖς legebatur, ex Reg. Cod. autoritate sustulimus.

N. XI. Καὶ καθέσθαι ὡς ἐν μήτρα.] Expung. καὶ.

Εἶναι γὰρ αὐτῶν ἕκαστον.] Utrum Aeonum quemlibet hermaphroditum esse voluerit Valentinus, an paria ipsa potius intelligat ex mari feminaque constantia, dubitari haud immerito sane potest. Par quidem ipsum ἀβρένοθηλυ hoc loco nominari docent ea quae subiciuntur. Cum enim dixisset εἶναι γὰρ αὐτῶν ἕκαστον ἀβρένοθηλυν οὕτως, quomodo id fiat ostendit in sequentibus; quod et Pater cum Ennoea, et mare caeteris cum suis comparibus coniuncti sint. Itaque ἀβρένοθηλυν icireo nominat quia coniuges sunt. Atqui Valentiniani ipsi ἀβρένοθηλυν Βυθὸν Aeonum principem et originem in libro suo vocant N. V. Et cum Tetradem posteriorem, Decadem ac Dodecadem numerant, ἀβρένοθηλυν utramque appellant, non quod singuli Aeonas hermaphroditi essent, sed quod paria ἐν τῇ ὁμάδῃ marium feminarumque continerentur. Quocirca nihil ad hunc Irenaei locum, ut opinor, pertinet quod e Tertull. affertur, libro c. Valent. cap. XXXIV: *Alii contra magis et masculum et feminam dicunt, ne apud solos Lunenses hermaphroditum existimet*

Annalium commentator Fenestella. Haec enim non ex Valentini, sed eius discipulorum sententia a Tertulliano commemorantur.

Τὸν μὲν Λόγον καὶ τὴν Ζωὴν.] Confer haec cum Valentinianorum narratione N. V. Animadvertes, aliter haec ab Irenaeo, Tertull. caeterisque quam a Valentinianis exposita. Piget enim nugae istas ineptissimaque deliria scrupulosius persequi.

Θελητὸς καὶ Σοφία.] Theletum, non Teletum, scribendum esse Graeca ipsa cum veteri Irenaei interprete persuadent. Nec audiendus Pamelius, qui Teletus mavult, quasi perfectum dicas, quod nulla grammaticae ratio patitur. Telestus enim non Teletus dicendum fuerat.

N. XII. Ὅταν φύσιν εἴχε θήλειαν τεκείν.] Assensus sum R. P. Frontoni Ducaeo, qui in Notis ad hunc Irenaei locum hanc quam expressimus sententiam probat. Sed nec poenitenda vulgata altera lectio.

N. XIII. Τὸ πρῶτον καταληπτόν ὑπάρχειν.] Ita in edit. Basil. et in Regio. Sed ἀκατάληπτον ex Irenaei interprete et Tertull. legendum.

N. XIV. Ἐξάγωνος σύμπηξις.] Vetus Iren. interpres καὶ Αἰώνων legisse videtur. Forte ἔξω τῶν Αἰώνων σύμπηξις. Nam de Aeonibus paulo ante dictum est.

Διήνοιξε τὴν μήτραν τῆς ἐνθυμήσεως.] Enthymesis, nisi fallor, inter Aeonas minime recensetur, sed fetus quispiam est Aeonis, hoc est Sophiae. Quare post Ἐνθυμήσεως sublata distinctione et particula καὶ ante ἐξορισθείσης, ita locus ille interpretandus est: *Cogitationis affecti Aeonis, quae a Pleromate proscripta fuerat, matricem operuit.* Non enim Sophia ipsa extra Pleroma penitus amandata, sed eius ἐνθύμησις et πάθος.

p. 68. N. XV. Ἄραξ τὸν σταυρόν.] Leg. ἀκολουθεῖ μοι. *Sequere me*, ut est apud Iren. Sed nos Graeca ipsa immutare nolimus.

N. XVI. Ὅθεν τὸ Ἰαὼ ὄνομα.] Quem Liberum patrem et Solem ethnici scriptores appellarunt. Macrobi. lib. I. cap. XVI.

N. XIX. Τὸν Δημιουργὸν δὲ εἰς τὸν ὑπερουράνιον.] Corr. ἐπουράνιον.

N. XXX. Ἐπειδὴ τῆ σκητῆ ταύτῃ.] Ἀπολύτρωσιν hic *redemptionem* esse credit Billius, de qua Irenaeus cap. XVIII. Nos autem aliud esse hoc quidem loco suspicabamur, nempe exordium fabulae. Non enim de ἀπολύτρωσι illa haereticorum aliorum verba facit Irenaeus.

N. XXXII. Οὕτως ἐξηροφόρησεν.] Corrupta vox, in qua divinationem experiri non vacat.

N. XXXIV. Ὅτι ἄλυσιν τινα οἱ σκορπίοι.] Aelianus lib. VI. Hist. An. cap. XXXII.

AD HAERESIM QUAE EST SECUNDIAN., ORDINE XXXII.

N. I. Ἀπὸ τῶν οὕτω προσηρημένων.] Corr. προσηρημένων.

N. II. Φάσκει δὲ μετὰ τὸ ὑστέρημα.] Leg. omnino Φάσκει δὲ τὸ ὑστέρημα μετὰ τοὺς τριακ. Αἰώνας. Hanc enim Secundi fuisse sententiam docuit n. I.

N. III. Οὗτος γὰρ ὁ Ἐπιφάνης.] Ex Clement. Alex. III. Strom. haec descripta sunt, tametsi ab autore ipso diversa quaedam tradiderit. Clementis verba necessario hic adtexenda sunt: Ἐπιφάνης οὗτος, οὗ καὶ τὰ συγγράμματα κομίζεται, υἱὸς ἦν Καρποκράτους καὶ μητρὸς Ἀλεξανδρίας τοῦνομα, τὰ μὲν πρὸς πατρός Ἀλεξανδρεὺς, ἀπὸ δὲ μητρὸς Κεφαλληνεὺς. Ἐζῆσε δὲ τὰ πάντα ἔτη ἑπτακαίδεκα, καὶ θεὸς ἐν Σάμῃ τῆς Κεφαλληνίας τετίμηται· ἐνθα αὐτῷ ἱερὸν βυτῶν λίθων, βωμοί, τεμένη, μουσεῖον ἀκοδόμηται τε καὶ καθιέρωται, καὶ συνιόντες εἰς τὸ ἱερὸν οἱ Κεφαλλῆνες κατὰ νόμηνιαν γενέθλιον ἀποθέωσιν θύουσιν Ἐπιφάνει, σπένδουσὶ τε, εὐωχοῦνται, καὶ ὕμνοι λέγονται

ἐπαυθεῖθ μὲν παρὰ τοῦ πατρὸς τὴν τε ἐγκύκλιον παιδείαν, καὶ τὰ Πλάτωνος etc. Haec ille. At Epiphanius a patre Cephallenium fuisse, non Alexandrinum docet.

Ἐν Σάμῳ γὰρ ὡς θεός.] Quae et Same dicitur.

Dulychiumque Sameque et Neritos ardua saeis.

N. IV. Ἰσίδωρον δὲ φάσκουσιν.] De Isidoro meminit idem Clemens Alexand. lib. VI. Strom.

N. V. Ἀναγκαίως δὲ ταύτας.] Apud Clem. Alex. haec cum praecedentibus copulata ita leguntur: φυσικὸν δὲ τὸ τῶν ἀφροδισίων, οὐκ ἀναγκαῖον δέ. Tum subiicit: ταύτας παρεθέμην τὰς φωνὰς εἰς ἔλεγχον τῶν μὴ βιούντων ὀρθῶς Βασιλευδιανῶν etc. Neque tamen mutare quicquam in Epiphanio nostro volui. Fieri quippe potest ut aliquid de suo sciens ac volens inseruerit.

Φασὶ δὲ καὶ οὗτοι.] Tertull. l. c. Valent. cap. XXXVII: *Accipe alia ingenia cicutia Eunniana, insignioris apud eos magistri; qui ex pontificali sua auctoritate in hunc modum censuit etc.*

N. VI. Κλήμης τε, ὃν φασὶ τινες Ἀλεξάνδρεια.] Qui Clementem patria Atheniensem esse diceret praeter Epiphanium ex veteribus vidi neminem. Quanquam ne is quidem affirmat, sed contrarias duntaxat opiniones affert. Mirum igitur est, quo fretus autore vir eruditus Clementem Athenis oriundum, sed quod Alexandriae perditu docuerit, Alexandrinum fuisse tam asseveranter scripserit. Qui ob eam causam addit a maioribus (ut autor est Epiphanius) tum Alexandrinum, tum etiam Atheniensem esse nominatum. Atqui nusquam id, quod ille putat, Epiphanius tum Alexandrinum, tum etiam Atheniensem a maioribus nominatum esse Clementem asserit, quod Athenis ortus Alexandriae docuisset. Sed de patria duntaxat varie quosdam sensisse narrat.

p. 69.

N. VI. Ἰοῦ, ἰοῦ καὶ φεῦ, φεῦ.] Ad haec Irenaei verba respexit Tertull.: *In scholis Curthaginensibus fuit quidam rigidissimus rhetor Latinus, Phosphorus nomine. Cum virum fortem peroraret: Venio, inquit, ad vos, optimi cives, de praelio cum victoria mea, cum felicitate vestra, ampliatus, gloriosus, fortunatus, maximus, triumphalis: et scholastici statim familiae Phosphori Φεῦ acclamant. Audisti Fortunatam et Hedonen et Acinetum et Teletum: acclama familiae Ptolemaei Φεῦ.* Quanquam φεῦ apud Iren. σχετικατικόν, apud Tertull. θαυμαστικόν est.

N. VII. Ἐκ δὲ τῆς ἀρχῆς.] Leg. ἐκ δὲ τῆς Ἀνενοήτου δευτέρῳ etc., adeo ut voces illae, τῆς ἀρχῆς, parenthesi inclusae, adscititiae videantur. Cuius contrarium ab operis est factum tam in contextu ipso quam in paginae limite. Si quidem Irenaeus ἐκ δὲ τῆς ἀνενοήτου legit.

Τῷ ὑποδείγματι τοῦ εὐαγγελίου.] Coniiciebam ὑποδήματι: substituendum esse. Quod si cui recepta iam lectio magis arriserit, ὑπόδειγμα hoc loco pro mandato et praecepto accipiendum est.

AD HAERESIM XXXIII, QUAE EST PTOLEMAEI.

N. I. Οὗτος τὸν ὁ Πτολεμαίος.] Haec ex Irenaeo ad verbum descripta sunt, lib. I. cap. VI.

N. III. Καὶ τοῦ σφετέρου πληρωθῆναι.] Utcunque sensus iis ex verbis erui possit, quod non nisi violenter fieri potest. Longe mihi aptius videtur καὶ τοῦ ὑπ' ἑτέρου πληρωθῆναι. Nec dubito quin hoc Epiphanius scripserit.

Ὁ ἀπόστολος προαποστερήσας.] Apostoli nomine Ioannem intelligere videtur, ut ad λέγει paulo ante positum referatur, hoc sensu: *Praeterea mundum ab ipso*

fabricatum, omniaque per ipsum facta et sine ipso nihil esse factum testatur apostolus, ac mendacissimorum hominum etc.

N. iv. "Οτι Μωϋσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν.] Quonam pacto Moses id Iudaeis permiserit et quatenus Christianis divortium facere liceat, pluribus catholici interpretes ad Matth. xix. disputare solent, quorum commentarios consulere quisque potest.

Δῶρον τῷ θεῷ.] Hic est difficillimus ille ex Matthaei ac Marci evangelio locus, quem pro diversa interpunctione varie interpretes accēperunt. Nam aut verbum ὠφελῆθῆς cum antecedentibus copulatur hoc modo: Δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἑμοῦ ὠφελῆθῆς, apud Marcum vero, Κορβάν (ὃ ἐστὶ δῶρον) ὃ ἐὰν ἐξ ἑμοῦ ὠφελῆθῆς: aut inter ἑμοῦ et ὠφελῆθῆς distinctionis nota ponitur. Posteriorem hanc lectionem vulgo Graeci codices habent eamque Latini interpres sequitur. Nam ita veritit: *Munus quodcumque est ex me, tibi proderit*; perinde ac si ita scriptum esset: ὃ ἐὰν ἐξ ἑμοῦ ᾖ, ὠφελῆθῆς. Existimabant enim ac prae se ferebant ex Pharisaeorum disciplina filii se, cum deo aliquid pro se ac parentibus suis offerrent, abunde officio suo satisfecisse, neque quicquam dependere amplius debere. Sed priorem lectionem, quae ὠφελῆθῆς superioribus annectit, Epiphanius, Chrysostomus, aliique Graeci, nec non et Syrus paraphrastes exprimunt: Epiphanius quidem imprimis, cum verbum ὠφελῆθῆς inserit: δῶρον τῷ θεῷ, ὃ ἐὰν ὠφελῆθῆς ἐξ ἑμοῦ. Ita Chrysost. lib. i. in Matth. homil. declarat: ἐπαίδευσαν τοὺς νέους εὐσεβείας σχήματι καταφρονεῖν τῶν πατέρων. Πῶς καὶ τὴν τρόπον; Εἷτις γονέων, εἶπε, τῷ παιδί, Δός μοι τὸ πρόβατον τοῦτο ὃ ἔχεις, ἢ τὸν μόσχον, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον, ἔλεγον, Δῶρόν ἐστι τοῦτο τῷ θεῷ, ὃ θέλεις ἐξ ἑμοῦ ὠφελῆθῆναι, καὶ οὐ δύνασαι λαβεῖν. Verum solennis illa votorum formula, quam ex magistrorum commentariis ad vi. Iosuae cap. Masius profert, mihi certissima videtur. Nam cum aliquis apud alterum ex hac formula votum edidisset, *מה דתהננ מני כן רבן כל*, *Anathema et res devota esto, quicquid illud sit, quo ego tibi prosum, nefas arbitrabantur illum beneficii genere ullo prosequi, ne parentem quidem ipsum, ne quod deo scilicet devotum est, id humanis commodis serviat.* Haec Masius. Sane quidem paraphrastes Syrus iisdem verbis locum illum reddidit, quae apud Rabbinos leguntur. At Scaliger in virulento illo Trihaeresii Elencho ellipticam loquendi rationem ita supplet: Δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἑμοῦ ὠφελῆθῆς πάσης με πρὸς σὲ τιμῆς ἐλευθεροῖ. Sed hoc ex opinione sua confictum, non ex autore ullo depromptum, divinationi ac coniecturae potius est quam certae ac liquidae veritati tribuendum. Postremo in hoc eodem evangelii loco ellipsis alia manifesta est. Nimirum, quicumque hoc dixerit patri suo, nulla adversus illum obligatione constringetur, vel nulla re ei commodabit; quod num. ix. Epiphanius insinuat.

N. v. Τῷ χεῖρονι καὶ τὴν ἀδικίαν.] Fort. τῇ ἀδικίᾳ.

Ἐν τε τοῖς ἄλλοις καταριθμῆται.] Haec minus expedita ac liquida mihi videntur; tametsi utcunq̄e sententiam expressimus.

Ὡς ὠρισμένης τοῦτο ἡμέρας.] Leg. εἰς τοῦτο. Caeterum videant huius temporis haeretici, quemnam sibi pervicacissimi ac vanissimi erroris magistrum ac patronum asceverint, dum ieiunia statis temporibus indicta ac certorum dierum religionem damnant.

N. vii. Δ' ὀλίγων εἰρημένα οὐκ ἤτόνησα.] Fort. ἐφθόνησα.

N. viii. Καὶ Στῆσίχορον.] Stesichorus fabulosas deorum prosapias descripsit, ut alibi indicat Epiphanius.

N. ix. Εἰσὶ δὲ αὐταὶ τέσσαρες.] Quatuor apud Hebraeos Δευτερώσεων sive Traditionum genera percenset. Primum est quod Mosi inscribitur, alterum Rabbi

Akiba, tertium **R. Adda** sive **Iuda**, quartum **Assamonaeorum**. Fingunt autem **Moysem** **xl** illis diebus quibus in monte constitit praeter Legem Legis interpretationem accepisse eamque **lxx** senioribus, hos prophetis, hos synagogae tradidisse. Hanc Legis corruptelam potius quam interpretationem appellant **תורת משה שבעל פה**, *legem quae ore tradita sit*, tantique faciunt ut ipsi dei verbo praefereendam censeant.

N. xi. Νομοθεσίας γὰρ ὁ νόμος.] August. contra Adam. cap. viii.

N. xii. Ὡς ἀπὸ θαλάττης ἀνελθών.] *Karcharias* Hesych. est θαλάττιος κύων. Canem vero marinum viperas evocare sibilis, aut cum iis consuescere, nunquam legi. Sane muraenas a serpentibus ad coitum evocari sibilo scribit Plin. lib. p. 71. xxxii. cap. ii: *Ob id sibilo a piscatoribus, tanquam serpentibus, evocari et capi. Karcharian* aliud esse quam canem hoc quidem loco necesse est.

AD HAERESIM XXXIV., QUAE EST MARCOSIORUM.

N. i. τὰ γὰρ Ἀναξίλου παίγνια.] Quenam ista ludicra sint sparsim indicat Plinius, ut lib. xxxv. cap. xv: *Lusit et Anaxilaus eo* (de sulphure loquitur) *candens in calice novo prunaeque subiecta circumferens exardescens repercussu pallorem dirum, velut defunctorum, offundente conviciis*. Scripsit iste, nisi fallor, de arcanis quibusdam naturae ac miris operibus, ut ex eodem Plinio licet colligere, lib. xix. cap. i., lib. xxviii. cap. xi., et lib. xxxiii. cap. x. Quin et saepius libro primo in autorum indiculo citatur.

N. ii. Ποτήρια οἴνω κεκραμένα.] Veterem Irenaei interpretem secutus εὐχαριστέιν gratias agere, non consecrare, Latine reddidi. Quanquam ille ipse Interpres parum commode: *Pro calice enim vino mixto fingens se gratias agere*. Nostro autem sensu post κεκραμένα apponenda distinctio est. Neque vero Billii ratio minus placet, qui εὐχαριστέιν consecrandi significationem habere hoc loco putat. Nam et ea notione apud Iustinum in Apol. sumitur insigni illo in loco, qui haeresis hodiernae ingulum petit: *Εὐχαριστήσαντος δὲ τοῦ προεστῶτος, καὶ ἐπυφημήσαντος παντός τοῦ λαοῦ, οἱ καλούμενοι παρ' ἡμῖν διάκονοι διδάσαν ἑκάστῳ τῶν παρόντων μεταλαβεῖν ἀπὸ τοῦ εὐχαριστηθέντος ἄρτου καὶ οἴνου καὶ ὕδατος, καὶ τοῖς παροῦσιν ἀποφέρουσι καὶ ἡ τροφή αὕτη καλεῖται παρ' ἡμῖν εὐχαριστία*. Et paulo post: *Οὐ γὰρ ὡς κοινὸν ἄρτον, οὐδὲ κοινὸν πόμα ταῦτα λαμβάνομεν, ἀλλ' ὅν τρόπον διὰ λόγον θεοῦ σαρκοποιηθεὶς Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ σωτὴρ ἡμῶν, καὶ σάρκα καὶ αἷμα ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν ἔσχεν, οὕτω καὶ τὴν δι' εὐχῆς λόγου τοῦ παρ' αὐτοῦ εὐχαριστηθείσαν τροφήν, ἐξ ἧς αἷμα καὶ σάρκες κατὰ μεταβολὴν τρέφονται ἡμῶν, ἐκείνου τοῦ σαρκοποιηθέντος Ἰησοῦ καὶ σάρκα καὶ αἷμα ἐδιδάχθημεν εἶναι*. Sic paulo post εὐχαριστέιν τὸ ποτήριον, *benedicere poculo*, quod idem est consecrare. Nam idem est apud evangelii scriptores εὐλογεῖν quod εὐχαριστέιν. De quo erudit Maldon. noster ad xxvi. Math.

N. iii. Ἄπαντα τὸν χρόνον ἐξομολογομένη.] *Vetus Interpres: Omne tempus in exhomologesi consummavit*. Est autem exhomologesis hoc quidem loco non ipsa tantum peccati confessio, quae est poenitentiae pars, sed poenitentia ipsa, quantum et confessionem et luctuosas poenitentium sordes et caetera moeroris ac ταπεινώσεως indicia complectitur, de quibus dicitur ad Novatian. haeresin.

Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς κλίμασι τῆς Ῥοδανουσίας.] Rhodani tractum Rhodanusiā vocat. Ut et in Vet. Inscript. *Rhodanici* Rhodani accolae nominantur. Quanquam Stephanus Ῥοδανουσίαν urbem esse dicat ἐν Μασσαλία. Huc vero Hieron. locus pertinet ad lxxv. Esai. caput, quem et Fronto Ducaeus noster ad hunc locum observat, ubi Gnosticos ait *per Marcum Aegyptium Galliarum primum circa Rho-*

*danum, deinde Hispaniarum, nobiles feminas decepiſſe, miſcentes fabulis volu-
ptatem et imperitiæ ſuæ nomen ſcientiæ venditantes.*

Ἦουγῆ δὲ πως ταυτοῦς ἀπληκικύια.] *Plana et integra lectio, neque quicquam
addendum; tametsi quidam verbum χωρίζουσι desiderari putet.*

p. 72. N. iv. Οὕτως Μάρκος μήτραν.] *De Colorbaso Tertull. meminit l. de Praeſcript.
c. l. Quæ ſequuntur Marci ſomnia, quod non minus perplexa et intricata quam
ſtolida inaniaque ſint, in iis excutiendis tempus operamque conſumere ſuper-
vacaneum duxi.*

N. vi. Παρ' αὐτῆ καὶ σωπῆν.] *Lego cum Billio ex Vet. Interprete παραπύια
σωπῆσαι.*

Ἐπιδη τοῦ ὑστερήσαντος.] *Interpres Iren.: Ex minori autem computatione
qui erat apud Patrem descendit emissus illuc unde fuerat separatus etc. Ex quibus
recte coniciebat Billius leg. ἐκ δὲ τοῦ ὑστερήσαντος; cum, inquit, ratio non ſatis
conſtaret, hoc eſt cum par in tribus non inesset literarum numerus, propterea
quod Λόγος et Ἐκκλησία viii literis conſtarent, Ἄνθρωπος, Ἐκκλησία vii,
Pater et Veritas ix; tum demum, uti paria facerent, de novem Patris et Veritatis literis
una ad Hominis et Ecclesiæ septem illas accessit.*

Ἐκείνον τὸν μετὰ τὰς ἑξ ἡμέρας.] *Christum dominum, qui post vi dies in eum
montem, ubi transfiguratus eſt, cum tribus discipulis quartus ascendit, ibique
adiunctis Elia ac Moyse sextus eſt factus, Matth. xvii.*

N. vii. Τὸν κρατηθέντα καὶ καταβάντα ἐν τῇ ἑβδομάδι.] *Videtur ad vii. diem al-
ludere, quo Christus in sepulchro iacuit et apud inferos mansit.*

Ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν ἡμερῶν, ἥ τις ἐστὶ παρασκευή.] *Coenam puram vertit Interpres
Iren. Id quod eruditi viri pridem observarunt.*

Εἰς σημείον ἀνέσεως.] *Legeram ἀνέσεως pro ἀνέσεως, sed laudationis pro re-
laxationis malo cum Vet. Interprete.*

N. viii. Ἡ δὲ Σιγῆ πέντε.] *Falsum eſt, nisi Σιγῆ legas.*

Ὅκτω καὶ δέκα γραμμάτων.] *Scripterat Iren. σγ. pro Ἰησοῦς. Librarii nume-
rum esse rati locum depravarunt. Scribe igitur Ἰησοῦς, quod nomen senas habet
litteras. Sic et ea quæ ſequuntur ex Irenæi Interprete pro eo atque ad marginem
adscriptimus emendanda sunt.*

Τὸ δὲ Χριστὸς ὄκτώ.] *Proinde Χριστὸς leg. Nam et Chrestum quidam Chri-
stum appellarunt.*

N. ix. η καὶ π καὶ ω, ὅ ἐστι δεκαοκτώ.] *Leg. ὅ ἐστὶν Ἰησοῦς. Nam numerus
ipse DCCCLXXXVIII literis illis tribus expressus eſt ἠ π ω. Qui et in nominis Ἰη-
σοῦς literis continetur.*

Διὸ καὶ τὸν Ἀλφάβητον.] *Ita ex Vet. restituimus. Caeterum quod Alphabeti
litteris ita distribuit, uti viii sint Monades, Decades viii et Hecatontades viii, sic
accipe:*

Monades	Decades	Hecatontades
A	I	P
B	K	Σ
Γ	Λ	T
Δ	M	Υ
E	N	Φ
Z	Ξ	X
H	O	Ψ
Θ	Π	Ω

Quae R. P. Fronto Ducaeus olim observabat; ut et illud de Iesu nomine e Pseudo-sibyllinis.

Ὅκτώ γὰρ μονάδας, τόσσας δεκάδας ἐπὶ τούτοις,
Ἡδ' ἑκατοντάδας ὀκτώ, ἀπιστοκόροις ἀνθρώποις
Ὀὔνομα δηλώσει.

p. 73.

Ἡ τις τῶ δέκα συμπλακείσα.] Perperam hic legi τὸν Ἰησοῦν ἀπεκύησε Billius adnotat, et pro LXXXVIII, quod Vetus Interpres habebat, legit XVIII, quia X et VIII non LXXXVIII, sed XVIII procreant. Sed castigatiora Irenaei exemplaria et a Feuardenio restituta DCCCLXXXVIII habent. Qui numerus ab VIII gignitur bis per decadas ducto, ac tertio repetito; hunc in modum: VIII per X multiplicatus LXXX producit. Duc X in LXXX, fiunt DCCC: adde postremo ipsum VIII, collectis omnibus nascitur DCCCLXXXVIII, qui numerus in literis ΙΗΣΟΥΣ comprehenditur. Quare idem est ἀπεκύησε τὸν Ἰησοῦν atque ἀπεκύησε τὸν Η Π Ω, neque mutandum in Graeco quicquam arbitraret, nisi Vetus Interpres aliter legisset.

Καὶ υἱὸς Χριστὸς, τουτέστιν ἡ δωδέκας.] Quod Ἰϋς quaternis literis constet, expedita ratio est. Χριστὸς autem, nisi Χρειστὸς scribas, VII omnino continet. Sane Christum plerique e gentilibus appellavere Chrestum.

N. XI. Νεωστὶ πρὸς τὸ ἀπαρχῆς.] Vet. Interpres legisse videtur ὡς τὸ ἀπ. Sed ne sic quidem satis explicata sententia est, quam utcumque perpolivimus.

Ἄ συ χορηγείς.] Iambicos istos ex Vet. fide restituumus. Sed hi duo, & σὺ χορηγείς etc., et δὲ ἀγγελικῆς etc. mendosi sunt. Fortasse ita concipi possunt.

Ἄ σοι χορηγεί σὸς πατὴρ Σατανικός, (Scaliger Σατὰν δει)

Δὲ ἀγγελικῆς δυνάμειος Ἄζαζήλ ποιείν.

De Azazele meminit e Cabala Reuchlinus lib. 3. Atqui illos ipsos Iambicos esse versus diu ante Scaligerum Irenaei editores agnoverant: quos ille Pyriphlegetontas et Cercopas appellat, editionem vero ipsam Coloniensem *convitiarum* et *sycophantiarum cloacam*, ad Eusebii a. MMCLVI. Sed merae sunt hominis sycophantiae, quas in autores Colon. illius editionis coniecit, et mendatim crassissima. Quod enim cerebrum habuit, cum in eadem editione ἔμμετρος pro ἑμμέτρως scriptum esse dixit, et ἑμμέτρον κήρυκα praeconem? Sane falso in illos ista iactavit. Nam et ἑμμέτρος illic editum est, et Billius recte ita vertit: *Veritatis praeco versibus ita in te exclamavit.* Cum autem corrupti plerique versus essent, non male idem ille eruditissimus Billius *pedum rationem non haberi* dixit. Porro virulenta illa Scaligeri reprehensio non in Colonienses editores, sed in Cornarium et Galasium, Scaligeri symmistas, cadit, quorum uterque κήρυξ ἑμμέτρος legit.

N. XII. Τὸ γὰρ στοιχείον τὸ ἦ.] Insignis, hoc est ἐπίσημος numerus, est vi, sive ζ. Sic apud Hieron. comment. ad Ps. LXXVII, quem locum Fronto Ducaeus ad Iren. attulit: *Scriptum est, inquit, in Matthaeo et Ioanne quod dominus noster hora sexta crucifixus sit. Rursum scriptum est in Marco quia hora tertia crucifixus sit. Hoc videtur esse diversum, sed non est diversum. Error scriptorum fuit. Et in Marco hora sexta fuit. Sed multi episemum Graecum ζ putaverunt esse γ, sicut et ibi error fuit scriptorum, ut pro Asaph Esaiam scriberent.* Iam si literas omnes ordine percenseas, eae ad ἦ usque xxx conficiunt, excluso videlicet ζ, quae est senarii nota, ἦ porro in literarum serie octavum locum obtinet, si ζ adieceris, dempto eo septimum. Sed ut ad episemum redeam: proprie ἐπίσημον insigne est, sive nota senarii numeri, hoc est figura ipsa ζ; de quo vide quae Scaliger observat in Euseb. p. 105. At Irenaeus ἐπίσημον numerum appellat ipsum; quod *episemon* vetus Interpres reddidit. Nos *insignem* nominare possumus. Nam in-

p. 74.

signe notam ac figuram significat. Unde insignis numerus, qui insigni, hoc est episemo, sive nota exprimi solet.

Τρυτίσι τὸ ὑστέρημα.] Haec ex Bede hb. de Loquela per Gestum intelliges. Ubi Veteres docet ad χςικ usque sinistrae manus digitis numerasse, centum vero reliquosque deinceps ventenarios dextra computasse.

N. xiv. Καὶ ἐπὶ ἀντιπέζευθῃ.] Quo sincerior hic locus existat, scribo πρὸς τὸν τῶν ἑλων.

Τὰς δὲ ἡμέρας δέκα δύο ὥρων.] Hora apud Epiphanium duas aequinoctiales continet, ut et alio loco evidentius indicat. Iam quod horae xxx μοίρας tribuit, sic intelligi potest. Sol diebus singularis hoc est xvi horis, vel xxiv, circulum describit, qui in xii partes tricenarias divisus gradibus constat ooolx. Quamobrem singularis horis aequinoctialibus xv gradus, duabus horis, sive xii. diei parte, xxx gradus conficit.

Εἰς δώδεκα κλ[ματα.] Nam totidem ventorum regiones. Vide Gell. hb. ii. cap. xxii.

N. xvii. Ἐν τοῖς τριάκοντα κλητοῖς.] Tricenos ad convivium adhibitos Hebr. ac Vulg. codices habent. Graeci xxx.

Καὶ διὰ Δαβὶδ, ὅτε ἐπὶ τριάκοντα ἡμέραις.] Ubi scriptum illud extet mihi non occurrit. Sed in nugis ac somniis frustra constantiam ac rationem exigas.

N. xviii. Καὶ οἱ λευκοὶ λευκονθῶσι.] In Graeco est καὶ ἐκλευκονθῶσι.

Πολλάκις ἐπεθύμησα.] Nusquam haec sententia in sacris literis reperitur.

N. xx. Βασμὰ Χαρσοσύ.] Paulo aliter haec verborum formula apud Irenaei Interpretem concepta legitur l. i. cap. xviii: *Βασμὰ κακάβασα καμάς, irraurista dyarbada caeotaba fobor camelanthi.* Apud Nicetam vero: *Camoi, bus, usooria mystada rhuda custaba, phogor calathi.* Quae sic interpretatur: *O qui es super omnem virtutem Patris, te invocamus, qui lumen et spiritus bonus et vita nominaris, quoniam in corpore regnasti.* Hebraica porro illa esse verba Irenaeus narrat, sive eiusmodi revera sint, sive pro Hebraicis a circumforaneis istis apud imperitos iactata. Sane quidem tametsi depravata ea sint, Hebraismus tamen in plerisque haud obscure pellucet. Ut mirum sit Irenaei scholiasten pium et eruditum hominem tam confidenter id asseverare, ea vocabula nec a Graeco nec ab Hebraeo, Chaldaico, Syra, aut Arabica lingua petita esse; proindeque magica et barbara magis portenta esse quam nomina. At enim Epiphanium et Irenaeum reperitne sectarius quidam redarguit, quod haec ipsa verba perperam acceperint, cum ita scribenda sint: Basem haccados, Ab, Ben, Arruach, **בן הקדוש אב בן** **בשמח וקדוש אב בן** **דקדוש דקדוש**. Hoc est: In nomine sancto Patris et Filii et Spiritus sancti. A quo quidem sensu longe illi Patres abhorrent. Verum ut carminis huius initio solemniss illa formula, In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, praescripta sit, caetera tamen ad eam sententiam, quam Irenaeus expressit, revocari peterunt, si leviter emendentur. Ac fortassis hunc aut similem ad modum conformari possunt: **בשמח אב בן עצמא אבא ענא אורא מבסמא ורוחא סבא חיא כּי** etc. **בשמח אב בן** **בגורמא מלכא**. Quae quidem Hebraice et Aramaea inflexione eundem plane sensum reddunt quem Irenaei Graeca praefertunt. Sunt ea vero partim e Graeco, partim e Veteris interpretis Latino concinnata. Quod utcumque tentare, multo prudentius ac modestius est quam temere veteres patres inscitiae atque erroris arguere. Quis nescit Hebraice vocabula Graeco olim scripta, quae ex Origenis Hexaplis Octaplisque apud Chrysostomum aliosque Patres leguntur, tam ab Hebraeis absone esse, ut illa, nisi haec haberemus, nulla assequi divinatio potuerit. Causa huius varietatis est Hebraicarum vocum diversa, nec ad aliam lin-

guarum usum satis modulata prolatio. Quo minus admirari convenit in paucis illis Marcionianae formulae vocibus pene omne illarum originis vestigiam extinctam.

Μεσσία οὐφαργύ.] Nova iterum vocum prodigia. In quibus confictari neque otium neque operae pretium est. Apud Iren. Interpretem non eodem atque hic modo leguntur. Ex quo supplenda apud Epiphanium vocula est in Graeca verborum interpretatione. Scribe igitur Οὐ διαρω τὸ πνεῦμα Χριστοῦ.

Μυρζέουσι δὲ καὶ αὐτοὶ τῷ βαλσάμῳ.] Ex ecclesiae catholicae ritu, quam simii isti retinebant. Nam post baptismum inungi solebant neophyti.

AD HAERESIM XXXVI., HERACLEONITARUM.

N. III. Αὐτροάμενος δῆθεν.] Αὐτρωσις illa bapismus erat eis λύτρωσιν ἀμαρτιῶν.

N. IV. Ἐνεκάνην εἰς ἕλῳν.] Vitioso codice usus est Epiph. Nam ἕλῳν hand dabis corruptum pro ὠλέν.

N. VI. Σήψ γὰρ αὐτός ἐν λέγοτο.] Seps alius serpens, alius lacerta. Posterior chalcis, vel chalcidica, quod quibusdam lineis aeris speciem gerentibus distinguitur. De hoc genere loquitur Epiphanius. Unde Χαλκία vox aut ab erudito quodam ad oram codicis adnotata, aut suo loco mota. Seriem quidem ipsam orationis interrumpit. Iam quod Epiphanius asserit, morsum haud adeo exitialem esse, sed sputo conficere, cum iis pugnare videtur quae Aristot. scribit, morsu suo vel interimere serpas, vel acerrimum dolorem infligere. De sputo nihil apud alium legi.

AD HAERESIM XXXVII., OPHITARUM.

N. IV. Ἦν ἔρπετόν ὁ ἄνθρωπος.] Quae de hominum origine commenti sunt et hi et Gnosticorum plerique ex veterum philosophorum opinionibus manarunt, de quibus Diodoras, Eusebius I. de Praep.

καὶ καταργίαν γινώσκων.] Corr. κατὰ καν.

N. VIII. Ἐτερον πάλιν ἔχει φρονιμώτατον.] Ambr. Sermon. in Fer. II. post Dom. I. p. 76. *Quadr.: Serpens cum venerit ad bibendum aquam, priusquam bibat, extra fontem secum venenum suum, et postea bibit. Ita et nos quando ad altare dei communi-caturi accedimus, deponamus venenum pessimum etc.*

AD HAERESIM XXXVIII., CAIANORUM.

N. VII. Καθὼς ἦν κατὰ αὐτοῦ γεγραμμένον.] Tametsi haec ex Matth. XXVII. cepisse sumpsent, ubi Hieremias nominatim laudatur, caute tamen ἐν τοῖς προφήταις dixit, quod hic locus apud Hieremiam non extat. Suspicitur Euseb. lib. X. τῆς Ἀποδείξ. haec quae evangelista commemorat apud Ieremiam olim lecta, sed a Iudaeis detracta fuisse, aut pro Zachariae nomine Ieremiam librorum irrepuisse culpa. In quod postremum magis inclinat Hieron. ad Matth. XXVII., etsi in Hieremiae apocrypho quodam haec a Matthaeo citata se legisse referat. Quare videndum an in codice suo ἐν τοῖς προφήταις habuerit Epiphanius, non Hieremiae vocabulum. Sed nonnulla aliter protulit quam apud Matthaeum aut Zachariam reperiantur. Velut εἰ δίκαιόν ἐστιν ὑμῖν, pro quo LXX. εἰ καλόν ἐστιν ἐνώπιον ὑμῶν.

καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ προφήτῃ] Frustra alium hic prophetam esse dicit, cum sit idem ille qui proxime citatus est, Zacharias. Quod ad posteriora verba spectat. Nam quia illa, καὶ ἔδωκαν τὸ ἀργύριον τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ex Matth. desumpta apud Zachariam non extant. Postremo pro ὑπὸ τῶν υἱῶν LXX. ὑπὲρ, Hebr. עַל־בְּנֵיהֶם. Vulg. a filiis.

N. viii. Τοῦ βουκρήστου κανθάρου.] Aelianus l. vi. c. xxxv. Plin. l. xxx. c. iv: *Buprestis animal est rarum in Italia, simillimum scarabaeo longipedi. Fallit inter herbas bovem maxime, unde et nomen invenit, devoratumque tacto felle ita inflammat, ut rumpat.*

AD HAERESIM XXXIX., SETHIANORUM.

N. vii. Πλατυθίντων δὲ τῶν ἀνθρώπων.] Haec quidem Epiphaniae sententia est, quam et Augustinus lib. xxi. c. Faust. cap. xxxv., et Hieron. c. Helvid. tuentur, Abraami tempore nefas fuisse sorores ex altero parente ducere. Sed reclamant plerique, si Saram Abraami sororem fuisse non dubitant, quod et Abrahamus ipse Gen. xi. diserte profitetur. Imo vero et Davidis tempore fortasse licuit. Alioqui Thamar, Amnon fratri suo non diceret, ut se coningem a parente postulareret, 2. Reg. 13. Quanquam scio haec aliter accipi.

N. viii. Ἔστι δὲ ἰδὲν καὶ θαυμάσαι.] Haec de daemonibus sententia a Iustino primum manavit, eamque postea Irenaeus amplexus est lib. v. cap. xxvi. Vide Euseb. Histor. lib. iv. cap. xvii. Quae tamen vulgo non probatur.

N. ix. Τὰ δὲ νῦν συντόμως.] Deesse quippiam ad huius loci integritatem suspicor.

p. 77.

AD HAERESIM XL., ARCHONTICORUM.

N. i. Ἐπέκεινα τῆς Χεβρών.] Chebron Eleutheropolis vulgo esse creditur.

N. ii. Εἰδέναι δὲ καθ' ἕναστον.] For. εἶναι.

N. iii. Ὡς τῶν κανθάρων γένος.] Non displicet Cornarii lectio, qui *Pitarium* legit. Nam Βύλαρον illud non expeditio.

N. v. Τοῦ τε Ἰάβε.] Pro Iehova.

AD HAERESIM XLI., CERDONIANORUM.

N. i. Συμβέβηκε γὰρ τούτους.] Irenaeus l. ii. c. xii. eundem apologum Valentinianis accommodat.

Τοῦ ἕνα τὸν κληρον.] Certissima est emendatio nostra ἕνατον pro ἕνα τόν. Nomen enim pontificum Romanorum ordine fuit Hyginus, si Cletum numeres. At Irenaeus Hyginum octavum Romae episcopum nominat lib. iii. cap. iv. Sed haec alibi discussa.

N. ii. Τήνδε διὰ Μωϋσέως.] Leg. διαθήκην τὴν διὰ etc.

Ὅσα μύμκος καὶ πεμφρηδόνος.] Quod insecti genus sit μύμκος viderint eruditi. Suspicio leg. βέμβικος, quod vocabulum cum pemphredone confungit Nicander Alexiph. v, 183.

Πεμφρηδών, σφήκας τε καὶ ἐκ βέμβικας ὄρμαι.

Vide Scholiasten. Qui βέμβικα σφηκοειδὲς quiddam esse dicit, μέλαν κατὰ τὴν χροίαν, κέντρον χρώμενον, ὡς οἱ σφήκες. Sed et τὴν τενοθηγήνην, sive τενοθηδόνα, a nonnullis βέμβικα vocari. Haec Stephanus in Thes.

AD HAERESIM XLII., MARCIONISTARUM.

N. i. Οὗτος τὸ γένος.] Ponticus genere fuit Marcion; quem ideo Ποντικὸν λέγον vocat Eusebius l. v. Hist. c. xiii., hoc est *Ponticum tyrum*. Male enim Interpres *Ponticum lycum*. Scripsit autem adversus nefandum hunc haereticum v. libros Tertullianus. Vide quae de eius tempore ad haer. xlvi. n. i. disputamus.

Ὅς οὐκ ἀπέληθε τὴν προεδρίαν τε.] Προεδρίαν ad communionem clericorum refero, quae laicae opponitur, quae, ut ait Balsamo ad Can. lxx. Basilii, daba-

tar laicis ἐκτός τοῦ βήματος, illa vero ἐντός. Credibile est enim Marcionem clericum fuisse.

Ἡρωσταν δὲ καὶ τὸ σάββατον.] Leg. κατὰ τὸ σαβ. Nam sabbato ieiunari contra orientalis ecclesiae morem iubebat Marcio.

N. VI. Οὐ κατακλιόμεν ψυχάς.] Quod ethnici certis ritibus faciebant. Hinc III. Aeneid.

Animamque sepulcro

Condimus.

AD SCHOLION EX EVANGELIO.

Ἐλεγχ. α'. καὶ τε ἀποκόψης.] Aliud egit Epiphanius, cum vocem δῶρον mala fide a Marcione sublatam credidit. Neque enim apud Lucam aut Marcum reperitur. Atque, ut opinor, loci alterius similitudine deceptus, qui est Matth. 5, 23. *Si offers munus tuum ad altare etc., δῶρου, sive muneris, vocem alteri quoque illi tribuit.* p. 78.

Σχολ. η'.] Postrema verba, εἶχε γὰρ ὡς πρὸς Ἰωάννην. Supra in locorum Indiculo cum Scholio IX. copulantur. Scripserat, nisi fallor, Marcio δς οὐ σκανδαλισθήσεται ἐν αὐτῷ.

Σχολ. ιβ'. Ὅθεν λέγει, ὁ δὲ μικρότατος.] Quod minorem se Christus appellat in regno coelorum, ad aetatem refert cum Epiphanius Chrys. μικρότερος κατὰ τὴν ἡλικίαν καὶ κατὰ τὴν τῶν πολλῶν δόξαν etc. Nec non et Beda aliique complures.

Μέλιτος καὶ Κριθηίδος.] Ut se habent haec duo nomina, locorum oppidorumque propria esse videntur. Sed desunt imprimis aliqua; tum Μέλιτος legendum, ut Homeri parens uterque commemoretur Meles et Critheis. Meles fluvius est, qui Smyrnam aluit, Homeri patriam. Strabo I. xiv. Stephanus Μελίτου κόλπου meminuit, δς Σμυρναίος ἐκαλεῖτο, ἀπὸ Μελίτου ποταμοῦ. Quare Μέλιτος etiam pro Μέλης. Herod. in Homeri vita Critheidem ait Homerum ex furtivo concubitu ad Meletem fluvium peperisse, ac propterea Melesigenem appellasse. Philostr. II. Iconum in Melete Critheidem Meletis amore captam introducit, ab eoque Homerum genitum. Ubi Critheis non fontis ullius, ut Ortelius existimat, sed ipsiusmet Homeri matris nomen est. Vide Suidam.

Ἄλλοι δὲ Κύπριον προποδιάδος.] Haud scio an proprium sit oppidi nomen, an eum agrum significet qui est πρὸ ποδός montis alicuius.

Ἐλεγχ. ις'. τί δὲ τὸ ἐγερθῆναι.] Corr. ἐγερθῆν.

Σχολ. κς'. πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐνδημίας.] Non parva hic hallucinatio est: Assamonaei filii, hoc est Macchabaei, post Antiochum Epiphanem prodierunt. Qui coepit anno Graecorum CXXXVII. I. Macc. I., hoc est per. Iul. 4538, annis ante vulgarem Christi natalem CXXV. Nisi forte Antiochum τὸν μέγαν intelligat, qui coepit per. Iul. 4490. Sed Assamonaeorum traditio a Macchabaeis initium habuit. Quare infra Epiphanius initium coeperit necesse est.

Σχολ. λς'. οὐ γὰρ ἡμεριναὶ γίνονται.] Apud Xenoph. tamen ἡμεροσκόπος est.

Σχολ. λη'. ἀπὸ τῶν ἀρχαίων τὰ ἀντίγραφα.] Corr. τῶν ἀρχαίων, ex Archivis. Ignatius Epist. VI. ad Philad.: ἤκουσα γὰρ τινῶν λεγόντων, ὅτι ἐὰν μὴ ἐν τοῖς ἀρχαίοις εἶρω τοῦ εὐαγγελίου, οὐ πιστεύω.

Σχολ. νς'. περὶ τῆς βάτου.] Apud Lucam leg. ἐπὶ τῆς βάτου.

Ἐλεγχ. ξα'. οὐκ ἀθωσιώτος ἡ ἐν τῷ νόμῳ.] Antequam Epiphanius locum hunc attingam, pauca de vi ac potestate vocabuli τῆς καθωσιώσεως dicenda sunt. Est igitur καθωσιώσαι idem ac consecrare, dicare. Hinc καθωσιώσις *devotio*, et καθωσιωμένος *devotus, consecratus*. Quare qui se principi devovent ac religione aliqua consecrant, καθωσιωμένοι dicebantur, ut milites. Capitolinus in Maximiano:

*Committentes sacra; imo vero consecrantes. Eiusmodi facere Gallorum veterum devoti, quos illi Soldurios appellabant, ait Caesar lib. I. Comment. hoc est καθωσιωμένοι; quod aptius mihi videtur quam quod Graecis interpretis reddidit, σωσιμότητα. Tametsi idem fere est, quia iniurandum adigi solebant. Egregium τῆς καθωσιώσεως exemplum refert Dio lib. LIII. ad annum urbis 725. Ubi Sextum quendam Pacuvium, sive Apudium, trib. plebis narrat semetipsum Augusto in senatu devovisse, idemque ut alii senatores facerent autorem fuisse: ἐν γὰρ τῷ συνεδρίῳ ἑαυτὸν τε οἱ τὸν τῶν Ἱβήρων τρόπον καθωσιώσει, καὶ τοῖς ἄλλοις συνεβούλευε τοῦτο ποιῆσαι. Sed Augusto reclamante trib. pl. prosiliens ad populum obvios quosque ac caeteros deinde cives cōgit καθωσιώσαι σφᾶς τῷ Αὐγούστῳ. Ἄφ' οὗκαρ καὶ νῦν προτραπόμενοι τὸν κρατοῦντα λέγειν εἰώθαμεν, ὅτι τοὶ καθωσιώματα. Hinc καθωσιωμένων appellatio ἐπιθετικῶς ex formula plerisque imperialibus officiis ac ministris attributa, maxime, uti dictam est, militaribus. Augustinus lib. II. contra Epist. Parmen: *Neque ullo modo per devotum militem, quod a privatis usurpatum est, signum regale violabitur.* Protectores item domestici in Cod. Theod. de domesticis et Protect., devotissimi nominantur. In concilio Ephesio Parte II. Act. I. Candidianus vocatur Κόμης τῶν καθωσιωμένων δομestikῶν, ut et in Chalced. Act. I. et alibi saepe. Quia etiam in eodem concilio Chalced. Act. III. ἡ σχολὴ τῶν καθωσιωμένων Μαγιστριανῶν. Item Veronicianus ibidem ὁ καθωσιωμένος σηκρτάριος τοῦ θεοῦ κοιμιστωρίου. At vero e contrario καθωσιωμένος in concilio Sardic. can. XVII. idem est ac *condemnatus, exautoratus*, ut Zonaras et Balsamo interpretantur. Quemadmodum *sacer* apud Latinos mediae significationis est. Quem ad Sardicensem Canonem fortasse Suidas respexit, dum καθωσιῶσιν ait esse δικαίωσιν, κατάκρισιν, παρὰ τὸ κατὰ τοῦ ὁσίου γίνεσθαι, ἤτοι τοῦ βασιλέως. Sed in eo valde est hallucinatus. Nam et exempla duo profert quae non intelligit. Quorum alterum ex Socrate depromptum est lib. V. c. 18: Ἐπὶ Θεοδοσίου βασιλέως Ῥωμαίων Σύμμαχος ἀπὸ ὑπάτων εἰς τὸν τύραννον Μάξιμον βασιλικὸν λόγον διεψήθε, καὶ δεδιώς τῆς καθωσιώσεως τῆς τῶν ἐκκλησιῶν σηκῆς προκκαφεύγει. Alterum nescio cuius scriptoris de Christo: τῆς γὰρ γνομίμοις (corr. νόμοις) αὐτὸν παραδέκαμεν καὶ εἰς καθωσιῶσιν οὐχ ἡμάρομεν. Verum utrobique καθωσιώσεως maiestatis crimen significat. Gloss. Vetus: Καθωσιώσις, *devotio, dicatio, maiestas*. Sic in Chalced. con. Act. III. in libello Theodori Alexandrini adversus Dioscorum: Τὰ γὰρ εἰς αὐτὴν τὴν καθωσιῶσιν παρ' αὐτοῦ κατασκευασθέντα, τὰ πεπραγμένα ἐπὶ διαφόρων ἀρχόντων διδάξει τὴν ὑμετέραν ὁσιότητα. Idem et in libello Ischyriionis diaconi: ὅτι γὰρ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν καθωσιῶσιν ἁμαρτήσαι τὰ μέγιστα οὐ παρητήσατο. *Interpres, devotionem. Melius omnino maiestatem.* Theodoretus in comment. in Daniele cap. VI. ad haec verba comm. 4: *Quaerebant occasionem etc.*: Τούτῳσι πάντα ἐπραγματεύοντο εἰς τοὺς τῆς βασιλείας νόμους πλημμυλοῦντα αὐτὸν εὐρὴν ἐπιφύμενοι, αὐτοὶ τοῦ τὴν νῦν καλουμένην καθωσιῶσιν πλεῖσαι αὐτῷ βουλόμενοι, ἀλλὰ δὴμαρτον τοῦ σκοποῦ. Ita in Graecis nondum editis, quae sunt penes R. P. Frontonem Ducaenum. Nam Latinus Interpres haec omisit. Usus est in eadem significatione et καθωσιώσεως vocabulo Isidorus Pelusiota in Epist. CLXXVII. nondum edita, quam cum aliis plerisque habet Andreas Schottus noster. Ubi de Christianis loquitur, qui, cum divinam legem profiteantur, huic tamen in perferendis iniuriis nequam obtemperant: Κἄν τις αὐτοὺς ἐλέγγειν ἐπιχειροίη, λοιδωρεῖσθαι φέσκουσιν, καὶ ὡς ἐπὶ καθωσιώσει ἄλόντα δίκας πράττουσι. Glossae Basilicenses: Τὸ κατὰ καθωσιώσεως τὸ περὶ προδοσίας, καὶ ἐπιβουλῆς βασιλέως. Ambrosius commode per *devotionis* nomen exprimit lib. de Elia et Ieiunio cap. XVII: *Quid autem obstinationes potentium loquar? Quid memorem sacramenta, quae violare nefas arbitrantur? Eiba-**

mus, inquit, pro salute Imperatorum, et qui non biberit, sit reus in devotione. Videtur enim non amare imperatorem, qui pro eius salute non biberit. Ergo καθοσίωσις est maiestas, val crimen maiestatis, ex eo scilicet quod milites aliique

p. 79.

sacramento se principi obstringant ac debeant. In quo alius Suidae error occurrat, qui apud Herodianum καθοσιώμενος interpretatur πληροφορῶν; Herodiani verba sunt: Ὁ δὲ ἀγανακτήσας ἐπὶ τῇ τῆς ἀρχῆς παραλύσει τῷ τι Μαξιμίῳ καθοσιώμενος, ἀφροίσις στρατῶν ἤμεν ἐπὶ τὴν Καρχηδόνα. Quo in loco καθοσιώμενος est devotus, obstrictus. Praeterea καθοσίωσις, ut opinor, in legibus idem est ac sanctio, hoc est poenae constitutio. Iustinianus lib. II. Instit. cap. I: *Ideo autem muros sanctos dicimus, quia poena capitis constituta sit in eos qui aliquid in muros deliquerint.* Ideo et legum eas partes, quibus poenas constitutum adversus eos, qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus. Ex iis Epiphanius noster illustrari potest, apud quem pro οὐκ ἀθεσιώτου suspicamus legendum εὐκαθοσιώτου. Erit autem εὐκαθοσιώτος νόμος, cuius integra sanctio manet, quaeque poena etiamnum sancitur. Nisi forte aptius sit οὐκ ἀκαθοσιώτου, quod eundem sensum habet. Tametsi ἀκαθοσιώτος aliter usurpatur ab eodem Epiphanio in Catharorum haer. LIX. num. III., ubi distingui gladium a magistratibus ait κατὰ γοήτων, καὶ βλασφημῶν, καὶ ἀκαθοσιώτων. Nam ἀκαθοσιώτους appellat maiestatis reos, et imperatoris obsequio minime devotos. Ut in Actis Conciliabuli Ephesini in relatione ad Theodosium Imp. de Cyrillo Alexandrino: πρώτον μὲν εἰς τὸ Γαληνόν, καὶ εὐσεβεῖς ἡμῶν παρηγόμησε θέσπισμα διὰ πάντων τῶν ἀκαθοσιώτων αὐτοῦ δεικνύς. Tanti fuit raram illam vocabuli huius notionem extricare, ut in eo pluribus immorandum fuerit. Nam καθοσιώσιν ἴθω sensu nullas, quod sciam, lexicon et vocabulariorum concinnator exposuit.

p. 80.

Καὶ εἶπε ταῦτό ἐστι τάδε, καὶ τάδε.] Eadem cautione sacramenti eucharistici formam dissimulat, qua et huius et caeterorum vulgare plerique Patrum veriti sunt. Innocentius Epist. I. ad Decent. de Confirmatione disputans: *Verba vero dicere non possum, ne magis prodere videar quam ad consultationem respondere.* Τουτέστι μετὰ τὸ δεῖπνοσιν.] Nam δεῖπνου γενομένου, hoc est peracta coena, ut ait Ioan. c. XIII. novae legis mysterium institutum est, non in ipsa coena. Ex quo illud apparet, frustra hoc ex capite coenae appellatione sacramentum illud dominici corporis et sanguinis censeri. Nam Matthaens et Marcus ἰσθιόντων αὐτῶν dixerant praesenti usi pro praeterito; nisi, ut olim Scaliger arbitratus est, ἰσθιόντων aoristus sit secundus.

Σχ. εβ'. Ἰνα δεῖξη Πάσχα.] Subobscurus hic locus est. Sed, ut mihi videtur, Pascha illud legitimum προτυπούμενον fuisse dicit, hoc est εἰς τύπον ac figuram alterius adhibitum, cui successit τὸ βέβαιον αὐτοῦ πάθους, hoc est perenne ac perpetuum, quod passionis suae figuram et sacramentum continet; sive malis, quod eandem ipsam passionem affirmaret, eiusque fructum, usum ac recordationem ratam faceret, et ad sempiternam memoriam propagaret.

Ἔλεγχ. ο'. ἐπιταγῆν ἐτίρας πίστεως.] Corr. ἐπιταγῆν.]

EX EPISTOLA AD CORINTHIOS.

Ἔλεγχ. ε'. καὶ γ'. τυθέντος δὲ ἐν ἀληθ.] Deesse nonnihil ad integritatem huius loci videtur.

Ἔλεγχ. η'. καὶ ιγ'. εἰς δὲ τὸ μὴ ἔκατ.] Vitium huius loci nemo non videt. Quod ego ex traiectione vocum irrepsisse suspicor. Vide igitur num ita conformari debeat: εἰς δὲ τὸ μὴ ἔκατ χαλεπῶς φέρειν, διὰ τὴν συνήθειαν, τοῦτο ποιῆν ἕως

καιροῦ εἰς ὄνομα αὐτοῦ ἤθελῃσι, τοῦ ἀποστρέφαι ἀπὸ τῆς πολυθέου φαντασίας, καὶ τὰ κατ' ἔτος αὐτοῖσι γινόμενα εἰς ἑαυτὸν μεταλλάξαι.

Καὶ τοίγῃ πολλῶν θυσιῶν τότε προσνεχθεισῶν.] Toto illo spatio, quo in deserto Israëlitæ versati sunt, sacra quidem obtulisse deo putat Epiphanius; sed quod ea per sese minime ipsi placerent, quodque ut ab idololatria eos averteret
 p. 81. potius, quam quod illis afficeretur, offerri sibi passus esset, ideo negare sibi hæc oblata fuisse per prophetam existimat. At Hieron. comm. ad Amos scribit Israëlitæ toto illo quo in deserto fuerant tempore non deo, sed idolis immolasse. Et quod postea, inquit, quædam domino eos legimus obtulisse, non voluntate, sed poenarum fecerunt metu et eorum interfectione qui propter idola corruerunt. Dominus autem non ea quæ offeruntur, sed voluntatem respicit offerentium. Cyrillus vero ad v. cap. Amos ita statuit, demum in illud duntaxat tempus celebranda præscripsisse sacrificia, quo promissam terram occuparent, sed illos nec postulante nec curante deo in deserto nihilominus obtulisse.

Ἔως μεταλλείωσθ.] For. μεταλλάξθ.

Ἐλεγχ. γ' καὶ κα'. ἵνα τὸν Ἐπιμενίδην δεῖξῃ.] Mithræe sacerdotem hunc fuisse scribit Epiphanius, quod apud Cretenses idolum fuerit. Quod apud alium non memini legere, neque verum arbitror. De proverbii illius origine Κρητες ἀπὸ ψευδοῦνται, vide Photium n. cxc., pag: 249.

Pag. 374. A. προσέθετο δὲ ἐν τῷ ἰδ(ω).] De Epistola ad Laodicenses accurate disputat Baron a. lx.

AD HAERESIM XLIV., QUAE EST APPELLEIANORUM.

De Appelle meminit inter alios Pacianus Epist. i. Cuius et corrigendus locus, in quo Marcionitas Apollinariæcos, Cataphrygas et Novatianos recenset. Leg. *Appelleianos pro Apollinariacos.*

N. i. ἵνα πανταχόθεν ἑαυτῶ.] Leg. ἑαυτῆν.

AD HAERESIM XLV., SEVERIANORUM.

N. ii. Ἄλλὰ καὶ οἱ ἀπόστολοι.] Locus extat in c. i, l. i. Constit.

AD HAERESIM XLVI., TATIANORUM.

N. i. Τῷ ἀπὸ Σαμαρειτῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευότι.] Scaliger ad Eusebii Chron. a. m̄c̄l̄v̄ii: Errat, inquit, Epiphanius, qui a Samaritis ad Christianos Iustinum transiisse scribit. Certe enim Samarites non erat, sed Samariensis: quanquam et Samarites domo, non religione, dici potest. Caussam affert, quod Samaritanorum religionem minime sit secutus, sed Graecorum superstitioni inhaeserit. Ideo non vere de eo dici potuit, ἀπὸ Σαμαρειτῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευέναι, sed ἀπ' Ἑλλήνων. Sed si Σαμαρειτῆς domo, non religione, dici potuit Iustinus, cur non ἀπὸ Σαμαρειτῶν credidisse dici potuerit non video, hoc est e Samaritanorum populo ac civitate.

Ἐπὶ Ῥωστικῷ ἡγεμόνος, καὶ Ἀδριανοῦ.] Manifesta est hallucinatio et quidem duplex. Nam neque Adriano imperante mortuus est Iustinus, sed M. Aurelio et L. Vero, ut Eusebius asserit l. iv. Eccles. Hist. c. xv., et tricenario maior fuerit oportet, ut ex temporis ratione, quo Apologias pro Christianis edidit, constare potest. Quanquam difficile est statuere quandonam illæ, aut quo demum ordipe,
 p. 82. scriptæ sint. Eusebius libro Hist. iv. duas omnino scripsisse Iustinum refert. Quarum priorem Antonino Pio obtulit, ut cap. viii. et x. testatur. Ubi etiam Iustini verba quædam ex ea, quæ secunda numeratur, Apologia citat, in quibus

de Antinoo, Marcione ac Iudaico bello mentionem fecit, et, quod caput est, huius etiam initium subicit capite xi. At vero cap. xv., sive ι', alteram Apologiam sub M. Aurelio et L. Vero scriptam affirmat: κατὰ τούδε καὶ ὁ μικρῶν πρόσθεν ἡμῶν δηλωθεὶς Ἰουστίνος δεῦτερον ὑπὲρ τῶν καθ' ἡμᾶς δογμάτων βιβλίον ἀναδοῦς τοῖς δεδηλωμένοις ἀρχουσι, θεῶν κατακοσμητῆται μαρτυρίῳ. Sub Aurelio igitur et Vero, quos cap. xiii, sive δ', Antonino Pio successisse significaverat, secundam Apologiam obtulit, et passus est Iustinus. Eusebio assentitur Hieron. in Script. Eccles. et Photius. Hodie Iustini duae extant Apologiae. Harum prior ad Senatum inscribitur. Posterior eundem praefert titulum, quem primae Apologiae Eusebius attribuit, nempe Αὐτοκράτορι Τίτῳ Αἰλίῳ Ἀδριανῶ Ἀντωνίνῳ Εὐσεβίῳ, Σεβαστῶ Καίσαρι, καὶ Οὐρηρισίμῳ υἱῶ Φιλοσόφῳ, καὶ Λουκίῳ Φιλοσόφῳ Καίσαρος φύσει υἱῶ, καὶ Εὐσεβοῦς ἐκποικτῶ. Neutra harum soli Antonino est inscripta. Porro quae posteriore loco censetur, ea prima ex duabus oblatis a Iustino videri non immerito potest. Primum quia priorem, ex Eusebii, Hieronymi et Photii autoritate Antonino Pio, posteriorem post eius mortem Aurelio ac Vero Imp. exhibuit. Deinde quoniam Eusebius cap. xv. verba quaedam ex posteriore Apologia commemorat, quibus mortem sibi a Crescente cynico impendere dixit, quae quidem in ea leguntur, quae hodie primo loco ponitur. Praeterea quae secunda vulgo nominatur, ineunte Antonini imperio scripta videtur, ac subinde post Adriani mortem. Quippe Antinoi velut recens consecrati in illa meminit, τοῦ νῦν γεγενημένου. Item Iudaici belli, quod perinde νῦν γεγενημένον appellat; cuius belli ac defectionis autor fuit Barchochebas. Ad haec inscriptio ipsa, quam paulo ante protulimus, idipsum suadere potest. Nam Aurelium, quem Verissimum appellat, nondum Caesarem vocat. Cum tamen Lucii Veri patrem, qui ab Adriano primum adoptatus fuerat, eo nomine insigniat. Atqui post Adriani mortem Aurelius Caesaris nomen obtinuit. Quocirca statim post Adriani necem paulo antequam Caesar appellaretur Aurelius, priorem Apologiam (quae perperam secundo loco ponitur) habuisse videtur. Apparet insuper *Verissimi* nomen etiam post virilem togam penes Marcum Aurelium resedisse; tametsi Capitolinus antequam virilem togam sumeret, Verissimum, ea usurpata, Annium Verum deinceps nominatum esse scripserit. *Virilem autem togam sumpsit quintodecimo aetatis anno*, ut idem testatur. Quod superstite adhuc Adriano factum. Siquidem mortuus est Adriano Camerino et Nigro Coss. vi. Eid. Iul., anno Urbis MCCCXCI. Marcus vero natus est Vero et Augure Coss., anno MCCCXXIV. Igitur annum agebat XVIII. cum Adrianus excessit. Quae de Apologiae utriusque tempore atque ordine diximus, dubia non erant, nisi quaedam ex Eusebio et aliis intervenirent, quae negotii aliquantum facerent. Ac primum Eusebius cap. XVI., sive ι', Christianae mulieris historiam quandam ex priore Iustini Apologia recenset, quae in prima hodierna continetur. Deinde idem ipse Iustinus Apol. II. annos CL, ab eo anno, quo defensionem istam scribebat, Christum esse natum memorat. Cum ergo CXXXVIII. p. 82. Christi anno Antoninus Pius inierit, Coss. Camerino ac Nigro, consequens est anno Antonini XIII. hanc quae secunda numeratur, quaeque a nobis prior constituitur, Apologiam esse scriptam. Praeterea Marcionis haeretici duobus in locis meminit. Hunc autem sub Antonino Pio post annos ab obitu Christi CXVI. fere emeruisse Tertullianus confirmat lib. I. contra Marc. c. XIX. Non potuit igitur primo Antonini Imperat. anno defensio illa ab Iustino esse scripta. Sed ut ex iis tricis utcumque se veritas explicet, mihi admodum probabile videtur, nisi plures duabus pro Christianis Apologias Iustinus ediderit, omnino primam esse quae vulgo secunda numeratur; adeoque sub initium Antonini Imperat. scriptam fuisse; quod

ex iis argumentis coniecimus quae sunt antea proposita. Atqui cxi anni a Christi ortu ad illud tempus elapsi numerantur. Ita quidem Iustinus: sed cum paulo fortasse plus cxi annis fluxissent, rotundo, ut assolet, numero ante annos cxi dixit. De Eusebio expedita res erit, si aut ipsius, aut librarii, culpa τῆ δευτέρῃ pro τῆ πρώτῃ irrepsisse dicamus. Nam perspicue τὴν δευτέραν illam esse significat quam nos primam facimus: primam autem quae nobis est secunda. Postremum atque omnium difficillimum est quod de Marcione nobis obicitur. Quem, ut consentanea loquamur, affirmandum est non Antonino demum imperante, sed sub Adriano coepisse. Atque haud scio an duo illius distinguenda sint tempora, ut in plerisque haeresibus accidit, ita ut sub Adriano primum eruperit, postea vero sub Antonino longe lateque propagatis erroribus celebre sibi nomen pepererit. Ac Tertullianus profecto etsi sub Antonino Marcionem errorem exhalasse scribat, negat tamen scire se quoto eius anno coeperit. *Quoto quidem anno, inquit, Antonini maioris de Ponto suo exhalaverit aura camicularis, non curavi investigare.* Epiphanius in Marcionitarum haeresi scribit Marcionem cum a patre suo pulsus pacem ac veniam oblandiri nullis precibus posset, Romam se post Hygini obitum contulisse. Cumque nihilo magis quod cupiebat illic obtineret, tum demum publicata haeresi sua ecclesiam oppugnasse. Hygini obitus conferitur in annum Antonini xviii., ante quod tempus Marcionem haeresim suam disseminasse necesse est, cum Iustinus, qui Antonino, et quidem imperii eius initio, Apologiam obtulit, Marcionis meminerit. Quare duplex, uti coniecibamus, Marcionistarum ortus esse debet. Nam primum in Ponto Asia duntaxat nefarium dogma praedicavit, idque Adriano imperante: postea sub Antonino maiores trahens spiritus vehementius in eosdem illos errores coepit incumbere. Hygino vero demum mortuo primitus dogma Cerdonis interpolasse Marcionem nullo modo censeo. Haec de Iustini ac Marcionis temporibus habui quae dicerem. Dicent alii fortasse meliora. Nam nostris illis non adeo confidimus, ut non afferri certiora posse speremus.

[Ὅς περὶ τὸ δωδέκατον ἔτος.] Consentaneus error est ei quem paulo antea refutavimus, sub Adriano passum esse Iustinum. Quod cum falsum sit, perinde falsum est sub Antonino Pio, videlicet post Iustini obitum, scholam erroris aperuisse Tatianum, quod sub Marco Aurelio facere potuit.

N. iv. Ἐνεκεν δὲ σφαλμάτων ἐν ἔδῃ.] Notanda Epiphanius sententia, veteres Patres ante Christum, qui salva fide peccaverant, propterea apud inferos detentus esse, donec a Christo liberarentur.

p. 84. N. v. Διὸ καὶ θαυμάσαι ἐστὶ τὸν εἰδῶτα.] Tritam de Golgothae sive Calvariae appellatione sententiam sequitur, ut ab Adami sepulto cadavere ac cranio deducta sit. At Cyrillus Catech. xiii. propheticè sic a Christo nominatum existimat hunc locum, quod, ut ait apostolus, caput viri sit Christus, Christi autem deus.

AD LIBRUM II.

AD HAERESIM XLVII., QUAE EST ENCRATITARUM.

N. i. Ἐν τῇ Φρυγίᾳ τῇ κεκαυμένη.] Ea est apud Strabonem l. xiii. Lydorum Mysorumque regio ad Maeandrum. At Stephanus Κατακεκαυμένην χώραν ait esse τῆς Ἐφεσίας ex xiii. Strabonis libro. Caeteri Phrygiam esse censent. Invenio et Laodiceam cognomento Κατακεκαυμένην in Lycaonia, sive Galatia, haud procal ab Isauria.

N. II. Δρ' ἐφέματος κυροῦ.] Mirum est quid sibi voluerit Epiphanius, aut quid in animo habuerit, cum haec scriberet, ἐφέματος κυροῦ idem esse ac *ferventis*, aut *recoctae sorbitionis*. Nam quod κυροῦ frumentaceam primo loco interpretatur, est illa quidem tolerabilior, sed contra Hebraeorum Graecorumque codicum fidem usurpata lectio. Etenim LXX. cum Hebraeo consentientes κυρροῦ, hoc est *rufa*, scripserunt, non κυροῦ. Quaesnam vero grammatica ratio κυροῦ pro κυροῦθέντος dici patiat, quasi genitivus sit a nomine κυροίε κυροῦς? Quod minime procedit.

AD HAERESIM XLVIII., QUAE EST PHRYGUM SIVE MONTANI.

Κατὰ Φρυγαστῶν.] Phryges sive Phrygastae proprie dicti, quod e Phrygia primum prodierint. Iidem tamen nonnunquam Cataphryges et Cataphrygae, quasi evangelium esset vel dogma κατὰ Φρύγας.

N. I. Οὔτοι γὰρ γέγονασι κατὰ τὸ ἐνεακαιδέκατον.] Consentanea sunt quae de huius haeresis exitu ac tempore disserit, cum iis, quae supra docuit, nimirum Iustinum Adriani tempore mortuum esse, secundam quem paulo post Tatianus prodierit, a quo Encratitae originem acceperint sub Antonino Pio, quo eodem imperante, atque anno illius XIX., Montanus extiterit. Sed cum ex iis, quae paulo ante disputata sunt, constet Iustinum nonnisi sub Marco Aurelio passum esse, Tatianum vero aliquanto etiam postea haeresim suam condidisse, manifeste hic est temporum perturbatio. Quod ad Cataphrygas spectat, Eusebius in Chron. anno M. Aurelio XI. scribit Cataphrygam haeresim, autore Montano et Priscilla ac Maximilla exordium habuisse, tum anno sequente Encratitas Tatiano duce prodiisse. Quae si vera sunt, Tatiani et Encratarum haeresi priorem oportet esse Cataphrygam haeresim, contra institutum ab Epiphanio ordinem, ac sub Aurelio duntaxat Imperatore extitisse. p. 85.

Ἐτι γὰρ εἰσὶν ἔκδοσι.] Vitium in numeris est. Annus Antonini XIX. congruit anno Christi CLVI., annus vero Valentiniani XII. convenit Christi CCXLIV. Discrepan est annorum CCXX. Itaque pro διακόσια ἐνενήκοντα scribendum fuit διακόσια εἴκοσι.

N. III. Γνώσκων γὰρ τὴν δι' ἀπειλήν.] De hoc divinitus edito prophetae mandato consule quae a sacrorum librorum interpretibus uberrime disputantur.

N. VII. Ὡς ὁ Μωσῆς φησιν.] Quod tanquam a Mose dictum Paulus ad Hebr. c. XII. commemorat; neque tamen in vetere instrumento legitur. Pleraque enim, ut observat Hieronymus, in hac epistola quasi de vetere testamento proferuntur, quae in illo minime reperiuntur.

N. IX. Ἡ δὲ ἀγία Ἐκκλησία.] Totum hoc caput insignem habet usum ad catholicum dogma ab haereticorum invidia ac calumnia vindicandum: qui ut modum nullum ac moderationem retinent, cum ab Ecclesia commendari quidem nuptias, sed virginitatem continentiamque praeferrī vident, exclamant illico et in conventualis suis apud imperitos perfidiose ac stolidè vociferantur damnari a catholicis nuptias, ac ciborum usu penitus interdici.

N. XIV. Ἴνα δὲ μηδὲν καταλειψωμέν.] Theodoretus Ascodrutas, vel Ascodrupitas, sive Tascodrupitas appellat; qui illorum dogmata pluribus exequitur. Philastrius vero Ascodrogitas a Passalorynchitis secernit.

Ταυτὸς γὰρ αὐτοῖς κέσσαλος.] Drungus vox est a recentioribus Graecis perinde ac Latinis usurpata, quam a Graeca βύγχος detortam innuit Epiphanius. Veget. lib. III. cap. XVI. et XIX. *globos* appellat, quemadmodum et cuneos *caput porcinum*.

AD HAERESIM L., QUAE EST TESSARESCAEDECATITARUM.

Quartadecimanorum sive Τεσσαρεκαίδεκατιῶν haeresis ea proprie dicitur quae Iudaico more pascha luna xiv. celebrandum asserit, quamcumque demum in feriam incidat: quae fuit Asiaticorum opinio, qui Ioannis autoritate freti pertinaciter ritum illum consuetudinemque tenuerunt. De quo Eusebius lib. v. Hist. Addit Augustinus lib. de Haeres. eosdam illos xiv. luna Martii mensis pascha fixisse. Ubi Martium non Iulianum, sed lunarem intelligi necesse est, cum plerique paschales menses etiam Iudaici in Aprilem incidere. Nisi forte in ea quidam opinione fuerint ut Martio mense perpetuo celebrandum putarent. Scribit enim Philastrius Quartadecimanos pascha mense Martio celebrandum asserere. Atque haec τῶν Τεσσαρεκαίδεκατιῶν vera est et germana notio. Sed et alia fuit eodem vocabulo comprehensa depravatorum istorum factio, quae mira quadam abusione Quartadecimanorum nomen meruit. Nonnulli quippe celebrando paschati certum in anno Iuliano diem statuerunt: velut viii. Kal. aut xv. aut x., de quibus paulo post agendum erit, quos omnes Epiphanius ad Quartadecimanos aggregavit. Tertia τῆς τοῦ Πάσχα διαστροφῆς ratio atque haeresis, ut a prioribus diversa, sic Quartadecimanorum appellationem iustius quam posterior haec obtinebit; quae cum universam olim ecclesiam, tum praecipue occidentalem exercuit. Hanc qui secuti sunt, pascha illi quidem dominico die celebrabant; sed si xiv. luna in eum diem incideret, non ex praescripto Nicaenae Synodi in xxi. diem differebant, sed in termino ipso festum obibant. Quod in Gallia quondam, Hispania, ac praesertim Britannia plerosque tenuisse testantur Bedae, Sigeberti ac caeterorum scripta. Vide imprimis Bedam l. ii. Eccl. Hist. c. iii., et l. v. c. xvi. Tum quae ad Nicephorum ante paucos annos adnotavimus. Postremus de celebritate paschatis error Latinorum fuit, qui cum in caeteris Nicaenum canonem et catholicam regulam observarent, Iudaico tamen ritu citimum terminum antevertentes primi mensis neomeniam v. Martii constituebant, ac duos annos communes habebant, quos reliqui embolismicis; nimirum cyclo viii. ac xix. Adversus quos eorumque signiferum Victorinum disputat Beda non uno in loco. Atque etsi luna xiv. nonnunquam isti pascha dominico die celebrarent, nunquam tamen ante aequinoctium: quod Iudaei facitabant, ut alibi dicitur. Sed haec quae de Latinis obiter injecta sunt: nimirum eos nonnunquam pascha decima quarta luna peregisse, cautione ac distinctione opus habent. Duplex enim Latinorum vel eorum secta fuit qui cum dominico diu pascha conficerent, a catholicis nihilominus discrepabant. Nam alii xiv. luna, si in dominicum incideret, celebritati vacabant. Alii non nisi decima sexta luna; quos proprie Latīnos Beda et Victorius appellant. Quorum doctrina breviter hoc loco declaranda videtur. Latinorum igitur ritus in quibusdam cum Alexandrinis conveniebat, in aliis vero differebat. Congruerat, quatenus non alio die quam dominico pascha celebrabant, tum quod nunquam luna xiv., quantumvis dominicus in eam dies incurreret. Differebat vero primum, quoniam illorum paschales neomeniae ac decimae quartae Nicaenas antevertebant, in cyclis duobus, nempe xix. et viii., qui Alexandrinis embolimae fuerunt, Latinis communes. Respondebant enim cyclis Latinorum xvi. et v. Latinorum Nisan cyclo Nicaeno xix. quinto Martii mensis initium habuit. Cyclo autem octavo Nicaeno, Latinorum quinto, Nisan Martii vi. congruebat, qui dies extra paschalem Alexandrinorum terminum consistit. Propterea in antiis illis Latini uno mense pascha Nicaenum anticipabant. Igitur neomeniae paschales Latinorum a v. Martii ad ii. Aprilis novem et viginti diebus

extendebantur. Decimae quartae paschales a XVIII. Martii die coeptae ad XV. Aprilis perductae sunt, diebus totidem, hoc est XXX. Dominicae denique paschales a XXI. Martii ad XXIV. Aprilis, diebus XXXV. decurrerunt. Atque hoc imprimis Latini cavebant, ne ante lunam XVI., pascha, ante XIV. passionem dominicam indicerent. Quare si XIV. luna in sabbatum caderet, non postridie luna XV., sed octavo post die luna XXII. celebrabant. Quae omnia ex Victorii Prologo constant, cuius fragmenta apud Bedam exstant lib. de Temp. Rat. cap. XLIX. Integram autem cum eiusdem Fastis habet manuscriptus codex qui est penes R. P. Sirmundum. Sed est alia praeterea cautio, cuius admonet Victorius (*Victorius* enim, non *Victorinus*, in vetustissimo illo codice nominatur, quemadmodum et apud Bedam). Nimirum quoties cyclo XIX. Nicaeno luna decima quarta in Martii XVIII. incidit, feria VI., quod accidit in anno non bisextili, quando luna XXVII. sabbato in Kalend. Ian. incurrit, ut Victorius observat. Tum enim pascha non, ut postulabat methodus, Martii vicesimo, luna XVI. celebratum, sed in sequentem mensem dilatum; cuius neomenia in Aprilis III. competit; pascha vero in XXIV., luna XXII., quae Alexandrinorum erat XXI. Nam aureus numerus Nicaenus XIX. quarto Apr. affixus fuit; Latinorum vero XVI. ei respondens Aprilis tertio. Haec sola diffundendi paschatis et in secundum mensem traiciendi causa commemoratur a Victorio, quando decima quarta contingit Martii XVIII., feria VI. Cum autem Nicaeno cyclo VIII., Latinorum V., decima quarta in diem Martii XIX. caderet, feria VI., dominica vero Martii XXI., ipso civilis aequinoctii die pascha suum Latini peregrisse videntur. Nam legitimi mensis nullam tum ἀνταρτολήν factam indicat Victorius. Alioqui si in Aprilem reicerent, cum cyclos Latinorum V. Aprilis quarto sit adscriptus, decima quarta concurreret cum decimo septimo die, feria VII. Ideo transferendum foret pascha in lunam XXII., hoc est Apr. XXV. Quod quidem devitasse Latinos Victorii verba demonstrant. Nam remotissimum illorum pascha constituit Aprilis XXIV., cyclo Nicaeno XIX., quando litera dominic. est B. De octavo vero cyclo Nicaeno penitus tacuit. Unde colligas Latinos nonnunquam aequinoctio ipso pascha peregrisse. Cum haec ita sese habuerint, ut ex Victorii Prologo manifestum est, Paulus tamen Forosempronienis lib. V. partis I. Latinos affirmat paschales dominicas diebus triginta circumscripsisse, nempe a XIII. Martii ad XX. Aprilis, qui limites in Concilio Caesariensi definiti leguntur apud Bedam in Appendice ad libellum de Aequinoctio, quae in Sirmundiano codice Philippum, uti diximus, autorem praeferebat. Quare nonnunquam Latinos idem Paulus existimat, ne praescriptos illos terminos exciderent, pascha luna XIV. celebrasse. Quod cum ad eosdem illos Latinos referat, quorum e grege Victorius extitit (hos enim ipsos refert paschalem dominicam a luna XVI. ad XXII. extendisse) perspicua est hallucinatio. Falsum est enim paschalem Victorii mensem diebus XXX. comprehensum fuisse. Imprimis quod, ut paulo ante demonstratum est, citimum illorum pascha in ipsum aequinoctii diem incidit, cyclo VIII. Nicaeno, quoties luna XIV. Martii XIX., feria VI. contigerat. Rursus cyclo Latinorum VIII., Nicaeno XI., neomenia paschalis Alexandrinorum pariter ac Latinorum convenit Aprilis II. Fingamus ergo literam dominic. eodem anno fuisse A, decima quarta paschalis incidit in Apr. XV., feria VII. Quocirca Nicaenum pascha celebratum est Apr. XVI., luna decima quinta: Latini vero ex Victorii regula in lunam XXII., hoc est XXIII. Aprilis distulerunt. Igitur a XXI. Martii ad XXIII. Aprilis legitimum atque ordinarium Latinis pascha XXXIV. diebus extenditur. Praeter ordinem vero, praeterque legem in XXV. Aprilis summovetur, cum cyclo XIX. decima quarta paschalis in Martii XVIII. incurrit, feria VI., ut antea declaratum est. Ita tricesimus

quintus dies paschalis Latinorum terminis arrogatur. Nec minus redarguitur, quod idem Paulus asseverat, Latinorum factionem istam luna xrv. pascha peragisse; veluti anno Christi **CCCLXXXVII.**, quo insignis de paschate controversia inter catholicos agitata; quam Ambrosius in laculeta illa epistola disceptat, quam super ea re scripsit ad episcopos Aemiliae. In illo igitur anno Latinos Paulus Foresempron. existimat pascha Apr. xviii. celebrasse in ipso termino, quo suum pascha intra praestitutos a Caesariensi Concilio limites continerent. In quo, ut opinor, aberrat, ac tam ex ipsemet Ambrosio quam ex Victoriana regula castigandus est. Ambrosius enim scribit Iudaeos anno illo pascha duodecimo mense, κη. Kalend. April., hoc est Martii xx., celebrasse. Quippe tam Iudaeis quam Latinis communis annus ille fuit, cyclo Nicaeno viii., illorum vere v. Cyclos erat solis rv., litera C. Neomenia Latinorum iniiit Martii vi., decima quarta proinde Martii xix., feria vi. Igitur pascha ex Victorii praescripto incidit in Martii xxi., luna xvi. Uno die Latinorum neomenia Iudaicam antevertit; si quidem paschatis Iudaici nomine decimam quartam lunam Ambrosius intellexit, non primam aegyptiorum. Nam pascha celebratum esse narrat Martii xx., cum Latinarum decima quarta decimo nono convenerit. Idem et de reliquis exemplis, quae Paulus commemorat, debet esse iudicium. Nunquam enim Latini illi, quorum e secta Victorius fuit, pascha suum in terminum coniecerunt. Proinde segregandi ab aliis erunt. Uti duo Latinorum genera, vel eorundem due ac diversa fuerint instituta, variis usurpata temporibus. Nam alii pascha ex Caesariensium formula a die Martii xxii. ad April. xxi. celebrabant, diebus xxxi., qui est primus novorum mensis, sive Κρῶν. Eadem saepe numero in ipso termino, quoties cum dominica concurrebat, pascha suum agitabant. Cuius rei nonnulla cum apud scriptores alios, tum vero Gregorium Turonensem et Sigebertum exempla leguntur. Aliud Latinorum genus extitit, quod non Christiani solam paschatis et ἀναστασιμῶν, veram etiam Iudaici et σταυρώσιμου rationem haberet. Nunquam enim ante xv. lunam passionem dominicam celebrare consueverant, eligentes potius (ait Victorius) *in luna xxii. diem festi paschatis extendere, quam dominicam passionem luna xiv. ulla tenus inchoari.* Unde illi Τεσσαρακονταετηρῆα nova quadam ratione appellari possunt; non quod Christianorum pascha luna xiv. peragerent unquam, sed quod in eadem σταυρώσιμου, quod et Iudaicum fuit, obeundum putarent. Haec de Latinorum cyclo ritumque paschali, quod et Quartadecimanorum appendix quaedam esset, et non satis explorata illorum mysteria fuisse vixis etiam eruditus animadvertent. Qua de re uberius alias instituenda disputatio. Eiusdem porro Victorii regulae ac methodi insigne occurrit exemplum apud Gregor. Turon. lib. κ. Hist. cap. xxxiii., ubi anno xv. Childeberti paschalem controversiam exortam esse refert ob hoc quod Victor (Victorium Aquitanum intelligit) cum luna xv. pascha fieri (ab Alexandrinis videlicet) scripisset, ne Christiani eadem, qua Iudaei luna pascha peragerent, addidit, Latini autem luna xxii.: *Ob hoc, inquit, multi in Gallis xv. luna pascha celebrarunt. Nos autem xxii.* De hoc Gregorii loco vide omnino quae ad Niceophori Breviarium adnotavimus. Est enim illustis. Ubi nos annum ostendimus non esse Christi **DLXXXVIII.**, ut Scalliger putabat. Hoc enim anno Latini ex Victorii regula pascha celebrarunt Martii xxi., luna xvi non xxii., cum luna xiv. in feriam v. incidit Martii viii. Quare alius annus quaerendus est: qui quidem videtur esse Christi **DXC.**, cyclo Nicaeno ii., solis xi. litera domin. A. Neomenia paschalis Latinorum et Alexandrinorum Martii xii., decima quarta, Martii xxv., feria vii. Ob id Alexandrini Martii xxvi., luna xv. pascha Nicaenum obierunt: Latini, ne xiii. luna passionis

dominionis solenne celebrarent, in lunam κκλ., hoc est Aprilis secundum diem diffuderunt. Consentit et character ille, quem Gregorius adiungit: nempe terrae motum accidisse xviii. Kalend. mensis quinti, hoc est Iunii xrv., feria iv. Hoc omnino anno Christi dxc. convenit. Quocirca Childeberti primus initit anno Christi dlxxv., natali Christi die. Quod et R. P. Sirmundus certis rationibus compertum sibi esse confirmat. Quanquam solis eclipsim eodem illo anno ac mense quinto mediante contigisse narrat Gregorius. Quae Iunio μισοῦντι anno isto competere non potuit, cyclo Nicaeno η., qui Iunii viii. est adscriptus. Sed haec suo loco accuratius viderimas. Fuerunt et alii Quartadecimanorum errores. Nam p. 86. inter alia cum Novatianis lapsos repudiarunt, ut refert Theodoretus: quod de solis Asiaticis asserit Socrates l. v. c. xxx., ubi de ritu celebrandi paschatis, deque Asiaticorum ac Romanorum dissidio pluribus disserit.

N. I. Ὅτι ἐκαταῦτος ἔς οὐ κοίσει.] Haud scio an locus iste sic expressus aspiciam legatur.

Ἐτεροι δὲ ἐξ αὐτῶν.] Quantum ex iis verbis colligitur, non solum fixo ac constanti die, hoc est viii. Kal. Mart. pascha peragebant, verum etiam eo ipso die ieiunabant, contra veterem ecclesiae ritum, quae in ipso festo ieiunium dissolvebat, ut ex epistola Dionysii Alexandrini constat. Sed obscura sunt quae deinceps Epiphanius disserit, neque Tessarescaedecatarum opinionem satis assequi possumus. Cum enim scribit: Καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ βούλονται ἔγειν τὸ Πάσχα, ὅποια δ' ἐν ἐμπέσει ἢ τεσσαρεςκαιδεκάτῃ τῆς σελήνης, hoc affirmare videtur, haereticos illos certo ac fixo die, nimirum viii. Kal. Apr. solenne paschatis adstrinxisse, securos lunae xrv. Cui tamen quae sequuntur nonnihil repugnant. Subiicit enim Cappadoces eandem diem viii. Kal. Apr. celebrare; quod a priorum instituto nihil discrepat, et tamen posterius hoc tanquam diversum ac dispar attulit. Quamobrem videndum ecquid priores illi, qui ex Actis Pilati certum se diem exlorasse dicerent, xrv. lunam observaverint, adeo quidem ut haec de viii. Kal. interposita mentio nihil in xrv. lunae ratione mutatum significet, sed supervacaneam ἀπρβολογίαν contineat. Fieri etiam potest, ut xrv. lunam eam ad paschatis celebritatem delegerint, quae viii. Kal. Apr. vicinior esset: at Cappadoces illam ipsam in Iuliano anno defixam diem viii. Kal. Apr. Sed de Tessarescaedecatarum ex Actis Pilati opinione illa disserens Scaliger n. de Emendat. Temp. Perperam, inquit, scribit Epiphanius Τεσσαρεςκαιδεκάτας gloriari solitos se compertum habere ex Actis Pilati, Christum passum fuisse viii. Kal. April. Quibus ista postremo subiicit: *Eiusmodi plura extant apud illum eruditum Patrem et alios veteres, praesertim Eusebium; quae sane cum delectu sunt legenda.* Quid est ista Epiphanius reprehensione vel iniquius vel ineptius? Itane quotquot haereticorum falsa dogmata, opinionesque commemorantur, eorum omnium veritas ab illo p. 87. praestanda fuerit, qui nihil nisi retulerit? Sed cuiusmodi illa sit de passione domini in viii. Kal. conveniente Tessarescaedecatarum ratio postea disputabitur. Quae vero adversus illam affert Scaliger levia sunt, imo nulla. Neomenia, inquit, Nisan incidit in xii. Martii, quoties 25. Martii est 14. Nisan. Atqui aevo illo hoc non potuit contingere, nisi cyclo 13. Idque in anno Hagareno, in annis 19. 38. 57. periodi. Atqui tunc Iudaeorum neomeniae uno die tardiores erant propter proemptosin. Non igitur potuit accidere. In quo illud sumit, Iudaeos Calippicam anni formam, hoc est Syromacedonum sive Alexandream, tunc temporis usurpasse, quae cum cco fere annis Hagarenam periodum antecedit, προήγησιν Hipparcheam habet unius diei. Unde tardior est neomenia Iudaica quam Hagarena. Nam huius periodus sub initium Iulianae formae contexta est, cum novilunium

in Martii 12. incideret, quod in Calippica Iudaicaque periodo in 13. conveniebat. Qua ratione cyclo 13. Martii 25. luna fuit 13., Hagarenis vero 14. Verum Iudaeos Calippica anni descriptione usos esse, quo Scaligeriana omnis illa doctrina nititur, si quis negaverit, progredi ultra non poterit. Ac nos ad sequentem haeresim cyclum alium Iudaicum explicabimus, in quo biduo nonnunquam et eo amplius anticipatae sint neomeniae; ut nihil hac quidem ratione Scaligeri argumenta promoveant. Sed ea res suo loco tractabitur. Neque vero minor Calviniani alterius est vanitas, qui Epiph. credulitatis insimulat ex eo quod variis in locis Pilati Acta laudet, neque tamen in falsi suspicionem adducat. Quod ne refutationem quidem meretur.

Και ἐν αὐτοῖς δὲ στάσις.] Haec verba τῶν μὲν λγόντων etc. aliena ab hoc loco videri possunt. Nam priorum illorum sententiam continent, qui xiv. luna celebrandum pascha sciverant. Quanquam saepe otiosa eiusmodi repetitio apud hunc scriptorem animadvertitur. Sed quid ea tandem sibi volunt? Statuisse illos pascha xiv. luna, quae in viii. Kal. Apr. incurrat? Est illud quidem nimis absurdum, quasi ad eum diem lunae xiv. dies possit adhaerescere. Quid si πρὸ τῶν ὀκτώ Kal. legas non τῶν πρὸ ὀκτώ? Nam εἰ πρὸ ὀκτώ Kal. idem sunt atque εἰ ὀκτώ Kal. Quae loquendi formula a Latinis manavit, quibus ante diem viii. Kal. idem est atque viii. Kal. At si πρὸ τῶν ὀκτώ legas, hunc habet sensum, lunam illos 14. constituisse, qua ante viii. Kal. incideret. Nisi forte xiv. lunam τῶν πρὸ ὀκτώ καλ. vocet eam, quae huic termino propinquior est, quod verum puto. Si quidem et haec loquendi formula, quam pro recepta excusaque substitui posse diximus πρὸ τῶν ὀκτώ pro eodem interdum solet usurpari atque altera τῶν πρὸ ὀκτώ.

N. II. Ἐάν πρὸς ἱσπίραν.] Vide Animad. nostras ad haer. LXX. n. XI.

N. III. Πανταχόθεν δὲ ἡ ἀγία.] Quae ad hunc locum adnotanda erant, ea ad haer. LXX., quae est Audian. differemus, ubi plura ad hoc institutum Epiphani. disputat.

τὸ ἐμφύσημα τοῦ βέωνος.] Vox ista βέων nusquam a me lecta. Atque haud scio an βούφωνος Latino vocabulo scripserit Epiph.

AD HAERESIM LI., QUAE EST ALOGORUM.

N. III. Ἴνα δείξη τὸ εἶδος τῆς ἀγίας.] Eandem arcae similitudinem declarat Aug. I. XII. c. Faust. c. XIV.

p. 88. N. L. Ἡ τοῦ λίθου Γαγάτου.] Eadem fere serpentum ἀλεξητήρια cecinit Nicander. De Gagate porro.

Ἄλλοτε δ' ἀζαλέην καιὼν ἐγγάγγιδα πέτρην,

Ἦν οὐδὲ κρατεροῖο πυρὸς περικαίνουται ὄρυψι.

Ubi Schol. τὴν γαγγίτιν λίθον ἐν Γάγγαις γὰρ τῆς Λυκίας εὐρίσκεται. τὰς δὲ Γάγγας πόλιν οὖσαν τῆς Λυκίας καὶ Γαγγίδα φασίν. Plin. I. XXXVI, c. 19. Gagates lapis nomen habet loci et amnis Gangis Lyciae. Diosc. I. v. c. CXIC.

N. II. Ἴνα δείξη τὸ εἶδος τῆς ἀγίας.] Vide August. I. XII. c. Faust. c. XIV.

N. III. Καὶ εἰ μὲν ἰδέοντο τὸ εὐαγγέλιον.] Nam de Apocalypsi nonnihil a quibusdam dubitatum, de quo accurate in Ann. Baron. A. c. 97.

N. IV. Οἱ δὲ ἄλλοι εὐαγγελισταί.] Vide Aug. I. II. de Cons. Evang. c. XVI.

N. V. Ἐδει γὰρ τὸν ἀπὸ πολλῶν.] Malim τῷ ἐπιστρέφοντι et ἀναστάντι. Vicissim vero τὸν ἐλθόντα εἶς. Ut dandi casus apostolo, accusandi Christo tribuatur: quod nos interpretando sequimur.

Ἄπ' αὐτοῦ τοῦ ἔργου κηρύξαι.] Aut κηρύξῃ leg. aut τοῦ κηρύξαι.

Καὶ Κλεόβιον, εἶπουν Κλεόβουλον.] Ignatius ad Trallianos: Φεύγετε καὶ τὰ τοῦ πονηροῦ ἔργονα, Θεόδοτον καὶ Κλεόβουλον τὰ γεννῶντα καρπὸν θανατηφόρον. Ubi non Nicolaitarum propagines istos fuisse docet, ut est in Annal., sed τοῦ πονηροῦ ἔργονα, hoc est daemonis foetus. Imposuit Annalium scriptori Latinus Interpres, qui ita reddit: *Fugite perverci illius nepotes.*

Δημῶν καὶ Ἐρμογένην.] Theodoretus ad II. Tim. c. 4. eundem illum Demam esse putat qui Ep. ad Philem. et Coloss. 4. laudatur, quique saeculum diligens relicto Paulo discessit. Sed mutato consilio ad Paulum revertisse quidam existimant. Chrysost. vero post honorificam illam de eo mentionem a Paulo seiunctum esse putat: ut illa ad Philem. ante II. ad Timoth. scripta sit. Fieri potest, uti duo eiusdem nominis Demae fuerint. Apud Ignat. Ep. ad Magnesios nominatur Damas Magnesiorum episcopus.

Εὐθὺς δὲ μετὰ τὸν Ματθαῖον.] Ex prava Cornarii interpretatione aut falsa aut dubia ex his verbis historia colligitur, iussum a Petro Marcum historiam scripsisse. Sic enim Cornarius: Post Matthaeum secutus est Marcus, iussum a S. Petro Romae evangelium edere. Nentrum horum dicit Epiph. aut Petri iussu, aut Romae scripsisse Marcum. Sed hoc tantum, comitem illum Romae fuisse Petri et ἐπιτρέψασθαι τὸ εὐαγγέλιον ἐκθέσθαι. A quonam? A spiritu sancto. Inscio enim Petro ad scribendum aggressus est, Romanis id ab ipso postulantibus, ut autor est Hieron. lib. de Script. Eccles. et Euseb. I. II. c. XIV. Quod cum audisset Petrus, quod factum erat approbavit. Romae porro scripsisse verisimile est: de quo in Ann. plura Baron. A. XLV. n. 29.

Ὅτος δὲ εἰς ἐτύχησεν.] Dissentit Papias apud Euseb. et Christum a Marco negat auditum. Hieron in Praef. ad evang. Marci eundem ait Leviticum genere et sacerdotem fuisse. Sed falso hic liber Hieron. tribuitur. Quod autemasserunt nonnulli, Marcum non vidisse dominum, viderit necne nihil affirmo: videre quidem potuisse temporum ipsa ratio persuadet. Neque vero damnanda est Epiphanius sententia, dum illum e LXXXII. discipulorum numero fuisse narrat, etiam contrarium alii Patres sentiant.

N. VII. Ὡς εἶναι τὸν πάντα χρόνον.] Tempus ipsum, quo Ioannes conceptus ac natus est, et incarnatus atque in lucem editus Christus, Lucas complectitur; quod tempus mensium est fere XV.

N. VIII. Καὶ Φιλοσαββάτιος.] De hoc nihil hactenus legi.

p. 89.

N. IX. Ἐνθεν τίνι οὐ φαίνεται.] Tametsi nihil ex evangelio de Magorum adventus tempore liquido possit exprimi, probabilior tamen est communis ac recepta sententia, quam illa ex Epiphanius ac Eusebii Chronicis hausta, biennio post Christum in lucem editum Magos advenisse. Quod ex illis Matthaei verbis colligi putabant, quibus Herodem narrat a bimatu et infra pueros occidisse, secundum tempus quod exquisierat a Magis. Sed hunc nodum iampridem dissolverunt eruditi sacrarum literarum interpretes.

Καὶ ἀνάγκην ἔσχον οἱ διασκοπισμένοι.] Quantum verba ipsa prae se ferunt, indicare videtur Iudaeos quolibet terrarum dispersos in Palaestinam coactos esse. Sed commode haec accipienda sunt, ut de iis loquatur qui in Palaestina ipsa vel Syria degere. Neque enim puto in Italia vel Graecia aut Aegypto etiam habitare, alibi quam ibi, ubi erant, fuisse censos.

Ἐρχόμενοι δὲ, ὡς αἰκείν.] Nollem erudito Maldonato id in mentem venisset Epiphanius tribuere quod et absurdissimum est, nec ab eo vel levissime cogitatum. Scribit enim mirari se quod Epiphanius existimet Iosephum et Mariam singulis annis eo die ex Aegypto in Bethleem venire consuevisse, cumque post duos

annos rediissent, Magos eos invenisse. Hoc vero nunquam scripsit Epiphanius. Quare hallucinatus est eruditissimus ille evangeliorum interpres. Nec ideo tamen tantum commeruit, ut a Casaubono tam inclementer ac putide notaretur et virulentissimus ac maledicentissimus scriptor appellaretur in illo opere quod ipsum ex virulentis calumniis et haereticis opinionibus contextum adversus Baronianos Annales effudit.

Ἦς εἰς τὴν πανήγυριν ταύτην.] Quam tandem hic πανήγυριν intelligat nescio. Videtur loci illius, in quo natus erat dominus, celebratam memoriam πανήγυριν appellare.

N. x. Τῷ γὰρ τριακοστῷ τρίτῳ.] De his accuratius paulo post agemus.

Διὰ τὸ μνηστεύθαι πρεσβύτης.] Quod Iosephus decrepita iam aetate Mariam duxerit vetus est opinio. Quod autem liberos ex priore aliqua coniuge suscepit, etsi id Epiphanii alique veteres memoriae prodiderint, reclamant tamen merito caeteri omnes. De qua re Baronius in Appar.

N. xi. Ἐντεῦθεν τοίνυν.] Haec igitur verba τοῦ θεοῦ ad Iesum pertinere credidit Epiph., non ad Adamum.

Τῷ Λουκᾷ ὄντι καὶ αὐτῷ. Quod Lucas e discipulorum numero fuerit, asserit et Dorotheus in Synopsi, quamvis id ipsum ab eo negari Maldonatus scripserit. Sed contra sentiunt plerique, et id ex ipsis Lucae verbis colligunt, cum ait Ἰδοὺ κήμοι παρηκολουθήκῃ ἀνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς καταξῆς σοι γράψαι. Sed tantum abest, ut haec discipulum Christi fuisse, ac non pleraque, cum ab eo gererentur, oculis usurpasse negent, ut contrarium potius hinc elici possit. Verbum enim παρακολουθεῖν nonnunquam ad eam notitiam refertur quae oculis ipsis ac propria intelligentia comparatur, non aliorum sermonibus. Ut cum Demosthenes ἐν τῷ κατὰ Παραρρησίας de Aeschine, cuius in legatione comes fuerat, sic loquitur: καὶ ἐ τοῦτου πονηρέματα ἰδὼς καὶ παρηκολουθηκῶς ἔπασσι κατηγοροῦ. Sic igitur Lucas ἀνωθεν παρακολουθηκῆναι πᾶσιν ἀκριβῶς dicitur, hoc est comperta explorataque ac spectata etiam habuisse. Ac videri potest et nonnulla hic antithesis esse, ut cum superiore versu dixerit, quandoquidem multi res a Christo gestas scribere aggressi sunt, καθὼς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς, statim subiciat, Ἰδοὺ κήμοι παρακολουθήκῃ, hoc est qui non, ut illi, ἐκ παραδόσεως, sed ex propria id scientia compererim. Caeterum tametsi ad eum sensum accommodari Lucae verba nihil prohibet, non iccirco tamen Christi discipulum fuisse certo pronunciare aasim, cum huic adversari sententiae longe plures PP. intelligam. Sed ista commemoravi, ut ne Lucae ipsi de se testanti refragari quisquam Epiphanium arbitretur.

καὶ κηρύττει: πρῶτον.] Lucam in Gallia praedicasse, nullus, quod sciam, prodidit. Atque haud scio an Galliam Cisalpinam intelligat, per quam in Dalmatiam Graeciamque contenderit.

Κρίσεως, φησὶν, ἐν τῇ Γαλλίᾳ.] Imo εἰς Γαλιαν. Nam vulgo εἰς Γαλιαν. Quae est vetustissima et certissima lectio, quicquid affirmet Epiphanius. Quam et Eusebius l. iii. Hist. c. iv., Chrysost., Ambrosius, Theodoretus ac Graeci et Latini omnes agnoscunt. Quanquam non desunt qui per Γαλιαν apud Paulum Galliam intelligant, ut Theodoretus. Crescentem vero Galliarum et Galatae pariter apostolum fuisse, Ado in Martyr. v. Kal. Iul. et in Chronico testatur, ut et Rom. Martyr. novum. Vetus enim Galatae duntaxat meminit. Et certe dubitari potest, utrum non modo Crescens, sed vel alius quisquam, per illa tempora Galiliis evangelii lucem importarit.

N. xii. Μετὰ τὴν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Πάτμου.] Non igitur in Patmo scripsit evan-

gelium, sed Ephesi. Neque vero sub Claudio, sed sub Nerva Cocceio ab exilio reversus est: quamvis iterum postea sub Claudio revocatum asserit.

N. xiv. Ταῦτα ἐν Βηθαβαρᾷ.] Utraque vox et Bethabara et Bethania apud antiquos reperitur. Vide quae de hoc loco scripsere Masius et Serrarius in Iosue, Maldon. et Toletus in Evang.

Ἰνα δεῖξῃ μετὰ τὰς τεσσαράκοντα.] Epiphanius sententia haec est, Christum post xl dierum ieiunium et tentationem in Galilaeam esse profectum, indidemque ad Ioannem et Iordanem revertisse; quo tempore Ioannes illum intuitus rursum de ipso testatus est, Ιοανν. i, 36. Tum enim ambulantiem vidisse Iesum scribit Ioannes. At Epiphanius 29. et 30. commata cum 35. et 36. confudisse videtur, cum ex evangelio profert τῇ ἄλλῃ ἡμέρᾳ ὡς εἶδεν αὐτὸν περιπατοῦντα, ἔφη, οὗτός ἐστι etc. Quae diversis in commatibus leguntur. Porro pro eo quod vulgo scriptum est, τῇ ἐπαύριον, Epiphanius legit τῇ ἄλλῃ ἡμέρᾳ; nisi ea potius interpretatio sit. Ut et noster Interpres: *Altera die*. At prima testificatio paulo post baptismum facta videtur. Unde inter baptismum Christi ac primam illam testificationem et apostolorum vocationem profectionem in Galilaeam intercessisse putat Epiphanius. De qua profectione haud scio an interpretum doctorumve quisquam meminerit. Sed neque Ioannis verba vel minimam eius significationem dare mihi videntur. Vide num. xvi., ubi accuratius ea temporum intervalla diggeruntur. Post baptismum xl dierum ieiunium sequitur, tum hebdomades fere duae, quibus Nazareti in patria vixit. Hinc ad Ioannem revertitur, a quo agnitus ac demonstratus est, ac tunc Andreas illum cum socio secutus est, inde Petrus; p. 91. post Philippus ac Nathanael, secundum quae nuptiis interfuit. Quae omnia duorum a baptismo mensium intervallo gesta putat, hoc est usque ad vi. Ianuarii, quo die nuptiis interfuit, cum vi. Eid. Novemb., ut arbitratur Epiphanius, a Ioanne baptisatus esset. Colliguntur dies lx. Nimirum xl ieiunii, tum xiv, quibus in patria Galilaea constitit. Postea biduum quo ad Ioannem accessit. Item biduum aliud, cum Andreas, inde Petrus, sese ad eum applicarunt. Altera vero die Philippus ac Nathanael vocati. Denique tertio die post ultimum illud biduum nuptiae subsequatae. Ita lx dies explentur.

N. xv. Καὶ λοιπὸν σήμερον ἐκεῖ.] Post nuptiarum officium Christus Capharnaum sese contulit, ubi prodigia multa patrata credit Epiphanius, velut cum socrum Petri febrientem curavit et aridam hominis manum restituit. Sed perperam haec duo miracula in idem tempus coniecta. Nam alterum, hoc est aridae manus restitutio, longe post prius illud contigit, nimirum post pascha; secundum quod per sata cum discipulis transit. Sed de iis postea ad num. xxvii. Imposuit Epiphanius multiplex ac diversus ad Capharnaum aditus Christi.

Ἐνταῦθεν γὰρ καὶ ἐπέκεινα.] Ex iis quae disserit Epiphanius efficitur paulo post ultimo vocatos ac sibi adiunctos apostolos, Petrum, Andream et caeteros, ad praedicationem aggressum, etiam antequam Ioannes in vincula coniceretur. De qua re postmodum agetur, ut et de natali Christi ac vero baptismi et passionis anno.

N. xvi. Περὶ θεοῦ τῷ πνεύματι.] Praeter coniecturam illam quam ad oram adteximus occurrit scribi posse περὶ οὗ τῷ πν.

Καὶ ἐξελήξατο τὸν Πέτρον.] Egregius hic locus, ex quo liquet Petrum Andream ac caeteris apostolis non aetatis aut vocationis ordine, sed principatus ac dignitatis, anteponi.

Φασὶ γὰρ οὕτως εἰ ἄλλοι.] Mirum est quod hoc loco asserit primum Herodem fugisse, postea Nazaretum, inde ad baptismum accessisse; quae neque cum evan-

gelio, neque cum superioribus cohaerent. Nam Herodem fugit duntaxat post Ioannis necem, quae longe post baptismum accidit. Vide quae ad num. xxviii. observamus.

N. xix. 'Ο δὲ Ἰωάννης καὶ τὴν πρόθεσιν.] For. κατὰ τὴν πρόθεσιν.

N. xxii. Κατηγοροῦσι δὲ πάλιν.] Nullum est in his libris argumentum, in quo tractando plus operae ac studii navarit Epiphanius, quam in ea quaestione, qua dominici natalis et passionis annus inquiritur. Sed nec obscurior usquam locus est, aut in quo minus interpreti tergiversari ac dissimulare liceat. Tantum abest, ut in eo declarando ne sit longior vereri debeat, aut instituta se notarum et animadversionum brevitate defendere. Atque ea sane quaestio cum non minus hac tempestate, quam priscis illis temporibus, eruditos exerceat, eo denique adducta res est ut qui incitiam suam ingenue fassus fuerit, pudentio rem exitum quaerat, quam si certi aliquid et explorati tenere se posse confidat. Ut enim a vetustioribus initium repetam, quis antequam Dionysii vulgaris illa ratio percerebuisset, in certam ac constitutam sententiam includi se passus est? Longum est et otiosum veterum Patrum opiniones omnes persequi; idque ab aliis diligenter est factum, praesertim a Dekerio nostro τῷ μακαρίτῃ et Ioanne Keplero mathematico in erudita illa dissertatione de Anno Natali et in Eclogis Chronologicis, ut et de Illustrissimi Baronii Annalibus ac caeteris chronographis taceam. Quorum omnium post tam exquisitam et exactam operam supervacaneum videri poterat, a nobis ea disputari vehementius, quae anxie ab illis sunt accurateque discussa, nisi nos ad id etiam invitos Epiphanius ipse ac suscepti muneris fides impelleret. Erit autem huic conatui laborique nostro facilis lector, si hoc a me spectatum agnoverit, ut infinitam prope controversiam omniumque iudicio difficillimam neque brevius quam res tanta disputari possit, neque longius quam necesse sit, summa vero cum facilitate, complecterer, et ea, quae ab ingeniosis doctisque viris de ea re solenter excogitata sunt, accessione aliqua nostra cummulata proferrem. Quare duplex erit hoc loco disputanda quaestio: altera de anno ipso quo natus est Christus, altera de eo quo passus est.

DE ANNO NATALI CHRISTI DIATRIBA.

Qui natalem Christi salvatoris annum via ac ratione indagare conati sunt, triplicis maxime temporis rationem habuerunt, Romanorum coss., Augusti Imperat. et Herodis annorum. Totidem notis ac velut insignibus positum a se annum illustravit Epiphanius, et in ordinanda potissimum serie coss. haud vulgarem diligentiam adhibuit. Cuius nos vestigia prementes, id quod architecti facere solent, ut antequam aedificent soli ipsius vel fundamenti soliditatem explorent, ita nos consulatum ipsorum ordinem seriemque perscrutabimur. Quae quidem historiae pars cum maxima in obscuritate et dissidentium inter se scriptorum varietate posita sit, nos consulatum aliquot indiculum subiiciendam putavimus, paucis ad illos adiunctis, qui in Epiphaniae laterculo descripti sunt; propterea quod non omnes iisdem quibus ille coss. natum esse Christum existimant. Et ut in coss. digerendis varietas quae sit lector intelligat, triplici filo laterculum texuimus. Prima series coss. habet ex Capitolinis Fastis excerptos, cuiusmodi a Sigonio et Onufrio in Fastis exhibentur, altera ex Epiphaniae, tertia ex Fastorum Siculorum, sive Alexandrini Chronici, autoritate.

INDICULUS COSS. ALIQUOT QUI AD CHRISTI NATALEM
ET PASSIONIS TEMPUS ERUENDUM UTILES ESSE POSSUNT.

Ad Num. XXII.

Primus annus est Urbis ex Varrone DCCXLVIII.

	Ex Fastis Capitolinis.	Ex Epiphanio.	Ex Fastis Siculis.
1	Laelius Balbus	Antistius Vetus	Nero II. et Piso II.
2	Augustus XII.	Sylla	Balbus et Vetus
3	C. Calvisius	L. Passienus	Aug. XIII. et Sylla
4	L. Lentulus	M. Messalinus	Sabinus et Rufinus
5	Augustus XIII.	M. Plautus Silvanus	Aug. XIV. et Silvanus
6	Cossus Cornelius Lentulus	L. Calpur. Piso	Lentulus et Piso
7	C. Caesar	L. Aemilius Paulus	L. Caesar et Paulus
8	P. Vinucius	Alphinius Varus	Vinucius et Varus
9	L. Aelius Lamia	M. Servilius Geminus	Lamia et Servilius Nommius
10	Sex. Aelius Cato	C. Sentius Saturninus	Magn. Pompeius et Valerius
11	L. Valerius Messala	Cn. Corn. Cinna Magnus	Lepidus et Aruntius
12	M. Aemil. Lepidus	L. Arruntius	Caesar et Capito
	SUFFECTI		
	C. Atteius Capito	C. Vibius Postumus	
13	A. Licinius Nerva Silanus	Q. Caecilius Metellus Creticus	Creticus et Nerva
	SUFFECTI		
	P. Lentulus Scipio	T. Quint. Crispinus Valerianus	
14	M. Farius Camillus	Sextus Nonius Quintilianus	Camillus et Quintilianus
	SUFFECTI		
	L. Apronius Nepos	A. Vibius Habitus	
15	C. Poppaeus Sabinus.	Q. Sulpicius Camerinus	Camillus et Sabinus
	SUFFECTI		
	M. Papirius Mutulus	Q. Poppaeus Secundinus	
16	P. Cornel. Dolabella	C. Iulius Silanus	Dolabella et Silvanus

p. 94.

	Ex Fastis Capitolinis.	Ex Epiphanio.	Ex Fastis Siculis.
17	M. Aemil. Lepidus T. Statilius Taurus SUFFECTI L. Cassius Longinus	Lepidus et Taurus	Lepidus et Taurus
18	Tib. Germ. Caes. C. Fonteius Capito SUFFECTI C. Visellius Varro	Flaccus et Silvanus	Tib. Caes. II. et Scipio
19	C. Silius Nepos Lucius Munatius Plancus	Sexti duo	Flaccus et Silanus
20	Sext. Pompeius Nepos Sextus Apuleius Nepos	Pomp. Magnus et Apuleius	Sextus et Sextus
21	Drusus Caesar C. Norb. Flaccus	Brutus et Flaccus	Pomp. Mag. et Apul.
22	Ti. Statilius Taurus L. Scribon. Libo	Taurus et Libo	Brutus et Flacc. II.
23	C. Coelius Rufus L. Pomponius Flaccus	Crassus et Rufus	Taurus et Libo
24	Tib. Aug. III. Germanicus Caesar II. SUFFECTI L. Seius Tubero Rubellius Blaudus	Tiber. II. Drusus Germanicus II.	Crassus et Rufus
25	M. Iulius Silanus C. Norb. Flaccus	Silanus et Balbus	Tib. Caes. III. et Rufus
26	M. Valerius Messala M. Aurelius Cotta	Messala et Gratus	Silanus et Balbus
27	Tiberius IV. Drusus Iulius II.	Tiber. III. Drusus Germanicus III.	Messala et Gratus
28	D. Haterius Agrippa C. Sulpitius Galba SUFFECTI C. Vibius Rufinus M. Cocceius Nerva	Agrippa et Balbus	Tib. Caes. IV. et Drusus
29	C. Asinius Pollio C. Antistius Vetus	Pollio et Vetus	Agrippa et Galba
30	Ser. Cornel. Cethegus L. Visellius Varro	Cethegus et Varus	Pullo et Vetus
31	M. Asinius Agrippa Cossus Cornel. Lentulus	Agrippa II. et Lentulus Galba	Cethegus et Varus
32	C. Calvisius Cn. Getulicus Sabinus SUFFECTI Q. Marcius Barea T. Rustius Numius Gallus	Getulicus et Sabinus	Agrippa II. et Lentulus

	Ex Fastis Capitolonis.		Ex Epiphanio.	Ex Fastis Siculis.
33	L. Licinius	L. Calpurnius	Crassus et Piso	Getulicus et Sabinus
34	Ap. Iulius Silanus	P. Silius Nerva	Silvanus et Nerva	Crassus et Piso
35	C. Rubellius Geminus	C. Fufius et Geminus	Gemini duo	Sitanus et Nerva
36	M. Vinucius	C. Cassius Longinus.	Rufus et Rabellio	Geminus et Geminus
37	Tib. V.	Solanus	Vinicius et Longinus Cassius	Rufus et Rubellinus

NOTAE.

p. 95.

AD EXCERPTA CONSULATUUM COLLEGIA.

In his *cos.* paribus nonnulla sunt observatione digna.

In vi. Epiphanius Pisonem *ii.* consulem adscribit, quod neque in Capitolinis neque in Siculis additum est; sed ad Cnaei duntaxat Pisonis consulatum, qui anno urbis *DCCLXVII.* convenit. Ac videtur ex eo natus error quod alter eiusdem nominis L. Calpurnius Piso Caesoninus anno U. C. *DCCLXXXIX.* fuerit. Sed ille L. filius, noster hic vero Cnaei dicitur.

In vii. consulatu perperam apud Epiphanium L. Caesar pro Caio positum est. Nam Lucius eius frater *cos.* designatus, antequam magistratum iniret, extinctus est.

In x. Fasti Siculi et Epiphanius Aelium Catum et Saturninum praeterierunt. Sed et frustra apud Epiphanium Magnus Pompeius cum Valerio componitur. Fuit enim is Cinna Magnus, non Pompeius.

In xii. vitium irrepsit partim ex suffecto *cos.* Atteio Capitone, partim ex consulatu *xix.* Cum enim anno Urbis *DCCLXVII.* *cos.* fuerunt Tiberius *ii.* et C. Fonteius Capito, anno vero *DCCLIX.* suffectus fuerit Capito, qui Fastos Graecos condiderunt, Capitonem pro ordinario numerantes cum Tib. Caesare copularunt.

In *xix.* consulatu Fasti Siculi Tiberium Caesarem *ii.* et Scipionem committunt, Epiphanius Flaccum et Silanum, qui esse debuit consulatus *xxvi.*, anno Urbis *DCCLXXII.* Idem Epiphanius Sextorum duorum collegium antevertens expuncto Sillii et Planci consulatu decimum quintum a *cos.* Augusto *xiii.* et Silano *cos.* ponit consulatum illum, cum *xvi.* esse debuerit. Tum *xvi.* facit Pompeium Magnum et Apuleium, qui cum superioribus iidem esse videntur. Nam e duobus Sextis alter Pompeius Nepos, alter Apuleius Nepos appellatus est. Quod idem vitium in Fastis Siculis cernitur.

In *xxii.* pro *Brutus* apud Epiph. et Siculos Fastos scribe *Drusus.*

Deinceps usque ad *xxxvii.* consulatum Fasti Siculi uno anno tardiores sunt quam Epiphanius et Capitolini. Puta Taurum et Libonem in nostra serie *xxiv.* collocant, quem ambo isti *xxiii.*, et ita deinceps. Cuius ea causa est quod Epiphanius cum extrito uno consulatum pari, nimirum anni Urbis *DCCLXV.*, Tiberii Caes. et Fonteii Capitonis, Sextorum duorum consulatum anticipasset, anno Urbis *DCCLXVI.*, qui sequenti competeat, huic ipsi *DCCLXVII.* Pompeium et Apu-

leium accommodat, qui iidem sunt cum Sextis duobus. Ita cum Capitolinis in gratiam rediit. At Siculi quia *cos.* anni *DCCLXV.* non omittunt et ex uno collegio anni *DCCLXVII.* duo faciunt, supervacaneo illo Pompeii et Apuleii interposito consulatu tardiores exhibent reliquos.

In *xxiv.* apud Epiph. et in *Fastis pro Crassus Flaccus leg.*, nisi sit suffectus aliquis.

p. 96. *xxv.* Tiberium *cos.* secundum habet pro *iii.*

In *xxvi.* pro Balbo *Flaccus* adscribendus est, nisi suffectus aliquis locum hic habuerit, quod idem de *xxvii.* par est credere, ubi Gratus pro Cotta nominatur.

In consulatu *xxxvi.*, qui est in Epiphania indiculo *xxxii.*, maior est laeas. Nam Siculi *Fasti* cum Epiphania post Geminos duos Rufum et Rubellionem (*Siculi Rubellinum*) collocant. At Capitolini M. Vinucium et Cassium Longinum. Rufum porro et Rubellinum suffectos putat Scaliger et Keplerus in *Eclogis*. Ego idem his in *cos.* quod a. *xvi.* commissum fuisse suspicor. Nam ut illic ex uno collegio *Sex. Pompeii* Nepotis et *Sex. Apuleii* Nepotis duo *cos.* paria facta sunt, Sextorum videlicet duorum et Pompeii atque Apuleii, ita Rufum et Rubellinum duorum esse Geminorum nomina crediderim; nisi quod pro *Rufus*, *Fusius* legendum est. Sic enim appellantur, C. Rubellius Geminus, C. Fusius Geminus. Quocirca merito tam hos quam illos praetermisit Onufrius, ac ne suffectorum quidem loco habuit; quod frustra miratus est Scaliger lib. *vi.* de *Emend.* pag. 521.

Ex hac eadem collegii distractione factum, ut Vinucii ac Longini consulatus apud Epiphanium sede sua luxatus *xxxiii.* loco a consulibus Augusto *xiii.* et Silvano poneretur, cum *xxxii.* esse debuerit. Etenim anno U. C. *DCCLXXXIII.*, Iuliano *LXXV.*, congruit Vinicii consulatus, idque ex Varroniana epocha. Nam Capitolini *Fasti* anno *DCCLXXXII.* collocant. In quo mirifice hallucinatus est Scaliger, dum Onufrium arguit quod consulatum Vinicii in *DCCLXXXIII.* contulerit ex Varronis sententia, cum Catonianum et Capitolinum annorum numerum sequi se profiteatur. Quo nihil falsius excidere Scaligero potuit. Onufrius enim *Comment.* in *l. i.* *Fast.* in fine *Diatribae* de anno Urbis conditae disertissimis verbis Varronem secutum se esse testatur. *Varronis*, inquit, *sententiam in his Fastis me sequi fateor; non quod ei magis quam Fabio Pictori, vel Verrio Flacco aut Dionysio credam, sed quod eius sententiam passim ab omnibus susceptam fuisse animadverterim, atque tanquam omnium verissimam certissimamque observatam.* Quod ab eo servatum esse, discrimen unius anni, quo illius *Fasti* a Capitolinis et Sigonians differunt, satis ostendit. Hic ille porro Vinicius est cui historicum suum breviarium Velleius inscripsit; cuius ad consulatum ab Urbis initio non annos praecise *DCCLXXXIII.* numerat, ut scribit Scaliger, sed *DCCLXXXII.* Quanquam mendum inest in numeris, et *DCCLXXXII.* restituendum. Et sunt alioqui numeri apud Velleium omnes propemodum vitiosi, aut certe parum ille sibi constat, dum alios atque alios autores sequitur. Itaque utrum Varronianam, an Capitolinam, quam Catonianam vocat Scaliger, rationem tenuerit, certo pronunciari nequit. Scripsisse quidem vel anno ipso, quo Vinicius consul fuit, vel ineunte sequenti saltem absolvisse inde liquet, quod florentis adhuc Seiani operis in fine meminit, qui Tiberio *v. cos.*, hoc est Urbis *DCCLXXXIV.*, profugatus est. Quod si ita est, locum habet nullum eruditi viri coniectura, qui dubitare visus est an transpositi consulatus essent, ut Tiberius *v.* et Seianus anno *DCCLXXXIII.*, Iuliano *LXXVI.* Geminorum certe consulatus incurrit in annum Tiberii *xv.* labentem et ab Augusto

p. 97. *LXXV.*, convenient, Vinucius autem et Cassius *DCCLXXXIV.*, Iuliano *LXXVI.* Geminorum certe consulatus incurrit in annum Tiberii *xv.* labentem et ab Augusto

mense anni superioris inchoatum. Coepit enim Kal. Ianuar. anni Iuliani LXXIV. At Vinucius et Cassius coss. incidunt in Iulianum LXXV., Tiberii XVI. iam inchoatum.

Ac de Vinucio et Cassio postrema superest difficillimaque quaestio, iidemne illi sint quos Tacitus scribit L. VI. Ann. progeneros a Tiberio ascitos, a. DCCLXXXVI., Ser. Galba et L. Sulla coss. Nam L. Cassio Drusillam, M. Vinucio Iuliam, Germanici filias, collocatas esse narrat. *Vinucio, inquit, oppidanum genus. Calibus ortus, patre atque avo consularibus, caetera equestri familia erat, mitis ingenio et comptae facundiae. Cassius plebei Romae generis, verum antiqui honoratque, et severa patris disciplina eductus, facilitate saepius quam industria commendabatur.* Mox eosdem iuvenes appellat. Sane illos ipsos esse qui coss. tribus annis ante fuerant, suadent ipsa primum nomina; etsi Cassii praenomen apud Dionem sit *Caius*, non *Lucius*: quomodo etiam a Pomponio lib. de Orig. Iuris appellatur, qui et iurisconsultum illum C. Cassium Longinum cum hoc nostro confundit, probante Cuspiniano, reclamante vero Lipsio. Ad haec Suetonius in Caio Drusillam L. Cassio Longino nupsisse prodidit. Quas ob causas nemo hactenus dubitavit quin ambo illi Germanici generi coss. fuerint anni DCCLXXXIII. Primus Keplerus in Eclogis addubitare coepit, et quidem iure. Nam quis putet praetermissurum haec Tacitum, cum utriusque ornamenta recenseret? Atqui de Vinucio unum hoc retulit, patre atque avo consularibus oriundum fuisse. De Cassio vero, plebeii fuisse generis. Quamobrem certum mihi est diversos istos esse a coss. anni DCCLXXXIII., quamvis idem nomen habuerint. Suetonio vero similitudo nominum imposuisse videtur, ut consularem vocaret Cassium, quod *δμώνυμος* alter paulo ante consulatum gessisset. Haec de coss. ab Epiphanio recensitis diligentius persequi operae pretium fuit; quod ex illorum contextu apta suspensaque sit annorum Christi series; proindeque substructione ista opus est iis qui verum Christi natalem investigare student: quam stabiliendam fulciendamque merito sibi duxit Keplerus eius disputationis initio quam de Christi natali ante aliquot annos elucubravit. In qua primum omnium Romanorum coss. perpetuam successionem, e qua nonnulli consulatus quinos detrahendos putabant firmissimis argumentis communitam reliquit. Sed est quiddam tamen, quod ab eo minus animadversum hic obiter adscribam, ut eadem opera Taciti locum, qui hactenus vitiose legitur, integritati restituam. Ut igitur Keplerus affirmet inter Tiberium et Neronem nulla coss. esse subtrahenda paria, Taciti inter alia testimonium affert. Qui in Agricolae soceri vita scribit decessisse illum Collega et Prisco coss. anno aetatis LVI., natum vero Caio III. cos. Ex quo ita colligit: tertium Caii consulatum anno Dionysianae aerae XL. tribuendum videri, non, ut quidam opinabatur, XLII. Verum cum Caii consulatus III. concurrat cum a. U. C. DCCXIII., Collegae autem ac Prisci cum anno DCCCXLVI., qui anno DCCXIII. sit natus, is anno DCCCXLVI. non plus quam LIV. annos natus esse potuit. Quare apud Tacitum miror animadvertisse neminem pro LVI. legendum esse LIV. Facillimum autem fuit ex notarum inversione vitium a librariis admitti.

p. 98.

QUIBUS COSS. VULGO CHRISTI NATALIS ASSIGNETUR. UBI ET DE BISEXTI CORRECTIONE ACCURATE DISSERITUR.

Christum Augusto XIII. et Silvano coss. natum esse constanter affirmat Epiphanius. Sed cum idem VI. Eid. Ian. natalem diem esse definiat, iure Annalium Ecclesiasticorum scriptor ad illorum gregem adiungendum esse potius Epiphanium

putat qui anno superiori, hoc est Lentulo et Messalino cons. natam Christam existimant, quam eorum qui iis ipsis, quos Epiphanius nominat, cons. natalem consignat. Propterea quod si communem de mense natalis ac die sententiam esset amplexus, omnino superiores illos cons. praetulisset. Unde Cassiodori, quem Baronius sequitur, non Onufrii, decreto opinionique suffragari putandum est. Quod igitur Christus Lentulo et Messalino cons. ortus sit, anno Iuliano XLIII., studiose demonstratur in Annalibus, idque velut fundamenti loco ponitur, quo nutante, ut aiunt ipsi, annalium contextum omnem ruere collabique sit necesse. Proinde primus a natali Christi, sive Dionysianae aerae ac vulgaris annus, a Kal. Ianuariis anni Iuliani XLIV. iisdem in Annalibus incipit, Urbis ex Varroniana ratione DCCLII., cuius Palilia Aprili mense proxime secuta sunt; adeo ut in annum Urbis DCCLL vulgaris aerae primordium incurrat, Olympiadis CXCV. annum II. Est ea quidem Cassiodori sententia, aliorumque tam veterum quam recentiorum, et, quod ad natalem ipsum attinet, sane probabilis. Quod autem ille idem annus cum aera Dionysiana coniungitur, hoc est quod primus aerae Christianae Iulianus esse XLIV. asseritur, Olymp. CXCV. secundus, id vero nequaquam procedit. Biennio enim aberrat, ut quidem plerique hactenus animadverterunt; ut autem existimo, etiam triennio a Dionysii mente atque aera distat, uti paulo post demonstrabitur. Nos interim quae in Apparatu ad Annales de hoc anno subtiliter et exquisitè disputantur expendenda censuimus.

Cum igitur a nonnullis improbari suam de natali Christi sententiam videret, ob id unum maxime quod in Iulianum XLIII., qui cons. habet Lentulum et Marcellinum, bisextilis dies minime caderet, contra ille sic praescribit: tantum abesse, ut in annum illum bisextilis dies non incidat, ut in alium nullum, nisi ab eodem quartum, sive ante, sive post ipsum, convenire possit. Etenim pro confesso minimeque dubio id in hac tota disputatione sumit, annum illum, quo natus est Christus, bisextilem fuisse, propterea quod qui deinceps ab eo propagati sunt per quaternos divisi bisextiles occurrunt. Iam vero annus a nato Domino CCCLXIV., quo Valentinianus imperium adeptus est, bisextilem habuit diem, quemadmodum lib. XXVI. scribit Ammianus. Ergo CCCLXV. ante illum peraeque bisextilis est. Atqui ille est ipse, qui Lentulum et Marcellinum cons. praefert, quibus Decembri mense natus est Christus. Recte igitur hic in Annalibus constitutus videtur.

Pergit in eodem argumento uberius explicando, et de Iuliana bisextilis anni dispositione atque Augusti correctione disserit; ut appareat annum illum, qui est Iulianus XLIII., bisextum habuisse. Etenim Iulius Caesar anno ab U. C. Varroniano DCCVIII., quo ipse tertium cum Lepido cos. fuit, annum Romanum emendare sic est aggressus, ut deinceps IV. quoque anno solidum diem intercalandum decreverit. Ac si anno illo emendationis, quem Macrobius confusionis appellat, nihil praeter menses ac dies intercalasset, ab eo ipso bisextilium annorum ducentum fuisset exordium, ita ut primus IV. post anno Lepido II. et Planco cons. congrueret, qua ratione per quadriennia descendendo bisextilis undecimus non in XLIII. a correctione annum, sed in XLIV., hoc est, non in Lentulum et Messalinum, sed in Augustum XIII. et Plautium cons. incurreret, quibus Christi natalem assignabat Onufrius. At id secus se habuit. Nam praeter solidorum dierum intercalationem quadrans insuper diei, quod Solinus docet, a Caesare est adiectus. Quem ut intercalaret, quia solus addi non poterat, necesse fuit ut in IV. annum differretur; donec videlicet ex quadrante illo et tribus aliis totidem consequentium annorum dies exurgeret. Itaque primum bisextum

non quinto a correctione anno, ut aliqui futurum dicebatur, sed iv., qui antecedenti correctionis anno respondebat, seu post tertii anni circuitum, Pansa et Hirtio coss., observari iussit, reliqua deinceps post iv. quemque annum ab hoc primo. Quamquam sacerdotes, penes quos intercalandi cura erat, eo fortasse, quod primum bisextum post iii. annum locatum viderent, errore ducti sequentia similia post tertium quemque usurparunt, annumque Romanum xxxvi. annorum spatio ita depravarunt, ut pro ix. diebus duodenos interponerent. Quod Augustus ut corrigeret, et tres eos dies superfluos reseccaret, xii. sequentes sine bisextili intercalatione transigi iussit, C. Censorino et Asinio Gallo coss. Haec in Annalibus. Quae ut oculis ipsis subiecta plane percipiantur, laterculum aliquot consulatum adtexuit, initio ducto ab eo anno quo Iuliana coepit editio. Quod cum ad eorum, quae deinceps proponenda sunt, intelligentiam non mediocrem utilitatem possit afferre, nos eundem illum indiculum exscribemus, ubi quae in rem faciunt pauca praemonuerimus. Sciendum enim est non solum bisexti a Iulio Caesare ordinati rationem ac formam, sed eiusdem quoque depravationem, ac postremo Augustanam illam correctionem et instaurationem varie admodum explicari. Sunt enim quibus placet Iulium Caesarem anno Confusionis nihil praeter solidos menses ac dies intercalasse, ideoque primum annum Iulianum instar bisextilis fuisse, atque adeo legitimos et ordinarios bisextiles esse istos oportuisse: v. ix. xiii. etc. xxxvii. xli. xlv. xlix. liii. Ita Scaliger lib. iv. de Emend. Alii, qui quadrantem diei praeter solidos dies intercalatum putant, legitimum bisextilem, Iulianae editionis annum tertium, statuunt, ab eoque deinceps vii. xi. xv. etc. Tertia potest ad eas accedere forma, ut nimirum confusionis annus ipse bisextilis vicem praebuerit, ac subinde Iulianus iv. viii. xii. etc. tum xxxvi. xl. xlv. xlviii. lii. bisextum sibi ex Iulii Caesaris constructione vendicent. Ex iis ordinandi formis quam Caesar tenuerit, affirmare difficile est, quemadmodum etiam quae fuerit depravandi ratio haud ita certo constat. Potuit enim anno Iuliano tertio contra praescriptum Caesaris intercalari, potuit et quarto, cum quinto iussisset; unde xxxvi. vel xxxvii. vitiosus extitit. Neque vero minus est obscurum quamnam castigandae labis illius viam Augustus inierit. Aut enim primum ex xii. ἀνεμβόλοις esse iussit Iulianum xxxviii., quo ad emendationem animum adiecit, si postremus bisextilis vitiosus fuerit xxxvii., ita ut duodecimus τῶν ἀνεμβόλων Iulianae editionis fuerit xlix., ex quo deinceps anni in ordinem redacti, et anno liii. legitimus bisextilis incidit: aut si xxxvi. postremus bisextilis fuit, duodecim bisexti prorsus expertes a xxxvi. ad xlviii. pertexendi sunt, adeo ut primus bisextilis ex ordine in Iulianum lii. incurrerit. At Paulus Middelburgensis lib. xii. cum vitiosum bisextum anno iii. vi. ix. ac denique xxxvi. intercalatum esse dixisset, duodecimque communes illos in xlviii. desuisse, ita ut lii. bisextum exigeret, novum a sacerdotibus vitium oblatum asserit, ut xlix. bisextilem fecerit, unde reliqui deinceps ad aetatem nostram bisextiles propagati sunt.

p. 100.

INDICULUS ALIQUOT COSS.

Olympiades.	Anni Juliani.	Anni Urbis.	Coss.	Annus Confusionis.		
				Bisextiles et Lit. vitiosae ex Middelb. sententia.	Bisextiles et Lit. Dom. vitiosae ex Scaligero.	Litterae emendatae Cycli ab Augusto.
		707	Q. Calenus P. Vatinius			
		708	C. Iulius Caesar III. M. Aemilius Lepidus			
	1	709	C. Iulius Caesar IV. sine Collega	C	B	C B
p. 101.	184	2	710 C. Iulius Caesar V. M. Antonius	B	A	A
		3	711 C. Vibius Pansa A. Hirtius	A G	G	G
		4	712 M. Aemilius Lepidus II. L. Munatius Plancus	F	F E	F
		5	713 L. Antonius P. Servilius Isauricus	E	D	E D
	185	6	714 C. Domitius Calvinus C. Asinius Pollio	D C	C	C
		7	715 L. Martinus Censorinus C. Calvisius Sabinus	B	B A	B
		8	716 Ap. Claudius Pulcher C. Norbanus Flaccus	A	G	A
		9	717 M. Agrippa L. Caninius Gallus	G F	F	G F
	186	10	718 L. Gellius Poplicola M. Cocceius Nerva	E	E D	E
		11	719 L. Cornificius Sex. Pompeius	D	C	D
		12	720 M. Antonius II. L. Scribonius Libo	C B	B	C
		13	721 C. Caesar Octavianus II. L. Volcatius Tullus	A	A G	B A
	187	14	722 Cn. Domitius Ahenobarbus C. Sosius Nepos	G	F	G
		15	723 C. Caesar Octavianus III. M. Valerius Messala	F E	E	F
		16	724 C. Caesar Octavianus IV. M. Licinius Crassus	D	D C	E
		17	725 Imp. Caesar Octavianus V. Sex. Apuleius Nepos	C	B	D C
	188	18	726 Imp. Caesar Octavianus VI. M. Agrippa II.	B A	A	B
		19	727 Imp. Caesar Octavianus VII. M. Agrippa III.	G	G F	A

Olympiades.	Anni Italiani.	Anni Urbis.	Cos.	Annus Confusionis.		
				Bisextiles et Lit. vitiosae ex Middelb. sententia.	Bisextiles et Lit. Dom. vitiosae ex Scaligero.	Litterae emendati Cycli ab Augusto.
	20	728	Imp. Caesar Augustus VIII. T. Statilius Taurus II.	F	E	G
	21	729	Imp. Caesar Augustus IX. M. Iunius Silvanus	E D	D	F E
189	22	730	Imp. Caesar Augustus X. C. Norbanus Flaccus	C	C B	D
	23	731	Imp. Caesar Augustus XI. C. Calpurnius Piso	B	A	C
	24	732	M. Claudius Marcellus L. Arruntius	A G	G	B
	25	733	M. Lollius Q. Aemilius Lepidus	F	F E	A G
190	26	734	M. Apuleius P. Silius Nerva	E	D	F
	27	735	C. Sentius Saturninus Q. Lucretius Vespillo	D C	C	E
	28	736	P. Lentulus Marcellinus Cn. Cornelius Lentulus	B	B A	D
	29	737	C. Furnius C. Iunius Silanus	A	G	C B
191	30	738	L. Domitius P. Cornelius Scipio	G F	F	A
	31	739	M. Livius Drusus Libo L. Calpurnius Piso	E	E D	G
	32	740	Cn. Lentulus M. Licinius Crassus	D	C	F
	33	741	Tib. Claudius Nero P. Quinctilius Varus	C B	B	E D
192	34	742	M. Valerius Messala P. Sulpitius Quirinus	A	A G	C
	35	743	Paulus Fabius Q. Aelius Tubero	G	F	B
	36	744	Julius Antonius Q. Fabius Maximus	F E	E	A
	37	745	Nero Claudius Drusus T. Quintius Crispinus	D	D C	G F
193	38	746	C. Martius Censorinus C. Asinius Gallus	C	B	E
	39	747	Tib. Claudius Nero II. Cn. Calpurnius Piso II.	B	A	D
	40	748	D. Laelius Balbus C. Antistius Vetus	A	G	C

Olympiades.	Annus Iulianus.	Annus Urbis.	Coss.	Annus Confusionis.		
				Bisextiles et Lit. vitiosae ex Middelb. sententia.	Bisextiles et Lit. Dom. vitiosae ex Scaligero.	Litterae emendati Cycli ab Augusto.
194	41	749	Imp. Caesar Augustus XII. L. Corn. Sulla.	G	F	B A
	42	750	C. Calvisius Sabinus L. Passienus Rufinus	F	E	G
	43	751	L. LENTULUS M. MESSALINUS	E	D	F
	44	752	Imp. Caesar Augustus XIII. M. Plautius Silvanus	D	C	E
195	45	753	Cossus Corn. Lentulus L. Calpurnius Piso Augur	C	B	D C
	46	754	Imp. Caesar Augustus XIV. L. Aemilius Paulus	B	A	B
	47	755	P. Vinicius Nepos P. Alfinius Varus	A	G	A
	48	756	L. Aelius Lamia M. Servilius Geminus	G	F	G
	49	757	Sex. Aelius Catus C. Sentius Saturninus	F E	E	F E
196	50	758	L. Valerius Messala C. Corn. Cinna	D	D	D
	51	759	M. Aemilius Lepidus L. Arruntius Nepos	C	C	C

Nunc illud, in quo negotii totius summa vertitur, observari convenit, annum quempiam in Iulianorum serie duplici ratione bisextilem nominari. Nam vel propter antecedentium annorum successionem ex Caesaris ordinatione bisextilis est, vel respectu ad primum Augusteum emendatum habito, cuius dispositio in superiores quoque redundat ac regreditur. (Nos enim Iulianam formam ab Augusto recensitam ad anteriores annos, adeoque ad mundi ipsius ortum methodi gratia accommodare solemus.) Exempli causa, annus Iulianus xl.v., in quem Dionysianus natalis incidit, si vera est Iuliana illa bisextilis anni descriptio, quam Annales exhibent, bisextum nullum habuit, sed potius xl.iii. At ex Augusti correctione, sive quam Paulus Foresempronius asserit, sive quae in annum l.iii. bisextum legitimum coniecit, idem ille xl.v. annus Iulianus bisextilis erit. Ita enim primus annus Iulianus, tametsi ex auctoris mente bisextilis non fuerit, ex Augusti tamen emendatione fuisse censetur, ut Foresempronius adnotat. Iam qui natalem Christi annum bisextilem velit fuisse eoque velut caractere temporis utatur, non ei satis est demonstrare bisextum ex Iuliana institutione in illum ipsum annum incidisse, quod, ut e superioribus intelligi potest, dubium est et incertum, sed habenda maxime consequentium bisextorum ratio, cuiusmodi hodierno usu post Augusti correctionem observantur. Quod in annalibus minus animadversum eo tandem ratiocinia redegit, ut annum Iulianum l.i. bisextilem

constituerent; de quo paulo post. Interim quadrantem illum, quem cum solidis diebus intercalatum Solinus prodidit, attentius exploremus. Solini verba sunt: *Et ut statum certum praeteritus acciperet error, dies XXI. et quadrantem simul intercalavit etc.* Ille ergo annus solus CCCXLV. dies habuit, alii deinceps CCLXV. et quadrantem. Qui Solini locus aut inscitia librariorum, aut scriptoris hallucinatione male habitus est. Annus Confusionis praeter ordinarios CCLV., qui fuit anni Romani modus, dies habuit insititios LXVII., ut Dio testatur. His si intercalarium Merkedonium accenseas, qui commodum in eum annum inciderat, summa dierum additorum est XC., si Merkedonium XXIII., vel LXXXIX., si XXXI. duntaxat obtinuit. Quare et Confusionis annus dies postulat CCCCXLV., vel CCCCXLV., ut Censorinus scribit pag. 46. Atque illi quidem dies ita dispensati sunt, ut cum intercalaris, sive Merkedonium, suum in Februario locum ex more sortitus esset, duo alii menses inter Novembrem ac Decembrem inserti sint, dierum ambo simul LXVII., ita ut peraequatio ipsa in anni finem incubuerit. Hinc illa verissima suspicio, Solinum CCCCXLV., non CCCXLV. scripsisse. Nam quod dies unum et viginti cum quadrante accessisse dicit, ad Merkedonium respicere potuit, qui XXII., aut XXXI. diebus constabat. Quanquam de intercalato quadrante parum commode scripsisse videtur. Non enim appendices horae in civili anno intercalari dicuntur. Quas ut eo sensu demus intercalatas fuisse, quod ultra menses diesque solidos excurrerent, cum in anni Confusionis exitum peraequatio ista conveniat, non potuit Caesar proximum bisextum in III. Iulianum, sed in IV. ineuntam indicare; tum scilicet, cum dies ex quadrantibus collectis solidus existeret: etsi quadrans ille horarius non cum duobus reliquis mensibus, sed cum Merkedonio *προληπτικῶς* infusus dici potest, ut iustum ad colligendum quadrantem alterum spatium anno primo Iuliano ineunte esse potuerit. Nihilominus de hoc Solini loco cogitandum amplius censeo.

His necessario constitutis negamus annum illum qui Lentulus et Messalinus coss. fuerunt bisextilem fuisse. Fuerit enim ex Iulii Caesaris ordinatione, quod valde incertum esse hactenus monstravimus: posteaquam quidem ab Augusto correctus est annus, si ab eorum aliquo, quos bisextiles tam ipse quam posteritas omnis habuit, retro numeres, negamus constanter, bisextilem eum esse quo Christum in lucem editum Annales ecclesiastici confirmant. Fuit hic Iulianus XLIII., qui Olympiadis CXCIV. anno primo labente coepit, ab Urbe Condita ex Varroniana putatione DCCLI. In Iuliana porro periodo, qua nihil ad extricandam chronologiam expeditius, non alium annum occupat quam 4711., cyclo solis XXIII., lunae XVIII., indict. I. a Ianuario, a Septembri vero II. Quod quidem non coniectura, sed demonstratione nititur. Mortuus est Augustus Sextis duobus coss., ut omnium consensu exploratissimum est, anno Urbis 763. Ante consulatum Sextorum, si retro numeres, paria sunt omnino consulum XVI., proindeque XVI. annum anteriorem occupant Lentulus et Marcellinus coss. Insignis porro annus ille mortis Augusti fuit lunae deliquio, quod XI. die ab eius obitu contigisse inter chronologos constat, idque Dionysianae aerae anno XIV., cyclo solis XXIII., lunae XV., Sept. XXVII. feria V., littera dom. G, Iulianae periodi 4727. Quod si annos iade subtraxeris XVI., reliquus erit 4711., quo coss. fuere Lentulus et Marcellinus. Qui si bisextilis fuisset, annus ab eo XVI. perinde bisextum habuisset. Est autem aerae nostrae XIV., ac post bisextilem secundus; igitur et annus ille, quo Marcellus et Lentulus coss. erant, bisextilis non fuit. Idem ex Olympiadum et Iulianorum annorum serie deducitur. Nam cum Lentuli et Marcellini consulatus Iulianus sit XLIII., Sextorum vero duorum sit Iulianus LIX., idemque aerae

p. 105.

nostrae xiv., necesse est ut annus Iulianus cclxxxiii. sit aerae Dionysianae ccxxxviii., quo etiam Olympiadis ccliv. anno primo desinente secundus, hoc est Iphiti mxiv. Si quidem, ut et Annales consentiunt, Iuliano xliii. coepit annus ii. Olymp. cxci., sive Iphiti 774. Atqui hic ipse Iulianus annus 283., Iphiti 1014., memorabilis est ille Censorini annus, quem Ulpio et Pontiano coss. notat, Urbis Conditae 991., qui cum aerae Dionysianae sit 238., bisextilis non est, sed a bisexto secundus. Igitur et ducentesimus octogesimus tertius ante illum, hoc est primus Iulianus, bisextilis fuit, et 241., sive Iulianus 43., Iphiti 774., Lentulo et Marcellino coss., non bisextilis, sed ab eo secundus est. Quae omnia id quod modo propositum est certissime demonstrant, annum Iulianum primum per regressum in anteriora usuque nostro bisextilem esse, ut et Paulus Forosempronensis docuit. Est autem in constituendis bisextilibus habendae non editionis Iulianae, sed Augustae ac nostrae ratio; id quod annalibus imposuisse videtur. In quibus cum ex Iulii Caesaris institutione bisextilem eum esse monstrasset annum, quo Lentulus et Marcellinus coss. fuerunt, confectam sibi rem putavit, quasi eandem quam a Iulio Caesare propositam affirmat bisextilium seriem Augustus retinuisse. Ex quo et illud manavit, ut τῆ ὑποθέσει δουλεύων annum Iulianum li. legitimum ex Augusti correctione bisextum habuisse diceret. Nam sive ab eo ad xliii. recurras, sive a primo Iuliano ad eundem xliii. descendas, in bisextilem incidis. Sed falsum est annum Iulianum ex Augusti reformatione bisextilem fuisse: praesertim si vitiosum bisextum duodecimum anno Iuliano xxxvi., quod Annales faciunt, tribuerimus, adeo ut Augustus anno xxxviii. statuerit duodecim illos sine bisexto transigendos esse. Ut enim ab anno Iuliano xxxvii. primus ex duodenis illis ἀμεβόλοις coeperit, duodecimus erit Iulianus p. 106. xlviii., quo exacto peremptisque bisextis superfluis tribus annus in viam reductus est. Hanc vero, ut ordine ac ratione deinceps insisteret, quarto post xlviii. anno bisextilis annus collocandus fuit, Iuliano scilicet li., ut ex Paulo Middelburg. superius ostendimus. At vero si li. annum bisextilem Augustus esse voluit, in idem vitium incurrit quod Iulianae editionis initio commissum fuerat, nempe ut tertio post bisextilem anno bisextilis aliter poneretur. Denique nemo hactenus inventus est qui Iulianum li. post Augusti emendationem bisextilem faceret.

At enim trecentesimus sexagesimus quartus post illum bisextilis est, aut docendum in recensendis coss. vitium irrepsisse. Haec enim Annalium verba sunt. Sed et illud non minus falsum, annum aerae Christianae 364. post Lentulum et Marcellinum coss. esse trecentesimum sexagesimum quartum, cum vere sit ab illorum consulatu 366. Sciendum enim est duo in Annalibus paria consulum exempta, quibus ex ordine sublatis, Christiana aera, quae biennio hactenus anticipata fuerat, cum vulgari demum in concordiam rediit; quod idem in Onufriani Fastis, pari coss. uno suppresso, contigit, de qua re opportunius alibi dicitur.

Iam vero, quod aera illa communis, quam a Christi natali repetimus, eundem natalem in finem Iuliani xlv. coniciat, ex disputatis hactenus ita colligitur. Augustus imperator excessit anno Iuliano lix. Est autem is aerae Dionysianae xiv., ut ante demonstratum est. Igitur aerae huius initium ex a. d. Kal. Jan. incipit anni Iuliani xlvii., adeoque natalis Christi Dionysianus cum anno Iuliano xlv. exeunte congruit. Quinetiam cyclorum pervulgata receptaque methodus vel pueris cognita huius rei fidem ab invitis extorquet. Nam si hoc anno, quo haec scribimus, qui est aerae Dionysianae mdcxxi., cyclus vulgo numeratur, solis vi., lunae vii., indict. iv., necesse est ut annus aerae primus cyclos habu-

erit, solis x., lunae ii., indict. iv. Natalis vero Christi solis ix., lunae i., indict. a Kal. Ian. iii. Non potest autem triplex hic postremus character alteri quam xlv. Iuliano tribui, Olymp. cxciv. anno iv. labente, Urbis Romae a Palilibus Varronianis dccciii., id quod, si recte superiora posita sunt, necessario sequitur. Praetermitto sideris utriusque defectiones ac reliquos annorum characteres ac notas, quibus velut firmissimis praesidiis temporum haec doctrina munitur; de quibus plerisque hac tempestate docte acuteque scripserunt.

Ac de cyclis et id genus aliis mentionem hoc loco ne litera quidem attigissem, nisi a nonnullis totum hoc negotium improbari cernerem, ac tanquam inane etque otiosum rideri. Vidi ego nuper qui huic methodo pondus ac fidem iis rationibus detraheret. Primum cyclorum incertam aiebat esse dispositionem, neque quenquam unum cum altero convenire: quod alii alio solis ac lunae cyclo fabricatum velint universum. Sed huic facile a nobis occurritur. Nemo est enim, qui quidem duo ac tria numerare possit, qui in Dionysiana vulgarique forma cyclos aliter computet quam quivis e vulgo. Potest quidem in annorum, qui ab orbe condito fluxere, quovis alter ab altero dissentire. Sed qui de annis inter se convenerint, in cyclis, nisi pecudes sint, convenient necesse est. Habet vero magnum ea res ad annos evolvendos usum et opportunitatem, ut a teipso non dissideas, ut annorum varietates, quae sunt pro nationum diversitate multiplices, certam ad regulam normamque dirigas, ut ab astronomicis observationibus in persequenda temporum descriptione non abhorreas. Etenim si anni Iuliani forma, quae post aliquot annorum millia recepta fuit, propter commoditatem ab omnibus hodie chronologis ad anteriora etiam tempora revocatur ac eamque referuntur iure caeterae, cur non in cyclis usurpare idem licebit? Quaeritur quo anno Cyrus in Perside regnare coeperit. Audies a chronologis anno primo Olymp. lv. imperium cepisse. Sed cum Olympiades ab aestivo solstitio ineant, utrum de prioribus vi. anni illius mensibus, an de posterioribus loquantur, hoc est de anno periodi Iulianae 4154., an 4155., nihilo magis agnosces. Quod si chronologus ille, quisquis est, cyclos addiderit, statim utro anno factum dixerit necessario docebimur.

At enim in anno aliquo primum cycli defixi esse debent, quo ex anno reliquorum cycli pendeant. Is autem neque ex scriptura neque aliunde potest celligi. Itane vero? De cyclis inter Christianos hodie non convenit, qui quidem communem matris ecclesiae, hoc est Romanae, usum retinent? Non omnes annum Christi natalem in cyclum solis ix., lunae i. conferunt? Quis est qui, si alios in ista methodo cyclos statuerit, non vel ab logica refellatur? Habemus igitur in aera Dionysiana statos et fixos annorum cyclos, a quibus tam ad superiora quam ad inferiora tempora progredi in infinitum licet: neque necesse est id ex ullius testimonio scriptoris vel eclipsi ex aliqua constare, cum consensu omnium stabilita sit ista methodus et in usum deducta. Postremo illud opponitur, quod ad cyclorum ac coelestium omnium *παρνομένων* elevandam fidem pertinet. Nam cum eclipsim aliquam Tacitus puta, vel Dio, certo anno contigisse narrent, horum scriptorum testimonium fidem non facit humana maiorem. Quare quod indidem elicitur, tantam habet certitudinem, quanta historici illius esse potest, qui id affirmat, autoritas. Ex quibus non mediocriter aberrare contendit eos omnes qui ex istiusmodi rebus demonstrationes pollicentur et de diebus atque horis sane fidenter pronunciant, tanquam nuper ex deorum concilio aut intermundiis Epicuri descenderint. Ita enim iocari voluit, quod necesse non fuit. Verum quid illud est, quaeso, quod istic audio? Non habent mathematicorum

observationes maiorem humana fidem? Acciderit haec eclipsis hoc vel illo imperatoris anno, historiae fide nititur, quae tametsi humana sit, ab ea tamen recedere vix interdum esse videatur hominis. Sed cum ad Iulianos praesertim annos, quos omnes sibi chronologi praefigunt, deducta res fuerit, quoto anno eclipsis illa contigerit, non humana iam fide, hoc est sola scriptoris autoritate, sed certissima demonstratione constat, de qua nisi prius imperitia numerandi vel tabularum vitio lapsus sit, dubitare nemo poterit. Ecce tibi in hoc, quod tractamus, argumento quanta sit istorum characterum utilitas potes animadvertere. Quod paulo post Augusti mortem luna defecerit etsi ex historicorum testificatione credimus, est ea tamen constans opinio, de cuius veritate ne levissime quidem dubitatur. Iam quotus hic annus sit aerae Christianae quaeritur. Qui cyclorum et eclipseon methodum damnant, anno Dionysiano xv. tribuere solent. Atqui is est xiv., nec ulla unquam astronomia alium huic eclipsi, quae paucis post Augusti mortem diebus, Septembri mense contigit, annum definit. Quis non igitur ex eo confici necessario putabit, Augustum aerae Christianae anno xiv. mortuum esse, non xvi.? Vides maiorem humana fidem, cum humana tamen implicatam et connexam: quae tametsi humanae, hoc est alterius, qua sola isti nituntur, esset similis, non ideo tamen aspernanda foret, quod humana, sed vel eo nomine commendanda, quod ad humanam humana fides adiuncta, ut non humana maiorem, ita simpliciter, eaque, qua contenti illi sunt, certiorum credulitatem pareret.

DE VULGARI METHODO QUA CHRISTI NATALIS ANNUS INVESTIGATUR.
UBI ET DE AERA DIONYSIANA.

Nimis multa fecisse verba videor, nec dum tamen rei ipsius caput attigisse. Nondum enim quo anno quibusve coss. natus sit exposuimus. Hoc igitur quicunque certa ratione investigare conati sunt, licet non eadem inter se senserint, uno tamen eodemque Lucae testimonio freti diversas in partes abierunt. Scripsit evangelista baptizatum esse dominum anno xv. Tiberii, cum esset quasi annorum triginta: Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς ὡς αἱ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος ὢν, ὡς ἐνομίζετο etc. Quae verba unum istud significant, non multum a tricesimo anno aetatis abfuisse. Sed utrum tricesimo absoluto et altero ac tricesimo ineunte, an post xxx. ineunte xxx. id acciderit, diserte non explicant. Imo vero licet aliquis Christum anno xxviii., vel xxxiii., baptizatum esse dicat, non tamen evangelicae autoritati meo iudicio repugnet, de quo postmodum videbitur. Sed qui Lucae verba angustioribus spatiis circumscripserunt, alii xxx tunc annos expletos fuisse, alii xxx duntaxat opinati sunt. Utrique vero baptizatum volunt Christum Geminis duobus coss. anno Iuliano lxxiv., quod in eum incidat Tiberii annus xv. superiore anno ex A. D. xiv. Kal. Sept. inchoatus. Unde cum in baptismi anno conveniant, in natali ipso uno anno dissident. Priorem de expleto tricesimo anno sectam et opinionem Annales Ecclesiastici sequuntur, eandemque tuetur acerrime Scaliger vi. de Emend. Temp. Sed magno, ut solet, conatu levissime probat. Sic enim disserit: Christus Dominus xxx annos absolverat. Nam xxx annorum is esse dicitur qui tricesimum annum absolvit: ut anniculus est is qui cccclxv. diem attigit, Leg. Annic. de Verb. sign. Quod autem scripsit Lucas, ὡς αἱ τριάκοντα, particula ista Caph est non ἀπορητικόν, sed ἀληθινόν, ut illud Ioan. i. quasi unigeniti a patre. Sed esto, inquit, ἀπορητικόν: Pauci igitur dies complendo xxx. anno deerant, puta xx, vel mensis: quanquam ne mensis quidem defuturus videatur, si ὡς αἱ ἀπορητικῶς accipiamus. Sed mensis desideretur, aut duo menses anno tricesimo absolvendo; et dies baptismi esto vi. Ian. Ergo eodem anno paulo

post baptismum, puta Februario, coeperit annum xxxvi. Iam vero Lucae verba p. 109. perinde accipit ac si esset scriptum: καὶ αὐτὸς δ' Ἰησοῦς ἤρχετο ὡν ἔτων τριάκοντα, υἱός, ὡς ἐνομίζετο. Sed haec Scaligeriana loci illius expositio, ut hinc potissimum exordiar, absurda est et barbara. Quis enim ita Graece loquentem ferat: Ἰησοῦς ἦν ὡν ἀρχόμενος, pro eo quod est: ἤρχετο ὡν. Satin' ridiculum ac putidum est, ἐγὼ εἶμι ὡν ἀρχόμενος, pro ἐγὼ ἄρχομαι. Atqui hanc ipsam interpretationem anteponit alteri, quae minus habet absurditatis, tametsi ne ea quidem placet; quasi Lucas id voluerit, ἤρχετο ὡν τριάκοντα ἔτων, ὡν ὡς ἐνομίζετο. Quare multo est ille sensus aptior, ut ὡν ad posteriora referatur, ἀρχόμενος ad superiora. Ἦν δ' Ἰησοῦς ἀρχόμενος ὡς ἐτῶν λ, ὡν ὡς ἐνομίζετο, υἱός etc. Epiphanius certe haeresi Lxxviii., num. vii. ὡν ad υἱός, non ad ἀρχόμενος pertinere docuit, com ita locum illum protulit: ὅτι ὡν υἱός, ὡς ἐνομίζετο Ἰωσήφ. Quinetiam haeresi xxx., num. xxix. ἦν δὲ Ἰησοῦς ἀρχόμενος εἶναι. Sed controversiae quaestionisque caput in ὡς ἐτῶν particula positum est, quod ut plurimum ἀπορητικὸν esse solet et de perfecto absolutoque reistatu nonnihil detrahit. Hoc vero loco non ἀπορητικὸν, sed ἀληθινόν, ac prorsus affirmativum esse Scaliger et cum eo plerique sentiunt. Qui mihi vim usumque voculae istius non satis animadvertisse videntur. Nos triplicem illius potestatem apud Graecos observavimus. Prima est, cum ἐνδοιαστικῶς, vel ἀπορητικῶς, sumitur, ut apud Lucam cap. xxi., 41.: καὶ αὐτὸς ἀπεσκάσθη ἀπ' αὐτῶν ὡς ἐτῶν λίθου βολήν; et cap. i., 56: ἔμεινε δὲ Μαριάμ σὺν αὐτῇ ὡς ἐτῶν μῆνας τρεῖς. Secunda vis est συγκριτικῆ, sive comparativa. Ita Luc. iii.: καὶ καταβῆναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον σωματικῶς εἶδει ὡς ἐτῶν περισσεύων. Quamquam haec posterior notio ad priorem potest referri. Quod enim alteri simile dicitur, non idem est omnino. Tertio demum αἰτιολογικὸν est ὡς ἐτῶν, sive causativum. Nam si quis diligenter attenderit, inveniet particulam ὡς vel ὡς ἐτῶν, nisi ambobus illis modis usurpetur, causam continere, propter quam id quod narratur acciderit. Sic apud Homerum Ὀδυσσ. ε', 253.

Ἐπλόμεν Βορέη ἀνέμω ἀκρασί, καλῶ,

Ἐπιθῆως, ὡς ἐτῶν κατὰ βῆσον.

Cur facile navigaret, causam continet vox ὡς ἐτῶν, videlicet quod secundo mari ferretur, ὡς ἐν ὕδατι κάτω βῆσονται, καὶ οὐ στατῶ κατ' ἰσότητα ἐπιφανείας, ait Eustathius. Similiter in illo Ioannis loco, δόξαν ὡς μονογενοῦς: *gloria eius, quasi unigeniti*, ἐμφατικὸν et αἰτιολογικὸν est ὡς. Cur enim tanta sit gloria, conditionis eius ac dignitati debet adscribi. Quare idem est quod *utpote*. Sed ea significatio particulae ὡς potius quam ὡς ἐτῶν convenit. Imo, ut in Thesouro Stephanus monet, ὡς ἐτῶν frequentius usurpatur pro *circiter, fere*, ac fortasse nunquam aliter, praesertim in prosa oratione sumitur. Unde colligas perperam Ioannis illum locum ad id afferri, ut tricesimus annus solidus ac completus baptismi tempore fuisse videatur. Primum ibi est ὡς, non ὡς ἐτῶν, et apud interpretem nostrum quasi idem est ac *tanquam*. Deinde αἰτιολογικῶς et ἐμφατικῶς usurpatur. At in altero illo Lucae loco ὡς ἐτῶν αἰτιολογίαν nullam aut ἔμφασιν habet, aut vero similitudinem. Non recte igitur cum superiore confertur.

De *anniculi* notione quod proponit Scaliger, nihil ad rem facit. Aliud enim p. 110. est *anniculus*, aliud *quasi anniculus*, de quo sermo nobis est. Reliqua Scaligeri collectio implicata et inanis est. Nam quis haec intelligat? Si ὡς ἐτῶν ἀπορητικὸν sit, dies tantum xx, aut ad summum mensem ad rotundum defuisse numerum. Quare ut Ianuarii vi. baptizatus fuerit, Februario mense tricesimum implese. Quasi vero qui ὡς ἐτῶν apud Lucam ἀπορητικῶς sumi voluerunt, Christum Februario mense natum esse crediderint; ut Onufrius, qui duodecimo prope mense post baptismum vertente triginta demum annos evolutos existimat. Neque vero ὡς ἐτῶν

ἀπορητικῶς sumptum paucorum tantum dierum, aut unius mensis, imo anni discrimen facit. Sed qui paucis annis infra aut supra numerum consistit, ὡς αὖ τριάκοντα ἑτῶν dici potest, ut Epiphanius alicubi disputat.

Quod ipsum Keplerus cap. XIII. alterius loci comparatione erudite declarat. Nam cum Matth. XVI. scriptum sit, post institutum a domino sermonem, μεθ' ἡμέρας ἕξ transfiguratum esse, Lucas eandem historiam exponens cap. IX. id post dies ὡς αὖ ὀκτώ ab illo ipso sermone factum esse narrat. Ubi eadem ὡς αὖ vocula usus est, cum ad verum numerum biduum, hoc est tertiam partem addidisset. At instat Scaliger. Et Nullus, inquit, *Græcismus patitur*: ἐγὼ ἀρχομαι τριάκοντα ἑτῶν, *pro* ἀρχομαι τοῦ τριακοστοῦ ἔτους. *Iesus ἦν τριάκοντα ἑτῶν τοτὸ ἄννο χχχι., sed absoluto tricesimo statim dicebatur ἀρχεσθαι ὄν τριάκοντα ἑτῶν. Non enim intelligunt participium ὄν tacitum, quod omisum est ne repetatur, ἦν ἀρχόμενος, id est ἤρχετο.* Haec ille. Vis est igitur omnis in vocabulo isto, ἀρχόμενος posita; quod ad initium aetatis tricenariae referunt omnes. Sed Onufrius XXIX annos evolutos ac paucos dies tricesimo libatos existimat, quasi istud sit ἀρχεσθαι εἶναι ὡς αὖ ἑτῶν λ. Scaliger negat probam esse locutionem, nisi triginta iam anni completi sint. Mihi vero, ut ingenue dicam quod sentio, alia vis esse videtur participii illius, quam ut inchoatum aut expletum tricenarium demonstret. Nam cum particula ὡς αὖ, ut supra declaratum est, diminuendi vel dubitandi notionem habeat, quis est qui scripsisse Lucam putet: *Incipiebat esse Iesus plus minus annorum triginta?* Hoc enim esset ad infinitam particulam infinitum verbum adlicere, cum tam ὡς αὖ quam ἀρχόμενος infinitam minimeque determinatam significationem habeant. Placet igitur verbum ἀρχεσθαι ad initium praedicationis, οἰκονομίας vel τῆς ἐπιφανείας referre; quia post baptismum, qui hactenus dedita erat, in apertum lucemque prodire coepit. Quam loci huius interpretationem postea apud Iansenium scriptorem eruditissimum reperi, qui eandem caeteris anteponit omnibus. Praesertim cum Act. I. com. 22. eodem sensu verbum illud usurpatum fuerit: ἐν ᾧ εἰρήθε καὶ ἐξῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς ὁ κύριος Ἰησοῦς ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου. Et cap. X, 37. ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας μετὰ τὸ βάπτισμα. Quae si vera sunt, apparet ex illis Lucae verbis certum aetatis Christi tempus definiri non posse. Nec est quod certorum Patrum opponatur autoritas, qui non aliud affirmare possunt quam quod ex Luca didicerunt, neque est ulla ratio cur ex illorum verbis Lucam interpretemur potius quam ex Luca quae ab illis asseverari videntur. Quanquam tametsi non modo Patres, sed et Lucas ipse

p. 111. perfectos consummatosque tricenos annos diceret, nihil tamen obstat, quin, si minus cum historia congrueret, eodem id acciperemus sensu quo cap. II, 21. Lucas idem dixit: *Post consummatos octo dies*; cum octavo ipso circumcisus sit puer, ut Iansenius observat. Frustra igitur Ignatii locus ille ex Epist. ad Trall. velut *peremptorius* obijcitur: καὶ τρεῖς δεκάδας ἑτῶν πολιτευσάμενος βραβίσθη ἐπὶ Ἰωάννου; *adversus quem nemo vel mutire, nedum refragari iure debeat.* An enim plus est dicere: ἐπολιτεύσατο τρεῖς δεκάδας, quam, ἐπλήσθησαν ἡμέραι ὀκτώ, aut quod alibi de transfiguratione legitur, μεθ' ἡμέρας ὡς αὖ ὀκτώ cum sex tantum a Matthaeo solidi numerentur. Miror tantum in illis Ignatii verbis aliquid momenti ad illam sententiam inesse nonnullos arbitrari. Ac si autoritate res agitur, habemus antiquissimos, gravissimosque Patres, qui non ut Ignatius obscure, sed aperte, quemadmodum Lucae verba a nobis interpretanda forent, opinione sua docuerunt. Iustinus Martyr Dial. cum Tryphone pag. 92. edit. Rob. Steph. καὶ τριάκοντα ἔτη, ἣ πλείονα, ἣ καὶ ἐλάσσονα μείνας, μέχρις οὗ προελθῆεν Ἰωάννης κῆρυξ αὐτοῦ. Dubitat utrum annos triginta Christus excesserit, an infra illos con-

stiterit, cum ad Ioannem accessit. Cur ita? Nonne quod Lucas ἀπορητικῶς loqui visus est, cum ἐπὶ τῶν τριάκοντα scripsit? At Irenaeus tantum ab rigidis illis praefractisque vocularum interpretibus abhorret, ut lib. II. cap. xxxix. Christum baptismi tempore nondum aetatis annum tricesimum explevisse censeat. Praetermitto recentiores apostolicis illis temporibus Patres, caeterosque graves et eruditos homines, qui Lucae testimonium ἀδιορίστως aetatem Christi ac πλατυκῶς significare non dubitant. Nec defuerunt qui pro ἀρχόμενος, ἐρχόμενος legerint, ut Epiphanius et Euthymius; adeo participium ἀρχόμενος ad officii et praedicationis exordium, non ad ineuntem aetatem illorum sententia revocatur.

Sed est aliud quiddam, quod veteres perinde ac recentiores omnes qui de natali anno Christi disputarunt tanquam certissimum vulgo sumpserunt, nimirum Christum anno xv. Tiberii baptizatum fuisse. Unde cum Tiberii xv. coeperit anno Iuliano LXXIII., Silano et Nerva coss. ex a. d. xiv. Kal. Sept. et baptismus Christi in Ianuarii vi. incurrerit, convenit anno Iuliano LXXIV. Geminis duobus coss., quae est omnium fere communis opinio. Quod illorum firmitatem si quis extorserit, omnis illa Christi natalis investigandi ratio labefactata concidit. Atqui anno ipso Tiberi xv. baptizatum esse Christum unde tandem habuerunt? Lucas enim cap. III., anno xv. Tiberii Ioannem sancti spiritus afflatu ad praedicandam poenitentiam prodiisse narrat, non vero Christum eodem illo Tiberi xv. anno a Ioanne baptizatum. Etenim fieri potest ut Iuliano LXXIV., Tiberii xv. exeunte, usque Augusto ineunte, Ioannes relicta solitudine in publicum emergerit, et anno LXXV. Iuliano baptizatus ab eodem sit Christus, Tiberii xvi. Quod a nemine, quantum sciam, hactenus observatum plurimum ad communis ac Dionysianae aerae patrocinium confert. Nemo est enim tam parum, non dicam mathematicis artibus, sed vulgari illa peritia subducendorum temporum instructus, qui non pugnare secum illos omnes animadvertat, qui natalem domini ex aera vulgari alio anno, quam Iuliano XLV., Lentulo et Pisone coss., collocandum scriperunt, ita ut primus eorum, quos a natali Christi putamus, Iulianus sit XLVI., C. Caesare et Paulo coss. Quod quidem eclipseon ac coelestium motuum descriptio et cycli ipsi ex vulgari methodo satis evincunt, ut abunde hactenus ostendimus. Quod si quis aeram vulgarem, quam Dionysianam vocant, cum iis omnibus conciliare voluerit, imo consentire ipse secum, primum Iuliano anno ac coss. quos dixi natalem Christi tribuere debet, tum eundem Christum Iuliano LXXV. baptizatum asserere, anno aetatis xxxix. iam completo, et ineunte xxx. Alioqui cum Geminorum consulatus anno xxxix. Dionysianae aerae congruat, cyclo solis x., lunae xi. Christus expletis duntaxat xxviii. annis baptizatus fuerit. Imo vero si Dionysii illius aerae conditoris ac Bedae decretis insistimus, nonnisi xxvii. annos absolverat Christus, cum ad Ioannem venit.

p. 112.

QUOMODO VULGARIS AERA CHRISTI AB AUTORE DIONYSII INSTITUTO DISSIDEAT.

Sciendum enim est annum illum, quem aerae vulgaris primum facimus et proxime a natali ipso Salvatoris auspicamur, a primo illius autore incarnationis ac natalis annum esse constitutum, id quod ex Dionysii ipsius ac Bedae testimonio planum faciam. Nam Dionysius, ut autor est Beda lib. de Temp. Ratione cap. xlv. et alibi saepe, cyclum suum annorum DXXXII ab eo inchoavit anno qui incarnationem et nativitatem antecessit. Itaque primum annum cycli sui voluit eum esse, qui est aerae communis DXXXII., secundum vero eum qui est DXXXI.

Quo fit, ut si retro progredi volueris, annus primus cycli Dionysiani proxime incarnationis ac nativitatis annum praecedat. Idem in Computo cap. xvii. repetit Beda, et ne qua dubitatio possit esse, certos characteres addit, quibus secundas ille annus cycli ab aliis discernitur. Veluti quod epactas habuerit xi, concurrentes v, luna item xiv. in viii. Kal. Apr., dominica vero paschalis vi. Kal. Apr., luna xvi. Est enim hic annus aerae communis primus, cyclo solis x., lunae ii., epactae xi., concurrentes v. Novilunium medium ex Friscis Mulleri Tabulis Martii xiii. hora 7, 59, 39, post med. noctem, luna xrv., Martii xxvi.: sed ob προφήτην Nicaenis temporibus, ad quae Dionysius cyclum suum dirigit, novilunium Martii xii., luna xiv., Martii xxv., sive viii. Kal. Apr., lit. dominic. B. Proinde Martii xxvii. dominica. Hinc est quod, ut scribit Beda, Dionysius ad methodum decemnovennalis annis domini unum adici iubet, *significans illo incarnato unum circuli decemnovennalis annum iam fuisse completum*. Quibus ex Bedae Dionysiique verbis vitiosam Dionysianorum cyclorum descriptionem esse patet, quae apud eundem Bedam tomo i. reperitur. Ibi enim anno primo litera E ponitur, anno secundo, D, C. Atqui primus annus cycli Dionysiani bisextilis est, non secundus, qui habet literam B, uti prior D, C. Ideo merito Beda correxit et bisextilem cycli primum annum esse voluit. Quanquam suspicari licet Dionysium primo annum natalem in tertium Olymp. cxciv. conicientem recte adnotasse proximum illum ante bisextilem fuisse, eique propterea literam E tribuisse, postea tamen hallucinatum natalem summovisse in annum iv. Olymp. eiusdem, vel certe alteram quempiam adscripsisse literam E, quam convenire nosset anno iii. Olymp. cxciv., cui Dionysius natalem assignaverat, nec advertisse minus hoc ad suum institutum quadrare. Utunque vero ceciderit, nos aeram Dionysianam uno anticipamus anno, et quem ille incarnationis et nativitatis annum esse voluit, proximum a nativitate constituimus quod imprudentibus nobis obrepsit. Cum enim maiores nostri annos ab incarnatione numerarent, postea factum est, ut qui nativitate potius initium repetere vellent, cum ix menses detrahere deberent, tribus antevertere maluerint, et ab eo natali, qui incarnationis epocham antecedit, non ab eo qui sequitur, numerandi principium duxerint. Tametsi vetustissimus hic error est adeoque Dionysii ipsius ac Bedae. Hinc illa velut ex tripode pronuntiata sententia: *Habet enim, nisi fallor, ecclesiae fides, dominum in carne paulo plus quam xxxiii annis usque ad sua tempora passionis virisse, quia videlicet xxx annorum fuerit baptizatus, sicut evangelista Lucas testatur, et tres semis annos post baptismum praedicaverit*. Haec Beda cap. illo xlvii. Quae si ex ecclesiae ut asserit fide decreta sint, nihil caussae est quin ipsa contra communem ecclesiae fidem sentiat. Etenim Christum passum esse tradit anno aerae nostrae xxxiv. Unde quemadmodum annum aerae nostrae dxxxiii., qui est secundi Dionysiani cycli secundus, respondere censet anno illi quo Christus incarnatus est, ita ad dxxxiii addi iubet xxxiv, ut fiant dlxxvi, qui annus respondeat alteri illi quo passus est dominus, qui est aerae xxxiv. Apparet igitur apud Bedam et Dionysium eo anno, qui est aerae communis xxxiv., cycli Dionysiani xxxv., Christum esse passum. Quare cum, ut illi statuunt, anno cycli secundo, aerae autem primo, incarnatus natusque sit dominus, cum passus est, annos absolverat duntaxat xxxii cum aliquot mensibus. Nisi forte annum aetatis primum numeremus illum, quo in utero matris gestatus est; quod absurdissimum est. Et tamen Campanus insignis computorum artifex in illud prolapsus est. Nam in Computo cap. xxrv. et xxxii. Christum dominum natum asseverat anno cycli decemnovennalis secundo, cycli vero epactarum tertio, ante ii menses inchoato, die vicesima quarta

lunationis embolimacae, quae secundo Decembris iniiit, cyclo solis x., litera dom. B. Non alius hic annus est quam aerae Dionysianae primus, cycli Dionysiani secundus, quem nos primum a natali computare solemus; quo cyclus epactarum tertius, qui idem est cum Alexandrino, ab Septembri mense coepit, currente aureo num. II. Rursus passum esse Christum docet anno aetatis xxxiv., quo pascha in iv. Eid. Apr. incidit. Est is annus aerae Dionysianae xxxv., quo cyclo labente lunae xvii., neomenia Nisan Nicaeni cadit in Martii xxvii., feria i., cyclo solis xvi., litera dom. B. Quare decima quarta paschalis incurrit in ix. Apr. fer. vii. Postridie itaque dominica paschalis. Atqui ut Christus natus sit exeunte anno Dionysiano secundo, anno xxxiv. exeunte, non amplius xxxii annos solidos expleverit, ineunte vero xxxv. tricesimum tertium inchoabat. Ergo primum aetatis annum Campanus eum numerat quo in materno utero gestatus est.

DE SIGEBERTI, MARIANI, ALIORUMQUE CHRONOLOGORUM
HALLUCINATIONE, QUOD AD AERAE ANTICIPATIONEM PERTINET.

p. 114.

Quod est a nobis proxime disputatum, Dionysianam aeram, cum ab anno incarnationis inchoanda sit ab eo qui nativitatem sequitur, hodierno usu repeti, prima fronte Sigebertus animadvertisse videri potest. Nam ad annum dxxxiii. haec adnotat: *Ab hoc etiam anno Dionysius abbas orditur cyclum suum, cyclorum v. decemnovennalium. Et quia secundus annus huius operis concordare debet in ratione computi primo anno nativitatis Christi, debet xxxv. annus cycli Dionysiani concordare in ratione computi tricesimo tertio anno nativitatis Christi, scilicet ut xiv. luna Aprilis occurrat ix. Kal. Apr. in v. feria, passio Christi viii. Kal. Apr. in vi. feria, resurrectio vi. Kal. Apr. in dominica die. Sed quia non ita occurrit, sed luna xiv. Aprilis occurrit eo anno xii. Kal. Apr. in prima feria, dominica vero dies paschae in v. Kal. Apr. ideo improbat, quia repugnat evangelicae veritati.* Haec Sigebertus. Quae cum obscurissima sunt; tum vero cum ait annum cycli Dionysiani xxxv. respondere xxxiii. nativitatis, istud ipsum, quod a nobis observatum est, affirmare videtur. Nam si Dionysianus cyclus uno anno incarnationem antecedit, necesse est ut eiusdem cycli tertius primus sit post nativitatem, adeoque cycli xxxv. sit a nativitate xxxiii. Ita annos nativitatis post nativitatem ipsam cuipiam inchoare videbitur. Verum character ille, quem subiicit, aliud nos existimare cogit. Etenim Dionysianam aeram damnat, quod cum annus cycli xxxv. cum anno nativitatis xxxiii. convenire debeat, quia secundus cycli primus est nativitatis, nequaquam tamen consentiat; propterea quod xxxv. cycli lunam habet xiv. in xii. Kal. Apr., feria i., hoc est Martii xxi., pascha vero v. Kal. Apr., annus autem nativitatis xxxiii. lunam xiv. habuerit ix. Kal. Apr., feria v., pascha vi. Kal. Apr. Igitur xxxv. cum xxxiii. non, ut debebat, congruit. Ita Sigebertus. Idem ad annum mlxxvi. ista scribit: *Hoc anno, qui est xiii. annus primi decemnovennalis cycli in repetito magno anno Dionysii, duobus magnis annis a passione domini revolutis, omnia, quae ad cursum solis et lunae spectant, anno dominicae passionis concordant. Unde apparet quod Dionysius non recte annos domini cyclo suo annexit. Quia enim ab anno domini dxxxii. cyclum suum orditus est, nimirum intendit Christum fuisse natum anno secundo prioris magni anni, ac per hoc hic annus anno dominicae passionis concordans debuisset esse magni cycli annus non xiii., sed xxxiii., quia is fuit annus passionis domini, et per hanc consequentiam solaris et lunaris cursus concordant evangelicae veritati. Dionysius posuit nativitatem Christi xli. annis tardius quam de-*

buit. Haec illa. Cum in superiore loco definiisset, annum xxxiv. cycli debere esse nativitatis xxxiii., quo passus est dominus, nunc ut ideam passionis annus cum eo, qui xiii. numeratur, omni ex parte consentiat, ait ipsum debere esse cycli tricesimum tertium. Atqui xxxiii. cycli nativitatis, sive potius incarnationis, est xxxii. Quis hallucinationem non videt? Ex iis apparet nihil de biennio, quod ante annum natalis Dionysiani numerandum esse docuimus, in mentem Sigeberto venisse, et nativitatis annum ab eo cum incarnationis anno confundi; quoniam quidem secundum annum cycli, qui haud dubie incarnationis apud illos primus est, primum aequae nativitatis esse definit. Sed in illis duobus Sigeberti locis multa sunt partim scriptoris culpa, partim librarii incuria depravata. Ac priore quidem in loco nullum in numeralibus notis mendam esse, cum xxxv. cycli annum nominat, character ipse satis ostendit. Ait enim hoc anno decimam quartam lunam Aprilis (Aprilis lunam identidem appellat, non quae Aprili mense initium habeat, sed quae in Aprilem desinat, quod scholiastes quidam minus animadvertens vitiosum esse credidit) xii. Kal. Apr., feria i. convenire, pascha vero v. Kal. Apr., quod omnino magni cycli anno xxxv. congruit, aerae Dionysianae xxxiv., cyclo solis xv., litera dom. C., cyclo lunae xvi. Novilianiam paschale Nicaenum (nam *προλήγησιν* nullam saeculum illud agnovit) Martii viii.; proinde luna xiv. Martii xxi. Hanc annum cum xxxiii. nativitatis anno consecutire debere Sigebertus asserit, uti lunam xv. habeat ix. Kal. April., feria v., pascha vi. Kal. Apr., quandoquidem annus ille nativitatis eosdem illos characteres obtinet. Fungum, non hominem, oportet esse cui istud persuadeat. Annus nativitatis, sive aerae Dionysianae xxxiii., respondet cycli Dionysiani non xxxv., sed xxxiv., si quidem annus primus nativitatis est cycli secundus. Habet porro cyclum lunae xv., lunam vero xiv. in Kal. ipsis Apr. cyclus solis est xv., pascha Apr. v., litera D. Quocirca apud Sigebertum in priore loco legendum: *trigesimo quarto anno nativitatis Christi, pro trigesimo tertio.* At in posteriore ita corrigendum videatur: *non tertius decimus, sed tricesimus quartus, pro tricesimus tertius.* Quod et sequentia docent, cum ait *Dionysium nativitatis Christi posuisse xxi. annis tardius quam debuerat.* Adde xxi ad xiii, fient xxxiv anni magni cycli Dionysiani; qui quidem annus incarnationis erit xxxiii. Verum cum superiore Dionysio pugnabit istud, ubi xxxv. cycli passionis annum esse voluit. Igitur hunc in modum potius posteriore loco legendum: *debuisse esse magni cycli annus, non xiii., sed xxxv., et mox: Dionysius posuit nativitatem Christi xxxii. annis tardius, quam debuit, non autem xxi.*

Etenim vulgo persuasum illis omnibus erat, Christum passum esse xv. Martii, feria vi., resurrexisse vero Martii xvii., feria i. Quo velut postulato et axiomate freti historiam ac temporum annorumque seriem ad suam illam *κρῶληψιν* accomodare maluerunt, quam illud ipsum cuiusmodi esset diligenter inquirere. Itaque cum anni in toto Dionysiano cyclo tres omnino characterem hunc habere possint, nimirum xiii., qui est aerae xii., cui cyclus lunae congruit xiii., solis xxi., litera dom. CB: Item annus cclx., aerae cclix., cyclo solis xvi., litera B, lunae xiii., ac postremo ccccl., aerae cccclix., cyclo solis x., litera B, lunae xiii., pro eo quod caeteri remotiores essent, primum arripuerunt annum, qui est cycli Dionysiani xiii., aerae xii., et a Dionysio *μπατρισταμῶ* peccatum esse dixerunt annorum xxi., adeo ut qui numeratur incarnationis xii., cycli xiii., debuerit incarnationis esse xxxiv., cycli xxxv. Testatur id praeter Sigebertum Marianus Scotus, qui ad annum dxxxii. notat hunc ipsum annum primum esse magni cycli Dionysiani, cuius anno xiii. resurrexit dominus viii.

Kal. Apr., luna xvii. (sed pro viii. Kal. emendandum est vi. Kal.; alioqui cyclus esset lunae v., non xii.) hoc est anno xii. incarnationis, iuxta Dionysium. Cum autem ad annum dxxxiv. Bedae locum citat, quasi sit annus Diocletiani cōxlvi., scito librorum errore factum, ut haec nota, quae ad annum dxxxii. adscribi debuit, in dxxxiv. coniceretur; ne quis forte Marianum discrimen illud biennii, quod ante annos aliquot urgeri coepit, agnovisse cum Scaligero censet. Hic enim lib. vi. p. 513. ed. 2. de Emend. Temp. Dionysianam aeram biennio quam par sit brevior a Mariano dici confirmat, et haec ipsius verba commemorat: *Anno ad veritatem Evangelii MLXXVI., secundum vero Dionysii cyclum MLXXIV., Hillibrandus, qui et Gregorius etc.* Quae quidem verba in editione Francoford. Pistoriana, quae mihi cum haec scriberem ad manum erat, nusquam reperi. Sed ut alicubi legantur, quis non emendandas esse numerale notas videat? Etenim Dionysii cyclus vulgare aeram uno praecedat anno, estque cycli secundus aerae primus. Unde si quis aeram biennio promoveat, incidet in decemvennalis cycli annum xix., magni cycli Dionysiani dxxxii.; hoc est alterius cycli postulatitii ac proleptici ultimum. Ideoque annus verioris aerae mlxxvi. erit Dionysiani cycli mlxxv., non mlxxiv. Debuisset Marianus non cyclum Dionysii, sed aeram dicere. Cyclum enim Dionysianum neque Marianus neque Sigebertus improbant: sed incarnationis annis perverse duntaxat illigatum existimant; in quo non biennio, sed annis solidis duobus et viginti aberratum esse statuunt. Et cum errorem istum vulgari annorum rationi tam constanter adscribant, mirum est illos in Chronologiis suis ad eam ipsam adhaesisse quam damnaverant, neque aliter quam ex Dionysiano praescripto tempora digessisse. Marianus enim ad eum annum qui incarnationem et natalem domini ἀνασως antecedit, haec observat: *Cyclus magnus paschalis incipit hinc: in cuius anno secundo iuxta Dionysium indictione tertia natus est Dominus.* Idem etiam anno sequenti, Urbis dccclx., Lentulo et Messalino coss. Olymp. cxciv., anno iii. indict. iv. die dominico natum esse Christum asseverat. Itaque Christianam aeram a cyclo Dionysiano ii. exorsus est, cyclo solis x., littera dom. B., tam in emendata bisexti ratione quam in vitiosa illa, qualem ex Paulo Middelburgensi supra proposuimus. Sed cum idem Marianus Christum ait secundum Dionysium natum indict. iii., librarii culpa iii. pro iv. irrepsit. Nam subinde indict. iv. natus dicitur. Tametsi ne hoc quidem verum est, indictione iv. natum esse, sed v., si quidem indictiones a Septembri, ut Beda docet, exordiri velimus. Cum enim primus annus Dionysiani cycli indict. iii. coeperit, cuius a Septembri quarta coepit indictio, consequens est annum eiusdem cycli ii., qui indict. iv. coepit, in fine, hoc est a Septembri, indictionem quintam habuisse; et quoniam Christus, ut toties Marianus occinit, anno cycli secundo natus est, indictione haud dubie quinta natum esse.

p. 117.

Ut autem nulla Scaligerianae suspitioni latebra supersit, qua biennii προχρονισμὸν illum, quem Dionysianae aerae tribuit, Mariano suboluisse coniciat, admonendus lector est apud Marianum, quae ad annos adscripta sunt scholia saepenumero luxata suo loco et alieno posita videri, nec raro numerorum notas esse mendosas. Exempli causa annum primum cycli Dionysiani componit cum anno Urbis dccclix., Sabino et Passieno coss. Tum anno sequenti Lentulo et Messalino coss. anno primo Christi, numerat Urbis dccclx. Olympiadis vero cxciv. annum iii. Atqui annus esse debuit Urbis dcccl., ut est in Fastis Cassiodori et Cuspiniani. Erratum igitur a librario est, qui 752. pro 750. exscripsit. Proindeque non tres anni desunt, ut is qui editioni praefuit adnotavit, neque, ut deessent aliqui, plures duobus inserendi forent. Non enim animadvertit aeram Christianam

non post nativitatem, ut hodie fit, a Mariano et mediae vetustatis chronologia, sed ab ipso incarnationis anno repeti. Nec minus in reliquorum notis annorum sive Marianus ipse, sive librarius peccat; etsi saepius rectam viam incolat. Verbi causa anno Christi LVII. cycli quarti decemnovennalis initium collocat indict. xv. Recta. Coepit enim cyclus i. hoc anno sive a Kal. Ian. sive a paschali mense, indict. xv.; at in Septembri indictio XVI. Ex quo sequitur primum annum coepisse indict. IV. Est autem hic cycli Dionysiani II., quo exeunte natus est Christus. Ergo indict. V. natus est secundum Dionysium. Ita anno CCCIV. notat cycli decimiseptimi annum primum, indict. VII. Recte item anno CCCXII. notat cyclum I., indict. XIV. At anno CCCXXI. cyclum I., indict. III., ubi indict. IV. legendum. Perperam quoque anno CCCXVIII. cyclum posuit I., indict. XI., quod anno CCCXIX. convenit. Anno vero CCCXVIII. recte cyclus primus, sed male indictio XV. adscribitur, pro I., cum anno CCCXVIII. indictio fuerit XI. Caetera huius auctoris, aut aliorum persequi otiosum ac supervacuum est. Illud quidem evidenter apparet, Marianum ab aera Dionysiana non recessisse, eundemque primum Christi cycli secundum habuisse, quo incarnatus et ortus est Christus. Verum hunc annum, ut et Dionysianam aera, male cum annis Urbis et Olympiadum componit, ut hactenus liquido constitit. Quinetiam baptizatum esse Christum idem asserit anno aerae XXXI., aetatis ineunte XXX., hoc est absolutis XXX; ex quo colligas anno aerae Dionys. primo Christum ex istorum sententia esse natum. Eodemque modo cum anno aerae XXXIV. passus ponitur, idipsum aetatis illius XXXIII. ineunte, absoluto vero XXXII. contigerit oportet; ut verum sit quod de aerae anticipatione paulo ante docuimus.

Quocirca falsum est Marianum Dionysianam aera biennio antevertendam putasse. Quod autem ad XXII vel XXI annos attinet, quos a Dionysio praetermissos tam ipse quam Sigebertus existimat, agemus de iis in sequenti diatriba de passione domini. Hanc eandem XXII annorum summam deesse Paulus Forsempronienensis ex quadam revelatione didicerat. Ridicule sane. Nam et ipse revelationem suam negligit et in eo tandem acquiescit, ut Dionysianae aerae biennii labem imputet, sed contra ac recentiores faciunt. Non enim *μεταχρονισμόν*, sed *προχρονισμόν* peccatum statuit, ideoque biennio quam revera sit tardiores esse oportere contendit. Norunt omnes qui autorem istum legerunt, qui quidem hodie inventu perrarus est, quam immanem ea de re commentarium scripserit eruditione haud vulgari illa quidem refertum et ad cyclorum annorumque methodum cum primis utilem. In huius igitur operis libro XII. et XIII., postquam in libro X. priorem illam de XXII annis revelationem, sane insulsam, exposuisset, velut mutata sententia biennio maturius inchoatam a Dionysio definit aera, anno Iuliano XLVI., cum a XLVIII. auspicanda fuerit. Hoc vero ad hunc modum demonstrat: Eusebius in Chronicis anno Christi XV., Augusti XVI., et ultimo, eclipsin solis accidisse notat, eodemque anno mortuum Augustum. At vero eclipsin nulla anno Christi XV. aut alio contigit quam XVII., in qua Romae totus sol obscuratus est, Februarii XV., hora vere meridiana, sole in XXVI. Aquarii gradu posito; quo eodem anno XIV. Kal. Sept. Augustus obiit. Quare biennio toto aera Dionysiana verum Christi natalem antecedit. Huius eclipsin solis praeter Eusebium meminit et Dio lib. LXI. et inter ea prodigia recenset quae Augusti mortem nunciarunt. Eam nos cum Mulleri tabulis, quae sunt expeditissimae, conferentes accidisse reperiēbam ad meridianum Frisicum anno Christi XVII., Februarii 15. hor. 9. 5' 7. ante meridiem, secundum veros lunae motus. Medium novilunium Februarii XIV., hor. 20., 1' 1. Atqui eclipsin ista nequaquam ad

annum quo Augustus obiit convenire potest, sed ad Tiberii III., at Lucidus alii- que demonstrant; qui hoc praeterea confirmant, neque eo quo mortuus est Augustus anno, neque sequenti ullam solis eclipsin accidisse. Crediderim equi- dem Dionem solis defectum pro lunari per imprudentiam habuisse. Nam paulo post Augusti mortem luna defecit, Sept. XXVII., cuius supra meminimus. Quam vero falsa sit Middelburgensis illa ratio patet ex eo quod supra constitutum est, Augustum anno vulgaris aerae XIV., non XV., mortuum esse. At eclipsis illa so- lis tertio post eius obitum anno contigit. Augusti vero mortem in triennium summo- veri nec Herodis annorum, nec ipsius Augusti, accurata computatio nec historicorum consensio permittit. Ac si verum esset, quod Paulus contendit, non biennio, sed triennio, Dionysius hallucinatus foret. Quippe idem annus qui Dio- nysio XIV. est, XV. ab Eusebio numeratur, quod is natalem Christi coniciat in annum tertium Olymp. CXCIV., quo eodem anno ineunte aera Christi Eusebiana initium habet, Iuliano XLV., Dionysiana vero sequenti XLVI. Verum de Augusti et Herodis annis mox dicendum erit.

EXCUTIUNTUR EA QVAE ADVERSUS DIONYSIANAM AERAM EX
IOSEPHO NUPER OBIICI COEPTA SUNT.

p. 119.

Omnium quae superiori capite disseruimus eo summa redit, ut si quis Dio- nysianam aera ac communem tueri velit, necessario haec affirmare debeat, pri- mum eius initium anno Iuliano XLVI. coepisse, C. Caesare et Paulo cons., ac si proxime ante principium aerae natum esse Christum existimet, id anno Iuliano XLV. tribuendum, cons. Cornelio Lentulo et Calpurnio Pisone: deinde Christum annos natum novem et viginti ad baptismum accessisse, anno Tiberii XVI., Vi- nicio et Longino cons. ineunte tricesimo. Hac una ratione biennii *μσταχρονικῶς* ille devitari potest, quem Scaliger eiusque sectatores obiiciunt; qui quidam ne- cessario sequitur, si Lentulo ac Marcellino cons. Iuliano XLIII. natum esse Chri- stum asseras, et Tiberii XV., Iuliano LXXIV., aetatis suae tricesimo iam absoluto, ineunte vero tricesimo primo, baptizatum fuisse.

Et hactenus quidem recte communis aera procedere potuit. Sed nova quae- dam ante hos viginti annos eidem moveri controversia coepit. Nam qui in Io- sephi gravissimi scriptoris historiam diligentius incubuerunt, eamque cum Ro- manis historicis accuratissime contulerunt, eruditi solertesque chronologi, facile deprehenderunt non biennio solum, sed et quadriennio, vel quinquennio, verum Christi natalem anticipandum esse, si vera sunt quae ab illis historicis produn- tur. Disputavit ea de re primus omnium Deckerus noster; cuius sententiam am- plexus est et illustravit plurimum Keplerus insignis mathematicus libro de Anno Natali, et in Eclogis Chronologis. Quam illorum opinionem dignam arbitror quae etiam atque etiam consideretur, indignam certe quam cum eius autore De- kerio vir pius et eruditus pene hostilem in modum proscriberet, tanquam novam et ab usu totius ecclesiae remotam. Ego vero novam esse quidem illam nec ab antiquis usurpatam video, quod, ut dictum est, persuasum hactenus esset omni- bus Christum aetatis anno tricesimo baptizatum esse, neque particulæ *ἑσῆ* rati- onem admodum haberent, ecclesiae vero decreto ulli vel autoritati repugnare, id constanter nego. Non enim temporum annorumque tricas istas ac minutias, aut intervallorum atque epocharum *ἀκριβείαν* curat ecclesia, sed recepta ac po- pulari computandorum temporum ratione contenta est. Quis enim putet veterem illam annorum ab orbe condito summam e Graecorum fontibus haustam, quam

p. 120.

et antiquissima concilia saepius adhibuerunt, et hodieque in menologiis ecclesia retinet, aut illorum, aut huius autoritate fuisse constitutam? adeo ut qui Latinorum Hebraeorumque tam diversam ac dissidentem teneat, illius decreto repugnet. Quis est autem qui hoc saeculo chronologiam attingat, qui non Latinam et Hebraicam istam alteri, quam adscivit ecclesia, anteponendam existimet? Par est in aera Christi vulgari institutum ecclesiae, ut eam, quod apud Christianos omnes obtinuerit, ad usum transferat, utrum vero ab ipso natali Christi accurate repetita sit, nihil adeo perquirat, neque ad haec leviora gravitatem auctoritatisque suam, quae sacrosancta debet esse, interponi patiatur. Quam in rem valet imprimis, quod Paulus Middelburgensis lib. XIII. cap. VI. scriptum reliquit. Nam cum biennium illud, de quo supra diximus, Dionysii aerae deesse docuisset, subinde sibi istud obicit, sequi ex eo videri ecclesiam in bullis ac rescriptis suis oberrare. Cui sic occurrit: Ecclesiam hac temporum subductione uti quidem, sed minime probare, verum a chronologia mutuatam suam ad usum accomodare, quicquid autem insit erroris, id illis esse, non ecclesiae tribuendum. Ad haec non perpetuo hanc in ecclesia numerandi rationem extitisse, sed ante paucos annos, sub Eugenio IV., Blondi Foroliviensis hortatu, qui Pontificii Collegii a secretis notarius erat, admissam. Addit et Dionysium Exiguum istius aerae conditorem errorem agnovisse suum, et *verecundia confusum*, ut scribit Sigebertus, *frontem sibi pudoris caetero exussisse*. Haec Paulus de aera Dionysiana; in qua reprehendendus multo ille reprehendendus magis est, ut in superioribus planum cuius esse factum confidimus. Nec est omnino quicquam a Scaligero, Calvisio, caeterisque contra hanc allatum quod momenti aliquid habeat, praeter ea quae ex Iosepho petuntur; quae ne ipsa quidem illorum biennio suffragantur, quoniam non duobus solum, sed IV., vel V. solidis annis Christi natalem antevertendum demonstrant. Quae res adversus nobilissimum historiae scriptorem viros quosdam pios ac doctos maiorem in modum commovit; ut quem mendacii convictum putarent, nihil ei tribui auctoritatis ac fidei paterentur, praesertim in iis quae ad Herodis annos attinent, in quibus *absurda et portentosa mendacia* inesse cum summa inconstantia et Romanorum Annalium incitiae Ecclesiastici Annales affirmant. Non ii sumus, qui summorum virorum memoriae et existimationi obtractari velimus, praecipue catholicorum; ut si quid ab illis titubatum commissumque sit, severius persequamur; neque nos omnino canina illa facundia delectat, quae multorum occupavit ingenia. Sed illud tamen afferunt vera putamus, et quod ad recentiora Iudaeorum tempora spectat, certiore ac constantiore habemus autore isto neminem. Ac tantum abest, haec ut tam assidua, tam acerba cum Iosepho Annalium expostulatio de illius apud me fide vel tantillum detraxerit, ut hoc ipso primum nomine suspecta esse mihi accusatio illa coeperit, quod in eam tanto stomacho ac toties incurrerent. Tum ubi haec attentius excussi, quae ad Iosephum evertendum validissima credebantur, nihil atroci illa castigatione iniquius est visum. Quae tametsi olim a me animadversa, disputata postmodum ab aliis atque explicata comperi, licere mihi quidem arbitror quae perinde ut illi

p. 121.

inquirendo consecutus fueram, non ut ab illis accepta, sed ut a me etiam excogitata proponere.

Ergo ad elevandam Iosephi fidem e multis eius erroribus hi velut insignes ac palmarii numerantur. Primum quod exacto Archelao Quirinus in Syriam Iudaeamque missus esse dicitur, anno xxxvii. post Actiacam pugnam. *Verum, inquit, si haec ad exactam temporum rationem referas, falsa esse procul dubio invenies. Nam si numeres annos qui intercurrunt ab Actiaca pugna, quae contigit Augusto III. et Messala coss., annos esse xl. colliges.* Sed haec hallucinatio est. Nam Actiaca pugna incidit in annum Urbis dcccxxxiii., Iulian. xv., Archelaeus vero proscriptus est anno Urbis dcolix., Iuliano li. Quippe Dio ad hunc annum autor est Herodem Palaestinum a fratribus accusatum trans Alpes relegatum, eiusque ditionem in provinciam redactam. Annus porro Iulianus li. tricesimus septimus est a xv. Recte itaque Iosephus tricesimum septimum adnotavit.

Secundo *tisdem in locis Iosephus de consulatu Quirini meminit, quasi de re admodum recenti; ex quo fastos illum consulares ignorasse certum est. Nam Quirinum una cum Aemiliano collega ante annos xxiii. consulatum gessisse est exploratissimum.* Nihil eiusmodi Iosephus vel levissime significavit; consularem duntaxat illum, hoc est ἑπαιτιὸν, extremo lib. xvii. nominat. Constat autem eos qui consulatum semel in vita gessissent consulares deinceps appellatos, uti Triumphales, qui aliquando triumphassent.

Tertio *Herodis obitum biennio ante Christum natum recenset. Itaque si Iosepho demus aures, quae a Luca et Matthaeo de Herode scripta sunt fide careant necesse est.* Non satis dixit. Neque enim biennio, sed quadriennio ferme, natalem Christi vulgarem, Dionysianum vero etiam quinquennio antevertit. Sed hunc ipsum verum esse natalem ex Matthaeo vel Luca colligi, id constanter negamus.

Quartum inconstantiae specimen est quod anno xvi. Herodis regis Varum praesidem Syriae fuisse narrat lib. xv. cap. xiii., post autem ait eundem successisse Sentioni Saturnino, anno ante Herodis obitum, cum inter utrumque viginti anni saltem intercesserint. Atqui non Varus a Iosepho praeses illo loco dicitur, sed Varro. Quare αὐτῆ ἢ μηδενός οὐδὲν ἔσκασι. Denique novem, inquit, Herodis annos praetermisit. Etenim cum xxxvii. regnarit annos, horum initium ab eo ipso anno, quo navali praelia victus est Antonius, repetere debuit, Iuliano xv., non a vi., quo ex Senatus-Consulto regnum adeptus est. Ideo mortem Herodis Annales in annum octavum Christi coniciunt, Lepido et Arruntio coss. Erat annus Urbis dcolix., Iulianus li., qui sextus aerae communis esse debuerat, nisi biennio peccatum foret.

At quantopere illum ratio fugerit paulo post constabit, ubi quae de Herodis annis et historia sparsim Iosephus inserit, paucis perstrinxerimus. Prima Herodis apud eximium hunc scriptorem mentio fit lib. xiv. Orig. cap. xii. Ibi Antipatrum Antipae F. Herodis parentem scribit e Cypro Arabissa principe femina quinque suscepisse liberos, Phasaelum, Herodem, Iosephum, Pheroram et Salomen. Eundem, cum adversus Aristobulum bellum gereret, liberos suos apud Arabum principem deposuisse. Finitum est bellum istud Aristobuleum anno illo quo Hierosolyma Pompeius cepit, coss. Cicerone et Antonio, ut autor est Iosephus lib. xiv. cap. v., nec non et Dio, Urbis ex Varrone dxcxi. Oportet igitur Herodem ante hunc annum fuisse natum, quem apud Arabem pater deposuerit.

Postea lib. xiv. c. xv., cum Antipater Iuliano Caesari strenuam in Aegypto navasset operam, ἐπιτροπος ab eo Iudaeae factus est, et Hyreano pontificatus

decretus. Hic est Urbis annus DCCVII., quo Alexandrinum bellum patratum est, ut ex Iosepho colligitur.

Eodem anno, ut Iosephus cap. xvii. scribit, Antipater Phasaëlum Hierosolymis praeficit, Herodi Galilaeam committit, *νέω παντάσῃν ὄντι· ἄ' γὰρ αὐτῷ ἐγγόνει μόνα ἔτη*. Manifestum in numero mendum est, quod eruditus viris suboluit, et *α'* pro *α'* scribendum. Certe cum ante annum Urbis DCXCI. natum constet Herodem, anno illo DCCVII. decimum octavum saltem attigerat. At vero quae toto illo xvii. capite ab Herode gesta memorantur, non puerum Herodem, sed iuvenem exhibent. Neque dubium est, quin vox *νέω* virilem etiam aetatem, multo magis iuventutem significet. Qua ratione Saulus Act. vii. *νεανίας* vocatur; non quod vocabulum istud ferocem eo loco et audacem declaret. Friget enim haec interpretatio. Quippe licet *νεανίας*; interdum ea notione sumatur, nunquam tamen sine substantivo aliquo, puta *ἄνδρὸς* vel *λόγου* etc. Apud Lucam autem, ubi absolute ponitur idipsum est quod interpres noster expressit, *adolescens*. Apud Censorinum Varro quadrifariam hominis aetatem partitur, et pueritiam ad annum xv., inde ad xxx. adolescentiam definit.

Post haec a Sexto Caesare Coele Syriae praeficitur Herodes, eodem anno. Credo quindecim annorum puerum Romanus Imperator στρατηγὸν faceret: esto, id in priore exemplo paterno possit amori indulgentiaeque tribui. Iterum, ut refert cap. xix., a Bruto et Cassio eiusdem Coele Syriae στρατηγὸς creatus est, cum mandatis, ut exercitum adversus Augustum et Antonium conscriberet, facta potius regni spe post impetratam victoriam. Quo tempore Malchus Arabs Antipatrum veneno necavit, ideoquo iubente Cassio Malchus ab Herode est interfectus. Congruunt haec anno Urbis DCCXII., Iuliano quarto. Secundum Philipensem pugnam Antonius in Syriam profectus Phasaëlum et Herodem tetrarchas constituit, καὶ τῶν Ἰουδαίων αὐτοῖς ἐπιτρέπει πράγματα. Iosephus l. xiv. c. xxiii. Accidit hoc anno Urbis DCCXIII., Iuliano v.

Post cum Parthi Antigonum Aristobuli F. in regnum restituissent, Herodes ab iis pulsus Romam ad Antonium et Caesarem confugit, a quibus perhumaniter exceptus et senatui conciliatus regnum obtinuit ex S. C., Olympiade CLXXXIV., Domitio Calvino II. et Asinio Pollione coss., anno Urbis DCCXIV., Iuliano VI., quo desiit Olympiade CLXXXIV. annus IV. et Olympiade CLXXXV. coepit. Roma in Palaestinam reversus Herodes cum Antigono bellum gessit, donec adiuvante Sosio capta urbs est, et Antigonus occisus, anno sabbatico, Agrippa et Canidio Gallo coss. Olympiade CLXXXV., mense tertio, τῇ ἑορτῇ τῆς νηστείας. Hic est annus Urbis DCCXVII., Iuliano IX., Olymp. CLXXXV. annus III. desinens et iniens IV., periodi Iulianae 4677., quo currebat sabbaticus, cyclo lunae 3. Dio vero libro XLIX. Hierosolyma capta esse scribit anno antecedente, Claudio et Norbano coss., Iuliano VIII. Sed sabbatici anni character Iosepho suffragatur.

Deinceps aliquot Herodis anni nominatim a Iosepho concipiuntur. Veluti lib. xv., cap. vii. annus Actiaci praelii, qui est Iulianus xv., Herodis regni septimus vocatur. Item lib. xv. cap. xii. mentio fit anni xiii. Herodis, quem Keplerus annum fuisse probat Iulianum XXI., Urbis DCCXXIX. At cap. xiii., decimiseptimi, vel decimioctavi, meminit, τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἑ' παρελθόντος ἔτους, id est inchoato xviii. Quo quidem Zenodori tetrarchiam nactus est. Apud Dionem id accidit coss. Apuleio et Silio, Urbis DCCXXXIV., Iuliano XXVI. Keplerus in Herodis annum xvii. confert, ideoque ante Nisan, unde Herodis annos Iosephum auspiciari putat. Quod nihil est necesse. Nam παρελθόντος τοῦ ἔτους ἑ' scripsit Iosephus; nimirum anno ipso xviii. Eodem anno xviii. (ait Iosephus cap. xiv.) tem-

plum instaurare aggressus est; quem annum decimum quintum libro I. Ἄλωσ. appellat, errore librarium, ut Keplerus existimat; quem tu consule. Praeterea lib. XVI. cap. IX. Caesareae aedificationem absolutam scribit Herodis anno XXVIII., Olymp. CXCII. Si a Iuliano IX., Urbis DCCXVII., initium Herodis deduxeris, annus XXVIII. Iulianus erit XXXVI., Urbis DCCXLIV.; quo coepit Iphiti DCCXLVII., sive Olymp. CXCII. annus tertius. Demum lib. XVII. cap. X. mortuus est Herodes, βασιλεύσας μεθ' ἃ μὲν ἀνέβλεν Ἀντίγονον, ἔτη τέσσαρα καὶ τριάκοντα μεθ' ἃ δὲ ὑπὸ Ῥωμαίων ἀποδέδεικτο, ἑκτὰ καὶ τριάκοντα: *Cum regnasset ab Antigoni nece annos XXXIV., ex quo vero rex a Romanis creatus est XXXVII., paulo ante pascha, ut ex XI. capite liquet, cum antea luna defecisset: περὶ ἔτος ἰσδομηχοστών vitae suae, c. VIII.* Itaque si anno Iuliano VI. regnum ex S. C. Herodes impetravit, anno Iuliano XLII., coepit XXXVII. Sin ab anno Iuliano IX. inchoare mavis, eodem Iuliano XLII., regni XXXIV. initium sumpsit; quod paulo postea disceptabimus.

Iam cum Herodes annum attigerit septimum ac tricesimum, magnam inde Iosepho Annales invidiam faciunt, quod istorum annorum exordium perperam in Iulianum sextum contulerit, eoque maxime, quod anno Urbis DCCII. Caleno et Vatino coss. quindecim annos natus dicatur Herodes, mortuusque anno aetatis prope LXX. Nam si ad DCCVII. addas LIV., annus Herodis LXX. iniiit anno Urbis DCCXXI., Iuliano LIII., aerae Christianae VIII. Aliunde ergo XXXVII. illi anni deducendi sunt, nimirum ab eo anno quo Actiaca pugna profligatus est Antonius, Augusto III. et Messala coss., Olymp. CLXXXVII. anno II., quo ex tempore Herodis anni numerari coeperunt, propterea quod cum Augusto ex S. C. rescidisset irritaque reddidisset quas ab Antonio gesta erant, non licuit Herodi suos annos numerare ab eo tempore quo ab Antonio regnum accepit, sed ab eo potius quo ab Augusto et ex S. C. rursus idem illud regnum adeptus est. Haec Annales. Quae non minus secum quam cum historiae veritate pugnant. Non enim consentanea ista sunt, Herodis initium ab eo tempore deducere, quo in gratiam ab Augusto receptus est, cum in Rhodum ad eum navigasset, et hunc annum esse ipsum asserere quo victus est ad Actium Antonius, Augusto III. et Messala coss. Non, inquam, eodem anno quo Actiaca victoria contigit, Urbis DCCXXIII., sed sequenti DCCXXIV. Herodes Augusto reconciliatus est. Nam post Actiacam cladem Antonium minime destituit, sed in eius fide permansit; idque etiam apud Augustum gloriatu est: τὸ μὴδ' ἠττηθέντα τὸν ἐν Ἀκτίῳ μάχην καταλιπεῖν, μηδὲ συμμεταβῆναι ταῖς ἑλλήσι, φανερώς ἤδη μεταβαινούσης τῆς τύχης, ait Iosephus I. XV. c. X. Quare anno demum Urbis DCCXXIV., Iuliano XVI., ab Augusto praeter spem regnum illi confirmatum et senatus decreto corroboratum est, non ita tamen ut novum inde regni Herodis initium repetitum fuerit; quod ei nunquam Augustus eripuit. Quod si anni illi XXXVII. ab Actiaca cladis anno numerandi forent, postremus, hoc est tricesimus septimus, non ab anno vulgaris aerae octavo, sed nono inchoari debuit, Iuliano LII. Tametsi illud animo repetendum, annum illum, qui in Annalibus octavus a natali Christi dicitur, aerae Christianae sextum esse, et nonum istum septimum; id quod ex biennii labe manavit, de qua supra disputavimus. Unde ex Annalium sententia Herodis obitus in annum conferendus est Iulianum LII., vel LIII., si septuagesimum expleverit. Atqui longe ante hoc tempus Herodes obiit. Etenim Archelaus, qui post parentis mortem ethnarcha ab Augusto factus est, anno regni sui nono inchoato, ut ex Iosepho lib. XVII. Orig. cap. XV., et lib. II. Ἄλωσ. cap. XI. patet, Viennam relegatus est; idque Dio evenisse scribit M. Lepido et L. Arruntio coss., Iuliano LI., qui annus morti Herodis in Annalibus assignatur, cum ante X. annos, nimirum Iuliano XLII., mortuum esse Hero-

dem oportuerit, si Archelaus IX ab illo annos impleverit. Idem et ex Philippa tetrarchae, Herodis filii, imperio colligi potest. Hic enim autore Iosepho lib. XVIII. cap. VI. moritur anno Tiberii XX., imperavit autem annos XXXVII. Tiberii porro primus iniiit anno Iuliano LIX., vicesimus autem, Iuliano LXXXVIII.; quo quidem, vel sequenti, Philippus obiit. Coepit igitur Iuliano XLII., quo etiam anno eclipsis illa contigit, paulo ante pascha, quae, ut scribit Iosephus, Herodis mortem antecessit. Quae omnia, ut et alia pleraque erudite a Dekerio nostro et Keplero demonstrantur, nos privatim ac diligenter excussa delibare hic necesse habuimus.

Verum quod ad annos Philippi spectat, cum eum Iosephus decessisse scribit anno Tiberii XX., mendum esse videtur. Nam mortuus est Philippus post consulatum Vitellii, qui secundum hunc Syriam administravit, ut autor est Iosephus. At Vitellii consulatus, quem cum Fabio Persico gessit, convenit anno Urbis DCCLXXXVII., Iuliano LXXXIX., quo desiit Tiberii XX. et XXI. coepit. Ideo non ante sequentem Philippus obiit. Scaliger lib. V. pag. 433. de Emendat. legendum sine ullo dubio censet ἀποκτῆσθαι καὶ δευτέρῳ, ut est apud Ruffinum. Vitellium enim consulem fuisse anno Tiberii XX., Iuliano LXXX., missum vero in Palaestinam post consulatum, quo tempore Philippus abiit, Iuliano LXXXI. Deductis XXXVII. annis tetrarchiae Philippi relinquuntur anni XLIV. absoluti, adeo ut XLV. Philippus inierit. Qua in ratiocinatione frustra est Scaliger. Si quidem consulatus Vitellii non anno Iuliano LXXX., sed LXXXIX. congruit, Urbis DCCLXXXVII. Primus autem Iulianus coepit Urbis DCCXIX. Quod si Tiberii anno XXII. mortuus est Philippus, is erit Iulianus LXXX., vel LXXXI.; itaque Iuliano XLIII., vel XLIV. regnum adierit. Sed ut perperam apud Iosephum annus XX. pro XXII. irrepsit, ita in annis Philippi vitium inesse potest, ut Philippum scripserit XXXVIII. annis regnasse. Nam apud Ruffinum depravati numeri sunt, et Philippi annus XXII. pro XXVII. legitur. Idem Scaliger Herodis annos Iosephum existimat non a Iuliano illo, in quem eius primordium incidit, sed ab Iar Iuliani sequentis ordini. Quod si verum esset, posset idem et ad Tiberii ac Philippi annos accommodari, proindeque Tiberii primus ex mente Iosephi ab Iar anni Iuliani LX. ineundus esset, et vicesimus ab Iar Iuliani LXXXIX., ac denique primus et vicesimus ab Iar Iuliani LXXX., ante quem obitus Philippi coniciendus esset, anno eiusdem XXXVII. iam explete; cuius primus annus ab Iar Iuliani XLIII. inchoandus fuerit, tametsi Herodes anno superiore, hoc est XLII., decesserit; propterea quod maxima iam affecta anni XLII. parte et post Iar Philippus tetrarchiam adiit, ideoque ab Iar sequente primus numerari coepit.

Sed ea computandi ratio, quam Iosepho Scaliger affingit, autoritate caret, multoque verisimilius est numerandi initium ab eo Nisan apud Iosephum deduci, qui Herodis exordium antecessit, quam ab eo mense qui secutus est. Et quantum Scaligero concedamus omnia, pessime is tamen de Herodis annis hoc modo ratiocinatus est: *Licet Herodes a senatu rex factus sit cyclo 19., hoc est Iuliano 6., periodi Iul. 4674., tamen Iosephum non ordini annos Herodis, nisi a Nisan, vel Iar sequentis anni, cyclo I. Cum autem, Iosepho teste, annos solidos XXXVII. regnaverit, ex quo declaratus rex, XXXIV. vero, eosque solidos, a captis a Sosio Hierosolymis, decesserit vero ante pascha, nondum Iar instante, qui fuit princeps mensium tempore Iosephi, manifesto colligitur proximo Iar annum Herodis XXXVIII. initurum fuisse, qui revera erat XXXIX. a diebus aestivis. Itaque hoc modo Herodes decesserit anno cycli XIX. exacto, primo ineunte. Subiicit deinde: Omnino igitur Herodes decessit anno Iuliano XLV. ante Nisan, cyclo lunae primo ineunte, solis nono, periodi Iulianae 4713. Quo etiam anno eclipsis lunae contigit Ia-*

suarii VIII. in cyclo emendato, Ianuarii VI. in cyclo vitioso. Sed eclipsis ista Ianuarii X. convenit in cyclo emendato. Verum tota haec Scaligeri collectio implicata ac falsissima est. Etenim quamvis demus illud, quod nequaquam concedimus, anam Herodis primum ab Iar anni Iuliani VII. numerandum esse, eundemque regem XXXVII solidos annos explesse, quod neque Iosephus asserit, et gratis a Scaligero ponitur, sed ut ita esse credamus, nunquam tamen Herodis tricesimus septimus desinens et iniens tricesimus octavus in Iulianum XLV. incidet, sed in XLIV., si nimirum ad VI adieceris XXXVIII. Nam tricesimus octavus Iuliano incipiet XLIV. Quare est haec insignis ἀλογιστία. Nec illa certe minor qua Archelaum Herodis F. anno Iuliano LIII. exulasse scribit, cum IX solidos regnasset annos. Archelaus enim regno exutus est Lepido et Arruntio coss., ut autor est Dio, anno Iuliano LI. Coepit igitur Iuliano XLII. Quod si anno Iuliano XLV., quo Herodem Scaliger excessisse putat, regnum auspicatus esset Archelaus, et IX solidos explesset annos, non is Iuliano LIII., sed LIV. relegatus fuisset. Par est oscitantia, cum addit annum illum, quo pulsus est Archelaus, esse ab Actiaca victoria XXXVII. Nam Iosephus lib. XVIII. cap. III. Quirinum Archelai bonorum censum instituisse narrat, anno XXXVII. post Antonii cladem ad Actium. Ex eo itaque consequens est non LIII. Iuliano, sed LI., Archelaum exilio damnatum. Nam Actiaca pugna ad Iulianum XV. pertinet; ideo Iuliano LI. coepit XXXVII.

Atque haec perversa Herodis annorum subductio multo in Eusebio castiganda magis est, a quo profecta manavit in caeteros. Hic enim in Chronicis primum anam Augusti ponit eum qui post Iulii Caesaris necem proxime sequitur, quique Urbis est 711., Iulianus 3., Olympiadis CLXXXIV. secundus. Tum Antigonom postremum ex Asamoneis regem mortuum esse dicit anno V. Augusti, Olymp. CLXXXV. secundo; ut in quibusdam exemplaribus reperiri testatur Pontacus, idque ipsum in editione sua Scaliger amplexus est. Est hic Urbis 715., Iulianus 7. At in aliis codicibus confertur id in annum Augusti 4., in aliis vero 10., quod postremum tanquam Eusebio magis consentaneum secutus est Pontacus. Quippe mortuo Antigono Herodes pacifice regnavit, et eodem anno novum regni aspicium habuit. Erat Urbis annus 720., Iulianus 12.; quamvis etiam in editione Pontaci cum Augusti XI. primus Herodis ineat, qui est Urbis 721., Iulianus 13. Ex hoc tempore XXXVII regni annos orditur Eusebius; eiusdem vero mortem assignat anno Augusti XLVII., Olymp. CXCIV anno quarto, ab Abraamo 2021., Christi quinto. Quamobrem hallucinatur Scaliger, qui anno 2019. id ab Eusebio tribui censet, et metachronismum esse dicit annorum trium. Verum si hic annus quartus est Olymp. CXCIV., Augusti XLVII., cum Herodes paulo ante Pascha mortuus sit, et Augusti XLVII., anno Iuliani XLIX. iam labente apud Eusebium coeperit, necesse est ut anno Iuliani L. ineunte perierit Herodes, cum annus quartus CXCIV. Olympiadis adhuc decurreret, qui et Eusebio Abraami 2021. censetur. Certe quidem 2020. saltem esse debet. Unde metachronismum erit ex Scaligeriana ratione sanorum solidorum quinque, non autem trium. Nam Iuliano XLV. mortuum credit Herodem.

Iam cum idem Scaliger lib. V. de Emend. Iosephum errasse pronunciat, quod annos Herodis XXXVII a Domitii et Asinii consulatu deducit, erroris potius ipse convincitur. Nam Iosephus, ut ex superioribus liquet, secum mirifice consentit, et Eusebium illum metachronismum redarguit, cum perspicuum sit Herodem longe ante Iulianum L. occidisse. In Annalibus non L., ut apud Eusebium, sed LI. anno Iuliano Herodis obitus ponitur, aerae communis octavo, qui sextus numerari debuit.

Ex iis praeterea conici potest quid sit quod Epiphanius in obscura illa Herodis annorum declaratione post IV regni eius annos Iudaeam in Romanorum ditionem penitus cessisse dicat, secutosque XXIX annos, adeo ut XXXIII. demum Herodis anno Christus natus sit. Causa enim haec est, quod cum Eusebio Herodis initium coniciit in annum Iulianum XII., vel XIII., a quo ad XVI., qui Actiacam victoriam excepit, anni sunt quatuor.

Concludatur ex Iosephi et Dionis sententia mortuum Herodem videri anno Iuliano XLII. Quod si verum est, natalis Christi in annum XII. cum Dekerio, vel XI. cum Keplero, conferendus erit, non ut vulgo, in XLV. De quo attentius cogitandum censeo, nec illius opinionis fautores accusandos damnandosque antea quam eorum disceptatis ac labefactatis rationibus communis Dionysii aera certis adstruatur; quod a nemine ad hanc usque diem video esse factum, nec a me praestari posse ingenue ac libenter profiteor.

EXPLICATUR EPIPHANII SENTENTIA.

Nunc Epiphanii sententia, cuius intelligendae gratia haec a nobis est instituta disputatio, exponenda videtur. Hanc enim perobscure ille sane atque impeditè declarat. Quippe num. XIII. haeresis huius Christum assertit anno Augusti XLII. natum esse, Herodis XXXIII. Igitur novem annis Augustus Herodem antecessit. Sed mirum quam haec perplexè demonstret. Imperasse putat Augustum annis XIII. antequam Iudaea penitus ad Romanos transisset, ac post initium Augusti quatuor plus minus annis elapsis inter Iudaeos ac Romanos amicitiam et societatem intercessisse, tum vero procuratorem impositum, ac tributorum nonnihil indictum, donec in Romanam ditionem Iudaea penitus redacta ac vectigalis est facta, cum iam principes illi de tribu Iuda desiissent, atque Herodes peregrinus et alienigena regnum occupasset. Quae omnia (paulo post inquit) perfecta sunt, cum ab ortu Christi coepissent, anno Augusti XLII., qui et nonus erat a procuratore Antipatri, cum Iudaeos inter et Romanos pax et societas esset ac iam quartum annum regnaret Herodes. Postremo post quatuor Herodis annos et quinque procuratoris Antipatri demum Iudaea penitus Romanis est subiecta, usque ad XXXIII. Herodis annum, qui est Augusti XLII., cum XXXIX. annis vectigalis omnino fuisset.

Hac Epiphanii oratione nullum Sphingis aenigma perplexius esse puto. Sed hoc tamen voluisse videtur: Augustum primo XIII. annis imperasse, quibus nondum Iudaea prorsus Romanorum imperio cesserat, ac post quatuor priores annos Augusti Antipatrum quinquennio procuratorem fuisse, Herodem deinde, postquam ab Augusto regnum obtinuit, quatuor annos tenuisse. Ita fiunt ab Augusti initio anni XIII. Reliqui sunt XXXIX, quibus Romani Iudaeam penitus occuparunt, usque ad Augusti XLII., Herodis XXXIII., quo natus est dominus. Nam ad XIII. additi XXXIX. faciunt XLII., itidemque si ad quatuor addas XXXIX. fiet XXXIII. Haec autem XXXIX. annos ab eo deducit qui Actiacam victoriam secutus est, Iuliano scilicet XVI., a quo vicesimus nonus est Iulianus XLIV., quo natus ab Epiphanio Christus ponitur, Augusto XIII. et Silano coss. Ita quidem Epiphanius miscens omnia, nec historiae satis consultus. Est enim falsum imprimis Antipatrum procuratorem ab Augusto esse factum, adeoque post quatuor imperii ipsius annos, ut ex iis patet quae supra e Iosepho perstrinximus. Nam Antipater Herodis parens Iudaeam administrare coepit anno illo, quo Iulius Caesar bellum Alexandrinum gessit, qui est Urbis 707; quo eodem anno Herodes Galilaeae a patre praepositus est. Mortuus est autem Antipater anno Urbis 712., Iuliano quarto.

Ita quinque plus minus annis τὴν ἐπιτροπὴν administravit; quod innuit Epiphanius. Sed idem hallucinatus, opinor, pro Iulio Caesare Augustum scripsit, quod hunc ipsum meminisset etiam in Aegypto et Alexandriae bellum gessisse. Deinde neque illud verum est, Iudaeam post Actiacam demum victoriam ad Romanos pervenisse et ὑπόφορον fuisse, cum hactenus societas intercessisset. ac tributa sive potius munera penderentur. Etenim longe ante pugnam Actiacam Iudaea Romanorum in potestatem venit et tributa persolvit. Primus, nisi fallor, Pompeius Cicerone et Antonio coss. Urbis 791. Hierosolymis expugnatis hanc ipsam urbem vectigalem reddidit. Iosephus lib. xiv. cap. xv.: καὶ τὰ μὲν Ἱεροσόλυμα ὑποτέλῃ φόρον Ῥωμαίοις ἐποίησεν. Μοχ: τούτου τοῦ πάθους τοῖς Ἱεροσολύμοις αἴτιοι κατέστησαν Ἰρκανὸς καὶ Ἀριστόβουλος πρὸς ἀλλήλους στασιάσαντες· τὴν τε γὰρ Ἀλευθερίαν ἀπειβάλομεν καὶ ὑπήκοοι Ῥωμαίων κατέστημεν. Igitur ab illo tempore Romanis Iudaea paruit nec suos reges habuit, etsi aliquandiu confictati sunt. Hyrcano quidem pontificatus relictus est, a Gabinio praesertim qui, ut cap. x. lib. xiv. scribit, quinque synedriis in Iudaea collocatis aristocratiam constituit. Post haec adversus Hyrcanum Alexander et Antigonus Aristobuli filii aliquot annis certarunt, iisdemque pro Hyrcano strenue Antipater restitit, qui a Iulio Caesare postea τὴν ἐπιτροπὴν nactus est ac per idem tempus populi Rom. societatem et amicitiam impetravit. De quo complura Caesaris decreta apud Iosephum extant lib. xiv. cap. xvii. Sed antecedenti capite Iosephi an librarii hallucinatione accidit, ut cum senatus decretum de muris Hierosolymorum reficiendis ab Hyrcano iuniore impetratum vellet adscribere, aliud subiunxerit, quod in gratiam Hyrcani maioris factum fuerat, cui alterum Atheniensium psephisma, quod eodem pertinebat, adscripsit. Quod quidem Eusebio fraudi fuit qui ad annum tertium Iulii Caesaris, Olymp. cLxxxviii. tertium, adnotat, decretum senatus et Atheniensium ad Iudaeos esse missum, qui per legatos amicitiam postularant. Hoc vero dia ante gestum erat sub Hyrcano seniore, ut cuivis apparet.

Haec itaque societas est illa et amicitia quam sub Augusti initium inter Iudaeos et Romanos instauratam docet Epiphanius, quae ad Iulii Caesaris tempora debet referri, cum Hyrcanus Iudaeorum pontifex et ethnarcha ab illo constitutus est. Ac tum quidem nonnihil tributi nomine Hierosolymitanos Iudaeosque caeteros pensitasse Iosephus indicat capite illo xvii., etsi perobscura sunt Iuliana illa decreta quae eo loco commemorantur. Posteaquam vero Iudaeorum regnum ad Herodem translatum est, non puto Romanos tributum ab illis exegisse, quod idem et Keplero videtur, cum Iudaea nondum esset in formam provinciae redacta. Quare nec in illa priore Quirini descriptione tributum ullum necesse est persolutum credere. Quo minus assentior Epiphanio qui tum vel maxime tributa a Romanis imperata scribit et xxix annis, qui ab Actiaca clade ad natalem domini fluxerunt, ὑπόφορον τελείως παραδοθεῖσαν Ῥωμαίοις Iudaeam fuisse. Atqui post Pompeianam victoriam ac priorem ἔλωσιν nunquam Iudaea minus sub Romanorum principum potestate vel administratione fuit quam Herodis illo tempore, praesertim post Actiacam pugnam, cum apud Augustum imprimis ille gratia et auctoritate floreret. Nulli itaque Romani magistratus, praesides nulli, Iudaeam obtinuerunt, nec alii, quam extraordinarii ἡγέμονες, hoc est praesides vel procuratores, vel univere cum potestate aliqua missi, ullam Herodis in regno functionem aut iurisdictionem exercuerunt.

At in Annalibus perperam Epiphanii mens accipitur, cum id eum scripsisse narrant: *Viginti novem annis Iudaeos Romanis tributa dependisse, antequam Antipater Herodis parens Iudaeae procurator a Romanis institueretur, nec postea*

unquam cessasse. Quo nihil cum ab Epiphania sensu, tam a veritate ipsa dici alienius potest. Anno Urbis 691., Cicerone et Antonio coss., primum a Pompeio tributum Iudaeis impositum est, a quo tempore ad Antipatri procuracionem, quae anno 707. coepit, anni sunt non plures xvii, nedum novem et viginti. Herode quidem rerum potente tributum ullum saltem ordinarium exactum fuisse neque verum arbitrator, nec eius mentionem vel litera una Lucas attigit. Non enim ἀπογράφεσθαι idem valet ac censum vel tributum solvere, aut, si istud ipsum significaret, statim de ordinaria pensatione potius intelligendum videretur quam ad extraordinariam referendum. Sed nec illud probe, quod ibidem disputatur, propterea primam illam a Quirino censu institutam dici, quod Romano more quinto quoque anno census haberetur. Nam nec illud perpetuo tenuit, ut quinque annis vertentibus census ageretur, et aliam causam esse manifestum est, ob quam prima haec sit appellata descriptio, videlicet quod altera post Archelai relegationem eidem Quirino mandata fuerit. De qua re vide quae Dekerius noster et Keplerus erudite commentati sunt. Neque enim censu huius Epiphaniae meminit, ut eam nobis quaestionem explicare necesse sit.

Atque ut hanc de Herodis annis disputationem aliquando concludam, si, quod Epiphania placet, viii. Id. Ian., quo die natus est Christus, anno Iuliano xlv., Herodes annum agebat imperii xxxiii., eius initium in Iulianum xi. convenit, biennio tardius quam historia postulat, quae alterum Herodis initium Iuliano ix. accidisse confirmat, a quo cum Iosephus xxxiv. duntaxat annos Herodem vixisse narret, Epiphania libro i. ii. septem et triginta deducit, quibus totis regnasse post primum decretum dicitur, cum horum principium a Iuliano sexto repeti debeat. Quocirca mortem Herodis confert in annum Iulianum xlvii., cum dominus quartum iam annum aetatis attigisset. Sed si vera sunt, quae Iosephus de Herode perscripsit, necesse est ut Iuliano xlii. decesserit; unde et natalis, ut diximus, domini quatuor vel quinque annis antevertendus erit. Quae quidem nos nondum ex opinione nostra constituta, sed ex Iosephi mente atque historia collecta haberi a lectoribus expendique volumus. Superest ut de Augusti anno, qui est alius natalis dominici character ab Epiphania allatus, perstringam.

QUOTO AUGUSTI ANNO NATUS SIT CHRISTUS.

Anno Imperatoris Augusti xlii. natum esse Christum censet Epiphaniae, quem annum ex quo Iudaei Romano imperio subiuncti sunt xxix. fuisse dicit. Tria potissimum Augusti constituuntur initia. Primum ab ipso anno quo Iulius Caesar interfectus est, qui est Urbis 710., Iulianus 2. Alterum ab anno sequenti, Urbis 711. Tertium ab Actiaca victoria, sive a 2. Sept. anno Urbis 723., ut Dio testatur in exordio lib. li. Hinc diversus ad Christi natalem annorum Augusti numerus statuitur. Sed vulgo xlii. eius anno natum esse patres affirmant, Eusebium secuti, qui id ipsum Eccles. Hist. lib. i. cap. vi., et in Chronicis, scripsit. Quod autem annales ecclesiastici tradunt, eos qui in annum Augusti xlii. natalem Christi conferunt ab ipso anno quo Iulius Caesar interfectus est annos exordiri, simul quod librorum culpa factum putant, ut cum Eusebio ipso anno Iulianae necis, qui est Olymp. clxxxiv. primus, Augusti posuisset initium, id in sequentem translatum fuerit, quemadmodum et natalis Christi in annum tertium Olymp. cxciv., cum secundo ex mente Eusebii competat. Neutrum mihi quidem probatur. Imprimis enim apud Eusebium in editione Pontaci Octavianii initium alligatur anno a Caesaris nece proximo, Olympiadis secundo, natalis vero Christi anno tertio Olymp. cxciv., quod et Pontacus ipse vir eruditus argu-

mentis approbat. Adde quod Eusebius Augustus anno imputat LVI, menses VI, hoc est inchoatum LVII. Quare cum Augustus anno Urbis 767. duobus Sextis coss. mortuus sit, XIV. Kal. Sept. annus apud Eusebium quinquagesimus septimus a Martio debuit incipere, ideoque primus incidit in Urbis 711. Itaque annus Augusti XLII. coepit Urbis anno 752., Iuliano XLIV. Iosephus vero l. II. de Excidio cap. VIII., cum imperii annos numerat LVII, menses VI, dies II, ab ipso anno Iulianae caedis orditur, et quidem postero die ab Idibus Martiis. Epiphanius autem, qui anno Iuliano XLIV. natum salvatorem credidit, VIII. Id. Ian. anno Augusti XLII. initium eius statuit Iuliano tertio, Urbis 711. Atqui nondum XLII. Ianuario mense inchoatus fuerat. Ita est. Sed κατὰ πρόληψιν secundum et quadragesimum annum a Kal. Ian. incepit, quod plerisque scriptoribus aliis est familiare. Nam p. 131. quod ab Urbis anno 711., Iuliano 3., Augusti annos computet, argumento est temporis, quo imperavit, illa partitio, qua primum annos tredecim imperasse scribit, κρινὴ τὴν Ἰουδαίαν συναφθῆναι τελείως Ῥωμαίοις, quod anno illi qui Actiacam victoriam secutus est congruit. Iuliano scilicet XVI. Quamobrem a Iuliano tertio ad decimum quintum anni tredecim existunt; quibus additi XXIX summam XLII faciunt, quorum postremus XLIV. Iuliano incipit et quidem ex a. d. Kal. Ian., ut dictum est. Quam ob caussam anno Augusti XXI. potius quam XLII. natalis Christi assignandus fuit cum Irenaeo, Tertulliano, aliis compluribus. Caeterum idem ille annus post Actiacam victoriam est XXVIII. Actiacos enim annos Aegypti numerare coeperunt a Iuliano XVI., Urbis 724. Itaque vicesimus octavus coepit Iuliano XLIII., idemque et sequente Iuliano, quo natus est ex Epiphanii sententia Christus, Ianuarii VI. adhuc in cursu erat, quem ille tamen XXIX. appellat; quod, nisi fallor, contra atque Alexandrini consueverant a Kal. Ian. auspiceretur. Neque vero caussae quicquam fuit cur in Annalibus Eccl. mirum videretur quod Clemens et Eusebius ab Actiaca pugna annos ad natalem domini computarent XXVIII, aut quod Eusebius in chronicis Antonium et Cleopatram debellatos scripserit anno tertio Olymp. CLXXXVII., cum ea victoria anno Urbis accideret 723., Augusto III. et Messala coss., Olympiadis anno tertio. Nam Actiaci anni, quibus Clemens atque Eusebius usi sunt, non ab ipso anno in quem pugna ac victoria cecidit, sed a sequenti ineunt, Olympiadis CLXXXVII. tertio, post Antonii et Cleopatrae necem. Unde annos Augusti plerique sunt exorsi, qui propterea anno Augusti XXVIII. natum dixere Christum. Quanquam in eo negotio diligenter habenda ratio est, quid scriptores in Actiaca victoriae epocha commemoranda sibi voluerint. Nam cum Actiacos annos expriment, a Iuliano XVI., qui Actiaca victoria posterior est, incipiunt. Sin ab Actiaca victoria tot annos elapsos esse dicant, ab ipsomet pugnae navalis anno ducunt initium. Quocirca immerito Scaligero notatur eruditissimus Onufrius, quod cum natum esse Christum asseruisset Augusto XIII. et Silvano coss. (est hic annus Iulianus XLIV., Olymp. CXCIV. tertius) eundem Urbis esse statuerit 752., Actiacum 30. Scaligeri verba sunt lib. VI. de Emend.: *Nam verissimum est consulatum Augusti XIII. concurrisse cum anno tertio Olymp. CXCIV. Sed eum annum Palitium Varronianorum fuisse 752., et Actiacum 30., hoc vero falsum est. Uno enim anno plus dicit. Sed haec cum scriberet vigilans somniabat Scaliger. Nihil enim certius est quam ex Varronis ipsiusque adeo Scaligeri ratione consulatum Augusti XIII. et Silvani ad annum Urbis 752. pertinere, Iulianum XLIV., per. Iul. 4712., cyclo solis XIX., lunae VIII., indict. II. Est etiam hic annus ab Actiaca pugna tricesimus, si annum ipsam pugnae primum numeres. Neque vero Actiacum annum XXX. esse dixit Onufrius, sed post Actiacam victoriam, hoc est Actiacum XXIX.*

CXVIII

Postremo in aera Dionysiana extra dubitationem est, Christum Augusti XLIII., Actiacō vero xxx. natum esse. Quod si XL., vel XLI. Iuliano ex aliorum sententia ortus esset, id in XXXVIII., vel XXXIX. Iulianum, Actiacum vero XXV., vel XXVI., conveniret.

p. 132. Γεννηθέντος δὲ αὐτοῦ πρὶ τὸν Ἰαννουάριον.] Luculentissimus hic locus est, in quo natalem Christi diem accuratissime circumscribit. Et quidem a. d. VIII. Id. Ian., hoc est Ianuarii VI., in quem Epiphaniarum festum incidit, natum asseverat, ex communi Aegyptiorum sententia, de qua subinde nonnihil disseremus. Sed primum singulae temporum notationes obiter percurrendae atque illustrandae sunt. Hunc igitur diem imprimis XI. Tybi esse scribit in anno videlicet Actiacō, sive Aegypto Iuliano, cuius Thoth fixus est XXX. Augusti, neomenia Tybi XXVII. Dec.

Κατὰ Σύρους, εἶπουν Ἕλληνας.] Syromacedonas intelligit, sive Antiochenos, qui Iulianam anni formam receperunt, quanquam illorum aera triennio Iulianum annum antecedit; appellaturque χρηματισμὸς τῆς Ἀντιοχείας, quod eo anno ἢ αὐτονομία Antiochenis permissa et Iulius Caesar dictator Antiochiae renunciatus est, Artemisii, sive Maii, XXXII. Chron. Alex. p. 438. Est hic annus Urbis 706., quo Caesar victo Pompeio rerum potitus est, per. Jul. 466., annis ante Dionysianam aeram XLVIII, ante primum Iulianum tribus, ut ex Evagrio colligit Scaliger Isag. Can. I. III. p. 295.; rectius quam in lib. IV. de Emend. Temp. p. 226., ubi Antiochensium aeram ab editione Iuliana inchoari censet, annis ante Christi aeram XLV., ex Eusebii autoritate, qui annum Antiochensium 325. confert in annum Christi 280. Sed magna haec hallucinatio est. Nam Eusebius in Chron.: *Secundo anno Probi*, inquit, *iuxta Antiochenos CCCXXV. annus fuit.* Atqui Probi secundus competit anno aerae Christianae CCLXXVIII., quo anno coepit τοῦ χρηματισμοῦ Antiochensium annus CCCXXV. Sic enim Antiochensis aerae primus annus Dionysianam aeram XLVIII. solidis annis antecessit. Necessae est igitur cum anno Probi II. et Dionysiano CCLXXVII. componi Antiochensium aerae CCCXXV. labentem, et ineuntem CCCXXV., cyclo solis VI. lunae XII. De initio Probi dicitur ad lib. de Mens. et Ponderibus. Anni, ut dictum est, forma Iuliana fuit; mensium eadem quae apud Romanos descriptio, quam in sequenti laterculo proponendam putavimus.

LATERCULUM MENSIIUM ANTIOCHENORUM, SIVE ΣΥΡΟΕΛΛΗΝΩΝ.

Ἰανουάριος	Ianuarium
Φεβρουάριος	Februarius
Μάρτιος	Martius
Ἀπριλίος	Aprilis
Μαΐος	Maius
Ἰουνίος	Iunius
Ἰουλίος	Iulius
Ἀύγουστος	Augustus
Σεπτέμβριος	September
Ὀκτώβριος	October
Νοέμβριος	November
Δεκεμβριος	December

p. 133. Quae mensium concordia ex Socrate, Evagrio, Suida, veterum Conciliorum inscriptionibus et infinitis aliis testimoniis fidem meretur. Illud vero constat,

Epiphanium meros menses Iulianos intelligere. Nam Audynaei τὴν ἔκτην (perperam ἕκτου scriptum est) cum vi. Ian. comparat. Rursus enim vitiosa lectio est πέμπτη Ἰανουαρίου, pro ἕκτη. Tametsi Cornarius *quintam Ianuarii* verterit, quod nonnullis imposuit, qui haec Epiph. verba πρὸ ἔκτου Εἰδῶν sic accepisse videntur, quasi esset prid. viii. Eidus, hoc est Nonis ipsis Ianuarii. Sed πρὸ ἔκτου Εἰδῶν et similes loquendi formulae Latinis iisce respondent a. d. viii. Id. etc., hoc est ipso die viii. Id., ut et alibi scripsimus. Quare ex priori nota diei, hoc est viii. Id. Ian., corrigenda vox πέμπτη et in ἕκτη mutanda. Quod et Tybi Actiaci, sive Diodetiani, dies ipsa demonstrat, cuius xi. in vi. Ian. convenit. Ac videtur in eo, quod *quintam Ianuarii diem pro sexta sumpsit*, mysterii aliquid esse. Siquidem et Constantinopolitani postea v. Ianuarii die baptismum Christi celebrabant, quod in vi. vulgo confertur, ut ex *Manneli Novella* i. de Feriis et Europalate colligitur.

[Κατὰ Κυπρίους, εἶπουν Σαλαμινίους.] Non est, ut quidam existimat, corruptus hic Epiph. locus, in mensis appellatione. Nam Ian. ab illis Quintus nominatur, ut a Roman. Quintilis, Sextilis, September etc. Sed mendum in voce πέμπτη subesse potius arbitror. Nisi a Ian. secundo Πέμπτον auspiciati sint Salaminii. Sed verisimilius est Epiph. aut eius librarium, cum imprudens πέμπτη τοῦ Ἰανουαρίου scripsisset pro ἕκτη, idem in Salaminiorum mense fecisse. Apparet autem ex hoc loco Salaminios annum a Septemb. Iul. Kal. auspiciatos esse, quod indictionis anniue primordiam Constantinopolitani postea praefixerunt.

[Κατὰ Παρίους Ἰούλου τεσσαρεσκαιδεκάτη.] Igitur Iuli mensis initium a xxiv. Dec. Qui si Iulianus fuit, credibile est ab aequinoctio verne circiter annum incepisse Paphios. Nam si Iulus Ianuarius est, mensis ab illo tertius in eum diem propemodum desinit, qui aequinoctio quondam attributus est.

[Κατὰ Ἀραβας Ἀλέωμ.] In vulgaris Arabum mensibus neque Aleom, neque qui postea commemoratur Angalthabaith locum ullum habet. Sed neque lunares menses isti sunt; si quidem in Ian. vi. Aleom xxi. incidat, quae tum dies erat lunae xii., cyclo i. Nam neomenia ex Ptolemaicis Mulleri Tabulis contigit Dec. 26. 8. 32', cyclo 19., anno Iuliano xlv. De Angalthabaith idem postea demonstrabitur. Quocirca nondum lunarem annum ad civilem usum Arabes transtulerant. Nam cum Arabes nominat Epiphanius, maiorem illius gentis potioremq; partem intelligit. Ac Scal. l. ii. de Emend. Temp., et Isag. Can. l. ii. ac iii. veteres Arabes Calippica anni forma usos esse decernit, ut et Chaldaeos ac Iudaeos, Arabum vero duplicem annum facit, alterum Damascenum, sive Hagarenum, cui desultorium intercalandi morem attribuit, cuius periodus cccxviii annis Iulianis definit, in qua menses omnes singillatim annum inchoant vicissimque terminant: alteram anni rationem omissa intercalatione solutam ac retextam ex annis lunariis simplicibus constituit, quam ab Indis olim usurpatam, postea etiam ab Arabibus praesertimque Mahumedanis docet. Nam qui ab Hegira numerantur anni nullo intercalationis fraeno coerciti per Iulianam seriem impune vagantur. Quod si quis requirat unde Scaligero constat vetustos Arabes desultorium illam intercalandi formam civili praesertim usu tenuisse, aut eandem subinde retextuisse, ac mere lunarem praetulisse, ne unum quidem scriptorem affert qui id vel levissime suadeat. Quare dum confictas illas Arabum periodos operosissime describit, hoc est somnia sua prosequitur, et suo et lectoris otio intemperanter abutitur. Quo quidem in negotio est illud sane iucundum, quod eandem illam per. quae ex cccxviii Iulianis annis, Arabicis vero, vel solutis, cccxxv constat, alicubi exegitatum a se dicat, alibi vero ab Arabibus et Hagarenis ab initio Iuliani anni repertam et institutam imprudens asserat. Etenim l. ii. de Emend. p. 134.,

ubi de anno Hegirae disserit, *Contumacissimus*, inquit, *hic annus est, neque facile redit in gratiam cum anno Iul. etc. Quare nulla methodus hinc confici potest. Tutior magna periodus, QUAM EXCOGITAVIMUS, annorum 228, enneacae- caeteridum duodecim. At l. v. p. 485., ubi de eodem anno loquitur, Arabes, inquit, Hagareni periodum 228 annorum INSTITUERUNT ex a. d. III. Idum Martii anni Confusionis, cyclo lunae XIII., solis XX. Et paulo post: Triplicem enim periodum habuerunt, minorem XXX annorum solutorum, maiorem 210 annorum, maximam 228 annorum solarium, 235 autem Arabicorum, qua Muharram per totum contextum anni solaris vagatus redit ad eandem diem. Idem et in lib. III. Isag. Can. repetit. Quid hoc homine facias, aut quam ei demum habeas fidem, sua se ipse confessione tam aperte ac palam indait, ut cuius anni formae ac periodi inventorem se dicit, eam ipsam vetustissimis temporibus in usu fuisse confirmet? Sed ea mihi levia ac tolerabilia videntur, cum ad alia respicio, quae in utroque illo opere temere, inconstanter ac sine autore ullo passim effudit, quae nos brevi, si dominus dederit, in lucem apertumque proferemus, ut qui chronologicis in rebus deum illum propemodum faciunt, nihil ipsum ad eam rem praeter fastum et arrogantiam attulisse discant. Postremo quam in Antiochemi anni epocha hominis inconstantiam vidimus, eandem in Hagarenis et Arabicis hisce periodis scito esse commissam. Nam l. II. de Emend. p. 116. et l. v. p. 485. periodum Hagarenam ab anno ipso Confusionis, qui proxime Iul. primum antecessit, Arabes inchoasse tradit, per. Iul. 4668. In Isag. vero Canon. l. III. c. IX. p. 235. periodi huius epocham eandem esse docet quam et Antiochensium aerae, hoc est ab anno primo monarchiae Iulii Caesaris, per. Iul. 4666., quae secum perspicue pugnant.*

Sed his nugis omissis, verisimilius est Epiphaniae saltem tempore civilem Arabum annum solare fuisse, et aliis quam qui vulgo circumferuntur nominibus menses appellatos esse. Simplicius, uti Scaliger observat, a vere annum sum Arabes inchoasse scribit. Alexandrinum vero Chronicon p. 597. notat Candido et Quadrato coss. Petreos et Bostrenos, qui Arabiae populi sunt, ab hoc ipso anno tempora sua numerare, qui est aerae Dionysianae cv., Traiani Imp. octavus.

Κατὰ Καππαδοχίας Ἀταρτᾶ γ.] Lunaris igitur Cappadocum mensis extitit; quandoquidem cum Tebeth Iudaico convenit. Imo vero neuter accurate lunaris fuit, cum novilunium medium Dec. 26. competat. Quare si Iudaei ἀπὸ τῆς συνόδου neomenias civiliter deduxissent, Ian. vi. nonnisi XII mens. habuissent. Sin quod aliis placuit, uti glossa c. VII. par. I. Iad R. Maemonidae testatur, neom. nunquam eo die constituta, in quem Molad incideret, neomenia Tebeth XXVII. Dec., Ianuarii autem VI. duntaxat undecima convenit. Scal. lib. VI. de Emendat. cum de anno natali Christi disputat, Epiphanium redarguit, quod Tebeth pro Sebath posuerit. Sed reprehendus ipse potius, qui ad commentum suum de Calippica periodo a Iudaeis tunc temporis observata Epiphanium adstringere voluit; de qua re paulo post agetur in Disputatione de anno Dominicae Passionis. Fuit hic igitur mensis Tebeth, non Sebath; et est omnino ad Iudaicam illam periodum, quam postea ex Epiphaniae mente describemus, accommodatissimus hic locus. Etsi duorum alterum accidisse suspicor, ut vel δ' pro γ' scripserit Epiphaniae, vel quoniam Ianuarii v. pro VI. imprudens usurpaverat, ad eam respiciens XIII. Tebeth adscripserit. Erat enim ex methodo nostra Tebeth 14. Quippe ogdoëcontatesaracteridis annus iste fuit L., cyclo solis IX., lunae I., a Kal. Ian. anni Iuliani sequentis neomenia Nisan Apr. II., fer. IV. Erat annus simplex or-

dinarias. Igitur Tebeth, sive x. mensis iniiit Dec. xxiv. Unde Ianuarii v. Tebeth dies erat xiii., sexto vero Ian. xiv. In quo vides, id quod methodus nostra repromittit, biduum fere iam anticipasse neomeniam civilem, cum dimidia periodas effluxisset. Nam a xxvi. Dec. ad xxiv. retrocessit. Quare vel hic unus locus ostendit nos per. illam ad Epiphaniai rationes εὐστοχότατα digessisse. Vide infra in illa Diatriba de Passione Domini.

Κατὰ Ἀθηναίους Μαμακτηριῶνος.] Ianuarium Athenienses Maemacterionem vocarunt. Quod ne quis errore librarii factum putet, affirmatur ex eo quod paulo post Novemb. Metagitnionem appellat. Est autem hic locus ad Attici anni, cuiusmodi per illa tempora fuit, ac mensium dispositionem intelligendam observatione dignissimus. Primum enim solarem annum fuisse docet consensus Maemacterionis cum Ianuario. Sed videndum quodnam anni caput fuerit. Primus Atticorum mensium Hecatόμβαιον fuit; a quo, si Gazae credimus, quartus est Maemacterion, Scaligero vero quintus. Utrius verior opinio sit hoc loco disquirendum. Duo in ordinatione mensium Gazae errata corrigit Scaliger: alterum quod Maemact. iv. loco posuerit eique Pyanepsionem subiecerit, alterum quod Anthesterionem post Pyanepsionem collocaverit, instante iam hieme. Contra quae Scaliger Anthesterionem vernali mensem esse et μετὰ χειμῶνα statuit, unde post Γαμηλιῶνα constituit, Maemacterionem vero praecipitanti iam autumno tribuit, quintum ordine et a Pyanepsione proximum. Utriusque sententiae, ut a lectore facilius percipiatur, laterculum subiecimus.

MENSES ATTICI.

Ex Theodoro Gaza.	Ex Scaligero.
Θερινοί	Θερινοί
Ἑκατομβαιῶν	Ἑκατομβαιῶν
Μεταγειτνιῶν	Μεταγειτνιῶν
Βοηδρομιῶν	Βοηδρομιῶν
Ἵπωρινοί	Ἵπωρινοί
Μαμακτηριῶν	Πυανεψιῶν
Πυανεψιῶν	Μαμακτηριῶν
Ἀνθεστηριῶν	Ποσειδεῶν
Χειμερινοί	Χειμερινοί
Ποσειδεῶν	Γαμηλιῶν
Γαμηλιῶν	Ἀνθεστηριῶν
Ἐλαφηβολιῶν	Ἐλαφηβολιῶν
Ἑαρινοί	Ἑαρινοί
Μουνυχιῶν	Μουνυχιῶν
Θαργηλιῶν	Θαργηλιῶν
Σχιβροφοριῶν	Σχιβροφοριῶν

In hac Atticorum mensium recensione quaedam recte Scaliger adversus Gazam defendit, alia perperam ac falso. Quod enim Anthesterionem verno tempori adscribit, non inclinativam autumno, praeclare facit. Sed de Maemacterione ac

Posideone parum commode sensisse mihi videtur. Primum Boëdromioni Pyanepsionem, non Maemacterionem adiungit, idque compluribus argumentis persuadere nititur; quae omnia, si unius Harpocratonis testimonium excipias, irrita sunt et inania. Sic autem ratiocinatur: Pyanepsion, ut autor est Plut. Tract. de Iside, congruit Athyr, hoc est Novembri. Posideon autem est Ianuarius, ut Plut. in Caesare scribit, cum semper post brumam incipiat. Atque idem Plut. in Demosth. tres istos menses continuat, Metagitnionem, Boëdromionem, Pyanepsionem. Cum igitur et Pyanepsion sit November et Posideon Ianuarius, nullus alius Decembri congruere potest praeter Maemacterionem. Ad haec Diodorus l. iii. continuat hos duos menses Maemacterionem et Posideonem.

Sed eiusmodi est ratio Scaligeri, ut ad contrariam Gazae sententiam approbandam aptior excogitari nulla possit. Nam si Pyanepsion Novembri respondet, Hecatombaeon autem Iulio, ut eidem Scaligero placet, Metagitnion Augusto, Boëdromion Septembri, quis Octobrem alius praeter Maemacterionem sibi vindicabit? Peissime itaque quartam illi sedem attribuit, ac τῶν ὀπωρινῶν primum facit, si Novembri congruit. Sane Pyanepsionem quintum potius quam iv. esse numerandum ex eo colligitur, quod hiemi quoque tribuatur. Nam Thesmophoria Pyanepsione mense fiebant, ut Plut. in Demosth. significat. Thesmophoria porro in hiemem incurrere testatur Aristophanes Θεσμοφοριαζούσαις. Apud quem Agathonis servus de Thesmophoriorum tempore sic loquitur:

— — — — αὐτὸς γὰρ ἔξεισι τάχα
 Καὶ γὰρ μελοποιεῖν ἄρχεται, χαμῶνος οὖν
 Ὀντος κατακάμπτει τὰς στροφὰς οὐ βᾶδιον
 Ἦν μὴ προῆθ' ἔθραζε πρὸς τὸν ἥλιον.

Accedunt rationes aliae, quas a Theodoro propositas Scaliger dissimulat. Ut inter alia, quod Arist. l. vi. de Hist. Anim. c. xxix. Boëdromioni Maemacterionem subiungit, ubi de cervorum initu loquitur: ἡ δὲ ὀχλία γίνεται μετ' Ἀρκτούρον περὶ τὸν Βοηδρομιῶνα καὶ Μαμακτηριῶνα. Qui locus Scaligero silentium indicit, et Gazae opinionem astruit. Duo enim ex iis verbis recte concludit. Alterum, Maemacterionem paulo post Arcturi ortum incipere, alioqui frustra Maemacterionem Boëdromioni subiceret. Arcturus autem circa autumnale aequinoctium oritur. Nam Theophrastus κερωνίαν florere dicit περὶ Ἀρκτούρον τι καὶ Ἰσημερίαν. Galenus insuper, ἔστι μὲν, inquit, ὠραιότατον τῆς ἐλάτης τὸ σπέρμα περὶ τὸν ἐπιτολήν τοῦ Ἀρκτούρου, δευτεῖς καιρὸς ἐν Ῥώμῃ ὁ καλούμενος μὲν Σεπτίμβριος ἔστι. Quare medicum a Septembri distare Maemacterionem necesse est. Alterum, quod Gaza colligit, est, Maemacterionem Boëdromioni proximum esse. Nam quoties duos menses ita copulat, ut aliquid praesertim circa tempus certum accidere illis mensibus dicat, continuos esse menses ostendit. Ita cum de bobus agit: ἄρχονται τῆς ὀχλίας αἱ βούες περὶ τὸν Θεργγλιῶνα μῆνα καὶ Σκιφόφοριῶνα. Multo magis, cum praeterea certum tempus et cardinem adiungit, ut περὶ τροπῆς et περὶ τὸν Ἀρκτούρον. Tum enim προσεχθεῖς illi menses habendi sunt. Praeterea l. vi. c. xii. scribit idem Aristoteles imbecilliora quaeque tam in piscium quam in avium genere appetente frigore prius in commodiora loca migrare, ut coturnices ante quam grues. Τὰ μὲν γὰρ μεταβάλλει τοῦ Βοηδρομιῶνος, τὰ δὲ τοῦ Μαμακτηριῶνος. At vero grues mense proximo ab eo quo coturnices avolant migrare cernimus. Est igitur Maemacterion Boëdromioni proximus. Postremo idem Aristoteles l. vi. c. xi. scribit inter γαλιούς, quos mustelas Gaza vocat, eum qui ἀστερίας dicitur, ἀρχεσθαι ὀχυέσθαι Μαμακτηριῶνος μηνός. Quod statim post aequinoctium contingere piscatores testantur. Iam quod ad Plutarchum spectat,

qui cum Boëdromione Pyanepsionem continuat, errat profecto Scaliger. Plutarchus enim paucis mensibus post reditum in patriam vixisse Demosthenem scribit. Nam Metagitnionem mense praesidium ad Cranonem contigit; Boëdromione vero praesidium in Munichiam introductum, Pyanepsione demum obiit Demosthenes. Non dicit sequenti post Boëdromionem mense mortuum esse. Potuit igitur medius intervenire Maemacterion. Idem et de Diodori loco iudicium esse debet, qui ita scribit: Ἀπὸ μηνὸς ὃν καλοῦσιν Ἀθηναῖοι Μαμακτηριῶνα τῶν ἐπτά τῶν κατὰ τὸν ἄρκτον ἀστέρων οὐδένα φασὶν δρᾶσθαι μέχρι τῆς πρώτης φυλακῆς, τῷ δὲ Πωσειδεῶνι μέχρι δευτέρως. Non enim continuo post Maemacterionem Posideonem sequi declarat, cum et verba ista, ἀπὸ Μαμακτηριῶνος, de mense non absoluto possint accipi, cui sit proximus alter, hoc est Pyanepsio. Ita demum res eo redigitur, ut praeter Harpocratonem sententiae suae vindicem habeat neminem. Scribit enim in lexico Maemacterionem πέμπτον εἶναι μῆνα. Sed vel τέταρτος pro πέμπτος rescribendum, vel si nihil hic a librario peccatum est, non dubium est quin plaris apud nos Aristotelis et Plutarchi quam grammatici unius autoritas esse debeat.

Sequitur immanis Scaligeri stupor, dum Posideonem ita cum Ianuario comparat, ut post brumam incipiat, quo nihil falsius. Aristoteles l. v. c. ix. de thynide: ἔστι δὲ ὁ μὲν πρῶτος τόκος περὶ τὸν Ποσειδεῶνα πρὸ τροπῶν. Theophrastus lib. vii. cap. i. de diverso sementis tempore: χειμερινῷ γὰρ ἀρχὴ μετὰ τροπᾶς θερινᾶς τοῦ Μεταγειτηνῶνος, τοῦ δὲ δευτέρου πάλιν μετὰ ἡλίου τροπᾶς χειμερινᾶς τοῦ Γαμηλιῶνος μηνός. Incidit igitur Posideon ante solstitium hibernum, Gamelion post solstitium. Plutarchus autem in vita Caesaris Posideonem cum ineunte duntaxat Ianuario confert: Χειμῶνος ἐν τροπᾷ ὄντος, ἰσταμένου Ἰανουαρίου μηνός (ὁῦτος δ' ἐν εἴῃ Ποσειδεῶν Ἀθηναίους). Nam lunaris Posideon nonnunquam Ianuarii partem aufert. Idem et Suidas perspicue docet his verbis: Ποσειδεῶν μὴν κατ' Ἀθηναίους οὕτω καλούμενος Δεκέμβριος. Quod vero Γαμηλιῶν proximum a solstitio locum habeat, declarat Aristot. i. Meteor. c. vi.: Ἐπὶ δὲ ἀρχόντος Ἀθῆναις Εὐκλέους τοῦ Μόλωνος ἐγένετο κομήτης ἀστὴρ πρὸς ἄρκτον, μηνός Γαμηλιῶνος περὶ τροπᾶς ὄντος τοῦ ἡλίου χειμερινᾶς. Haec nobis paulo accuratius demonstranda fuerunt, quod et Epiphanius locus ita postularet, et quod indigne ferrem eruditos nonnullos a Scaligero in eundem errorem inductos. E quibus unus asserit imperite omnes ante illum Maemacterionem quartum mensem numerasse. Qui quidem tot convictus rationibus cedat necesse est, et quod a Scaligero didicerat, tandem aliquando dediscat. Caetera quae ad Atticorum mensium disputationem et multa et exquisita dici possent, suum locum habebunt in eo opere quo temporum doctrinam a Scaligeri somnis deo aspirante vindicabimus.

Illud unum lectorem necesse est admoneri, eosdem illos Atticos menses alias lunares esse, alias non lunares, sed tricenarios, vel certe Iulianos. Si lunares, certam nullam in Iuliano contextu sedem obtinent, sed ulro citroque vagantur. Quae varietas efficit ut non iisdem Iulianis mensibus a scriptoribus imputentur. Epiphanius hic de triceniis, aut utique Iulianis loquitur, de quo paulo post agemus. Caput anni, si vera sunt quae pro Gazae sententia supra disseruimus, ab Octobri Iuliano deducitur. Nam Metagitnion in Novembrem convenit. Ergo Hecatombaeon Octobrem occupat, a quo mense Syromacedonicam periodum orditur Scaliger. Videntur post Constantinianas indictiones novum illud Iuliani anni primordium statuuisse et Hecatombaeonem in Maemacterionis locum subrogasse. Alioquin nihil est certius quam Hecatombaeonis περὶ τὰς τροπᾶς θερινᾶς collocatum fuisse. Lunaris enim Hecatombaeonis neomenia fuit illa, quae solstitio propior esset, tam ante quam post solstitium; id quod adversus Scalige-

rianos alio loco probabitur. At in Iuliana, sive fixa stablilique anni forma, Hecatombaeon haesit in Iulio, reliqui sequentes Iulianos menses obtinuerunt. Plutarchus cum Atticorum mensium meminit, nonnunquam fixos illos ac Iulianos intelligit. Quod autem eorum seriem Athenienses retexuerint et Hecatomb. statione dimoverint, haud scio an ex alio scriptore quam ex hoc Epiphaniū loco constare possit.

Πρὸς ἔξ Εἰδῶν Νοεμβρίων.] Neomenia Athyr Actiaci, vel Diocletiani, convenit v. Kal. Nov., hoc est Octobr. xxviii. Ergo duodecimus Athyr Novembris octavo, sive vi. Eid. Nov., quod et num. xvi. supra dixerat, l. x. die ante Epiphania. Perperam itaque postea, n. xxviii., πρὸ δὲ τῶν Εἰδῶν Νοεμβρίων a librario scriptum.

Κατὰ Σαλαμίνους.] Neomenia Choiac incidit iii. Novemb., quem mensem tertium appellat, sive quod plures eiusdem nominis essent, ut apud recentiores Arabes duo Rabiū sunt, totidemque Giūmediū, sive quod ordine tertius esset. Unde et quintas in Ianuarium incurrit. A. iii. Nov. ad Kal. Ian. comprehensis Kal. ipsis dies sunt solidi l. x., qui menses duos tricenarios efficiunt. Nam ii. Ianuarii πέμπτος mēsis iniiit. Videntur Salaminii aequabilem et Aegyptiacam mensium ascivisse.

Κατὰ Παπίου.] Apogonici neomenia coepit Octob. xxiv. Iulus iniiit Decemb. xxiv. A die xxiv. Octob. ad xxiii. Dec. dies sunt l. xi., qui sunt duo Paphiorum menses. Quare Apogonici Paphiorum fuit November, Iulus December.

Κατὰ Ἀραβίας.] Neomenia Angalthabaith Octobris xviii. competit, a quo die ad xvi. Dec. dies sunt l. x., sive duo menses Aegyptiaci, quibus usi sunt Arabes illis temporibus. Nam neomenia Aleon paulo ante coepit Decembris xvii.

Κατὰ Μακεδόνας Ἀπελλαίου.] Macedonici mēsis, cum de tempore natalis ageret, mentionem omisit. Convenit porro Apellaei neomenia cum Paphiorum Apogonico. Nam utraque iniiit Octobris xxiv. Sed neutra lunaris extitit. Apud mediae vetustatis scriptores, praesertim Christianos, nonnunquam Macedonici menses cum Syromacedonicis, quos et Graecorum menses appellant, confundi videas; ut in insigni illo Anatolii loco, quem in sequenti Diatriba declarabimus, alias vero discerni, ut hoc loco fecit Epiphanius. Et certe Syromacedonicorum mensium alius in anno Iuliano situs quam Macedonicorum fuit, non modo veterum, quos lunares fuisse suspicamur, sed etiam recentiorum ac fixorum. Ac posteriorum quidem, hoc est Macedonicorum, apud antiquos series obscura est ac difficilis, quod de ea varie praestantissimi scriptores existimasse videantur. Sed omīssa modo quaestione, vel in aliud potius dilata, tempus sic omnino statuo: Principem mensium locum extitisse qui Hecatombaeoni responderit, quod in Alexandri vita testatur Plutarchus. Galenus quoque in lib. i. Epidem. aequinoctium autumnale κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ Διὸς μηνὸς fieri scripsit, ineunte vero Peritio solstitium hibernum, aequinoctium vernal Artemisio, aestivalum solstitium Loo. Quod vel de Iulianis ac fixis mensibus accipi potest, vel de lunaribus, eo videlicet sensu, ut sub quatuor illos anni cardines totidem illi menses ineant. Favet huic coniecturae Iosephus, qui persaepe Xanthicum Nisan esse dicit, ut Origen. lib. i. cap. iii., et lib. iii. cap. ix. et x., libro vero viii. cap. ii. Iar cum Artemisio componit, lib. viii. cap. iii. Hyperberetaeum cum Tisri, Dium cum Marchesuvan lib. i. cap. iii., Chassen cum Apellaeo lib. xii. cap. vii. Adde iis astronomica quaedam exempla in Chaldaica periodo apud Ptolemaeum. Quae omnia alibi diligentius explicantur. Inter Macedonicorum mensium ex iis omnibus ordo iste constituendus est.

Menses Iudaei.	Menses Macedonici.	Menses Attici.	Menses Iuliani, quibus fore caeteri respondent.
Nisan	Ξανθικός	Ἐλαφβολιῶν	Martius
Iar	Ἄρτεμισιος	Μουνυχιῶν	Aprilis
Siuvan	Δαίσιος	Θαργηλιῶν	Maius
Thamuz	Πάνμος	Σκιρφοριῶν	Iunius
Ab	Λῶος	Ἐκατομβαιῶν	Iulius
Elul	Γορπιαίος	Μεταγειτιῶν	Augustus
Tisri	Ἵπερβερεταίος	Βοηδρομιῶν	September
Marchesuvan	Δίος	Μαιμακτηριῶν	October
Chassen	Ἀπελλαίος	Πυανεψιῶν	November
Thebeth	Αὔθυναίος	Ποσειδεῶν	December
Schebath	Περίτιος	Γαμηλιῶν	Ianuarius
Adar	Δύστρος	Ἄνθεστηριῶν	Februarius

At in epistola Philippi Macedonum regis, quae est apud Demosth. κατὰ Στεφάνου, Lous cum Attico Boëdrom. componitur, ut alius per illa tempora mensium apud Macedonas contextus fuisse videatur. De quo alias. Nunc illud, quod dixi, ex diagrammate constat, Macedonicos menses uno fere mense Syromacedonicis anteriores esse. Nam Xanthicus exempli causa Syromacedonum est Aprilis Iulianus, Macedonicus vero tametsi cum lunaris est Aprili nonnunquam respondeat, saepius tamen in Martium incurrit, maioremque illius partem occupat. Caeterum apud Epiphanium hoc in loco pro 'Απελλαίου ις', Scaliger lib. v. de Emendat. pag. 482. B. corrigit 'Απελλαίου ς'. Qua ratione Apellaeus Macedonicus Novembris iii. coeperit. Quod verumne sit nescio.

p. 140.

Κατὰ Ἀθηναίους Μεταγειτιῶνος ἔβδωμη.] Constat ex iis quae paulo ante disputata sunt, Maemacterionem ab Hecatombaeone esse quartum, quod et hic locus evidenter demonstrat. Nam Metagitnion proximus est ab Hecatombaeone. Igitur Epiphanii saeculo Hecatombaeon October erat, Maemacterion Ianuarius. Neomenia Maemacterionis congruit Kal. ipsis Ianuarii. Nam vi. Maemact. eadem est Ianuarii vi. Atqui neomenia Metagitnionis non convenit Kal. Nov. Quippe viii. Nov. vii. duntaxat est Metagitnionis; nisi mendum sit in Epiphanii codice. A secunda Nov. ad ultimam Dec. dies sunt Lx, menses Atheniensium duo. Proinde non Iulianis, sed aequabilibus et Aegyptiacis mensibus usi sunt Athenienses, cum primum fixum et stabilem annum adhibuerunt. Imo vero idipsum apud illos antiquissimam fuisse non primus Scaliger, ut gloriatur, sed Gaza ante illum docuit lib. de Mensibus, ubi de anno disputat. Etenim annus, inquit, apud illos erat duplex; alter dierum cccLx, cuius in fine appendices v dies inserebantur, ad quos quarto quoque anno dies unus accedebat, alter lunaris fuit. In priora forma tricenarii menses erant, ad modum Aegyptiaci anni, ultimus mensis v vel vi diebus auctior erat. Haec Gaza. Quod utrum prae illis temporibus usu populari receptum fuerit, alibi disseritur. Post Iulianam quidem editionem, atque Epiphanii saeculo, eiusmodi annum observatum Athenis fuisse ex hoc Epiphanii loco conici potest. Ut enim Aegyptiacus annus mensibus tricenariis constans, cum hactenus diei intercalaris omissione per Iulianum annum evagaretur, recepto anno Iuliani typo tricenarios menses nihilominus retinuit, cum ἐπαγομέναις v, et interdum vi, ita credibile est Athenienses in anno suo fecisse, ut tricenis duntaxat diebus singuli menses decurrerent, nec ad Iulianorum mensium descri-

ptionem quadrarent. Scaliger quidem iv. de Emendat. pag. 227., ubi de anno Iuliano Athen. agit, hos ipsos putat non modo Iulianum annum, hoc est solarem et fixum, verum etiam Iulianos menses admisisse, et Hecatombaeonem neom. Kal. ipsis Iulii convenire. Sed in eo probando mirum quam inscite imperiteque versetur. Sic enim disputat: Lucianus in vita Peregrini statim post Olympiacum ludum, cum adhuc frequens mercatus esset, circa mediam noctem Peregrinum se in rogum iniectisse narrat, commodum exoriente luna. Contigit Peregrini mors Eusebio teste Olymp. ccxxxvi., cyclo xiv. Igitur Iulii xvii. luna erat xx., aut xxl., et ideo circa mediam noctem oriebatur. Atqui Olympiacus agone celebrari solebat xv. die mensis primo. Itaque cum eo saeculo Hecatombaeonem idem esset qui Iulius, xv. Iulii celebratus est agone, et tertio die a certamine finito luna erat xx. En criticum hominis acumen. Demonstrandum erat, Hecatombaeonem Atticum fixum fuisse in Kal. Iuliiis. Ad id Luciani testimonium Hecatombaeonem pertinet, profert, quod ad rem nihil omnino pertinet. Si quid enim ex eo de neomenia mensis efficitur, ad Elidensium, non ad Atheniensium annum ac mensem refertur. Nam in Elide, non Athenis gesta sunt, quae a Luciano narrantur. Deinde illum ipsum Luciani locum quam negligenter attigit! Non enim scribit circa mediam noctem exortam esse lunam, sed amicum illum, ad quem diverterat, circa mediam noctem ad id spectaculum profectum: *κατὰ μίαν τὴν νύκτα ἐξαναστάς ἀπὸ τῆς ἑσπέρης εὐθὺς τῆς Ἀρκίνης ἔθα ἦν ἡ κυρὰ, στάδιοι πάντες οὗτοι εἰκοσὶν ἀπὸ τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὴν ἑκπόδρομον. Μοχ vero subiicit: καὶ ἐπειδὴ ἡ σελήνη ἀνέταλαν, — πρόαισιν ἑκτίνος. Accidere itaque potuit ut duabus, vel tribus, horis a media nocte iam elapsis apparere luna coeperit. Sed neque tertio vel secundo potius, quam iv. vel v. a celebritate die istud evenisse debuit. Scribit enim Luciano finitis iam Olympiacis ludis Peregrinum diem de die trahentem demum certam in noctem condixisse: ὁ δὲ αἰεὶ ἀναβαλλόμενος νύκτα τὸ τελευταῖον προερχόμενος ἐπιδείξασθαι τὴν καύσιν. Ad haec quis Scaligerum docuit, xv. Iuliani mensis, hoc est Iulii, non autem lunaris, Olympiacos illos agones de more celebratos esse? Quam haec vana et ἀνάρμοστα sint nemo non videt. Certe Calvisius Olympiadem illam ccxxxvi. Augusti xii., non Iulio peractam existimat. Qui et ipse tamen puerili prorsus errore in illa Peregrini historia sese tradidit, dum scribit Peregrinum Christianum esse factum anno Christi lxxiii., Olymp. ccxiii. In quo centum propemodum annis aberrat. Nam Peregrini mors incidit in Olymp. ccxxxvi., annum Christi clxv. Vixit autem Herodis Attici tempore sub M. Aurelio Antonino, ut ex Philostrato lib. ii. de Vit. Soph. in Herode colligitur, nec non et ex Luciano in illius vita.*

Κατὰ Ἑβραίου Μαρτσουάν.] Epiphanius Christi baptismum assignat ei anno qui cooss. habuit Silvanum et Nervam, qui est Iulianus lxxiii., Novembri mense, cum xxx annos, menses x impleset. Novilunium medium hoc anno incidit in Nov. vi., horis aliquot post initium noctis, cyclo x. Quare si Novembris dies viii. Marchesuvan Iudaici dies est vii., neomenia Iudaica iniiit Novembr. ii, et v solidis diebus novilunium antecessit. Nam Iudaice novilunium quadrabat in Novembris vii., feria i. Sed non puto tantum ab illis dissimulatam fuisse lunarem προήγησιν. Et erratum fortassis est, ut pro ἑβδόμη, τρίτῃ vel δευτέρῃ, vel certe τετάρτῃ, legendum sit, quo tolerabilis neomeniae labes intercesserit. Quin et alius error est in mensis appellatione. Non enim Marchesuvan, sed Chasseu esse debet, si modo lunaris ille mensis fuit. Quod quidem fieri non potest, si integer sit hic Epiphanius locus et Iudaici mensis sexta novilunium commissum fuerit. Quid si aut Iudaei tunc temporis, aut Epiphanius ipse Iudaicorum mensium vocabula Iu-

hianis mensibus tribuerit? Ac tunc October Tisri, November Marchesivam fuerit. Sed huius rei praeter coniecturam nihil habemus.

N. xxv. Τὸν γὰρ πρῶτον ἐμαυτὸν.] Priore τῆς κηρύξεως anno neminem ad-versatum esse Christo neque verum est, neque ex Epiphaniai, vel eorum omnium qui tria duntaxat paschata numerant, opinione defendi potest, ut ad num. xxviii. demonstrabitur, ubi quae hoc loco dicuntur diligentius excutienda sunt.

DE ANNO ET DIE DOMINICAE PASSIONIS AD HAERESIN LI. p. 142. DIATRIBA ALTERA.

VARIAE PRISCORUM SENTENTIAE DE ANNO PASSIONIS.

Omnis quae de aliqua re instituitur disputatio certis ex rebus minimeque dubiis debet proficisci; quae aut per sese ipsae verae sint, aut inter eos qui disputant pro veris ac professis habeantur. Quamobrem qui verum passionis annum indagare student, imprimis ea quorum certa sit fides eligere debent, ac principiorum sive ἀξιωματικῶν loco ponere. Ac sunt nonnulla de quibus Christiano dubitare nefas omnino videatur, cuiusmodi ista sunt, sub Tiberio Caesare ac pro-curatore Pontio Pilato passum esse; tum vero parasceve sabbati, sive feria vi., aut si quid aliud est, quod sacrorum librorum auctoritas confirmat. Quibus si contenti eruditi homines fuissent neque suis nos opinionibus ac coniecturis, tanquam scripturae aut ecclesiae decretis, adstrinxissent, multo et veritati melius et posteritati consulissent. Sed est genus hominum, qui ea quae consensu recepta vulgi et aliquot abhinc saeculis auctoritatem nacta non nimis vetera ac diligenter excussa sunt, timide nimis deosculantur, ac propemodum serviliter, eorumque fidem et assensionem ab invitis exprimere ac pro ecclesiae dogmatibus conantur obtrudere. Quorum est quidem haec in parte commendandum studium, quod cum in ea tempora inciderimus, quibus magna est novitatis hominibus iniecta cupiditas, ne ad religionis fidelique damnum publicae ille insaniae morbus erumperet, in eam partem peccare maluerunt quae est cautior. Verum uti pio homini ac catholico magna est vetustatis habenda ratio, in iis vero quae ab ecclesia sancita sunt, ne levissime quidem haesitare licet, ita magnopere illud cavendum, ne pro veteribus et sacrosanctis habeantur illa quae paucis abhinc saeculis emerferint, neve ad falsitatis patrocinium speciosum illud ecclesiae ac publicae consensionis nomen transferatur. Quam quidem ecclesiasticae auctoritatis adscribendae licentiam cum in aliis impune versatam, tum in ea quam tractamus natalis ac passionis dominicae quaestione grassatam animadvertimus. In qua plurima velut ex communi ecclesiae deprompta fide iactari solent quae aut falsa sunt aut falsorum simillima.

Ne longe exempla repetamus, occurret Bedae sanctissimi hominis et eruditissimi decretum illud, quod in hunc locum distulimus. Hic igitur cap. xl. libri de Temporum Ratione, de aetate ac passione domini in haec verba pronunciat: *Habet enim nisi fallor, ecclesiae fides, dominum in carne paulo plus minus quam p. 143.
xxxiii annis usque ad suae tempora passionis vixisse, quia videlicet xxx annorum fuerit baptizatus, sicut evangelista Lucas testatur, et tres semis annos post baptismum praedicaverit. Subiicit deinde: Sancta siquidem Romana et apostolica ecclesia hanc se fidem tenere et ipsis testatur indiculis, quae suis in cereis annuatim inscribere solet, ubi tempus dominicae passionis in memoriam populis revocans*

numerum triginta semper et tribus annis minorem quam ab eius incarnatione Dionysius ponat, adnotat. Denique anno ab eius incarnatione iuxta Dionysium DCC., indictione XIV., fratres nostri, qui tunc fuere Romae, hoc modo se in natali domini in cereis S. Mariae scriptum vidisse et inde descripsisse referebant: *A passione domini nostri IESU Christi anni sunt DLXVIII etc.* Addit postea: *Nam quod dominus XV. luna feria VI. crucem ascenderit et una sabbatorum, id est die dominica, resurrexerit a mortuis, nulli licet dubitare catholico.* Haec ille. Duo hic, fidei atque ecclesiae decreta proponuntur: alterum, Christum dominum aetatis anno XXXIII. iam expleto, XXXIV. vero inchoato, passum esse, aerae videlicet Dionysianae XXXIV., quia cum XXX. aetatis anno baptizatus fuerit, tres deinde annos cum semisse vixit; unde XXXIV. anno mortem obierit oportet. Quare hinc etiam aliud ecclesiae dogma nascitur, Christum quatuor peregrisse paschata, quorum in postremo mortuus est. Alterum ecclesiae decretum, *de quo nulli fas est dubitare catholico*, eiusmodi ponitur, *Christum XV. luna passum esse.* Hunc Bedae locum, velut firmissimum quoddam chronologiae munimentum usurpare identidem optimi viri ac doctissimi solent, eoque potissimum telo superior illa Dekerii nostri sententia in Annalibus oppugnatur. Verum illo ipso loco pugnantia secum ac contraria Beda profitetur. Etenim qui vixisse tot annis quempiam asserit, eum, opinor, annum primum numerat quo in lucem editus est, non eum complectitur, quo in matris utero fuit. Hunc igitur si Beda velit excipere, cum is sit aerae Dionysianae primus, ut supra declaravimus, tres ad triginta supererunt anni, quorum in ultimo Christus passus est, aerae tricesimo quarto. Itaque non amplius quam XXXII. annis, mensibus tribus Christus vixerit, contra illud ecclesiasticae fidei decretum.

Sed manifestius implicat sese, dum ita concludit: *Quoniam DLXXII. annis circulus paschalis circumagitur, his adde XXXIII. vel potius XXXIV., ut illum ipsum quo passus est dominus attingere possis annum, sunt DLXVI. Ipse est ergo annus dominicae passionis et resurrectionis a mortuis, quia sicut DLXXXIII. primo, ita DLXVI. tricesimo quarto per universos solis et lunae concordat discursus.* Omnino statuit anno aerae Dionysianae DLXVI., qui est cycli DLXVII., eandem neomenias ac ferias recurrisse quae erant anno aerae XXXIV., cycli XXXV. Ex quo ita colligit: *Et ideo circulus beati Dionysii apertis, si DLXVI. ab incarnatione domini contingens annum XIV. lunam in eo IX. Kal. Apr. feria V. repereris, et diem paschae dominicum VI. Kal. Apr., luna XVII., age DEO gratias, quia quod quaerebas, sicuti ipse promisit, te invenire docuit.* Quis haec a Beda per ironiam dicta suspicetur? quod Bridefertus Ramesiensis in scholiis adnotavit. *Ironice*, inquit, *dicit hoc, dum nullo modo invenitur.* Sed haec scholiastes ipse ridicule. Neque enim ridendi causam ullam habuit Beda, cum ista scriberet. Quin ut ex toto illo capite liquet, quid sentiret ipse plane aperteque significavit. Atqui eiusmodi illa sunt, ut per ironiam esse dicta plurimum Bedae ipsius interfuerit. Sunt enim absurdissima. Quippe anno Christi XXXIV., cyclo solis XV., lunae XVI., litera dom. C, novilunium Nicaenum (quod, ut saepe monui, olim etiam ad Christi saeculum accommodabant) contigit Martii VIII., luna decimaquarta, XII. Kal. Aprilis, sive Martii XXI., pascha V. Kal. Apr., sive Martii XXVIII., ut ex Dionysii ac Bedae cyclis apparet. Iidem characteres anno DLXVI. congruunt. Non igitur annis istis luna XIV. incidit in IX. Kal. Apr., feria V., pascha vero in VI. Kal., quod ut eveniat, cyclus esse debet lunae XIII., solis XXI., hoc est Christianae aerae XII. Quamobrem ut vera sint quae a Beda traduntur, non XXXIV. aetatis anno, sed XII. mortuum esse Christum oportet. Sed utcumque adscripti a Beda Martii dies ha-

beant sese, si anno illo xxxiv. passus est Christus, non potest luna xv. id accidisse. Nam Nicaena xiv., quae Christi tempore xiii. erat, convenit Martii xxi., feria i. Unde feria secunda passus erit dominus Martii xxii. [Non minorem cyclorum annorumque perturbationem comperi apud Victorium Aquitanum. Cuius Fasti sunt penes R. P. Sirmundum cum praefatione, ex qua nonnulla citat refellitque Beda lib. de Temp. Rat. cap. xlix. In illa ergo praefatione *Victorius* (ita enim in vetustissimo illo codice nominatur, atque etiam *Victor*, non *Victorius*) de anno dominicae passionis agens, *Passum autem*, inquit, *dominum nostrum Iesum Christum peractis VM CCXXVIII annis ab ortu mundi eadem Chronicorum relatione monstratur* (de Eusebii, Hieronymi et Prosperi Chronicis loquitur). *Quod gestum inchoante XXVIII. anno non potest dubitari. Siquidem VIII. Kal. Apr. primo mense luna XIV. vespere praecedente, sicut ab initio creaturae quarta facta est, coepisse deoat: adiunctisque bissextis ad summam VM CCXXVIII annorum, sequenti IX., XX. anno, v. feria docet se traditione praeventum. Primo vero azy-morum die dominus noster Iesus Christus coenans cum discipulis suis postquam sui corporis et sanguinis sacramenta patefecit, ad montem Oliveti, sicut evangelia sancta testantur, progressus, ibique detentus est a Iudaeis tradente discipulo. Deinceps VI. feria subsequente, id est VII. Kalend. Apr., crucifixus est et sepultus. Tertia die, hoc est V. Kal. Apr., dominico surrexit a mortuis. Hactenus Victorius. Qui passum asseverat Christum Martii xxvi., feria vi., resurrexisse vero Martii xxviii. Ita dominicalis litera fuerit C, qui character anno aerae Dionysianae xxxiv. congruit, cyclo solis xv. Sed cum dicat lunam Martii xxv., quo die epulum paschale celebravit, fuisse lunam xiv., hoc nonnisi cyclo Nicaeno secundo convenit, vel xiii., si decimam quartam appellavit decimam quintam. Cyclos xiii. competit anno Dionysiano xxxi. Quare in anno cycli lunaris cum Epiphania ac veteribus consentit, in solari cyclo cum Beda ac reliquis. In expansis Fastorum annis perturbatoria omnia sunt. Illic crucifixum esse dominum ait cosm. daobus Geminis, quibus successerant Ruffus et Rubellinus, anno post natalem xxxi., quo anno pascha incidit xii. Id. Apr. luna xx. Qua ratione cyclus erit lunae i., lit. domin. C; quae eadem et anno xxxiv. Dionysiano congruit. Sed cycli decemnovennalis foedissima depravatio est.]*

Iam quod ad Bedae locum spectat, in quo scribit anno Dionysiano dcc. adnotatum fuisse annum a passione domini dclxviii., indictione xiv., in Annalibus librorum culpa dcc. pro dccii. irrepsisse creditur; quod maxime miror. Nam dccii. anno non xiv. indictio, sed xv. competit, quae ab antecedente Sept. coepit. Unde multo est verisimilius natalem illum, quo in cereis ista legerunt monachi, fuisse xv. Decembris anni Dionysiani dcc., a quo die Christi anni numerari quondam solebant. Sed hoc pacto anno passionis ab antecedente natali, hoc est tribus ferè ante diem ipsum passionis mensibus, inchoandi sunt. Nam si e doc absolutis triginta tres solidos deducas, restabunt dclxvii. absoluti. Ideo dcc. iniens est dclxviii. perinde iniens, qui a natali septingentesimo Dionysiano indict. xiv. incipit. Quod si ipso anni dcc. natali iniret, esset non xiv. indictio, sed xv. Ac fieri quidem potest ut Romana ecclesia temporibus illis Christum aetatis anno xxxiii. passum esse censuerit. Ita namque septingentesimus exiens incidet in annum passionis dclxviii.; si nimirum xxxiii. primus passionis habeatur, quod fortasse verius est. Quanquam de illo Bedae loco cogitandum amplius est. Quod enim ipsum a natali annum auspiciari volumus, id quod, nisi mendosa verba sunt, necessarium videtur, cum Dionysiana epocha minus quadrat, quae a Martio mense inire consueverat. Atqui dcc. annus in natali indictionem habet

xv. Quocirca vel indictiones Romanae iam tum a Ianuario inchoatae sunt et in ultimum Decembris diem desitae, vel pro DCCI. apud Bedam DCC. legendam, quemadmodum legisse scholiastes videtur, vel denique indictio xv. pro xiv. substituenda. Quod si DCC. annum Beda scripsit, tum utique xxxiii. anno ab incarnatione passus erit dominus, aetatis xxxii. ineunte. Paulus Forosempron. lib. iv. Paulinae DCCI. quidem annum hoc in Bedae loco posuit, sed a passione DCLXIX., non DCLXVIII. Ex quo idipsum quod modo significavimus colligit, Christum ex illorum sententia passum esse aetatis anno xxxi. cum tribus mensibus. *Etenim anni, inquit, a passione et incarnatione eodem die inchoantur, hoc est ab VIII. Kal. Apr. Ergo necesse est secundum Bedam totum illum annum, qui erat* p. 145. *DCCI. ab incarnatione, esse a passione DCLXIX. Detruhe iam annos DCLXIX a DCCI, restabunt anni xxxii ab incarnatione ad passionem. Deductis mensibus novem passus est Christus anno xxxi. cum tribus mensibus. Haec ille. Verum repugnat indictio, nisi aliter locus emendetur. Ex iis omnibus validissime Bedae illa sanctio refellitur, qua ex ecclesiae fide Christum putat mortuum anno xxxiv., vixisseque annos xxxiii, menses iii. Quam quidem opinionem neminem se, qui quadraret, reperisse Paulus Middelburg. affirmat, quin et Bedam a se ipso dissentire, qui in Chronico, sive lib. de Sex Aetatibus, Augusto annos lvi et sex menses assignat, tum Christum anno illius xlii. in hunc mundum advenisse scribit, anno Urbis DCClii., Olymp. cxciv. anno tertio, passum vero Tiberii xviii. Unde consequens est vixisse sub Augusto annos xiv, menses ix; sub Tiberio annos xvii, menses vi. Colliguntur anni xxxii, menses iii ab incarnatione; a nativitate anni xxxi, menses iii. Quocirca veteres Middelburgensis existimat Christo in carne tribuisse annos xxxiii nondum absolutos, sed non ad Bedae sensum qui hos annos extra uterum a natali computat, sed ita, ut ab incarnatione ipsa numerentur.*

Nam quod ecclesiae autoritate qui cum Bedae sententiam illam adstruunt niti se profitentur, velim concillii alicuius decretum, hoc est communem ecclesiae vocem, aut antiquorum certe Patrum constantem in illa tuenda consensionem proferant, quod nunquam omnino perficient. Nec enim ignorare possumus, quantopere a se invicem PP. omnes cum in anno passionis, tum in die ipso dissideant. Irenaeus apostolorum propemodum aequalis inter quadagesimum et quinquagesimum annum aetatis suae passum esse salvatorem asserit, lib. ii. cap. 39., idque se et ex evangelio et Ioannis evangelistae discipulis, quod a magistro acceperant, didicisse confirmat. Quem Irenaei locum non recte in Annalibus intellectum video. Negant enim penitus hoc ab Irenaeo esse scriptum. Nimirum aliena manu insertum videri. Cuius coniecturae causam hanc potissimum afferunt, quod eodem capite paulo ante contrarium profitetur baptizatum esse Christum, cum propemodum xxx esset annorum, ac subinde tria paschata peregisse, quorum in tertio sit passus. Ideo quod subiungitur meram imposturam esse putat.

Sed hac coniectura nihil ab Irenaei mente et sententia fingi potest alienius. Tantum enim abest ut haec Irenaei propria non sint, ut aliter quam si ita sentiret ac scriberet illius procedere disputatio nullo modo potuerit. Agit in illo loco contra Gnosticos tricenarii numeri ac pleromatis patronos, qui xxx. anno ineunte baptizatum Christum, eodem vero anno, mense xii. passum esse dicebant. Quos ex Ioannis evangelio refellit; in quo tria distincte paschata numerantur. Non igitur uno anno praedicatione functus est. Neque vero tria ista paschata sic attulit Irenaeus, ut non plura Christum obivisse crederet, sed quod apud Ioannem liquida illa et expressa leguntur, ex iis saltem ad tertium usque annum

praedicasse, non tantum uno, validissime demonstrat, cum interim tamen ipse longe plura post baptismum praeteriisse velit. Quod adeo rationes illae quibus contra Gnosticos utitur manifeste probant. Christum enim ea aetate docuisse, qua magister appellari merito posset, hoc est perfecta et virili, statuit, quam a p. 146. xl. ad l. annos extendit, quo intervallo praedicasse ac demum passum esse dominum existimat, idque sequenti capite Iudaeorum ex illis verbis ostendit: *Quinquaginta annos nondum habes.* Quamobrem licet anno xxx. ineunte baptizatum a Ioanna Christum ex Luca colligat, non tamen statim ad docendum accessisse sentit Irenaeus. Alioqui constare ipse sibi non potest. Tertullianus adversus Iudaeos cap. viii. Christum decimoquinto Tiberii anno passum arbitratur. Quanquam Hieronymus ad cap. ix. Danielis xxxiii annos, non xxx, ex Tertulliani sententia Christo tribuit. Eusebius in Chronico cum natalem Christi in annum Augusti xlii., ab Abraamo mxxv., reiciat, passionem vero in xviii. Tiberii, ab Abraamo mxxlvii., annos post natalem xxxi cum mensibus aliquot vixisse statuit; si quidem natalem ipsum in Decembrem conferat, sin ex Aegyptiorum, quos sequitur Epiphanius, decreto, Ianuarii vi. diem Christi nativitati praefinat, uno amplius, id est xxxii, annos cum mensibus tribus eidem post ortum imputabit. Longum est enumerare caeteros, qui xxxi, aut xxxii, aut ad summum xxxiii arrogant. Qui autem triginta quatuor assignaret, ante Bedam fuisse puto neminem. Qui ne ipse quidem xxxiv vixisse statuit, sed xxxii duntaxat cum tribus mensibus. Nam ex isto numero primus ille vitae aetatisque detrahendus est, quo in virginis utero fuit, ut saepius admonuimus. Quo magis admirari soleo persuasisse sibi nonnullos vetustissimorum Patrum, ime totius ecclesiae hanc esse fidem, Christum aetatis annum quartum et tricesimum attingisse. Cedo vel unum ex omni antiquitatis memoria, qui aut ita senserit, aut, si id verbo tenus inieciisse visus est, non eum annum quo in matris utero gestatus est inter annos illos numerarit. Tantum igitur abest ut haec communis sit de xxxiv. aetatis anno opinio, ut antiquitati omni prorsus inaudita fuerit, vixque paucis ab hinc saeculis, eo ipso quidem quo vulgo traditur sensu et interpretatione, obtinere coeperit.

**EXPENDITUR CHRONOLOGORUM QUORUNDAM OPINIO
QUI XXII ANNOS AERAE DIONYSIANAE DEESSE SUSPICATI SUNT.**

Quemadmodum anno passionis, sic in die ac mense quaedam velut certa communi fide composita sunt: sed illud imprimis, Christum luna xv. in ipso paschate, sive primo die azymorum, esse passum et quidem Martio mense. Quae duo cum multorum animis incedissent, quod consentaneum erat accidit, ut de passionis tempore infinita quaedam opinionum divortia nascerentur. Inter quas ad stuporem usque ridicula est illa quam ex Sigeberto, Mariano, ac caeteris antea retulimus. Quibus cum persuasissimum foret Christum Martii xv. passum esse, feria vi., hoc est viii. Kal. Apr., resurrexisse vero vi. Kal. Apr., Martii xxvii., cum in Dionysiano cyclo aerae communi certam nullam rationem extricare possent, eo tandem difficultate ipsa quaestionis redacti sunt, ut anno aerae Christianae xii. passum dominum asseverantes, ab incarnatione tricesimo quarto, xxi, sive potius xxii, annis aberrasse Dionysium crederent: ut qui duodecimum annum illum constitnerit quem xxxiv. numerare debuisset. Etenim uni anno duodecimo quadrant illa quae diximus; uti feria vi. in xxv. Martii conveniat, cyclo solis xxi., litera CB, lunae xiii. Vide quae ex Mariano ac Sigeberto in p. 147.

superiore diatriba produximus. Eandem illam coniecturam et opinionem de *xxx* annorum labe divinitus sibi patefactam Paulus Forosempronienais narrat lib. x. partis II. Paulinae suae. Cum enim minime dubitaret quin Christus Martii *xv.*, feria *vi.*, crucem pertulisset, neque certum annum satis explicaret, post longam vigiliam affuisse sibi Paulum apostolum narrat, et chronologorum omnium errorem indicasse, qui *xxxii* annos praeteriissent; adeo ut qui *xii.* in aerae communi censetur, is *xxxiv.* haberi debuerit. Idem tamen non *xv.* luna, sed *xv.*, passum esse Christum existimat; propterea quod plenilunium *xxvi.* Martii contigit feria *vii.*; quo die Iudaei pascha celebrabant. Unde celligas ex Bedae, Sigeberti, Mariani aliorumque sententia consequens esse Christum non *xv.* luna, sed *xv.*, in crucem sublatum fuisse. Tametsi hanc illi *xv.* lunam arbitrati sunt, quoniam Nicaenum cyclum ad Christi passionisque tempora sine ulla προφητεία, quam ignorabant, suspitione transtulerunt. Paulus vero, ut erat astronomiae peritus, medios lunae motus et tabulas in consilium adhibuit. Caeterum illam ipsam annorum duorum ac viginti labem inde conflata existimat, quod trium pontificum anni, Cleti, Marci et Marcelli ab Eusebio praetermissi sunt, qui annos *xxxii* ecclesiae praefuerunt. Quae cum omnia Paulus accurate illo in libro disseruisset ac divinitus id se accipisse confirmasset, in sequentibus tamen libris, maximeque *xiii.*, cassam prodidit, et contempta Pauli apostoli ac divinae significationis autoritate ad eum illud προφητείου biennium, quod a nobis supra validissime refutatum est, revertitur, ac duobus annis Dionysium verum Christi natalem antevertisse definit. Quocirca imprudentissime sane Casaubonus Exercit. *xvi.* ad a. *xxxiv.* num. *xxxiv.* Paulinum istud commentum adversus obliquam Baronii castigationem tuetur, cum praeter otiosi hominis et aegroti veteris somnium atque ἀλλόχερον φαντασάν habeat nihil. Nam ut omittam ab ipsonet, qui id sibi revelatum esse dixerat, tacite damnatum illud ac reiectum, quam absurda ista fabula sit, hinc in modum demonstrari potest. Si *xxxii* annorum vitium in aerae irrepsit, ita ut qui *xii.* dicitur is *xxxiv.* numerandus fuerit, non aliter accidisse hoc potest quam ut aliquot anni de numero ac serie ipsa detracti sint, aut certe natalem Christi Dionysius *xxxii* annis infra legitimum tempus summoverit; utputa cum incarnationis et natalis annus ex usu Dionysii sit Iulianus *xlvi.*, debuerit esse *xxiv.*, quibus si *xxxiv* addas, Iulianus septimus et quinquagesimus existat, qui est aerae Dionysianae *xii.*, quo passum esse Christum illi omnes opinati sunt. At vero utrumque illud perabsurdum ac longe falsissimum est. Sunt enim certissimi temporum characteres, sunt fastorum libri quibus consulas singuli diligenter adnotantur, sunt Romanorum Imperatorum anni atque historiae summa fide conscriptae, in quibus hiatus tanti ne tenuissimum quidem vestigium apparet. Constat anno aerae Christianae *xiv.* mortuum Augustum; quod memorabilis illa lunae eclipsis ostendit. Sequuntur et aliae duae; quarum una anno Christi *xlvi.*, M. Vinicio et Statilio Corvino coss. Kal. Aug. contigit, quam et Claudius Caesar edicto denunciarat, anno imperii sui quinto, ut auctor est Dio: altera Vipsanio et Fonteio coss. pridie Kal. Maias accidit, ut testatur Plinius l. II. c. *lxx.* Ea convenit anno vulgari *lxx.*, Aprilis *xxx.*, anno quinto Neronis labente. Quibus si eclipses alias addideris, quae partim ante, partim post Christi natalem acciderunt, cum iisque Romanorum coss. seriem compares, ne unum quidem annum deesse intelliges, nedum ut *xxxii* solidi praetermitti poterint. Ac Sigeberti, Mariani reliquorumque id genus chronologorum mentem ac consilium capere nequeo; qui cum Dionysianam aerae tanto vitio foedatam passim occinant, ab eadem tamen non recedunt. Itaque Marianus anno Urbis con-

ditae DCCLII., Augusti XLI., Olymp. CXCIV. anno tertio natum esse salvatorem scribit, indict. IV. Ubi licet indictio perperam adscripta sit, quae tertio CXCIV. Olymp. anno, et Urbis DCCLII., tertia esse debuit, tamen a vulgari Christi aerae uno duntaxat anno revera dissidet, ex Mariani vero instituto cum eadem illa connectitur. Falsum est itaque XXII annos in Dionysiano cyclo desiderari, cum praeter ea quae diximus multa alia sint quae ex evangelica historia cum domini ortu implicata et coniuncta constat esse. Velut Augusti, Herodis, Pilati Tiberiique tempora; quae omnia cohaerere nequeunt, si tam immanis hiatus admissus fuerit, atque in anteriora XXII annis promovenda Christi nativitas videatur. Nam ut in aera Christiana nihil, in cyclorum vero dispositu mutandum aliquid isti censuerint, nihil ad rem pertinet. Manent enim noviluniorum rati ac constituti nihilominus dies, quoscumque tandem cyclos accomodaris. Ut anno, verbi causa, Christi XII., sive cyclum lunae XIII., solis XXI., applices, sive alium quemlibet, neomenia Martii XII., plenilunium XXVI. committitur. Anno vero XXXIII. novilunium XIX. vel XX. Martii, plenilunium Apr. II. vel III. Unde quantumlibet cyclorum ordinem commutent, nunquam tamen perficient ut anno illo, quem passioni dominicae praefigunt, luna XV. in Martii XXV. incidat, feriam VI. Accedit quod etsi concedamus illis omnia, hoc ipsum tamen, quod maxime cupiunt, nihilo magis assequuntur uti luna XV. Christus sit passus. Quippe anno Christianae aerae XII. novilunium apud Iudaeos et in Hierosolymitano meridiano Martii XII. congruit, feria VII. Passus est autem Christus feria VI. Igitur luna XIV., et Martii XXV., non luna XV., neque plenilunio. Qua in re Beda castigandus est, ut aliquoties dixi, qui lib. de Rat. Temp. cap. XLV. passum esse Christum refert VIII. Kal. Apr. luna XV., anno aerae Dionysianae XXXIV. Nec minus hallucinati sunt qui eodem anno, luna XV. nono Kal. Apr. passum affirmant, concilii Caesariensis fide; de quo paulo post agetur. Nam omnino plenilunium anno Christi XXXIV. decimo Kal. contigit.

Quapropter duo sunt, quae mediae aetatis chronologis crucem in illa quaestione fixerunt: primum quod non dubitarent Iudaeos pascha luna XV. celebrare, ac lunares motus et quidem accuratissimos observasse, alterum, quod id Martio mense eiusque die XXV. accidisse vellent, feria VI. Sed recentiores iidemque ab omnibus doctrinarum omnium, praesertim mathematicarum, praesidiis paratiorum chronologi, cum haec parum esse consentanea viderent, prius illud quidem de lunari motu tenuerunt, posterius vero de mense ac die nequaquam secuti sunt. Ex quo factum est ut in anno passionis indagando plenilunii cum VI. feria convenientis rationem habendam esse duxerint. Paulus vero Forosempron. lib. VII. partis II. annorum XII, hoc est a XXX. Christi ad XL., novilunia pleniluniaeque proposuit, tam media quam vera. Ex quibus sex duntaxat hic adscribemus, ut quaestionis controversiaeque status lectorum oculis subiiciatur, ab anno aerae XXXI. ad XXXVI., quod in horum annorum aliquo Christi passio collocanda sit.

LATERCULUM NOVILUNII

AC PLENILUNIORUM TAM MEDIORUM QUAM VERORUM MARTII
MENSIS AD MERIDIANUM HIERSOLYMITANUM AD VI ANNOS.

Ex Paulo Middelburgensi episcopo Forosempronensi.

Horae et horarum fragmenta a meridie computantur. Feriae a med. nocte ad med.

Anno Christi xxxi. Cyclo solis xii. Litera G. Cyclo lunae xiii.	<i>Feriae.</i>
Novil. med. Martii xi, 19, 51', 12"	Feria ii.
Novil. verum Martii xi, 14, 23'	Feria iii.
Plenilunium Martii xxvi, 14, 13', 14"	Feria ii.
Plenil. verum Martii xxvi, 13, 5'	Feria iii.
Anno Christi xxxii. Cyclo solis xiii. Lunae xiv. Lit F E.	
Novil. med. Martii xxix, 17, 23', 51"	Feria i.
Novil. verum Martii xxix, 12, 0'	Feria i.
Plenil. med. Apr. xiii, 11, 45', 53"	Feria i.
Plenil. verum Apr. xiv, 0,5', 1"	Feria ii.
Anno Christi xxxiii. Cyclo solis xiv. Lunae xv. Lit. D.	
Novil. med. Martii xix, 2, 12', 28"	Feria v.
Novil. verum Martii xix, 2, 31'	Feria v.
Plenil. med. Apr. xi, 20, 34', 30"	Feria vi.
Plenil. verum Apr. iii, 6, 8'	Feria vi.
p. 150. Anno Christi xxxiv. Cyclo solis xv. Lunae xvi. Lit. C.	
Novil. med. Martii viii, 11, 1', 5"	Feria ii.
Novil. verum Martii viii, 19, 21'	Feria iii.
Plenil. med. Martii xxiii, 5, 23', 7"	Feria iii.
Plenil. verum Martii xxiii, 6, 59'	Feria iii.
Anno Christi xxxv. Cyclo solis xv. Lunae xvii. Lit. B.	
Novil. med. Martii xxvii, 8, 33', 44"	Feria i.
Novil. verum Martii xxvii, 19, 57'	Feria ii.
Plenil. med. Apr. xi, 2, 55', 46"	Feria ii.
Plenil. verum Apr. xi, 0, 11'	Feria ii.
Anno Christi xxxvi. Cyclo solis xvii. Lunae xviii. Lit. A G.	
Novil. med. Martii xv, 17, 23', 21"	Feria vi.
Novil. verum Martii xvi, 7, 9'	Feria vi.
Plenil. med. Martii xxx, 11, 44', 23"	Feria vi.
Plenil. verum Martii xxx, 5, 51'	Feria vi.

Ex hac tabella manifestum est anno Christi xxxiv. plenilunium feriae vi. minime convenire quod tantopere pugnatum est, ac si id ad passionis tempus omnino requiritur, duos duntaxat annos esse, quibus obtineri possit, annum videlicet aerae sive incarnationis xxxiii. et xxxvi. Priorem Ioannes Lucidus, Rogerius Bachon et Perrerus noster amplexi sunt, posteriorem Paulus Forosempron. Qui quidem non xxxvi. aetatis anno passum esse salvatorem existimat, ut frustra credit Onufrius, sed anno xxxiv., quandoquidem Christi natalem biennio infra

Dionysianam epocham summovit. Sed qui xxxiii. anno passum esse volunt Christum Aprilis iii., hi luna xv. id accidisse censent. Paulus vero luna xiv., nec in ipso paschate, sive primo die asyrorum, sed pridie, videlicet Martii xxx. At Lucas Gaucricus, eumque secutus Onufrius, anno xxxiv. passum affirmant, non quidem luna xv., sed xviii. Martii; quoniam Iudaeos arbitrantur non a novilunio, sed a corniculata effugie neomenias auspicatos esse. Quam nos opinionem postmodum excutiemus.

Nam illud primo videndum nobis est quae fuerit temporibus illis apud Iudaeos anni ratio. Quod illi ne inquirendum quidem opinati sunt quibus exploratissimum erat Iudaeos ad usum festorum ac solennium medios lunae motus adhibuisse; ita ut pascha luna xiv. ad vesperam perageretur, nec alio id tempore celebrari fas esset, ut in Annalibus Ecclesiasticis a. xxxiv. num. xxxiv. legimus. Verum cum ex hoc uno fonte innumerae illae et inextricabiles controversiae opinionesque propagatae sint, in arcem ipsam quaestionis invadendam nobis est, et illud ipsum quod ἀξιώματα apud nonnullos locum obtinet sub inquisitionem vocandum.

DE ANNI IUDAICI FORMA QUAM SUB CHRISTI TEMPORA TENUERUNT. p. 151.

Duplex in Hebraeorum commentariis civilis anni ratio traditur, utraque lunaris, de qua Moses Maimonis F. accurate disserit parte prima Iad, tractat. de Kiddusch hakkodesch et ad eundem tractatum glossa. Prima stante adhuc templo usitata fuit, qua neomenias ἀπὸ τῆς φάσεως indicebant. Quod in hunc modum fiebat. Erat apud Iudaeos בית דין sive συνέδριον, penes quod constituendarum neomeniarum potestas residebat, quam קביעה, *determinationem* vocant. Huiusmodi συνέδρια plura in Palaestina cum essent, praecipuum erat Hierosolymis, a quo caetera penderent. Itaque glossa cap. tractat. Kiddusch §. 8. ראין אנו כי כוונתם אל אלה על הקביעה בדין שיהיה עמוד ההוראה והוא בדין שבירושלם שהיה כל בתי דינין שבארץ ישראל טפילה והם העקר: *Neque vero nos inimitur alteri, quam definitioni sacri consessus; quoniam haec consessio est decisoria. Atqui hic ipse consessus Hierosolymitanus est. Quandoquidem consistoria omnia, quae in Israëlitica terra sunt, velut accessiones quaedam sunt, Hierosolymitanum vero fundamentum est.* Quare Hierosolymis potissimum responsa petebantur. Sed eversa urbe, quamdiu Iudaei in Palaestina remanserunt ac συνέδριον ibidem habuerunt, penes illud ius omne fuit, quousque Gemarae Sapientes desierunt, uti cap. v. §. iii. Moses scribit. Proinde qui vixerunt בימי חכמי משנה וכן בימי חכמי הגמרא עד אביי ורבא על קביעת ספיקים *In diebus Sapientum Misne et Sapientum Gemarae, usque ad Rabbi Aboie et Rabba, determinatione Israëliticae terrae nitebantur.* Postremi Sapientum Misne vixere circa tempora Antonini, Christi cl.: at Gemaraei ad annum fere d., ut Germen David fidem facit. Toto igitur illo tempore ἀπὸ τῆς φάσεως atque ex Israëlitici consessus praescripto neomenias ordinabant. Quorum quidem constituendarum ea disciplina fuit. Veros et accuratos lunae motus, atque, ut loquuntur, בדיקוק ex astronomicis tabulis consessus ille diligentissime scrutabatur explorabatque num luna suo tempore videndam se praeberet, nimirum tricesima nocte, ut in eam φάσις incideret, sive prima accensio, quam ראיה vocant. Ac si intuendae illius copiam fore cognoscerent, speculatores apponebant, qui statim ac nascentem lunam prospexerant, Concilio renuntiabant. Sed in testium delectu morosa ac superstitiosa diligentia opus erat, quam aliquot capitibus Talmudici autores explicant. Ubi de visione convenerat, tum legati

passim dimittebantur qui futuram neomeniam et קביעה denuntiarent. Quod si xxx. die testis nullus ac speculator affuisset, tricesimo primo neomeniam definiebant. Ita fiebat ut plenorum cavorumque mensium successio nequaquam constaret, sed ut civiles menses ad sideris aspectum dirigerentur, ut cap. viii. glossa docet. Deinde qui פרוצל ab eo ubi consessus, sive בית דין erat, habitabant, ut eo legati, quos שלרדין nominant, tam cito aspirare non possent, biduo festas neomenias agebant, quod incerti essent quisnam dies a concilio definitus esset. Atque hoc hodieque Iudaei illi faciunt, qui extra Iudaeae fines ἐν δαμασκόφ degunt. De quo vide cap. v. tract. Kiddusch.

Iam intercalationes mensium non certa descriptione constabant. Quamvis enim tertio quoque anno, vel interdum secundo, mensem, quoad licebat, insererent, tamen persaepe aliter fiebat, et nonnunquam intercalares anni duo continuabantur. Et quidem triplicem causam intercalandi cap. iv. Maimonides exponit. Prima est Tekupha, sive cardo aequinoctii verni, qui cum in xvi. Nisan, aut post eam, incideret, tum Adar intercalatus est. Altera causa est, si nondum Abib appeteret, hoc est pectum fruges novae maturae essent, nimirum שערירין לדיקריב מן מנחת העומר, hordea, ex quibus Omer, sive manipulus offerretur; quod secunda die azymorum fiebat. Tertia causa est, cum arborum fructus nondum maturuissent. Aliae insuper causae leviores accedebant et fortuitae quae cap. iv. traduntur: ut si viis pontibus fractis interclusus ad Urbem esset aditus, si furni nondum refectioni, si longius deportatus esset populus et alia id genus. Sed primaria intercalandi causa Tekupha fuit, ut intra certes solaris anni terminos luna coërceretur, ne nimium evagaretur ac festorum celebritates in alias atque alias tempestates transferret; quod in Arabico anno ac lunari simplici et soluto usuvenit. Sed quae tum solaris anno descriptio a Iudaeis observata sit, postea disseremus. Porro hanc ipsam anni formam stante adhuc templo necdum dispersis penitus Iudaeis usurpatam esse inter Thalmudicos constat. Post templi vastitatem profligatosque e Palaestina Iudaeos, cum iam nulla συνέδρια superessent, altera temporum ordinandorum servata ratio est, ut ex scripto ac mediorum motuum tabulis constantes et certae neomeniae proponerentur, ex cycli decemnovennalis methodo, quem מזוזרר vocant et עברר. Hic est annus ille Iudaeorum novissimus, ad medios lunae motus accommodatus, de quo Moses cap. vi. et sequentibus, tum accurate Paulus Foresempron., Munsterus et Scaliger aliique disputarunt. Cum hoc Iudaico anno coniunctae sunt feriarum noviluniorumque translationes et sexcentae aliae nugae, morosae illae quidem ac perplexae, sed quae nihil ad institutum pertinent; nisi si quid de translationibus postmodum erit agendum.

Hae sunt anni apud Thalmudicos scriptores formae descriptionesque duae, quarum prior Christi temporibus ex illorum opinione congruit, posterior longe postea est recepta. Quocirca non mediocriter aberrant qui ex recentiori hac methodo mediisque lunae motibus vetera Iudaeorum festa, praecipue paschatis, indagare student; quod Paulus Foresempron. anxie nimis et scrupulose facit, lib. viii. partis ii. Neque minus errant qui Phase Iudaicam luna xiv. ex mediorum motuum accuratis rationibus adstringunt, quandoquidem biduo nonnunquam post mediam coniunctionem φάσις accidere in politico anno potuit. De quo postea.

Nunc enim aliorum post Hebraeos magistros expendenda sententia est, Sceligeri cumprimis, qui lib. de Emend. Temp. ii. et in Isag. Can. copiose de Iudaica tam vetere quam recenti anni forma disputavit ex Hebraeorum commentariis. Sed, ut solet, permulta ex ingenio suo conficta ac falsa permiscet; quae alibi,

si dominus dederit, ex instituto refellentur. Hoc vero loco quantum ad susceptam de dominicae passionis anno quaestionem necesse erit, e multis pauca libabimus.

DE IUDAEORUM ANNO VETERE SCALIGERI SENTENTIA.

Nihil hic de antiquissimorum Hebraeorum ac patriarcharum anno dicam, quod ad rem praesentem nihil attinet, sed de recentiori duntaxat aetate, quae Christi natalem aliquot saeculis antecessit. Quo tempore Alexandream, sive Graecam anni formam a Iudaeis admissam et usu civili receptam Scaliger arbitratus est idque chronographis admiratoribus suis omnibus persuasit. Imprimis enim lib. de Emend. II. p. 99. ed. alt. scribit, Iudaeos, cum neomenias ἀπὸ τῆς φάσεως deducere, accepto Seleucidarum iugo eorum annum et epocham ad politicos usus transtulisse ac Syromacedonicam periodum usurpasse. Erat haec Calippica mera, cyclis Metonicis IV constans, annis LXXVI, ut Censorinus auctor est, diebus 27759. Cyclus porro decemnovennalis Calippicus idem prorsus erat cum Iuliano, dierum 6939, hor. 18. Sed cum periodum suam Calippus eo inchoasset anne quo Darius Alexander ad Arbela vicit, Olymp. CXXI. anno secundo, sive Iphiti CCCCXLVI., per. Iul. 4383., cyclo lunae XIII., solis XV., ab autumno, tam Graeci in Macedonia quam Syromacedones in Asia eandem illam decimo nono, quam a Calippo excogitata fuerat, anno instaurarunt, duodecim annis post Alexandri mortem, periodi Iul. 4402., cyclo lunae XIII., solis VI., eamque a Syromacedonibus Chaldaei, Iudaei, Hagareni, Arabes traditam acceperunt. Iudaei vero aeram contractum בְּיָמֵי מַלְכֵי בְּבִינָה vulgo nuncupant. In Maccabaeorum libris anni Graecorum appellantur, iidemque Seleucidarum dicti, quod eodem anno quo periodus illa iniiit Seleucus Babylone recuperata emergere atque Imperium stabilire coepit.

Lunaris anni modus est dierum 354, 8, 5'3, 6" ¹⁹/₄₇, mensis 29. 12. 44'. 25" ²⁹/₄₇. Anni principium ab autumno et quidem Octobris VII. Nam Tekupha Tisri incidit in Octobris VII.: qui dies primus erat anni solaris. Nam et solarem praeterea annum observabant, ut in lib. IV. de Emend. scribit, cuius bisextus ante primum Tisri VII. Octobris infindebatur. Sed postea translato in verum tempus initio inter primam et secundam Aprilis insertus est. Postea Iuliana anni forma recepta, inter XXV. et XXVI. Martii intercalatus est dies. Igitur lunaris anni dispositio apud Iudaeos Syromacedonica, sive Calippica, fuit, cuius initium ab Octobris VII.

Verum cum cyclus Calippicus lunaris idem est cum Iuliano, lunarem Iudaeicam, quem verissimum putat Scaliger, excedat horis 5., scrup. Iudaeicis 760., quoniam cycli decemnovennalis excessus est hor. 1. 485, post cyclos vero Calippicos IV., qui Hipparcheum unum faciunt, ad horas 22. 880, hoc est fere diem solidum excessus ille perveniat, Iudaei paulatim labem anni sui deprehenderunt. Etenim Calippicam istam formam ad annum Christi 344. retinuerunt, ut lib. II. de Emend. scriptum est. Circa hunc annum vero bidui vitium animadverterunt, cum iam ab initio Seleucidarum annus 656. laboretur, qui est XLVIII. post Hipparchaeos periodos duas. Itaque cum Tisri Iudaeorum Alexandrens esset in XXVI. Sept. feria IV., ex epilogismo hodierno, sive lunari ἀκριβῆς, character erat 2. 4. 240. Sept. XXIV. *En labes bidui. Nondum enim rationem Calippicam de sede sua sollicitaverant Iudaei, sed eam adhuc incolumem servaverant.* Sero igitur tandem errore cognito, adhibita in auxilium astrologia, eum annum instituerunt quo utuntur hodie. Quamobrem ex opinione Scaligeri annus ille Syromacedonicus et Alexandrens Calippicus non solum sub ipsum passionis tempus, verum etiam diu postea apud Iudaeos obtinuit. Sed eodem in opere de Emendatione senten-

p. 154.

tiam mutat ac contrariam docet lib. v. p. 339. Iudaeos enim asserit *Calippica periodo ad tempora usque Diocletiani plus minus usos esse. Sed cum Calippicae neomeniae biduo terras neomenias morarentur, Synedrium Tiberiadense convocatis peritis astronomiae magistris, inter quos, ut existimo, Rabbi Adda fuit, usu Calippicae periodi cum computo annorum Alexandri simul abrogato novam anni rationem instituit, ut neomeniae non per periodos, sed per ipsum motum medium lunarem putarentur. Cum igitur diem, ubi erat locus diei intercalandi, hoc est VII. Oct., putarent fuisse primam diem, in qua mundus conditus, hinc computum suum inire decreverunt. Et quia dies aequinoctii et ideo Tekuphae autumnalis erat in XXIV. Sept., considerarunt in quot annis Tisri a centro Macedonico, id est a VII. Oct. ad XXIV. Sept. in anteriora progressus fecerit; quod non potuerunt deprehendere sine doctrina anni R. Adda. Igitur a VII. Oct. ad XXIV. Sept. dies sunt XIII praeciae; quibus competunt anni 4104 ex doctrina R. Adda. Totidem enim anni dant προηγῆσως σελήνακις dies XIII, horam 1. Idem et lib. iv. p. 261. repetitur. Verum nihil haec Scaligeri doctrina vanius atque inconstantius est. Primum enim retractat id quod dixerat, Calippicam formam post Constantini tempora nondum repudiata fuisse, et anno primum 344. alteram illam eius loco substitutam. Deinde R. Addam ei concilio interfuisse putat et repudiandae Calippicae periodi ac recentioris instituendae autorem fuisse. Ad haec eiusdem Tiberiadensis Synedrii et R. Addae decreto translata esse anni epocham a VII. Oct. ad XXIV. Sept., cum tot anni constituti essent, quot ad XIII dierum προηγῆστω requiruntur, nimirum 4104. Quae omnia parum est inania et commentitia esse nec ullius scriptoris autoritate, aut ullo antiquitatis testimonio fulciri, nisi contraria etiam sibi ac nullo modo consentanea dicantur. Nihil enim apud Scaligerum cum in libris de Emend. tum in Isag. Canonibus tam crebro decantatum est quam novitium illud, ut vocat, Iudaeorum annum, quo uti hodieque solent, a R. Hillele longe post R. Samuelis Addae tempora excogitatum fuisse. Ac ne calumniari sciens videar, cum iis quae in opere illo de Emendatione scripsit conferam, quae in postremo quem ea de re edidit libro penitus a se diversa ac pugnancia leguntur. Nam Isagog. Can. lib. III. p. 215. *Templo, inquit, adhuc stante, mensis mere lunaris Hipparchi in usum a Iudaeis receptus erat. Post excidium templi, ut esset formula quaedam perpetua anni civilis, quo pleraque omnia Iudaeorum διασπορά uteretur, primo typum publicavit R. Samuel cognomento Iarchinai, circiter annum Christi CCXIII. plus minus: quando Iudaeis praecepit, ut relicta veteri Tekupha in VII. Oct. Tekupham Sosigenis Iulianam in XXIV. Sept. amplecterentur. Ipse etiam primus Iudaeorum ex definitione mensis lunaris Hipparchea deprehendit discrimen enneadecaeteridos Iulianae et lunaris esse hor. 1. 485. Postea R. Adda Bar Ahaba, vir saeculo suo Iudaeorum doctissimus, pensitatis Hipparchi rationibus, ex quibus enneadecaeteris lunae minor est una enneadecaeteride Calippica hor. 1. 485, hoc excessum in 19 distributo collegit hor. 0. 82¹/₁₉, de quadrante Iuliano, sive Calippico, deducendum esse; ut modus anni sit dierum 365, 5. 997¹²/₁₉. Quare R. Adda Iulianum annum et Samuelis Tekuphas reiecit, quod eidem Iuliano die perpetuo haerent, ipse vero cum annum tropicum Hipparchicum suis obtrusisset, in quo post 304 annos solis ac lunae rationes ad amussim quadrant, nec est ulla προέμπτωσης, aut μετέμπτωσης, Tekuphas alias instituit, quae cum noviluniis pari prorsus ratione a Iuliani anni epocha retrocederent.**

Orsus est autem a Tekupha Nisan, non ut Samuel, a Tekupha Tisri, primumque Nisan in ea nocte collocavit quae secuta est Kal. Apr. feria v., cuius character 5. 1. 770 anno hodierni computi 4017., et ab eo deducto caractere vi annorum,

videlicet 5. 15. 158., deprehendit Nisan anni hodierni computi 4010., nempe 6. 10. 620., de quo si deducatur character VII mensium, remanebit Tisri eiusdem anni 2. 17. 469. Cycli CCXI iam elapsi erant, quorum character 7. 12. 265. de 2. 17. 469. deductus relinquit primum Tisri 2. 5. 204.

Postremo R. Hillel princeps anno Christi 344., annis XCIII ab obitu Samuelis utramque factionem conciliare studens, ut veterem Mosis epocham, quae est VII. Octobr., et novam Sosigenis, quae est XXIV. Sept., complecteretur, quot anni congruunt diebus XIII προηγίστως σεληνιακής, qui inter XXIV. Sept. et VII. Oct. interiecti sunt, tot annos ab initio computi sui ad illud tempus numeravit, nempe 4104., ut in lib. II. de Emend. fusius exponitur, ubi ita proditum est: Institutam circa annum 344. periodum annorum 6916. ductis 13 in cyclos solis ac lunae. Cuius periodi annus 4105. init anno Christi 344., cyclo lunae Iudaico I., Romano III., solis XVII., quo quidem annorum spatio προήγησις lunaris facta est dierum 13 hor. 1., quae de 37 diebus, qui a Kalend. Sept. fluxerunt, detracta, relinquunt dies 24. Eodem anno character Tisri a meridie 23. Sept. contigit hor. 10. 204., sive Iudaice ab initio noctis hor. 4. 204., feria 2. Primus autem cycli annus neomeniam Tisri habuit a meridie VI. Oct. hor. 11. 204., sive Iudaice 5. 204., feria 2., anno periodi Iul. 953., adeo ut character Tisri sit 2. 5. 204., quae radix est neomeniarum omnium Iudaicarum, Tekupha vero hor. 9. nocturna fuit, hoc est 7. 9. 0.

REFELLITUR SCALIGERIANA DOCTRINA DE ANNO IUDAICO.

Haec est Scaligerianae doctrinae summa, quae meris coniectaris ac somniis referta secum ipsa conciliari non potest. Atque ut primo loco illud expendamus, p. 156. quod ex Isag. Canon. allatum est, si templo adhuc stante Hipparchea anni forma a Iudaeis admessa est, supra quam Calippica periodus annis LXXVI excessum coligit hor. 5. 760., id est singulis enneadecaëteridibus hor. 1. 435. et post CCCIV annos unum fere diem, profecto neque Calippica et Alexandria periodus ad annum usque Christi plus minus 344. retenta est, neque biduum illud προηγίστως intervenit, inducendaque omnia ista sunt quae in libris de Emend. passim inculcantur, imprimisque scrupulosa illa et anxia v paschatum ac postremi σταυρωσίου inquisitio, quae in VI. libro proponitur, otiosa et inutilis efficitur.

Iam illud de inventa a R. Hillele periodo conciliatisque factionibus duabus quo tandem autore defenditur? Hebraei ab orbe condito ad Christi natalem Dionysianum annos putant fere 3761. Ideo anno Christi 344. coepit Iudaicus 4105. Intervalla porro temporum accurate pro illorum captu descripta sunt in libro Seder holam. De commentitia ista periodo ad προήγησιν σεληνιακήν adipiscendam, ne verbum quidem. Viderit ergo Scaliger unde illam expromperit; neque enim fundum eius et autorem profert ullum, quasi divinare ac fingere id demum sit emendare atque ordinare tempora. Quanquam quae est tandem ista conciliatio? Tekupha Samuelis autumnalis anno Christi 344. incidit in Sept. XXXIII., hor. 15. a meridie, sive 9 nocturnis, politice vero Sept. XXIV. Cycli praeterierat decemnovennales CCXVI, quibus προήγησις facta dierum 13, hor. 1. Igitur Tekupha anno primo computi cadit in Octobr. VII., hor. 10. ab initio noctis. Sed hora una negligatur. Quid hoc ad Samuelis Tekupham? Nam ad noviluniorum quidem προήγησιν investigandam, quoniam Iudaicam hodiernam et, ut putat Scaliger, Hipparcheam anni formam Samuel adhibuit, pertinere ista possunt, ad Tekuphas vero Samuelis indagandas nihil omnino conferunt, cum is Iulianum annum Iulianasque Tekuphas amplexus sit, quae nullam habent προήγησιν. Non potest itaque ulli alteri Tekuphae convenire periodus ac methodus illa, quam R. Adae,

sive etas anni formae, quae parem sideris utriusque προήγητον agnoscit, ad Iulianam fixamque Tekupham plane est inutilis. Sed neque ad R. Addae Tekuphas eadem illa periodus utilior est. Tekupha prima R. Addae vernalis cadit in eam noctem quae secuta est Kalend. Apr. anno primo periodi Iudaicae, Iulianae vero 954., cyclo solis 2., lunae 4. Tekupha solstitialis Iulii 2., autumnalis Kal. Oct., brumalis 31. Decem. Porro Tekuphae autumnalis character fuit, ut Scaligero placet, 3. 9. 41, 14. ipsis Kal. Octobr., hoc est horis 9 nocturnis post xxx. Sept. diem, feria 3., cyclo solis 1, lit. F. Vernalis Tekuphae character est 4. 0. 0. initio noctis, quae secuta est post meridiem primi Aprilis diei. Ab hoc anno ad Christi cccxlv., sive Iudaicum 4105., cyclis ccxvi elapsis, προήγησις facta est dierum xiii, horae 1. Quare autumnalis Tekupha R. Addae incidit in xviii Sept., vernalis in xix. vel xx. Martii. Quid igitur ad Tekupham R. Addae periodus ista confert, quae ab Octobr. vii. ad Sept. xxiv. praecessionem habet? Ut enim Tekuphis R. Addae servire possit, periodi initium non ab Octobris vii., sed ab eius Kalendis arcessendum fuerit. Praeterea veteris anni Iudaici principium gratis a Scaligero constitutum est Octobris vii. Neque enim argumento ullo necessario, sed inani ac falsa coniectura fretus hoc asseverat.

p. 157.

Nam si quis forte quaerat, cur ille Iudaeorum Tekupham primam, sive initium anni, in Oct. vii. coniciat, niti hoc totam negotium reperiet ementita illa Graeci anni et Olympicae periodi modulatione, quam omnibus Graecis, adeoque Macedonibus, tum in Asia Syromacedonibus et Seleucidis communem esse voluit. Quippe Graecos existimat annum habuisse duplicem, popularem unum, sive tetraëtericum, quo vulgus utebatur, cuius menses tricenarii, praeter ultimum, cui biduum velut appendicis instar adiungit, unde 362 diebus constabat: lunarem alterum, a quo velut stamen a subtemine ita popularis annus implicatur ac percurritur. Utrumque certos in orbis ac periodos includit, primum tetraëterides et octaëterides, tam maiores, utpote xix ac lxxvi annorum. Sed postrema haec omnium in anno populari usitatissima fuit, quam cum tacite per tetraëterides suas observarent Graecorum antiquissimi, Calippus eam certis finibus annorumque curriculo definiit et periodum illam instituit annorum lxxvi, in qua tetraëterides sunt xix, singulae dierum 1447, quorum ordinarii sunt 1440, appendicee 7. In iis mensis duntaxat primus lunaris est, caeteri cum tricenarii sint omnes, a lunari modo paulatim abscedunt. Ex tetraëteridibus ac periodis antiquissimam facit Olympiacam, ad cuius exemplum propagatas credit reliquas. Eiusdem initium Iulii ix. definit; eo quod Olympiaci agones post aestivalium solstitium plenilunio celebrabantur. Solstitium autem non accuratum neque tropicum intelligit, sed octavam signorum partem. Quocirca cum eo anno, quo primi agones ab Iphito instaurati sunt, hoc est per. Iul. 3938., Tekupha, sive secundi quadrantis finis, et octava pars Cancrī πλατυκῶς in viii. Iulii diem incurret, ideo ix. Iulii primus solaris anni dies ac quadrantis initium deinceps fuit, in quem etiam novilunium commodum incidit. Ita primus tetraëteridis mensis lunaris extitit, quod perpetuo servatum est. Unde et quartus mensis, quem apud Athenienses Pyanepsionem fuisse credit, coepit Octobris vii., post novilunium. Atque in hunc modum reliqui menses et anni necessario contexta, velut catena quadam Chrysippi fati devincti sequuntur, quod in primo de Emend. uberius exponitur. Eadem serie constabat Attica et Macedonica periodus. Nam huius Ὑπερβερεταῖος, illius Ἐξατομβαίων a solstitio inibat. Iam vero anno Iphiti 465., periodi Iulianae 4402, periodi Olympicae ac Macedonicae nono, neomenia primi mensis accidit Iulii x. Proinde quartus mensis coepit Octobris vii. Sed cum

neomeniae lunares in ix. Iulii et vii. Octobr. incidissent, quae est Olympicae periodi vetus epocha, ex Calippi praescripto periodum retexuerunt novamque con- siderarunt ab anno illo periodi Iul. 4402., cuius epocham vii. Octobr. die defixerunt. Quare Macedones Hyperberetaei tam popularis quam lunaris neomeniam vii. Oct. inchoarunt. *Ideo solaris anni Syromacedonici finis in Octobris vi. incidit; eorumque annus popularis nunquam hos fines antevertebat.* Haec Scaliger (de Emend. Temp. II., p. 91. cf. v, p. 339.), qui antiquum illud suam obtinens l. v. hoc ipsum evertit. Scribit enim ultimum solaris anni Syromacedonici diem fuisse Octobris vii., eo quod Hyperberetaeus Macedonicus in x. Iulii incidisset. Itaque primum novilunium Octobris viii. congruit. Sed imperite facere Iudaeos, qui anno illo a Macedonibus accepto primum novilunium atque anni sui aequabilis initium ipso die viii. Octobris constituent. Vides quam perplexe in hac doctrina versetur Scaliger, utque in eodem opere quae paulo ante definierat contrariis decretis refellat. Nam modo neomenias aequabilis et popularis anni veterem in situ conciliatas, hoc est a x. Iulii ad ix., et ab viii. ad vii. Oct. tractatas asserit, modo iisdem in diebus retinet, ac secum disconvenit ordine toto. Quod quidem toto hoc in opere, et in Isag. Canon., solenne homini ac perpetuum est; idque propedi- am, si dominus dederit, suo ac proprio libro demonstrabimus, quem iam du- dum in manibus habemus. Atque hic, uti spero, lectori fidem faciet, quae de doctrina temporum a Scaligero excogitata tantoque ambitu ac pompa cum ab ipso commendata, tum fautorum et admiratorum eius plausu excepta sunt, ea falsa, inepta, ἀλογίστως et ἀναποδίσκτως effusa esse, neque quicquam praeter speciem et ostentationem habere. Argumento sit Attica illa periodus, quam adeo gloriose et insolenter venditat; cuius nos ineptiam et παραλογισμόν deteximus in notis ad Themistium. Reliqua operi illi reservamus in quo et de Iudaico anno pluribus disputabitur, et illa Graeci anni forma ac periodi Olympicae descriptio refellatur. Atqui ficto illo utriusque contextu valut fundamenta omnis de veteri anno Iudaico doctrina stabilitur. Non, inquam, aliunde Scaligero constat, Iudaeos aliquot ante Christum saeculis epocham anni sui, sive Tekupham, Oct. vii. defixam habuisse, quam quod ex periodi Graecae popularis ac Macedonicae ratiocinae quartus mensis popularis in illum diem incideret eo anno, quo Syromacedonica periodus est instituta. Sed cum multa sint in tota hac Scaligeri opinione com- futanda, eaque res longiorem ac praecipuam disputationem exigit et, ut dixi, brevi consecutura sit, nos, quod in libro illo demonstrabitur, falsam esse anni illius Graeci ac Macedonici structuram pertendimus. Negamus constare, utrum anno illo per. Iul. 4402. popularis et aequabilis Syromacedonum mensis in vii. aut viii. Oct. incarrerit. Negamus praeterea Iudaeos cardinem illum anni solaris agno- visse, aut in eo collocasse Tekupham. Negamus annum apud Graecos aut Syro- macedonas popularem eiusmodi fuisse, qualem ex officina sua proemit Scaliger. Intro magis et in arcem ipsam quaestionis involo. Nego certum esse, num Iudaei Calippica illa lunari vel Syromacedonica forma unquam usi fuerint. Quo labefacto ac confuso caetera quae huic innituntur corrumpantur necesse est. Etenim undenam Scaligero compertum est Iudaeos lunarem Calippi periodum in civilem usum assi- visse? Opinor unum illud argumentum est, quod annis Graecorum tam Macca- baeorum libri, quam Iosephus ac reliqui Iudaicarum rerum scriptores usi sint. At quis ex eo necessario colligat anni dispositionem ipsam Iudaeos usurpasse? Licet enim aeram sive epocham ipsam ac titulum, unde Graeci annorum suorum prim- ordia repetebant, adhibuerint Iudaei, cum Graecorum res gestas, vel suorum cum Graecis implicatas perscriberent, nihilo tamen certius colligi potest illorum

p. 158.

p. 159. annum ipsum recepisse domi Iudaeos quam hoc tempore apud Italos aut Gallos lunares Arabum annos observari, quod illorum scriptor aliquis, cum Turcarum historias scriberet, per Hegirae annos numerare tempus instituerit. Fieri itaque potest ut Maccabaeorum autor Graecis in rebus Graecam temporum rationem usurpaverit, a patria domesticaque diversam, aut certe, ut popularium annorum numerum a Graecorum aera deduxerit, solumque uti dictum est, titulum Graecorum ad suos annos accommodaverit. Quis ut aliud dicamus cogere nos scriptoris ullius autoritate potest? Magnam hominis confidentiam vel oscitantiam oportet fuisse, qui levissimis argumentis inductus affirmare tam obscuris de rebus sine haesitatione ulla potnerit.

QUO DEMUM ANNO USI SINT IUDAEI. UBI ET OBSCURISSIMUS
EX EPIPHANIO ILLORUM CYCLUS EXPONITUR.

Atenim lunari anno Iudaeos usos esse propemodum mortales omnes existimant. Ecquam igitur formam potius quam Calippicam amplexi sunt? Si Hipparcheam et quam accuratissimam putat Scaliger recentiorem Iudaicam dixerit, dicam quod in Isag. Canon. lib. III. p. 215. idem ille disertis verbis asseverat. In quo magno se ludibrio traducit, dum sua omnia decreta et oracula convellit, et quae tanto cum conatu de Christi passione saepius adstruxerat, nova illa sententia convellit. Sed neutram periodum apud Iudaeos usu ac consuetudine receptam facile dixerim. Lunarem quidem motum utcumque illos assequi voluisse suspicor. Nam id suadet Iosephus, qui lib. III. Orig. cap. x. de paschate loquens, Τῷ δὲ μηνί, inquit, τῷ Ἐανθικῷ, ὃς Νισσὸν κατ' ἡμῖν καλεῖται, καὶ τοῦ ἔτους ἐστὶν ἀρχή, τρισσεξαυδεκάτη κατὰ σελήνην, ἐν κριῶ τοῦ ἡλίου καθεστῶτος. Nec non et Philo, qui lib. de Vita Mosis haec scribit: Τῷ δὲ μηνί τούτῳ, περὶ τρισσεξαυδεκάτην ἡμέραν μέλλοντος τοῦ σεληνιακοῦ κύκλου γίνεσθαι πλησιφαοῦς, ἄγεται τὰ διαβατήρια δημοφανῆς ἑορτῆς. Nimirum id in animo illis erat, ut ad lunae motus propius accederent; etsi propter cycli labem ac vitium interdum aberrarent. Quod et Christianorum exemplo declarari potest. Nam ut illi cum paschatis celebritatem ad lunae φηρισμούς, quantum civilis usus patitur, exigere conarentur idque in Nicaeno concilio decretum esset, in tanta rerum astronomicarum luce ac peritia, tamen effugere non potuerunt, quin collectam aliquot saeculis labem annorum ad haec nostra temora propagarent; ut a solis motu decem totos dies, a lunari quatuor aberrarent. Quocirca idem Iudaeis evenisse non dabito ut eorum neomeniae biduo ac triduo nonnunquam a mediis lunae motibus ac veris etiam deflecterent. De cyclo et annorum orbe, in quem neomenias incluserint, etsi nihil admodum definitio, verisimile tamen arbitror, quod in hac haeresi Epiphanius exponit, usos esse Christi tempore Iudaeos periodo quadam annorum XIV, sive LXXXIV potius.

Qui quidem Epiphanius locus plurimum debet eruditissimo Keplero, qui in eclogis chronologicis luculentissima disputatione id praestitit, ut ex his salebris emergere ac lucem aliquam his in tenebris intueri possemus. Neque enim est ullus apud Epiphanium obscurior ac difficilior locus. Ac me, priusquam Kepleri commentaria nactus essem, vehementer torserat, et nonnihil tamen eram assecutus; quod illius ope postmodum expoliase me fateor, ac quaedam etiam paulo ac ille fecit aliter explicasse. Licet autem ne ipse quidem sibi Keplerus satisfaciat, neque ego extricari posse confidam omnia, quod nemo praeter Epiphanium cycli istius meminerit et verba ipsa mendosa sint, proponam tamen, quoad brevissime planissimeque potero, quae aut vera esse iudico, aut certe veris propiora.

Ac primum obscurissimus ille Iudaeorum cyclus exponendus videtur, quo cognito quae sit Epiphaniae de passione Christi sententia facilius assequemur.

Iudaici cycli, quo Christi domini tempore usos esse putat Epiphanius, explicandi finis ac scopus est, ut appareat Iudaeos anno ipso passionis biduo vel etiam triduo a lunae ratiociniis aberrasse. Cyclum porro ita fere describit. Iudaeos asserit lunarem annum constituuisse dierum 354, horarum 8, quae quidem horae tribus annis conficiunt. Ad haec in annis xiv quinque menses intercalari, quoniam e solis cursu, qui est dierum 365. hor. 6, horam unam expungunt. Nam si horas adieceris, restabunt 365 dies *παρὰ ὥραν μίαν*. Unde illi sexies multiplicatis quatuordecim annis, mensem unum octuagesimo quarto intercalant anno; adeo ut in totum xxxi menses in annos lxxxv impudentur, cum recta ratio xxxi menses et dies xxiv, cum horis 3 requirat. Haec Epiphanius, e quibus nonnullis emendatis, quae singillatim excutientur, hanc cycli formam Keplerus eruit.

Duplex apud Iudaeos lunaris olim cyclus extitit, alter xiv. annorum, minor, alter lxxxv; uterque septenarius, cuius numeri propter sabbaticos annos rationem videntur habuisse. Tessaradecaëteris ex illorum instituto syzygias habet integras, sed infra solaris anni modum consistit. Post vi demum tessaradecaëteridas ambo in concordiam anni utrunque redeunt. Dixi lunarem annum definiri diebus 354, hor. 8. Quae si quater et decies multiplicentur, dies efficiunt 4956, horas 112, sive dies 4, hor. 16, hoc est dies fere 5. Accedunt intercalares menses quinque, dierum singuli 29, hor. 12. Hi dies 147 cum horis 12 conficiunt. Ex quibus summa conflatur dierum 5108, hor. 12. Postremo si 112 illas horas adicias, sive dies 4, hor. 16, colliguntur dies 5108, hor. 4. E quibus 13 Iulianis annis deductis, qui sunt dies 4748, hor. 6, supererunt 359, hor. 22, sive 360 dies, una hora minus. Quod si praecise dies quinque in annis xiv intercalentur, primum quod ait Epiphanius, tertio quoque anno diem adici, id de primis xii annis intelligendum erit, at decimo tertio et quarto annis dies unus competet; ita ut anni xiv dies auferant 5108, hor. 12. e quibus ablatis annis xiii restabunt 360, hor. 6. Verum quoniam ultimo illo anno horae duae subtrahi debent, tessaradecaëteris diebus constabit 5108, hor. 10, de quibus detracti anni xiii relinquunt dies 360, hor. 4. Iam vero anni Iuliani xiv dies habent 5113, hor. 12. E quibus detractis 5108, 10, reliqui sunt dies 5, 2. Sed ablatis duabus illis horis discrimen tessaradecaëteridos lunaris et solaris est dierum quinque, qui e cyclis senis collecti post 84 annos dies relinquunt 30, qui initio anni 85 intercalantur. Quare tessaradecaëteris Iuliana diebus constat 5113, hor. 10, lunaris vero 5108, 10. Quae in civili usu ita dispensantur. Prima tessaradecaëteris dies habet 5109, et de posteriori quatuordecim horas decerpit. Secunda dies obtinet 5108, reliquas vero 10 horas ad compensandas priores 14 erogat; restant horae 4, quae post 3. cyclum repensae 6 horas residuas faciunt. Quartus cyclus horas 16 reliquas habet. Cyclus v. diem unum adiicit. Est enim dierum 5109, et horas relinquit duas. Cyclus demum sextus horas 2 relinquit. Colliguntur dies in vi cyclis 30650, hor. 12. Quibus si addas dies 30, qui ex 5 consurgunt, quos singulae tessaradecaëterides solares supra lunares colligunt, dies confient 30680, hor. 12. At anni Iuliani 84 dies postulant 30681. Differentia 12 horarum; quae perimuntur in cyclis vi, hoc est binas in unaquaque tessaradecaëteride. Quare postrema syzygia primae ogdoëcontatessaradecaëteridis dies requirit tantummodo 29, hor. 12. Sed in usu civili tricenos auferit, et de sequenti 12 horas mutatur; e quibus decem in primo cyclo restitutis compensandae sunt duae. His in secunda tessaradecaëteride perinde redditus superfluae sunt 8. In tertia tessaradecaëteride reliquae fiunt hor. 18.

p. 161.

In quarta addito die solido restant hor. 4. Post quintam tessaradecaeteridum 14 horae supersunt. In sexta dies unus eximitur. Colliguntur dies 30650. Adiectis diebus 30. fiunt 30680. Quare annis 168 dies unus eximitur. Hoc enim spectasse Iudaeos Keplerus existimat, ut quod annum Iulianum scirent tropico maiorem esse, neque de tropici quantitate constaret, in annis 168 diem unum detraherent; qui sunt cycli minores XII, maiores II. Nam 168 Iuliani dies postulant 61362. At cycli duo maiores, et 168 anni tropici, dies 31361. Ita quidem Iudaei post annos 84 lunam cum sole paria facere sibi persuaserant. Sed non ita est. Nam 84 anni lunares, hoc est cycli decemnovennales 4 cum octaeteride dies exigunt 30682, hor. 6. 51' fere. Discrimen a Iulianis annis 84 est diei 1, hor. 6. 51'. Quare biduo propemodum neomeniae politicae anticipantur in cyclo Iudaico.

Haec summam Keplerus; qui in Graeco contextu nonnulla commutat, quae paulo post adnotabimus. Atqui duo sunt in eius ratione quae mihi non satis probantur. Primum enim cum Epiphanius dicat Iudaeos de solis cursu, hoc est 365 $\frac{1}{4}$ horam decedere, sive duodecimam τοῦ νοχθῆμαρου partem, quod ita Keplerus accipit, ut decimo quarto quoque anno horae illae duae subtrahantur, idem et in lunari anno imprudens facit; quod neque verum est, nec Epiphanius significat. Nam cum XIV anni lunares duodecim horas supra 5108 dies colligant, Keplerus decem tantum horas attribuit, propterea quod e 5108 diebus horisque 12 tredecim annis Iulianis detractis, cum residui sint dies 5, horae 2, has ipsas horas duas eximit. Quare tam in lunari tessaradecaeteride quam in Iuliana horas detrahit duas, adeoque post 168 annos utrobique dies unus perimitur; quod in anno lunari prorsus est inauditum. Alterum, quod Epiphanium scripsisse putat, τὴν ἡμέραν, κατὰ ὥρας δύο, pro τῆς ἡμέρας κατὰ ὥραν μίαν, hoc est horas 4 supra dies 360 superesse. Nam in dierum numero recte quinariam notam inducendam censuit, sed ut κατὰ idem sit ac praeter, assentiri non possum, quia defectum potius in eiusmodi constructione significat; estque κατὰ ὥραν μίαν, una hora minus. Quod et subinde Keplerus agnoscit et priorem illam rationem haud satis placere sibi fatetur. Igitur diligenter subductis ac tentatis omnibus, quibus difficillimam hunc cyclum tractare atque illustrare possemus, duplici id ratione perfecimus; quarum alterutram, nisi fallimur, aequo atque erudito lectori probabimus.

Prima autem est eiusmodi. Iudaei cyclum usurpabant duplicem, maiorem ac minorem; hunc XIV, illum LXXXIV annorum. Lunarem annum iidem praecise dierum 354, horarum 8 constituebant. Ita in tessaradecaeteride dies erant 5108, horae 4. Anni lunares XIV simplices dies colligunt 4956, syzygias 168, alternas plenas et cavas, hoc est 84 plenas totidemque cavas. Accedunt embolimae syzygiae plenae V, sive dies 150. Fiunt in tessaradecaeteride dies 5106, syzygiae plenae 89, cavae 84: supersunt dies 2, horae 4. Reservatis horis in finem cycli maioris reliquum biduum ad duas cavas syzygias adiunctum totidem e cavarum numero detrahit. Ita fiunt 91 plenae, cavae 82 in tota tessaradecaeteride, dies 5108. Quod si quis embolimos menses V singulos dierum duntaxat 29, hor. 12 esse velit, addat ad 4956, dies 147, hor. 12. Colliguntur dies 5108, hor. 12 quae e 5108, hor. 4 detracta relinquunt dies 4, hor. 16. E quibus duodecim horae deductae et ad ultimam intercalarem syzygiam, quam dierum 29, hor. 12 statimue, accedentes plenam illam efficiunt. Tum vero quatuor illi dies e cavis syzygiis totidem plenas constituunt. Unde plenae syzygiae conflantur 91, cavae 82, ut antea. Restant horae 4. Caeterum anni Iuliani XIV dies exigunt 5113, horas 12. Lunarem igitur tessaradecaeteridem solaris superat diebus 5, hor. 8. Sed tessaradecaeterides lunares VI, sive anni LXXXIV dies colligunt 40679, solares

vere totidem, dies 40681. Biduum ergo deest ogdoecontatessaraeteridi lunari ad solis rationes adipiscendas.

Verum aliud est τριηκῶς et ad methodum cyclum describere, aliud ad civilem captum accomodare. Tessaradecaeteris Iudaica ex methodo et φυσικῶς dies habuit 5108, horas 4, Iuliana vero 5113, hor. 12. Maior haec est illa diebus 5, hor. 8. At πολιτικῶς soli dies numerantur, horae differuntur, donec solidum diem attigerint. Quocirca prior cyclus dies obtinet 5108, syzygias 173, quarum plenae sunt 91, cavae 82; quae alternis, quoad fieri potest, dispensantur, novem exceptis, quibus plenae cavae excedunt. Horae 4 in cycli maioris finem reservantur. Rursus Iuliana tessaradecaeteris civiliter diebus constat 5113. Nam horae 12 relinquuntur. Desunt itaque lunae ad solarem modum dies 5. Quos Epiphanius in octuagesimum quartum annum, sive cycli maioris finem reservatos docet, ut tum demum solidus mensis extra ordinem intercalatus fuerit. Igitur in v prioribus cyclis, qui singuli dies habent 5108, syzygiae sunt 173, plenae 91, cavae 82. Postremus, sive sextus, dies colligit 5109, addito uno, qui ex horis 4 appendicibus confiatur. Accidit deinde plenus ex diebus 5 mensis, qui singulis tessaradecaeteridibus relictis sunt. Ita syzygiis constat hic cyclus ultimus 174, plenis 93, cavis 81. Colliguntur syzygiae in 84 annis, 1039; quarum plenae sunt 548, cavae 491. Differentia plenarum et cavarum, 45. Dies per se sunt 40679. Ad hanc modum ordinari poterunt minores isti cycli. Verum si alternis plenorum cavorumque mensium propagatam successione velimus, bellissime id fieri potuit, quandoquidem dies 40679 per 59 divisi dant syzygias plenas 520, cavae 519 et 28 dies reliquos, qui ut ad iustam syzygiam perveniant, unus dies e plena quapiam detrahi potest; quo sint plenae 519, cavae 521. Hoc si Iudaei tum instituerint, tessaradecaeteridem ad methodum duntaxat usurparunt, cum civiliter menses alternis 30 et 29 dies obtinerent. Atenim orbis hic annorum LXXXIV abest a solari ratiocinio biduo integro, a lunari vero plus triduo. Nam Iuliani 84 anni dies conficiunt 40681, lunares vero secundum medios motus 40682, hor. 6. 51'. Desunt itaque ogdoecontatessaraeteridi Iudaicae dies 3, hor. 7. Sane Iudaeis in hoc annorum circuitu cum lunarium neomeniarum ἀποκατάστασις fieri; tum solem cum luna paria facere persuasum esse oportuit. Alioqui nullam cycli huius instituendi causam habuissent. Quare tam in solaris anni quam lunaris modo definiendo aberrasse necesse est ab utriusque rationibus, et lunarem quidem dierum 354, horarum 8, praecise constituisse; solem vero 365, hor. 5 minus $\frac{49}{84}$ sive $\frac{6}{7}$, nempe dierum 365, hor. 5, $34\frac{2}{7}$ ' vel 365. 34. $17\frac{1}{7}$ '. Quod fortasse verum est. Nam quod ad solem spectat, cum minus quam 6 horas appendices ad 365 dies addendum esse scirent, si lunarem annum praecise dierum 354, hor. 8 facerent, eam soli quantitatem tribuere potuerunt, quae anno septenario, id est 84, lunae rationes adaequaret. Ex quo illud etiam apparet, cuius causa disputationem hanc ingressi sumus; quemadmodum Iudaicus cyclus neomenias coelestes triduo vel quadriduo, aequinoctia biduo paulatim antevertat. Etsi non plus bidui antecessione fieri credidit Epiphanius, hoc est annis LXXXIV lunaribus totidem a Iudaeis assignatos dies, quot in annis Iulianis insunt, nempe 40681; ut tum iusta neomeniarum ἀποκατάστασις esse potuerit. Nam ex illius hoc verbis potest colligi quibus aequinoctium ac plenilunium die martii xxii. contigisse docuit feria i., cum in vitioso Iudaeorum cyclo id acciderit die xx. Nam xiv. lunam ait incurrisse in feriam v. quae conveniebat Martii xix. Biduum igitur ad Iudaicum annum tam solem quam lunarem defuit Epiphanius sententia; quod ut ostenderet, totam hanc de Iudaico cyclo dissertationem aggressus est, ididemque id quod modo

p. 163.

dictum est conficitur, Iudaeos utriusque anni ἀνοξατέρων diebus 40679 perfici credidisse, Epiphanium vero biduum solum amborum siderum pariandis rationibus deesse velle.

Haec est prior huius cycli Iudaici descriptio, quae Epiphanii verbis innitur, p. 164. dum ait Iudaici anni quantitatem dierum esse 354, hor. 8. praecise. Ita enim in annis XIV horae confiunt 112, sine dies 4, hor. 16. Ex quo summa dierum toto cyclo consurgit 5108, hor. 4. Addit deinde v esse menses embolimos. Tum horas detrahi duas de solis cursu. Quae subobscura sunt, sed utcumque sic explicari possunt. Causam affert, cur ex annis XIV cyclum conflaverint: quod mirum lunam hoc in minore cyclo nondum cum sole conciliare voluerint, sed dies superfluos quinque cum horis 8 reservarint. Ita enim fit, ut si ex anno Iuliano decimoquarto dies auferas v, hor. 8, supersint 360, minus horis duabus. Nam si ex diebus 5108, hor. 4. Iulianos XIII eximas, sive dies 4748, hor. 6, restabunt dies 359, horae 22. Unde corrigenda Epiphanii verba et ita dirigenda sunt: διὰ τὸ ἀφαιρῆσθαι ἀπὸ τοῦ ἡλιακοῦ δρόμου τῶν τετ' ἡμερῶν πάντα ἡμέρας καὶ μίαν ὥραν προστιθεμένων γὰρ τῶν ὥρῶν λοιπὸν γίνονται τετ' ἡμέραι κατὰ ὥραν μίαν. At in fine numeri ita leg. ὅτι τινες ὥφελον εἶναι κατὰ τὴν ἀκριβείαν τριάκοντα μῆνες καὶ εἰκοσι ὀκτὼ ἡμέραι. Vult enim Iudaeos in annos 84 menses intercalasse 31, cum 30 duntaxat cum 28 diebus computari debeant, hoc est syzygiae 1089 et dies 28. Ita biduum abest Iudaicus cyclus a solaribus annis 84; quem et cyclum lunarem ἀκριβῆ putat Epiphanius.

Sequitur interpretandi cycli ratio altera, ut et tessaradecaëteris dies habeat 5108, hor. 12, et ogdoecontatessaraëteris dies praecise 40681, quibus vertentibus luna Iudaica cum sole redeat in concordiam, sed a mediis lunae motibus biduo civiliter aberret. Quod tam in minore quam maiore cyclo τεχνικῶς aut civiliter fieri hoc modo potest. Tessaradecaëteris habet, ut dictum est, dies 5108, hor. 12. Anni lunares simplices dies 354, hor. 8. $34\frac{2}{7}$; syzygia vero 29. 12. $41\frac{107}{175}$. Iam in tessaradecaëteride syzygiae sunt totidem, quot in priori methodo; nisi una forsitan plenis accrescere debeat, anticipatis ex sequente cyclo XII horis, quae ad XII superfluas prioris additae diem faciant, ut sit prior cyclus dierum 5109. Tunc enim plenae syzygiae 92, cavae 81 numerandae sunt. Secundus cyclus dies habebit 5108. Tertius duodecim horis anticipatis de quarto cyclo, 5109. Quartus 5108. Quintus 5109. Sextus 5108, additoque tricenario mense ex epactis solaribus singularum tessaradecaëteridum colliguntur dies 40681, menses pleni 550, cavi 489 et in totum 1089. Porro τεχνικῶς dies 5108, hor. 12. ex 5113, hor. 12, qui est Iulianorum quatuordecim modus, detracti epactas relinquunt praecise dies v, qui in ultimum cyclum differuntur.

Praeter civilem hanc singularum tessaradecaëteridum dispositionem, in qua pleni menses cavos superant 61, alia, ut in priori methodo administrari potuit, elegantiam cavorum plenorumque mensium atque aequabili successione. Nam dies 30681 syzygias complent alternis plenas, et cavas 1040 et unum praeterea diem. Ita plenae sunt 521, cavae 519. Ita tota vero periodo embolimi menses pleni sunt 31. Sed cum 1040 syzygiae lunares postulent dies 30682, horas 6. 51', deerunt ad ultimam complendam dies 1, hor. 7. Ideo perperam illi iustam syzygiam confiabant, cum non amplius quam 28 dies, horae 6 superessent. Si enim ex 29. 52. 44', quae est media syzygia, deducas 1. 6. 51, supererunt 28. 5. 53', hoc est εἰκοσι ὀκτὼ ἡμέραι, καὶ ὥραι τρεῖς, ut apud Epiphanium emendandum fuerit. Sic biduo fere civiles neomeniae τὰς ἀκριβεῖς anticipabunt. Et quoniam Keplerus coniecit Iudaeos, ut annum tropicum cum Iuliano conciliarent, unum diem post cyclos ma-

iores duos, sive annos 168, exemisse, atque horas in unaquaque tessaradecaëteride duas, hoc si verum est, tessaradecaëteris Iuliana dies habebit 5113, hor. 10. A quibus quinque diebus ablatis, qui in cyclum postremum reservantur, supersunt 5108, 10. De quibus detracta quantitate tredecim annorum Iulianorum decimum quartas dies auferet $360\frac{1}{6}$. Ut apud Epiphanium legi oporteat: λοιπὸν γίνονται τῆς ἡμέρας, καὶ τρεῖς ὥραι παρὰ ὧραν μίαν. Dies autem in cyclo maiori conficit 30680, 12, qui a lunari motu absunt diebus fere duobus, hoc est 1, hor. 18. Quocirca Iudaeos Epiphanius scribit medias neomenias anticipantes biduo ultimam tricenariam imputasse, cum dies duntaxat forent 28, hor. 6. Atque haec posterior cycli conformatio aliter intellectis Epiphanii verbis approbari videtur. Nimirum cum scribit tertio quoque anno diem accrescere ex horis 8, quae singularis annis accedunt. Nam haec ita possunt accipi ut anno XIII. hor. 12, totidemque anno XIV. additae, biennio diem colligant; quod in hunc annorum orbem lunares neomeniae cogantur. Ita cyclus integer dies praecise quinque superfluos sibi vendicat, non ut in priore methodo 4, hor. 16. Reliqua e superioribus facilissima sunt.

Negare profecto nemo potest quin utraque illa ratio cum Epiphanii verbis congruat. Caeterum Iudaeos vel hac vel simili annorum dispositione sub Christi, adeoque sub Nicaeni Concilii tempora usos esse, quae a solis motibus aberraret, multa sunt quae persuadent. Sed illud imprimis, quod postea demonstrabimus, pascha in postremo mense, id est ante aequinoctium a Iudaeis saepius peractum. Necessae itaque labem aliquam ad solarem illorum annum accidisse, propter quam a priore epocha luxatus in anteriora recesserit; cuiusmodi vitium alias tridui, bidui alias extitit, in aureis numeris XIX et VIII Alexandrinis, quos Iudaei simplices habuerunt. In his enim decimaquarta lunaris et quidem paschalis Iudaica in XVIII. ac XIX. Martii convenit, biduo, uti dixi, triduoque ante vernalis aequinoctium. Quae quidem labes in hoc Epiphanii cyclo paulatim existit. Si quidem in priori methodo, si neomenia primi mensis ogdoecontatessaradeteridos in aequinoctium incidat, utputa 22. Martii post 84 annos ad 20. perveniet, atque ita deinceps κατὰ μετέβασις εἰς τὰ προηγούμενα, nisi castigatione et dierum adiectione coerceatur; quod identidem fecisse temporum apud Iudaeos moderators verisimile est, ac neomenias aliquando tardius indixisse. At in posteriore methodo post 84 annos neomeniae Iudaicae ad eosdem Iulianos dies redeunt, sed coelestes neomenias uno die, horis 7 anticipant. Quare prima illa ratio ad Epiphanii mentem plusculum videtur accedere, cum ab aequinoctio praesertim recessisse Iudaicas neomenias existimari velit. Sed ut ipsi propemodum sensibus res tota subiiciatur, cycli Iudaici maioris, sive tessaradecaëteridum VI typum hic adtexam ea civili forma ac dispositione, quae ex Epiphanii disputatione probabiliter institui potest; ex qua manifestum erit, quemadmodum neomeniae biduo ab epocha solari paulatim in anteriora discedant. Sumatur igitur, ut in prima methodo dictum est, cycli maioris quantitas dierum 30679. Cuius initium ducatur ab anno per. Iul. 4663, cyclo lunae 8., solis 15., littera C, anno ante Christi natalem 51. Ita cum Christi passio ex Epiphanii sententia cadat in annum Iulianum 76., aerae Christianae communis 31., erit is annus cycli maioris 82., tessaradecaëteridis vero sextae annus 13., cyclo Nicaeno 13., solis 12., lit. G.

His animadversis constituatur neomenia Nisan cyclo Nicaeno 8. in anno primo tessaradecaëter. primae Aprilis VI. Etenim anno periodi Iulianae 4663., cyclo 8., novilunium medium ex Mülleri Tabulis accidit Apr. VI. circa mediam noctem, hoc est Apr. 6. O. 58'. Reliquae neomeniae necessario contextu sese toto

in cyclo consequentur, ut ex hoc diagrammate liquet, in quo ordines sunt 8. Primus annorum numerum continet, secundus cyclum solis, tertius lunae cyclum, utrumque Nicaenum: quartus dierum numerum, qui singulis annis competunt: quintus neomeniam Nisan in mense Iuliano: sextus litteram dominicæ, septimus characterem neomeniæ, octavus dies tessaradecaeteridis collectos. Adiocimus et anni qualitatem, hoc est ἐπιτριμύρους et ἑμβολιαίους annos adnotavimus.

TABULA NEOMENIARUM NISAN

III

ANNIS TESSARADCAETERIDON ET OGDODECONTATESSARAETERIDOS IUDAICARUM

iniens ab anno periodi Iulianæ 4663.

TESSARADCAETERIS I

Anni periodi.	Cycli solis	Nicaeni lunae	Dies annorum.	Neomenia Nisan.	Neom. feria.	Qualitas anni.	Dies collecti.
1	XV	VIII	354	VI. Ap.	C 3		354
2	XVI	IX	354	XXVI. Mar.	B 7		708
B 3	XVII	X	355	XIV. M.	A G 4	Ἐπιβ. ple-	1093
4	XVIII	XI	354	III. Ap.	F 4	nus	1447
5	XIX	XII	354	XXIII. M.	E 1		1801
6	XX	XIII	354	XXII. M.	D 5	Emb. ca-	2185
B 7	XXI	XIV	354	XXX. M.	C B 4	vus	2589
8	XXII	XV	354	XIX. M.	A 1	Emb. P.	2923
9	XXIII	XVI	355	VII. Ap.	G 7		3278
10	XXIV	XVII	354	XXVIII. M.	F 5		3632
B 11	XXV	XVIII	353	XVI. M.	E D 2	Emb. C.	4015
12	XXVI	XIX	355	III. Ap.	C 7		4370
13	XXVII	I	354	XXIV. M.	B 5		4734
14	XXVIII	II	354	XIII. M.	A 2	Emb. P.	5108

TESSARADCAETERIS II

B 15	I	III	355	XXXI. Mar.	G F 1		355
16	II	IV	354	XXI. M.	E 6		709
17	III	V	353	X. M.	D 3	Emb. C.	1093
18	IV	VI	355	XXVIII. M.	C 1		1447
B 19	V	VII	354	XVII. M.	B A 6	Emb. P.	1831
20	VI	VIII	354	V. Ap.	G 5		2185
21	VII	IX	355	XXV. M.	F 2		2540
22	VIII	X	353	XV. M.	E 7	Emb. C.	2923
B 23	IX	XI	354	I. Ap.	D C 5		3277
24	X	XII	355	XXI. M.	B 2		3632
25	XI	XIII	354	XI. M.	A 7	Emb. P.	4016
26	XII	XIV	354	XXX. M.	G 6		4370
B 27	XIII	XV	355	XVIII. M.	F E 3		4735
28	XIV	XVI	353	VIII. M.	D 1	Emb. C.	5108

Colliguntur dies in II cyclo 1020.

p. 152.

TESSARADECAETERIS III.

Anni periodi.	Cycli solis	Nicaeni lunae	Dies annorum.	Neomenia Nicaea.	Neom. feria.	Qualitas anni.	Dies collecti.
29	XV	XVII	354	XXVI. M.	C 6		354
30	XVI	XVIII	δπ. 385	XV. M.	B 6	Emb. P.	739
B 31	XVII	XIX	354	III. Ap.	A G 3		1093
32	XVIII	I	354	XXIII. M.	F 7		1447
33	XIX	II	δπ. 384	XII. M.	E 4	Emb. C.	1831
34	XX	III	354	XXXI. M.	D 3		2185
B 35	XXI	IV	354	XIX. M.	C B 7		2539
36	XXII	V	δπ. 385	VIII. M.	A 4	Emb. P.	2924
37	XXIII	VI	354	XXVIII. M.	G 4		3278
38	XXIV	VII	383	XVII. M.	F 1	Emb. C.	3661
B 39	XXV	VIII	δπ. 355	III. Ap.	E D 6		4016
40	XXVI	IX	354	XXIV. M.	C 4		4370
41	XXVII	X	384	XIII. M.	B 1	Emb. P.	4754
42	XXVIII	XI	δπ. 355	I. Ap.	A 7		5109

Colliguntur dies in III cyclo 15325.

TESSARADECAETERIS IV.

B 43	I	XII	354	XXI. M.	G F 5		354
44	II	XIII	383	X. M.	E 2	Emb. C.	737
45	III	XIV	δπ. 355	XXVIII. M.	D 7		1092
46	IV	XV	384	XVIII. M.	C 5	Emb. P.	1476
B 47	V	XVI	354	V. Ap.	B A 4		1830
48	VI	XVII	δπ. 355	XXV. M.	G 1	Emb. C.	2185
49	VII	XVIII	383	XV. M.	F 6		2568
50	VIII	XIX	354	II. Ap.	E 4		2922
B 51	IX	I	δπ. 355	XXI. M.	D C 1		3277
52	X	II	384	XI. M.	B 6	Emb. P.	3661
53	XI	III	354	XXX. M.	A 5		4015
54	XII	IV	δπ. 355	XIX. M.	G 2		4370
B 55	XIII	V	383	VIII. M.	F E 7	Emb. C.	4753
56	XIV	VI	354	XXVI. M.	D 5		5107

Colliguntur dies in IV cyclo 20422.

TESSARADECAETERIS V.

57	XV	VII	δπ. 385	XV. M.	C 2	Emb. P.	385
58	XVI	VIII	354	IV. Ap.	B 2		739
B 59	XVII	IX	354	XXIII. M.	A G 6		1093
60	XVIII	X	δπ. 384	XII. M.	F 3	Emb. C.	1477
61	XIX	XI	354	XXXI. M.	E 2		1831
62	XX	XII	354	XX. M.	D 6		2185
B 63	XXI	XIII	δπ. 385	VIII. M.	C B 3	Emb. P.	2570
64	XXII	XIV	354	XXVIII. M.	A 3		2924
65	XXIII	XV	383	XVII. M.	G 7	Emb. C.	3307
66	XXIV	XVI	δπ. 355	IV. Ap.	F 5		3662
B 67	XXV	XVII	354	XXIV. M.	E D 3		4016
68	XXVI	XVIII	384	XIII. M.	C 7	Emb. P.	4400
69	XXVII	XIX	δπ. 355	I. Ap.	B 6		4755
70	XXVIII	I	454	XXII. M.	A 4		5109

Colliguntur dies in V cyclo 25541.

TESSARADECAETERIS VI.

Anni periodi.	Cycli Nicaeni solis lunae		Dies an- norum.	Neomenia Nicaen.	Neom. feria.	Qualitas annal.	Dies collect.
B 71	I	II	383	X. M.	G F 1	Emb. C.	383
72	II	III	ῥπ. 355	XXVIII. M.	E 6		738
73	III	IV	384	XVIII. M.	D 4	Emb. P.	1122
74	IV	V	354	VI. Ap.	C 3		1476
B 75	V	VI	ῥπ. 355	XXV. M.	B A 7		1831
76	VI	VII	383	XV. M.	G 5	Emb. C.	2214
77	VII	VIII	354	II. Ap.	F 3		2568
78	VIII	IX	ῥπ. 355	XXII. M.	E 7		2923
B 79	IX	X	384	XI. M.	D C 5	Emb. P.	3307 a)
80	X	XI	354	XXX. M.	B 4		3661 b)
81	XI	XII	ῥπ. 355	XIX. M.	A 1		4016
82	XII	XIII	383	IX. M.	G 6	Emb. C.	4899 c)
B 83	XIII	XIV	354	XXVI. M.	F E 4		4753
84	XIV	XV	ῥπ. 355	XV. M.	D 1		5108

Colliguntur dies in VI cyclis 30649.

In hoc cyclo embolimi sunt xxx. At cyclos desinit in rv. Martii; ita ut ogdoecontat. ii. incipat a v. Martii. Ascendit igitur neomenia 32 diebus ab epocha p. 169. Iuliana primi cycli, quae est vi. Aprilis. Quare debet intercalari mensis tricenarius, quo neomenia summovebitur in rv. Apr. et biduo a prisca epocha recedet. Quod erat demonstrandum. Sed Epiphanius ait mensem illum embol. tricesimum primum conici in annum 85. Itaque annus primus cycli secundi inibit x. Martii. Ubi et Iudaei cyclum figebant, quia citimus illorum terminus triduo Nicaenum p. 457. antecedit. [Caeterum Victorius Aquitanus in eadem illa praefatione cycli LXXXIV annorum meminit, tanquam a nonnullis ad paschale negotium accommodati. Ut appareat non Iudaeos solum, sed et Christianos eiusmodi annorum orbe usos aliquando fuisse. Et ante Victorium Cyrillus in Praefatione quam ad cyclum suum edidit, quae in eodem codice extabat, reprehendit illos qui LXXXIV annorum paschalem cyclum instituerunt, sive septem Quatuordecennitatum. Ita enim Latinus Interpres convertit.]

p. 169. DECLARATUR IUDAICUS ILLE CYCLUS EIUSQUE OPPORTUNITAS
APERITUR.

Fuit haec, vel esse potuit, civilis utriusque cycli dispositio; in qua ad amu-
sim observata vides omnia quae paulo ante disputata sunt. Nam et dierum in unaquaque tessaradecaeteride ille numerus est, quem constituimus 5108, vel 5109, semel vero 5107, civili id ratione postulante. Tum περτωλοῖς ἡμέραις tertio quoque anno, embolimi vero menses ἐναλλὰξ pleni cavique, et in singulis cyclis v, in tessaradecaeteribus embolimi xxx. Imo vero xxxi. Nam totidem imputari debent, ut sint dies in ogdoecontatessaradēt. 30679. At Epiphanius ultimum embolimorum ad initium cycli sequentis, sive annum 85 reliecit. Unde prior cyclus diebus constat 30649, secundus 30709, habebitque embolimos 32: alioqui nimium

a) Annus baptismi ex Epiphania in VIII Novemb.

b) Hic est annus baptismi secundum Latinos VI Ian.

c) Hic est annus passionis ex Epiphania.

ab epocha neomeniae recederent. Quarum quidem neomeniarum προέμπτωσιν et μεταβασιν εις τὰ προηγούμενα in eodem diagrammate potes intueri. Nam post quamlibet tessaradecaëteridem v diebus et horis 8 neomenia Nisan primam epocham antevertit. Ut si primo anno cycli neomenia Nisan Apr. vi. contigerit hora merid. exactis xiv annis ad Kal. Apr. regredietur, et in horam rv. post mediam noctem incidet in A. D. Kal. Apr., atque ita deinceps neomenia Iudaica ab epocha primi mensis et solari longius abscedet; donec volvente maiore cyclo, cum iam xxxii diebus retroacta fuerit, intercalatione pleni mensis ad pristinam epocham revocata biduo duntaxat anticipabit.

Epocha neomeniae Nisan in cyclo Nicaeno viii. est Aprilis vi., cyclo vero xiii. est Martii xii., eo quod Christi saeculo cyclo xiii. neomenia in illum diem incurrebat, a quo sub Nicaeni Concilii tempus ad xi. transiit. Sed in Iudaico cyclo prima tessaradecaët. neomeniam exhibet in xii., secunda in xi., et ita deinceps usque ad ix., et propter incidentem bisextilem diem ad viii. etiam recurrit. Anno quidem Iuliano lxxvii. Nisan Martii ix. feria vi. conveniebat; quod ad Epiphaniae sententiam totamque illam de passionis anno ac die quaestionem explicandam opportunissime cecidit. Quin et alterum laterculi ac Iudaici illius cycli fractum atque usum paucis aperiam. Scito igitur probabilem ex eo causam elici, cur Iudaeorum Nisan ab epocha veteri, hoc est aequinoctio, itidemque Latinorum primus mensis aberraverit. Quod enim xiv. Nisan in aequinoctii diem ipsum olim inciderit, docent vetustissimi Iudaeorum magistri, imprimis Agathoboli duo et Aristobulus horum discipulus, qui unus e lxx senioribus fuit, apud Anatoliam in fragmento, quod Euseb. citat lib. vii. Hist. cap. xxvii. Asserunt enim τὰ διαβατήρια θέσιν δεῖν μετ' ἰσημερίαν ἑαρινὴν μεσοῦντος τοῦ πρώτου μηνός. Idem et Musaeus vetus Iudaeorum scriptor docuit. Sed et Philo lib. de Vita Mosis: τὴν ἀρχὴν τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας πρῶτον ἀναγράφει μῆνα Μωϋσέως. Adstipulatur et Iosephus lib. iii. Orig. cap. x. τῷ δὲ μηνὶ τῷ Ἐαριντικῷ, ὃς Νασσαὺ παρ' ἡμῖν καλεῖται, καὶ τοῦ ἔτους ἐστὶν ἀρχή, τισσαρεςκαιδεκατὴ κατὰ σελήνην ἐν Κριῶ τοῦ ἡλίου καθεστῶτος. Igitur Iudaeorum xiv. Nisan in aequinoctium incurrebat praevis illis temporibus et ex Mosis instituto. At postea praescriptos limites transgrediens aequinoctium diebus aliquot antecessit. Testantur hoc vetustissima Christianorum monumenta, quae Iudaeorum pascha aequinoctium praevertere, et in xii. mense celebrari nunquam admovent. Canone vi. Apost. lib. i. Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν ἀγίαν τοῦ πάσχα ἡμέραν πρὸ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας μετὰ Ἰουδαίων ἐπιτελέσῃ, καθαιρεῖσθω. Quem ad locum nugatur Balsamon, cum negat ἑαρινὴν ἰσημερίαν certo die committi, ἀλλ' ὅτι τύχη ex solis lunaeque revolutionibus, quod est puerile. Ad haec Constantinus in Epistola, quam ad Ecclesias post Nicaenum concilium scripsit, apud Euseb. lib. iii. de Vita Const. Iudaeos eodem anno duplex pascha celebrare. Quod videlicet cyclo xix. et viii. Nicaenis ante aequinoctium pascha illorum incideret. Quod et alii plerique tam occidentales quam orientales imitati citamam neomeniam Martii v. fixerunt, xiv. vero Martii xviii., ut postea dicetur. Equidem Iudaeis non arbitror certo consilio aequinoctii diem, quem ex astronomicis tabulis investigare possent, tam insigniter antevertisse, sed imprudentibus ex corrupti alicuius cycli methodo paulatim vitium istud oblatum. Cuiusmodi methodus in superiore laterculo satis apparet. Nam exactis 84 annis neomenia Nisan, quae ab Aprilis vi. cooperat, in Martii v. reperitur. Quamobrem accidere illud potuit, ut cum post annos aliquot neomenia Nisan ad v. Martii redacta foret deprehensa, cycli labe animum ad emendationem adiecerint et alio cycli genere constituto huius initium in eodem illo anno fixerint, qui cum

p. 170.

ogdoecontatesarāteridis sequentis primus ac proinde embolimaicus esse deberet, hunc ipsum, utpote cycli recentis initium, communem fecerint. Ita contigit ut deinceps citima neomenia Martii v., xrv. luna Martii xviii. constiterit.

EPIPHANIUS AB INEPTA SCALIGERI REPREHENSIONE VINDICATUR.

Postremo de hoc Iudaeorum cyclo disputans Scaliger l. ii. de Emend. p. 146. *Epiphanium nostrum, ut et omnes veteres scriptores hac in parte (haec enim illius verba sunt) negligentiae culpa liberare se negat posse. Sed non melior, inquit, tessaradecaeteris, quum non solum ut probam et legitimam adducit idem Epiphanius, sed Iudaeos non aliam rationem in anno lunari sequi vult, quam illius methodum.* Tum Epiphanii verbis allatis primum illud reprehendit, quod dixerat, in tres annos diem unum ex horis 8 residuis imputari. *At falsum erit, inquit, unam tantum diem post triennium accrescere, cum relinquuntur post triennium dies duo, horae 18, quantarum 24 est totum, aut 9 quantarum 12.* Deinde quod annis xiv cyclum definierat, hoc modo redarguit. *Negat enim praecisam ullam rationem fieri posse. Num Iuliani anni dies colligunt 5113, horas 12: anni lunares totidem simplices 4956. Differentia dies 157, 12. De quibus intercalantur pleni menses v. Remanent dies 7, 12. Iam 8 horae quaterdecies constituunt dies 4, 16. Quae summa de diebus 7, 12. detracta relinquit differentiam verae tessaradecaet. et falsae dies 2, 12.* Haec Scaliger. In qua quidem Epiphanii reprehensione summam praefert obtrectandi libidinem cum pari vel incitia vel ἀπορροή coniunctam. Nam et immerito Epiphanium accusat, qui quam a Iudaeis noverat observari temporum rationem, eam commentariis suis exposuit. In quo nihil ipse peccat. Neque vero cyclum hunc, ut probum ac legitimum, obtusit, quod calumniatur Scaliger. Imo e contrario vitiosum fuisse non obscure significat, cum biduo a coelestibus neomeniis aberrasse docet, ut abunde declaratum est.

Iam illud incitiae et quidem minime vulgaris, quod Epiphanium ne intellexit quidem. Quae est enim ista reprehensio, non posse ex horis octo, quae supra 354 dies singulis annis accensentur, in tres annos diem confici, cum relinquuntur post triennium dies 2, hor. 18? An octo ter multiplicata 24 non efficiunt? Atqui hoc solum voluit Epiphanius, tribus annis lunaribus diem competere. Sed mira haec hallucinatio Scaligeri, quod triennium lunare cum Iuliano comparari credidit. Nam trieteris Iuliana dies habet 1095, 18, lunares anni tres simplices 1062, additis ter octo horis et intercalari pleno mense fiunt 1093, qui de Iuliano triennio detracti relinquunt dies 2, 18. Sed hoc ad Epiphanii mentem et institutum nihil pertinet. Non enim duas inter se trieterides comparat, sed de lunari duntaxat triennio loquitur. Caetera quae de solis ὑπεροχῇ quinque fore dierum obiicit, quae praecisam rationem et ἀποκατάστασιν neomeniarum prohibeant, facile ex iis quae antea disseruimus possunt refelli. Non enim cyclum duntaxat annorum 14 usurpasse Iudaeos censet Epiphanius, aut in eo praecisam utriusque sideris conciliationem fieri, sed id 84 demum annis evolutis obtineri ex Iudaeorum opinione docuit. At in tessaradecaeteride lunarium duntaxat syzygiarum ἀποκατάστασιν representari, reservatis diebus v, quae sunt epactae lunares, in annum 84 exeuntem, vel ineuntem 85. Quae omnia perpendere eius intererat qui aut alterius errorem arguere vellet, aut existimationi suae consulere.

EXPLICATUR E SUPERIORIBUS EPIPHANII DOCTRINA.

Hactenus Iudaeorum reconditus ille cyclus ex Epiphanii sententia declaratus est, sed nondum opera omni defuncti sumus. Plurimum enim iis in verbis quae cycli enarrationem antecedunt obscuritatis ac molestiae superest, quae diligentiam a nobis, patientiam a lectore mereantur. Sed ea quoque eiusdem doctissimi mathematici beneficio illustrata explicataque sunt. Cuius quidem de hoc loco coniecturam nonnulla nostra accessione locupletatam paucis aperiam.

Aequinoctium vernum medium Iulii Caesaris aeo in 25. Martii conveniebat, quo die Christum resurrexisse concilium Caesariense sub Victore pontifice celebratum a. Christi 198. decreverat; cuius fragmentum apud Bedam lib. de Aequin. verno sic se habet: *Passus namque dominus ab xi. Kal. Apr., qua nocte a Iudaeis traditus est et a vii. (sed viii. rescribendum [quomodo in antiquissimo P. Sironi codice reperimus. In quo praeterea illud observavimus, fragmentum illud, quod ad Bedae libellum de aequinoctio attextum est, cum hac inscriptione: De Ordinatione Feriarum Paschali per Theophilum, alterius auctoris titulo notatum esse, nimirum isto: Incipit epistola Philippi de pascha]) Kal. resurrexit. Quomodo ergo tres dies excluduntur? Igitur ex concilii sententia Christus passus est Martii 23., et 25. resurrexit. Qui dies cum Caesaris tempore aequinoctii medii ac politici sedes fuisset, vulgo persuasum erat Christum in aequinoctio resurrexisse. Necessario hic annus esse debet Iulianus LXXVI., aerae Dionysianae XXX., cyclo lunae XIII., solis XII., littera dom. G. Constat enim Christum feria v. ad vesperam comprehensum, passum vi., et dominica resurrexisse. At annus ille, quem dixi, ferias istas praefinitis a concilio diebus exhibet. Est igitur Iulianus LXXVI., Tiberio v. et Seiano coss., cyclo lunae XIII. Caeterum cum cyclus Nicaenus XIII. novilunium paschale constitueret Martii XI., plenilunium XXV., ex concilii auctoritate plerisque persuasum fuit Christum plenilunio ipso resurrexisse. Atqui neomeniae Christi tempore tardius contingebat, puta novilunium cyclo XIII. accidebat Martii XII., plenil. XXV. Nam Iuliano ipso LXXVI., ut Paulus Foresempron. observat, commissum est in meridiano Hierosolymitano Martii XI., 18', 51", 12", hoc est Martii XII., plenilunium Martii XXVI., 14', 13", 14", hoc est Martii XXVII. Sed politice Martii XXVI., quia neomenia Martii XII. Verum προηγυρισως lunaris nulla tum mentio; quare non dubitabant quin Christi tempore eundem illum situm habuissent qui a Nicaeno concilio constitutus fuerat. Hoc igitur Epiphanium fefellit, quod et plenilunii et aequinoctii die Christi resurrectionem accidisse crederet. Qua προλήψει iam imbutus animum adiecit ad aequinoctii diem, quod cum veteres omnes, qui Diocletiani aeram paulum antecesserant et Anatolius imprimis in XIII. Martii deprehendissent, tametsi Nicaenum postea XXI. diem praefixisset, nihilominus existimavit Christum Martii XXII. resurrexisse, et quidem plenilunio, quod ipsemet diserte significat cum in xi. Kal. Apr. plenilunium cum aequinoctio confert. Neque vero mirum est de aequinoctii anticipatione nihil Epiphanio tum in mentem venisse, cum neque aliquot postea saeculis Computorum Ecclesiasticorum non ignobiles scriptores quicquam eiusmodi suspicari potuerint. Ut imprimis Beda; cuius aestum ac sollicitudinem cum aliis in locis, tum in cap. XLIII. libri de Natura Rerum intelligimus. Quin et nostra etiam aetate chronologi quidam non animadversa aequinoctiorum προηγυρισως, cum aequinoctii verni die conditum universam censeant, Martii XXI. definiunt. Simillimus igitur Epiphanii fuisse videtur error, ut cum aequinoctio ipso ac plenilunio resurrexisse dominum putaret, XXII. id Martii contigisse scripserit. Et*

quoniam Iudaicum cyclum biduo coelestes neomenias nonnunquam antevertere videbat, idque ipso passionis anno factum, vitium illud ac popularis neomeniae retrocessionem cum illo ipso die Martii xxii. contulit. Cum igitur luna xv. in aequinoctium, hoc est, ut falso credidit, Martii xxii. incurrerit, eoque die Christus resurrexerit, passum oportet Martii xx., luna xiiii. Nicaena, legali autem coena defunctum ac comprehensum xix. Martii ad vesperam, exeunte luna Nicaena xii., ineunte xiii. Atqui coena paschalis luna xv. ad vesperam legitime fit, Christus vero legitimo utique tempore celebravit. Proinde xii. Nicaena Iudaica in illo vitioso cyclo xv. esse debuit, et sequenti, hoc est xx. Martii, luna xv., adeoque neomenia Iudaica Martii vi. convenit, Nicaena vero viii. Unde consequens est a coelestibus ac Nicaenis Iudaicas neomenias biduo deerrasse. Per idem tempus Iudaei certam ob causam, de qua paulo post agetur, pascha in sequentem a legitimo diem, hoc est in sabbatum, sive xxi. Martii, transtulerunt, nec eodem quo Christus die celebrarunt. Hic enim ἡ ἡμέρα τῆς ἐπιφάνειας, hoc est xv. luna civili ac politica, celebravit, non utique coelesti atque ex medio et astronomico siderum ratiocinio deprompta, de qua nihil a legislatore praescriptum. At Iudaei xv. luna sequente xvi. pascha peregerunt. Neque vero solus id Christus fecisse videtur, ut legitimum tempus et a deo constitutum inventis hominum anteferet, sed alii plerique patrii instituti tenaciores ac ritus. Unde ὁμοῦτος et perturbatio in celebritate ipsa paschatis exorta. Non aliam Epiphaniae, cum haec scriberet, mentem esse debuisse facile ipsius verba demonstrant. At enim multis modis hallucinatur Epiphanius. Primum enim neomenias Nicaenas fixas ac perpetuas esse credit. Deinde aequinoctium, quod ex Anatolio et veterioribus Aegyptiis in xxii. Martii collocabat, eodem die Christi etiam tempore commissum arbitratur. Quo ex errore factum est ut quae in xxiii. Martii, hoc est tertium ante aequinoctium diem, competere, ea ad Martii xx. transtulerit. Proinde lunam illam vocat decimam quintam in Nicaeno cyclo, quae erat Nicaena xii., Christi vero saeculo xi., Martii xxii., et characteres dierum, sive ferias, conturbat. Quippe Martii xx., quo passum salvatorem asserit, feria tum erat tertia, at xxii. feria v. Sed haec minus tunc animadvertit Epiphanius, id unum cogitans, quemadmodum bidui labem illam explicaret. Sane lunae istae Nicaenae, quae ad annum passionis Epiphanius accommodat, cyclo xvi. conveniunt, non xiii., hoc est anno Christi xxxiv. Feriae vero cyclo Nicaeno solari xv., hoc est anno Christi xxxiii. Quos cyclos atque annos invicem confusos alienum in annum intrusit. Quod enim xxxi. annum aerae Dionysianae passioni dicaverit, ex consuetudine paulo ante declaratum est. Atque ut Epiphaniae mens et haec nostra disputatio magis perspicua sit, cyclorum feriarumque perturbationem hoc in diagrammate proponam.

p. 173.

LATERCULUM LUNARUM AC FERIARUM TAM VERARUM
QUAM VITIOSARUM AUT FALSARUM ANNO DOMINICAE PASSIONIS.

Kal.	Martii dies.	Luna Nicaena vera.	Luna Nicaena Epi- phanii.	Luna Iudaica vera.	Luna Iudaica reipsa vitiosa.	Luna ex vitiosa Epiphani- mente.	Feriae verae.	Feriae Epi- phaniae falsae.
16	XVII	7	10	6	9	12	7	3
15	XVIII	8	11	7	10	13	1	4
14	XIX	9	12	8	11	14	2	5
13	XX	10	13	9	12	15	3	6
12	XXI	11	14	10	13		4	7
11	XXII	12	15	11	14		5	1
10	XXIII	13		12	15		6	
9	XXIV	14		13	16		7	
8	XXV	15		14			1	
7	XXVI			15				

Habes in hac tabula lunarum ac feriarum dispositum, cuiusmodi anno illo Iuliano LXXVI. tam revera fuit quam et ex Nicaeni concilii instituto et ex vitioso Iudaeorum cyclo, et postremo ex Epiphanii sensu esse potuit.

COLLIGITUR E SUPERIORIBUS EPIPHANII DE VERO ANNO PASSIONIS p. 174.
AC DIE SENTENTIA.

Superest ut ad eum usum finemque, cuius gratia disputata sunt, superiora omnia revocentur. Est autem is potissimum, ut verum ex Epiphanii autoritate passionis tempus aliquando statuatur. Si quis igitur aberrantem sanctissimi patris opinionem in viam reducere velit et his tenebris obductam veritatem in lucem extrahere, hoc e superiore nostra de Iudaico cyclo dissertatione ita consequetur. Quoniam apud veteres Iudaeos XIV. Nisan in aequinoctium cadebat, quod Christi saeculo XXV. Martii πολιτικῶς quadrabat, citima neomenia Nisan convenit Martii XII., quem in diem sub initium ogdoecontatessaraeteridos incurrit. Verum ob cycli pravitatem neomenia sensim ad IX. Martii pervenit, decima quarta vero luna ad Martii XIII., id quod anno cycli LXXXII. contigisse laterculus docet. Erat autem is annus ex hypothesis Iulianus LXXVI., idemque passionis annus. Quocirca passus erit Christus Martii XIII., feria VI., luna Iudaica XXV., Nicaena XIII., quae eadem media, seu coelestis, erat XII. Celebravit porro Christus typicam pascha Martii XIII. ad vesperam, exeunte XIV. Iudaica, et ineunte XV., ἐν ἡμέραις τῆς Πάσχα: Pharisei eorumque sectatores pascha peregerunt Martii XIII., luna XV. exeunte, ineunte XVI. Non aliud scripturus erat Epiphanius, si aut aequinoctii προήγησιν agnovisset, aut de solari cyclo ac feriis vel tantillum cogitasset. Sed ille qualiscunque tandem est error, praeclaro ac singulari eius doctrinae fructu compensatur, qua nos anni Iudaici perturbationem unus docuit. Qua re longo intervallo animadversa, summis molestiis et inextricabilibus difficultatum laqueis expediti sumus, atque hoc demum didicimus, verum dominicae passionis annum hactenus frustra per astronomicos abacos et coelestes siderum motus indagatum fuisse; quod tum denique verum foret, si Iudaei lunaris et solaris anni ratam ac constantem rationem tenuissent. Sed cum ab ea maiorem in

modum deflexerint, ut paulo post copiose declarabitur, alia, si sapiamus, insistenda via est, ut autoritate magis scriptorum veterum ac consensu quam accurata coelestium motuum descriptione nitamur.

At vero fuit illa maxime communis antiquiorum opinio, Christum Tiberii anno xviii., Iuliano lxxvi. passum esse; quod Epiphanius amplexus est, cum annum illum designavit quo Tiberius vi. et Seianus coss. fuerunt, cyclo lunae xiii., solis xii.; etsi Vinicium et Longinum perperam adscribat, quod par unum coss. in duo distraxerit. Est autem is annus Olymp. cccii. secundus exiens, per. Iulianae 4744. Cuiusmodi annorum nexum certissimum esse rationum omnium momenta persuadent. Quod autem Tiberii xvii. exeunte, Iuliano lxxvi., hoc est cyclo xiii. passus sit, demonstratum est a plerisque. Nos, quoniam ita necesse est, summa probationum capita libabimus.

Omnium primo vetus illa traditio est, quam in Caesariensi concilio secutos esse patres fragmentum illud indicat, quod Beda descripsit, ubi Christus ea nocte traditus dicitur quae sequitur xi. Kal. Apr., passus vero x. Kal. Apr. atque viii. Kal. resurrexisset. Igitur literam dominicae fuisse G necesse est, cyclo solis xii., quem annus Iulianus lxxvi. exhibet. Sed quod Dekerius noster hanc patrum opinionem *sedis apostolicae declarationem ac velut ecclesiae definitionem* appellat, nihilo id verius est quam quod eadem in synodo dictum est, aequinoctium xv. Martii committi, anno Christi cxcviii., et, quod longe absurdus est, eodem illo die initio conditi orbis haesisse. Notum enim est rationes ipsas, quae in conciliis afferuntur, neque veras esse perpetuo, neque inter fidei decreta censi. Habet tamen autoritas illa communem de passionis resurrectionisque die fidem vetustissimorum temporum; ad quam et illa adiungenda testimonia sunt quibus passio domini a. d. x. Kal. Apr., hoc est xxiii. Martii, resurrectio vero in viii. Kal. conicitur; quam Graecis tribuit Paulus Foresempron., et Lactantius secutus est lib. rv., cap. x. Ubi asserit anno xv. Tiberii, Geminis duobus coss., ante diem x. Kal. Apr. Christum cruci affixum. Sed pro x. Kal. quidam codices vii. habent.

Paulus vero Foresempron. ante diem decimam Kalendarum idem esse putat quod xi. Kal., et Pauli Iuriscons. verbis utitur, qui ait: *Ante diem x. Kalendarum et post diem x. Kal. aequae utroque sermone xi. dies significari.* Verum mendosa lectio Paulum Foresemproniensem in errorem induxit. Nam lib. cxxxii. §. 1. de Verb. Signif. Iurisconsultus ita pronunciat. *A. d. x. Kal. post diem x. Kal. nostro sermone xi. dies significantur.* Certe a. d. x. Kal. idem est quod x. Kal., quemadmodum ante Kal. proximas idem est quod Kal. proximis lib. 56. §. *Qui ita stipulatur.* D. de Verb. Obl. Subauditur enim aliquid, ut sit integra locutio: *ante diem absolutum.* Hinc est quod Gallicanae ecclesiae resurrectionis festam in xv. Martii defixerint, ut autor est Beda; qui et ipse lib. de Temp. Rat. cap. lxxvii. decimo Kal. passum existimat Christum; etsi cap. xlvi. id viii. Kal. factum asseveret. Plura apud Dekerium videri possunt. Quibus testimoniis efficitur, Iuliano lxxvi. passum esse dominum, Martii xxiii. Atque haec insuper Africani vetustissimi theologi sententia fuit, qui passum voluit Christum anno i. Olymp. cccii., ut refert Eusebius. Cui et Patres illi suffragati sunt, qui xviii. Tiberii anno contigisse narrant. Nam Tiberii annos Iudaico vel ecclesiastico more ab antecedente Nisan numerant. Atqui anno Iuliano lxxvi. desinente decimo septimo Tiberii xviii. iniiit. Quin etiam Apollinaris Laodicensis apud Hieronymum comment. ad cap. ix. Dan. cum post annum passionis dominicae sex Tiberii annos enumerat, omnino passum arbitratur exeunte xvii. Accedunt et certorum intervalla temporum, quae a passione computantur. Ut cum Iacobus minor xxx. annos

Hierosolymis praefuisse, et Neronis anno septimo sub paschalem celebritatem interfectus esse dicitur ab Hieronymo lib. de Script. Eccles., quod Iuliano cvr. congruit. Igitur anno LXXVI. Iuliano praeesse coepit. Item Paulus apostolus apud eundem Hieronymum anno xxv. post passionem domini, Neronis II., vincetus Romam mittitur; ubi et Neronis anno XIV., post passionem XXXVII., capite truncatus est, Capitone et Ruffo coss., Iuliano CXII. Neronis initium contigit post mortem Claudii, Iuliano XCIX., post III. Eid. Octobr. Ergo annus XIV. coepit ab Octobri anni Iuliani CXII. Sed Hieronymus manifeste annos exorditur ab antecedenti paschate. Adeoque ex eius ratiocinio passioni domini annus adstruitur LXXVI. Ita Petrus, eodem Hieronymo teste, anno II. Claudii Romam advenit, ubi XXV annos ecclesiae praefuit, et XXXVII. post passionem anno, Neronis XIV., cum Paulo necatus est. Denique Hierosolymitana clades accidit anno XL. post passionem, ut veteres plerique testantur, Hieronymus, Eusebius lib. III. Hist. cap. VIII., et lib. VI. de Demonstr. cap. XVI., Chrysostomus ac reliqui. Eversa sunt autem Hierosolyma anno secundo Vespasiani, Iuliano anno CXV. Proinde anno LXXVI. Christi passio congruit. Caetera ex Dekerii et Kepleri commentariis repetenda sunt.

At urgemur Phlegontis imprimis et Thalli testimonio, qui anno IV. Olymp. III. horribilem solis eclipsin accidisse memorant, hoc est Iuliano LXXXIII., quam illam ipsam esse quae sub domini necem contigit, antiqui patres interpretantur, Africanus, Hieronymus, Eusebius et alii. Hoc argumento instant illi praecipue qui plura quam tria paschata dominum exegisse contendunt, neque satis prudentis esse hominis existimant tantae autoritatis praepudicio ac tot scriptorum consensu refragari. Sed illud imprimis volo mihi respondeant, eosne putent, a quibus Phlegontis testimonium didicerunt, Phlegontem ipsum legisse. Quod ubi confessi fuerint, tum quid causae sit explicent, cur iidem qui solare deliquium, quod a Phlegonte commemoratur, illud esse statuunt quod sub Christi passionem contigit, passioni tamen ipsi non quantum Olympiadis annum sed secundum tertiumve praefiniant. Africanus enim apud Hieronymum in caput IX. Dan., et in Eusebii fragmentis pag. 63., Christum passum asseruit anno secundo Olymp. CCI., Eusebius et Hieronymus anno tertio. Quid autem absurdius est quam Phlegontis adversus gentiles autoritate atque eclipsi illa solis utentem, quam is quarto anno contigisse dixerat, non eidem anno passionem tribuere? Quamobrem ne tanti stuporis atque incitiae, imo praevaricationis, gravissimi illi patres arguantur, eo demum necessario redigimur ut Phlegontis testimonium illud vitiose ab librariis, aut Hieronymo ipso dicamus in Chronicis expressum. Sane in Graeco Eusebii Chronico pag. 118. ita scriptum est: τῷ δὲ ἔτει τῆς σφ' Ὀλυμπιάδος; ut appareat extritam fuisse numeralem notam, pro qua anagnostes Hieronymo δ', id est quartum annum legerit, cum esset coniuncto δδ'. At Keplerus in Eclogis Phlegontem suspicatur de alia solis eclipsi locutum, quae anno primo Olymp. CCI. contigit, Nov. XXIV., anno Iuliano LXXV., quaeque in Asia vel Syria totalis fuit, hora una atque altera ante meridiem. Quod cum Africanus et alii ad eam Olympiadem qua passus est dominus convenire cernerent, idem illud deliquium solis esse sibi persuaserunt quod Christo patiente praeter naturam venerat. Postremo cum obductio illa lucis naturalis non fuerit, neque ex mathematicis tabulis indagari potuerit, non aliunde Phlegon, si eius mentionem attigit, quam ex aliorum testificatione illam competit; in quo facile locus errori fuit, ut alter pro altero annus ab eo substitueretur. Aliud ex Dionysii Areopagitae historia solet obijci. Hic enim Epist. VII. ad Polycarpum exponens quae ipso passionis tempore cum Apolliphane Heliopoli viderat, plenilunium tunc

p. 176.

p. 177.

fuisse significat. Nam post eclipain, καὶ τὴν ἐπιπρόσθησιν εἰς τὸ τοῦ ἡλίου διάμετρον ἀντικαταστήσθαι lunam asserit, hoc est in eum coeli locum pervenisse qui e diametro solem respiceret. Sed ex illis Dionysii verbis nihil de plenilunio colligitur. Ut enim lunam tunc ἀφικουρτον fuisse demus, cum ea post ἐπιπρόσθησιν pristinam ad locum regrederetur, per eam coeli plagam quae soli ex adverso erat opposita transiisse solum dicitur, non in ea constituisse. Plus enim dimidiato orbe percurrit. Quocirca nihil est quod Epiphaniai, adeoque communi antiquorum patrum sententiae de vero passionis anno negotium faceat. Nunc auctoris verba singillatim expendemus, si prius, quod propemodum exciderat, Onufrii ex Gauciano sententiam de Christi passione refellamus. Hic enim cum anno aerae Dionysianae xxxiv. illam accidisse confirmet, Martii xxvi., luna xviii., quae antecedente vespere iam inchoata fuerat, Iudaeos asserit neomeniam non a coitu luminarium, sed a corniculata effigie coepisse, hoc est tertio die post noviluniam, quod ix. die Martii circa solis occasum commissum est. Unde civilis eorum neomenia ἀπὸ τῆς φάσεως iniit Martii xii. Igitur decima quinta incurrit in xxvi. Martii. Haec Onufrius. Quae cum ex Iudaica doctrina hausisse se profiteatur, multum tamen ab ea discrepant. Neque enim neomenia cum ἀπὸ τῆς φάσεως constitueretur, triduo ab vero coitu unquam abfuit, sed uno ad summam die post illum civilis neomenia denunciari solebat, ut ex R. Mose constat, de quo vide glossam cap. i. Kiddusch. Atqui anno illo xxxiv. cyclo lunae xvi., solis xv., novilunium verum incidit in Martii ix., horis v cum triente fere a media nocte, octo circiter horis post mediam conjunctionem quae veram antecessit in meridiano Hierosolymitano. Quare falsum est tertio demum die, hoc est xii. Martii, neomeniam esse defixam.

N. xxvi. Πάσχα: δὲ ἐν τῇ πρὸ δέκα τριῶν.] Nulla Sibyllae folia neque Sphingis aenigmata cum eorum quae sequuntur obscuritate conferri possunt, quae ne ille quidem eruditissimus mathematicus assecutus est qui hunc cyclum solertissime declaravit. Imprimis enim Iudaeos ait ὑπερβάσαι, hoc est translatione, pascha submovisse, Christum vero passum luna xiv. νυκτερινῇ μέσῃ. Optime Keplerus lunam hic Nicaenam intelligit. Passus est autem, ut credit Epiphanius, xiii. Kal. Apr., id est Martii xx. Atqui luna tum Nicaena, eodem Epiphaniai autore, fuit xiii., sub vespere coepit xiv., cum in cyclo Iudaico vitiosa esset xv., sequente xvi. Sed καθ' ὑπερβάσαι ab iisdem xiv. facta est, cum in eam pascha traieciissent. Verum de hac posteriore accipi non potest, quia νυκτερινὴν illam vocat. Iudaeis vero post μεταβάσαι xiv. desiit in xv., ideoque fuit ἡμερινὴ xv. Fieri potest ut emendationem hic locus potius quam interpretationem requirat legendumque sit: τριεκαδεκάτῃ ἡμερινῇ μέσῃ, hoc est luna xiii., quae ab orta solis incipit, labente, imo μεσαζούσῃ, sub meridie videlicet diei, quo civiliter xiii. luna numeratur. Quod nisi ita est, nihil occurrit aptius quam quod Keplero placuit, decimam quartam Nicaenam vocari xiii., quod in eam noctem desinat a qua xiv. initium accepit, quemadmodum dies azymorum ab evangelistis pascae ipsa paschatis, sive decima quarta mensis appellatur κατὰ πρόληψιν. Sed tum μέσῃ vox, si meridiem significet, parum apte cohaerebit. Non enim est νυκτερινὴ μέσῃ, quae non nisi post vespere coepit. Sed neque medios ad motus astronomicos mea sententia respexit Epiphanius. Quamobrem τὸ μέσῃ abesse per me quidem potest.

Προλαβον γὰρ, καὶ ἄραγον.] Hic ille nodus est propemodum inextricabilis, quem acutissimus ille mathematicus non dissolvit. Sic enim interpretatur: Christus cum Iudaeis quibusdam pascha obiit luna Iudaica vitiosa xiv. exeunte, Ni-

caena XII., hoc est XIV. Kal. Apr. pridie eius diei, quo passus est, biduo igitur Nicaenam lunam anticipavit. Idcirco προλαβον, inquit Epiphanius, και εργαγον το Πάσχα biduo ante legitimum tempus, quod erat XIV. Nicaena cadens in XII. Kal. Quasi haec verba, προλαβον etc., non de Iudaeis omnibus accipienda sint, sed de Christo et apostolis, ac si qui sunt alii, qui maiorum ritus observaverint. Nam quod ad Iudaeos reliquos attinet, pascha suum in posterum diem, hoc est XIII. Kalend. quo passus est Christus, καθ' ὑπέρβασιν traiecerunt. Unde non biduo, ut alii, sed uno tantum die Nicaenam XIV. anticipaverunt, quia Iudaica vitiosa XV., Nicaena XIII. celebrarunt. Quare scripsit Epiphanius, ὑπερβεβηκότων αὐτῶν μίαν ἡμέραν; quod et repetit num. XXVII. Verum quod sequitur, feria tertia pascha comedisse, quod feria V. factum oportuit, in quam XIV. luna (Iudaica, et vitiosa) convenerat, parum sibi constare censet Epiphanius, qui quidem feria tertia Christum pascha peregrisse velit, cum luna in XIV. praestiterit. Est enim contra evangelii fidem, Christum feria III. pascha celebrasse. Propterea ita corrigendum existimat, Christum id egisse feria V., quod oportuerit VII. Ego vero cum nondum suspicarer Epiphanium alio die Christum velle quam feria V. pascha suum obiisse, haec quae de III., IV. caeterisque feriis iniicit, similitudinis causa usurpata credideram. Nam quia luna Iudaica XIV., Nicaena vero XII. celebraverat, ut eam cycli pravitate oculis subiceret, hunc in modum declarare voluisse, perinde istud esse ac si fingamus Iudaicum cyclum vitii nihil habuisse, reveraque lunam XIV. Nicaenam in Martii XIX. incidisse, ac tum cogitemus Christum biduo illam antevertentem XVI. Kalend., sive Martii XVII., pascha comedisse, feria 3., quod feria 5., hoc est Martii XIX., fieri decebat. Tam ergo vitiose cyclus ille Iudaicus decimonono Martii lunam XIV. exhibuit, tamque abnormis a vero lunae ratiocinio fuit illa V. feria Martii XIX., quam tertia cum quinta comparata, si haec ipsa Nicaena fuisset. Denique tota haec Epiphanii disputatio ὁρθοτακῆ et λόγου χάρτιν assumpta mihi videbatur. Sane negari non potest, quam si feria V. celebrasse Christum existimaverit, probabiliter ista dicantur.

Verum dum haec attentius perscrutor, comperi aliam sanctissimi patris opinionem fuisse, et falsam illam quidem, sed ab eo tamen aliquoties inculcatam, nimirum Iudaeos plerosque cum Christo pascha suum obiisse non feria V., sive pridie eius diei, quo passus est, sed feria tertia. Quod ipsum disertissimis verbis docet in calce Panarii huius, in Expositione Fidei num. XXXI. Ubi de ecclesiae ritibus agens meminit inter caetera ieiunii quartae ac sextae feriae, cuius instituti causam aperit: ἐπειδὴ περ ἐπιφωσκούση τετράδι συνελήφθη ὁ κύριος, και τῆ προσαββάτω ἐσταυρώθη: *Quoniam ineunte quarta feria comprehensus est dominus et feria V. crucifixus.* Quo posito consequens est Christum ea nocte, quae feriam 3. sequitur, et Iudaice feriae 4. tribuitur, captum esse, cum paulo ante pascha celebrasset. Andierat itaque et a maioribus acceperat Epiphanius duas illas ferias dominicae passionis recolendae praestitutas fuisse ac ieiunio consecratas. Cum autem certo constaret feria VI. in cruce suffixum esse, nulla passionis eius restare visa est alia pars quam comprehensio et alligatio. Proinde feria IV. appetente captum atque vinctum esse dominum credidit. Neque vero alio tempore quam quo Iudaei plerique celebrare voluit. Igitur etiam Iudaei feria tertia peregerant. Vitiose, quis negat? Sed quod maxima pars eo die pascha comederet, biduo cum illis anticipavit. Erat enim feria V. Martii XIX. celebrandum, cum in hunc diem XIV. Iudaica vitiosa concurreret. Cur autem adeo praepropere Iudaei isti pascha comederent, causam attulit nullam. Sed hoc tamen significare videtur, Iudaeos nonnullos, videlicet Pharisaeos ac Scribas, communem hunc errorem

emendare cupientes pascha suum in xx. Martii diem distulisse, quo passus est Christus, quo nimirum propius ad aequinoctium accederent, vel etiam coeleste plenilunium. Nam hoc verba ipsa tacite demonstrant: καὶ ἰσημερία πρὸς ἑνδεκά Καλανθῶν Ἀπριλλίων, δι' ἣν πλανηθέντες ὑπέρβατον μίαν ἡμέραν ἐποίησαν. Ergo διὰ τὴν ἰσημερίαν, et fortasse propter lunam etiam, ne tantopere ab utroque recederent, diem diffuderant. Poterat enim vel ipse sideris aspectus vitii illos admonere; quod saltem minuendum esse decreverunt.

Cum haec Epiphanius manifeste sentiat, caetera quae ab eo dicuntur eodem dirigenda sunt atque hoc modo constituenda: Christus legale pascha celebravit cum plerisque Iudaeis xvi. Kal. Apr., feria iii., luna Iudaica vitiosa xii., cum feria v. luna xiv. vitiosa perfici debuerit. Biduo igitur antevertit. At Pharisei, Iudaeique alii luna Iudaica xv., Martii xx., quo die passus est Christus, καθ' ὑπέρβατον diei unius a luna xiv. ad xv. Ex iis falsos eos esse constat qui Epiphanio Graecorum sententiam adscribunt; quod Christus pascha luna xiii. celebravit, ante Iudaeos, qui id postridie peregerint. Non enim xiii. luna, sed xii. Christum id egisse censet, quatenus feria iii. contigisse putat. Quod si ex communi certissimaque sententia feria v. celebrasse Christum arbitratus esset, non alia luna quam quae ex vitioso cyclo xiv. foret factum assereret. Unde ex castigatori Epiphanii iudicio definiendum est Christum feria v., luna xiv. cum nonnullis Iudaeis, caeteros vero cum Phariseis feria vi. pascha comedisse. Qua ex Epiphanii opinione duo colliguntur, quae cum de passionis anno quaeritur acerrime disputari solent: alterum Iudaeorum principes non eodem cum Christo die legitimo agni epulo perfunctos, alterum cum sine commutatione aliqua temporum ac festorum id accidere non potuerit, translationem aliquam illis temporibus extitisse. Quare ad hanc Epiphanii disputationem illustrandam totidem illae quaestiones paucis hoc loco disceptandae sunt.

UTRUM IUDAEI TRANSLATIONE FESTORUM OLIM USI FUERINT.

In recentiori Iudaeorum computo scrupulosus et anxius quidam est dierum delectus ad neomenias figendas. De quo multa in Thalmudicis Commentariis, Tractatu de Anni Capite, et in tomo primo Iad R. Mose, Tract. Kiddusch hachodesch, nec non et in עביר שבחים R. Isachar ben Mordechai aliisque libris; in quibus infinitae regulae ac cautiones praescriptae sunt. Duorum vero mensium, Tisri ac Nisan imprimis, neomeniae ab illis observantur, quarum transferendarum causa duplex ibidem affertur, naturalis aut civilis. Etenim cum supra ferias excurrentes minutiae ad horas 18 perveniunt, et lunaris ψηφισμός meridiem diei insequentis attingit (nam Iudaei diem ab initio noctis auspicantur, a quo 18 horae computatae diei civilis sequentis meridiem assequuntur): tum in alteram feriam naturalis neomeniae translatio fieri dicitur. Sed cum opportunitatis alicuius gratia dies diffunditur civile hoc totum est, et ab hominum voluntate et institutione dependet. Ex hoc fonte feriarum apud Iudaeos sunt nata divortia. Nam aliae reiiculae sunt, aliae probae ac legitimae. Reiicula, quae סכרל ab illis dicitur, est triplex quae in Tisri τεχνικῶς hoc vocabulo continetur אָדוּ *Adu*. Itaque Tisri neomenia nunquam incipit a feria i., iv., vel vi. In Nisan vero est בָּדוּד *Badu*, significatque neomeniam Nisan nunquam in feriam cadere ii., iv., vel vi. Reliquae quatuor feriae קביעות *Kebihhoth* dicuntur, quod in iis figantur retineanturque neomeniae. Negligendarum porro feriarum cautio inde profuixisse patatur, quod duo sabbata, sive festa, in Tisri praecipue continua esse nolent,

quod is mensis totus fere solennitatibus occupatur. Nam si Tisri in feriam 1. incidat, decima quinta die erit scenopegia, proxime post sabbatum. Si in 1v., decima dies, quae festum est Kippurim, in vi. feriam incurret. Si in vi. denique occiderit, scenopegia vi. feria proxime ante sabbatum continget. In Nisan alia caussa est quam duorum sabbatorum continuatio. Nam et ea devitari nihilo magis poterit. Ut cum neomenia Nisan incipit a feria 1., quae legitima est, decima quarta die sabbatum est, et sequenti solenne azymorum. Caetera cum apud Hebraeos, tam ex Latinis apud Paulum Forosempron. lib. viii. part. ii., Munsterum in Kalend., nec non et Scalig. lib. ii. et vii. de Emend. Temp. legi poterunt, quibus merito supersedemus.

Nunc illud in disquisitionem vocatur, fueritne priscis usurpata temporibus dierum ac feriarum illa distinctio; adeo ut quo anno passus est Christus Iudaei ex praescripta formula pascha transtulerint. Antiquissimum hunc morem fuisse et ante Seleucidarum tempora receptum defendit Scaliger, et cur id in Tisri praesertim observatum sit, causam esse putat, quoniam aegre coctos cibos biduo servare possent in illis regionibus, quae autumnio ferventissimae esse solent. Quae ratio tacite id sumit quod alio loco refutatum est, nullis omnino festis diebus cibaria coquere Iudaeis fas fuisse. Hoc vero de solis sabbatis aut, si forte, Kippurim etiam die praecipuum in lege veteri demonstravimus, in reliquis solennibus servilem operam duntaxat exceptam, at quae ad victum attinent licite praeparasse. Sed nihilominus translationem characterismi Tisri sub Seleucidis observatam probat lib. ii., ubi de periodo Iudaeorum Alexandria disserit, idque aliquot exemplis confirmat. Velut quod anno dominicae passionis Tisri, cum in xxiv. Sept. feria 4. incidisset, in quintam translatum est, propterea quod Nisan in sabbatum, hoc est a vi. feria in vii. transierit. Nam erat annus Alexandreus 344., et proinde xl. periodi v. Sic anno Christi lxx. neomenia Nisan cum ex Alexandreo cyclo in feriam vii. conveniret, in 1. translata est. Ergo et Tisri a feria iv. in v. anno embolimaeo defectivo. Quod autem Nisan feria prima coeperit ex eo colligit quod Iosephus decimam quartam Nisan convenisse dicat cum xiv. mensis Iuliani. Erat annus primus vi. periodi contractuum, Tisri vi. Sept. feria iv., cyclo solis xxii. Translata itaque neomenia in v. feriam, et propterea Nisan a vii. in 1., quae Kal. Apr. convenit, cyclo solis xxiii. tractus est.

Verum in utraque demonstratione sui similis est Scaliger, et ad id quod dubium est approbandum dubia magis affert et incerta. Quis enim hoc primum illi concesserit, annum esse passionis illum, quem ipse statuit, Iulianum lxxviii., aerae Dionysianae xxxiiii. ? Quid si praeterea ne Alexandream quidem istam periodum Iudaei unquam amplexi sint? id quod antea discussimus. Quare vel levissima inficiatione demonstratio Scaligeriana convellitur neque proficit hllum. Neque vero solidior ac firmior est altera, nec minus falsis et obscuris postulatis inniditur. Nam quod Iosephum ait xiv. Nisan cum Aprilis xiv. anno excidii Iudaici coniungere, nunquam id Iosephus dixit, sed azymorum diem xix. Xanthici mensis accidisse docet lib. v. de Exc. cap. xi.: καὶ τῆς τῶν Ἀζύμων ἐνστάσης ἡμέρας τεσσαρεσκαιδέκατῃ Ἐσθθικῷ μηνός, ἐν ἧ ἄδοκοῦσιν Ἰουδαῖοι τὸν πρῶτον ἀπαλλαγῆναι καίρον Ἀγυπτίων. Xanthicum hoc loco Iulianum Aprilem esse divinat Scaliger, quasi perpetuo Macedonicas illas mensium appellationes Iulianis mensibus indiderit; quod est falsissimum. Nam Xanthicus saepenumero idem est ac Nisan; ut lib. iii. Orig. cap. x.: τῷ δὲ μηνὶ τῷ Ἐσθθικῷ, ὅς Νισσὸν παρ' ἡμῶν καλεῖται, καὶ τοῦ ἔτους ἐστὶν ἀρχή, τεσσαρεσκαιδέκατῃ κατὰ σελήνην, ἐν κριῶ τοῦ ἡλίου καθεστῶτος etc. pascha celebrari scribit; quod et cap. ix. de mense dixerat.

Translationum vetustatem asserit et Paulus Middelburgensis lib. viii. part. ii., ex eaque passionis domini tempus explorat. Sed in Annalibus ad a. xxxiv., n. 34. acerrime cum iis expostulatur qui novam de translato paschate in ecclesiam dei invexerunt opinionem, cum id deus gravissime praeceperit, ne alia die quam xiv. luna ad vesperam sacrum pascha celebraretur. Unde qui propterea quod mundi essent xiv. die primi mensis peragere nequissent, non in sequentem, aut tertium quartumve diem, sed in xiv. lunam mensis secundi reiecti sunt, quod et Ezechiae regis exemplo demonstrat II Paral. cap. xxx. Atqui hoc argumentum contra festorum translationem leve admodum videtur. Primum, p. 182. quia nusquam in sacris literis praeceptum est, ut luna xiv. pascha celebraretur, neque lunae mentio fit, sed decimaquarta diei primi mensis. An vero lunam xiv. sic observatam esse putabit aliquis, ut veri, vel medii saltem sideris huius motus explorandi fuerint? Non enim hoc in civili et aequabili usu praestari potuit. Hoc autem remoto nihil superior ista ratiocinatio colligit. Nam qui translatas esse ferias defendunt, non id asserunt, alio die quam xiv. ad vesperam pascha celebratum, sed neomeniam ipsam, a qua xiv. dies numeratur, alterum in diem trajectam existimant. Hoc vero negant necesse fuisse, ut instante ipso coelestis plenilunii die festivitatis iniretur; cum vel ex cycli lunaris vitio, vel ex φάσις observatione, xiv. dies mensis luna xv. aut xvi. esse poterit.

Haec dixerim non ut illico politicam illam recentioris computi translationem apud Iudaeos veteres, adeoque Christi tempore usurpatam esse definiam. Hoc enim vel Iudaei ipsi negant. Siquidem R. Mose ben Maimon cap. vii Kiddusch hahodesch §. vii. et viii. reiectionem feriarum natam ex eo tempore esse putat, quo ad medios motus, veris praetermissis, computum suum dirigere coeperunt; ומפני מה אין קיבעץ בחשבון זה אדר' לסי שהחשבון הזה הוה ל' לקיברץ הירח והשמש בהלכות האמצעי לא במקום האמתי כמו שהודענו ל' סיכוד עשו יום קבועה ויום דתיידה כדי לסגור ביום קיברץ האמתי: *Quam ob causam in hoc computo neomeniam non collocant in feria i. iv. et vi.?* (nempe in Tisri) *Ob id videlicet, quod computus iste accommodatus est ad coniunctiones solis ac lunae, secundum medium motum illorum siderum, non habita ratione veri eorumdem loci, quod iam ostendimus. Propterea dies certos praefixerunt, quibus neomenias defigerent, et alios reitulos, ut ea ratione veram coniunctionem assequi possent.* Quamobrem cum ex observatione תך פאסיס; et veri motus ratiociniis ante et post Christi passionem aliquot annis neomenias indixerint, ut idem autor est Moses, consequens est diu postea superstitionem illam introductam.

Verum quia ex Epiphaniai aliorumque gravissimorum theologorum sententia Christus pridie eius diei, quo Scribae et Pharisaei pascha celebrarunt, ultimo paschate ac solennibus cerimoniis functus est, ineunda probabilis aliqua ratio est, propter quam Iudaei pascha a legitimo die in sequentem contulerint. Est ea vero, nisi fallor, haud absurda, cuius ex Rabbiorum commentariis coniecturam cepimus.

Scribunt illi, interque caeteros R. Moses in illo Tractatu quem saepe memoravi, differendi primi mensis ac paschatis causas olim extitisse complures; quas antea perstrinximus. Ut cum fruges arborumve fructus nondum maturi viderentur, si interrupti pontes essent, fornacesve dirutae, ac reliqua id genus, quae solennitatem impedirent. De quibus consessus illius, quem בירת דין nominant, decretum erat expectandum. Ita fiebat ut incerta res admodum esset primi mensis

ac paschatis tempus, et in illorum arbitratu posita, quemadmodum apud Romanos ex pontificum libidine contrahi aut intercalatione proferri annorum spatia solebant. Quare ut iidem isti pontifices mensibus singulis kalare, hoc est Kalendas denunciare solebant, sic apud Iudaeos synedrium, quod ordinandis temporibus praeerat, certerum mensium neomenias per nuncios, quos שלוחים vocabant, indicere consueverat, eorum videlicet mensium quibus solennia quaedam festa paragebantur, quorum tempora difficile conici possent. Erant ii Nisan, Ab, Etul, Tisri, Chassen, Adar: de quibus cap. III. Moses disserit. His stante templo propter pascha minus liar accesserat. Igitur posteaquam auditis approbatisque testibus, qui se nascentem lunam vidisse confirmabant, neomenia sanctificata fuerat, in Tisri ac Nisan, primo ipso die post solis ortum egressi nuncii et Palaestinam obeantes longius excurrabant ac neomeniam indicabant. In vicinioribus oppidis, quo nuncii citius aspirabant, uno tantum die, in longinquiorebus biduo neomenias agebant, quod incerti essent, quem diem synedrium praefixisset. De quo vide cap. v. Tractatus R. Maimonidae. Atque hoc hodieque Iudaei ἐν τῇ ἀνατολῇ retinent, et τὰς ἡπομηνίας biduo celebrant, hoc est עלֵי תְּרִי־אַבְדָּה, sive עֲרֵב וְיָוֵם, ac נְוֻמְנָיִם. Unde ab Horatio dictum,

Hodie tricesima sabbata.

Ut autem evidentius constet quam inconstans et mutabilis esset neomeniarum definitio, luculentus quidam locus est in cap. III. Tractatus eiusdem §. xv. et xvi., quem hic totidem verbis adscribam. Nihil enim ad coniecturam nostram dici potest aptius: בית דין שיִשְׁבֵּר כָּל יוֹם ל' וְלֹא בְּאוֹ עֵדִים וְהַשְׂכִּימוֹ בְּנֶשֶׁב וְעֵבְרוּ אֶת הַחֹדֶשׁ כְּמוֹ שֶׁבִּאֲרָנוּ בִּפְּנֵי זֶה וְאַחֲרָיו אִם הָיָה יוֹם בְּאוֹ עֵדִים רְחוּקִים וְהֵעִידוּ שֶׁרָאוּ אֶת הַחֹדֶשׁ בּוֹמְנֵי שְׂדֵהוּ לִיל שְׁלוֹשִׁים וְאַסִּיקוֹ בְּאוֹ בְּסוֹף הַחֹדֶשׁ מֵאֵימִין עֲלֵיהֶם אִיּוֹם גְּדוּלָּה וּמִסִּיּוּסִים אוֹתָם בְּשִׂאֲלוֹת וּמִסִּרְחִין עֲלֵיהֶם בְּבִדְקוֹת וּמִדְקִיקֵן בְּעִדּוֹת וּמִשְׂדֻלָּין בְּד' שָׁלֹשׁ יָקֵדְשׁוּ חֹדֶשׁ זֶה הוֹאִיל וְיֵצֵא שְׂמוֹ מֵעֵבֶר וְאִם עֲמְדוֹ הָעֵדִים בְּעִדּוֹתָם וּנְמַצָּא מִבּוֹרֶת וְהָיָה הָעִדּוֹת אֲנָשִׁים יְדוּעִים וְכַבּוּנִים וְנַחֲקָה הָעִדּוֹת בְּרַעְיָי מִקְדְּשֵׁינָא אוֹתָיו וְחֻזְרִים וּמְוִנִין לְאוֹתוֹ הַחֹדֶשׁ מִיּוֹם שְׁלוֹשִׁים הוֹאִיל וְנָל הָיִתָּה בְּלִילָיו:

Postquam synedrium toto die tricesimo consedit, neque testis ullus advenit, summo diluulo surgunt et mensem intercalant; quemadmodum in hoc capite declaravimus. Quod si post quartum quintumve diem longinqui testes accedant ac se lunam suo tempore prospexisse confirmant, hoc est tricesima nocte, imo vero etiam sub finem mensis adveniant, primum quidem magnum illis terrorem obiciunt et interrogationibus lacessunt ac morosius interrogando fatigant, et illorum testimonium scrupulosius examinant atque in omnes se partes versant, quo novam illam sanctificationem declinant, postquam semel intercalatum est. Verum si testes illi in testimonio suo constantes fuerint, idque verum omnino deprehensum fuerit; sed et ipsi testes noti ac prudentes sint, ac denique rite, et ut par est, exploratum illorum testimonium fuerit, de integro neomeniam definiunt, ac mensem illum retezentes a tricesimo die superioris computare dies illius incipiunt; quandoquidem sua in nocte luna conspecta est. Manifestum est ex hoc loco Christi domini tempore neomenias non tam certo constitutas fuisse, ut non vel affecto iam mense retexere ac retractare licitum esset, adeoque solennitates ipsas, quae a mensis capite penderent, in alio die incidisse. Quare cum totum hoc negotium perperam a stolidissimis magistratibus et contra maiorem ritum administraretur, grassante superstitione

p. 134. corruptissimisque temporibus, verisimile est aliquos reptos qui hanc ceremoniarum rituumque perturbationem, quatenus in ipsis erat, emendare studerent, et quae privatim obire poterant sacra legitimis temporibus perficerent. Cuiusmodi paschalis agni coena fuit, quam anno suae passionis Christus cum apostolis atque aliis etiam fortasse Iudaeis pridie quam caeteri praepostere id facerent usurpare maluit. Neque hoc unius alteriusve diei discrimen admirabilis esse debet quam quod Christianis ipsis non modo ante Victoris papae decretum, aut Nicaenum concilium, veram etiam aliquot postea saeculis accidit, ut in religio-sissima paschatis celebritate uno plerumque mense, nonnunquam diebus VII., a se invicem differrent. De quo nonnulla ad Nicephori Breviarium in *Προθεσμία* olim adnotavimus. Ubi non solum inter haereticos, sive Quartadecimanos, et catholicos, sed inter orthodoxos ipsos flagrasse istiusmodi dissidia planum fecimus.

UTRUM CHRISTUS EODEM QUO IUDAEI CAETERI DIE PASCHA CELEBRARIT.

Celebrem per sese quaestionem insigniorem reddidit Graecorum Latinorumque controversia. Nam illi, ut suae de fermentato pane sententiae patrocinentur, Christum dominum non luna XIV., sed XIII., pascha egisse pertinacissime defendunt, cum nondum Iudaei azyms uterentur. Contra Latini, ne hoc tibi de domini exemplo praesidium extorqueri sinerent, negarunt alio quam que Iudaei caeteri die legitimum agnum comedissee, hoc est XIV. luna sub vespere. Sed ista Graeculae faecis opinio, quatenus Christum sine azyms celebraas pascha docet, inscitiae et absurditatis habet plurimum. Etenim quocumque tandem die pascha Christus obierit, cum una et azyorum solennitas delibanda fuerit, non magis sine azyms potuit quam sine agno solenni huic religioni satisfacere. Proinde non fermentato usus est, ne legem, cuius autor erat, infringeret. Sed neque verum est quod Graeci, et inter caeteros Cedrenus ac Nicephorus affirmant, Christum die mensis XIII., non XIV., paschalem obiasse coenam; neque id Epiphanius sentit, ut magni quidam viri crediderunt. Imo vero etiam ante XIII. lunam egisse pascha statuit, hoc est exeunte Iudaica luna XII., Nicaena vero XI., ut suo loco declaratum est. Sed obscuritas loci facit ut iis concedenda venia sit qui falso Epiphanius sententiam interpretati sunt. Verum omissa Graeculorum controversia, quae difficultatis habet nihil, in reliqua omni quaestione tractanda ee breviores erimus, quod plerique suis illam scriptis diligenter explicarunt. Quamobrem utriusque partis rationes paucis aestimandae sunt.

p. 185. Qui eadem die, qua Iudaei caeteri, pascha celebraas Christum volunt, evangelistarum trium autoritate nituntur, Matthaei, Marci ac Lucae. Quorum primus cap. XXVI, 5. *τῆ δὲ πρώτῃ*, inquit, *τῶν ἀζύμων προσῆλθον οἱ μαθηταί*: *Prima die azyorum accesserunt discipuli.* Marcus vero cap. XIV., *καὶ τῆ πρώτῃ ἡμέρῃ τῶν ἀζύμων*, *ὅτι τὸ πάσχα ἔθουον*: *Prima die azyorum, quando pascha sacrificabant.* Denique Lucas cap. XX, 7. *ἦλθε δὲ ἡμέρα τῶν ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύσθαι τὸ πάσχα*: *Venit dies azyorum, in qua oportebat immolare pascha.* Manifeste primam azyorum appellant, quae a vespere feriae V. coepit, qua die pascha de more ab apostolis praeparatum et patrifamilias denunciatum videtur.

Alii vero, qui cum Epiphanio caeterisque gravissimis scriptoribus negant eodem die pascha celebratum, Ioannis testimonium proferunt, qui id aperte ac citra ambages significat, primam cap. XIII., 1: *κρὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα* scribit Christum paschate suo defunctum, id est *ante festum paschae*. Item c. XVIII, 28. Iudaeos ait ipso die *parasceves ingredi soluisse praetorium, ne contaminarentur,*

sed ut comederent pascha. Ad haec cap. XIX., Id. erat autem parasceve paschae hora quasi sexta. Caetera vel testimonia vel argumenta praetereo. Sunt enim ista praecipua.

Iam in tante opinionum auctoritatumque conflictu in eo potissimum acquiescendum indicio, quod iis testimoniis approbatur quae in alteram trahi sententiam nequeant, cum caetera, quae contraria videntur, conciliari explicarique possint. At eiusmodi est posterior illa, quam Epiphanius secutus est, sententia, cui non pauci, iidemque auctoritate et eruditione principes suffragati sunt, maximeque Papius Burgensis, Paulus Forosempronienensis episcopus, Ioannes Lucidus, Onufrius, Iansemius, Maldonatus noster et alii. Quanquam et ii, et omnes fere qui hactenus hanc opinionem amplexi sunt, ad vulgatam illam festorum translationem et feriarum delectum confingere solent, existimantque primum azymorum diem nunquam a Iudaeis feria vi. celebratam. Verum nondum istud Christi tempore constitutum fuisse, docent ipsimet Hebraei. Ac profecto si reiciendarum acciscendarumque feriarum ordinaria fuisset illa ratio atque ab universis recepta, neque Christus dominus, nec ulli omnino Iudaei neomenias festosque dies aliter quam ex legis istius praescripto celebrassent. Non enim praecipuum nec abrupta fuit feriarum illa mutatio, sed iam tum in ipso anni capite provideri ac designari consueverat. Velut anno passionis factum esse ex opinione Scaligari supra diximus; in quo cum Tisri a feria iv. in v. transisset, consequens fuit ut et Nisan a vi. summoveretur in vii. Hoc igitur si vulgare ac perpetuum esset, nemo a communi consuetudine recederet. Quocirca extraordinariam quandam et singularem perturbationem extitisse verisimile est, quae eo duntaxat mense contigerit quo Christus passus est; adeo ut non ipse solum cum apostolis, sed et alii diverso a caeteris die celebrarint. Nam et illud Epiphanii verba ipsa declarant, cum ἡ ἑορτή αὐτῶν ac dissensionem in obsequia celebritate incidisse significant.

Hunc in modum explicata a nobis ac defensa communis illa sententia multo quam altera probabilior mihi videtur, cum tam diserta expressaque Ioannis testimonia sint, nulla ut cavillatio possit eludere. Quod enim diem festum paschae pro civili ipso die ac τοῦ νυκθήμερου posteriori parte sumi quidam existimant, quae a sequenti ortu solis inciperet, id alii merito repudiant. Neque enim commedus hic sensus videtur: *Ante festum paschatis Christus pascha celebravit*; quod ex ista responsione sequitur. Falsum et illud est quod de secundo Ioannis testimonio dicitur: *Manducare pascha*, de quocumque victimarum usurpari genere, quae per septenos dies immolantur. Quod ex Deuteron. xvi., 2. et Paral. ii. cap. 30. ac 35. comprobare nititur. Nullus est enim scripturae locus, ubi paschatis, sive Phase vocabulo holocausta ac sacrificia caetera significantur, ut sit idem sacrificare vel manducare Phase, quod eas immolare ac manducare victimas, quae per septenos azymorum dies in templo mactabantur. Ac Deuteronomii quidem locus ita concipiendus est: *Immolabisque Phase domino deo tuo oves et boves.* LXX. καὶ θύσεις τὸ πάσχα κυρίῳ τῷ θεῷ σου πρόβατα καὶ βόας. Iubet nimirum praeter pascha etiam alias immolari victimas; non autem eas victimas appellat Phase. Iam illud, quod ii. Paral. cap. 35. scriptum affirmant, *quod vii diebus agebatur Phase, et comedebatur Phase*, unde acceperint nescio. Nusquam enim id legitur. Quin potius pascha caeteris ab sacrificiis manifeste discernitur, cap. 30. com. 15., et cap. 35. com. 16. et 17.

Postremo parascevem paschae inaudita quadam loquendi ratione dictam voluit parascevem sabbati, quae eadem et pascha, sive prima dies azymorum esset. Neque enim paschatis ullam parascevem fuisse consent; quoniam nulla pridie

illius diei cibaria parabantur, cum id ipso festo liceret agere. Verum quis est qui tolerabilem hanc loquendi formam putet esse, ut parasceve paschatis sit parasceve sabbati, in quam incideret pascha? Nimirum hoc absurdum est. Sed et illud falsissimum, primae diei azymorum caeterorumque festorum parascevem nullam fuisse, quod ex Hebraeorum scriptis ab aliis refutatum est, ut in eo commemorari nihil sit necesse. Est illud quidem recte in Annalibus observatum, nulla parasceve ad cibos in festum diem apparandos opus fuisse, quod in solis sabbatis coquere cibos interdictum esset, liceret in caeteris, in quo plerisque viros eruditos habu-
 cinatos esse monuimus. Sed praeter cibaria constat alia quaedam praeparari oportuisse, quae aut absque servili opere praestari non possent, aut ad ipsius festi celebritatem ineundam anteverti deberent. Quocirca nihil est quod adversus tam evidentem Ioannis auctoritatem possit excipi. At vero quae ex aliis tribus evangelistis contra hanc opinionem adducuntur, nullo negotio conciliantur. Primam enim illi diem azymorum vocant eam scilicet, cuius in vespere paschae celebritas et azymorum initium incurreret, utique ex lege maiorumque praescripto; quod animadvertens Lucas prudenter adiecit, ἐν ἡ ἡμέρα ὅσπερ, quasi Scribas ac Pharisaeos oblique notaret, qui ἐν ἡ ἡμέρα ὅσπερ sacrificaverant. Adjuvat communem hanc interpretationem coniectura illa nostra, quam antea proposuimus, eiusmodi tunc fuisse celebritatem paschatis, ut cum praepostere ac perturbate a concilio denuntiatum esset, atque etiam illi fortasse praesentiam neomeniam paschatisque diem retexuissent, plerique cum Christo et apostolis diem illud observandum putaverint, quo prius et quidem legitimo tempore fuerat indictum, neque vanam illam magistrorum retractationem curaverint. Ex quo factum sit ut apostoli parata apud illum hospitem omnia repererint.

p. 187.

Συλλαμβάνεται δὲ τῆ τρίτῃ.] Iam haec facilla sunt, intellecta semel Epiphanii sententia. Quanquam librariorum culpa quaedam sunt concepta perperam; quae ex diagrammate corrigenda sunt. Caeterum ἡμερινὴν eam lunam vocat, quae civiliter ab ortu solis ad occasum perducitur; νυκτερινὴν vero quae noctem occupat. Qua ex observatione corruptae lectionis vitium per sese proditur. Scribe igitur, autore Keplero, πέμπτη τρικαιδεκάτη νυκτερινή, ἡμερινή δὲ δωδεκάτη. Quod utique necessarium est, si τριὰς fuerit δωδεκάτη νυκτερινή. Nam haec sibi invicem succedunt, ut quae νυκτερινή fuerit fiat ἡμερινή. Notum enim est Iudaeos a nocte diem auspicari. Deinde, προσάββατον τεσσαρεσκαιδεκάτη νυκτερινή πρὸ δεκατῶν Καλ. Nam superior dies πρὸ δεκατισσάρων iam habuit. Item σάββατον πεντακαιδεκάτη νυκτερινή. Nam de Nicaena luna loquitur, non de Iudaica. Quae omnia ex superiori laterculo repetenda sunt.

Ἐπιφώσκουσα κυριακή.] Qui hunc Epiphanii locum percurrit, diligenter id animadvertere debet quod superiori dissertatione copiose traditum est, falsa haec esse quae de luna dicuntur omnia et ex Epiphanii hallucinatione profecta; qui aequinoctium a xxv. Martii ad xxii., plenilunium vero ab eadem xxv. die ex Nicaena formula, vel potius a xxvi. perinde ad xxii. transtulerit. Quo posito cyclorum omnium ac feriarum rationem permiscuit. Quae quonam pacto corrigi possent, et in viam ab errore deduci, supra declaravimus. Igitur ex tot errorum argumentis nata est vitiosa illa feria anno Iuliano lxxvi., hoc est dominica Martii xxii., cum revera esset feria v. Ἐπιφώσκουσα ergo κυριακή lunam habuit xv. diurnam. Hic ἐπιφώσκουσα proprie sumitur. Quippe xxii. die ab ortu solis coepit xv. diurna. Unde ἡμερινή pro νυκτερινή substituiamus. Alioquin ἡ κυριακή xv. νυκτερινή dici potest, si eius initium ab antecedente nocte reputatur. Neque vox ἐπιφώσκουσα quicquam obstat; quae persaepe de illucescente die, nonnunquam et

de diei Iudaice principio, sive nocte antecedente, solet usurpari. Non quod lux aliqua sive lunae, sive stellarum saltem oriens utcumque diem auspicetur, quod Casanbonus in Exercit. xvi., num. xv. verum existimat; ut cum Lucas ait cap. xxiii., 54: καὶ σάββατον ἐπέφωσκε, sic accipiendum sit ut si dixisset, καὶ ἐπέφωσκεν ἡ σελήνη ἢ ἄγουσα τὸ σάββατον. Haec enim sententia subabsurda et supervacanea videtur. Verum simpliciter et nullo alio subaudio ἐπιφώσκειν est *appetere*, vel *inire*, *adventare*. Hoc autem ex eo natum arbitror quod cum prima ac naturae maxime consentanea diei appellatio lucem significet, tempusve ab ortu solis ad occasum, pleraeque postea nationes variis temporum initiis constitutis diem nihilominus appellarunt spatium illud temporis, quod ab eo puncto quod sibi statuerant ad idem punctum revolvitur. Quare ut in primaria illa ac naturali diei notione ἐπιφώσκειν proprie dies dicitur, quod eius initio sol oritur, ut et *ἡμέρα*, ἀπὸ τῆς ἡοῦς, ita translatis ad reliquas formas diei appellationibus idem hoc usurpatum initii vocabulum est; etsi minus quam illic proprie. Sive igitur a media nocte, sive a meridie, sive ab initio noctis, diei repetatur exordium, ἐπιφώσκειν ubique dies, hoc est inchoari et inire simpliciter dicitur. Quemadmodum νουμηγίας vox cum nascentem lunam proprie significet, ad omnia mensium initia, etiam minime lunarium transfertur, puta tricenariorum et Aegyptiacorum. Unde alia est νουμηγία κατὰ σελήνην, alia οὐ κατὰ σελήνην. Hoc ego sensu τῷ ἐπιφώσκειν evangelistas simpliciter usos arbitror. Ut cum Matth. cap. xxiii., 1. ita loquitur: Ὅψι δὲ τῶν σαββάτων τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν τῶν σαββάτων. Ubi nulla argutatione opus est ut vel dies ipsa a nocte incipiens tum demum, cum sol oritur ἐπιφώσκειν dicatur, vel ut luna aut sidera subaudiantur. Nam hic meo iudicio sensus est: Confectis sabbatis, sive hebdomada peracta, die sequenti, quae inibat cum feria prima; quod apertius Lucae cap. xxiii., 54. declaratur: Καὶ ἡμέρα ἦν παρασκευῆ καὶ σαββάτων ἐπέφωσκε. Ubi verbum ἐπέφωσκε nullam lucem significat, sed initium. At apud Epiphanium in Expositione Fidei num. xxii. circa gallicinium τῆς κυριακῆς ἐπιφωσκούσης solvi paschale ieiunium dicitur, hoc est post mediam noctem, a qua diem Christiani inchoant. Item paulo post scribit nonnullos hebdomada sancta vigilare τὴν μετὰ τὴν πέμπτην ἐπιφώσκουσας εἰς τὸ προσάββατον. Ubi ἐπιφώσκειν videtur proprie sumpsisse, quasi nox postridie luceat, hoc est in lucem desinat. Noctem enim intelligit quae parascevem praecedit.

Καὶ δεῖ ἀνάστασις καὶ ἡμερᾶ.] En erroris argumentum. Christum enim, quem aequinoctio ipso resurrexisse didicerat, hoc est xxv. Martii, eo die resurrexisse credidit, quo Diocletiani tempore aequinoctium incidit. Nam ex Anatolio, ut opinor, et Alexandrinis veteribus aequinoctium Martii xxii. statuit, cum Nicaeum aliquot annis postea in vicesimum primum intulerit. Unde qui successerunt Alexandrini scriptores xii. Kal., hoc est xxi. Martii, aequinoctium fixerunt; ut inter alios Proterius Alexandrinus apud Bedam lib. de Aequinoct. Vernali, qui est tomo iii. Is inquam xxv. Phamenoth, qui est xii. Kal. Apr., aequinoctium collocavit, Leonis papae temporibus. Itaque μνημονικὸν est ἀμάρτημα eruditissimi Kepleri, dum in Eclogis pag. 193. Proterium ait circa initium Diocletiani aequinoctium xi. Kal. definuisse; sed Anatolio id convenit, cuius illustre fragmentum describit Eusebius lib. vii. cap. xxvi. ex eiusdem Paschalibus Canonibus, quod et Beda commemorat lib. de Aequinoctio, ubi et Anatolii verba ex depravatissima Ruffini interpretatione perperam accepta alienam in sententiam detorquet. Quare cum ex eo Anatolii decreto tanquam ex fonte Epiphaniae doctrina profluxerit, nobis integram non est, tam illustrem disputationem silentio praetermittere.

ANATOLII INSIGNIS LOCUS EXPENDITUR.

p. 189. Vixit Anatolius Diocletiani fere tempore, genere Alexandrinus, qui cum ad Synodum Antiochiae contra Paulum Samosatenum habitam Laodicea iter haberet, episcopus a Laodicensis electus est. Floruit igitur sub Aureliani ac Diocletiani tempora, vir imprimis eruditus et mathematicis artibus excultus. Quae inter caetera Canones Paschales condidit, ex quibus haec Eusebius exscripsit: Ἐχου τοίνυν ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει τὴν νομηνίαν τοῦ πρώτου μηνός· ἢ τις ἀπάσης ἐστὶν τῆς ἐνεακαίδεκαητῆριδος, τῆς κατ' Αἰγυπτίους μὲν Φαμενώθ ἕκτη καὶ εἰκάδι, κατὰ δὲ τοὺς Μακεδόνων μῆνας Δύστρου δευτέρα καὶ εἰκάδι, ὡς δ' ἂν εἰπῶν Ῥωμαῖοι, πρὸ ἑνδεκα Καλανδῶν Ἀπριλλίων. Εὐρίσκεται δὲ ὁ ἥλιος ἐν τῇ προκειμένῃ Φαμενώθ ἕκτη καὶ εἰκάδι οὐ μόνον ἐπιβάς τοῦ πρώτου τμήματος, ἀλλ' ἤδη καὶ τετάρτην ἡμέραν ἐν αὐτῷ διαπορευόμενος. Τοῦτο δὲ τὸ τμήμα πρῶτον δωδεκατημόριον, καὶ ἡμερινόν, καὶ μηνῶν ἀρχὴν, καὶ κεφαλὴν τοῦ κύκλου, καὶ ἀρᾶσιν τοῦ τῶν πλανητῶν ὀρόμου καλεῖν εἰσῆθαι· τὸ δὲ πρὸ τούτου, μηνῶν ἔσχατον, καὶ τμήμα δωδέκατον, καὶ τελευταῖον δωδεκατημόριον, καὶ τέλος τῆς τῶν πλανητῶν ἐπίδου. Διὸ καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ τιθεμένους τὸν πρῶτον μῆνα, καὶ τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτην τοῦ πάσης κατ' αὐτὴν λαμβάνοντας οὐ μικρῶς, οὐδ' ὡς ἔτυχεν ἀμαρτάνειν φαμέν. Haec nos Latine ita reddimus: *Habet porro in anno primo mensis primi neomeniam, quae totius enneadecaeteridos initium est, Phamenoth secundum Aegyptios xxvi., secundum Macedones Dystri xxii., ut autem Romano more loquar, xi. Kal. Apr. Quo quidem die xxvi. Phamenoth sol non modo primum signiferi segmentum ingressus reperitur, sed etiam quartum iam in illo diem percurrisse. Atque hoc primum segmentum dodecatemorian et aequinoctiale et mensium primordium, ac cycli caput, et quosdam velut planetarum circuius carceres appellare solent. Quamobrem qui in eo primum mensem constituunt, et in eo decimam quartam paschalem usurpant, eos non mediocriter aberrare statuisimus. Cum igitur aequinoctium Martii xxii. fixisset, permirum hoc plerisque visum est, qui et recentiores Alexandrinos scriptores et, quod caput est, Nicaenam Synodum vicesimo primo Martii constituisse meminerant. Qua de re Beda consultus magnopere aestuat, et a Rufino corrupta, uti dixi, Anatoli verba proferens, alienum iis sensum accommodat. Rufinus enim ita priora reddidit: *Est ergo in primo anno initium primi mensis, quando est decem et novem annorum initium, secundum Aegyptios quidem Phamenoth xxvi., secundum Romanos vero xi. Kal. Apr. In qua die invenitur sol non solum conscendisse primam partem, verum etiam quartam iam in eadem die habere, id est in prima ex xii. partibus etc.* Quae Beda sic accipit, aequinoctium ob bisextum interdum in xii. Kal., interdum in xi. incurrit. Nam cum Iulianus annus Aegyptiacum et simplicem horis vi. superet, aequinoctii μεταπτώσις fit in anno communi. Quare sit aequinoctium anno ipso bisextili xxi. Martii mane, anno primo post bisextum incidet in meridiem, anno ii. post bisextum in occasum diei xxi., anno iii. in mediam noctem, anno iv. per intercalationem a xxii. iterum in xxi. et matutinum tempus recedet. Cum igitur in vesperam, vel mediam noctem incidit, ad xi. Kal. pertinet; eo quod nox ipsa Christianorum ritu sequenti feriae tribuitur. Cum autem ad meridiem vel matutinum tempus pervenit, Martii xxi., sive xii. Kal. Apr. arrogatur. Unde, inquit, consulte Anatolius non vetat in xi., sed ante xi. Kal. Apr. pascha celebrari. Non enim prima sedis aequinoctialis tempora, sed ultima signavit, hoc est ea a quibus paschae celebrationem incipere posse noverat. Cum enim ii. vel iii. anno post bisextum paschae dies dominicus in xi. Kal. Apr. occurrerit, constat nimirum, quod cum aequinoctio paschae dies inchoatur. Cuius caeremoniae partes celebrantur prima nocte, cum*

p. 190.

eodem mediante, vel inchoante perficiatur aequinoctium. Tum vero ritus pascha peragitur; quae resurrectionis, quae disuulo facta est, praecipua pars post aequinoctium celebratur. Haec fere Bedae lib. de Aequin. Qui sic Anatoli verba declarat: Cum duo sint aequinoctio attributi dies, Anatolium de posteriore loqui; in quo scilicet nocte illa, quae xxi. Martii diem sequitur, aequinoctium contingit. Imo vere de vespertine potissimum aequinoctio intelligit; quod Anatolius dicat celebrandum pascha quando luna soli opposita e regione deprehenditur, sic ut vernalis aequinoctii partem sol obtineat, luna vero autumnalis. Quid ergo, inquit, mirandum, si in xl. Kal. aequinoct. fieri dicat, cum de illa loqui se hora declarat, quando occidente ad vesperam sole luna e contrario suum attollit exortum? Pergit deinde, et quod Anatolius scripserat, in xl. Kal. Apr. solem non tantum primam partem τῆς δωδεκατημορίου concedidisse, verum etiam quadram iam in eadem die habere, sic exponit: Quia quoties aequinoctiale tempus iuxta rationem praefatum in xl. Kal. incidit, toties ea ipso temporis momento illa quarta pars diei, quae annum accrescere solet, secundum naturam perfecta esse dignoscitur. Quare sol cum aequinoctium attingit, iam diei quadrantem absolvit. Quasi dicat, ab aequinoctio uno verno ad alterum, dies intercedant solidi ccclxv., et horae vi. Verum ut quantum ab Anatolii sensu deerrarit intelligas, insignis primum ille locus a nobis explanandus est.

Censet igitur Anatolius mensem primum anni primi totius cycli decem-
 novennis νομήνιαν habere in xxvi. Phameneth, sive Martii xxii., vel xl. Kal.
 Apr., qua die sol primum sodiaci segmentum percurrit. Quod segmentum pri-
 mum δωδεκατημορίων, et ἰσημερινόν, et principium mensium adeoque cycli totius
 appellat, et ἀφ᾽ αὐτῶν τοῦ τῶν πλανητῶν δρόμου, hoc est velut carceres ex quibus
 emittuntur. Nam *absolutionem* Rufinus non recte interpretatus est; nisi absolvi
 stellas sit idem quod emitti. Quanquam epocha illa, sive punctum aequinoctiale
 idem sequentis cursus initium est, et antecedentis terminus. Unde vehementer
 eos hallucinari docet qui in anteriore postremoque segmento mensem primum,
 et xiv. paschalem constituunt. Graeca enim ad hunc sensum accommodanda esse
 series ipsa orationis indicat: διὸ καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ τιθεμένους τὸν πρῶτον μῆνα. Pro-
 nomen αὐτῷ ad τελευταίων δωδεκατημορίων, et τέλος τῆς τῶν πλανητῶν περιόδου
 pertinet. Nec recte quidam emendant πρό αὐτοῦ. Nam de postremo segmento
 loquitur. Pergit deinde: καὶ τὴν ἰδ' τοῦ πάσχα κατ' αὐτὴν λαμβάνοντας οὐ μικρῶς,
 οὐδ' ὡς ἔτυχεν ἀμαρτάνειν φαμέν. Pro κατ' αὐτὴν omnino κατ' αὐτὸ legendum af-
 firmo. Nihil enim est quo commode pronomen illud referatur. At proxime dixe-
 rat, τοὺς ἐν αὐτῷ τιθεμένους, videlicet τελευταίῳ τμήματι. Quod si quis ad ea quae
 remotiora sunt, puta μηνῶν ἀρχὴν, et κεφαλὴν, et ἀφ᾽ αὐτῶν pertinere contendat,
 contrarium quidem eius quod pugnamus quodque Anatolium sensisse volumus ex
 ea oratione sequatur. Nimirum non licere xiv. paschalem primo illo die quo
 aequinoctium conficitur, sed in superiori tmemate desigere, ideoque pascha xxii.
 die celebrari posse. Si enim nefas est κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν aequinoctii xiv. pas-
 chalem ponere, licet igitur proximo ante illam die, ut citimum pascha xxii. p. 191.
 Martii constituatur, quod et verum est post Nicaeni concilii tempora licitum esse.
 Verum hoc Anatolium existimasse, aut ad eam mentem illius referri verba posse,
 id vero constanter nego. Imprimis enim absurdum est, pronomen αὐτὴν cum iis
 coniungere quae tanto ante orationis intervallo posita sunt. Deinde refellit eos
 Anatolius, qui ante primum segmentum et aequinoctii diem primum mensem
 celebrabant; quod non facerent si xiv. paschalem in ipso aequinoctiali die col-
 locarent; hoc enim primi mensis initium est. Ad haec quae ex Iudaeorum pla-

citis ad suam illam probandam sententiam affert, nullum dubitandi locum relinquunt. Stabant enim seniores illi post commissum aequinoctium ad vespeream, quo tempore luna in altero aequinoctio e regione solem respicit, τὴν τῶν δευτέρων ἰσότην, hoc est pascha Iudaicum agi debere. Hoc autem xiv. luna ad vespeream celebratum est. Ergo xiv. in ipsum aequinoctium cadere debet, non praecedere; quia μὲν τὴν ἰσημερινὴν, ut saepius repetit, Iudaico pascha peragendum est. Cum igitur id quod dixerat ex Iudaeorum doctorum sententia profectum asserat, Iudaei porro xiv. negent ante aequinoctium indici posse, manifestum est Anatolium nolle xiv. ante ipsum aequinoctii diem statuere. Praesertim cum Christiana xrv. ex vetustissima traditione in aequinoctium ipsum, non ante hunc diem incidere debeat. Quocirca vitiosa est vulgata illa lectio κατ' αὐτὴν, et κατ' αὐτὴν rescribendum. Hunc Anatolii locum novissimis interpres (nam de Ruffino postmodum agemus) magno opere depravavit. Sic enim vertit: *Quapropter qui principium primi mensis in illo xxvi. die Phamenoth esse putant, ad xiv. diem proxime secundum illum festum paschatis celebrandum statuunt, eos vehementer errare dicimus.* Putavit αὐτῷ ad xxvi. diem pertinere, cum de postremo signiferi segmento sit accipiendum. Quamobrem ex disputatis hactenus apparet primum mensem Tropicum, sive Κριθῶνα hic ab Anatolio intelligi. Neque enim lunaris esse potest, cum in Alexandrino cyclo neomenia primi mensis cyclo primo sit Martii xxiii. Nam Alexandriani cycli annus primus paschalem neomeniam ab hoc die incipit, Latinorum vero post Alexandrinum receptam primus cycelus iniit Apr. iv., qui

p. 457. est Alexandrinus cycelus ultimus, ut alibi, deo dante, fusius docebimus. [Sic et Ambrosius in epistola ad Aemiliae episcopos: *Incidit autem mensis non secundum*

p. 458. *vulgarem usum, sed secundum consuetudinem peritorum ab aequinoctio, qui dies est duodecimo Kal. Apr. et finitur undecimo Kal. Mai. Inde maxime intra hos*

p. 191. *triginta et unum dies saepe celebrati paschae dies.*] Cum igitur neomenia primi mensis lunaris ea sit, quae post aequinoctium proxime sequitur, apparet cur Alexandriani et eos secuti Nicaeni patres cyclum i. Martii xxiii. statuerint, quod videlicet Anatolii caeterorumque paschalis cycli conditorum vel tempore vel decreto aequinoctii sedes esset Martii xxiii. Unde licet aequinoctium in xxi. postea transierit, nec citima neomenia xxii. Martii contigerit, nihilominus cyclum primum veteri statione non dimoverunt. Quare neomenia Krioaos, sive mensis primi solaris est citimus terminus paschalis, sive xiv., quae ex Anatolii scito convenit cyclo v. Nam cyculus decemnovennalis, sive paschalis, autore Beda, ad terminos sive decimas quartas lunares investigandas accommodatus est, uti cycelus lunaris ad novilunia. Ideoque merito primus paschalis mensis a prima xiv. coepit, hoc est ab aequinoctii die, quod Anatolius in Martii xxiii. constituerat. Indeque constat non in omnibus paschalis mensis diebus pascha celebrari posse,

p. 192. sed neomeniam eius excipi, quae est, ut dixi, xiv. cycli v. Quod ipsum et Anatolius indicat, cum eos reprehendit qui in superiori segmento, quod ultimum est, primum mensem et xiv. lunarem collocant. Consequens enim est decimas quartas lunares omnes intra primi mensis epocham coërceri. Quod cum Beda minus animadvertisset, falso credit Anatolium eam primi mensis neomeniam constituisse, in quam citimum pascha conveniret. Nam qui negat xrv. paschalem ante initium primi mensis incidere, idque ipsum mensis initium xi. Kal. figit, manifeste prohibet ipso mensis initio pascha celebrari; quod si fiat, iam xiv. extra prioris mensis fines egredi et in ultimum relici necesse sit.

Nam quod aequinoctio biduum tribui oportere narrat, eoque qui posterior est die pascha celebrari, de quo et Anatolium loqui putat, verum id quidem est

aequinoctium *μεσημέριος* in sequentem diem excurrere, sed ex ambobus pe-
nitioe ad aequinoctii sedem, annique cardinem ille deligitur in quo praecipue et
maxima temporis parte retineri creditur, non is in quem evagandi licentia pau-
latim effunditur, nec in eo tamen diutius consistit, verum intercalatione subinde
velut quodam freno revocatur. Cuiusmodi ex Anatolii opinione xxxii. Martii ex-
titiase Beda narrat. Quod secus se habet. Alioqui si plerumque in xxi. Martii
aequinoctium contineretur, ac nonnisi secundo vel tertio post bisextam anno ad
xxxii. accederet, imo vero ne utroque illo anno quidem civilis diei metas attingeret,
hoc est non ultra mediam noctem a. d. xi. Kal. Apr. nunquam Anatolius xxxii. po-
tius quam xxi. anni cardinem ac paschalem terminum assignasset. Quemadmo-
dum hoc tempore post Gregorianam recensionem, licet aequinoctium *κατὰ μεση-
μέριον* in aequabili anno ad mediam fere noctem, quae xxxii. antecedit, perveniat,
nilominus in xxi. defixum est, quod eum diem toto fere Iuliano quadriennio
percarrit. Non est igitur dubitandum quin Anatolius xi. Kal. Apr. aequinoctium
civile statuerit ad eum modum, quo post Nicaenum concilium in xii. Kalend.
translatum est; adeo ut nulla xiv. luna, quae ante xi. Kal. accideret, paschalis
haberetur. Id enim Anatolii verba disertissime testantur.

Sane si mediam anni tropici formam sequimur, cuiusmodi est Alphonsina,
quae caeteris anteponitur, Anatolii tempore aequinoctium utriusque diei partem
ex aequo sibi vendicabat. Vixit enim medio fere tertio post ortum Christi sae-
culo. Cumque anno Christi cc. aequinoctium vernum contigerit Martii xxi., ho-
ris 7, 16, 13." post meridiem, anno vero cc. Martii xx., horis 13, 22', 53." : si
excessum Alphonsinum ex aequo partiaris, invenies a meridie ferme xxi. Martii
ad meridiem xxii. aequinoctium ultra citroque commeasse. Sed Anatolius aequi-
noctium illud, quod a maioribus acceperat, in xxxii. retinuit, cum Ptolomaeus
toto ante saeculo vernum aequinoctium xxxii. Martii in meridie observasset, anno
Christi cxi., bisextili. Ut hac ratione inter meridiem xxxii. et xxxiii. progredere-
tur. Quod si Ptolemaici et Hipparchei anni formam, quae cc. annis diem unam
perhinc, Anatolius amplexus sit, cum *πρωίηνος* plus minus annorum centum hos-
ras viii. postulet, invenies Anatolii aevo aequinoctium in anno bisextili con-
tigiſſe octo circiter horis ante meridiem diei xxxii. proindeque bellissime hunc
ipsum diem civilem aequinoctio praestitutum. Tametsi fieri potest ut tropicam
illam *πρωίηνος* penitus dissimulaverit, ut post Nicaenum concilium aliquot
saeculis ignoratam esse constat, et ab ipso Beda praecipue, qui propterea multis
modis hallucinatus est. Nam ex eadem hypothesi Bedae saeculo aequinoctium
longius a xxxii. recesserat et ad xviii. pervenerat. Et tamen ad horologiorum
gnomonumque fidem provocat, ut aequinoctium Nicaenis ipsis cardinibus ad-
scribat.

p. 192.

INSIGNIS ERROR, IMO HAERESIS, SCOTORUM MAXIME, EX FALSA
RUFFINI INTERPRETATIONE NATA DECLARATUR, ET ANATOLIUS
A CALUMNIA LIBERATUR.

Verum ut tam absurdæ interpretationis errorisque fontem speriamus, scito
non tam eam Bedae hominis eruditissimi et in eo genere exercitissimi culpam
esse, qui Anatolii Graeca non viderat, quam Ruffini scriptoris, ut omnes norunt,
ineptissimi, qui in mutilandis depravandisque veterum scriptis potius quam inter-
pretandis stilum suum exercuit. Hic enim ex Anatolii verbis nonnulla sustulit,
quae tam Bedae quam aliis quibusdam turpissimi erroris occasionem dederunt.

Oum enim Anatolius scripserit: διὸ καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ τεταμένους τὸν πρῶτον μῆνα, καὶ τὴν τεσσαρεσδεκάτην τοῦ πάσχα κατ' αὐτὴν λαμβάνοντας οὐ μικρῶς, ἀλλ' ὡς ἔτυχεν ἰσχυρίσασθαι φαίμεν. Hoc est: *Oum postremus mensis ultimumque zodiaci segmentum proxime trīna istud ἰσημερινὸν antecedit, vehementer hallucinari necesse est eos qui primum mensem et xiv. paschatis in illo utique postremo segmento collocant.* Nam pre κατ' αὐτὴν, κατ' αὐτὴν legendum esse, nemo, ut opinor, negaverit, cum haec, ἰσχυρῶς, huius loci sententia sit. Ruffinus ita vertit: *Et ideo non parum dicimus dolere eos, qui ante initium hoc anni pascha putant esse celebrandum.* Ubi haec verba καὶ τὴν τεσσαρεξ. τοῦ πάσχα, ac xiv. paschalis mentionem omnem flagitiosissime sustulit. Atqui expunctis paucis illis voculis falsa et absurda sententia, ac non modo Anatolii decreto, sed et catholico dogmati contraria sequitur, nimirum pascha in civili aequinoctii die atque in ipso termino celebrari posse. Quid est luna xiv. paschalis? Ea nimirum, quae aut in aequinoctii diem ipsam incidit, aut proxime post ipsam. Quod enim post aequinoctium, non in ipse aequinoctio peragendum esse pascha putet Anatolius, aperte eodem in loco profitetur, cum hoc ipsum, quod de paschatis observatione scripserat, Iudaeos tanto ante pronuntiasset dicit; videlicet: δεῖν τὰ διαφερόμενα θεῶν ἐκίσως ἔκαστας μετὰ ἰσημερινῶν ἑαρίην, μεσοῦντος τοῦ πρώτου μηνός. Igitur post ἰσημερινῶν, non in ἰσημερινῶν pascha tam Iudaeis quam Christianis incurrit; quod et subinde rursus inculcat, τὴν τοῦ πάσχα καὶ τῶν ἀζύμων ἑορτὴν δεῖν πάντως μετ' ἰσημερινῶν ἕγχεσθαι.

p. 194.

Atqui τὴν ἰσημερινῶν Anatolius Phamenoth xxvi., sive xi. Kal. Apr. constituit, fidei-
 demque primi mensis exordium. Negat igitur illo ipso die pascha rite celebrari.
 At vero ex Latina Ruffini versione celebrari potest. Scriptum est enim: *Aberrare
 vehementer eos qui ante hoc initium primi mensis pascha celebrant.* Quare ipse
 mensis initio licet, hoc autem est xiv. luna ex superiori definitione, quam Nicae-
 nana concilium et catholica omnis ecclesia scivit. Tanti nimirum est cum caeteris
 in rebus et officiis, tum in scriptoribus interpretandis praestare fidem; quod saepe
 interpres iste neglexit. Proinde vel eo nomine pessime de Anatolie deque catho-
 lico dogmate atque omni posteritate meruit, dum sanctissimam eruditissimumque
 patrem absurdissimi factorem dogmatis atque haereseos autorem constituit. Quod
 ne quis a me iracundius quam verius affirmari putet, consulat quae de Scotorum
 et Τεσσαρεσδεκατηνῶν altercationibus a Beda in Eocl. Hist. narratur. Ex quibus
 intelliget, qui huic errori patrocinarentur unius potissimum autoritate fretos Ana-
 tolii Christiano dogmati restitisse. Quam quidem auctoritatem non ex ipsis Ana-
 tolii fontibus, sed ex lacunis Ruffiniana interpretationis hanserant.

Luculenta sane de paschate controversia illa fait, quam ingenti animorum
 contentione toties agitatam apud Angles ac Scotos auctor est Beda. Sed imprimis
 lib. iii. cap. xxv. nobilissima Wilphridi presbyteri catholici et Colmani episcopi
 Scoti coram rege habita collatio describitur. In qua cum hoc Scotis Wilphridus
 obiceret, quod contra Nicaenum Canonem et Romanae ecclesiae decretum pas-
 cha a luna xiv. ad xx. celebrarent, Colmanus ita demum occurrit: *Nunquid
 Anatolius vir sanctus et in praefata historia ecclesiastica multum laudatus legi
 vel evangelio contraria supuit, qui a xiv. usque ad xx. pascha celebrandum scri-
 psit?* Sed et antea cap. iii. eiusdem libri de Aiduno episcopo ab Oswaldo rege in
 Angliam e Scotia arcessito scribens, ait illam pascha more suae gentis a xiv.
 luna ad xx. celebrasse, quod idem Scotorum ac Pictorum natio faceret, existimans
 se in hac observantia sancti ac laude digni patris Anatolii scripta secutum. Vides,
 opinor, schismaticos illos omnes praecipuum pervicaciae opinionisque suae praesidium
 in Anatolii auctoritate posuisse, non illa quidem, ut dixi, ex illius scriptis

quae nunquam viderant, sed ex ecclesiasticae historiae, hoc est a Rufino interpretatae, fide ac testimonio deprompta. Redeo ad Wilfridum, qui Anatolium ita purgat, ut in causa potius praevicari videatur. Certe hanc illi opinionem tribuit, quam ne somniavit quidem unquam; imo vero, quae ipsam, quod Scoti pugnant, oppugnabat autem Wilfridus, efficiat, quod est profecto ridiculum. *Constat, inquit, Anatolium virum sanctissimum, doctissimum ac laude esse dignissimum etc.* *Mox: Ille sic in paschas dominicum xiv. lunam computavit, ut hanc eadem ipsa die more Aegyptiorum xv. lunam ad vesperam esse fateretur. Sic idem xx. diem dominico paschas annotavit, ut hanc, declinata eadem die, esse xli. crederet. Cuius regulam distinctionis vos ignorasse probat, quod aliquoties pascha manifestissime ante plenilunium, id est in xlii. luna facit.* Ergo id Anatolius sanxit, luna xiv. ἡμερῶν, ut loquitur Epiphanius, *νυκτερινῇ πεντακαιδέκτῃ* pascha rite perfici, quod verum est Scotorum et Quartadecimanorum dogma, horum, inquam duntaxat, qui etsi dominicam diem celebritati praefinirent, non eabant tamen, quoties dominica in xiv. incidere, eo die festum incidere. Non aliud sensisse vel Scotos vel ceteros eiusdem haeresis ac factionis homines notius est quam ut res probatione egeat. Certe Scotos ipsos a xiv. luna ad xx. celebrasse Beda scripsit, cum catholici a xv. ad xli. id egerint, ut unius diei discrimen fuerit. Ut igitur catholicis xv. paschalis ea est, quae in xvi. desinit, estque *πεντακαιδέκτῃ ἡμερῶν*, ita *Τεσσαρεςδεκατίταις* xiv. perinde ἡμερῶν, *νυκτερινῇ* vero xv. esse debuit. Nam si xlii. ἡμερῶν pascha anteverteret, non uno die, sed biduo a catholicis differret. Verum ex iis quae statim idem Wilfridus obicit conici potest, quid aut ipse senserit, aut sensisse Anatolium existimet, cum ait Scotos plerumque pascha luna xlii. ante plenilunium celebrasse. Fuit enim haec Theophili, Cyrilli ac Bedae ipsius adeo sententia, lunam novam nullam dici, quae non ante occasum solis accendatur; adeo ut si post occasum duntaxat solis accensa sit, hoc est cum sole coniuncta, tametsi 28 horis postea laxerit, illam, quam occidente sole habuit, appellationem retineat. Ut si sabbato post occasum solis coniunctio fiat, non sequente dominica, sed feria 2. neomenia statuenda sit, quod lib. de Temp. Rht. cap. xli. a Beda traditum est ex recentiorum Alexandrinorum placitis. Ex eo porro, quod neomenia nonnunquam integro die summovetur, necesse est ceteros lunae dies tardius succedere, atque ita si e. c. sabbato statim post solis occasum plenilunium commissum sit, appellabitur nihilominus tota illa dies xiv. luna, non plenilunium; unde et anterior dies xlii. non xiv. computabitur. Haec fuit, uti dictum est, Alexandrinorum sententia, quam et Hebraei quidam amplexi sunt. Nam in Glossa cap. vii. Tract. Kiddusch Hahodesch tomo I. Iad Maimonidae variae doctorum sententiae de ea re commemorantur. Eandem a Beda propugnatam et a Forsempr. refutatam lib. iii. par. ii. pluribus astruit explicatque Petrus Pitatus Veron. cap. iv. et xv. Can. Pasch. Ecclesiae vero catholicae minime sequitur, quae paschalis, festi ratione ad civilem usum et aequabilem cyculum, non ad mediorum motuum observationem adstringit. Ceterum ex hac ipsa opinione sequitur lunam xiv. nonnunquam in plenilunium incidere, ob idque plenilunium apud quosdam scriptores appellari xiv. Quod et propter lunarem *προσῆγγεν* post Nicaenum concilium accidit, post tria circiter saecula. Tum enim aureis numeris iisdem diebus haerentibus, xiv. Nicaena plenilunium est facta, idque *κατὰ συμβεβηκός* ob *ἀνωμαλίαν* sideris; cum alioqui neque plenilunium ex instituto ecclesiae terminus unquam paschalis fuerit, nec in xlii. lunam dilatatum pascha; quae est hallucinatio Scaligeri a Clavio nostro, et novissime a Guldino eiusdem societatis, validissime refutata. Sed ad priorem sensum

illa Wilfridi disputatio pertinet. Nam Scotis exprobrat, quod cum in xiv. pascha celebrarent, non eam tamen xiv. paschalis rationem haberent, quam Anatolius praescripserat. Hic enim xiv. illam paschalem duntaxat esse voluerat, quam ad vesperam plenilunium exciperet, hoc est ante solis occasum; aliequi xiii., non xiv. diceretur. At Scoti nullo istiusmodi delectu, xiv. illam paschali celebrati consueverant, quae in eum diem incideret, post cuius ortum subsequente duntaxat nocte plenilunium committeretur, proptereaque non xv. luna, sed xiv. vocaretur, ea vero, qua pascha peractum fuerat, xiii. Haec est omnino difficilissimi illius loci sententia; secundum quam Anatolius Τεσσαρεκκαθεκατηρών erroris patrocinatur, dum illud statuitur, paschalem ex eius instituto xiv. illam esse quae in plenilunium desinit. Quae nova est istorum hallucinatio et in Anatolium coniecta calumnia. Cuius occasione inde oblatam suspicer, quod cum ex Iudaeorum magister τῶν διαβητηρίων, hoc est typici paschatis canonem illum ad illustrandam Christiani doctrinam paschatis attulisset, quo praecipitur, ut xiv. luna ad vesperam pascha celebretur, sub ipsum oppositionis ac plenilunii tempus, hoc illi ad Christianum pascha transtulerant, rati ex Anatolii decreto xiv. die celebrari posse, et quidem maturius quam Iudaeis liceat, quod est inauditum et Anatolio proprus indignum.

PERGITUR IN EXPLICANDIS ANATOLII VERBIS.

Sed illud in Anatolii loco illo difficilius est, quod addit die Martii xx. solem non tantum segmentum zodiaci primum ingressum esse: ἀλλ' ἤδη καὶ τέταρτην ἡμέραν ἐν αὐτῷ διακοπεύσθαι. Ruffinus: *in qua die sol inveniretur non eodem concediisse primam partem, verum etiam quartam iam in eo die haberet id est in prima ex xii partibus.* Ita apud Bedam legitur, ut et in vulgaris Ruffini codicibus. Porro Beda per *quartam*, sive, ut sabinde vocat, per *quadrantem*, Iulianum quadrantem intelligit. Nam cum sol primum Arietis segmentum ingreditur, iam in ea die quadrantem confecit. Sed haec interpretatio iocularis est. Neque enim Graeco ipsi convenit. Scribit Anatolius τέταρτην ἡμέραν ἐν αὐτῷ διακοπεύμενος, haec est *quartam iam diem*; quemadmodum apud Ruffinum restituendum esse emendatiora quaedam exemplaria persuadent. Tum illud ἐν αὐτῷ ad τριήματι refertur, non ad ἡμέραν; ut Latine concipiendum sit, *quartum iam in ea diem*. Hoc igitur censet Anatolius, solem xi. Kal. Apr. quartum iam in primo τριήματι τοῦ δωδεκατημορίου diem agere. Quod mirum mihi videtur. Nam hac ratione solem existimavit primum punctum Arietis ingredi xiv. Kal. Apr. hoc est xix. Martii. Ex quo illud suspicari possumus, aequinoctialem cardinem non in primo Arietis puncto, sed in rv. ab eo constitutum. Quemadmodum veteres olim in viii. signorum parte solstitia et aequinoctia fieri putabant; ut testatur Plinius lib. xviii. cap. xxv., et Columella lib. ix. cap. xiii., ex Eudoxi et Metonis Fastis; quod et Sosigenes persuasisse Caesari videtur. Nam initia mensium quatuor, quae cardinibus proxima sunt, ab viii. fere parte signorum incipiebant aetate Caesaris. Apud Geminum αὶ τροπὰ χιμερῖνα ex Eudoxo quarto die contingunt, ex quo sol Capricornum ingressus est. At secundum Euctemonem primo ipso die. Verum autem aequinoctium sexto ab ingressu Arietis die secundum Eudoxum, cum ex Calippi paraepemate primo ipso die committatur. Utrum vero idem de iv. signorum parte sibi persuaserit Anatolius, cogitandum amplius est. Nam illa Bedae ratio nullo modo probabilis est, Anatolium cum xi. Kal. Apr. aequinoctium figit, de vespertino duntaxat loqui, hoc est de eo quod accidit cum luna sub occasum soli opposita est; propterea quod ex antiquorum sententia patrum statuit

ad paschalem celebritatem non modo solem in aequinoctio verno, sed et lunam in autumnali sitam esse debere; quod tum fit quando aequinoctiale punctum sub occasum solis incidit. Primum enim non de Christiano paschate ex antiquorum patrum scriptis, sed Iudaico ex Aristobuli auctoritate istud attulit: ὡς εἶπὲν ἀνάγκης τῆ τῶν διαβατηρίων ἰορτῆ μὴ μόνον τὸν ἥλιον τὸ ἰσημερινὸν διαπορεύεσθαι. Deinde ne hoc quidem voluit, in aequinoctialibus punctis opposita sibi invicem sidera illa esse oportere, sed ἐν τμήμασι, quae latitudinem habent: ut videlicet in primo zodiaci segmento, et in eius aliqua parte sol, luna vero in septimo versetur. Denique quoties aequinoctium in xxii. diem incidit, non est necesse xiv. lunam, aut xv. cum eo concurrere. Id enim toto in cyclo tantum semel accidere potest. Quid autem absurdius quam Anatolium arbitrari de eo tantum aequinoctiali die loqui, qui non amplius quam semel toto decemnovennali cyclo possit contingere? Frustra igitur alius eius loci, si quidem minime mendosus est, sensus quaeritur ab eo quem ipsa prae se verba ferunt, ut ingressum in Arietem Anatolius in Martii xix. contulerit. Qua ex opinione aliud quoddam πρόσωπον sequi videtur, quod hic paucis explicare operae pretium arbitror. Quod enim ex Anatolii verbis efficitur, punctum ipsum τῆς καρδου in Arietis segmentum convenire Martii xix., suspicari licet occidentales plerosque ac Latinos epocham anni, sive primi mensis neomeniam in xix. Martii contulisse, itaque citimum terminum in eo die fixisse, uti Anatolius in xxii. Nam Latini diu Alexandrino cyclo relecto Iudaicum retinuerunt; qui lunaris a Beda et aliis dicitur, et triennio differt ab Alexandrino. Nam Alexandrinorum primus est xvii. Latinorum, xix. autem Alexandriaeorum Latinorum est xvi., et viii. eorumdem Alexandrinorum Latinorum est v. Qui duo posteriores, hoc est Alexandrini xix. et viii., cum apud ipsos embolimaesi forent, apud Latinos, ut et apud Iudaeos, erant simplices. Erant enim xvi. et v. Ita Latini pascha in Nisan Iudaico, Alexandrini in Iiar celebrabant. Propterea paschalis neomenia Latinorum erat a. iii. Non. Martias, sive Martii v. ad Aprilis ii., cum Nicaena ab viii. duntaxat Martii ad Nonas Apr. extendatur. Unde et xiv. paschalis citima Latinorum erat Martii xviii., remotissima xvi. Aprilis, cum Alexandriae et Nicaenae decimae quartae a xxi. Martii ad xiv. Kalend. Maias, sive Apr. xviii. pertineant. Quod ex Beda discimus, qui cap. xlix. de Temp. Rat. Latinorum refellit errorem eorumque signiferi Victorini, quem Victorium nominat; cuius etiam fragmentum extat in eodem Bedae capite. Undenam igitur manasse putandum est, quod Latini primi mensis neomeniam in xix. Martii collocaverint, nisi ex Anatolii decreto, ut quidem vulgo conceptum est, quo primum Arietis ingressum in xix. Martii conicere visus est? Hinc enim paschalem terminum quae fuit apud Latinos xv., non xvi., in Martii xix. contulerunt. Nam, ut initio fassus sumus, obscurus admodum et implicatus est Anatolii locus. Siquidem illo ipso die, quo aequinoctium statuit, Martii videlicet xxii., quartum iam primi segmenti gradum attingisse solem indicat. Hoc autem segmentum primum δωδεκατημόριον καὶ μηνῶν ἀρχὴν vocat, τὸ δὲ πρὸ τούτου μηνῶν ἄρχεται καὶ τμήμα δωδέκατον. Ergo et tres illi gradus, quos Martii xix. xx. xxi. sol conficit, cum in primo segmento sint et extra postremum, ad mensem primum pertinent. Quocirca proroganda erunt mensis primi spatia, ut xix. diem etiam amplectantur. Et cum subicit, non mediocriter hallucinari eos omnes qui primum mensem et xiv. paschalem in ultimo illo segmento collocant, intra primum δωδεκατημόριον, hoc est a xix. Martii rite xiv. inchoari posse significat. Itaque param haec cohaerere videntur. Sed ut obcurior appendix illa sit, caput ipsam opinionis propemodum constat; nimirum cardinem et epocham anni xii. esse Martii, quam et κεφαλὴν ἐνεαδεκατη-

πίδος vocat. Igitur ἀνεκασθεαυτηρῆς; neque ab Eusebio reperta, ut Beda lib. de Temp. Rat. cap. XLII., neque a Nicaeno concilio, ut quidam asserunt; cum Anatolius eius meminerit, ac diu ante a Metone et Euctemone primum excogitata fuerit, ut Diodorus Siculus, Geminus et Censorinus affirmant. Quanquam alia lunaris anni ac mensium dispositio tum fuit. Quapropter verisimile est Latinis hunc Anatolii locum fraudi fuisse. Atqui ridicule admodum paschalem illum suum omonem condidit Victorinus. Non solum, quod pascha xvi. luna duntaxat celebrari iubeat, quod canoni repugnat, verum etiam quod inutiles aliquot terminos et otiosos habuerit. Prima illorum xiv. fuit, ut dictum est, Martii xviii; decima quinta vero prima omnium Martii xix. quem et terminum fixerunt. Et tamen nunquam ante xxii. pascha celebrabant; cum otium pascha deberit esse xx. Martii. Quare aut in xxii. lunam prorogabant, aut in secundum mensem. Causam huius stolidissimae rationis Beda putat esse, quod ante aequinoctium celebrare religioni ducerent. Ego vero cum Anatolii, tum Caesariensis ac Nicaeni concilii decreto paruisse illos arbitror, neque praescriptos ab illis ac communi consensu receptos paschatis limites transgredi ausos esse; atque ita Paulus Foresempron., cuius tu lib. v. consule, ubi aliquot exempla paschalicum διατροπῶν ac dissensionum proponit.

Postremo etiam atque etiam videandum, an Iudaei, qui Epiphaniū tempore vixerant, in xix. vel xx. Martii epocham anni aequinoctiumve statuerint; quod Epiphanius ad Christi tempora transferens anno illo quo passus est crediderit aequinoctium in eodem haesisse die quo ab illis suo tempore statutum videbat. Cum enim Iudaei, ut ex Iosepho, Philone et his antiquioribus, Aristobulis et Agathabulo constat, non ante aequinoctium pascha suam celebrare voluerint, certum sit autem annum xix. et viii. cycli, qui Alexandrinis embolimaus erat, Iudaeis communem extitisse, coniecturae locus est, a Iudaeis aequinoctii diem paulo ante Nicaenam tempora, et secundum ea, xix. Martii tributum fuisse. Quam ab illis opinionem Latini una cum lunari cyclo traditam acceperint, Anatolii praesertim autoritate freti, qui primum Arietis ingressum eodem illo die collocare visus est. Sane non alla probabilior investigari causa potest, cur vel Iudaei vel Latini tam praeserite decimas quartas in Martii xviii. retinuerint, nisi quod aequinoctium citius committi, quam Alexandrinis placuerat, falso sibi persuasissent. Quippe cum et Iudaeorum pascha in ipsam aequinoctii punctum, aut proxime saltem ex decreto seniorum incidere oporteat, Latini vero post Nicaeni concilii sanctionem paschalem terminum tandiu ante aequinoctium definire nefas esse didicissent.

p. 199.

ALTERA ET PROBABILIOR DE ANATOLII LOCO CONIECTURA PROPONITUR.

Sed haec nostra coniectura si minus eruditorum hominum assensionem obtinuerit, invidiam certe ac reprehensionem non meretur. Quo lectoris candore et humanitate confusus aliam de hoc Anatolii loco suspensionem proferam; quae mihi, cum haec scriberem, veniebat in mentem. Crediderim equidem in his, quae locam illam antecesserant, disputasse adversus illos Anatoliam, qui vetas aequinoctium, hoc est Iulianum, die Martii xxv. retinebant, nec ante viii. Kal. celebrari festum sinebant, quae est xxix. Phamenoth, praesertim quod eodem die Christum resurrexisse persuasum haberent, ex concilii Caesariensis fide, de quo postea. Quorum ut errorem corrigeret mathematicis astronomicisque doctrinis perpolitus Anatolius, aequinoctium in xxii. Martii committi docuit. Quaeposito, xxv. Martii, sive Phamenoth xxix. quartum iam in Arietis segmento diem agit.

Quamobrem si pro ἑκτῆ καὶ εἰκάδι, ἑνάτῃ καὶ εἰκάδι scripseris, bellissime hunc locum restitueris. Invenimus, inquit, ἐν τῇ προκειμένῃ Φαμενῶδ ἑνάτῃ καὶ εἰκάδι (ἐν τῇ προκειμένῃ, quam ad oppugnandum sibi proposuerat cuiusque in superioribus meminerat) solem iv. iam diem in segmento Arietis processisse. Firmat hanc coniecturam nostram, quod Anatolium certum est de aequinoctiali tempore Canones illos instituisse. Hinc Nicephorus lib. vi. cap. xxxvi., καὶ περὶ τῆς ἰσημερίας τοῦ πάσχα ἀκριβεστάτους ἔρους ὑπέδειξε: *De aequinoctio paschali accuratissimos canones sanxit.* Videlicet cum id, quod in Caesariensi synodo a Theophilo habita propositum fuerat, vulgo omnes opinarentur, aequinoctium xxv. Martii committi, hoc ipsum corrigens Anatolius aequinoctium ex Ptolomaicis astronomicisque fontibus in xxii. Martii transtulit. Vides levi vocalae unius commutatione quanta impeditissimo huic loco lux oborta sit. Ut merito posterius hoc verissimum et ad Anatolii mentem aptissimum esse iudicem. Duae quippe paschatis διαστροφῆς τετίδεμ ex aequinoctialibus terminis in usum ecclesiasticum irrepserant. Nam alii cum προηγύστωσ τροπικῆς ignari cardinem vernum ibi, ubi a Sosigene semel positus fuerat, retinerent, pascha ante xxv. Martii celebrandum minime putabant, quibus obviam itum est Caesariensis concilii decreto. Alii, ut Iudaei recentiores et qui Iudaeos sequebantur, cum haud dubie aequinoctium, vel ingressum solis in arietem aliquot ante diebus accidere putarent, pascha suum anticipabant. Utroque in hisce canonibus refellit Anatolius. Priores quidem ea, quam diximus, aequinoctii epocha stabilita, posteriores vero, cum disputat primum mensem primo signiferi dodecatemorio definiri; supra quem postremum sit segmentum mensisque postremus, in quo paschalem xrv. sumere canonica sanctio prohibet; quia, ut hactenus probatum est, citimus terminus in aequinoctium incurrit. Et ut posterior cautio ad Iudaeos et Christianos Ἰουδαίους, quales occidentales et Latini fuerunt, proprie pertinet, ita prior adversus illa pugnat quae in Actis Caesariensis Synodi leguntur, quorum fragmentum apud Bedam reperitur post bellum de Aequinoctio. In quibus primum aequinoctium Martii xxv. constituitur, tum vero quoniam Christus eodem illo resurrexisset die, et ab xi. Kal. pasas credebatur, ideo triduum ad paschales terminos arrogatur, ea lege praescripta, ut ab xi. Kal. Apr. ad xi. Kal. Maias paschalis celebritas ebiri possit, *ne tantum passionis sacramentum extra limitem excludatur.* Sed ut de Synodalibus illis Actis dicam quod sentio, fuit istud quidem provinciale concilium Victoris papae iussu a Theophilo Caesariensi coactum, quo tempore controversia illa de paschate Christianam orbem vehementer exagitabat. Sed non omnia quae in Actis illis comprehenduntur pro fidei decretis habenda sunt, verum rationes privatim a patribus allatae sunt pleraeque, quibus sententiam suam illustrarent, quae non ipsae inter fidei dogmata censentur. Tum quod Eusebius lib. v. cap. xxxii. narrat per idem tempus cum alibi passim, tum Romae a Victore de eadem quaestione synodalia decreta edita fuisse, quae in eandem de paschate celebrando conspirarent sententiam, non sic intelligendum est ut quae in Actis illis allegarentur omnia a pontifice Romano probata sint et pro catholicis dogmatibus recepta, sed ea duntaxat, quae ex falsis illis principiis utcumque deducta, vera solidaque reperta sunt. Cuiusmodi sanctiones illae fuerunt, ut neque in xrv. luna pascha fieret, nec alio quam dominico die; quod erat propositum. Reliqua, quae incidentia dici possunt, cum partim perspicuae falsa, partim dubia et ecclesiasticis canonibus contraria sint, nullius autoritatis ne Caesarienses quidem ipsi patres esse voluerunt, neque Victor unquam approbavit. De qua re supra, cum de dominicae tempore passionis actum est, adversus quorundam super-

p. 300.

stidiosam nimis credulitatem disseruimus. Nunc aliud, quod institutae disputationis magis proprium est, in iisdem Actis notabimus. Censent enim illa aequinoctium xxv. Martii fieri, quo haec pronuntiabantur tempore, hoc est anno Christi cxcviii. Quod quam falso creditum sit, vel observationes ipsae Ptolemaei ac mathematicae tabulae demonstrant, ex quibus notum est aequinoctium tunc in xxii., imo etiam xxi. incidisse. Sed hoc non urgeo. Esto xxv. Martii dies aequinoctii. Iam quis absurdissimum esse et ecclesiasticae disciplinae repugnare non videt, quod illi sciscunt, pascha triduo ante aequinoctium indici? Vetus est canon, qui inter apostolicos refertur: Εἰ τις πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, τὴν ἄγιαν τοῦ πάσχα ἡμέραν πρὸ τῆς εἰαρινῆς ἰσημερίας μετὰ Ἰουδαίων ἐπιτελεῖται, καθαιρεῖσθω. Quare deponendi patres omnes illi fuerunt, si vere pronunciarunt aequinoctium in xxv. Martii fieri.

p. 201. Ac ne satis quidem accurate mihi paschalis terminus per illud tempus in xxi. Martii positus videtur. Etenim anno Christi ccc. ex Alphonsina methodo aequinoctium in noctis initium cadit, hoc est horam vii. a meridie xxi., ita ut spatium, per quod excurreret, fuerit xxii. Martii dies. Rectius igitur pascha citimum in xxiii. Martii haerere potuit, ubi et Anatolius aliique constituerunt; quos Nicaenum concilium postea secutum usurpandae vetustatis gratia non quidem citimum pascha, sed anni primi τῆς ἐνεακαιδεκατηρίδος initium eodem in illo die xxiii. reliquit. Non male igitur hactenus operam posuimus, qui et nobilissimum Anatolii fragmentum idemque perobscurum diligenter exposuimus, et ab egregio sanctissimoque patre tam insignem calumniam atque iniuriam depulimus. Qua in quaestione controversiaque disceptanda longiores nos fuisset, neque nos ipsos, qui id necessario fecimus, poenitere convenit, neque lectori, cui consultum volumus displicere.

Ἡ τις ἐμπίπτει διὰ τῶν τριῶν.] Keplerus ἤ τινα legit.

Καὶ ἄλλας κατ' ἔτος τέσσαρας ὥρας.] Cuiusmodi xii constat τὸ νυχθήμερον. Nam hora apud Epiphanium duae sunt aequinoctiales horae.

Ὡς εἶναι εἰς τὰ τρία ἔτη.] Vide quae superius adnotavimus.

Διὸ παρ' αὐτοῖς πάντα μῆνες.] Causativa ista particula aegre cum superioribus cohaeret. Forte idem est quod διότι vel ὅτι, nec inferendi vim habet, sed novam sententiam inchoat, qua xiv. annorum cyclus exponitur. Quod si illativam esse mavis, ad antecedentia pertinebit. Nam quia lunaris annus dies habet cccliv, fit ut tertio et sexto anno singuli menses, et in totum xiv annis quinque menses intercalentur, quod xi diebus solaris annus lunarem superet. Utcunque sit, xiv annorum cyclum indicare videtur, in quo quini menses inseruntur. Sed utrum in usu politico observatus ille cyclus fuerit, an penes synedrium retentus et ad methodum conformatus, cum plenorum cavorumque mensium perpetua successione communis annus evolveretur, antea dubitavimus.

Διὰ τὸ ἀραιεῖσθαι ἀπὸ τοῦ ἡλιακοῦ.] Cur xiv annorum orbe neomeniae conclusae sint, causam ista reddunt, sed pro varia cycli dispositione diversa fingi potest. Nos duplici ratione cyclum explicari posse diximus. Prima est, ut annis lunaribus praecise trecenti et quinquaginta quatuor dies, horae octo tribuantur, xiv autem annis dies 5108, horae 4. Hoc temporis spatio cyclum constituerant, in quo solius lunaris ἀποκαστάσεως rationem habebant, nec illius ratiocinia cum sole comparabant. Quare de ultimo, hoc est xiv. anno solari, et quidem politico, qui est ccclv dieum, dies quinque et horam unam detrahebant; propterea quod si ex 5104. 4. Iulianos xiii eximas, decimus quartus dies habebit ccclx, una hora minus; quo intervallo lunares neomenias restitui credebant. Sed haec τρι-

καὶ δὲ duntaxat, non politico usu; secundum quem, si minor hic cyclus usurpatus fuerit, horae illae iv. appendices in finem cycli reiectae sunt. Itaque cum post cyclum lunarem xiv annorum, de solis rationibus quinque dies, horae octo reliquae forent, quinque dies duntaxat superesse sibi persuaserant; quibus reservatis post cyclos minores sextum mensem solidum intercalabant. Ita dies fiebant 30679. Quorum *οὐκονομίαν* typus ille antea propositus ostendit.

Altera ratio: si quinque dies solidi ex horis octo conflati xiv annis arrogen-
tur. Quae omnia diligenter habes explicata superius. Ubi et ex utraque methodo Epiphaniai verba correximus.

Τοῦ ὀγδοηκοστοῦ τετάρτου ἔτους.] Mensem illum embolimum xxxi. cum in p. 202.
fine lxxxiv. anni intercalari debuerit, in sequentis cycli primum annum contuici docet Epiphaniai. Atqui tessaracadecaët. postremus annus proprio iam embolimo praeditus est. Duo igitur embolimaei sese proxime sequentur. Quod olim factum esse Hebraeorum doctores asserunt. Imo vero menses ipsi embolimi duo simul inculcabuntur, eruntque tria Adarim. Sed tertius anni lxxxv. initium erit; ne si Nisan pro Adar substituitur, epocha relicta neomenia in anteriora laxius evagetur. De duobus embolimaeis proxime consequentibus fatetur Keplerus; posterius, de tribus Adarim obiici potest. Sed utrumque ex laterculo et superiori disputatione commodissime dissolvitur. Nam aliud est tessaresdecaeteridas seorsim ac separatas intueri, aliud in maiore cyclo aptas invicem et concertas. Minores cycli singuli per sese v menses embolimos in iii. vi. viii. xi. xiv. annis postulant; sed in continua serie et in maiore cyclo non semper xiv. embolimaeus est. Unde neque duos Adarim exigit. Postremus vero ultimi cycli annus, qui est lxxxiv., Adar quidem alterum sibi vendicat; eo quod mensis ei xxxi. ex epactis cyclorum accrescit, proindeque vi embolimaeos habere debet, ut cum solari anno utcunque lunaris adaequetur. Verum autor est Epiphaniai in lxxxiv. annum mensem illum esse dilatatum; qui cum revera sit Adar, Nisan a Iudaeis, ut opinor, est factus. Inde accedit, ut epocham anni sui anteverterint, et in eodem anno bis pascha celebraverint. Quod uberrime antea declaratum est.

Οἱ τινες ὠφειλον εἶναι.] Mendum hic esse et quidem duplex superiora satis ostendunt. Primum τριάκοντα μῆνες legendum, non τριακονταεὶς μῆν. Deinde falsum est supra xxx menses reliquos esse dies xxiv. horas vi. Alioqui ex tessaracadecaët. Iuliana dierum 5113. 12, relinqui tantummodo dies oporteret quatuor, horam unam, essetque lunaris tessaracadecaët. dierum 5109. 11., syzygiae singulae 29. 12. 49'. 35¹²⁵/₁₇₃". Aut si de xiv. Iulianis annis eximantur horae duae, ut sint dies 5113. 10., tessaracadecaët., lunares singulae dies habebunt 5109. 9., syzygiae 29. 12. 48'. 54¹⁰/₁₇₃". Quod ego verum non arbitror. Corrigitur itaque Epiphaniai aut librarii ipsius error, et vel εἴκοσι ὀκτὼ ἡμέραι, vel εἴκοσι ὀκτὼ καὶ ὅραι τρεῖς hoc loco scribendum. Vide quae antea diximus.

N. xxvii. Ἐνεκεν τοῦτον τούτου.] Non illud significat, quod arbitratur Keplerus et quod prima specie velle videtur, ex huius cycli pravitare biduo Iudaeorum pascha legitimum tempus antecessisse; quasi bidui tantum προήγηται a vera xiv. facta sit, Pharisaeos vero diei unius ὑπερβάσαι constituta uno die duntaxat anticipasse, cum biduo solido Christus Nicaenam xiv. anteverterit. Nam eodem sensu hoc loco dixit Iudaeos προλαβεῖν ἡμέρας δύο, quo superiore numero, Ἐφαγον τὸ πάσχα πρὸ δύο ἡμερῶν τοῦ φαγεῖν. At illic bidui anticipatio nequaquam ad Nicaenam xiv., sed ad Iudaicam vitiosamque comparatur, quae cum in feriam v. Martii xix. incideret, Christus cum Iudaeorum vulgo feria iii. Martii xvii. pascha celebravit. Quare neque hoc loco δύο ἡμέρας προύλαβεν Nicaenam xiv., sed ex

cyclo communi Iudaicam. Propterea sic Epiphani mens interpretanda videtur: *ἔνεκεν τούτου*, hoc est cum depravata illa methodo ac cycli dispositione uterentur, secundum quam xiv. luna biduo coelestem, hoc est Nicaenam antevenerit, animadversa labe Phariseos, quoad plenilunium propius accederent, pascha in xv. lunam distulisse. Itaque dupliciter vitiosa paschatis celebritas fuit: primum apud eos, qui feria iii. luna xii. Iudaica pascha comederunt, quod feria v. luna xiv. faciendum erat, tum apud Phariseos, qui *ὑπερβάσαι* recepta xiv. cycli sui praetergressi sunt. Christus porro cum maiori populi parte feria tertia celebravit. Ita quidem Epiphanius, nec aliter interpretari licet, aut ab errore vindicare. Neque enim feria tertia, hoc est quarto ante passionem die, Christus paschate functus est, neque biduo in vinculis habitus; quod frustra creditur Epiphanius. Nam de *σταυρώσει* tempore nobiscum sentit. Emendandus igitur est ad eum modum, quem supra demonstravimus pag. 172. [CLIII. sq.]

[*ὑπερβατον προθένης.*] Forte *προθένης*.

[*Καὶ ἐκεῖ τὸ πάσχα.*] Quid hic audio? *ἐκεῖ*, id est in horto pascha manducasse? Minime id quidem. Sed vel *ἐκεῖ* ad superiora pertinet, vel traiectione peccat hic locus. Quod subiicit, *οὐκ ἄλλως ποιήσας*, Christum excusat, cur non legitimo tempore pascha peregerit, quod ad publicum et communem usum accommodare se maluerit.

N. xxviii. *Εὐθύς πρῶτος Οὐαλεντίνος.*] Haec ex Irenaeo expressa sunt, qui lib. ii. cap. xxxviii. Valentinianos refutat, qui xxx Aeonum collegium hoc annorum Christi numero fulciebant. Quippe Christum asserebant anno aetatis xxx. passum esse, mense xii. Contra quos cap. xxxix. demonstrat biennio et aliquot mensibus praedicasse. Posteaquam igitur de utroque anno, tam quo natus quam quo passus est dominus, accuratissime disputavimus, consentaneum est ut de paschatum quae post baptismum Christus obiit numero difficillimam quaestionem explicemus. Quam nos hunc ipsum in locum merito distulimus; quod cum superiori de passione Christi disputatione connexa atque implicata videretur.

QUOT SECUNDUM BAPTISMUM PASCHATA CHRISTUS OBIERIT.

Mitto veteres illos, non haereticos solum, ut Valentinianos, sed etiam patres, qui anno aetatis xxx. passum dominum memoriae prodiderunt, quique unum ei duntaxat praedicationis annum assignarunt, ut inter alios Tertull. lib. c. Iud. cap. viii. Item Lactantius lib. iv. cap. x. Clem. Alex. lib. i. et vi. Strom. Africanus apud Hier. in Dan. cap. ix.

His, inquam, praetermissis, quorum opinio manifeste cum Ioannis ac caeterorum evangelio pugnat, tres sunt praecipuae de paschatum numero sententiae. Nam vel tria, vel quatuor, vel quinque statuuntur, quorum postremum illud est in quo, vel sub quod Christus in cruce suffixus est, quod proinde *σταυρώσμων* dicitur. Ex iis secunda mediae vetustatis, tertia infimi saeculi, prima veterum propemodum omnium est. Ut igitur plura tribus paschata post baptismum elapsa credantur, evangeliorum testimonio ratum fieri videtur, imprimisque Ioannis, qui distinctius ea caeteris tribus nominatimque perscripsit. Apud quem primum pascha paulo post baptismum et miraculum in Cana factam cap. ii. com. 13. recensetur. Secundum cap. v. com. 1. ubi festum diem a Iudaeis celebratum ait; quod de paschate Irenaeus accipit lib. ii. cap. xxxix. Tertium est cap. v. com. 4. post saturata quinque millia panibus quinque ac duobus piscibus. Quartum est illud in quo passus est. Ad hanc Ioannis historiam et intervalla temporum reliquorum narrationes, quae minus distinctam habent descriptionem temporum,

velut ad regulam accommodare nituntur. Nam primum quidem pascha solum Ioannem commemorasse putant; secundum quod Ioannes adhuc baptizasse legitur, Ioann. iii, 23. Quo in vincula coniecto praedicare Christus coepit, Matth. iv, 11. et Marci i, 14.; a quo tempore tres caeteri res a Christo gestas velut ab initio deducunt. Sequitur ergo pascha secundum, quod cum Ioann. v., tum Matth. xii., Marc. ii., Luc. vi., tacite significatur, eo quod sabbato deuteroproto per sata transiisse dicuntur apostoli et spicas vellicasse; quod tempus in ipsas azymorum ferias incurrit. Iam tertium praeter Ioannem cap. vi. etiam Matth. xiv., Marc. vi. Luc. ix. prodiderunt. Quippe miraculum illud multiplicatorum panum exponunt quod Ioannes sub ipsum pascha contigisse scribit. Hunc in modum vere vulgo paschata digerunt, qui harmonias evangelicas contexunt, nisi quid paulo ab aliis aliter explicatur, quod scrupulosius perscrutari otiosum arbitror.

At Scaliger in lib. vi. de Emend. quinque reperiri paschata vehementius pugnat. Nam praeter primum Ioann. ii. alterum illud esse statuit de quo Ioann. v. Cui tertium adiungit illud a quo per sata iter habuisse feruntur apostoli. Quartum est Ioann. vi. Quintum τὸ σταυρώσιμον. Additque singulorum characteres ac delineationes; cuius ἀκριβολογίας vanitatem copiose ante redarguimus.

Veteres autem, uti dictum est, ad unum omnes, nisi qui trigesimo aetatis anno passum putant dominum, tria duntaxat paschata numerant. Imprimis Irenaeus loco citato. Tum Apollinaris Laod. apud Hieron. in cap. ix. Dan., Origenes lib. ii. c. Cels. ubi Iudam non solidum triennium egisse cum Christo scribit, Eusebius in Chronico. Ubi post xv. Tiberii ac domini baptismum τριετῆ χρόνον τῆς διδασκαλίας διαγενέσθαι ex Ioannis evangelio confirmat. Quibus accedit Epiphanius.

Sed eorum aliqui haud satis firma ratione inducti videntur ut biennio praedicasse Christum asseverarent. Nimirum quod apud Esaiam cap. lxi. com. 2. legitur, ubi Christus missum se a patre profitetur, καλέσαι ἐνιαυτὸν κυρίου δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀναποδόσεως, suspicati sunt ἐνιαυτὸν illum δεκτὸν, annum acceptabilem, priorem e duobus esse; in quo contradicente nemine evangelium praedicarit. Ex quo ratiocinati sunt alterum ei respondere τὸν ἀντιλεγόμενον. Ita enim Epiphanius praesertim n. xxv. At longe tolerabilius meo quidem iudicio Clem. Alex. aliique, qui ex Esaiæ verbis ac singularis anni mentione Christi praedicationem annuo spatio definierunt. Nam hoc pacto ἐνιαυτὸς δεκτὸς non Iudaeorum comparatione, sed ipsiusmet dei vocabitur; quo sensu Esaias שנת רצון ליהודה dixit. Quae recte D. Hieron. vertit, annum acceptabilem domino. Idemque in Comm. annum acceptabilem et diem retributionis omne praedicationis eius, quo in carne versatus est, tempus significare docuit. Quo et apostolus Paulus respexit, cum ii. ad Cor. vi. dixit, ecce nunc tempus acceptabile. Haec Hieron. Quod et ante ipsum Iren. lib. ii. cap. xxxviii. docuerat, annum videlicet, quem propheta vocat acceptabilem, omne ab adventu Christi tempus ad consummationem usque significare. Nec aliud Esaias voluit. Quare quod ex eo PP. quidam argumentantur de uno vel altero praedicationis anno, quod non sine veniae praefatione dictum sit, ab Esaiæ mente prorsus alienum videtur. Ac profecto si duo duntaxat ante postremum illud et σταυρώσιμον paschata transegerit Christus, fieri non potest ut priorem annum sine ullius offensione ac contradictione consumpserit. Multas enim et hostiles vexationes, insidias, contumelias in eum annum concili necesse est, ut postea declarabitur. Quanquam ne commoda quidem ab illis paschatum ac temporum instituta distributio. Irenaeus primum pascha statuit illud cuius meminit Ioann. cap. ii. com. 13. Secundum vero ex Ioann. v. com. 1. deducit,

ubi diem festum Iudaeorum nominat; quocum alterum capitis vi. com. 4. confundit, ante quod multiplicatorum panum prodigium accidit. His duobus subiicit τὸ σταυρώσιμον. Miror hunc Irenaei locum non satis expendisse, qui secundum pascha ex illius autoritate constituunt istud ipsum, de quo Ioann. cap. v. Ita ut tertium sit cuius Ioann. vi. mentio fit. Etenim si duo haec festa distincta esse credidisset Irenaeus, cum triplex duntaxat pascha praedicationi tribueret, nunquam prius illud festum Ioann. v. pascha esse dixisset. Sed largius peccat Epiphanius, qui num. xxv. primum pascha festum illud facit, in quo vociferatus est Christus, *si quis sitit veniat ad me et bibat.* Ioann. vii, 37. Alterum vero, de quo in eodem cap. dixit, *non ascendo ad diem festum istum.* In quo etiam cum Pharisaei comprehendere illum cuperent, metu repressi sunt, com. 44. Multa sunt a sanctissimis patribus nonnunquam parum vere attenteque scripta; quae quidem praestare velle, religiosi fortasse, sed parum prudentis esse arbitror, vehementius autem accusare, neque religiosi neque prudentis. Nos ea, qua par est, moderatione in divinatorum hominum, sed hominum, errores ac lapsus non tam inquirimus, quam oblatos ultro ac vel invitis occurrentes, ne cui fraudi sint, patefacimus, tueri autem ac defendere nihilo magis quam eorum vitia, si quae fuerint, imitari debemus. Eiusmodi sunt in hoc scriptore nostro fortasse nimium multa. Sed inter ea nihil minus dissimulandum est quam illa paschatum distinctio. Primum enim duo illa, quae cap. vii. a Christo pronuntiata dicuntur, ad idem festum attinent. Deinde non illud pascha fuisse, sed scenoepgiae festum docet com. 2. Tertio praepostere haec Epiphanius accepit. Nam quae primo loco dicta memorat, exeunte festo, quae posteriora ponit, autem festum usurpata leguntur. Omitto caetera; nec enim falsitatem illam accuratius libet persequi.

Quocirca nobis alia duorum paschatum ordinandorum ineunda ratio est. Sed prius caput ipsum quaestionis intuendum, unde quarti paschatis firmamentum petitur. Cum, ut ante diximus, Ioannes exactius caeteris tribus paschata distinguerit ex eius potissimum autoritate digerenda sunt tempora. Quare si is cap. v. festi nomine pascha significarit, de iv ut minimum paschatibus confecta res erit; siquidem cum paschate cap. vi. com. 3. minime confundatur. Ad haec quoniam prodigium illud, quo v hominum millia panibus v et duobus piscibus saturavit, idem omnino est, quod et Matth. cap. xiv. et Marc. vi. et Lucae ix. describitur, necesse est pascha illud, ante quod miraculum, Ioanne teste, contigit, diversum ab eo esse quod tacite a tribus illis evangelistis exprimitur, cum scilicet Christus per sata cum discipulis ambulavit; quod utique post pascha factum est, hoc est sabbato deuteroproton. Igitur si iter illud per segetes susceptum post aliud pascha, quam quod a baptismo proximum est, incidit, procul dubio plura tribus paschata constituenda sunt. Sin conciliari ista possunt, ut neque festus ille dies Ioann. v. pascha sit, et sabbatum deuteroproton, de quo Lucas cap. vi., statim post primum pascha successerit, nihil omnino de iv paschatum intervallo confici potest. Nam quod ad festum diem v. Ioann. cap. spectat, multi et gravissimi patres negant de paschate locutum Ioannem, sed alii pentecosten, alii aliud festum intelligunt. Quod autem Irenaei testimonium affertur, iam a nobis contra illius autoritatem praescriptum est, quod is nullum aliud pascha secundum agnoverit quam quod vi. capite commemoratur; quocum festum illum diem Ioann. v. confuderit. Quare hoc ipsum illis pascha, quod Ioann. v. legitur, facile remiserim, dum ex Irenaei sententia nequaquam a posteriore discernant; neque plura quam illa paschata Christo tribuant. Atenim tria tantum erant festa quibus sistere se Hierosolymis oportuit, pascha, pentecoste et scenoepgia. Cum ergo unum ex

illis tribus festum illud extiterit, cuius causa Christus ascendit, neque posteriora duo locum istic habeant, necesse est de primo, hoc est paschate, Ioannem locutum. Quod enim neque pentecoste, neque scenopegia fuerit, argumento est, quod superiori capite Christus dixerat com. 35. quatuor menses ad messem reliquos fuisse. At haec meo iudicio levissima sunt. Nam ut omittam quod Maldonatus existimat, proverbium quoddam inter Iudaeos eiusmodi versatum, adhuc menses iv ad messem supersunt; cum nihil quod urgeret esse significare vellent, cur fateri cogimur unum illud festum e tribus fuisse maioribus? Nonne et ad encaenia venisse Christum testantur evangelia et reliquos ab eodem verisimile est dies esse celebratos? Quare nisi ad pentecosten cum Chrysostomo, Cyrillo atque ex recentioribus Maldonato aliisque pertinere velimus, at Phurim, sive Sortium festum, quod Adar 15. celebratum est, nihil vetat intelligi. De quo erudite Keplerus in Eclogis. Iam sabbatum illud deuteroproton post primum a baptismo pascha collocari potest, ut et Keplerus ibidem et nos ipsi subinde monstrabimus. Unum superest quod ex Kemnitio proponit dissolvitque Keplerus. Etenim Christus praedicationem exorsus est postquam Ioannes in carcerem est missus, Matth. iv, 12., Marc. i, 14. Coniectus autem est in vincula Ioannes post pascha primum. Nam eo celebrato Ioannes baptizare pergit, Ioann. iii, 23. Quare sabbatum Lucae deuteroproton et ille per segetes incessus non potest primo paschati subiici; quia iamdudum, cum haec agerentur, praedicare Christus coepit. Ex quo sequitur iv saltem elici paschata, ut paulo ante disputavimus.

Verum non ante Ioannis carcerem praedicandi munus attingisse Christum, ac tanto tempore otiosum ac desidem fuisse, perabsurdum videtur. Et si verum p. 207. fateri volumus Nicodemi illa cum Christo congressio eiusque verba ista: *Scimus quia a deo venisti magister; nemo enim potest haec signa facere quae tu facis, nisi fuerit deus cum eo*, tum quae superiori capite narrantur de multis in ipsum credentibus, praedicasse iam Christum et ad populum fecisse verba demonstrant. Adde his omnia quae ante vinctum Ioannem a Christo dicta factaque caeteri tres aliquot capitibus complexi sunt. Quin et Petrus Act. i. a baptismo Christum coepisse testatur. Idem Euseb. lib. i. cap. x. et hoc loco docet Epiphanius. Irenaeus enim xxx. anno baptizatum putat, et post aliquot annos cum iam idoneam ad docendum aetatem esset adeptus, triennem praedicationem inchoasse. Nam quod ad Epiphan. attinet, supra num. xxiv. postridie eius diei quo baptizatus est praedicationem illam coepisse dicit quae ad ἐνιαυτὸν δεξιὸν refertur. Quid igitur evangelistis illis faciemus, qui coniecto demum in carcerem Ioanne Christum narrant praedicare coepisse? Keplero visum est traiectione versiculi unius negotium posse confici. Nam si Matth. iv. vers. 12., *cum autem audisset Iesus quod Ioannes traditus esset, recessit in Galilaeam*, item Marc. i. si comma 14. alio traiectionis ordinem aptissime contexes. Mihi vero haec unius versiculi traiectione violenta sane videtur. Nihil enim clarius est quam quae subiiciuntur cum illis ipsis versiculis esse connexa. Satius est igitur commoda aliqua interpretatione loci illius difficultati consulere. Hoc vero perfacile est. Nam Matthaeus et Marcus nequaquam illud docent, Christum tunc solum, cum Ioannes in vincula missus est, praedicare in populum, hoc est publice verba facere coepisse; quod ex illis ipsis evangelistis falsum esse monstratur. Sed hic sensus est, post captum Ioannem novum velut initium praedicandi fecisse, ac cum accuratius in illud negotium incubuisse, tum vero speciatim illud inculcasse, *poenitentiam agite, appropinquat enim regnum coelorum*. Cuiusmodi cohortationem vel nondum antea, vel minus crebro ac vehementer usurparat, quod eam sibi Ioannes praedicandae

poenitentiae provinciam velut propriam ac peculiarem sumpsisset. Nihil, opinor, hac nostra conjectura fingi probabilius potest. Nunc ut Epiphanius veterumque de tribus paschatibus opinio magis illustretur, brevem evangelicae narrationis seriem ad illorum intervalla dirigam.

EVANGELISTARUM NARRATIO AD EPIPHANII SENTENTIAM DE TRIBUS PASCHATIBUS ACCOMMODATUR.

Post baptismum et xl dierum ieiunium ea contigerunt quae Ioann. i. capite narrantur de apostolorum vocatione. Inde nuptiae in Cana Galilaeae Ioann. ii. usque ad comma 13. quando Capharnaum cum suis profectus est. Ubi cum paucis diebus haesisset Galilaeam obiit, ibique praedicavit evangelium Luc. iv. com. 14. Nazarethum petiit, ubi propemodum a civibus occisus est. Post haec apostolos denuo vocavit Marc. i, 16. Iterumque conscensa navi Petrum ac caeteros ad sese pertraxit. Tum Capharnaum venit Marc. i, 21. Luc. iv, 31. Ubi in synagoga daemonicum curat. Inde Petri socrum ac leprosum. Sequitur Matthaei vocatio Matth. ix., Marc. ii., Luc. v. Sub haec accedentes Ioannis discipuli cum Pharisaeis expostulant cum eo quod ipsius discipuli minime ieiunarent. Inde primum pascha post baptismum Ioann. ii. Necesse est enim multis antea miraculis editis ac praedicatione coepta claruisse dominum, ut ex Nicodemi oratione colligitur. Per eosdem paschatis dies Christus negotiatores a templo suramovit. Postea vero per sata transiit Matth. xii., Marc. ii, 23., Luc. vi, 1. Sequuntur gesta Matth. xii. ad 21. comma. Et Marc. iii. usque ad 13. com., Luc. vi. ad 12. comma. Apostoli deinceps eliguntur Marc. iii. a comma 13. ad 19., Luc. vi. a 12. ad 16., Matth. x. toto capite. Postea partim in monte, partim in loco campestri varios sermones instituit; quos magna ex parte Matthaeus anticipavit cap. vi. et Luc. vi. Centurionis deinde servum a morbo liberat Luc. vii. a l. comma ad 10., Matth. viii. a 5. ad 10. Tum viduae filium ad oppidum Naim Luc. vii. a comma 12. ad 18. Inter haec Ioannes iam in carcerem missus discipulos ad Christum allegat Luc. vii. a comma 18. ad 35., Matth. xi. Sequitur peccatricis Mulieris officium Christo praestitum Luc. vii. comma 37. Inde domum venit Marc. iii, 20. Daemonium mutum eiicit. Luc. xi, 14., Matth. xii, 22. Ideo Pharisaei in Beelzebub haec illum facere criminantur. Venit mater cum fratribus Marc. iii, 31., Matth. xii, 46. Tum egrediens domo ad mare pervenit. Ubi parabolam sementis et alia quaedam edisserit. Marc. iv., Matth. xiii., ac forte etiam quae Luc. xi, 33. leguntur. Interim nonnulli ad Christum accedunt ac sequi se velle profitentur Matth. viii, 18. Post in altum evectus procellam sedat Marc. iv. Traiecto freto in Gerasenorum agro daemonicum liberat. Matth. viii. Marc. v. Rediens archisynagogi filiam curat. Tum sanguinis profluvio laborantem Matth. ix., Marc. v., Luc. viii. Egressus inde in patriam abiit Marc. vi., Matth. xiii. Apostolos binos cum amplissima potestate mittit. Marc. vi., Luc. ix. Interim Herodes cum multa de Christi prodigiis accepisset, Ioannem a mortuis excitatum putat, et illum videri gestit, at is sese subducit. Quare sub haec tempora Ioannem interfectum esse credibile est. Ad eandem Christi fugam refero caput iv. Ioannis; cum relicta Iudaea in Galilaeam secessit, quo in itinere cum Samaritana muliere collocutus est. Quare hiatus ingens est historiae inter cap. iii. et iv. Ioann., quod prioris anni res gestas evangelistae reliqui accuratissime scripsissent. Caput vero vi. cum iv. connexum est. Nam post illa omnia ad festum quoddam Christus accessit, quod a paschate haud longe aberat, nimirum Phurim, aut aliud quodpiam. Sequitur

miraculum ingens, cum quinque millia hominum panibus quinque et piscibus duobus saturavit, Ioann. vi., Matth. xiv., Marc. vi., Luc. ix.; quando veritus, ne rex a plebe fieret, recessit in montem et inde in Capharnaum transmisit, quo etiam tempore super aquas ambulavit. Sub idem tempus habita est ad populum illa disputatio, quae Ioann. vi. describitur. Inde in terram Genезareth profectus.

Sequitur pascha secundum Ioann. vi, 4. Hinc illa cum Pharisaeis altercatio Matth. xv., Marc. vi. Post in Tyriorum Sidoniorumque fines profectus Chanaanae filiam curat, nec non et daemonicum mutum ac surdum ad mare Galilaeae, quando Pharisaei calumniantes in Beelzebub fieri ista dixerunt. Quod quidem bis omnino contigit: primam Matth. ix., Marc. iii., deinde Matth. xii. et Marc. vii., Luc. xi. Subiiciendum his omnibus est aliud prodigium, cum quatuor hominum millia septem panibus satiavit Matth. xv., Marc. viii. Inde in partes Dalmanantha proficiscitur Marc. viii., ubi Pharisaei signum quaerunt, Matth. xvi., Luc. xi., quod et ante petierant, Matth. xii. Invitatur a Pharisaeo, et in pluribus disserit Luc. xi., Matth. xxiii. Abit trans fretum Marc. viii., 13. Luc. xii., Matth. xvi. De cavendo Pharisaeorum fermento praecipit, Bethsaidae caecum curat Marc. viii, 22. Petrus confessionem edit Marc. viii, 27. Matth. xvi, Luc. ix, 18. Post dies viii vel vi. transfiguratur Matth. xvii, Marc. ix, Luc. ix. Postridie lunaticum sanat. Orta inter Apostolos de principatu contentio Marc. ix, 32. Luc. ix. Ad scenopogiae festum e Galilaea profectus Hierosolymam Ioann. vii. Unde iterum reversus in Galilaeam cum complerentur dies assumptionis eius Hierosolymam rediit Luc. ix, 51., Marc. x, 32., quo in itinere a Samaritanis urbis aditu prohibetur. Pharisaei cum eo de uxore dimittenda disputant Matth. xix. Marc. x. parvulis benedicit. Designat lxx. discipulos Luc. x. In caeceniis tantum non lapidatur Ioann. x, 22. Tum Zebedaei filiorum postulatio, cum ante de passione disseruisset Matth. xx., Marc. x., Luc. xviii. Caecus ad Hierichuntem sanatur. Inde a Zacchaeo publicano domo et convivio excipitur Luc. xix. Ad Mariae et Marthae hospitium divertit. Caetera ad passionem domini gesta ex evangeliiis, ac potissimum Ioannis aperta sunt, hoc est ad tertium, sive *σταυρώσιμον* pascha.

Ad hunc modum ordinari evangelica narratio potest; aut ut alia singularum rerum dispositio sit ac descriptio. Neque enim accurate modo in ordinem ipsum inquirimus. Apparet tamen commodissime res a Christo gestas triplici paschate concludi. Primum accidit anno Iuliano lxxiv., Tiberii xv., neomenia Nisan ex Iudaico cyclo vitiosus Martii xxx., feria iv., cyclo lunae xi., solis x. Prima dies azymorum Aprilis xiii. Secundum pascha Iuliano lxxv., Tiberii xvi., neomenia Nisan, Martii xix., feria i., prima dies azymorum Apr. ii. Tertium pascha anno Iuliano lxxvi., Nisan Martii ix., feria vi., prima dies azymorum Martii xxiii., feria vi., anno Tiberii exeunte xvii. secundum Romanos, vel Iudaice xviii. a Nisan inchoato.

N. xxix. Εύρίσκομεν γὰρ καὶ ἰμπερόμενόν σου.] Quibus in libris reperisse dicat, non satis declarat. An de hoc suo opere loquitur Epiphanius, in quo librorum oscitantiam accuset? Verum ex iis quae sequuntur videtur καθόλου chronologicos, sive historicos commentarios intelligere. In quibus si xl. Augusti anno natum salvatorem esse prodium fuit, non adeo recens est illa Dekeri assertio quae eum ipsum annum tuetur.

Φάσκει γὰρ ὅτι πρὸ δέκα δύο.] Mendosus procul dubio iste locus est. Neque enim, opinor, asserebant illi apud quos quadragesimo Augusti anno natum salvatorem reperit, natalem eius xi. Kal. Iunias, vel Iulias, accidisse, sed ut sequentia demonstrant, de conceptionis die locuti sunt. Quare restituendum verbum

est συνελήφθη, quod culpa librariorum effugit. Utinam caetera tam facile extricare possem! quae sunt impeditissima. Imprints enim par illud *coss.* Σουλπίκιος Καμμαρίνου et Βηττέω Πομπηϊανού ὑπάτων nullis in Fastis reperiō (quos fuisse suffectos oportet per illa tempora). Cum igitur autores illi, quos citat Epiphanius, natum dixerint Christum anno Augusti *xl.*, conceptum vero Iunio vel Iulio mense, ac *vii* duntaxat menses in utero gestatum, si natalis eundem cum Aegyptiis et Epiphanio diem statuerint, convenient hi *coss.* in annum Augusti *xxxix.* Sed Augusti Imper. annorum diversa sunt initia, de quibus copiose dictum est. Nam aut ab ipsa Iulii Caesaris nece, Iuliano *ii.* numerantur, aut a sequente, Iul. *iii.* Unde *xl.* Augusti Iulianus est vel *xli.* vel *xlii.*; in quorum alterutrum natalem Christi scriptores illi coniecerant; conceptum autem asserebant Iul. *xl.* vel *xli.*, quorum aliquis suffectos illos *coss.* habuit. Verum quoniam Augusti annos ab Epiphanio μετὰ πρόληψιν numerari docuimus a Kal. Ian., ut annus illius *xlii.* sit Iulianus ille, cuius ab Augusto mense *xlii.* Augusti inierit, unde ex eiusdem sensu *xlii.* Augusti *coss.* sibi vendicat Aug. *xiiii.* et Silvanum, hac ratione *xl.* Augusti cadit in consulatum C. Calvisii et L. Passieni, *xxxix.* vero Aug. *xii.* et L. Sallam *coss.* habet, quibus suffecti sunt Sulpicius Camerinus et Pompeianus ille Buteo; de quibus circa hos annos nulla in Fastis mentio. Sed anno demum Iuliano *lvi.* Q. Sulpicius Camerinus et Poppaeus Sabinus *coss.* adscribuntur. De Βηττέω Πομπηϊανῷ nihil reperiō. Quod nomen mendose in dandi casu scriptum est. Corrīg. itaque Βηττέω Πομπηϊανού, quod orationis series postulat. Alioqui non sum nescius, quin Latino more *coss.* nomina per dativum interdum expressa legantur. Ut in Vet. Inscript. Alexand. Chronicon pag. 497. anno Augusti *xl.* natum esse Christum memorat, monarchiae *xxviii.* Sed mendosum esse locum necesse est. Quia pag. 453. annos Augusto tribuit *lvi.* menses *vi.*, ex quibus *xiv* post Christi natalem vixit. Unde *xlii.* agere debuit quo tempore natus est Christus. Caeterum Cornarius pro Βηττέω Πομπηϊανού *Cn. Pompeiano* reddidit. Nos Buteonem utcumque malimus, quod Fabiorum cognomen fuit.

Ἐβρήκαμεν γὰρ ἀπὸ τούτου τοῦ Προκόπου.] Foedissimum hic mendum est, de quo capillum non promittam, neque occipiam hariolarier. Quamquam ex consequentibus quid scribendum fuerit elici potest. Etenim ab eo die, quem isti natali praefixerant, ad a. d. *viii.* Eid. Ian. menses ait interesse *vii* lunares, minus diebus *iv.* Atqui *vi* lunares menses dies colligunt 177, quibus additi 26 efficiunt dies 203, qui de 371 detracti relinquunt dies 168. Itaque 169. die a Kal. Ian., hoc est *xiv.* Kal. Iulias, conceptum esse Christum, et 203. postea die, sive *vi.* Ian. natum asseverarunt illi de quibus Epiphanius loquitur. Adeoque sic concipiendus hic locus fuit: ἀπὸ τῶν πρὸ δέκα δύο Καλανδῶν Ἰουλίωv. Vel quia dies est Epiphī *xxiv.* ἀπὸ τῆς τοῦ Ἐπιφῆ χδ'. At Cornarius πρὸ Πίσωνος legisse videtur. Quod non est improbandum. Ut ita fortassis interpretandum sit: ab anno consulatus Aug. *xiii.* et Plautii, atque a *xiv.* Kal. Iul. eius anni ad *xi.* Tybi, quo Lentulus et Piso *coss.* fuerunt, *vii* lunares menses intercessisse.

p. 211.

Τινὲς δὲ φασιν ὡς δέκα μῆνας.] Si natalem domini *xi.* Tybi, sive Ian. *vi.* constituerint opinionis illius vindices, conceptum eius ipsis Kalend. Aprilis posuerint oportet. A quo die ad *vi.* Ian. menses numerantur *ix.* dies *xv.* qui sunt dies in totum 281. Quod si ex communi sententia in *xxv.* Dec. natalem contulerint, conceptus Christi cadit in Martii *xx.* Epiphanius vero pro comperto habuit Christum natum esse *vi.* Ian., quae fuit Aegyptiorum opinio. Quamquam utrum ea die sit natus dubitasse videntur; ut Cassianus *x.* Coll. cap. *ii.* significat. Clemens Alexandrinus *i.* Strom. varias ea de re sententias refert. Ut eorum, qui *xxv.* Pachon

natum dicerent, hoc est Maii xx., Basilidianorum, qui xv. Tybi, sive Ian. x., aliorum denique qui, ut Epiphanius, xi. Tybi. Ipse vero Clemens a natali domini ad obitum Commodi annos numerat cxciv, mensem i, dies xiii. Quod si verum esset, natalis Christi conveniret Athyr xii., qui est Nov. xviii. Commodus enim obiit anno aerae Dionysianae cxcii. prid. Kal. Ian. Natus igitur erit Christus Iuliano xliii. Nov. xviii. Sed vetus et ab omni ecclesia recepta traditio est, Christum Dec. xxv. natum esse, quam nemo prudens temere sollicitaverit. Quare ridicula et explodenda est Scaligeri divinatio, qui in append. operis de Emend. Temp. et Isag. Can. iii. ex ephemeriarum et sacerdotium functionum orbe natalem Christi coniciendum asserit in Sept. exeuntem. Quod merum somnium est neque ulla demonstratione aut certo aliquo firmamento nititur. Primum quia nondum satis exploratum est quae fuerit apud Iudaeos anni ac mensium dispositio. Deinde nec illud certum est, utrum Iudas Maccabaeus cum sacrificia et sacerdotum functiones instauraret, ἀνοθεν καὶ ἀπαρχῆς ephemeriarum orbem repetierit, an post interruptum ἐνδελεχισμὸν ἐφημερίαν illam substituerit, quae priori, sub qua templum ab Antiocho violatum est, successura fuerat. Ad haec Maccab. i. cap. iv. com. 42. sacerdotum delectum habuisse dicitur, eorum scilicet qui integri immaculatique forent, quales nondum fortassis erant primae vicis sacerdotes. Postremo baptizatum esse Christum Iuliano xxiv., vel aetatis absoluto xxx., sumptum a Scaligero, non demonstratum est, ut suo loco probavimus. Quod si quod in illo vicium, et ephemeriarum circuitu momenti ad eruendum Christi annum esse videtur, potest quilibet nonnullis eodem, quo Scaliger, iure usurpatis ac positus, quocumque libuerit orbem illum ac circuitum deducere. Nam et Keplerus ex eadem illa serie natalem domini xxv. die Decembris retinuit.

Sed ut ad illam revertar, quam Epiphanius adduxit, nonnullorum rationem, qui ex x. mense dies aliquot libasse Christum in utero matris existimarunt, quod Sap. vii, 2. scriptum sit, *decem mensibus concretus in sanguine*, eodem argumento catholicus Armeniae usus est in epistola quam citat Scalig. in Isag. Can. pag. 301.

Καὶ περὶ αὐτὴν τὴν ἐνδεκάτην.] Quoniam natum esse Christum vi. Ian. arbitratus est, baptizatum vero viii. Nov., facile fuit Epiphanio primum illud mutatae aquae miraculum eodem, quo natus erat, die factum asserere. Verum cum veteri ecclesiae consensione, non Ian. vi., sed Decembr. xxv. Christi natalis attributus sit, baptismus vero Ian. vi., fieri non potest, ut aut eodem quo natus est, aut etiam quo baptizatus est, die aquam in vinum verterit. Alioqui perabsurdum est anno demum post baptismum elapso, cum iam, ut ante docuimus, praedicationem orsus esset, primum ab eo miraculum editum velle. Hoc enim evangelicae historiae manifeste repugnat; multo vero magis, si tria duntaxat paschata cum veteribus assignemus. Quamobrem alio die quam vi. Ian. miraculum istud accidit, tametsi eodem quo baptismus die ab ecclesia celebretur. De quo vide Perrerium lib. xi. Comm. in Dan. et Baron. in Ann.

N. xxx. Διὸ καὶ ἐν πολλοῖς τόποις.] Quod horum fontium historiam et Epiphanii fidem in dubium revocavit Calvinista quidam nuperus in Casauboni Defensione, facit impudentissime. Sed hunc Epiphanii locum pluribus illustravit Heribertus Rosweydyus noster in Talione contra Casaubonum, a quo iniuria notatus erat illustrissimus Annalium conditor.

Κανᾶ γὰρ ἐρμηνεύεται.] Vocabuli huius originem a verbo קנה deducit, quod possidere significat.

N. xxxi. Φάσκει πάλιν ὁ Λουκᾶς.] Quomodo cum caeteris evangelistis Ioannes

consentiat, ex eo deducit quod pascha primum, Ioann. n. diserte nominatam ab aliis expressum sit, cum sabbati deuteroproti mentionem faciunt. Hoc enim post primam asyrorum incidit. Historiam vulsarum spicarum ad primum pascha merito refert Epiphanius, ex fine num. huius intelligere potes, quod est harmoniae supra a nobis propositae consentaneum. Iam vero ex hac caeterorum suffragatione Alogorum, Valentinianorum ac caeterorum mendacium convincit, qui unicum dantaxat Christo pascha tribuerint. Cum enim eum post primum pascha vixisse et per sata transiisse constet, falsum est uno paschate res ab eo gestas circumascribi debere.

[Ἰνα δείξῃ σάββατον πρῶτον.] De sabbato deuteroproto vide quae ad haer. xxx. num. xxxii. disputavimus. Nam illo loco priorem Epiphanii sententiam, et quidem probabiliorem, exposuimus. Quae autem hoc in numero traditur, obscurior est et a vera vocabuli illius origine ac notione remotior. Duplex apud Iudaeos sabbati genus constituit. Unum antiquius et naturale, quod ab rerum initio conditum est, alterum secundum et posterioris ordinis, quia Iudaei festa omnia sabbata vocabant; quod e Scriptura demonstrat. Mox vero subiicit: εἰς δὲ ἐπὶ τὰς ἡμέρας πάλιν ἀνακυκλούμενον δεύτερον καλεῖται πρῶτον. Ex quibus, ut et ex sequentibus illa Epiphanii sententia posterior elicitur, sabbatum deuteroproton esse pentecosten, in qua δεύτερον illud sabbatum πρῶτον appelletur. Cur autem δευτερόπρωτον dicitur, nihil apertum ac liquidum ex Epiphanii verbis extricare possum, sed illa Maldonati opinioni huic aptissima videtur, quoniam ex primariis tribus festis, sive sabbatis, asyrorum, primitivorum et scenopegiae, proximum a priore et δεύτερον sit pentecostes solenne, ideo δευτερόπρωτον appellari. Haec igitur altera est Epiphanii sententia ac vocis illius interpretatio, a superiore longe diversa et, si verum fateri volumus, minus quam illa probabilis.

[Τοιαύτη ἀγία τοῦ προσάββατου.] Prosabbatum nihil aliud est quam parasceve; quod ad hunc locum pertinet nihil. Non enim asyrorum vii. in parasceven necessario convenit, quam subinde in i., aut ii., aut iii. feriam cadere posse declarat. Aut igitur expungenda ista vox est, aut προσάββατον pro vi hebdomadae diebus usurpavit, quas שַׁבָּת, hoc est profanas, nominant, quaeque sabbatum antecedunt.

[Διὰ τὸ μὴ εἰς κλάτος.] Scribe διὰ δὲ τὸ μὴ εἰς κλάτος φέρειν τὸν λόγον, ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν.

[N. xxiij. Ἐπὶ τὰς τινες ἐξ αὐτῶν πάλιν.] Obiiciebant haeretici mendacem fuisse Ioannem, qui ad eam ecclesiam edita sibi a domino mandata scriberet, quae nulla tum esset. Respondet Epiphanius hoc ipso constare propheticum hunc esse librum, cum ad ecclesiam scripserit, quam olim futuram cognosceret, tametsi quibus scribebat temporibus nondum extaret ulla. Sed haec Epiphanii responsio nisi ἀντιλεκτικῶς et ad hominem, et vulgo loquuntur, accipiamus, haud satis probabilis videtur. Ac longe melius est negare Ioannis tempore nullam Thyatiris ecclesiam extitisse; quod impudenter haeretici mentiti sunt.

[Νῦν δὲ διὰ τὸν κύριον ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ.] Duae illae quae sequuntur notae temporum vel librariorum vitio, vel autoris ipsius hallucinatione, depravatae sunt. Hieron. in Script. Eccles. Ioannem asserit Apocalypsin scripsisse Domitiani xiv., qui iniiit Iuliano cxxxix., Christi xciv., Nonio Asprenate et Arricino coss. Quare vel hoc ipso anno, vel sequenti saltem, Ioannes Apocalypsin scripsit. A quo tempore ad annum Christi ccclxxv., quo Epiphanius hoc opus elaborabat, anni sunt cclxxxi., non cxii., ut habent Epiphanii verba. Deinde falsam est, quo tempore scripta est Apocalypsis, Thyatiris Cataphrygas haeticos

faisse, qui nondum emeruerant. Nam ut eos quam antiquissimos faciamus, non ante tempus Antonini esse potuerunt, cuius anno XIX. Montanus prodiit, ut haeresi XLVIII. scripsit Epiphanius; qui annus congruit Christi CLVI. Atqui nos ibidem Epiphanium aberrasse docuimus, nec ante Aurelii tempus exortos Cataphrygas, eiusque anno XI. ut scribit Eusebius. Quare longe infra illud tempus amandandi sunt.

Ὁς ἦν χρόνος μετὰ τὴν τοῦ σωτήρος ἀνάληψιν.] Aliud agens Epiphanius haec scripsit. Non enim post ἀνάληψιν, hoc est ascensum domini, sed post eius γέννησιν et natalem XCIII. elapsis annis Apocalypsin Ioannes attigit. Verum per plexe admodum loquitur Epiphanius, et cum antea fateri visus sit, Ioannis tempore nullum Thyatiris vestigium ecclesiae superfuisse, mox idipsum post apostolorum ac Ioannis aetatem contigisse dicit: διὸ καὶ ἰσπούδασε τὸ ἄγιον πνεῦμα ἀποκαλύψαι ἡμῖν, πῶς ἔμελλε κτανᾶσθαι ἡ ἐκκλησία μετὰ τὸν χρόνον τῶν ἀποστόλων, τοῦ τε Ἰωάννου καὶ τῶν καθεστῆς; quod tempus annis XCIII μετὰ τὴν τοῦ σωτήρος ἀνάληψιν definit. Si Cataphrygum haeresis anno Christi CLVI., hoc est Antonini XIX., initium habuit, ut censet Epiphanius, Christus autem passus est et in coelum subvectus anno XXXIV., vel XXXIII., additis CIII fiunt anni circiter CXXXVI., quibus elapsis Thyatirorum ecclesiam intercidiisse putat; quod ne ipsum quidem tempus ad Cataphrygum originem convenit. Quare nisi librariorum culpa vitium in numerorum notas incurrerit, Epiphanium errare necesse est.

Κατ' ἐπίνοον καιροῦ.] Scribe κατ' ἐπίνοον.

Ἐν χρόνοις Κλαυδίου.] Perperam, ut supra monuimus. Nam sub Domitiano p. 214. relegatus est.

N. XXXIV. Ὅς τινὲς εἰσὶν Ἀσσύριοι.] Persae ad Euphratem minime siti sunt. Sed κλαυδικῶς pro Persarum imperio Persas usurpavit. Quatuor monarchiae, quae Dan. VII. capite describuntur, neque recte ab Epiphanio numeratae sunt, et ad Apocal. locum illum nihil omnino faciunt. Nam haec Ioannis visa ad extrema mundi tempora referuntur, quibus IV. hoc est universi daemones, vel eorum praecipui, qui hactenus alligati fuerant, soluti vinculis in humani generis perniciem grassabuntur. Haec simplicissima loci huius expositio quatuor illas veteres monarchias excludit, quae ne ipsae quidem ab Epiphanio ex historiae veritate proponuntur. Nam ut omittam Assyriorum imperii, quod iampridem interciderat, mentionem apud Danielelem fieri nullam, certe proximi ab Assyriis Medi sunt, inde Babylonii. Quanquam Assyrios, nisi fallor, non veteres illos intelligit quorum ultimus Sardanapalus ab Arbace imperio exutus est, sed posteriores, qui extincto vetere illo amplissimoque regno ex eius ruinis excitati sunt, ut et Babyloniorum imperium. Sed utroque videntur antiquiora Medorum initia, si quid Diodoro ac caeteris omnibus historicis creditur. Qua de re ita paucis accipe. Cum ex omnium ferme scriptorum autoritate constet ante Cyrum et Persas maxima duo imperia floruisse, Assyriorum a Nino et Medorum, Cyrum autem Olymp. LV. anno primo, sive ineunte, sive potius labente, coepisse, demus, id quod alibi demonstrabitur, exeunte anno primo Olymp. LV. Cyrum Astryagen vicisse, annus hic erit in Iuliana periodo 4155., ante Dionysianam aera 560. Ante hunc igitur annum Assyriorum Medorumque tempora collocanda sunt; quae ob vetustatem scriptorumque dissensionem parum certa sic ordinanda putamus. Medorum imperium Ctesia et Diodoro testibus CCC ferme ac XVII annos obtinuit. Coepit igitur anno per. Iul. 3838. Assyriorum regno mille ac trecentos circiter a Belo tribuimus, praecedente in Chronicis Eusebio. Quamobrem initium Boli convenit anno per. Iulianae 2539. Ex iis consequens est Medorum primordia

centum annis Olympiadas antecessisse, quarum initium annus est in per. Italiae 3938. Constituto Medorum imperio duo quaedam alia paulatim effloruerunt, Assyriorum ac Babyloniorum, quae Assyrii illius maximi ac diuturni velut naufragio disiectas ubique tabulas arripuerunt. Quorum apud externos scriptores pertenuis est et obscura memoria, in sacris vero literis cum amborum, tum Babyloniorum praesertim luculenta est ac frequens mentio. Sed priores memorantur Assyrii, quorum primus iv. Reg. xv, 19. occurrit Phul, qui et Belochus dicitur. Hunc a Medis defecisse probabile est. Successit Teglath Phalassar ibid. com. 29. Inde Salmanassar iv. Reg. xvii, 3. Tum Sennacherib eius filius iv. Reg. xviii, 13. Postremus fuit Assaraddon cap. xix, 37. Iam vero primus Assyriorum principum Phul sub Manahem Israëlitis et Azaria Iudae rege collocatur. Azarias iniiit anno per. Iul., ut arbitramur, 3905. Quare Assyriorum regnum, quod sub Azaria fundatum est, longe posterius est Medorum initio videlicet annis fere lxx. Ad haec Ezechias coepit ex chronologiae nostrae ratiociniis per. Iul. 3987. Ergo annus eius xiv., quo Sennacherib interfectus videtur, est per. Iul. 4000. circiter.

At Babyloniorum regnum, si a Nabonassaro repetas, aliquot annis post Assyriorum initium extitit. Coepit enim Nabonassari aera Babylone per. Iul. 3967. Primus autem e Babyloniiis regibus in scripturis nominatur Merodach filius Baladan iv. Reg. xx, 12. circa annum Ezechiae 14., circa per. Iul. 4000., eodem tempore quo Sennacherib et Assaraddon in Assyria regnabant. Quare Merodach iste vel idem est cum Nabonassaro, vel potius Baladan Merodachi pater, a quo Babylonicum imperium ad Nabuchodonosorem et posteros usque propagatum est, donec a Cyro et Persis extinctum est. De posterioribus Assyriis suspicor locutum Epiphanium, potius quam de antiquis illis. Quem nos ut ab errore utcunque vindicemus, quatenus Medos Babyloniiis posteriores posuit, ad Darium illum Medum respexisse credimus, qui ex multorum sententia Medorum postremus rex fuit et cum Cyro, Babylone capta, eandem solus obtinuit. Quod etsi nequaquam probamus (neque enim Darius ille Danielis Medorum rex fuit), nihilominus ex eo manavit praepostera illa regnorum apud Epiphanium distributio. Alioquin certissima est et ad Danielis visionem accommodatissima Hieronymi sententia, quatuor animalia totidem imperia significare, Babyloniorum, Persarum, Macedonum, Romanorum.

Ἐπιτρέψαι τοῖς ἔθνεσιν εἰς πόλεμον.] Ὁ νοῦς: Angeli nationum praesides vinciti detinentur prohibenturque ne subiectos sibi populos ad bella provocent.

AD HAERESIM LII., QUAE EST ADAMITARUM.

Spurcissimae huius haeresis autorem Theodoretus facit Prodicum, cuius meminit Clem. III. Strom.

N. II. Διὰ τὸ εἶναι ἔθνη.] Hes. Ἔθνη ἀτμός, κακὸς λεπτὸς, ἀτμή.

Δίκην Καμψαρίων.] Idem Hes. κάμψα, θήκη, γλωσσοκομῖον. Et καμψία, κανὴ, κανισκία. Suidas: Κάψα, κίστη, ἢ θήκη. Igitur capsearii sunt ἱματιοφύλακες, hoc est, ut glossae reddunt, *vestiarii*. Supra in Hebion. *olearios* vocabat. Paulus lib. 3. §. ultim. D. de Offic. Praet. Vig. eadem voce capseariorum appellat.

AD HAERESIM LIII., QUAE EST SAMPsAEORUM.

De ea iam in superioribus diximus, ut et de Elxae, sive Elxai.

AD HAERESIM LIV., QUAE EST THEODOTIANORUM.

Theodoti Coriarii Byzantini meminit Eusebius lib. v. histor. cap. xxvii., et alii citati a Baronio a. 196. Augustinus Theodotionem nominat. Extant collectanea e Theodoti cuiusdam scriptis apud Clem. quae non sapiunt catholicum.

N. i. Οὐκ οἶδα εἰπεῖν ἐν τῷ τοιούτῳ.] Correximus ὁποῖω. Sub M. Aurelii persecutione istud contigit, ut Baron. ibidem asserit.

N. ii. Καὶ ἀγνοεῖ ὁ ἑλεεινός.] Vide interpretes, imprimisque Maldon.

N. iii. Εἶτα, φησὶ, καὶ τὸ εὐαγγέλιον.] Vis ista ratiocinationis huius fuisse videtur. Theodotus ut probaret Christum merum ac simplicem hominem esse Lucae verbis utebatur, quibus angelus Mariae dixit, superventurum in eam spiritum sanctum, non autem in ea futurum, vel, ut paulo post loquitur, in eam ingressurum. Nam illa verba, ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, adventitium aliquid et extrinsecus accedens indicare videntur.

N. iv. Προφασίζεται πάλιν ὁ Θεόδοτος.] Hieremiae locus ille, quem Theodotus afferebat, ex lxx seniorum editione depromptus est: Ἄνθρωπός ἐστι, καὶ τίς γνώσεται αὐτόν; Hebraica vox שׁוֹרֵק ambigua significatione occasionem interpretationis illius dedit, ut animadvertit Hieron. *Nam si legimus שׁוֹרֵק, homo dicitur, si autem שׁוֹרֵק, inscrutable, sive desperabile; eo quod nullus cor hominum valeat incernere.* At sancti PP. contrarium eius, quod Theodotus pugnat, ex eodem loco deducunt Christum non simplicem hominem esse, sed una etiam deum; quod Hieronymus non probat. *Solent, inquit, quidam nostri, bono quidem voto, sed non secundum scientiam, uti hoc loco contra Iudaeos, quod homo sit dominus aequae atque salvator, secundum dispensationem carnis assumptae, nullusque possit natiuitatis eius scire mysterium, secundum illud quod scriptum est: Generationem eius quis enarrabit? nisi solus deus, qui arcana rimatur, et reddit unicuique secundum opera sua. Melius autem est, ut simpliciter accipiamus, quod nullus cogitationum secreta cognoscat, nisi solus deus.* Haec ille. Ad eundem sensum refert etiam Theodoretus. Tertull. vero contra Iud. cap. xiv., Cyprianus c. Iud. cap. x., Lactant. lib. iv. cap. xiii., et alii, quos tacito nomine notat Hieron. ad Christi divinitatem.

N. v. Ἐλέγη δὲ πάλιν, Θεόδοτος.] Ex eo quod ad patris dexteram collocatus sit filius, pari et eadem cum illo dignitate ac potestate esse dicendus est. Ambros. Serm. iii. de Pentecoste: *Ne miremini, inquit, quod ad dexteram patris residere dixi filium: ad dexteram residet, non quia maior patre, sed ne minor patre esse credatur, sicut haeretici blasphemare consueverunt.* Idem colligit ad Psalm. xviii. ex illo Psalm. 109. loco: *Sede a dextris meis.* Quibus et similibus ex locis apparet falsam eorum esse sententiam, qui sinistram apud veteres honoratorem dextra fuisse contendunt. Cuius opinionis autor. Nebriss. cap. xxxix. Quinquagenae.

AD HAERESIM LV., QUAE EST MELCHISEDECIANORUM.

N. i. Ἀποσπασθέντες τάχα.] A Theodotianis ortos esse Melchisedecianos censet Epiphanius. Tertull. vero lib. de Praescript. cap. lxx. etiam Theodotum sectae huius autorem constituit, non priorem illum et Byzantium, sed alterum, quem ἀργυραμοιβὸν Theodoretus fuisse narrat. Eusebius lib. v. cap. xxvii. Theodoti coriarii discipulum quandam commemorat Theodotum Trapezitam, a quo deceptus Natalis confessor insigni miraculo resipuit, cuius et Theodoretus meminit. Hic igitur Theodotus ad magistri sui impietatem hoc adiecit, ut Christo

Domino Melchisedecum anteponeret, ut scribit Tertull. Theoderetus vero Melchisedec ex illius sententia δύναμιν τινα καὶ θεϊαν καὶ μεγίστην extitisse κατ' εἰκόνα δὲ αὐτοῦ τὸν Χριστὸν γεννησθαι. At Augustinus et Philastrius nullum Melchisedecianis errorem alium tribuunt, nisi quod hominem esse negaverint, sed virtutem dei esse statuerint. Vide Epistolam Hieron. cxxvi. ad Evagrium.

Τὸ δὲ ἀπάτωρ, ἀμήτωρ.] Perperam Erasmus *ignoti patris ac matris*; qua stolidi interpretatione mysterium omne sustulit, quod in harum notione verum apostolus constituit.

Ἔτι ταύτην τελετὴν κατ' ἔτος.] Τελετὴ hoc loco vel solenne festum ac celebritatem significat, vel sacrificium. Hesych. Τελεταί, ἑορταί, θυσίαι, μυστήρια. Orus Thebanus apud Etymol. autorem τελετάς appellat τὰς μείζους καὶ μετὰ τινας μυστικῆς παραδόσεως ἑορτάς. Recte igitur cum Cornario *festum* hic interpretati sumus. Tametsi de sacrificio potuimus accipere, quod Serrario nostro placuit; praesertim cum haer. lxxviii. eandem historiam narrans θυσίας vocet. Ἐν Σελίμοις, τοῦτ' ἔστιν ἐν τῇ Νεαπόλει, θυσίας οἱ ἐπιχώριοι τελοῦσιν εἰς ὄνομα κόρης. Quod vero ταύτην τελετὴν ἄγουσιν hoc loco dixit, simpliciter usurpatum puto pro eo quod est *ritus illos instaurant*, vel *sacri illius memoriam celebrant*. Potest et ταύτην pro ταύτην legi. Nam de humanis hostiis, quod suspicatur Serrarius, verum non arbitror, praesertim Epiphaniae aëvo, sub Christianis principibus, qui execrandas illas ac detestabiles ceremonias ubique prohibuerant.

N. II. Καὶ γὰρ καὶ παρὰ τισι τοῦ Μελχισεδέκ.] Quae de Melchisedeci parentibus narrat Epiphanius, redolent apocryphorum somnia; cuiusmodi multa sunt hoc in opere bona fide a sanctissimo patre descripta, quae discutere aut refellere otiosi, temere fidem adhibere parum prudentis fuerit.

Ἐν τῇ τῆς Σαβῆς πεδιάδι.] Ubinam Sabe illa sita sit, divinare utcumque licet. Iosue XIX. cap. II. in tribu Simeonis recensentur Bersabee et Sabee, quae eiusdem oppidi nomina R. Isaias et Masius esse putant. Quod si verum est, in Bersabeensi agro Melchisedeci parentes habitaverint.

p. 218.

Σαλήμ δὲ ἢ πόλις.] Antiquissima est illa quaestio, utrum Hierosolyma, an Sicimorum oppidum fuerit Salem Melchisedeci domicilium; de qua vide quae Ferrerius aliique ad Gen. disputant, et novissime Salius noster in Annalibus. A. M. 2118. Communis et vera sententia est Hierosolyma potius quam Sicimorum urbem fuisse Melchisedeci regiam. Quod isti pluribus affirmant.

Μετὰ γενεάς δεκάδυό τῆς τοῦ Αὐτί.] A Levi ad Sadok filium Achitob, qui sub Davide summum Sacerdotium tenuit, II. Reg. cap. VIII, 17. γενεαί sunt XIII non XII. Ab Aarone non VII, sed X numerantur I par. cap. VI. Quarum laterculum proposuimus.

1 Levi	8 Bocci
2 Kaath	9 Osi
3 Hamram	10 Zarajas
4 Aaron	11 Merajoth
5 Eleazar	12 Amarias
6 Phimees	13 Achitob
7 Abisue	14 Sadok

Sadok X. est post Aarone[m], post Levi XIII. Sed in priori numero μετὰ γενεάς δεκάδυό infinite dictum ab erroris culpa scriptorem vindicat. Haec autem, ἑβδόμη δὲ ἀπὸ τῆς Ἀαρὼν διαδοχῆς, excusari non possunt, cum sint X. Ad haec pro ἑβδόμης crediderim ἑπτά scribendum esse, ut ad μετὰ referatur. Nam in arithmetica nota deceptus est librarius.

N. III. Καὶ ἐτι μὲν ὁ Μεγαλειδεύς.] Quod sit acumen in illa Epiphanii rationatione, vix assequi possum. Ut hominem fuisse Melchisedecum ex apostolo demonstrat, haec illius verba proponit: ὁ δὲ μὴ γενεαλογούμενος ἐξ αὐτῶν δεδεκάτωκα τὸν πατριάρχην. Ex quibus ita colligit: ὅλον οὖν ἐτι ἐξ αὐτῶν οὐ γενεαλογεῖται. Quae nihil ad institutum probationem attinent, nec illis omnino verbis hominem extitisse docet apostolus. Quare mendosus hic locus videtur, et ita corrigendus: ὅλον οὖν ἐτι ἐξ ἐτέρων γενεαλογεῖται. Nam ex eo, quod apostolus dicat, Melchisedecum οὐ γενεαλογεῖσθαι ἐκ τοῦ Ἀβραάμ, aut ἐκ τῶν Ασυρίων, utcumque sequitur ἐξ ἐτέρων γενεαλογεῖσθαι, hoc est externae, diversaeque ab illis stirpis fuisse.

Ἡλιας ὁ Θεοβίτης.] Eliam e sacerdotali fuisse stirpe Hebraeorum fert opinio, qui eundem illum faciunt cum Phinees Eleazari filio. Hanc opinionem refert p. 219. Kimchius ad lib. III. Reg. cap. XVII., nec in ea tamen acquiescit; amplectitur autem Elias in voce Thisbi. Neque vero id Hebraei veteres omnes arbitrati sunt. Siquidem ex eodem Davide constat nonnullos e tribu Gad, alios e tribu Benjamin Eliam oriundum putasse. Ipse autem certi nihil affirmat. E Christianis praeter Epiphanium, Alexandrinum Chronicon pag. 376. sacerdotalem Eliae originem adscribit additque Thisbiten dictum a Thisbi sacerdotali urbe in Arabia. Quod ex libro de Vita Prophetarum, qui Epiphanii nomine inscribitur, mutuatum videtur. Ἡλιας, inquit, ὁ προφήτης ὄτος ἦν ἐκ Θεοβίων, ἐκ γῆς Ἀράβων, ἐκ φυλῆς Ἀσυρίων, Ασυρίτης, οὐκὼν ἐν Γαλααδ, ἐτι ἡ Θεοβίς δῶμα ἦν τοῖς ἱερεῦσι δεδομῆν. Quem ad locum superintendens nescio quis e Lutheranis qui novissime librum illum de prophetis interpolavit, mirifice aestuat, ut illas voces, ἐκ γῆς Ἀράβων, expungat. Quas quidem parenthesi inclusit, ut alienas esse significet. Si enim, inquit, Thisben in Arabia collocabimus, non amplius ad cives Gileaditicos, vel ad regnum Israeliticum pertinebit. Hic coniecturam suam adtexit; et videlicet quaerenda occasio fuit adversus monachos declamandi, quorum inscitia intrusas illas voculas suspicatur. Cum enim ἐκ φυλῆς Ἀσυρίων legeretur, aliaque ad marginem adnotata foret lectio, ἐκ γῆς Ἀράβων, ea crescente, inquit, monachorum barbarie in ipsam auctoris contextum recepta fuit. Sed in ea coniectura summam iste pastor imperitiam suam ac levitatem detexit. Neque enim scivit Arabiam olim latissime patuisse, ut non modo Transamnanae, seu Peraeae, optimam partem, sed etiam Coelesiriam ac Damascum complexa sit. Siquidem regio ipsa Basan et Galaaditis Arabia continebatur, auctore Hieronymo in II. Esa. et in Abdiam; ubi quae prius vocabatur Galesad, eam postea nominatam Arabiam, et postremo suo tempore Gerasam, observat. De Damasco Tertull. lib. III. c. Marc. cap. XIII., Damascus, inquit, Arabiae retro deputabatur, antequam transcripta esset in Syrophaoenicem. Arabiae itaque nomine liber ille de Prophetarum Vita Galaaditidem intellexit. At Kimchius ita nominatum putat: מעיר ששמוה תושב הירדן hoc est, ab urbe, in qua primum habitavit; unde postea in Galaad migravit. Quae quidem Davidis verba Elias Levita Hebraeus doctissimus nequaquam intellexit. Nam illius sententiam sic exponit: והירדן סירש שבראשונדה ישב בעיר ששמה תושב ואחר כן ישב בגלעד בגלעד אבל לא סירש למה נקרא מתושבי גלעד. Hoc est: R. D. Kimchi sic interpretatur: Quod initio habitaverit in urbe, cuius nomen erat Toschab, postea vero in Galaad migraverit. Verum non explicat, quare dictus sit ex habitatoribus Galaad. Atqui aliter, nisi fallor, Kimchius accipiendus est. Non enim censet nomen urbis fuisse תושב, quod absurdum est, sed ibi, in ea scilicet urbe, hoc est Thisbi, principio consedissee. Quare legendum est שְׁמָהּ non שָׁמָהּ.

Neque verum est quod Elias subiicit, causam a Davide nullam afferri eum Eliam scriptura dicat esse ex habitatoribus Galaad, cum expressis verbis hanc ipsam significet: quoniam Thisbi profectus in Galaaditidem migraverit. Elias vero Levita urbem in Galaad Thisbi fuisse docet; quae cum ab Israëlitis post illam Gabionitarum cladem, qua Galaaditae pariter involuti sunt, Iud. xxi., solo esset aequata, plerique, qui caedem illam effugerant, reversi postea oppidum instaurarunt, ab eoque casu גלעד תרשבי גלעד nominati sunt. Quorum unus Elias fuit. Nam illis vixisse temporibus argumento est, quod tum superstes erat Phinees, quem eundem esse cum Elia magistris placet. Haec Levita. Quae sunt insulsissima. Fingamus enim Eliam esse Phinees, quomodo is ad necem quaesitus ab Israëlitis ac fuga lapsus credi potest, qui ab illorum partibus steterit, iisdemque praefuerit? Atqui hanc eadem de Phinees fabulam, quod idem sit cum Elia, habet Hieron. lib. Quaest. Hebr. in Paralip., cuius autoritate fretus Petrus Damianus Epist. iv. ad Nicol. Pontificem eandem pluribus exponit. Quod ne refutationem quidem meretur. Abulensis sacerdotem fuisse negat omnino, sed levissima coniectura, quod Galaaditidis incola nominetur. Imo vero saltem ex eo contrariae suspicioni locus; quoniam מתישבים ex inquilinis fuit, hoc est non indigena, neque ex illa tribu, sed peregrinus et in alieno solo degens. Verum in re dubia utraque larga divinandi ac somniandi copia est. Nos otiosi non sumus. Quod ad oppidum vero Thisbi pertinet, de eius situ nemo certi aliquid prodidit, nisi quod Tobiae i. ex lxx. translatione Thisbi, e quo oriundus fuisse Tobias asseritur, in Galilaea ponitur, supra Aser; quae in Latina minime reperiuntur. Sed et Maxius ad xi. Iosephus Θηβης pro Θισβης scribendum existimat. Iosephus lib. vii. cap. vii. Thesbonem Galaaditidos urbem Eliae patriam esse dicit.

[Ἀδελφός γέγονεν Ἰωδαῖ.] Hic est Ioiadas pontifex, qui sub Athaliae et Ioas sacerdotio functus est, sub hoc vero mortuus, cum vixisset annos cxxx. Tornielus anno mundi 3191. mortem illius, Ioas tricesimo quinto fere, consignat. Coepit autem Ioas, ex chronologia nostra, per. Iul. 3886.; proinde 35. eiusdem convenit in a. per. Iul. 3870., e quibus detractis 130 reliqui sunt 3740. Itaque anno per. Iul. 3741. praeter propter natus est Ioiadas, Roboami 2., annis post templi conditum plus minus xxxi. Quod si Ioiadae frater Elias fuit, et Achimaas filius, consequens est Azariam eundem esse cum Ioiada. Quippe libri i. Par. cap. vi. a Sadoq usque ad templi excidium sacerdotum series ista proponitur:

1 Sadoq	8 Sadoq
2 Achimaas	9 Sellum
3 Azarias	10 Helcias
4 Iohanan	11 Azarias
5 Azarias	12 Saraias
6 Amarias	13 Iosedec
7 Achitob	

p. 221. Fuerit igitur Azarias idem ac Ioiadas, quod nonnullos arbitratos esse testatur Abul. in hunc locum lib. i. Paralip. Sane pertriciose res est Iudaeorum pontificum successio; quorum nomina apud Iosephum ab his quae in lib. Paralip. traduntur diversissima sunt. Expeditissima conciliandi ratio est, ut plerosque multiplici nomine praeditos affirmemus. Caeterum in sacerdotali Eliae ac Ioiadae stirpe duos praetermisit Epiphanius. Nam Aziam, qui est in Scriptura Ozi, filium fuisse Phinees tradit, cum eius pronepos fuerit. Omisit enim Abisue et Bocci.

[Ἦ μόνον ἐν ταῖς Παραλειπομένοις.] De Eliae stirpe in Paralipom. libris quod

sciam verbum nullum. Alioquin sublata omnis esset illa de Eliae quaestio, si de qua tribu natus esset vel levissime significaret.

Σαμαρείται μὲν γὰρ τούτων.] Ita sensisse Iudaeos declarat Hieron. ad Evagrium Epist. cxvii. et ex Midrasch Agada docet R. Selomoh in xiv. Gen. nec non et Aben Hezra. Nec dubium est, quin ex Hebraeorum et Latinorum rationibus congruant tempora. Nam Abrahamo supervixit Sem annos xxxv. At ex lxx seniorum editione nequaquam conveniunt, ut recte colligit Epiphanius. Verum de hac Iudaeorum aut Samaritanorum opinione, ac caeteris de Melchisedeco veterum erroribus, pluribus agit Hieron. loco citato, copiosissime vero recentiores sacrarum literarum interpretes et chronologi; ut eo minus in hac quaestione commorari necesse sit.

Ὅτι γὰρ Ἀβραὰμ ὑπέρχεν.] Falsus est aliquot annis numerus iste. Nam ut ex Genea. xvi. cap. constat, lxxxv duntaxat annorum erat Abrahamus cum Agar ancillam duxit, quod posterius est expeditione illa contra Reges iv.

Καὶ ἐξέβαλεν αὐτῷ ἄρτον.] Egregius hic locus ad tuendam ab haeticorum calumniae communem PP. omnium auctoritatem ac sententiam, qui ex illis Genesios verbis deducere solent, Melchisedecum ad usum sacrificii panem et vinum protulisse, et eo ipso sacrificio incrementum Christi corporis ac sanguinis adumbrasse sacrificium. Quod et Hieron. docet Epistola ad Evagr. et veteres, uti dictum est, propemodum omnes; quorum testimonia a catholicis scriptoribus iam dudum studiosae collecta sunt. Sed eximius atque imprimis disertus est, qui mihi forte nunc occurrit Clementis Alexand. locus lib. iv. Strom. Μελοισιδικ βασιλευς Σαλήμ, ὁ ἱερεὺς τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ὁ τὸν οἶνον καὶ τὸν ἄρτον τὴν ἡγιασμένην δεδοὺς τροφήν εἰς τύπον εὐχαριστίας. Vide August. Epist. xcv.

Ὁ δὲ τοῦ Ἀβραὰμ πατήρ.] Quod Abraamum anno aetatis suae lxx. genuerit Thare diserte scriptura docet, ac tergiversationem omnem excludit. Nec aliter vetustissimi quique patres eum locum interpretati sunt, ut vel contrariae opinionis patroni fateri coguntur, qui contra Mosis auctoritatem, non lxx., sed cxxx. Thare anno natum patriarcham videntur asserere. Viderint illi quam recte tot saeculorum, adeoque PP. omnium consensum repudient. Nos quae ab illis opponuntur tanti esse non credimus, ut propterea lucere meridie negandum sit.

Iam vero hac in generationum descriptione non ab Hebraicis modo fontibus, sed etiam a lxx seniorum numeris, cuiusmodi hodie extant, aberrat Epiphanius. Dabo hic Hebraeorum ac Graecorum seriem, ut quae observanda sunt facilius quisque percipiat. p. 222.

Hebraeorum et Latino- rum series.	Ex editione vulgata lxx seniorum.	Vixerunt post generationem. Ex Hebr. et Latina.	Vita integra.
Sem post diluivium genuit anno	2	500	600
Arphaxad	35	303	338
Sala	30		
Eber	34	408	433
Phaleg	30	430	464
Reu	32	209	239
Seruch	30	207	239
Nachor	29	200	230
Thare	70	119	148
Abraham		135	205
Colliguntur ad Abraam ortum anni	292	Colliguntur ad Abraam ortum anni	1172

Atqui ex Epiphaniai ratione colliguntur anni dumtaxat DCCCCLII a diluvio ad Abraami ortum. Differentia est annorum CCXXX , qui in LXX seniorum editione ex CXXX Cainan, et centenis Nachoris consurgunt. Vulgo enim Nachor CLXXX tribuuntur, ab Epiphaniai vero LXXIX . At vero in praefatione huius operis et in Ancorato num. CXVI easdem illas γενεὰς pertexens Cainan inseruit. Ut illud appareat, LXX seniorum editionem hac in parte variam et interpolatam fuisse. Nam alii codices Cainan ascisciebant, alii expungebant. Siquidem apud Eusebium edit. Graecae pag. 9. ex Africano et LXX interpretibus, nec non ex Samaritanorum Hebraicis exemplaribus, in huius genealogiae contextu Cainan omisus est, nec annorum summa DCCCCLII excedit a diluvio ad natalem Abraami, quot videlicet annos Epiphanius hoc loco numerat. Quare Eusebium hic quidem secutus est.

De Cainano vetus est quaestio, quae a recentioribus vario disceptari solet. Mihi praetermittendus omnino videtur, cum nec in Hebraica veritate, nec in Latinorum editione extet uspiam. Quod enim vitium in Hebraeos codices irrepisse nonnulli statuunt, nimis hoc otiose fingitur. Lucae autoritas graviolem facit controversiam. Sed et huic a piis et eruditis viris iam pridem satisfactum est. Cum enim Graecorum codices Cainanum exhiberent, Lucas, qui Graecis scribebat, non aliunde genealogiam istam, quam ex illorum libris scripsit, ideoque et Cainanum inseruit, quem si alioqui praetermitteret, Graecos ipso offenderet. Quare nihil alterutram in partem affirmans, quas in Graeca editione generationes repererat, simpliciter reddidit. Quemadmodum si quis Aethiops catholicam ad fidem perducere volens regum illorum successionem ex vulgatis eorum annalibus exciperet, tametsi quispiam intrusus in numerum fuisset, non haec catholici scriptoris, sed historiarum et annalium esse culpa crederetur. Hoc ego cum Ferrerio nostro, Iansenio, Genebrardo aliisque doctis et piis scriptoribus probabile censeo.

Ἐξερ δὲ γενεὰ τὸν Φαλῆα.] Mendum est non Epiphaniai, sed librarii in numerorum nota. Leg. itaque $\rho\lambda\delta'$ ut ex sequenti collectione perspicue constat.

Κατὰ δὲ ψῆφον ἄλλον ἀντιγράφων.] Quasnam illa sint exemplaria, quae ab ortu Sem ad LXXX , vel XC . Abraami annos putent DCCXXVIII , hoc est a diluvio ad Abraami ortum COCXLVIII , comperire non potui. Neque enim Hebraica aut Samaritana, aut postremo LXX seniorum editiones ita numerant. Quocirca vereor ut integrae sint numerales Epiphaniai notae. Secundum Samaritanos et nonnulla LXX interpretum exemplaria, quae a diluvio ad ortum Abraami annos numerant DCCCCLII , additis CLXXX . fiunt ab ortu Sem ad LXXX . Abraami anni MCCXXI .

N. IX. Τὸ γὰρ μυγαλιδίων.] Nicander Ther.

Τυφλὴν τε, ἀμερδὴν τε βροτοῖς ἐπὶ λοιγὸν ἄγουσιν

Μυγαλὴν τροχοῖσιν ἐν θηήσκουσιν ἀμάξαις.

Scholia docent in rotarum orbitis deprehensum murem araneum, quod caecus sit, illic interfici. At Plinius lib. IX. cap. XVII. *Iidem ubicumque sint, orbitam si transiere, moriuntur*; quasi non obritu rotarum, sed vi quadam orbitis ipsis indita conficiantur.

Εἰς λώβησιν κελφας.] Diu quid esset κελφας λώβησιν ignoravimus: tametsi doctissimos plerosque viros, ac praesertim medicos de ea voce consultuissemus. Quare Graecum ipsum nomen in Latina interpretatione exprimendum putavimus, et ad marginem haesitationem nostram ingenue professi sumus. Inter omnes, quos adhibui, constabat depravatum hoc esse vocabulum. Quibus ne assentiret obstabat, quod aliis in locis sine ulla varietate vox eadem repetita legeretur.

Vult haeresi LXVI. n. ix. et xxviii., ubi Manichaeorum hoc esse decretum asserit, ut qui hominem occiderit εἰς κλιφῶν σώμα, ἢ εἰς μῦν, ἢ εἰς ὄφιν transiret post obitum. Tandem vero a Graecis ipsis didici vulgari Graecorum idiotismo κλιφῶν appellari τὸν λατῶν et κλιφίαν lepram. Qua in significatione vocis acquiescendum arbitror. Neque enim apud scriptorem ullum vox haec a me lecta, nec uspiam reperta. Caeterum qui a mure araneo loti fuerint, haec ipsa, quae narrantur ab Epiphanio, experiri eos autor est Aëtius lib. xiii. cap. xiv. *Qui igitur ab eo mori sunt, ait, his vulnera manifesta fiunt. Quadrifido enim ordine vulnera conspiciuntur. Et sanguis quidem primum purus promanat, paulo post vero saniosus. Animal enim ipsum putrefactione occidit. Conueverunt enim bullae exurgere, quas si quis dirumpat, carnem subiacentem faeculentam videbit per fissuras disparatam.* p. 224. *Inflatio autem sequitur demorsos.*

To δικαίωμα ὑπέρχει.] Hebraicum est מוֹשֶׁבֶת, mos, consuetudo, proprium quiddam. Ius in scripturis plerumque redditur, quod tamen ad iustitiam et aequitatem referre non perpetuo licet. Ut cum i. Reg. cap. viii, 11. Samuel Israëlitis regem postulantibus regni ius exponit: *Hoc erit ius regis, qui imperaturus est vobis.* Τοῦτο ἔσται τὸ δικαίωμα τοῦ βασιλέως τοῦ βασιλεύοντος ἐφ' ὑμᾶς. Ubi vox ipsa iuris non sic interpretanda videtur, quasi quae sequuntur regibus facere atque usurpare licuerit, quae magna ex parte iniqua ac nefaria sunt, sed ius pro prava consuetudine et παραχρήσει sumitur i., quemadmodum R. Levi et R. David explicant: ואדשבו אבל רצה שמואל ליראם ולבהללם והודיע מדו שיעשה המלך כשיתחזק על ממלכתו כשיקשה להם ממדו שאי אפשר לעשותו מצד משפטי התורה. *Existimo regi nequaquam ea licuisse omnia, quae commemoravit. Verum Samuel perterrefacere illos ac metum incutere voluit, et indicavit quatenus rex facturus esset, ubi semel regnum suum constituisset, quando durius illis onus imponet quam ex legis praescripto facere possit.*

AD HAERESIM LVI, QUAE EST BARDESANITARUM.

N. I. De Bardesane meminit Eusebius lib. v. cap. ultimo, August., Philastrius, Theodoretus et alii. Vide Ann. Bar. a. cxxxv.

Ἀπολλωνίω δὲ τῷ τοῦ Ἀνωίνου.] Hic est Apollonius Chalcidensis, de quo Eusebius in Chron.

Φόρτον ἀσυνείκαστον.] Hoc est quod nulla coniectura prae copia ac pretio potest assequi. Quod simplicius mihi videtur quam quod Casaub. placebat ἀσυνείκαστον, sic enim legit idem esse atque minime congruentem.

AD HAERESIM LVII, QUAE EST NOETIANORUM.

N. I. Τῆς Ἐπίσου πόλεως.] Theodoretus Smyrnensem facit.

Διὰ τὸ μηδένα πρὸ αὐτοῦ etc.] Imo diu antequam Noëtus emergeret, idem ille error patronos habuerat, ut ex Tertull., Cypriano Ep. lxxiii., Ignatio Epist. ad Philipp. colligit Pamelius et Baronius. Hos vero Patripassianos appellat Cyprianus et Marius Victorinus i. c. Arium.

N. III. Ἰδοῦ συνήσαι ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός.] Isa. xlii. ita legitur: Ἰακώβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήφωμαι αὐτοῦ· Ἰσραὴλ ὁ ἐλεχτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχὴ μου· δεῖξά μοι τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. Ubi priori illa, ἰδοῦ συνήσαι, nusquam comparant; quae ab Epiphasio constanter praefixa sunt, quoties Isaiæ locum illum citavit, quod saepius fecit. Nam haec vocabula Ἰακώβ, Ἰσραὴλ apud lxx. obelo notata

sunt, et a caeteris interpretibus omissa, cum in Hebraeo minime reperiuntur, ut testatur Eusebius lib. ix. de Demonstr. Evang. Iam vero pro his, προσέθηκετο αὐτὸν etc., quaedam edit. habebant olim ὃν ἤρετισαν ἡ ψυχὴ μου, Al. ὃν ἤρετσα, εἰς ὃν ἠυδόκησεν etc.

p. 225. N. vi. Ὡστερρε κακῶ κυνὶ ὄνομα λέων.] Insignis ad eandem sententiam locus est ex Helladii Chrestomathis apud Photium: Ὅτι τὸ μὴ λέγειν ὄσφρημα πᾶσι τοῖς παλαισῖς μὲν φροντῖς ἦν, μάλιστα δὲ τοῖς Ἀθηναίοις. Διδ καὶ τὸ δεσμωτήριον οὐκῆμα ἐκάλουν, καὶ τὸν δῆμιον κοινὸν, τὰς δὲ Ἐρηνύας Εὐμνίδας, ἡ Σεμνὰς θεὰς, τὸ δὲ μῦθος ἄγος, τὸ δὲ ὄφος μῆλι, καὶ τὴν γολῆν γλυκίσταν, τὸν δὲ βόρβορον ὀχετὸν etc. Ita apud Hebraeos יִיִיִיִיִי est caecus, cum et radium significet a splendore. Quod vero mel acetum apud Atticos dictum sit, id ex Plinio confirmari posse videtur, qui lib. xi. cap. xv., in omni melle quod per se fluit, acetum dici memorat. Quamquam nos *acerum* legendum esse disputavimus ad Themistium.

AD HAERESIM LVIII., QUAE EST VALESIORUM.

N. i. Καὶ τὸ μὲν ὄνομα Ἀραβικόν.] Imo Latinum *Valens*.

Καὶ αὐτοὶ δὲ περὶ ἀρχῶν.] Videtur nonnihil deesse, quod suspensa sit horum verborum sententia, οὕτως δοξάζουσι.

Καὶ ἐπὶ συμπέλοις δῆσαντες.] Aut depravata, aut ignota mihi vox est συμπέλοις. In qua divinationibus ac coniecturis ludere facile est.

N. iii. Ὅσοι δὲ εἰς τὸ πρόχειρον.] Exscripsit hunc Epiphanii locum Anastasius episcopus Nicenus Qu. LXXIX. tom. i. Bibl. PP. ubi Matth. locum illum ex cap. xix. plurimorum patrum collectis sententiis illustrat.

AD HAERESIM LIX., QUAE EST NOVATIANORUM.

De poenitentiae veteri in ecclesia ratione diatriba.

Quae fuerit Novatianorum Haeresis.

Ecclesiasticae rei functionisque praecipua pars poenitentia eiusque usu et administratione continetur. Testantur id imprimis vetera omnia concilia et SS. PP. decreta, quae hac in una re gubernanda et constituenda potissimum laborant, ac de poenitentium variis ordinibus et gradibus, deque singulorum tempore, modo ac ratione studiose praescribunt. Quam quidem christianae disciplinae partem, unaque et ecclesiae potestatem oppugnare, ut olim Novatiani, sic nostrates haeretici omni ope ac ratione conantur. Quae mihi causa satis idonea visa est, cur de poenitentia ipsa ad hanc Novatianorum haeresim plenius aliquid vellem uberiusque disserere. Neque vero quae ad eam attinent, universa complectar, sed ea scilicet attingam quae ad Catharorum haeresim atque Epiphaniī disputationem illustrandam necessaria videntur. Ac primum de illius sectae ac schismatis autore, deque eius dogmate pauca quaedam e multis libanda sunt.

p. 226.

In quo plerosque veterum patrum, ac potissimum Graecorum, aberrasse constat, qui duos sectae huius architectos in unum miscent, similitudine nominum decepti, Novatum et Novatianum. Quorum ille Africanus episcopus fuit, cuius turpissimam ac flagitiosissimam vitam, avaritiae sordes, credulitatem, nefanda parricidia describit Cyprianus Epist. XLIX. Idem vero, cum in lapsorum gratiam, quos Cyprianus diuturniore severioreque disciplina coercendos decreverat, Felicissimus presbyter schisma conflasset, ad huius factionem adhaerescens Africanam imprimis ecclesiam permiscuit. Inde Romam navigans Novatianum illic

presbyterum reperit, quem ob praelatum sibi Cornelium papam odio invidiaque flagrantem animadvertens, communicatis cum eo consiliis, aliud et a priore longe diversum schisma condidit. Non enim lapsorum ut causam susciperet eosque quamprimum paci et ecclesiae restitueret, a Cornelii communione discessit, sed e contrario quod nimiam eius in illis reconciliandis facilitatem lenitatemque damnaret. Sic igitur Novatianorum secta ab ambobus illis autoribus profecta, a posteriore praesertim, hoc est Novatiano, magnum incrementum accepit. Sed Graeci, uti dixi, patres unum duntaxat sectae conditorem nominant, Novatum, sive Νουάτων, Romanum presbyterum, quemadmodum Euseb. l. vi. Hist. c. xxxv., Theodoretus, Epiph. hoc loco, Gregorius Nazianz., adeoque Socrates, Novatianus et ipse, et complures alii. Imo etiam e Latinis August. lib. de Haer., Philastrius, Ambr. in LL. de Poen. Distinguit autem Cyprianus passim in Epist. et Pacianus, ac Latini omnes, qui de hac haeresi subtilius disputarunt.

Iam Novatiani dogma quale fuerit Epiphanius statim initio haeresis aperit, nimirum pronunciaasse ipsum nullam salutis spem superesse lapsis, quod unum duntaxat esset poenitentiae genus in baptismo. Quod ita Theodoretus concipit: μή χρῆναι τοῖς ἀρνηθέντας σωτηρίας τυχεῖν. Verum non ea Novatiani opinio fuit, eos qui gravioris peccati noxam contraherent, ab omni spe consequendae salutis excludi. Nam et illos ad capessendam poenitentiam hortari solebant, et ut divinam clementiam lacrymis ac sordibus elicere identidem admonebant. Sed hoc unum negabant, ad ecclesiae ac fidelium communionem recipi amplius oportere, neque penes ecclesiam reconciliandi ius ullum ac potestatem esse. Quippe unicam illam peccatorum indulgentiam in illius arbitrio versari, quae per baptismum obtinetur. Declarat haec Socrates lib. rv. cap. xiii. Scripsisse videlicet Novatum ταῖς πανταχοῦ ἐκκλησίαις, μὴ δέχεσθαι τοὺς ἐπιτεθυκότας εἰς τὰ μυστήρια, ἀλλὰ προτρέπει μὲν αὐτοὺς εἰς μετανοίαν, τὴν δὲ συγχώρησιν ἐπιτρέπει θεῷ τῷ δυναμένῳ καὶ ἔφουσίαν ἔχοντι συγχωρεῖν ἁμαρτήματα. Sed et Ambrosius l. i. de Poenitentia c. ii. cum ita illos redarguit: *Quid autem durius, quam ut indicant poenitentiam, quam non relaxent, cum utique veniam negando incentivum auferant poenitentiae? Nemo enim potest bene agere poenitentiam, nisi qui speraverit indulgentiam.* Haec Ambrosius. Qui paulo post Novatianorum doctores ait, *omnia peccata Stoicorum quodam more paribus aestimasse mensuris*, hoc est, ut sequenti capite docet, nullo criminum delectu habito omnibus ex aequo veniam negasse, itaque sensisse Novatum. Perperam enim, ut monuimus, Novatum pro Novatiano solet usurpare, cum hoc, quod ipse narrat, Novatiano potius congruat, qui Stoicae sectae ac philosophiae sese dederat. At Novatiani magistri sui acerbum nimis austerumque decretum ea moderatione temperarunt, ut gravioribus duntaxat criminibus veniam negarent, levioribus tribuerent. Sic enim Ambrosius: *Sed aiunt se exceptis gravioribus criminibus relaxare veniam levioribus. Non hoc quidem autor vestri erroris Novatus, qui nemini poenitentiam dandam putavit, ea scilicet contemplatione, ut quod ipse non posset solvere, non ligaret; ne ligando sperari a se faceret solutionem. In eo igitur patrem vestrum propria damnatis sententia, qui distinctionem peccatorum facitis, quae solvenda a vobis esse putetis, et quae sine remedio esse arbitremini.* Atque ut propius ad ea disputanda veniamus, quorum causa longius in hac diatriba procedere statuimus, sciendum est non pro eo, quod lapsos ad communionem et ecclesiasticam pacem admittendos negarent, Novatum et Novatianum haereticos habitos atque ab ecclesia catholica proscriptos fuisse, sed quod nullum ad eos reconciliandos condonandaque delicta ius in ecclesia esse perfidiose ac crudeliter asseverarent. Quod, inquam, clavium, ut

vocant, potestatem ecclesiae ac sacerdotibus detraherent, ut reliquos eorundem errores omittam, Novatiani tanquam haeretici damnati sunt. Alioqui lapsos, haec est idololatriae contagione pollutos, in perpetuum ab ecclesia summovere nondum pro haeretico decreto cognitum fuerat. Quinetiam praeiis illis florentis ecclesiae temporibus certis peccatorum generibus communionem interdictum, et quidem perpetuo fuisse, quamplurima concilia ac SS. PP. testimonia declarant. Quod cum ad antiquam ecclesiae disciplinam cognoscendam pernecessarium sit, et ad varios usus opportunum, nos quae de ea re longo studio ac diligenti lectione conquisivimus, in theologorum potissimum gratiam paulo accuratius explicabimus.

QUIBUSNAM PECCATORUM GENERIBUS ET QUATENUS NEGATA COMMUNIO SIT IN ECCLESIA VETERI.

Nullum esse delicti flagitiique genus, quod non eadem illa, quae ligare ac retinere potest, solvere ac remittere possit ecclesiae potestas, neque probandum hoc loco est, neque ab aliis quam ab evangelii atque ecclesiae desertoribus in controversiam adducitur. Huius vero potestatis usum, cum in eiusdem ecclesiae arbitrio positus sit, varie temperatum et administratum esse non dubium est, et ad continentiam sancientiamque disciplinam severioribus interdum legibus et institutis adstrictum. Quocirca sub ipsum Christianae religionis exordium, flagrante peraeque studio pietatis et improbitatis odio, multo et graviores in delicta poenae et diuturniores constitutae sunt. Quae res eo usque progressum habuit, ut atrocioribus quibusdam sceleribus venia indulgentiaeque funditus denegata fuerit, nunquam ut cum ecclesia reconciliari possent. Quod ut ab hodiernis moribus et institutis abhorrens ne quis incredibile forsitan arbitretur, autorem dabo Tertullianum, qui in libro de Pudicitia clare id ac diserte testatur. Scripsit autem hunc librum cum iam ex catholico Montani factus esset aesecla, adversus Zephyrini papae decretum, quo is adulteros post poenitentiam admittendos edixerat: *Pontifex scilicet maximus* (Tertulliani verba sunt), *episcopus episcoporum dicit, ego et moechiae et fornicationis delicta poenitentia functis dimitto*. Quod summi pontificis edictum Tertullianus oppugnans ex eo redarguit quod cum tria sint gravissima scelera, idololatria, homicidium et adulterium, exclusis et in perpetuum reiectis duobus reliquis solum adulterii crimen ad veniam exceperit. *Quid agis, inquit, mollissima et humanissima disciplina? Aut omnibus eis hoc esse debebis (beati enim pacifici), aut si non omnibus, nostra esse. Idololatriam quidem et homicidam semel damnas, moechum vero de medio excipis, idololatriae successorem, homicidii antecessorem, utriusque collegam? Personae acceptatio est, miserabiliores poenitentias reliquisti. Plane si ostendas de quibus patrociniis exemplorum, praeceptorum coelestium, soli moechiae et in ea fornicationi quoque iamnam poenitentiae expandas*. Haec cap. v. At postea cap. ix.: *Hinc est quod neque idololatriae, neque sanguini pax ab ecclesiis redditur*. Quae quanquam Montani iam imbutus errore scripserit, ex ipsa tamen argumentandi ratione colligitur, certis criminibus pacis ac veniae spem per illa tempora subtractam fuisse. Ut enim ex eo, quod in libro de Ieiunio contra Psychicos catholicos reprehendit, quod unico Quadragesimae ieiunio contenti caetera a Montanistis inventa repudiarent, quadragesimalis ieiunii vetustas hoc ipso Tertulliani testimonio contra haereticos hodiernos adstruitur, ita profecto duobus illis saltem, vel tribus initio peccatis pacem nullam ab ecclesia concessam, ex eiusdem autoritate ac ratio-

conclusionem concludi non immerito potest. Ac nescio an et idem Pacianus Barcilonensis episcopus docuerit in Paraenisi ad Poenit., quae est tomo III. Bibl. PP. In qua peccatorum genera duo distinguit: alia quae capitalia vocat, quaeque Iohannes Epist. I. cap. V. ad mortem esse dixit. Ea vero non alia sunt quam tria illa quorum Tertullianus meminit, idololatria, fornicatio et homicidium, quae Act. XV. in synodica illa apostolorum epistola nominatim prohiberi putat. *Despectus, inquit, in multis spiritus sanctus haec nobis capitalis periculi conditione legavit. Reliqua peccata meliorum operum compensatione curantur. Haec vero tria crimina, ut basilisci alicuius affectus, ut veneni calix, ut lethalis arundo, metuenda sunt.* Ac nonnullis interiectis: *Haec quicumque post fidem fecerit, dei faciem non videbit. Desperavere tantorum criminum rei. Quid vobis ego feci? Nunquid non fuit in potestate ne feres? Nullusne admonuit? Nemo praedixit? Tacuit ecclesia? Nihil evangelia dixerunt? Nihil apostati comminati sunt? Nihil rogavit sacerdos? Quid quaeritis sera solatia? Tunc decuit, cum licebat. Dura ista vox est, sed qui vos felices dicunt in errorem vos mittunt etc.* Haec igitur persuadere possunt in Hispania saltem pristinam illam disciplinae servitatem Paciani tempore viguisse. Tametsi ne id penitus affirmem, prohibent illa quae proxime subfluxit. *Accipite remedium, si desperare coepistis, si miseros vos agnoscitis, si timetis.* p. 229. Nisi hoc fortasse remedium ad solam poenitentiam pertineat, quae in eo genere peccati relaxanda nunquam fuerit.

Ex iisdem, nisi fallor, fontibus Eliberitani concilii decreta illa profecta sunt, quorum severitas paulo nonnullis acerbior visa eo demum illos impulit, ut ei concilio culpam et errorem affingerent. Contra quos alii Innocentii decreto pugnant, qui in Epist. III. cap. II. tacito nomine illius auctoritatem tuetur et excusat. Ego tam hos, quam illos aberrare censeo. Sed concilii Canones imprimis animadvertendi sunt. In his multa adversus superiora illa et atrocissima crimina sanciantur, ac plerumque ne in vitae quidem exitu communico conceditur. Nam in Primo Canone ita PP. constituunt: *Placuit ut quicumque post fidem baptismi salutaris aetate ad templum idoli idololatraturus accesserit, et fecerit quod est crimen capitale* (al. lectio *quod est crimen principale, quia est summum scelus*), *nec in fine eum communionem suscipere.* Rursus Can. II. *Flamines, qui post fidem lavacri et regenerationis sacrificaverint, eo quod gemnaverint scelera, accedente homicidio, vel triplicaverint facinus, cohaerente moechia, placuit eos nec in fine accipere communionem.* At Can. III. *Si non immolaverunt, sed munus tantum dederunt, placuit in fine eis praestare communionem, acta tamen legitima poenitentia.* Item ipsi, *si post poenitentiam fuerint moechati, placuit ulterius his non esse dandam communionem, ne lusisse de dominici communionem videantur.* Rursus Can. VII. *Si quis forte fidelis post lapsum moechiae, post tempora constituta acta poenitentia, denuo fuerit fornicatus, placuit eum nec in fine habere communionem.* Tu caeteros consule, quorum plerique ad eandem severitatem implicati sunt. In his communionis nomine tant qui eucharistiam dentant intelligant; quasi a peccatis exsoluti fuerint illi quidem, sed dominici corporis minime facti particeps. Quibus nullo modo ab eruditis conceditur. Neque enim veteris ecclesiae ritu ambo ista seuncta fuisse putant, neque quisquam pacem ac reconciliationem cum ecclesia quam nos *absolutionem* dicimus, obtinuisse videtur, quin una participandorum mysteriorum ius potestatemque sit adeptus. Nam post *σέβαστον*, qui quartus ordo poenitentiae fuit, in quo solam ad orationis communionem admittebantur, subinde nullo interiecto gradu *εἰς τὸ τέλειον*, quod ultimum erat ac perfectissimum, pervenire solebant. De quo sub finem disputationis

huius nonnulla disserentur. Videamus nunc quodnam de iis Innocentii iudicium extiterit, imo utrum de illis locutus omnino sit, quod plerique omnes existimant. Hic enim epistola III. ad Exuperium cap. II. ita scribit: *Et hoc quaesitum est, quid de his observari debeat qui post baptismum omni tempore incontinentiae et voluptatibus dedit in extremo fine vitae suae poenitentiam simul et reconciliacionem communionis exposcunt. De his observatio prior durior, posterior interveniente misericordia inclinatio est. Nam consuetudo prior tenuit, ut concederetur eis poenitentia, sed communicatio negaretur. Nam cum illis temporibus crebrae persecuciones essent, ne communionis concessa facilitas homines de reconciliacione securos non revocaret a lapsu, negata merito communicatio est, concessa poenitentia, ne totum penitus negaretur, et durio remissionem fecit temporis ratio. Sed postquam dominus noster pacem ecclesiis suis reddidit, tam depulso terrore communionem dari abeuntibus placuit, et propter domini misericordiam, quasi viaticum profecturis, ne Novatiani haeretici negantis veniam asperitatem et duritiam subaequi videamur. Tribuetur ergo cum poenitentia extrema communicatio etc.* Hunc Innocentii locum, quod in eo genere luculentissimus sit, totum adscripsimus. Cum autem ad Eliberitani concilii decreta nominatim respexisse, cum haec scriberet, Innocentium putent homines eruditi, mihi quidem non probant. Nam Eliberitanum concilium *καθόλου* de iis loquitur qui graviora et capitalia delicta commiserant, quae ad tria genera Tertullianus et Pacianus revocant; quos quidem, quocumque demum tempore admitti sese postulaverint, repudiandos decernit. At Exuperii sciscitatio ad eos tantum pertinebat qui post atrocia scelera poenitentiam in extremum vitae tempus distulissent. Alioqui cum infiniti canones de lapsorum ac quorumcumque peccatorum poenitentia et reconciliacione conditi fuissent, tam ante quam post Nicaenum concilium, cumque Nicaenum ipsum de lapsis recipiendis tam discrete sanxisset, inepta sane fuisset Exuperii illa quaestio, si univarse atque infinite percontatus esset. Sed nimirum alia, et a lapsis ac peccatoribus reliquis illorum separata causa fuit, qui poenitentiam ad instantis obitus periculum usque distulissent, quibus etiam moribundis olim interclusa communicatio est. Quod Cyprianus Epistola LI. ad Antonianum evidenter significat. Nam cum adversus Novatianos ita scripisset: *Miror autem quosdam sic obstinatos esse, ut dandam lapsis non putent poenitentiam, aut poenitentibus existiment veniam denegandam; postea ista subiicit: Et idcirco, frater carissime, poenitentiam non agentes, nec dolorem delictorum suorum toto corde et manifesta lamentationis suae professione testantes, prohibendos omnino censuimus a spe communicationis et pacis, si in infirmitate atque in periculo coeperint deprecari, quia rogare illos non delicti poenitentia, sed mortis urgentis admonitio compellit, nec dignus est accipere solatium qui se non cogitavit esse moriturum.* De iis et Exuperius interrogaverat, et respondet Innocentius, quibus negatam esse communionem mirum videri non debet, cum vel catechumenos, qui, quod nondum ecclesiae potestati subditi essent, humanius tractandi fuerant, eadem illa canonum severitas perstrinxerit. Nam qui baptismum in obitum usque prorogassent, non illis quidem quod petebant denegatum fuit, sed iidem velut infamiae notis inusti a sacerdote penitus arcebantur; quos etiam clinicos nominabant; quod in causa Novatiani testantur SS. PP. et conc. Neocaesariense decrevit Can. XII. De clinicis igitur, ut ita dicam, poenitentibus accipiendum est rescriptum illud Innocentii. Vel potius, cum et de illis agat praecipue, et eo narratio tota referatur, altius tamen negotium repetens, quid de omni peccatorum genere ecclesiae consuetudo tenuerit, in memoriam revocat; quod ad clinicos istos suspicamur postea fuisse restrictam.

Primum enim de libidinosis et incontinentibus rogatus de lapsis, hoc est idololatris nominatim decreta profert. Deinde cum poenitentiam sine communione concessam asserit, non tam istud ad clinicos quam ad quoscumque peccatores attinet. Atqui de moribundis duntaxat interrogabat Exuperius, et aliter dubitare, hominis erat parum in ecclesiae ritibus eruditi. Quamobrem verisimile est Innocentiam hypothesin ad thesim, hoc est generalem disputationem controversiamque revocasse et causam attulisse, cur aliquando tardis illis poenitentibus, olim vero etiam quibushbet graviorum criminum reis communionis spes praecisa fuerit. Nimirum, quo poenarum metu in officio Christiani continerentur, principio communione prohibito capitalium, uti dixi, scelerum conscios, nec unquam sive incolumes, sive moribundos, ecclesiae restitutos. Postea vero nondum poenitentia constituta pace poenitentiam quidem illis ac communionem indultam, qui mature ad eam petendam accessissent, caeteris in perpetuum reiecit. Ac postremo peccatis ecclesiae rebus etiam tardiores illos instante iam morte communionem impetrasse. Tria haec necessario distinguenda sunt ecclesiae tempora, ut dissidentes a se invicem gravissimorum patrum auctoritates concilientur. Et quidem prima illa severissimaque disciplina sub apostolorum tempora et ad Tertulliani fore saeculum obtinuit, quae a Zephyrino pontifice, quod ad moechiam spectat, paululum relaxata Cypriani temporibus maiores ad lenitatem progressus habuit. Fuit enim secundum illud maxime tempus quo nullum peccati genus a fructu communionis exceptum est, sed ita tamen, si temporius se ad poenitentiam applicarent. Nam tum eos, qui in obitum usque proferrent, penitus interclusos fuisse censeo. Tandem vero ne istis quidem negari communionem placuit, cum instaurata ecclesiae libertate plurimum de antiquorum rituum severitate ac duritia decessisset. Per haec incrementa paulatim, quantum arbitror, disciplina processit. Neque tamen ubivis terrarum et in omnibus ecclesiis moribus haec subinde recepta videntur, et cum aliae aliis citius adacivissent, veteris instituti ac severitatis reliquiae penes aliquas diu admodum resederunt. Nondum enim generali aliqua sanctione, qua omnes ecclesiae tenerentur, ea res constituta fuerat, aut illam certe tardius regionis alicuius consuetudo atque usus admisit. Quam in rem facit Cypriani dictum illud Epist. ad Anton. *Et quidem apud antecessores nostros quidam de episcopis istis in provincia nostra dandam pacem moechis non putaverunt, et in totum poenitentiae locum contra adulteria clausurunt, non tamen ab episcoporum suorum collegio recesserunt.* Haec ille Novatianum perstringens, quod ad intempestivam in lapsos crudelitatem, quod minime necessariam erat, dissidium adiunxisset, cum alioqui de lapsis quod vellet privatim sentire potuerit, nec ab ecclesiae societate divelli. Quod de Tertulliano perinde usurpandum erat, si tam iste quam Novatianus hactenus procederent, ut lapsos reconciliari non oportere dicerent, non autem veniae tribuendae ius ab ecclesia prorsus abiudicassent; quam ob causam merito tanquam haeretici damnati sunt. Iam vero ex illorum numero, quod spissius ac tardius in eam lenitatem infractos esse diximus, Hispanienses ecclesiae atque antistites recenseri debent, quos non magis quam caeteros omnes, adeoque ecclesiam initio totam tuetur excusataque pontifex. Volo enim Innocentii verba prudens lector animadvertat, *observationem, sive consuetudinem priorem tenuisse*, quod de provincialis synodi canone ac decreto nequaquam diceret, sed de eo utique ritu qui totius ecclesiae sit, aut maioris saltem partis consuetudine receptus. Quocirca praeclare id, quod superius positum est, hoc Innocentii testimonium confirmat, negatam maximis sceleribus olim communionem fuisse; qua postea permissa soli illi excepti videntur qui ad

p. 231.

p. 232.

extremum usque vitae periculum in delicto perseverassent. Unde in concilio Arelat. I. Can. XXXIII.: *De his, qui apostatant, et nunquam se ad ecclesiam repraesentant, nec quidem poenitentiam agere quaerunt, et postea infirmitate correpti petunt communionem, placuit eis non dandam communionem, nisi revaluerint et egerint dignos fructus poenitentiae.*

Est aliud insuper in illo Innocentii loco minima praetereundum, cum ait negatam fuisse communionem, concessam poenitentiam, ne totum penitus negaretur. Ex quo ita colligere licet: nisi poenitentiae nomine absolutionem Innocentius intelligat, quae a dominici corporis usurpandi iure distincta sit, de quo postea dicemus, quibusdam peccatoribus poenitentiam ita permissam esse, ut ea nunquam relaxaretur. Sic enim sese res habuit. Non temere quis ad poenitentiam admissus est, ut, quamvis nunquam in gratiam cum ecclesia reditus esset, tamen cum aliquo delectu publicam ad satisfactionem poenitentiamque reciperetur. Nam et in publica poenitentiae functione, vel citra absolutionis spem, suus quidam erat fructus, quod imprimis fidelium precibus commendatioribus essent. Quod si praeterea perpetua illa poenitentia damnatis gradatim, ut caeteris, ad quartam ultimumque ordinem liceret evehi, quam σύστασιν vocabant, non contemnendum operae pretium extitit, si minus ad pacem et eucharistiae participationem, ad interiorum tamen orationis caeterarumque rerum societatem transferri. Quamquam vix est ut credam perpetuis illis poenitentibus postremum illum gradum potuisse, quin potius tribus prioribus definitos illos esse suspicor. Ita apud Basilium Can. LXXXII. ad Amphil. qui Christum negaverit, inter *προσκλαίοντας* in perpetuum relegatur. *Ὁ τὸν Χριστὸν ἀρνησάμενος, καὶ παραβὰς τὸ τῆς σωτηρίας μυστήριον, ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ τῆς ζωῆς αὐτοῦ προσκλαίειν ὀφείλει, καὶ ἔξομολογήσθαι χρεώσεται, ἐν τῷ καιρῷ ᾧ ἐκβαίνει τοῦ βίου τῶν ἀγιασμάτων ἀξιόμνητος, πίστις τῆς κατὰ θεοῦ φιλανθρωπίας.* Ancyrantum vero Can. XXXII. eos qui voluntarium homicidium perpetraverint toto vitae tempore ὑποκτάσει subiciit: *κατὰ ἐκουσίω ὄφρων, ὑποκπιτέτωσαν μὲν, τοῦ δὲ τελείου ἐν τῷ τελει τοῦ βίου καταξιούσθεωσαν.* Atqui Balsamo ad Basilii Canonem non putat illos τῶν *προσκλαίωντων* gradu perpetuo fuisse damnatos, sed reliquos omnes ex Ancyranae synodi praescripto percurrisse; quod haud scio an verum sit, quoniam Ancyranus Canon satis commode ad eum sensum revocari videtur. Hoc vero, quod ex Innocentii epistola colligitur, etiam Cypriani autoritas comprobatur, qui in Epist. ad Anton. duo illa sic distinguit:

p. 233.

Miror, inquit, quosdam sic obstinatos esse, ut dandam lapsis non putent poenitentiam, aut poenitentibus existiment veniam denegandam. Aliud itaque fuerit, poenitentiam concedere, aliud poenitentes ad spem reconciliationis admittere. Quod in Novatianis nihilominus reprehendit Ambrosius lib. I. de Poen. cap. I. Quis autem durius, inquit, quam ut indicant poenitentiam, quam non relaxent? Sed alius Ambrosii saeculo iam usus percubuerat, nullum ut peccatorum genus amplius excluderetur. Nisi forte adhuc in Hispania quibusdam in locis antiqui moris vestigium extaret, eoque sensu Pacianus accipiendus sit, cum tria illa capitalia crimina nullam impetrare pacem veniamque pronunciat. Quorum conscios cum ad procrandandum nihilominus remedium hortatur, fieri potest ut ad capeendam sine ulla spe reconciliationis poenitentiam impellat. Certe negari non potest quin obscure ac perplexo de hac re Pacianus desputet, adeo ut ex Elibertano consensu asperiorum illam disciplinam expressisse videri possit.

Ex iis omnibus liquet procul a Novatianorum errore ac perfidia Elibertanos patres abfuisse, nec aliud omnino nisi aut priscam ecclesiae disciplinam, sed usum iam obliteratam, denuo revocasse, aut haerentem adhuc in Hispaniis novis legi-

bus adstrinxisset, cum capitalium scelerum rei, praesertimque trium, idololatriae, homicidii et adulterii olim, ut Innocentius docet, communi consuetudine veniam nullam et absolutionem obtinerent; non quod absolvi ab ecclesia non possent, ut Tertullianus asserbat, sed quod eius, quam amplissimam a Christo susceperat, potestatis usum certis finibus circumscripsisset.

Huic tam compertae explorataeque doctrinae nullos acris repugnatores intelligo quam qui antiquitatis ecclesiasticae minus periti veteris ecclesiae formam hodiernis ritibus institutisque metiuntur; quibus asperum et inhumanum videtur, homini ulli, qui commissi criminis dolorem ac poenitentiam prae se ferat, pacem et absolutionem denegari. Quod ipsum tamen olim certo in hominum criminumque genere servatum fuisse tot illa hactenus allata testimonia demonstrant. Quibus unum alterumve ad cumulam accedat, ut vel ab invitis assensum res ista mereatur. Ac primum idem non obscure Cyprianus indicat Epistola XIII. Cum enim lapsi quidam libellos a martyribus impetrassent, quibus freti recipi se in ecclesiae communionem impatienter peterent, consultus ea de re Cyprianus ita constituit: *Ut qui libellos a martyribus acceperunt, et praerogativa eorum apud deum adiutari possunt, si incommodo aliquo et infirmitatis periculo occupati fuerint, non expectata praesentia nostra apud presbyterum quemcumque praesentem, vel, si presbyter repertus non fuerit, et urgere exitus coeperit, apud diaconum quoque facere exhomologesin delicti sui possint, ut manu eis in poenitentiam imposita, veniant ad dominum cum pace.* Hoc illis duntaxat Cyprianus induluit, qui libellos a martyribus acceperant, caeteros, qui iis libellis carebant, expectare tandiu iussit, donec ecclesiae pax esset reddita. Quamobrem ne in praesenti quidem mortis discrimine posterioribus illis pacem tribuit. Alioqui nihil inter istos et priores interesset, quos tamen meliori aliqua conditione uti oportuit. At enim exhomologesin apud Cyprianum sacramentalem, ut vocant, confessionem non significat, neque pax absolutioque illa perinde sacramenti pars fuit, cum etiam a diacono manus imponi iubeat, nisi presbyteri copia suppeteret. De exhomologesi dicam postea pluribus. Quod ad pacem reconciliationemque pertinet, sciendum est duplicem in ea partem ac velut fructum extitisse. Nam et a peccatis, hoc est culpa ipsa, quam diurna poenitentia diluerant, absoluebantur, et in integram restituti ad perfectum cum ecclesia fidelibusque commercium ac divinarum mysteriorum communionem adhibebantur.

p. 334.

Cum igitur ab antistite vel sacerdote pacem acciperent, utrumque merebantur. Sin nulla sacerdotum esset potestas, tum ecclesiae tantummodo conciliati pacem a diacono impetrabant, cuius cumulam a sacerdote postmodum obtinerent. Quare Cyprianus libellis martyrum praeditos, si minus utrumque, alterum certe beneficium consequi voluit, quo eucharistiae saltem compotes fieri possent. Neque enim existimare licet, id quod hodie fit, prius illos a peccatis absolutos quam poenitentia, hoc est corporum poenis ac luctuosis sordibus ecclesiae satisfecissent. Huic affines, sed mitiores tamen reliquae illae canonum sanctiones ac patrum decreta sunt, quae peccatoribus nonnullis perpetuam poenitentiam ita praescribunt, nunquam ut communionem reconciliationemque, nisi in fine vitae perciperent. Cuiusmodi sunt Basilii ad Amphilochium Can. LXXIII., Ancyranus XXXI. iam a nobis citati. Accedit et Arelat. I. Canon XIV. *De his qui falso accusant fratres suos placuit, eos usque ad exitum communicare.* Toletanum quoque I. Can. XII. sanxit, *Ut episcopi vel diaconi filia, si devota fuerit, et peccaverit, et maritum duxerit etc., si vivente marito recesserit, et poenituerit, nullo modo nisi vita deficiens, accipiat communionem.* Sed et Valentinum Can. III. de iis qui se post

unam et sanctum lavacrum vel profanis sacrificiis daemonum, vel incesta lavatione polluerint, statuit: *Ut his iuxta synodum Nicaenam satisfactionis quidem aditus non negetur, ne infelicibus lacrymis, vel solatii ianua desperatione claudatur, acturi vero poenitentiam usque in diem mortis, non sine spe tamen remissionis etc.* In quo mirum est, cum Nicaenus Canon xi. eorumdem reos scelerum duodecim annis duntaxat satisfacere iubeat, atque ita reconciliari, Valentinus illos patres, qui se Nicaenam synodum sequi profitentur, tanto rigidiores ac severiores fuisse. Ad haec in synodo quae Side in Pamphylia contra Massalianos habita legitur apud Photium p. xviii. decretum est, ut quisquis post damnatam hanc haeresin seu verbis seu factis contagione illius infectum se esse prodiderit, nunquam in posterum admittatur, quamvis millies se poenitentium gradus omnes expleturum promittat: μηκέτι λοιπὸν χρόαν ἔχειν, μηδ' ἐν μυριάκις ἐπαγγελῆται, τὴν τάξιν ἀναπληροῦν τῶν μετανοούτων. Sic apud Eusebium l. vi. Hist. Eccl. c. μβ', vel xxxvi., Serapion senex vir egregius, quod in persecutione lapsus esset, tametsi communionem persaepe postulasset, nunquam est admissus. Οὗτος πολλάκις ἔδεικτο, καὶ οὐδὲς προσέσχεν αὐτῷ, καὶ γὰρ ἐτάθηκα: ut ad Fabium scribit Dionysius Alex., qui Novatiani, adeoque Cypriani aetate floruit. Addit nihilominus Dionysius moribundum iam Serapionem a se in communionem receptum. Haec et alia superiorum ex antiquiorum autoritate libata planum istud faciunt, nonnunquam absolutionem postulanti bus ex usu veteris ecclesiae denegatam fuisse, imo vero ne

p. 235. in ipso quidem mortis periculo plerisque concessam. Hic iustis de causis ambigitur, utrum austiore illo Tertulliani saeculo, quo peccatis quibusdam spem omnem reconciliandae gratiae praereptam docuimus, ne in vitae quidem exitu repraesentata communio sit, idque vulgo ac passim observatum fuerit. Sunt qui ante Cypriani tempora morem hunc in ecclesia viguisse censent; quo quidem, ut ingenue profitear, Tertulliani ac reliquorum qui disciplinae istius meminerant pensiora testimonia sunt. Sed et Cyprianus, quoties instante obitu communionem lapsis impartiri praecipit, tacite significat recens illud esse decretum, et χθὲς καὶ πρόθεν ab ecclesia constitutum, quo vetus et contraria sit abrogata sanctio. Primum enim quid attinebat lapsis iis, qui libellorum praesidio niterentur, in mortis tantummodo discrimine communionem concedere, negare caeteris, si nemini sub mortem neganda pax esset? Deinde cum Romanus clerus de eodem negotio scribit ad Cyprianum, Epist. xxxi., ex ipsa loquendi ratione non obscure idem demonstrat. *Cuius, inquit, temperamenti moderationem nos hic tenere quaerentes, diu, et quidem multi et quidem cum quibusdam episcopis vicinis nobis et appropinquantibus, et quos ex aliis provinciis longe positis persecutionis istius ardor eiecerat, ante constitutionem episcopi nihil innovandum putamus (de lapsis videlicet recipiendis), sed lapsorum curam mediocriter temperandam esse credimus; ut interim dum episcopos dari a deo nobis sustinetur, in suspenso eorum, qui moras possunt dilationis sustinere, causa teneatur, eorum autem, quorum vitae suae finem urgens exitus dilationem non potest ferre, acta poenitentia et professsa frequenter suorum detestatione factorum, si lacrymis, si gemitibus, si sletibus dolentis ac vere poenitentis animi signe prodiderint, cum spes vivendi secundum hominem nulla substiterit, ita demum caute et sollicito subveniri.* Vides quam anxie quamque sollicito ac post longam exactamque consultationem eo demum inclinarent ut periclitantibus, ac desperatis potius, communionem conferrent. De quo utique deliberandum non erat, si tum legitimum et usitatum esset, neminem in exitu vitae a communione prohiberi. Eadem ex Dionysii Alexandrini verbis coniectura potest elici, qui apud Euseb. lib. vi. cap. μδ', vel xxxvi., in illa Serapionis

historia, de qua superius mentionem egimus, scribit optimum illum senem appropinquante iam obita puerum ad presbyterum misisse. Ἐντολῆς δὲ ἕκ' ἐμοῦ δεδομένης, τοὺς ἀπαλλαττομένους τοῦ βίου, εἰ θέοιντο, καὶ μάλιστα εἰ καὶ πρότερον ἐκαύσαντες τύχοιεν, ἀφίσθαι, ἵνα εὐέλπιδες ἀπαλλάττωνται: *Mandato a me*, inquit, *edito, ut qui ex hac vita discederent* (poenitentes scilicet ac lapsi), *si id postularent, adeoque ante suppliciter rogassent, absolventur, quo meliori cum spe migrarent.* Postremo cum in Ancyrana synodo can. ante citato praeceptum sit, ut homicidae non nisi sub mortem reconcilientur, argumento est olim ne in morte quidem pacem illis fuisse concessam.

Sed huic assertioni nonnihil refragari videtur, quod in magna Nicaena synodo Can. XIII. sancitum legitur: Περὶ δὲ τῶν ἔξοδούτων ὁ παλαιὸς καὶ κανονικὸς νόμος φυλαχθήσεται καὶ νῦν, ὥστε εἴ τις ἔξοδούσι, τοῦ τελευταίου καὶ ἀναγκαιοτάτου ἐφοβίου μὴ ἀποστρέψεται. Appellat παλαιὸν καὶ κανονικὸν νόμον, quo moribundis dandam pacem esse praescribitur; quod utrum ad aevum Cypriani restringi debeat, amplius cogitandum. Caeterum ad eius, quam hucusque demonstravimus severitatis ac negata communionis fidem pertinet, quod deinceps uberius disputandum nobis est, publica semel poenitentia defunctis, si eadem in crimina relaberentur, omnem ad poenitentiam ac pacem aditum maiores nostros interclusisse, aut aegre admodum ac raro tribuisse.

p. 236.

POENITENTIAM AC PACEM SEMEL, AN SAEPIUS ECCLESIA VETUS INDULSERIT.

Non ad antiquissima solum ac severiora tempora dubitatio ista pertinet, sed etiam posteriora eademque commodiora complectitur. Nec de poenitentiae genere omni, sed de illa sola quaeritur quae ob atrociora delicta publice susciperetur; cui proprie pax et reconciliatio respondere dicitur. Eam vero semel in omni vita permissam iam pridem eruditi viri docuerunt. Nam et istud ipsum ex vetustissimis patribus Tertullianus, ex posterioribus Augustinus et Ambrosius disertissime testati sunt. Tertulliani ex lib. de Poenit. verba sunt: *Collocavit in vestibulo poenitentiam secundam, quae pulsantibus patefaciat, sed iam semel, quia iam secundo, sed amplius nunquam, quia proxime frustra.* Scripsit autem hunc librum Tertullianus antequam ad Montani dogma descisceret, ne quis in eo cavillationi locus esse possit, idque satis per sese declarat; quamquam utrum Tertulliani sit Erasmus ac Rhenanus ambigunt. Nec diffidendum est dissimili a caeteris stylo esse conscriptum, ac paulo diffusiore quam autor ille soleat. Sed sive Tertulliani sit, quod verisimilius cum Pamelio esse suspicor, sive alterius, vetustissimi plane scriptoris est et eruditi. Multo id apertius tradit Augustinus Epist. LIV. a quo cum Macedonius quidam vir primarius quaesisset, utrum pietatis putaret esse, episcopis reorum poenas deprecantibus annuere, itaque dubitasset: *Nam si a domino peccata adeo prohibentur, ut ne poenitendi quidem copia post primam poenitentiam tribuatur, quemadmodum nos possumus ex religione contendere, ut nobis quaecumque illud crimen fuerit, dimittatur?* Augustinus ita respondet: *In tantum autem hominum aliquando iniquitas progreditur, ut etiam post actam poenitentiam, post altaris reconciliationem, vel similia vel graviora committant etc. Et quomodo eis in ecclesia locus humillimas poenitentiae non concedatur, deus tamen super eos suae patientiae non obliviscitur. Ex quorum numero si quis nobis dicat, aut date mihi eundem iterum poenitendi locum, aut desperatum me permitte, ut faciam quidquid libuerit, quantum meis opibus adiuvor*

p. 227. *et humanis legibus non prohibeor, in scortis omnique luxuria, 'damnabili quidem apud dominum, sed apud homines plerique etiam laudabili. Aut si me ab hac nequitia revocatis, dicitis utrum mihi aliquid prosit ad vitam futuram, si in ista vita illocebrosum voluptatis blandimenta contempsero, si libidinum incitamenta fraenavero, si ad castigandum corpus meum multa mihi etiam licita et concessa negavero, si me poenitendo quam prius vehementer exoruciavero, si miserabilis ingemvero, si flevero uberius, si vixero melius, si pauperes sustentavero largius, si caritate, quas operit multitudinem peccatorum, flagravero ardentius: quis nostrum ita desipit, ut huic homini dicat, nihil tibi ista proderunt in posterum; vade saltem huius vitae suavitate perfrui? Avertat deus tam immanem sacrilegamque dementia. Quamvis ergo caute salubriterque provisum sit, ut locus illius humillimae poenitentiae semel in ecclesia concedatur, ne medicina vilis esset aegrotis, quae tanto magis salubris est, quanto minus contemptibilis fuerit, quis tamen audeat dicere, quare huic homini, qui post primam poenitentiam rursus se laqueis iniquitatis obstringit, adhuc iterum parcis? etc. Augustino suffragatur Ambrosius lib. II. de Poenit. cap. X. Merito reprehenduntur, qui saepius agendam poenitentiam putant, quia luxuriantur in Christo. Nam si vere agerent poenitentiam, iterandam non putarent; quia sicut unum baptismum, ita una poenitentia, quae tamen publice agitur. Nam quotidiani nos debet poenitere peccati, sed haec delictorum leviorum, illa graviorum. Demum Origenes Hom. XV. in XXV. cap. Levit. In gravioribus enim criminibus semel tantum, vel raro poenitentiae conceditur locus: ista vero communia, quae frequenter incurrimus, semper poenitentiam recipiunt, et sine intermissione redimuntur. Quam caeteri nunquam iterari contendant, Origenes interdum, sed raro, plus semel adhiberi significat. Quare hic locus inaignis est. Verum Alexandriae, atque in aliis, si forte, provinciis diversum atque in caeteris usum fuisse probabile est. Neque enim opinor, posterioris aetatis rigidior disciplina fuit, ut, cum antea poenitentiae ac reconciliatioe iterandae potestas fieret, ea post primam deinceps negari coeperit. Ita quidem pronuntiandum videtur, nisi aliter Origenis Graeca se habeant, aut hic eius locus interpolatus fuerit. Nam in eo doctorum consentanea iudicia sunt, poenitentiam publicam non amplius quam semel impetratam fuisse.*

Ex quo perdifficilis existit quaestio, quid illis tandem hominibus factum sit qui post priorem poenitentiam in eadem scelera rursus incurrerent, verumne sit ab ecclesia reiectos illos penitus, nec ad privatam saltem aliquam receptum habuisse, cuius beneficio in integrum restituti ad divinorum mysteriorum communionem redirent. Qui antiquioris ecclesiae formam ac consuetudinem ex hodiernis institutis et moribus aestimare voluerit, facile mitiore in partem inclinabit, nec ab omni ecclesiae sacramentorumque consortio repudiatos illos persuadere sibi poterit. Quam in sententiam copiose quidam nuper ita disseruit. Triplicem ait apud antiquos fuisse poenitentiam: publicam unam ob publica peccata, alteram privatam ac secretam propter occulta, tertiam ob eadem occulta crimina publice susceptam. Hanc vero postremam non eum tantum habuisse fructum, ut peccatorum culpam ac sempiterni supplicii noxam abstergeret; sed ut temporarias insuper poenas dilueret, ac peccatores in integrum cumulatissime restitueret. Proinde non eius copiam promiscue esse factam, neque quoties quisque peteret, facile permissam, sed in omni vita semel duntaxat. Haec ille. Ex quibus et ex iis quae consequenter disputat, velle istud videtur, istiusmodi criminum reos post priorem poenitentiam ad privatam confugisse, eiusque beneficio nihilominus communionem assecutos esse.

Sed ad veterum patrum testimonia ac privatae illius ecclesiae normam et communem adeo sensum animum adicienti mihi parum commode pleraque explicata videntur. Etenim si graviorum delictorum concilii citra publicam illam, quam antea suscepissent, poenitentiam emergere et ad communionem pacemque reverti alterius ac privatae beneficio potuerint, nonne melior illorum quam caeterorum conditio fuit, quibus sine publica poenitentia reditus in ecclesiam non patuit? Atqui nemo tam vecors erit, qui humanus cum illis actum patet qui in eadem saepius incurriasset, et quidem horrenda flagitia, quam cum eis qui semel ea commississent; quod ex illa opinione consequitur. Cuiusmodi vero istud est, velat gratiae ac beneficii loco publicam illam poenitentiam spisse ac difficiliter indultam? Nam si privata et occulta defungi possent et in eodem ac caeteri loco esse, quis non tanto molestiarum ac temporis compendio mallet uti cupidissimeque se, publica illa contempta, ad commodiorem alteram breviorisque statim perferret? Volo enim illud mihi responderet: Qui atrociores culpae conscius tam primum ad poenitentiam accederet, utrum absque publica per privatam restitui potnerit, an necessarie usurpanda illa fuerit. Si prius dixerint, si, inquam, necessariam illis publicam poenitentiam negaverint, antiquitatis totius memoria teste refellentur. Siquidem vetera omnia concilia omnesque canonum conditores ita publicam lapsis poenitentiam praescribunt ac tempus rationemque definiunt, ita porro Tertullianus, Cyprianus, Pacianus, antiqui ad unum omnes eosdem illos hortando, comminando, obiurgando vel vitos urgent et impellunt, ut minime hoc illis integrum fuisse significant. Restat igitur, nullo ut alio, ac ne privatae quidem poenitentiae subsidio recipi in communionem ecclesiae potuisse concedant. Quod cum dederint, tam de illis quid sentiant requiram, qui secundo in graviora peccata lapsi publica uti poenitentia non poterant, ecquid eos censeant per privatam poenitentiam reconciliari potuisse? Nam si istud asserant, necesse erit una fateantur feliciorum multo conditionem eorum extitisse qui saepius quam eorum qui semel in vita deliquissent. Quod quibus tandem persuadere poterunt?

Cum hic sit quaestionis controversiaeque status, exponam breviter quemadmodum res tanta dissolvi meo iudicio explicarique possit. Principio peccatorum apud antiquos invenio genera fuisse duo, alia mortalia, sive capitalia dicebantur; non ut nos intelligere vulgo solemus quaecumque dei nos gratia ac spiritalibus caritatis ornamentis spoliant, sed huius generis certa duntaxat, quae cum graviora caeteris essent, tum canonibus ac synodorum decretis nominatim expressa. Haec inquam, capitalia nominabant, quibus poenae a canonibus singillatim propositae. Neque enim vetustissima illa tempora persequor, quibus ea duntaxat capitalia vocabantur quae ab omni spe communionis arcerentur, de quibus ex Paciano aliisque supra diximus. Alia vero leviora et quotidiana dicebantur, sive quae nos venialia nuncupamus, sive alioqui mortalia, sed de quibus nulla nominatim extaret in conciliorum decretis mentio. Quale verbi gratia esse potest asperius in quenquam maledictum, aut vicivium, perjurium, aliaque sexcenta, quae quanquam letalia sint, nullae tamen iis a canonibus erant poenae constitutae. Declarat hoc Origene loco ante citato verbis istis. *Si vos, inquit, aliqua culpa mortalis invenerit, quae non in crimine mortali, non in blasphemia fidei, quae muro ecclesiastici et apostolici dogmatis cincta est, sed vel in sermonibus, vel in morum vitio consistat, hoc est vendidisse domum, quae in agro est, vel in vico, cui maris non est. Haec ergo venditio huiusmodi culpa semper reparari potest, nec aliquando tibi interdicitur de commissis huiusmodi poenitentiam ge-*

vere. In gravioribus enim criminibus semel tantum, vel raro poenitentiae conceditur locus. Quisquis igitur prioris generis crimen aliquod perpetrasset, hic ad antistitem ac sacerdotem accedens publicae ab eo poenitentiae ius capiebat, praestitutum ex canonibus modo ac tempore, quo demum expleto a peccatis absolutus communioni restituebatur, neque alia ratione, quam publice obita poenitentia, reconciliari poterat; quod infinitis locis cum PP. caeteri, tum Cyprianus evidētissime declarat. Aliorum causa erat explicatio, quorum letalis alioqui culpa nulla canonum definitione comprehenderetur, ideoque privata poenitentia satisfaciebant, quam sacerdotis prudentia moderabatur. Ac priores illi poenitentes proprie dicebantur. Concilium Toletanum I. Can. II. poenitentes in clericum cooptari prohibet. Tum ista subiicit: *Eum vero poenitentem dicimus, qui post baptismum aut pro homicidio, aut pro diversis criminibus gravissimisque peccatis publicam poenitentiam gerens sub cilicio, divino fuerit reconciliatus altaria.* Caeterum post publicam illam poenitentiam, si iisdem se criminibus obtrinxissent, ab ecclesiae aditu et a mysteriorum communione penitus exclusi reconciliari amplius non poterant; quod imprimis Augustinus affirmat. Quaequam fieri potest ut in quibusdam ecclesiis poenitentiam iterare licuerit; cum id raro, adeoque nonnunquam fieri scribat Origenes. Neque vero id aut incredibile, aut adeo mirabile videri par est, si quis animo repetat quanta in plerosque peccatores canonum austeritas et constantia fuerit, ut qui semel duntaxat graviora flagitia commisisset, inexpiabilem noxam contraheret, aut inter poenitentes assidue degens instante deum obitu pacem perciperet. Ut homicidae in Ancyraeo Can. XXX, Christi negatores in Basilianis Canonibus Can. LXXX, aliaque id genus, aut his etiam severiora quae ex superiori disputatione huc transferri possunt. Accedit quod extremo vitae tempore communionem donati sunt, praesertim post Nicaenam canonem editum, quo moribundis negari viaticum prohibuit, quod ubique terrarum deinceps obtinuit.

Quoniam Novatianae haeresis cognoscendae studium et arguenti daleudo quaedam eo nos provexit, ut de poenitentia tam multa verba faceremus, peccudenda paululum oratio est, ac de celeberrimo ille Nectarii facto, quo confessionem ac poenitentiam abrogasse iactatur ab haereticis, postremo disputandum. Cuius historiae tractatio ad ea quae superius exposuimus illustranda magnum adiumentum afferet, ne cai nimium haec aliena ac longinqua forte videantur.

DE MEMORABILI NECTARII CONSTANTINOPOLITANI PRAESULIS HISTORIA; ET UTRUM ILLE CONFSSIONEM SUSTULERIT.

Nihil ad elevandam confessionis auctoritatem urgeri ab haereticis acriter solet, quam Nectarii facinus illud quod apud Socratem et Sozomeanum memoriae pre-ditum est, quo ille propter vulgatum diaconi flagitium confessionis ac poenitentiae usum abrogasse fertur. Cui quidem plerique dum occurrere ac veritati patrocinari student, in absurdas et inextricabiles fabulas aestu quodam disputationis abrepti sunt. Nonnullis etiam Cassiodori atque Historiae Tripartitae depravatus locus erroris occasionem dedit, dum ex Latinis interpretibus potius quam ex Graecis fontibus narrationem istam repetunt. Utrisque vero, sed nostris potissimum, consulere hoc capite decrevimus. Nam quod ad haereticos spectat, id me, deo iuvante, perfecturum confido, ut inscitiae euae monumentum in hac oblienda nobis historia defixisse potius quam momentum ullum ad causam suam attulisse aequi omnes et iniqui statuunt.

Sed ut a capite ipse disputationem arcessamus, proponam ante omnia quae de hac historia Socrates ac Sozomenus scriptis commendarunt. Nam ab istis in reliquorum scriptorum commentarios facti illius est derivata memoria. Scribit igitur imprimis Socrates lib. v. cap. xix. ex eo tempore, quo Novatiani primum emeruerunt, episcopus poenitentiarum presbyterum adiunxisse, ut qui post baptismum deliquissent sua apud illum peccata confiterentur. Eundem porro Constantinopoli his de causis abrogatum fuisse. Femina quaedam primariae ad eum confitendi causa sese contulerat. Cui cum peccata, quae post baptismum admiserat, omnia singillatim exposuisset, obire poenitentiam iubetur, ac ieiuniis et orationibus assiduis insistere. In quo longius progressa (hoc est, ut declarat Sozomenus, diutius in ecclesia perseverans) aliud quoddam scelus suum aperuit, stuprum videlicet, quod cum diacono commiserat. Τοῦτο λεγθῆν, hoc est, cum hoc dictum esset, diaconus in ordinem redactus est. Fremente vero ac tumultuante plebe et flagrantibus invidia clericis Nectarius Eudaemonis cuiusdam presbyteri genere Alexandrini consilio poenitentiarum presbyterum sustulit et unumquemque suae conscientiae permisit, ut ex eius arbitrio de mysteriis usurpandis apud se statueret. Haec ad verbum Socrates, eademque Sozomenus lib. vii. cap. xvi.

Ex quibus antiquatum Constantinopoli confitendi ritum ac poenitentiae sacramentum esse sublatum post Calvinium haeretici omnes colligunt. Nostri partim confictam hanc a Novatianis historicis Nectarium opponunt, in eaque, ut in aliis plurimis, mentites illos esse defendunt, partim non sacramentalem, ut vocant, confessionem, ac tacitam, sed publicam putant esse sublatam. Sic enim existimant, eos qui publice poenitentiam susciperent ana quaedam crimina, quae sacerdos designasset, propalam et in frequenti ecclesiae coetu confiteri solitos, et eam ipsam publicam confessionem antiquasse Nectarium, quae non tam ad culpae promerendam veniam quam ad poenam satisfactionemque spectaret. Etenim matrenam illam a diacono constupratam aiunt, cum ad publicam de mere confessionem venisset, praescriptos sibi a poenitentiario sacerdote terminos egressam, imprudenter incestam una illum patefecisse. Alii conscio et autore sacerdote divulgasse malunt, quod ob eam rem ab officio remotus fuerit. p. 241.

Sed de publica confessione mox. Illud interim considerandum unde tandem acceperint, mandatum mulieri, uti sua pro concione peccata omnibus ediceret. Duo sunt in Graeca narratione verba, ex quibus utcumque deduci potest. Nam apud Socratem: ἡ δὲ προβαίνουσα, καὶ ἄλλο πταίσμα ἑαυτῆς κατηγορεῖ. Quia προβαίνουσα dixit, et κατηγορεῖ, interpres ita vertit: *Mulier longius in confitendo progressa, alterius culpae seipsam insinulat.* Non recte, si quid in his video. Neque enim προβαίνουσα ad confessionem pertinet, multo minus ad publicam, quod de suo viri quidam boni solent adtextere. Sed nimirum, ut ex Sozomeno colligitur, cum in obeunda poenitentia, in oratione, ieiunio, frequentanda ecclesia, longius procederet, alterum nefas interim commisit, et subinde declaravit (κατηγορεῖσθαι vel κατηγορεῖσθαι, ut habet Sozomenus), non utique propalam, nec in publico conventu, sed privatim, et coram poenitentiario sacerdote, apud quem identidem peccata deponeret, aut etiam citra sacramentum cum eo aut alio colloquens. Quidvis denique potius, quam ut publicam ad confessionem adactam dixerimus aut mulierem istam, aut ullum omnino mortalium. Hoc igitur a sacerdote, ab antistite, a paucis denique flagitio comperto, depositus est ille diaconus, ex quo paulatim percrebescente fama rem subodoratus est populus. Hinc illae lacrymae. Mentiar, nisi manifeste is ipse, cuius auctoritate nituntur, Sozo-

minus falsam illorum coniecturam redarguat. Qui instituendi poenitentiarum sacerdotis causas disputans: Φορτικόν, ait, ἐξ ἀρχῆς τοῖς ἱεραῖοις ἔδοξεν, ὡς ἐν θεάτρῳ ὑπὸ μάρτυρι τῷ πλήθει τῆς ἐκκλησίας τὰς ἁμαρτίας ἐπαγγέλλειν. Προσβύτερον δὲ τῶν ἀριστα πολιτευμένων ἐχέμεθ' ἐν τε καὶ ἔμφρονα ἐπὶ τοῦτο τετάχασιν, ὃ δὴ προσιόντες εἰ ἡμαρτηκότες τὰ βεβηωμένα ἰμολόγουν· ὃ δὲ πρὸς τὴν ἐκάστου ἁμαρτίαν, εἰ, τι χρὴ ποιῆσαι ἢ ἐκτίσαι ἐπιτίμιον θεὸς ἀπέλυε, παρὰ σφῶν αὐτῶν τὴν δίκην¹⁾ εἰσπραξάμενους. *Durum*, inquit, *et intolerandum initio sacerdotes esse iudicaverunt, sic tanquam in theatro, pro ecclesiae coetu ac concione peccata pronunciare. Quare presbyterum quendam secretorum tenacem ac prudentem ei muneri praeposuerunt, ad quem peccatores adeuntes vitae suae noxas exponerent: at ille pro cuiusque peccato meritis poenas infligens dimittebat, cum a seipso illas exegissent. Quae Sozomeni verba publicum illud confitendi genus alienum a maiorum instituto et a poenitentiarum illius officio perspicue significant. Sed mirum quam haec absurde Latini autores interpretati sint, qui e Sozomeno hanc historiam expresserunt. Nam in Histor. Tripartita lib. ix. cap. xxxv. ita scriptum est: Quoniam omnino non peccare divinum et ultra humanam naturam esse cognoscitur, peccantibus autem et poenitentiam agentibus veniam deus dari praecipit; qui vero confiteri refugiant, maius peccatorum onus acquirunt, propterea visum est antiquis pontificibus, ut velut in theatro sub testimonio ecclesiastici populi delicta pandantur etc. Quae sunt veri sensus inanissima, ac non solum a Graecis Sozomeni verbis abhorrent, sed et pugnant ipsa secum. Quare haud vana suspitio est librariorum culpa vocem aliquam excidisse, atque ita restituendum esse: Propterea visum est molestum antiquis pontificibus etc. Nam alioqui quid opus erat ἐχέμεθ' sacerdotem deligere, si velut in theatro traducendus esset poenitens et ab ipso met aut a sacerdote illius peccata publicanda?*

Quae cum absurdissima sint, et iis haud multo meliora, quae a nonnullis afferuntur, nos in ea controversia duo quaedam excutienda duximus. Alterum quorsum ille sacerdos institutus, alterum quatenus illius sit abrogata functio. Ac de Socratis fide, etsi quod ad ipsum narrationis caput attinet, nihil hoc loco dubitemus, permulta tamen ad historiam ab eodem adtexta credimus, ut Novatianorum sectam, cui erat addictus, commentis ac mendacis sublevaret, quod plerumque usurpare consuevit. Exemplo sit e multis illud, quod sub stylum modo subiit. Scribit ille lib. v. cap. 22. Caesareae in Cappadocia eos qui post baptismum peccaverint a communione relicti, quemadmodum Novatiani instituunt. Quod est mendacissimum, ut ex Basilio eiusque poenitentialibus canonibus liquet. Loquitur vero Socrates de veteribus ecclesiarum τοικῶν ritibus, ne quis post Basilii obitum aliter obtinuisse coniciat. Eiusmodi igitur, hoc est confictum esse, vehementer suspicor, quod sub Novatianorum duntaxat ortum poenitentialem presbyterum constitutum esse dixit, quem cum ait τῷ κανόνι προστεθεῖσθαι ab episcopis, tecte admodum et callide Novatianae crudelitatis virus instillat, quasi tum demum totum hoc poenitentiae negotium excogitatum fuerit ac novo canone sancitum. Neque enim recte τῷ κανόνι προστεθεῖσθαι accipiant vulgo cum interprete, ut sit *Canonis adiicere*. Nam canonis decreto vult eum presbyterum adiunctum. Quare mox sequitur hunc canonem ab omnibus aliis receptum, a Novatianis duntaxat repudiatum fuisse. Verum ut de institutionis tempore nihil pugnemus, quod ad summam haud multum interest, sic, opinor, explicare ista possumus. Cum duo apud veteres essent, ut antea docuimus, peccatorum ge-

1) Fort. εἰς πραξομένους.

nera, alia graviora et capitalia, quae nominatim canones complectebantur, quibusque publica poenitentia opus erat, leviora altera, hoc est a canonibus praeterita, primis ecclesiae temporibus, qui se prioris generis peccatis obstrinxissent, ad episcopos ut plurimum adeuntes praescriptam ab iis poenitentiam explebant. Ac si quis vetustissima monumenta diligentius exploret, inveniet ab episcopis ipsis administrata ferme omnia, quae ad poenitentes attinebant, cum et pauciores adhuc Christiani forent, et rariora delicta, quae publicam poenitentiam exigenter. Posteaquam vero pariter et fidelium numerus, et maioris illa poenitentiae seges excrevit, graviora scilicet capitaliaque crimina, cum unus par omnibus esse non posset episcopus, vicarium sibi presbyterum substituit, quo cum laborem partiretur, quique iis potissimum audiendis vacaret qui publica poenitentia ex canonum sanctione tenerentur. Nam eos, qui privatam tantummodo desiderarent, a minutoribus presbyteris absolutos esse credibile fit. Et quidem olim absente episcopo nonnunquam a presbyteris reconciliari poenitentes solebant; sed extraordinarium ius illud erat, et identidem ab episcopo mandatam, non ordinarium ac certis hominibus in perpetuum attributum. Quare ut apud Romanos capitalium causarum cognitio primum a senatu, quoties opus erat, consulum alteri, ambove, aut aliis magistratibus committebatur, postea quaestione publica constituta singulis criminibus, quae quidem atrociora essent, suus est index ac praetor appositus: sic in ecclesia quondam poenitentium causas quibus vellet disceptandas mandabat episcopus, postea certus ac perpetuus graviorum criminum index, hoc est publicae poenitentiae administrator institutus est. Eiusmodi poenitentiarius ille presbyter fuit, orientibus Novatianis, si Novatiano historico credimus, a catholicis adscitus. Idem postea stupri illius occasione Constantinopoli sublatus, unaque cum eo poenitentiae publicae usus interruptus est. Poenitentiae, inquam, non confessionis publicae, quae nulla unquam in rerum natura fuit. Quod enim publica duntaxat poenitentia suppressa sit, vel autor ipse post Socratem narrationis illius Sozomenus ostendit, qui idem, quod Constantiopolim abrogatum dixerat, alibi terrarum, et in occidente ac Romae potissimum perseverasse docet; quod cuiusmodi esset exponens nullum alium nisi publicae poenitentiae ritum significat, luctum videlicet, lacrymas cum poenitentium ipsorum, tum episcopi ipsius ac totius populi, ad haec ieiunia, crebras orationes ac stationes, sexcenta id genus, quorum in veteribus conciliis ac sanctorum patrum monumentis frequens est et accurata mentio. Nusquam autem publicae confessionis usum ne litera quidem attigere Socrates ac Sozomenus; neque porro privatae, vel confessionis, vel poenitentiae meminerunt; quam utramque salvam atque incolumem etiam Constantinopoli mansisse nemini dubium esse debet. Neque quenquam moveat, quod Socrates subiicit, Eudaemonem istum, qui Nectario abrogandi poenitentiarii presbyteri consillum dedit, hortatum esse, ut nunquamque suae conscientiae relinqueret: *συγγωρησαι δὲ ἕκαστον τῷ ἰδίῳ συνεδέει τῶν μυστηρίων μάρτυρον*. *Ut suapte conscientia fretus eiusque secutus arbitrium mysteria capesseret.* Nam illud inter antiquitatis ecclesiasticae peritos convenit, publicam olim poenitentiam, hoc est poenas ipsas, quibus satisfaciebant, earumque tempus ac rationem tam constanter ac severe et ad unguem observasse priscam ecclesiam, ut ante iustam ac legitimam illius functionem nefas esse putaret ad pacem et communionem accedere. Hinc acres ac vehementes illae Cypriani praesertim querelae, quas in libro de Lapsis, et in Epistolis incalcat. *Ante expiata delicta* (ait libro de Lapsis), *ante exhomologesin factam criminis*, *ante purgatam conscientiam sacrificio et manu sacerdotis*, *ante offensam*

p. 243.

p. 244.

placatum indignantis domini et minantis, pacem putant esse, quam quidem verbis fallacibus venditant. Hanc poenitentiae formam cum episcopi diligenter exigerent, nec nisi absoluta illa perfectaue quatenusquam admitterent, ablata Constantinopoli publica poenitentia, privatim unicuique moderandae illius ac terminandae potestas est facta, cum ea tamen cautione, ut nisi rite et pro delictorum modo a se ipso poenas repeteret, apud deam nequaquam culpa careret. Aliquanto difficilior est quod Sozomenus disserit. Queritur enim hoc velut fraeno detracto maiorem ad omne scelus impunitatem ac licentiam extitisse: ἐπὶ πρότερον ὡς ἤγομαι μάλιστα τὰ ἁμαρτήματα ἦν, ὑπὸ τι αἰδούς τῶν ἐξαγγελλόντων τὰς σφῶν αὐτῶν κλημμελίας, καὶ ὑπὸ ἀκριβείας τῶν ἐπὶ τούτῳ τεταγμένων κριτῶν: *Quandoquidem minora, ut opinor, erant ante peccata, cum propter eorum verecundiam, qui illa confitebantur, tum ob eorum, qui ei negotio praerant, diligentiam ac sollicitudinem.* Verum etsi Novatiani verba praestare nihil necesse sit, possunt ea tamen sic accipi uti leviora fuisse crimina doceat, quod et illa confiteri, cui videlicet alicui sacerdoti oportuerit, utputa poenitentiaro, et ab eodem inflictas poenas excipere. Sublata vero poenitentia, tametsi nihilo secius confiterentur, tamen publice nullam peccati sui significationem dabant; quod unum poenitentibus molestissimum erat et acerbissimum. Quare aliōs illa et verecundia non tam ad ἐξαγγέλιον referenda quam ad publicam infamiam et poenam, quae graviorum criminum confessionem necessario sequeretur. Nam aut nulla aut leviori verecundia deinceps affecti sunt, quod scirent publica se ignominia ac tam diuturno cruciatu carituros. Ad eam mentem ac sententiam dirigi possunt, quae a Chrysostomo cum aliis in locis, tum Hom. v. de Incompr. Dei Natura, parum commode dicta videntur, ubi peccatores ea se lege negat obstringere, ut hominibus, sed ut uni duntaxat deo peccata fateantur. Διὰ τοῦτο παρεκαλῶ, καὶ δέομαι, καὶ ἀντιβολῶ ἐξομολογῆσαι τῷ θεῷ συνεχῶς. Οὐδὲ γὰρ εἰς τὸ θεάτρῳ σε ἄγω τῶν σῶν, οὐδὲ ἐκκαλύψαι τοῖς ἀνθρώποις ἀναγκάζω τὰ ἁμαρτήματα: τὸ συνειδὸς ἀνάπτυξεν ἁμαρτίας τοῦ θεοῦ, καὶ αὐτῷ δεῖξον τὰ τραύματα, καὶ περ' αὐτοῦ τὰ φάρμακα αἴτησον. *Non te, inquit, in scenam ac consertorum iutorum concessum prodire iubeo; neque hominibus peccata tua patefacere: imo vero conscientiam tuam coram deo spero etc.* Etenim quod tum poenitentiae publicae usus intercidisset, peccata coram hominibus publicari desierant, hoc est externo illo squallore ac sordibus, cilicio, vultatione, reliqua omni moeroris ac luctus significatione detegi. Quamquam multa sunt a sanctissimis patribus, praesertimque a Chrysostomo in Hemittis aspersa, quae si ad exactae veritatis regulam accommodare volueris, boni sensus inania videbuntur. Quippe declamatorio illo more ad imperitam fere multitudinem exaggerandi causa et subito quodam impetu dicendi ac calore profusa feruntur plerumque licentius. Unde ex aliorum comparatione locorum, vel conciliorum potius ac patrum, temperanda et in gyrum veritatis revocanda sunt.

p. 245.

Atqui innumera sunt antiquitatis testimonia quae peccatorum confessionem, et quidem secretae ac tacitae, luculentissime suffragantur; quae cum hac una vel altera paulo obscuriore Chrysostomi sententia compensari possunt. Nam ut ego paucis absolvam, neque enim id modo agitur, quotcumque veterum PP. scripta sunt, vel conciliorum decreta, quibus poenitentiae modus indicitur, totidem confessionis arcanae firmamenta ac monimenta retineamus. Iubent antiquissima PP. atque ecclesiae consulta lapsos pro peccatorum gravitate plecti, et ab antistitibus aut sacerdotibus poenitendi leges ac conditiones accipere, ut eorum causa cognita ac prudenter aestimata levioribus illos gravioribusve poenis coercerent. Quis nisi insanus aliter id administrari posse putet quam si peccata sua

ille ipse qui admisit exponat? Confessione igitur ac declaratione aliqua opus est. Ea vero privata ac tacita, ut hodie est, ita perpetuo fuit; nec ulla unquam publica usu ac moribus ecclesiae recepta; quod postramo loco demonstrandum suscepimus.

FUERITNE QUONDAM PUBLICA PECCATORUM CONFESSIO ECCLESIAE MORIBUS RECEP.TA.

Inveteravit haec apud quamplurimos aetatis nostrae scriptores opinio, publicam peccatorum confessionem poenitentiae partem fuisse, eandemque perinde ut caetera illius officia communi usu ac consuetudine receptam. Sed cuiusmodi demum ea fuerit, quibusque definita peccatorum generibus, non eodem modo pronunciant omnes, verum alii tolerabilem, alii prorsus absurdum hunc errorem interpretatione sua faciunt.

Fuere qui nullum peccatorum genus a publicae lege confessionis exciperent, ne occulta quidam, quos prudentiores caeteri merito reluciosos putant. Alii publica duntaxat crimina vulgoque cognita publicae illi professioni subiiciunt. Alii demique certa duntaxat ex omnibus a poenitentiae praesidibus delecta continent. Rursus aliqui poenitentes ipsos asserunt in concionem productos sua propterea peccata confessos, alii, quo illorum pudori consuleretur, eas partes sacerdotibus damandas putarunt, qui aut memoriter, aut ex scripto poenitentium crimina in populum efferrent.

A quibus omnibus vehementer ego dissentio. Neque enim adduci possum ut existimem legem ullam in ecclesia fuisse unquam eiusmodi, quae peccata proferri publice decreverit. Fuit enim interdum aliquis, qui abundantia quadam doloris ac pietatis delicta sua coram omnibus exposuerit, nequaquam tamen id in exemplum consuetudinemque iure potest transferri. Sed ut magis in artem quaestionis illius involamus, utriusque momenta partis et pondera diligenter aestimanda sunt, negantis, inquam, meae et affirmantis alterius. p. 246.

Haec igitur ex Nectariana illa historia nata potissimum videtur. Quam cum nostri acerzime ab haereticis opponi cernerent, neque alium exitum difficultatis expedire posseant, ingeniose istud ac solerter excogitarunt. Videbant enim id omnino sublatum a Nectario, unde tanta se invidiae flamma concitasset. Hoc autem quid aliud esse, quam id ex quo matronae stuprum ac diaconi flagitium manarat in populum? Eam vero procul dubio confessionem fuisse, quod ita latine apud Socratem legeretur: *Mulier longius in confitendo progressa*. Nefas autem est arbitrari privatam et a Nectario confessionem extortam, et quod caput est, ab illius successore Chrysostomo minime revocatam. Ob eas causas dubium nemini fuit quin praeter privatam illam ac legitimam, et vero necessariam, quaerenda esset altera, constituendaque publica. Cui stabilendae asserendaeque varia postmodum praesidia conquisierunt, ex quorundam PP. autoritatibus, tum vero exhomologesia illam eo traxerunt, cuius antiquitas omnis Christiana persaepe meminit. Haec illorum ratio fuit. Nostra vero est eiusmodi. Cum de prisca ecclesiae ritibus agitur, nihil temere nec absque veterum scriptorum expressis testimoniis afferendum. Neque enim id unum intueri satis esse, quam te probabiliter e laqueis quaestionis alicuius explices, quod in scholasticis controversiis usu venit, sed quodcumque demum antiquioris ecclesiae moribus adscripseris, huius ex historia tibi veritatem esse praestandam. Iam vero hic ille confessionis publicae mos, quo de agitur, non modo solidum habet nihil, aut expressum ex omni vetustatis memoria, quo tuari sese possit, sed multis validis-

simisque rationibus evertitur. Sed repugnat prae caeteris gravissima S. Leonis sanctissimi pontificis auctoritas, qui hanc profitendorum publicae scelerum consuetudinem tanquam apostolicae regulae contrariam improbat Epistola LXXX. cap. 2. Cuius verba hic omnino describenda sunt. *Illam, inquit, etiam contra apostolicam regulam praesumptionem, quam nuper agnovi a quibusdam illicita usurpatione committi, modis omnibus constituo submoeri (de poenitentia videlicet, quae ita a fidelibus postulatur), ne de singulorum peccatorum genere libellis scripta confessio publice recitetur, cum reatus conscientiarum sufficiat solis sacerdotibus indicari confessione secreta. Quamvis enim plenitudo fidei videatur esse laudanda, quae propter dei timorem apud homines erubescere non veretur, tamen quia non omnium huiusmodi sunt peccata, ut ea, quae poenitentiam poscunt, non timeant publicare, removeatur tam improbabili consuetudo, ne nulla a poenitentiae remediis arceantur, dum aut erubescunt, aut metuunt inimicis sua facta reserari, quibus possint legum constitutione percelli. Sufficit enim illa confessio, quae primum deo offertur, tum etiam sacerdoti, qui pro delictis poenitentem precator accedit.* His verborum sententiarumque fulminibus commentum illud publicae confessionis percellitur. Si enim ne volentibus quidem atque ultro flagitantibus criminum reis publice ista pronuciari passus est, eamque contra traditionem apostolicam praesumptionem esse definit, estne ut reiectum ac damnatum tanti pontificis iudicio morem legitimum aliquando fuisse putemus et communi ab omnibus ecclesiae iure servatum? Atenim plerique sic respondent: Leonem de occultis duntaxat criminibus loqui, quae publice confiteri nemo debuerit, non autem de publicis, quae unica publicae confessionis seges extitit. Commodius isti sane, qui ab hac publici lege dedecoris occulta saltem excipiunt: quod ne alii quidem remittunt. Quorum nonnulla temeritas Tridentini concilii voce ac decreto notatur. Etenim Sess. xiv. cap. v. cum docuisset publicam confessionem nullo divino praecepto mandatum fuisse, statim adiicit, *nec satis consulte humana aliqua lege praeciperetur, ut delicta, praesertim secreta, publica essent confessione aperienda.* Divinum prorsus ac tanto consensu dignum oraculum, ex quo non modo de secretorum criminum, sed etiam publicorum publica professione colligi potest nulla unquam humana, hoc est ecclesiastica lege, quam divino praecepto Tridentini patres opponunt, poenitentibus impositam fuisse, ac ne imponi quidem prudenter potuisse. Siquidem vox illa praesertim hanc habet vim, ut caetera quoque parum consulte pronuciari censeantur, adeoque quae de illis publice confitendis lata fuerit lex inconsulta sit minimeque prudens, etsi altera quae de secretis idem statueret, prudentiae minus habeat. Apparet igitur ex Tridentinorum PP. sensu nullam unquam istiusmodi legem extitisse, quae ad publicam quoruncumque peccatorum confessionem poenitentes adstringeret. Quare Leonis etiam decretum ad omnia peccatorum genera pertinet. Atque vel ex eo, quod fateri isti coguntur, publica solum crimina confitenda fuisse, non occultam, nullam omnino confessionem publicam lege constitutam esse validissime probabitur. Etenim cum ob graviora duntaxat et capitalia scelera poenitentia publica praescripta sit, qui haec publice omnibusque consensu admisisset, cum publice postea poeniteret, quid ea confiteri necesse habuit, aut qui tandem in illis publice confitendis pudor ac verecundia, cui in abroganda confessione Nectarius consultum esse voluerat? Queritur Sozomenus sublato hoc ipso, quodcumque tandem Nectarius antiquavit, velut fraeno quodam detracto, maiorem ad omne scelus licentiam homines habuisse, cum ante τῆς ἐξαργυρίας metus illos ac verecundia coërceret. Nostri hoc ad publicam confessionem transferunt. Si, ut volunt, publi-

corum duntaxat, quis ille tantus pudor fuerit non video, aut quis praecipuus ex ea fructus, quodque ad deterrendos a flagitiis homines momentum, cum ignota quae profiterentur essent nemini. At seclusa confessione publicus ille poenitentium luctus, abiectio ipsa sui, sordes, lamentatio, supplicatio, caeteraque id genus satis magnam verecundiam praeter sensum doloris attulerunt, quibus refrænari a vitiis et in officio contineri possent. Quam et ipsam fateor publicam quandam peccati professionem fuisse. Ad quam accesserit sane nonnunquam etiam expressa verbis altera et publica, sed quam non ulla ecclesiastica lex praescriberet, ac ne permitteret quidem fortasse, sed vehemens potius dolor ac pietatis sensus extunderet. Denique quod a paucis aliquando factum, idque perobscure, colligitur, non id in consuetudinem, ac multo minus in legem, debet referri. Quod prudentissime ab eodem illo Tridentino concilio declaratur his verbis: *Etsi Christus non vetuerit, quin aliquis in vindictam suorum scelerum et sui humiliationem, cum ob aliorum exemplum et sui humilitationem, tum ob ecclesiae offensae aedificationem, delicta sua publice confiteri possit, non est tamen hoc divino praecepto mandatum, nec satis consulte humana aliqua lege praecipere* etc. p. 248.

Addam et aliud denique, ut quam parum sibi opinio illa constet omnes intelligant. Qui poenitentiae publicae partem confessionem aequae publicam faciunt, iidem maiori ex parte occulta crimina palam declarari negant oportuisse. Atqui saepenumero propter occulta solum, et ab ipso qui commiserat sponte prodita, publica est indicta poenitentia. Carnit tum igitur aliqua sui parte, et quidem necessaria, publica illa poenitentia. Quod autem etiam arcanis sceleribus publice inflictæ poenitentia sit, fidem faciunt antiquissimi canones, imprimis Basilii, qui Can. LXI. ad Amphiloichium, de fure sic praecipit. Si quis sponte sua commissum fateatur, ut uno duntaxat anno poenitentiam obeat. Sin convictus ac deprehensus fuerit, biennio. In Conc. Carthag. III. Can. XXXII. decretum est, *ut presbyter inconsulto episcopo non reconciliet poenitentem, nisi absente episcopo, et necessitate cogente. Cuiuscunque autem poenitentis publicum et vulgatissimum crimen est, quod universa ecclesia noverit, ante apud eum manus ei imponatur.* Haec ipsa concilii sanctio clarissime significat, alia praeter publica fuisse peccata, quae poenitentia coercerentur, cum a caeteris publica nominatim excipiat. Deinde nec illud obscure colligitur, si ulla, qualem isti fingunt, publica fuisset peccatorum confessio, perraro tamen usum illius incidisse. Nam si publice et in frequenti ecclesiae conventu iam ea prodidissent, cur in manifestissimis duntaxat certisque criminibus manus iis ante absidem imponitur? Quippe omnium sine ullo discrimine poenitentium peccata iam erant illorum confessione manifesta. Neque vero dici istud potest, illustri aliqua autoritate veterum ac patrum niti confessionem istam publicam. Nam praeter Nectarianam, uti diximus, historiam nihil est admodum, ad quod coniectura illa possit adhaerescere. Sed hoc quam inane praesidium sit copiose demonstravimus. Intellectum est enim, non mulieris publica et ecclesiastica confessio, sed aliunde stuprum illud esse comportum, totam denique publicae confessionis tragoediam ab interpretis errore derivatam, qui ad id, quod Secrates scripserat, *longius progressam esse mulierem*, levi additione, sed magna veritatis fraude *confitendi* vocabulum adiunxit. Caetera denique ita composita explanataque sunt, nullam ut inde facum coloremque sibi ementita illa confessio possit accessere. Superest Origenis unus alterve locus, qui publicae confessionis suspicionem aliquam possit iniicere. Sed si diligentius consideretur, adversus illos ipsos magnopere pugnat, qui eius se praesidio defendunt. Origenes itaque Hom. II. in Ps. XXXVII. ea Davidis verba declarans: *Amici mei et proximi*

mei aduersum me appropinquauerunt et steterunt, haec ad penitentem refert, qui peccato suo medicinam facere volens amicorum contemptum irrisionemque negligat. Si ergo, inquit, huiusmodi homo memor delicti sui confiteatur quae commisit, et humana confusione parvipendat eos qui exprobrant eum confitentem et notant vel irrident, ille autem intelligens per haec sibi veniam dari etc. Si ergo sit aliquis ita fidelis, ut si quid conscius sit sibi, procedat in medium, et ipse sui accusator existat, hi autem qui futurum dei iudicium non metuant, haec audientes cum infirmantibus quidem non infirmantur, cum scandalisantibus non urantur, cum lapsis non iaceant, sed dicunt, Longe te fac a me, neque accedas ad me, quoniam mundus sum, et detestari incipiunt eum quem ante admirabantur, et ab amicitia recedant eius qui delictum suum noluit occultare, super his ergo consequenter dicit, qui exhomologesin, id est confessionem, facit etc. Sed postea clarius idem declarat, cum ad sui accusationem et confessionem adhortans, ita loquitur: Tantummodo circumspice diligentius cui debeas confiteri peccatum tuum. Proba prius medicum, cui debeas causam languoris exponere etc., ut ita demum si quid ille dixerit, qui se prius et eruditum medicum ostenderit, et misericordem, si quid consilii dederit, facias et sequaris, si intellexerit et praeciderit talem esse languorem tuum, qui in conventu totius ecclesiae exponi debeat et curari, ex quo fortassis et caeteri aedificari poterunt, et tu ipse facile sanari, multa hoc deliberatione et eatis perito medici illius consilio procurandum est. Hactenus Origenes. Nullus in omni vetustate locus est, ex quo validius id affirmari putent, quod de publica confessione sentiant. Nam in posteriori maxime sententia delectum peccatorum a sacerdote faciendum insinuat, quae poenitens ad omnium utilitatem publicae profiteatur. Atqui nihil istos Origenes adiuuat, imo vero obest vel plurimum; quandoquidem de arcanis occultisque peccatis, non publicis loquitur, de iis, inquam, peccatis ista pronunciauit Origenes, quibus illa, quam suadet, confessione potest factis, qui confitentem amabant et admirabantur antea, deinceps velut ab impuro contaminatoque discedant, ut in priore loco narrat. Item eiusmodi peccata illa sunt, quae confiteri iubet, ut non temere in publico conventu debeant exponi, sed cum accurata deliberatione et sacerdotis consilio, quod posterior locus admet. Quamobrem occulta illa sunt, non publica atque manifesta, de quibus publice confitendis ne deliberandum quidem esset, si id publicae poenitentiae ratio et ecclesiae lex necessario postularet. Cum igitur publicae confessionis patroni nullam occultorum criminum, sed publicorum duntaxat, publicam confessionem legitimam fuisse velint, idque et Leonis Magni decretum, et Tridentini concilii autoritas evincat (neque enim eiusdem opinionis alios quosdam moramur, qui ex arcanis ipsis criminibus quaedam etiam ad publicam professionem designata censent, quorum est minus tolerandus error) plurimum abest, ut ex illis Origenis testimonii operae pretium ullum ad commenti sui patrocinium faciant. Quae cum ita sese habeant, aliter Origenis accipienda illa verba sunt, cum publice accusanda, confitenda, aut exponenda peccata dicit, vel exhomologesin instituendam, quod apud caeteros patres, imprimisque Cyprianum frequenter occurrit. Neque enim perpetuo legitima aliqua peccatorum declaratio ac singulorum expositio istiusmodi vocabulorum formulis intelligitur, sed ea plerumque confessio, quae factis ipsis ac penitentium officiis editur, aut si ore fortassis ac verbis, non ea singulorum criminum condicto loco ac tempore confessio fuit, ut vel ex scripto, vel ex memoria pronunciarentur, sed generalis scelerum agnitio et improbitatis suae confessio ac detestatio, cuiusmodi esse videtur generalis illa confessionis formula quam accuratae ac privatae peccatorum explicationi, aut

inueniunt misse sacrificio celebrando praemittimus. Neque tamen inficior, quia exhomologesis interdum veram et sacramenti propriam adeoque privatam peccatorum expositionem significet, sed caute ac prudenter in huius vocis interpretatione versandum est, ut ex ipso narrationis contextu, quo sensu a patribus usurpata sit, iudicare possimus. Quam ad rem egregias est Tertulliani locus lib. de Poenit. cap. ix. *Huius, inquit, igitur poenitentiae secundae, et unius, quae in arto negotium est, tanto operosior probatio est, ut non sola conscientia praefertatur, sed aliquo etiam actu administretur. Is actus, qui magis Graeco vocabulo exprimitur et frequentatur, exhomologesis est, qua delictum domino nostro confitemur, non quidem ut ignaro, sed quatenus satisfactio confessione disponitur, confessione poenitentia nascitur, poenitentia deus mitigatur. Itaque exhomologesis prosteruendi et humiliandi hominis disciplina est, conversationem iniungens misericordiae iusticem.* Sed de ἑξομολογήσεως notionibus variis iampridem multa sunt a viris eruditissimis observata. Nos apud Cyprianum animadvertimus exhomologesin pro poenitentiae publicae certa functione sumi, quae uni ex quatuor poenitentium gradibus praecipue conveniret: nimirum ὑποκτάσει, quae tertio loco numeratur. Nam qui in eo gradu censebatur, ἐντὸς τῆς τοῦ ναοῦ πύλης, intra templi portam admissus, cum catechumenis facessere iubebatur, ac certis diebus coram episcopo procedens impositione manuum ac solenni precatione impertitis dimitti solebat. Unde ὑπόκτασις est dicta, quod ὑπέκπτειν, hoc est coram antistite procidebat, qui cum omni populo procidens et ipse primum, tum exurgens manus, uti dixi, poenitentibus imponebat. Quod luculente campisimis declaratur a Sozomeno lib. vii. cap. xvi., ubi poenitentiae formulam exponit, quae Constantinopoli abrogata Romae perpetuo mansit. Qua in Sozomeni descriptione plurima sunt quae ad omnes poenitentiae gradus pertinent, non pauca ad ὑπέκτασιν referuntur. Cur autem exhomologesin huic tertio poenitentiae gradui potissimum assignem, Cypriani auctoritas movet, qui post alias poenitentiae functiones exhomologesin collocare solet, et reconciliationi ac communioni propiorem ostendere. Sic in Epistola x. ad Clerum, *Nam cum in minoribus peccatis, inquit, agant peccatores poenitentiam iusto tempore, et secundum disciplinae ordinem ad exhomologesin veniant, et per manus impositionem episcopi et cleri ius communicationis accipiant, nunc crudo tempore persecutione adhuc perseverante, nondum restituta ecclesiae ipsius pace ad communicationem admittuntur, et offertur nomen eorum, et nondum poenitentia acta, nondum exhomologesi facta, nondum manu eis ab episcopo et clero imposita, eucharistia illis datur.* Sic Epist. xi. post actam poenitentiam subicit exhomologesin. Et Epist. xii. *Nam cum in minoribus delictis, quae non in domum committuntur, poenitentia agatur iusto tempore, et exhomologesis fiat inspecta vita eius qui agit poenitentiam, nec ad communicationem venire quis possit, nisi prius illi ab episcopo et clero manus fuerit imposita.* Idem in Orat. de Lapsis, et alibi saepius eodem ordine commemorat. Quinetiam Tertullianus lib. de Poenit. enumeratis omnibus poenitentium incommodis ac vexationibus, haec infert: *Miserum est sic ad exhomologesin pervenire. Malo enim ad miseriam pervenitur. Sed ubi poenitendum est, desinit miserum, quia factum est salutare.* Ex quibus perspicuum redditur, ante exhomologesin multas poenitentium actiones alias antecessisse, illam autem ὑποκτάσεως peculiarem esse, quia σῶσις non iam miseria dici potest, cum status hic poenitentiae commodissimus omnium extiterit. At ὑπόκτασις multas acerbissimasque molestias habuit et maiore cum verecundia coniuncta fuit, cum in media populi conacione sistens sese peccatorem profiteretur, ac generalem exhomologesin concipiens lacrymis

atque eiulatibus instaret ardentius. Propterea concilium Ancyranum, ut supra vidimus, Can. xix. voluntarii parricidii reos toto vitae tempore ὑπόπτων iabet.

Atque eandem esse causam suspicor, cur poenitentium nomine saepe illi soli comprehendantur a conciliis et patribus, qui in tribus primis gradibus haerent. Nam in liturgiis ac sacrificiis post scripturarum lectionem et divini verbi praedicationem priusquam ad arcana angustioraque mysteria progredierentur, catechumenos, energumenos cum poenitentibus facessere diaconus imperabat. Dionysius lib. de Eccles. Hierar. cap. iii. καὶ μετὰ ταύτας (lectiones sacras) ἕξω γίνονται τῆς ἱερᾶς περιοχῆς οἱ κατηχούμενοι, καὶ πρὸς αὐτοῖς οἱ ἐνεργούμενοι, καὶ οἱ ἐν μετανοίᾳ ὄντες. Sic in Constit. Apost. lib. viii. cap. ix. Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω, Ἀπολύσεθς οἱ ἐν μετανοία. Verbum τοῦ ἀπολύειν *missam*, sive *missionem*, significat, ut in expositione Fidei Catholicae in fine operis huius videbimus. Poenitentium itaque discessio fiebat, duntaxat eorum qui in tribus primis gradibus censerentur, uti veteres canones nos docent, praesertim Gregorii Thaumaturgi undecimus, idque pluribus Zonaras et Balsamo interpretes observant. Nam qui in quarto gradu, hoc est τῇ συστάσει, numerabantur, cum fidelibus perseverabant: ἡ σύστασις, αἰτ Thaumaturgus, ἵνα συνίσταται τοῖς πιστοῖς, καὶ μὴ ἐξέρχεται μετὰ τῶν κακῶν βίων. Hincmarus in Epistola ad Hincmarum Laudunensem episcopum, quam Instellus citat: *Quidam iubentur usque ad missam catechumenorum manere in ecclesia. Quidam autem sola intra ecclesiam fidelium oratione iungi sacris mysteriorum celebritati, a dominicae autem mensae convivio segregari.* Quocirca οἱ ἐν σύστασι ὄντες extra poenitentium ordinem ex illa canonum ac PP. loquendi ratione secreti sunt.

QUONAM IN POENITENTIAE GRADU SACRAMENTALIS ABSLUTIO CONCESSA FUERIT.

Ex quo illa sane non levis existit quaestio, quonam tempore, quoque in gradu postremam illam a peccatis absolutionem poenitentes obtinerent. Quod enim subinde post editam peccatorum confessionem absolvi non solerent, idque non nisi expleto poenitentiae tempore consequerentur, pluribus antea demonstratum est. Nunc illud merito dubitatur, utrumnam quarto insuper gradu, hoc est συστάσει, prius defungendum illis fuerit quam sacramentalem, ut vocant, absolutionem impetrarent, an post ὑπόπτωσιν absolverentur a peccatis illi quidem, sed nondum tamen ad dominici communionem corporis admitterentur. Ac videri sane p. 252. potest, post ὑπόπτωσιν peccatorum illis veniam, hoc est sacramentalem illam relaxationem esse concessam. Nam cum tertio ex illo gradu ad σύστασιν emergerant, poenitentes esse quodammodo desinebant, ut paulo ante declaravimus. Quod argumento esse potest, relaxata iam illis ac condonata esse crimina, propter quae in illam obeundae poenitentiae necessitatem incurrerant. Adde omnia illis, uno excepto domini corpore, cum caeteris fidelibus fuisse communia, locum imprimis ac tempus orationis. Neque enim cum poenitentibus exhibant, nec alibi, quam ubi fideles caeteri, versabantur. Tum sacrificia ipsa et liturgias, quorum citra communionem erant participes. Deinde vero nemini dubium illud est, per impositionem manuum, caetera ut omittam, peccatorum illis temporibus tributam esse veniam. Docent hoc innumera Cypriani testimonia, quorum haecenus pleraque produximus, in quibus per manus impositionem pax et reconciliatio communicatioque conceditur. Tum in Carthag. Conc. iv. Can. lxxvi. de eo qui poenitentiam in infirmitate postulat: *Et si continuo, inquit, creditur moriturus, reconcilietur per manus impositionem et infundatur ori eius eucharistia.*

Item Can. LXXVIII. Poenitentes, qui in infirmitate viaticum eucharistiae acceperint, non se credant absolutos sine manus impositione, si supervixerint. In Constit. Apost. lib. II. cap. XLI. ἡ χειροθεσία poenitentibus ἀντὶ τοῦ λούματος esse dicitur. At vero manus impositio propria τῆς ὑποπτώσεως fuisse videtur. Quo in gradu poenitentes sub episcopi manus subibant; unde τῆς ὑποπτώσεως vocabulum deductam. Atque hoc ante postremam absolutionem ac reconciliationem saepius factitabant. In Laodic. Can. XIX. ubi liturgiæ celebrandarum forma præscribitur, περὶ τοῦ θεῖου ἕλαιου πρῶτον μετὰ τὰς ὁμιλίας τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν κατηγουμένων εὐχὴν ἐπιτελεῖσθαι, καὶ μετὰ τὸ ἐξελεῖν τοὺς κατηγουμένους, τῶν ἐν μετανοίᾳ τὴν εὐχὴν γίνεσθαι, καὶ τούτων προσελθόντων ἐπὶ χεῖρα, καὶ ὑποχωρησάντων, οὕτως τὰς εὐχὰς τῶν πιστῶν γίνεσθαι τρεῖς. Agathense Conc. Can. XV. *Poenitentes tempore, quo poenitentiam petunt, impositionem manuum et cilicium super caput a sacerdote, sicut ubique consuetum est, consequantur.* Item Carthag. IV. Can. LXXX. *Omni tempore ieiunii manus poenitentibus a sacerdotibus imponatur.* Itaque cum ab ὑποπτώσει ad quantum ordinem ac postremum migrarent, probabile est per impositionem manuum sacramentalem illis absolutionem impertitam fuisse. Neque enim, quod sciam, antiqui canones post σύστασιν poenitentibus impositam esse significant, sed eam impositionem cum ὑποπτώσει coniungunt. Quae coniectura si cui forsitan placuerit, ad nonnulla patrum loca transferri accommodarique poterit, in quibus poenitentia sine communione certis peccatoribus concessa legitur. Ut cum Innocentius papa scribit, olim iis, qui reconciliationem sub extremum tempus vitæ postulabant, negata communione, concessam esse poenitentiam. Nam poenitentiae nomine sacramentalis absolutio potest intelligi quam citra dominici corporis participationem impetraverint. Cyprianus insuper Epist. XI, ante actam, inquit, poenitentiam, ante exhomologesin gravissimi atque extremi delicti factam, ante manum ab episcopo et clero in poenitentiam impositam. Ibi poenitentia pro absolutione usurpari videtur, ut et alibi passim, quoties de reconciliatione loquens iis verbis utitur, manu in poenitentiam imposita. Quocirca in fine τῆς ὑποπτώσεως fortean manus in poenitentiam imposita fuit, hoc est absolutio reconciliationisque data poenitentibus, sic ut tantisper a mysteriis abstinerent.

p. 253.

Verum ne huic coniecturae nimium confidam, unum illud facit quod vetustissimi patres, imprimisque Cyprianus post exomologesin extremamque manuum impositionem statim ad mysteriorum communionem ius habuisse poenitentes non obscure demonstrant. Sic in Epist. X. ad Clerum: *Num cum in minoribus peccatis* (Cypriani verba sunt) *agant peccatores poenitentiam iusto tempore, et secundum disciplinae ordinem ad exomologesin veniant, et per manus impositionem episcopi et cleri ius communicationis accipiant, nunc crudo tempore, persecutione adhuc perseverante, nondum restituta ecclesiae ipsius pace, ad communicationem admittuntur, et offertur nomen eorum, et nondum poenitentia acta, nondum exomologesi facta, nondum manu eis ab episcopo et clero imposita, eucharistia illis datur.* Idem repetit Epist. XI. ac XII. et sexcentis aliis locis. Ex quibus efficitur, non nisi peracta poenitentia, et sub finem συστάσεως postremam illam manuum impositionem, qua sacramentalis absolutio continebatur, poenitentes obtinuisse. Nihil enim inter pacem et reconciliationem ac mysteriorum participandarum ius interponendum videtur, et utrumque communionis appellatione comprehenditur. Hic igitur ἐπέχω, deque ea re doctorum et antiquitatis ecclesiasticae consultorum hominum iudicium expecto.

· N. 1. Οὕτως ὁ Ναβαῖτος.] De Novati et Novatiani discrimine actum est initio superioris diatribæ. Quo tempore vero, quisquis ille est, haeresis autor extiterit,

dubitat Epiphanius, haecitationem hallucinatione cumulat; non eiusmodi quem ei falso Scaliger affinxit ad Eusebii annum MDCCLXIII. *Epiphanius*, inquit, *parum caute hanc persecutionem* (Maximi scilicet) *διωγμὸν πρῶτον vocavit, haeresi LII., hoc est Novatianorum. Sed multis eiusmodi naevis Epiphanium insignitam esse sciunt, qui eum legerunt.* Nos non negamus plures apud Epiphanium naevos esse. Sed illud primo constanter atque audacter asserimus, illum ipsum Epiphaniū castigatorem non naevis insignitam esse aliquot, sed ulceribus et carcinomatibus, quibus non curandis, neque enim *λάσιμα* sunt, sed amputandis, iamdedum navamus operam. Deinde naevum istum, quem notat, in Epiphania nullum esse, sed in ipsummet redundare Scaligerum. Quos enim oculos habuit ille, qui scribere potuit, Epiphanium Maximini persecutionem primam appellare? Nam graece ita legitur: Οὗτος ὁ Ναβάτος τῆς Ῥωμαίων ὑπάρχων ἐν κειρῶ τοῦ διωγμοῦ τοῦ πρὸ Μαξιμίου γενομένου πρῶτου. Quae ita Cornarius vertit: *Hic Novatus Romanus fuit, tempore persecutionis quae ante Maximinum prima fuit.* Cui et nostra interpretatio consentanea est. Non igitur Maximini persecutionem primam appellat, sed eam cuius tempore exortus est Novatus illam antecessisse dicit. In qua peccat dupliciter. Primum quod ante Maximini persecutionem Novatianorum haeresim a Novate conflata esse significat. Nam aliquot annis post Maximini obitum emersit. Eusebius ad annum primam Galli et Volusiani, *Novatus*, inquit, *presbyter Cypriani Romam veniens Novatianum et ceteros confessores sibi sociat, eo quod Cornelius poenitentes apostatas recepisset.* Idem vero *Hieron.* p. 254. lib. vi. cap. 43. ex Dionysio Alexandrino refert Novatiani schisma propter eos coortum esse, qui in Decii persecutione lapsi ad poenitentiam recepti fuerant. At post Maximinum successere Gordianus annis vi., Philippus annis vii. Quos excepit Decius, qui uno alterove imperavit anno. Tum Gallus et Volusianus. Alterum Epiphaniū *μνημονικὸν σφάλμα*, quod proxime ante Maximini persecutionem Decii aut Aureliani *διωγμὸν* collocandum esse non sine dubitatione putat. Nam Maximini persecutionem secuta est, ut vidimus, Deciana, Aurelianae vero xk. circiter anno post Decii mortem imperare coepit. Ex quo in alterius hallucinationis suspicionem adducitur Epiphanius, ut Maximinos ambos, nempe superiorem illum, qui Alexandrum Mammeae filium occidit, et recentiorum alterum, qui Diocletiani et Maximiani persecutionem propagavit, sub Constantini imperatoris primordia, inter se confuderit. Nam Maximini posterioris, sive potius Diocletiani persecutionem Decius et Aurelianus antecedunt.

[Διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας ταύτης.] Corr. ταύτην.

[Καὶ μετὰ τὴν μετένοιαν τὴν μεταμέλειαν.] Μετένοιαν intelligit baptismum, quod λουτρὸν τῆς μετανοίας appellatur, ut a Iustino c. Tryph.

[N. II. Σφάλμα: δὲ αὐτοὺς τὸ ῥητόν.] Hunc apostoli locum veteres omnes ad baptismum pertinere putant. Recentiores quidam de poenitentia, etiam quae post baptismum suscepta sit, acceperunt. Quod autem impossibile esse dixit apostolus eos qui baptisati semel fuerint, instaurari ad poenitentiam, hic impossibile idem esse volunt, quod difficillimum. Quo sensu Tertull. lib. de Bapt. quod in evangelio scriptum est: *Quae impossibilia sunt apud homines, possible sunt apud deum*, his verbis expressit, *per difficilia penes homines, facilia penes deum.* Recentiorum interpretum opinionem adinvant, quae de poenitentiae veteri in ecclesia difficultate supra disseruimus.

[Οὐκ ἐξοδαρευομένη.] Casaubonus Exercitt. l. n. viii. ridicule hanc vocem interpretatur. Nam ἐξοδαρευέσθαι τὴν μετένοιαν dictum putat pro eo quod est vilem

reddere. Sed mirum quantum hallucinatur. Nam ἐξυδαρεύεσθαι est ὕδαρῆ, hoc est dilutiorem ac molliorem fieri. Qua in significatione alius locis utitur.

Καὶ τὴν φιλανθρωπίαν μὴ ἀνακάμπουσα.] Fort. ἀνακόμπουσα.

N. III. Οὗτοι δὲ οὐ βούλονται διδαγμοῖς.] Corr. διγάμοις. Sed religione quadam inducti communem ac depravatam lectionem repraesentavimus, quod iam minime probamus. Caeterum Novatianus cum digamis communicare noluisse praeter antores illos qui de haeresibus scripserunt docet etiam Canon VII. Nicænae synodi, qui de reconciliandis Novatianis editus est. Idem et Socrates testatur lib. V. cap. XXII.

‘Ο δὲ μὴ δυναθεὶς τῇ μιᾷ ἀρκεσθῆναι.] Depravatus sine dubio iste locus est. Nam quae proxime sequuntur, evidenter demonstrant id Epiphanium velle, licere non modo post coniugis mortem, sed eo quoque superstito, si causa legitima quaequam interesserit, alteras inire nuptias. Nam si de secundis duntaxat post mortem ageret, quorsum haec adliceret, ἐκείν τινος κροφάσεως κορναίας etc., ob aliquam stupri, adulterii, vel alterius flagitii causam? Tum id clarius subinde, cum dicit, ἀλλ’ ἀπὸ μιᾶς ἀποσχθεὶς, δευτέρᾳ, εἰ τύχοιεν, νόμῳ συναρθεῖναι. Quocirca non dubito quin ita corrigendum sit: ταλωτησάση, ἢ ἐκεῖν τινος etc. Ut duo sint digamiae genera, primum uxore mortua, secundum post divortium, altera sibi copulata. Ita quidem Epiphanius. Sed ut illis temporibus nondum ea res ab ecclesia definita prorsus fuerit, hodie tamen, praesertimque post editum a sacrosancta Tridentina Synodo canonem, aliter sentire non vix quam superstito priori coniuge, etiam post legitimum divortium, alteris copulari nuptiis nunquam licere. Quae et Augustini, Hieronymi aliorumque PP. sententia fuit. A qua tamen nonnullorum PP. auctoritates ac decreta abhorreere videantur, quae apud Gratianum parte II. Causa XXXII. Quæst. VII. commemorantur, et Caietanus cum aliquot recentioribus theologis contrariam in sententiam discesserit, longe potior est ecclesiae totius vox et consensio, quae sess. XXIV. Can. VII. a Tridentino consensu proponitur. Porro inter veterum testimonia, quibus post legitimum illud divortium permissa innocentibus coniugibus matrimonia videntur, referri potest Arelatense primum concilium Can. X. qui hic obiter emendandus est. *De his, inquit, qui coniuges suas in adulterio deprehendunt, et iidem sunt adolescentes fideles, et prohibentur nubere, placuit ut in quantum potest consilium eis detur, ne viventibus uxoribus suis, licet adulteris, alias accipiant.* Ubi negationem deesse, legendumque, *et non prohibentur nubere* contextus ipse orationis indicat. Nam si prohibentur nubere, non consilium ad illos coercendos, sed praecipiti necessitas adhibenda fuerat.

p. 255.

N. VII. ‘Ὡς γὰρ φησὶν, ὁ πάσσαλος.] Mutatis, ut solet verbis locum istum protulit, qui ita Eccles. XXVII. conceptus est: Ἀναμέσον ἀρμῶν λιθίνων παρησεται πάσσαλος, καὶ ἀναμέσον πράσεως καὶ ἀγορασμοῦ συντριβήσεται ἀμαρτία.

N. IX. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ.] Fort. ἐπὶ τῇ πρώτῃ. Nam ea coniectura, quae est ad marginem, ex typographi hallucinatione confiata est.

N. XI. ‘Ὡς περιθέσσι τὰ ὑποδήματα.] Non haec a Catharis usurpata praepostera vestitus ratio, ut quidam existimat, sed ad superioris dogmatis absurditatem illustrandam ea similitudo refertur. [Verum ex Glossario νομικῷ, quod Labbaeus edidit, manavit haec hallucinatio, uti postmodum intelleximus. Ἰβὶ enim scriptum est: Ὁδονάρια (corr. Ὁδονάρια) τὰ περιεπτόμενα τοῖς ποσὶν ὑφάσματα, ἀ λέγεται ποδάπανα κατὰ καθαρῶν τὰ δὲ ἄλλα πεδία, ὡς εἰπὶν τὰ ἐξ ἱματίων γαρυμμένα: ἀ παρὰ τισιν ὀδῶνια κήληται, ἢ βράκια, χεροὶ περιτιθέσσι, δακτολίους δὲ τοῖς ποσὶν. Deest enim Epiphanii nomen, cuius verba Glossarium exscripsit. Leg-

p. 458.

itaque ὡς Ἐπιφάνιος κατὰ Καθαρῶν. *Ridiculum est igitur absurdum illum vestiendi morem ex Epiphania Novatianis tribui, de quo nunquam cogitavit. In Glossis? Sirmondi de ὄδωνάριος illud amplius exiabat. Ὀδονάρια et ὄδῶνια, ὑφέσματα ἐκμύκη, & καὶ δράρια παρὰ τινῶν λέγεται ταῦτα δὲ οἱ εἰς τὸ Παλάτιον εἰσιόντες συγκλη-
p. 255. τικοὶ ἐπιπερόμνοιοι, ἐν αὐτοῖς καὶ ἀπεμύττοντο καὶ ἀπέπτον.*] *Observandum vero πόδια (ita enim hoc loco leg. pro πῆδια) cum ὄδωνίους et βράκας promiscue accipi; etsi proprie πόδια pedum, βράκαι feminum tegumenta sint. Pollux lib. ii. cap. iv. ποδιά scribit esse τοὺς κατὰ τῶν ποδῶν πῆλους, quae Aechylus πάλυτρα vocat. Sic Hesych. βράκαι ἀναξυρίδες. Et alibi ἀναξυρίδες φημινάλια βρακία βαρβαρικά, ἔθδιμα ποδῶν ὑποδήματα βαδεία ἢ βασιλικά. Ubi ἀναξυρίδας, quae femoralia sunt, calceamenta quoque facit, et quidem βαδεία, ut a soleis distinguat, quae plantis pedum suppositae. Porro quod ait Epiphanius τὰ ἐξ ἱματίων γεγινημένα, nos ἔριων vel δερματίων aliquando leg. conuimus. Sed fortasse retineri satius est, ut ἱμάτια pro pannis sumantur, quae est impilium istorum udonumque materia. Non enim fascias pedules hic esse puto, sed βαδεία ὑποδήματα, hoc est soccos laneos, quibus calcesantur, non obvolvuntur pedes.*

N. xiii. Ἔτι δὲ οἱ ἐν τῇ Ἄφρικῇ.] De Donatistis leuissime defungitur Epiphanius; quod illorum fortassis errores haud satis compererat. Atqui praeter schisma et pertinacem a reliquis secessionem nonnulla de iis peculiaria dici possent. Sed ex Optati, Augustini aliorumque scriptis tum ex Eccles. Annalibus peti omnia possunt.

p. 256.

AD HAERESIM LX., ANGELICORUM.

De his August. haer. xxxix. *Angelici, inquit, in angelorum cultum inclinati, quos Epiphanius iam omnino defecisse testatur. Cultum hic τὴν λατρείαν intellige. Alia τῶν Ἀγγλικῶν notio ab loci cuiusdam nomine prorsus relicienda.*

AD HAERESIM LXI., APOSTOLICORUM.

N. iii. Καὶ τὰ ἐγκυλίσματα.] Nos pleraque vocabulorum istorum explicauimus, quomodo potuimus. Felicitus id praestabant alii quibus ea notiora fuerint. Pro ἐγκυλίσματα suspicabar leg. χελύσματα, quae sunt Polluci lib. i. cap. ix. *statumina*. At pro ὀκνῶν, ὀλκῶν, quae inter ναυτικὰ σκέυη ab eodem percensentur lib. x. cap. xxx. Et Suidas ait esse τὸ τῆς πρόπιδος ἔκταμα. Postremo αὐχὴν Polluci pars est quaedam clavi, sive gubernaculi. Eustathio vero αὐχὴν et αὐχένιον pro toto gubernaculo sumitur: quod huic loco non congruit.

N. vi. Δεῖ δὲ καὶ παραδόσει κεχρῆσθαι.] Insignis hic locus ad ecclesiasticarum traditionum auctoritatem asserendam. Cui germanus est ille Basilii ad Amphil. de Spiritu Sancto: τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγματῶν τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παρεδέξαμεθα ἕπερ ἀμφοτέρα τὴν αὐτὴν ἰσχυὴν ἔχει πρὸς τὴν εὐσέβειαν, καὶ τούτοις οὐδεὶς ἀντερεῖ, ὅστις γε καὶ κατὰ μικρὸν γοῦν θεσμῶν ἐκκλησιαστικῶν πεπεράται. Vide caetera. Ubi traditiones non illas tantum adsciscit et necessarias esse defendit, quae ad ritus caeremoniasque pertinent, sed etiam quae dogmata fidei ac decreta continent.

AD HAERESIM LXII., SABELLIANORUM.

N. iv. Ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ.] Aliquot locis Epiphanius *spiritum sanctum a patre et filio procedere perspicue testatur, praesertim in Ancorato.*

AD HAERESIM LXIII.

N. I. Καλουμένου του Συντάκτου.] Hieron. in Ruff. Apol. I. *Pro eruditione sua polles et inclytus συντάκτης in occidente laudaris.*

AD HAERESIM LXIV., ORIGENIANORUM.

Proximum Origenianis τῶς ἀσχροποιῶς locum Origenistae sibi vendicant, ab Origine illo dicti. Cuius errores copiosissime insectatur Epiphanius. Horum enim prae caeteris acerrimum sese hostem perpetuo professus est, nec dubitavit vehementes ob id cum plerisque altercationes suscipere, adiutore usus Hieronymo ac Theophilo, ac praecipue Ioannem Hierosolymitanum et Ruffinum agitavit. Sed et una illa causa fuit, cur a Chrysostomo dissentiret, quod is ante generalis synodi decretum damnare nollet Origenem. Vide quae Hieron. contra Ruffinum, Ioannem Hierosolymitanum scripsit, nec non et Socratem, Sozom. Niceph. p. 257.

N. I. Ἐν χρόνοις Δακίου τοῦ βασιλέως.] Vixit quidem Origenes extrema iam aetate sub Decio, et ad Gallum ac Volusianum usque pervenit. Sed cur floruisse aut celebrem fuisse sub illo potius quam sub interiectis imperatoribus dixerit, satis mirari non possum. Nam a Severi temporibus deinceps summa in omnium admiratione fuit. Lege Eusebii Historiae lib. VI., ubi Origenis res gestas accuratissime perscripsit. Invenies non modo apud Christianos, sed et apud imperatores ipso plurimum gratia et commendatione valuisse. Nam et a Mammasa Antiochiam accitus dicitur, et ad Philippum eiusque coniugem literas dedit. Quid igitur attinebat, nominatim Decii, et quidem unius mentionem facere? Quin et illud augeat admirationem, quod lib. de Pond. et Mens. pag. 174. scripsit Epiphanius Origenem ab imperatoris Decii tempore ad Gallum et Volusianum et ultra floruisse. Anno Severi decimo Leonides Origenis pater martyrium obiit, cum Origenes XII. aetatis agebat annum, ut autor est Eusebius lib. VI. cap. II. Fuit is annus Christi circiter CCXI. Nam Severus anno fere CCXIII. imperium exorsus est. Hoc si ita est, natus erit Origenes anno Christi CLXXXVI. Vixit autem annis LXX., ut idem lib. VII. cap. I. testatur. Quare moritur anno CCCLV., vel sequenti, quo Gallus et Volusianus interempti sunt. Iam Decii primus annus incidit in Christi CCII., quo quidem Origenes LXVI. annum attigerat. Non igitur ab illo demum tempore γνωρίζεσθαι vel ἀμύζειν coepit. Equidem vereor ne hic quoque hallucinatus Epiphanius Decium pro Severo sumpserit. Nam in libro de Ponder. et Mens. postquam insignes aliquot martyres, qui sub Decio passi fuerant, recensuit, veluti Babylam, Fabianum, Alexandrum, subiicit, καὶ αὐτὸς δὲ Ὀριγένης πολλὰ πικρῶς εἰς τέλος τοῦ μαρτυρίου οὐκ ἔρθασεν. Tum reliquam narrationem subtegit de profectioe in Palaestinam, deque XXVII. annorum secessu in urbe Tyro, quae hoc loco uberius exequitur. Atqui haec diu ante Decium accidisse necesse est. Videtur ergo pro Severo imprudenti obrepsisse Decius.

Τέχα δὲ ἐν Ἀθήναις.] Si id verum est, diversam hanc ab illa profectioem oportet fuisse cuius meminit Eusebius lib. VI. cap. XVII. quae sub Alexandro imperatore iam aetate et eruditione firmatus Origenes in Graeciam e Palaestina perrexit. Quinetiam narrat idem cap. XXV. Athenis commentarios in Ezechielem illam abolvisse.

Καὶ γὰρ κατὰ ποτὶς.] Quando ista contigerint non nisi coniectura consequi possumus. Quae nisi me fallit, sub Severo haec passus est Origenes adhuc adolescens. Vide Eusebii cap. III. Atque ideo quidem a gentilibus adrasum esse

suspicio, quod Aegyptiorum deorum ministri rasi essent, ut Synes. Hb. de Eacom. Calvitii, Plutarch. tract. de Iside, alique complures significant.

N. II. Ἄλλ' οὐκ ἴμενεν αὐτῷ.] Hanc Origenis historiam ac lapsum revocant in dubium Annales Ecclesiastici, anno cclm. num. cxx., et deinceps, imo, quod amplius est, locum istum quo narratio illa continetur suspectum reddunt, quasi ab aliquo perperam sit insertus. Quorum hoc posterioris perspicue falsum, alterum non satis probatum, utrumque levioribus coniecturis innixum est quam ut vetustissimo sanctissimoque patri fides hac in parte derogeretur. Commentum est, inquit, et affectata calumnia, quod de Origenis lapsu a nonnullis iacitur. Cur ita tandem? Quoniam scriptorum veterum nemo, qui vel pro Origene apologias ediderunt, vel ipsum e contrario scriptis suis oppugnarunt, eius rei meminit. Atqui nos Epiphanium opponimus, quo neque antiquiorem autorem, neque graviores requirere debemus, qui de Origene velut compertam rem minimeque dubiam illud ipsum retulit. In quo magnopere ponderandum istud est, quoties eiusmodi aliquid proponit Epiphanius, quod ad alicuius etiam alioquin haeretici ac nefarii hominis invidiam ignominiamque pertinet, id si dubiae minimeque constantis fama sit, nonnulla cum excusatione ac titubanter ab illo significari, atque hoc imprimis cavere, ne incerta re commemoranda certam alicui infamiam ac dedecus imponat. Hoc vero loco nullam istiusmodi cautionem adhibuit, sed cum de lapsu et iniecto ture constaret, hoc unum excepit, quod si verum est, ad sublevandum Origenem valet, nonnullorum iactari sermonibus, nequaquam Origenem ipsum tunc adolevisse, sed cum eius digitis esset impositum, in subiectum arae forum a gentilibus excusum fuisse. Quod igitur in sacrificium ac maiorem sceleris partem consenserit Origenes, minime dubitavit Epiphanius, utrum expressum hoc ab invito facinus eiusdem manu administratum fuerit, id vero dubitavit. Caeteri qui vel antiquiores Epiphanio, vel illius temporis suppreses erant, partim Origenis amore dissimularunt, partim quod ad rem minime faceret, scribendo praetermiserunt. Atque Eusebius quidem, utpote Origenis admirator, consulto ut omitteret, fecisse videtur. Nam nihil eorum tacuit, quae ad illius commendationem, nihil attulit, quod ad minuendam existimationem valeret. Reliqui tam fautores, quam adversarii Origenis, cum de impiis eius dogmatibus atque erroribus in certamen disputationemque venissent, facile contempserunt caetera. Ac profecto de eo crimine illeri a sanctissimis viris aequissimum fuit, cuius tantopere illum poenituisse scirent, ne hominis memoriae insultare obtractarique velle potius quam errores damnare viderentur. De aliis, quorum scripta non extant, pronuntiare non nisi temere possumus. Altera in Annalibus coniectura non plus veritatis, minus etiam probabilitatis habet. Falsissimum enim est intextam hanc Epiphanio laciniam esse, cum neque de stylo ipso dubitari possit, et quibus id argumentis efficitur, levia sint, imo nulla. Epiphanius, inquit, libro de Mensuris ac Ponderibus plane contraria docuit. Scribit enim: *Floruisse Origenem a temporibus Decii usque ad Gallum et Volusianum.* Ubi vox *floruit* non idem est ac *vixit*, sed splendorem ex doctrina quaesitum significat. At si tum lapsus esset Origenes, non illum floruisse diceret Epiphanius. Verum ἀπαύξειν et florere apud chronologos nihil aliud est quam commendari vulgo, et in aliqua propter eruditionem aut virtutem nominis claritate versari. Hanc vero doctrinae famam ac splendorem Origene neque prior illa idololatriae culpa, quam poenitentia diluerat, eripere debuit, neque posterior tot ac tam multiplicium haeresum infamia potuit opprimere. Deinde falso Decium pro Severo hic usurpatum ab Epiphania paulo ante docuimus. Secundum haec Augustinus nobis obicitur, qui cum de Origene

omnia sit ex Epiphania mutatus, de turpissimo illo lapsu verbum nullum aspernit. Sed utrum hoc Epiphaniae adversus haereses luculentum opus ab Augustino lectum fuerit, propter eas causas dubitari potest, quae in praefatione, quam operi ipsi praefiximus, ad lectorem pluribus sunt a nobis expositae. Frustra igitur, ut quidem apparet, sollicitata est in Annalibus narrationis illius istiusque loci fides, cum nulla ad eam labefactandam satis firma ratio sit allata.

N. II. Ὁ δὲ βουλόμενος εἰς ἑαυτοῦ.] Vulgata est historia illa de secessu Tyrio, deque xxviii annis ibi transactis ab Origene, cum sacros codices interpretaretur. Quam ex hoc Epiphaniae loco et ex lib. de Pond. et Mens. chronologi atque historici transtulerunt. Sed haec vellem isti accuratius expendissent ac cum gestis Origenis et Eusebii lib. vi. contulissent. Non enim dubitamus quin mera fabula sit, idque certis atque evidentibus argumentis possit ostendi. Nam haec in Tyrum profectio contigit, ut testatur Epiphanius, post Origenis lapsum, cum iam presbyter ordinatus esset. Non illud iam repeto, Origenis calamitatem videri ex Epiphaniae mente sub Decio collocandam, paucis ante illius obitum annis. Fin-gamus dia ante contigisse. Duo ex Eusebio certa sunt, Origenem eo tempore presbyterum Caesareae esse factum, quo Zebinus Philetus mortuo Antiochenam sedem obtinuit, cum in Graeciam per Palaestinam iter faceret, quod lib. vi. cap. xvii. narrat. Item post annum Alexandri decimum Caesareae profugientem ibidem diutius haesisse. Apud Eusebium in Chronico Zebenus post Philetum Antiochenus episcopus factus est, anno Alexandri vii., qui est Christi ccxxviii., cum Origenes annum ageret xliii. Annus vero decimus Alexandri Christi est ccxxxi., Origenis xlvii., a quo ad eius obitum, qui anno Christi ccliv. accidit, anni sunt non plures xiiii. Meminit huius secundae in Palaestinam profectionis idem Eusebius in chronico ad annum Antonini xi. Verum ante hoc tempus, hortante Ambrosio, commentarios in sacram scripturam elucubrasset, idque partim Caesareae, partim alibi fecisset, non obscure significat Eusebius cap. xvii. Ubi eodem tempore, quo autore Ambrosio in commentando erat occupatus, proficiscentem illum in Graeciam narrat Caesareae ordinatum esse presbyterum. Quocirca falsum est Origenem totos xxviii annos Tyri consedisset, ibique commentariorum ingentem illam molem edidisset. Hoc enim Alexandriae, Caesareae, Athenis diversis temporibus egit, uti cap. xviii. scribit Eusebius. De Tyrio secessu nulla est apud Eusebium quod sciam mentio. Hieron. duntaxat Epist. lv. de Erroribus Orig. ad Pamm. *Centum*, inquit, *quadraginta anni prope sunt, ex quo Origenes mortuus est Tyri*: quod idem in Catalogo Script. Eccl. commemorat. Verisimile est igitur Origenem, cum in Decii persecutione affecta iam aetate lapsus esset, in Palaestinam recessisse ac Tyri mortuum esse.

N. III. Ὅθεν τὸ πρῶτον αὐτοῦ ἐπιμελώσ.] Agit de his Origenis editionibus accuratissime libro de Pond. et Mens., ubi quae Exapla et Octapla fuerint exponit. Vide quae ad n. xix. ibidem observamus.

N. VII. Ὅς γὰρ τινες ἡμᾶς βούλονται.] Quantum haec vocabula duo γενητὸν et γεννητὸν scribendi pronuntiandiue affinitate coniuncta sunt, tantum significationis usu ac proprietate distant. Nec est ulla vox, in qua uberiorem cavillandi et calumniandi materiam nacti sint Ariani, ut ex Anomaeorum haeresi infra constabit. Nam γενητὸς *factum* significat, quod creaturarum rerum proprium est, γεννητὸν vero *genitum* est, quod filio catholica veritas tribuit.

N. XII. Τῶν Ὀριγένους Ἐπιτομή.] Hic est Methodius ille Olympi Lyciae, deinde Tyri episcopus, qui inter caetera de Resurrectione contra Origenem opus scripsit eximium, et ad extremum novissimae persecutionis, sive, ut alii affir-

mant, sub Decio et Valeriano, in Chalcide Graeciae martyrio coronatus est. Haec Hieronymus Cat. Vir. Illustr. Socrates lib. vi. cap. 13. quatuor recenset, qui adversus Origenem praecipue stylum exercuerint; quam ipse κακολόγων τραπεζίων impudenter appellat. Primus est Methodius, secundus Eustathius Antiochenus, tertius Apollinaris, quartus Theophilus. Addit, Methodium postea, veluti palinodia recantata, quem accusarat Origenem commendasse dialogo illo, quem inscripsit *Ἐνώνα*. Sed Socrates calumniam ac mendacium ex Hieronymo convincit Baronius a. 402. n. 5. Scribit enim ille Apol. i. in Ruff. Eusebium Methodio in vi. libro Apologiae istud exprobrasse. *Quid modo ausus est Methodius nunc contra Origenem scribere, qui haec et haec de Origenis locutus est dogmatibus?* Quod ab Ariano homine obitici dicit clarissimo et eloquentissimo martyri.

N. xvii. Πρόκλου τοῦ αὐτοῦ.] Mendosa est haec inscriptio. Neque enim ex ullius Procli disputatione quae sequuntur exscripta sunt, sed ex eiusdem Methodii lucubrations, quam adversus Origenem dialogi more conscripserat. In quo loquentes introduxerat Aglaophontem, Proclum, Auxentium et semetipsam. Vide infra numero xl. Fit et Theophili postea mentio, quod tamen appellativum puto esse non proprium. Quocirca post Origenis verba e Comment. in primum Psalmum adducta, hoc ipso numero deinceps Proclus pro Origene verba facit, unde titulus Πρόκλος ei praefixus erat post τοῦ αὐτοῦ. Nam τοῦ αὐτοῦ ad Methodium pertinet, libarius autem, quod Πρόκλου nomen legiset, auctoris alicuius esse credidit, cum interlocuentis personae sit.

Ἵφ' οὗ καὶ συγκρατίζται τὸ σχῆμα.] Maior hic, ut opinor, hiatus est, quam vulgo codices praeferrant. Nam si superiora Procli sunt, ut esse videntur, Origeni patrocinantis, cum sequentia adversus eundem Origenem aperte pugnant, haud pauca desiderari necesse est, quibus Proclus causam suam explicavit.

N. xviii. Ἐλαίον ἰχθίσθαι προκίταξεν.] Philius lib. xv. cap. xvii. de oleo: *Existimatur et oleum vindicando a caris utile esse. Certe simulacrum Saturni Romae intus oleo repletum est.*

N. xix. καθάπερ καὶ ἡ σοφία διὰ Σολομῶντος.] Igitur Sapientiae liber Salomoni ab antiquissimo patre tribuitur. Vide et num. xxxv.

Οὐδὲ γὰρ εἶνακ τὸ σύνολον.] Patrum integer hic locus videtur. Sed huius sententiam reddidimus.

N. xxi. καθάπερ ἐλέχθη, ὃ Ἀθηναγόρα.] Suspicio Methodium scripsisse τῷ p. 261. Ἀθηναγόρα. Ex Athenagorae, inquit, sententia diabolus spiritus est etc. Quod apud Paulum Leopardum lib. xix. Emend. cap. ix. postea reperimus, qui et Athenagorae ex Orat. pro Christ. verba citat, quae Methodius descripserat: ἐναντίον τὸ περὶ τὴν ἕλην ἔχον πνεῦμα, γενόμενον μὲν ὑπὸ τοῦ θεοῦ, καθὰ οἱ λοιποὶ ἔκ' αὐτοῦ γεγόνασιν ἄγγελοι, καὶ τὴν ἐπὶ τῇ ἕλει, καὶ τοῖς τῆς ἕλης εἰδεσι πιτυσάμενον διοικησιν. Τοῦτο γὰρ ἡ τῶν ἀγγέλων σύστασις τῷ θεῷ ἐπὶ προνοίᾳ γέγονε τοῖς ὑπ' αὐτοῦ δακτυλοσημένιοις ἵνα τὴν μὲν πολυτελικὴν καὶ γενικὴν ὁ θεὸς τῶν ἔλων πρόνοιαν etc. Ex quibus leg. apud Eriphan. γενικὴν pro γεντικὴν. Caetera apud Leopard. vide.

Ὡσπερ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα σαρκῶν.] Fuit haec vetustissimorum patrum fere omnium sententia, filios illos dei, qui Gen. vi. filias hominum adamasse dicuntur, angelos fuisse. Vide Iustinum Apolog. i. qui daemones ab illis progenitos asserit. Sed et Clem. Alex. Strom. iii. ob intemperantiam ac libidinem excidisse coele patat. Item Tertull. de Virg., vel Lactant. etc. Nam corporeas esse plerique persuasum habuerunt. Ut inter caeteros Augustinus, qui lib. ii. de Trin. cap. vii. angelos scribit corpus suum, cui non subduntur, sed subditum rogant, in varias mutare species.

N. xxiii. Ἐσομένης γὰρ καὶ μετὰ τούτων.] Hic perspicue post iudicium homines terram habitaturos asserit, non ut Chiliastae ad aliquot duntaxat saecula, sic ut interim suprema illa felicitate, hoc est aspectu dei carerent, verum ut et perpetuo in terra degerent, et summa nihilominus illis ac perfecta beatitate fruerentur.

N. xxiv. Ἐπισσε δὲ ἀλάσασα ἡ ποθητή.] Corr. παθητή.

N. xxviii. Καὶ ἵνα μὴ εἴπῃς ὅτι οὐκ ἀεί.] Desunt nonnulla. Ac forte ita rescribendum ὅτι ἀεί διαλαμβάνει σκοτεινῶς.

N. xl. Δοκῶν τοῦ Μεθοδίου.] Hactenus Proclus. Deinceps Methodii partes sunt, qui adversus Origenem disserit, cuius patrocinium a Proclo susceptum paulo post indicat. Verum si Procli est ea disputatio, quae a num. xvii. ad hunc usque pertexitur, non video quemadmodum Origenis causam defendat, cum eius dogma validissime refellat et resurrectionem corporum affirmet. Sed neque Methodii consequens refutatio ad antecedentem Procli sermonem pertinet, et Aglaiphontis orationem convincit, quae nulla hic extat. Hic igitur haereo. Atque aut transposita aut ommissa pleraque istic fuisse verisimile est. Quae, si Methodii liber extaret, discerni emendarique possent.

N. xlv. Δέλυται καὶ τὸ εἶνα.] Expuncta vocula εἶνα: utcunque sententia cohaerebit.

N. xlviii. Ἄλλ' οὐδὲ ὁ ἀπόστολος ὑποτίθεται.] Methodius ita de apostoli rapto sentit, ut in coelum primo, tum in paradysum terrenum sit evector, quod uberius declarat.

N. lvi. Οὐ γὰρ ἐφ' ἡμῖν ἔλωσ.] Praeclara et catholica apostolici illius dicti sententia, quam Methodius exponit, et adversus hodiernae haeresis inscitiam atque improbitatem observanda diligenter, qui concupiscentiam, et quae ex illius contagione in vitis nobis obrepunt, vere esse peccata definiunt, quo nomine non iam καθάρως, sed ἀκαθάρτους et impurissimos se esse merito profitentur.

N. lxxi. Ἰπὸ τοῦ μακαρίτου Μεθοδίου.] Notabis Methodium alio nomine dictum Eubulium. p. 262.

Πάντως που καὶ ἐπὶ τσαῦτα.] Ἐπὶ sunt verba, non versus.

Εἰ γὰρ ἐστιν ἀληθὲς ὃ περὶ σοῦ ἄδεται.] Hic ille locus est, ex quo Ruffinus Origenis adamator, et ab Hieronymo atque Epiphano ob id alienus, assererat Epiphanium iactasse vi librorum milia ab Origene conscripta se legisse. Quod nugacissimi ac vanissimi hominis commentum refellit Hieronymus Apol. ii. in eundem. Nusquam enim aut de librorum numero affirmavit Epiphanius, aut totidem a se lectos confirmavit. Addit Hieron. de Origenis scriptis Eusebii testimonium.

N. lxxix. Καὶ διαίρειν εἰς δώδεκα ὁδοὺς.] Cum rubrum mare traiecerunt Iudaei, totidem impressas vias, quot erant tribus, Hebraeorum traditio est, quam Origenes memorat, Homil. vi. in Exodum, et Kimchius in Psal. cxxxvi.

N. lxx. Ὡς καὶ ὁ καλλίων μακαρίτης.] Corr. ὡς καὶ κάλλιον ὁ μακαρίτης.

Ἔστιν ἰδεῖν τὰ ἐπιχειρα.] Forte τὰ ἐπὶ χεῖρα, haec quae prae manibus habemus ac de quibus agimus.

N. lxxi. Καὶ Σολομῶν ἐν Παροιμίαις.] Longius arcessita haec loci huius interpretatio et ad Graecam editionem accommodata. Nam Hebraea nullam sententiae illius significationem praefertur. Hortatur sapiens, ut rusticae rei et agriculturae diligens habeatur ratio.

Φασὶ γὰρ οἱ φυσιολόγοι.] Μωϋσοῦ meminit in Ancorato.

AD HAERESIM LXV., PAULI SAMOSATENI.

N. I. Ἐν ἡμέραις Αὐρηλιανοῦ.] Imo vero sub Gallieno post Demetriani obitum. Eusebius lib. vii. Histor. cap. xxii. Imposuit Epiphanio quod sub Aureliano damnatus et episcopatu deiectus est; adeoque Aureliani decreto, quod Christiani antistites impetrarunt. Sed episcopatum aliquot annis ante ceperat.

Τὴν ἀφρῶσω τοῦ Ἀρτέμιωνος.] Meminit Eusebius lib. v. cap. xxvii. Niceph. lib. iv. cap. xx. Vide Aug. in haeresi Paulianorum.

Ὡς περ ἄμειλι καὶ ὁ Σαβῆλλιος.] Novati nomen perperam irrepsit. Nam Novatiani, quod trinitatem attinet, nihil a catholicis dissenserunt, ut in Annalibus docuit Baron. a. 265.

N. II. Τάληθῆ δὲ, ὅτι οὔτε περιτομήν.] Frustra igitur in eius haeresi Philastrius circumcissionem illum docuisse confirmat, quod neque Augustinus, neque synodica illa Antiocheni concilii, quod adversus eundem celebratum est, nec alius quisquam prodidit.

N. IV. Ὡς δὲ οἱ ἄλλοι ἐκδόται.] Paululum diversa sunt veterum interpretam verba, quae in variis Bibliorum lectionibus circumferuntur. Nam ex Aquilae editione ita concipitur: ἀπὸ μήτρας ἐξωθηρισμένου σοι δρόσος παιδιότητός σου. E Symmacho vero: ὡς κατ' ὄρθρον σοι δρόσος ἡ νεότης σου. Ex quinta denique: ἐκ μήτρας ἐπὶ ὄρθρου σοι δρόσος ἡ νεότης σου. LXX ad sensum potius, quam ad verba respexerunt. Quam autem variae tam nostrorum quam Rabinorum sicut de eo loco sententiae, ex illorum commentariis repetere licet. Hebraea ita hodie concipiuntur בְּלִי יְלִידָתְךָ מִן הַמַּזְחָלִים hoc est, ex utero, ante auroram, vel, ab aurora, tibi ros nativitatis tuae. LXX legerunt גִּמְיִי תֵּי גִמְיִי te. Hinc apud Epiphanium pro ἐκδεδέχθῃ fortasse substituendum est ἐκδεδέχθῃ; ut in Hexaplis Octaplisve colon illud repraesentabat, in quo Hebraica Graecis characteribus scripta legebantur. Iam illud λακτάλ Epiphanius vertit καὶ πρὸ τῆς δρόσου παιδίου. Quae sunt duo ac diversa vocis eiusdem glossemata. בְּלִי rorem significat. בְּלִיָּה vel בְּלִיָּהּ vel בְּלִיָּהּ puerum et infantem, sed Chaldaice, non Hebraice. Quare nihil ad hunc locum posterior ista notio pertinet.

N. V. Ἀέξετε δ' ἄν τις ἔδειξας.] Angelos ante mundi procreationem a deo factos esse plerique veterum patrum, praesertim Graecorum, arbitrati sunt; et inter caeteros Gregorius Nazianzenus Orat. xxxviii. Quam sententiam theologi quidam temerariam, et hoc tempore etiam haeticam pronunciare non sunt veriti. In quibus prudentiam ac moderationem merito desiderat Vasquez in 1 Par. disp. 224.: ubi validissime demonstrat nec erroris dammandam illam esse, neque ab ecclesia reiectam; tametsi longe sit altera probabilior, quae angelos negat ante coeli creationem esse productos, quod Epiphanius amplectitur.

Ἀποστειλῆς γὰρ, φησί.] Nimis otiose locum hunc e Psalmo 147. ad dei verbum retulit. In quo nequaquam audiendus est.

N. VIII. Οὐδὲ ταυτοούσιος, ἀλλ' ὁμοούσιος.] Difficile est ταυτοούσιον Latine sic exprimere, ut ab eo quod est ὁμοούσιος distinguas. Significat autem essentiam ac substantiam ita peunit eandem, ut ne personarum quidem discrimen admittat.

AD HAERSIM LXVI., MANICHAEURUM.

N. I. Διά τινα Οὐτέραν.] Veteranum Acnam appellat, hoc est qui militia defunctus legitimam missionem impetrasset.

Ἐκονομίας δὲ ἑαυτῶ τὸ τοῦ Μάνη.] *Elias in Thiesbi mirum esse scribit, quod cum Iudaei מןימנ vocent haereticos, in Graecorum commentariis scriptum sit haereticum quendam extitisse, qui Manes diceretur, eiusque sectatores מניימנ.*

Ὅς καὶ αὐτὸς δοῦλος ὑπῆρχε Σκυθιανοῦ.] Errat itaque Theodoretus, qui Manen cum Scythiano confundit, ut et Suidas, cum tanto ante Scythianus extiterit.

Ὁ μὲν εἰς ἐπὶ τὴν Ἀδλάν.] Lib. III. Reg. cap. IX., 26. Classem quoque fecit Rex Salomon in Asion-gaber, quae est iuxta Aelath in litore maris rubri in terra Idumaeae. LXX. Ἀδλὰθ, non Ἀδλὼν. Iosephus lib. VIII. cap. VI. Asiongaber ait Berenicen vocari, haud procul Elana urbe. Sed hallucinatus est, ut opinor, Iosephus. Nam Asion-gaber in Idumaea ponitur. Berenice vero a Ptolemaeo in Africa ipsa, longe superior, ac Thebaidem ex adverso respiciens, quod Epiphaniai descriptioni congruit, qui Berenicen tertium Rubri maris portum enumerat.

N. II. Εἰς Ὑψίλῃν πόλιν.] *Stephanus Ὑψηλὸς κώμη Αἰγύπτου.*

Καὶ βίβλους τέσσαρας.] Apud Suidam IV librorum istorum autor fuisse dicitur p. 264. Terebinthus, sive Buddas, quorum etiam ordo aliter instituitur. Nam primus mysteriorum, secundus evangelii, tertius thesauri, quartus capitum.

N. III. Περὶ τοῖς χρόνοις τῶν ἀποστόλων.] *Commode istud accipiendum est, ut apostolorum tempora vocet, quae illis proxima sunt. Nam ut apostolos viderit Scythianus nequaquam procedit, uti postea constabit, cum de Manichaei tempore disputabitur.*

N. XI. Ἡρέμα πῶς ἐν ᾧ ἑαυτῶ.] *Corr. ἡρέμα πῶς ἐν ᾧ etc.*

N. XII. Διὸ αὐτοὶ οἱ Μανιχαῖοι.] *Verti potest: Ob id Manichaei super arundines cubant. Nam Mattarii propterea dicti, quod in mattis dormirent. Aug. v. con. Faustum Manich.*

Θωμάς δὲ ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν.] *Corrigendum ex Theodoro videri possit ἐπὶ τὴν Ἰνδίαν. Nam ut Christum imitaretur, cognominem illius apostolo discipulum in Indiam allegavit. Verum etiam infra n. XXXI. Thomam istum pseudoapostolum in Syriam destinatum scribit.*

Ἐλεγε δὲ ἑαυτὸν ὁ Μάνης.] *Imo et Christum seipsum esse dixit. Theodor.*

N. XX. Ἰάκωβος ἐξέλω πληγείας.] *Hierosolymitanorum antistitum catalogus iste ex Eusebii Chronico et Historia descriptus est, quem et Alexandrinum Chronicon et Nicephori perinde Chronicon exhibet. Ex quibus omnibus, hoc est ex Eusebianis fontibus emendandus est Epiphaniai laterculus, velut cum tertium numerat Iudam, qui ab Eusebio et caeteris Iustus appellatur. Item IV. Zacharias ab Epiphania ab aliis Zachaeus vocatur. Sunt et alia quaedam in nota temporum ab Epiphania, vel potius a librario, commissa, quae ut accuratius disquirantur. Primum e Nicephoro eundem illum catalogum cum singularum antistitum annis exscribemus, ut et Nicephorum eadem opera castigemus.*

INDICULUS HIEROSOLYMPANORUM ANTISTITUM.

	Episcopi.	Anni, quibus sederunt.
I	Iacobus Domini Frater	XXVI
II	Symaeon Cleophae F.	XXIII
III	Iustus	VI
IV	Zacharias	IV
V	Tobias	IV
VI	Beniamin	II

	Episcopi.	Anni, quibus sederunt.
VII	Ioannes	II
VIII	Matthaeus	II
IX	Philippus	I
X	Seneca	IV
XI	Iustus	IV
XII	Levi	II
XIII	Ephraim	II
XIV	Ioseph	II
XV	Iudas	II
XVI	Marcus	VIII
XVII	Cassianus	VIII
XVIII	Publius	V
XIX	Maximus	IV
XX	Iulianus	II
XXI	Gaianus	III
XXII	Symmachus	II
XXIII	Caius	III
XXIV	Iulianus	IV
XXV	Elias	II
XXVI	Capito	IV
XXVII	Maximus	IV
XXVIII	Antoninus	V
XXIX	Valens	III
XXX	Dulichianus	II
XXXI	Narcissus	IV
XXXII	Dius	VIII
XXXIII	Germanio	IV
XXXIV	Gordias	V
XXXV	Narcissus secundus martyr	X
XXXVI	Alexander martyr	XV
XXXVII	Mazabanes	IX
XXXVIII	Hymenaeus	XXIII
XXXIX	Zabdas	X
XL	Hermon	IX
XLI	Macarius	XX
XLII	Maximianus	VI
XLIII	Cyrellus, quo ab Arianis pulso, substituti sunt tres Arsenius Heraclius Hilarius Secundum quos iterum Cyrellus restitutus in II. synodo sub Gratiano	

Haec Nicephori Chronicon. At Eusebius lib. iv. cap. v. et in Chron. negat constare, quot annis Hierosolymis episcopus quisque sederit. Illud extra controversiam esse, brevi admodum tempore praefuisse, adeo ut ad postremam Iudaeorum subidionem, quae sub Adriano contigit, episcopi fuerint omnino xv. Itaque unde singulorum annos expiscatus sit Nicephorus, divinare non possum. Pesime tamen conceptos esse non dubium est. Imprimis Iacobo annos tribuit xxvi, Symeoni xxiiii, quod utranque falsum. Iacobum eodem anno, quo Christus in coelum ascendit, ordinatum Hierosolymorum episcopum docet Eusebius in Chronico. Neque enim verum est, quod Alexandrinum asserit, tum a Petro ordinatum esse, cum is Romam proficisceretur. Occisus est autem anno Neronis vii. testibus eodem Eusebio et Hieronymo in Script. Eccles. Longe enim aberrat Alexandr. Chron. quod Vespasiani i. Indict. xi. Galba et Tito Ruffino coss. Iacobi necem conignat p. 581. Iam vero si, ut antea pluribus declaratum est, passio Domini in annum Iulianum lxxvi. congruat, Neronis vero vii. Iuliano cv. Dionysiano lx. inierit, Iacobus xxx plus minus annis pontificatum tenuit. Symeon porro cum ab Eusebio in Chronico Traiani x. in crucem actus dicatur, hoc est Christi cvii., annos solidos xlvi exegit in episcopatu. Insequentes vero v. pontifices ad annum Traiani xix. non amplius x annis praefuerunt, si verum scripsit Epiphanius. Nam xviii annos illis attribuit in Chronico Nicephorus. Secundum quos octo e circumcissione reliqui sunt episcopi ad extremam usque Iudaeorum cladem, quae Adriani xviii. ab Eusebio ponitur. Atqui xviii. Adriani inicit anno Christi cxxxv. Ergo episcopi illi viii non ultra xx annos sedem illam obtinuerunt. Sed mendosus est Epiphanius locus; in quo scriptum est *μέχρι ἑνδεκάτου Ἀντωνίου*. Ubi primum pro Ἀντωνίου Ἀδριανοῦ substituendum. Tum *ἑνσεκαίδεκάτου* pro ἑνδεκάτου. Eusebius enim, ex quo ista transtulit Epiphanius, anno Adriani xix. Marcum post xv Iudaicae stirpis antistites primum e gentibus Hierosolymitanam ecclesiam rexisse scribit. Sed illud Epiphanio causam attulisse videtur erroris; quod idem Eusebius lib. iv. Hist. cap. v. cum Hierosolymitanos omnes episcopos recensuisset, subiinde Adriani xii. annum commemorat, quo Xysto defuncto Telephorus successit. Unde collegit superiora ad annum xi. pertinere. Sequuntur episcopi v quos ad x. Antonini Pii pertexit Epiph. At Eusebii Chronicon solum Marcum ad annum usque Antonini xix. perducit, quo demum Cassianum sufficit. Qua ratione xxii annos Marcum oportet sedisse. Praeterea inter Iulianum et Capitonem Eusebius et Nicephorus Eliam ponunt, quem praetermisit Epiphanius. De Narcisso, eiusque admirabili sanctitate vide quae Eusebius lib. vi. prodidit.

[Ὁμοῦ ἀπὸ ἀναλήψεως Χριστοῦ.] Manichaeorum origo diligenter est in Fastis adnotata, velut insignis quaedam labes Christiani nominis ac calamitas. Sed de anno ac tempore scriptores mirifice dissentiunt. Epiphanius noster *κλαυδικῶς* Aureliani et Probi temporibus emersisse scribit. Quae enim ab ascensione Christi temporis ratio ponitur, mendosissima est et subinde castiganda. Supra num. i. in iv. Aureliani imp. annum coniecerat. In lib. vero de Pond. et Mens. anno ix. Gallieni tribuit. Eusebius in Chron. anno ii. Probi, Olymp. cclxiv. anno secundo, Antiochenorum cccxxv., prodiisse Manichaeorum haeresin notat, et aeras aliquot civitatum adiicit; quibus Christi annus cclxxviii. adscribitur. Leo Magnus Homil. ii. de Pentecoste: *Manichaeus ergo magister falsitatis diabolicae et conditor superstitionis obscenae, eo tempore damnandus innotuit, quo post resurrectionem domini ducentissimus et sexagesimus annus impletus est, Probo imperatore Paulinoque consule*. Obscurissima sunt Aureliani, Probi, iisque proximorum imperatorum tempora, summa Consularium Fastorum varietas, nec in annis ac consula-

tibus digerendis quaequam unus eum altero consentit. Itaque perplexum et intricatum totum istud negotium est. Probrum ac Paulinum *coas.* Cassiodorus Aurelio ac Marcellino *coas.* subiicit. Fasti Siculi post Aurelianum ac Marcellinum Tacitum et Aemilianum collocant, quibus Probrum Paulinumque subtaxant; quos posteriores Onufrius iniuria praetermisit suffectosque credidit. Nam pro ordinariis in omnibus Fastis agnoscuntur. Sed si ante Tacitum II. et Aemilianum ponantur, ad Aureliani imperium, non Probi, pertinebunt. Ideoque in Annalibus Ecclesiasticis cum Aureliani VII. componuntur, anno Christi 277. Etenim post Aurelianum Tacitus sequitur, qui nonnisi mensibus VI. imperium tenuit. Secundum quem creatus est Probus. Quod si post Tacitum et Aemilianum Probus ac Paulinus substituuntur, iam istis *coas.* Probus imperator annum Imperii secundum inierit; quod Eusebii Chronologiae consentaneum est, qui anno Probi II. Manichaeorum originem assignat. Quod fortasse verius est. Sed in Onufrii Fastis duae in Probi imperatoris annis omisae sunt pariae *coas.*, quanquam in superioribus annis unum compensaverat. Ita uno duntaxat anno sublato, cum aera Dionysiana conciliatur, quod plerique Fasti expunctis duobus consulatibus obtinent. De quo alias opportunius. Quam absurde de initio Probi imperatoris Eminent. Temp. lib. V. disputet Scaliger, suo loco discutietur.

Ad Manichaeum, sive Manetem, quod attinet, variae sub idem fere tempus eruptiones monstri illius fuerunt, et insignibus alicuius facinorosi notis celebratae. Quae causa fuit, cur non iisdem imperatoribus atque *coas.* haeresis istius origo mandaretur. In annis Christi longius abhorrent Epiphanius et Leo M. Probus enim ac Paulinus *coas.* incidunt in annum fere Christi 277. in aera Dionysiana; quo ex numero XXXI. annis deductis 246 anni reliqui sunt ab ascensione domini, totidem scilicet, quot ex aliorum sententia posteriore in numero ponit Epiphanius. Prioris autem epocha non ἀπὸ τῆς ἀναλήψεως, sed ἀπὸ τῆς συλλήψεως, vel γνήσεως arcessenda videtur. Denique apud Leonem pro CCLX. legendum CCLX. Nam rotandus hic numerus est a Christi ascensione deductus. Caeterum ex hac Epiphanius putatione non mediocriter id, quod supra plenius ostendimus, astruitur, Christi domini passionem et ascensionem in Iulianum LXXVI. incurrere.

Καὶ ἀπὸ τούτου, καὶ ἕως δαύρου.] In chronico Nicephori pro Bazas, Zabdas legitur. Item pro Maximo, Maximianus; perperam. Maximo Cyrillus successit, quo ab Arianis extraso (ait Nicephorus) tres eius loco ordine subrogati, Arsenius, Heraclius, Hilarius. Postea Cyrillus in sedem restitutus secundae synodo interfuit Gratiano imperante. Haec Nicephorus. Hieron. in supplemento Cyrillo IV enumerat post Maximum. Aliis unum per ea tempora Cyrillum fuisse placuit. De quo consulendi Annales Baroniani a. CCLXI. Agitur et de Cyrillo haer. LXXIII.

p. 268.

Βασίλεις δὲ οὐ καθεστῆς.] Probrum imperatorem praetermisit hic Epiphanius, an librarius, quem lib. de Pond. recenset, eique annos sex et menses duos attribuit; Aureliano vero annos V. menses VI., quot Eusebii chronicon numerat. De qua re suo loco videbimus. Ita Aureliani quarto, Probo et Paulino *coas.* Manichaeorum haeresis emersit.

Ὅτι εἶναι ἀπὸ τοῦ εἰρημένου Μάνη.] Annus hic, quo haec commentabatur Epiphanius, Christi est CCLXXVI. Valente imper. V. et Valentiniano Iuniore II. *coas.* cum superiore anno mortuus esset Valentinianus senior, post consulatum Gratiani III. et Equitii. Mortuus est enim Novemb. XVII. expletis in imperio annis XIII minus C diebus. Quare castigandus Socrates, qui annos XIII imperasse scribit, quod nequaquam procedit. Nam coepit anno CCLXIV. post bisextum. Itaque annus aerae Dionysianae CCLXXVI. Valentis est XIII., Gratiani vero IX. exiens,

qui imperator a patre renunciatus est anno CCCLXVII., ut initio huius operis adnotavimus ex Socrate. At Valentinianus iunior VI. post patris obitum die imperator a militibus est salutatus, eodem autore Socrate, nec non et Ammiano lib. xxx. Cum adversus hanc haeresin scriberet, tertium iam annum in hoc opere versabatur Epiphanius. Quippe anno CCCLXXIV. scribere est aggressus, ut in praefatione docuit. Sed ab ortu Manichaeorum ad hunc ipsum annum mendosissime numerantur anni LXXVII., pro quibus annos CVII. rescribendes in margine censuimus. Pendet ea numerandi ratio ex imperatorum annis, de quibus, maximeque superioribus, summa est, ut ante monuimus, annalium discrepantia; de qua alio in loco statuemus. Interim si Aureliano v. duntaxat annos cum mensibus aliquot arrogemus, atque illius anno IV. Manes prodierit, Probo et Pauline cess. esto annus iste Christi CCLXV. Hinc igitur ad CCCLXXVI. anni numerantur CII. Quos ita ex Epiphanius mente partim hoc ipso loco, partim lib. de Pond. dispensare possumus. Aurelianus post eum annum, quo primum Manes exstitit, vixit annum I., menses VI., Tacitus M. VI., Probus A. VI., M. IV., Carus cum filiis A. II., Diocletianus A. XX., Constantinus A. XXXII. Colliguntur ab anno IV. Aureliani ad Constantini obitum anni LXIII. Obiit Constantinus ex omnium sententia anno CCCLXXVII. A quo ad annum CCCLXXVI. reliqui sunt XXXIX., qui ad LXIII. adiuncti summam conficiunt annorum CII.

N. XXI. Ἡδὴ δὲ ἀνδρασι μεγάλους.] Theodoretus scriptores, qui adversus Manichaeorum sectam commentarios ediderunt, recenset istos, Titum Bestrenorum episcopum, Diodorum Tarsensem, Georgium Laodiceum Arianum, Eusebium Phoenicem (hoc est Emesenum). Quod ad Eusebium Caesariensem attinet, Socrates lib. I. cap. XVII. scribit ieiune admodum in Ecclesiastica Historia Manichaeorum ab illo mentionem esse factam. Qua de causa totam eius historiam ex Archelai scriptis uberius exponit. Quare praecipuo aliquo libro haeresin istam oppugnasse videtur Eusebius. Sed quod Origenem adversus Manichaeos elucubrasset aliquid Epiphanius affirmat, temporis ratione ipsa refellitur. Mortuus enim est Origenes annis fere XX. antequam Manichaeorum superstitio in laeum emergeret. Siquidem grassante Severi persecutione, anno eius imperii X., qui est aerae Dionysianae CCL., aetatis annum exegerat XVII., ut Eusebius asserit lib. VI. cap. III. Obiit vero anno aetatis LXIX. imperante Gallo, eodem autore lib. VII. cap. I. Additis igitur annis LXI., ut LXIX. impleantur, mortuus est aerae communis anno CCLIV., diu ante Manichaeae factionis ortum.

N. XXII. Εἰ δὲ ἐκ φύσεως, καὶ κατὰ συνήθειαν.] Terrae motus naturalibus ex causis oriri nimis ἰδιωτικῶς negare videtur. Quod et apud Philastrium legimus.

N. XXIII. Ἐν τῇ ἀρχῇ δὲ τῆς κοσμοποιίας.] Quo anno post orbem conditum Abelum Adamus genuerit, Moyses tacuit. Hic anno centesimo necatus dicitur, cum aetatis ageret XXX. Unde LXX. circiter anno natum oportuit. Sed haec mera divinatio est. Porro ἕκαστον pro ἕκαστον emendandum esse nemo non videt.

N. XXV. Ἀρχὴ τῶν τοῦ Μάνεως.] Primus portentosae illius haeresis oppugnator, ob idque singulari laude dignus, Archelaus extitit, qui habitam a se cum impostore disputationem in commentarium redegit omniaque nefariae superstitionis arcana patefecit. Ex hac Archelai collatione caeteri deinceps hausserunt omnes, qui haeretici illius historiam ac dogmata scriptis prodiderunt. Meminit Archelai in Scriptoribus Eccles. Hieronymus.

N. XXVII. Ὁμοῦ καὶ ὁ θερισμὸς ἀρχῶν.] Fort. θεριστής.

N. XXVIII. Εἰ τις λούεται εἰς τὸ ὕδωρ.] Corr. εἰ τις λούσται, εἰς τὸ ὕδωρ: Si quis lavat, in aquam suam constringit animam.

N. xxx. Ἐνεταίετο δὲ τοῖς ἐκλεκτοῖς.] De Manichaeorum Audientibus et Electis agit pluribus in locis Augustinus, praesertim contra Faustum. Item Epist. lxxiv.

N. xxxiii. Ἐτα κάλιν ἐλθὼν εἰς τὰ μέρη.] Levicule hic hallucinatur. Etenim Marcus cap. v., 1. τὴν γέρον τῶν Γεδαρηνῶν appellat, Matth. Γεργισιῶν. Lucas cap. viii., 26. Γεδαρηνῶν. Latinas interpretes ubique Gerasenorum. Gorasa et Gaddara alitis oppida duo; aliis unum et idem fuisse videtur. Vide Iansenium cap. xxx. Concord. A quibus transeannana quaedam regio nomen accepit.

N. xl. Ἐκτιθὴ γὰρ ὁ Μαρθαῖος.] Chrysost. Hom. xxix. in Matth. duos Evangelistas ita conciliat, ut Lucas eum tantummodo commemoraverit, qui ab molestiori esset daemone correptus.

N. xlviii. Φαῦλων δὲ γερῶν.] Depravata ista sunt; nisi forte μεταστάσων τῶν γερῶν dixit pro εἰς τὰ γερῶνα.

N. l. Ὅτι κατ'ἡμέραν εἰς πενταχλίστου.] Si Christus aetate xxx. baptizatus est, isque a mundi conditu fuerit *vm* dix annis, natus erit ex Epiphaniae sententia anno mundi *viii* cdlxxx. Varias ex lxx seniorum ratiociniis annorum summas ab orbe condito collectas fuisse Graeci demonstrant. Nam praeter hanc Epiphaniae Martyrologium Romanum aliam instituit, secundum quam ad Christi natalem anni numerantur 5199. Praeter hanc tres alias in usu esse reperimus. Prima est quae Christum anno 5493. vel 5494. natum putat, quae a nonnullis Antiochena nominatur. Secunda, quae Christi nativitatem in annum 5500. coniecit, quam Aethiopicam appellant. Tertiae, quae et omnium celeberrima est et usitatissima, ab orbis initio ad Christi natalem annos putat 5509. De iis alias uberius disseremus.

p. 370.

N. lxxvi. Φησὶ δὲ ὁ πῶτος Μάνης.] Fort. ἦδεν τοὺς ἡμετέρους, ut sequentia persuadent.

N. lxxxiii. Ἰπὲρ τὸ μέτρον τῶν ἑξ σταδίων.] Hieronymus Epist. xv. ad Algastam Qu. x. iter sabbati ex Hebraeorum traditione duobus pedum milibus definit. Hebraei vero magistri duo cubiterum milia constituunt, quod et certius videtur. Nam ita docet Elias in Thisbi vocabulo צַרְפַּת. Cuius moduli definitio ex cap. Exod. xix., 12., et potissimum ex Iosue iii. com. 4. petitur. Ut nimirum eo sabbati die liceret accedere, ut interpretatur R. Selomeh. Iam cubitus ex Vitruvio lib. iii. cap. l. sesquipede constat, sive palmis vi, hoc est digitis xxiv. Herodotus in Olio stadium vi esse iugerum scribit, id est ὄργυιων centum, ὄργυιων pedum vi, sive cubitorum iv. Ex quo sequitur in stadio pedes esse dc. Unde *mm* cubitorum, sive pedum *mm*, stadiis v respondent, quantum inter Hierosolyma et Oliveti montem intervallum fuit, ut Iosephus lib. xx. cap. vi. testatur. Ideo Act. cap. l. com. 12. sabbati iter appellatur. Apud Columellam paulo maior est mensura stadii. Nam lib. v. cap. vii. actum definit pedum esse *cxx*, iugerum vero duos actus continere, et esse pedum *cxl*, semiugerum autem a Gallis *arepennae* vocari, stadium denique passus habere *cxxv*, hoc est pedes *dcxxv*. Passus enim quinque pedibus constat. Unde mille passus pedes habent *vm*. Gregorius vero Turonensis lib. i. Hist. cap. vi. arepennae uni stadio tribuit v. Qua ratione in arepennae *lxxx* imputandi sunt cubiti, sive pedes *cxx*, quot a Colum. tribuuntur. Ita quinta parte maior erit arepennae Herodoti plethro, quod iugerum plerique vertunt. Sed de *κλίβου* varietate totaque hac metiendi ratione pluribus agere, neque otii nostri est, nec instituti.

N. lxxxiv. Νῶς γὰρ σωθεὶς ἀπὸ τοῦ κατακλινομένου.] Historiam haec et orbis partitionem exponit in Ancorato pluribus, a num. *cv*. Rhinocorura cur Hebraice רִינֹקֹרָא Neel appellari putet Epiphaniae, *lxx* Interpretes fecerunt, qui Esa. xxvii., 12.

quod scriptum est **כְּכַדְכָּד כְּכַדְכָּד** ad torrentem Aegypti, verterunt *ἕως Πρωκοπούρων*, ut Salianus noster observat tom. i. Ann. Hieronymus ad hunc locum: *Pro torrente Aegypti LXX Rhinocoruram transtulerunt, quod est opidum in Aegypti Palaestinaeque confinio, non tam verba scripturarum, quam sensum verborum exprimentes.* Unde sic illud accipiendum est apud Epiphanium: *Πρωκοπούρα γὰρ ἑμπροσθεταί Νελλ, ut idem sit, atque alio vocabulo nominatur. Neque enim tam imperitus Hebraismi, aut Hellenismi fuit, ut Πρωκοπούρων idem ac כְּכַדְכָּד significare crederet.*

Καὶ Μαρειανδόνην.] Mariandinorum regio, quod sciam, in Bithynia est, non in Africa. Aut igitur alienum in locum irrepsit, aut aliter ea vox conformanda videtur. Nimirum ἀπὸ τῆς Μαρίας λιμνης, ut si Μαρσιανή, vel aliquid ad eam modum inflexum. Nam Maria Stephano Μάρεια πόλις et λιμνή est, quae et Maraotis dicitur in Aegypto, de qua Strabo lib. xvii. Adiuvat coniecturam nostram, quod Μαρειανδονή per i simplex, apud Epiphanium vero per diphthongum scribitur, ut ἀπὸ τῆς Μαρείας originem duxerit. Possumus et Μαρρωτικὴν legere, quod eodem recidit. Nam Mareotica Aegypto contribuitur, et cum Libya copulari solet. p. 371.

Λεπτιμάνη.] Leptis nomiae duae censentur urbes in Africa apud Plinium, Melam etc.; altera cognomento magna, altera parva dicitur. A priore formatur per inflexionem Leptimagnensis apud Cyprianum in Episcop. Sententiis de Haereticis baptizandis sub finem. Videtur igitur apud Epiphanium *Λεπτιμάνην* substituendum, aut certe *Λεπτιάνην*.

Καὶ τῆς ἕως Γαδείρης.] Quasi Gadira regio quaeppiam Africae sit, aut Mauritaniae, quemadmodum et Tingitanae Hispaniae nomen impositum, ut Hispania Transfretana, vel Tingitana diceretur, in Notitiis. Fortasse sic interpretari commodius licet, ut χώρας subaudiatur, μέχρι χώρας τῆς ἕως Γαδείρης, quae citra Gadere regio sit.

Ἀλαβαστρούτην.] Leg. Ἀλαβαστρίτην. Sed ubi terrarum ista provincia sit, mihi mendam satis explicatum. In Syria, vel finitimo aliquo ad Orientem tractu positam esse demonstrant adiunctae regiones caeterae. Atqui Ptolemaeo Ἀλαβάστρα Aegypti urbs est, et Alabastrinus in eadem Aegypto mons. Plin. lib. v. cap. ix. *Ab iis oppida Mercurii, Alabastron, Casaea.* Verum extra fines Aegypti, haec est ultra Rhinocoruram Alabastritis Epiphanii debet esse, neque tamen in Phrygia, ubi eiusdem nominis oppidum collocat Stephanus, ibidemque λίθον διάσημον reperiri scribit, hoc est Alabastriten: Quare amplius de ea regione cogitandum. Apud eundem Stephanum invenio Ἀλαβοόριον πόλις Συρίας ex Charace, viz. Chornicon. Cuius ex affinitate vocis vide an ad hunc Epiphanii locum emendandum compendii aliquid possit fieri.

Καὶ Ὀμηρίτην, καὶ Ἀξωμίτην.] Homeritarum regio in Aethiopia censetur apud Steph. Plin. lib. vi. cap. xxviii. inter Arabiae populos Homeritas recenset, ac numerosissimos esse scribit. Ptolem. locum illis in Arabia Felice tribuit, et quidem in infimo recessu, haud procul ab Arabici freti faucibus, quibus cum Rubro mari committitur. Nec abhorret Procopius, qui lib. i. de Bello Persico pag. 32. in eodem tractu ponit Homeritas. Quibus oppositos esse narrat in altera continente trans fretam Aethiopas, qui Αὐχομίταις vocantur. Ὀμηρίτων δὲ καταντικρὺ μέγιστα ἐν τῇ ἀντικείρᾳ ἡπείρῳ Αἰθίοπας οἰκοῦσιν, οἱ Ἀξωμίταις καλοῦνται, οἳ δὲ αὐτοῖς τὰ βασίλειά ἐστιν ἐν Ἀδδῶμιδι πόλει. Vides apud Procopium Auxomitas ab Homeritis longo intervallo distinctos, non pro hisdem usurpatos, ut nennulli scripserunt. Ac quod ad Homeritas attinet, de Arabicis istis accipiendus est Epiphanius. Sed in Axomitide vix est ut ab errore possit excusari. Nam Ἀξωμίτις sive, Auxumitis, ut

vidimus, in Aethiopia, non in Asia situm habet, ut vel Epiphanius ipse initio huius operis et in Sethianis docet, cum de propagatione gentium agit. Quamobrem Africae regiones, et ad meridiem sitas cum Asiaticis et orientalibus permiscuit. Nisi forte Auxumitas, quemadmodum et Homeritas, in Arabia quoque collocandas quispiam putet, unde in Aethiopiam transfretarint. Nam et Aethiopes constat ab Arabibus propagatos, idque vel appellatio ipsa probat. Etenim Ἀἰθιοῦνοι, quod nomen Aethiopes hodie sibi vendicant, in Arabia tarifera apud Stephanum positi sunt. Vide quae Scaliger ad Computum Aethiop. observat lib. vii. de Emend. Temp.

p. 372. Καὶ Βούγαον καὶ Αἰθάν.] Bugeam nusquam alibi reperio. Nisi quod Estheris cap. xii., 6. Aman Bugaens appellatur. Sed pro Βουγαῖος Ἀγαγαῖος quidam rescribant, non recte. Potest enim ignoti cuiusdam loci nomen esse, et quidem in Syria. Nam quod Macedo eiusdem libri cap. xvi. com. 8. Aman esse dicitur, haud vana suspitio est, interpretem Graecum, qui sub Ptolomaeo rege Graecam interpretationem edidit, Macedonis nomen generalius usurpasse pro peregrino, et Europaeo, hoc est ab Europaeis oriundo, qui in Syria Asiaque consediissent, cum ab Asiaticis Graeci tum omnes Macedones vocarentur, uti Christiani a Turcis vulgo Franci, Mahumetani a nostris Turcae nominantur. Quam coniecturam indicat Serrarius noster. Iam Liba, quantum ex geographis colligi potest, nulla in orientis isto tractu reperitur. Nisi quod apud Polyb. lib. v. Mesopotamiae oppidum eius nominis est. Sed regionis non oppidi hoc loco esse propria videtur appellatio.

Μάγαρες.] Quinam sint Magardes quaerant quibus otium est, et utrum Illyrici Pannoniaeque populi sint. Nam et Magares Turcae passim Hungaros vocant, et μαγαρημας a Graecis vulgo Μαωμητιμας appellatur. Sed haec longe Epiphanius temporibus recentiora fortasse non congruant. Quaerendam igitur amplius.

Τῆς τε τῶν Σκότων.] Non male, ut opinor, Σκότων pro Σκότων reposuimus. Secti ab Hispanis ortum habuerunt. At Franci Epiphanius tempore prope Rhenum circa Frisiam et Bataviam habitabant.

N. LXXXV. Καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν.] Illud ἵσως non ἀπορητικῶς sumi puto, sed idem esse atque aequaliter. Quod ait καθ' ἑκάστην ἡμέραν lucernas arsisse, de nocte, quae νυκθημέρου pars est, dubium est nullum. Sed utrum interdū quoque luxerint non adeo constat. Lyranus et Abulensis ad lib. i. Reg. noctu diuque pariter arsisse scribunt, sed noctu plures, de die pauciores, hoc est, ut Iosephus asserit lib. iii. cap. ix. quatuor. Quorum opinio autoritate Scripturae nititur. Si quidem Exodi xxx. com. 8. tam mane componi lucernae quam ad vesperum collocari dicuntur. Quando componet lucernas, incendet illud, et quando collocabit eas ad vesperum etc. quod intelligi non potest, si vespere duntaxat accendi lucernas moris fuerit. Verum noctu duntaxat luxisse perspicue docetur Exodi xxvi. com. 21., ubi de lucerna ita praescribitur: *Et collocabunt eam Aarons et filii eius, ut usque mane luceat coram domino*: LXX. ἀπ' ἑσπέριας ἕως πρωῆ. Id ipsum et ex lib. i. Reg. cap. iii. com. 3. deducitur. *Lucerna dei antequam extingueretur*, inquit, *Samuel dormiebat in templo domini, ubi erat arca dei*. Qui locus olim in Latinis codicibus mendose legebatur hoc modo: *Nec poterat videre lucernam dei antequam extingueretur*, adversus et Hebraicam fidem, et Graecorum interpretationem. Quod vitium olim iam subodoratus erat Lyranus et a Clementis pontificae novissima recensione sublatum est. Quare frustra Ribera noster Abac. ii. ita obsoletae huic lectioni patrocinatur, quasi ἡ copulativum in Hebraeo redundet: *Et non poterat videre, et lucernam dei*. Sed eos commentarios ante

correctiorem scripsit Ribera. Hodie vero eum Hebraeis et Graecis Latini codices verba illa, *lucerna domini antequam extingueretur*, alteri commati tribuunt. Hieronymus in Tradit. Hebr. hunc ipsum locum declarans, haec scribit: *Quod vero ait: Et antequam lucerna dei extingueretur in templo domini, ubi erat arca dei, Samuel dormiebat. Antequam lucerna dei extingueretur, intelligi oportet, antequam lux diurna fieret, quando eadem extinguenda erat lucerna. Sic enim a domino per Moysen iussum erat: ut eadem lucerna luceret usque mane. Igitur nocte dumtaxat ardebant lucernae, quae sub vesperam accendebantur, mane componebantur. Quae duo plurimum discrepant. Aliud, inquam, est collocare lucernas, aliud componere. Prius illud est candelabro lucernas imponere et accendere. Ideo cap. illo xxvii. Exodi com. 21., ubi Latine sic legitur: *Et collocabunt eam Aaron et filii eius*, Hebraice scriptum est יָרַךְ יְרֵךְ יְרֵךְ ordinabit, in candelabro nimiram. At Graece κείναι αὐτὸ (videlicet oleum) Ἄραρον, καὶ υἱοὶ αὐτοῦ ἀπ' ἑσπέρης ἕως κροῖ. Sed in illo loco, quem Abulensis ex cap. xxx. com. 8. profert, pro Latino componendi vocabulo, Hebraice דִּינֵי, quod est aptare ac repurgare, vel potius recondere, Graece ἀποκαθίστα, hoc est in loco suo ac theca vel cella reponere. Sic componere mortuum in lecto, quod nos dicimus *agencer*. Ibidem vero pro eo quod Latinus interpres habet: *quando collocat eas ad vesperum*, Hebraice scriptum est הַעֲלֵרֶן hoc est attollere, imponere candelabro: לֵךְ אֲתֵרֶן, accendere. Sic lib. i. Reg. eo loco, quem adduximus: *Lucerna dei antequam extingueretur*, in Reg. est καταβῆσθηναι. In Editione Sixti ἀποκαθίστασθηναι. Ex quibus apparet idem esse collocare lucernas, quod attollere super candelabrum et accendere: contra vero componere idem esse atque extinctas detrahere et suo loco reponere. Erant enim exemptiles lucernae, quae candelabro sub noctem impositae, diluasio demerentur. Exod. xxv. comm. xxxvii. *Facies et lucernas vii. et ponet eas super candelabrum.* Lib. ii. Par. cap. xiii. 11.: *Estque apud nos candelabrum aureum et lucernae eius, ut accendantur semper ad vesperam.* Si ad vesperam accendebantur, ergo interdum erant extinctae, non modo iv. ut Iosephus credit, sed omnes septem.*

Ὁδὲ γέγονε γὰρ τὸ σάββατον.] Huic affine est quod R. Mose ben Maimon parte i. Iad. Tract. de Sabbato cap. ii. §. iii. scribit *חזק למדת שאין מששטור דוח התורה נקמה בעולם ולא רחמים רחוק ושלום בעולם*. *Ecce*, inquit, *didicisti, legem nunquam omnino crudelem et inhumanam esse, sed misericordiae, benignitatis ac pacis plenissimam.* De sabbato vero loquitur, quod aegrotorum caussa ac propter pia quaedam ministeria solvi posse pluribus declarat.

AD HAERESIM LXVII., HIERACITARUM.

Antoris huius sectae nomen varie conceipitur etiam hic ab Epiphanio. Nam aut Hierax aut Hieracas vocatur. Qua posteriori appellatione censetur apud Hieraxium lib. vi. de Trinit. et Aug. lib. de Haeres. Sane si Hieracas appellandus sit, Graece fortasse scribendum erit Ἱερακᾶς. Sed nihil in editione nostra mutandum censuimus. Neque vero satis recte ad eum modum inflecti putem posse ὁ Ἱερακᾶς τοῦ Ἱερακα. Sed vel Ἱερακᾶς τοῦ Ἱερακα, vel Ἱερακᾶς τοῦ Ἱερακά.

AD HAERESIM LXVIII., MELETIANORUM.

De Meletianis actis ac tota schismatis historia, quam hic proponit Epiphanius, quid sentiendum sit, in Baronianis Annalibus explicatur anno cccvi., quibus ego libentissime subscribo. Certissimum enim est, a Meletiano aliquo scri-

p. 373.

p. 374.

ptore falsa Meletii acta conscripta fuisse, in quibus turpissimam hominis infamiam et execrabilia facinora dissimulare conatus est. In ea cum imprudens incidisset Epiphanius, veram ac sinceram illam esse narrationem frustra credidit. Quod utinam ei in mentem non venisset! Pessime quidem de humano genere mererent illi, qui sacrosanctam historiae veritatem mendacii aspergant suis. Sed multo detestandi magis ac publice coëroendi videntur qui ad falsitatem impietatis ac sacrilegii crimen adiungunt, dum res haereticorum hominum eorumdemque causas ac personas stilo suo non modo sublevant, sed etiam contra fidem veritatis exornant. Cuiusmodi aetate nostra complures historiae prodeunt, a catholicis, ut videri volunt, et Romanae communionis hominibus editae, sed quae Genevensi aliquo conventu meditatae dictataeque videantur. Quarum praedicandarum finem nullam haeretici ipsi faciunt catholici, non ut suspectas solum, sed ut impias ac damnatas execrantur. Eiusmodi Meletiana illa fuit historia, quae sanctissimum virum in errorem adduxit. Nam qualis revera Meletius fuerit, quaeve concitandi schismatis occasio ac progressio, multo certius ex Athanasii scriptis atque ex Nicaeni concilii synodicis literis intelligi potest. Vide omnino quae illic a Baronio accuratissime disputantur.

N. I. Τοῦτο γὰρ ἴδος ἐπὶ τὸν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ.] Sic in magno Nicaeno concilio Can. vi. τὰ ἀρχαῖα εἶη κρατεῖται τὰ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃ καὶ Πενταπόλει, ὅσα τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπίσκοπον πάντων τούτων ἔχειν τὴν ἐξουσίαν. Porro in his provinciis recensendis, quae Alexandriae contribuuntur, animadvertendum est, distinguam ab Epiphanio τὴν Μαρσώτην et τὴν Μαρσώτιδα. Ptolemaeus lib. iv. Mareotidem et Mareotam ita diacernit, ut Mareotis oppidum sit Lybiae Nomidis, haud procul ab Oasite, at δὲ Μαρσώτης provincia sit, sive Nomus ac praefecturam ad Mariam, sive Mareotidem lacum, quae in Aegypto censetur. Plinius vasa Mareotas velut populum quendam in Mareotide Libya collocat lib. v. cap. vi.

N. II. Παραισώντις οὖν καὶ θύσαντις.] Tametsi impetrandae poenitentiae causa ad martyres iccirco confugisse videri possint, quod iidem illi episcopi ferrent, a quibus id obtineri debuit; nihilominus veterem ad ritum fortassis istud pertinet, quo lapsos ad martyres aditisse scimus, ut ab iis libellos ac literas ad antistites peterent, quorum beneficio in integrum restituerentur. De quibus frequens est apud Cyprianum, Tertullianum ac caeteros mentio.

Οὐ μὴν ἵνα ἕκαστος δεξιωθῇ.] Clerici post poenitentiam publicam ad communionem laicam nonnunquam redacti. Alias honore ac dignitate salva, ab omni functione duntaxat et administratione summoti sunt. Ancyranum conc. Can. i. Presbyteros sacrificatos, qui postea ad certamen redierint, iubet τῆς μὲν τιμῆς τῆς κατὰ καθέδραν μετέχειν, προσφέρειν δὲ αὐτοῖς, ἢ ὁμιλεῖν, ἢ διακονεῖν τῶν ἱερατικῶν μὴ ἔξεῖναι. Quod idem Can. sequenti de Diaconis constituitur, cum eo, ut ei quos episcopus humilitatis, poenitentiae ac caeteris id genus officiis insignes animadverterit, cum eis mitius atque humanius possit agere. At Leo papa Ep. iii. clericos ab haereticis revertentes post poenitentiam sine ulla spe promotionis in eodem manere ordine decrevit, in quo fuerant. At olim clericis aegre iudata poenitentia. Ideo in Arausicano i. Can. 4. nominatim cavetur: *Poenitentiam deciderantibus etiam clericis non negandam.* Verum qui poenitentiam aliquando publicam obissent, ordinari nefas erat. Conc. Tolet. i. Can. 2. Hinc Optatus Milevitanus lib. II. *Invenistis, inquit, pueros. De poenitentia sauciastis, ne aliqui ordinari potuissent.* Ita vel pueri, qui coacti poenitentiae speciem adumbrarant, a sacris ordinibus reiecti. In Carth. v. Can. xi. decretum est ne presbyteris vel diaconis gravioris culpae convictis, ideoque deponendis, manus tanquam poeni-

tentibus, vel tanquam fidelibus laicis imponatur. Quo et Augustini locus ille pertinet lib. 1. de Bapt. c. Donat. cap. 1. *Nam sicut redeuntes, qui priusquam recederent baptisati sunt, non rebaptisantur, ita redeuntes, qui priusquam recederent ordinati sunt, non utique rursus ordinantur, sed aut administrant quod administrabant, et hoc ecclesiae utilitas postulat, aut si non administrant, sacramentum ordinationis suae tamen gerunt, et ideo eis manus inter laicos non imponitur.*

N. II. *Τούτῳτι λωδίκιον, εἶτον καλλλον.*] Pallium enim pro quavis veste, etiam stragula sumitur.

Γίνεταὶ δὲ Πέτρον μαρτυρήσαι.] De Petri successore dicemus ad sequentem haeresim, n. xi. Nam et plurimum in ea narratione falsus est Epiphanius.

Ἐν τοῖς Φαινησίοις μετάλλοις.] Meminit in eadem persecutione declaranda Phoenosiorum metallorum Eusebius VIII. libro in appendice, vel cap. xvii.: *τοῖς κατὰ Φαινὸν τῆς Παλαιστίνης χαλκοῦ μετάλλοις τοὺς πάντας παραδίδωσι.* Quam horrenda haec metalla fuerint, docet Athan. Epist. ad Solit. p. 658., ubi Eutyechium hypodiatonem ab Arianis scribit ad metalla damnatum, καὶ μεταλλον οὐχ ἄπλωσ, ἀλλ' εἰς τὸ τῆς Φαινῶν ἔνθα καὶ φονεὺς καταδικαζόμενος ὀλίγας ἡμέρας μόγις δύναται ζῆσαι. Vide Ortolanum.

N. v. *Ἡδὴ δὲ ὁ μακαρίτης.*] Ex eadem officina consequens historia prodit, Meletiani videlicet cuiuspiam nebulonis. In qua primum illud falsissimum est, superstitite adhuc Alexandro Meletianos cum Arianis conspirasse; quod Alexandro demum mortuo contigisse docet Athanasius Apol. II. pag. 603. Nam Alexandro nondum v mensibus post Nicaenum concilium expletis moritur. Post eius obitum, cum Meletius per idem fere tempus excessisset, Meletiani ab Eusebio Nicomedensi sollicitati cum Arianorum factione coierunt. Quae historica series Meletiani impostoris fabulam iugulat.

Ἦν δὲ Παφνούτιος.] Alius hic esse debet a magno illo Paphnutio Thebaidis episcopo, qui Nicaenae synodo interfuit, quique et ipse confessor extitit, Constantino imp. carissimus. Hic enim in conciliabulo Tyrio pro Athanasio adversus Arianos restitit. Fortasse vero Meletianus iste, qui hanc fabulam concinnavit, in Paphnutii nomine fucum posteris fecit, ut Paphnutium e Meletianorum grege quempiam cum altero illo confessore et insigni viro confuderit. Sane Paphnutios aliquot episcopos recenset Athanasius in Apologia, sed qui ipsius causae faverint. Unum vero monachum, qui insidiarum calumniarumque contra se ab Arianis et Meletianis excogitatarum particeps fuerit; cuius epistolam in Apol. II. profert. Postremo Gallinici Meletiani in eadem Apol. meminit, eumque cum Isione et Eadaemone subornatum ab Eusebianis scribit, ut falsorum criminum reum sese ad imper. deferrent.

N. vi. *Ὁ κατὰ Μελίτιον.*] Meletianos episcopos intellige, non Meletium, qui iam e vivis excesserat. De huius historiae mendacio ad sequentem haeresin dicitur. p. 276

N. viii. *Κατέβηαι κανθήλαν.*] Quanam ea vox sit nondum comperi. Certum est ποτήριον μυστικὸν fuisse. Vide Athan. ipsum in Apol., Theodoretum et alios.

Καὶ μένει ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Ἰταλίας.] Neque illud verum est, tot annos in Gallis haesisse. Non enim amplius quam annos II, menses IV exulavit, ut testatur Theodoretus. Vide Ann. Eccles. a. 338. Reliqua narrationis huius, quae in sequenti numero haud sincera sunt, ex historiis ecclesiasticis et Annalibus Baronianis luce clariora sunt. Quae tu illuc repetes. Sub Constantino imperatore ante relegationem Athanasii Arsenii drama contigit, non post illius obitum.

AD HAERESIM LXIX., QUAE EST ARIANORUM.

N. I. "Ὅσαι γὰρ ἐκκλησίαι τῆς καθολικῆς.] Singularem tunc temporis Alexandriae morem hunc fuisse, vel saltem paucis in ecclesiis usurpatum, ex eo conicias, quod tam expresse istiusmodi consuetudinis, tanquam Alexandrinae ecclesiae peculiaris, meminit: uti nimirum plures in eadem urbe tituli forant, quibus singulis suis attributus esset presbyter, qui ecclesiasticas functiones illic obiret. Sed alibi tamen iam pridem institutum idem fuerat: velut Romae, ubi per titulos distributi presbyteri suos quique populos regebant. Ad eos episcopi dominicis diebus fermentum, sive benedictum panem, in communionis symbolum mittere consueverant. Innocentius ad Decentium cap. v. *De fermento cero, quod die dominico per titulos mittimus, superflue nos considerare voluisti, cum omnes ecclesiae nostrae intra civitatem sint constitutae; quarum presbyteri, quia die isto propter plebem sibi commissam nobiscum convenire non possunt, ideo fermentum a nobis confectum per acolythos accipiunt, ut se a nostra communione maxime illa die non iudicent separatos.* Quod a Melchiade constitutum fuisse Liber Pontificalis Damasi tradit. Laodic. Conc. Can. xiv. enologiarum istarum meminit: κατὰ τοῦ μὴ τὰ ἄγια εἰς λόγον ἀλογῶν κατὰ τὴν ἰορτὴν τοῦ Πάσχα εἰς ἑτέρας παροικίας διακίμψοθαι. Sed de hoc ritu pluribus in Eceles. Ann. Baronius a. 313. Non dubito maioribus duntaxat in urbibus plures intra pomoeria titulos fuisse; cum intra eadem septa contineri unaque convenire non possent, adeoque presbyteres singulis ecclesiis impositos, in minoribus autem ac minus frequentibus oppidis unam duntaxat ecclesiam extitisse, in quam universi confluerent. Cuiusmodi Cypri urbes erant. Unde quod Alexandriae receptum erat, velut popularibus suis peregrinum et inusitatum, adnotavit Epiphanius. Hinc origo paroeciarum, quod vocabulum a rusticanis ecclesiis ad urbanas translatum. Παροικία proprie χώρον omnem regionemque significat, quae ab urbe distans ecclesiae certae contribuitur, quemadmodum olim Romae singulis viciniis κῆρυ, sive colles constituti fuerant a Servio Tullio rege, tanquam κρησφύγετα, sive receptus ac perfugia, quo se ab ingruenti hoste tutaerentur. In iis collibus arae collocatae: Θεῶν ἐκτελέων τε καὶ φυλάκων τοῦ κῆρυ, οὗς ἔταξε θεοὶς κοινὰς γεραιρεῖν etc. ait Halicarn. lib. iv. Imo vero et pagi singuli curatores suos habuerunt, quos ἐκισκόπους et περιέλους idem auctor appellat. Quibus Christianorum in agris paroeciae quam simillimae fuerunt. Nam et illic ἐπίσκοποι, sive potius χωρεπίσκοποι, olim praefuerunt, quos episcoporum vicarios Latinae quaedam canonum interpretationes vocant; aliae regionarios, seu vicanos, longe quam illae rectius. Fuit eorum dignitas et potestas presbyteris simplicibus, ut videtur, amplior et episcopali suppar. Nam et inferiores ordines ab iis collatos esse constat. Qua de re obscurus est Anagran concilii Can. xiii. Χωρεπισκόπους μὴ εἶναι πρεσβυτέρους ἢ διακόνους χωροπρεσβυτέρων, ἀλλὰ μὴδὲ πρεσβυτέρους πόλεως, χωρὶς τοῦ ἐπιτραπῆναι ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου μετὰ γραμμάτων ἐν ἑτέρα παροικίᾳ. Vetat presbyteros ac diaconos a chorepiscopis consecrari. Sed obscurissima sunt quae subiunxit: ἀλλὰ μὴδὲ πρεσβυτέρους, quorum duplex potest esse sensus. Aut enim eandem urbanis presbyteris potestatem admittit, quod otiosam et ineptum videtur. Quis enim presbyteros a presbyteris ordinales unquam audiit, aut eius rei potestatem illis ab episcopo per literas esse factam? quod canon excipere videtur. Vel certe chorepiscopus prohibet urbicos presbyteros ordinare sine episcopi consensione ac literis, idque in aliena paroecia: atque ita Balsamo, quod ne ipsum quidem probatur. Nam si presbyteros aut diaconos penitus ordinare vetitum est, quid attinet de urbanis presbyteris nominatim

meminisse? Mendosum igitur esse Graecum canonem oportet: cuius sententiam ita Latina editio concipit: *Vicariis episcoporum, quos Graeci chorepiscopus vocant, non licere vel presbyteros vel diaconos ordinare: sed nec presbyteris civitatis, sine episcopi praeepto, amplius aliquid imperare: nec sine auctoritate literarum eius in unaquaque parochia aliquid agere.* Quod si in Graeco canone verba ista expanxeris: ἀλλὰ μὴδὲ πρεσβυτέρους πόλειως, sensus erit aptissimus; quo interdictum chorepiscopis est presbyterorum ac diaconorum ordinatione, nisi id per episcopos licuerit. Quod cum Antiochenae synodi decreto geminum est, quae Can. x. ita sanxit: Τοὺς ἐν ταῖς κώμαις, ἢ ταῖς χώραις, ἢ τοὺς καλουμένους χωρηπισκόπους, εἰ καὶ χειροθεσίαν εἴεν ἐπισκόπων εὐληφότες, ἴδοξε τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ εἰδέναι τὰ ἰσχυῶν μέτρα, καὶ διοικεῖν τὰς ὑποκειμένης αὐτοῖς ἐκκλησίας, καὶ τῇ τούτων ἀρχιεπισκοπῇ προνοεῖν καὶ κηδεμονίᾳ, καθιστᾶν δὲ ἀναγνώστας καὶ ὑποδιακόνους καὶ ἑποριστάς, καὶ τῇ τούτων ἀρχιεπισκοπῇ προαγωγῇ, μήτε δὲ πρεσβύτερον, μήτε διάκονον χειροτονεῖν τολμᾶν εἶχα τοῦ ἐν τῇ πόλει ἐπισκόπου, ἢ ὑπόκεινται αὐτός τε καὶ ἡ χώρα. Et δὲ τολμῆσαι τις παραβῆναι τὰ ὁρισθέντα, καθαιρεῖσθαι αὐτὸν καὶ ἕς μετέχῃ τιμῆς, χωρηπισκόπων δὲ γίνεσθαι ὑπὸ τοῦ τῆς πόλειως ἢ ὑπόκειται ἐπισκόπου. Quem canonem sic Latinus interpres reddidit: *Chorepiscopi, tametsi manus impositionem ab episcopo susceperunt et ut episcopi sunt consecrati, tamen placuit sanctae synodo eos modum proprium retinere, et gubernare adiacentes sibi civitates, et esse contentos propria sollicitudine et gubernatione, quam susceperunt. Constituire autem his permittitur lectores et subdiaconos atque exorcistas, quibus sufficiat istorum tantum graduum licentiam accepisse. Non autem presbyterum, non diaconum audeant ordinare praeter consensum episcopi civitatis, vel ecclesiae, cui adiacens invenitur; seu ipse, seu regio, in qua praeesse dignoscitur etc. Chorepiscopus autem ab episcopo civitatis, vel loci, cui idem adiacet, ordinandus est.* Poterant itaque subdiaconos ac minores clericos ordinare, et vero presbyteros ac diaconos, si ab episcopo fieret potestas. Quare amplius quiddam erant quam presbyteri, et, si veram quaerimus, episcopi erant, cum ab alio quam ab episcopo ordinari sacerdotas ac diaconi saltem nequeant. Sic enim argumentari licet. Cum in secunde Apostolicorum Canonum praescriptum sit, ut ab uno episcopo presbyter et diaconus ac reliqui clerici ordinentur, chorepiscopi autem subdiaconos inferioresque caeteros per sese, presbyteros ac diaconos permittente episcopo consecrare potuerint, necesse est illos episcopos fuisse. Atque hoc perspicue Canon Antiochenus significat, cum ait εἰ καὶ χειροθεσίαν εἴεν ἐπισκόπων εὐληφότες. Quod Dionysius Exiguus ita vertit: *quavis manus impositionem episcoporum perceperint et ut episcopi consecrati sint.* Sed et Neocaesariense concilium Can. xiii. cum prohibuisset, ne ἐπιχώριοι πρεσβύτεροι (quos *presbyteros raris* interpretatur Dionysius, alia Canonum editio *conregionales*) ἐν κυριακῇ τῆς πόλειως eorum episcopo vel urbis presbytero oblationem facerent et sacris operarentur, eodem canone, secundum Latinas editiones, vel sequenti, ut Graeci codices habent, chorepiscopi id permittit, quod τοῖς ἐπιχωρίοις πρεσβυτέροις negaverat: Οἱ δὲ χωρηπισκόποι εἶσι μὲν εἰς τῶν τῶν ἐβδομηκοντα, οὓς δὲ συλλειτουργοὶ διὰ τὴν σπουδὴν εἰς τοὺς πτωχοὺς προσφέρουσι τιμώμενοι. Non igitur presbyteri simplices erant; alioqui nihil aliud essent quam ἐπιχώριοι πρεσβύτεροι; et cum συλλειτουργοὶ nominantur, quae vox usuarium episcoporum collegas significat, ad eam dignitatem pertinuisse videntur. Sane in subscriptionibus conciliorum nonnunquam episcopi accensentur chorepiscopi, ut in Ephesina synodo p. 322. Caesarius chorepiscopus, et Neocaesariensi Stephanus chorepiscopus Cappadociae. In Antiocheno vero Can. viii. Chorepiscopis concessum, ut pacificas literas tribuere possint. Postremo Leo

p. 278.

Q*

papa Epist. LXXXVIII. de iisdem illis agens: *Nam quomodo, inquit, cum episcopis plurima illis ministeriorum communis sit dispensatio, quaedam tamen auctoritate veteris legis, quaedam novella et ecclesiasticis regulis sibi prohibita noverint: sicut presbyterorum et diaconorum aut virginum consecratio, sicut constitutio altaris ac benedictio, vel unctio etc.* Quanquam hac eadem Epistola Leo chorepiscopos in presbyterorum ordinem redigit, cum ita loquitur: *Chorepiscopus (qui iustu canones Neocaesarienses, sive secundum aliorum decreta patrum iidem sunt qui et presbyteri) vel presbyteros destinarent.* Nisi forte haec, quae parenthesi clauduntur, ab otioso aliquo ad marginem adscripta postea in contextum irreperiant, quod verum puto. Nam etsi canone Neocaesariensis synodi XIII. chorepiscopos ad exemplum septuaginta constitutos esse decretum sit, tamen differre plurimum a presbyteris iisque antecellere decuit Canon idem, quem supra commemoravimus. Extat inter Pontificum Decretales Epistola Damasi v. de Chorepiscopis, in qua vehementer ordinem illum exagitat, negatque funditus a presbyteris ulla ex parte discrepare. Sed multa sunt, quae suspectam illius epistolae fidem non obesae naris hominibus reddant. Nam ut de stylo ipso scribendique genere nihil hic dicam, nonne falsissimum est, quod ibidem refertur, chorepiscopos tam a Romana sede quam a totius orbis episcopis abrogatos ac ministerio prohibitos fuisse? Vel unius Leonis Epistola, quam proxime citavimus, argumento esse potest, non modo non antiquatos a Romano pontifice chorepiscopos, sed ascitos esse, ac certa disciplina constrictos, cum suis se finibus continere iubentur, nec ea quae pontificum propria sunt usurpare munera. *Quamvis, inquit, cum episcopis plurima illis ministeriorum communis est dispensatio.* Quod ad reliquos spectat totius orbis episcopos, a quibus prohibitos esse dicit, tantum abest, ut id verum sit, ut in Oecumenica synodo Chalcedonensi inter clericos reconsecantur Can. II. *Εἰ τις ἐπίσκοπος ἐπὶ χρήμασι χυροποιᾶν κοίσειτο etc., καὶ χυροποιήσῃ ἐπὶ χρήμασι ἐπίσκοπον, ἢ χυροπίσκοπον, ἢ πρεσβυτέρους, ἢ διακόνους etc.,* et in Ephesina, uti diximus, inter episcopos subscripserit Caesarius chorepiscopus. Quinetiam in Capitul. Caroli imper. cap. IX. de chorepiscopis ex Antiochena et Ancyrana synodo decretum inseritur, ut appareat etiam tam in Gallis fuisse chorepiscopos. Nam et ad Gallicanos episcopos Leo papa de iisdem scripserat. Non minus falsum est, quod illic supposititius Damasus affirmat, non licuisse chorepiscopis subdiaconos ordinare, contra Antiocheni concilii canonem et Leonis epistolam, qui presbyterorum duntaxat ac diaconorum consecrationem admittit. At enim episcopos illos non fuisse etiam rationibus ibidem ostenditur. Primum quod ab uno episcopo ordinari solerent, cum a patribus edictum sit, ut qui ab uno vel a duobus sunt ordinati episcopis, nec nominentur episcopi. Deinde quod ecclesiasticae sanctiones prohibeant in villa; vel in castello, aut in exiguo alique oppidulo episcopum consecrare. At, inquit, chorepiscopus est villanus episcopus. Igitur contra canonum auctoritatem est chorepiscoporum institutio. Sed quod ad chorepiscoporum ordinationem attinet, fuerintne ab uno duntaxat, calus in dioecesi erant, episcopi consecrati, an a pluribus, nihil in omni antiquitatis memoria satis expressum nobis occurrit. Quod si Damaso illi credimus, non solum episcopi tum erant, sed a pluribus etiam episcopis ordinabantur. Quod ex Antiocheni canonis verbis affirmat, quoniam ita scriptum est: *εἰ καὶ χυροποιᾶν εἴν ἐπισκόπων ἀληφότες.* Videtur, inquit, mihi quod tunc non ab uno, sed a pluribus ordinabantur; quia nullatenus diceret episcoporum, si ab uno feret talium ordinatio, cum episcoporum pluraliter dictum sit. Sed genitivum illum ἐπισκόπων aliter Latini interpretes acceperunt, ut nimirum χυροποιᾶ ἐπισκόπων non illa manuum

impositio sit, quam plures episcopi faciunt, sed qua sunt episcopi. Quare si verum est, quod epistola ista narrat, non ab uno tantum consecrati fuerint chorepiscopi. Verum perturbate admodum ac perplexa loquitur, cum eosdem quos episcopos fuisse tuncasseruerat nescio quo pacto subinde neget episcopos fuisse. Sed Antiocheni canonis autoritas opponitur; cuius ea clausula est, *χορηπισκοπον δε γινεσθαι ὑπὸ τοῦ τῆς πόλεως ἢ ὑπόκειται ἐπισκόπου: Chorepiscopus autem ab episcopo civitatis vel loci, cui idem adiacet, ordinandus est.* Hinc illae lacrymae. Atqui cum ab episcopo, cui subiectus est, ordinari iubet, non alios excludit, qui una manus imponant, sed hoc solum praecipit, ut ordinationis praeses ac moderator ille sit, cuius in ditione versatur, ut eius hortatu invitatuque adhibeantur alii, ut eodem inconsulto, ut iniussu denique chorepiscopus non fiat. Quam huius canonis esse sententiam declarat Balsamo, cum ait, chorepiscoporum hac appendice refrænata arrogantiâ, qui propriis contemptis episcopis a metropolitano vel patriarcha ordinari sese vellent, quo minus in suorum potestate forent. Idem constitutum, ut ab episcopo suo consecrarentur. Etenim simillimum quiddam videtur ac cum dicitur, a metropolitano provinciales omnes episcopos ordinari, ex veteri canone, qui in Chalcedon. Concilio Actor. xiii. pag. 389. ita concipitur: *ὄστι ἐν μιᾷ ἐκάστη τῶν ἐπαρχιῶν τὸ κύρος ἔχει τὸν τῆς μητροπόλεως, καὶ αὐτὸν καθιστᾶν πάντας τοὺς ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπαρχίαν ἐπισκόπους: Ut in unaquaque provincia ius ac potestatem metropolitanus habeat, idemque cunctos, qui in eadem provincia sunt, episcopos ordinet.* Sic eiusdem concilii Actor. xvi. cum ex II. synodi decreto Constantinopolitano archiepiscopo concessum dicitur ut Ponticae, Asiae, Thraciae dioeceseos metropolitani duntaxat ab eo consecrentur: *χειροτονεῖσθαι τοὺς μητροπολίτας τῶν προειρημένων διοικήσεων παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἑωσταντινουπόλεως, non statim consequens est, solum archiepiscopum manus imponere, sed τὸ κύρος ἔχει, ut Nicaenus Canon iv. loquitur: τὸ δὲ κύρος τῶν γινόμενων δίδεσθαι καθ' ἐκάστην ἐπαρχίαν τῷ μητροπολίτῃ.* Ad eundem itaque modum chorepiscopus a pluribus ordinari potuit, praesente ac moderante scilicet episcopo. Alterum quod in illa Damasi epistola proponitur, cautum esse ne in vicis agrisque consisterentur episcopi, sententiam nostram maiorem in modum confirmat. Est enim Laodicensi concilii Canon LVII.: *Ὅτι οὐ δεῖ ἐν ταῖς κώμαις, καὶ ἐν ταῖς χώραις καθιστᾶσθαι ἐπισκόπους, ἀλλὰ περιοδεύτας τοὺς μέντοι προκατασταθέντας μὴδὲν πράττειν ἄνευ γνώμης τοῦ ἐν τῇ πόλει: Quod non oporteat in villulis et in agris episcopos constitui, sed visitatores. Verumtamen iampridem constituti nihil faciant praeter conscientiam episcopi civitatis.* De chorepiscopis praescribere videtur, quos episcopos agnoscit, sed usurpari id amplius vetat; neque deinceps iis in locis episcopos eligi. Quam quidem sanctionem nequaquam observatam fuisse satis ea demonstrant, quae ex Antiocheno concilio et aliorum patrum decretis attulimus.

Ad summam chorepiscopi τῆς χώρας, quae olim proprie *παροικία* dicebatur, episcopi, ac rusticani ecclesiis praepositi fuerunt. De quorum institutione Balsamo ad xiv. Can. Neocae. concilii ita disputat: Episcopos in locum apostolorum xii. successisse, quibus ligandi solvendique potestas est data. Sed cum ad evangelii praedicationem caeterasque functiones obsundas apostoli minime sufficienter, adhibitos in consortium certos homines, qui *discipuli domini* vocarentur, qui quidem remittendorum peccatorum potestate carerent. Horum ad similitudinem *chorepiscopos* fuisse suffectos, qui ecclesiasticas pecunias in pauperes dividerent. Unde neque presbyteros ac diaconos ordinare possunt, neque peccata remittere, quemadmodum nec LXX discipuli poterant. Haec fere Balsamo. Ubi

quod remittendorum potestatem peccatorum chorepiscopis adimit ac solis episcopis tribuit, quo sensu dictum sit paulo post declarat: "Οτι οἱ ἱερεῖς οὐ δύνανται δέχεσθαι λογισμούς, καὶ ἐπινοῖαι ἁμαρτίας, εἰ μὴ ἐκχωρηθῶσι ταῦτα παρὰ τοῦ ἐπισκόπου. *Non possunt sacerdotes, ut nec chorepiscopi, confessiones accipere neque peccata remittere, nisi ab episcopo potestatem prius impetaverint.* Atque hoc de p. 281. publica poenitentium reconciliatione potissimum intelligendum est, quam ab episcopo tribui canones praescribunt: velut in Carthag. III. Can. XXXI. *Ut presbyter inconsulto episcopo non reconciliet poenitentem.* Leo quoque Pontifex Ep. LXXXVIII. inter ea, quae soli episcopo concessa, chorepiscopo negata dicit, hoc ipsum recenset: *Neque, inquit, publice quidem in missis quandoquam poenitentem reconciliare.* Quod una cum caeteris in epistolam suam Damasus ex illa Leonis transtulit.

Mihi vero chorepiscoporum origo iisdem ex causis profluxisse videtur, ob quas Alexandriae Laurarum, sive ecclesiarum divisiones institutas Epiphanius scribit, itidemque Romae Christiana plebs in titulos distributa fuit. Cum enim episcopi urbana plebe regenda pascendaque districti, in agros excurrere atque ecclesiastica munera et sacramenta rusticanis hominibus impendere minus possent, vicarios eodem chorepiscopos allegabant, in quos magnam iuris potestatisque suae partem transferant, nonnullis scilicet exceptis ac sibi reservatis, quorum usus ac functio minus urgeret; quae ab Leone et illo Damaso commemorantur. Quamobrem antiquissima esse debet chorepiscoporum institutio, adeoque altera illa titularum in urbibus divisione vetustior. Siquidem initio unus episcopus omnibus par esse poterat episcopus. Hinc est quod in Neocaes. Can. XII. unum duntaxat urbis κυριακὸν nominatur, in quo vicariis presbyteris, praesentibus urbicis, sacris operari non licet. Atque haec Epiphanius tam accurata de Alexandriae ecclesiae pluribus ecclesiis observatio rem nec alibi passim, nec olim usurpatam ac receptam fuisse demonstrat. At in agris paroeciarum ecclesiarumque divortia primitus instituta nemo prudens negaverit. Quibus administrandis ac gubernandis chorepiscopi, tanquam ruris episcopi, praepositi sunt, cum amplissima quondam, ut vidimus, facultate optimaque lege. Quam deinde potestatem episcopi constringendam ac certis conditionibus temperandam putarunt, donec episcopali dignitate ac consecratione privati primum, deinde prorsus abrogati fuerunt. Pro iis enim περιουεὺς creari Laodicenum concilium decrevit, quos Latina interpretatio *visitatores* appellat. *Circitores, aut illustratores* vocare possis, ut est in Glossario Vet. Balsamon ad Laodic. Can. illum LVII. Περιουεὺς δὲ εἰσιν οἱ σήμερον προβαλλόμενοι παρὰ τῶν ἐπισκόπων ἕξαρχοι. Οὗτοι γὰρ περιουεῦσαι καὶ ἐπιτηροῦσι τὰ ψυχικὰ σφάλματα, καὶ καταρτίζουσι τοὺς πιστοὺς. In concilio Chalcedon. Act. IV. ὁ εὐλαβήστατος πρεσβύτερος καὶ περιουεὺς Ἀλέξανδρος. Itam Act. X. in libello contra Ibas a clericis Edessensis oblato: Βαλεντιόν τινα ἐκίβητον ἄνθρωπον, ὃς πάντες οἱ συγκωμητὰ κατεβόησαν ἐγγράφως καὶ ἀγράφως μοιχεῖαν καὶ ἀρσηνοκομίαν, ἐχειροτόνησεν πρεσβύτερον καὶ περιουεὺτην. Ibi *procuratorem* Latinum interpres vertit, alibi *circitorem*. Fuit igitur περιουεὺς presbyter, et quidem ἐν κώμαις chorepiscopo substitutus. Caeterum cum ecclesiasticae opes ac pecuniae, quae magna ex parte in usus pauperum insumebantur, rusticis quoque praediis continerentur, inde factum arbitror ut earum rerum curatio chorepiscopis mandaretur. Quocirca peculiaris haec ipsorum functio fuit; ut Neocaes. Canon XII. admonet. Ad quem Balsamon τὰ κυριακὰ καὶ πτωχικὰ χρήματα dispensari ab IIIa adnotat. Zonaras quoque: τὰς γὰρ τῶν ἐκκλησιῶν, ὧν προϊστάνο, προσόδους εἰς πτωχοὺς ἀναλίσκειν ὤφειλον καὶ προνοεῖσθαι αὐτῶν. Tum vero Damasus: *Sed quia,*

p. 282.

de gratias, modo necessari, sicut in primitiva ecclesia, propter studium, quod erga pauperes exigebant, non sunt etc. Corr. exhibebant ex Latina canonis Neocæ. interpretatione, quam ex Dionysio Exiguo Damasus ille descripsit, ut vel ex hoc ipso vetustatem eius agnoscas, quemadmodum et ex illa loquendi ratione, sicut in primitiva ecclesia; ac postremo etiam ex eo quod sub epistolæ finem de Paulo ita loquitur: *Cum etiam egregius prædicator dicat, quomodo Paulum ἀνενομαστικῶς* Gregorius in Homilia xxxvii. in Evang. vocat. Quæ omnia, ut et alia sexcenta, recentiorum auctoris aetatem detegunt. Πτωχικῶν χρημάτων et certorum hominum, qui pecunias illas administrabant, meminit Synesius in luculenta illa epistola lxxvii. Utrpote Lamponiani presbyteri et ante hunc Dioscori episcopi, de quo ista scribit: πολλὴν οἶμαι χάριν δεξιῶν αὐτῶ τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐμπρωχούς, ὃν τοὺς ἄγροὺς ἐκπέλει. Finem de chorepiscopis disputandi facerem; nisi ad eorum functionem illustrandam pauca quedam superessent, quæ præmitti nefas arbitror. Imprimis Basilius epistola, quam Balsamon inter Decretales posuit, antiquissimum hunc in ecclesia ritum fuisse docet, ut qui ad ecclesiæ ministerium adhiberentur, a presbyteris et diaconis ante omnia probati chorepiscopi commendarentur: οἱ τὰς παρὰ τῶν ἀληθινῶς μαρτυρούντων δεξιόμενοι ψήφους, καὶ ὑπομνήσαντες ἐπίσκοπον, οὕτως ἐνηρίθμουν τὸν ἐπιρέτην τῷ τάγματι τῶν ἱερατικῶν. Cui consuetudini derogatum a chorepiscopis queritur, qui omnem ad sese adsciendorum ecclesiæ ministrorum auctoritatem transferrent, ac postremo presbyteris et diaconis permitterent, ut quos vellent etiam indignissimos cooptarent. De subdiaconis caeterisque minoribus clericis duntaxat iis loquitur, qui in paganis consenserunt ecclesiis. Subdit enim: Διὸ πολλοὶ μὲν ἐπιρέται ἀριθμοῦνται κατ' ἐξέστην κώμην. Ad hæc Gelasius Cypiceus lib. iii. de Conc. Nicæno Can. lvi. et sequentibus multa de chorepiscopis scitu digna continet, quæ tu consule.

Καὶ ἀμφοδῶν, ἤτοι λαβρῶν.] Scribe λαβρῶν. Nam oscitantia librarii hunc errorem peperit. In scriptis codicibus vetustioris notæ, nec non et in antiquioribus quibusdam exensis litera υ ad instar τοῦ βήτα candata pingitur. Unde ab imperitiis exscriptoribus importune prior in posteriorem commutata sæpius, velut hoc loco contigisse imperitis et ipse sit qui ducit. Quocirca vana et ridicula est Tremellii, sive Francisci Iunii consuetura, qui in Londinensibus Bibliis ad Genes. cap. viii. in notis marginalibus mendosa hæc Epiphaniï lectione freti de origine vocis, *labari*, seu *labori* Constantiniani, et *libertinorum* Actor. vi. nugæ meras effutiant. *Labra*, inquam, *Aegyptiis dicitur τοῖς παροικία, quæ uni synagogæ subest, inquit Epiphanius κατὰ Ἀρμενομαντιῶν, et Labra synagoga loco editiore sita, atque exinde Lubratens, vel Lubratenum ad synagogam Aegyptiorum pertinentes, Actor. vi. qui libertis vulgo appellantur. Hinc quoque nomen laborum, signum pensile, quod præferrebat regibus, ex Armeniorum et Persarum usu, quia exemplis erat, et de onto suo descendebat amovebaturque commode.* En criticum acumen. De labaro deque Lubare monte quantum hallucinantur, diximus ad initium operis huius. Caetera non melioris iudicii sunt, quæ vitiosa Epiphaniï lectione nituntur. Quanquam ne ipsum quidem Epiphanius intellexerunt. Neque enim ille dixit, totam παροικίαν, quæ uni synagogæ subest, lubram ab Aegyptiis appellatam, nec de synagoga mentionem ullam attingit, sed de catholicorum ecclesiis. Tum ut λάβραν non λαύραν legendum putemus, non eo vocabulo παροικίαν universam seu vicinam eidem titulo contributam significari docuit, sed ἀμφοδῶν, hoc est vicum unum, quæ est propria τῆς λαύρας notio. Hesych. λαύρα, βύμη στενή, δι' ἧς ὁ λαὸς εἰσέρχεται (ἢ φλόξ) οἱ δὲ τόποις πρὸς ὑποχώρησιν ἐπιμένοντες οἱ δὲ ἀμφοδα, καὶ δὲ στενωπούς, καὶ δὲ διοδοί. Sic Alexandriae λαύρα τῶν

εὐδαμόνων, in qua delicata omnia et ad luxum facta vendebantur, apud Athen. lib. xii. Vide Suidam et Eustathiam. Hoc vocabulum ad monachorum μόνους, αἰνε μονὰς, translatum norunt vel pueri.

Γενομένου τοῦ Οὐαλεριανοῦ.] Falsum. Constantii Chlari genus Trebellius in Claudio ita describit: *Claudius, Quintillus et Crispus fratres fuerunt. Crispi filius Claudia; ex ea et Eutropio nobilissimo gentis Dardanae viro Constantius Caesar est genitus.* Itaque Claudii pro Valeriani scribere voluit Epiphanius. Quanquam enim non ipsius Claudii, sed eius fratris nepos fuerit, a plerisque tamen, qui vel Constantio ipsi, vel Constantino, eiusve posteris adlabantur, ad Claudium origo generis refertur. Ecce tibi vel Trebellius ipse paulo ante Constantium Claudii nepotem appellat et *Augustae fuisse familiae* scribit. Nam et Eutropius discrete Claudii per filiam nepotem Constantium facit, et Eusebius in Chronico, ac postremo Iulianus ὁ παραβάτης in duobus Paneg. Constantii Constantini F., ad quae de Constantii genere disputavimus.

N. II. Σὺν τῇ νῦν κτισθείσῃ.] Huius ecclesiae meminit Athanasius Apol. i. Nam illius causa calumniam ab Arianiis passus est, quod synaxis illis habitis encaenia praevertisset, idque imperatoris iniussu. Ἐπαδὴ δὲ καὶ περὶ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας κατατήκασιν, ὡς δὲ συνάξεως ἐκεί γενομένης πρὶν αὐτὴν τελειωθῆναι. Postea hunc eundem ἐπώνυμον Constantii τόπον appellat, nempe quod Caesarea dicta sit; alioqui Constantianam basilicam nominatam credorem, nisi prius illud nomen indicaret Epiphanius. Sed hanc basilicam olim Ἀδρειανὸν appellatam fuisse testatur; forte quod ab Adriano erecta. Cuiusmodi templum illud fuit Tiberiade ab eodem imperatore conditum quod Ἀδρειανέιον vocabant, quodque Iosepho Comite in ecclesiam mutatum scribit Haer. xxi. n. xii. Ex quo videri potest etiam hoc loco Ἀδρειανέιον legendum. Caeterum Adrianum titales in operibus non amasse prodit in eius vita Spartianus.

Γρηγορίου τοῦ Μελητιανοῦ.] Gregorium Cappadocem intelligit, qui ex Antiochena synodo Alexandriam missus et Athanasio deposito successor datus est. Sed idem postea in Sardicensi concilio redactus in ordinem, Athanasius vero sedi suae restitutus. Quanquam Socrates et Sozomenus Gregorium, quod Ariatorum causam parum strenue promoveret, ab Arianiis ipsis remotum asserunt.

p. 284. Ἄλλαι δὲ εἰσι πλείους.] Thebae dictam ecclesiam condidit Alexander, cui successit Athanasius, ut Apol. prima testatur ipse. At praeter istas, quas Epiphanius recenset, alia fuit ἡ καλούμενη κυρίου, domini, pro quo Latinus interpres *Quirini* reddidit, quasi esset κυρίου. Locus est in Epist. ad Solitarios pag. 632.

Ἐκαστος δὲ τούτων δῆλον.] Leg. forte δῆλον εἶναι. Porro in singulis iis ecclesiis quilibet presbyter privatas synaxes agebat. Sed cum Athanasii opera magna indies ad ecclesiam accessio fieret, arctiora illa templa esse coeperunt, adeo quidem ut in synaxis, quae quadragesimae tempore fiebant, plerique in conferta turba propemodum elisi ac praefocati fuerint: ἃ τὰς συνάξεις τῆς πεντηκοστής, ubi interpres aliud agens *Pentecosten* vertit. Ideo in paschali celebritate pervisit populus, ut in maiori illa ecclesia, quam Caesaraem vocabant, tametsi dedicata nondum esset, synaxis fieret, ad eamque ex omnibus ecclesiis fideles concurrerent. Narrat id Athanasius Apol. i.

Ἄλλοι δὲ Καρκώνη.] Qui ab Alexandro ob Ariam perfidiam eiectus ab ecclesia a Gregorio in Athanasii locum intruso ad Iulium papam missus est, ut ipsemet Iulius in epistola testatur, quam in Apol. ii. descripsit Athanasius.

Καὶ γὰρ ὁ Κόλλουθος τινά.] Meminit huius epistola synodalis ab Alexandrino concilio in causa Athanasii scripta apud eundem Athanas. Apol. ii. Hic cum

presbyter esset, pro episcopo sese genuit et ordinationes instituit. Sed ab Hesio et Alexandrino concilio pristinum in ordinem compulsus est. Idem et haeresin peculiarem tenuit, ut *deum malorum factorem non esse diceret*, ut Augustinus et Philastrius doceant. Quod de iis malis accipiendum est quae per sese bona, ideo mala dicuntur, quod ad malorum poenas infliguntur.

N. III. Ἡμιφόριον γὰρ ἔ τοιοῦτος ἀστ.] Ἡμιφόριον idem est quod Hesychio ac Suidae ἡμιφόριον, hoc est ἡμισυ ματίου. Palladius in Historia Laasiaca, quem citat Meursias: πάντα αὐτῆς (de Melania iuniore) τὰ σιμικὰ ἡμιφόρια καλύματα τοῖς θυσιαστηρίοις ἰδωρῶσατο. Utraque voce dimidiata vestis exprimitur. Colobium *curtam tunicam* interpretari possis. Proprie quidem quae manicias careat ac decurtata sit. De qua nonnihil ad Themistium diximus. Sed non minus apte sic appellari videtur, quid non ultra pectus atque humeros pateret, quasi dimidiatum esset pallium. Siquidem κολοβῶνα latum clavam neminari censet Acro; cui respondere dicit indumentum illud ex purpura quod a cervice ad pectus extantum gestabant principes. Ergo propterea κολόβιον et ἡμιφόριον vocatum est, quia iustae vestis more nequaquam extendebatur. Aliud est ὠμοφόριον episcoporum, de quo Germanus Constantinopolitanus.

Ἐσπῶνδεν γὰρ τὸν Πενταπολίτην.] Fuit iste Ptolemaidis episcopus, qui cum Theona, quod Arium damnare nollet in Nicaeno concilio damnatus est, homo terrificus. Ouis sparsim Athanasius meminit.

N. IV. Εὐθὺς τελευτᾷ ὁ ὁμολογητής.] Tanto ante Alexandri mortem et Nicaenam concilium decessisse Meletium putat. In quo vehementer errat, ut supra demonstratum est in Meletianorum schismate.

N. V. Ἄμα Λουκιανῶ ἐν Νικομηδείᾳ.] Luciano sanctissimo martyre, quem nihilominus Ariani patronum autoremque suum iactabant. De quo paulo post.

N. VI. Καὶ πᾶν κακὸν κινεῖ.] Leg. ex Theodoro lib. I. cap. v., ubi haec eadem epistola continetur, πάντα κἀλων κινεῖ: *Omnem movet rudentem*. Notissimum est proverbium. p. 285.

Καὶ Θεόδωρος καὶ Παῦλινος.] Leg. Θεόδωτος non Θεοδόσιος, ex Theodoro lib. I. cap. v., et Niceph. lib. VIII. cap. IX. Fuit hic Laodiceae episcopus, Paulinus Tyri, Athanasius Anazarbi, Gregorius Beryti, Aëtius Lyddae.

Ἐν Λουκιανῶσιν, ἀληθῶς Εὐσέβει.] Emendandum Συλλοκμανιστὰ. Nam Luciani martyris discipulos se esse gloriabantur. Alexander episcopus Alexandrius in Epist. ad Alexandrum Constantinop. Lucianum perstringit, quasi Pauli Samosatemi dogma secutus esset, ob idque a tribus deinceps Antiochenis episcopis ab ecclesia reiectum asserit. Hunc Ariani certatim asciscere sibi ac vindicare studebant; adeo quidem, ut in Antiochena synodo fidei formulam tanquam ab illo conceptam ediderint. Sed Lucianum ab ea calumnia purgat Baron. in Notis ad Martyrolog. et in Annal. Eccl. a. 311. et 318. Ubi Lucianum docet in confutanda Sabellianorum haeresi longius progressum contrarium in partem paulo vehementius incubuisse, et ut personam discrimen adstrueret, nonnulla iecisse, quae Ariani postmodum exorti suum in usum transtulerunt. Quod idem plerisque veterum patrum cum in hoc negotio, tum in aliis fidei Christianae capitibus usuevit, ut ante errorum atque haereson, quibus ea singillatim oppugnabantur, originem nondam satis illustrata ac patefacta rei veritate quaedam suis scriptis asperserint quae cum orthodoxae fidei regula minime consentiant. Ne ab hoc trinitatis mysterio ac quaestione discedam, observavimus iamdudum Iustinum Martyrem Dialogo cum Tryphene de filio dei idem prope modum cum Ariano sentire. Nam pag. edit. Paris. 119. verbum dei ac filium, etiam antequam

carne[m] susciperet, inferiorem esse patre censuit, quem et veteribus apparitione dicit, et subinde commemoratis exemplis ita colligit: δι' ἃν ἀποδοθεῖται ἐκὸς τῆ πατρὶ καὶ κυρίῳ τεταγμένος, καὶ ὑπερῶν τῇ βουλήν αὐτοῦ. Deinde quoties in scripturaliegitur, *Ascendit deus ad Abraham*, vel, *Locutus est dominus ad Moysen*, vel, *Descendit deus, ut videret turrim*, vel, *Clausit dominus arcem daforis*, ac reliqua id genus, negat de patre ipse debere accipi, qui neque moveatur loco neque locutus cuiquam fuerit, sed ad filium pertinere. Nam si eius ipsius, quomodo miserat, filii splendorem Iudaei ferre minime potuerant, quomodo patris ipsius maiestatem gloriamque sustinerent? Proinde neque Abraham neque Isaac neque Iacob neque mortalium ullus patrem ipsum ac rerum omnium dominum vidit, ἀλλ' ἐκείνον τὸν κατὰ βουλήν τὴν ἐκείνου καὶ θεὸν ὄντα ὅτιον αὐτοῦ, καὶ ἄγγελον ἐκ τοῦ ὑπερῶν τῇ γνώμῃ αὐτοῦ. Sed illum, qui ex ipsius voluntate deus est, eiusque filius et angelus, quod illius voluntati morem gerat.

Quae Iustini verba Tertullianus imitatus est lib. II. contra Marc. cap. κxvii. Mirum est Arianos, cum insaniam suam veterum patrum testimonio corroborare cuprims cuperent, Iustinum praeterlisse. Sed ab omni, uti dixi, culpa tam hic quam Lucianus aliique liberandi sunt, qui nondum agitata explicataque controversia parum de ea commode pronunciasse videntur. Simile quiddam de Dionysio Alexandrino tradit Basilius Epist. xli. et alibi.

p. 286.

N. VII. Οὐδ' ὡς Οὐαλεντινός προβολήν.] Hieron. Apol. II. in Ruf. : *Habetur dialogus apud Graecos Origenis et Candidi Valentiniensis haereseos defensoris; (in) quos duos andabatas digladiantes inter se spectasse me fateor. Dicit Candidus filium de patris esse substantia, errans in eo quod προβολήν asserit. E regione Origenes iuxta Arium et Eunomium repugnat, eum vel prolatum esse, vel natum, ne deus pater dividatur in partes.* Marianus Hieronymi scholiastes προβολήν hic esse credit excellentiam, et ἔξοχόν, et errare propterea Candidum, quod patrem excellentiorem filio diceret. Sed aliud est προβολή quam excellentia. Neque enim recte quispiam προβολή dici potest, hoc est excellentia maiore praedita. Itaque προβολήν Valentianus productionem eiusmodi vocabat, qua procreatum ab Aeonibus Iesum asserbat. Nimirum composito ac constituto pleromate et Aeone restituto, de communi omnium voluntate, cum unusquisque quod habebat praestantissimum conferret, novum quendam prodiisse foetum, videlicet Iesum, sive Christum et Salvatorem. Vide Haeres. xxxi. n. xiii., ubi Aeonas omnes ait προβολῆσθαι πρόβλημα εἰς τιμὴν καὶ δόξαν τοῦ Βυθοῦ. Haec est Valentiniana προβολή. Alioqui προβολήν Verbi productionem appellare nihil prohibet. Et a Gregorio Narians. caeterisque patribus verbi προβολῆς pater nominatur.

N. VIII. Ἄρειος Ἐθάλης.] Scribe Ἀιθαλής et Ἀχιλλᾶς. Apud Theodoretum lib. I. cap. IV. in fine Epistolae Alexandri ad ὁμώνυμον Constantinopolitanam subiciuntur eorum nomina qui ob haeresin excommunicati sunt, atque ex presbyteris velus Arius nominatur, diaconi vero ix. Ἀχιλλᾶς, Ἐξέσιος, Ἀιθαλῆς, Ἀσάκιος, Σαρμάτης, Ἰούλιος, Μηνᾶς, Ἄρειος ἑτερος, Ἐλλάδιος.

Θεωνῆς Αἰβυς.] Fuit hic episcopus Marmaricae. De Pisto mentio est in epistola Iulii papae, quam Apologiae II. Athanasius inseruit. Ubi damnatus esse dicitur ab Alexandro episcopo Alexandrino et Nicaena synodo atque a Secundo Pentapolitano restitutus, neque cuius ordinis fuerit exprimitur. Episcopum fuisse docet Epiphanius, quem etiam Alexandriae collocatum esse ab Ariano scribit. Veram nullus eo nomine Alexandrinam ecclesiam tenuit: Et quidem αὐτόστιχον simpliciter idem esse potest, atque ὁρδίνι suo ac dignitati restituerunt. Ita Iulius

papa οὐδὲ ἠρνεύοντο τὸν Πιστὸν ἐπὶ Σκοῦνδου ἰσχυρῆναι τὴν κατέστασιν. Sed quod inter episcopos ab Epiphania referatur, excusari non potest.

N. IX. Ὡς οὖν οὕτω παρακινῶντο.] Multam in historia Meletii lapsam esse supra vidimus. Largius in Arianæ hæresis descriptione peccavit vir alioqui diligentissimus. Nam quæ deinceps exponit, ea post Nicaenum concilium acciderunt, anno undecimo; hoc est Christi CCCXXXVI. At Epiphanius Arium ante Nicaenum concilium excessisse putat. In quo scriptorum omnium consensu refellitur. Nihil illud notum est, viventem adhuc Arium a Synodo damnatum et post aliquot annos Eusebii opera restitutum Constantinopoli mortuum esse. De quo Socrates, Rufinus, Theodoretus, Sozomenus et ante omnes Athanasius. Ex quibus corrigendus Epiphanius, qui ex falsissimis quibusdam actis aut historiis ista descripsit. Sane cum primum Alexandrinos illos tumultus et Arii damnationem optimus imperator accepit, literas ad Alexandram et Arium acriores dedit et Hosium Cordubensem Alexandriam misit, qui orientem illam procellam componeret. Quod ubi minime processit, tum demum Nicaenam synodum coëgit, ac postremo anno, uti diximus, undecimo a peracta Synodo Arium Constantinopolim per literas evocavit. Haec temporibus discreta confudit ac permiscuit Epiphanius. p. 287.

Ὅμοῦ δὲ ἤλω ἐκαρθεῖς.] Editæ est hæc Constantini ad Arium et Arianos Epistola a Federico Merello anno MDCXV. Ex qua emendandus hic Epiphanius locus. Leg. itaque hunc in modum eius initium. Κωνσταντῖνος Σεβαστὸς μέγιστος Ἀπίστῳ καὶ Ἀρειανοῖς quæ est inscriptio. Deinde κατὰ ἐρωτηνῆς ἀτόχημα etc.

Ἄγε δὴ ἀδδὲς Ἀρειῶν.] Corr. ex eadem Epistola Ἄρεῖς Ἀρειῶν.

N. X. Ἀποδοῦς αὐτοῦ τὰ τέλη.] Τέλη hic pro *intentionibus* sumuntur.

N. XI. Ἐν τῷ αὐτῷ ἔτι πύσεται.] Quinque mensibus post Nicaenam synodum, ait Athanas. Apol. II. et Theodoretus. Sed quæ de Alexandro successore tum hoc loco quam in superiore hæresi num. VI. narrat Epiphanius, cum historia nullo modo consentiant. Hoc enim constat mortuo Alexandro nullum alium successisse præter Athanasium, idque communi omnium ordinum voluntate ac suffragio; uti synodica Alexandrini consessus epistola testatur apud Athan. Apol. II. Frustra igitur Epiphanius Achillam Alexandro sabrogatum dicit. Nam post Petrum sedem istam tenuit et successorem habuit Alexandrum, sedique annum duntaxat unum, ut Nicephorus in Chronico scripsit. At Epiphanius Achillæ, qui post Alexandrum a catholicis substitutus est, menses tribuit tres, eodemque tempore Theonam a Meletianis ordinatum asserit, quod nemo alius prodidit.

Ἐπὶ οὖν Διόθρονος Ἀθανασίου.] Nihil impudenter et proterve Camerarius in Appendice ad Nicephori Chronicon de Athanasio suum interponit iudicium, et quamquam ingenti animo veritatis patrocinium suscepisse fateatur, plus illum tamen quam oporteret suis indulsisse cupiditatibus et sacra profanis aliquando miscuisse docet. Quis Lutheranus istas faeces tantum sibi adaciæ sumere mi-retur potius quam communi pietatis nomine succenseat?

N. XII. Καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Κωνσταντίου.] Simile huic ac longe etiam honorificentius et uberius eiusdem imperatoris elogium extat apud Naziansenum in priore στήλαντι; quod oratorio more ac dicendi impetu et calore profusum magis quam ex rei veritate profectum videtur.

N. XIII. Δούτερον ἔτι ἐνίσχυσε.] Non ab Eusebio, sed ab Eudoxio, qui Constantinopolitanam sedem occuparat, baptizatus est Valens. Quare pro Eusebio leg. Eὐδοξίῳ.

N. xvii. Καὶ οὐχ ὅτι ἄγγελοι ἐπάρχουσι.] Scrib. ὑπερέχουσι.

N. xxi. Μετὰ ἐγγίοντα δύο γενεάς.] Ab Adamo ad Abrahamum γενεαὶ sunt xx. Ab Abrahamo ad Christum xlii, hoc est ter quatuordecim.

N. xxiii. Τοῦ τῆς τῆς ὀρμαστοῦ.] Leg. videntur ὀρμαστοῦ. Nisi forte γλωσσηματώδες quoddam vocabulum sit. Quippe haec. lxxviii. num. xiii. ὀρμαστοῦναι eodem in significatione dixit, et num. xvi. Theolae ὀρμαστὸν, hoc est *epilepsium* appellat.

N. xxv. Ἐν δὲ τῷ Ἑβραϊκῷ λέγει.] Latissime hic locus expenditur in Anacoreto: Hebraica vox קנין *possidere* significat. Ideo Aquila ἐκτήσατο vertit. At exemplaria Graeca vulgo ἔκτισε iam tam olim, ut hodieque praeferunt. Quam lectionem haud probat Hieron. ad xxvi. cap. Esa. com. xiiii., ubi ait quaedam exemplaria male in Proverbiis pro possessione habere creaturam. Verum antiquissima est Graecorum codicum illa lectio, quam plerique omnes patres agnoscunt, etiam illi qui ante Arianos extiterunt, ut Clem. Alexandr. in Protreptico, Ignatius Epist. iv. ad Tarsenses, Tertullianus lib. contra Hermog. cap. ix., Cyprianus lib. ii. Testimon. adversus Iudaeos cap. i., ut Athanasium, Gregorium Nazianz. ac caeteros omitam. Quorum alii de creata sapientia locum illum accipiunt, alii ad incretam referunt. Quae nos sacrarum literarum interpretibus emendanda relinquimus. At Epiphanius novam quandam Hebraico verbo notationem affingit, ut idem sit קנין atque ἐνόστωσάμα: quasi scriptum sit קנין a duplicante Aia. Nam קנין est *edificare*, sive *vides construere*. Quod non idem est ac *fetus excludere*, vel *producere*, ut arbitratur Epiphanius. Ideo nullus huius argutiae locus est.

N. xxvi. Ἄλλὰ πάντως ἔπει μοι.] Observanda haec Epiphani ad Arianorum obiecta responsio, cum ait οὕτε θέλοντα, οὕτε μὴ θέλοντα patrem genuisse filium. Nam vetustissimos patres satis constat hac in parte non sine cautione legendos, qui nonnunquam patrem voluntate sua filium produxisse. Ita Iustinus, ut supra monuimus, κατὰ βουλήν θεὸν ὄντα υἷόν αὐτοῦ dixit. Caeterum Augustinus sophisticae illi Arianorum cavillationi ingeniose ac subtiliter occurrit. Tract. contra Sermonem Arian.

N. xxxii. Ἄλλ' ἔπει μοι πῶς εἶπεν.] Vide concilii Aquileiensis Acta, ubi Ambrosii opera Palladius et Secundianus Ariani episcopi damnati sunt, qui inter caetera dei filium verum deum fateri compulsi miris tergiversationibus eladunt.

N. xli. Εἰ δὲ ἐν κόσμῳ ἦν.] Nova quadam ratione Ioannis illa verba declarat: ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονε, qui ante me factus est, ut interpres noster reddidit; quasi γέγονεν idem significet ac *fuisse*, sive profectum aut alicubi versatum esse. Quo sensu prius Ioanne dei filius extitit, propterea quod saepius, vel antequam humanam carnem indueret, veteribus patriarchis apparuit. Tertull. ii. contra Marc. cap. xxvii.: *Nam et profitemur Christum semper egisse in dei patris nomine, ipsum ab initio conversatum, ipsum congressum cum patriarchis et prophetis, et caetera, quae caute, uti dixi, legenda sunt; ut et Iustini locus ille, ex quo Tertullianus ista sumpsit. Idem porro, sed longe prudentius, docet Augustinus contra Adimant. cap. ix. Quia ipse filius, inquit, qui est verbum dei, non solum novissimis temporibus, cum in carne apparere dignatus est, sed prius a constitutione mundi, cui voluit de patre annunciarit, sive loquendo, sive apparendo, vel per angelicam aliquam potestatem, vel per quamlibet creaturam etc.* Sed eam quaestionem uberius exponit lib. ii. de Trinit. Redeo ad Epiphanium, qui ἐγένετο (sic enim legit pro γέγονεν) idem esse putat atque *accessit* et *advenit*. Quod mihi quidem non probat. Ac si Graeci vocabuli vim consideres, γέγονε idem esse potest ac *productum*,

vel *genitus est* quod dei filio convenit. Nam ante Ioannem genitus est, aut certe idem est atque extitit. At noster interpres alio sensu, *factus est*, vertit. Quasi id velit Ioannes, ante me factus est, id est maiori quadam in excellentia ac dignitate constitutus. Potest et ad divinam praedestinationem ac προορισμὸν revocari, de qua Paulus Rom. i. com. 4.

N. XLII. Θεοὶ γὰρ πάλιν.] De hoc Marci testimonio disserit Athanasius Orat. iv. adversus Arianos, August. lib. i. de Trinit. cap. XII., Hilar. ix. de Trinit., et alii complures.

N. L. Τὸ δὲ ἀληθές, καὶ ἀκαρεμφάτως.] Log. ἀληθώς. Porro ἀκαρεμφάτως idem est ac simplici, non allegorico sensu, sed proprie et sine alterius rei significatione.

N. LX. Καὶ μετ' οὐ πολλὰ εἰπών.] Comma istud in Hebraeo non reperitur, sed in Graecis duntaxat editionibus, Deut. xxxii., 43., aliter tamen expressum quam hic ab Epiphano concepitur, hoc scilicet modo: Εὐφράνθητι οὐρανοὶ ἅμα αὐτῷ, καὶ προσκυνήσατωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεοῦ, quod est comma 42. Tum 43. Εὐφράνθητε ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐνισχυσάτωσαν αὐτῷ πάντες υἱοὶ θεοῦ. Epiphanius vero sic invertit: προσκυνήσατωσαν αὐτῷ πάντες υἱοὶ θεοῦ, ἐνισχυσάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεοῦ. Communem lectionem confirmat apostolus ad Hebr. cap. i., 6. Augustinus in Locutionibus tam hanc quam Epiphanianam commemorat. Nos hanc ipsam, prout ab Epiphano reddita est, in vetustissimo bibliorum Graecorum codice manu exarato reperimus ex bibliotheca Christianissimi regis, ut minime dubitandum sit, eam quorundam exemplarium lectionem fuisse. Nam et Theodoretus in Quaestionibus eam agnoscit, et Sixtinarum editionum scholia in aliis codicibus illam ipsam inveniri testantur. Quorum tamen insignis hallucinatio est, dum vulgatam alteram ab Epiphano hac in haeresi comprobari dicunt. Quod secus se habet.

Quod ad sententiam attinet, si ea verba interpretatur Epiphanius, ut ἐνισχυσάτωσαν αὐτῷ sit idem ac *roborent, vel confortent ipsum*. Sed nullus Hellenismus patitur ἐνισχύειν τινὶ transitive sumi, pro eo quod est roborare aliquem. Quare Sixtiana et Complutensis melius: *Et confortentur, vel roborentur in ipso*. Quomodo autem Epiphanius exponit, legendum videatur ἐνισχυσάτωσαν αὐτόν. Sane Theodoretus ἐνισχυσάτωσαν αὐτοῖς in suis codicibus habuit; eiusque loci sensum ad Epiphaniū mentem accommodat, cum de angelis exponit, quorum ea functio est uti sanctos viros, cuiusmodi erant apostoli ac patriarchae, ope ac praesidio suo tueantur. Quin et Christo domino nascenti ac morienti praesto fuerunt, καὶ τῷ πρὸς τὸν διάβολον ἀγῶνι παρήσαν τῶν ἀγγέλων οἱ δῆμοι: προσελθόντες γὰρ, φησὶν, ἄγγελοι διακόνουν αὐτῷ, καὶ τῷ πάθει δὲ παρήσαν, καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῷ τάφῳ προσήδρευον.

N. LXII. Ὁρώσα ἤδη τὴν θεότητα.] Prudenter hic locus explicandus est. Non enim soluta est post mortem corporis cum divinitate coniunctio, sed quod anima vitæque destitutum est, ab ipsa quodammodo divinitate corpus est relictum.

N. LXX. Οὐκ ἴσασι δὲ ὅτι καὶ ὑπόστασις.] De his vocibus ὑποστάσις et οὐσία p. 290. accurate disputatur in Annal. Eccles. 62. a n. 187.

N. LXXII. Λέγουσι γὰρ πάλιν.] De hoc apostoli loco vide Hilarium lib. xi. de Trinit.

N. LXXVI. Πάλιν λέγουσι.] Vide eundem Hilar. lib. vii. de Trinit.

AD LIBRUM TERTIUM.

AD HAERESIM LXX., QUAE EST AUDIANORUM.

N. IX. Φάσκοντες ἀπὸ Κωνσταντίου.] Imo Κωνσταντίου. Iactabant haeretici ac Τροσσερκευδακαίται Nicaenos patres in Constantini gratiam legitimam paschalis celebritatem nova sanctione perturbasse. Quos refellit Sostrates lib. v. cap. xxiii. Καὶ οὐκ ὡς τινες ἐπεθρῶλλησαν ἢ ἐπὶ Κωνσταντίου σύνοδος τὴν ἑορτὴν ταύτην παρέρραψεν.

Ἔστι δὲ τὸ γινεσθαι.] An nativitatis diem, an imperii natalem intelligat, dubitari potest. Incidit enim Nicaenum concilium in eum annum, quo Constantinus vicennalia celebravit, adeoque natalem imperii diem exquisitiore pompa et apparatus coluit.

Ἐν τῷ χρόνῳ Ἀλεξάνδρου.] Quenam sub Alexandro Alexandriae episcopo paschales istae turbae fuerint, nusquam a me lectum vel auditum. Sed neque quis Crescentius ille fuerit. Quaerant amplius eruditi.

N. X. Εἰς τοῦτο δὲ ἐκ αὐτῶν Αὐδιανῶν.] Constitutiones Apostolicas ad erroris sui patrocinium adferebant Audiani. Quo in libro statutum erat, uti pascha eodem tempore celebraretur quo illud fratres obirent, qui e circumcisione in Christum crediderant. Cuius dicti sententiam eiusmodi esse volebant, ut Iudaeae ritu, hoc est xiv. luna, Christiani pascha facerent. Contra quos Epiphanius aliter decretum exponit, nimirum pacis et concordiae studio constitutam ab apostolis, ut quamdiu οἱ ἀπαρτόμοι Christiani Hierosolymis praesiderent (quod ad Adriani usque tempora perseveravit) ab iis ne dissentirent reliqui, ac vel aberrantes sequerentur potius quam ecclesiae concordiam solverent. Addit et alia quaedam ex eodem constitutionum libro, quae paulo post viderimus. De Apostolicis iis Constitutionibus dubitatum a nonnullis praefatur Epiphanius. Quo eodem nomine circumferuntur hodie in octo libros distinctae, quae a prioribus illis, ac nihilominus dubiis, quarum meminit Epiphanius, diversae videntur. Etenim quinque ex illis sententiae hoc et sequenti numero citantur, quae in vulgatis nusquam reperiuntur, imo vero contraria quaedam in iis leguntur. Nam lib. v. cap. xvi. de paschatis celebritate catholicam dogma propalam edicitur, uti post aequinoctium instauraretur. Tam ne cum Iudaeis agatur: οὐδεμία γὰρ κοινότης ἡμῶν νῦν πρὸς αὐτοὺς πεπλάνηται γὰρ καὶ αὐτὴν τὴν ψῆφον, ἣν νομιζομεν ἐπιταλάειν; et alia quaedam, quae aut a superiori sanctione discrepant, aut si in antiquis illis constitutionibus legebantur, mirum est hoc tam praesenti ac diserto testimonio usum non esse contra Audianes Epiphanius, qui Iudaeorum more celebrandam pascha iisdem ex constitutionibus affirmabant. Apparet igitur aliud fuisse constitutionum genus, quam quibus hodie Clementis nomen inscribitur.

Ἴνα δείξωσι τοὺς ἀπὸ τῆς κριτικῆς.] [Ex iis castiganda Scaligeri sententia, qui lib. xi. de Emend. Temporum non solum apostolos, sed etiam eos qui centum post illos annis vixerunt asserit Iudaico more pascha peregrisse. Tam alia nonnulla subicit, in quibus more suo pugnantis ac plane contraria loquitur, quod paucis hoc loco declarandum; ut qui illius librum recidunt videant qua ratione tam foedam labem eluant, quod aliter quam toto illo quantum est delecto opere consequi non poterant. Sunt enim capitibus illius dogmata ex ipsius doctrinae visceribus deprompta et cum ea prorsus implicata. Sed iam paucis illius παραρημα perstringamus.] Falsum est decrevisse unquam apostolos, ut Iudaico ritu pascha celebraretur, aut cum iis etiam Christianis atque episcopis, qui Iudaice

ac minime legitimo tempore fungerentur. Quae enim est ista ratio, aut quid in mentem Epiphania venit, ut ab apostolis constitutam istud assereret, oportere Christianos omnes ac τὸν πάντα κόσμον cum recutitis pascha facere? Nimis hoc absurdum decretum fuisset. Non negamus aliquot saltem apostolos initio ad Iudaeorum se tempus accommodasse, quod de Ioanne Polycarpus et Polyocrates, Asiaticique omnes contra Romanos pontifices excipere solebant, ut Eusebius aliique veteres testantur. Verum id ulla constitutione definitum ab apostolis negamus omnino. Quin potius contrarium ab iisdem illis constat fuisse traditum. Cuius παραδόσεως meminit Eusebius lib. v. Histor. cap. xliiii. Nam cum dixisset Asianos ἐκ παραδόσεως ἀρχαίας xiv. luna Iudaico more pascha peregrisse, ἐποίε δ' ἐν ἡμέρᾳ τῆς ἑβδομάδος περτυγχέναι, subdit mox in caeteris omnibus per orbem ecclesiis ἐξ ἀποστολικῆς παραδόσεως contrariam fuisse consuetudinem. Socrates vero lib. v. cap. xlii. scribit Tessaresdecatis iactare se celebritatis suae formulam a Ioanne didicisse, contra Romanos et occidentales omnes suam sibi ab apostolorum principibus traditam asserere. Ἄλλ' οὐδέ τις μὲν τούτων ἔγγραφον ἔχει παρασχέιν τὴν περὶ τούτων ἀπόδειξιν. Quam eandem Petri ac Pauli traditionem catholici in Britannia contra Scotos urgebant. Vide Bedam lib. iii. Histor. Angl.

Ἵτι καὶ τὴν κληρωθῶσα.] Si vel aberrantes illos, qui Iudaice celebrabant, imitari iubent apostoli, recte id ab Audianis allatum est ad sui ac Iudaici paschatis praesidium. At Epiphanius κατ' οἰκονομίαν, et ad tempus duntaxat institutum hoc fuisse censet.

Ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν ἐκείσε ἀρρημένων.] Quae sequuntur mirum in modum implicata sunt et obscura. Suspiciabar hactenus ἐνρίθην illam, de qua loquitur, de Audianis intelligendam, quibus constitutionum istarum decreta refragantur. Quid enim aliud facerem in tam abrupta inconditaque sententia? Verum attentius in eam locum incumbens ex consequentibus didici alium esse sensum, quem tibi paucis exponam. Cum Audiani ad Iudaicam paschatis consuetudinem adstruendam locum quandam ex Apostolicis Constitutionibus proposuissent, qui hoc ipsum disertis conceptisque verbis testificari videretur, Epiphanius adversus legis verba legis sententia pugnavit, et ad tempus duntaxat ac tenendae concordiae gratia, κατ' οἰκονομίαν decretum illud extitisse docuit. Cuius defensionis illustrandae causae alteram iisdem in constitutionibus ἀντινομίαν et conflictum inesse demonstrat, quatenus diversae sanctiones sibi invicem repugnare videntur, cum revera non discrepent, si non tam verba quam sententiam spectes. Νοήματι δὲ πᾶσα ἡ ἀλήθεια ἕστι τοῦ κηρύγματος. Sic enim haec interpretanda credimus. Est autem legum ille conflictus eiusmodi. Iubent apostoli azymorum ipso die ieiunia et per-vigilia a Christianis obiri. Item, quo illi tempore convivii et hilaritatibus vacant, lugere ac ieiunare Christianos, et contra lugentibus illis epulari ac laetitiae se dedere. Alia porro lex dominicis diebus ieiunare prohibet. Quamobrem si in dominicam primum apud Iudaeos azymorum dies inciderit, ex posteriori lege ieiunare nefas fuerit, quod prior tamen constitutio praescribit. Vides manifestam ἀντιλογίαν. Eiusmodi est illa de paschate Iudaice celebrando sanctio, in qua, perinde ut in altera, legislatoris mentem ac sententiam considerare debemus. Ea vero sic interpretanda est. Quoties ante verum aequinoctium quartadecima Iudaici Nisan incidit, atque illi pascha suum celebrant, Christiani solennia ieiunia persequi debent. Sin, ut saepe fit, post aequinoctium festum illum diem obeant, eodem die Christianis pascha suum agere ac laetari licet. De quo ad sequentem numerum plura dicemus.

Φάσκουσι γὰρ τὴν ἀγρυπνίαν φέρειν.] Ἄγρυπνίας interpretor *vigilias et stationes*,

quae a ieiunis obiri solebant, de quibus alibi. Iam *μυσαζόντων τῶν ἀζύμων* nihil aliud est quam ipso die azymorum: sive, ut Hebraei dicunt. *בַּעֲצֵם דְּרִירִים*. Sic enim usurpare solet Epiphanius. Ita num. xii. *μῆσον ἄγιστα τὸ θῆμα*. Et *μυσαζούσης τῶν δύο δρόμων νυκτός τε καὶ ἡμέρας*, ut suo loco dicemus. Chronologi nostri labentem diem, aut annum appellant.

N. xi. [Ex τριῶν γὰρ συνέστηκεν.] Atqui duo tantum hic aperte ac distincte commemorat, solis cursum propter dominicam diem, et lunarem ob xiv. lunam. Quae et Ambrosius epistola ad episcopos Aemiliae complexus est: *Duo sunt, inquit, observanda in solemnitate paschae; quartadecima luna, et primus mensis, qui dicitur Novorum*. Verum in solari cursu duo continentur, primus mensis sive aequinoctium et feria. Quare tria haec celebritatis illius velut οὐσώδη discernit explicatque Haeresi l. num. iii. Quartadecimam lunae diem, aequinoctium vernum, et dominicam.

[Ὅτις παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις οὐ φυλάσσεται] De quo frequentes catholicoerum partim querelae adversus Christianos Iudaizantes, partim in illos ipsos Iudaeos insultationes. Vide Constantini Augusti Rescriptam ad Christianos ex Nicaena synodo. Extant et veteres canones, quibus nominatim istud vetitum est. De qua re ad Haeresin li. in diatriba de Iudaeorum anno copiose diximus.

Καὶ μετὰ τῶν ἐχθρῶν.] Fortasse leg. καὶ εἰ μετὰ etc. Sententia vero ex Latina interpretatione perspicua est.

p. 293. Καὶ ἔστιν αὐτοῖς πανθῶσων.] Non quod xiv. Nisan ieiunaverint (neque enim inter dies *תענית*, sive angariarum refertur), sed quod exacto illo ipso die paschalem agnam cum azymis et lactucis agrestibus comederent, Exod. xii., 8. et 18. Erant enim asyna moeroris ac luctus indicium. Itaque Deuteron. xvi., 8. vocatur *לחם עני*, *panis afflictionis*. Epiphanius autem xiv. Nisan *πένθιμον* diem facere videtur, qui dies *συνεδοχῶς* pascha dicebatur, quod sub eius vesperam agnum immolarent, eodemque, occaso iam sole, vescerentur, *ἐπιφωσκόσης*, id est ineunte iam xv. Quem quidem diem azymorum primum nominabant, et hunc ipsum laetum ac genivalem illos habuisse testatur Epiphanius, ut postea videbimus. Atenim azymis septem totos dies vescebantur, Deuter. xii., 19. Ea vero moerorem ac tristitiam significant. Nihilominus tamen xiv. diem ad vesperam, aut ineuntem xv., huius doloris significationi eximit Epiphanius, reliquum diei, adeoque caeteros omnes, azymorum usu consecratos hilaritatibus et conviviis attribuit. Cuius ea causa reddi potest, quod epulum paschale cum reliquo omni apparatu, cum lactucis agrestibus ad azymos panes adhibitis, luctuosum quiddam et acerbum representabat. Quod a primo die azymorum et insequentibus aberat. Eodem et illa magistrorum observatio pertinet, septenos quidem totos dies fermentato vesci nefas fuisse, at ineunte duntaxat xv. et exacta xiv., hoc est in paschali convivio, azyma vi ac necessitate legis usurpasse. Extra hoc tempus neglectis azymis aliis seminibus aut fructibus vesci potuisse. R. Mose ben Maimon tomo i. Iad. Tractatu de Fermentato et Azymo cap. vi. §. 1.: *אבכל בשאר הרגל אבילת מצה רשורו: רצה אוכל מצה רצה אוכל אורז או דודן או קליות או סירורז אכל בליל המשדה עשר בלבד הרבת*. Veruntamen in reliquo celebritatis tempore azymorum esus duntaxat permittitur, ut qui velit azymo vescatur, qui malit, oryzam vel milium edat, aut polentam aut fructus. At in nocte xv. duntaxat azymis uti oportet. Quod de vii. die azymorum, quam *עצרת*, sive collectam vocabant, potissimum observant, eo freti scripturae testimonio, quod cum Exodi xii., 19. scriptum sit: *Primo mense,*

quartadecima die mensis, ad vesperam, comedetis azyma, usque ad diem vigesimam primam eiusdem mensis, ad vesperam. Septem diebus fermentum non invenietur in domibus vestris, idque Deuteron. xvi., 3. repetatur, tamen eiusdem capituli commato 8. sex tantum diebus azyma comedi iubeat. Unde R. Salomo ad eum locum ista scribit: למד על אכילת מצה בשביעי שאינה חובה מכאן ויצא מן הכלל אתה למד לששת ימים שהרי שביעי בכלל הדף ויצא מן הכלל ללמד שאין אכילת מצה בו אלא רשות ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא מדה שביעי רשות אף כלם רשות חרין מלילה הראשון שהחזר קבשי חובה. Hoc est: Docet de manducatione azymorum in die vii., quemadmodum non debita ac necessaria sit. Inde igitur disce, quod ad vi dies attinet, quoniam ecce septimus dies cum in summa comprehenderetur, ab ea exceptus est, ut ostenderet azymorum in illo die manducationem permissam duntaxat fuisse. Neque vero ut de hoc solo die doceret istud, ideo exceptus est, sed ut idem de tota dierum summa intelligendum relinqueret, nimirum uti septimo die permissum est solum azymis vesci, ita reliquis omnibus permissum est (non imperatum) excepta nocte prima, quam scriptura azymorum usu obligari voluit. Haec ille. Quod ex eodem R. Salomone glossa cap. vii. tractatus Kiddusch Hachodeech evidentius his verbis affirmat: שהרי מחצות הלילה הראשון של פסח עד יום האחד ועשרים אכילת מצה רשות ובלבד שלא יאכל חמץ. Quoniam ecce a media nocte prima paschali usque ad xxi. diem manducatio azymorum permissa, ea lege duntaxat, ut fermentato non vescantur. Ex iis liquet cur paschalis coena luctus et sollicitudinis argumentum habuisse, reliqui dies azymorum hilares ac laeti ab Epiphanio fuisse dicantur.

p. 294.

*Μετὰ γὰρ ἑσπέραν παρελθόντος.] Negationem expungendam esse censueram, ut ita scripserit Epiphanius, παρελθόντος τοῦ σαββάτου δύναται ἔργον ἐπιτελεῖν. Nam illud οὐ ex superiori genitivo repetitum videtur. Et vero causam eius, quod proxime dixerat, posteriore hoc membro reddi statueram, nimirum cur appetente dominicae vespera immolare pascha liceat, quoniam iam sabbatum praeterierit; quo evoluto iam ad opus fas sit aggredi. Atqui haec sententia falsam et absurdam rationem continet, quasi sabbato sacrificare vetitum fuerit. Fateor. Sed eam tamen Epiphanii verba ipsa prae se ferunt. Cuius erroris suspicionem ab eo removere ita poterimus, si recepta negationis particula sensum hunc eliciamus, dominicae appetente vespera, pascha immolari licuisse. Nam post vesperam, desito iam sabbato, opus istud, nempe mactationem agni, non licebat exequi, propterea quod immolandus agnus fuit בן הערבים *inter duas vesperas*, id est ab hora ix. ad xi., ut Iosephus exponit, lib. vii. ἀλωσ. cap. xlv. vel xvii.*

**Ἄρα γὰρ αὐτῶν θυσάντων.]* Postridie scilicet, ac post epulum paschale.

Νομίματι δὲ πᾶσα ἔστι ἡ ἀλγθεια.] Iam horum verborum paulo ante declarata sententia est. Vult enim in apostolicis illis Constitutionibus legislatoris mentem potius quam verba ipsa spectari. Quod ut ostenderet, ἐναντιοφανές quiddam attulit, quod in iisdem Constituit. Praescribitur. Nimirum quod in una sanctione iubent, quo die Iudaei primum azymis vescuntur et lugent, epulari Christianos, cum autem epulantur illi, vicissim ieiunare istos ac lugere. Altera vero lege praecipitur, ut ne dominico die ieiunetur unquam. Quae duo invicem repugnant, si ad verba duntaxat respicias. Interpretatione igitur adiuvanda sunt. Eadem

itaque ratione prius illud decretum de celebrando cum Iudaeis paschate, si in verbis ipsis haereas, absurdum et ab ecclesiastico ritu prorsus abhorrens videtur. Ideo mens eius ac sententia magis quam voces attendendae sunt. Sententiam ergo deinceps explicat. Quam priusquam attingimus, observabis priorem illam ἀντινομίαν et contrariarum legum conflictum, quem in exemplum allatum esse diximus, minime hoc loco dissolvi. Non enim explicat quomodo ab generali illa de ieiunio constitutione dominica dies excipienda sit. Sed κατὰ στοιχείον eximi Christiano more significavit. De quo nemo dubitabat. Quocirca quae sequuntur ad ἀντινομίαν alteram ac quaestionis caput ipsum attinent, atque illud explanant,

p. 295. quo sensu apostolicum illud decretum accipiendum sit, cum Iudaeis pascha esse celebrandum. Non enim perpetuo cum illis peragendum est, sed tum videlicet cum post aequinoctium illi suum pascha celebrant. Alioqui si, uti saepenumero faciunt, aequinoctium antevertant, imitandi non erunt. Est igitur legis ista sententia, ut aequinoctio commisso cum Iudaeis pascha celebretur. His, quae hactenus dicta sunt, subductis omnibus ea de apostolico illo decreto Epiphaniae sententia colligitur, primis ecclesiae temporibus, praesertim quamdiu episcopi ex circumcissione Hierosolymis praefuerunt, statutum esse uti pascha cum Iudaeis obiretur, hoc est luna xiv. quaecumque in diem inciderit, dummodo confecto iam aequinoctio contingat. Ita enim illud, quod eadem Constitutiones iubent, accidet ut lugentibus Iudaeis, hoc est quo die azyma cum lactucis agrestibus comedunt, epulentur Christiani. Alterum autem, ut illis vicissim epulantibus lugeant isti, obtineri non potest, nisi postridie paschatis Christiani, sive primo die azymorum Iudaicorum, ieiunatum per illud tempus in ecclesia fuisse velimus. Quod est falsissimum. Certum enim est totis illis quinquaginta diebus, qui ad pentecosten intercedunt a paschate, ieiunium ab ecclesia esse sublatum. Tunc igitur solum evenire illud potuit, ut epulantibus Iudaeis Christiani ieiunarent, quoties ante vernum aequinoctium a Iudaeis pascha perageretur, quia nondum Christiani ieiunium solvebant. Verum nulla tam enucleata huius et superioris numeri declaratio potest excogitari, quin plurimum adhuc difficultatis supersit. Quis enim pseudodiataxes istas inter se conciliare possit, cum alias pascha Iudaice celebrandum esse definiunt, quamvis aberrent Iudaei, alias Iudaeis azyma peragentibus ieiuniis ac vigiliis operari Christianos? ac reliqua ad eum modum, quae nulla interpretatio ab errore mutuaque contentione vindicare potest.

N. XII. Παρ' ἡμῶν δὲ οὐ μὲν.] Sex dies hebdomadem faciunt, adnumerata paschatis celebritate, quae hebdomadem terminat.

Τούτοις τῆς σελήνης.] Haec est glossa, quam ex communi sententia ad scripturae locum adtexuit. Neque enim lunae scriptura hoc in negotio meminit, sed mensem duntaxat nominat. Nos de Iudaeorum anno supra disseruimus.

Καὶ ἐὰν μὲν ἦν τεσσαρεσκαίδεκάτη.] Non unius diei paschatis, sed totius hebdomadis rationem habet ecclesia, quam *xerophagiae*, aut *sanctam*, aut *pascha* etiam appellarunt, ut ad finem huius operis adnotamus. Si igitur xiv. luna in feriam secundam inciderit, aut in reliquos hebdomadae dies ad sabbatum usque, hebdomas xerophagiae celebratur, et a feria secunda eius initium ducitur. Totam hanc hebdomadam θύμα προβάτου, *mactationem agni* nuncupat, quia in apparatu celebratis et immolationis dies aliquot a Iudaeis olim positi. Nam μέσον ἄγεται, ut supra docuimus, nihil aliud est, quam *celebratur, peragitur*. Sic illud Ioan. vii., 14. ἡδὲ δὲ τῆς ἑορτῆς μερούσης accipi potest. Caeterum dominicae, sive feriae primae hoc loco non meminit, quod ab ea nunquam xerophagiae hebdomas inire possit, cum dominico die ieiunare non liceat. Et tamen si in eam xiv. lunae dies

inciderit, postridie xerophagiam inchoabant. In Tessaescaedecaturarum haeresi, quae est quinquagesima, num. II. de diebus agit quos ante paschatis solenne tam Iudaei quam Christiani celebrabant. Reprehendit enim haereticos, qui ad unum diem respectum haberent, cum a decimo die agnum deligi asservarique lex praeciperit. Unde quinque ab illis dies observari debuerant. De Iudaeis enim ac Iudaizantibus Quartadecimanis loquitur. Porro Iudaei cum decima quarta die ad vesperam pascha peragerent et decima die agnum caperent, v solidos dies religioni paschatis attribuebant. Imo vero cum exeunte XIV. agnum immolarent, ineunte vespera XV. huius hoc est XV. partem libabant, adeoque VI. dies observabant, non unam duntaxat. Quare nos eo loco, id est pag. 421. v, 2. ἡ αὐτὴ πενταδεκάτη ἐπιφώσκουσα pro τρισαρκαδεκάτῃ rescribendum putamus. Quam emendationem sententia ipsa postulat.

Ὅτε γὰρ ἐξ ἑκκαδεκάτης.] Multum implicatus ac salebrosus hic locus est, quin etiam superiori doctrinae minime consentaneus videtur; qua definitum est, si in aliquam e sex hebdomadae feriis XIV. luna ceciderit, hebdomadem xerophagiae inire ab secunda feria. Fingamus itaque lunam XIV. in sabbatum incurrare, incipiet xerophagiae, sive paschatis hebdomas ab anteriore feria II., ut dictum est. Atqui haec ipsa IX. est luna, non X. Quod si, ut Scaligero, Calvisio aliique visum est, diffundendum sit xerophagiae initium in feriam II. alterius hebdomadis, itidemque pascha a luna XV. in XIII. transferendum, xerophagiae a XVI. luna inchoanda fuerit, quod legitimum esse negat Epiphanius. Quare vix est ut expedire nos ex his laqueis possimus. Sive enim xerophagiae prima dies in illa hypothese sit feria secunda, ab luna IX. hebdomadem sanctam auspicabimur, sive in sequentem feriam secundam differatur illius initium, in lunam XVI. incidet. Haesimus hic aliquandiu, donec certam viam ac rationem invenimus, qua conciliari haec inter se explicarique possent. Hoc igitur ad eum nodum dissolvendum occurrit. Epiphanius lunam ἡμερινὴν ἀπὸ νυκτερινῆς discerne solet, ut in haer. LI. n. XXVI. Nam illic quae νυκτερινὴ exempli causa ἐνδεκάτῃ fuerat, sequenti luce ἡμερινὴ δωδεκάτῃ dicitur, et quae ἡμερινὴ δωδεκάτῃ dicitur post vesperam νυκτερινὴν τρισαρκαδεκάτῃ nominari incipit. Nam a vespera diem exorsi sunt Iudaei; ideo prius nocturna quam diurna luna censetur. Quamobrem etsi νυκτερινῆς atque ἡμερινῆς vocabula non expresserit, ὁμωνύμως unus videtur σελήνης vocabulo. Nam cum negat a IX. lunae xerophagiae principium deduci, sed a decima, ne sibi contrarius ipse sit, de νυκτερινῇ interpretandus est. Nunquam enim paschatis hebdomas a feria secunda inchoari potest, quae sit ἐνάτῃ νυκτερινῇ et ἡμερινῇ ὀγδόῃ. Contra vero cum a XVI. luna eiusdem hebdomadis initium repeti negat posse, lunam ἡμερινὴν intelligit, quae sit νυκτερινῇ XVII. Nam in superiore illa hypothese, in qua luna XIV. in sabbatum convenit, xerophagiae hebdomas in it a feria II. anteriore, quae est ἡμερινῇ ἐνάτῃ, νυκτερινῇ δωδεκάτῃ. Quod si XIV. luna dominicae conveniat, sequenti die, qua est luna XV. ἡμερινῇ et νυκτερινῇ XVI. initium erit hebdomadis sanctae. Vides igitur necessario in luna IX. νυκτερινῇ, in XVI. ἡμερινῇ accipiendam esse. In quo illud animadvertendum, licet in haeresi LI. ita νυκτερινῆς et ἡμερινῆς vocabula sumpserit, ut a νυκτερινῇ semper ordiatur, ac tametsi luna ἡμερινῇ a sequente νυκτερινῇ nunquam appelletur, hoc in loco tamen Epiphanius sive errore, sive de industria ἐνάτῃν illam vocare, quae sit octava ἡμερινῇ et in ἐνάτῃν νυκτερινῇν desinat. Ad summam hebdomadis sanctae prima dies a luna IX. diurna ad XV. diurnam inchoari potest, aut, quod idem est, a luna X. nocturna ad nocturnam XVI. Quae causa fortasse fuit, cur ita conciperet, ἀπὸ δεκάτης ἕως ἐπιφώσκουσας πενταδεκάτης. Ubi ἐπιφώσκουσαν non iam simpliciter

accipio, pro *ineunte*, *appetente*, aut ut ad lunae lucem, quae sub vesperam oritur, pertineat, sed pro *ἡμερῆ*. Nam cum dicit ἀπὸ δεκάτης, nec ἐπιφωσκούσης adiecit, significat non illam diurnam, sed nocturnam intelligendam. Ac merito videtur Epiphanius primam xerophagiae diem δεκάτην νυκτερινὴν fecisse, quod functio ipsa xerophagiae, id est aridorum esus, exeunte iam die ac sub vesperam usurparetur, commodum illucescente x. luna.

Μεσαζούσης τῶν δύο δρόμων.] Mira est horum verborum obscuritas. Nam hoc prima specie sonant, quod ne intelligi quidem potest, xv. lunam, vel cum ea decimam, inter duo noctis ac diei curricula interceptam esse, aut certe τὸ νυχθήμερον inter duos, solis videlicet ac lunae, cursus interfici. Quae nullus Oedipus divinare possit. Nos pro eo ac superiora interpretati sumus, μεσαζούσης hoc loco non interiectum quiddam, sed labentem noctem ad diem accipimus. Constitutum enim est ex Epiphanii sententia, hebdomadem xerophagiae a luna x. νυκτερινῇ ordiendam esse, ita ut citimus eius terminus sit dies illa, cuius in nocte x. lunae principium est, remotissimus vero terminus sit luna xv. ἡμερῆ. Itaque spatium illud, quod hebdomadis caput percurrit, a nocte incipit, hoc est a luna x. nocturna, et die terminatur, nempe luna diurna xv. Proinde nox et dies inspenduntur, et μεσάζουσι; quae quidem utriusque sideris propria sunt. Nox enim αἰθριακῶς, dies ἡλιακῶς δρόμῳ tribuitur.

N. XIII. Καὶ συναλαμβνομένου τοῦ αὐτῶν.] Collectis superioribus numeris summa fit dierum xiv. Sed ad eam xv. dies accensetur, ob causarum concursum, quae sunt solennitatis illius συστατικαί; praesertim ob dominicam diem, qua Christianum pascha celebratur. Hic ἐπιφωσκί πντικαδεκάτης est xv. dies, sive diurna luna xv., quemadmodum paulo post ἐπιφωσκούσα ἑκαταδεκάτη luna diurna xvi., ut ex superioribus necessario colligitur.

Τοῦ γὰρ ἑνιαυτοῦ.] Paschalis diei varietas et ἀνωμαλία ex solis et lunae, ut ante dixit, inaequali cursu proficiscitur. Nunc utriusque modum ac dispositionem explicat et ad fontes ipsos digitum intendit, proposito annorum orbe, in quem dissimiles illi motus inclusi aequabili varietate temperantur. Ea est octaëteris lunaris, syzygias complexa novem ac nonaginta, in quibus tres sunt embolimaeae in annis viii., nimirum 3. 6. et 8. Numerus dierum 2992., qui est octaëteridis Iulianae, sive duorum Iulianorum lustrorum modus. Annus lunaris communis 354. diebus praecise definitur. Itaque ab octalibus diebus xi. et quadrante superatur. Antiquissima est octaëteris ista, et a Graecis olim usurpata, quam eadem plane ratione, qua hic Epiphanius, exponit Geminus, vetus et eruditus scriptor, pag. 129. Onius inventorem Cleostratum Tenedium Censorinus facit. Sed eadem, utpote vitiosa, castigata saepius et interpolata fuit. Est enim octo anni lunares dies colligunt fere 2923 $\frac{1}{2}$. Quare octaëteris illa aetate a lunari modo solido die et horis fere 12. Nam syzygia lunaris dies habet 29., hor. 12. 44'. Annus lunaris dies 354., hor. 8. 48'. 38". etc. Itaque octaëteris lunaris dierum est 2923., hor. 11. 51'. etc. Quam ob causam post hec caedecaëteridem, sive duas octaëterides, appendices dies tres intercalari solebant, quo sequentis octaëteridis neomeniam attingerent. Sed cum totidem diebus a solis rationibus aberrarent, in vigesima octaëteride mensem unum tricenarium expungebant, ita ut octaëteris illa non nisi duos embolimaeos menses haberet. Haec Geminus, quae alibi fusius et opportunius tractabimus, ubi lunarem apud Graecos anni popularis formam contra Scaligeri coniecturas affirmabimus.

Corperta iam octaëteridum habe, Graeci ad enneadecaëteridas et longioris anni spatia confugerunt. Sic apud Christianos in negotio paschali primum usur-

parsi caeptae octaëterides tam simplices quam geminatae, sive hecæadecaëterides. Etenim Dionysius Alexandrinus octaëteridis canonem instituit. Hippolytus vero hecæadecaëterida, quam in libris de Emendat. Temp. Scaliger exponit. Quas omnes methodos postremo enneadecaëteris exclusit, ab Alexandrinis et Anatolio non illa quidem excogitata, ut parum prudenter plerique scripsere, multo vero minus ab Eusebio Caesariensi reperta, sed ab iis omnibus ad usum paschatis translata. Ita octaëterides aliaeque cyclosum inutilis formae paulatim obsoleverunt. Quanquam nonnullis adhuc Bedae temporibus octaëteridas retinuisse testatur ipse lib. de Temp. Ratione cap. XLIV. Sed pauci illi erant et obscuri. Quamobrem satis equidem mirari non possum, Epiphanium hoc loco ad paschalem methodum explicandam solius octaëteridis mentionem fecisse eamque tam diligenter exponisse, quasi hac una paschalium neomeniarum disciplina contineretur. Nam enneadecaëteridem hoc loco ne commemoravit quidem, tametsi Nicaenum illud decretum de celebrando paschate tantopere praedicet et ab haereticorum inscitia impudentiaque vindicare studeat. Atqui nihil ad festi illius ordinationem insignius ab illa synodo profectum est, quam quod XIX annorum circulo constituto dissidium omne sustulit; quod his verbis testatur Ambrosius: *Inter illa fidei, ut vera, ita admiranda decreta, etiam super celebritate memorata, congregatis peritissimis calculandi, decem et novem annorum colligere rationem et quasi quandam constituere circulum etc.* Nihil erat igitur quod inanem et absurdam octaëteridis periodam a situ revocaret Epiphanius, dum communem cycli paschalis methodum et a catholicis receptam adversus haereticos declarat. Nec accuratior est Sosom. lib. VII. cap. XVIII, qui eandem octaëteridem ad paschatis negotium sic accommodat, quasi utriusque sideris ratiociniis cumulate satisfaciatur.

Καὶ συμπάσις κατὰ τὸν ὄρθρον.] Deest octaëteridi secundum medios motus ad solidum mensem complendum biduum fere. Nam epactae anni octavi sunt XXVIII. Octaëteris lunaris accurata dierum est 2923, 11. 51'. hoc est horarum fere XI, ut ait Geminus. Itaque minor est octaëteris Epiphanius lunari octaëteride sesquidie. Et tamen praecipitur embolismus, quod minimum absit ab integra syzygia. Quod etiam in enneadecaëteride servatur. Nam embolismus tertius ab Alexandrinis et Latinis, et in omni adeo cyclo, octavo anno collocatur. Octavo, inquam, non nono; etsi contrarium mathematici quidam eruditissimi ac compertorum scriptores asserant. Quod adversus illos breviter hoc loco demonstrandum est. p. 299.

SCALIGERI HALLUCINATIO ET ANTIMACHIA DE TESSARESCAEDECATITARUM CYCLO REFELLITUR.

p. 458.

In primordiis ecclesiae (ait Scaliger) tum apostoli, tum qui eos centum annis postea secuti sunt, pascha semper Iudaice celebrarunt, ut testantur Eusebius et historia vetus ecclesiastica, et post omnes Nicephorus. Sed sub Commodo II, qui Iudaica pascha celebrabant, damnati sunt haereseos a Victore Rom. pontifice. Haec ille. Quae quidem de solis Asiaticis Christianis, vel de Ioanne solo dicta esse nequeunt. Nam non solum primis centum annis, sed et duobus, pluribusve, cum maxime apud Asiaticos, Iudaice pascha peractum esse, nemo, qui historiam legerit, ignorat. Quare ad apostolos omnes omnesque Christianos sententia illa pertinet, quos centum post mortem apostolorum annis tearescaecatitarum more paschate functos esse definit. Quod si verum est, si non maior pars saltem apostolicarum ecclesiarum aliter quam Iudaico more pascha celebravit, celebran-

p. 459. dumque praescripserit, ne nunc quidem celebrare aliter licebit. Quippe paschatis festi celebrandi rationem ecclesia catholica se ab apostolis accepisse perpetuo professi est, Petro imprimis ac Paulo apostolorum principibus. Atqui, si Scaligerum audimus, non solum apostoli Iudaico more et decima quarta die lunae pascha constanter egerunt, non autem dominica, nisi in xiv. incidere, sed neque aliter celebrandum esse suis ecclesiis tradiderunt. Nam si id egissent, eorum sane posteri non Iudaicum illum ritum consuetudinemque tenuissent, neque centum totos annos *Τεσσαρεςκαιδεκατιτων* haeresin totus Christianus orbis esset amplexus. Neque condemnari illi ac pro haereticis haberi potuerunt, qui in eius festi celebratione, cuius auctoritatem ecclesia solis ab apostolis repetit, apostolorum exemplo atque imitatione niterentur. Atqui veteres omnes patres, omnes synodi, quae de communi et a Romanis praesertim atque occidentalibus usurpato paschatis ritu meminerunt, aut decretum aliquod ediderunt, uno ore profiterentur, hanc ab apostolis consuetudinem ecclesis fuisse traditam; neque aliter ex illorum auctoritate, quam dominica die, idque post lunam xiv., et ut uno verbo dicam, alio quam ab Iudaeis instituitur more ac tempore celebrandum esse. Item Nicaenus ille consensus, qui de paschate sanctionem edidit, quid de ritus illius vetustate senserit, ex Constantini M. epistola conici potest, quam ex eodem concilio scripsit. Refert illam Eusebius lib. iii. de Vita Constantini, et ex eo Socrates, Theodoretus et alii. In qua cum in Iudaeos ac Iudaici paschatis morem acriter esset invecus, ista subiicit: "Εξεστι γάρ του εκείνων εθνους αποβληθέντος αληθεστέρη τάξει, ην εκ πρώτης του πάθους ημέρας ἄχρι και του παρόντος εφυλάξαμεν και επί τους μελλοντας αιώνας την τής επιτηρέσεως ταύτης συμπλήρωσιν εκτείνεσθαι. Μηδέν τοίνυν ἔστω ἡμῖν κοινόν μετά του ἐχθίστου των Ἰουδαίων ὄχλου. ΕΔήφαμεν γάρ παρά του Σωτήρος ὁδόν ἑτέραν. *Licet enim illorum gente repudiata, veriori ordine quem a primo die passionis ad hoc usque tempus tenuimus, ad futura saecula observationis illius functionem perducere. Quamobrem nihil sit nobis cum odiosissima Iudaeorum turba commune. Nos enim aliam viam a Salvatore traditam accepimus.* Cyrillus Alexandrinus insuper in Heortasticis omnibus, ubi quadragesimalis ieiunii et paschatis tempora praescribit, identidem κατὰ τὰς αποστολικὰς παραδόσεις se ea tradere significat, maxime in Orat. vii. xv. xx., et aliis. Idem testatur et Leo papa in epistola ad Proterum Alexandrinum praesulem, quam citat Beda lib. de Aequinoctio, et lib. de Temp. Rat. cap. xlii. Ubi Marcum scribit a Petro didicisse celebrandi paschatis ritum. Denique nemo est ex sanctis patribus, qui non catholicum solennis illius ritum vetustissimum esse et ab apostolis ipsis manasse fateatur.

Nam quod Eusebium et ecclesiasticae scriptores historiae, atque inter eos novissimum Nicephorum, subscriptores habere se dicit Scaliger, manifesti mendacii tenetur. Eusebius enim contra catholicum obeundi paschatis morem, cuiusmodi ab Occidentalibus et Romanis maxime servatus est, apostolis adscribit. Nam cap. illo xxiii. lib. v., ubi acerrimam de paschate dissensionem, quae inter Victorem papam et Asiaticos flagravat, pluribus commemorat, Asiaticos refert ex antiqua traditione xiv. lunam, quamcunque in diem incidere, dominico paschati peragendo praefinivisse: οὐκ εἶθους ὄντος τοῦτου επιτελεῖν τὸν τρόπον ταῖς ἀνά τὴν λοιπὴν ἔπασαν οἰκουμένην ἐκκλησίαις ἐξ ἀποστολικῆς παραδόσεως τὸ και εἰς δεῦρο κρατήσαν εἶθος φυλαττούσας: *Cum eo ritu celebrandi consuetudo non esset reliquis terrarum orbis ecclesiis, quae ex apostolica traditione morem illum observabant qui ad hoc usque tempus obtinuit.* Tum cap. xxvi. Irenaei ad Victorem epistolam citat, in qua illum hortabatur, ut ne propter contrariam Asianorum consuetudinem

tot ecclesias a catholica communione discinderet, cum antecessores Romani pontifices cum illorum episcopis pacem concordiamque tenuissent. Nam et Anicetus, Pius, Hyginus, Telesphorus et Xystus οὐτε αὐτὸς ἐτήρησαν (Asiaticam Iudaicamque consuetudinem), οὐτε μὲν αὐτοῖς ἐπέτρικον. Et nihilominus aliter sentientibus communionem impertiebant. Haec Eusebius ex Irenaeo: quibus Scaligeriani commentii falsitas detegitur, quo centum post apostolos annis ecclesias Iudaice pascha peregrisse confinxit. Coepit enim Sixtus Traiani tempore, circa annum Christi cxxx., non utique centum annis post apostolos, qui tamen neque ipse Iudaice functus est, neque successores suos fungi voluit. Addit quidem Irenaeus Polycarpum ea mutare noluisse quas a Ioanne et caeteris apostolis didicerat, quibuscum consueverat. Verum apostolorum nomine eos appellat, qui discipuli Christi fuerant, aut ab apostolis eruditi. Nam cum uno duntaxat apostolo Ioanne Polycarpus versari potuit. Petrum certe Paulumque neque videre potuit, neque quicquam ab illis traditam accipere. Quamobrem ut Ioannem, aut paucos insuper ex domini discipulis Iudaice pascha peregrisse concedatur in Asia (quanquam de Ioanne negat istud in Tessarescaedecaturarum haeresi Theodoretus et haereticos istos perperam illius mentem accepisse docet): sed ut ita Ioannem egisse pascha non inficiemur, non dubium tamen est, quin aliter apostoli caeteri ac discipuli, eorumque principes Petrus ac Paulus cum celebraverint ipsi, tum celebrandum deinceps edixerint. Cuius rei argumento est quod, ut Constantinus in superiore epistola et Eusebius citato loco memorant, totus pene terrarum orbis, hoc est praeter Asianos et paucos aliquot episcopos, catholicae ac Romanae consuetudini serviret. Unde planum est ecclesias istas, quem a prima sui origine et ab apostolis iis a quibus erant fundatae ritum acceperant, eum perpetuo servasse. Socrates vero quid super ea re prodiderit, pag. 295. retulimus. Huic et Eusebio consentanea scribit Nicephorus lib. iv. cap. xxxvi. et lib. xii. cap. xxxiii. Nec aliud omnino, quam quod superiores isti, de Romanorum ab apostolis tradita consuetudine disputat. Quare manifesti sese mendacii alligat, qui Eusebium, Nicephorum et ecclesiasticam veterem historiam ad erroris sui patrocinium ausus est adducere.

OSTENDITUR EX SCALIGERIANAE DOCTRINAE PRINCIPIIS QUANTUM p. 461.
A SEIPSO IN TESSARESCAEDECATURUM CYCLO DISSIDEAT.

Pergit Scaliger et Tessarescaedecatas illos asserit, ut et apostolos, cyclo mere Iudaico usos esse, et ex periodo Alexandria, sive Calippica, desumpto. Ex quo contigit ut interdum toto mense a catholico paschate veterum illorum tam Tessarescaedecaturarum quam etiam apostolorum pascha differret, ut in cyclo viii. et xix. Nam cum anni illi in Iudaico cyclo communes sint, in Nicaeno autem et apud Alexandrinos ac catholicos embolmaei, Tessarescaedecatas et qui ipsorum ritum amplexi sunt in Nisan Iudaico pascha celebrabant, reliqui in Iar. Quae cum asserit Scaliger, iis ipsis consentanea loquitur quae passim et ubique praedicat, Iudaeos tribus fere ante Christum saeculis, totidemque post ipsum, Calippicam anni formam et cyclum Alexandream ad popularem usum adscivisse. Hoc vero plane esse confictum ac sine ulla ratione temere creditum, in superiori de anno dominicae passionis diatriba demonstravimus, idemque copiosius alias, deo iuvante, confutare decrevimus. Sed ut illud modo Scaligero concedatur, ex eo profecto contrarium eius sequitur, quod et verum est et ab eodem affirmatur, Iudaeos ac Tessarescaedecatas cyclo viii. ac xix. communem annum usurpantes pascha ante aequinoctium indixisse. Cur enim catholici cyclis illis, intercalato

manse, neomeniam paschalem in Aprilem summovertiat, nulla alia causa extitit quam quod decimaquartae lunares, quae tum in Martium incurrunt, aequinoctium antevertant, ideoque ad duodecimum, non ad primum mensem, pertinent, ut inter caeteros Proterius Alexandrinus in ea epistola docet quam de paschate scribit ad S. Leonem papam. Quippe cyclo XIX. Luna decimaquarta Nicaena contigit Martii XVIII., cyclo vero VIII. Martii XIX. Quare cum ante neomeniam primi mensis, sive Κριώνος, incurrant, posteriori Adar, non Nisan, tribuendae sunt. Proinde paschales neomeniae cycloram istorum in Aprilem coniciuntur. At ex Scaligeriano dogmate, iisdem illis diebus cyclis, Iudaeorum decimaquarta, quae in Martium incidit, revera est ultimi mensis, sive Adar, non primi. Licet enim aequinoctium terminum non antecedit, sed eum potius moretur, tamen politicae Adar attributa fuit, adeo ut paschalis non esset. Hoc enim in diatriba illa de passione domini, cum de Iudaico anno vetere desceivimus, ex Philone, Iosepho, Aristobulo aliisque Iudaeorum antiquissimis ostendimus, decimam quartam Nisan, sive paschalem Iudaicam, illorum aetate in ipso aequinoctii die, aut ab eo proximo collocatam fuisse, neque unquam antevertisse; quod apud Eusebium perspicue Anatolius indicat. Quamobrem si, ut Scaligero persuasissimum est, Calippicam periodum et ab eo praescriptam lunaris ac solaris anni formam amplexi sunt Iudaei; quoniam a Calippo solstitium aestivum, ut idem Scaliger docet, constitutum est Iunii XXVII., ex ea ratione vernalis aequinoctium, si solaris anomaliae rationem habeamus, convenit in Martii XXVI., hoc est diebus ferme CCCLXXX., horis XIX post solstitium. Aut ut Iudaeos existimemus quadrantes Iulianos duntaxat observasse, ac per totidem Tekuphas quadrifariam Sosigenis annum esse partitos, post Iulianam editionem, in Martii XXVIII. idem illud aequinoctium quadrabit, diebus post aestivum solstitium CCCLXXX., horis XXII, 30. Quo quidem die Calippica forma defixum aequinoctii cardinem perpetuo retinet, ita ut nulla προέκπτωση; atque in anteriora recessio contingat, tametsi revera aequinoctium coeleste paulatim Calippicam epocham relinquat eo annorum intervallo, quod ex tropici anni definitione pendet. Quare Anatolii saeculo, flagrante cum maxime paschatis controversia, medium aequinoctium affixum est XI. Kal. Apr., sive Martii XXII. Nicaenum vero concilium in XII. Kal., hoc est XXI. Martii, transiit. Quo ex tempore citima neomenia paschalis haesit in VIII. Eid. Martias, qui est aequae mensis octavus, citima vero quartadecima in XXI., sive ipso aequinoctii die. At Iudaeorum citima paschalis neomenia, si, ut Scaliger arbitratur, Calippicum anni modum tribus ante Christum fere saeculis usurpaverint, in Martii XIII. die constiterit oportet; cuius decimaquarta in ipsum civilem aequinoctii Calippici terminum caderet, nempe in XXVI. Martii. Ex quo factum est ut cum cyclo Nicaeno XIX., qui erat Iudaicus XVI., neomenia Calippica civilis, Martii IX. competeret, decimaquarta vero vicesimo secundo, ante Calippicum aequinoctium, adeoque mensis iste Adar esset, Nisan Iudaicus neomeniam habuerit in VIII. circiter Aprilis, certe in Martium convenire minime potuerit. Quod idem et de cyclo VIII. dici necesse est. Quo currente, ac Iudaico V., neomenia Calippica Martii mensis decimo die contigit. Ideoque Nisan in nonum Aprilis traducendus fuit. Apparet ergo si, quod Scaliger defendit, Calippicam periodum tribus fere ante Christum saeculis ascitam, totidem fere post eiusdem passionem retinuerint Iudaei, nullam in illorum neomenia προέκπτωσιν incidisse, ac tantum abesse, ut illorum decimae quartae paschales aequinoctium anteverterint, ut ipsum potius aequinoctium κατά προήγησιν τροπικόν ab illis recesserit, quae κατά μετέκπτωσιν aequinoctium paulatim quadriduo moratae sint. Ita falsissimum est cyclo XIX. et

viii. Nicaeno catholicos in Iar Iudaico pascha celebrasse; cum tam Iudaei quam eorum asseclae Quartadecimani ex Calippica periodo Nisan suum in Aprilem diffuderint, et eodem quo catholici mense celebritate sua functi sint. Quod si civilis aequinoctii terminum a Sosigene ac Caesare constitutum veteri Calippico Iudaeos praetulisse quis dicat, citima illorum neomenia et decima quarta paschalis uno tantum die promovebitur, neomenia quidem ad Martii xii., decimaquarta vero ad Martii xxv., quo die civili ab Iulio Caesare aequinoctium defixum est. Unde nihilo minus cyclis viii. ac xix. Nicaenis Nisan in Aprilem, non in Martium, congruat. Atqui illud inter omnes convenit, Iudaeorum xiv. paschalem sub Nicaeni concilii tempus cyclis illis aequinoctium triduo ac biduo circiter antevertisse, ut est a nobis in diatriba de domini passione declaratum. Quare falsa est Scaligeri coniectura, quae Iudaeis et *Τεσσαρεκαίδεκαταίταις* Calippicum annum et Alexandream periodum affingit. Falsa itidem eiusdem Alexandreae periodi descriptio, quae lib. ii. de Emend. pag. 63. proponitur; quatenus Iudaeos illam ipsam ad civilem usum accommodasse putat, ex eaque Iudaica paschata, praesertim quae Christus dominus obiit, lib. vi. de Emendatione Temporum certis characteribus designat. Nam in illo laterculo, cyclo Nicaeno viii. currente, anno periodi xrv., Nisan Martii ix. competit, cum sit annus communis *ὑπερήμερος*; cuius Tisri iniiit Sept. xii., cyclo vii. Nicaeno. Hoc vero Iudaeorum vetustissimorum auctoritati refragatur. Ex quibus constare illud demonstravimus, decimamquartam Nisan nunquam per illa tempora civilis aequinoctii praevertisse diem. Quocirca cum aequinoctium civile Calippicum in xxvi. Martii constiterit, non potuit neomenia Nisan ante Martii xiii. accidere, multoque minus ad nonum transire diem, ut xrv. in vicesimum secundum incurreret. Quod idem et de cyclo xix. dicendum est. Propterea paschalis illa *διαστροφή* Iudaeis ac *Τεσσαρεκαίδεκαταίταις* oblata est, ut eorum decimaquarta paschalis aequinoctium praeverteret, ex alio cyclo annove quam Calippico manare debuit; eiusmodi scilicet, in quo lunaris enneadecaeteris, Iudiana, hoc est Calippica, longe minor esset; uti supra fusissime disputatum in dissertatione illa de anno Iudaico. Neminem adeo pervicacem ac Scaligeri studiosum confido fore, quin ambo ista, quae in illo de Quartadecimani capite posuit, pugnantia et contraria esse fateatur: nimirum Iudaeos Calippicum anni modum eiusque periodum ab annis amplius trecentis ante natalem domini ad annum cccxliv. post eundem usurpasse, et illos nihilominus cyclis Nicaenis viii. ac xix. Nisan suum Martii v. atque vi. coepisse. Quod nonnisi ex neomeniarum antecessione ac lunari *προηγύσει* accidere potuit. Cuiusmodi nullam Calippicus annus agnoscit. Hoc opinionum divinationumque conflata his crassissimi stuporis argumenta Scaligeriana omnis doctrina referta est. Quorum nos sparsim his in Animadversionibus, prout sese occasio dedit, specimen praebuimus: reliqua suum ac praecipuum opus expectant.

p. 462.

DE DUPLICI CYCLO ET EMBOLISMORUM RATIONE.

p. 299.

Duplex apud veteres computi magistros olim cyclus extitit, cum aurei numeri fastis adscriberentur, alter decemnovennalis, alter lunaris. Decemnovennalis, ut Beda saepius inculat, ad methodum quartadecimarum paschalium inventus est, ut stato die quolibet anno per orbem redirent. Huius initium est, autore Beda, a paschali mense, hoc est a citimo termino, qui est xii. Kalend. Apr., Martii xxi. Cuius primus annus aureum numerum habet xix. initque ex a. d. prid. Non. Apr., sive Aprilis iv., cui in vetere Calendario adscriptus est aureus

numerus XIX. Quippe cyclum decemnovennalem non ab aureo numero I. ac XXIII. Martii, sed a XIX. inchoatum fuisse et ab Aprilis IV. erudite probat Petrus Pitatus Veronensis Canonum Paschaliū cap. VI., et ante illum docuit Paulus Forosempron. primae partis libro VI. Nec aliter Beda cum aliis in locis, tum libro de Temp. Ratione cap. LIV., ubi cyclum lunarem cum decemnovennali proponens annum illius primum eum decemnovennalis cycli quarto coniungit, et a Kalend. Ianuariis inchoari dicit. Est autem Ianuariis Kalendis affixus aureus numerus III. Igitur primus est XIX., a quo quartus est tertius. Quod in sequentibus cyclorum numeris constanter tenet. Exempli causa annus cycli lunaris XVI. Bedae est decemnovennalis XIX., qui a XVI. Kal. Ian. incipit, Dec. XVII.; a quo incipit annus cui numerus aureus convenit XVIII. Proinde aureus numerus XVIII. est XIX. cycli decemnovennalis. Postremo cum decemnovennalis cycli primo anno lunaris XVII. componitur, eiusque initium statuitur Nonis Decembris (corrigit VIII. Id. Decemb. Nam ex compendio notarum profectus est error, cum scriptum esset VIII. ID. quod Nonas Dec. librarius esse credidit). At qui annus ab VIII. Id. Decbr. auspicatur, numerum aureum exigit XIX. Satis igitur constat cyclum decemnovennalem ab aureo numero XIX. initium capere. Cuius haec afferri causa potest. Romani aureorum numerorum ac cycli decemnovennalis methodum ab Alexandrinis acceperunt. Qui cum Thoth suum, adeoque anni principium ab Augusti XXIX. ducerent, aureos numeros indidem inchoabant. Hos imitati postea Latini, qui a paschali mense, hoc est Martio vel Aprili sacrum annum ordirentur, aureos numeros, quos cum Alexandrinis ad usque exeuntem Augustum communes habuerant, toto anno pertexebant. Igitur anno Dionysiano CCLXXXIV. cyclo decemnovennali XIX. Alexandrini ab Augusti XXIX. die cyclum primum numerare coeperunt, Romani vero totum annum Iulianum aureo numero XIX. consignarunt. Post anno CCLXXXV. cum Alexandrinis aureum numerum I. exorsi sunt. Ex quo factum apparet, ut cycli XIX. primus annus fuerit aurei numeri XIX. Nam quod doctissimi quidam aureum numerum 3 initium decemnovennalis cycli constituunt, propterea quod Kal. Ian. affixus est, contra Bedae aliorumque veterum id auctoritatem asserunt; neque illud animadvertunt, cycli XIX. initium non a Ianuario, sed ab Aprili, hoc est ab ea luna quae in Aprilem desinit, ex illorum sententia deduci. Hinc annum primum ex Dionysii instituto veteres illi dicunt a prid. Non. Apr. inchoari, et in Martii XXII. desinere, eique CCLXIII. dies duntaxat competere, quod in eum lunae, sic enim vocant, saltus incurrat, quae est unius die superflui *ἡμέρας*. Tum secundum annum inire Martii XXIII. et dierum esse CCLXIV. atque ita deinceps, ut Beda, Pitatus locis citatis aliique definiunt.

Alter cyclus lunaris appellatur qui ad lunam epactarum ac regularium beneficio indagandam accommodatus est, quod aurei numeri praestare non possunt. Qui cum ex Alexandrinorum Calendario translati sint ac per contextum Latini anni diffusi, cuius aliud initium, alia mensium dispositio est, quae ex illis epactae communi methodo consurgunt, eruendis noviluniis usui esse nequeunt. Quare tria de aureo numero detrahenda sunt, ut per epactas ac regulares novilunia consequamur. Atque in hunc modum diminuti numeri cyclum lunarem efficiunt. Veluti Kal. Ian. aureus numerus III. adscriptus est, de quo subductis tribus respondent e cyclo lunari XIX., quae undecim additis XXX epactas conficiunt. Haec uno regulari addito XXXI complent, quae novilunium indicant. Itaque nulla id incertitia factum est, duplex ut apud Latinos cyclus esset, quod ridicule sibi persuadet Scaliger v. de Emend. Temp., ubi de epocha lunari Constantinopol. disserit. Hoc enim necessario ab illis instituendum fuit, posteaquam semel Alexan-

drimorum aureos numeros in Iulianum Kalendarium transtulerant, ubi epactae ex illis numeris erutae et ad dies appositae complementa eorundem esse non poterant regularibus adiectis, quod ut obtinerent, tria aureis numeris detrahenda fuerunt. Quam ob causam lunaris iste cyclus est dictus, non ideo quod decemnovennalis, sive aureus numerus novilunia non ostenderet. Etenim iisdem illis diebus, quibus adiunctus erat, Nicaeni concilii tempore novilunia committebantur, sed quod indagandae ex methodo computandaeque lunae, ut vocant, aetati minime esset idoneus, nisi ternario minueretur, propter Romani et Alexandrini anni discrepantem formam initiaque diversa. De quibus uberius alias instituentur est sermo.

Caeterum lunaris iste cyclus a Ianuario mense ducit exordium, ut Beda non uno loco testatur. Qui lib. de Temp. Rat. cap. lrv. illius omnes annos exponit. Quorum primus non decemnovennali quarto committitur, qui est aureus numerus iii. Kal. Ian. affixus. Secundus a xii. Kal. Ian. Dec. xxi. atque ita deinceps reliqui ab ea syzygia fere omnes inchoantur, quae in Ianuario desinit. Constat igitur in cyclo lunari, perinde ut in decemnovennali, primum annum esse numerum, ut ita dicam, lunarem xix., qui ad Kal. Ian. adnotatur.

His animadversis annum enneadecaeteridis octavum intercalarem fuisse defendimus, qui aureum numerum habuit vii., qui est a primo, sive xix., uti dictum est, octavus; quod de cyclo decemnovennali, quo de agitur, potissimum asserimus. Fuere quippe enneadecaeteridis anni isti septem embolimaesi 3. 6. 8. 11. 14. 17. 19., quibus aurei numeri in Kalendario respondent 2. 5. 7. 10. 13. 16. 18., quoniam, ut saepe docuimus, numerus xix cyclum ducebat, a quo secundus erat tertius. At insigni mathematico placuit hunc embolimaeorum ordinem esse 3. 6. 9. 11. 14. 17. 19., quibus aureos istos numeros attribuit 2. 5. 8. 11. 13. 16. 19., quoniam cycli decemnovennalis initium ab aureo numero 3. et Kal. Ian. arcessit. Atqui decemnovennalis ab Aprili, non a Ianuario, ex veterum praescripto repetendus est. Et ille ipse embolimaeorum ordo mensium, quem proposuimus, Bedae, Pitati, Pauli Forosempr. aliorumque computi artificum autoritate nititur. Vide cap. xliii. de Temp. Ratione apud Bedam tom. ii. Idem et certissima ratione ad hunc modum colligitur. Embolimaicum, opinor, annum in cyclo paschali eum omnes intelligunt, qui, ut primus sequentis anni mensis intra paschales terminas eoercentur, mense uno fit auctior. Eiusmodi autem anni illi sunt vii., quos enumeravimus, hoc est aurei in Kalendario numeri 2. 5. 7. 10. 13. 16. 18., non autem 3. 11. 19. Etenim cum aureus numerus vii. in usu est, quem cycli decemnovennalis octavum esse volumus, primus mensis incipit Martii xvii., ideoque embolimaicus esse debet; alioqui sequens annus a Martii vi. inchoandus erit, cui aureus numerus viii. affixus est, anno decemnovennalis cycli nono. Hoc autem paschali canoni ac Nicaenis decretis repugnat, ac Latinorum, hoc est Iudaizantium, peculiaris error ille fuit; quem ut evitemus, decimus tertius nempe mensis ad annum viii. accedat oportet, uti nonus, cui numerus aureus viii. tribuitur, in Aprilis v. summoveatur, a quo primus paschalis mensis incipiat. Eadem et undecimi ratio est, cui numerus aureus convenit x. Hic enim cum a xrv. Martii ineat, decimi tertii mensis neomeniam in Martii iii. conferet. Quare intercalandus hic erit, ut annus xii. a ii. Aprilis incipiat. Denique xix. annus cum a quarto die Aprilis exordistur, embolimium mensem non continet, sed eundem sequitur. Si quidem xviii. aureus numerus, quem cycli decemnovennalis decimum nonum statuimus, Martii xvi. competit, a quo annus incipiens necessario tertiumdecimum mensem sibi vindicat, cuius neomenia Martii v. minime paschalis est, ac

preinde primi mensis et anni neomenia in Aprills rv. diffundetur. Ita enim existimandum est, embolimaecos menses in paschali cyclo eos esse, qui in finem anni coniecti neomeniam sequentis anni proxime praecedunt; ut et Pitatus ad ideam negotium observat cap. vi. Quanquam aliter apud computorum artifices dispensari menses embolimaecos didicimus ex Beda cap. illo XLIII lib. de Ratione Temporum, ac per varios anni Iuliani menses dissipari, verum in paschali hoc instituto embolimus ille mensis procul dubio censendus est, qui primum mensem cycli ἐμῆσε; antecedit. Quo quidem statuta, nullum iam dubium est quin embolimaecorum series eiusmodi sit, qualem a veteribus computistis accepimus, in qua octavus annus, non nonus intercalaris mensis appendicem excipiat. Nam et propterea enneadecaeteridem in ogdoadem et hendecadem partiri solent, uti Beda facit lib. de Ratione Temp. cap. XLIV., et ogdoadi tres embolimos menses, hendecadi quaternos attribuunt. Hinc Africanus apud Hieron. in cap. ix. Dan. *Graeci*, inquit, *Iudaei per octo annos trium mensium ἐμβολισμὸς faciunt*. Ac tametsi mensis integer non octavo anno, sed nono ex diebus residuis consurgat, nihilominus quod et proxime solidam ad syzygiam appendices illae dies accedant, et quod ex superiorum annorum ratiocinio semper aliquid supersit, quo defectus ille compensetur, octavo anno intercalaris adiungitur.

p. 302.

Quod autem nondum iusto dierum numero ex epactis collecto nonnunquam embolimos anteverti ac praecipitari diximus, illustrari potest ex Iudaici cycli dispositione, qualem glossa primae partis Iad R. Mose Tractatu Kiddusch hachodesch describit cap. i. §. 2. Nimirum epactas anni i. et ii. in cyclo Iudaico cum epactis v mensium anni tertii ad XXVII dies accedere, ideoque ad complementam embolismi mensis triduum ex annis sequentibus mutuo accipi. Postea ex residuo anni iii. et ex quarto ac quinto una cum mensibus v anni sexti colligi dies fere XXXII, ex quibus compensato triduo illo, quod anticipatum fuerat, secundus embolismus inseritur. Deinde ex epactis mensium vii anni sexti et anni septimi, nec non et v mensium anni octavi, XXXII fere dies confiunt. Neque tamen differitur embolismus, sed VIII dies ex annis sequentibus representantur, ut solidus mensis intercalari possit. Tum vero ex residuo vii mensium et annorum duorum, videlicet ix. ac x. itidemque mensium v priorum anni xi. dies colliguntur XXXII, quibus octo detractis, quos superior embolismus exhauserat, quinque et viginti restant, ad quos complendae syzygiae v alii dies anticipantur, et undecimo anno Adar inseritur. Eadem est anni xiv. ratio. Confiunt enim dies XXXIII, ex quibus v diebus exemptis, qui in antecessum usurpati fuerant, relinquuntur XXVIII dies, et biduum ad embolismum cumulandum a sequentibus sumitur. Deinde anno xvii. epactae ad dies XXXIII perveniunt restituitoque biduo illo mutuatitio, ex XXXI reliquis intercalatur Adar, et unus dies superest. Itaque in fine cycli XXVII dies restant, et nihilominus vii. intercalatur embolismus, anno XIX. Haec glossa de cycli Iudaici contextu. In quo nondum expleta syzygia versuram fieri et anticipari dies aliquot vides, contra quam Scaliger lib. vii. de Emendat. in Comp. Iudaico cyclo embolimos praecipitari nimis imprudenter negat. Quanquam glossa ista lunarem annum praecise dierum CCCIV constituit, neque appendices horas ac minutias complectitur, quae toto cyclo collectae dies conficiant vi cum horis XXI, et minutis 51', quibus primi ac postremi embolismi defectus compensatur. Quamobrem rudis est et adumbrata cycli Iudaici ista descriptio, et ad faciliorem methodum ac popularem captum apposita, cum interim alia sit apud Iudaeos epactarum annorumque conformatio. Quod idem de Epiphaniū octaeteride pronuciare licet, quam vel nulli, vel, si forte, paucissimi, post Nicaenam

canonem conditum ad paschalem usum adhibuerunt. Hanc nobis de embolismis disputationem peperit octaëteridis Epiphaniae dispositio. Quae tandiu hic habere locum debuit, dum uberiore a nobis commentario, quem de temporum doctrina meditamur, eadem illa pertractetur. p. 303.

[Ἰνονταί ἰπακταί η.] Corr. ιζ'.

[Ἐν ταύτοις τοῖς τρισὶν ἐμβολίμοις.] Ne hoc quidem verum aut satis accurate dictum; dissensionem omnem, quae Christianos inter ac Iudaeos et caeteros intercesserat, hoc est haeticos Tessarescaedecatitas, aut qui in primi mensis epocha a Nicaeno canone discedebant, quales Latini et Occidentales plerique, atque imprimis Scoti fuerunt, in tribus octoëteridis embolimis consistere. Duplex apud Christianos paschatis depravatio fuit. Altera plane Iudaica et Aristiorum olim propria, qui xiv. luna, quamcumque in feriara incurreret, pascha celebrabant. Altera, quae in primi mensis neomenia contra canonem committeret, dum illam citius antevertebat, adeo ut xiv. luna aequinoctium praecederet. Quam διαστροφὴν novo errore cumulabant, ut in termino ipso, si in dominicam incidere, celebritate fungerentur. Posteriores isti cum decemnovennali cyclo, Iudaeorum instar, uterentur, in duobus duntaxat annis ab Alexandrinis et Nicaena sanctione dissidebant, cyclo nimirum viii. ac xix. Nam lunari cyclo, non aureis numeris utebantur. Itaque tribus cyclis ab Alexandrinis discrepabant. Ut exempli causa, Alexandrino numero i. respondebat aliorum xvii. Item Alexandrinorum viii. istorum v., decimonono Alexandrinorum Iudaicus xvi. Indeque cum Alexandriani anno cycli decemnovennalis octavo, cui numerus aureus vii. ad Aprilem usque convenit, mensem intercalarem adtulerent, qui a vi. Martii exorsus in Aprilis iv. desineret, ac postridie, hoc est Aprilis v., annum novum inchoarent, Iudaicantium factio pro embolimaeco communem usurpans annum, primum mensem inchoabat Martii vi., cuius xiv. paschalis Martii xix. competeat. Idem anno xix. contingebat, quem Alexandrini pridie Non. Apr. inchoabant, alii iii. Non. Martias. Nam Alexandrini xix. annum, cui numerus aureus xviii. respondet, embolimaicum constituebant eique mensem illum arrogabant, a quo Iudaei annum suum ac primum mensem auspiciabantur. De qua re et antea disserimus, et agetur alibi copiosius. Quocirca non in tribus octaëteridis embolimaicis anni, sed in uno solum Iudaei et haeretici a catholicis discrepabant, hoc est in octavo.

N. xiv. Ἐστὶ γὰρ τῷ ὄντι.] Haec Epiphaniae fortasse temporibus. At aetate Theodoretii Andianorum ista disciplina in licentiam ac libidinem desciverat.

AD HAERESIM LXXI, PHOTINIANORUM.

N. i. Ὁὅτος δὲ ὁρμάτω.] Ὁρμάσθαι saepissime apud Epiphanium et alios idem valet atque *oriri*, quod et nos hoc loco verum existimavimus. Sed cum Photinus non Sirmio, sed ex Gallograecia oriundus fuerit, ut in lib. de Scriptt. Eccles. scribit Hieronymus, consultus arbitrator *prodeundi* vocabulo uti quam *oriendi*. Quare ita potius interpretandum fuit. *Hic Sirmio prodiens etc.* Sic enim Hieronymus: *Photinus de Gallograecia Marcelli discipulus, Sirmii episcopus ordinatus etc.*

Ἀπὸ τῆς ἐν Σαρδύκῃ.] Bis condemnatum esse Photinum tradit Epiphanius, primum in Sardienasi synodo, tum in Sirmiensi, cum imperatori Constantio libellum obtulisset. Utrunque sub Constantio celebratum. Ideo corrigendus Hieronymus, qui a Valentiano imper. pulsus ab ecclesia Photinum affirmat. Nisi post Sirmiensem synodum occultos conventus habuisse dixerimus, et a Valentiano proscriptum fuisse. Quod ex eo deduci potest, quod in epistola synodica p. 304.

Concilii Aquileiensis ad Gratianum, Valentin. et Theodosium imp. Ambrosius ac caeteri episcopi ita sub finem scripserunt: *Photinianos quoque, quos et superiori lege censuisti nullos facere debere conventus, prout iam et sacerdotum concilio sententia in eos lata est. Petimus insuper, ut quoniam in Sirmiensi oppido adhuc conventus tentare eos cognovimus, clementia vestra etc.*

Ἀνωσιῶ διακόνῳ τοῦ βασιλέως.] Videtur Basilii leg. Sed nonnihil suspensos nos tenet, quod hic Basilii diaconus appelletur, nimirum Ancyrani, qui actoris partes sustinebat, ac proinde suspectus esse Photino diaconus illius poterat.

Καλλικράτει ἐπακπέτορι.] Ἐπαρχος praefectum praetorio significat. Cornarius vero praesidem reddit. Crediderim praefectum praetorio Illyrici fuisse.

Καὶ Βασιλείῳ μνημορῳδίῳ.] Fortasse μνημορῳδῖος quasi memorarios vocet, qui sunt *mémoriales*, quorum proprium munus erat leges et rescripta excipere ac perscribere. Aliud est μνημορῳδῆς et μνημορῳδῆς in concilio Chalced. Act. iv., hoc est δὲ ἐν μνημορῳδῖοις κατοικῶν, qui ad memoria martyrum et in ecclesiis ibidem collocatis habitat.

Νοταρῖοις τοῦ Βασιλείου.] Corr. βασιλέως. Habuerunt tamen in conciliis et episcopi notarios suos atque exceptores ac ferme diaconos, ut ex Chalced. Conc. constat. Sed et apud August. lib. xii. contra Crescent. cap. xxxix. in actis censularibus sub Zenophilo, Nundinarius Silvani Cirthenensis Donatistae diaconus exceptor dicitur.

AD HAERESIM LXXII., MARCELLIANORUM.

N. II. Ἀντιγράφων ἐπιστολῆς.] Edidit hanc fidei professionem Marcellus, postquam ab Arianis sede sua pulsus Romam ad Iulium papam confugit, ab eoque una cum Athanasio restitutus est. Vide Annales Baron. a. cccxli. Qui de hoc ipso libello dubitat, isne sit quem Iulio tum obtulit, cum in eo nulla sit τοῦ ὁμοουσίου mentio. Verum non semper in catholicae fidei professionibus, aut in convincendis haereticis, recenti adhuc in Nicaeno concilio, tessera illa fidei, ac τοῦ ὁμοουσίου clara et diserta confessio solebat exigi. Exemplo sit Ursacii et Valentis Arianæ factienis principum libellus, quem Iulio papae obtulerunt, quo et erroris sui veniam deprecati sunt, et Ario damnato catholicam fidem professi. Extat apud Athanasium Apol. II. In eo vero de ὁμοουσίῳ verbum nullum. Nam et in concilio Aquileiensi, in quo admittente Ambrosio Palladius et Secundianus episcopi damnati sunt, cum tam studiose id ageret Ambrosius, ut ab iis indicium aliquod Arianæ professionis eliceret, ideoque variis interrogationibus lacesseret, nullam consubstantialis mentionem attigit, sed haec tantum communia, ecquid filius immortalis, bonus ac verus esset, ac reliqua generis eiusdem. Quinetiam Athanasii symbolum cum sit quaedam fidei expositio ab eo edita, qui τὸ ὁμοουσίον acerrime propugnaret, eiusdem vocabuli mentionem omisit.

N. V. Ἦπὸ δὲ ἄλλων πάλιν.] Utcunque licuit ex corruptissimo loco sententiam extudimus. De his autem, quos nominat, Acacio, Basilio, Georgio ac reliquis, agetur in sequenti haeresi pluribus.

N. VI. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα.] Asterius sophista Christianam fidem amplexus nonnulla scripserat Arianæ perfidiae consentanea. Quae cum refutasset Marcellus, longius progredi et in Sabellianam haeresim desciscere visus est. Quae omnia copiosissime habes in Annal. Ecclesiast. exposita.

N. X. Καὶ προστάτης.] Defensorem reddidimus. Nam praesidem cum Cornario interpretari non placet. Fuit autem defensor non ordinis, sed officii nomen, quod Laici gerebant, qui ecclesiae iura in civili foro propugnabant. Concilium

Milevitanum Can. xvi.: *Placuit etiam, ut petatur a gloriosissimis imperatoribus, ut iubeant iudicibus dare petitis sibi defensores scholasticos, qui in actu sint, vel in officio defensionum causarum ecclesiasticarum, more sacerdotum provinciae, ut iidem ipsi etc. habeant facultatem ingredi iudicum secretaria.* Meminit et Carthagin. v. Canone ix. et Africanum tomo i. Conciliorum Can. xlii., et alibi passim. Zosimus Epist. i. *Sane ut defensores ecclesiae, qui ex laicis sunt, supra dicta observatione teneantur, si meruerint esse in ordine clericatus.* Ἐκδικος a Graecis vocatur. In Concilio Chalcedon. Can. ii. recensentur οἰκονόμος, ἔκδικος, παραμόναριος. Quamobrem προστάτην eundem esse suspicamur atque ἔκδικον. Tametia Balsamo ad Africanarum synodorum canones, qui in unum misti sunt, ad Canonem LXXIII., qui est inter Africana concilia, quae sub Coelestino et Bonifacio celebrata sunt, quadragesimus secundus, dubitat utrum defensores et ἔκδικοι ante hoc concilii tempus illi fuerint. Σὺ δὲ γίνωσκε ὅτι ἡ δόσις τῶν ἔκδικων, ἧ καὶ διαφενσῶρων λεγομένων, εἶτε ἀπὸ τοῦ παρόντος κανόνος εἴλαβε τὴν ἀρχὴν; εἶτε καὶ τούτου ἐπεγνώσαστο, δι' ἐπιλογῶν τῶν κατοικούντων ἐκάστης πόλεως ἐγένετο. Sed diu ante defensores extitisse verisimile est, eosdemque προστάτας in illa subscriptione nominari.

AD HAERESIM LXXIII., QUAE EST SEMIARIANORUM.

N. i. Καὶ Γεώργιος ὁ Λαοδικεῖας τῆς πρὸς Ἀντιόχειαν.] Hunc locum integrum non esse suspicari aliquis possit. Nam Laodicea Syriae nihil ad Daphnen pertinet. Antiochia porro Syriae caput cognomento ἐπὶ Δάφνης, ab amoenissimo suburbio, a Latinis etiam *Epidaphnes*, ut apud Plin. lib. v. cap. xxv. Tacitus lib. ii. Ann. ait *Germanico sepulcrum Antiochia constitutum, ubi crematus, tribunal Epidaphnae, quo in loco vitam finierat.* Nimirum quod ἐπὶ Δάφνη, vel ἐπὶ Δάφνης crebro nominaretur, vulgi consuetudine factum, ut una voce Ἐκιδάφνη Daphne ipsa diceretur; quemadmodum ex duabus istis Homericis vocibus εἰν Ἀρίμοις, *Inarimen* conflasse Virgilium grammatici suspicantur. Quare non assensior Ortelio, qui apud Tacitum et Plinium pro *Epidaphne*, vel *Epidaphnes* rescribendum credit Latinis vocibus, *apud Daphnen*. Ex iis merito conici potest apud Epiphanium inverso verborum ordine ita legi potius oportere, τῆς πρὸς Δάφνη Ἀντιόχειας, quam τῆς πρὸς Ἀντιοχ. Δαφ. Neque tamen propterea explicatior hic ipse locus fuerit. Quaerendum enim praeterea cur Laodicea τῆς Ἀντιόχειας appelletur? An hoc existimandum est, Antiochiam vel Daphnen pro regione ipsa et Coele Syria nonnunquam usurpari? quod sequentia docent, cum addit ἦγουν τῆς Κοῶλης Συρίας. Daphnensium quidem Comitatus inter legiones notitia meminit. Dicerem Antiocheni alicuius episcopi nomen hic desiderari, si quis occurreret Semiarianorum fautor et signifer, cuiusmodi nullum reperio. Imo vero Eudoxius, qui Antiocheam sedem post Leontii obitum occupavit, Basilii ac Georgii Laodicensi per illa tempora hostis acerrimus fuit. Vide Sozom. lib. iv. cap. xii. et sequentibus. Credat igitur aliquis ad Epiphanium τὴν ἐπὶ Ἀντιόχεια Δάφνην pro Coele Syria hoc loco sumi, quod novum mihi et inauditum esse fateor. Quod nisi cui coniectura ista placeat, simplicissima et fortasse vera ratio est, ut Laodicea cognomento *Daphnes* appellata videatur, quod ei loco longe nobilissimo ac celeberrimo propinqua foret, κατὰ διαστολὴν Laodiceae alterius, imo plurium aliarum cognominum. Inter hanc vero, cui et *Cabiosae* nomen inditum, et Antiochiam ad Orontem, interiecta fuit Daphne. Quod ut expressus declararet Epiphanius, adiecit ἦγουν Κοῶλης Συρίας, ne quis Phrygiam putaret, aut aliam quamlibet.

p. 306.

N. ii. Ἡ ἄγία σύνοδος.] Magna nobis non solum de Epiphanio nostro, sed

de omni etiam antiquitate et historia bene merendi opportunitas hoc in loco praebetur, ubi de Ancyrana ac Sirmiensi pseudosynodis, aliisque Semiarianorum conventiculis agitur. Quorum acta et tempora sic apud veteres perinde ac recentiores confusa perturbataque sunt, nulla ut historiae pars impedita magis ac difficilis appareat. Dicam non iactantiae caussa, sed ut eruditi lectoris studium excitem, fortassis audacius, ab hinc mille ac ducentis propemodum annis liquida ac sinceram illorum rationem ignoratam fuisse. Quod nisi certissimis argumentis indicibusque monstravero, nihil ego deprecabor, quin id vanissime a me dictum omnes arbitrentur. Proponam igitur imprimis quemadmodum ab antiquis historicis ea referantur, tum quid a recentioribus memoriae proditum sit, ut amborum falsitate convicta veritas ipsa a situ et obscuritate vindicetur.

DE SIRMIENSI ET ANCYRANA PSEUDOSYNODO ALIISQUE SEMIARIANORUM ACTIS, SOCRATIS, SOZOMENI CAETERORUMQUE NARRATIO.

Ubi se Ariana perfidia in orbem Christianum effudit, scissa est varias in partes, ac multiplicium sectarum et factionum sunt nata divortia. Ut de caeteris modo taceam, insignis potissimum fuit Photini Sirmiensis impietas, qui Sabellii et Samosateni dogmata iam olim damnata longo intervallo renovavit. Cuius haeresin ordine lx. posuit ac refutavit Epiphanius. Hunc ut opprimerent Ariani ac tantam a se invidiam ignominiamque depellerent, utique se tandem catholicos esse profiterentur, Constantii imper. iussu Sirmium, quae urbs est Pannoniae, orientales convocantur episcopi, quemadmodum Socrates lib. ii. cap. xxiii., Sozomenus lib. iv. cap. v. alique narrant. Quod iidem contigisse volent post consulatum Sergii et Nigriani, qui est annus Christi cccli. Affnere synodo imprimis orientales episcopi Marcus Arethusius, Georgius Alexandriae, Basilius Ancyrae episcopi, Pancratius Pelusii, Hypatianus Heracleae. Ex occidentalibus vero eadem infectis labe Valens Mursorum episcopus, nec non et Osius Cordubensis ecclesiae catholicae per illa tempora columen, qui eo licet invitus accessit. In hoc concilio condemnato Photino triplex edita est ab Arianis fidei formula: prima Graece a Marco Arethasio concepta, quam Socrates cap. xxv., et ante eum Athanasius libro de Synodis Graece referunt, Latine vero Hilarius libro de Synodis. Duae aliae Latinae sunt, quarum prima a Socrate et Athanasio iisdem locis descripta continetur, postrema, quae in Ariminensi synodo a Valente editata postmodum est et a catholicis reiecta, habet Socrates cap. xxx., meminit et Athanasius lib. de Synodis. Duae itaque tum formulae Sirmii promulgatae sunt. Nam tertiam Arimini postea publicaverunt. In eadem synodo Basilius Ancyranus cum Photino coram imperatore congressus est, cuius disputationis mentionem in Photiniana haeresi facit Epiphanius. Hosius vero diu cum Arianorum perfidia et imperatoris crudelitate luctatus ac dirissimis tormentis excarnificatus, postremo eidem impetati subscripsit. Secundum haec Constantius occiso Magnentio, cuius caedes Constantio vi. et Gallo ii. coss., qui est annus cccliii., accidit, ac reliquis tyrannis felicissime compressis aut extinctis, Gallo insuper necato, Constantio vii. et Gallo iii. coss. anno cccxiv., demum Arbitione et Lelliano coss. anno cccv. Romam ut triumpharet profectus Mediolani synodum cogit adversus Athanasium. Cui cum acerrime refragarentur catholici episcopi, praesertim Eusebius Verceilensis, Dionysius Mediolanensis, Paulinus Treverensis, Lucifer Calaritanus, exulare iussi sunt. Eodem anno et Liberius Romanus Pontifex, qui Iulio successerat, quod Athanasium condemnare nollet, relegatus est, ut iidem historici cum

Theodoro et Athanasio testantur. De Liberio vero etiam Ammianus lib. xv. His ita confectis imperator anno sequenti tertio Kalend. Maias Romam sese contulit, ut idem Ammianus autor est lib. xvi. Qui cum illic diutius commorari vellet, sedibus barbarorum incursionibus iv. Kal. Iun. in Illyricum profectus est. Cum autem Romae adhuc imperator degeret, hoc est ante iv. Kal. Iunias, Eudoxius Germaniciana in Syria episcopus, cum de Leontii Antiochiae episcopi morte remediandum esset, missione a Constantio impetrata, in Syriam perveniens Antiochenam sedem occupat. Quam dignitatem adeptus totus in id incumbit, ut Aëtium cognomento ἄθεος et Anomoeorum principem pristinum in gradum restitueret. His enim a Leontio diaconus ordinatus, pro eo quod filium dei ex nihilo creatum et patris dissimilem assereret, damnatus et eiectus fuerat. Cuius impletam cum fovet Eudoxius, frustra illum restituere ac revocare conatus, ut scribit Socrates, palam nefaris eius dogmata praedicare coepit, eo sane confidentius, quod Osii Cordubensis literas iactaret, quibus eidem errori subscriperat. p. 306.

Quae cum Georgius Laodicenus animadvertisset, literas Ancyram ad Basilium dedit, qui tum forte ad dedicandam, quam construxerat, ecclesiam complures ex finitimis episcopis convocarat. Habito itaque Ancyrano concilio lectisque Georgii literis decretum illud fidei conditum est, quod Epiphanius et Hilarius commemorant, in quo suppressa τοῦ ἁμαρτωίου voce ἁμοούσιος, hoc est, similis patri substantiae filium esse professi sunt. A quo Semiariani dicti. Tum legati Sirmiam ad imperatorem a synodo missi Basilius Ancyrae, Eustathius Sebastae, Leontius Cynici episcopi. Quorum studio Constantius revocatis, quae Asphalio Eudoxii presbyteri et Aëtii fautori dederat, literis alius adversus Eudoxium ad Antiochenos scripsit. Subiicit hinc Socrates Ariminensis concilii narrationem: in quo fidei ἄθεος; illa ab Ursacio et Valente proposita est, quae Sirmii ante concepta fuerat. Sozomenus autem Liberii ab exilio revocati ac Romam redeuntis historiam pertexit.

QUA IN RE HODIERNI SCRIPTORES ANNALIUM AB ANTIQUIS ILLIS DISSENTIANT.

Quod de Sirmiensi adversus Photinum concilii tempore Socrates ac Sozomenus tradiderunt, nimirum Sergio ac Nigrino cons. celebratum fuisse, qui est annus aerae Christianae ccccli., id in magnis Annalibus ad annum cccclvii. duobus vel tribus praesertim argumentis refellitur. Quorum auctoritatem aucti reliqui ecclesiasticae historiae temporumque conditores cum erroris eisdem illos scriptores inasimulant, tum anno Christi cccclvii. Constantio ix. et Iuliano cons. damnatum in Sirmiensi conciliabulo Photinum asserunt. Argumenta porro sunt eiusmodi: imprimis Socrates ac Sozomenus testantur, Osium Cordubensem ad Sirmiensem synodum invitum accessisse, ibique vi ac tormentis extortam ab illo Athanasii damnationem. Atqui nonnisi relegato iam Liberio, postquam insuper annum iam integrum Sirmii esset a Constantio detentus, cum Arianis communicasset Osius, quod Athanasius docet epist. ad Solitarios: καὶ ἀπὸ ἐξορισμοῦ κατέχευε τοὺς τὸν ἑαὸν ἐναυτὸν ἐν τῷ Σερμίου, Exilii loco annum integrum Sirmii illum detinet. Liberius autem, ut ex Socrate et Ammiano liquet, non ante Christi annum cccclv. Arbitione scilicet et Loliano cons. in exilium abiit, cum Mediolanum, ubi tum Constantius erat, Roma esset excitas. Athanasius vero eodem illo libro scribit Osium ex Hispania primum Constantii literis accitum Mediolanum venisse, inde demum in patriam ab illo remissum, paulo post iterum evocatum anno toto

p. 309. Sirmii maceratum cruciatamque demum succubuisse. Quod si anno dentaxat cccclvi. Constantius, ex quo Sirmio in Italiam profectus erat, Roma in Illyricum reversus est, uti supra disputatum est, apparet non ante cccclvii. annum, confecta iam Osii annua Sirmii relegatione, Sirmiensem synodum obiri potuisse, cui Osius suffragator accesserit. His duabus rationibus, quod et post Liberii exilium et post annum carcerem ad consentiendum adactus sit Osias, tertiam adiunxit ex Hilario, qui libro de Synodis Sirmiensem affirmat post triennium esse celebratam, ex quo Saturnino Arelatensi episcopo Ariano a catholicis est negata communicatio. Manifesta vero Saturnini defectio tum contigit, cum expugnato Magnentio Constantius Arelatam sese contulit. Constat autem ex Ammiano lib. xxx. Constantio nonnisi anno Christi cccclxii. se vi. et Gallo ii. coss. Arelatam venisse ibidemque natalem suum vi. Id. Oct. celebrasse. Unde perspicuum est anno demum cccclvii. triennio iam absoluto Sirmiensem synodum peractam fuisse. Quae quidem omnia sic in Annalibus digeruntur.

Anno ccccliii. Constantio vi. et Gallo ii. coss. victo Magnentio Constantius in Gallias profectus Arelate hiemem traduxit. Ubi concilio Arianorum coepto damnatur Athanasius, Paulinus Treverensis una cum aliquot catholicis episcopis exilio multati.

Anno ccccliv. Constantio vii. et Gallo iii. coss. Gallus Caesar Constantii iussu necatur. Athanasius Alexandriae vexatur.

Anno cccclv. Arbentione et Lolliano coss. Mediolanense concilium indicitur ac celebratur in causa Athanasii, praesente Constantio. Qui catholicos ac sanctissimos episcopos illius damnationi subscribere recusantes in exilium eiecit, nimirum Vercellensem Eusebium, Dionysium Mediolanensem, ac postremo Liberium papam, quem Roma Mediolanum acciverat. Sub haec Osius ex Hispaniis accersitus frustra quae sollicitatus in patriam rediit.

Anno cccclvi. Constantio viii. et Iuliano coss. Athanasius Syriam ducere praesente Alexandria pulsus eique substitutus Georgius. Constantius Mediolano Romam pervenit tertio Kal. Maias. Ibi a matronis interpellatus Liberium edicto revocat. Eudoxius Germaniciae episcopus audita Leontii morte Roma Antiochiam advolans sedem occupat. Constantius iv. Kal. Iun. urbe digrediens in Illyricum festinat.

Anno cccclvii. Constantio ix. et Iuliano ii. coss. Sirmiense concilium coram Constantio celebratum. In quo primum damnatus Photinus et a Basilio Ancyrae episcopo confutatus. Tum fidei formulae tres conscriptae. Prima auctore Marco Arethasio Graeca. In qua damnati inter caetera, qui ex alia substantia, et non ex deo filium extitisse dicent. Habet hanc Athanasius lib. de Synodis, Hilarius lib. de Synodis et Socrates. Secunda Latine primum edita et Graece postmodum conversa apud Athan. et Socratem extat. Quae τῆς οὐσίας et ὁμοουσίου, nec non ὁμοτιτύτου vocabula commemorari vetuit, patrem vero maiorem esse filio decrevit. Hanc fidei professionem ab Osio et Potamone conscriptam prodit Hilarius. Ex quo facile colligitur hanc esse fidei ἕξουσιν, cuius approbatio vi ac tormentis ab Osio est expressa. Sed Osii lapsum compensavit Semiarianorum propemodum catholicum decretum in Ancyrana synodo, cui Basilus praefuit. In quo adversus Sirmianam perfidiam Orientales professi sunt filium per omnia, adeoque secundum substantiam, esse patri similem. Quam professionem valde commendatam ac notis illustratam in Gallias misit Hilarius. At Basilium cum Semiarianis sociis Sirmium reversus et cum Valente, Ursacio caeterisque germanis Arianis congressus est. Qui ita demum inter se Constantio annitente consentiunt, ut sublato

p. 310.

substantiae nomine filium per omnia patri similem esse profiterentur. Hinc tertia illa fidei formula manavit, quam Valens ad Ariminese concilium detulit, ut Epiphanius hac ipsa in haeresi testatur. Quam quidem apud Socratem habes, adscriptis *cons.* nominibus, qua de causa catholicorum omnium, praesertim Athanasii, risu ac ludibrio est excepta. Eodem anno Liberius Beroea revocatus Sirmii primae illi formulae subscripsit, quae Graece a Marco contra Photinum scripta fuerat, non secundae. Quo impetrato Romam remittitur.

Anno cccclviii. absoluta Sirmiana pseudosynodo, Constantinus Nicomediam alteram indicit. Sed ea terrae motu prostrata, mox etiam Nicaea, quo conventum transferri placuerat, eadem ruina subversa.

Anno demum cccclix. bifariam distributis episcopis eodem tempore Arimini ac Seleuciae in Isauria synodi celebrantur. Hanc illorum temporum historiam, cuiusmodi in Annalibus traditur, cum in caeteris Nicolaus Faber vir eruditissimus non improbet, in hoc dissentit uno, quod tertiam fidei professionem, cui *cons.* additi sunt, negat in Sirmiensi synodo fuisse conflam. Itaque duas duntaxat priores editas tum esse censet, cum adversus Photinum Ariani convenerunt. Postremam vero Sirmii illam quidem editam, sed in fortuito episcoporum concursu, non legitimo indictoque concilio. Sic enim existimat in illa praefatione, quam Hilarii fragmentis praefixit, Constantium literis ad Ancyranum Basilium scriptis mandasse ut de loco cogendae synodi cum Orientalibus deliberaret. Sed cum inter illos convenire non posset, Basilium ad imperat. venisse Sirmium, ibique Marcum Arethesium, Valentem aliosque reperisse. Tunc collatis capitibus et conspirantibus ad Nicaenam fidem evertendam animis statuisse ut Nicaeae synodus haberetur. Post cum eandem urbem terrae motus afflixisset, statuisse ut episcoporum pars Ariminum, pars Seleuciam sese conferret. Ac per idem tempus Sirmii novam ac tertiam fidei formulam a Marco Arethasio fuisse conscriptam, ut ex Germinii epistola, quae in fragmentis legitur, Nicolaus Faber observat.

REFELLITUR HISTORICA SUPERIORUM OMNIUM NARRATIO.

Fuit hoc igitur hactenus persuasum omnibus, ab una eademque Sirmiensi synodo condemnatum esse Photinum, et sive tres, sive duas saltem fidei formulas esse profectas. Quarum adversus Photini dogmata prior edita est, in qua deo nomen *οὐσίας* attributum est, quam neque collatari, neque contrahi posse decreverunt. Quam etiam Graece a Marco Arethasio scriptam testatur Socrates lib. ii. cap. xxv. Altera Latino sermone tradita, Valente, Ursacio, Germinio ac caeteris episcopis praesentibus, ut inscriptio ipsa fert. In qua *οὐσίας* nomen nec non et *δμοουσιου* atque *δμοιουσιου* vocabula, quod in sacris literis non extarent, oblitterata sunt et in perpetuum proscripta. Nam de tertia merito, ut postea videbimus, Nicolaus Faber repugnat, quam alii eadem illa in synodo putant esse conscriptam. Hanc Socratis, Sozomeni, aliorumque, ut mox constabit, hallucinationem novis erroribus recentiores historici cumularunt. Quorum non minimus ille est, quod Ancyranam Semiarianorum synodum, quae adversus secundam Sirmiensem formulam habita est, in eundem annum coniciunt, quo a Sirmiensi concilio damnatus est Photinus, nempe Christi cccclvii. Verum nos ex antiquis patribus primum illud odorati sumus, tres omnino conventus episcoporum eodem in Sirmiensi oppido, non iisdem temporibus celebratos fuisse. Quorum primus synodicus et indictus fuit, cum adversus Photinum imperatoris literis acciti sunt episcopi, reliqui duo fortuiti minimeque conciliorum loco ac nomine censendi,

in quibus pauci duntaxat episcopi, qui forte ad imperatorem accesserant, communicatis consiliis nova fidei decreta condiderunt. Quocirca primam omnium contra Photinum Sirmii concilium generale Constantii iussu celebratum, de cuius anno postea constituemus. Ibi formula illa fidei edita, de qua proxime diximus. Deinde diversis temporibus aliae duae ab Ursacio et Valente aliisque Arianis episcopis conscio imperatore prodierunt. Hoc ne temere contra communem tot scriptorum consensionem attulisse videar, proponam breviter quibus id argumentis fretus affirmare non dubitem.

Horum itaque primum est quod istud ipsum Basilius Ancyranus ac caeteri Semiarianorum principes, qui Ancyrae synodo subscripserunt, diserte testati sunt in Epistola Synodica, quam Epiphanius descripsit. Quam quidem in hanc fere sententiam exorsi sunt: Optasse id sese quidem, ut post expositionem illam fidei, quae Antiochiae in encaeniis edita est, καὶ μετὰ ταῦτα κατὰ Σαρδικίην, καὶ τὴν ἑκατὸ αἰθῆς ἀνθήσασαν πίστιν, καὶ ἔτι μετὰ τὰ ἐν Σιρμίῳ ἐπὶ Φωτεινῷ γενημένη: *post Sardioensem fidei professionem, eaque quae Sirmii contra Photinum decretae sunt, ecclesia conquiesceret.* Tum aliquot interiectis ea se perpolire atque explicare voluisse demonstrant, quae in superioribus synodis constituta erant, ut Antiochena et Sardicensi, ἣν ἀνεῴησεν ἡ ἐν Σιρμίῳ σύνοδος: *quam, inquit, Sardioensis concilii fidem Sirmiensi synodus amplexa est, vel repetiit.* Quare Sirmiensem synodum Ancyra illa synodus approbavit. Eadem vero e contrario formulam fidei alteram, quam in Sirmiensi concilio omnes editam opinantur, non modo non recepit, sed ad eam evertendam ac profligandam est potissimum coacta. Quod in libro de Synodis docet Hilarius, ubi Ancyranam synodum eisdemque decretum, cuiusmodi hic apud Epiphanium exprimitur, accuratius explicans ac vehementer commendans, eidem Sirmiensem illam fidei professionem praefixit, cum hoc titulo: *Exemplum blasphemiae apud Sirmium per Osium et Potamium conscriptae, et adversus hanc fidei ἔχθρον Orientales Ancyrae convenisse confirmat.*

p. 312. Quare fieri nullo modo potest ut haec, quam Semiariani tantopere impugnabant, fidei formula in eo concilio sit edita, cui non interfuerunt modo ipsi, verum etiam praefuerunt, quodque recipere ac sartum tectum tueri velle sese profitentur. Audi ipsosmet apud Sozomenum lib. iv. cap. xii. anixe ab imperatore postulantes, ὥστε κρατεῖν τὰ ἐν Σαρδικίῃ, καὶ ἐν Σιρμίῳ, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις συνόδοις κειρημένα: *Ut ea rata manerent, quae in Sardicensi ac Sirmiensi, aliisque conciliis constituta fuerant.*

Praeterea Basilius Ancyranus in eadem Synodica Ancyraei concilii, longe post Sirmiensem synodum intervallo, alteram illam Sirmiensem formulam editisse demonstrat. Etenim post Sirmiense concilium, quod, uti dictum est, observare ac tueri velle significat, acquiescisse se scribit, donec novorum haereticorum importunitate et Georgii Laodiceni literis commotus ad propugnandam fidem se cum suis episcopis erexit. Oportet igitur inter Sirmiensem synodum et Ancyranum concilium intercessisse Georgii Laodiceni literas, quas recitat Sozom. lib. iv. cap. xii. Superiori autem capite scribit Eudoxium, simulque in Antiochena sedis possessionem pedem posuit, totum se ad Aëtii promovendam perfidiam cum Acacio Caesariensi et Uranio Tyri episcopo contulisse eamque praese tulisse speciem, quod Occidentis episcopi eidem suffragati fuissent, nimirum Osius, qui cum Ursacio et Valente invitus consenserat, ut τὸ δημοσίον et δημοσίον expungeretur. Quas cum Osii literas accepissent, Valenti et Ursacio gratias egerunt, quod illorum opera Occidentis episcopi rectam fidem essent amplexi. Quibus rebus excitatus Georgius Laodicenus Semiarianorum patronus, cum sub

idem tempus ad novam dedicandam basilicam Ancyrae vicini a Basilio convocati essent episcopi, epistolam ad eos scripsit hortatusque est ut Eudoxii atque Aëtii grassantem impietatem autoritate sua compecerent. Ea fuit Ancyrani conventus occasio, a quo legati ad imperatorem missi, Basilius ipse, Eustathius Sebastianae, Leonatius Oysioli episcopi, qui nominatim hoc peterent, ut Sardicenis ac Sirmiani concilii decreta servarentur. Iam illud ex superioribus didicimus, Eudoxium anno DCCLVI. cum Romae una cum imperatore esset, audita Leontii morte Antiochiam rv. Kal. Iun. esse profectum. Qua in urbe Ursacii et Valentis literas accepit cum fidei formula, quae τοῦ ὁμοουσίου atque ὁμοιουσίου voces obliterari iubebat. Est autem, ut ex Hilario monstravimus, eadem illa formula, quam in Sirmiensi synodo secundo loco dictatam arbitrantur omnes. Quod si anno sequenti, hoc est CCCLVII. Sirmiense concilium habitum est, ut iisdem autoribus placet, neque Eudoxius, Acaedus et Uranius, neque Basilius ipse ac Georgius Laodicenus Sirmiensi synodo ac Photini damnationi interfuerunt. Quod de Basilio sane falsissimum est, qui magna pars Sirmiensis concilii fuit, utputa cuius opera convictus est ac superatus Photinus. Quin ut omni ex parte veritas elucescat, alterum accipe. Ancyrana synodus, quemadmodum synodica illius epistola docet, ante pascha celebrata est, τῆς ἁγίας ἡμέρας τοῦ πάσχα ἔπιχειμένης; ad quam propterea episcopi plerique, qui convocati fuerant, adesse ob hiemis inclementiam minime potuerunt. Quid igitur fingi potest absurdius quam quod ex illorum narratione sequitur, Ancyranam synodam ante Sirmiensem esse celebratam? Etenim p. 312. si anno DCCLVI. Eudoxius Antiochenam sedem nactus est, Ancyranum vero concilium anno sequenti, ut eodem anno Sirmiense concilium indictum fuerit, non nisi post hiemem et pascha, adeoque post Ancyranum celebrari potuit. Atqui iam peractam esse oportuit; si quidem edita ab Osio Sirmiensis concilii formula iam emanarat in publicum. Quare et absente Basilio ac reliquis episcopis damnatus Photinus ac Sirmiense concilium absolutum est, et propter alias causas nondum inchoari potuit, quoniam Ancyranum Sirmiensi debet esse posterius. Apparet autem tum, cum Sirmiensis illa posterior est emissa formula, neque Eudoxium, neque Basilium aut Georgium fuisse Sirmii; quandoquidem Eudoxius et alii ob acceptam illam Sirmioque missam, et a solis videlicet Occidentalibus, id est Latine conceptam, gratias egerunt per literas: Πρόσβανιν, inquit, κοιτούμενος, ὡς καὶ οἱ ἀπὸ δύσειν ἐπίσκοποι ταῦτα ἐψηφίσαντο: *Hoc ipsum ad impietatis suae patrociniū allegans, quod eandem fidem Occidentales professi fuissent.* Μοχ: Ἐκιστολὴν πρὸς αὐτοὺς διεπέμψαντο, Οὐδέλεντι καὶ Οὐρσακίῳ καὶ Γερμανίῳ χάριν ὁμολογούντες, καὶ τοῦ ὁρθοῦς δοξάζειν τοὺς ἐν τῇ δύσει τὰς ἀφορμὰς αὐτοῖς ἀνατιθέντες. Haec omnia, quod et ab occidente et ab occidentalibus episcopis Osio, Valente atque Ursacio missa et in Occidentalium gratiam conscripta fidei expositio dicitur, satis indicant alio quam Sirmiensi synodi tempore fuisse contextam. Fuit enim non solum generalis ista synodus, sed ab Orientalibus praesertim Graecisque celebrata; a quibus prae caeteris, ut dictum est, Photini error disputando convictus est. Ac si inter acta Sirmiensi Concilii secunda illa formula censeretur, nunquam Semiariani aut illud laudassent, aut ratum haberi sine ulla exceptione postulassent, sed nominatim repudiatis posterioribus de prioribus eius actis cavissent. Verum quid hic tergiversamur? Est enim evidens et sane luculentum Hilarii ea de re testimonium, qui in libro de Synodis dubitationem omnem eximit. Scripsit hunc librum ad episcopos Gallicanos Hilarius paulo ante Ariminensem synodum, cum ab illis interpellatus esset, ut de actis Ancyrani Orientalium concessus deque Sirmianae blasphemiae damnatione perscriberet. Qui-

bus morem ille gerens principio Sirmiensem *ἄρθρον* proponit, eandem plane cum ea, quam Socrates et Athanasius referunt, cuius autores Osium ac Potamium facit. Subiicit deinde Orientalium decretum, quod adversus istam formulam in Ancyrano concilio statutum est, idque cum mirifico praedicat, tum singularis eius sententias et anathematismos uberrime declarat. Postremo reliquas ab Orientalibus editas professiones, quae cum catholica fide consentaneae sunt, exponit. Quibus ita praefatur: *Dignum autem est conscientia communi etiam caeteras eorundem episcoporum orientalium diversis et locis et temporibus conscriptas fides noscere, ut per plures confessiones sinceritas conscientiae possit intelligi.* Subdit postea Sardicensis Orientalium synodi formulam. Tum ita pergit: *Consequens autem est, ut eam nunc fidem retractemus, quae non olim tunc, cum Photinus episcopatus deiectus est, conscripta est.* Mox Sirmiensi concilii professionem describit. Satin' aperte Latinam illam posterioremque formulam ab Osio, ut scribit, editam, a Sirmiensi concilio separat, quod diverso tempore celebratum affirmat? Sed et cum ita loquitur, *tunc cum Photinus episcopatu deiectus est*, itemque cum expositionem fidei contra Photinum scriptam explicans, his verbis orditur: *Necessitas et tempus admonuit eos qui tum convenerant per multiplices quaestiones latius ac diffusius expositionem fidei ordinare etc.*, non obscure aliud illius tempus esse significat. Hoc enim attente considerari volumus, quod cum deinceps *caeteras eorundem orientalium episcoporum diversis et locis et temporibus conscriptas fides* expositurum se esse denunciasset, nullam praeter Sardicensem et Sirmiensem contra Photinum editam subiecerit. Ex quo necessario sequitur, non minus istam quam Sardicensem, si non locis ab Osiana et Latina posteriore diversis, temporibus certe non iisdem esse conscriptam. Postremo Sulpitius Severus lib. II. Historiae Sacrae liquida apertaque narratione multo id validius confirmat. Scribit enim post Sardicensem synodum et Ursacii ac Valentis poenitentiam, interiecto deinde tempore, cum Athanasius Marcellum, qui in Sardicensi concilio a catholicis erat absolutus, parum sanae fidei compertum a communione suspendisset, Arianos ea occasione libenter usos, quo Sardicensis synodi decreta subverterent. Igitur astuto consilio Photini, Marcelli et Athanasii damnationem miscuisse. Cum enim propalam Ariani erroris sui dogmata praedicare non auderent ac catholicos se gererent, nihil prius sibi agendum ratos esse quam ut Athanasium ab ecclesia submoverent. Sed cum literas de illa Photini, Marcelli et Athanasii damnatione dedissent, restitisse catholicos scribit, atque inter caeteros Paulinum Treverensem ita subscripsisse, se in Photini atque Marcelli damnationem praebere consensum, de Athanasio non probare. Quare cum illorum de Athanasio sententia repudiaretur, plerique a Constantio relegati, ac tum Arelatensis et Biterrensis synodi celebrantur, inde Mediolanensis; in qua insignes quidam episcopi in exilium pulsati, Dionysius Mediolanensis, Eusebius Vercellensis, Lucifer Calaritanus, Liberius quoque et Hilarius. Quae omnia Arbetione et Lolliano *cons. facta* esse scribit. Haec summam Sulpitius. Quibus superior ille agnitus a nobis et patefactus error convincitur. Vides enim post Sardicensem synodum et receptos in communionem Ursacium ac Valentem, aliquanto tempore interiecto, Sirmiensem adversus Photinum celebratam synodum, ante Arelatensem et Mediolanensem, nec non antequam Liberius papa, Eusebius, alique proscriberentur. Atqui conciliabulum Arelatense, quod a Saturnino celebratum est, anno Christi ccccliii. contigit, cum Sirmio in Gallias profectus esset Constantius, ut in Annalibus legitur, Mediolanense vero anno cccclv. Arbetione et Lolliano *cons.* Tanto igitur ante tempore damnatus Photinus ac Sirmiensi peracta synodus est, quam

secunda fidei formula in eodem Sirmiensi oppido ab Ursacio, Valente Osioque prodiret, quae post relegatum Hilarium, nec longe ante synodum Ariminensem edita est, ut ex eodem Hilario constat; neque potest anno cccclvii. Sirmiense concilium illo modo congruere. p. 315.

Neminem vetustissimi erroris adeo tenacem fore confido, qui non tot argumentis convictus nostrae illi non opinioni aut coniecturae, sed certissimae veritati suffragetur, adeoque vehementer obstupescat, nemini hactenus mortalium tam immanem historiae labem in tanta doctrinarum omnium luce tantaque annalium et chronicorum copia vel levissime suboluisse. Ac nostris quidem accuratis atque eruditis hominibus danda venia est, qui Socratis, Sozomeni atque antiquorum vestigia secuti sunt, illos ipsos erroris autores ac duces excusare non possum, qui ut illorum temporum viciniore erant, sic ad eorum explorandam historiam instructiores esse debuerunt.

Posteaquam firmamentum ipsum falsae narrationis et caput evertimus, reliqua, quae huc innixa minus habent momenti, erroris non minus suapte sponte fracta infirmataque concident. Eiusmodi est quod de Ancyrae synodi tempore definitur, in eundem annum incidisse quo Photinus in Sirmiensi concilio damnatus est, nempe anno cccclvii. Quod non modo falsum est, quia longe ante hunc annum Sirmiensem illam synodum celebratam paulo ante docuimus, sed etiam quod etsi hoc ipso anno peracta sit, non potest in eundem Ancyranus conventus incurrere. Hic enim ante pascha celebratus est; unde et plerique ob hiemem interclusi in Synodica Epistola dicuntur. Non potuit igitur eodem anno Sirmiensis synodus fieri, nisi posteriorem hanc fuisse velis, quod longe est absurdissimum; quoniam ad oppugnandam Sirmiensem illam formulam, quam in concilio conscriptam existimant, Ancyrae est synodus collecta. Quinetiam postquam haec fidei professio allata Sirmio est, nonnihil ante concilium Ancyranum temporis intercessit. Nam Hilarius lib. de Synodis pag. 329. occidentales episcopos collaudat, quod *missam ad sese ex Sirmiensi oppido infidelis fidei impietatem non modo non suscepissent, sed nunciatam etiam significatamque damnassent.* Quo cum exemplo scribit excitatos orientales episcopos in Ancyrano concilio *irreligiosorum audaciae quibusdam sententiarum suorum decretis contradixisse.* Necessae est itaque aliquanto post publicatam Sirmiensem *ἐξουσιᾷ* spatio Ancyranam a Basilio synodum esse confiatam. Quid quod Osius ipse, a quo eandem illam profectam formulam autor est Hilarius, annum integrum Sirmii retentus est, priusquam ad consensum adigeretur? Quare cum non nisi post Iunium mensem anni cccclvi. Constantius Sirmii esse poterit, censequens est anno sequente, eodem circiter tempore, istam ab Osio professionem Arianos extorsisse. Atqui diu ante, nimirum sub paschale tempus, Ancyrae convenere Semiariani. Vides quantus sit apud illos ratiomum inter sese sermonisque conflictus. Sed ex iis, quae supra constituimus, quaeque paulo post tractanda sunt, apparet aliud Ancyrae synodo tempus esse tribuendum.

Neo minus quod illi tam acriter pugnant indidem refellitur, Liberium papam priori illi fidei professioni subscripsisse, quae in Sirmiensi synodo contra Photinum est emissa. Quippe aliquot annis non Liberii modo restitutionem, sed exilium ipsum Photiniana damnatio praecessit. Fecerit Liberius, necne, quod fecisse plerique veterum patrum, ut Athanasius, Hieronymus alique consentiunt, nihil ad institutam disputationem attinet. Etenim fieri potest, ut cum Ursacio, Valente ac reliquis Arianis communicaverit quidem et Athanasium damnaverit, sed haeretice pravitati nequaquam subscriperit, haeretici vero etiam comprobata ab p. 316.

illo haeresin falso iactaverint. Hoc vero certissimum est, neque priori illi contra Photinum editae subscripsisse, et, si ex tribus Sirmiensibus aliquam admisit, non aliam quam secundam, cui et Osius assensus est, comprobasse. At mihi quidem purgandi ab omni haeresis suspicione Liberii expedita quaedam ratio et facilis occurrit, si oblatam quidem illi secundam Sirmiensem *ἐκτείνω* dixerimus, non integram tamen, aut cuiusmodi apud Secretam et Athanasium etque Hilarium legitur, sed priorem eius partem, in qua *τὸ ἁποκριτικὸν* et *ὑποκριτικὸν* vocabula reticenda esse decernitur, quod pacis ac quietis studio complexus est. Verum Ariani eidem formulae reliqua postmodum intexerunt ac speciose Romani pontificis nomine et autoritate suum dogma venditarunt. Dicam amplius, ne isti quidem professioni subscripsisse Liberium, sed alteri quidam, qua id unum cavetur, ne quis consubstantialis vocabulo in posterum uteretur. Quod cum de catholica severitate Liberius remisisset et Athanasii insuper damnationi censisisset, visus est in haeresin prolapsus, eaque postmodum opinio Arianorum fraudibus et calumniis percrebuit, cum Sirmiensem fidei formulam eodem tempore publicantes eam ipsam cui assensus erat Liberius illam esse mentiti sunt. Cuius rei coniecturam ex Sozomeneo licet capere, qui lib. iv. cap. xiv. scribit, cum a Liberio Valens et Ursacius consensionem expressisset, vicissim ab eo professionem accepisse alteram, qua illi damnarentur omnes, qui non eubstantia caeterisque similem patris esse filium assererent. Tum addit Eudoxium ac reliquos Anomoeos, qui Antiochiae versabantur, cum Osi epistolam, haec est Sirmiensem formulam accepissent, id in vulgus sparsisse, Liberium *τὸ ἁποκριτικὸν* repudiasse ac dissimilem patris asseverasse filium. Quocirca perspicuum est Liberium professioni illi Sirmienai, quam Osi et Potamii blasphemiam appellat Hilarius, minime subscripsisse, in qua nominatum *τὸ ὑποκριτικὸν*, quemadmodum et *τὸ ὑποκριτικὸν* reiectum est, imo vero et *ὀυτάς* nomen ipsum, ac praeterea penunciatum, patrem honore, dignitate, claritate et maiestate maiorem esse filio, qui patri cum omnibus ab eo sibi subiectis sit ipse subiectus. Quomodo enim haec approbari a Liberio potuerunt, qui conceptis verbis patri per omnia, adeoque *τῆ ὀυτάς* similem esse filium edixerit? Sed nimirum simpliciter ab eo controversi vocabuli suppressionem cum extorsissent, caetera ad illam adiunxerunt, eaque res ob damnati praesertim Athanasii invidiam fidem apud Arianos percipere ac catholicos obtinuit.

p. 317.

Hic mihi prae caeteris Hilarii auctoritatem eblici posse video, qui in fragmentis a Nicolao Fabro editis epistolae Liberii, quam ad Orientales scripsit, quoque se a Demophilo fidem catholicam, quae apud Sirmium prodita est, didicisse narrat, ista subiicit: *Perfidiam autem apud Sirmium descriptam, quam dicit Liberius catholicam a Demophilo sibi expositam, hi sunt qui conscripserunt: Narcissus, Theodorus, Basilus, Eudoxius, Demophilus, Cecropius, Syllanus, Ursacius, Valens, Macedonius etc.* Sed quicquid de fragmentis illis sentiendum sit, haec profecto subscriptio ab Hilarii manu esse non videtur, sed imperiti cuiusdam, qui Arianae sectae divortia non satis perspexerat. Etenim Basilus isto ac Silvanus, nec non et Macedonius ab Epiphania caeterisque Semiarianorum principes censentur, quorum adversus Sirmiensem illam professionem acerrima studia ac contentiones extiterunt. Neque vero tam, cum ea est edita, Sirmii esse Basilus potuit, imo nec Eudoxius ipse, qui hanc ab Ursacio et Valente missam Antiochiae, ubi tum cum suis versabatur, accepit et a solis Occidentalibus conscriptam esse datis ad illos literis testatus est. Quae omnia supra cepiosae declarata sunt. De tertia fidei expositione quid statuendum sit dicemus ad num. xxi.

NOVA QUÆDAM EX VETERUM PATRUM TESTIMONIIS REI GESTÆ
SERIES EXPONITUR.

Pergeam de historiis et annalibus ecclesiasticis bene mereri, ac quemadmodum dirigi vacitatis ad amussim debeant, proponam hæc loco breviter, ut hæc offensione subleata rectam deinceps viam omnes insistant. Initium a concilio Sirmiensi capiam, quod contra Photinianum dogma collectum a Constantio est. De quo verissimum esse statuo, quod Socrates ac Sozomenus scripserunt, celebratum esse Sergio ac Nigrigene cons. anno Christi CCCL., quod sine dubio ex actis concilii Sirmionensis compertum habuerant. Hæc enim e superioribus abbatibus, præsertim ex historia Sulpitii, synodum illam ante Arelatensem et Biterrense concilium indictam fuisse, hoc est ante annum CCCLIII. Igitur in annum convenit, quem historici veteres adnotarunt. Sed in eo hallucinati sunt, quod cum triplex Sirmii edita esset fidei professio, uno eodemque tempore et a synodo decretas omnes existimarent. At id secus esse habet. Nam in concilio Sirmiensi primatissimè illa dictata est, qua Photiniani errores damnantur, quamque ut piæ ac catholicæ descripsit atque explicavit Hilarius. Quanquam in eadem synodo adversus Athanasium aliquid præterea decretum ab Arianis testatur Sulpitius. Autor vero Sirmionensis illius formulæ non Marcus Arethius, sed synodus ipsa, ut Hilarius ianxit. Nam a Marco tertia, ut suo loco dicitur, est conscripta. Post Sirmionense concilium convictamque ab Ancyrano Basilio et ab omnibus damnatam Photinam, cum iam Magnentius a Constantio legatis devictus esset, imperator anno CCCLIII. in Gallias profectus est. Ac tum Arelatense conciliabulum celebratur, in quo plerique catholici præsules exulare iussi, grassante Satarini perfidia.

p. 318.

Inde anno CCCLV. Arbitione et Lolliano cons. cum iam Constantius Mediolanum pervenisset, synodus ibidem est habita, cæteraque gesta, quæ a Baronio diligenter explicantur. In reliquis nutant Annales.

Anno CCCLVII. Sirmii, quo imperator anno superiore sese contulerat, nova fidei expositio paucis ab Arianis episcopis, præsertim occidentalibus, proceditur, quorum principes erant Ursacius et Valens. Cui mox invitæ ac remittens licet subscribit Osius, non tamen Athanasium ut damnaret adduci potuit; quod in Epist. ad Solit. Athanasius ipse confirmat. Contigit hæc Osi calamitas affecto iam anno CCCLVII. Quippe post annum integram, quam Sirmii a Constantio detentus erat, Arianæ professioni assentiri coactus est. At Constantius Iunio, vel Iulio duntaxat mense anni superioris Sirmii esse potuit, ut supra probatum est. Quare circa idem tempus anno sequente extorta videtur ab Osi perfidiosa illa confessio. Est autem ea hæc: Sirmiana, quam secundam omnes numerant quæque ab Hilario blasphemis Osi ac Potamii nominatur. Huius cum Arianos postea poenitisset, operam dederunt, ut ea ubique supprimeretur, interposita etiam imper. potestate, qui supplicium lis, qui illam penes se retinerent, interminatus est. Autor Socrates lib. II. cap. XXV. Per idem tempus Liberius pontifex, qui in Mediolanensi concilio ante biennium, hoc est anno CCCLV., Beroeam gloriosissime relegatus fuerat, Constantii imperat. et Arianorum fraudibus ac terroribus infractus, simul recuperandæ sedis et patriæ desiderio, Sirmium evocatus Athanasii damnationi subscripsit unaque fidei professionem dedit, qua τοῦ ὁμοουσίου vocabulum concordia gratia reticeretur, licet filium patri substantia omnibusque in rebus similem esse defenderet. Quam occasionem Valens et Ursacius nacti

secundam illam perfidiae plenam fidei professionem, tanquam a Roman. pontifice comprobata, ubique disseminarunt et imprimis ad Eudoxium eiusque sodales Anomoeos Antiochiam miserunt. Qua re audaciores illi facti Aëtianum dogma, quod timide hactenus diffidenterque praedicabant, palam divulgare coeperunt. Ex quo magna per Orientem ac Syriam perturbatio consecuta. Cuius gratia Georgius Laodiceus epistolam scripsit ad Basilium Ancyranum, qui ad ecclesiae, quam nuper a fundamentis excitarat, caecae finitimos episcopos conciverrat admonens, ut cum collegis suis grassantem Anomoeorum impietatem synodico decreto ingularet. Ex iis labi illos opinione censat, qui ex Theodoro colligunt, Liberium ab exilio revocatum esse eodem illo anno, quo Constantius Romae degens a matronis interpellatus est. Siquidem nonnisi post biennium, quam eiectus fuerat, restitutus est Liberius. At anno cccLv. Mediolani, uti dictum est, imperator sententiam in illum dixit, et post Osii lapsum Sirmium accitus est. Quare ita Theodoretus interpretandus est, ut tum quidem Constantius matronis spem illius restituendi fecerit, sed id altero deinde anno praestiterit.

p. 319. Anno cccLvi. Basilium Ancyranum acceptis Georgii literis cognitisque, quae Sirmii a Valente et Ursacio gesta fuerant, cum ad ecclesiae, uti dictum est, consecrationem conventum haberet episcoporum, Ancyranam synodum celebrat, in qua Sirmiensi Osii ac Valentis et caeterorum condemnata fidei formula est, statutumque, patri filium substantia esse similem. Qua ex synodo literae scriptae sunt ad Phoenices et Syros, ubi Eudoxii Antiocheni studio Anomoeorum perfidia flagrabat, quas Epiphanius recitat. Deinde legati ad imperatorem Sirmium missi, Basilium ipse, Eustathius Sebastenus, Leontius Cyzicenus, qui Eudoxianorum illic disturbatis consiliis imperatorem perpulerunt, ut adversus Eudoxiam et Anomoeos ad Antiochenos scriberet. Tum autem, nisi fallor, accidit illud quod e Socrate supra retulimus, ut imperatoris mandato Osiana illa sive secunda Sirmiensi abrogaretur formula, cum Basilium Semiarianorum signifer plurimum apud imperatorem gratia et autoritate posset. Atque ad orientales illos tumultus novamque haeresim exterminandam Constantius synodum auctore Basilio Nicomediam indixit. Quae cum terrae motu concidisset, ac subinde Nicaeam, quo episcopos convocari placuerat, eadem calamitas affixisset, tandem Basilium imperatoris literis cum episcopis aliis de idoneo loco deliberare iussus, cum inter illos minime conveniret, Sirmium ad imperatorem advolat. Ibi Arianos episcopos reperit, Marcum Arethesium, Georgium Alexandrinum, Valentem et caeteros. Quorum omnium consilio Constantius Seleuciam in Isauria ad synodum delegit. Verum Eudoxii, Acacii, Valentis, Ursacii Anomoeorum opera factum est ut divisus episcopis, occidentales quidem Arimini, orientales vero Seleucia congregarentur. In hoc Arianorum principum congressu accidit, quod Hilarius libro de Synodis narrat, ut orientales episcopi, qui Sirmiensi blasphemiae resisterant; auctores eius compellerent ut subscribende damnarent, quod fecerant. Quinetiam ex eodem Hilario colligitur, posteaquam dividi synodum placuit, principio Ancyram ad orientalem consessum delectam fuisse. Scribit enim his verbis: *Sed maxime cum comperissem synodos in Ancyra atque Arimino congregandas et ex singulis provinciis Gallicanis binos vel singulos eo esse venturos.*

Cur autem in annum cccLvi. non superiorem; ut caeteri omnes, Ancyranam Semiarianorum synodum contulerim, docebunt allatae a me ante rationes, ex quibus necessario haec temporum partiti deducitur.

Anno demum cccLix. tertia illa Sirmiensi formula a Marco Arethasio, consentientibus Semiarianis, edita est, uti pluribus postea declarabitur. Qua con-

scripta Valens ad Ariminensem synodum eam detulit, quae hoc anno ab Occiden- p. 320.
tibus habita, cum Orientales Seleucia in Isauria convenissent.

[Ἐκ διαφόρων ἐπαρχιῶν.] Ancyrana ista synodus non a solis illis, qui ad encenia convenerant, episcopis habita est, sed alii praeterea adfuerunt aliarum provinciarum episcopi, velut Eustathius Sebastiae in Armenia; plerique autem huius difficultate interclusi sunt.

Καὶ τὰ ἐπὶ τῆς ἑκωντατίνουπόλεως.] Post concilia Tyri ac Hierosolymis ab Arianis celebrata, cum Athanasius Constantinum adiisset, huius literis Constantinopolim acciti sunt episcopi, quorum opera relegato in Gallias Athanasio Marcellus deponitur. Vide Socratem lib. I. cap. xxiii. Quod anno cccxxxvi. contigiisse scribit Baronius.

Ἐκ τῶν ἐγκαινίων τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ.] De hac synodo legendi Baroniani Annales anno cccxli.

Καὶ μετὰ ταῦτα κατὰ Σαρδικίην.] Sardicensem synodum non oecumenicam illam et catholicam intelligunt, in qua Athanasius restitutus, damnati vero Ariani episcopi, sed conciliabulum eodem tempore ab Arianis Philippis in Thracia celebratum, quod Sardicensis nomine venditarunt. Cuius decretum extat in fragmentis Hilarii ad Africanos episcopos missum. Sozomenus lib. iii. cap. x. autor est, constitutum in ea synodo ab Arianis esse, ut *consubstantialis* vocabulum a nullo deinceps usurparetur. Tum damnatos eos qui tres deos esse dicerent, vel Christum negarent deum, aut eundem esse patrem, filium et spiritum sanctum assererent, postremo qui fuisse tempus saeculumque crederent, quo nondum filius existeret. Socrates vero lib. ii. cap. xx. de iisdem agens, καὶ φανερώς, inquit, λοιπὸν τὸ μὲν ὁμοούσιον ἀναθεματίζουσι, τὴν δὲ τοῦ ἁνομοίου δόξαν ἐπιστολάς συγγραφήαντις πανταχοῦ διαπέμπονται: *Manifeste tum consubstantialis vocem anathemate damnant, opinionem vero, quod filius patri dissimilis esset, per literas scriptas ubique disseminare coeperunt.* Itane verum est vel anathemate damnatam *consubstantialis* vocem, vel Anomoeorum dogma tum ab Arianis fuisse decretum? Imo vero falsum est. Non enim, opinor, Semiariani τοῦ ἁνομοίου osores acerrimi fidem in illa synodo refloruisse dicerent, si in ea istud ipsum, cuius evertendi causa convenerant, sacrilegium publicatum esset. Nam quod ad ὁμοούσιου vocem attinet, certum est eam quidem in Sardicensi pseudosynodo suppressam, non tamen anathemate damnatam. Quandoquidem in caeteris Arianorum conventibus, qui postea subsecuti sunt, tametsi *consubstantialis* appellatio ipsa dissimulata sit, non tamen ita repudiata, ut anathemati subiiceretur, sed tanquam simplicius ac praeter expressam sacrorum librorum auctoritatem usurpata supprimi iuberetur. Quo etiam illud spectat, quod supra ex Sulpitio commemoravimus, Arianos ad Sirmiensem usque concilii tempora nondum aperte Nicaeni concilii decreta oppugnare ausos esse, quod profecto facerent, si non solum τὸ ὁμοούσιον anathemate damnarent, verum etiam dissimilem esse patris filium libere aperteque pronunciarent. Itaque Sozomeno potius assentiendum quam Socrati. Et si apud hunc in editione novissima Graecolatina pro τὴν τοῦ ἁνομοίου δόξαν rescriptum est, τὴν τοῦ ἁνομοίου δόξαν. Quod si ex veterum codicum auctoritate factum est, non improbo.

Ἐὶ μὲν καὶ λογισμός.] Corr. ἔτι μὲν καὶ λογ. Ostendit Basilius se de Sardi- p. 321.
censi illo Orientalium et Occidentalium dissidio opus quoddam elucubrasset.

Ἐλπίζομεν διὰ τὸ τολμηρόν.] Forte leg. ἠλπίζομεν.

Ἐκθέσθαι εἰς τοῦτο τὸ εἶδος.] Hoc est in formula professioneque fidei nominatim eius, quod ab haereticis oppugnatur, mentionem adiciere.

N. III. Καθαρός τὴν τοῦ ἔξ ἁνωμάτου.] *Leg. εἰς τὴν τοῦ.*

N. V. Ὡς ὁ τρισκοῦς βόλους ἑρῶσου.] *Quaedam exemplaria pro βόλους perperam βείλους exhibent, hoc est glebas. Nam Hebraice scriptum est שֵׁבִיל שֵׁבִיל stillas roris. Apud Nazansenum Orat. xxxiv. circa finem interpretes glebas vertit, quas βείλους exscripsit Nazansenus. Atqui non modo in excusis, sed etiam in vetustissimo Reg. βόλους apud Nazanz., non βείλους, extat. Gregorius Magnus Hb. xxix. Moral. cap. xv. stellas roris legisse videtur, quod mendosum est. Contra Ezech. xvii., 10. βόλος apud lxx. scribitur, ubi βείλος substituendum σὺν τῷ βέλω τῆς ἀνατολῆς αὐτῆς φηραθήσεται. Hieron. ex lxx. cum gleba germinis sui arcescet, quod et Theodoretus agnoscit. Rectius editio nostra: *in arcis germinis sui arcescet.* Nam Hebraice est שֵׁבִיל שֵׁבִיל, id est *area*. Atqui articulus ipse masculini generis, qui etiam apud Theodoretum βέλω praefigitur, βέλω scripsisse lxx. interpretes demonstrat.*

N. x. Καὶ εἴτις τῆ σοφίᾳ.] *Sequuntur anathematismi, paululum ab iis diversi quos ex eadem Semiarianorum synodo recitat Hilarius.*

N. xi. Καὶ εἴ τις ἐξουσία καὶ οὐσία.] *Postremus hic anathematismus apud Hilarium non comparat, qui sine dubio haereticus est, quatenus consubstantialiam esse patri filium negat, hoc est neque ὁμοούσιον, neque ταυτούσιον esse, definit. Sed ὁμοούσιον propterea repudiari a se professi sunt Semiariani, quis per verbi huius enunciationem substantia prior intelligeretur, quam duo inter se partiti essent, ait Hilarius. Tum quod patres illi, qui Paulum Samosatenum haereticum pronuncierunt, etiam homousion reiecerunt, quia per hanc unius essentiae nuncupationem, solitarium atque unicum sibi esse patrem et filium praedicabat. Postremo quia novam nec in scripturis usurpatum hoc vocabulum erat, Quibus omnibus eradite Hilarius occurrit. Verum cum de re ipsa cum catholicis consentire viderentur, de voce duntaxat disidere, plurimum a sanctis patribus commendati ac pro orthodoxis propemodum agniti sunt, ut ex eodem Hilario constat. Quin et Athanasius lib. de Synodis Arim. et Seleuc. de illis ita loquitur: πρὸς δὲ τοὺς ἀποδοχομένους τὰ μὲν ἄλλα πάντα τῶν ἐν Νικαίᾳ γραφέντων, περὶ δὲ μόνον ἐδ ὁμοούσιον ἀμφιβάλλοντας, μὴ εἰς πρὸς ἐχθροὺς διακίσθαι· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς οὐκ εἰς πρὸς Ἀρειομανίτας, οὐδ' εἰς μαχομένους πρὸς τοὺς πατέρας ἐπιστάμεθα, ἀλλὰ εἰς ἀδελφοὶ πρὸς ἀδελφοὺς διαλεγόμεθα, τὴν αὐτὴν μὲν ἡμῖν δόξαν ἔχοντας, περὶ δὲ τὸ ὄνομα μόνον διατάξοντας etc. Quanquam superior anathematismus Arianam perfidiam redolet, cum asserit, patrem non ἐξουσία solum, sed οὐσία, filii patrem esse, quod omnino falsum est et haereticum. Neque enim pater in filium, quatenus deus est et ab eius οὐσία procedit, ἐξουσίαν ullam, aut potestatem obtinet.*

N. xii. Τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα.] *Non mediocrem Epiphanio fraudem attulit omiſsa in hoc loco a librariis interpunctio. Nam post Synodicam Ancyran conciliabuli, quae ab hoc numero deinceps sequuntur, prout vulgo concepta lectio est, Epiphanii esse videntur; nec aliter ex Graecis codicibus, tam typis excusis quam scriptis, adeoque ex Cornarii interpretatione suspicari possis. Quod nos ipsi eam Latina dictaremus expressimus. Quid enim tum aliud possemus, cum ad Graecum contextum Latina, quoad fieri potest, accommodanda sint, et si quid illio paulo vehementius depravatum occurrerit, id in notas coniciendum potius videatur quam sine veterum auctoritate communis in contextu ipso sollicitanda lectio. Cum hoc igitur in Latina nostra interpretatione retinendum putaverimus, hic lectorem gravissimi et a nullo animadversi hactenus erroris admonebimus, simulque Epiphanium nostrum ab invidia omni ac culpae suspicione liberabimus. Neque enim profecto dubitandum est quin si ista scripsit Epiphanius, Semiarianorum,*

quos haec in haeresi vel acerrime impugnat, fautor ac patronus extiterit, minimeque catholicus. Etenim nihil aliud tota hac narratione usque ad num. xxiii. pergnat, quam *ὁμοιον κατὰ τὴν οὐσίαν*, id est substantia similem esse patris filium; de *ὁμοουσίᾳ* vero alium ubique silentium. Praeterea hoc ipso numero sub finem ait, filium *ἀκούειν τοῦ πατρὸς, καὶ ὑπουργεῖν τῷ πατρὶ, auscultare, hoc est obedire et ministrare patri*. Itemque num. xviii. pater dicitur *αὐθεντικῶς ποιεῖν*, filius *οὐκ αὐθεντικῶς, ἀλλ' ὑπουργικῶς*. Quod nemo nisi Arianus dixerit. Tum ubique adversus Anomoeos solos disputat, quam τὴν νῦν ἐκφυομένην αἵρεσιν vocat, *super escortam haereseim*; ut num. xiii. autores ipsos *κακούς αἱρετικούς*. Item num. xv. Constantium magnopere collaudat, quod filium patri pro omnia similem esse pronunciaverit, ut nos, inquit, *catholici credimus*. Itane aut catholicus ab Epiphano habitus est Constantius, aut catholicum illud est dogma, sine ulla consubstantialis mentione filium patri dumtaxat similem esse substantia? Nunquam id Epiphanius scriberet. Quare frustra hactenus omnes arbitrati sunt haec Epiphanius esse, quae sunt Basilii ac Semiarianorum. Quod quidem tam certo a nobis demonstrabitur, nemo ut refragari possit, nisi qui meridie lucare neget. Igitur num. i. sub finem duas se epistolas sublicere profitetur, unam Basilii, alteram Basilii ac Georgii Laodiceae caeterorumque Semiarianorum. Harum prior a num. ii. ad xii. usque subtexitur. Secunda nulla alia est, nisi quae ab hoc ipse num. xiii. deinceps sequitur. Quod sane citra ambagem omnem Epiphanius ipse significat, qui num. xxiii. post longam illam disputatiorem a xii. numero propositam ita loquitur: *Αἴτια εἰ ἐπιστολαὶ μεττιτάγγραον πρὸς τὸ εἰδέναι φαστον τῶν φιλολόγων: Haec porro epistolae a nobis hic attestatae sunt etc.* Ergo plures antecesserunt epistolae. Quenam autem altera est, nisi illa quam diximus, quae a num. xii. ad xxiii. exclusive continetur? Ita profecto esse res habet. Librariorum ea culpa fuit, qui priori epistolae synodicae subscribenda haec putarunt omnia: *Ἐκλήρωθη τῶν περὶ Βασίλειον, καὶ Γεώργιον ἡ ἑπομνηματισμός*. Quod esse falsum, unum illud argumento est quod non a Georgio synodica illa scripta est, sed eo absente, eiusque literarum occasione a Basilio ac reliquis Ancyrae congregatis est edita, ut initio testantur. Quamobrem ita distinguendum est *Ἐκλήρωθη*. Hoc est: *Hactenus epistola synodica*. Tum quod reliquum est lemma est sequentis dissertationis: *τῶν περὶ Βασίλειον καὶ Γεώργιον ἡ ἑπομνηματισμός: Basilii ac Georgii commentarius*. Non enim tam est epistola, quam fidei uberior expositio, cum eorum narratione, quae in nova Sirmii componenda formula inter Ursacium, Valentem et Basillum, Georgium ac Semiarianos reliquos acciderunt. Quamquam potuit hic ipse commentariolus epistolae instar ab orientalibus Semiarianis ad Ariminensae concilium et occidentales episcopos mitti. Nam sub idem tempus perscriptus videtur quo Valens ei formulae subscribere ab imperatore coactus est, quae filium per omnis patris esse similem assererat, ut ex num. xxii. constabit, ad quem nonnulla, quae huc pertinent, conferemus. Vides, lector, quanti momenti res tam levi ex observatione consecuta sit, ut haereticorum disputatio, quae perperam Epiphanius sese nomine et autoritate venditabat, tandem longo intervallo cognita ac suis autoribus reddita fuerit lectoribus facere tanti nominis specie ac simulatione desierit.

N. xxii. *Εἰς τὴν ἐκτέθειαν πίστιν.*] Haec vel ab Epiphano ad superiores Semiarianorum commentariolum addita, vel ipsius commentarioli sunt, in quo praeter expositionem fidei acta nonnulla Basilius ac Georgius praescriperant; quod posterius magis arripet. Sciendum est autem *πίστιν* illam, de qua loquitur, esse professionem illam tertiam quae Sirmii est edita, quam Secrates et Soze-

menus falso in Sirmiensi synodo conscriptam asseverant. Nata est enim anno demum CCLIX. Eusebio et Hypatio cons. xi. Kal. Iunias, ut Athanasius lib. de Synodis docet. Qui dies prid. pentecostes fuit, quod Epiphanius hoc in loco testatur. Vide quae Nicolaus Faber praef. ad Hilarii fragmenta disputat pag. 375. Igitur post Ancyranum concilium Basilius aliique Semiarianorum legati Sirmium ad imperatorem profecti literas ab eo contra Eudoxium et Anomoeos expresserunt. Tum de eorundem consilio imperator ad res Antiochenae ecclesiae componendas, quam Eudoxius praeter canones occuparat, simul ad Aëtii et Anomoeorum profligandam impietatem, novam synodum eongregare statuit, quod supra in annorum synopsi declaravimus. Postea cum de urbe, in qua consessus haberi posset, nequaquam episcopi convenirent, Basilius anno CCCXLIX. rursus ad imperatorem Sirmium advolat. Prior enim profectio in annum superiorem, quo et Ancyranum concilium celebratum est, incurrit. Ibi cum Ursacium, Valentem, Marcum Arethusium, Georgium Alexandrinum, Germinium aliosque factionis Arianae principes offendisset, cum illis congressus est, ac post longam altercationem demum allaborante Constantio in eam fidei professionem consensum ab omnibus est, ut *ὁσίας* et *δμοουσίου* abolitis vocibus filium patri per omnia similem affirmarent. Cui Valens invitus subscripsit, Basilius vero, quod impetrare minime potuisset, ut in formula ipsa *substantia similia* diceretur filius, in subscriptione sua quid sentiret testatum voluit, ut hoc loco narrat Epiphanius. Valens cum hac formula fidei statim ad Ariminense concilium perrexit. Inter Hilarii fragmenta exstat epistola Germinii, ex qua illud praeterea cognoscitur: cum praesente Constantio longius ad noctem usque prolata esset de fide disputatio et ad certam regulam perducta, Marcum Arethusium ab utraque parte esse delectum, a quo Sirmiensis illa formula dictata, cui cons. praefixi sunt. Ex quibus apparet Germinium, cum hactenus Anomoeorum perfidiae cum Valente et

p. 324. Ursacio fuisset, quibuscum etiam Hosiam ad *δμοουσίου* et *δμοιουσίου* tollendas e medio voces adegerat, ut lib. iv. cap. xi. scribit Sozomenus, ab illis paululum dissensisse et suppressa *τῆς ὁσίας* mentione filii per omnia cum patre similitudinem agnovisse.

Γερμανοῦ, Ὑπατιανοῦ.] Αἱ Γερμανίου. Sed Γερμίνου leg.

N. XLIII. Διηγήθησαν οὖν οἱ αὐτοί.] Basilius Ancyranus post Sirmiensem synodum, in qua strenuam adversus Photinum operam navaverat, apud imperatorem gratia plurimum et autoritate valuit. Nam ab Ancyrano concilio ad illum allegatus nihil non obtinuit, adeo ut Eudoxium eiusque suffragatores imperatoris edicto percelleret. Mox in Ariminensi et Seleuciensi synodo congregandis praecipuas partes egit. Verum paulo post Acacii factione deiectus non modo imperatoris gratia, sed episcopatu insuper excidit. Flagrabant per illa tempora non solum inter Arianos et catholicos, sed inter ipsos Arianos dissidia. Quorum duae potissimum factiones erant. Quidam enim ex illis meri dogmatis fautores nihil, quod ad *ὁσίαν* et *substantiam* pertinet, commune esse filio cum patre sentiebant, ideoque tam *δμοιούσιον* quam *δμοούσιον* repudiabant, nec ullam omnino *τῆς ὁσίας* mentionem admittebant; pro eo ac pluribus in illorum conciliabulis decretum fuerat maxime in secunda Sirmiensi formula, quam Osii et Potamii blasphemiam Hilarius appellat. Horum principes erant Eudoxius, qui Antiochenam sedem occuparat Aëtii patronus, Georgius Alexandrinus, Euzoius, qui Antiochiae post exautoratum Meletium suffectus est, nec non Acacius Caesariensis, Uranius Tyri episcopi, in Occidente vero Ursacius et Valens, Germinius aliique innumeri. Quod enim Aëtianam perfidiam cum Eudoxio Acacius caeterique propugnauerint,

testatur Sozomenus lib. iv. cap. xi. Alii vero ex eodem Arianorum grege a magistri sui impietate paululum desciscentes οὔσιας vocabulum et filii in omnibus adeoque in substantia similitudinem agnoscebant. Quorum signiferi ac duces erant Basilius Ancyranus, Georgius Laodiceus, Silvanus Tarsensis, Sophronius Pompeiopolitanus, Eleusius Cyzicenus, Macedonius Constantinopolitanus, et, ut Socrates ac Sozomenus volunt, etiam Cyrillus Hierosolymitanus. Haec duo Arianæ sectae capita fuerunt, quorum in dogmate ipso dissensio versabatur. Tertia deinde non tam ex erroris varietate, quam ex odiis et offensivibus exorta factio est, Acacianorum videlicet. Etenim Acacius Caesariensis cum Meletio et Uranio Tyrio, Eutychio Eleutheropolitano et aliis quibusdam suas ipse partes constituit, ac Semiarianorum ducibus acerrime restitit in Seleuciensi concilio. Qui in eo, ut opinor, ab Eudoxio aliisque praefractus Aëtianis discrepabat quod filium creaturam esse, aut patris dissimilem etsi perinde atque illi sentiret, non tamen libere audacterque profiteretur. De his consule Socratem lib. ii. cap. xxxi. et sequentibus. Theodoret. lib. ii. cap. xxvii., Sozom. lib. iv. cap. xxi. ac deinceps.

Τῶν περὶ Βασίλειον, φημι, καὶ Γεώργιον, καὶ Σιλουανόν.] Hunc ipsum Silvanum refert Theodoretus lib. ii. cap. xxvii. τὸ δημοσίον coram imperatore defendisse. Quod valde miror. Nam in Seleuciensi conciliabulo hunc unum adversus Acacianos pertendit, ut Antiochena formula retineretur, ait Socrates lib. ii. cap. xxxii. Quid autem in animo habuerit is qui οὔσιον apud Theodoretum pro δημοσίον recommending censuit, docere ipse debuerat. Nam vox illa οὔσιος non est nauci. p. 335.

Ὁ περὶ Εὐδόξιον.] Corrupta sine dubio neque satis integra ista sunt. Neque enim Eudoxius ac Georgius Alexandrinus a Basilii aut Semiarianorum partibus stare, quibus cum vehementissime contendebant. Nos quae desunt in Latino supplevimus.

Καὶ Οὐρανίῳ τῷ Τυρίῳ.] Apud Socratem saepius Ursacius pro Uranio perperam substitutus est.

Τότε κατασταθέντων κατ' αὐτῶν.] Leg. ut est in margine, κατασταθέντα. Nam deposito in Seleuciensi concilio a Basilio et Semiarianis Eudoxio suffectus est Anianus, qui ab Acacianis per Lauricium et Leonam in exilium eiectus est. Socrates lib. ii. cap. xxxii.

Διὰ τὴν πρὸς τὸν Κύριλλον ἔχθραν.] Expungenda omnino negandi particula. Nam Euty chius pro suo in Cyrillum odio sese ad Acacium aggregavit: quocum Cyrillum Hierosolymitanum de episcopatu dimovit.

N. xxv. Ὁ συνελθόντας ἐπίσκοποι.] De Seleuciensi conciliabulo, quod Arimimensis ἀντίμιμον appellat Socrates, vide cum Socratem ipsum, tum reliquos omnes ecclesiasticarum rerum et annalium scriptores.

Celebrata est Seleuciensis synodus anno Christi ccclix. Eusebio et Hypatio coss. coram Lauricio et Leona comitibus, quos ei moderandae Constantius praefecerat. Primus consensus celebratus est Sept. xxvii. quo die altercationes extiterunt, quod iubente Leona ut de fide sententiam ferrent, negant absentibus Basilio, Macedonio, Patrophilo ac caeteris, qui male sibi conscii tum aberant, quicquam posse decerni. Sed instante nihilominus Leona, cum de quibusdam qui accusati erant cognitionem habendam ante episcopi statuerent, quam de fidei dogmatibus ageretur (delati enim erant Cyrillus Hierosolymitanus, Eustathius Sebastenus et alii nonnulli), pervicit tandem comes, ut de fide quaerendum prius esse videretur. Ibi Acacio novam fidei formulam et Nicaenae penitus contrariam offerenti Silvanus caeterique Semiariani vehementissime restiterunt. Quare Aca-

clanis inde digressis lecta est Antiochena *ἔκθεσις*. Quam postridie in Seleuciensi ecclesia ocellulis foribus subscriptione sua comprobarunt. Sequenti luce, quae synodi tertia fuit, cum iam Basilius et Macedonius interessent, Acacius cum Leone ingressus primum obtinuit, ut illi ipsi qui accusati erant ab eo coetu summo-
moverentur. Deinde novam fidei formulam per Leonem proposuit, quam Epiphanius recitavit. Sed reclamantibus caeteris cum nullus contentiozum ac simultatum exitus esset, Leonas ad concilium redire noluit, ut nec Acaciani, qui ob contumaciam a Semitarianis depositi sunt. At illi Constantinopolim ad imperat. profecti, hunc adversus Basilium, Georgium Laodiceum reliquaque factionem maiorem in modum concitarunt. Plura de his Socrates.

[*Πρὸ πάντων Καλωνῶν δατά.*] Post *ἔκθεσιν* interpungendum, ut sit dimidiata vox pro *Ὁκτωβρίων*.

p. 226. *Καθὼς καὶ ὁ λαμπρότατος.*] Apud Socratem cap. xxxi. Leonas dicitur *ἄς τῶν ἐν βασιλικῇ ἔκθεσιν*, Lauricius vero τῶν κατὰ τὴν *Ἰουλιανὴν στρατιωτικῶν ἡγορήσεως*, Theodoro δὲ τῶν στρατιωτικῶν τοῦ ἔθνους ἡγεμῶν. Quos cum λαμπρότατος synodus appellet, *clarissimos* interpretari malui quam, ut Cornarius, *illustrissimos*. Nam ut de Leone taceam, de quo nihil comperi, Lauricius certe ἄνους ἡγεμῶν, hoc est Isauriae praeses fuit, quem ne clarissimum quidem fuisse, sed perfectissimum potius Guida Pancirelas Notitiae cap. cxv. putat.

N. xxvi. [*Ἐπέγραψαν οἱ παρόντες.*] Tam haec a vero alienum est quam quod maxime. Nunquam Basilius aut Marcus Acacianae isti formales subscripsit, ut nec Occidentis episcopi, qui Arimini, non Seleuciae conveniant. Deinde quorsam bis Georgii ac Pancratii repetita subscriptio? Atqui non aliter Epiphanium scripsisse aut sensisse necesse est quam ut professioni illi Basilius, Marcus atque subscripsissent. Nam in fine subscriptionum episcopes numerat *κατὰ*, quae revera sunt, si Basilium, Marcum reliquosque complectimur. Socrates autem cap. xxxi. non plures quam xxx. cum Acacio, Georgio Alexandrino, Ursatio et Eudoxio conspirasse in eam formulam refert, ut in totum sint xxxiv. Satis igitur censat haec postrema, *ἁμῶς ἐπίσκοποι μὲν*, Epiphanius non esse, si hunc ab erroris culpa liberare velimus, neque porro priores illos, Basilium, Marcum, Hypatianum et occidentales episcopes Acacianam *ἔκθεσιν* apprehensos. Quare aut eorum inducenda nomina, aut ita legendum est: *γνωρίζουσιν οἱ ἐντυγχάνοντες τῇ πίστει, ἢ ἐπέγραψαν οἱ παρόντες, Βασίλειος etc., καὶ οἱ πλείστοι ἐπίσκοποι τῆς δύσεως*. Tum *Γεώργιος ἐπίσκοπος etc.* Affirmant enim Acaciani editam a se fidei confessionem cum ea consentire formula, in quam Sirmii cum Valente, Ursacio et Occidentalibus convenere Basilius, Marcus, Georgius alique, quos Germinius in epistola, quae inter Hilarii fragmenta reperitur, enumerat, nempe Georgium Alexandrinum, Pancratium Pelusinum, Basilium Ancyranum, Valentem, Ursacium et Marcum. Restituenda enim Pancratii vox est in Germinii epistola, ubi ita scriptum est: *et Georgio episcopo Alexandrinorum ecclesiae * * Pelusinarum*. Imo vero fieri potest ut Hypatiani quoque nomen a Germinio commemoratum exciderit. Nam Epiphanius in calce num. xxii. inter eos, qui Sirmiensis formulae subscripserunt, affuisse narrat cum caeteris Hypatianis, qui Heracleae fuit episcopus, ut ait Sozomen. lib. vi. cap. vii. Ubi obiter emendandus est, dum ait Macedonianos, qui postea Lampsaci conveniunt, Valentinianos et Valente impensantibus *καὶ αὐτοὺς ἁμωσίου προπυγνατες*. Legendum est enim *δοσι ἄλλοι ἁμωσίου τῇ κατὰ τὸν ὄνδρ λήγειν ἤβλου*. Est enim non Sozomeni error, sed librarii.

Εὐστάθιος ἐπίσκοπος Ἐπιφανίας.] Scrib. *Ἐπιφανίας*. Quo nomine complures

censeantur. Est enim ad Orontem una, altera ad Euphraten, alia in Cilicia, ut de reliquis sileam.

Εὐδῆξιος ἐπίσκοπος.] Non alium opinor esse quam Antiochenum. Hic enim coniunctam cum Acacio causam habuit, cum eoque in Seleuciensi conventu a Semiarianis in ordinem redactus vicissim illos in Constantinopolitano concilio percussit. Sed si is est, mirum valde, quomodo non post Georgium saltem Alexandrinum subscripserit, qui utique ante orientales et Syros episcopos nominandus fuit. p. 327.

Παγκράτιος ἐπίσκοπος Πηλουσίου.] Qui et Sirmiensi tertiae professioni cum Marco, Basilio ac caeteris subscripserat.

N. xxvii. Οἱ νουνεγείς ταύτην.] Variæ sunt ab Arianis diversis temporibus editæ professiones fidei, quarum novem omnino ad Constantinopolitanum usque conciliabulum, quod a Seleuciensi proxime est habitum, recenset Socrates, sed et Athanasius lib. de Synod., ex quo tamen decem colliguntur. Quas hoc loco attingam breviter.

Prima fidei ἔκθεσις Antiochiæ encaeniorum tempore scripta Marcellino et Probino coss. a. cccxli. ubi de οὐσίας verbum nullum.

Secunda in eodem conciliabulo edita, paulo longior, ubi filium μονογενῆ θεὸν ac τῆς οὐσίας εἰκόνα nominarunt.

Tertia ibidem a Theophronio conscripta, quæ et οὐσίας vocabulum supprimit.

Quarta paucos post menses per Narcissum, Marim, aliosque in Gallias ad Constantem missa. In hac damnati qui dicerent ἐξ οὐκ ὄντων τὸν θεόν, ἢ ἐξ ἐτέρας ὑποστάσεις, καὶ μὴ ἐκ τοῦ θεοῦ γενέσθαι, aut fuisse aliquando tempus, cum non esset.

Quinta post triennium in Italiam missa μακρόστιχος, hoc est longior appellata. Quam quidem Antiochiæ contextam in annalibus reperio. Sed hoc neque Socrates ac Sozomenus neque Athanasius referunt. In qua τῆς οὐσίας mentio nulla.

Sexta in concilio Sirmiensi contra Photinum edita anno cccli., de qua in superioribus abunde dictum est.

Septima Sirmii anno ccclvii. Latine scripta est, de qua, ut et de

Octava, quæ Ariminum perlata est conscriptaque anno ccclix., satis antea disputavimus.

Nona est Acaciana Seleuciæ proposita, quam cum Sirmiensi tertia consentire autores illius asserunt.

Decima Constantinopoli ab Acacio, Eudoxio, aliisque conflata. Quæ οὐσίας et ὑποστάσεως nomine commemorari vetat, similem tamen patri filium esse definit. His undecimam addit Athanasius Antiochiæ ab iisdem istis publicatam, ubi superiorem emendarunt, ac dissimilem patris filium audacter pronunciarunt. Unde Anomoei et Ἐξουκόντιοι appellari coeperunt.

N. xxxiv. Καὶ νύκτωρ φυγαδεύεται.] Bis Antiochia pulsus est Meletius. Primum a Constantio, quod Arianum dogma minime, uti spes erat, foveret. Inde a Valente. Nam sub Ioviano Antiochiæ concilium habuit, in quo Macedoniani et Acaciani Nicaenam fidem amplexi sunt. Socrates lib. iii. cap. xxi. Post Ioviani obitum a Valente relegatur, ut idem lib. iv. cap. ii. caeterique produnt. Quamobrem quod scribit Epiphanius, ἕως τούτου τοῦ χρόνου, non sic intelligendum est, ut perpetuum a Constantii tempore fuerit exilium. De Meletio vero ac

triplici Antiochenae ecclesiae divortio eosdem rerum ecclesiasticarum scriptores consulens.

p. 328. N. xxxv. Πλὴν ἐν ἐνὶ μέρει.] Non propterea damnandus est Meletius, quod locum illum ex Proverb. cap. viii. ὁ θεὸς ἐκτίσεν με etc., de increata sapientia ac dei verbo interpretatus fuerit. Hoc enim plerique patres fecerunt, ut Ignatius Martyr Epist. ad Trall., Athanas. de Decretis Nicaenae Synodi et alii complures.

N. xxxvii. Ἐξ αὐτῶν γὰρ Εὐζώιος.] Caesariensis iste κατ' ἀντιδιαστολὴν dicitur, ut ab altero discernatur, qui cum diaconus Alexandrinae esset ecclesiae, cum Ario pulsus postea Antiochenam sedem obtinuit. At Caesariensis Acacio succedens successorem ipse Gelasium habuit, ut Hieron. lib. de Script. Eccles. testatur. Quo in libro Euzoii insuper istius meminit eumque scribit cum Gregorio Nazanzeno Thespesi rhetoris auditorem Caesareae fuisse. Cuius urbis episcopatum adeptus plurimo labore corruptam bibliothecam Origenis et Pamphili in membranis instaurare conatus est, ad extremum sub Theodosio principe ecclesia pulsus est.

N. xxxviii. Τοῦ ὑπὸ Γεωργίου τοῦ Ἀλεξανδρέως.] Socrates lib. ii. cap. xxviii. et Sozom. lib. iv. cap. xi. Aëtiam scribunt a Leontio evirato Antiochiae diaconum ordinatum, quod et Suidas ac Nicephorus sequitur.

AD HAERESIM LXXIV., PNEUMATOMACHORUM.

De Pneumatomachis eorumque principe Macedonio agit Socrates lib. ii. cap. xxxv. Sozom. lib. iv. cap. xix.

AD HAERESIM LXXXV., AERIANORUM.

N. I. Ὅπερ ἐν τῷ Πόντῳ καλεῖται.] Vide Nazanzeni elegantem illam Orat. περὶ Φιλοπρωχίας et Nicetae ad eam scholion.

Καὶ τοὺς λελωβημένους καὶ ἀδυνάτους.] Proprie ἀδυνάτους appellant *caussarios*. Vide Harpocracionem et Lysiam Orat. περὶ τοῦ Ἀδυνάτου.

Νομίσειε δ' ἂν τις.] De Eustathio Sebasteno adi praeter ecclesiasticarum rerum scriptores Basilium Epist. lxxiv., et aliis quibusdam sequentibus. Hunc ab altero eiusdem nominis Eustathio, qui in Gangrensi synodo condemnatus est, diversum esse probat adversus Socratem, Sozomenum et caeteros, in Annal. Baronius ad a. 319.

Ἐδοξε δὲ καὶ πρὸς Αἰβέριον.] Macedoniani sub Valente imperatore ab Arianis oppressi legatos ad Liberium papam destinant, Eustathium Sebastenum, Silvanum Tarsensem et alios, per quos eis τὸ ὁμοίαιον consentientes recepti sunt. Sed ea consilia ab Eudoxio postea disturbata sunt. Vide Socratem lib. iii. cap. xi. Eustathius porro Liberii pontificis literis fretus in Tyranseni concilio restitutus est. Basilium in Epist. lxxiii. et lxxxiv.

N. iii. Καὶ φησι, τί ἐστὶν ἐπίσκοπος.] Habes in Aërianis expressam huius temporis haereticorum imaginem. Quare cum illorum dogmata, quibus recentiores isti patrocinantur, damnat ac refellit Epiphanius, plenum gravitatis autoritatisque iudicium in eosdem ipsos pronuntiat.

p. 329. Τὴν οἰκονομίαν τῆς λατρείας.] Quid sit dicetur ad Expositionem Fidei.

N. iv. Καὶ ὅτι μὲν ἀρροσύνης ἐστίν.] Disputavit de ea quaestione copiosissime Baronius ad annum lviii, ubi difficillimum ex Hieronymi autoritate nodum dissolvit, qui in Epistola lxxxv. ad Evagrium nihil olim episcopus inter ac presbyteros fuisse discriminis affirmasse videtur.

N. v. *Ὁὐτω τῆς ἐκκλησίας λαβούσης.*] Qui ad Epiphanii mentem diligenter animum adiecerit, non dubitabit quin οὐτω pro οὐτω huic loco sit aptius.

N. vi. *Μασμαρῶθ ἔτινά ἐστι διωλιστήρια.*] Nullum eiusmodi vocabulum in scriptaris reperio. Proxima vox huic est מַזְמַרְרָת inter templi vasa, quae a Babyloniiis directa commemorantur Hierem. LI., 19. Sed non διωλιστήρας significat, verum φιάλας, apud LXX. Hieron. *Psalteria*. Alii *emuntoria*. Sane שמריים *faeces* sunt. Sed ab ea voce haud scio an מַזְמַרְרָת derivari possiat pro *colis*, quibus vinum defaecetur. Ita μεδικῶθ idem esse ac κιάθους nondum comperi: quam vocem lib. de Mens. et Pond. repetit, pag. 182., ut et antecedentem. Sed κιάθους vocat μεδικῶθ. Verum מַזְמַרְרָת a LXX. κιάθοι redduntur.

N. vii. Luculentus est hic Epiphanii locus, ex quo variorum rituum, quos catholica ac Romana ecclesia hodieque retinet, vetustas asseritur. Cujusmodi sunt certorum dierum ieiunia, preces pro mortuis et sanctorum perinde ac caeterorum fidelium commemorationes. De quibus aliisque compluribus agit in calce huius operis, in Expositione Fidei Catholicae. Quamobrem in illum ipsum locum opportunius conferretur, si quid ad illustrandam catholicorum dogmatam antiquitatem adnotandum videbitur.

AD HAERESIM LXXVI., QUAE EST ANOMOEORUM.

N. i. *Προαχθέντα διὰ τὴν αὐτοῦ.*] Constans est in ea opinione, quam supra proposuim, ut Aëtium, quem a Leontio Antiocheno caeteri diaconum ordinatum asserant, a Georgio Alexandrino id dignitatis consecutum existimet.

Πῶς μὲν τὴν νίτρον ἄπασαν ἐξέλαβε.] *Nitrariae egyptiae Aegyptiis*, ait Plinius lib. xxxi. cap. x. Hinc Nitria Aegypti praefectura, a nitri copia, ut refert Sozomenus lib. vi. cap. xxx. Horum igitur ac reliquorum vectigalium redemptor fuerat Georgius, quod ἐκλαβεῖν appellat Epiphanius: Neque enim aliter interpretari ista possumus.

Ὡς καὶ κλίνας ἐπενοήσας.] Quod a catholicis imperatoribus proba ac laudabili lege constitutum, Constantinopoli quidem maxime a Constantino. Nam a decanis et lecticariis publice elata sunt corpora, quos et κοπιατὰς et *vespillones* nominant, de quibus in calce operis huius. At Georgius Arianus, mortalium omnium sordidissimus, ex ea re lucrum ac comendium captabat.

Καὶ σιωπῶ τὰ ἄλλα λέγειν.] Verbum κομίζεσθαι aliter fortassis interpretandum quam ut in Latinis nostris exprimitur, nimirum quaestum ex re qualibet fecisse Georgium, utputa ex lantitiis et cupediis, quae Alexandriae vendebantur, maxime in εὐδαμόνων λαύρα de qua ad Arian. haer. dictum est, tum caeteris ex rebus. Quibus accedunt quae per summam crudelitatem exigebat. Nam Alexandrinorum episcoporum magna Alexandriae potestas fuit. De Dioscori Alexandrini itidem episcopi iniquis ac tyrannicis exactionibus multa sparsim extant in Chalced. Synodo.

N. iii. *Γεγονότες ἅμα Ἀστεριῶ τινι.*] De quo Socrates lib. i. cap. xxxvi. Sozom. lib. ii. cap. xxxi. Meminit et Athanasius lib. de Synodis. Hic quod in persecutione sacrificasset, ordinari, quod apprime cupiebat, non potuit. p. 300.

Ἔσταιρον ὅπ' αὐτῶν τῶν Ἀρειανῶν.] Ab iis videlicet episcopis, qui ex utroque concilio, Ariminensi ac Seleuciensi, Constantinopolim ad Constantinum missi erant, quibuscum disputavit Aëtius. Sozomenus lib. iv. cap. xxxi.

N. vii. *Ἀπὸ μὲν τοῦ Ἑβραϊκοῦ οὕτως.*] Hebraice ita concipitur: שְׁעָרִים יִבְנֶה גִּוֵי צְדִיק שׁוֹמֵר אֲמִנִּים יִצַר סִמּוּךְ הַצֹּר שְׁלֹרֵם שְׁלֹרֵם

כִּי בַךְ בַּטְחוּ בַיהוָה עַד־כִּי בֵּית יְהוָה צוּר יוֹכַמִּים. Ex quibus Hebraica Graece scripta corrigenda sunt. Velut pro οὐραβωτων leg. οὐραβω γωφ. Mox pro βετουβ leg. βετου. Pro ἀδδωθ, ἀδδὲ ὠδ. Item pro σωδωλεμιμ leg. σωρολεμιμ. In Graeco vero Aquilae pro φυλαξίς εἰρήνης, forte scribendum φυλάξις εἰρήνην.

N. x. Ἐπειδὴ ἐν καιρῷ τοῦ ἐπινεχθέντος.] Ex hoc Aëtii opusculo verissimum esse senties quod de eodem Socrates, Sozom. et paulo ante Epiphanius noster asseverabat, nempe sophisticis argutiis et cavillationibus fretum Aëtium fucum veritati fecisse. Sed cur Χρονίτας vocat eos a quibus damnatus est, nimirum Arianos ipsos? Epiphanius quidem in Responsione, dum Χρονιτων vocabulum in ipsos retorquet Anomoeos, atque catholicam ecclesiam temporalem dici non posse, quod ab aeterno fuerit, ita videtur accepisse, quasi Χρονίτας adversarios suos Aëtius appellaverit, quod illorum fides nova esset ac nuptera. Hoc utrum intellexerit Aëtius non facile dictu est. An potius Χρονίτας dixit, hoc est temporarios minimeque stabiles neque in suscepta fide constantes, qui ad imperatoris nutum et gratiam sese ac credulitatem suam accommodarent? Cuiusmodi Aca-cius, Eudoxius ac caeteri fuerunt qui Aëtium, cui hactenus faverant, metu imperatoris damnarunt. Sane πρόςκαιρος, *temporalis*, Matth. xiii., 21. appellatus illo, qui suscepto dei verbo in persecutione desciscit.

Confut. v. Ἐν τε ταῖς σοφίαις.] Ex hoc loco discant haeretici quod Epiphanius de iis libris iudicium fuerit, quos illi a canone reiiciunt, quos quidem tam hic quam alii veteres patres inter scripturae libros et θείας γραφάς recipiunt.

Confutat. xvii. Κἄν τε πνευματικῶς ἀνακρινόμενοι.] Quae parenthesi includi iussimus, ea loco suo dimota sunt et in tertio versu ad hunc modum reponenda: κἄν τε εἴποι: ὁ πνεῦμα ὄν, καὶ μονογενής.

AD HAERESIM LXXVII., DIMOERITARUM.

N. II. Δε' οὐ ἀνάγκη γέγονε.] Duplex illis temporibus habita synodus est, in qua error Apollinarii damnatus est. Prima Alexandriae ab Athanasio et Eusebio Vercellensi, postquam Iuliano imperante, Georgio ab Alexandrinis occiso, sedi suae restitutus est Athanasius, anno Christi ccclxii. Altera Romae sub Damaso, anno Christi ccclxxiii. Vide Annales Eccles. De hoc posteriori concilio, cuius recens cum haec scriberet Epiphanius memoria erat, eundem intelligendum existimo.

p. 331.

N. xv. Οὐκοῦν χρεῖαν ἔσχε.] Fuit haec Valentini opinio, Christum tanta frugalitate ac parsimonia usum esse, nihil ut egereret. Testatur idipsum Clemens Alexandr. iii. Strom., qui ex haeretici illius ad Agathopodem epistola ista profert: Ἦσθιον καὶ ἐπινεν ἰδίως, οὐκ ἀποδιδούς τὰ βρώματα τοιαύτη ἦν αὐτῷ ἐγκρατείας δόναμις, ὥστε φθαρῆναι τὴν τροφήν ἐν αὐτῷ.

N. xx. Ἐν οἷς καὶ Βιτάλιος ὁ ἐπίσκοπος.] Hic est Vitalis ille Meletii Antiocheni presbyter, qui a Flaviano desciscens se ad Apollinarem aggregavit, et quod insigni pietate praeditus esset, plerosque eundem in errorem impulit. Postea vero sectae suae episcopus est factus. De quo Sozomenus lib. vi. Vide et Gregorium Nazanz. Orat. lxi. ad Cledonium, ubi et huius et Apollinaristarum omnium versutiam detegit.

N. xxviii. Ἀνθρωπίνη ὑποδοχή.] Scriptum erat ἀνθρωπίνης, pro quo ἀνθρωπίνη nescio quis substituit. Leg. est autem Ἄννης, ut est in Regio. Ex quo libarius ἀνθρωπίνης verum esse credidit. Nam ἄννης pro ἀνθρωπίνης scribi assolet.

AD HAERESIM LXXVIII, ANTIDICOMARIANITARUM.

De Antidicomarianitarum dogmate, quod Iovinianus propugnabat, accurate disputat Hieronymus. Vide et Ambrosium cum aliis in locis, tum Epist. v. et vii. lib. i.

N. vii. Οὗτος μὲν γὰρ ὁ Ἰωσήφ.] De hac Epiphaniae sententia, et quinam domini fratres illi fuerint, copiosam habes disputationem in Apparatu ad Annales Ecclesiasticos num. ix. ac deinceps.

Ἐβλίαν ἐρμηνεύμενον τῆτος.] Melius quam Hegesippus apud Euseb. lib. ii. cap. xxiii. unde haec desumpta sunt, qui ὠβλίαν interpretatur περιοχὴν τοῦ λαοῦ καὶ δικαιοσύνην. Sed est Hebraice ארע, sive munitio dei.

N. ix. Τοῦ δὲ Ἡρώδου ἦν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ.] Falsum est Herodem illum, quo regnante passus est dominus, Archelai fuisse filium, multoque magis, quod et paulo post et initio operis huius, in calce Tomi prioris, affirmavit, Herodem Agrippam fuisse. Fuit enim Herodes Antipas Herodis magni filius, ut ad illum locum observatum est.

N. xi. Ἀλλὰ μὴ τοῦτο στραφῆ εἰς βλάβην.] Συνεισάκτους, hoc est contubernales clericorum feminas, quas *extraneas* Latini vocant, damnarunt veteres PP. ac saepius veteres synodi, ut Nicaena Can. iii., Carthaginensis iii. Can. xvii., Arelantensis ii. Can. iii., Toletana iv. Can. xlii., Basilius Epist. ad Greg., quae canonica a Balsamone censetur, pag. 1022., Antiochena synodus in epistola contra Paulum Samosat. apud Euseb. lib. vii. cap. xxiv. τὰς δὲ Συνεισάκτους αὐτοῦ γυναῖκας, ὡς Ἀντιοχείς ὀνομάζουσι etc. Easdem et insequitur Noster in Haer. lxiij. num. ii. τὰς ἀγαπητὰς λεγομένας συνεισάκτους γυναῖκας. Hieronymus passim traducit, maxime ad Eustochium Epist. xxii. : *Unde in ecclesiarum agapitarum pestis introiit? Unde sine nuptiis aliud nomen uzorum? imo unde norum concubinarum genus?* Cavenda vero Mariani Victorii ad hunc Hieronymi locum observatio, qui agapetas a Christianis conviviis, quas ἀγάπας nominant, derivatas censet, quod est ridiculum.

Φασὶ τὴν λείαν.] Fabulam hanc plerique refellunt. Aristoteles ecce lib. vi. p 332. Histor. cap. xxxi. : Ὁ δὲ λεχθεὶς μῦθος περὶ τοῦ ἐκβάλλειν τὰς ὑστῆρας τίκοντα, ληρώδης ἐστὶ· συνειτῆθη δὲ ἐκ τοῦ σπανίου εἶναι τοὺς λέοντας, ἀποροῦντος τὴν αἰτίαν τοῦ τὸν μῦθον συνθέντος. Sed et Philostratus et alii.

N. iii. Μόνον τούτω τῇ Ἰακώβω.] Idem narrat Haer. xxix., num. iv., ubi et totam Iacobi historiam recenset, cuius autor Hegesippus apud Eusebium lib. ii. cap. xxiii., qui id veteribus persuasit, ut Hieronymo lib. de Scriptt. Eccles. Sed multa sunt in historia illa, quae nonnullis displicent. Scaliger vero in Animad. ad annum mclxxvii. tanquam inanem fabulam respuit. Reprehensionis capita haec fere sunt. Quod Iacobo soli scribit Hegesippus in sancta sanctorum ingredi licuisse. Atqui uni summo pontifici, idque semel in anno, concessum erat. Iacobus autem ne Levita quidem erat. Deinde quia caussa cor eius τὰ ἅγια permissus sit aditus, haec affertur, quod lineis vestibus, non laneis, uteretur. Hoc autem solis sacerdotibus, cum sacris operabantur, licitum fuit. Tertio gentes ait cum Iudaeis convenisse, quod absurdum est; neque enim gentiles ad ullum Iudaeorum festum confuebant. Quemadmodum et illud falsum quod xii tribus adfuisse dicit, cum per illud tempus duae tantum forent, reliquae x pridem in captivitatem abductae. Quarto Osanna refert a Iudaeis acclamatum, quod in scenopagia solum clamabant, cum ramos ex arboribus defringent. Quinto Iaco-

bum Nazaraeum extitisse dicit ideoque carnibus ac vino temperasse. Ergo neque paschalem agnum, neque poculum extrema illa coena sumpsit. Caetera nihil moror. Nec diffiteor nonnulla vel ab Hegesippo prodita, vel ab aliis inserta, quae parum probabilia videantur. Sed totam ipsam historiam nego propterea dammandam esse. Nam pleraque in illa vera sunt, aut veris certe simillima, quaedam subabsurda, praesertim quae ab aliis addita fuerunt. Quae autem opponuntur a Scaligero non magnum momentum ad illius infringendam auctoritatem afferunt. Primum illud est de Sanctis Sanctorum, quae apud Hegesippum tantammodo sunt ἄγια. Τοῦτω μόνω, inquit, ἐξῆν εἰς τὰ ἄγια εἰσεύναι. *Licebat, inquit, illi soli in sancta ingredi*, non utique Sancta Sanctorum, sive arcana illa sanctioraque penetralia, quae soli pontifici semel quotannis patebant, sed quae sancta simpliciter nominatur, in quibus mensa et panes propositi ac candelabrum et altare suffitus; quem in locum sacerdotēs quotidie ingredi solebant. Huc igitur si Iacobus admissus est, qui nec Levita, nedum sacerdos esset, singularis honor est sanctitati illius habitus. Cum autem factum esse tam vetusti et graves auctores asserant, cur factum sit mirandum, vel quaerendum magis est, quam de praestantissimorum virorum auctoritate dubitandum. Ac cum Hegesippus ἄγια sola commemorasset, caeteri τῶν ἁγίων addiderunt, ut Epiphanius hoc loco et doctissimus Hieronymus in Catalogo. Sed τὰ ἄγια τῶν ἁγίων saepe pro ἁγίοις et exteriori domo, hoc est **היריב** usurpantur, nec solum pro **דביר**, sive intimis adytis. Sic apud Epiphanium lib. de XII. gemmis, cap. de Adamante: τοῦτον δὲ ἐφόρει ὁ ἀρχιερεὺς ὅτε εἰσέρχεται εἰς τὰ ἄγια τῶν ἁγίων: τρις δὲ τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰσέρχεται, τῇ ἑορτῇ τοῦ πάσχα, τῆς πεντηκοστῆς, καὶ τῆς σκηνοπηγίας. Hoc loco τὰ ἄγια τῶν ἁγίων primam illam templi interioris ac tecti partem significant. Quia neque ter quotannis penetrare illud sacrosanctum adibat, sed duntaxat semel, et cum ingrederetur, pectorale gemmatum ac reliquum omnem ponebat ornatum, et tunica linea lineisque femoralibus, zona, cidari lineis utebatur. Non aliter τὰ ἄγια τῶν ἁγίων appellat Chrysostomus Orat. LXII. Tomo VI. edit. Savil. pag. 644.: Ἐνεδύσατο ὁ ἀρχιερεὺς εἰσιὼν εἰς τὰ ἄγια τῶν ἁγίων ποδήρη, τοῦτέστιν ἱμάτιον ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν ἀπεωρισμένον, ἐπωμίδα, ζώνην, περισκελῆ, πέταλον χρυσοῦν, τιάραν, τοῦτέστι κυρβασίαν, τὸ λόγιον ἐπὶ τοῦ στήθους etc. Ita Fronto noster emendavit. Nam pro τιάραν perperam legitur τί ἄρα, et pro κυρβασίαν, κορυβάντιον. Ob eam, quam dixi, causam τὰ ἄγια τῶν ἁγίων Chrysostomo non alia sunt quam τὰ ἄγια, quomodo et apud Hegesippum et Hieronymum. Epiphanius vero hac excusatione uti non potest, quia de suo perperam adtexuit, ἄπαξ τοῦ ἔτους, quod summo sacerdoti peculiare fuit, ut semel in Sancta Sanctorum ingrederetur. Iacobo vero ob excellentem vitae sanctimoniam concessum est, ut ad sancta perveniret, cum alioqui vulgo linea stola vestiretur. De gentilibus absurdum est negare illos cum aliis temporibus, ac Iudaeorum solennibus, tum azymorum diebus, quod festum longe apud Iudaeos celeberrimum fuit, Hierosolyma confluisse. Ne longe exempla petamus, Ioann. XII., 20. Gentiles illis ipsis solennibus adorandi causa conveniunt: *Erant autem quidam gentiles ex iis, qui ascenderant, ut adorarent in die festo*. Nam de XII tribubus quam inepte praescribit Scaliger! imo propemodum impie. Si enim vere colligit, eadem ratione hallucinatum Iacobum apostolum excipere potest, qui canonicae epistolae ita praefatus est: *Iacobus dei et domini nostri Iesu Christi servus, duodecim tribubus, quae sunt in dispersione, salutem*. Item Act. XX., 6. Paulus ita loquitur: *Et nunc in spe, quae ad patres nostros re-promissionis facta est a deo, isto iudicio subiectus, in quam duodecim tribus nostrae nocte ac die deservientes sperant pervenire*. Quamvis enim abductae decem

p. 338.

tribus essent, non pauci tamen ex illis vel duabus aliis tribubus immisti, vel ut-
cunque liberati manserunt. Quod ad acclamatam Osaana pertinet, fieri potest
uti ramos ad publicam testificandam laetitiam poposcerint et ad eos defringendos
esse invicem hortati sint. Postremum de Nazaraeorum instituto levissimum est.
Neque enim Nazaraei illi perpetui carnibus sic abstinnerunt, ut non paschali agno
vescerentur, cum idipsum lex tam accurate praeciperet, sed in communi scilicet
quotidianoque victu illis abstinebant, ut et vino ac siccera.

Ἐπειδήπερ αἱ δύο φολαί.] Hoc alibi refutatum a nobis est.

[Ἀπὸ τοῦ ὄρμασθῆναι αὐτὴν αὐτῶ.] Conieceram ἀρμοσθῆναι pro ὄρμασθῆναι le- p. 463
gendam esse. Unde et ἀρμοστὴν pro ὄρμαστὸν num. xvi. pag. 1048. rescribendum
foret. Veram nihil omnino mutandum. Apparet enim vocem quandam fuisse
Graecis illius temporis usitatam. Quam et in illa Oratione postea reperi, quae
ψευδεπιγράως Eriphanίω τριβυλιτῶν, de laudibus B. Virginis, tomo II. editiōnis
hujus, pag. 292., c. 5. ὁρμάστατο τὴν παρθένον εἰς τὸν μονογενῆ υἱὸν: *despondit coe-*
lestis pater filio suo Virginem. Igitur ὄρμασθασι idem erit ac *despondere*, ὄρμα-
στὸς, *oponus*: quod alibi non legeram.]

N. XIV. Οὗτος ὁ Ἰάκωβος καὶ πέταλον.] Ita Haer. XXI. num. IV. ἀλλὰ καὶ πέ- p. 333
ταλον ἐκ τῆς κεφαλῆς ἐξῆν αὐτῶ φέρειν. Quod de summi pontificis πέταλω ac-
cepisse videtur. Perperam id quidem: quod alioqui de Christianorum pontificum
insigni credible est, et de Ioanne evangelista testatum reliquit Polycrates apud
Euseb. lib. V. cap. XIII. ὃς ἐγενήθη ἱερεὺς τὸ πέταλον πεφορεκῶς. De Iacobo haud
scio an quispriam prodiderit. Nam quos Haeresi XXI. citat Eriphanus de Ioanne,
non Iacobo ista scripserunt.

Βιόσας μετὰ τὴν τοῦ σωτῆρος.] Eusebius in Chronico Iacobum scribit anno
Neronis VII. lapidibus obrutum fuisse; quod et Hieron. in Catalogo sequitur, qui
XXX annis illum sedisse refert. Non igitur accuratus est annorum apud Eripha- p. 334
nium numerus.

N. XV. Τὶ δὲ ὠφέλησεν ἡμᾶς.] Leopardus lib. XIX. Emendationum cap. II. pro
κερὶ τοῦ ζητεῖν, περιττὸν legit.

N. XXIII. Τὴν Θέρμουτιν τὴν θυγατέρα.] Amenophin regem illum Aegypti
nominat, sub quo Moses natus est, in quo Eusebii Chronicon secutus est.

N. XXIV. Ὁ κληρὸς αὐτῶν ἐν μακαριότητι.] Ex hoc loco manifestum est, san-
ctorum, ubi ex hac vita discesserint, animas coelesti felicitate perfrui, neque su-
premium Iudicii tempus expectare.

AD HAERESIM LXXIX., COLLYRIDIANORUM.

N. I. Ἐν ἡμέρα τινὲ φανερά.] Φανερός idem est ac certus. Qua in significa-
tione saepe in Chalcedonensi concilio usurpari solet.

N. III. Καὶ οὐ μὲν διακονισσῶν.] De diaconissis in fine operis agetur.

N. VII. Οὐ τὴν καλομένην.] Huius Rufi matris meminit Paulus ad Rom. p. 334
xvi., 13. *Salutate Rufum electum in domino, et matrem eius, et meam.*

N. VIII. Οἶδασι οὐ τόποι Μαγδουλων.] Cornarius inepte: *Noverunt loci ho-*
rum aedificiorum corpora suscipere ad putrefactionem. Loci enim proprium no-
nomen est Μάγδουλα. Atque hoc Iampridem Leopardus animadvertit lib. XIX.
Emend. cap. II. Qui quidem nescio quid cogitans pro σῆψιν mavult σέψιν, hoc est
adorationem et cultum. Quod ab huius loci sensu tam alienum est, nihil ut magis
esse possit.

AD HAERESIM LXXX., QVAE EST MASSALIANORUM.

N. I. *Μασσαλιανὸι δὲ οὗτοι καλοῦνται.*] Theodoretus lib. iv. Histor. cap. x. et lib. iv. contra Haereses, *Μεσσαλιανούς* Graeco *Εὐχίτας* appellari scribit, et *Ἐυθουσιαστὰς*, quod afflatu daemonis correpti vim illam esse spiritus sancti mentirentur. Iidem et *Adelphiani* ab Adelphio, quem Flavianus Antiochenus damnavit, et *Εὐφημίται*. Vide Theodoretum, et Photium num. LII. Qui in concilio Side in Pamphylia celebrato condemnatos esse dicit, pluraque ad idem institutum refert. Origo vero appellationis illius ab Hebraica voce deducitur. Nam **מַסְסַלְיָא** est orare, preces fundere. Unde **מַסְסַלְיָא** *οἱ εὐχόμενοι*. Ac proinde *Μεσσαλιανός* per ε, quae est forma Benoni.

^{p. 335.} *Ἦσαν δὲ πρὸ χρόνου τινός.*] Duplex Massalianorum genus distinguitur. Nam alii erant antiquiores merique gentiles, alii ab istis propagati Christianum nomen usurpabant. De superiorum vetustate certo pronunciarum non potest. Nam Epiphanius locus iste ambiguitate non vacat, quae in interpunctione consistit. Etenim suspicari possumus ita haec esse continuanda: *ἦσαν δὲ πρὸ χρόνου τινός ὡς ἀπὸ τῶν καιρῶν Κωνσταντίου, καὶ δεῦρο ἄλλοι πάλιν Εὐφημίται*. Atque hoc pacto priores, qui et gentiles, Constantii fere temporibus prodierint, alteri vero, tanquam istorum propagine, paulo ante quam haec Epiphanius commentaretur, emergerant. Verum cum non modo Frobeniana editio, sed etiam calamo exarati codices atque ipsa Cornarii interpretatio ante vocem *ἄλλοι* et post *δεῦρο* interpunctionem adhibeant, existimandum est alteros istos, qui inter gentiles potius numerandi sunt, quorumque ad similitudinem posteriores expressi sunt, vetustiores exitisse, ac tum demum sub Constantii tempora Semichristianos illos exortos fuisse. Theodoretus in Histor. Eccles. imperatoribus Valentiniano et Valente Messalianos prodiisse scribit. In quo ab Epiphanio non discrepat. Hic enim *ὡς ἀπὸ τῶν καιρῶν Κωνσταντίου, πλατυκῶς καὶ ἀπορητικῶς* scribit, quod ad initia Valentiniani potest extendi. Quod si prior illa interpungendi ratio magis ardeat, tum ita conciliari ista poterunt, ut Messaliani superiores Constantii, posteriores Valentiniani temporibus ortum habuerint.

Iosephus Scaliger Elenchi cap. xxviii. Massalianos *Essaeos* appellatos esse putat, et ab iis Massalianorum propagatam haeresin. Nam Esseni *Ἰσῆται* apud Philonem et Eusebium nominantur. At **מַסְסַלְיָא** Iudaice est *ἐσῆτης, εὐχίτης, προσευχόμενος*. Coniecturam adstruunt pleraque Massalianorum instituta cum Essenis communia, ut praeter assiduitatem orandi, proseucharum usus et in eas stati conventus, tum *ἀντίφωνα* et *ὄδα*. Accedit quod Messaliani, ut et Essaei, suis se bonis abdicabant. Igitur partim Iudaeos fuisse statuit, quod ab Essenis oriundi, partim quod Pseudochristiani se illis admiscuissent, negat fuisse. Nam inter caetera mendici erant, quales veri Iudaei non erant, propter τὸ φιλάλληλον eorum, quod divites non patiuntur tenuiores mendicare aut esurire. Haec Scaliger; quae a Serrario nostro in Minervali merito confutantur. Est enim fallacissima nominis coniectura, caetera vero leviora quam ut nos ab Epiphanius auctoritate dimoveant. Sed illud sane ridiculum, quod mendicos negat fuisse Iudaeos. Cum in evangelii et actibus apostolorum exempla mendicorum sint plurima, interque caeteros mendici Lazari, quem verum Iudaeum exitisse inficari nemo potest. Sed de his copiose Serrarius.

Μηδὲν μὴδὲν προσκυνοῦντες.] Forte *μηδὲν δέ*.

Τινὰς δὲ οἴκου ἐαυτοῖς κατασκευάσαντες.] *Φόρος* a recentioribus Graecis forum

appellatur, sive ampla et ingens area subdivalis et ὑπαίθρος. Cuiusmodi proseuchas fuisse docet Epiphanius. Erant loca quaedam aperta ac sine tecto, in quae orandi caussa conveniebant. Tritus est Iuvenalis ille versus e Sat. III.

Ede ubi consistas, in qua te quaero proseucha.

Ad quem vetus scholiastes locum esse memorat ad quem *convenire solebant mendici ad stipem petendam: alii tabernam, in qua pauperes vivant.* Addit: *et proseucha locus Iudaeorum ubi erant.* Extat ea vox multis in locis apud Philonem in Flaccum et Caium, Iosephum lib. de Vita sua. Romae quidem, ubi frequentes erant Iudaei et vero mendicantes, proseuchae complures fuerunt. Nam et eadem in Satyra Iuvenalis occupata illorum habitationibus, et, ut credibile est, proseuchis sacra quondam fuisse loca conqueritur.

*Nunc sacri fontis nomen et delubra locantur
Iudaeis, quorum cophinus foenumque suppellex.
Omnis enim populo mercedem pendere iussa est
Arbor, et eiectis mendicat silva Camoenis.*

p. 336.

Mendicitatem ergo Iudaeorum exagitat; utique verorum. Quod ne dabium sit, vel hic Martialis versus argumento esse potest.

A matre doctus nec rogare Iudaeus.

Adeo falsum est non mendicasse Iudaeos. Idem Iuvenalis Sat. VI.

*Cum dedit illa locum, cum phino foenoque relictiis
Arcanam Iudaea tremens immurmurat aurem
Interpres legum Solymarum et magna sacerdos
Arboria.*

Quem locum enarrans vetus ille scholiastes multa suo more nugatur et nescio quid de hortis garrit, quod a cophino foenoque nimis alienum est. Nec melioris notae est quod adiicit, supellectilem hanc esse, ubi pulmentaria sua et aquam calidam die sabbati servare consueverant. Est illud quidem verum, Iudaeos sabbati religione prohibitos ne cibaria coquerent ea pridie sub vesperam praeparasse, unde parasceve dicta. Verum aquam ab illis calidam in sequentem diem in foeno potuisse servari, id vero ridiculum est. Quin et illud observavimus, Iudaeos sabbatis calidis potionibus abstinnisse. Indicat hoc Iustinus dialogo cum Tryphone quem ita compellat: μηδ' ὅτι θερμὸν πίνομεν ἐν ταῖς σάββασι δεινὸν ἡγέσθε: *Neque quod aquam calidam sabbatis bibamus succenseat.* Irasci vetat Iudaeum, quod per sabbata calidam potionem adhiberent. Ergo Iudaei aliter instituerant. Verum reclamant Ignatius, qui Epist. III. ad Magn. contrarium indicat: Ἄλλ' ἕκαστος ἡμῶν σαββατιζέτω πνευματικῶς, μελέτη νόμου χαίρων, οὐ σώματος ἀνέσει, δημιουργίαν θεοῦ θαυμάζων, οὐχ ἔωλα ἐσθίων, καὶ γλιτὰρ πίνων, καὶ μεματημένα βαδίζων, καὶ ὄρχησει καὶ πρότος νοῖν οὐκ ἔχουσι χαίρων. Ergo Iudaeorum et Sabbatariorum erat γλιτὰρ πίνειν, cum tamen ignem nisi aegrorum caussa non liceret accendere; ut in Tract. de Sabbato Thalmudistae docent, et R. Maimon I. parte Iad de Sabbato.

Ἵτι, φησὶν, ἐδόκει τόπος προσευχῆς εἶναι.] Apud D. Lucam, ὅπου ἐνομιζέτο προσευχῆ εἶναι. Ubi προσευχῆν pro loco ipso plerique accipiunt.

N. II. Τροπάρια τινα κατασκευάσαντες.] Non aliam vocabulo huic notionem attribuere potuimus quam ut ἀπὸ τῆς τρόπος, quae carinam vox significat, derivaretur. Nisi forte τοπάρια pro angustis parvisque locis legendum fuerit.

Καταλεγμάτια τινα.] Cornar. καταλλημάτια. Est enim κατάλλημα carmen, sive canticum aut celeuma. Hieron. in cap. XXV. Hieremiae, com. 30. celeuma scribit a Symmacho verti κατάλλημα, ab Aquila λαμόν; nempe a pausa, unde

pausarii dicti sunt of κλιωσταί, symphoniaci pueri. Seneca Epist. lvi. *Sed iam me sic ad omnia ista duravi, ut audire vel pausarium possim voce acerbissima remigibus modos dantem.*

N. vi. Καὶ γὰρ ἐξ αὐτῶν.] Imo nonnunquam id clericis veterum conciliorum p. 337. canonibus praescriptum; ut Carthag. iv. Can. li. *Clericus quantumlibet verbo dei eruditus artificio victum quaerat.* De monachis vero multo idipsum magis affirmat Augustinus libro singulari de ea re scripto.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλῃ τύπῳ.] Meminit in Ancorato.

N. vii. Καὶ περὶ μὲν ὄν τοῦ γενεῖου.] Locus est lib. i. Constitut. Apost. cap. iii. Notus est concilii Carthag. Canon. xlii. *Clericus nec comam nectat, nec barbam radat.* Vide quae in Annal. Eccles. ad a. lviii. fuse disseruntur.

AD FIDEI EXPOSITIONEM.

N. iv. Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἕξ δεκάδων.] De numeri senarii perfectione agit Vitruvius lib. iii. cap. i. Idem numerus decies multiplicatus in lx. reginarum numero comprehenditur, quod hoc loco vult Epiph. Sed nonnihil, ut ad oram adnotatum est, desiderari videtur.

Ἐνθεν γὰρ τὸ ἑξαγωνιατόν.] Boëthius lib. de Arith. cap. xv. de Hexagonis eorumque generationibus agens scribit hunc in modum produci, si numerus naturali ordine disposeris:

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.

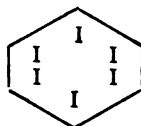
Tum intermissis tribus eos coniungas, qui se quaternario transeunt, et erunt quidem eorum radices et fundamenta. Ex quibus iunctis omnes hexagoni nascuntur.

1. 5. 9. 13. 17. 21.

Et ad eundem ordinem consequentes, atque ab his sex angulorum formae nascuntur.

6. 15. 28. 45. 66.

Διὰ τὸ τετραγῆ ἔχειν.] Haec ex sequente figura perspicua sunt.

Nam quadrangulus medius inter duas unitates interceptus est.

N. ix. Ἀναξιμένης ὁ τοῦ Εὐρυστάτου.] Corn. ex Laërtio Εὐρυστράτου.

Σωκράτης ὁ τοῦ Ἐλμάγλου.] Barbara vox.

Pag. 1090. vers. 2. Καὶ τὴν ψυχὴν ἐνδεδέχθειαν.] Ita apud Aristotelem Cicero legerat, non ἐντελέθειαν.

Vers. 5A. Ἐλεγε δὲ καὶ μετὰ χωρισμόν.] Mutila ac suspensa est oratio. Forte illud voluit: Animas ex opinione Stoicorum corporibus solutas aliquandiu perseverare ac paulatim evanescere.

Κλεάνθης τὸ ἀγαθόν.] Itane Stoicae sectae columen veluti Circaeo pocalo repente factus est Epicuri de grege porcus? Non opinor. Quare aut falsus est Epiphanius, aut horum verborum iste sensus est: *Nullam nisi in honestate voluptatem inesse dicebat.* Eodem modo castigandum quod sequitur, Chrysippum finem ἐν τῷ ἥδοναθαι posuisse.

Pag. 1091. vers. πρώ. Πάλιν ἔλεγε μὴ εἶναι θεούς.] Imo esse deos quidem p. 338. minime negabat, sed rerum humanarum securos ac feriatos esse iubebat. Lucetius lib. i.

*Omnia enim per se diem natura necesse est
Immortali aeo summa cum pace fruatur
Semota ab nostris rebus, seiunctaque longe.
Nam privata dolore omni, privata periculis
Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri,
Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira.*

[Ἐβδομήζοντα δύο μὲν ἀγῶνι φιλοσοφίαι.] Mirum tot apud Indos philosophorum sectas extitisse; quod nescio an alius prodiderit. Strabo lib. xv. de Indorum sectis agit accurate, quas ad duo capita revocat, Brachmanas et Germanas. Sciendum est autem Epiphanium ἀρέσει; sive sectas appellare instituta vivendi ac diversos gentium ritus, cuiusmodi innumerabiles confici potuerunt.

N. x. Ἡ ὀκτώσι ἐν τοῖς Δαυνίαις.] Quos hic Daunidas intelligat divinandum est. Non enim ad Daunos, opinor, Italiae populum par est referri. Iam Zinchi, sive Zicchi, ad Pontum Euxinum in Sarmatia Asiatica collocantur ab Ariano. Gelli utrum Geloni sint non liquet. Gelli quidem in Mamertini Panegyri. ad Maximianum populi quidam censentur, ut observat Ortelius.

Ἔσα τε ἄλλα, τὰ τε ἐν Ἐλευσίνι.] Pauca ex infinitis Eleusiniorum ritibus ac ceremoniis expressit e Clemente in Protrept. quem tu consule, ut et Arnobium, aliosque tam veteres quam recentiores qui de Cereris mysteriis diligentissime scripserunt. Et nos in Themistianis Notis haud pauca contulimus. Quae adeo nonnullis persuasimus, ut sine ulla cuiusquam mentione tanquam vulgata et in confesso apud omnes posita, quae sine dubio ex nostris illis hauserant, suis commentariis illigarint. Quod tantum abest ut moleste feramus, ut gratiam illis etiam ultro debeamus, quod quae primum a nobis comperta timide ac diffidenter proposita illis erant, ea pro veteribus ac receptis habuerint, observationique nostrae pondus et auctoritatem adiecerint. Inter ea porro non minimum illud fuit, quod adversus Scaligerum validissime probavimus, mysteria Cereris non quinquennialia, sed annua fuisse. Cuius rei fidem a nuperis illis scriptoribus expressam esse non mediocriter gaudemus. Paulo ante quid sint Μαγαρίζουσαι γυναῖκες amplius quaerendum. Caelius Rhodig. lib. xv. cap. ix. certaminis cuiusdam Megarensis meminit, sed quod inter pueros, non mulieres, peragebatur, quinam suavius amantem esset osculatus. Cogitent eruditi.

Ἔσα τε ἄλλα ἐν Πυθίαις.] Pythia certamina, quemadmodum Olympica, quinquennialia erant, ut Pindari scholiastes docet. Celebrabantur autem inaeque vere, non praecipitante, ut falso Scaliger lib. i. de Emend. Temp. scripsit. Hoc est Elaphebolione mense, qui Martio fere respondet, non Thargelione, quod alio in opere confirmabitur; ut et illud, commissos eosdem esse ludos anno secundo tetraëteridis Olympicae, non, ut Scaliger putat, anno tertio.

Καὶ ἔσοι τὸν φαλλὸν ἀναστρέφοντας.] Quod ab Aegyptiis manavit et Osiridis sacris. Diodorus lib. i. Sed pro φαλαρίζουσαι forte φαλλίζουσαι reponendum. Vide sis Euseb. lib. ii. de Praepar., qui cum de plerisque, quae hoc loco commemorantur, superstitiosis veterum ritibus agit uberrime, tum quas plerique latere sub illis allegorias asseverabant, erudite refellit. Quae dum forte percurro, locus quidam incidit coniectura, ut opinor, nostra, luci ac verae sententiae restitutus. Is est pag. 53. vers. θεῖον, ubi ita loquitur. Ὡς ἄρα καὶ ἡ θαυμαστὴ καὶ ἀκόρητος φυσιογία τῆς Ἑλληνικῆς θεολογίας θεῖον μὲν οὐδὲν, οὐδὲ τι μέγα καὶ θεοπρεπὲς καὶ τῆς ἀναστάσεως ἄξιον ἐπήγετο. Scribo καὶ τῆς ἀναστάσεως ἄξιον, hoc est promissione dignam, translatione a praecognitionibus ducta, aut iis omnibus qui verba facturi elata manu silentium indicunt. Sic mythologi isti multa et praecleara

p. 339.

minantes ineptissimi sunt, neque quicquam tanto dignum hiatu promissores isti ferunt.

Καὶ τὴν κρεινωμίαν μιοῦντες.] In sacris et initiis Cereris multa certis ritibus adumbrari solebant, quae ad Bacchum pertinebant. Cuiusmodi erat illius laniatio. De qua Clemens Alex. agit in Protrept.

Εὐδίζοντες τὸ, οὐά, οὐά.] Acclamationes istae in laetitia et hilaritate frequenter usurpatae. Unde Ovatio deducta. Xiphilinus in Nerone scribit Romae Olympionicae Neroni acclamatum esse: Ὀλυμπιονίκα οὐά, Πυθιονίκα οὐά.

Εὐα γὰρ κατὰ τὴν ψιλὴν.] Mihi nulla vox occurrit eiusmodi quae mulierem Hebraice significet. At נִינְיָן idem est ac serpens, quod vocabulum per densissimam aspirationem effertur, nimirum נִי: ut et Evae nomen נִינְיָן. Verum LXX. Εὐαν tenui spiritu reddiderunt. Quo nisi fallor respexit Epiphanius. Unde et κατὰ τὴν ψιλὴν ἀπόδοσιν, id est tenui spiritu redditum dixit, nempe ad LXX Seniorum ἀπόδοσιν et translationem alludens. Egregius est autem hic Epiphanii locus ad earum vocum explicandam originem quae in Bacchi sacris usurpabantur, Evan, Evoe, Euhye etc. Quarum interpretationes sane ridiculas critici ac mythologi solent afferre. Vera autem haec est ratio, quam hic noster innuit, a serpentibus, qui illis in sacris colebantur, ea derivata vocabula. Quod quidem ex Eusebio transtulit, qui lib. II. de Praepar. pag. 39. Αὐτίκα γοῦν, inquit, κατὰ τὴν ἀκριβῆ τῶν Ἑβραίων φωνὴν τὸ ὄνομα τὸ Εὐα δασυνόμενον ἐρμηνεύεται ὄφις θήλεια.

N. XI. Καὶ τῶν καταλιζόντων.] Cornarius πατταλιζόντων in codice suo legisse videtur. Vertit enim *perticas gestantium*, quomodo in Regio invenimus. Sed quinam sunt οἱ πατταλιζόντες? An iidem ac φαλλοφόροι?

N. XII. Παρὰ δὲ Αἴγυπτίους προφήται.] De triplici sacerdotum apud Aegyptios genere vide quae ad Synesium in Encomio Calvitii et libris de Provid. olim observavimus.

Ἱεροφάνται τε, καὶ νεωκόρων.] Distinguenda hoc modo ista sunt Ἱεροφάνται τε, καὶ νεωκόροι. Κυνικῶν τε πλήθος etc.

N. XIII. Ἄλλοι τε πάλιν ἐν τῇ Ἑλλάδι.] Non magis inter haereses ac sectas referri merentur Abii ac Mysi, quam omnes orbis totius populi, quorum vel absoni vel a caeteris discrepantes sunt ritus institutaque vivendi.

Ἐτεροι δὲ δοκοῦντες νεανιεῦσθαι.] De haereticis cum ecclesia reconciliandis p. 340. varie a conciliis ac patribus pronuntiatum accepimus. Nam qui baptismi formam, quam ab ecclesia catholica traditam acceperant, integram retinerent, horum baptismus pro vero ab ecclesia receptus est; neque qui ab illorum grege ad communionem catholicae fidei reverterentur denuo baptizati sunt. Caeteri, qui usitatam ab ecclesia formam corruperant, pro ethnicis habiti sunt, nec sine baptismo, qui ex illorum partibus transfugerant, inter catholicos admissi. Ita Paulianistas, hoc est Pauli Samosateni στασιώτας, rebaptizari Nicaena synodus iussit, Can. XIX., quod et Augustinus haer. XLIV. decretum ideo refert, quod regulam baptismatis non teneant. At Catharos, id est Novatianos, eadem synodus rebaptizari non iussit, Can. VIII., sed illorum clericos χειροτεθειμένους in clero manere. Constantinopolitanum vero primum et Oecumenicum secundum Can. VII. Arianos, Macedonianos, Sabbatianos, Novatianos, Quartadecimanos, sive Tetraditas, et Apollinaristas rebaptizari vetat, Eunomianos iubet, τοὺς εἰς μίαν κατάδυσιν βαπτίζομένους. Iubet et Montanistas, sive Cataphrygas, et Sabellianos caeterosque omnes haereticos. De Cataphrygibus consentit et Laodicena synodus Can. VIII. De Arianis vero concilium Arelat. I. ita sanxit, ut ex iis qui propriis lege sua stantur, denuo baptizentur; quod si in patre et filio et spiritu sancto baptizati fue-

rint, manus tantum eis imponantur, ut accipiant spiritum sanctum. At August. lib. iii. de Bapt. contra Donatistas cap. xv.: *Quamobrem si evangelicis, inquit, verbis in nomine patris et filii et spiritus sancti Marcion baptismum consecravit, integrum erat sacramentum, quamvis eius fides sub eisdem verbis aliud opinantis, quam catholica veritas docet, non esset integra, sed fabulosis falsitatibus inquinata. Nam sub eisdem verbis, id est in nomine patris et filii et spiritus sancti, non solum Marcion, aut Valentinus, aut Arius, aut Eunomius, sed ipsi carnales parvuli ecclesiae, de quibus dicebat apostolus: non potui loqui vobis, quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, si possent singuli diligenter interrogari, tot diversitates opinionum fortassis, quot homines numerarentur.* Postremo Basilius in Epistola ad Amphiloichium Can. xlvi. Encratitas, Saecophoros et Apotaotitas denuo baptizandos esse censet ipse quidem. Sin est, ut Amphiloichius, perinde ac Romani, οικονομίας εννεκα, τὸ τοῦ ἀναβαπτισμοῦ respuat, nihilominus rationem suam valere pronunciat. Qua de re synodi decretum expectandum. Idem autem Can. i. eo propendere videtur ut haereticos omnes iterato baptizandos esse decernat. Nam aliud esse dicit haeresin, aliud schisma, aliud παρασυναγωγὴν. Haereticis est quae contrarium aliquem fidei tuetur errorem. Schisma vero dissidium est ob ecclesiasticas quasdam controversias exortum. At παρασυναγωγῇ, cum contumaces presbyteri aut episcopi, aut etiam laici non legitimos conventus habent. Iam qui ex schismate aut παρασυναγωγῇ ad ecclesiam revertuntur, ex maiorum traditione sine baptismo recipiendos esse definit. Haereticos autem denuo baptizandos. Quamquam, inquit, Cyprianus et Firmilianus omnes tam haereticos quam schismaticos rebaptizandos esse censuerant, quod, cum se ab ecclesiae communione seiunxerint, interrupta sit in illis spiritus sancti gratia, nec eam in caeteros amplius possint transfundere. Διὸ ὡς παρὰ λαϊκῶν βαπτίζομένους τοὺς παρ' αὐτῶν ἐκέλευσαν ἐρχομένους ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν τῷ ἀληθινῷ βαπτίσματι τῷ τῆς ἐκκλησίας ἀνακαθαίρεσθαι: *Propterea sic illos tanquam a laicis baptizatos, denuo iusserunt, cum ad ecclesiam redirent, vero ecclesiae baptismo purgari.* Mox subiicit, Ἐπειδὴ δὲ ὄλως ἔδοξέ τισι τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν, οικονομίας εννεκα τῶν πολλῶν, δεχθῆναι αὐτῶν τὸ βάπτισμα, ἔστω δεκτόν: *Quoniam autem Asianis quibusdam placuit, pacis ac concordiae gratia id remitti oportere, ut eorum baptismum recipere, esto receptum.* Sed Encratitas rebaptizandos esse nominatim statuit: ἐὰν μὲν τοι μὲλλῃ τῇ καθόλου οικονομίᾳ ἐμπόδιον εἶσθαι τοῦτο, πάλιν τῷ εἶναι χρηστόν καὶ τοῖς οικονομῆσαι τὰ καθ' ἡμᾶς πατράσιν ἀκολουθητέον: *Sin est ut iteratus ille baptismus paci ecclesiae administrationique obsit, altera illa consuetudo omittendi baptismi retineatur.* Haec uberius ex decreto illo Basilii commemorare visum est, quod multa in eo mirifica, et, si verum quaerimus, parum catholica continentur. Nam quod rebaptizandos, si sine scandalo fieri possit, haereticos omnes affirmare videtur, quodque sine baptismo plerosque recipiendos ob eam unam causam existimat, quia id ipsum οικονομίας εννεκα fieri placuit, parum cum ecclesiastico dogmate convenit. Quod quidem haereticorum baptismum ex catholico ritu ac praescripto susceptum approbat, nec iterari ullo modo patitur. Quod si aliter quam ut in ecclesia receptum est, hoc est ex legitima formula, baptismus non modo ab haereticis, sed vel ipsis catholicis tribuatur, nulla pacis concordiaeque specie potest adduci ut citra novum baptismum quempiam admittat. Quare de Encratitis parum consentaneae sentit Basilius, ut et Cyprianus olim, qui, ut Augustinus adversus Donatistas saepius inculcat, praesertim libro ii. et iii. de Baptismo, tametsi nullum esse baptismum haereticorum censeret, tamen qui rebaptizari nollent, ab ecclesiae communione nequaquam ideo repellendos cen-

sebat. Atqui sine vero baptismo Christianus esse nemo potest. Ut autem qui Christianus non sit, pacis ac concordiae gratia inter Christianos habeatur eique ad divina mysteria permittatur aditus, quod in Encraticis aliisque, quos alioqui rebaptizandos esse statuerat, sed ut non fieret pacis causa remiserat, praestandum esse eodem in canone decernit. Hoc, inquam, ab ecclesiae usu ac moribus et a Nicaeni concilii aliorumque veterum sanctionibus abhorret. Quinetiam baptismum a laicis collatum irritum ac nullum esse Basilius idem arbitratus videtur, cum ex Cypriani, Firmiliani aliorumque sententia baptizatos ab haereticis perinde ἀληθινῶ baptismo expiandos esse dicit, ac si ab laicis id obtinissent. Quasi laicorum baptismus ἀληθινὸς non esset. Quod secus se habet, ut inter caeteros August. lib. II. contra Epist. Parm. cap. XIII. declarat. Tametsi eodem illo loco dubitat, utrum ab eo qui nunquam Christianus fuerit baptismus possit conferri: *Et haec quidem alia quaestio est, inquit, utrum et ab iis qui nunquam fuerint Christiani possit baptismus dari. Nec aliquid inde temere affirmandum est, sine auctoritate tanti concilii, quantum tantae rei sufficit* Sed mirum est quod in Eliberit. concilio Can. XXXVIII. sancitur: *Ut peregre navigantes ingruente necessitate a quocumque fidei, qui non sit bigamus, baptizari possint.* Ergone a bigamis baptizari in tanta necessitate non licuit?

N. XVII. Καὶ συναλιεῖσθαι μετ' αὐτῶν.] Act. I, 4. καὶ συναλιζόμενος παρήγγειλεν αὐτοῖς etc. Pro quo legisse videtur Epiphanius, καὶ συναλιζόμενος. Nam in Anacephalaeosi pag. 137. idem vocabulum usurpat: καὶ συναλιζόμενος οὐ δοκῆσαι, ἀλλ' ἀλληθῆσαι. Quanquam lib. I. Panarii pag. 50. unde locum illum in Anacephalaeosin transtulit, communem lectionem expressit: καὶ συναλιζέται οὐ δοκῆσαι, ἀλλ' ἀλληθῆσαι. Verbum συναλιζεσθαι eandem fere potestatem habet, quam τῶ συναλιζεσθαι quidam attribuant, nimirum *convenire cum aliquo, congregari.* Atque ita nonnullos legere Beda testatur. At interpres noster συναλιζόμενος vertit *convalescens.* Quo sensu Chrysostomus accepit, et Theophylactus, ut idem sit ac τῶν ἄλων καὶ τραπέζης μετέχων. Sed et Hieronymus Epist. CL. ad Hedibiam, Quaesit. VII. *convalescens* legit.

N. XXI. Περὶ θεσμῶν δὲ τῆς αὐτῆς.] Egregia deinceps ac singularis disputatio sequitur de praecipuis ecclesiae ritibus, quem velut characterem ac notam adhibet, quo ab adulterinis conventiculis catholica ecclesia dignoscitur. Quibus nos argumentis ac signis perinde hoc tempore veram ac Romanam ecclesiam a faece novissimarum haereseon secernimus. Nam plerique omnes illi veteris ecclesiae mores in Romanae usu ac consuetudine resederunt. Quocirca pauci illi, qui supersunt, numeri magno catholicis omnibus usui esse possunt, ut adversus novorum hominum insaniam atque inscitiam opponantur. Ac si de singulis illis ritibus paulo accaratius verba facere vellem, ingentibus commentariis opus esset. Ne nihil vero dicam, praecipua quaedam ex iis libare placuit quae in adversariis nostris, proinde ut autorem quemque in manus ceperam, promiscue adnotata reperi.

DE VETERIBUS QUIBUSDAM ECCLESIAE RITIBUS.

Καὶ πρῶτον μὲν κρηπὶς.] Primum ecclesiae veteris institutum, quod hodieque in Romana retinetur, in graduum ordinumque discrimine positum est. Nam princeps omnium ac praestantissimus est virginum ordo, qui in utroque sexu cernitur, quocum monasticum vitae genus coniungitur. Proximus huic continentiae gradus est, tum viduitas, ac postremo loco coniugium.

De virginibus, praesertim feminis, nota res est, quam antiquus in ecclesia quamque copiosus ille ordo fuerit. Iustinus Apolog. II.: Καὶ πολλοὶ τινες, καὶ πολλοὶ ἐξηκουτοῦται, καὶ ἑβδομηκοντοῦται, οἱ ἐκ παίδων ἐμαθητεύθησαν τῷ Χριστῷ, ἄφθοροι διαμίνουσι. Hinc Faustus ille Manichaeus apud Augustinum lib. xxx. cum catholicos reprehenderet, quod matrimonium damnaret, vicissim infinitum apud illos virginum numerum opponebat: *Ut pene iam maior, inquit, in ecclesiis omnibus virginum apud vos, quam mulierum numerositas habeatur.* Cui plane, ut nos haereticis hodiernis solemus, respondet Augustinus, ita virginitatem in ecclesia commendari, uti nuptiae nequaquam improbentur. Ammianus Marcellinus autor ethnicus in calce lib. XVIII. de Sapore: *Inventas tamen alias virgines Christiano ritus cultui divino sacratas, custodiri intactas et religioni servire solito more, nullo vetante, praecipit.* Pleni sunt Tertulliani, Cypriani, omnium aliosque vetustissimorum patrum libri, ut Augustinum, Hieronymum, Ambrosium aliosque praeter eam, sacrarum mentione virginum, quas deo consecratas et voto etiam obstrictas, dei atque ecclesiae se obsequiis addixisse testantur. In Ancyrano concilio Can. XIX.: Ὅσοι παρθένια ἐπαγγελλόμενοι ἀθετοῦσι τὴν ἐπαγγελίαν, τὸν τῶν διγάμων ἔρον ἐκπληροῦτωσαν. Chalcedonense vero Can. XVI.: Παρθένον ἐαυτὴν ἀναθέσαν τῷ δεσπότηι θεῷ, ὡς αὐτῷς δὲ καὶ μονάζοντα, καὶ μὴ ἔξτεναι γάμου προσομιλήσιν εἰ δὲ γε σφραγίσεν τοῦτο ποιῶντας, ἔστωσαν ἀποινώητοι. Eriphanus noster in angelicis haer. LX. num. VII. docet virgines, a quibus virginitatis sponsio, quam ὁμολογίαν nominat, violata sit, consultius facere si se legitimis nuptiis illigent, ut post diuturnam poenitentiam ecclesiae communionem impetrent. Nondum scilicet ea sponsio tantae religionis erat, ut irritum matrimonium faceret. Vide Cyprianum Epist. ad Pomponium, cuius initium est, *legimus literas tuas.* Sic Valentinum concilium sub Damasa Can. II. *Virgines, quae se deo voverunt, si ad terrenas nuptias transierint, poenitentiam agere iubet.* Eae porro ab episcopo consecrabantur. Quod ne sacerdotes usurparent, saepius interdictam, ut Carthag. II. et III. Basilius ad Amphil. Can. XVIII. illarum ὁμολογίαν excepi iubet anno aetatis XVI. vel XVII. Severius Agathense concil. Can. XIX.: *Sanctimoniales, quantumlibet vita earum et mores probati sint, ante annum aetatis suae XI. non velentur.*

Et δὲ τις τελευταίως.] In haeresi LIV. num. IV. tolerari nihilominus illos in ecclesia dixerat, qui post divortium alias uxores sibi copularent. De quo ad illum locum nonnulla scripsimus. Hic autem, cum legitimis scilicet et receptos ab ecclesia ordines et gradus percenseret, diligenter cationem illam apposuit, non nisi post prioris coniugis mortem secundas nuptias approbari, etsi, ut diximus, alterius generis utcunque tolerentur. Quanquam adversus digamos, qui priore mortua alteram uxorem ducerent, severior apud antiquos disciplina fuit. Nam Conc. Laod. Can. I. ita sanxit: Περὶ τοῦ, δέσιν κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα, τοὺςλευθέρως καὶ νομίμως συναφθέντας δευτέρους γάμους μὴ λαθρογεμίαν ποιήσαντας ἄλιγου χρόνου παρελθόντος, καὶ σχολασάντων ταῖς προσευχαῖς, καὶ νηστείαις κατὰ συγκρίμην ἀποδίδοσθαι αὐτοῖς τὴν κοινωνίαν ὥρισαμεν: *Ut secundum ecclesiae canonem qui libere ac legitime secundis nuptiis illigati sint, neque clandestinum matrimonium inierint, exiguo tempore interlapso, postquam precibus et ieiuniis vacaverint, communitio illis indulgeatur.* Neocaesariense vero Can. VII.: Πρεσβύτερον εἰς γάμους διαγαμούντων μὴ ἐπιτάσθαι, ἐπεὶ μετάνοιαν αἰτοῦντος τοῦ διγάμου, τίς ἔσται ὁ πρεσβύτερος, ὁ δὲ διὰ τῆς ἐστιάσεως συγκατατιθέμενος τοῖς γάμοις. Vetat presbyterum digamorum nuptiis interesse, ne praesentia sua illis suffragari videatur. Ad haec Ancyrae synodus Can. XIX. iubet, ut qui virginitatem, quam deo sponderant,

- p. 344. violarint, eadem qua digami poena coëroceantur. Apparet igitur digamos olim ignominia notatos et ad publicam poenitentiam, sed eam perbreve ac tolerabiliorem, adstrictos fuisse. Iam supra vidimus quam severa concilii Eliberitani sanctio fuerit, cum in praesenti naufragii mortisque periculo a quocumque baptizari permittit, digamis duntaxat exceptis. Sed nihilominus in ecclesiam recepti sunt digami, et qui cum iis communicare nollent pro haereticis habiti. Hinc Nicaenum Can. VIII. cum Novatianis haereticis professionis formulam praescribit, secundum quam receptus illis ad ecclesiam pateat. *Πρὸ πάντων δὲ τοῦτο, inquit, δημολογήσαι αὐτοὺς ἐγγράφως προσήμει, ὅτι συνθήσονται καὶ ἀκολουθήσουσι τοῖς τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας δόγμασι, τούτῃστι καὶ διγάμοις κοινωνεῖν, καὶ τοῖς ἐν τῷ διωγμῷ παρακαπιτωκόσιν: Ante omnia scripto profiteri illos oportet, consenturos se atque amplexuros catholicæ et apostolicæ ecclesiae dogmata, nimirum ut cum digamis communicent usque, qui in persecutione lapsi sunt.* Sed quoniam digami illi fuerint quaeritur. Nam iurisconsultus quidam, qui in canonum ecclesiae codicem notas edidit, vulgo fere ignotum esse dicit. Ipse autem tres digamiae species explicat. Prima est cum eodem tempore binas uxores quispiam habet, quod olim Iudaeis licitum, Romanis legibus prohibitum fuit. Altera est cum quis morte prioris coniugis soluto matrimonio secundas nuptias contrahit. Tertia, quam vulgo ignotam esse statuit, est cum extra causam adulterii repudiata coninge altera superinducitur. Cum enim variae divortii causae citra adukerium saeculi legibus olim receptae fuerint, nunquam ecclesia illas admisit. Quocirca qui aliis de causis quam propter adulterium uxore dimissa cum alia coniugium sociaret, hic, ait iurisconsultus ille, digamus censebatur eique canonica illa mulcta, cuius Neocaesar. et Laodic. meminerunt, irrogabatur. Ex qua oratione sequitur digamos illos, qui mortua coniuge alteri se copularent, mulctae huius expertes fuisse. Sed haec digamiae genera tria neque ignota vulgo erant, neque ad rem pertinent, constatque ad postremos illos digamos tres illos totidem conciliorum citatos canones pertinere. Nam Laodicenum digamos eos, de quibus loquitur, appellat *ἐλευθέρως καὶ νομίμως συναρθένας δευτέρους γάμοις, legitime ac libere secundis nuptiis illigatos*, hoc est, qui licentia et facultate sibi a Christo et ecclesia concessa usi forent quique id legitime fecissent. In quo ridicula est iurisconsulti expositio, *νομίμως* idem esse ac *secundum legis humanae licentiam*. Neque enim ecclesiasticus ille patrum consensus *νομίμως* iniri nuptias illas ediceret, quas nullo modo licitas neque ratas esse cognosceret. Etenim qui citra adulterium alias ob causas, propter quas divortium facere imperatoris legibus fas est, uxorem dimiserit aliamque duxerit, in eadem cum adulteris causa ecclesiae iudicio decretoque versatur, neque aut levi poenitentia defungi poterat, aut aliter quam dissuto posteriore illicitoque contubernio illam ipsam impetrare poenitentiam. Quemadmodum devotae, hoc est quae se deo consecraverant, virgines aut viduae, si *maritum accepissent, non admittebantur ad poenitentiam, nisi adhuc ipso vivente marito caste vivere coepissent, aut postquam ipse decessisset*, ait Toletanum I. Can. XVI. et XIX. Atqui digamos istos Laodicenum concilium brevi tempore poenitentiam obire statuit, Nicaenum vero Novatianis, ut cum illis nominatim communicaturos se esse profiteantur, edicit. Quod profecto non faceret, si digamorum nomine flagitiosos illos ac iudicio ecclesiae adulterii damnatos intellexisset. Praeterea, ut quam absurda sit IC. sententia evidentius appareat, si in illo Nicaeni concilii canone digami sunt, qui contra ecclesiasticas sanctiones, hoc est, ut ipse cum Calvinianis existimat, citra causam adulterii ob eas causas de quibus divortium saeculi leges indulgent repudiata priore alteram sibi con-

ingem asciscunt, non alia puto conditiene Novatianos ad iungendam cum illis communionem coëgit quam ut dissoluto posteriore illo coniugio foedissimam illam maculam poenitentia diluerent. Atqui non magis ut cum hoc peccatorum genere post poenitentiam quam ut cum caeteris communicarent omnibus lex ista cautioque ferri Novatianis debuit. Non enim eiusmodi solum digamos, sed quoscumque delicti gravioris reos ab omni spe communionis excluderant. Cur igitur de digamis illis utique non nisi poenitentiam et illiciti coniugii diremptionem admittendis diserte nominatimque Nicaena synodus exceptum voluit? Quid, inquam, in illo criminis adulterii genere inesse potest mysterii, ut cum iis, qui negandam peccatis omnibus atrocioribus poenitentiam communionemque censuerant, Nicaeni patres de uno illo stipulentur? Nam quod unum afferre potest, saeculi legibus adulterii genus illud fuisse concessum, ideo momentum habet nullum, quoniam, ut ipsemet asserit, nunquam id ecclesiae persuaderi potuit ut divortii causas illas approbaret, aut aliter de digamis istis quam de adulteris statueret. Quare eadem horum, quae et adulterorum caeterorum, et, quod ad Novatianorum negotium spectat, quam peccatorum omnium, ratio haberi a patribus debuit. Itaque dubium nullum est quin adversus digamorum genus tertium a veteribus conciliis severitatis aculei illi districti fuerint. Nec aliter Balsamo ac Zonaras aliique interpretes canones illos explicant.

Στεφάνη δὲ τούτων πάντων, ὡς εἰρήν.] De clericorum continentia ac coelibae vita illustris hic Epiphanius locus est. Sed in Catharorum haeresi lxx. num. rv. longe apertius atque insignius ecclesiasticam hac in re consuetudinem exposuit. Docet enim imprimis episcopum aut presbyterum aut diaconum ex digamis ordinari neminem. Tum neque hos neque subdiaconum aliter consecrari quam vel priore, eaque unica, coniuge mortua, vel ab eiusdem viventis consortio ac consuetudine distractos, nisi virgines omnino sint, praesertim ubi ecclesiasticae canones accurate servantur. Nam quod in quibusdam locis presbyteri, diaconi et subdiaconi liberos adhuc suscipiant, id abusione quadam ac disciplinae corruptela fieri, aut vero necessitate, ubi pro ingenti populorum multitudine ministrorum copia non suppetit. Nam alioqui ecclesiae decreto clericorum ordinibus istis continentia praescribitur. Qua Epiphanius autoritate nulla aut expressior aut sanctior haberi potest. Huic par est ac geminum Hieronymi testimonium illud ad versus Vigilantium, qui, ut hoc tempore nostrates haeretici, clericorum castimoniam oppugnabat. *Quid facient, inquit, orientis ecclesiae? Quid Aegypti et sedis apostolicae, quae aut virgines clericos accipiant, aut continentes et, si uxores habuerint, mariti esse desierunt?* Atque hoc quidem vel recentiores Graeculi fatentur, post susceptos sacros illos ordines uxorem nemini ducere licuisse. Quod

p. 346.

vero, inquit, si qui forte tacuerint et in ordinatione permanere in ipso (continentiae scilicet) statu consenserint, cum deinde nuptias intierint, a diaconatu repellantur. Quo ex canone illud evinci potest, clericorum maiorum, ad diaconos saltem usque, consecrationem implicitam, ut aiunt, votum iam tum habuisse continentiae. Nam cum eam conditionem apponit, si τις σιωπήσαντες καὶ καταβεβήμενοι ἐν τῇ χειροτονίᾳ μένειν οὕτως, procul dubio significat, cum ordinatione ipsa implicatam esse tacitam castimoniae legem, quae nonnisi concepta nominatim contestatione devitari posset. Cuismodi et in episcopatu suscipiendo fuisse ex Synesii causatione liquet, qui Epist. cv. cum a Ptolemaensibus in Episcopum posceretur, praedicere se ac testari istud asseverat, nolle a coniuge separari. Sed de episcopis ridicule a Graecis hodiernis excipitur, quibus solis nuptias interdicunt. Nec minus inepte II. Concilii Carthag. Canon ille III. accipitur: *Placuit episcopos et presbyteros et diaconos secundum propria (al. priora) statuta etiam ab uxoribus continere etc.* In quo canone iam pridem eruditi viri Graecorum atque haereticorum inscitiam refutarunt, et Balsamonis imprimis, qui ad Can. IV. Synodi Carthag., quae secunda vulgo censetur, nugae meras effutiit. Atqui canonum III. et IV. Carthag. illius synodi, qui ab episcopis, presbyteris et diaconis continentiam exigunt, tam liquida expressaque autoritas est, ut Iudificationem ac fucum omnem respnat. *Placet*, inquit Carthag. II. canon II., *ut episcopi, presbyteri et diaconi, vel qui sacramenta contrahant, pudicitiae custodes, etiam ab uxoribus se abstineant. Ab omnibus dictum est, placet ut in omnibus et ab omnibus pudicitia custodiatur, qui altari deseruiunt.* Accedit et Chalced. Canon. XIV.: *Ἐπιθεὶ ἐν τισιν ἐπαρχίαις συγκήρωται τοῖς ἀναγνώσταις καὶ ψάλταις γαμῖν, ὧρισαν ἡ ἅγια σύνοδος, μὴ ἔξεσθαι τινὲς αὐτῶν ἑτεροδόξον γυναῖκα λαμβάνειν: Cum in quibusdam provinciis concessum sit lectoribus et cantoribus uxores ducere. Non igitur caeteris licebat ordinibus, maxime subdiaconis, ac ne lectoribus quidem et cantoribus ubique, sed in certis duntaxat provinciis. Quanquam de subdiaconis, non ex canonis ullius decreto, ut ait Epiphanius, sed ex quadam indulgentia et οἰκονομίᾳ remissum aliquando videtur. Nam et Carthaginensium conciliorum canones, quibus diserte continentia praecipitur, episcopus duntaxat et presbyteros ac diaconos complexi sunt. Quemadmodum et Arelatense II. Can. III.: *Si quis de clericis a gradu diaconatus in solatio suo mulierem praeter aviam, matrem, sororem, filiam septem, vel conversam secum uxorem habere praesumpserit, a communione alienus habeatur.* Nam conversam appellat, quae sponte se a viri consuetudine segregarit. Uti canone praecedenti: *Assumi aliquem ad sacerdotium non posse in vinculo coniugii constitutum, nisi promissa fuerit conversio, non oportet.* At Concil. Tolet. I. Can. IV. decrevit: *Ut subdiaconus uxorem alteram ducens inter ostiarios vel lectores habeatur. Quod si tertiam duxerit, quod nec dicendum est, abstentus biennio postea inter laicos reconciliatus post poenitentiam communicet.* At haec Siricius papa in epistola, quae in Teleni concilio lecta est, Can. IX., Innocentius Epist. II. cap. IX., et Epist. III. cap. I. presbyteros duntaxat et diaconos coire cum uxoribus prohibent. Quorum decreta confirmat Agathense Conc. Can. IX. Quod ipsum tamen Can. XXXIX. subdiaconos etiam comprehendit: *Presbyteri, diacones, subdiacones, vel deinceps, quibus ducendi uxores licentia non est, etiam alienarum nuptiarum evitent consortia.* De tribus ordinibus accedit et Concil. Eliberit. Can. XXXIII., et Carthag. II. cap. II. apostolicam hanc institutionem esse significat: *Ut quod apostoli docuerunt, inquit, et ipsa servavit antiquitas, nos quoque custodiamus.* Haec nos ex infinitis pauca, quae in adversariis extabant, de clericorum caelibatu selegimus. Caetera*

in Annalibus Eccles. ad annum LVIII. tum ab aliis, qui adversus haereses scripserunt, ad idem argumentum disputata reperies.

Δευτερόγαμον δὲ οὐκ ἔστι δέχεσθαι.] Digamos non solum ab episcopali munere, sed etiam a sacris omnibus ordinibus exclusos fuisse perpetuo, qui probare velit, is otio et charta intemperanter abutatur. De episcopis locus est apostoli 1. Tim. III.: *Oportet episcopum esse unius uxoris virum*; quod idem et ad Titum cap. I., 7. repetit. Quibus in locis Beza et haeretici omnes, praesertim Molinaeus in Fidei Scuto, nec non et iurisconsultus ille supra refutatus a nobis, de digamis illis apostolum interpretantur, qui citra legitimam causam, hoc est praeter alterius culpam, repudiata coniuge alteram duxissent. Verum tametsi hoc ipsum digamorum genus eodem apostoli decreto comprehenditur, absurdissimum tamen est non eos quoque contineri credere, qui uxore mortua aliam sibi, et quidem legitimam, coniugem adsciverint. De quo luculentissimum hoc in loco testimonium habes Epiphani, nec non et in Catharorum haer. LIX. num. IV. Ubi diserte negat sacros ad ordines illum recipi, qui priore coniuge mortua alteram duxerit. Quod adeo verum est, ut ne Ariani quidem contra communem illam receptamque consuetudinem venire ausi fuerint. Nam in Ebionitarum haeresi xxx. num. v. Iosephus Comes, cum Ariani, ut ad partes suas illum traherent, episcopatum ei pollicerentur, ne invitus ab illis ordinaretur, priore coniuge defuncta secundas nuptias iniiit. Quaesitum olim fuit, utrum qui ante baptismum coniugem habuisset, digamus eiusmodi censeretur qui ab ecclesiasticis ordinibus arceretur. Quae de re parum probabilis Hieronymi sententia extat in Epist. ad Oceanum, quae est LXXXIII. Cui contraria est Augustini lib. de Bono Coniugii cap. XVIII., aliorumque patrum opinio, cui ecclesiastica traditio ac consuetudo suffragatur. Quae de re Valentini concilii, quod sub Damaso celebratum est, Canon primus ita statuit: *Uti digami ne ordinentur clerici, etiamsi gentiles adhuc hac se infelicis sortis necessitate macularerint*. Vide Innoc. I. Epist. II. cap. VI. Quin et Zosimus papa epist. I. non modo episcopum, aut diaconum ac subdiaconum, sed ne lectorem quidem, aut exorcistam fieri patitur eum qui viduae sit maritus. Redeo ad apostoli locum illum 1. ad Tim. III. Quem, uti dixi, non negandum est ad illos pertinere quoque digamos qui repudiata utcumque coniuge novas nuptias copularint, quo sensu Chrysostomus interpretatus est. Qui et ipse tamen alterius digamorum generis, et quidem eorum qui post priorum obitum alias duxissent, meminit. Τινὲς δὲ, inquit, ἴνα ἐκ μιᾶς γυναϊκὸς ἦ, φασὶ τοῦτο εἰρησθαι: *Quidam ideo dictum hoc ab apostolo censent, ut ab una uxore sit (mortua scilicet)*. Clarius in comment. ad Titum Hom. II., ubi causam hanc apostolicae sanctionis affert. Ὁ γὰρ πρὸς τὴν ἀπελθοῦσαν μηδεμίαν φυλάξας εὐνοίαν πῶς ἂν οὗτος γένοιτο προστάτης καλός: *Qui defunctae uxori benevolentiam nullam servasse deprehenditur, quoniam pacto hic ecclesiae praeesse poterit?* Ἀπελθοῦσαν appellat mortuam, non eam quae repudiata discessit, ut imperite iurisconsultus vertit. Nam et apud Theophylactum eadem Chrysostomi verba ita redduntur: *Qui enim nullam servavit benevolentiam erga eam quae obiit etc.* Quare posterius illud ac legitimum digamorum genus ab apostolico illo decreto nunquam Chrysostomus exclusit. Unus Theodoretus, quod valde miror, solos digamos, qui plures simul uxores haberent, ab apostolo repudiatos sentire videtur. In quo audiendus non est, multoque minus haeretici, uti Beza caeterique qui in apostolicis verbis praecceptum contineri putant, quod nullum ad episcopatum, nisi uxore ducta, promoveri permittat. Quod iamdudum Theophylactus refellit.

p. 348.

U*

Εἰ δὲ ἴεν ἔκαστ[.] Quemadmodum e monachis eligendi sint clerici, docet Augustinus epist. lxxvi.

Καὶ διακόνισσαι δὲ καθίστανται.] Diaconissarum usum et institutam uberius in Collyridianorum haeresi declarat, quae est lxxix. num. iii. et iv. Ubi ad mulierum quae baptizantur obsequia aliasque id genus functiones deligi idque e viduarum potissimum ordine scribit. Unde et *viduae* et *presbytides* appellantur. Hoc vero loco non solum viduas, sed etiam perpetuas capi virgines significat. Zonaras et Balsamo comment. ad Can. xix. Nicaenae synodi virgines praecipue delectas esse docent: Παρθένοι, inquit Zonaras, τὸ παλαιὸν προσήγοντο τῷ θεῷ ἀγγεῖν ὁμολογεῖσαι, ἃς οἱ ἐπίσκοποι καθιέρουν κατὰ τὸν 5' κανόνα τῆς ἐν Κερθαγίνῃ συνόδου, καὶ τῆς τούτων ἐφρόντιζον φυλακῆς κατὰ τὸν μδ' κανόνα τῆς αὐτῆς συνόδου. Ἐξ ὧν δὴ παρθένων καὶ διακόνισσαι ἐχειροτονοῦντο κατὰ τὸν καιρὸν τὸν προσήγοντα, ἤγον ὅτε ἑτῶν ἐγένοντο μ', αἱ δὲ τοιαῦται καὶ τι σχῆμα ἐνεδύοντο παρὰ τῶν ἐπισκόπων ἐν τῷ κ' ἐνιαυτῷ τῆς ἡλικίας αὐτῶν. Tertullianus vero lib. de Velandis Virgin. cap. ix. viduas ad eiusmodi ministeria constitutas fuisse ex apostoli auctoritate significat, et queritur ab episcopo quodam *alicubi virginem in viduatu ab aani nondum viginti collocatam*. Carthaginense iv. cap. xii. de harum officio ita loquitur: *Viduae, vel sanctimoniales, quae ad ministerium baptizandarum mulierum eligantur, tam instructae sint ad officium, ut possint apto et sano sermone docere imperitas et rusticas mulieres tempore quo baptizandae sunt qualiter baptizatori interrogatae respondeant, et qualiter accepto baptismate vivant*. Concilium Chalcedonense Can. xv. Διακόνισσαν μὴ χειροτονεῖσθαι γυναῖκα πρὸ ἑτῶν τισσεράκοντα, καὶ ταύτην μετὰ ἀκριβοῦς δοκιμασίας. De xl. annis idem Agathense decrevit Can. xix. Ignatius Epist. ix. Ἀσπάζομαι τὰς φρουροὺς τῶν ἁγίων πυλώνων, τὰς ἐν Χριστῷ διακόνους. Epauense porro Can. xxi. Diaconissas sustulit. *Viduarum, inquit, consecrationem, quas diaconas vocant, ab omni regione nostra penitus abrogamus; solum eis poenitentiae benedictionem, si converti ambiunt, imponendo*. Imo et Laodicenum ex ea parte saltem, ut aliis mulieribus minime praecessent, nec earum docendarum munus usurparent, ut Zonaras et Balsamo declarant ad Can. xi. Cuius haec verba sunt: Μὴ δέιν τὰς λεγομένας προσβύτιδας, ἧτοι προκαθημένας ἐν ἐκκλησίᾳ καθιστάσθαι. Quae ita vetus editio Latina concipit. *Mulieres, quae apud Graecos presbyterae appellantur, apud nos autem viduae seniores, univirae et matriculariae nominantur, in ecclesia tanquam ordinatas constitui non debere*. De diaconissis nugatur pseudodiataxis Clem. lib. ii. cap. xxvi. Ubi *episcopum* dei patris instar esse dicit, *diaconum* Christi domini, *diaconissam* vero spiritus sancti. Proinde uti spiritus sanctus nihil a seipso dicit facitve, ἀλλὰ δοξάζων τὸν Χριστὸν περιμένει τὸ ἐκείνου θεῆμα, ita diaconissae nihil sine diacono debent suscipere. Quae sunt γραῶδη et haeresim praeterea τῶν πνευματομάχων redolent.

Εἴθ' ἕξῃς τούτων ἐποριστά.] Horum omnium et praecedentium ordinum crebra est in veteribus synodis et apud antiquos patres mentio. Imprimis Carthag. iv. singulos gradus accuratissime describit, et quo quisque ritu sit initiandus declarat. Apud Ignatium cum in aliis Epistolis, tum in postrema ix. praeter maiores illos commemorantur ἀναγνώσται, ψάλται, πυλωροί, οἱ κοπιῶντες, ἐποριστά. De quibus omnibus Annales Eccles. consule.

N. xxii. Συνάξεις δὲ ἐπιτελούμεναι.] Synaxis proprie sacros conventus et, quod in illis a fidelibus celebratur, divinum officium significat, quod sacrarum literarum lectionem, psalmodiam, tractatum, sive sermonem ad populum, ac demum, ubi opus est, divinorum mysteriorum celebrationem complectitur, uti

Fronto Ducasus noster ad Chrysostomi Orat. II. in Iudaeos adnotavit. Nonnunquam tamen, ut apud Dionysium, praesertim libro de Eccles. Hierarch. cap. III., pro ipsa communione vel missae sacrificio sumitur. Nam ibi causam inquit *κατ' κοινωνίας* et *σύνάξεως* appellatio divino illi augustissimoque sacramento, quam *τελετήν τελετῶν* nominat, praecipue tribuatur, cum caeterorum ea quoque vis sit, ut *μαριστάς ἡμῶν ζωάς εἰς ἑνοεῖδῃ θέωσιν συνάγειν*, hoc est consociare possint. Proprie tamen, ut nos diximus, *σύναξις* conventum sacrum et divinum quod in eo peragitur officium sonat. Sic Epiphanius in Haeres. LXX., quae est Ariomanitarum, de Ario caeterisque presbyteris per urbanas ecclesias Alexandriae distributis: *Ἐκαστος δὲ τούτων δῆλον κατὰ τὴν εἰθισμένην σύναξιν τὸν αὐτῷ πεπιστωμένον λαὸν διδάσκων ἐν ταῖς ἐξηγήσει* etc. Hanc Latini *collectam* vel *missam*, ut idem Fronto noster observat, appellare consueverunt. At Casaubonus Exercit. XVI. p. 350. num. XLII. dum Parisiensis editionis notas in Chrysostomum redarguit, castigandus et ipse venit. Nam pleraque oscitanter attigit. Imprimis Chrysostomus fideles adhortans, ut pro se quisque captandis ac lucrificandis proximis incumbat, his verbis alloquitur: *Τὴ μέγα αἰτῶ παρ' ὑμῶν, ἀγαπητοί; ἕκαστος ὑμῶν ἕνα μοι τῶν ἀδελφῶν ἀνασωσάτω, περιεργασάσθω, πολυπραγμονησάσθω, ἵνα εἰς τὴν ἐπιούσαν σύναξιν μετὰ κολλῆς παύρησις ἀπαντήσωμεν, δῶρα τῷ θεῷ κομίζοντες, δῶρα κέντων τιμώτερα τὰς ψυχὰς τῶν πεπλανημένων ἐπαναγαγόντες*. Hic Erasmus verba illa *εἰς τὴν ἐπιούσαν σύναξιν* verterat: *in crastina communione*. Quod merito reprehensum a Frontone nostro, proque *communione* vocabulo substituta vox *collectae*. Duplicuit haec emendatio Casaubono, qui cum Erasmo *σύναξιν* illic *communione* esse defendit, eo fretus argumento quod donorum oblatio, de quibus loquitur Chrysostomus, eucharistiam designet. Sed mira est critici illius ἀπροσεξία. Nam δῶρα ista non sunt panis et vinum, quae ad eucharistiam adhibentur, aut eucharistia ipsa, sed nimirum fratrum et Christianorum animae, quibus ad *synaxin* adducendis et conservandis ut studeant auditores suos admonerebat.

Proximus est Epiphanii ille ipse locus quem prae manibus habemus, in quo *synaxes* ait ex apostolica traditione in feriam quartam et parascevem ac dominicam incidere. *Hic potest dubitari* (Casauboni verba sunt) *an simpliciter conventus sacri intelligantur, ad verbum audiendum et orandum, an etiam de coenae domini celebratione senserit Epiphanius*. Ratio dubitandi oritur ex observatione diversa veterum ecclesiarum. Nam, ut testatur Socrates, pleraeque omnes orbis terrarum ecclesiae, et his diebus, et sabbatis etiam ad *synaxes* conveniebant, in quibus mysteria celebrabantur. Haec ille. Sed quod Socratem affirmare dicit in plerisque omnibus terrarum orbis ecclesiis *synaxes* et mysteria feria quarta, sexta et sabbato celebrari, falsissimum est. De sabbatis id quidem toto orbe usitatissimum esse, si Romanam ecclesiam et Alexandrinam exceperis, docet libro illo, quem Casaubonus citat historiae v. cap. XXI. Quod autem feria quarta sextave *synaxes* et mysteria celebrata fuerint, nusquam prodidit. Quin potius de solis Alexandrinis id refert, omnia apud illos, quae in *synaxibus* geri mos est, praeter mysteria ac sacrificia, biduo illo perfici. Quare neque ex Epiphanio neque ex Socrate confici potest, feria quarta et parasceve Christianos augustissima illa dominici corporis sacra celebrasse. Quod utrum aliunde colligi possit, antequam disputo, prius error ille castigandus est, quem non solum Casaubonus, sed et alii pridem pii et eruditi homines participasse videntur, in omnibus *synaxibus* mysteriorum celebrationem ac participationem locum habuisse. Quod secus se habet. Nam a mysteriorum celebratione ac *communione* *synaxis* perinde differt, ut genus a forma; propterea quod non omnibus in *synaxibus* dominicum corpus aut offerre-

batur, aut a fidelibus usurpabatur. Quod ex Socrate primum, loco illo quem paulo ante citavimus, intelligitur, ubi τῇ τετραδὲ καὶ παρασκευῇ synaxes Alexandriae fieri scribit, δέχα τῆς τῶν μυστηρίων τελετῆς.

p. 351.

Tum universae de Orientalibus ac Graecis ita potest confici. Etenim per solennes ieiuniorum dies mysteria nulla et sacrificia peragebantur, neque publice ac legitime communicabant fideles. Nam Laodicenum concilium canone xliix. vetat quadragesimali tempore panem offerre praeterquam in sabbato atque dominica. Ὅτι οὐ δεῖ τῇ τεσσαρακοστῇ ἄρτον προσφέρειν, εἰ μὴ ἐν σαββάτῳ καὶ κυριακῇ μόνον. Quem canonem plerique non recte de eulogiis, sive fermentato pane, interpretati sunt; de quo agit idem Laodic. Can. xiv., et Innocentius i. Epist. i. cap. 5. Atque hunc iccirco putant offerri per illos dies minime licuisse, ne ea solvendi ieiunii esset occasio. Cuius falsissimae interpretationis autores vis ipsa verbi προσφέρειν ac potestas refellit, quae de sacrificio et oblatione solet accipi, ut in Nicaeno Can. xviii. Est igitur προσφέρειν ἄρτον panem ipsum representare, ex quo Christi corpus consecratione fieret. Quod partim a sacerdotibus ipsis in sacerorum functione ac τελετῇ geritur, partim ante mysteriorum celebrationem a fidelibus. Nemo enim citra notam aliquam ἀσύβολος, et sine oblatione propria communicabat, sed panem suum ac vinum offerebat. Hinc vehemens illa Cypriani querela de matronis locupletibus lib. de Opere et Eleemos. *Locuples et dives es, et dominicum celebrare te credis, quae carbonam omnino non respicias, quae in dominicum sine sacrificio venis, quae in partem de sacrificio, quod pauper obtulit, sumis?* Augustinus Serm. ccxv. de Tempore: *Oblationes, quae in altario consecrantur, offerre. Erubescere debet homo idoneus, si de aliena oblatione communicat.* Quod idem et sequenti sermone repetit. Quoniam igitur qui communione iure praeditus erat, idem aut offerebat, aut offerre certe, unde communicaturus esset, poterat, hinc vetusti canones eos qui in extremo gradu poenitentium haerent, quam σύστασιν nominabant, qui cum fidelibus orationum duntaxat erant participes, nec dum dominicum corpus usurpabant, κοινῶσιν dicebant ἄνευ προσφορᾶς; ut est in Ancyrano Can. v. et xxiv. A quo demum ordine ad absolutum integrumque statum transferebantur, quam μῆθειν τῶν ἁγίων et τὸ τέλειον appellant; cum scilicet perinde ad oblationes faciendas atque ad participandam eucharistiam admitterentur. Neque enim quorumcunque oblationes receptae sunt, sed sceleratorum hominum ac poenitentium, et universae τῶν ἀδέκτων καὶ ἀκοινωνήτων reiectae. De quo vide Constit. Apost. lib. iii. cap. v. Et Vasense concilium Can. ii. iubet, *ut poenitentium, qui sine communione inopinato transitu in agris aut itineribus praeveniuntur, oblationes recipiantur.* Excutebantur itaque primum oblationes a diaconis, atque utrum eiusmodi essent inquirebatur, quae representari ad altare possent. Igitur in Laodicensi concilio ἡ προσφορὰ de utroque genere oblationis potest intelligi, tam ea quae a fidelibus quam quae a sacerdotibus fiebat. Nec obstat quod προσφέρειν ἄρτον scriptum est in Canone; quae fuisse causa videtur ob quam catholici viri de eulogiis potius quam de eucharistia dictum illud interpretarentur. Nam vel ἄρτος ad id refertur quod ante consecrationem fuit, aut corpus ipsum domini panis usitata cum in scripturis, tum apud patres appellatione dicitur. Sic in Carthag. concilio apud Zonaram ad Balsam. Can. xi. περὶ τοῦ μὴ ἐξίναν περαιτέρω ἄρτου καὶ οἴνου ὑδατι μμιγμένου τί ποτε ἐν τοῖς ἁγίοις προσφέρειν, ἵνα ἐν τοῖς ἁγίοις μηδὲν πλέον τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ κυρίου προσενχθεῖν: ὡς καὶ αὐτὸς ὁ κύριος παρέδωκεν, τούτῳ ἄρτου καὶ οἴνου ὑδατι μμιγμένου. Quod apud Latinos Can. xxiv. Concilii iii. Carthag. ita legitur: *Ut in sacramentis corporis et sanguinis domini nihil amplius offeratur quam ipse*

p. 352.

dominus tradidit, hoc est panis et vinum aqua mixtum. Proinde nihil certius est quam in Laodicensi canone prohiberi ne per solennes ieiunii dies oblationes et sacrificia celebrentur. Excipit sabbatum ac dominicam, quibus in Oriente ieiunare nefas arbitrabatur. Quod ex Trullana synodo comprobari potest, quae Can. LII. ita sanxit: Ἐν πάσαις ταῖς τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς τῶν νηστικῶν ἡμέραις, παρεκτός σαββάτου καὶ κυριακῆς καὶ τῆς ἁγίας τοῦ εὐαγγελισμοῦ ἡμέρας γινέσθω ἡ τῶν προηγουμένων ἱερὰ λειτουργία. *In omnibus quadragesimalis ieiunii diebus, excepto sabbato ac dominica et sacro annuntiationis die, celebretur sanctum ante consecratorum sacrificium.* Quem ad canonem Zonaras haec adnotat: αἱ τῶν νηστικῶν ἡμέραι πένθους εἶναι ἐτάχθησαν, καὶ κατανύξιως εἰς ἐξίλασμα τῶν ἐκαστοῦ σφαλμάτων τὸ δὲ τῷ θεῷ προσάγειν θυσίας πανηγυρίζειν ἐστὶ etc. Διὰ τοῦτο ἐν μὲν ἄλλαις τῆς τεσσαρακοστῆς ἡμέραις ἡ τῶν προηγουμένων γίνεται λειτουργία, οὐ τότε γινομένης τῆς ἐναυμάκτου θυσίας, ἀλλὰ τῆς ἤδη προσαχθείσης καὶ τελεσθείσης αὐτῆς προσαγομένης. Κατὰ δὲ τὰ σάββατα καὶ τὰς κυριακὰς, ἐπὶ ἐν ταύταις νηστικαῖν ἀπηγόρευται, ἐνδέδοται καὶ θυσίαν προσφέρειν, καὶ τελείαν λειτουργίην λειτουργίαν. Quocirca sacrificium nequaquam per ieiunii dies oblatum est, sed ea retractabantur quae iam ante consecrata fuerant, uti sacro paraseves magnae die apud nos fieri consuevit. Extant illae τῶν προηγουμένων λειτουργίαι tom. VI. Biblioth. cum Genebrardi praefatione, in qua Graecorum ritam illem adversus catholicos quosdam doctores propngnat, negatque propterea dammandum esse, quod nulla in iis liturgiis neque consecratio neque distributio ac communio contineretur. Apparet autem, quemadmodum in synaxibus, quae per illos dies fiebant, nullum est oblatum sacrificium, ita nullam fidelium communionem extitisse. Quod praeterea alio ex argumento colligitur. Etenim neque ieiunantes osculum pacis fratribus impartiebantur, neque mysteriorum celebratio ac participatio sine pace osculoque peragebatur. Horum primum Tertullianus lib. de Orat. sub finem indicat his verbis: *Sic et die paschae, quo communis et quasi publica ieiunii religio est, merito deponimus osculum, nihil curantes de osculando, quod cum omnibus facimus.* In publicis igitur solennibusque ieiuniis pacem, hoc est osculum, sibi mutuo fideles non dabant. Quod cum in privatis et voluntate susceptis perinde ab illis observaretur, paulo ante idem Tertull. improbat: *Alia iam, inquit, consuetudo invaluit. Ieiunantes habita oratione cum fratribus subtrahunt osculum pacis, quod est signaculum orationis.* Unde illos admonet, ut cum privatim ipsi ieiunant, *domi quidem, inter quos latere ieiunium in totum non datur, pacem differant:* at publice et in ecclesia dissimulato ieiunio consuetudini serviant. Posterius vero, nempe cum mysteria celebrarentur, pacem atque osculum a fidelibus oblatum fuisse, vix est ut probari necesse sit. Res enim est perspicua. Sed aliquot nihilominus veterum testimonia producam. Primum Laodicenum conc. Can. XIX. in liturgiis et synaxibus hunc praescribit ordinem. Post habitos ab episcopo sermones catechumenorum succedebat oratio. Quibus digressis super poenitentes orabant. Ii sub manus subeuntes ubi recesserant, tum fidelium triplex oratio concipiebatur: Ἐξῆς οὕτως τὴν εἰρήνην δίδοσθαι, iubet, καὶ μετὰ τὸ πρεσβυτέρους δοῦναι τῷ ἐπισκόπῳ τὴν εἰρήνην, τότε τοὺς λαϊκοὺς τὴν εἰρήνην δίδοσθαι, καὶ οὕτω τὴν ἁγίαν προσφορὰν ἐκτελεσθαι. Tum pax, inquit, danda, quam ubi episcopo sacerdotes impertierint, laici sibi invicem dabunt. Secundum quae perficiatur oblatio. At Innocentius Epist. I. ad Decent. cap. I. pacem prohibet ante finita mysteria dari. *Pacem ergo asseris, inquit, ante confecta mysteria quosdam populis imperare, vel sibi inter sacerdotes tradere; cum post omnia, quas aperire non debeat, pax sit*

necessario indicenda, per quam constet populum ad omnia quae in mysteriis aguntur atque in ecclesia celebrantur praebere consensum.

Quibus subductis omnibus liquet vetustissimos etiam Christianos in synaxibus suis non perpetuo communicasse, publice saltam ac legitime. Nec interim negamus privatim domi, vel extra synaxin communicare aliquos potuisse, cum eucharistiam, quam a sacerdote semel acceperant, domi reservatam reliquos in dies dispensare solerent. De quo vide quae Basilius Epist. cclxxxix. ad Caesariam Patriciam scribit. Tum annalium auctorem ad annum lvi. Redeo iam ad synaxes illas, quas Epiphanius ab apostolis fuisse traditas affirmat, feriae quartae, parasceves et dominicae. Inter quas miretur quispiam sabbati mentionem nullam esse factam. Hoc enim die synaxes Oriente fieri totoque hac ac frequentata mysteria testatur Socrates lib. illo v. cap. xii. Quae quibus hic, ut et Sosom. lib. vii. cap. xix. Alexandrinos et Romanos excipit: *Τῶν γὰρ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐκκλησιῶν ἐν ἡμέρᾳ σαββάτων κατὰ πᾶσαν ἑβδομάδος περίοδον ἐπιτελοῦσιν τὰ μυστήρια, οἱ ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ καὶ οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐκ τινῶς ἀρχαίας παραδόσεως τοῦτο ποιεῖν παρητήσαντο: Cum enim omnes totius orbis ecclesiae sabbatis omnibus per unamquamque hebdomadam mysteria celebrent, Alexandrini et Romani ex vetere quadam traditione id agere detrectarunt.* Ita non Orientis modo, sed et totius orbis consuetudinem fuisse scribit; quod ego veram non arbitror. Fuit enim Orientis fere solius. In Responsis Canon. Timothei Alexand. apud Balsam. Interrog. xiii. quaesitum est, quibus diebus coniuges continere debeant? Respondet Timotheus omnino sabbato ac dominica temperandam, διὰ τὸ ἐν αὐταῖς τὴν πνευματικὴν θυσίαν ἀναφέρεισθαι τῷ κυρίῳ. Igitur sabbatis Alexandriae celebrata mysteria, contra quam Socratis aetate factum est. Atqui forte an Cyprii (apud quos ista scripsit Epiphanius) Romanos aut vicinos suos Alexandrinos imitati synaxes nullas sabbatis instituerunt: reliquis vero, hoc est quarta sextave feria, nulla in synaxibus mysteria celebrarunt. De mysteriis certe mentio nusquam hic habetur, contra quam Casaubonus aliique temere prodiderunt. In sequenti numero Epiphanius de sabbati synaxibus ita loquitur, ut in ecclesia sua institutas negare videatur. Scribit enim: *ἐν τοῖς δὲ τόποις καὶ ἐν τοῖς σάββασι συναΐς ἐπιτελοῦσιν.* Non igitur in Cypro; ac proinde verissima est coniectura nostra, Cyprios Alexandrinorum morem imitatos esse. Ac cum paulo ante demonstratum sit, quadragesimalis ieiunii tempore nulla in sacris conventibus celebrata fuisse mysteria, de quarta sextaque feria idem videri possit, cum in illis solenne peraeque ieiunium extitisse autor sit Epiphanius. Sed ne istud asseveremus, prohibet imprimis illud, quod ἡ τῶν προηγουμένων λειτουργία soli Quadragesimae ieiunio in veteribus conciliis et liturgicis adscribatur. Accedit et disertissimus Tertuliani locus, qui in lib. de Orat. sub finem ostendit, ipsis stationum diebus, quae feria quarta sextaque cum ieiuniis obiri consueverant, ut paulo post dicetur, sacrificia celebrari ac dominicum corpus in fideles distribui solere. *Similiter*, inquit, *de stationum diebus non putant plerique sacrificiorum orationibus interveniendum, quod statio solvenda sit accepto corpore domini. Ergo devotum deo obsequium eucharistia resolvit, an magis deo obligat? Nonne solennior erit statio tua, si e ad aram dei steteris? Accepto corpore domini et reservato, utrumque saluum est, et participatio sacrificii et executio officii.* Qui locus paulo a nobis postea declarabitur. Ad haec Baillius in Epistola ad Caesariam, cuius supra meminimus, cum quotidianam communionem plurimum commendasset, ista subiicit: *ἡμεῖς μέντοι γε τέταρτον καὶ ἑκάστην ἑβδομάδα κοινωνοῦμεν, ἐν τῇ κυριακῇ, ἐν τῇ τετράδῃ καὶ ἐν τῇ παρασκευῇ καὶ τῷ σαββάτῳ, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἡμέραις, ἐὰν ἡ μνήμη μάρ-*

τῶρος τινος: *Nos quater in quaque hebdomada communicamus, dominica, feria quarta, parasceve, sabbato, sed et diebus caeteris, in quos memoria martyris alienius incidit.* Unde quod de ieiunio dictum est, nullum in eo celebratum fuisse mysterium, neminemque communicasse fidelium, de solo quadragesimali par est accipi, si Alexandrinis eximas, quorum velut singulare istud a Socrate commemoratur, quod feria quarta atque sexta omnia praeter τελτην synaxeon propria praestiterint. De quo proxime videbimus.

Denique quod Epiphanius admonet, *triplicem illam synaxin dierum totidem ab apostolis esse traditam*, haud scio an satis certo constare queat. Nam primis ecclesiae temporibus unus duntaxat dominicus dies ad eam rem observatus videtur, ut ex apostolo I. ad Cor. cap. xvi. colligitur. Quinetiam Iustinus Martyr Apol. II. cum de Christianorum conventibus agit, solius dominicae meminit: τὴν δὲ τοῦ ἡλίου ἡμέραν κοινήν πάντας τὴν συνέλευσιν ποιούμεθα. Quare magis id ex privato ecclesiae cuiusque ritu, quam ex communi apostolorum praescripto derivatum existimo, ut quarta sextave feria, aut etiam sabbato synaxes conventusque fierent. Quam in rem egregius est Augustini locus Epist. cxxviii. qui mihi hic describendus videtur: *Alia vero, inquit, quae per loca terrarum regionesque variantur; sicuti est quod alii ieiunant sabbato, alii vero non, alii quotidie communicant corpori et sanguini dominico, alii certis diebus accipiant, alibi nullus dies intermittitur, quo non offeratur, alibi sabbato tantum et dominico, alibi tantum dominico, et si quid aliud huiusmodi animadverti potest: totum hoc genus rerum liberas habet observationes.* Innocentius porro Epist. I. cap. IV. feria sexta et sabbato sacramenta minime celebrari scribit his verbis: *Quod utique non dubium est, in tantum eos ieiunasse (de apostolis loquitur) biduo memorato, ut traditio ecclesiae habeat, isto biduo sacramenta penitus non celebrari.* In Mediolanensi ecclesia quotidie sacrificium oblatum ex Ambrosio constat, qui Sermon. xxxiv. ita loquitur: *Moneo etiam ut qui iuxta ecclesiam est, et sine gravi impedimento potest, quotidie audiat missam, et qui potest, omni nocte ad matutinum veniat.* Et paulo post: *In quadragesimo vero mones, ut die omni, aut saltem, ut dixi, dominica, offeratis et communicetis.* Varia igitur admodum per ecclesias consuetudo fuit. Non de vetustissimis temporibus, deque Orientalibus maxime, quae diximus intelligi volumus.

p. 355.

Ex illo vero postremo Ambrosii loco liquet, falsissimum esse, quod haereticis quibusdam nimium stelide persuasum esse video, nunquam in vetere ecclesiae missam auditam a fidelibus esse, quin una communicent. Quo in errore sane stupidissimo versatur Casaubonus Exercit. xvi. ad Ann. Baron. num. LVIII. Et, quod mirum est, hunc ipsum Ambrosii locum citat, nec advertit eundem, eam quotidie missas audire, in quadragesima vero, si fieri potest, etiam communicare iubeat, satis innuere, nequaquam quotidie, caeteris saltem praeter quadragesimam diebus communicatum fuisse. Apud Eusebium lib. VII. Histor. cap. IX. in historia cuiusdam, qui ab haereticis baptismum acceperat, ita legitur: εὐχαριστίας γὰρ ἐπακούσαντα, καὶ συνεπιφθεγξάμενον τὸ ἄμην, καὶ τραπεζῆ παραστάντα, καὶ χεῖρας εἰς ὑπόδοχὴν τῆς ἁγίας τροφῆς προσαίνοντα etc. Casaubonus ut *audire missam* idem esse quod *communicare* confirmet, hunc Eusebii locum affert, quo nihil est alienius. Nam ex eodem ipso probatur diversum ac distinctum esse quiddam ἐπακούειν τῆς εὐχαριστίας et *participare dominico corpori*; quamvis duo haec tum ab illo praestita fuerint. In Agathensi vero concilio, quod ex Gratiano citat Casaubonus, tantum abest ut aliquid ad errorem illum sublevandum decretum fuerit, ut contrarium potius manifeste colligi possit. Etenim Can. XLVII. patres ita prae-

cipiunt: *Misere die dominica saecularibus tenere speciali ordine praecipimus, ita ut ante benedictionem sacerdotis regredi populus non praesumat. Qui si fecerint, ab episcopo publice confundantur.* Atqui Can. XVIII. ita statuit: *Saeculares qui in natali domini, pascha, pentecoste non communicaverint catholici non credantur nec inter catholicos habeantur.* Hic tribus duntaxat diebus quotannis fideles ad communionem compellit, illic dominicis singulis iubet audire missam. Non est igitur idem *audire missam ac communicare*, nec ambo illa fidelium usu ecclesiaeque veteris perpetuo fuere coniuncta.

Τετράδι δὲ καὶ ἐν προσεβήτω.] Antiquissima est utriusque ieiunii religio, cuius et in Aërianis supra mentionem egit. In Canon. Apost. LXIX. cum quadragesimali, τετράδος et παρασκευῆς ieiunium eadem sanctione praecipitur. Ad quem Balsamo istud adnotat, perinde duabus illis feriis atque in quadragesima ἑποφαιῶν praescribi. Tum ne praesenti quidem mortis in periculo carnis vesci licere. Ignatius Epist. v. ad Philipp. eiusdem praeepti meminit. In Constit. Apost. lib. VII. cap. XXIV. causa cur τετράδι ieiunandum sit haec affertur, quod et feria quarta deliberatum a Iudaeis est de interficiendo Christo et Iudas operam suam detulit. Cui adstipulatur et Petrus Alexandrinus Can. XV. Et quidem probabilis est ista ratio. Quam vero hic Epiphanius reddit, falsa est et evangelicae veritati contraria. Vult enim Christum dominum feria quarta comprehensum. Quod in diatriba de Passione domini supra discussum ac refutatam est, pag. 173. De iisdem ieiuniis mentionem facit non uno in loco Tertullianus et stationes illis ipsis diebus obiri consuevisse significat; ut in lib. de Ieiuniis contra Psychicos: *Cur stationibus quartam et sextam sabbati dicamus, et ieiuniis parascevem?* Et cap. II.: *Sic et apostolos observasse, nullum aliud imponentes iugum certorum et in commune omnibus obeundorum ieiuniorum, proinde nec stationum, quae et ipsae suos quidem dies habeant, quartae feriae et sextae.* Cuiusmodi porro stationes illae fuerint et utrum ieiunia ipsa stationes appellatae sint, paulo est hoc loco diligentius inquirendum. Res enim est non minus studio digna quam propter antiquitatem obscura, neque vulgo satis cognita.

Stationes igitur statos ieiuniorum esse dies Pamelius ad lib. de Corona Mil. cap. XI. scribit: *metaphora a militibus orta, quod quandiu in statione erant, ieiunare eos oportebat.* Quod et alibi passim repetit. Ac ieiunium quidem stationem cum alii plerique vocant, tum Hermas lib. III. Simil. V. *Quid est, inquit, statio? Et dixi, ieiunium.* Rhabanus Maurus lib. II. de Instit. Cleric. cap. XVIII. ex quorundam sententia inter ieiunium et stationem id interesse scribit, quod ieiunium *indifferenter cuiuslibet diei sit abstinentia, non per legem, sed secundum propriam voluntatem: Statio, observatio statutorum dierum, ut quartae et sextae feriae, vel quadragesimae.* Citantur et haec apud Pamelium Ambrosii verba Serm. XXXVI. *Stationes vocantur ieiunia, quod stantes et commorantes in eis inimicos insidiantes repellimus.* Verum neque ego stationem idem esse cum ieiunio arbitror, neque, ut intersit aliquid, discrimen illud probo quod apud Rhabanum legitur. Quod enim a ieiunio discrepet, ex Tertulliano liquet, qui lib. II. ad Uxorem cap. XV. ita loquitur: *Ut si statio facienda est, maritus de die condicat ad balneas: si ieiunia observanda sunt, maritus eadem die convivium exerceat.* Quinetiam loco illo citato ex lib. contra Psych. cap. XIV. stationes a ieiuniis secernit, cum stationibus quartam et sextam sabbati dicatam esse dicit, parascevem ieiuniis. Contra lib. de Corona Mil. cap. XI. stationes pro ieiuniis usurpanti Pamelius existimat his in verbis: *Iam et stationes aut alii magis faciet, quam Christo? aut et dominico die,*

quando nec Christo? Et multo manifestius lib. de Anima cap. XLVIII.: *Quia et Daniel trium hebdomadam statione eruit victum.*

Sed ego stationem apud Tertullianum praesertim religiosum illud esse fidelium officium arbitror, quo certis diebus ad synaxin adeuntes, ibidem ad nonam usque perseverabant, ad quam insuper ieiunia producebant. Unde et pro multitudine ipsa conventuque nonnunquam solet accipi. Non secus, opinor, ac militaria statio tam pro loco, quam pro standi et excubandi functione, imo et pro ipsa militari manu apud Latinos usurpatur. Livius lib. XXXVIII.: *Pabulatores lignatoresque Romani in eam partem, in qua colloquium futurum erat, ducti sunt, tutius id futurum tribunis ratis, quia coss. praesidium et ipsum pro statione habituri erant, suam tamen alteram stationem propius castra DC equitum posuerunt.* Erant milites, qui aliquanto a castris intervallo ad eorum tutelam excubabant. Eodem modo Christianorum stationes tam sacrae illae diebus certis excubationes quam ipsemet fidelium conventus appellati. Tertull. in calce lib. de Orat.: *Si statio de militari exemplo nomen accipit (nam et militia dei sumus), utique nulla laetitia sive tristitia obveniens castris stationes militum rescindit.* Quibus verbis demonstrat, nequaquam, quod vulgo persuasum erat, stationes dominici corporis communione dissolvi, quoniam quicquid in castris accidat, sive prosperum sive triste, militaris nihilominus statio perseverat. Perperam igitur Rhabanus haec posteriora, *utique nulla laetitia sive tristitia etc.*, velut causam attulit cur Christianorum statio a militari nomen accepisset. Quo eodem errore Pamelius ad lib. de Corona Mil. cap. XI. stationem dicit per metaphoram a militaribus stationibus usurpari, *quod quandiu in statione milites erant, ieiunare illos oportebat.* Quod sane ridiculum est. Neque vero tandiu famelicos esse praesidiarios illos et excubitores exercitus ipsius atque imperatoris interfuit. Sed nec a statis temporibus stationes nominatae videntur, sed ab ipsa assistendi, hoc est conveniendi commemorandique functione, quod ultra legitimum synaxeon tempus, videlicet matutinum, divinum officium ad nonam usque producerent, et diurniores in ecclesia moras agerent. Apud Cyprianum Epist. XLI. ad Cornelium papam stationis nomen tam de conventu ipso, quam de tempore ac die potest intelligi, cum de Novatiani legatis in Africam missis agens: *Qui cum in statione, inquit, invidiosis quoque conviciis et clamoribus turbulentis prouerant etc.*

Quamobrem stationes non ieiunia ipsa sunt, sed cum ieiuniis coniuncta. Quanquam duplex ieiuniorum genus apud antiquos fuit. Nam aliud exquisitius erat, quod longius, hoc est ad vesperam usque prorogabatur, uti quadragesimale ieiunium. Epiphanius enim infra, eodem isto numero, synaxes quadragesimales ab hora nona ad vesperam usque celebrari docet, ante quas synaxes ieiunia minime solvebantur. Aliud erat paulo remissius ac brevius, quod ad nonam duntaxat produceretur, cuiusmodi feriae quartae sextaeque ieiunium exortitissae idem Epiphanius asserit: *τρεπεί δὲ καὶ ἐν προσαββάτω ἐν νηστία ἕως ἄρας ἐνάτης.* Hinc est quod, ut ex Tertulliano conspicuum est, stationes non ultra nonam extendentur. Quo nomine a catholicis, quos psychicos appellat, Montanistae reprehensi sunt, pro eo quod stationes suas ad vesperam proferrent. Tertulliani verba sunt lib. de Ieiuniis contra Psych.: *Aequae stationes nostras, ut indignas, quasdam vero et in serum constitutas voritatis nomine incusant, hoc quoque munus et ex arbitrio obeundum esse dicentes, et non ultra nonam destinandum, de suo scilicet more.* Ibidem praeterea: *Arguunt nos quod ieiunia propria custodiamus, quod stationes plerumque in vesperam producimus.* Quo in loco non leviter hallucinatus est Pamelius, dum Tertullianum per calumniam haec in orthodoxos iacere scribit,

p. 357.

quod negarent stationes, hæc est ieiunia ultra nonam propaganda, cum, ut ex infinitis veterum testimoniis constat, ad solem occasum usque ieiunia produxerint. Sed aliud videlicet statio est quam ieiunium, et ieiunia stationum, uti nec stationes ipsæ, minime ultra nonam observantur. Quare merito a catholicis castigata Montanistarum illa novitas est, quod stationes et ieiunia aliis, quam
 p. 354. quæ ab ecclesia præscripta essent, temporibus ad vesperam extenderent. Nam feria quarta sextaque ad nonam duntaxat perseverasse in statione Montanistas eodem illo libro cap. x. Tertull. indicat: *Non quasi respiciamus nonam, inquit, cui et quarta sabbati et sexta plurimum fungimur.* Propterea vero stationum ieiunia illa *semieiunia* ab eodem autore nominantur, cap. xiii.: *Ecce enim (ait adversus catholicos) convenio vos et præter pascha ieiunantes citra illos dies, quibus ablatas est sponsus, et stationum semieiunia interponentes.*

Sed obscurissimus est iisdem de stationibus quartæ sextæque feriæ Tertulliani locus cap. xiv.: *Cur stationibus, inquit, quartam et sextam sabbati dicamus et ieiuniis parasceven?* Nam parasceve quid aliud est quam sexta sabbati? Præterea ieiunium parasceve soli tribuit, quasi non et feria quarta ut statio, ita ieiunium solenne fuerit. Huius in loci interpretatione mirum quid Pamelio in mentem venerit, cum parasceven a Tertulliano nove sabbatum appellari credit. *Stationes, inquit, appellat quartæ et sextæ feriæ ieiunia, quod statuta essent illis diebus ieiunia, non item die parasceves, quæ erant voluntaria.* Et numero sequente *parasceven* ait esse sabbatum, quod dominicam præcederet. *Quo die ieiunium pro cuiusque voluntate servatum est.* Nihil aut absurdius aut quod a Tertulliani mente magis abhorreret afferri potuit. Tantum enim abest ut Tertullianus sabbatum ieiuniis dicatum esse pronunciaverit, ut de eo statim ista subiiciat: *Quoniam vos etiam sabbatum, si quando, continuatis, nunquam nisi in pascha ieiunandum, secundum rationem alibi redditam.* Si nunquam sabbato ieiunandum, uno duntaxat excepte, quemodo dicatum a suis, perinde ac catholicis, ieiunio sabbatum Tertullianus dicere potuit? Aliunde igitur quaerenda est loci illius explicatio. Quæ an eiusmodi possit esset, considerandum est. Nimirum Tertulliani tempore, cum stationes feria quarta et sexta fierent, ambæ quidem ad nonam duntaxat horam prorogatae sunt, sed feria quarta statim post stationis exitum horamque nonam ieiunium solvere licitum fuit. Sexta vero feria, expleto stationum tempore, non statim fas erat vesci, sed ad vesperam tantum. Unde feria quarta semieiunium, ut Tertullianus vocat, observatum est, sexta ieiunium. Ita nonnullis in locis, ut paulo post testatur Epiphanius, feria quinta maioris hebdomadae cum stationes et synaxes ad horam nonam celebrarentur, non tamen subinde ieiunia solvebantur. Et vero arctiore ieiunio ac diuturniore inedia celebranda dies ille fuerat, quæ dominicæ passioni præcipue consecratur. Equidem non video quid de Tertulliani loco illo dici probabilius possit. Iam vero per illos stationum dies, quæ cum ieiunio coniunctæ erant, contra atque in maioribus ieiuniis usurpari consueverat, divina mysteria et sacrificia peragebantur, distributa quoque in fideles eucharistia; quam tamen non subinde in os traici, sed reservari oportere Tertullianus admonet, in calce lib. de Orat. donec absoluta sit statio. Neque tum prætermisum videtur pacis osculum, quod uno paschæ die communiter ab omnibus omissum idem auctor significat. Sed de variis ecclesiarum ritibus consule quæ in superiore nota ex Augustino et Innocentio declaravimus. Plura de hoc stationum ritu antiquitatis ecclesiasticæ studiosi pervestigare poterunt, cum et nos pleraque consulto præterierimus, ut ea sola complecteremur quorum obscuritas lacem aliquam nostræ disputationis exigeret.

Δίχα μόνης τῆς Πεντηκοστῆς.] Vide Nicaenam canonem ult. Cassianum collat. p. 359. XL., cap. XI.

Οὕτε ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν Ἐπιφανίων.] Multis igitur modis admirabile est de-
cretum illud Theophili Alexandrini episcopi, quod apud Balsamonem extat
pag. 1067., in quo et Theophania νῆστμον ἡμέραν esse dicit, et, quoniam illo
aano in dominicam inciderat, paucis tantummodo dactylis vesci iubet, quo ab
haereticis seiunctos se esse profiterentur, qui dominicae resurrectionis diem non
colerent, et hoc ipso, quod vespertinam synaxin praestolarentur, ieiunii religioni
satisfacerent ac postremo synaxes ab hora nona celebrandas indicit. Atqui do-
minicis diebus synaxes matutinae omnes erant, et quod paucos dactylos sub ves-
peram comederent, nihil obstabat quo minus ieiunium esset eiusmodi, quale
dominicis diebus omnibus interdictum fuisse cum Epiphanius hoc loco, tum alii
veteres omnes affirmant. Caeterum idem ille Theophili locus admonet, si theo-
phania alium in diem quam dominicam incurrisset, xerophagiis, hoc est pane
cum sale et aqua, transigenda fuisse. Nunc ob diei religionem paucos dactyles
remissos, quos tamen, ut ieiunii ratio haberetur, ante vespertinam synaxin de-
gustare vetuit.

Τὰς δὲ κυριακὰς ἀπέσας.] De dominicis solis, non item sabbatis, prudenter
hoc advertit, ut et Gangr. Synodus Can. XVIII. de ieiunio dominicis duntaxat
interdixit. Non enim ubique, nec in tota ecclesia sabbatum ieiunii experts fuit.
Nec ignorabat Epiphanius aliter Romae et in plerisque Occidentis regionibus
quam in Oriente usurpari consuevisse. Etenim Romani, quod Socrates lib. V.
cap. XXXII. scribit, πᾶν σάββατον νηστεύουσι. De quo fusissime disputat August.
Epist. LXXXVI., et Epist. CXVIII. et in Annalibus Baronius ad an. LVIII. Quare
nulla est ab apostolis edita sanctio, qua ieiunium eo die prohiberetur, ut Augu-
stinus asserit Epist. CXVIII., ubi in rebus huiusmodi negat quicquam esse *vel scri-
pturae sanctae auctoritate, vel universalis ecclesiae traditione determinatum*, sed
eius, in qua verberis, ecclesiae consuetudini obtemperandum esse. Qua quidem
praescriptione tanquam spurius et alienus canon ille reiicitur, qui inter apostoli-
cos LXVIII. numeratur: *Εἴ τις κληρικὸς εὐρεθῆ τὴν κυριακὴν ἡμέραν νηστεύων, ἢ τὸ
σάββατον (πλὴν τοῦ ἐνὸς μόνου) καθαιρεῖσθω, εἰ δὲ λαϊκὸς, ἀφορίζεσθω: Clericus qui
dominico die vel sabbato (uno duntaxat excepto) ieiunare deprehensus sit, deponatur,
laicus excommunicetur.* Non potest hoc ab apostolis communi esse decreto
constitutum. Aut si apostolicas iste canon est, haec verba, ἢ τὸ σάββατον, πλὴν
τοῦ ἐνὸς μόνου, ab otiosis Graeculis intexta sunt. Nec melioris notae sunt quae
in Apost. Constit. leguntur lib. VII. cap. XXIV., ubi τὰ σάββατα καὶ τὰς κυριακὰς
ἐορτάζειν praecipit. Quod ab apostolis toti ecclesiae nunquam esse praescriptum
sanctissimorum patrum consensus approbavit. Alia est Ignatii ratio, qui ad Phi-
lippenses scribens, non universali ecclesiae iura constituens, Epist. IV. ista pronun-
ciat: *Εἴ τις κυριακὴν ἢ σάββατον νηστεύει, πλὴν ἐνὸς σεββάτου, οὗτος Χριστοκτό-
νος ἴσθι.* Graeculorum vero sane intolerabilis est fastus, qui in pseudosynodo
Trullana Can. LV. Romanam ecclesiam damnant, quod per quadragesimam sab-
batis ieiunarent. Atqui Socrates lib. V., cap. XXXII. Romae scribit sabbatis in qua-
dragesima ieiunatum non esse. Sed nimirum hallucinatus est, aut ad vocem
Ἐορτή adiciendum est νέα, ut νέαν Ἐορτήν Constantinopolim appellet. Nam sub-
inde refert πᾶν σάββατον ἐν Ἐορτῇ νηστεύεσθαι. De sabbati ieiunio extant occiden-
tialium synodorum canones, ut Eliberitani XXVI. et Agathi. XII., nec non et Inno-
centii primi Epist. I. cap. IV. Quem quidem ridicule admodum Scaliger lib. VII. de
Emend. Temp. pag. 641. scribit primum omnium instituisse, ut sabbato ieiuna-

retur. Quasi vero tanto ante Innocentium non illud Occidentales consuetudine, quae tacitae legis instar esset, observaverint. Neque vero Innocentius tam de sabbati ieiunio praecepit, quam causas attulit cur sabbato ieiunandum videatur. Ad extremum de sabbati religionis inter Pseudodiataxes Apostolicas extat Petri ac Pauli nomine edita sanctio lib. viii. cap. xxxiii. *Ut eo die ac dominico servi ab opere feriatii sint: ἰναζέσθωσαν οἱ δοῦλοι πάντε ἡμέρας, σάββατον δὲ καὶ κυριακὴν σχολάζετωσαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς εὐσεβείας.* Hoc vero nunquam ab apostolis manasse decretum apparet ex eo, quod Laodicense concil. Can. xxix. diserte vetat sabbato otiosos esse Christianos. Ὅτι οὐ δεῖ Χριστιανούς Ἰουδαΐζειν, καὶ ἐν τοῖς σαββάτοις σχολάζειν, ἀλλὰ ἐργάζεσθαι αὐτοὺς ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, τὴν δὲ κυριακὴν προτιμῶντας, εἰ γὰρ δύναιντο σχολάζειν, ὡς Χριστιανοί, εἰ δὲ εὐθεσίαν Ἰουδαίεται, ἔστωσαν ἀνάθεμα παρὰ Χριστῷ. Dominicis potius quam sabbatis vacare iubet, et addit tamen, si illorum commodo fieri potest. Ut nondum illis temporibus ab omni opere feriatos esse penitus constitutum fuerit, uti Zonaras et Balsamo ad illum canonem adnotant.

Τὴν δὲ τεσσαρακοστὴν.] Ad quadragesimalis ieiunii consuetudinem ab haereticorum calumnia vindicandam insignis hic Epiphanius locus est. Quanquam ea res infinitis antiquorum patrum ac conciliorum testimoniis explorata adeo est, nihil ut impudentis ab hodiernis haereticis irrideri repudiarique solet. Consule quae in magnis Annalibus atque ab aliis studiosè collecta sunt, qui adversus haereticos scripserunt. Sed mira quaedam in quadragesimalis ieiunii religione varietas apud antiquos extitit, de qua Irenaeus apud Eusebium lib. v. cap. xxiv., et Socrates lib. v. cap. xxi. Qui quidem insigniter aberrat, dum Romae scribit tres duntaxat hebdomadas ante Pascha continuo ieiunari, excepto sabbato ac dominica. Quod supra refutatum est. Subicit deinde sex ab aliis hebdomadas ante pascha, ab aliis septem, ieiunio consecrari. Alios xv solos dies per vii hebdomadas dispensare. Qui omnes suum illum dierum numerum *τεσσαρακοστὴν* appellabant. Sane apud Photium num. cvii. Basilius Cilix Nestorianus adversus Ioannem Scythopolitanum scribens oblicit inter cetera: *ἔτι τὴν ἁγίαν τεσσαρακοστὴν εἰς τρεῖς ἑβδομάδας συγκλείων, οὐδὲ ἐν ταύταις τῆς τῶν πτηνῶν κρεωφαγίας ἀπέχετο.* Fuit enim non minor in ciborum delecta abstinentiaque diversitas, de qua idem Socrates. Vide et Cassianum collat. xxi., Ambrosium Serm. xxiii. et sequentibus. Sozom. lib. vii. cap. xix. Epiphanius porro per *ἑπτὰ ἡμέρας τοῦ πάσχα*, ante quas τὴν τεσσαρακοστὴν celebrari dicit, non eam hebdomadem intelligit quae pascha praecedit, uti postea cum *τὰς ἕξ ἡμέρας τοῦ πάσχα* nominat, sed de paschalibus vii feriis loquitur, quas antecedit quadragesimale ieiunium. Utram vero apud

p. 361.

Cyprios, ubi haec scribebat Epiphanius, sabbata quadragesimalibus ieiuniis exempta sint, non satis apparet. Ac videntur ex Romanorum aliorumque consuetudine etiam diebus illis ieiunasse, cum solos dominicos dies excipiat. Profecto enim de sabbatis minime tacuisset. Quanquam sabbatorum ideo fortasse non meminit, quod non eandem apud omnes ecclesias formam esse consuetudinemque cerneret, neque quicquam super ea re sciret ab apostolis esse praescriptum. Hic autem ritus eos solos complecti voluit, quos ab apostolis toti ecclesiae traditos, non certorum locorum peculiare esse crederet. Perperam vero Pamelius ad Tertull. librum adversus Psych. cap. xv. hunc ipsum Epiphanius locum interpretat, et pro *septem dies*, haud dubie legendum, *septem hebdomadas*, affirmat. Frustra est, inquam. Etenim *ἡμέρας* est in Graeco, non *ἑβδομάδας*. Et *ἡμέρας* intelligit, quae a solenni paschatis ineunt, ante quas *ἡ τεσσαρακοστὴ* solida decurrit.

Τὰς δὲ ἕξ ἡμέρας τοῦ πάσχα.] Sex illis duntaxat diebus maioris, ut vocant,

hebdomadae, xerophagia Christianis imperata fuit. Atqui Laodic. Can. l. δὲ καὶ ἰσταν, inquit, τὴν τεσσαρακοστὴν νηστεύειν ξηροφαγοῦντας. Et Balsamo ad Can. LXIX. Apost. non solum in quadragesima, sed etiam quarta sextaque feria ξηροφαγεῖν oportere docet. Adeo ut ne aegrotis quidem aliud ciborum genus quam piscium indulgeatur, nec unquam carnibus, vel extremo vitae periculo, vesci liceat. Apud Socratem tamen lib. v. cap. xxii., ubi diversae quadragesimalis ieiunii consuetudines explicantur, non omnes xerophagiam adhibebant. Sed alii piscibus tantummodo, alii avibus insuper utebantur, quos ex aqua procreatos perinde ac pisces Moyses narrat. Alii fructibus ovisque contenti, alii pane solo, alii ne hunc quidem sibi permittebant. A carnibus quidem universos abstinuisse praeter caeteros Augustinus contra Faustum scribit lib. xxx. A carnibus et vino Chrysost. Hom. viii. de Poenit. De carnibus etiam Spyridionis apud Sozom. historia confirmat lib. i. cap. xi. ut caetera praetermittam, quae sunt innumera. Postremis itaque quadragesimae diebus sex xerophagia lege quadam omnibus indicta. Quae quid sit, declarat Tertull. libro contra Psych. cap. i.: *Arguunt nos, inquit, quod etiam xerophagias observemus, siccantes cibum ab omni carne et omni iurulentia et viridioribus quibusque pomis, ne quid vinositatis vel edamus vel potemus, lavacri quoque abstinentiam congruentem arido rictui.* Passim vero toto illo libro xerophagias a catholicis damnari significat, quasi novum affectati officii nomen, et proximum ethnicae superstitioni, quales castimoniae Apin, *Idem et Magnam Matrem certorum eduliorum exceptione purificant.* Verum non omnes, opinor, tum a catholicis damnatae xerophagiae sunt, sed illae solum quas certis temporibus, praeterquam ab ecclesia constitutis, ex Montani disciplina servabant, quas idem autor duabus hebdomadis definit cap. xv.: *Quantula enim est apud nos interdictio ciborum? Duae in anno hebdomadas xerophagiarum, nec totas, exceptis scilicet sabbatis et dominicis, offerimus deo.* Ubi non assentimur Pamelio, qui hebdomadas non pro septem diebus, sed pro totidem hebdomadibus accipi putat, et de Telesphori sanctione, qua Tertullianus clericus teneretur, nescio quid narrat, quod nullo modo persuadet. Nam si xiv. hebdomadas xerophagiis Montanus addidisset non illud usque adeo Tertull. elevans diceret: *Quantula est apud nos interdictio ciborum?* Quocirca duas alias a quadragesima seiunctas ac diversas fuisse credibile est; in quibus sabbatum ac dominica dies eximeretur. Sozom. lib. vii. cap. xix. de diverso quadragesimalis ieiunii dierum numero agens, Montanistas ait duas ante pascha duntaxat hebdomadas ieiunare. Verum cum in secunda, hoc est proxima ante pascha hebdomade sabbatum a ieiunio exemptum apud Montanistas non fuerit, ut Tertull. iam Montanista lib. contra Psych. narrat, non videntur ad duas istas hebdomadas totidem illae xerophagiarum accommodari posse. In Constit. Apost. lib. v. cap. xvii. eadem xerophagia sex illis diebus observanda proponitur: *Ἐν ταῖς ἡμέραις οὖν τοῦ πάσχα νηστεύετε, ἀρχόμενοι ἀπὸ δευτέρας μέχρι τῆς παρασκευῆς καὶ σαββάτου ἕξ ἡμέρας, μόνω χρωμένοι ἄρτω καὶ ἄλλῃ καὶ λαχάνοις, καὶ ποτῶ ὕδατι, οἴνου δὲ καὶ κρεῶν ἀπέχεσθε ἐν ταύταις.* Haec igitur xerophagia pane, sale, aqua et, si forte, etiam oleribus constabat. Ad haec cap. xii. eiusdem libri quadragesimale ieiunium a paschali distinguitur: *Ἐπιτελείσθε δὲ ἡ νηστεία αὐτὴ (nempe quadragesimalis) πρὸ τῆς νηστείας τοῦ πάσχα, ἀρχομένη μὲν ἀπὸ δευτέρας, πληρουμένη δὲ εἰς παρασκευὴν μεθ' ἧς ἀκονηστεύσαντες ἀρξασθε τῆς ἁγίας τοῦ πάσχα ἑβδομάδος, νηστεύοντες αὐτήν: Celebretur quadragesimale ieiunium ante paschale, et incipiens a secunda feria desinat in parasceven, postquam soluto ieiunio sanctam paschatis hebdomadem in ieiunio transigite.* Quadragesimalis porro illius ieiunii, quatenus a paschali differt,

initium haud scio an Constitutiones illae a dominica quinquagesimae, an sexagesimae repetant. Prius enim illud initium si sumpserint videntur, qui vii hebdomadae et ieiunio dicantur, cum alii sex duntaxat tribuerent; ita tamen ut utrobique sex duntaxat et triginta sese dies inedia macerarent. *Hi enim* (ait Cassianus Collat. xxi. cap. xxvii.) *sibi sex hebdomadarum observantiam praefixerunt, qui putant dies quoque sabbati ieiunandum. Sex ergo in hebdomada ieiunia persolvunt, quae eisdem sex et triginta dies sexies revoluta consummant.* A sexagesima vero Graeci recentiores quadragesimam auspicati sunt, uti pluribus ad Nicaphorum ante aliquot annos disseruimus. Quo nimirum xl. solidos dies ieiunio tribuerent. Ambrosius Serm. xxxi. et xxxii. sex hebdomadis, ac diebus xlii. Quadragesimam definit, eosque qui quinquagesimam pro quadragesima ieiunarent redarguit.

Caeterum tam de hoc paschatis ieiunio, quam de quadragesima Timotheus Alexandrinus episcopus intelligi potest in Canonicis Responsis Interrog. viii. et x. Quarum in priore quaeritur, utrum puerpera pascha ieiunare debeat, an ei vini usus indulgeatur? In posteriori de aegroto dubitatur, an similiter paschatis ieiunio teneatur, atque oleum et vinum adhibere possit. Qua ex posteriori quaestione Balsamo colligit, *ὅτι ἡ νηστεία τῆς τρισαρακοστῆς τοῦ πάσχα ξηροφαγία ἐστὶ, ἀλλὰ καὶ οἴνου ἀποχή.* Addit tamen, nonnullos in utroque canone hebdomadae sanctae ieiunium, non quadragesimae totius intellexisse. Epiphanius quoque in Aërianis haeres. lxxv. num. iii. de hac hebdomada loquens: *Ἐν τῇ ταῖς ἡμέραις τοῦ πάσχα, inquit, ὅτι κατ' ἡμῖν χαμμενίαι, ἀγνείαι, κακοκλίθειαι, ξηροφαγίαι, εὐχαί, ἀγρυπνίαι τε καὶ νηστείαι, καὶ πᾶσαι τῶν ψυχῶν αἱ σωτηρίαι etc.* Idem et haer. lxx. num. xii. hebdomadem illam paschatis ξηροφαγίας ἑβδομάδα καὶ τοῦ πάσχα nominat. Vide et nam. xiv. Nec illud praetermittendum est, uti pascha pro tota quadragesima, aut pro ultima saltem illius hebdomada sumitur. Veluti cum Timotheus νηστεύουσι πάσχα dixit, ita nonnunquam certam eiusdem hebdomadis diem significare, ut apud Tertull. lib. de Orat. sub finem: *Sic et die paschae, quae communis et quasi publica ieiunii religio est, merito deponimus osculum.* Qui dies paraceve sancta, qua passionis memoria celebratur ac πάσχα σταυρώσιμον esse videtur, idemque forte, quem unicum ieiunio diem a nonnullis dictum fuisse Irenaeus ad Victorem scribit, Eusebio teste lib. v. cap. xxiv.: *Οἱ μὲν γὰρ οἰοῦνται μίαν ἡμέραν δεῖν αὐτοὺς νηστεύειν, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ καὶ πλείους.*

[Ἄλλὰ καὶ οἱ σπουδαῖοι διπλᾶς.] Dionysius Alexandrinus epistola ad Basilidem: *Ἐπὶ μὴδὲ τὰς 15 τῶν νηστεῶν ἡμέρας ἴσως, μὴδὲ ὁμοίως πάντες διαμένουσιν. Ἄλλ' οἱ μὲν καὶ πᾶσας ὑπεριθέουσιν, ἅστοι διατελοῦντες, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ τρεῖς, οἱ δὲ τέσσαρες, οἱ δὲ οὐδεμίαν.* Epiphanius eodem, quo Dionysius, verbo utitur, nimirum ὑπεριθεσθαι. Quod est *cibum differre.* Hinc ieiunium *superpositio*, nisi fallor, a Latinis vocatur; ut in Eliberit. Cono. Can. xxvi.: *Errore placuit corrigi, ut omni sabbati die ieiuniorum superpositiones celebrentur.* In Constit. Apost. lib. v. cap. xvii.: *τὴν μὲν τοι παρασκευὴν καὶ τὸ σάββατον ὀλοκλήρον νηστεύσατε, ὡς δύναμις πρόδεσσι τοιαύτῃ, μηδενὸς γευόμενοι, μέχρις ἀλεκτροφωνίας νυκτός, εἰ δὲ τις ἀδυνατεῖ τὰς δύο συνάκτιν ἡμοῦ, φυλασσέτω καὶ τὸ σάββατον.* Causam subiicit, quod his diebus ablati sit spensus. Quam et Tertull. attigit lib. contra Psych. cap. viii.: *Eccae enim convenio vos et praeter pascha ieiunantes, citra illos dies quibus ablati est spensus.*

[καὶ ἄλλην τὴν τρισαρακοστὴν ἀπὸ ἐνάτης.] Utrum omnibus quadragesimae diebus synaxes celebrari dicat, dubitari potest, an illud potius velit, tam sex illas paschalis et maioris hebdomadae, quam caeteras quadragesimae synaxes, quibuscumque tandem diebus obeantur, a vena ad vesperam usque frequentari. Hoc

vero certum est ex iis Epiphaniī verbis, iunium in quadragesima non ante vesperam atque occasum solem a fidelibus solum. Cui consentaneum est, quod cum de synaxibus ageremus, ex Tertulliano docuimus, stationes ob id *semitieunia* vocari quod ad horam nonam usque prorogarentur, cum majora, cuiusmodi quadragesimalia fuere, non ante lucis exitum desinerent. At Constit. Apost. lib. v. cap. xviii. nona vel vespera pro cuiusque viribus vesci iubet: ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς ταῖς πρὸ τῆς παρασκευῆς ἐνάτην ὥραν, ἢ ἑσπέραν ἕκαστος ἐσθιέτω, ἢ ὄπως ἂν τις δύναιτο. Ambrosius Serm. xxvi: *Rogo vos, fratres carissimi, ut in isto legitimo tempore, exceptis dominica et sabbato diebus, nullus ante nonam prandere praesumat, nisi forte quem jejunare infirmitas non permittit. Quia aliis diebus jejunare aut remedium, aut praemium est, in quadragesima vero non jejunare peccatum est.* Qui quidem sermo totidem verbis apud Augustinum legitur, estque Sermo de Temp. lxii. Sed de sabbato verbum nullum. Sed hoc solum ut *exceptis dominicis diebus nullus prandere praesumat.* Quod idem est ac si ante nonam vesci prohiberet. Quia prandium ante horam sextam capiebatur. Vide August. Epist. lxxxvi. Ita Cassianus Collat. xxi. cap. xxiii. vel Theonas apud illum admonet, ut in diebus festis *cibus, qui hora diei nona fuerat capiendus, paulo citius, id est sexta hora pro festivitatis tempore capiatur.* At priscis temporibus non ante vesperam cibum capere consueverant, id quod insuper Theophili Alexandrini locus ille confirmat, quem supra discussimus. Posteaquam vero ad horam nonam vescendi; p. 364. tempus a vespera translatum est, tum sublatum illud discrimen arbitror, quod hactenus inter stationes et jejunia fuisse vidimus. Indeque est quod Ambrosius Serm. xxxvi. jejunia *quadragesimae stationes* appellari dixit.

Ἐν τισὶ δὲ τόποις τῆς μετὰ τὴν πέμπτην.] Ἀπονηστισμὸς est *jejunii solutio*, et ἀπονηστίζεσθαι *jejunium solvere*. Nec aliter in Graeco Hippolyti Canone verbum illud accipitur, cum ait: ἀπονηστίζεσθαι δὲ δεῖ οὐδ' ἂν ἐμπέση κυριακή. Tametsi Scaliger in Notis ad illum Canonem ἀπονηστίζεσθαι putat esse *transferre jejunium*. Quod minime procedit. Tempus vero dissolvendi jejunii, sive hora τοῦ ἀπονηστισμοῦ multiplex fuit. Constit. Clem. lib. v. cap. xix.: Τῷ δὲ σαββάτῳ μέχρι ἀλεκτοροφωνίας παρατείνοντες ἀπονηστίζεσθε ἐπιφωσκούσης μιᾶς τῶν σαββάτων, ἥτις ἐστὶ κυριακή ἀπὸ ἑσπέρας ἕως ἀλεκτοροφωνίας ἀγρυπνοῦντες, καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν ἧ ἑκκλησίᾳ συναθροίζομενοι γρηγορεῖτε. Iubet quadragesimale jejunium solvi ad gallicinium, ut et superiori capite. Dionysius Alexandrinus ad Basiliden, reprehendit eos qui paulo ante mediam noctem post sabbatum jejunium dissolvunt, ὡς ὀλιγώρους καὶ ἀκρατεῖς. Eos autem commendat qui usque ad quartam custodiam sustinent, nec eos magni faciendos ait qui ex illis majoris hebdomadae sex diebus, prioribus quatuor sine jejunio transactis, parascenen et sabbatum sine ullo cibo traducunt, quod ὑπεριθένα nominat. Fuit enim hoc veteribus Christianis familiare, biduum illud absque cibo perseverare, et in ecclesia precibus ac vigiliis insistere. Sexta Synodus in Trullo Can. xcī.: τὰς τοῦ σωτηρίου πάθους ἡμέρας ἐν νηστείᾳ καὶ προσευχῇ, καὶ κατανύξει καρδίας ἐπιτελοῦντας χρῆτους πιστοὺς περὶ μέσας τῆς περὶ τὸ μέγα σάββατον νυκτὸς ὥρας ἀπονηστίζεσθαι. Ad quae Balsamo dubitat, an illud praecipiat, triduum, quod est μετὰ τὴν τετράδα, quodque passioni praecipue dicatum est, adusque mediam noctem ante dominicam paschalem jejunos persistere, an de uno duntaxat sabbato caveatur, in quo rigidior ac severior esse jejunii disciplina debeat.

Ἐν τισὶ δὲ τόποις λατρεία τῆς οἰκονομίας.] Λατρεία τῆς οἰκονομίας, *divinum*

et incruentum sacrificium appellat; ut et paulo post disjuncte λατρείας καὶ οἰκονομίας, et in Aorianis haer. LXXVII. τὴν οἰκονομίαν τῆς λατρείας, hoc est missam. Nam λατρεία divinus cultus atque officium est, quod sacrificio praestatur; οἰκονομία incarnationis passionisque dominicae mysterium significat, cui repraesentando institutum illud est a deo sacrificium. Etsi in Aorianis N. III. simpliciter οἰκονομίαν, hoc est mysterium, vocat. Porro feria quinta dominicae passionis in quibusdam ecclesiis ἀπονηστιζμός fuit, ac jejunii relaxatio, ut Aug. indicat Ep. CXVIII. Cap. IV. Quod Laodicensis Synodus usurpari vetuit Can. XLIX: Ὅτι οὐ δεῖ ἐν τεσσαρακοστῇ τῇ ὑστέρᾳ ἑβδομάδι τὴν κέμπτην λύειν, καὶ ἄλλην τὴν τεσσαρακοστὴν ἀτιμάζειν, ἀλλὰ δεῖ πᾶσαν τὴν τεσσαρακοστὴν νηστεύειν ζήροφαοῦντας. Ex quo notabis obiter passionis hebdomadem quadragesimae partem esse, non ab illa distinctam. Trullana quoque Synodus Can. XXIX. quod in Carthaginiensi Concilio de feria illa quinta nominatim exceptum fuerat, *Ut sacramenta altaris non nisi a jejuniis hominibus celebrentur, excepto uno die anniversario, quo coena domini celebratur* (qui est Carth. III. Can. XXI.) abrogavit, vetuitque illo die solvi jejunium. At Augustinus in Epistola proxime citata nonnullis in ecclesiis morem fuisse declarat, *ut bis quinta sabbati hebdomadae ultimae quadragesimae, et mane, et ad vesperam offerretur*, quod p. 365. improbandum esse negat. Quod ipsum olim in veteri ecclesia ceteris diebus usitatum fuisse, indicat Cyprianus Epist. LXIII. edit. Pam. Ubi nonnullos reprehendit qui in matutinis sacrificiis aquam solam adhibebant, *ne per vaporem vini redolerent sanguinem Christi*. Quos ita castigat: *An illa sibi aliquis contemplatione blanditur, quod etsi mane aqua sola offerri videtur, tamen cum ad coenandum venimus, mixtum calicem offerimus, sed cum coenamur, ad convivium nostrum plebem convocare non possumus, ut sacramenti veritatem fraternitate omni praesente celebremus*. Bis igitur sacrificia celebrari solebant, mane, et quidem publice, tum privatim sub vesperam.

Καὶ οὕτως ἀπόλυσι.] Ἀπόλυσις est missa, sive missio, cum diaconus re sacra confecta populum dimittit. Quare subaudiendus est ὁ διάκονος.

Ἐν τῇ ἀναστασιμῷ ἡμέρᾳ.] Proprie μεγάλη ἡμέρα pascha nominatur. Ut in Ancyrano Can. VI: εἶδοσι μέχρι τῆς μεγάλης ἡμέρας εἰς ἀκρόασις δεχθῆναι. Et quoniam in illustrandis veteris ecclesiae ritibus navatur a nobis opera, de uno alterove lectionem admonerimus qui per solennes paschatis ferias usurpari solebant. Qui etsi ad Epiphanium nostrum nihil admodum pertineant, alias tamen habent opportunitates, ob quas illorum non praetermittenda mentio videtur. Primum igitur per illos dies a Christianis imperatoribus victi captivique e carcere mittebantur. Monachi Eutycheis haeretici in libello supplicii ad Pseudosynodum Ephesinam in Actis Chalcedoni. Concilii de die paschatis loquentes, καθ' ἣν, iniquunt, λύεται μὲν τοῖς κλειστόις τῶν ἡμαρτηχότων ἀπὸ τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν τὰ ἐπιτίμια, λύεται δὲ παρὰ τῶν βασιλευόντων ἐπὶ τῶν ἐγκλημάτων τὰ δεσμὰ τοῖς ὑπευθύνοις. Extat eadem de re Imp. Valentiniani, Valentis et Gratiani rescriptum LIII. de indulg. Cod. Theodos.: *Ob diem paschae quem intimo corde celebramus, omnibus, quos reatus astringit, carcer inclusit, claustra dissolvimus*. Huius nobis commemorandae consuetudinis occasionem dedit Themistiana quaedam oratio, cujus argumentum hactenus ignoratum, nec a nobis etiam in novissima nostra editione satis intellectum, plurimum huic observationi debebit. Ea est inter Themistianas ordine quinta, in qua Theodosii senioris clementiam humanitatemque praedicat. Quam quidem orationem vulgo persuasum erat omnibus ad Antiochensem illam pro-

cellam calamitatemque referri, quando ob dejectas populari seditione Placillae statuas exulceratus imperatoris animus et ad vindicandam majestatem inflammatus Flaviani praesulis legatione mitigatus est. Sed nos necessariis quibusdam rationibus in Themistianis notis ostendimus, alio quam ad Theodosianum illud factum spectare Themistium, neque tamen cujusmodi facinus illud esset, extricare tum potuimus. Quare ita disputationem clausimus: *Habent igitur eruditi viri atque historiae studiosi, in quo quaerendo atque enucleando ingenium suum exercent.* Quod sane merito tum a nobis est factum. Postea vero dum Chrysostomi Hom. xx ad Populum Antiochenum percurrimus, in qua de Flaviani legatione et impetrata ab imper. venia gratulatur, veram Themistianae illius orationis historiam et argumenti summam non sine ingenti animi fructu ac voluptate didicimus. Cum enim habitam a Flaviano ad Theodosium orationem ac deprecationem explicat, sic eum inter caetera loquentem inducit: Καὶ τί χροὴ λέγειν Κωνσταντῖνον, καὶ τὰ ἀλλότρια παραδείγματα, δέον οἰκοθὲν σε καὶ ἐκ τῶν σῶν παρακαλεῖν κατωρθωμάτων; μέμνησαι πρώην, ὅτε τῆς ἑορτῆς ταύτης καταλαβούσῃ; ἐπιστολὴν ἔπεμψας πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης κελεύουσας τοὺς τὸ θεσμωτήριον οἰκοῦντας ἀφείναι, καὶ συγχωρεῖν αὐτοῖς τὰ ἐγκλήματα, καὶ, ὡς οὐκ ἀρκούντων ἐκείνων, δεῖξαι σοὶ τὴν φιλανθρωπίαν, ἔλεγες διὰ τῶν γραμμάτων, ὅτι, Ἐἴθε μοι δυνατόν ἦν καὶ τοὺς ἀπελθόντας καλέσαι, καὶ ἀναστῆσαι, καὶ πρὸς τὴν προτέραν ἀναγαγεῖν ζωὴν. *Quaerquam quid attinet Constantinum, aut aliorum exempla memorare, cum te domesticis tuis rebus ac factis incitare oporteat? Meministi nuper, cum eodem illo appetente festo literas toto terrarum orbe misisti, quibus eos omnes qui in carcere erant, dimitti, eisque condonari crimina iussisti, tum perinde ac si nondum haec testificandae humanitati tuae sufficerent, in haec verba scripseras: Utinam ego mortuos ad vitam revocare atque excitare possem!* Quod est ipsissimum benignitatis clementiaeque specimen, quod Themistius in illa oratione praedicat, aliquanto ante Antiochenum illud editum, cum adhuc Placilla viveret, ut ex oratione ipsa constat. Non potui tam illustrem historiam, tamque luculentam ad Themistium nostrum accessionem tacitus praetermittere. Commodiorem autem, ubi hanc intererem, locum, quam hunc ipsum habui nullum. Alter non tam ritus quam rituum ac disciplinae corruptela fuit, ut iisdem diebus catechumenis extraordinaria quaedam sacramenta permitterentur. Quae cujusmodi fuerint, nondum liquet. In Carthag. quidem Conc. III. Canc. v. mos ille abrogatur his verbis: *Item placuit, ut per sollemnissimos paschales dies sacramentum catechumenis non detur, nisi solum sal. Quia si fideles per illos dies sacramenta non mutant, nec catechumenis oportet mutare.* Cum sal catechumenis praebere consuetum esset, appetentibus paschatis feriis extraordinarium quiddam concessum illis est. Non utique eucharistia, nec enim tantum insaniisse quenquam arbitror. Neque vero per sacramentum intelligi puto symbolum, sed panem ipsum ac vinum, ex quo eucharistia consecrata fuerat. Nam reliquiae panis et vini, quae a fidelibus ad sacrificium celebrandum oblata fuerant, nonnunquam in catechumenos distribuebantur. Quod amplius usurpari vetat Theophilus Alex. Can. VIII: τὰ προσφερόμενα εἰς λόγον θυσίας μετὰ τῶν ἀναλισκομένων εἰς τὴν τῶν μυστηρίων χρῆσιν οἱ κληρικοί διανεμάσθωσαν, καὶ μήτε κατεχούμενος ἐκ τούτων ἐσθίτω ἢ πίνετω, ἀλλὰ μᾶλλον οἱ κληρικοί, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς πιστοὶ ἀδελφοί. Ad quem Canonem Balsamo scribit: Oblationes illas panem et vinum esse, ex quibus partes illae sumptae sunt (μερίδας vocat, uti Graeci ferme consueverunt) quae a sacerdote consecrantur. Ex quo fit ut reliquiae ipsae quodammodo sanctificate sint,

nec in profanos dividendae. Has reliquias Carthag. Synodus sacramenta vocat, quod ex illis sacramenta fierent, uti nos *hostias* vulgo τὰς μέρδας, sive *particulas*, etiam ante consecrationem appellamus. Quanquam et sacramenta scio etiam absolute pro quibuslibet mysticis signis usurpari adeoque pro sale, ac caeteris, quae catechumenis dabantur. Aug. Lib. II. de Peccat. meritis cap. xxvi: *Et quod accipiunt, quamvis non sit corpus Christi (de catechumenis loquitur) sanctum est tamen, et sanctius, quam cibi quibus alimur, quoniam sacramentum est.* Quae Augustini verba utrum ad panem vinumque, ex quo eucharistia confecta jam erat, referri debeant, cogitandum amplius est. Cum igitur fideles eadem diebus omnibus sacramenta, hoc est eucharistiam, quae fidelium propria est, usurpent, non debent (aiunt Carthaginenses Patres) catechumeni propria ordinis sui ac status sacramenta mutare, neque aliquid praeter salem accipere.

p. 267. Τὰ δὲ ἄλλα μυστήρια.] Cautè ac circumspectè de sacramentis et inferioribus mysteriis mentionem aspergit. Ita complures veterum cum de sacramentis eorumque formis disserunt, consulto rem obscurant, neque plena apertaque voce declarant. Pauca, quae ad manum modo sunt, exempla producam. August. Ep. LVII. ad Dardanum: *Nosti autem in quo sacrificio dicatur, Gratias agamus domino deo nostro.* Innocentius primus Ep. I. ad Decentium de Sacramento Confirmationis: *Verba vero dicere non possum, ne magis prodere videar, quem ad consultationem respondere.* Sic Epiphanius aliquoties de eucharistia timide obscureque locutus est.

Ἐπὶ δὲ τῶν τελευταίων.] De orationibus et sacrificiis, quae pro mortuis ab ecclesia celebrantur insignis ac memorabilis hic locus est. Sed multo copiosius atque expressius in Aërianorum haeresi ritum illum ecclesiae pertractat, quae est haer. LXXV. n. VII. Nam Aërius eodem, quo haeretici nostri, furore amentiaque percitus mortuorum ad altare commemorationem, fusaque pro illis preces et sacrificia deridebat, contra quem Epiphanius luculentissime disputat. Ὡφελῆ δὲ, inquit, καὶ ἡ ὑπὲρ αὐτῶν γινομένη, εἰ καὶ τὰ ἅλα τῶν αἰτιαμάτων μὴ ἀκοῦπτοι: *Quae pro mortui concipiuntur preces, iis utiles sunt, tametsi non omnes culpas extinguant.* Quod pluribus exequitur August. lib. de cura pro Mort. Agend. cap. I., ubi quaedam peccatorum genera in mortuis precibus illis et sacrificiis expiari possint, edisserit. Et paulo ante, *In Macchabaeorum, inquit, libris legimus oblatum pro mortuis sacrificium. Sed etsi nusquam in scripturis veteribus omnino legeretur, non parva est universae ecclesiae, quae in hac consuetudine claret auctoritas, ubi in precibus sacerdotis, quae domino deo ad ejus altare funduntur, locum suum habet etiam commendatio mortuorum.* Et cap. ult. *Quae cum ita sint, non existimemus ad mortuos, pro quibus curam gerimus, pervenire, nisi quod pro eis sive altaris, sive orationum, sive elemosynarum sacrificiis solenniter supplicamus, quamvis non pro quibus fiunt omnibus prosint, sed iis tantum, quibus dum vivunt comparatur ut prosint.* Frequentissima est et illius consuetudinis apud Cyprianum mentio. Ut in Ep. LXVI., in qua decretum ait in Concilio: *Ut si quis moriens clericum tutorem reliquisset, non offerretur pro eo, nec sacrificium pro dormitione ejus celebraretur.* Vetatque mox deprecationem pro eo ullam ad altare fieri. Tertull. de Cor. Mil. cap. III: *Oblationes pro defunctis, pro natalitiis, annua die facimus, et alibi saepe.* Eusebius lib. IV. de Vita Constantini, cum de ejus funere scribit: τὰ τε τῆς ἐνθέου λατρείας δι' εὐχῶν ἀνεκλήρου. *Λατρείαν* appellat altaris sacrificium. Mox σὺν κλαυθμῷ δὲ πλεονὶ τὰς εὐχὰς ὑπὲρ τῆς βασιλείας ψυχῆς ἀπαδ-

δοσαν τῷ θεῷ. Athan. Quaest. ad Antiochum Quaest. xxxiv., cum quaesitum esset, utrum mortuorum peccatorum animae beneficia in se collata sentirent, γινόμενων ὑπὲρ αὐτῶν συνάξεων καὶ εὐποιῶν καὶ προσφορῶν, respondet, τὰς τῶν ἁμαρτωλῶν ψυχὰς μετέχειν εὐεργεσίας τινὸς ἐκ τῆς ὑπὲρ αὐτῶν γενομένης ἀναιμάκτου θυσίας καὶ εὐποιίας. Alioqui si nihil haec ipsis prodessent, οὐκ ἂν ἐν τῇ προσκομιδῇ ἐμνημονεύοντο, hoc est in oblatione. Nam προσκομιδῆ est προσφορά. Male autem interpres, *In cura et exsequiis*. Scripserat idem Athanasius λόγον εἰς τοὺς κοιμηθέντας, cujus meminit Damascenus in ejusdem argumenti oratione, et Balsamo ad Can. iv. Apost. Citatur et Epiphanius locus ex opere quodam in *Proverbia* apud Anastasium Nicenum Quaest. xx. in Scripturam, in quo preces pro mortuis commendantur. Qui locus totidem fere verbis sparsim in hoc opere continetur. De mortuorum praeterea commemoratione in salutaribus sacris meminit Concilium Vasense Can. ii. et Carthag. iii. Can. cxix., et iv. Can. lxxxix, ut alia infinita praetermittam, maximeque Graecorum ac Latinorum antiquissimas liturgias. Luculentissimus vero est alter ille Epiphanius locus haer. lxxv. num. vii, in quo mortuorum duplicis generis commemorationem in sacrificio fieri docet, justorum et peccatorum. Horum quidem, uti divinam pro illis misericordiam imploremus. Justorum autem ac sanctorum, ut singulare Christi domini privilegium agnoscat, qui ab reliquorum mortalium conditione segregatur. De martyrum commemoratione passim loquitur Cyprianus, ut in Ep. xxxiv: *Sacrificia pro eis, inquit, semper, ut meministis, offerimus, quoties martyrum passiones et dies anniversaria commemoratione celebramus*. Quod ad memoriam praedicationemque martyrum debet referri, quemadmodum et in eorum memorias altaria constituebantur. Augustin. lib. xx. contra Faustum cap. xxi. adversus Manichaeos disputans, qui similiter atque hodierni στασιῶται memorias martyrum in idola convertere catholicos impudentissime criminabantur, his verbis utitur: *Populus autem Christianus memorias martyrum religiosa solennitate concelebrat, et ad excitandam imitationem, ut meritis eorum consocietur, atque orationibus adjuvetur. Ita tamen ut nulli martyrum, sed ipsi deo martyrum sacrificemus, quamvis in memorias martyrum constituamus altaria. Quis enim antistitem in locis sanctorum corporum assistens altari aliquando dixit: Offerimus tibi, Petre, aut Paule, aut Cypriane? etc.* [Ἐωθινοὶ τε ἔμνοι ἐν αὐτῇ.] De matutino ac caeterarum horarum officio diligenter in Annalibus et ab aliis disputatur. De lucernalibus psalmis hoc adscribimus: Socratem lib. v. cap. xxii. eas appellare τὰς ἐν ταῖς λυχναφίαις εὐχὰς. Qui ibidem addit in Cypro ac Caesarea sabbato et dominica ἀεὶ περὶ ἑσπέραν μετὰ τῆς λυχναφίας τοὺς πρεσβυτέρους καὶ ἐπισκόπους τὰς γραφὰς ἐμνηνεύειν. Concil. Tolet. i. Can. ix. *lucernarium* appellat. Vetat enim *professas aut vi-duas domi suae antiphonam cum confessore vel servo suo facere, absente episcopo vel presbytero. Lucernarium vero, inquit, nisi in ecclesia non legatur*. De nonis et vespers Laodic. meminit Can. xviii. Vide et Tertull. lib. contra Psych., Agathense Can. xxx.

AUCTORUM QUI IN ANIMADVERSIO- NIBUS D. PETAVII

RECENSENTUR, ILLUSTRANTUR VEL EMENDANTUR

CATALOGUS.

A.

- Aben Ezra, p. 5. in c. s. Dan. p. 18.
19. 61. 370.
- Aelianus lib. II. de Anim. c. 50. p. 65.
lib. VI. hist. Anim. c. 23. p. 68.
lib. VI. c. 35. p. 76.
- Aëtius lib. XIII. c. 14. p. 223.
- Africanus. p. 5. 8. 13. 14. 176. 203.
- Alexander episc. Alex. p. 285. 286.
- Ambrosius correctus ex probabili con-
jectura in cap. XXIV. Lucae p. 42.
lib. I. Offic. c. 18. p. 56. Sermone
in II. Fer. post dominic. I. quadrag.
p. 76. lib. I. de Poenit. cap. 2. p. 226.
233. de Poenit. cap. 10. p. 237. Epist.
ad episc. Aemil. p. 292.
- Ammianus Marcellinus lib. XXVI. 99.
lib. XII. p. 343.
- Anastasius Sinaita p. 225. 228. 367.
- Anatolius illustratur p. 189. et deinceps.
- Apollinarius Laodic. p. 204.
- Apollodorus lib. I. Bibliothecae p. 46.
- Aristophanes in Thesmophor. p. 136.
- Aristophanis Scholiastes ad Σφῆραξ
p. 9.
- Aristoteles lib. I. de Anima. c. 3. p. 17.
lib. VI de hist. Anim. c. 29. p. 136.
lib. V. c. 9. p. 187. Meteor. c. 6. p. 137.
lib. VI, hist. Anim. c. 31. p. 332.

- Arnobius p. 7.
- Athanasius in Synopsi p. 59. Apolo-
gia II. p. 287. Orat. IV. p. 289. lib.
de Synod. Armen. et Seleuc. p. 321.
- Athenagoras in Legat. pro Christianis
p. 64.
- Athenaeus lib. XII. p. 283.
- Augustinus lib. I. contra Cresconium
cap. 31. p. 50. lib. XII. contra Faustum
c. 35. p. 76. lib. II. contra
Parmen. p. 79. lib. de Haeresib.
p. 85. lib. XII. contra Faustum
c. 14. Epist. LIV. p. 236. contr. Adim.
c. 9. p. 288. lib. II. de Trinit. ib. I.
de Trinit. c. 12. p. 289. III de Bapt.
Donat. p. 340. Epist. LXXVII. p. 367.
lib. de Cura pro mort. ag. c. 1. p. 367.
lib. XX contra Faust. c. 21. p. 368.
lib. XVI. de Civ. Dei c. 13. p. 5.
Quaest. 152. in Gen. et lib. XVI. de
Civit. c. 49. p. 14. lib. XVI. contra
Faustum c. 38. p. 43. lib. I. de Nupt.
c. 11.

B.

- Balsamo ad canon. LXX. Basili p. 77.
ad XIV. canonem Neocaesariensis
concilii, p. 280. 353. 358. 359. ad
can. LXIX. p. 361.
- Baronii Annales ad annum 120. p. 43.

- an. 60. p. 81. an. 45. p. 88. et passim,
 • anno 253. p. 256. an 341. p. 304. 320.
 Basilus ad cap. VII. Esaia p. 59. Epist-
 ad Amphilocho. p. 340.
 Basilius Alex. p. 360.
 Beda lib. II. Eccles. hist. c. 3. et lib. V.
 c. 16. p. 86. lib. de Temp. Rat. cap. 45.
 p. 112. et c. 47. p. 113. ejusd. lib-
 c. 40. p. 142.
 Berosus p. 5.
 Beza reprehenditur in *scribarum* voce,
 p. 31. Item in dictione *πυγμαῖ* ibid.
 Biblia Genes. XXXVI, XXV et
 XXVIII. p. 14.
 Exodi II, 18. p. 60.
 Deuteron. X. p. 14. VI, p. 31.
 Regum lib. III. cap. 13. 16. p. 18. lib.
 IV. c. 24. p. 20. lib. IV. c. 16. p. 61.
 Paralipom. lib. I. c. III. p. 18. c. XXIX.
 p. 61.
 Psalm. XIX. in verbo enarrant, ex
 Rabbi Mose et Dav. Kimhi p. 35.
 Liber Sapientiae c. XIV. p. 9.
 Esaias c. XXIII. p. 7. c. II. p. 44. c. VII.
 p. 61.
 Ezechiel cap. LXXII. p. 7.
 Matthaeus cap. XXII. p. 30.
 Matthaei locus difficilis expositus c. XV.
 cum Marci c. VII. p. 70.
 Lucae c. XI. p. 30.
 Paulus Epist. ad Rom. c. I. p. 14. Ad
 Colossenses c. II. p. 40.
 Actor. VII. p. 14. c. L. et X. p. 110.
 c. XIX. locus explicatus p. 370.
 Billius p. 70. 71. 72. 73.
 Boethius p. 337.
 Burgensius p. 185.
- C.**
- Calpurnius p. 424.
 Canones Apost. p. 170. 359.
 Capitolinus p. 390.
 Capitular. Car. Magn. cap. IX. p. 279.
 Casauboni error in verbo *ἐξυδαρεύεσθαι*.
 Exerc. I. num. 2. p. 8. in voce col-
 lecta p. 350. Exerc. XVI. p. 355.
 impia reprehensio deregitur circa
 signum crucis p. 57. refellitur in
 Exerc. XIV. num. 4. p. 64. in cle-
 menter Maldonatum lacerat. p. 89.
 error Exerc. XVI. p. 147. refellitur.
 p. 187.
 Cassianus Collat. XXI. c. 27. p. 362.
 et eadem collat. c. 23. p. 363.
 Cassiodorus p. 98.
 Catholici Armeniae Epistola p. 211.
 Cedrenus p. 281.
 Censorinus p. 104. 153. 297.
 Chaldaeus Paraphrastes Cordu I. Γορ-
 διαῖος 5. et p. 31.
 Chrystomus homilia I. in Joannem
 p. 17. 46. homilia XXXIX. in Matth.
 p. 61. 62. homil. V. de Incompreh.
 Dei nat. p. 244.
 Chronicon Alexandrinum p. 597. 134.
 210.
 Cicero lib. IV. de Finib. p. 17. lib. I.
 off. p. 56.
 Clemens Alexandrinus p. I. Strom. lib. I.
 p. 9. in Protreptico p. 10. lib. II. III.
 et VII. Strom. p. 39. 40. 47. lib. III.
 Strom. p. 43. lib. I. Paedagog. c. 6.
 et lib. VII. de Gnosticis p. 44. lib. VI.
 Strom. p. 64. lib. III. Strom. p. 68.
 lib. I. ibid.
 Cyrillus Catech. IV. p. 18. lib. VI. p. 53.
 ad V. c. Amos p. 81. Catech. XIII. 84.
 Cyprianus Epist. XLIX. p. 226. Epist.
 LI. ad Antonianum p. 230. Epist.
 XIII. p. 233. Epist. XXXI. p. 235.
 Epist. ad Clementem p. 250. et Epist.
 XI. et XII. Ibid. et Orat. de laps.
 Ib. lib. II. Testimon. ad Jud. c. I.
 p. 288. Epist. LXV. p. 365. Epist.
 LXVI. p. 367.
 Cod. Theodos. lib. III. de Indulg. p. 365.
 l. 3. Quor. app. non rec. et l. 3. de
 Suariis l. 5. et 21 de Praetorib. de
 Judaeis p. 55. lib. 16. tit. 8. et lib. 14.
 Columella lib. XII. c. 50. p. 425.
 Concilium Agath. can. XV. p. 252.
 Concilium Ancyratum can. XIX. p. 251.
 can. XIII. p. 277. c. XIX. p. 343.
 can. VI. p. 365.
 Concilium Antiochenum can. X. p. 277.
 can. IIX. p. 278.
 Concilium Aquileiense p. 288.
 Concilium Arelatense p. 255.

- Concilium Caesariense** p. 171. 200.
Concilium Chalcedonense oecumen.
 p. 279. 280. 305 343.
Concilium Carthaginense III. c. 32.
 p. 248. **Concil. IV.** c. 76. et c. 78.
 p. 252. et can. 80. p. 252. **Concil. III.**
 can. 17. p. 331. can. 44. p. 337.
Concil. III. c. 3. p. 346. **Concil. IV.**
 c. 12. p. 348. **Concil. III.** c. 5. p. 366.
Concilium Eliberitanum c. 38. p. 341.
Concilium Laodicenum c. 19. p. 252.
 can. 57. p. 280. can. 1. et 7. p. 343.
 can. 50. p. 361. can. 35. p. 40. can. 30.
 p. 56.
Concilium Milevitan. can. 16. p. 305.
Concilium Neocaesariense can. 13.
 p. 278.
Concilium Nicaenum can. 8. p. 254.
 can. 3. p. 331. can. 19. p. 340. can. 8.
 p. 344.
Concilium Toletanum p. 344.
Concilium Tridentinum sess. XIV. c. 5.
 p. 247.
Concilium in Trullo p. 57. can. 52.
 p. 352.
Concilium Vasense can. 2. p. 351.
Constantinus Magnus p. 287. 292.
Constantinus in Geoponicis p. 4.
Constitut. Apostol. lib. I. c. 9. p. 56.
 290 et deinceps 340. 350. 363. lib.
 XII. c. 9. p. 355. lib. VII. c. 24.
 p. 359. et alibi.
Cornarius ad Epiphanium reprehenditur
 in voce *Fregella*. p. 56. 57.
 et passim.
Cuopalates p. 133.
- D.**
- Damasi Liber Pontificalis** p. 276. **Epistola**
 V. p. 278.
Damascenus lib. de haeresibus p. 25.
Demosthenes p. 89. 139.
Diodorus lib. I. p. 17. lib. III. p. 136.
 lib. I. 338.
Dio lib. LIII. p. 79. lib. LVI. ejus error
 p. 118.
Diogenes Laërtius p. 8. in *Zenone*
Dionysius lib. de *Eccles. Hier.* c. 3. p. 251.
- Dionysius Alexandr.** p. 86. 231.
Dionysius Exiguus p. 112.
Dioscorides in praefatione p. 4. lib. V.
 c. 99. p. 88.
Dorotheus p. 89.
Drusius lib. II. de *Tribus Sectis* c. 13.
 p. 29.
- E.**
- Elias** *Thesbites* p. 21. in *Thiabip.* 27. 43.
Erasmus reprehenditur in voce *Communio*
nis p. 350.
Etymologicon Magnum in verbo *αὐ-*
ζεσθαι p. 6.
Eusebius lib. II. *hist. Eccles.* c. 11.
 p. 39. lib. III. c. 20. p. 41. lib. IV.
 c. 6. p. 42. et c. 7. p. 47. lib. II.
 c. 11. p. 53. lib. III. c. 21. p. 55.
 lib. III. c. 20. lib. X. τῆς ἀποδείξ
 p. 76. lib. IV. c. 17. p. 76. lib. V.
hist. c. 3. p. 77. lib. IV. c. 15. p. 81.
 lib. V. p. 85. lib. II. c. 14. p. 88.
 lib. III. c. 4. p. 90. lib. V. *hist. c. 23.*
 p. 291. ejus locus emendatus lib. II.
 de *Praepar. Evang.* p. 339. lib. IV.
 de *vita Constant.* p. 367. emendatus
 lib. VI. c. 17. p. 405. *Chronologia*
 p. 5. 9. anno 484. p. 10. propugnatur
 adversus *Scaligerum* in *dynastiis Aegyptiorum*
 p. 12. error initio sui operis p. 13. 15. lib. XX.
 p. 16. προπαράσχ. lib. I. p. 15. 17.
 lib. VI. *hist. c. 19.* p. 18.
Eunapius in *Jamblichō* p. 56.
Eustathius lib. I. *Iliad.* p. 445. 283.
Eutropius p. 283.
- F.**
- Fasti Siculi.** p. 93. 94. et deinceps, ci-
 tantur aut emendantur.
Fasti Capitolini p. 16.
- G.**
- Galenus** lib. de *Composit. Medicam.*
κατὰ τόπους καὶ γυνή p. 4. ad *Glauc-*
onem p. 57. lib. I. *Epidem.* p. 139.
Gaza p. 135. 136. 140.

Gelasius Cysicenus lib. III. de conc.
Nicaeno can. 54. et 55. p. 282.
Geminus p. 207. 208.
Gellius lib. II. c. 22. 9. u. 7. p. 74.
Germanus Constantinopolitanus p. 284.
Glossae veteres p. 281.
Gratianus can. 32. p. 255.
Gregorius Magnus Lib. XIX. Moral.
c. 15. p. 321.
Gregorius Nazianzen. Orat. III. contra
Julianum p. 57. Orat. XIII. lb.
Orat. XXXIV. p. 521.
Gregor Thaumaturgus p. 251.

H.

Harpocratio p. 328.
Hegesippus apud Eusebium lib. V.
c. 22. p. 22. 331.
Helladius p. 225.
Herodotus lib. IV. emendatus p. 10. 65.
Hermas lib. III. Similit. 5. p. 356.
Hesiodus initio Ἐργων p. 4. in Theo-
gon. p. 46.
Hieronymus in Epist. ad Augustinum
p. 50. comment. in c. III. Esai. p. 55.
Epist. XIII. p. 26. ad Esaiam p. 59.
ad Psalmum LXXVII. p. 73. ad
Matth. c. XXVII. p. 76. contra
Elvid. p. 76. Comment. ad Amos
p. 81. lib. de Script. Eccles. p. 88.
Apolog. II. contra Ruffin. p. 286.
ad Esaias c. XXVI. comm. 13. p. I. 6.
Apologia II. contra Ruff. p. 8. lib.
de Nominibus Hebraeis. lb. Epist.
ad Ageruch. p. 9. in Tradit. p. 14.
in Prologo Gal. p. 18. Apolog. II.
contra Ruf. p. 45. adversus Helvi-
dium p. 49.
Hilarius lib. IX. de Trinit. p. 289.
lib. XI. p. 290. lib. VI. de Synod.
p. 312. in Psalm. CXXVIII. p. 446.
Hippolytus p. 364.
Hincmarus Epist. ad Hincm. Episc.
Laud. p. 251.
Horatius p. 188.
Homerus p. 109.

I.

Jansenius in Lucam c. II. p. 110. III.
c. XXX. Concord. p. 269.

Ignatius Epist. ad Trallianos p. 88.
Epist. ad Magnesios Ibid. Epist. IV.
ad Tarsenses p. 288.
Innocentius Epist. I. ad Decent. p. 80.
Epist. III. ad Exuperium c. 2. p. 229.
Josephus lib. I. c. 4. p. 5. lib. II. c. 5.
p. 17. lib. X. c. 7. p. 18. lib. IX.
c. 14. Antiquit. p. 21. lib. IV. c. 8.
et lib. XI. c. 8. p. 22. lib. III. Orig.
gin. c. 18. lib. XVII. Orig. c. 2. et
lib. II. Ἀλώσεως c. 12. p. 34. lib.
XIII. c. 15. p. 51. in fin. lib. XIV.
p. 52. lib. II. Antiqu. et lib. III.
c. 10. p. 63. lib. XIV. c. 15. p. 228.
passim in p. 189. lib. III. Orig.
c. 10. p. 159.

Irenaeus p. I. c. 20. p. 39. et c. 27.
p. 48. correctus in voce *Parerga*
p. 40. c. 21. p. 41. lib. I. c. 23. p. 42.
lib. III. c. 3. p. 48. lib. III. c. 3.
p. 59. c. 18. p. 68. lib. I. c. 6. p. 69.
ejus Interpres lib. I. c. 18. p. 74.
lib. V. c. 26. p. 76. lib. II. c. 12.
p. 77. lib. III. c. 4. lb. lib. II. c. 39.
p. III. lib. II. c. 39. p. 145.

R. Issachar p. 49.

R. Isaias p. 217.

Isidorus Pelusiota Epist. 110. lib. III.
p. 61. et deinceps.

Isidorus Hispalensis Orig. lib. XVI.
c. 24.

Julius Pollux lib. II. c. 4. p. 255. et
256.

Franciscus Junius refellitur p. 5. Ge-
minus p. 34.

Justinianus lib. II. Instit. t. I. p. 79.

Justinus Martyr 7. in dialogo cum Try-
phone p. 31. III. Apologia II. p. 39.
40. 41. 42. 71.

Juvenalis p. 335. 336., ejus Scholiastes
ibid.

K.

Kalendarium Judaicum p. 32.

Keplerus lib. de Christi natali p. 97.
119.

Kimchius Comm. ad Gen. XXII. v. 21.
p. 6. 61. ad lib. III. Reg. c. 17. p. 219.

L.

- Lactantius lib. I. c. 14. p. 9.
 Lampridius in Alexandro Severo p. 56.
 402.
 Leo Magnus Epistola LXXX. c. 2.
 p. 246. Epist. LXXXIX. p. 278.
 Leopardus lib. XIX. Emendat. c. 2.
 p. 334.
 Liranus p. 28. 272.
 Livius lib. XLII. p. 60. lib. XXXIX.
 p. 356.
 Lucianus in Toxari p. 10. in Vita
 Peregrini 140.
 Lucretius p. 338.
 Lucidus p. 150. 185.
 Lysias p. 328.

M.

- Macrobius lib. I. c. 16. p. 68.
 Maldonatus ad c. II. Matthaei p. 29.
 ad c. ejusdem XII. p. 62. 63. ad c.
 ejusdem XXVI. p. 71. 89.
 Manuelli Novell. I. de Feriis p. 133.
 Marius Victorinus p. 224.
 Mariani Chronicon p. 114. et sequ.
 Masius ad c. XII. Josue p. 22. ad
 ejusdem c. XII. p. 59. ad ejusdem
 c. VI. p. 70.
 Maximus Tyrius p. 46.
 Methodius p. 261.
 R. Moses Maimonides p. 65. 151.
 Modestinus IC. p. 40.
 Martialis p. 336.
 Mulleri Tabulae p. 118.

N.

- Nebrissensis p. 216.
 Nicander de Gagete p. 88.
 Nicophorus p. 39. 199.
 Nicophori Chronicon p. 265. 267.
 Nicetas lib. I. Thesauri p. 44.
 Nicolaus Damascenus p. 5.
 Notitia Imperii p. 306.

O.

- Optatus Milevitanus p. 25.
 Origenes lib. IV. περί ἀρχῶν c. 2. p. 26.
 contra Celsum tomo II. p. 55. et I.

- p. 65. in eundem tom. VI. p. 66.
 homil. XV. in 25. c. Levit. p. 237.
 homil. II. in Psal. 37. p. 278.
 Orosius p. 203.

P.

- Pacianus Epistola I. emendatus p. 81.
 Palladius p. 284.
 Pamelius ad Tertullianum p. 361.
 Paulus Forosempronienensis lib. XII. et
 XIII. p. 118. lib. IV. Paulinae p. 144.
 et alibi passim.
 Paulus Jurisc. p. 215.
 Pausanias p. 13. Corinthiacis p. 15.
 Perrerus in Genesisim p. 50. 150. lib. II.
 comm. in Dan. p. 252.
 Phavorinus p. 41.
 Philastrius p. 1. 27. 49.
 Philo p. 159. 169. 335.
 Philostratus II. Icon. p. 78.
 Phlegon p. 176.
 Photius p. 4. in orat. Eudociae Augu-
 stae n. 484. p. 157. num. 190. p. 81.
 p. 225.
 Plato in Phaedone p. 17.
 Plinius lib. p. 4. lib. XIII. c. 4. p. 18.
 lib. X. c. 62. p. 46. lib. IX. c. 48.
 et lib. XXXII. c. 4. p. 65. eodem
 lib. c. 2. p. 71. lib. XXXV. c. 15.
 p. 71. lib. XIX. c. 1. lib. XXXIX.
 c. II. lib. XXXIII. c. 16. Ibid. lib.
 XXX. c. 4. p. 76. lib. XXXVI. c. 19.
 lib. XV. c. 17. p. 260.
 Plutarchus lib. de Iside p. 8. in Cice-
 rone p. 26. in vita Caesar. p. 137.
 Polybius p. 271.
 Pontacus ad Eusebium p. 52.
 Prateolus p. 1.
 Procopius in Essiam. p. 20.
 Proverbia Graeca p. 40.
 Ptolemaeus p. 7. 39.

R.

- Rabi Levi ben Gerson ad lib. lib. IV.
 Regum c. 23. p. 13.
 Rabi Meir p. 26.
 R. Selomo p. 5.
 Rhabanus Maurus lib. II. Inst. Cler.
 c. 18. p. 356.

Rogierius Bacon p. 150.
 Rhodiginus lib. XV. c. 9. p. 338.
 Ruffinus p. 39. reprehenditur p. 139.
 et deinceps p. 285.

S.

Scaliger p. 8. reprehenditur p. 10. et p. 21 in verbo 'Ανάγνωσις male reprehendit Epiphanium p. 23. 73. reprehenditur c. 20. Elenchi ubi arguit Serrarium p. 25. citatur in voce Ἰορθατηνὸν p. 26. arguitur in voce πνεῦμα p. 28. in Elencho c. XI. de scribis p. 29. in voce ἀσάλευτα super Matthaei 23. p. 31 in voce βόσχοι et κρέσπεδα p. 32. item in dictione νομικοὶ p. 32. in voce ἀηδῆ p. 33. citatur in opusculo posthumo de decimis Judaeorum p. 33. friget ejus conjectura circa Ossenos p. 38. lib. VI. de Emend. temp. et lib. III. Isag. can. p. 64. in Elencho Trihaeresii p. 70. 73. 81. in celebratione Paschatis lib. II. de Emend. Temp. p. 86. error circa fastos Capitolinos p. 96. in Lucae interpretatione reprehenditur p. 109. ejus hallucinatio p. 116. error circa Herodis annos p. 125. alii duo errores p. 126. male reprehendit Onufrium p. 131. lib. II. de Emend. Temp. p. 134. et lib. III. Isag. can. Ibid. et lib. III. c. 9. Ib. in mensibus Atticis arguitur p. 135. 136. de Posidione error p. 137. p. 140. refellitur Judaici anni doctrina p. 156. 157. male reprehendit Epiphanium p. 170. error in in natali Christi p. 211.
 Serrarius defenditur contra Scaligerum p. 21. 26. in Minervali lib. IV. c. 10. 11. 12. Ibid. in Trihaeresio. p. 27. 28. lib. II. c. 3. p. 31. lib. I. de Trib. Sect. c. 2. p. 34. et Minervali lib. IV. c. 31. in Iosue. p. 90. contra Scaligerum sentit p. 335.
 Seder Holam p. 156.
 Sibyllina oracula p. 73.
 Sigebertus in Chronico p. 114. et seq. Simplicius p. 134.

Sixtus Senensis p. 3.
 Socrates lib. IV. c. 10. p. 4. Ibid. c. 18. p. 44. lib. V. c. 21. p. 86. lib. IV. c. 13. p. 226. lib. I. c. 23. p. 320. lib. II. c. 20. p. 320. lib. II. c. 31. p. 324.

Solinus lib. I. p. 104.
 Sozomenus I. II. c. 3. p. 37., I. III. c. 10. p. 320., I. IV. c. 21. p. 324. I. VII. c. 19. p. 362.
 Spartianus in Antonino Pio p. 42. In Adriano p. 56.
 Stephanus de Urbibus p. 39. 71. 270. 271.
 Stesichorus p. 70.
 Stephanus in Thesauro p. 77. 78. 84.
 Strabo lib. IIX. p. 4. lib. X. p. 10. lib. XIV. p. 78. lib. XIII. p. 84.
 Suetonius in Cajo et eius hallucinatio p. 97. 384. et deinceps.
 Suidas p. 4. in vocabulo *Seruch* p. 9. 17.
 Sulpitius Severus lib. II. Histor. Sacr. p. 314. 317.
 Synesius p. 257.

T.

Tacitus lib. VI. Annal. p. 97. locus ejus emendatus lib. II. ann. p. 305.
 Tertullianus p. 1. in Apoget. p. 9. de Praescript. c. 33. p. 40. Ibid. c. 46. p. 41. lib. contra Judaeos h. 11. p. 42. in Scorpiaco p. 45. lib. de Anim. c. 35. p. 47. lib. I. de Resurr. et V. contra Marc. p. 49. lib. contra Judaeos p. 64. contra Valent. c. 9. p. 66. lib. de Pudic. c. 5. et 9. p. 228. lib. de Poenit. p. 236. eod. lib. c. 9. p. 250. lib. de Bapt. p. 254. contra Hermogen. c. 9. p. 288. lib. I. contra Psych. c. 1. p. 361. de Coron. milit. c. 3. p. 367. lib. contra Valent. c. 34. p. 67. 69. lib. de Praescriptionibus c. 50. p. 72. contra Marcionem lib. V. p. 77. lib. de Veland. virg. p. 348. lib. de Orat. p. 354. lib. II. ad Uxorem c. 4. p. 356. lib. de Jejun. contr. Psych. p. 357.
 Themistius oratione XV. p. 9. orat. IV. p. 58. et orat. VI. Ibid. orat. V. ubi insignis illustratur locus p. 365.

Theodoretus emendatus ex Irenaeo	Trebellius Pollio	p. 233.
p. 47. de Ebionaeis p. 55. comment.	V.	
in Daniel. c. 6. p. 79. ad II. Timoth.	Vegetius lib. III. c. 16. et 19.	
c. 4. p. 88. lib. II. c. 27. p. 324.	Virgilius	p. 77.
Theophrastus lib. VII. c. 1. p. 136.	Vitruvius lib. III. c. 1.	p. 337.
Theophylactus in Lucam. c. XI. p. 29.	X.	
et c. V. p. 63. 342.	Xiphitinus	p. 339.
Timotheus Alexand. p. 353. 362.	Z.	
Tostatus in c. XXIII. Matth. qu. 12.	Zonaras.	p. 251. 281.
p. 29.	Zosimus papa	p. 305. 348.

INDEX

RERUM ET VERBORUM NOTABILIMUM

QUAE

IN ANIMADVERSIONIBUS D. PETAVII REPERIUNTUR.

A.

Abraham genealogia a Sem post diluivum	222.	Alabastritis provincia et urbs Alabastro	271.
Abraami circumcisio quo aetatis anno facta	12.	Alexander an fuerit rex ultimus de tribu Juda	25.
Ab Adamo ad Thare quot numerentur anni	9.	Alexandra uxor utriusque fratris Alexandri et Aristobuli	52.
Actiacae pugnae tempus ex Josepho	121.	Alphabeti distributio in tres partes	72.
Adamo quo anno post orbem conditum Abelum genuerit	269.	Anatolii insignis locus expenditur de Paschali 14. Christianorum	188.
Ἀδριάντων templum ab Adriano constructum	283.	Anatoli locus explicatur adversus Bedae sententiam	p. 190.
Aegyptiorum dynastiae quot fuerint et quo ordine	12.	Anatolii verba explicantur	106.
Aegialeus primus rex Sicyonorum cui successit Europa	12.	Anatolii de loco altera et probabilior conjectura proponitur	199.
Aelam urbs an sit eadem quæ Berenice	263.	Angeli an fuerint creati ante coelorum creationem	263.
Aeones an fuerint quilibet hermaphroditii	67.	Angeli qui adamaverunt filias hominum quales fuerint ex sententia veterum quorundam	261.
Aeonum nomina unde fluxerint et quot eorum species	66.	Angelorum invocationes qualiter a magis fieri dicantur	40.
Aër pars balnei, et quænam illa fuerit	57.	Annalium scriptores hodierni qua in re ab antiquis discrepant disquisitio	307. 308.
Aera vulgaris Dionysianam anticipat	113.	Aunus a quo mense initium sumpserit tam apud Christianos quam apud Judaeos	49.
Aera vulgaris quomodo possit conciliari	112.	Annus sabbaticus quando fuerit	51.
Aera Dionysiana incipit anno 45 Juliano	106.	Annus quo plerique veterum passum dominum putant	174.
Aera Dionysiana examinatur ex iis quæ obijciuntur ex Josepho	119.	Annus Aegyptiorum duplex quomodo accipiendus	140.
Aëriani similes hæreticis nostri temporis	228.	Annus baptismi Christi ex Epiphanio in 8. Novemb. secundum Latinos in 6. Januar. 168., et passionis annus ex eodem Epiphanio	ibid.
Aëtius unde suos adversarios χροῦντα; vocaverit	330.		

Annus primus Julianus non fuit Bi- sextilis	205.
Anni Judaici vera declaratio et ex Epiphanio cyclus Judaeorum expo- nitur	159.
Anni Judaici forma quam sub Chri- sti tempora tenuerunt	151.
de Anno passionis dominicae variae priscorum sententiae diatriba am- plissima	242.
de Annis Adriani imperatoris quaestio implicata 391., de ejus peregrina- tionibus	193.
Antiochia Syriae metropolis Epidaphne dicta et quam ob causam	305.
Ἀποβατήριον	5.
Apollinaris error duplici synodo dam- natus	230.
Apollinaris opinio de carne Christi	60.
Apostolorum principes quo anno passi sunt	49.
Aquae benedictae usus quam fuerit antiqus	58.
Arabes a vere annum suum incipie- bant	134.
Archelai Judaeae regis relegatio	134.
Arianorum fidei professiones variae quae usque ad undecim enumerantur	327.
Aristoteles fabulam de leaena rejicit	332.
Aspis a vipera venenum mutuatur proverb.	42.
Assur de quo debeat intelligi variae sententiae	6.
Assyriorum monarchiae intervalla	11.
Assyriorum regum posterii	214.
Astra a quibusdam animata cense- bantur quod de Judaeis creditum est	34.
Athanasii exilium in Gallia quamdiu duraverit	276.
Atthis Atheniensium regis filia a qua Attica dicta, quae Acta dicebatur	16.
Azymorum dies quos cibos quam so- lemnitatem admitterent	298.

B.

Babyloniorum regnum quando coeperit	215.
-------------------------------------	------

Balnea utriusque sexus promiscua a quibus Romae prohibita	56.
Bano se Josephus tradiderat lotionibus crebris uti solito	34.
Baptismus laicorum an sit verus	341.
Barnabae nomen quid Graeca et Sy- riaca voca significet	60.
Baronius Cassiodori sententiam se- quitur in Christi natali investigando	98.
Basilides haereticus quot coelos con- stitnerit	43.
Bedae decretum excutitur de passione Domini 142., ejusdem difficillimus locus expenditur	144.
Βεβίωξε, id est vixit, pro eo quod est mortuum esse	27.
Bisextus quando primum fuit insti- tutus a Julio et ab Augusto emen- datus 99., ejus reformatio quando coeperit et quomodo fuerit facta	100.

C.

Calvisii error supinus	141.
Carpocratiani Gnosticorum pessimi	47.
Carpocratianorum duo dogmata ab Epiphanio impugnata	49.
Cassius collega Vinucii an fuerit idem cum Caio Cassio Longino	97.
Caussarii proprie dicit ἀδύνατοι	328.
Cecrops primus Jovi bovem immo- lavit	10.
Chebron vulgo esse creditur Eleuthe- ropolis	76.
Chorepiscopi qui dicantur, tum regio- narii et vicani. 277., quae sit eorum dignitas et potestas in ecclesia ib. eidem sunt vicarii episcoporum. ibid., pares episcopis 278., utrum ab uno an a pluribus episcopis fuerint ordinati 270., origo chorepiscoporum	281.
Christus Februario mense natus quo- rundam opinione	110.
Christus quot Paschata post bap- tismum obierit 203., quomodo plura quam tria Paschata colligantur 204., Scaligeri opinio de quinque Pascha-	

- tibus *ibid.*, veterum consensus de tribus Paschatibus, de tribus Paschatibus falsa Epiphaniï ratio 205., trium Paschatum certior ratio 206.
- Christus utrum eodem quo Judaei caeteri die Pascha celebravit 185., quibus rationibus probatur eadem qua Judaei caeteri die Christum Pascha celebrasse *ibid.*, alia sententia quae diverso tempore putat esse celebratum. *ibid.*, praefertur posterior, sed nova quadam ratione declarata *ibid.*, refelluntur pro priore allatae rationes 186.
- Quoto anno natus sit Christus secundum annos Augusti 130.
- Christus quo anno mundi creatione natus 269.
- Christus ante Joannis carcerem praedicare coepit 206.
- Christus quo tempore baptizatus a Joanne ac deinde discipulos elegerit et miracula fecerit 91.
- Christus quo aetatis anno fuerit baptizatus 109.
- Christi annus natalis et passionis amplissima disputatione explicatus 91. 92. 93. 94. 95. et seqq.
- Christi baptismus cui mensi tribuatur ab Epiphania 141.
- Utrum annus natalis Christi fuerit bisextilis 104.
- de Christi passione ejusque anno vero sententia ex Epiphaniï mente 174.
- Christi aetatem ex Lucae verbis non posse certo colligi 110., neque id ex Ignatio posse concludi 111.
- Christiani quomodo in paschate dicebantur laetari, et Judaei lugere 294. 295.
- Christiani unde Jessaei dicti fuerunt 58.
- Christiani omnes a Turcis Franci, ut Mahumetani a Francis Turcae vocantur 272.
- Chronologorum opinio circa annos aerae Dionysianae expenditur 146. 147.
- Chronicon Mariani emendatur 117.
- Chronologia de vaticinio Christi ex Esaiâ 61.
- Chrysostomi locus explicatur de confitendi ritu 244.
- Chydaeï dactyli qui a Judaeis appellentur 18.
- Cittim vel Cetim qui populi significatur 60.
- Clemens Alexandrinus ex qua patria fuerit oriundus variae opiniones 69.
- Clerici quidam reprehensi quod cum mulieribus lavarent 56.
- Clericorum caelibatus in veteri ecclesia 345. 346., in quo Graecorum ridicula consuetudo hodierna 346.
- Clinici poenitentes a poenitentia primum arcebantur 230. 231.
- Coenae nomine an recte vocatur sacramentum corporis Christi 80.
- Comitum dignitas quae fuerit apud imperatores 58.
- Communio in ecclesia veteri propter quae peccata negata fuerit 227.
- Communio sive eucharistiae participatio non semper fiebat in missa 355.
- Communionem multis etiam in periculo mortis negatam 233 contra in mortis periculo quibusdam concessam 354., ex Nicaena synodo can. 18 moribundis dari solitam 235.
- Concilium Eliberitanum a Novatianae haeresis suspicione vindicatur 333.
- Concilium Nicaenum quod in tempus Concilium Tolet. 4 can. 42
- Concilium Arelatense secundum can. 3
- Concilii Ancyranï et Sirmiensiis pseudosynodorum acta fusius exposita et illustrata 306. 307.
- Concilium Eliberitani canones circa poenitentiam expenduntur 229.
- Sirmiensiis Concilii et Ancyranï acta exponuntur etiam accuratius 317.
- Confessio publica quibus probatur rationibus 246., quibus etiam rationibus videatur repudianda 246., a concilio Tridentino improbatum 247.
- Confessio peccatorum publica an fuerit quondam ecclesiae moribus recepta 245.

de publica Confessione vulgaris opinio refellitur 241.
 pro Confessione publica Origenis testimonia expenduntur 248. ejus loca explicantur 249.
 Consulares qui, item qui triumphales 121.
 Constantinopolitani quo die Christi baptismum celebrarent 133.
 Constitutiones Apostolicae varie circumferuntur 291.
 Copiatae sive vespillones atque decani qui 329.
 Cathaei unde dicti, et an fuerint iidem qui Cudaei 21.
 Cyclus duplex et embolismorum ratio 299.
 Cyclus Judaicus et ejus opportunitas declaratur 169.
 Cyclus lunaris et ejus initium 300.
 Cyclus decemnovennalis primus omnium est 299.
 Cycli Judaici προφήτης tridui vel bidui 163., accommodatur ad Epiphaniae verba ibid. altera ejusdem cycli ratio 164., accommodate ad eundem Epiphanium 165., prima ratio alteri anteponeunda videtur 165.
 Cycli declarandi ex Judaeorum usuratio 162.
 Cyclorum ac coelestium observationum usus in chronologia 106.

D.

Decimarum tria genera apud Hebraeos 33.
 Defensores ecclesiae qui dicantur, et nomen esse officii non ordinis, 306.
 Demetrius cognomento Εὐκαρὸς an pro Alexandro fuerit positus ab Epiphanio 39.
 Diaconissarum usus et institutum vetus 348.
 Digami a sacris ordinibus arcentur 347.
 Digami quomodo in ecclesia veteri tollerabantur 343., digamia triplex 344. de digamis opinio iuriconsulti refellitur. ibid.

Diluvium quoto anno ab orbe condito extiterit 5.
 Diluvium quo tempore extiterit ex annorum vera supputatione 11.
 Dionysii Areopagitae dictum 179.
 Dositheos complures extitisse ante et post Christum 26.
 Drungus vox a recentioribus Graecis et Latinis usurpata 85.

E.

Ebionitarum secta quando primum emergerit 55., quot eorum genera fuerint. Ibid.
 Ecclesiae ritus veteres hodie retinerentur, ut ex Epiphanio constat 342., ex his quidam adnotantur ibid.
 Eclipsis solis Romae ingens quo anno Augustus obiit 118.
 Elias Thesbites et de ejus patria disquisitio 219.
 annus octavus fuit Embolymaeus 300.
 Embolismaeorum ratio apud Judaeos 152.
 Embolismi praecipitatio 302.
 Encratitae haeretici quando esse coeperint 84.
 Ephod summi sacerdotis quid fuerit 32., a quibus gestabatur ibid., quomodo distinguebatur ab Ephod laicorum ibid.
 Epiphanius tempora persecutionum non recto ordine prosequitur 254.
 Epiphanius ab inepta Scaligeri reprehensione vindicatur 170.
 Epiphanius quo tempore opus hoc sum aggressus est 4.
 Epiphaniae opinio de liberis Josiae 19., item de colonis in Samariam transmissis 20., item de Esdra a Nabuchodonosore misso 21., in sectarum Judaeorum ac Samaritanorum partitione. ibid., non recte Essenos conjungit cum Samaritanis 23., Demetrium accepit pro Alexandro 39., de serie principum de tribu Juda quomodo apte sentiat 51., de Jacobo minore 52., item de Jacobo Josephi filio ibid., lapsus memoriae 59., de

Y

sabbato δευτεροκρότω 61., de Assa- monaei filiis 78. S1. 84., ab inepta Scaligeri reprehensione vindicatur 170., ejus ratio de tribus Paschati- bus 205., usus nomine Valeriani pro Claudii nomine 283., in Arii morte fallitur 286., in Paschate celebrando 291., vindicatur a suspicione Aria- nismi 324.	Gaza vox Pernica etiam a Judaeis usurpata 56.
Epiphanii sententia explicatur de die natali Christi 127.	Γενητὸν et Γεννητὸν quomodo differant 260.
modus ex Epiphanio valde difficilis 180. mira ejus sententia ibid. et 181.	Genealogiae a Matthaeo traditae ex- aminatio 20.
Epiphaniae dies quo ritu et quo je- junio celebraretur 359.	Generaciones ab Adamo ad Abraham ab Abrahamo ad Christum quot fuerint 287.
Epiphaniae plures variis in locis sitae urbes hoc nomine 326.	Glomus a Latinis usurpatur voce Graeca γολμύ 60.
Ἐπιφάνεια quid sit 187.	Gnostici unde dicti et quae axiomata praecipue asserbant 44., eos Augu- stinus vocat fabulones 45., eorum decem genera a totidem duabus propagata ibid.
Episemon quam notam apud Graecos significet 73.	Golgothaesius Calvariae locus an ab Adami cadavere 34.
Esseni vel Essaei qui dicuntur a Phi- lone Judaeo 54.	H.
Essenorum quod fuerit institutum di- versum a Gorthenis et Sebuaeis 26.	Hebdomaditae unde dicti, et quae ra- tio istius nominis 23.
Essenorum duo genera et qualiter distincta 53.	Heber unde Phaleg nomen filio suo imposuerit 13.
Evam, Evae, Euhye vocum vera deri- vatio 33.	Haeresis nomen quo sensu sit acci- piendum in Epiphanio 2.
Εὐχαριστίαν quo sensu accipiatur et εὐχαριστία 71.	Haeresis, schisma et parasynagoge quo- modo differant 340.
Eusebii error in Herodis annis suppu- tandis 126.	Haereseon ac religionis progressio ab Epiphanio recte fuerit exposita 14.
Exhomologesis quid sit et qualiter a partibus usurpata 250., ea convenit tertio poenitentiae gradui qui ὑπόκ- τωσις dicitur ibid.	Haereseon catalogum qui ex veteri- bus et recentioribus ex professo recensuerunt 1.
Exhomologesis quid sit et quo a con- fessione differat 71.	Haereseon octoginta dinumeratio non pacto sit consideranda in hoc opere 2.
F.	Haereseon vitiosa divisio quae ab Epi- phanio traditur 2.
Feminas clericorum contubernales pro- hibuerunt sacri conciliorum canones 331.	Haeretici nostri temporis improbe in- sectantur Catholicos ob nuptiarum et ciborum abstinenciam 85.
G.	Haeretici reconciliati ante iterum bap- tizandi et inter varias haeticorum sectas qui re baptizandi 340.
Gadarenae thermae qua re et a quo commendatae 56.	Herodis parentes qui fuerint variae opiniones 39.
Gagates lapis unde nomen habuit et ejus vires 88.	sub quo Herode Christus est passus 381.
	Herodis historia accurate ex Josepho describitur 121. 122.

Herodiani haeretici a quo Herode fuerunt nominati	38.	Indorum nomen ad orientales populos remotiores extendi	60.
Historiarum superius expositarum refutatio historica	310.	Indorum sectae quae fuerint praecipue	388.
Homeritarum regio ubi sita, item Auxomitarum	271.	Innocentii locus explicatur de poenitentia	230.
Homerus ex qua patria fuerit oriundus	78.	Ioannes evangelista defenditur, et ostenditur quo tempore Apocalypsim scripsit	218.
Hominis membra quot sint varie relatum	43.	Iob origo et quotus fuerit ab Abrahamo	11.
Horae qualiter aequinoctiales dicantur ab Epiphanio	74.	Io Inachi filia a qua fuit Bosphorus dictus	64.
Hyginus fueritne nonus an octavus Papa	77.	Io Inachi filia dicta Isis ab Aegyptiis	16.
I			
Iacobo apostolo an licuerit intrare in sancta sanctorum, ubi rationes Scaligeri examinantur	332. 333.	Josephus an liberos ex priore uxore habuerit	89.
Idololatriae origo quomodo ex simulacris et idolis	9.	Josephus defenditur multis in locis	121.
Jesus nomen qualem in se numerum continet secundum litteras alphabeti	73.	Josiae liberorum successio quomodo concilietur ex mente scholiastae	18.
Jesus nomen et ab Hebraeo et a Graeco potest deduci	53.	Irenaei sententia de Christi passione	145.
Jejunium quadragesimale a paschali differt secundum nonnullos	362.	Israelitae an in deserto idolis sacra fecerint	81.
Jejunium quadragesimale ex v. p. testimoniis	360.	Israelitae an quinta generatione ex Aegypto migraverint	15.
Jejunii duplex forma apud antiquos	357.	Israelitarum et Judaeorum appellatio quomodo differat	17.
Jejunii solvendi tempus	364.	Israelitarum peregrinatio in Aegypto quot annorum fuerit	
Jejunia Judaeorum quae et quibus diebus celebrarentur	65.	Judaea quando tributa P. R. pendere coepit	128. 129.
Jejunia plena et semijejunia quae dicerentur	363.	Judaeorum festa qui ex accuratis lunae motibus explorant errant	152.
Ἡμιφόριον, κολόβιον et ὠμοφόριον quomodo distinguantur	284.	Judaei utrum olim translatione festorum sint usi	182. de eo Scaligeri sententia ibid., quae refellitur 182., circa illud memorabilis locus ex Rabi Mose
Inachi et Argivorum regni initia	15.	Judaei cur ante aequinoctium Pascha celebrarent	169.
Indiculus episcoporum Hierosolymitanorum	266. et an Nicephorus vere annos notaverit quibus singuli sedem tenuerunt	266.	Judaei ac Judaizantes Quartadecimani
Indiculus triplex ad Christi natalem et tempus passionis eruendum utilis secundum factos consulares	95.	Judaei rubrum mare trajicientes tot vias impressas habuerunt quot erant tribus	262.
Indiculus aliquot consulum ad intelligendam rationem anni bisextilis	100. 101. 102. 103.	Jus imperii quod reges sibi vindicant	224.

Justinus caute legendus, cum de trinitate idem prope cum Arianis sentiat	285.
Justinus quando vixerit et Apologias scripserit longa et accurata disquisitio	82. 83.

K.

Καββᾱ quid Hebraice et Syriace significet	45.
Καθολικός quid sit amplissima disquisitio	78.
Kepleri descriptio cycli quo Judaei utebantur 160. et quo in ejus descriptione minus placeant	161.
Kippurim festum expiationum quando celebrabatur a Judaeis	26.
Koddà quid sit lingua Hebraica	45.

L.

Labar et Labarum	5.
Laodicea Antiochiae cur appelletur	306.
Laura pro labra legendum in Epiphania et quid sit Laura	282. 283.
Laterculum noviluniorum, ac pleniluniorum etc.	149.
Laterculum descendentium a Levi	218.
Laterculum mensium Atticorum ex Gaza et Scaligero	185.
Laterculum mensium Antiochenorum sive Συροελληνων	132.
Legisperiti qui apud Judaeos dicerentur	29.
Leptes geminae in Africa et earum distinctio	271.
Levitae decimarum decimas persolvebant	33.
Liberii purgatio qua ostenditur illum non subscripsisse Athanasii condemnationi neque cum Photianis communicasse	316.
Librorum sacrorum partitio ex Epiphania	54.
Librorum numerus apud Judaeos quomodo computetur	18.
Linguarum distinctio in septuaginta duas et unde	6. 7.
Lini et Cleti Petri successorum historia, et controversia circa eorum	

successionem dirempta 47., ac exinde dinumeratio pontificum Romanorum a Petro	48.
Lucas an evangelium in Gallia praedicaverit	90.
Lucae evangelium quot annorum historiam scripserit	88.
de Lucae loco nova quaedam conjectura proponitur	III.
Lucae locus expenditur de aetate Christi	108.
Lucernae ardentes in temple die et nocte, de eo disquisitio	272. 273.
Lunarum ac feriarum tam verarum quam vitiosarum anno dominicae passionis	173.

M.

Maccabaei an fuerint orti ex tribu Juda	50.
Magorum adventus quoto anno extiterit post Christum natum	89.
Mambre quercus quam celebris olim fuerit	37.
Manichaeorum origo et quo tempore haeresis illorum emerserit 267. autores qui in eorum sectam scripserunt recenset Theodoretus	268.
Manna quem gustum habuerit	59.
Marcelli haeretici libellus de professione suae fidei et de ea iudicium Baronii	304.
Marcion cujus fuerit et an lycus vel lupus vocatus	77.
Mariae virginis invocato nomine daemones fugati	57.
Mariae virginis partus quam apte ad spiritalem Ecclesiae partum referatur	59.
Marcosianarum vocum quae barbarae videntur interpretatio	74. 75.
Marcus e septuaginta duorum discipulorum numero fuit	88.
Marci evangelium ubi scriptum et an iussu Petri	88.
Mariandynorum regio ubi sit	70.
Massaliani quibus vocarentur nominibus 334. duplex eorum genus ibi.	
Methusalem quot annos vixerit	45.

Megarensia certamina quae 388.
Melchisedec sacrificium typus eucharistiae 221.
Melchisedecis domicilium ubi fuerit 218.
Meles et Critheis Homeri parentes 78.
Meletius bis in exilium pulsus 327.
Menander discipulus Simonis Magi a quo haeretici Menandriani 41. an fuerit major Simone suo magistro ib., ejus baptismus quo immortalitatem promittebat ibid.
Mensium Judaicorum, Macedonicorum Graecorum et Julianorum laterculum 139.
Mensium Atticorum duplex genus 138.
Mercurius lucronibus et quaestus avidis praest. 34.
Metis uxor Jovis ex qua sustulit Paladum 46.
Missae sacrificium divinum et incruentum 864.
Mithrae sacerdos, quod fuit idolum Cretensium 81.
Monarchiae quatuor quo tempore coeperint 214.
Moyes et Inachus an fuerint σὺγχρονοί 15.
Mus araneus orbitis rotarum enecatur 223., ejus morsus quale vulnus inferat ibid.

N.

Nabathaea regio quae fuerit et quod a Batanea differat 59.
Nasaraei qui dicantur ab Epiphanio 36.
Nazaraei qui fuerint et utrum Judaeis an Christianis annumerandi 50.
Nazaraei an verum Matthaei evangelium habuerint 55.
Nazaraei qui fuerint et unde dicti 36.
Nectarii praesulis Constantinopolitani memorabilis historia et utrum ille confessionem sustulerit 240.
Nembroth idem et Belus Babylonis conditor 7.
Neomeniae mensium ab Epiphanio propositae et diligenter distinctae 138.

Neomeniarum constituendarum synedria plura in Palaestina 151., quomodo neomenias sapienter indicent 151.
Tabula neomeniarum Nisan secundum Judaeos 166.
Nitrariae permultae in Aegypto et magna copia nitri 329.
Notarii atque exceptores ac ferme diaconi episcoporum in conciliis 304.
Notae ad excerpta consulatum collegia 95. 96.
Νουρά lingua Aramaea quid significet 45.
Novati ac Novatiani in nominibus error veterum 226., unde Novatianorum haeresis ibid. quod eorum fuerit dogma ibid., Novatiani praeceptoris sui dogma temperant 227.
Novatiani haeresis quo tempore ecclesiam sit persecuta 253.

O.

Oblationes quarum partes dicuntur μέρηδες quales sint ex concilio Carthaginensi 366.
Oblationum usus et quorum oblationes recipiebantur 351., de oblatione panis et vini 352., quando fiebant oblationes ibid.
Oraculum Jacobi de principibus e tribu Juda numquam de futuris quo sensu accipiendum 50.
Orationes et sacrificia quae in ecclesia fiunt pro mortuis accurate probantur 367.
Ordo triplex graduum in ecclesia virginum, viduarum, conjugum 342., virginum ordo ex patribus et concillis defenditur adversus haereticos 343., ab episcopis consecratae virgines ib.
Origenes apud imperatores gratia et commendatione valebat 257.
alia multa de Origene ibid. de illius lapsu 258., de ejus in Tyrum perfectione 259.
Origenis insectatores quatuor qui adversus eum scripta ediderunt 260.

Osculo abstinebant fideles tempore jejuniorum	352.
Ὡσαὶ quomodo apud Graecos usurper- tur	109.
Osseni utrum fuerint iidem qui Esseni 37 unde dicti ex opinione Scaligeri	37. et 38.
Ovatio dicta ex Οὐὰ voce laetitiae	339.

P.

Pamelii error apud Tertullianum in Parascenes interpretatione	358.	Pauli Middelburgensis dictam memo- rabile	120.	
Paphnutios plures ejus fuisse nominis	275.	Pauli Middelburgensis somnium [117.		
Paradisus terrestris ubi fuerit consti- tutus	271.	Pauli Middelburgensis somnium refel- litur	147.	
Pascha vetus fuit typus perpetui sa- cramenti	80.	Πέδαια item et βράξεις quae dicantur ex Polluce	225.	
Pascha 14 mensis Martii a quibus ce- lebrari solitum, et omnino circa Paschatis celebrationem multa no- tatu dignissima	85. 86. et 87.	Peregrini mors quo anno contigerit	141.	
in Paschate celebrando tria sunt obser- vanda	292.	Periodorum libri multi hoc nomine apocryphi	59.	
Paschalis diei varietas per octaeteri- des et syzygias exponitur	297 298	Petrus non primus vocatus a Christo, quamvis primus fuerit dignitate	91.	
Paschatis contentio apud Scotos et Anglos gravissima	194.	Pharisaei quomodo fatum et librum arbitrium admittebant	34.	
Paschatis depravatio apud Christianos duplex	303.	Pharisaei a voce Phares quod est se- paratus	34.	
Pascha dies magna dies dicta et tem- pore paschali victi carcere solve- bantur	365.	Pharisaeorum traditiones contra prae- ceptum domini	70.	
Paschata tria juxta narrationem evan- gelistarum ad Epiphaniae mentem accommodata	207., primum Pascha ibid. secundum 209., tertium et σταυ- ρώσιμον ibid. trium Paschatum cha- racter	Philippi tetrarchae obitus	124.	
Pastinacae venenum dicitur esse prae- sentissimum	65.	Phosphorus rhetor latinus et ejus va- nitas ex Tertuliano	69.	
Patres, apud inferos detentos et a Christo liberatos	84.	Phryges a Thracibus oriundi	10.	
Patriarcharum et Apostolorum nomen et dignitas quando primum usur- pari coeperit	55.	Phylacteria quae fuerint ex doctorum sensu	32.	
Pauli Middelburgensis insignis locus	145.	Poenitentia fit aut propter peccata capitalia, aut propter venalia, quae sint utraque	238.	
		Poenitentia qualis fuerit constituta concilio Arelatensi c. 23 Ancyrano c. 232	232.	
		Poenitentia publica propter occulta peccata quibusdam imposita	243.	
		Poenitentia fuit apud antiquos triplex	237.	
		Poenitentia publica a quibusdam pecca- toribus non sponte suscepta, sed necessario peracta	238.	
		Poenitentia publica non confessio sub- lata Constantinopoli	243.	
		Poenitentiae quo in gradu absolutio sacramentalis fuerit concessa	251., in tertio gradu probatur 252., contra non videri	253.
		Poenitentiae capessendae ritus qualis fuerit in veteri ecclesia	239.	
		Poenitentiae vetus in ecclesia ratio quae fuerit	225. 226.	
		Poenitentiarum sacerdotis institutio quae prima fuerit causa	241.	

- Pœnitentiam ac pacem semel an saepius ecclesia vetus indulserit** 236.
- Pœnitentium nomine vulgo tres gradus continentur** 251.
- Πολυτεύμενος** qua voce Latine commodius reddatur 369.
- Προβολή** quid sit, item et προβολεύς 286.
- Prophetae intelligentiae cur dicti fuerint** 59.
- Prosabbatum** quid sit 212.
- Proseucha** quid et an Judaei mendicarent 335.
- Πρόνυκος** quid significet, et quam varias interpretationes habeat 43.
- Nicolaitae Prunicum mulierem et Caulaucam venerabantur** 44.
- Prunicia** quae fuerit ex Origene et Epiphanio 66.
- Pythia certamina quando celebrabantur, contra Scaligerum** 338.
- R.**
- Rhodansia**, quid, item qui sint Rhodanici 71.
- Ruffinus Origenis amator refellitur ab Hieronymo** 262.
- S.**
- Sabbatum δευτερόπρωτον**, sive secundo, primum, quod fuerit 61.
- Sabbati jejuniū** 359.
- Sabbati duplex genus apud Judaeos** 212 quod sit δευτερόπρωτον ib.
- Sabbati iter quot pedibus vel cubitis constaret** 270.
- de Sabbato δευτεροπρώτω** accurata disquisitio 62. 63. 64.
- Sabbata Judaei sua festa vocabant ut et ethnici** 64.
- Sabbatis Judaeorum utrum aliquid operari licuerit** 64. 65.
- Sabbato an synaxes apud orientales celebrarentur** 353 et utrum feria 4 et 6 mysteria celebrarentur 354.
- Sacerdotum series usque ad excidium templi** 220.
- Sacramentorum verba caute ac timide proferenda** 367.
- Saducei textuales dicti quod scripto et textui tantum adhaerent** 28.
- Itidem quomodo spiritum negabant. ib. an solum Pentateuchum admitterent** 28. 29.
- Saducei a Dositheo propagati** 27.
- Sadoci duo et quibus temporibus ambo vixerunt** ibid.
- Salaminiorum annus a quo mense inceperit** 133.
- Samaria varia significatione accipitur in sacris libris** 18.
- Sampsaei et Osseni an iidem fuerint** 27.
- Sanctorum animae beatæ fiunt illico, nec judicii diem extremum expectant** 334.
- Saturninus, vel Saturnilus, auctor Saturnilianorum** 42.
- Saulus quo sensu dicatur *εαυτας*** 122.
- Scaligeri sententia de Judaeorum anno vetere** 153., ejusdem inconstantia 154., de anno Graeco commentum 157., stupor 158.
- Scaligeri jocularis inconstantia de anno natali Christi** 134.
- Scaligeri hallucinatio** 115.
- Scaligerianae inconstantiae aliud specimen** 134.
- Scaligeri error de Posideone mense Attico** 137.
- Schoenus quot miliaria item et stadia continet** 33.
- Scotorum haeresis vel error ex falsa Ruffini interpretatione, pro Anatolio** 193.
- Scribarum erant complures et distincti gradus in eodem ordine** 33.
- Scribae et Pharisei quomodo inter se differant** 29., an fuerint iidem qui et Jurisperiti ib.
- Scythae Martem colunt sub ferrei acinacis effigie** 10.
- Scytharum nominis origo varia** 6.
- Seps cujus generis serpens et ejus natura** 75.
- Seruch vocabuli Hebraei varia interpretatio** 8.
- Seruchi temporibus idolatria grassata est** 13.
- Severitatis triplex ecclesiasticae gradus** 231.

Sicyoniorum regnum quando defecerit et a quo fuit occupatum	13.
Sige quem procreavit filium, quamque varie id referatur	66.
Sigeberti, Mariani, aliorumque chronologorum hallucinatio quod ad aetae Christi anticipationem attinet	114.
Signum crucis quantas vires semper habuerit, contra Casanbonum	57.
Signorum zodiaci partitio quadripartita	34.
Simon Jonathae ac Judae Maccabaei frater quando mortuus	52.
Simon ex opinione Clementis posterior fuit Marcione, sed in eo refutatur	40.
Simoni Mago an fuerit statua Romae posita tanquam deo	41.
Simoniani omnes magi, ex Irenaeo probatum	40.
Solini opinio de anno confusionis	104.
Stationes quae dicantur et unde translatae	356.
Stoici qualem esse animam afferebant	16.
Synaxes sacrae quem in sensum accipiuntur 349., synaxis pro sacra communione	ibid.
Synaxes frequentes fiebant in quadragesima Caesareae et in singulis ecclesiis	284.
Synaxis quid differat a sacra communione, contra Casaubonum	350.
Synodus Selenciensis quo tempore fuit celebrata	325.
T.	
Tertullianus errore Montani imbutus poenitentiam oppugnat	228.
Tertulliani opinio de tempore passionis Christi 146., item Eusebii ibid.	
A Thare ad ortum Abraami quot anni fluxerint	13.
Themistii locus insignis illustratur	365.

Theruma de frugibus elaboratis quomodo definita in lege	33.
Thisbi oppidum Eliae patria et Tobiae ubi situm	220.
Tituli ecclesiarum Alexandriae qui, et unde parociae	276.
Totaphoth quomodo reddantur a Septuaginta	31.
Traditionum apud Hebraeos quatuor genera	70.
Troiae excidium quo tempore contigerit	13.
Turris Babylonica quo tempore extracta	ibid.
Tylus Messeniae urbs, alias Oetylus 4.	

V.

Victorini et Latinorum error in festo Paschatis	197.
Vinucius Consul cui Vellejus Patereculus suam historiam, sive breviarium inscripsit	96.
Vinucius et Cassius consules qui fuerint	97.
Visitatores, vel <i>προεβουτα</i> , vel circitores et lustratores, an et procuratores iidem	281.
<i>Ἰκρίθησις</i> et superpositio quid sit	363.

X.

Xerophagiae hebdomas accurate explicatur	296.
Xerophagiae usus in quadragesima, et quid fuerit	316.
Xerophagiae usus in hebdomade sancta quis fuerit	295.

Z.

Zenones duo, unus Citiens, alter Eleates	17.
Zeuxippus postremus rex Sicyoniorum	ibid.
Zoroaster unusne, an plures hoc nomine fuerint appellati	8.

9

S Y M B O L A E

IN

EMENDANDA ET ILLUSTRANDA

S. EPIPHANII PANARIA.

SCRIPSIT

ALBERTUS IAHNIUS,

ACADEMIAE REGIAE MONACENSIS SOCIUS ORD.

CLARISSIMO OEHLERO SUO

S. P. D.

ALBERTUS IAHNIUS.

Quod Tu, amicissime Oehlere, mihi nuper detulisti munus, ut symbolas darem in Epiphaniae Panaria a Te edenda, id eo lubentius suscepti, quod Epiphania, uti reliquis ecclesiae Graecae scriptoribus, operam philologam inde a iuventute navassem. Qua in re illud maxime spectaveram, ut exploratum haberem, quid illi a παιδεία Ἑλληνικῇ, praesertim philosopha et potissimum Platonica, in doctrinae ratione inque oratione mutuati essent, utque, comparatis scriptoribus classicis et ecclesiasticis, quid illi sibi invicem lucis adferrent, patefacerem. Neque vero haec studia Patrum ὀρθοδόξων operibus circumscripta esse volueram, sed etiam Haereticorum doctrinas perlustraveram, quum plerique illorum ex Platone et ex Platoniciis plurima ita hauserint, ut placita Platonica doctrinae Christianae per vim ac fraudem non accommodare solum, sed etiam substituere conarentur. Itaque Epiphanium minime neglexeram; frequentem autem eius usu cognoveram, neminem facile scriptorum veterum illo corruptiorem esse.

Est autem profecto Epiphanius ἄλλοι βρύων, inque eo persanando hodie etiam criticis plurimum reliqui est factum. Nam Petavii in eum curae criticae tanto viro haud prorsus dignae sunt. Cum enim criseos subsidia, de quibus mox dicemus, praeter illud, quod in divinatione est positum, vix adhibuit, tum in eo iustam reprehensionem incurrit, quod in expurgandis mendis, quibus editio princeps scatet, nova menda haud satis cavet et genuinas illius lectiones, sive sua, sive typhotetarum negligentia, cum mendosis commutari passus est. Omnino Petavius in edendo Epiphania magis theologum, chronologum et archaeologum, quam criticum egit. Iam vero codices manu scripti, ut sunt omnino perrari, ita, excepto Veneto, haud ita multum subsidii ad emendandum Epiphanium conferunt. Ipse autem Venetus, ceterum mancus, etsi in ea operis parte, quam complectitur, tum transpositionibus, tum lacunis egregie medetur et plurimis locis corruptis genuinam exhibet scripturam, haud raro tamen nos destituit. Quo diligentius quaecunque in codicibus reliquis inque editione principe ad crisin factitandam expediunt, excuti debent. Neque vero negligendi sunt scriptores tum ii, ex quibus Epiphanius hausit, tum qui ex Epiphania vel ex auctoribus ab eo compilatis decerptas particulas sua in scripta transtulerunt. Haec autem subsidia ubi nos simul cum codicibus manu scriptis deficiunt, res ad coniecturam redit, qua haud scio an nemo scriptorum

veterum magis quam Epiphanius egeat. Quo in genere quamvis, Cornario praeceunte, Petavius et post eum Gatakerus operae pretium fecerint, immensa tamen emendationum messis facienda est, priusquam Epiphanius sibi ipsi restitutus videri possit. Sed emendandi negotium in Epiphanius eo est difficile, quod ille dicendi genere squalido nec satis Graeco usus est, ut saepe dubites, quid illi, quid librariorum barbariei attribuendum sit. Huc accedit, quod scriptores, ex quibus ille hausit, dicendi genere inter se quam maxime discrepant et sententiarum obscuritate haud raro laborant. Inde factum, ut praeter Cornarium, Petavium et Gatakerum nemo sit repertus, qui Epiphanium integrum aut ex parte de industria tractaret, utque ex immensa philologorum grege, exceptis philologiae heroibus, Scaligero et Casaubono, horumque aemulis viris eruditis, nemo Epiphanium non dico accuratius inspiceret, sed omnino legeret. Theologi autem (nam rari exstiteret Petavii et Gatakeri) plerumque satis habuerunt, haeresium et dogmatum testimonia, utcunq̄ mendis vitata et male intellecta, ex eo afferre.

Quo magis Tua, mi Oehlere, laudanda est industria, qui, non reformidatis iis, quae dixi, criseos Epiphaniae impedimentis, ad eam te accinxisti, subsidia naviter explorasti, explorata Tuos in usus convertisti. Nam primum quidem codicis Veneti ope folia transposita suas ad sedes revocasti, lacunas explevisti, plurimos locos corruptos persanasti; neque vero neglexisti, quae alii codices manu scripti et editio princeps ad emendandum Epiphanium conferunt. Deinde, quae ille ex Irenaeo et aliis scriptoribus hausit, ad illorum exemplaria exegisti; quae autem Photius et alii ex iisdem, quibus ille, fontibus derivarunt, cum excerptis Epiphaniianis scite comparasti. Ac si minus haec omnia cum pulvisculo excussisti, at multis tamen partibus scriptori Tuo egregie profuisti. Porro, quae post Cornarium Petavius et praeter illos pauci quidam ingenio et doctrina excellentes viri coniectando periclitati sunt, Tuos in usus sedulo convertisti. Denique ipse illam emendandi rationem, quae coniectura continetur, expertus es. Atque etiamsi interdum fortasse calidior fuisti in coniecturis in contextam, qui dicitur, recipiendis, multo tamen saepius rem acu tetigisti.

Sed est omnino facilis, viam ab alio per loca aspera et dumetis repleta primum excisam corrigere et quod ad laborem consummandum deest adicere, quam eundem suscipere. Iniquus autem et impudens sit, qui difficilem operam laudabili studio susceptam ideo cavillari audeat, quod illi ad perfectionem multum adhuc desit. Neque vero ego haec adulandi causa Tibi dico, aut Tu, quid Tuo in labore mancum et imperfectum sit, alios celare cupis. Alioquin neque Tu me ad symbolas in Epiphanium dandas invitasses, aut ego ea, quae haec studia decet, ingenuitate in supplendis et corrigendis vigiliis Tuis usus essem.

Quid autem in symbolis meis maxime spectaverim et quibus instructus subsidiis eas scripserim, malo lectores ex iis quae dedi cognoscere, quam hic ambitiosius enarrare. Et istud quidem sponte apparet, me non solum emendandi, sed etiam illustrandi Epiphaniū curam habuisse, quod pensum Tu a Tuo labore fere exclusisti. Illud vero hoc loco tacere nolo, plurimas emendationes, a me factas in Methodio, e cuius scripto περί ἀνοστήσεως Epiphanius larga specimina tanquam pannum vere purpureum centoni suo assuit, propediem a me confirmatum et illustratum iri in *Methodio Platonizante*, ex quo quae ad Epiphanium emendandum pertinent nonnisi summatim delibavi, ne mea ipsius scri-

nia compilare voluisse postmodum viderer^{*)}. Ceterum ab Epiphanii Tui lectoribus eandem, quam Tu, veniam peto, nimirum meo in labore ut non tam spectent, quid non praestiterim, quam quid praestiterim, praesertim quum, quod Te minime latet, hanc quoque opellam philologam elaboraverim inter bonorum studiorum impedimenta maxima, et quae haud scio an quomvis alium ab illis deterreant.

Faxit vero Deus Optimus Maximus, ut tandem aliquando hisce studiis honeste et ex professo vivere possim, utque ne in perpetuum inter humanitatis

*) In gratiam eorum, qui minus norant, quae ego in genere philologiae patrologicae elaboravi scripta, a me in his Symbolis identidem citata, visum est ea hoc loco enumerare. Sunt autem haec: 1°. *S. Basilii Magnus Plotinians*, supplementum editionis Plotini Creuzerianae, Basili M. Garnerianae. Bernae, apud C. A. Iennium filium. MDCCCXXXVIII. 4°. — 2°. *Animadversiones in S. Basilii Magni opera*, supplementum editionis Garnerianae secundae. Fasciculus I, continens animadversiones in tom. I. Accedunt emblemata Plutarchea ex Basili Hom. in Psalm. XIV. Bernae et S. Galli Helvetiorum. Impensis Huberi et Soc. (I. Koerberi) MDCCCLII. 8°. — 3°. et 4°. *Censurae Spectaminis novae editionis cohortationis S. Basilii Magni ad adolescentes de utilitate e libris gentilium captenda* ed. P. C. Hess. Helmstadii. MDCCCLII. (vid. *Zeitschrift für die Alterthumswissenschaft* 1843. p. 1012 — 1020. et: *Neue Jahrbücher für Philologie und Pädagogik*. 1848. Vol. XLIX. Fasc. IV. p. 371 — 425). — 5°. *Animadversiones in posteriorem partem Basiliani opusculi de legendis gentilium libris*. (vid. *Archiv für Philologie und Pädagogik*. Vol. XIII. Fasc. III. p. 455 — 473). — 6°. *Lesefrüchte byzantinischer Theologie: I. Nikolaos Kabasilas*. (vid. *Theologische Studien und Kritiken*. 1843. p. 721 — 746). — 7°. *Marcus Eugenios über die moralische Schwäche des Menschen. Aus der Münchner Handschrift 495 zum ersten Male und mit Anmerkungen herausgegeben*. (vid. *Zeitschrift für die historische Theologie*. 1845. Fasc. IV. p. 42 — 73). — 8°. *Dissertatio theologica, qua disputatur, ad quosnam pertineat promissio Spiritus sancti secundum Novi Foederis doctrinam. Inest disquisitio philologica de Paraclete. Accedunt scholia maximam partem patristica*. Basileae. Typis et impensis bibliopoli Schweighaeuseriani. MDCCCLII. 8°. — 9°. *Eliae Metropolitae Cretae Commentarii in S. Gregorii Nazianzeni Orationes XIX. E codice ms. Basileensi excerptis et annotationem cum in Eliae Commentarios tum in S. Gregorii Orationes XIX adiecit A. I. Accedunt Basilii aliorumque Scholia in S. Gregorii Orationes, e codicibus Monacensibus excerpta*. (Patrol. Gr. ed. Migne T. XXXVI. = S. Gregorii Naz. Opp. omnia ed. Migne T. II. Parisiis. MDCCCLVIII.) — 10°. *Symbolas contuli ad hunc librum, editum a viro amicissimo, cuius memoriam nulla unquam oblivio ex animo meo debet: S. Gregorii Episcopi Nysseni de Anima et Resurrectione cum sorore sua Macrina Dialogus*. Gr. et Lat. Ad codd. mss. fidem rec. et illustr. Io. Georg. Krabingerus, Bibliothecae Reg. Monac. Custos. Lipsiae. MDCCCXXXVII. In libraria C. Wuttgii. 8°. — 11°. *Variantes lectiones et emendationes in Eusebii Praeparationem Evang.*, a me suppeditatas Heinichenio, Viro Cl., exhibet Programma Gymnasii Zwicav. MDCCCLVII. — Neque vero SS. Patres Ecclesiae neglexi in reliquis scriptis philologis, a me editis, quae tamen hic enarrare longum sit,

et panis quaerendae studia Tantali instar misere fluctuem, aut mihi occinam illud:

Sedet aeternumque sedebit

Infelix Theseus.

Quod votum ut ne irritum cadat, quantum quidem in me est, enitar, dum adhuc viret ingenium.

Vale, amicissime Oehlere, meque, quod cum Tui similibus facis, amicitiae ac benevolentiae solatio erigere et recreare ne desinito.

Dabam Ursopoli Helvetiorum pridie Non. Aug. MDCCCLX.

Tom. I. P. 8 (cap. 2). ζκτη] Vulgo: ξξ. "Εκτη scribe iussit *Petavius* et ante eum *Aretius*, ceber quondam apud Bernates theologiae professor, qui editionis Basileensis exemplari, in bibliotheca civitatis Bernensis asservato, notas adscripsit.

Pag. 10. ἐξκαιδεκάτη Ἡρακλεωνίται] Ἐκκαιδεκάτην Noster p. 58 (19). Sed ἐξκαιδεκάτης cl. editor e codd. mas. et ex ed. Basil. bis reposuit T. III. p. 32 (824 et 825), ubi Petav. ἐκκαιδεκάτης. Tu vide *Lobeck. ad Phryn.* p. 413. Quam idem exemplis stabilivit formam ἐξκαίδεκα, nunc tueor apud *Eliam Cret.* Comment. in *Gregor. Naz.* col. 758. ed. Paris.

P. 16. διά τοι τῆς εἰδωλοατρίας] Rescribe εἰδωλοατρείας ex *Anac.* p. 544 (131) ed. Oehler. ubi vide a me annotata.

P. 20. Διώριζε δὲ ἅμα τὰ ἀπὸ σελήνης καὶ τὰ ἄνω ἀθάνατα λέγων] Legendum: τὰ ἀπὸ σελήνης ἄνω, deletis verbis καὶ τὰ. Vid. annot. in T. III. p. 496 (1087).

P. 20. μεταγγισμούς τε ψυχῶν ἀπὸ σωμάτων εἰς σώματα] Haec totidem verbis scripta exstant in *Anac.* T. III. p. 546 (132). Quemadmodum corpus ἀγγεῖον, id est *vas sive vasculum*, figurate dicitur (vid. *Plethon. Schol. in Orac. Chald.* p. 26. ed. Opsop. Ast. Annot. in *Plat. Phaedr.* p. 443), ita μεταγγίζεσθαι et μεταγγισμός ad migrationem animarum in alia corpora transferri solent. Sic Noster post paulo de *Platone*: μεταγγισμὸν δὲ ὡσαύτως ψυχῶν εἰς σώματα διάφορα [εἰς σωμάτων διαφορὰς *Anacroph.* T. III. p. 546 (132)] . . . ἐδογμάτισε, et plenius p. 48 (14), ubi μετενωμάτων εἰς et μεταγγισμός τῶν ψυχῶν coniuncta. De *Stoicis* idem cap. 7 et in *Anacroph.* T. III. p. 546 (132) τὴν ψυχὴν πάντων μεταγγίξεσθαι ἀπὸ σώματος εἰς σώμα, et plenius p. 45. sq. (12), ubi item coniuncta μεταγγισμὸν ψυχῶν et μετενωματώσεις. Vide tamen illic annotata. Verbum μεταγγίξεσθαι, *transfundi*, habes in doctrina *Simonis Magi* p. 124 (56), ubi cod. Vatic. pro μεταγγιζομένης male μετεγγιζομένης, cuiusmodi mendum fraudi fuit *Voemelio*, qui ad *Nicol. Methon.* Refut. *Procli* p. 200. 256. nihili verbum μετεγγίξεσθαι Lexicis adiici iussit. Μετενωμάτων εἰς et μεταγγισμός animarum rursus copulata in *Carpocratis* doctrina p. 208 (105). Idem p. 210 (106) verbum καταγγίξειν eadem in re sic usurpavit: εἰς τὸ φέρειν τὰς ψυχὰς πάλιν καὶ εἰς σώματα καταγγίξειν διάφορα. De *Marcione Epirhanius* p. 558 (305) μεταγγισμοὺς ὁμοίως τῶν ψυχῶν καὶ μετενωματώσεις ἀπὸ σωμάτων εἰς σώματα φάσκει. Omnino tenendum, quod idem ponit p. 602 (330) Οὐαλεντίνος καὶ Κολόρβασος, Γνωστικὸς τε πάντες καὶ Μανιχαῖοι καὶ μεταγγισμοὺς εἶναι ψυχῶν φάσκουσι καὶ μετενωματώσεις τῆς ψυχῆς τῶν ἐν ἀγνώσει ἀνθρώπων. De *Manichaeis* singulatum

videndus *Epiphanius*. T. II. p. 448 (644. sq.) 450 (645) 452 (646) 490 (666). *Formula Receptionis Manichaeorum* apud *Toll. Insign. Itin. Ital.* p. 138. haec habet: ἀναθεματίζω τοὺς τὴν μετεμψύχωσιν δοξάζοντας, ἦν καὶ αὐτοὶ καλοῦσι μεταγγισμὸν ψυχῶν. ubi *Toll.* de μετεμψυχώσεως placito recondata attulit, sed in voce μεταγγισμὸς nihil vidit. Adde *Bevereg.* in *Canon. Concil. Trull.* p. 164, a. De Haereticis μετεσωμάτων professis deque gemino *Platonis* placito *Krabinger.* ad *Gregor. Nyss.* De Anima et Resurrect. p. 288. doctis monet. Μετεσωμάτων *Platonis* praeter alios tangit *Gregor. Naz. Or. XXVII.* p. 494. D. ubi vid. *Elias Crest. Comment.* col. 896. C. sq.

P. 20. Πλατωνικοὶ θεὸν καὶ ὕλην καὶ εἶδος —] Eadem *Epiphanius* de *Platone* ipso T. III. p. 500 (1088) et in *Anaceph.* p. 546 (132). Cf. *Iustin. Mart. Cohort.* ad Graec. cap. 6. p. 11 (p. 7. B. C.) τοῦ γὰρ Πλάτωνος τρεῖς ἀρχαὶ τοῦ παντός εἶναι λέγοντος, θεὸν καὶ ὕλην καὶ εἶδος cet. et cap. 7. p. 12 (p. 8. A. B.) ὁ γοῦν Πλάτων ποτὲ μὲν τρεῖς ἀρχαὶ τοῦ παντός εἶναι λέγει, θεὸν καὶ ὕλην καὶ εἶδος cet. quae, uti *Semisch.* in *Iustino Mart. T. I.* p. 110. docet, in usum suum convertit *Cyrill. Alex. Contra Iulian. Lib. II. Opp. T. VI.* p. 48. B. C. De ὕλη singillatim vid. annot. ad p. 48 (14).

P. 20. ὁμοῦ δὲ καὶ θεοὺς ἐκ τοῦ ἐνός πολλοὺς ἔδογματί-
τισε] In proclivi est ex *Anaceph.* T. III. p. 546 (132) reponere ἔδογματίσαι, ut *Πλατωνικοὶ*, quod praecedat, habeat, quo referatur. Neque enim verisimile est, *Epiphanium*, licet radiore stylo usum, *Πλατωνικοὶ* . . . ἔδογματίσαι dixisse, subaudito ad *Πλατωνικοὶ* . . . ἐπιθυμητικὸν verbo ἔδογματίσαι vel simili, et subiecto Πλάτων ex *Πλατωνικοὶ* ad τὰς δὲ γυναικας . . . ἔδογματίσαι cogitatione repetito. Respicitur autem hoc loco potissimum celeberrimum illud in *Timaeo* p. 41. A. Θεοὶ θεῶν cet. ubi vid. *Stallbaum.* p. 176 sq. Scriptoribus ab eo laudatis, qui eius loci mentionem fecerunt, adiciatur et simul ex *Platone* emendetur *Origenes* vel potius *Hippolytus Philosophum.* p. 116 sq. ed. Wolf. p. 21, 90. ed. Miller. (unde *Cedren.* p. 159. C. hausit) et p. 117. sq. ed. W. p. 22, 97. ed. M. quorum locorum priore *Platonis* verba in documentum eius sententiae, quam *Epiphanius* *Platonis* tribuit, proferuntur.

P. 20. τὸν . . . θεὸν . . . ὀρίζουσι . . . ὡς ψυχὴν παντός τοῦ ὄντος κύτους, οὐρανοῦ καὶ γῆς] Id est: *deum definiunt animam universi rerum complexus, coeli et terrae.* Κύτος, quod κύτος male scribitur, proprie est quod aliquid continet et complectitur. Hinc *Plato* et alii vocem ad hominis corpus eiusque partes transtulerunt. Vid. *Schultens.* ad *Proverb.* p. 81. *Iacobs.* ad *Achill. Tat.* p. 692. *Ast. Animadv.* in *Plat. Leges* (XII. p. 964. E.) p. 577. *Stallbaum.* ad *Timae.* (p. 44. A.) p. 189. Ad mundi complexum et quasi corpus translata, vox apud *Nostrum* recurrit p. 44 (12) ubi idem explicatius de *Stoicis*: Στωϊκοὶ . . . φάσκοντες εἶναι νοῦν τὸν θεόν, ἢ παντός τοῦ ὄρωμένου κύτους, οὐρανοῦ τε φημι καὶ γῆς καὶ τῶν ἄλλων, ὡς ἐν σώματι ψυχῆν. Ita enim pro vulg. ἡ (ἢ *Pet.*) παντός . . . ψυχῆ. cum cl. editore legendum esse, nostro ex loco intelligitur. Adde *Irenaeum* ap. *Epiphani.* p. 462 (249) πρὸς αὐτῷ τῷ κύτει. et *Epiphanium* p. 510 (276) ποιητὴν τοῦ παντός τούτου τοῦ κύτους, οὐρανοῦ τε καὶ γῆς. ubi prius τοῦ delendum: T. II. p. 400 (619) ἐν παντὶ τῷ ὀριζομένῳ (leg. ὀρωμένῳ) τῆς κτίσεως κύτει, ubi vid. annot., p. 436 (638) τὸν ποιητὴν . . . τὸν τότε τὸ πᾶν κύτος (κύτος male vulgo) οὐρανοῦ τε καὶ γῆς . . . δημιουργήσαντα: T. III. in *Anaceph.* p. 546 (132) ubi nostri loci verba repetuntur, in quibus cod. Ven. τοῦ ὄντος παντός κύτους praeter *Epiphaniū* con-

suetudinem. Ex aliis scriptoribus conf. *Pseudo-Clem. Hom. VI, 6. Herm. Trismeg.* p. 92. ed. Turneb. τὸ πᾶν ὕδατος καὶ γῆς καὶ ἀέρος κύτος (κύτος male Turneb.). quae totidem verbis in dialogo *Hermippo* ed. Bloch. p. 22. reperiantur. *Synes. Hymn. I. 87.* (νόος) κύτος οὐρανῶν ἕλσσει. *IV. 156. sq.* κύτεος μεγάλου | βριαραῖς δίνας. *IV. 167. sq.* — ἀμφόθεν | κύτος οὐράνιον. Plura dabit *Fronto Ducaeus ad Irenae. T. II. p. 213. b.* ed. Massuet. Apud posterioris aetatis scriptores κύτος et πλάτος synonyma sunt. Vid. *Boissonad. ad Herodian. Epimer. p. 73.*

P. 20. σῶμα δὲ αὐτοῦ τὸ πᾶν . . καὶ ὄφθαλμοὺς τοὺς φωστῆρας] Eandem de sideribus sententiam, repetitam in *Anaceph. T. III. p. 546 (132), Eriphan. p. 50 (14) Pythagoreis*, incertum quo iure, tribuit. Indica hoc ex genere attoli *Animadv. in S. Basil. M. I. p. 42.* Interpositis verbis ὡς ἔφη respicitur nomen κύτος, in proximis ea qua dixi vi positum.

P. 28 (2). ἄχρι τοῦ ἡμετέρου χρόνου, τουτέστι βασιλείας Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος ἐνδεκάτου ἔτους καὶ Γρατιανοῦ] Οὐαλεντινιανοῦ cod. Ven., edd. Basil. et Pet. Οὐαλεντινοῦ ed. Pet. Colon. *Aretius* in marg. ed. Bas. ἐβδόμου post Γρατιανοῦ addidit. Conf. *Eriphan. T. II. p. 434 (638)* ἕως τοῦ παρόντος, τουτέστι Οὐάλεντος μὲν ἔτους γ', Γρατιανοῦ δὲ ἔτους 5', Οὐαλεντινιανοῦ δὲ νεωτέρου ἔτους 4'. Idem tamen *T. II. p. 16 (404)* ἕως τοῦ ἡμετέρου χρόνου, δωδεκάτου ἔτους Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος καὶ Γρατιανοῦ βασιλείας.

P. 28 (3). Νίκανδρος . . ὁ συγγραφεύς] Notanda vox συγγραφεύς, de poeta usurpata. Conf. *Eriphan. p. 26 (2)* οἱ . . τῶν Ἑλλήνων συγγραφεῖς, ποιηταὶ τε καὶ λογογράφοι. Vid. *A. Ernest. Opusc. Var. Argum. p. 9.*

P. 44 (11). ἡ παντὸς τοῦ ὀρωμένου κύτους . . ὡς ἐν σώματι ψυχῆν] Vid. annot. ad p. 20. τὸν . . 3εὸν . . ὀρῖζουσι cet.

P. 44 (12). Μερῖζουσι δὲ οἱ αὐτοὶ τὴν μίαν 3εόττητα εἰς πολλὰς μερικὰς οὐσίας] Vid. *Animadv. in S. Basil. I. p. 127.* et conf. *Eriphan. T. III. p. 204 (920)* ὁ . . μεριστῆς τῶν ἀδιαιρέτων.

P. 44. 45 (12). μεταγγισμοὺς τε ψυχῶν καὶ μετενσωματώσεις ἀπὸ σώματος εἰς σῶμα, καθαιρομένας σωματίων, ἢ δ' αὐτὰ πάλιν εἰςδυούσας καὶ ἀνάπαλιν γεννωμένας.] Haec verba cum praegressis: μερῖζουσι . . καὶ τὰ ἄλλα, non coherent, neque habent, quo referantur. Nimirum, sublato post γεννωμένας puncto, haec omnia ad παραφαίνουσι trahenda sunt, ita quidem, ut ista: ταύτην τὴν ἀσέβειαν, tanquam per appositionem negligentius adiecta accipias. Ad illa autem: καθαιρομένας . . γεννωμένας, ex ψυχῶν repete ψυχάς. Καὶ καθαιρομένας cl. editor probabiliter coniecit. Idem pro vulg. ἡ δ' αὐτὰ πάλιν recte ita scripsit: ἡ δ' αὐτὰ πάλιν, sicuti dudum fecit *Gatak. ad M. Anton. IV, 21.* De formula ἡ δ' αὐτὰ πάλιν praeter locum ab *Oehlero* comparatum *Haer. 45, 1. f. (p. 705. Oehl. p. 388. Pet.)* conf. p. 50 (14. 15.) ubi bis ἡ δ' αὐτὰ πάλιν ed. Bas., ἡ δ' αὐτὰ πάλιν Pet., ἡ δ' αὐτὰ πάλιν *Oehl.* Fortasse tamen erit, qui poetice vocem ἡδὲ *Eriphanio* condonet. Vid. annot. in *T. II. p. 652 (764).* Ceterum μετενσωματώσιν, sive, quod idem valet, μεταγγισμὸν animarum, de quo vid. annot. ad p. 20, *Noster cum S. Hippolyto Philosoph. p. 146.* ed. Wolf. p. 26, 41. ed. Miller. *Stoicis* tribuit, haud sane optimo iure. Vid. *Gatak. l. c.*

P. 46 (12). περὶ οὐ πολλὸς 3ρυλεῖται λόγος] 3ρυλεῖται cl. editor secundum libros scriptos et ed. Bas.; 3ρυλεῖται idem *T. II. p. 166 (489)* ubi *Petan, 3ρυλλεῖται.* Πολυ3ρυλήτος loco vulgati πολυ3ρυλλήτος ex libris scri-

ptis restitutum est T. II. p. 398 (617). 638 (755). Et sunt sane formae θρύλλος, θρυλλῶ, πολυθρύλλητος in Atticis minime forendae; sed eadem a posterioris aetatis scriptoribus abiudicari non possunt. Vid. annot. in *Eliam Cret.* col. 856, 10. Sic θρύλλος, non θρύλος. Noster p. 256 (134), θρυλλεῖν, non θρυλεῖν, discipuli Marcelli Ancyranī ap. *Epiphan.* T. III. p. 64 (843).

P. 48 (14). Οἶδε γὰρ αὐτὸς θεόν, τὰ δὲ γενόμενα πάντα ἐκ τοῦ ὄντος θεοῦ γεγενῆσθαι] Male vertit *Petavius*: *Et enim deum ille cognovit ab eoque cuncta producta . . . asseruit.* Sunt autem haec sic vertenda: *Proficitur enim deum esse, quae autem generata sint omnia, ex deo orta esse. Petavio fraudi fuit ὁδε, id est esse statuit, agnosci, proficitur. Athenagoras Legat. pro Christ. cap. VI, 9. de Platone item loquens: ἕνα τὸν ἀγέννητον καὶ ἄδιον νοῦν θεόν· εἰ δ' οἶδεν καὶ ἄλλους . . . ἀλλ' ὡς γενητοῦς οἶδεν αὐτοῦ.* Sic Noster p. 104 (45) διόπερ τινὲς αὐτὸν λέγουσιν Ἰθουμαῖον, ἄλλα δὲ Ἀσκαλωνίτην Ἰσασιν. T. II. p. 150 (480. sq.) p. 364 (598) δύο γὰρ κόκκους οἶδεν ἢ γραφῇ εἰρημένους (ubi εἰρημένους salva sententia abesse potest). p. 458 (650). T. III. p. 120 (873). 256 (950) ubi *Petavius* tricatur, 258 (952) et saepe alibi. Nonnunquam ὁδε verti potest *appellat*, ut p. 370 (199) ὄν καὶ λόγον οἶδε τοῦ θεοῦ. Verbum ἐπίστασθαι similiter usurpatur, velut T. II. p. 124 (465). 150 (480). al. Vid. mea ad *Marc. Eugenic.* p. 68. et ad *Eliam Cret.* col. 813, 1. praeterea annot. in *Epiphan.* T. II. p. 330 (580). — Quae apud *Epiphanium* post γεγενῆσθαι vulgo adiciuntur: τινὰς θυν' μεις, ex insequentibus huc temere illata esse, *Oehlero* prorsus adsentior.

P. 48 (14). εἶναι δὲ πρῶτον αἴτιον καὶ δευτέρον καὶ τρίτον v] Fontem habes in *Platonis*, qui fertur, *Epist. II.* p. 312. E. περὶ τὸν πάντων βασιλέα πάντ' ἐστὶ . . . καὶ ἐκεῖνο αἴτιον ἀπάντων τῶν καλῶν. δευτέρον δὲ περὶ τὰ δευτέρα καὶ τρίτον περὶ τὰ τρίτα. quem locum, ab *Astio* Lex. *Plat.* T. III. p. 413. v. τρίτος neglectam, *Platonici* pariter et scriptores ecclesiae certatim celebrarunt varieque interpretando suos in usus converterunt. *Coarf. Chalceid.* *Comment. in Plat. Tim.* p. 277. ed. Meurs. *originem quidem rerum . . . esse summum et ineffabilem deum, post providentiam eius secundum deum . . . tertium esse porro substantiam, quae secunda mens dicitur.* et p. 278. *Ergo summus deus iubet, secundus ordinat, tertius intimat. Socrat. Hist. Eccles. VII. 6.* οὐδὲ γὰρ Πλάτων τὸ δευτέρον καὶ τὸ τρίτον αἴτιον, ὡς αὐτὸς ὀνομάζειν εἰωθὲν, ἀρχὴν ὑπάρξεως εἰληφέναι φησὶ. Plura dabunt *Steuch. Eugubin.* De *Perenni Philo.* Lib. I. p. 104—113. ed. Basil. (a. 1542). *Quirin. Epist.* p. 27. sq. (qui inter alios excitat *Cyrill.* *Contra Iulian.* Lib. I. ubi tamen ὕφεσιν pro ἄφεσιν legendum) *Cruzer.* *Annot. in Plotin.* p. 278, a. 397, b. sq. et p. 401, b. (a quo tamen miror *Annot.* p. 67, b. sq. neglectum *Plotinum* p. 73 C.) *Brandis. Hist. Philo.* Graeco-Rom. T. II. P. I. p. 330. not. s. (qui laudat *Martinum* in *Etudes sur le Timée*, p. 56. sq.) et *Thomasium* in *Origene* p. 66. Et *Patres* quidem *Eccl.* eo loco tanquam testimonio doctrinae de S. Trinitate abusi sunt. Quid? quod *Origenis* *Christus* ὁ δευτέρος θεός (vid. *Thomas. Orig.* p. 125), sicuti ab eodem *Comm.* in *Ioann.* I. 3. λόγος δευτέρος et τρίτος celebrantur. Sed operae pretium erit, *Platonis* personati locum a temerariis, quibus tentatus est, interpretandi et emendandi conatibus vindicare. Velut *Steuchus Eugubinus* verba δευτέρον περὶ et τρίτον περὶ sic vertit: *circa secundum* et *circa tertium*, τὰ δευτέρα autem et τὰ τρίτα, subintellecto ἐστὶ, subiecti, quod dicitur, locum tenere temere opinatus est. Peius etiam rem gessit *Moshemius*, qui *Praef. Tom. II. Dissert. ad Hist. Eccl.* p. XLVIII. sq., abusus *Platonis* contextu, *Iustino Mart.* *Apol. I.*

60. p. 79. et *Proclo* Instit. Theol. Plat. II. 4. p. 102. ed. Port., scribi iussit: δεύτερα δὲ περὶ τὸ δεύτερον καὶ τὰ τρίτα περὶ τὸ τρίτον. Omnino quotquot *Platonis* loco usi sunt scriptores veteres, *Epiphanius* non excepto, in eo peccasse videntur, quod doctrinam de triplici rerum auctore eo contineri existimarent. Verum enimvero illud *ἐκείνο* pro *ἐκείνος* (scil. ὁ πάντων βασιλεὺς) ponitur, quod attractione, quae dicitur, ad *ἄστιον* refertur. Quae autem sequuntur, *δευτέρον* et *τρίτον*, intellecto *ἄστιον*, non minus quam *ἄστιον* ἀπάντων τῶν καλῶν, tanquam praedicata ad subiectum: ὁ πάντων βασιλεὺς, referuntur. Totum locum sic verto: *circa regem omnium rerum omnia sunt . . . estque ille causa omnium pulcrorum. Secundaria vero idem causa circa res secundarias, tertia circa res tertio gradu constitutas existit.* Δεύτερα sunt generata quidem, sed immortalia, τρίτα generata simul et mortalia, quibus in generibus rerum creatoris potentia nonnisi secundo et tertio gradu se prodit, nimirum per deorum inferiorum ministeria. Vid. *Plat. Tim.* p. 41. D. (quo ex loco *Platonius* auctor *Epistolae* II. l. c. profecit) *Plotin.* p. 5. A. B. ibique *Creuser.* Annot. p. 4, a. Verum in hac re partim vidit *C. Gesnerus*, qui *Athenagoras*, Legat. cap. XXI. 6. ad *Plat. Epist.* l. c. provocanti, *Timaei* locum scite adhibuit eamque explicare conatus est. Quo magis miror, quod idem non viderit, ap. *Athenag.* l. c. ista: καὶ περὶ δύο καὶ τρία, a sciolo profecta et expungenda esse.

P. 48 (14). τὸ δὲ δεύτερον ἄστιον ἐκ Θεοῦ γεγενῆσθαι τινὰς δυνάμεις] Δυνάμεις istae apud *Platonem* re, non nomine, comparant, *Tim.* p. 41. A. sq. Θεοὶ θεῶν cet. Vid. annot. ad p. 20. ὁμοῦ δὲ καὶ Θεοὺς cet. Hoc sensu decantatae *Philoni Iudaeo* et *Gnosticis* δυνάμεις, id est potestates sive mentes divinae. Conf. *Saturnilus* p. 134 (62), *Basilides* p. 146 (69) 152 (73), *Valentinus* p. 378 (204), *Secundians* p. 394 (213), *Marcus* p. 446 (241) 452 (243), et *Sethiani* p. 522 (284). sq. 532 (290). Vid. *Müller.* Hist. Doctr. Gnost. I. p. 63. Eadem vis vocis δυνάμεις in *Origenis* doctrina, notata ab *Epiph.* T. II. p. 234 (527) τὴν ψυχὴν γὰρ τὴν ἀνθρωπίνην λέγει προϋπάρχειν ἀγγέλους δὲ ταύτας εἶναι καὶ δυνάμεις. Eadem in doctrina vox intellectus posita ap. *Philastr.* De Haer. cap. 99. quemadmodum δυνάμεις alias νόες vocantur. Vid. *Casaubon.* Exerc. I. in *Annal. Baron.* p. 61, a.

P. 48 (14). Φάσκει γὰρ οὕτως· Οὐρανὸς ἅμα χρόνῳ γεγέννηται, ὁμοῦ γὰρ καὶ λυθῆσεται] Scripsit *Epiphanius*, aut saltem scribere debuit: ὁμοῦ ἅρα καὶ λυθῆσεται. Sententiae fons est apud *Plat.* *Tim.* p. 38. B. Χρόνος δ' οὖν μετ' οὐρανοῦ γέγονεν, ἕνα ἅμα γεννηθέντες καὶ λυθῶσιν cet. ubi vid. *Stallbaum.* p. 162. Cum proximis: εἶπε γὰρ ποτε καὶ σύγχρονον εἶναι τῷ θεῷ τὴν ὕλην, conf. *S. Hippolyt.* Philosophum. p. 111. ed. Wolf. (p. 21, 72 sq. ed. Miller.) τὴν μὲν οὖν ὕλην ἀρχὴν εἶναι καὶ σύγχρονον τῷ θεῷ ταύτην. ubi vid. *Wolf. Gregor. Naz. Orat.* XXI. p. 529. B. et ad eum *Elias Cret.* Comment. col. 808. *Epiphani.* T. III. p. 312 (984).

P. 66 (24). Δωκᾶρα] Οὐαῖρα *Aretius*.

P. 70 (26). μεμασμένοι] Μεμαμμένοι ed. *Basil.* ex *Epiphani* consuetudine. Vid. annot. ad p. 434 (234).

P. 70 (26). εἰάν τις ἄψηται νεκροῦ] Τοῦ νεκροῦ dia est quod *Aretius* rescripsit.

P. 84 (34). ἀηδῆ . . . ῥύσιν σώματος] Ἐηδῆ ἔκκρισιν σπέρματος *Ios. Scaliger* speciosius, quam verius coniecit. Tu vide annot. ad p. 192 (95).

P. 86 (35). Ἐλήλεκται] Ita *Oehler.* cum cod. Ven. pro vulg. ἤλεκται:

nam ἐληλεγκται est typhotetae peccatum. Pro ἤλεγκται ferri poterat ἤλεγκται, neglecta reduplicatione. Vid. annot. in T. III. p. 38 (828). Sed scribendam ἐληλεγκται, coll. annot. in T. II. p. 436 (638).

P. 94 (39). λέγοντες ὅτι, φασί, cet.] De voce φησὶ in φασὶ mutanda cl. editor hoc loco, p. 104. 162. 164 et alibi sententiam recte retractat in *Addendis et Corrigendis*. Vid. annot. in T. I. p. 488 (264).

P. 105 (47). ΕΝΔΗΜΙΑ ΧΡΙΣΤΟΥ καὶ ἔνσαρκος παρουσία] Ἐνδημία hoc loco idem valet atque ἔνσαρκος παρουσία, in qua declaranda ἐπιδημεῖν et ἐπιδημία Theologis magis usitata. Sic Eriphanus post paulo: μετὰ τὴν αὐτοῦ ἐπιδημίαν, et statim post: εὐθύς δὲ ἐπεδήμησε . . ἡ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔνσαρκος παρουσία, quae tamen φορτικώτερον dicta sunt. *Athanas.* ap. *Eriph.* T. III. p. 344 (1001) τῆς ἐπιδημίας τοῦ λόγου. p. 350 (1004) πρὸ τῆς ἐπιδημίας. p. 354 (1006) ἐπὶ . . τοῦ ἐκ Μαρίας . . ἐπιδημήσαντος. Vid. *Animadv.* in *S. Basil.* I. p. 118 sq. Neque tamen ἐνδημεῖν et ἐνδημία in hoc argumento minus recte habent. Conf. ἐνδημεῖν p. 118 (53) ἐνδημήσαντα δὲ τὸν Χριστὸν ἐν τῷ Ἀδάμ πρώτων cet. T. II. p. 610 (740). Πῶς ἐνεδήμησεν εἰς σάρκα —; p. 628 (750) ἐνδημήσας τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει: ἐνδημία, p. 702 (387) ἐκ τῆς αὐτοῦ ἀγαθῆς πρὸς ἡμᾶς ἐνδημίας. p. 716 (395) τῆς . . κυρίου ἡμῶν ἐνδημίας. T. II. p. 702 (791) διὰ τὴν ἔνσαρκον ἐνταῦθα ἐνδημίαν. Vid. *Suicor. Observat. Sacr.* p. 38. Formula ἔνσαρκος παρουσία in eodem argumento ponitur p. 102 (44). T. III. p. 334 (996). 364 (1012). 366 (1013). 374 (1017. cap. 24 et 25. ubi tautologia τὴν ἐνδημίαν τῆς ἐνσάρκου παρουσίας). 376 (1018). et saepe alibi.

P. 108 (47). καὶ πᾶν εἴ τι ἐστὶν ἄνθρωπος] Speciosa est emendatio *Ios. Scaligeri*, ὅτι pro εἴ τι legi iubentis; sic enim optimi quique scriptores loquuntur. Statim *Plato Phaedr.* p. 246. E. τὸ δὲ δεῖον καλὸν, σοφὸν, ἀγαθὸν καὶ πᾶν ὅτι τοούτων. Verumtamen εἴ τι in *Anaceph.* T. III. p. 552 (135) recurrit, et omnem dubitationem tollunt, quae *Eriphanus* in eodem argumento ponit T. II. p. 666 (771) καὶ πάντα εἴ τι ἐστὶν ἄνθρωπος. T. III. p. 380 (1020) καὶ πάντα εἴ τι ἐστὶν ἄνθρωπος. 396 (1029). 444 (1057). Parilis usus vocis εἴ cernitur in verbis καὶ εἴ τι ἕτερον ἀσχερὸν T. III. p. 410 (1037).

P. 117 (52). Ἐδίδαξε . . ἀδιαφορίαν] Vid. annot. in T. III. p. 558 (319).

P. 118 (53). οὔτοι τὴν Βαρβελῶ καὶ Βαρβερῶ ἀύχοῦσι] Legendum: τὴν καὶ Βαρβερῶ, subaudito καλουμένην. Cf. *Eriphan.* T. II. p. 404 (621) τὸν Κούβρικον, τὸν καὶ Μάνην. et: *Τερβίνου*, τοῦ καὶ Βουδᾶ. et in *Anacephal.* T. III. p. 538—542 (127—130) ubi omnia plena exemplorum. *Pleinius* idem T. II. p. 228 (524) Ὠριγένης, ὁ καὶ Ἀδαμάντιος ἐπικληθεὶς. Vid. *Schaef.* ad *Gregor. Cor.* p. 459. sq. Est autem Βαρβελῶ eadem ac Βαρβερῶ, quae alias Βαρβηρῶ vel Βαρβηλῶ vocatur. Conf. p. 124 (56) Βαρβηρῶ ἦτοι Βαρβηλῶ. p. 184 (92) ἡ μήτηρ τῶν ζώντων ἡ Βαρβηρῶ ἦτοι Βαρβηλῶ. ubi verba Βαρβηρῶ ἦτοι cod. Ven. perperam omittit. Eam qui colebant *Gnostici*, Βαρβηλίται (vid. *Eriphan.* p. 174, 85) vel Βαρβηλιῶται (vid. *Theodoret.* Haeret. Fab. I. 13), aut vero, nomine propter mysteriorum turpitudinem immutato, Βορβοριανὸν (vid. *Eriph. Theodoret.* II. cc.) vel Βορβορῆται vocati sunt (vid. *Eriphan.* p. 118, 53), id quod *Fabricium* ad *Philastr.* cap. 73. latuisse videtur.

P. 118 (53). οἱ Χριστὸν φασιν κεκτίσθαι ἐν τῷ οὐρανῷ] Ἐκπίσθαι cod. Ven. teste *Oehlero* in *Addend. et Corrig.*, nisi forte ἐκτίσθαι

ille cod. exhibet. Sed hoc praeter soloecam *Eriphanii* consuetudinem. Vid. annot. in T. II. p. 388 (611).

P. 124 (56). γυναῖκα . . ῥεμβάδα] Ed. Basil. ῥεμμάδα, quod *Arenius* ante *Petavium* correxit.

P. 128 (58). τῷ πατρὶ τῶν ὄλων] Τῷ, quod a cod. Rhedig. et ed. Bas. abest, *Petavium* ex cod. Vat. recte adiecit. Formula ὁ πατὴρ τῶν ὄλων, quae respondet *Platonicae* ὁ πατὴρ τοῦδε τοῦ παντός *Tim.* p. 28. C., *Haereticis* perquam placuit. De *Nicolaitis* *Noster* p. 176 (86) εὐχονται δεῖν . . τῷ πατρὶ, φασί, τῶν ὄλων. Idem de *Carpocrate* p. 204 (102) οὗτος δὲ πάλιν ἄνω μὲν μίαν ἀρχὴν λέγει καὶ πατέρα τῶν ὄλων. In *Valentinianorum* haeresi *Irenaeus* ap. *Eriphan.* p. 346 (185) τὸν πατέρα καὶ βασιλέα πάντων. et p. 346 (186) πατέρα οὐν καὶ θεὸν λέγουσιν αὐτὸν (nim. Demiurgum) γεγενῆσθαι τῶν ἐκτὸς τοῦ πληρωμάτος, ποιητὴν ὄντα πάντων ψυχικῶν τε καὶ ὕλικῶν. ubi nomina πατὴρ et ποιητῆς de deo coniuncte usurpata, ut ap. *Plat.* *Tim.* l. c. τὸν . . ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντός. *Valentini* βυζός a *Ptolemaeo* ap. *Eriphan.* p. 400 (215) ὁ πατὴρ τῶν ὄλων vocatur, qua dictione idem ap. *Eriph.* p. 402 (217) et 410 (222) utitur. Eandem habet *Marcus* apud *Irenaeum* *Eriph.* p. 432 (234). 452 (244). 454 (245). *Colorbasiorum* προπάτορα τῶν ὄλων *Eriphanus* p. 480 (259) commemorat, *Heraclionis* τὸν ἄνω τῶν ὄλων πατέρα p. 486 (263). De *Sabellio* et *Eunomianis* vid. *Elias Cret.* *Comment.* in *S. Gregor.* *Naz.* col. 803 (ubi cf. annot. 1) et col. 869. Neque vero haec formula *Platonica* abstinerunt *Patres Eccl.*, in his *Eriphanus* p. 698 (383). T. III. p. 406 (1035) et alibi.

P. 128 (58). εἶναι τε τὸν αἰῶνα τοῦτον ἀπὸ ἀρχῶν καὶ ἐξουσιῶν φησι τῆς κακίας ἐν ἐλαττώματι κατεσκευασμένον] Τὸν αἰῶνα τοῦτον dicit *mundum adspicibilem*. Conf. *Eriphan.* in refutatione p. 128 (59) πῶς δὲ δύναται ὁ κόσμος θεοῦ μὴ ἀγαθοῦ ὑπάρχειν; *Mundum* autem a divinis potestatibus, sive bonis sive malis, esse procreatum, plurimorum *Haereticorum*, imprimis *Gnosticorum*, opinio fuit. *Eriphan.* p. 132 (61) de *Menandro*, *Simonis* discipulo: ὁμοίως δὲ ἔλεγε καὶ αὐτὸς τὸν κόσμον γεγενῆσθαι ὑπ' ἀγγέλων. p. 134 (62) de *Saturnilo*: ἑπτὰ δὲ τινες (ἀγγέλους) τὸν κόσμον πεποιηκέναι καὶ τὰ ἐν αὐτῷ. et de *Basilide* p. 146 (63) ἐκ δὲ τούτων τῶν δυνάμεων τε καὶ ἀγγέλων γεγενῆσθαι cet. *Valentiniana* ex hoc genere *ideas* ap. *Irenaeum* *Eriphanii* p. 346 (186). sq. *Angelicos* hac ex opinione nomen nactus esse suspicatur *Eriphanus* T. II. p. 194 (505). *Hominem* quoque ab angelis formatum esse, *Ophitae* (vid. T. I. p. 500, 271) et *Sethiani* (vid. p. 522, 284) fixerunt. In eadem opinione *Seleuciani* et *Herviani* fuerunt, teste *Philastro* cap. 55. p. 57. ed. Oehler. ubi vid. annot. *Horum* omnium fons apud *Platonem*, qui in *Timaeo* p. 41. A. sqq. docet, deos inferiores mundi opifici operam praestitisse, resque mortales et interituras, in his hominem, creasse. Inde factum, ut *Patres Eccl. Platoni* et *Platonici* *Haereticorum* opinionem adscriberent, qui corpora ab angelis ficta esse volebant. Vid. *Corpus Haereseolog.* ed. Oehler. T. I. p. 291. 326. sq. — Quod autem *Simon* hunc nostrum *mundum ἐν ἐλαττώματι κατεσκευασμένον* dicit: *Basilidiani* eidem ὑστέρημα tribuunt p. 154 (74) τὸ λεγόμενον παρ' αὐτοῖς τοῦ κόσμου ταύτου ὑστέρημα. Eodem pertinet, quod *Valentiniani* ap. *Eriph.* p. 312 (166. sq.) ὑστέρ-

ρημα vocant potestatem, quae hunc nostrum mundum procreavit. Adde *Irenaeum*, contra *Valentinianos* disputantem, ap. *Epiph.* p. 376 (204) μίαν (δύναμιν) ἀποστᾶσαν καὶ ὑστερήσασαν τὴν λοιπὴν πραγματείαν πεποτησῆσαι. quibus significatur duodecimus aeon, de quo *Epiph.* p. 382 (206) ὁ δωδέκατος αἰὼν ὁ ἐν ὑστερήματι γινόμενος. In *Secundis* doctrina, licet aliquantum discrepante a *Valentiniana*, tamen similia deprehendantur. Conf. *Epiph.* p. 386 (206) τὴν δὲ ἀποστᾶσαν τε καὶ ὑστερήσασαν δύναμιν μὴ εἶναι ἀπὸ τῶν τριάκοντα αἰώνων, ἀλλὰ μετὰ τοὺς τριάκοντα αἰῶνας. et *ibid.* φάσκει . . τὸ ὑστέρημα μετὰ τοὺς τριάκοντα αἰῶνας γεγενῆσθαι. Quem *Epiphanius* p. 388 (210) ita increpat: Πόθεν ἄρα τὴν τοῦ ὑστερήματος φύσιν κατελιπῆρας, ὡς οὗτος, ἡ ἀποστᾶσαν δύναμιν, λέγει. In eadem re ἡ ὑστέρη δύναμις καὶ ἡ ἀποστασία ab *Epiphanio* post paulo commemorantur. *Marcellus*, qui mandi orificem ὑστέρημα, et tertio quidem gradu, esse statuere, merito castigat *Irenaeus* ap. *Epiph.* p. 460 (248) et binis locis p. 468 (252). *Iidem* animam ἐξ ὑστερήματος profectam docuerunt, teste *Irenaeo* ap. *Epiph.* p. 476 (256). Similia *Heracleonis* placita *Epiphanius* notat p. 486 (263). 487 (264). 492 (266). Sunt autem haec omnia repetenda ex *Platoniorum* placito de defectu et inopia rerum mortalium; id enim ipsum, defectum et inopiam, ἐλάττωμα et ὑστέρημα declarant. Vid. Scholia ad *Dissert. Plat.* p. 152 (ad p. 66 med.) et p. 153 (ad p. 68 med.).

P. 130 (60). οὐριον] *Aristus*: „Forte οὐριον,“ indicato loco *Esaias* 59, 5. Sed οὐριον idem quod οὔριον (vid. *Schneider. Lex. h. v.*), et οὔριον *Noster*, eandem *Esaias* locum respiciens, p. 168 (82) οἱ τούτῳ τῷ *Nικολάῳ* συνεζευγμένοι, πάλιν ἀπ' αὐτοῦ ὡς ἀπὸ οὔριου ὡς ὄψεως σκορπίου ἢ ἐξ ἀσπίδων γεγεννημένοι. Adde *Gregor. Naz. Or. XXIII.* p. 433. E. γνωσόμεθα καὶ τὰ καμψὰ ὑμῶν γεννήματα ἢ ἐξαμβλώματα, ἐπειδ' ἂν (leg. ἐπειδὴν cum cod. *Basil.*) τὰ ὡς τῶν ἀσπίδων ῥήξαντες ἢ συντριψαντες λόγῳ σκληρῷ (add. te ex cod. *Bas.*) καὶ (p. 434 A.) ἀντιτύπῳ, οὐρία καὶ ἀνεμιαία ταῦτα ἐλέγξωμεν (ἐλέγγωμεν cod. *Bas.*) καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς τῆς ἀσεβείας κρυπτόμενον βασιλίσκον εἰς μέσον ἀγάγωμεν (ἄγωμεν cod. *Bas. cum Reg. ha. Or. 1.*) ubi *Elias Comment. cod. Basil. fol. 266 v.* ἔστι δὲ τοῦ προφήτου ταῦτα ἡσαίου, λέγοντος· ὡς ἀσπίδων ἐβῆξαν, καὶ ὁ μέλλων τῶν ὧν αὐτῶν φαγεῖν, συντριψας οὐριον εὔρε καὶ ἐν αὐτῷ βασιλίσκον. κατὰ μὲν οὖν τὸ ῥητὸν οἱ τὰ τῶν ἀσπίδων ῥηγνύντες ὡς, οὐδὲν ἕτερον εὐρίσκουσιν ἢ βασιλίσκον. ἐνταῦθα δὲ ὁ ἄγιος οὕτως ἠνόμασε τὰ δόγματα τῶν ἀμφὶ τὸν εὐνόμιον, ὡς ἰοβόλα καὶ θανατηφόρα. βασιλίσκον δὲ λέγει τὸ φθοροποιὸν αὐτῶν τροπικῶς. ἔφρων δὲ κύημα ὁ βασιλίσκος παγγάλεπον, καὶ ἐξ αὐτοῦ βλέμματος θανατοποιόν, ὡς λόγος. ἀσπίδες μὲν οὖν οἱ περὶ τὸν εὐνόμιον, ὡς δὲ τὰ δόγματα αὐτῶν, κρύπτοντα ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἀσεβείαν καὶ βλασφημίαν, ἣν θεὸς καὶ βασιλίσκον προκαγορεύει διὰ τὸν ὑπερβάλλοντα ἰόν. Quae cum *Gregorii* verbis adposita sunt ad allegoricam interpretationem loci *Esaiiani* apud *Epiphanius*.

P. 132 (61). μείλιονα . . κυβείαν . . ἐργασάμενος πρὸς ἀπάτην τῶν ἀνθρώπων] De metaphora vocis κυβεία, usitata in declaranda omni arte fraudulenta, vid. *Schleusner. Lex. in Nov. Test. ed. IV. T. I. p. 1333. sq.*, et conf. *Epiphanius* p. 148 (70) ἔβεν εὐρίσκαι (*Basitides*) τῆς αὐτοῦ κυβείας κατήσασθαι τὴν τραγωδίαν. p. 154 (74) in refutatione *Basitidis*, qui *Simonem* *Cyrenaeum* a Christo in passione sui vicarium substitutum dixit: ἔσται λοιπὸν . . κακοηθείας καὶ κυβείας ἔργον τὸ τοιοῦτον, ὅτι ὁ κύριος κυβείῃ τιλ ἑαυτὸν κρύψας ἕλλον ἀντ' αὐτοῦ (leg. ἀντ' αὐτοῦ coll. p. 156, 75) παραβέ-

δοκς. p. 156 (75) in eadem re: πατρῶιον ἐποίη κυβείας ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, καὶ ἄλλον ἀν' αὐτοῦ παρείδου ἀποθανεῖν καὶ σταυρωθῆναι. Idem de Marco p. 430 (232) μαγικῆς ὑπάρχων 'κυβείας ἐμπευρότατος. de *Arianorum secta* T. III. p. 124 (875) ἦν τὸ πᾶν κυβείας ἐμπλεων τὸ ἔργον. et sic alibi saepe. Κυβευτικὸς translate est *fraudulentus* p. 476 (257) κυβευτικὴ τις ἐπίνοια. p. 710 (392) κυβευτικὴν ἔσχε τὴν ἀγωγὴν. T. II. p. 486 (665). T. III. p. 208 (923) et alibi. Κυβευταὶ λόγων *Gregorio Naz. Or. XXVII. p. 488. B. sunt, qui fraudulentia disputandi arte utuntur. Vide Etlam Cret. Comment. col. 759. sq. et annot. 5.*

P. 134 (62). τὸν κόσμον δὲ κατὰ μεριτεῖαν ἐκάστῳ ἀγγέλω κεκληρωσθαι] *Angelos mundam aut terram saltem et singulas gentes sortitos esse, etiam aliorum Haereticorum doctrina fuit. Conf. Basilides p. 148 (70) τούτους . . . μεμερικέναι τὸν κόσμον κατὰ διαίρεσιν κλήρω τῷ πλήθει τῶν ἀγγέλων, τούτῳ δὲ λογοχέται τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων. ubi κατὰ διαίρεσιν idem quod nostro loco κατὰ μεριτεῖαν. Quid? quod scriptores sacri et ecclesiastici eadem in sententia fuerant. Gregor. Naz. Or. XXVIII. p. 522. A. (νοεράς δυνάμεις) ἄλλας ἄλλο τι τῆς οὐκουμένης μέρος διεκλήφθαι, ἢ ἄλλω τινὶ τοῦ παντός ἐπιτεταγμένας. ubi *Etlas Cret. Comment. cod. Basil. f. 62. r. s. ὡς γὰρ οἱ προφῆται διδάσκουσι καὶ τὸ ἱερὸν διέξεισιν εὐαγγελίον, ἐκάστῳ τε εἶναι καὶ κλίματι ἄγγελος ἐπισταταί. Epirhan. T. II. p. 108 (456) τὰ . . . εἶδη ὑπὸ ἀγγέλους τεταγμένα εἶσιν. cuius rei testimonia profert Deuterou. 32, 7. et Apocal. 9, 14. quorum locorum priorem Petavius Animadv. p. 40. Basilidis verbis p. 70 (l. c.) adhibuit. Vid. Gataker. De Natura et Usu Sortitium (Lond. 1619) p. 37. Cotelier. ad *Recogn. Clem. PP. Apost. T. I. p. 518. sq. ed. Amstelod. Matter. Hist. Doctr. Gnost. T. II. p. 68. Notum est autem, Graecorum eandem opinionem fuisse. Conf. Plat. Politico p. 271. D. E. Critia p. 109 B. C.***

P. 134 (62). κατὰ τὴν μορφὴν τῆς ἀνωθεν παρακυσφύσεως φωνητικῆς ἐξικόνο] *Φωνητικῆς εἰκόνος end. Vat. Vulgo φωνῆς, omissio εἰκόνο. Sed versio Lat. Irenaei l. 22. lucidam imaginem sponte nos perducit ad genuinam scripturam: φωνῆς εἰκόνο. Epirphantius quidem forma φανός utitur, velut T. II. p. 49 (421). 414 (626); sed scriptores Platonicī, quibuscum Gnostici plurima communia habent, φανός dicere consueverunt. Vid. Animadv. in S. Basil. I. p. 48. sq. Nihil ad rem Suidas, qui φανός temere interpretatur ἐκλάμψεις. Petavius coniectura καλλοσῆς a lectione vulg. nimium recedit, et eodem nomine repudianda est Fabriciana ad *Philast. I. 31. τοῦ ἀνωθεν παρακυσφάντος φωτός. Nihil obstat, quod in seqq. ἀνωθεν τὸ αὐτὸ φῶς παρακυσφάν, ut ap. Philast. l. c., de lumine, non de lucida imagine sermo est. Ceterum in illis ap. Philast. de virtute enim superna lumen dicunt fuisse dimittisum, verbum dimitti, sive magis demitti, Graeco παρακυσφάν non respondet, quum παρακυσφάν sit tanquam per fenestram vel ostium prospicere. Conf. p. 138 (66) ubi Epirphantius haec Saturnii figmenta salse ita ridet: λέγει ἡμῶν, ὡς οὗτος, ὁ διὰ τῶν θυρῶν παρακυσφάνς —. Vid. Casaubon. Exercit. ad *Annal. Eocl. Baron. XVI. p. 495, b. sq. Schleuser. Lexic. in Nov. Test. T. II. p. 423.***

P. 134 (62). διὰ τὸ ὑπὸ θεῆν ἀναπτῆναι τὸ αὐτὸ φῶς] *Recte Oelmer. τὸ αὐτὸ φῶς secundum Cornar. eadem lux. Conf. superiora: ἀνωθεν τὸ αὐτὸ φῶς παρακυσφάν. Sed vel sic iste locus non persanatus est; θεῆς enim nihil ad rem, ac legendum: ὑπὸ θεῆν. Conf. p. 306 (163) ὑπὸ μίαν θεῆν, temporis puncto, quae formula respondet praegressae ἐν ἐνὶ χρόνῳ. Ea-*

dem formula p. 552 (301) recurrit, quamquam male illic vulgatur ὑπὸ μίαν δῆξεν, voce δῆξιν in δῆξις rursus depravata. Simplex formula ὑπὸ δῆξιν reperitur T. II. p. 358 (596) πόθεν τῶν νεφῶν ἢ σύστασις, ἢ ὑπὸ δῆξιν σκέπει τὸν οὐρανόν; ubi *Petavius* recte vertit *repente*, ut p. 366 (599) in istis: βάρταρον ὑπὸ δῆξιν συναγαγεῖν τοσοῦτον. Ὑπὸ δῆξιν pro mendoso ὑποδῆξιν *Petavius* T. III. p. 362 (1011) reposuit et Latina voce *momento* reddidit. Ὑπὸ cum accus. breve temporis spatium declarat. Conf. ὑπὸ ἐν T. II. p. 374 (604) μὴ δυναμένη καταφαγεῖν τοὺς ὄλους ὑπὸ ἐν. T. III. p. 248 (945). Vid. *Bernhardy*. Syntax. Gr. p. 267. Nostro tamen loco *Saturnilus* vocem δῆξιν in formula ὑπὸ δῆξιν, id est *inter apprehensionem*, translate usurpavit, sicuti *Platonici* exemplo *Aristotelis* διγεῖν ad perceptionem rerum divinarum transtulerunt. Conf. *Plutarch*. De Is. et Osir. cap. 7 (binis locis) et cap. 78. *Synes*. Hymn. III. 117. In eadem re supra: ἦν μὴ δυναθέντες παρακύψασαν κατασχεῖν. Quemadmodum autem διγεῖν in διήγειν saepe abiit (vid. annot. in *Io. Glyc*. De Vera Synt. Rat. p. 71. sq. et p. 124), ita δῆξιν nostro loco et p. 552 (301) in δῆξις depravatum est. Eodem mendo *Hesychius* laborat v. Θῆξις (leg. Θῆξις) ῥοπή, στιγμαί, τάχος. qua glossa *Petavius Animadv.* p. 40. abusus est, ut δῆξιν nostro loco genuinum, δῆξιν in similibus ap. *Epiph.* locis corruptum esse doceret. Eadem glossa abusum video *Thilonem* Cod. Apocr. T. I. p. 243. Denique Lexicis expellendae sunt notiones *momenti*, *puncti*, *celeritatis*, quae voci δῆξις vulgo adscribuntur. Errorem pervagatum mendosa *Hesychii* glossa peperit. His ita in chartam coniectis, video mecum sentire *Boissonadium*, qui ad *Theophylact*. *Simocatt*. Opusc. p. 203. de voce δῆξιν in δῆξις corrupta docte monuit. Adde cl. *Oehlerum* Addend. et Corrigend. p. 600.

P. 134 (63). κείσθαι δὲ καὶ σακρίζειν χαμαὶ κείμενον δίκην σκώληκος ἔρποντος] *Σακρίζειν* vulgare est verbum pro Attico ἀσακρίζειν. Vid. *Moer. Attic.* p. 35. ed. Pierson. et ad eum *Sallier*. p. 35. sq. qui praeter hoc nostrum verbi exemplum *Epiph.* Haer. T. II. p. 128 (468) excitavit. Ad rem conf. *Epiph.* p. 500 (271) Ἦν ἔρπετόν ὁ ἄνθρωπος ὡς σκώληξ cet. Commenti ansam dedisse videtur metaphora, qua homo corpori serviens σκώληξ vocatur (vid. *Bak*. ad *Cleomed.* p. 440) et ὑποπᾶσθαι dicitur. Vid. *Animadv.* in *S. Basil.* I. p. 121.

P. 134 (63). ἡ ἄνω δύναμις... σπλαγχνισθεῖσα διὰ τὴν ἰδίαν αὐτῆς εἰκόνα τε καὶ ἰδέαν κατ' οἶκτον ἀπέστειλε σπινθῆρα τῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ δι' αὐτοῦ ἀνθρώπου τὸν ἀνθρώπον καὶ οὕτως ἐξωογόνησε, δῆθεν τὸν σπινθῆρα ψυχὴν τὴν ἀνθρώπου πείσαν φάσκων· καὶ τούτου ἕνεκα πάντως δεῖ τὸν σπινθῆρα σωθῆναι, τὸ δὲ πᾶν τοῦ ἀνθρώπου ἀπολείσθαι] Conf. p. 136 (63) τοὺς ἔχοντας τὸν σπινθῆρα τοῦ ἄνωθεν πατρός. Gemina fuit *Ophitarum* sententia. Conf. p. 500 (271). Scintillam tamen *Saturnilus* et *Ophitas* non tam animam, ut *Epiphantio* visum, quam mentem et quod est in homine divinum intellexerunt; nam hominem iam antea, licet reptandum, tamen animatum fuisse iidem docuere. Eandem *Heracleonis* sententiam *Epiphanius* notat et recte interpretatur p. 492 (266) διὰ τῆς τοῦ πατρὸς ἄνω εὐδοκίας καὶ τοῦ ἄνωθεν πατρὸς αὐτοῦ καταπεμφθέντος σπινθῆρος, ὃ ἐστὶν ὁ πνευματικὸς κατὰ σὲ καὶ ἐσώτατος ἀνθρώπος. Adde *Sethianos* p. 524 (285) qui σπινθῆρα et σπέσμα in declaranda vi divina, homini insita, promiscue usurparunt. *Gnosticos* sequitur *Synes*. Hymn. III. 59—61. σὸν σπέσμα φέρω, | εὐηγενός | ὁ σπινθῆρα νόου. Sententiae ortum dederunt *Stoicorum* σπινθῆρες,

scintillas (cf. *Seneca De Ot. Sep. cap. 32. scintillas quasdam* —), id est semina boni in animo humano. Quam metaphoram *Philo Iud.* ab illis mutuatus est, non a *Cabbalists*, ut *Grossmanno* Quaest. *Philon. I. p. 61. visum.* Quod autem *Saturnilus* dicit: σπλαγγισθείσα . . . κατ' οίκτον ἀπέστειλε cet., alii ex Haereticis beneficia divinae misericordiae divinae similiter tribuunt. Conf. *Irenae.* in *Valentinianorum* haeresi ap. *Epirh.* p. 340 (182) οὐκ εἰρανότα τε αὐτὴν τὸν Χριστὸν . . . μορφῶσαι μόρφωσιν cet. *Turbo Manichaeus* ap. *Epirh.* T. II. p. 446 (643) ὄτε δὲ εἶδεν ὁ πατήρ ὁ ζῶν βλεβομένην τὴν ψυχὴν ἐν τῷ σώματι, εὐσπλαγγνος ὦν καὶ ἐλεήμων, ἐπεμψε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἡγαπημένον εἰς σωτηρίαν τῆς ψυχῆς. Qua in re illi secuti sunt scriptorum sacrorum loquendi usum eum, de quo vid. *Schleusner. Lex. in N. Test. T. I. p. 779. sq. T. II. p. 265.*

P. 140 (66). Συνεχάλει γὰρ εἰς τὴν ἑαυτοῦ δημιουργίαν τὸν αὐτοῦ λόγον καὶ μονογενῆ] Συνδημιουργὸν post δημιουργίαν addit cod. Ven. Optime; vid. annot. in T. II. p. 678 (77b).

P. 146 (69). Ἐκ τούτου προβεβλήται, φησὶ, Νοῦς cet.] Conf. p. 152 (73) ἡ δύναμις τὸν νοῦν προεβάλετο cet. Προβάλλειν, *procreare*, *Gnosticis* in doctrina de generatione divina usitatum est. Conf. *Epirhan.* p. 160 (77) de *Nicolaitis*: ταύτην (*Barbelonem* dicit) δὲ ἀπὸ τοῦ πατρὸς προβεβλήσασαί φασιν. p. 164 (80) ἐκ δὲ τῆς μητρὸς προεβλήθησαν τινες τέσσαρες αἰῶνες. — Ἰσπερὸν δὲ μετὰ πάντας τούτους προβεβλήσασαί τινα ἀγαθὸν αἰῶνα. p. 320 (171) de *Valentinianis*: Τοῦτον δὲ (nim. *Christum*) φάσκουσι προβεβλήσασαί . . . εἰς τὸ . . . ἀνασῶσασθαι τὸ γένος τὸ ἄνωθεν πνευματικόν. In *Valentini* doctrina de procreatione divina (vid. *Irenae.* ap. *Epirh.* p. 326, 175. sq.) per frequentia hoc sensu sunt activum προβάλλειν, *procreare*, medium προβάλλεσθαι, *ex se procreare*, et passivum προβάλλεσθαι, *procreari*, *prodire*. Neque exempla desunt apud discipulos, *Secundianos* p. 396 (214), *Ptolemaitas* p. 398 (215. ubi *Pet.* προβαλεῖν pro προσβαλεῖν ex cod. Vat. reposuit), *Marcum* et *Marcosios* p. 436 (236). 446 (241). 454 (245). 460 (248. 249) al., *Colorbasum* p. 450 (259) et *Ophitas* p. 500 (270). Quid? quod *Valentinus*, apud *Irenaeum Epirhanii*, formulis utitur istis: p. 326 (175) προβολὴν προβαλέσθαι, p. 328 (175) προβαλεῖν προβολὰς, p. 334 (179). Compositum συμπροβάλλειν habes p. 326 (175) συμπροβεβλήσασαί δὲ αὐτῷ Ἀλήθειαν, p. 334 (179) ὁμογενεῖς ἀγγέλους συμπροβεβλήσασαί, et p. 380 (204). P. 334 (179) exstat nomen πρόβλημα, id est *fetus*. Προβολὴ *procreationem* declarat nonnullis II. cc. et p. 336 (180) τὴν . . . τῆς δωδεκάδος τῶν αἰώνων προβολὴν, p. 394 (213) in *Secundianorum* haeresi: τὰς λοιπὰς προβολὰς τῶν αἰώνων, p. 398 (215) in *Ptolemaitarum* haeresi pluribus locis, apud *Marcum* p. 446 (241). 448 (242). 460 (248), apud *Colorbasum* p. 480 (259) saepe (quamquam hic προβολὰς alio modo tradidit, teste *Epirhanio* Anaceph. T. III. p. 562, 141), apud *Tatianum*, ideo *Gnosticis* accusatum, p. 710 (391), denique apud *Bordesanem*, eodem nomine notatum, T. II. p. 146 (477), ubi cl. editor προβολὰς pro vulg. προσβολὰς ex emendatione *Petavii* reposuit. Nomen προβλεῦς, *procreator*, *auctor*, reperitur in *Valentinianorum* haeresi p. 322 (172) χωρεῖν δὲ ἐκάστην οὐσίαν πρὸς τοὺς ἰδίους αὐτῆς προβολέας. et ap. *Irenae.* in eadem p. 330 (177) καὶ οἱ μὲν λοιποὶ ὁμοίως αἰῶνες ἡσυχῇ πως ἐπεπόθουν τὸν προβολέα τοῦ σπέρματος αὐτῶν ἰδεῖν. *Epirhanus* ipse, *Valentinum* irridens, p. 305 (164) ὁ αὐτοῦ προβολεὺς τῆς ἐνότας Ἡσίοδος. Universus iste loquendi usus apud *Manichaeos* recurrit; conf. *Epirh.* T. II. p. 444 (642), ubi vid. annot., 454 (647). 474 (658). *Fuit autem Gnosticis et Manichaeis communis cum Platonicis*; neque vero *Patres*

Eccl. eo abstinerunt. Vide *Petav. Animadv.* p. 286 (ad Haeres. LXIX. cap. 7.) *Ullmann.* in *Theol. Stud. u. Krit.* 1833. 2. p. 726, ubi de *Nicolaio Methon.*, *Semisch.* in *Iustino Mart.* T. II. p. 281. *Daniel.* in *Tatiano* p. 172. *Thomas.* in *Origene* p. 116, meque *Animadv.* in *S. Basil.* I. p. 25 et annot. in *Eliam Cret.* col. 800 (7). Apud *Gregor. Naz. Orat.* XXIX. p. 527. D. ubi sermo de Filio, in verbis: ἀληθείας . . πρόβλημα, *Elias Cret.* f. 82. v. πρόβλημα interpretatur γέννημα.

P. 146 (69). ἀπό τοῦ ἀνωτάτω ἕως τούτου τοῦ καδ' ἡμᾶς οὐρανοῦ] Οὗτος hoc loco dicitur, qui oculis subiectus est, ut in seqq. ἐν τούτῳ τῷ καδ' ἡμᾶς οὐρανοῦ. Poterat autem utroque loco pronomen οὗτος aut καδ' ἡμᾶς salva sententia abesse; est enim ὁ καδ' ἡμᾶς οὐρανοῦ hoc nostrum coelum, formulae καδ' ἡμᾶς eo usa, de quo vid. annot. in *Eliam Cret.* col. 835 (3). Conf. *Tatian.* *Apol.* cap. 8. p. 22. Worth. τὴν καδ' ἡμᾶςποίησιν. (quae *Worth.* recte interpretatus est *mundum hunc nostrum*, comparatis, quae ap. *Tatian.* sequuntur: οἱ καδ' ἡμᾶς αἰῶνες, *secula nostra*) *Epiph.* in *Valentinianorum* haeresi p. 310 (165) ἕως τούτου τοῦ καδ' ἡμᾶς οὐρανοῦ. (in quibus οὗτος et καδ' ἡμᾶς rursus copulata sunt) *Irenae.* ap. *Epiph.* p. 347 (187) ἐν τῷ καδ' ἡμᾶς κόσμῳ. *Method.* ap. eumd. T. II. p. 316 (573) ex *Origenis* sententia: τὰς ψυχὰς . . εἰς τὸν καδ' ἡμᾶς φερομένας κόσμον. Ceterum haec nostra de *Basilidianis* verba, uti gemina illa de *Valentinianis* p. 310 (165), posita sunt in sententia de processu generationum a summis ad haec citima. Quam quidem sententiam *Basilides* et *Valentinus* cum reliquis *Gnosticis* a *Platonis* mutuati sunt. Vide *Eliam Cret.* *Comment.* in *Gregor. Naz.* col. 832. sq. cum annot. 3. et *Schol. Monac.* in *Gregor. Naz.* col. 904.

P. 152 (72). Οὔτε γὰρ ποτε κακὸν ἦν, οὔτε ῥίζα γέγονε κακίας, οὔτε ἐνυπόστατον τὸ κακὸν ἐστίν. Οὐκ ἦν γὰρ ποτε τὸ κακὸν ἐπειρακτον δὲ διὰ προφάσεως ἐκάστω τῶν ποιούντων τὸ κακὸν ἔνεστιν.] Conf. *Epiph.* p. 492 (267) sq. ἡ ἀμαρτία οὐκ ἔχουσα ἀρχὴν ῥίζης, οὐδὲ εἰς τέλος μένουσα. ἐν ἡμῖν δὲ ἐπειρακτως γνωμὴν καὶ ἀπ' ἡμῶν πάλιν παυομένη. T. II. p. 424 (332) ἀνυπόστατον εὐρεῖσθῆσται τὸ κακὸν cet. *Method.* in *fragm. ex libris adv. Porphyr.* ap. *Io. Damasc.* *Parall.* 88. *Opp.* T. II. p. 785. Εἰ τὰ ἐν ἡμῖν καὶ εἰς ἡμῶν φυόμενα, ταῦτα ἡμέτερα τυγχάνουσι, κακοποιητικὰ ὄντα πονηρίας (leg. πονηρίαν). Malum non per se esse, sed in hominis natura pro eius vitiositate adventicium existere, cum *Platonis* non solum *Origenes* et *Dionysius*, qui fertur, *Arcopagita*, sed *Methodius* etiam, *Basilius*, *Gregorius Nyssenus* et *Epiphantus*, ex *Patribus Latinis Ambrosius* et *Augustinus* docuerunt. Vide *Gataker.* *De Natura et Usu Sortium* p. 11. *Thomas.* in *Origene* p. 157. 177 299. *Ritter.* *Histor. Philos.* T. V. p. 490. *Strauss.* *Dogmat.* T. II. p. 372. not. 18. meque *Animadv.* in *S. Basil.* I. p. 14.

P. 154 (74). τὸ λεγόμενον παρ' αὐτοῖς τοῦ κόσμου τούτου ὑστέρημα] Vid. annot. ad p. 128 (58).

P. 156 (74). παντὶ γὰρ τῷ δῆλον] Τῷ pro vulg. τοι *Oehler.* recte. Conf. p. 88 (36) παντὶ τῷ δῆλόν ἐστι. p. 168 (82). 220 (113) ὡς παντὶ τῷ δῆλόν ἐστι. p. 282 (150) παντὶ δὲ τῷ δῆλόν ἐστιν —. T. III. p. 168 (900). Et sic *Noster* saepe alias. Ceterum p. 282 (149) παντὶ τῷ δῆλόν ἐστιν. ἐστίν, quod nostro loco deest, deletur, quippe omissum in cod. Vat.

P. 156 (75). θανάτων σαρκὶ θάνατος θανάτῳ γεγένηται, ἵνα τὸ κέντρον τοῦ θανάτου κλάσῃ, καταβάς εἰς τὰ καταχθόνια, ἵνα τοὺς ἀδαμαντίνους μοχλοὺς συντρῖψῃ.] Apposite *Epiph.*

ρῆσιν. T. III. p. 384 (1022) ἀναμιχλεύει τὰ κατ' ἄθου. in Ancorato Opp. T. II. p. 67. D. (Χριστός) πύλας χαλκᾶς συντρέψας καὶ μοχλοὺς σιδηροὺς συνβλάσας. (ubi πύλας melius habet quam ὑύρας T. I. p. 888. A.) et in Anacephalaeosi Opp. T. II. p. 155. B. τῆς θεότητος . . . κλασάσης κέντρον θανάτου, διαβρήξάσης τὰ κλειῖθρα καὶ τοὺς μοχλοὺς τοὺς ἀδαμαντίνους. quae totidem verbis in Panar. T. III. p. 518. 520 (1099) scripta reperiuntur. De vectibus adamantinis, quibus inferorum fores clausae finguntur, vid. *H. Stephan.* ad *Theocrit.* Id. II, 34. *Christ. Bach.* Epist. Crit. ad *Eichstad.* p. 90. sq. et *Thilo* Cod. Apocryph. T. I. p. 717 sq

P. 162 (78). Προύνικον ἐὰν εἴπωσι, τὸ ὄλον ἐστὶν ἡδυπαθείας καὶ ἐκκαρδίας ἐξεύρεσις.] Γὰρ ante ἐὰν cod. Ven. apte infert. Idem ἐξέρουξίς optime. Vid. annot. in T. II. p. 596 (731). Praeterea ἐκ καρδίας cod. Rhedig., recte, si καὶ deleatur. De voce προύνικος praeter *Petavium* in *Animadv.* vid. *Menag.* ad *Diog. Laert.* IV. 6.

P. 172 (83). ποιητεύματα] Verbum medium ποιητεύεσθαι, de quo cl. editor monuit, exstat etiam haer. 24. cap. 2. p. 146 (69). et haer. 66. cap. 46. p. 478 (860). Παραποιητεύεσθαι reperitur T. II. p. 20 (406).

P. 178 (87). τὰς ἐαυτῶν μεμολυσμένας χεῖρας ἔχοντες] Μεμολυμένας cod. Ven. ex *Ephraimii* consuetudine. Vid. annot. in T. II. p. 860 (768).

P. 190 (94). τὸ ἰνδαλματικὸν τῆς μορφῆς αὐτοῦ πρόσωπον] Ἰνδαλτικὸν cod. Ven. et Vat. deductum a verbo ἰνδάλλεσθαι (v. annot. in T. III. p. 118, 872), non a nomine ἰνδαλμα. Conf. *Lobeck.* Parerg. ad *Phryg.* p. 520.

P. 192 (95). ἐν τῇ ἀποβροίᾳ τῶν σωματίων] Nollem receptum σπερμάτων pro σωματίων, quod omnes libri habent. Si quid mutandum, τοῦ σώματος pro τῶν σωματίων scribendum erit. Ἀπόβροια σώματος est semen ex corpore destillans. Conf. p. 126 (58) ubi de *Simone Mago*: μυστήρια δὲ ὑπέθετο αἰσρότητος ῥύσεώς τε σωματίων, ἀνδρῶν μὲν διὰ τῆς ἀποβροίας oet. p. 186 (92) οἱ κύνες . . τὴν ἀποβροίαν τὴν ἀπὸ σωματίων αὐτῶν ἐσθίουσι. T. III. p. 74 (848) τὰς ἀποβροίας τῶν σωματικῶν πατέρων καὶ υἱῶν. p. 76 (849). 80 (851). 82 (852). 88 (855) κατὸ ἄνευ ἀποβροίας καὶ πάθους, κατὸ ἄνευ σπορᾶς καὶ ἡθονῆς. 92 (858). 104 (864. 865) ubi ἄνευ σπορᾶς et ἄνευ ἀποβροίας ex aequo ponuntur. Idem sibi vult ῥύσις σώματος T. I. p. 126 (58) l. c. et p. 84 (34) δι' ὄνειράτων ἀηδῆ γε ῥύσιν σωματίων ἀπεργαζομένων. ubi *Scaliger* temere offendit. — Mox σωματίων recte habebit, modo ἀπὸ σωματίων scribatur et σπέρματα ad μεταλαμβάνειν subaudiatur. Conf. praegressa: μεταλαβοῦσα ἀπὸ σοῦ τὰ σπέρματα. et proxima: εἰ δὲ καὶ ἀπὸ σωματίων μεταλαμβάνει. nim. τὰ σπέρματα. Facile autem ἀπὸ post ἀσωμάτων excidere potuit.

P. 192 (96). ἐννεοί] Ἐννεοί cod. Rhed. et ed. Basil.; ἐνεοί *Pet.* melius. Quo magis mireris, eundem p. 1035. D. 1086. A. scripturas ἐννεοί et ἐννεοὺς intactas reliquisse. Nam scriptura ἐνεός melioris notae scriptoribus usitata est, nec non in verss. Vet. Test. reperitur, v. c. *Esai.* LVI, 10. quem ipsum locum *Ephraimius* hic et p. 1035. D. laudat. Vid. *Valckenar.* Schol. Sel. in N. T. Tom. I. p. 448. sq. (ad Act. Ap. 9, 7) *Ruhnken.* ad *Tim.* p. 102. *Rhoer.* Fer. Daventr. p. 172 sq. *Malthaei.* ad N. T. Tom. V. p. 98. *Schlesuser.* Lex. in N. T. Tom. I. p. 828. *Winer.* Gramm. Idiom. N. T. ed. III. p. 44.

P. 202 (102). ἀδρυνθὲν ἐν τῇ κοιλιᾷ] Ἀδρυνθὲν ed. Basil. mendose; *Petav.* ἀδρυνθὲν melius, licet male posito leni pro aspero, quo modo

peccatum p. 216 (110) μετὰ τὸ ἀδρυνθῆναι τὸν Ἰησοῦν. p. 250 (180) ἀδρύνεται ὁ παῖς. et p. 250 (184) μετὰ τὸ ἀδρυνθῆναι Ἰούδαν. Recte vero ἡδρύνθαι et τὸ ἀδρυνόμενον scribitur T. III. p. 378 (1019), recte item ἀδρυνθεὶς p. 516 (1097) pro ἀνδρωθεὶς, quod exstat gemino loco in Anaceph. p. 584 (158). Spiritus lenis perperam positus in verbis ἀδρύνεσθαι et ἀδρούσθαι, quorum eandem esse significatio (vid. *Bast. ad Greg. Cor.* p. 321), in causa fuit, ut in ἀδρύνεσθαι et ἀνδρούσθαι saepe depravarentur. Prioris verbi patrocinium temere suscepit *Passovius De Lexicis Graecis* p. 42, secutus ille *Coraen ad Hippocr.* T. I. p. 134 Tu vide *Casaubon. ad Athenae.* XIV. 21. p. 935. et *Krabinger. ad Gregor. Nyss. De Anima et Resurrect.* p. 360. 363, a. Itaque ap. *Nostrum T. II.* p. 170 (491) ἀδρυνθέντας legendum pro ἀνδρυνθέντας, quod habent edd. *Basil.* et *Pet.* Apud *Plat. Rep.* VI. p. 498. B. vulg. lectio ἀδρούται, licet ab uno tantum cod. servata, reliquorum codd. lectioni ἀνδρούται misime posthabenda est, id quod *Schneidero* secus visum miror. Nihil vero dubitationis habet ἀνδρούσθαι cum alibi, tum ap. *Aëtium Epiph.* T. III. p. 212 (925) ἡνδρωθη. Ceterum etiam adiectivum ἀδρυντικὸς in ἀδρυντικὸς et ἀνδρυντικὸς depravari solet. *Conf. Epiph.* T. III. p. 248 (945) et annot. crit. 4.)

P 202 (102). ἀρωγόν] Ἀρρωγόν cod. Rhed. et ed. *Basil.*, litera ρ male duplicata. Quo de mendī genere monui ad *Io. Glyc.* p. 89. et ad *Eliam Cret.* col. 867 (2). Eodem modo in ed. *Basil.* rursus peccatum est T. II. p. 372 (804). 396 (816). quorum locorum posteriore ἀρρωγόν reductum nollem. *Petavius* ubique recte ἀρωγός.

P. 204 (102). τὸν δὲ κόσμον . . ὑπὸ ἀγγέλων γεγενῆσθαι, τῶν πολὺ τι ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ ἀγνώστου ὑποβεβηκότων] De prioribus: τὸν δὲ κόσμον ὑπὸ ἀγγέλων γεγενῆσθαι, vid. annot. ad p. 128 (58) εἰναί τε τὸν αἰῶνα cet. Posteriora: τῶν πολὺ τι ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ ἀγνώστου ὑποβεβηκότων, illustranda sunt ex *Platonicorum* sententia de ὑποβάσει naturae divinae rerumque ab ea procreatarum. Vide *Eliam Cret.* *Comment. in Greg. Naz.* col. 832. sq. ibique annot. 2. et *Schol. Monac. in Greg. Naz.* col. 904. *Epiphanius* contra *Secundum*, qui cum reliquis *Gnosticis* hanc sententiam adoptavit, ita disputat p. 388 (209): *unum ens* οὐδὲ ἀνώτατον οὐδὲ ἐν ἑστίν, οὔτε ὑποβεβηκός, οὔτε κατώτατον, εἰ μὴ τὰ ἀπ' αὐτοῦ ἐκτισμένα. et post paulo: *in Deo uno* οὔτε ἐλάττωμα ἕτερον, οὔτε τι ὑποβεβηκός πλην τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκτισμένων. quibuscum *conf.* haec T. III. p. 166 (899) ὁ θεός . . ὧ' ὑποβεβηκε τὰ κτιστὰ καὶ ποιητὰ. Idem contra *Colorbasum* p. 480 (258) λέγει γὰρ τὴν πρώττην ὀρθοῶδα οὐ κατ' ὑπόβασιν ἄλλων ὑπὸ ἄλλου αἰῶνων προβεβλησθαι. quae *Marcosiorum* sententia fuit. *Arium* propter ὑπόβασιν, in *S. Trinitate* admissam, *Epiphanius* notat T. II. p. 214 (516) ἡ τριάς ἐλέγχει τὸν Ἄρειον, ὑπόβασιν ἐν τινι διανοούμενον ἐν τῇ τριάδι. p. 216 (517) οὐ διαρουμένης τῆς θεότητος, οὔτε ὑποβεβηκῶν ἐν τῇ αὐτῆς δόξης. p. 722 (803) ὁ υἱός . . οὔτε κατὰ ἔλλειψιν . . οὔτε κατὰ ὑπόβασιν . . ὑποτάσσεται τῷ πατρὶ. p. 724 (804) εἰ γὰρ τι εἰς τὸν υἱὸν λογίζῃ ὑποβεβηκός (ὑποβεβηκῶς male codd. mss. et ed. *Bas.*) διανοεῖσθαι, οὐκοῦν καὶ ἐπὶ τὸν πατέρα ἀναβαίνει σου ἢ δεινόα. Idem contra *Aëtium* T. III. p. 236 (939) ἀπρεπὲς ὄλωσ ἡν τὸ διανοηθῆναι ἡμᾶς . . ὑποβεβηκότα τοῦ γεννητορος γεγεννημένοι αὐτὸν τὸν γεγεννηκότα. Ἰπόβασιν, in *S. Trinitate* admissam, eidem exprobrat p. 320 (988). *Arium* hoc nomine tanquam *Platonicorum* sectatorem iure reprehendit *Elias Cret.* l. c.

P. 204 (102). εἴτονον ἔσχε ψυχὴν παρὰ τοὺς ἄλλους ἐν-

ἄνω, καὶ ἐμνημόνευε τὰ δραζέοντα ὑπ' αὐτῆς ἄνω, ὅτε ἦν ἐν τῇ περιφορᾷ τοῦ ἀγνώστου πατρός] Eύτονος ψυχῇ dicitur, cui virtutis vigor et contentio inest. Conf. *Philo* Opp. ed. Mangei. T. II. p. 878. εὐτόνου καὶ γενναίας καὶ σφόδρα νευρωμένης ψυχῆς ἐστὶ καταφρονεῖν πάντων ὅσα τύφος εἰώθε σεμνοποιεῖν. *Irenae.* ap. *Epirh.* p. 484 (285) τῶν μὴ εὐτονον τὴν πίστιν .. φυλασσόντων. *Basil. M.* Opp. ed. Garn. T. I. p. 417. B. Vid. *Animadv.* in *S. Basil.* I. p. 176. Contrarium ἄτονος, quod ibidem attigi, habet *Irenaeus* ap. *Epirh.* p. 348 (187) ἀτονώτερον αὐτὸν ὑπάρχοντα πρὸς τὸ γενώσκειν τιὰ πνευματικά. Proxima: καὶ ἐμνημόνευε τὰ δραζέοντα ὑπ' αὐτῆς ἄνω, uti insequentia: τὰ δραζέοντα αὐτῇ ἀναμνημονεύσασα, ex *Platonis* Phaedro hausta sunt. Conf. p. 249. C. τοῦτο δὲ ἐστὶν ἀνάμνησις ἐκείνων, ἃ παρ' εἰδὼν ἡμῶν ἡ ψυχῇ συμπορευθεῖσα θεῶ .. καὶ ἀνακύψασα εἰς τὸ ὄν ὄντως. et quae plura eandem in sententiam in illo dialogo disputantur. Indidem repete, quae Noster subiicit: ὅτε ἦν ἐν τῇ περιφορᾷ τοῦ ἀγνώστου πατρός et quae post paulo sequuntur p. 205. sq. (103) αἱ γὰρ ψυχὰι ἐκ τῆς αὐτῆς περιφορᾶς εἰσω. Conf. *Phaedr.* p. 247. C. στάσας δὲ αὐτὰς περιάγει ἡ περιφορὰ. *Ibid.* D. — ἕως ἂν κύκλω ἡ περιφορὰ εἰς ταῦτόν περιενέγκῃ. et p. 248. A. — συμπεριενέγκῃ τὴν περιφορὰν. Apud *Irenae.* Lib. I. cap. 24., cuius Graeca *Epirhanianus* exscripsit, περιφορὰ in ed. *Massuet.* utroque loco vertitur *circumlatio*. Priore loco ed. *Erasm.* et *Gallas.* *circulatione* pro *circumlatione*. *Massuetus* Dissert. in *Irenae.* cap. 5. §. 123. proluxa disputatione ne id quidem praestitit, ut fontem in Phaedro aperiret, ex quo quid sibi velit illa περιφορὰ, liquido apparet: rivulos ap. *Iamblich.*, qui fertur, De *Mysteriis Aeg.* VIII. 6., ex Phaedro item repetendos, sectatus est. Neque vero *Matterus*, licet de sententia Platonica universe monens *Hist. Doctr. Gnost.* T. II. p. 269. 272, sedem eius indicavit. Verum subodoratus est *Petavius Animadv.* p. 46. qui male quidem περιφορὰν *comitalum* reddidit et comparato *Theodoro*, qui διαγωγῆς nomine in eadem re utitur, συμπεριφορὰν Graece interpretatus est, sed tamen haec adiecit: „Nisi quis ad περιφορὰν illam deorum et circumactionem Platonice respexisset *Carpocratem* existimet, de qua in Phaedro.“ Posterior interpretatio una vera. Reconditam *Platonis* sententiam multi laudant vel imitati sunt. Vide *Wernsdorf.* ad *Himer.* p. 628. *Ast.* Annot. in *Phaedr.* p. 418. neque ad *Gregor. Nyss.* De *Anima et Resurrect.* ed. *Krabling.* p. 299 sq. Adde *Plotinum* p. 377. A. τὸ δὲ συνέπεσθαι τῇ τοῦ παντός περιφορᾷ καὶ ἡδὴ ἐκεῖθεν κομίζεσθαι καὶ πάσχειν παρ' αὐτοῦ, οὐδὲν ἂν εἴη σημείον τοῦτο τοῦ μέρη τὰς ἡμετέρας ψυχὰς εἶναι. Ceterum *Carpocratem* Platonice fuisse, ex supra dictis intelligitur; de *Epirhane* filio idem expressis verbis testatur *Epirhanianus* p. 390 (211).

P. 204 (103). τὰς ὁμοίας αὐτῇ ψυχὰς . . . τὸν αὐτὸν τρόπον ἐλευθερωθεῖσας ἄνω πτῆναι πρὸς τὸν ἀγνώστου πατέρα ἐν τῷ τὰς πάσας πράξεις πραξάσας ὁμοίως τῶν πάντων ἀπαλλαγείσας λοιπὸν ἐλευθερωθῆναι.] Haec respondent supra dictis de anima Christi: ὅπως διὰ πασῶν τῶν πράξεων ἐλευθερωθεῖσα .. ἀνέλθῃ πρὸς τὸν αὐτὸν πατέρα τὸν ἀγνώστου, τὸν δυνάμεις αὐτῇ ἀποστειλαντα ἄνωθεν, ἵνα διὰ πασῶν τῶν πράξεων χωρήσασα καὶ ἐλευθερωθεῖσα διέλθοι πρὸς αὐτὸν ἄνω. quo loco verba ἐλευθερωθεῖσα . . . διὰ πασῶν τῶν πράξεων, molesti illa quidem propter otiosam repetitionem, in cod. Ven. omissa sunt, librario a priore διὰ πασῶν τῶν πράξεων ad posterius aberrante Multus est *Carpocrates* in commendanda ista libertate Christi eiusque asseclarum. Conf.

p. 206 (104) ὅπως ἂν τὴν ἄνω ἐλευθερίαν ἀσπάσωνται καὶ τὴν ἄνω πτῆσιν κτήσωντο. p. 208 (105) ἐλευθερωθεῖσα καὶ μηκέτι χρεωστοῦσά τι τῶν πρὸς πρᾶξιν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ. et quae p. 210 (106) pluribus locis eandem in sententiam dicuntur. Est autem illud minime dubium, quin *Carpocrates*, quod nostrae aetatis sophistae celebrant placitum de carne, quam dicunt, emancipanda, dudum protulerit et (pro scelus!) Christi exemplo commendare sit ausus. Qua quidem in nequitia exornanda ille nebulo flosculus Platonice abusus est. Nam illa: ἄνω πτῆσαι, τὴν ἄνω πτῆσιν, sumta sunt ex Phaedro p. 249. C. διὸ δὴ δικαίως μὲν πετροῦται ἡ τοῦ φιλοσόφου διάνοια. et D. ἀναπτέσθαι. Atqui *Plato* ipse Phaedr. l. c. et p. 256. B. hominem nequam de vera animi libertate meliora edocere poterat. Ceterum similia nequitiae praecepta apud *Marcum* p. 486 (286) et apud *Ophias* p. 510 (276. sq.) reperiuntur.

P. 206 (104). πρὸς φίλτρα καὶ ἀγώγιμα] *Heraldus*, ab *Oehlero* laudatus, ad *Arnob.* Lib. I. p. 42. ἀγώγιμα recte interpretatur *amoris illecebras*. Adde *Epiph.* p. 252 (181) ἀγώγιμά τινα ἐπιτελοῦντες. Φίλτρα καὶ ἀγώγιμα rursus coniuncta p. 486 (285). Adiectivum ἀγώγιμος, *illecebrosus*, exstat p. 198 (100) ἀγώγιμον μῦθον. et p. 172 (83) ἀγώγιμόν τι πόλημα. ubi *Pelavius* male: *adscitium*.

P. 208 (105). Φασὶ γὰρ ὅτι ὅσα νομίζεται παρὰ ἀνθρώπων κακὰ εἶναι, οὐ κακὰ ὑπάρχει, ἀλλὰ φύσει καλὰ. Οὐδὲν γὰρ ἐστὶ φύσει κακόν, τοῖς δὲ ἀνθρώποις νομίζεται εἶναι φαῦλα.] Conf. p. 210 (106) ἵνα πράξῃσι τὰ δοκούντα εἶναι κακὰ, οὐκ ὄντα. Bonam et malum natura ullam esse negabant *Pyrrhoni*. Vid. *Diog. Laert.* IX. 101. ibique *Menag.* Sed qui eo perversitatis progrediretur, ut malum natura bonam esse statueret (id quod *Carpocrates* fecit), veterum philosophorum repertus est nemo.

P. 208 (105). πᾶν εἶδος ἀνδροβασιδῶν καὶ λαγνιστέρων ὁμιλιῶν πρὸς γυναῖκας] Λαγνιτέρων *Basil.*, λαγνιστέρων *Petav.* Tu repone: λαγνιστέρων. Eadem in voce peccatur T. III. p. 438 (1058) ubi λαγνιστερον pro vulg. λαγνιατερον scribendum. Attica forma λάγνης rite comparatur: λαγνιστερος, λαγνιστατος. Vid. *Lobeck.* ad *Phrygich.* p. 184. *Buttmann.* Gr. Gr. Ampl. §. 66. 5. annot. 6. Apud *Clem. Alex.* Paedag. L. II. p. 222. *Potterus* ex cod. Bodl. λαγνιστάτοις loco vulgati λαγνιστοτάτοις reposuit. Recte; ibid. λαγνιστατον τὸ ζῶον ἢ ὕαινα.

P. 208 (105). καὶ τούτου ἕνεκα μὴ ἀποστρέφουσαι τὴν ψυχὴν μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαλλαγὴν] Legendum: μὴ ἐπιστρέφουσαι τὴν ψυχὴν —. Ἐπιστρέφουσαι idem valet, quod καταστρέφουσαι εἰς σώματα πάλιν p. 208 (106) ἵνα μὴ ἐξελεθοῦσαι καὶ ὑστερήσασαι τινος ἔργου τούτου ἕνεκα καταστραφῶσιν εἰς σώματα πάλιν αἱ ψυχαί. In eadem re ἐπιστρέφειν ponitur p. 602 (330) ταῦτα φασὶν ἐπιστρέφειν καὶ μετενσωματοῦσθαι εἰς ἕκαστον τῶν ζώων. et p. 604 (331) ὅδει τὸν Λάζαρον λυθέντα τοῦ σώματος μὴ ἐπιστρέφουσαι πάλιν εἰς τὸ σῶμα. Non multum differt στρέφουσαι πρὸς τὰ ὄδε ut *Zachar. Mitylen.* p. 151. ed. *Boissonad.* ὡς ἂν μὴ παραχρῆμα λυομένων ἡμῶν τῶν δεσμών καὶ πυκνὰ στρεφόμεθα πρὸς τὰ ὄδε, δυσχεραίνοντες τὴν διάζευξιν. Ἐπιστρέφουσαι nostro loco eo est accommodatius, quod id verbum de amantibus usurpat, qui sese a deliciis divelli aegre patiuntur. Vid. *Valchenar.* ad *Colh-mach.* Elegiar. Fragm. p. 238. Adde, quod ἐπιστρέφουσαι omnino in usu est de cura rerum terrenarum et corporis. Vid. *Animadv.* in *S. Basil.* I. p. 185. sq. Ceterum *Carpocratis* delirantis opinioni prorsus contraria est, quam *Zacharias*

Mith. l. c. ante oculos habuit, sobria ac sana *Platonis* sententia *Phaed.* p. 81 B. — E. 108, A.

P. 210 (106). Φασί γάρ εἶναι τὴν φυλακὴν τὸ σῶμα] *Quod Carcerates* φυλακὴν apud *Malthae.* 5, 25. *corpus* allegorice interpretatur, ea in re iterum abutitur *Platonis* doctrina, videlicet ea, de qua monui ad *Eliam Cret.* col. 820 (5). 896 (10). De *Gnosticis* et *Manichaeis* *Epiphanius* in *Marcione* p. 604 (330) αὐτὸ τὸ σῶμα φυλακὴν εἶναι δογματίζουσι. Ex *Manichaeorum* sententia idem T. II. p. 486 (665) εἰ δὲ ὅλως τὸ εἶναι ἐν σώματι τὴν ψυχὴν φυλακὴν ἠγοῦνται οἱ ἄρχοντες cet. Eandem sententiam *Origenistae* improbrat *Methodius* apud *Epiph.* T. II. p. 268 (567) οὐ δὲ . . . δεσμὸν αὐτὸ καὶ φυλακὴν καὶ σῆμα καὶ ἄχος καὶ πέδας εἶναι ἔφη. Conf. annot. in T. II. p. 234 (527).

P. 210 (106). Δεῖ γάρ, φασίν, ὡς προείπομεν, πάντη ἐλ-
δοῦσαν . . . ἀνελεῖν πρὸς ἄνω ἄγνωστον] Πάντη recte *Oehler.* se-
cundum cod. Rhedig.; quamquam scriptura πάντη magis placet. Vulgo πάντα. *Petavio* placuit εἰς πάντα. Sed πάντη ἐλεῖν idem, quod p. 204 (103) διὰ πάντων χωρῆσαι τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πραγμάτων καὶ πράξεων. Conf. *Anaceph.* T. III. p. 560 (140) εἰ μὴ τις διὰ πάντων . . . παρέλθῃ —. *Lingua* vernacula veritas: *Alles durchmachen.* Deinde πρὸς τὸν ἄνω ἄγνωστον legendum esse, *Oehlero* adsentior. Est enim ὁ ἄνω ἄγνωστος, qui p. 216 (110) ὁ ἄνω ἄγνωστος πατήρ dicitur, nec multum differt ὁ ἀνωτάτω ἀκατονόμαστος πατήρ in *Valentinianorum* haeresi p. 310 (165). Alias *Gnostici* summum deum πατέρα vel προπάτορα ἄγνωστον simpliciter vocant. Conf. *Epiph.* in *Saturnilo* p. 184 (62), in *Carpocrate* p. 204 (103), in *Marcionis* p. 468. sq. (252. sq.) 470 (254). 472 (254), in *Cerdonianis* p. 550 (300), *Synes.* Hymn. IV, 227. πάτερ ἄγνωστε. Fons apud *Platonem* *Tim.* p. 28. C. τὸν . . . πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εὔρεῖν . . ἔργον.

P. 216 (110). τὸν ἰὸν τῷ κόσμῳ φέρων ἤκει] Φέρειν ἤκει cod. Ven. Tu vide annot. in T. III. p. 262 (955).

P. 226 (116). συνιστᾶν] Id est: *demonstrare, adstruere.* Vid. *Schleusner.* Lex. in N. S. T. II p. 1030. sq. et conf. *Epiph.* p. 482 (260) ἵνα ἡ ἀλήθεια πανταχόθεν συσταῖ. Διασυστήμι *Methodio* ap. *Epiph.* T. II. p. 300 (554) cl. editor restituit. Σύστασις ἀληθείας est *veritatis demonstratio* p. 708 (390). Ἐνατροπή, i. e. *refutatio*, et σύστασις sibi opponuntur in *Epist. Athanasii* ap. *Epiph.* T. III. p. 338 (997). Ἐσύστατον dicitur *quod demonstrari nequit*, T. I. p. 244 (126). T. II. p. 474 (663). 498 (671) et alibi, unde ἐσύστατος T. II. p. 10 (400). Αὐτοσύστατος veritas vocatur p. 692 (380). T. II. p. 416 (627). Ceterum de forma verborum in — μι, in — ᾶω commutata, monui ad *Eliam Cret.* col. 885 (1).

P. 236 (122). Ὡς περ οὖν καὶ ἦσαν] Haec in cod. Ven. omitta sunt. Tu vide annot. in T. III. p. 100 (862).

P. 242 (125). ἐκ παρατριβῆς καὶ σπέρματος ἀνδρός] Παρατριβῆ ηρητα vox est in declaranda συνουσίᾳ. *Methodius* ap. *Epiph.* T. II. p. 328 (579) μὴ χρανόμενον ἀδέσμιος ὅλως ὀστρων παρατριβαῖς. ubi ὀστρων παρατριβαῖ sunt adfrictus venerei, ad quos libidinibus incitatur. *Epiphanius* T. II. p. 622 (747) de *Cerinthianis*: ἐκ παρατριβῆς αὐτὸν (uim. Christum) λέγοντας εἶναι ψιλὸν ἄνθρωπον. Alii vocem παράτριψις pariter usurpant, ut *Marcus Aurel.* VI. 18. cui συνουσία est ἐντερου παράτριψις καὶ μετὰ τινος στασμοῦ μυσήριον ἔκκρισις, et *Io. Philopon.* in *Aristot.* De Generat. Animal. fol. 27. r. Apud

eandem *Philoponum* fol. 18. vers. ante med. in interpretatione vocis Aristoteleae κνησμός mendose scribitur περίτριψις pro παράτριψις.

P. 252 (131). κατὰ συγκυρίαν] Conf. T. II. p. 62 (431) κατὰ τὴν τοιαύτην συγκυρίαν. Huc pertinent verba συγκύρω et συγκυρώ. Conf. *Plutarch.* ap. *Euseb.* Praep. Evang. I. 8. ubi συνακύρησε. *Plotin.* p. 743. C. ubi συγκύρω cum infia. *Porphyr.* Epist. ad Marcell. cap. 5. *Io. Glyc.* De Synt. p. 32, 19. ed. Bern. ubi συνέκυρωσε. Suspectae fidei est συγκύρωσω, quod Lexica habent. Vid. *Has.* ad Timarion. p. 188.

P. 258 (135). Φιλοῦται δὲ τῷ ἐκείσε ἐπισκόπῳ] Recte *Petau.* φιλοῦται: soloeicum est φιλοῦται, quod habent cod. Rhedig. et ed. Basil. Sic φίλον in φίλον depravari solet. Vide Appendic. ad *Bastii* Epist. Crit. p. VII. Noster p. 104 (45) ὕστερον δὲ ἐφιλιώθη Δημητρίῳ. et T. III. p. 500 (1088) νῦν δὲ συνήνωται, ὡς λέγει, φιλιωθέντα ἀλλήλοις, sicuti legendum pro vulg. φιλιωθέντα.

P. 282 (149). ὡ τῶν δεινῶν ἐρπετῶν τὰ δεινὰ κωκύματα] Cod. Vatic. ὦ, recte, quum ὦ sit mirantis et irridentis, ὦ appellantis. Sic p. 456 (648) ὦ πολλῆς αἰσχύνης. scribendum: ὦ πολλῆς αἰσχύνης. Eodem modo peccatum est T. II. p. 474 (658) ὦ ἀγύρτου μιμολογίας, ὦ χλεύης ἀσυνεικαστου. p. 476 (659) ὦ τῆς πολλῆς σου φιλαρίας. p. 496 (670) ὦ πολλοῦ καμάτου. p. 696 (788) ὦ πολλῆς ἡλιθιότητος. T. III. p. 388 (1025) ὦ πολλῆ τῆ τῶν ἀνθρώπων ἀφελότης. quo loco, uti nostro, nominativus, non genitivus, ut fit vulgo, post ὦ sequitur. ὦ recte scribitur T. III. p. 410 (1038) ὦ κωνῆς μακίας, ὦ κωνῶν πραγμάτων. p. 412 (1038) ὦ τῆς ἡμῶν τεθολωμένης γενεᾶς. Male rursus ὦ p. 466 (1069) ὦ τῆς τῶν ἀνθρώπων ματαιοφροσύνης. Vide *Bullmann.* Gramm. Gr. Ampl. T. II. p. 308. *Asi.* Annot. in *Plat.* Prot. p. 18. et *Thilon.* ad Acta Thomae p. 62.

P. 282 (149). λεξίζηροῦσι τὰ εἰς ἑαυτῶν καταστροφὴν] Δεξισθηροῦσι cod. Rhedig. et ed. Basil. pessime. Tu confer T. II. p. 668 (771) λεξίζηροῦντες τὰ καλῶς καὶ ὀρθῶς εἰρημένα. et vid. *Lobeck.* Parerg. ad *Phryg.* p. 627. Idem V. D. p. 628. suspectae fidei nomen λεξίζηρ attigit, cuius tria exempla ap. *Epiphani.* exstant, primum p. 692 (785) οἱ λεξίζηρας, ubi *Petau.* melius λεξίζηρες, alterum p. 720 (801) τοῖς λεξίζήρεσι, ubi λεξίζηροι scribendum, nisi forte λεξίζηροῦσι hoc loco, priore λεξίζηροῦντες reponere mavis, tertium T. III. p. 392 (1027) λεξίζηρ ὧν τις, quo loco facillime scripseris: λεξίζηρῶν τις.

P. 308 (164). Τριάκοντα γὰρ καὶ οὗτος θεοὺς καὶ αἰῶνας ... βούλεται παρεῖράγειν] Verba καὶ αἰῶνας, omissa in cod. Rhedig. et in ed. Basil., *Petaus* ex cod. Vat. optimo iure reposuit. Conf. proxima: Τριάκοντα γὰρ οὗτος, ὡς ἔφην, αἰῶνας βούλεται παριστᾶν, οὗς καὶ θεοὺς ὀνομάζει. et quae plurima *Epiphanius* eandem in sententiam in sequentibus, etiam ex *Irenaeo*, adfert. Primarius locus de *Valentini* aeonibus est apud *Irenaeo.* I. 1. 7. Divinitatis nomen αἰῶν, veteribus Graecis inusitatum, sed in doctrina *Valentini* et *Valentinianorum* decantatum, ex philosophia Orientalium repetendum est, apud quos Indorum philosophi divinitatem eiusmodi nominibus declarare solent. Vid. *Mignot.* in Hist. Acad. Reg. Inscript. T. XXXI. P. II. p. 277. sq. Ex *Valentini* doctrina. quae in aeonibus multiplicandis tota versatur, *Synestus* etiam illud sumpsit, quod in celebranda natura Patris et Filii mentiumque divinarum vocem αἰῶν usurpare solet, v. c. Hymn. II. 67 III. 162. 249. 266. IV 71. IX. 67. Vid. *Mignot.* libro laud. p. 277—279. et *Beausobr.* Hist. Doctr. Munich. T. I.

p. 573. sq. qui comparat personatum *Dionysium Arcop.* De Div. Nom. cap. V. 4. (Θεός) ἀρχή και μέτρον αἰώνων και χρόνων ὀντότης και αἰών τῶν ὄντων ... ὁ αἰών αἰώνων, ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων.

P. 308 (164). Χάος δὲ και Βυζός τινι οὐκ ἂν σαφές εἴη ὡς τὸ ὁμώνυμον κέκρηται;] Dormitat hoc loco bonus *Epiphanius*, Χάος Hesiodium docens idem valere ac Βυζὸν *Valentini*. Tametsi enim illud satis probabile est, *Valentinum* ad exemplum Theogoniae Hesiodiae suam finxisse, tantum tamen abest, ut Βυζὸν suum *Hesiodi* Χάει, mutato dumtaxat nomine, substituerit, ut infinitam nec ulli cogitationi accessam summae divinitatis naturam Βυζοῦ nomine in personam divinam animaverit. Conf. *Irenae*. ap. *Epiph.* p. 326 (175). Sic in *Oraculis*, quae feruntur, *Chaldaicis* summum numen πατρικός βυζός vocatur; vid. *Beausobr.* Hist. Doctr. Manich. T. I. p. 551. not. 5. Sic *Synesius*, qui in Hymnis cum *Valentino* ampullatur, Βυζοῦ nomine divinitatis naturam declarat, v. c. Hymn. I. 116. II. 27. III. 133. 189. Vid. *Grab.* ad *Irenae*. I, 1. 1. p. 7, 1. not. 4. *Beausobr.* Hist. Doctr. Manich. T. I. p. 579. *Neander* Syst. Gnost. p. 94. 207. Eodem spectant βύζια μυστήρια apud *Valentinum* *Epiph.* p. 318 (170) et βύζιον κάλλος ap. *Synes.* Hymn. IV. 69. Quid? quod Βύζιον unum ex aeonibus nomine proprio *Valentinus* vocavit, p. 310 (165) et p. 328 (176). Vim nominis Βυζός, de summo aeone usurpati, *Valentinus*, missa prosopopeia, hisce verbis declaravit ap. *Irenaeum* *Epiph.* p. 330 (177) τὸ μέγεθος τοῦ βάζους και τὸ ἀνεξιχνίαστον τοῦ πατρός. in quibus vocis βάζος eadem vis ac Cor. I. 2, 10. και τὰ βάζη τοῦ θεοῦ. Vid. *Schleusner.* Lex. in Nov. Test. T. I. p. 438. sq. qui de voce ἀνεξιχνίαστος item consulendus T. I. p. 206. Adde *Irenae*. ap. *Epiph.* p. 454 (245) τὸν ἀνεξιχνίαστον ἔτιστορεῖ. Ceterum *Valentini* Βυζὸν recoxerunt *Secundiani* p. 396 (214), qui tamen potestates divinas vel Βυζῶ antiquiores commenti sunt, *Ptolemaeus* p. 398 (215) et p. 400 (215), *Marcus* p. 448 (241) et *Marcostii* p. 468 (253). 470 (253). 472 (254), *Heracleo* p. 486 (263).

P. 308 (164). Ἐκαστον δὲ αἰῶνα ἀββενόβηλυν και ζευγός φησιν —] Masculam et femineam deorum naturam esse, doctrina fuit minime inaudita tum apud Graecos (vid. *Io. Croi.* Specim. Coniectur. in Origen. *Irenae*. *Epiph.*, in capite *Irenaei* *Grabiani*, p. 6. b), tum apud Indos (vid. *Mignot.* in Hist. Acad. Reg. Inscript. T. XXXI. P. II. p. 236). Quam quidem doctrinam, a *Platoniceis* adoptatam (vid. *Casaubon.* Exercit. in Annal. Baron. I. p. 59. a.), *Valentinus* eiusque discipuli exornandis aeonibus, a se fictis, adhibuerunt. Vid. *Casaubon.* l. c. *Wesseling.* Observ. II, 10. p. 178. sq. *Beausobr.* Hist. Doctr. Manich. T. I. p. 584. sq. *Souverain.* in Platonismo SS. Eccl. Patrum detecto P. I. cap. 8. p. 79. ed. Loeffler. *Neander* Syst. Gnost. p. 97. 209. sq. Eandem doctrinam *Synesius* laudibus veri Dei licentia poetica accommodavit Hymn. II. 90. III. 186. Vid. *Casaubon.* l. c. *Grab.* ad *Irenae*. I. 5. 8. p. 53, 15. not. 7. *Brucker.* Hist. Philos. Doctr. de Ideis p. 185. sq. et VV. DD. ab eo laudati, praeterea *Mignot.*, *Beausobr.*, *Souverain.* II. cc. et *Neander* Syst. Gnost. p. 207.

P. 308 (165). Βυζός, Σιγῆ] Post Βυζός male vulgo και deest, quod adiiici *Petavius* recte iussit, quum copulatis nominibus Βυζός et Σιγῆ prima *Valentini* συζυγία contineatur. De Βυζῶ supra vidimus. Σιγῆ, quam illi *Valentinus* uxorem adiunxit, ineffabilem tranquillitatem summae divinitatis tanquam numen representat. Conf. *Valentinus* ap. *Epiph.* p. 314 (168) οἱ δὲ ἀληθεύσαντες Σιγῆν προηγόρευσαν (nim. Ἐνωσαν summi aeonis), ἔτι δὲ ἐν συμῆσεως χωρὶς λόγου τὰ πάντα τὸ μέγεθος (id est: summus aeon)

ἐτελεῖωσεν. *Irenaeus* ap. *Eriphan.* p. 326 (175) αὐτὸν (summum aeonem dicit) . . . ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ἡρεμίᾳ πολλῇ γεγονέναι ἐν ἀπέροις αἰῶσι χρόνων. *Platonici* de divinitate similiter loquuntur. Sic *Numenius* ap. *Euseb.* Praep. Evang. XI. 22. p. 543. C. loco divino et qui integer legatur, τάχα δὲν (id est *Deum*, Platonis sententia) tanquam τὸ ἡρεμον praedicat. *Valentinianum* Σιγῆν in scenam rursus produxerunt *Secundiani* ap. *Eriphan.* p. 396 (214), *Marcus* et *Marcosii*, *Colorbaso* auctore, ap. *Eriph.* p. 436 (236). 438 (236). 442 (238). 446 (240. 241). 448 (242). 452 (244) et *Heracleo* p. 486 (263). Eandem *Synesius*, licet missa prosopopoeia, tamen respexit Hymn. II. 65 ubi *Deum* ita adloquitur: σὺ δὲ φωνά, σὺ δὲ σιγά. Vid. *Grab.* ad *Irenae.* I. 1. p. 9, 1. not. 3.

P. 310 (166). ὡς ἔχει ἡ ἀπέραντος τοῦ Βυθοῦ ληρωδης φλαρα[α] Quod si *Eriphanus* hoc loco Tim. I. 1, 4. respexit (et respexisse sane videtur), in ea fuit sententia, ut doctrinam de aeonibus Apostoli verbis notari statueret. Certe *Irenaei* haec fuit sententia, qui in refutanda haeresi *Valentiniana* ab Apostoli loco profectus est Vid. *Eriphan.* p. 322 (173). sq.

P. 312 (167). Ὡς περ Ὑστερήματι βούλονται συνάπτειν μὲν ἀμιγῆ τινα αἰῶνα καὶ ἀΐηλυτον] Scribendum: Ὡπερ Ὑστερήματι cet. id est: cui quidem *Hysteremati* cet. Sunt haec sane negligentius adnexa superioribus: Ὑστερήμα —, ὅπερ Ὑστερήμα —, ἀφ' οὗπερ cet. Sed ὡς περ nihil ad rem, et orationis negligentia in *Eriphanio*, id est scriptore pessimo, nullam offensionem habet. De Ὑστερήματι sive Ὑστερήματι *Valentinianorum* monui ad p. 128 (58). Ἀΐηλυτον (Ἀηλυτὸν male cod. Venet.) *Petav.* perperam vertit *deterioris saecus expertem*; nec melius rem gessit p. 318 (171) Προῦνικων ἀΐηλυτων. et p. 322 (178) ἀούζυγον, ἀΐηλυτον. Ego vocem ἀΐηλυτος ita verto: nulla cupidine tactus. Est enim ἀΐηλυτος repetendum ex usu verbi Ἀηλυτεῖν, *Platonici* et *Gnostici* trito, in significandis cupiditatis illecebris. Ex *Gnosticis* conf. *Valentin.* ap. *Eriphan.* p. 314 (168) ἡ ἀφθαρτος βουληθεῖσα δεσμὰ ῥήξει ἐΐηλυτε τὸ Μέγεθος ἐπ' ὄρεξιν ἀναπαύσεως αὐτοῦ. et p. 316 (169) ἡ Ἀληθῆεια . . . ἐΐηλυτε τὸν πατέρα ἐαυτῆς εἰς ἐαυτήν. *Clem. Alex.* Strom. Lib. III. p. 553. ed. Potter. de *Julio Cassiano*: ἡγεῖται δὲ ὁ γεωαῖος οὗτος Πλατωνικώτερον βελαν οὖσαν τὴν ψυχὴν ἀνωθεν ἐπιθυμῆσαι Ἀηλυθεῖσαν δεῦρο ἦκειν εἰς γένεσιν καὶ φθοράν. Vid. *Baur.* in *Gnosti Christ.* p. 149. sq. De *Platonici* conf. *Porphy.* De Abst. IV. 20. p. 367. ed. Rhoer. τοῦ ἀλόγου Ἀηλυνομένου. ubi *Rhoer. Irthofum* De Palingen. III. 5. 4. laudat. Omnino veteres cupiditati nescio quid femineum inesse volebant. Conf. *Callistatid.* ap. *Stob.* Floril. Tit. 70. p. 426. α' δ' ἐπιθυμῆσαι βάλυ καὶ νεαρὸν καὶ ὑγρὸν πάθος ὑπάρχοισα ψυχῆ, τῆ γυναικὶ ποτιφερῆς ἐστίν. *Eriphan.* p. 498 (269) Ἀηλυκοῖς γὰρ αἰεὶ διανοήμασι προσπελάζει, ἡδονῆ τε καὶ ἐπιθυμῆσαι cet. T. III. p. 452 (1061) ἡ κακία . . . ἡμῖν τὸ ἄηλυ τῆς ὑπονοίας τοῖς φρονήμασιν ἐπιχέουσα, τὸ σφέτερον ἡδουκαβείας ἐργαζομένη.

P. 312 (167). Ἰησοῦν τὸν διὰ Μαρίας ὡς διὰ σωλήνης παρελθόντα] Conf. p. 320 (171) φασὶ δὲ (τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν) ἀνωθεν κατενηνογέναι τὸ σῶμα καὶ ὡς διὰ σωλήνης ὕδωρ διὰ Μαρίας τῆς καρβένου διεληλυθέναι. p. 356 (191) εἶναι δὲ τούτον τὸν διὰ Μαρίας διοθεύσαντα, κατὰ περ ὕδωρ διὰ σωλήνης ὁδεύει. Emenidandus est *Eriphanus* in *Anaceph.* T. III. p. 562 (141) καὶ ὡς διὰ σωλήνης τὴν Μαρίαν πεπερακέναι. Scribendum enim: ὡς διὰ σωλήνης τῆς Μαρίας —. Similia de Iesu *Marous* p. 452 (244), ubi attende ista: διελθόντα διὰ μήτρας. Vid. *Fabric.* ad *Philastr.* De Haereta. cap. 38. *Strauss.* Dogmat. T. II. p. 88.

P. 314 (168). παρὰ δὲ τῷ Μεγέθει] Μέγεθος hoc loco et plus semel in proximis per se declarat summam aeonem, de quo conf. p. 330 (176) θεωρῶν τὸν πατέρα καὶ τὸ μέγεθος τὸ ἀμέτρητον αὐτοῦ. p. 330 (177) τὸ μέγεθος αὐτοῦ. et post paulo: διὰ τε τὸ μέγεθος τοῦ βάλους καὶ τὸ ἀνεξιχνίαστον τοῦ πατρός. Ibidem in istis: ἕκτος τοῦ ἀβήτου μεγέθους, summam aeon, ut nostro loco, per se intelligitur. Sic *Marcus* ap. *Ephraim*. p. 432 (234) summam deum τὸ μέγεθος, p. 436 (238) potestates divinas τὰ μεγέθη vocat.

P. 314 (168). ὑπερουρανίων μυστίαν ποιοῦμαι μυστηρίων] Ὑπ' οὐρανίων, id est ὑπουρανίων, cod. Rhedig. Sed optime habet vox ὑπερουράνιος, quae recurrit p. 348 (187) οὐκ εἶναι δὲ τὴν μητέρα εἰς τὸν ὑπερουράνιον τόπον. ubi velim attendas formulam Platonice ὁ ὑπερουράνιος τόπος, sumptam ex *Phaedr.* p. 247. C. de qua vid. *Ast. Annot.* p. 414. sqq. Ὑπερουράνιον γένεσιν Iesu tribuit *Marcus* ap. *Irenaei*. *Ephraim*. p. 450 (243), ubi cod. Rhedig. male ὑπουράνιον. Τὴν ὑπερουράνιον δύναμιν habes in *Marcosiorum* formula p. 474 (256). Quae *Valentinus* hoc loco vendit mysteria, ab eius discipulis celebrata tradunt *Ephraim*. p. 322 (172) et *Irenaeus* apud eundem p. 352 (188). Sed ea merito irridet *Irenaeus* ap. *Ephraim*. p. 324 (174) τὰ τερατώδη καὶ βαβῆα μυστήρια, ἃ οὐ πάντες χωροῦσιν. p. 328 (176) τὰ μεγάλα καὶ θαυμαστά καὶ ἀπόβροτα μυστήρια. et p. 342 (183) ἀνακωρηκότητα καὶ τερατώδη καὶ βαβῆα μυστήρια.

P. 314 (168). μόνη δὲ τῇ τοῦ ἀτρίπτου Ἐννοία πεφανερωμένη] Post paulo *Valentinus*: ἡ ἐν αὐτῷ Ἐννοία, quam alio nomine Σιγῆν melius appellari dicit. De Σιγῆ diximus annot. ad p. 308 (165). De Ἐννοία conf. *Irenaei*. ap. *Ephraim*. p. 326 (175) συνπαρχειν δ' αὐτῷ (nisi. Bytho) καὶ Ἐννοίαν cet. Connubii Ἐννοίας cum Βυθῷ fingendi ansam *Valentino* dedisse videntur, quae *Plato* Hesiodi exemplo de Metide, Iovis uxore, pulcre commentus est. Vid. Schol. ad *Dissertat. Platonic.* p. 103. sq.

P. 314 (168). ὃν καλοῦσιν τινες Ἀίῶνα ἀγήρατον, ἀεὶ νέεζοντα] Usitata *Valentino* vox poetica ἀγήρατος. Conf. p. 316 (169) ἀφθάρα μῆξι καὶ ἀγήρατῶ συγκράσει. p. 318 (170) μετὰ ἡδονῆς ἀγήρατον καὶ ἀφθάρτου μῆξεως. Quid? quod idem uni ex aeonibus nomen proprium Ἀγήρατος tribuit p. 310 (165). 328 (176). Adposuit ad nostri loci sententiam *Synesius Hym.* IX. 66. sq. — αὐτὸς ἀγήρατος | αἰῶν ὁ καιαγενῆς, | νέος ἄμα καὶ γέρον.

P. 314 (168). ἡ ἐν αὐτῷ Ἐννοία ἡδύλησεν ἐκείνην cet.] De reponendo ἐκείνη cl. editori adsentior. Nam verba ἦν τινες ... ἐτελείωσεν per parenthesin interiecta sunt, et verba ἡ ἀφθάρτος cet. ad superiora per anacoluthiam ita referuntur, ut pro ἡδύλησε δεσμὰ βήξαι καὶ ἐπύλυσε cet. nunc ista ponantur: βουληθεῖσα δεσμὰ βήξαι ἐπύλυσε cet.

P. 318 (170). ἐν ἀφθάρτοις ἀπέδειξε φῶτα ἀφθάρτα] Magno-pere fallor, aut legendum: ἀνέδειξε. Nam ἀναδείκνυμι solemne verbum in declaranda generatione divina. Conf. exempla, quae in hac ipsa *Valentini* disputatione reperiuntur: p. 314 (168) καὶ αὕτη αὐτῷ μιγεῖσα ἀνέδειξε τὸν πατέρα τῆς Ἀληθείας. p. 316 (168) καὶ ἀναδείκνυσι τὴν Ἀληθειαν (ἀναδείκνυσι *Oehler*. probabiliter coniiicit: conf. duos locos seqq.). p. 316 (169) καὶ ἀναδείκνυσι (ita *Oehler*. cum cod. Ven. pro vulg. ἀναδείκνυσι) τετράδα πνευματικῆν. et post paulo: καὶ συνελθόντες ἀνεδείξαντο δεκάδα Προυνίκων. p. 318 (171) καὶ ἀνέδειξε πεντάδα Προυνίκων ἀθλήντων. *Marcus* ap. *Irenaei*. *Ephraim*. p. 444 (240) τὸν τῶν εἰκοσιτεσσάρων ἀνέδειξαν ἀρίθμῳ. et p. 456 (246) ἡ θυὰς ἀπ' αὐτῆς προελθοῦσα . . . τὴν δωδεκάδα ἀνέδειξε. Ita

enim corrigenda scriptura vulg. ἀπέδειξε: ἀπέδειξεν peius etiam cod. Venet. et Pseudo-Origenes. Tu praeter locum modo allatum ex p. 444 (240) confer superiora: γεννώσι τὴν δωδεκάδα. et: τὸν τῶν δέκα αἰώνων ἀπεκύησαν ἀριθμόν. Vid. Animadv. in S. Basil. l. p. 181. ubi simul illustravi simplex δακνύναι in eadem re positum. Sic Irenae. in Valentini haeresi ap. Epiφ. p. 348 (186) οὐρανὸν πεποιηκέναι (τὸν δημιουργόν) .. καὶ ἄνθρωπον πεπλακέναι .. γῆν τε δεδειχέναι.

P. 324 (173). καὶ ὡς ὑπὸ τοῦ κρείττονος ἡμῶν εἴρηται ἐπὶ τῶν τοιοῦτων] Ὑπὸ τοῦ κρείττονος recte habet; conf. Irenae. ap. Epiφ. p. 434 (234) καὶ ὡς ὁ κρείττων ἡμῶν εἶρη περὶ τῶν τοιούτων. Similiter Epiφ. T. II. p. 240 (531) ὡς καὶ ὁ κρείττων ἡμῶν κατ' αὐτοῦ εἶρηκε. et p. 360 (596) ὡς καὶ ἡθὴ διὰ πολλῶν ἐξηλεγξέν σου τὴν μυθοποιίαν ὁ καλλίων ἡμῶν πρεσβύτερος καὶ μακάριος ἀνήρ.

P. 326. sq. (175). καὶ εἶναι ταύτην.. Πυθαγορικὴν τετρακτὺν, ἣν καὶ βίξαν τῶν πάντων καλοῦσιν] De translata voce βίξα conf. illa, quae de ogdoade post paulo dicuntur: καὶ εἶναι ταύτην ἀρχέγονον ὀγδοάδα, βίξαν καὶ ὑπόστασιν πάντων. Summus aeon ἄναρχος βίξα vocatur p. 380 (177) = Irenae. Lib. I. cap. 2. §. 2. p. 10, 10. ubi Gradius not. 4. Synesium Hymn. II. 25. sq. III. 171. sq. IV. 136. sq. et alios Patres Eccl. comparat, a quibus Dens Pater eadem radicis metaphora ornatur. Ex Gnosticis Simoniani ante Valentinianos summum numen βίζωμα τῶν ἔλων, rerumque principia, ex illo oriunda, βίξας vocarunt, teste Theodoro Haeret. Fabul. Lib. I. p. 192. ed. Paris. Metaphoram vocis βίζωμα, veteribus philosophis usitatam, Karsten. Comment. in Empedocl. p. 180. sq. illustrat. Valentini exemplo Marcus ap. Epiφ. p. 440 (237) elementa rerum βίξας vocat. Heraclio p. 488 (264) εἰ τῆ μήτηρ ὑμῶν ἀγνοεῖ τὴν ἐαυτῆς βίξαν. p. 490 (264) τῆς βίξης καὶ τοῦ γένους τῆς μητρὸς. Epiφ. p. 402 (619) ἐκ δύο βίξων ἢ ἀρχῶν ἐνεργεῖσθαι τὰ πάντα. p. 414 (626) ἀρχόντων τῆς ἀντικειμένης ἀρχῆς τε καὶ βίξης. Epiφ. ipse satis putide p. 492 (266) ἡ ἀμαρτία οὐκ ἔχουσα ἀρχὴν βίξης. Idem melius p. 424 (632) ἀνυπόστατον εὐρεθῆσεται τὸ κακὸν καὶ μηδεμίαν βίξαν ἔχον. Nicomach. Harm. Manual. Lib. II. p. 41. ed. Meibom. ἡ .. πρώτη τετρακτὺς, ἡ καὶ τῶν τετραχόρδων τούτων βίξα. Πηγὴ ἐτὶ βίξα coniuncta ap. Gregor. Palam. Orat. ed. Matthaei, p. 77. πηγὴ καὶ βίξα τῆς τοῦ γένους ελευθερίας. de S. Virgine, et p. 83. de eadem: αὕτη καταρχὴ καὶ πηγὴ καὶ ῥήζα (leg. βίξα) τῆς ἀποκειμένης ἡμῶν ἐν οὐρανοῖς ἐλπίδος. De coniunctis κρητὶς ἐτὶ βίξα vid. Animadv. in S. Basil. l. p. 5.

P. 328 (176). οἱ τριάκοντα αἰῶνες ... οἱ σεσιγημένοι καὶ μὴ γινωσκόμενοι] Haec totidem verbis exstant apud Irenae. l. 1. p. 9, 1. ed. Grab. qui annot. 3. comparat Synesium Hymn. I. 75. τὰ δ' ἄνω σιγὰ καλύπτου. et Hymn. II. 22. sq. τὰ πρόσω μάκαιρα σιγὰ | νοερῶν τε καὶ νοητῶν | ἄτομον τομὰν καλύπτει. quorum locorum priore ad normam posterioris καλύπτει pro καλύπτου rescribendum. Adde Synes. Hymn. IX. 59. sq. ἀγαθῶν δ' οὐκ ἀγαθῶν | σιγόμενος οὐρανός.

P. 330 (176). Τὸν μὲν οὖν προπάτορα αὐτῶν γινώσκουσθαι μόνῳ λέγουσι τῷ ἐξ αὐτοῦ γεγονότι Μονογενεῖ, τουτέστι τῷ Νῶ] Hisce et proximis apud Irenae. l. 2. p. 10, 1. Gradius arte adhibuit Synesium Hymn. V. 10. sq. (ubi pro olim vulgato εὐβλάστα hodie recte legant σεῦ βλάστα) III. 123. sq.

P. 330 (177). ἐκ τοῦ ἐκπλήκτου ἐκείνου θαύματος] Alias ἐκ-

πληκτον Nostro est quod in stuporem concitit, v. c. p. 540 (295). T. II. p. 66 (433). 556 (710). T. III. p. 286 (968). 288 (969). 450 (1059). 455 (1062). 456 (1063), unde ἐκπλήκτως est admirabiliter T. III. p. 254 (950) ἐκ τοῦ ἐκπλήκτως γεννήσαντος. Hic vero, ut T. III. p. 368 (1014), ἐκπλήκτος idem valet ac Lat. *attonitus*. Sed fortasse legendum: ἐμπλήκτου, quum haec non sine temeritatis nota dicantur. Conf. superiora: πρόφασιν μὲν ἀγάπης, τόλμη δὲ (male vulgo: τέλμησ δέ), id est: *praelectu quidem amoris, reapse conatu temerario*.

P. 332 (177). τεκεῖν οὐσίαν ἄμορφον, οἶαν φύσιν εἶχε θήλειαν τεκεῖν] Recte habet librorum omnium lectio: οἶαν . . . τεκεῖν, neque est, quod de voce θήλεια commutanda cogites. Nihil in hisce viderunt *Irenaei* et *Epirhanii* interpretes Latini. Tu verte: *qualem consentaneum erat feminam parere*, nimirum absque coniugis copulatione. Conf. ista in praegressis: p. 330 (177) ἄνευ τῆς ἐπιπλοκῆς τοῦ συζύγου τοῦ Θελητοῦ. et in seqq. p. 332 (178) καρπὸν ἀσθενῆ καὶ θήλυν αὐτὸν λέγουσι et p. 340 (182) ὥσπερ ἔκτρομα. Interpretibus Latinis et *Massueto*, θήλεια coniicienti, fraudi fuit formula φύσιν ἔχειν, quae nunc absolute ponitur et accusativum cum infinitivo secum habet, ut hoc loco, nunc ad subiectum refertur et infinitivum adasciscit. Videsis mea ad *Io. Glyc.* De Vera Synt. Rat. p. XXIX. Posterior structura obtinet ap. *Ptolemaeum Epirhanii* p. 412 (222) τοῦ ἀγαθοῦ φύσιν ἔχοντος τὰ ὁμοια ἑαυτοῦ καὶ ὁμοούσια γεννᾶν καὶ προφέρειν. ubi interpres Lat. satis bene: *cum id bono insitum sit cet.* Melius tamen veritas: *quum bonum natura ita comparatum sit, ut cet.* — Ceterum οὐσία ἄμορφος est ὕλη. Conf. p. 332 (178) ἐνευθεν λέγουσι πρώτην ἀρχὴν ἐσχηκέναι τὴν οὐσίαν τῆς ὕλης ἐκ τῆς ἀγνοίας cet. *ibid.* φυσικῆν τινὰ αἰώνως ὀρμητὴν τυγχάνουσαν, ἄμορφον δὲ καὶ ἀνείδεον διὰ τὸ μηδὲν καταλαβεῖν. et ista, de *Achamotha* dicta p. 340 (182) ἔξω γὰρ φωτὸς ἐγένετο καὶ πληρώματος ἄμορφος καὶ ἀνείδεος, ὥσπερ ἔκτρομα, διὰ τὸ μηδὲν κατεληφέναι. Fons non est quaerendus apud *Stoicos* (id quod miror visum *Rittero* *Hist. Philos.* T. V. p. 218), sed apud *Platonem* *Tim.* p. 50. D. ἄμορφον δὲ ἐκείνων ἀπασῶν τῶν ἰδεῶν, ὅσας μέλλοι δέχεσθαι ποτεν. et p. 51. A. ἀνόρατον εἶδος τι καὶ ἄμορφον, πανδεχtes, μεταλαμβάνον δὲ ἀπορώτατά πη τοῦ νοητοῦ. *Indidem* hausit auctor libri *Sapient.* XI. 17. ἡ παντοδύναμός σου χεῖρ κτίσασα τὸν κόσμον ἐξ ἀμόρφου ὕλης. *Olympiodorus* *Comment. in Plat. Alcib. I.* p. 232. ed. *Creuz.* τὸ δουλοπρεπὲς πρόπον (πρόπει *Cod. Basil.*) τῇ ὕλη, ὡς αἰσχροῦ καὶ ἀνείδεως. *Ex cod. Basil. rescribe:* ὡς αἰσχροῦ καὶ ἀνείδεω. *Vid. Animadv. in S. Basil. I.* p. 9.

P. 332 (177). ἐγ καταγενομένην δὲ τοῖς πάθεσι λαβεῖν ἐπιστροφὴν καὶ ἐπὶ τὸν πατέρα ἀναδραμεῖν πετραθῆναι] Haec dicta sunt ex *Platoniorum* sententia de ἐπιστροφῇ et ἀνόδω ad Deum. De ἐπιστροφῇ rerum ad Deum *Proclus* et ante illum melius etiam *Dionysius Areopagita* exposuit, *Psellum* si audias *Quaest. Phys. in Gram. Anecd. Paris.* T. I. p. 347. *Vid. Procl. Instit. Theol. Plat. cap. 31.* p. 56. sq. ed. *Creuzer.* cuius conferatur annotatio p. 62. sq. et in *Plotin.* p. 9, b. sq. *Adde* mea in *Scholiis ad Dissert. Plat.* p. 168. 194. Huc pertinent, quae de *Achamotha*, *Sapientiae* filia, dicuntur p. 342 (183) ἐπισυμβεβηκέναι δ' αὐτῇ καὶ ἑτέραν διάθεσιν, τὴν τῆς ἐπιστροφῆς cet. et in seqq. ἐκ μὲν γὰρ τῆς ἐπιστροφῆς cet. De ἀνόδω ad Deum dixi in *Basil. Plotiniz.* p. 38. *Cum proximis:* καὶ ἰκέτιν τοῦ πατρὸς γενέσθαι, conf. *Synes. Hymn.* III. 86. sq. Ἐλάριε, πάτερ, | κόουραν ἰκέτιν cet.

P. 334 (178). καὶ οὐκ ἔστιν οὔτε ἰδεῖν οὔτε ἀκοῦσαι αὐτὸν ἢ διὰ μόνου τοῦ Μονογενοῦς γινώσκειται] Γινώσκειται delendum, quippe profectum ex glossemate eius, qui praegressa sic interpretaretur: καὶ διὰ μόνου τοῦ Μονογενοῦς γινώσκειται.

P. 336 (179). τοῖς συνειὲν δυναμένοις] Ne quis συνεινά legendum coniciat, conf. p. 376 (203) ἀλλὰ ἄλλως ἄλλας συνειν. et vid. *Wiener. Grammat. Idiomat. Novi Test.* p. 74.

P. 340 (182). τὴν Ἐνθύμησιν τῆς ἄνω Σοφίας. ἦν καὶ Ἄχαμὼς καλοῦσιν, . . . λέγουσιν ἐν σκιαῖς καὶ κενώματος τόποις ἐκβεβράσθαι κατὰ ἀνάγκην.] Istud ἐκβεβράσθαι attigerunt *Grabius ad Irenae.* l. 7. p. 19, 15. et *Beausobr. Hist. Doctr. Manich. T. II.* p. 161. not. 9. *Grabius* haec annotat: „Verbo ἐκβεβράσθαι vel simpliciter *eiectam* in loca umbrosa dicere vulerunt *Enthymesis* sive *explosam*, ut *Tertullianus* reddidit, vel potius significarunt eam ibi *aestuasse*, iuxta illud *Juvenalis* Sat. X. 169. *Aestuat infelix angusto limine mundi.*“ Tu sic habeto, ἐκβράσσειν proprium esse tum eorum, qui vanno vel cribro paleas excutiant (vid. *Ruhnken. ad Tim.* p. 64. *Matthaei. ad Nov. Test.* Tom. XI. p. 237. *Niclas. ad Geopon.* T. I. p. 241. sq. *Friedemann. ad Strabon.* ed. Tzchuk. T. VIII. p. 377), tum maris aestuantis, quod eiectamenta salo exspuit, ut cum *Apuleio* loquar. Vid. *Scip. Gentil. ad Apulei.* Apol. p. 182. ed. Hanov. *Bynkershoek.* Opp. P. I. p. 199, b. *Matthaei.* l. c. *Bernhardy. ad Dionys. Perieg.* p. 895. *Orell. ad Memnon.* p. 251. Deinde verbum, uti nostro loco, usurpatur de omni motu vehementiore, quo aliquid expellitur. *Hesych.* ἐκβρασθεῖη — ἐκβληθεῖη, ἀποβρέψεη, ubi vid. *Albert.* Ceterum in illis, quae *Irenaeus* hoc loco et deinceps de *Enthymesi* sive *Achamotha*, a πληρώματι divino exclusa et in κένωμα expulsa, indeque per ἐπιστροφήν emergere conante, ex Valentiniana doctrina refert, haud obscura deprehenduntur vestigia fabulae Platonicae de Amore, Pori et Peniae filio. Vide Scholia ad *Dissertat. Plat.* p. 141.

P. 344 (185). ἐξ ἀσωμάτου πάθους εἰς ἀσωματον τὴν ὕλην μεταβαλεῖν αὐτᾶ] „Iren. ἐσωμάτων.“ *Pet. Recte;* conf. p. 346 (186) διακρίναντα . . . τὰς δύο οὐσίας συγκεχυμένας καὶ ἐξ ἀσωμάτων σωματοποιήσαντα cet.

P. 346 (185). τὸν πατέρα καὶ βασιλέα πάντων] Conf. quae paulo post sequuntur: συμπάντων δὲ βασιλέα. Dictio est Platonica. Conf. *Cratyl.* p. 396. A. ὁ ἄρχων τε καὶ βασιλεὺς τῶν πάντων. *Epist. II.* p. 312. E. περὶ τῶν πάντων βασιλέα cet. de quibus vid. annot. ad p. 48 (14). *Apulei.* Apolog. p. 69. T. II. Opp. ed. Bipont. *quisnam sit ille . . . a Platone nuncupatus* βασιλεὺς, *totius rerum naturae causa.* — Βασιλεὺς vel μέγας βασιλεὺς deus etiam a scriptoribus ecclesiasticis nuncupatur. Confer *Asterium* et *Acacium* ap. *Epiphani.* T. III. p. 56 (838). 60 (841). De formula Platonica ὁ πατὴρ τῶν πάντων sive τῶν ὅλων monui ad p. 128 (58).

P. 348 (186). ὡήσθαι] Ita edd. Basil. et Petav., ut post paulo, pessime. Μὴ νεοησθαι hoc loco cod. Venet.; sed debebat saltem scribi μὴ νεοησθαι. Tu utroque loco pro ὡήσθαι (ita enim scribendum erat) repone: οἰήσασθαι, qua de forma vid. *Lobeck. Parerg.* ad *Phryg.* p. 719.

P. 348 (186). Αἰτίαν δ' αὐτῷ γεγενῆσθαι τὴν μητέρα τῆς οἰήσεως ταύτης φάσκουσιν] Haec, de Demiurgo μυθικῶς dicta, aliquid colorem duxisse videntur ex iis, quae *Plato* *Symp.* p. 204. B. in fabula de Amore dicit: αἰτία δὲ αὐτῶν καὶ τούτων ἡ γένεσις. — Quod ne cui anda-

cus a me pronuntiatum videatur, conferri velim, quae de fabula illa, a *Valentinianis* ad partes vocata, annotavimus p. 340 (182).

P. 350 (187). Ὑστερον δὲ περιτεθείσθαι λέγουσιν αὐτῶ τὸν δερμάτινον χιτῶνα. Τοῦτο δὲ τὸ αἰσθητὸν σαρκίον εἶναι λέγουσι.] Secundum interpretationem allegoricam, a *Philone Iudaeo* inventam (vid. Paralipom. in Genes., ab Auchero ex lingua Armenica in Latinam versa p. 35. ed. Venet.), *Valentino* δερμάτινοι χιτῶνες ap. LXX. Genes. 3, 21. mortalia corpora sunt. Conf. *Galeard.* ad *Philastr.* De Haeres. cap. 117. *Grab.* ad *Irenae.* ed. Massuet. T. II. p. 189. a. b. *Matter.* Hist. Doctr. Gnost. T. I. p. 321 (qui tamen demiror quodnam *Plotini* fragmentum, quod ad rem faciat, ante oculos habuerit) et *Strauss.* Dogmat. T. I. p. 699. not 31. In quaestionibus ad Orthodoxos, quarum auctor *Iustinus Martyr* fertur, eiusdem sententiae vestigia reperiuntur. Vid. *Gass.* in *Ilggenii* Diario Theol. Hist. a. 1842. Fasc. IV. p. 107. Eadem *Origenis* fuit sententia, quidquid *Galeardus* l. c. obloquitur. Vid. *Orig.* Opp. ed. Ruae. T. II. p. 29. *Method.* apud *Epiph.* Opp. ed. Petav. T. I. p. 545. D. 546. A. sqq. 564. D. 565. D. sqq. et *Epiph.* Opp. T. I. p. 527. D. 591. C. 594. D. sqq., in *Aucorato* Opp. T. II. p. 65. et in *Epist.* ad *Ioann.* Hierosol. p. 314. D. sq. Conf. *Hoeschel.* ad *Phot.* Biblioth. p. 968, a. *Grab.* l. c. *Ruae.* ad *Orig.* Opp. T. I. p. 534. D. *Ang. Mai.* Collect. Nov. Vet. Script. T. VII. p. 88. *Strauss.* Dogmat. l. c. et *Thomas.* in *Origene* p. 191. Quid? quod vel ambo *Gregorii*, *Nysenus* et *Nazianzenus*, hanc allegoriam suam fecerunt. De *Nysseno* vid. *Krabinger.* ad librum De Praecat. p. 166. De *Nazianzeno* conf. *Orat.* XXXVIII. p. 670. E. T. I. Opp. ed. *Maurin.* (quem locum *Cedrenus* p. 7. C. respexit) et *Carm.* p. 172, B. T. II. Opp. ed. *Bill.* Atque horum auctoritate freti, alii scriptores eccles. formula δερμάτινοι χιτῶνες in declarando corpore mortali usi sunt, in his *Nicolaus Cabasilas*, de quo videbis *Theol. Stud. u. Kritik.* a. 1843. p. 736. ibique annot. *Adde Offic. Quadragesim.* ed. *Quirin.* p. 79. στολὴν θεοῦφαντον ἐξεδύσθην ὁ τάλας . . . καὶ συκῆς φύλλα δὲ καὶ τοὺς δερμάτινους νῦν χιτῶνας περιβέβλημαι. quae idem sibi volunt atque ista p. 80. τῆς νεκρώσεως τὴν δορὰν ὡς ἕνητός . . . περιφέρω. Denique ne apud *Platonios* quidem eius formulae exempla desunt. Conf. *Porphyr.* De Abstin. I. 81. p. 52. ibique *Rhoer.* — De voce σαρκίον conf. *Clem. Alex.* Strom. VI. p. 764. ed. *Potter.* ubi locutio ἐπιπροσθείσθαι σαρκίῳ. *Epiph.* T. II. p. 680 (778) τὸ ὑμέτερον σαρκίον εἴληφα. Cum aliis nominibus deminutis hoc quoque ex Stoicorum loquendi usu ad Patres Eccl. transiit, quamquam Stoicis σαρκίδιον magis quam σαρκίον placuit. Vid. *Schweighaeuser.* Indic. Graecit. *Epict.* v. σαρκίδιον, et *Animadv.* in *S. Basil.* I. p. 31. De gemina voce Lat. *caruncula* conf. *Varro* in *Andabata* ap. *Priscian.* Gramm. VI. 8. p. 230. ed. *Krehl.* sed quidvis potius homo, quam caruncula nostra. *Arnob.* II. 76. in carunculae huius folliculo constitutus.

P. 350 (188). τὸ σαρκίον ἀπὸ τῆς ὕλης] Quod loco vulgati σαρκικὸν receptum est σαρκίον, idem valet ac τὸ αἰσθητὸν σαρκίον p. 350 (187), ubi vid. annot. Sed τὸ σαρκικὸν nuncupari videtur ὁ σαρκικός ἄνθρωπος, cui in proximis ὁ πνευματικός ἄνθρωπος opponitur. Sic p. 322 (172) τὸ σαρκικὸν id vocatur, quod carnis est in homine.

P. 360 (193). Ὅνπερ τρόπον εἴ τις . . . μετενέγκοι . . . καὶ μεθαρμόσοι καὶ ποιήσοι . . . ἔπειτα διορ(ζοῖτο cet.)] Erit fortasse, qui ποιήσοι vel ποιήσοι scribi velit. Tu conf. T. II. p. 191. sq. (508) ὡςπερ γὰρ τις . . . τρέπηται . . . ἐπιλάβοιτο, ἀγνοήσοι δὲ . . . ἐπατρέχοι δὲ cet.

ubi al. editor legi iubet: ὡςπερ γὰρ εἴ τις cet. quae emendatio comparato nostro loco commendatur. De enallage modorum vid. *Malthias*. Gramm. Gr. Ampl. §. 528. annot. 1.

P. 366 (197). οὕτως ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν] Minus nota est ista, quae paulo post recurrit, discrepantia lectionis in loco ap. *Io. Ev.* I. 2. οὕτως ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν.

P. 378 (203). Ἐπὶ τούτων . . . αὐτοῦ] Haec per se interposita, neque τελεία, sed μέση a prioribus dirimenda sunt, ita ut proxima: ἀλλὰ οὐκ ἐν τῷ παρεπινοεῖν cet. ad praegressa p. 376 (203) ἀλλὰ ἐν τῷ . . . προσεπεξεργάζεσθαι cet. referantur.

P. 384 (207). ἐτέραν ἀφρεσιν εἰςζηγήσατο ἐχομένην τῆς προτέραι] Vulgo ἐχομένης: ἐχομένην *Oehlerus* de *Psavii* coniectura, recte, siquidem ἔχουσαι τις est *congruere cum aliqua re*. *Epiphani.* T. II. p. 674 (776) οὕτε προκοπῆς ἔχεται τὸ θεῖον. *Vid. Videsis mea ad Io. Glyc. De V. S. R.* p. 60. sq.

P. 386 (208). τῷ ἰδίου χωρηγῶ ἰοῦ] Τῷ ante ἰοῦ recte deletum; neque est, quod de τοῦ reponendo cogites. Nam praecedens ἰδίου articulum non admittit. Scribendum vero χωρηγῶ pro vulg. χωρηγῶ. Sic χορηγός, quod recte scribitur T. II. p. 352 (593), χορηγία, χορηγεῖν et composita in χωρηγός, χωρηγία et χωρηγεῖν cet. depravata persaepe reperiantur. Velut T. I. p. 314 (168) ἐπιχωρηγεῖναι primum in ἐπιχωρηγεῖναι, deinde in ἐπιχωρηγεῖναι abiit, quod habet cod. Ven., et τὸν ἐπιχωρηγὸν τῆς ἐπιδόσεως male vulgatur T. III. p. 248 (946), tametsi p. 250 (947) voces χορηγός et χορηγία recte scribantur. *Vid. Animadv. in S. Basil. I.* p. 168. et quae ad *Eliam Cret.* col. 822 (9). 853 (2) annotavi. De vocibus illis, translate et plerumque in meliorem partem usurpatis, vide *Creuzer. in Theol. Stud. u. Kritik.* a. 1832. p. 86. sq. meque *Animadv. in S. Basil. I. c.* et annot. ad *Eliam Cret.* col. 822 (9). Adde *Meletium* in homilia ap. *Epiphani.* T. III. p. 126 (877) διὰ τῆς . . . ἐπιχωρηγίας τοῦ πνεύματος. *Epiphanium* locis cit. et T. III. p. 262 (954) μὴ δυνάμενος ἐπιχωρηγεῖν τῷ βουλήματι.

P. 392 (211). σὺν τῷ αὐτοῦ πατρί τε καὶ πρωτοστάτῃ τῆς αἰρέσεως Καρποκράτει] Magnopere fallor, aut loco vulgati πρωτοστάτη reponendum προστάτη. *Epiphani.* T. III. p. 68 (845) τῆς Ἡμιαρειῶν ταύτης τῆς (τῆς delete) αἰρέσεως προστάται. *Videsis mea ad Eliam Cret.* col. 834 (8). Πρωτοστάτης, quod militare est vocabulum (vid. *Goeller. ad Thucyd.* VIII. 89.), nonnunquam pro προστάτης perperam positum reperitur, velut apud *Thucyd.* I. c., ubi *Goellerus* formulae ὁ προστάτης τοῦ δήμου, ab ipso ad *Thucyd.* I. 56. illustratae, immemor fuit. Verissima est *Leunclavii* emendatio, qui apud *Eliam Cret.* Comment. in *Gregor. Naz.* Cod. Basil. fol. 238. r. προστάτης pro πρωτοστάτης in istis rescripit: (ὁ διάβολος) πρωτοστάτης τε τῆς περιγείου τάξεως καὶ τῆς γῆς τὴν φυλακὴν ἐγγεμισθεὶς παρὰ Θεοῦ. Neque tamen πρωτοστάτης nunquam translate usurpatur. *Conf. Act. Apost. XXIV. 6.* πρωτοστάτην . . . τῆς τῶν Ναζωραίων αἰρέσεως. et vid. *Schleusner. Lexic. in Nov. Test.* T. II. p. 785.

P. 392 (211). ἐκ . . . τοῦ Πλάτωνος Πολιτικῶν πρόφασιν λαβών] Scribendum puto: ἐκ . . . τῶν Πλάτωνος Πολιτικῶν. De plurali Πολιτικῶν vid. *Schneider. ad Civitat. T. I.* p. 1. sq. Quid autem inter *Carpocratem* interest et *Platonem*, qui coniuges communes esse voluit, pulcre vidit *Clemens Alex.* *Strom.* III. 3. p. 514. sq. ed. Potter. *Platonis* sententiam Noster ter inculcat, T. I. p. 20. T. III. p. 500 (1088) et *Anaceph.* p. 546 (182) ubi pro vulg.

ἀλλ' αὐτοὺς ἔδλοντας αἱ *Oelmerus recte* ἀλλὰ τοὺς β., sicut vulgatar T. I. p. 20. T. III. p. 500 (1088).

P. 392 (211). τὴν ἐπὶ λογιισμόν τῶν ἐπιτηθειῶν ἀσχολίαν δεδιότας.] Nollem τὸν ἐπαλογισμόν in τὴν ἐπὶ λογιισμόν commutatam; scribendum saltem erat: τὴν περὶ τὸν λογιισμόν τῶν ἐπιτηθειῶν ἀσχολίαν δεδιότας. Recte vero *Petavius* locum corrigendum censuit ex *Clem. Alex.* Strom. III. 1. p. 509. ed. Potter. τὸν ἐπαλογισμόν τοῦτον λαμβάνουσιν, τὴν περὶ τὸν πορισμόν τῶν ἐπιτηθειῶν ἀσχολίαν δεδιότας. Scilicet librarius oscitans, gemina terminatione -ισμόν deceptus, a voce ἐπαλογισμόν ad alteram πορισμόν aberravit, in medio posita neglectit.

P. 398 (215). ἐννοουμένην ἀεὶ τὸ τί προβαλέσθαι] Scribendum: τὸ τί προβαλέσθαι, quum structura verborum interrogationi repugnet.

P. 400 (216). Τὸν διὰ Μωϋσέως τεθέντα γόμον .. ὅτι μὴ πολλοὶ προκατελάβοντο cet.] Duplici mendo haec verba laborant; rescribendum: ὅτι μὲν πολλοὶ προκατεβάλλοντο —. Ratiocinatio, hoc loco inchoata, longioribus ambagibus adstruitur et p. 402 (217) ita absolvitur: Οὗτοι μὲν οὖν ὡς δεημαρτήκασι τῆς ἀληθείας δῆλόν σοι ἔστιν ἐκ τῶν εἰρημῶν. Deinde *Ptolemaeus* ita pergito: Πεκόνθασι δὲ τοῦτο ἰδίως ἐκάτερος αὐτῶν cet. De verbo προκατεβάλλοντο pro προκατελάβοντο reponendo dubitare nos non sinunt, quae apud *Ptolemaeum* insequuntur: μήτε τὸν ἑμελίον αὐτὸν ἐγνωκότες —. Προκατεβάλλεσθαι proprie dicitur, qui fundamentum praestruit, translate, qui rem fundamenti loco praestruit. Vid. *Fronto Ducasius* ad *Io. Chrysost.* Homil. ed. Paris. 1609. Not. p. 42. a. (ad p. 185. D.)

P. 410 (221). Οὗτος δὲ δημιουργὸς καὶ ποιητῆς τοῦδε τοῦ παντός ἐστι κόσμου] Scribendum erat: παντός τοῦδε τοῦ κόσμου. Sed κόσμον delendum, quippe interpretamentum verborum τοῦδε τοῦ παντός. Conf. *Plato Tim.* p. 28. C. τὸν .. ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντός. *Irenae.* ap. *Ephraim.* p. 376 (202) ἄλλον ἑδὸν παρεπινοεῖν παρὰ τὸν δημιουργὸν καὶ ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντός et p. 468 (252) ἄλλον καταγγέλλοντα πατέρα παρὰ τὸν ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντός.

P. 410 (222). ὑλικὸς γὰρ οὗτος καὶ πολυσχεδῆς.] Verissima est emendatio *Grabii*, qui πολυσχιδῆς pro vulg. πολυσχεδῆς scribi iussit. De voce πολυσχιδῆς, fere semper in πολυσχεδῆς depravata, monui ad *Eliam Cret.* col. 812 (8). Vitiatæ vocis hæc exempla adiicio: *Ephraim.* T. III. p. 482 (1078) τὰ .. πολυειδῆ καὶ πολύτροπα καὶ πολυσχεδῆ (leg. πολυσχιδῆ) ... διδάγματα. *Theodoret.* Hist. Eccl. IV. 29. τοὺς τε πολυσχεδεῖς (leg. πολυσχιδεῖς) τῶν Ἑλλήνων δεήλεγεε πλάτους. Rarior forma πολύσχιδος exstat apud *Ephraim.* T. II. p. 730 (807) τὴν Ὑδραν, τὴν ἑπτακέφαλον καὶ πολύσχιδον.

P. 410 sq. (222). φῶς αὐτὸ δὲν, ἀπλοῦν τε καὶ μονοειδέες.] Αὐτὸ δὲν ex codd. Venet. et Vatic. loco vulgati αὐτὸν receptum nollem. Tu vide *Cresc.* ad *Procl.* Instit. Theol. Plat. p. 190 (4). Qui apud *Euseb.* Laud. Constant. cap. XII. αὐτὸ ἀγαθὸν quam αὐτοαγαθὸν scribi malebat *Valesius*, apud eundem cap. XIV. αὐτοζῶη et αὐτοφῶς pro vulgatis αὐτὸ ζῶη et αὐτὸ φῶς scribendum esse censuit, idque fecit *Heimichen.* p. 480. qui c. XII. p. 462 l. c. scripturam ὑφ' ἑν recte tuitus est, quamquam αὐτοάγαθον et αὐτόφως scribere eum oportebat. De vocabulis, cum αὐτός more Platoniorum compositis, monui ad *Eliam Cret.* col. 814 (10). sq. 873 (5). Ex *Ephraimio* conf. T. II. p. 716 (799) τὸ αὐτοδεδοξασμένον καὶ αὐτοτέλειον. T. III. p. 56 (838) εἰ οὐσίας ἐστὶν εἰκῶν, οὐ δύναται αὐτοουσία εἶναι· καὶ εἰ βουλής ἐστὶν εἰκῶν, οὐκ ἐστὶν

αὐτοβουλὴ εἶναι δύναται. quae sunt *Marcelli Anagramm.* *Acacius* contra eundem voces αὐτοδύναμις, αὐτοδόξα, αὐτοβουλὴ, αὐτοούσιον et αὐτοουσία cumulat ap. *Epiph.* T. III. p. 58 (840). 60 (840. 841. ubi αὐτοδοξίαν pro αὐτοδόξαν male vulgo scribitur). 62 (841). Voce αὐτοουσία etiam *Aëtius* utitur ap. *Epiph.* T. III. p. 214 (927), ubi ante Oehlerum male legebatur αὐτο οὐσία, et p. 268 (958). Accedant ex *Epiphania* αὐτόθεος T. III. p. 238 (939); αὐτοάγαθος (quod p. 274, 961. αὐτοαγαθός male scribitur), αὐτοαγαθότης, αὐτοουσία, αὐτοδόξα, αὐτοαρετή, αὐτοαἷμα, αὐτοὑμνηγορία p. 270 (959); αὐτοαόργητος, αὐτοαγέννητος p. 274 (961); αὐτοασθήσις et αὐτοδῶλημα p. 278 (963); αὐτοσύνσεις et αὐτοσφία p. 386 (1024); αὐτόνους et αὐτόφως p. 396 (1029) ubi supra allata αὐτοτέλειος, αὐτόθεος et αὐτοδύναμις recurring.

P. 484 (234). ἄτε ὑπὸ κενοῦ τεθερμαμμένη πνεύματος] *Τεθερμαμμένη* ed. Basil., *τεθερμασμένη* Petav. Tu cum scriptura codicis Vatic. *τεθερμαμμένη* confer p. 70 (26) *μεμιαμμένοι*, quae est scriptura editionis Bas., a Petavio in *μεμιασμένοι* temere mutata. p. 174 (85) τοῖς *μεμιαμμένοις*. p. 536 (292) et T. II. p. 530 (895) *ἐξηραμμένοις*. p. 560 (713) *κατωκαμμένοις*. p. 574 (720) *κεραμμένοι*. Vid. *Bullmann*. Gramm. Gr. Ampl. §. 101. annot. 14. et conf. annot. in T. II. p. 660 (768).

P. 436 (236). Ὡ πάρεδρε θεοῦ καὶ μυστικῆς πρὸ αἰῶνος Σιγῆς, ἣν τὰ μεγέθη διαπαντὸς βλέποντα τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς ὀδηγῶ σοι καὶ προσαγωγεῖ χρώμενα ἀνασπῶσιν ἄνω τὰς αὐτῶν μορφάς, ἃς ἡ μεγαλότολμος ἐκαίην φαντασιάζοισα διὰ τὸ ἀγαθὸν τοῦ προπάτορος προεβάλετο ἡμᾶς τὰς εἰκόνας, τότε ἐνδύμιον τῶν ἄνω ὡς ἐνύπνιον ἔχουσα, ἰδοὺ ὁ κριτῆς ἐγγύς cet.] *Locus multifariam corruptus* est. Ac primum quidem legendum: Ὡ πάρεδρε θεοῦ καὶ μυστικῆ, προαιώνιε Σιγῆ. Quae enim hoc loco compellatur μήτηρ, est Σιγῆ, quae θεοῦ, id est *Βυζοῦ*, πάρεδρος recte nuncupatur. Conf. *Irenaei*. contra *Valentinianos* ap. *Epiph.* p. 326 (175) τῇ συνπαρχούσῃ ἐαυτῷ Σιγῆ. *Epiph.* contra *Secundianos* p. 396 (214) Σιγῆν δὲ πάλιν ἄλλοι συνευνέτιν αὐτῷ προσάπτουσιν. Similiter Graeci Δίχην *Iovis* πάρεδρον *fixerunt*. Vid. *Schol.* ad *Dissert.* Plat. p. 103. Μυστικῆ hoc loco Σιγῆ audit, quae p. 442 (239) *σιωπωμένη* vocatur. Conf. annot. ad p. 308 (165). Deinde pro vulgato πρὸ αἰῶνος *Vet. Irenaei* *Interpr.*: *pro aeonon*, cod. Paris. *προαιώνιος*, quae scriptura, licet mendosa, tamen ad genuinam *προαιώνιος* propius accedit. Vocem *προαιώνιος* habes in expositione fidei *Marcelli* ap. *Epiph.* T. III. p. 66 (843). Porro in verbis: ἣν τὰ μεγέθη διαπαντὸς βλέποντα τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς, postrema: τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς, delenda sunt; nam structuram turbant et videntur a sciolo temere illata esse ex *Matth.* XVIII. 10. ὁ ἄγγελος αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντὸς βλέπει τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. quibus verbis, ab *Irenaeo* p. 440 (237) ad partes vocatis, *Marcosii* ita abusi sunt, ut Deo Σιγῆν, angelis μεγέθη, id est *potestates divinas* (vid. annot. ad p. 314, 168), substituerent. Denique illa: τότε ἐνδύμιον τῶν ἄνω ὡς ἐνύπνιον ἔχουσα, sic sunt refingenda: (ἡμᾶς τὰς εἰκόνας) τό γε ἐνδύμιον τῶν ἄνω ὡς ἐνύπνιον ἔχουσα. Nam εἰκόνας, id est animae, simulacrorum instar a Σιγῆ effictae, rerum coelestium aliquam saltem cogitationem velut omnium animo concipere (id quod in Σιγῆν minime cadit) recte dicuntur. De imperfecta rerum divinarum cognitione *Plato* et *Platonici* similiter loquuntur.

P. 436 (236). αὐτοὺς εἰς τὸν νυμφῶνα εἰσήγαγε καὶ ἐπέδωκε τοῖς ἑαυτῶν νυμφοῖς.] Haec detorta ex *Matth.* XXI. 11. sqq.

Vid. quae ad Nicol. Cabasil. περί τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς in *Theol. Stud. u. Kritik.* a. 1843. p. 732 (12) annotavi.

P. 444 (239). ἀποβόλας . . τῶν τριῶν δυνάμεων εἰκονικᾶς] Post paulo: τῶν . . ὑπερῶν τὴν ἀπόβολαν. et p. 462 (249) τῇ καταπεμπούσῃ τὴν ἀπόβολαν δυνάμει. sicuti Vet. Interpr. *Irenaei* pro vulg. δύναμιν legit. Ecce tibi rerum divinarum ἀποβόλας, *Platoniceis* decantatas. Verbi causa conf. *Procl. Comment.* in *Alcib. I.* p. 69. 71. ed. Creuzer.

P. 444 (240). ὧν στοιχείων εἰκόνες εἰκόνων τὰ παρ' ἡμῖν διπλαῖα γράμματα ὑπάρχειν] Ut εἰκόνας pro εἰκόνες rescribatur, stru-ctura flagitat, quae gemina est illis ap. *Plat. Phaed.* p. 110. B. ὧν καὶ τὰ ἐνθάδε εἶναι χρώματα ὡς περ δείγματα. et p. 110. D. ὧν καὶ τὰ ἐνθάδε λεῖδιδα εἶναι ταῦτα τὰ ἀγαπώμενα μέρη.

P. 452 (243) δυνάμεις . . ἀποβύεσαι] Sermo est de divinis potestatihus sive mentibus (vid. annot. ad p. 18, 14.), quae ad haec ceteriora defluerunt. Similiter, id est Platonicè, *Synesius* loquitur *Hymn. I.* 69. sq. (παίδων) ἀπὸ κέντρου τε θορόντων, | περί κέντρον τε βύεντων. Ἀποβύεω posterioris aetatis scriptoribus Platonicis usitatum est in declaranda animarum πετροβύνησει. *Origenes De Princip. I.* 8. 4. p. 76. a. A. ed. Ruac. ἡ ψυχὴ ἀποβύουσα τοῦ καλοῦ καὶ τῇ κακίᾳ προσκλιναμένη —. Vid. *Animadv.* in *S. Basil. I.* p. 158. sq. ubi Lat. *defluere* comparavi.

P. 452 (244). τοῦ δὲ Ἄνθρώπου τὴν δύναμιν τοῦ Ὑψίστου] Haec verba, quippe ex praegressis suspensa, nonnisi ὑποστιγμῇ ab illis separanda sunt. Μέση autem praefigenda proximis: τὸν δὲ τῆς Ἐκκλησίας τόπον ἢ Πάρθεος ἐπέδειξεν. ubi loco vulgati ἐπέδειξεν repono ἐπέχειν. Ἐδειξεν codd. Rhedig. et Paris., quae scriptura ad genuinam propius accedit. Formula τόπον τινὸς ἐπέχειν, quae ap. *Iustin. Mart. De Resurrect. §. 7.* bis exstat, respondet praegressae: τόπον τινὸς ἀνατεκληρωμένα. Geminae sunt locutiones λόγον vel τύπον τινὸς ἐπέχειν. Vid. *Animadv.* in *S. Basil. I.* p. 54. 185. Posterior exstat in Aethianis ap. *Ephraem. T. III.* p. 212 (926) τοῦ ἀνομοίου μέρους ἐπὶ θεοῦ βλασφημίας τύπον . . ἐπέχοντος. p. 250 (948). 252 (948. 949). Neque multum differunt τρόπον — τάξιν τινὸς ἐπέχειν (vid. *Lobeck. ad Phrynich.* p. 386), quorum posterius exstat *T. III.* p. 244 (944).

P. 460 (248). Καθ' ἅπερ οἱ εἰς φρενίτιδα διάθεσιν ἐμπέ-σόντες cet.] Haec verba ab insequentibus: ὁμοίως δὲ cet., quibus apodosis continetur, nonnisi μέση στιγμῇ dirimenda sunt.

P. 462 (249) — 464 (250). Πρὸς δὲ τούτοις θελήσαντά φασὶ τὸν δημιουργὸν τῆς ἄνω οὐδοῆδος τὸ ἀπέραντον καὶ αἰώ-νιον καὶ ἀόριστον καὶ ἀχρονον μιμήσασθαι, καὶ μὴ θυνη-θέντα τὸ μόνιμον αὐτῆς καὶ αἰδῖον ἐκτυπῶσαι διὰ τὸ καρ-πὸν εἶναι ὑστερημάτος, εἰς χρόνους καὶ καιροῦς ἀριθμοῦς τε πολυτεῖς τὸ αἰώνιον αὐτῆς κατατεθεῖσθαι, οἰόμενον ἐν τῷ πλήθει τῶν χρόνων μιμήσασθαι αὐτῆς τὸ ἀπέραν-τον.] Tempus imaginem aeternitatis esse, *Marcosii, Platone* auctore, docuerunt. Vid. *Tim.* p. 37. D. ibique *Stallbaum.* p. 159. Adde *Plutarch. De Def. Orac.* cap. 22. Eodem illud pertinet, quod ap. *Herm. Trismeg.* ed. Turneb. p. 52. 57. hi rerum gradus ponuntur: θεός, αἰών, κόσμος, χρόνος.

P. 466 (251). ἀρσενόμηλον ἄνθρωπον] *Marcosius*, hominem ἀνδρο-γονον antiquitus fuisse docentibus, fortasse observatum est *Platonis* figmentum *Symp.* p. 189. E.

P. 470 (253). εὐσυνένταξ] Ita edd. Basil. et Petav.; sed scribendum εὐ συνέντας. In usu quidem est εὐσύνετος: sed inauditum est verbum εὐσυνένται. Sic εὐφρονούντων T. II. p. 686 (782) melius scribetur εὐ φρονούντων, quum εὐφρων fere sit *Marias*, non *prudens*. Idem mendam in *Didymo Alex.* correxi Animadv. in S. Basil. p. 78. Vid. *Krabinger*. ad *Gregor. Nys.* De Precat. p. 144. Εὐπράσσειν, quod *Lobeck*. Parerg. ad *Phrymich.* p. 628. respuit, corrigendum ap. *Ignat.* Epist. ad Smyrn. 11. Vid. *Sylburg.* Not. in *Clement.* p. 455. 553. Contra recte habet εὐνοεῖν, *miti ingenio esse*, ab εὐνοος formatum, ap. *Epiph.* T. II. p. 170 (491). Εὐκαθεῖν in εὐ παθεῖν male divisum ap. *Plotin.* p. 454. B. ed. *Creuzer.* notavi Basil. *Plotiniz.* p. 34. Videsis etiam *Supplem. Annal. Philol. Vol. X. Fasc. II. p. 170.*

P. 474. sq. (256). Τὸ γὰρ μύρον τοῦτο τύπον τῆς ὑπὲρ τὰ ὄλα εὐωδίας εἶναι λέγουσιν.] De officio μύρου rectae fidei scriptores mystici similiter loquuntur. Vid. quae annotavi ad *Nicol. Cabasil.* περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, in *Theol. Stud. u. Kritik.* a. 1843. p. 731. sq.

P. 478 (258). ἑτερα πάλιν παρὰ τοῦτους ἐνοχλεῖν τῷ κόσμῳ κέντρων δ(ικην ἐπενόησε] Παρὰ τοῦτους optime rescriptum pro vulgato παρὰ τούτοις: ἑτέρᾳ tamen pro ἑτερα scribi nolim. Tu conf. p. 480 (262) ἑτερα παρὰ τοῦτους τομησας. p. 486 (263) ἑτερα ὑπεισφέρων παρὰ τὴν τῶν διδασκάλων αὐτοῦ μεταποσιν. p. 490 (264) ἑκαστος αὐτῶν ἑτερα παρὰ τὸν ἑτερον νομοῖται. al. Si quid praeterea nostro loco immutandum, ἐνοχλεῖν pro ἐνοχλεῖν scribi malim.

P. 484 (261). τοῖς τὰ . . . πολύφημα ἐπινοοῦσιν] *Palaemphus Petavius* docte coniecit. Conf. *Method.* ap. *Epiph.* T. II. p. 832 (581) ἐπινοήσεις . . . ἀναπλοούσας ἄνω καὶ κάτω καὶ ὀμιλούσας παλιμφημα. Sed πολύφημα, opinor, idem valet, quod in praegressis πολύκομμα.

P. 486 (263). τὴν δευτέραν μητέρα τὴν ἐν λήθῃ γενομένην] Hisce de Achamotha dictis respicitur Platonica sententia de oblivione rerum coelestium, quam animae in terram delapsae patientur. Vide *Phaedr.* p. 248. C. ibique *Ast.* Annot. p. 424. Adde *Procl. Hymn. II. 6. III. 6. Symes. Hymn. I. 96. III. 659.* qui *Δηΐης* apud inferos flumen in hanc sententiam interpretati sunt

P. 488 (264). φασίν] Φησὶν in φασὶν commutatum nollem, quamquam ἐγκαλεῦσονται praecedat. Adsolet enim Noster in enarrandis haereticorum placitis φησὶν et φασὶν promiscue ponere. Conf. v. c. p. 500. sq. (271) φασὶ γὰρ καὶ οὗται — —, φησὶν, — —, οὗτός φησιν. T. III. p. 24 (321) Εἴ γε — δεικνύουσι — φάσκοντες —, φησι, —. Τινὲς δὲ — ἐρίζονται —, φησι, —. p. 388 (1025) Φέρουσι —, φησι, —, φασὶν, —. Quocirca, libris in vitis, non magis quam nostro loco quidquam mutandum p. 94 (89). 104 (46). 162 (78). 164 (80). 502 (272). 512 (278). 522 (284). 540 (295). T. II. p. 152 (481). 314 (572). al.; imo vero φησι ex libris mss. pro vulg. φασὶ recipiendum T. II. p. 608 (738). 642 (757. bis). al., id quod cl. editor nonnullis locis fecit, ut T. II. p. 666 (770). 686 (782). al. Vide *Casaubon.* Exercit. ad *Annal. Eccl. Baron.* II. p. 136, a. *Boissonad.* ad *Anecdot. Gr. T. IV. p. 386.* meque *Animadv.* in S. Basil. I. p. 8. et *Symbol.* in *Epiph.* T. I. p. 94 (89).

P. 490 (265). πὸς τὸν δὲ θεμιουργὸς . . . τῆ ὕλη μαλλον εἰς ἐλ-λησεν ἐγκαταθεῖσαι τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν;] Conf. illa in proximis: πότερον μισῶν τὴν ψυχὴν κατέδησεν αὐτὴν τῇ ὕλῃ —; In eadem re *Plato* verba ἐνδεῖν et συνδεῖν usurpat *Tim.* p. 43. A. 73. B. unde scriptores Platonici Deum

τὸν συνδήσαντα nuncupant. Vid. *Annal. Philolog. et Paedag. Supplem. T. XI. Fasc. III. p. 362 (1).*

P. 492 (265). Ἐνεπάγην εἰς ὕλην βυθοῦ] *Epiphanius* suo in codice ὕλην pro ἁλὶ mendose scriptum reperisse, *Petavius* scite monuit. Potuit autem ἁλὶ eo facilius in ὕλην commutari, quod alias ὕλη reapse ἁλὺς vocatur. Vid. annot. in *Eliam Cret.* col. 761 (3).

P. 500 (270). Ταύτην γὰρ φασὶ τὴν Προϋνεικὸν κατεληλυθέναι εἰς τὰ ὕδατα καὶ μιχθῆναι αὐτοῖς καὶ μὴ δεδυνῆσθαι εἰς τὰ ἄνω χωρεῖν διὰ τὸ μεμίχθαι τῷ βάρει τῆς ὕλης, ἐπιμεμίχθαι δὲ αὐτὴν τοῖς ὕδασι καὶ τῇ ὕλῃ καὶ μηκέτι δυνηθῆναι ἀναχωρεῖν.] Horum verborum postrema: ἐπιμεμίχθαι — ἀναχωρεῖν, censeo esse delenda, quippe quibus praegressa putide repentantur. Quod autem ὕδατα et ὕλη apud *Ophitias* idem valent, in hac re illi Platonice secuti sunt loquendi usum. Vid. *Basil. Plotiniz.* p. 20. sq. Ex *Platonica* de ὕλῃ doctrina item hausta sunt, quae p. 500 (271) exstant: πρὸς τὴν ὑποστάζμην τῆς ὕλης. Vid. *Plat. Phaed.* p. 109. B. ibique *Wyttenbach.* Annot. p. 290. sq. ed. Lips. praeterea *Krabinger.* ad *Gregor. Nyss.* De *Precat.* p. 158. Adde *Herm. Trismeg.* ed. *Turneb.* p. 54. In eodem argumento τρύξι, τρυγία et τρυγῶδης usurpari solent. Vid. *Valentin.* in *Grabi* Spicil. PP. T. II. p. 57. *Iulian.* Orat. V. p. 170. D. *Gregor. Nyss.* De *Precat.* ed. *Krabing.* p. 76, 20. *Synes.* Hymn. III. 322. Quid? quod etiam illa apud Nostrum sunt *Platonica*: διὰ τὸ μεμίχθαι τῷ βάρει τῆς ὕλης. et quae post paulo sequuntur: διὰ τὸ βαρεῖσθαι ἐκ τῆς ὕλης ἣς προσέλαβε. Corpori enim et rebus corporeis vim animas praegravantem inesse *Plato* vult, *Phaedr.* p. 247. B. (ubi vid. *Asi.* Annot. p. 419) 248. C. *Phaed.* p. 81. C. Cuius sententiae plurima vestigia etiam apud Patres *Eccl.* reperiuntur. Verbi causa conf. *Epiphani.* T. III. p. 384 (1022) ὄγκου καὶ βάρους τῆς σαρκὸς ἐπαρχούσης, οὐ βάρει συνέχεται. p. 384 (1023) οὐκ ἀπὸ τοῦ ὄγκου πιεζόμενος.

P. 500 (271). ἀνακύπτει] Ita edd. *Basil.* et *Petav.*, quae forma notanda, non corrigenda est. Vid. *Lobeck.* ad *Phrynich.* p. 318. Alias in hoc argumento ἀνακύπτειν *Platonice* usurpatur. Vid. *Animadv.* in *S. Basil.* I. p. 77.

P. 500 (271). Καὶ τότε, φησὶν, ἔστη δ' ἄνθρωπος ἐπὶ τοὺς πόδας καὶ ὑπερβέβηκε τῇ διανοίᾳ τοὺς ὀκτώ οὐρανοῦς] Id quod in homine divinum insit, erectae eius staturae causam esse, *Plato* docet *Tim.* p. 90. A. B. Qua de maiestate corporis humani vid. *Stallbaum.* ad *Tim.* p. 860. meque annot. ad *Eliam Cret.* col. 787 (1). Illa: ὑπερβέβηκε τῇ διανοίᾳ τοὺς ὀκτώ οὐρανοῦς, significant mentis pernicitatem in perscrutandis rebus coelestibus. Quo de argumento, veteribus scriptoribus celebrato, conf. *Plato Theaet.* p. 174. E. *Aristot.* De *Mundo* cap. 1. §. 2. *Cic.* *Tusc.* V. 39. *Horat.* *Od.* I. 28, 5. *Epist.* I. 12, 13. *Maxim. Tyr.* *Dissert.* XXII. 6. XXXVIII. 3. *Theod.* Orat. XXIV. p. 307. D. *Herm. Trismeg.* ap. *Stob.* *Eclog. Lib.* I. cap. 50. or 8. *Basil. M.* *Homil.* I. De *Struct. Hom.* cap. 18. p. 828. F. *Orp.* ed. *Garn.* T. I. *Theodoret.* De *Provid.* Orat. V. p. 553. ed. *Schulz.* et quos *Gataker.* ad *M. Anton.* XI. 1 laudavit. — Mox pessime vulgo εἰδέαν pro ἰδέαν.

P. 504 (273). ἀλττεύοντες] Hoc nollem receptum loco vulgati ἀληθεύοντες. *Epiphanius* enim *Ophitias*, quum rerum divinarum ignorantiam pro scientia habeant, in eo veraces esse concedit, quod scientiae nomine errorem suum et ignorantiam declarent.

P. 508 (275). πῶς ἂν ἔχωμεν ... μεμήσασθαι ...] "Ἐχομεν describendum pro ἔχωμεν, quod habent edd. Basil. et Petav.

P. 510 (276). Καὶ ἄλλα τινὰ συγγράμματα ὡσαύτως πλάττονται κατὰ τῆς Ὑστέρας, ἣν Ὑστέραν τὸν ποιητὴν τοῦ παντὸς τοῦτου τοῦ κύτους, οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, καλοῦσι.] De priore τοῦ delendo monui annot. ad p. 20. ubi vocem κύτος, ad mundum translata, illustravi. Ὑστέραν Petavius in versione Latina *Uterum* interpretatur. Malim *matricem*, quema'dmodum alii materiam quasi *matricem* quandam omnium rerum esse voluerunt. Vid. *Fabric.* ad *Philastr.* De Haeres. cap. 95. Fortasse tamen *Orphicas* τὴν Ὑστέραν intellexerunt τὴν ὑστέραν δύναμιν, quae ἡ ἀσθενεστέρη δύναμις supra vocatur. Certe alii τὸ ὑστέρισμα et τὴν ὑστέραν δύναμιν in eadem re usurparunt. Vid. annot. ad p. 128 (58).

P. 513 (277). καὶ ἀκηχοῦνται ἄβρήτα ῥήματα] Quae verba Apostolus II Corinth. 12. 4. de mysteriis divinis sibi audita commemorat, isti spurcitarum magistri interpretati sunt tanquam prolata de praepostera ac nefanda Veneris. Hanc enim Graeci ἄβρήτα vocare solent. Vid. *Courier.* ad *Laetan.* Asin. p. 270. Est etiam, ubi vox ἀπόβρητος in eadem re ponitur. *Philostr.* Vit. Apollon. V. p. 198. ed. Olear. τὰς ἐπιβρήτους (leg. ἀποβρήτους) ἠδονὰς ἐξ ἀπάσης οἰκίας ἐκλέγοντος τοῦ Νέρωνος. Ex illo, quem dixi, usu vocis ἄβρήτου facinus nefandae Veneris ἄβρητοποιὰ nuncupatur, et qui illud perpetrat, ἀβρητοποιεῖν dicantur. Sic Noster paulo antea *συναγμάτων ... ἀβρητουργίας ἔμπλεων* libellam vocat, qui plenus est praceptorum de flagitiis eiusmodi. Idem de *Origienianis* T. II. p. 6 (398) ἀβρητοποιούντες καὶ τὰ ἑαυτῶν σώματα φθορᾷ παραδιδόντες. quae in *Anaceph.* T. III. p. 570 (146) totidem verbis scripta exstant. Vid. *Meric. Casaubon.* ad *Diog. Laert.* p. 3, b. ed. Londin. et *Interpretes Theophrasti* ad *Autoly.* III. 3. p. 275. sq. ed. Wolf.

P. 538 (293). Ὁ γὰρ συνετὸς ἄνθρωπος οὐδαμῶθεν ζημιούται, ἀλλ' ἢ πανταχόθεν κερδαίνει.] 'Ἄλλα pro ἄλλ' ἢ repono; nam oppositionem, non exceptionem sententia flagitat.

P. 554 (302). ἐξεοῦται τῆς ἐκκλησίας] Soloecum est ἐξεοῦται, quod habent edd. Basil. et Petav.; neque tamen quidquam mutandum. Scilicet *Graeculi*, decepti ἐξωδεῖν verbi aoristo act. ἔωσα et perfecto pass. ἔωσμα — ἔωσθαι (cf. ἐξεώσθαι T. II. p. 114, 459. T. III. p. 564, 143), monstrum verbi ἐξεοῦν commentum sunt. Soloeca forma ἐξεοῦται recurrit T. II. p. 574 (720). Eiusdem farinae sunt ἐξεοί, pro ἐξωδεῖ, T. II. p. 574 (720). 592 (729); ἐξεοῦσι, pro ἐξωδοῦσι, T. III. p. 10 (812). 134 (822); ἐξεώσαι, pro ἐξώσαι, T. II. p. 586 (726); ἐξεώσθη, pro ἐξεώσθη, T. II. p. 586 (726). T. III. p. 12 (814).

P. 692 (380). παρὰ θεῶ τῶ ὄντως] *Expectaveris*: παρὰ τῶ ὄντως θεῶ. Conf. T. II. p. 64 (432) ἀπὸ τῆς ὄντως αὐτοῦ γαμητῆς πρώτης. T. III. p. 88 (856) ἐπὶ τὴν ... ἐξ αὐτοῦ ἀπαθῶς γνησιότητα. p. 342 (1000) ἐκ τῆς τέλει σιωπῆς. Sed scribendum: παρὰ θεῶ τῶ ὄντως ὄντι. Conf. p. 148 (70) τὸν ὄντως ὄντα θεόν. T. III. p. 406 (1035) θεόν ... τὸν μὲν ὄντως ὄντα ἀρνούμενοι.

P. 706 (388). διαμφές] *Nihili* vox exstat in edd. Basil. et Petav.; tu scribe: *διαμφίς*.

P. 710 (391). αἰῶνάς τινας κατὰ τοὺς μύθους Οὐαλεντινου καὶ ἀρχάς τινας καὶ προβολὰς καὶ αὐτὸς εἰς ἐρηγήσατο.] Vid. *Fabric.* ad haec *Philastri* de *Tatiano* verba De Haeres. cap. 48: *dicens ase-*

nas quosdam de coelo fuisse protatos. De aeonibus ad p. 308 (164), de προβο-
λαῖς ad p. 146 (69) dixi.

P. 714. sq. (394). Ἐξελεῖν γὰρ ἐκ τοῦ παραδει(σου cet.) Conf.
Nonn. Paraphr. Evang. Ioann. cap. XIX. vers. 93. 94. et Nans. Not. p. 212.
Hanc fabulam, quae explicando Calvariae nomini a sciolo excogitata est, poste-
rioris aetatis scriptores varie exornarunt, in his auctor descriptionis Hierosoly-
morum, quae, veteri lingua francogallica conscripta, inter codices manu scri-
ptos Bibliothecae Bernensis exstat. Cuius rei notitiam debeo *Conr. Hoffmanno*,
Monacensi, viro clarissimo mihique amicissimo.

Ceterum haud ab re fuerit hoc loco lectores monere, mihi has Symbolas
elaboranti *Oehlerii* Addenda et Corrigenda, id est pleniorum codicis Veneti
collationem, nonnisi usque ad p. 608. = Tom. I. p. 256, lin. 23. (p. 184.
Pet.) ad manum fuisse.

Tom. II. p. 18 (406). Ἰδοῦ, ἄνθρωπος ὡσεὶ λύρα, καὶ ὡς ἔπαμαι ὡσεὶ πλῆκτρον.] Speciosa est emendatio *Gatakeri*, qui ἄπτομαι loco vulgati ἔπαμαι reponi iussit. *Plat. Leg. VIII. p. 809. E. λύρας . . ἄψασθαι.* Idem *Gatakerus* post paulo, p. 19 (406), ubi huc respicitur, ἐπάπτομαι pro ἐρίπταμαι scribendum esse vidit. Ac fortasse etiam nostro loco ἐπάπτομαι scribendum; quo conducere videtur scriptura ἐρίπταμαι codicis Ven., qui infra ἐρίσταμαι pro ἐρίπταμαι habet. *Montanus*, qui Spiritus sanctus haberi vellet, se cum plectro comparavit, quod animos hominum tanquam lyram percutiat. *Conf. p. 19 (406) Πλήσσω.* Plectri autem et lyrae vel citharae similitudo apud Patres Eccles. solemniter est in argumento de inspiratione divina. *Conf. Clem. Alex. Protrept. p. 5. ed. Potter.* ubi ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος hominem ita alloquitur: σὺ γὰρ εἰ κισθάρα καὶ αὐλὸς . . ἐμοί. *Offic. Quadragesim. ed. Quirin. p. 121. inspiratus a Deo λύρα ὄντως τοῦ Σωτῆρος πνευματοκίνητος.* Vid. *Baumgarten-Crus. Hist. Dogm. T. II. p. 884.* Alii, in quibus *Clem. Alex. l. c.*, in eodem argumento tibiae similitudine utuntur. Vid. *Ritter. Hist. Philos. T. V. p. 309.* qui cum *Athenagora Plutarchum* comparat. Idem *Plutarchus* (*De Def. Orac. cap. 15. extr. 38. init. 48. med. 50. med.*) cum omnino oracula et vaticinantes cum ὀργάνοις musicis comparat, tum πλῆκτρον mentionem in eadem re cap. 48. med. facit. Eodem pertinet, quod sapiens a *Philone Iud.* eiusque exemplo a Patribus Eccl. instrumentum Dei musicum vocatur. Vid. *Semisck. in Iustino Mart. T. II. p. 16. sq. 20. sq.*

P. 84 (414). Εἰ αὐτῇ ἔλεγεν ἢ ἄνθρωπος cet.] Neque ἢ, quod libri exhibent, neque ἢ, quod Petavius coniecit, locum habet; scribendum ἢ ἄνθρωπος, *femina*, nimirum Maximilla. Vid. *Loesner. Observat. ad N. T. e Philone Iud. p. 134. sq.*

P. 80 (441). ἢ κέ ναί] Vid. *Winer. Gramm. Idiom. N. T. p. 79. ed. III.*

P. 80 (441). Ἀέγουσι δὲ τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον . . ἀδιάθετον εἶναι] Suppositi libri sacri ἀδιάθετοι, canone qui continentur ἐνδιάθετοι nuncupantur. *Conf. p. 180 (469) κατὰ τὰς βητὰς γραφὰς καὶ ἐνδιάθετους.*

P. 110 (457). τῇ περιόδυν[α] Scribendum: περιωδυν[α]: nam ὁ in verbo quidem περιωδυνάω ferri potest, non item in vocibus περιωδυνος et περιωδυνά. Vid. *Lobeck. Parerg. ad Phryniach. p. 712.*

P. 110 (457). μακροε(κελον] A Lexicis ahest μακροεκέλος, *longa specie et figura*, quam vocem *Epirhanus* ad exemplum illarum: Ἰσοεκέλος, βροτοεκέλος, ἀνδροεκέλος (vid. annot. in T. III. p. 462. 1061), πανεκέλος et similia finxit. In scriptura μακροεκέλλον, quam edd. Basil. et Petav. habent,

notandus est frequens libroriorum error, litteram λ temere duplicantiam. Vid. annot. in *Eliaem Crat.* col. 880 (10).

P. 114 (459). οὔτε ἀηδεστάτη ἐκπυρώσει καύσωνος ἐπηρητημένος] Lego: ἐπηρητημένος, id est: neque ad molestissimam ardoris exustionem comparatus.

P. 184 (470). ἐν . . ταῖς ῥηταῖς βίβλοις] Conf. p. 180 (469) κατὰ τὰς ῥητὰς γραφαί. p. 196 (506) ταῖς ῥηταῖς μόνον γραφαῖς κέχρηται. Ῥηταὶ γραφαὶ sunt, quae alias ἐνδιέδεται vocantur. Vid. annot. in T. II. p. 80 (441).

P. 146 (477). προβολάε] Quod vulgo legebatur προσβολάε, ita corrigi *Petavius* docte iussit. Vid. annot. in T. I. p. 146 (69).

P. 152 (481). Ὁρᾶς, φασί, πάλιν cet.] Nollem φησί, libris invidia, in φασί commutatam. Conf. proxima: Ὁρᾶς, φησί, πῶς —; et vid. annot. in T. I. p. 488 (264). Ceterum veteris elegantiae est, vocem ὄρᾶς reliquae orationi ἐλεγκτικῶς praemittere. Vide *Krabinger*. meque ad *Gregor. Nyss.* De Anima et Resurrect. p. 195. et conf. *Epiphan.* p. 714 (799) Ὁρᾶς ὅτι λέγει —; T. III. p. 388 (1025). 426 (1046).

P. 152 (482). Πάντη δὲ τῷ τὸν νοῦν εἰς θεὸν κεκτημένῳ . . εὐδυνέλεγκτος ὁ αὐτῶν λόγος] Non est dubium, quin legendum sit: παντὶ δὲ cet. Conf. p. 420 (880) Καὶ γνωστὸν (male vulgo γνωστῆον) τοῦτο ἔσται παντὶ τῷ σύνεσιν κεκτημένῳ. ibique annot., p. 458 (649) Παντὶ γὰρ τῷ νοῦν ἔχοντι ἐν κυρίῳ τὰ τῆς ἀληθείας τεκμήρια εὐδοκῶς εἰρηκεῖν ἔστιν ἐξ αὐτῆς τῆς ἀληθείης διδασκαλίας. p. 484 (663) παντὶ γὰρ τῷ σύνεσιν κεκτημένῳ φανερόν ἐστιν ἀπ' αὐτῆς τῆς γραφῆς καὶ ἀκολουθίας, ὅτι cet. p. 668 (772) καὶ δηλον ὅτι (gerone vulg. ὅτι) καὶ παντὶ τῷ σύνεσιν κεκτημένῳ σαφὲς εἶη. T. III. p. 400 (1081) παντὶ σαφὲς ἔστι τῷ σύνεσιν κεκτημένῳ. Contrario mendo πάντη in παντὶ abiit T. II. p. 8 (899). 220 (520).

P. 152 (482). Εἰ γὰρ υἱὸς ὑπάρχει, πάντως τοῦ τίνος υἱὸς εἶη, ἀφ' οὗ γεγένηται:] Scribendum: πάντως πού τίνος υἱὸς εἶη. Πάντως που Nostro usitatum est. Conf. T. I. p. 28 (2). 186 (64). T. II. p. 848 (591). 352 (598). 616 (743). T. III. p. 414 (1040). 416 (1040). Που cum καὶ coniunctum T. II. p. 456 (648) εἰς παντὶ που δηλον εἶη. Habent quidem τοῦ τίνος edd. Basil. et Petav.; sed articulus ante τίνος per se offensionem habet, neque in eiusmodi ratiocinationibus ponitur. Conf. *Plat. Sympos.* p. 199. D. E. *Epiphan.* T. II. p. 426 (638) εἰ ἔστι φθορά, τίνος ἄρα εἶη φθορά. quae *Cornarius* et *Petavius* Latine verterunt, quasi legisset: τίνος ἄρα εἶη φθορά; T. III. p. 108 (866) Πατήρ γὰρ υἱοῦ πατὴρ λέγεται. Quae omnia referuntur ad genus τῶν πρὸς τι, de quo vid. *Animadv.* in S. Basil. I. p. 156.

P. 154 (488). συναλιφὴν εἶναι πρὸς τὸν υἱὸν τὸ ἄγιον πνεῦμα] Pro συναλιφὴν gerono συναλοφὴν. Mendosum συναλιφὴ rursus corrigendum est p. 388 (612). 392 (615). 394 (615). 706 (794). T. III. p. 138 (883. 884). 512 (1095). 518 (1098). 522 (1101) et alibi. Idem mendum cl. editor, licet libris invidis, tamen iure meritoque correxit T. II. p. 164 (488). 212 (514. 515). 216 (517. 518) et alibi. Quo magis miror, quod idem ad mendosam librorum scripturam revolutus sit T. III. p. 138. annot. 3. p. 512. cap. 14. annot. 1. p. 518. annot. 5. p. 522. annot. 4. Eadem *Petavi* inconstantia fuit, qui p. 488. C. 514. D. 515. D. 834. B. et alibi mendosam editionis Basil. scripturam συναλιφὴ intactam reliquit, eandem p. 883. D. 884. B. 900. D. 901. B. C. D. 918. C. 940. B. 964. A. 984. A. 1095. D. 1098. C. 1101. C. et alibi in συναλοφὴ commutavit. Verum enimvero συναλιφὴ est merus itacismus, et συναλοφὴ ana-

logiae unice est accommodatum. Vid. *Lobeck*, Parerg. ad *Phrynich.* p. 571. sq. et infra annot. ad p. 212 (514) et ad T. III. p. 518 (1098).

P. 176 (494). τῆς ἀγαθεργίας] Vid. *Lobeck*, Parerg. ad *Phrynich.* p. 675.

P. 176 (494). οὐκ ἐξυδαρευομένη] *Petavius* recte: non quod mollior ac diluitor sit. Conf. T. III. p. 198 (917) ὑδαρῶς. *ibid.* τῆς αὐτοῦ ἀκολασίας καὶ ὑδαρότητος. Mox ἀνακόπτουσα, quod *Petavius* coniecit, magis placet quam vulg. ἀνακάμπουσα. Ἀνακόπτει propriam est navem vel equum inhihentis; deinde ad inhihendum omnem cursam transfertur. Vid. *Wyttenbach*, Lexic. Plutarch. h. v. et conf. *Epiphani.* T. III. p. 276 (962) ἀνακόψαι τὸ ἴδιον ὄρημα. *Ibid.* (968) adfines ἀνακρούειν exstat.

P. 186 (501). ἀμπέλους δὲ ἦδη κυπριζούσας τὸ εὐδομον] Ἀμπέλου δὲ ἦδη κυπριζούσης legendum esse (id quod visum cl. editori), apparet ex praegressis: τῆς πῶς μηκέτι ποαζούσης μόνον cet. Rarioris usus verbum κυπρίζειν, *germinare*, obliteratum est apud *Clem. Alex.* Strom. III. p. 514. ed. *Potter*. μετὰ δὲ τὸ κορεσθῆναι ἐν πλησμονῇ τῇ καπρίση. Oportebat saltem scribi καπριώση vel καπριζούση. Sed ed. *Flor.* κυπρίση, qua lectione, licet item mendosa, tamen commendatur emendatio *Oresollii*, qui *Mystag.* p. 2092. κυπριζούση scribi voluit. Notum est autem, verba *germinandi*, ut *σπαργᾶν* et *ὄργαῖν*, ad substantium affectum transferri; qua potestate translata verbum κυπρίζειν a *Clemente* usurpatum est. Nomen κύπρις exstat ap. *Epiphani.* T. III. p. 514 (1096) ἡ εὐφροσία ἡ πνεύουσα τὴν κύπριν τῆς ἀμπέλου. ubi *Cant.* 1, 14. respicitur. Κύπρον *Petavius* prave coniecit. Ceterum nostro loco τὸ εὐδομον . . κήρυγμα scribendum, sublata post τὸ εὐδομον virgula.

P. 190. sq. (508). Ὡς περ γὰρ τις cet.] Ὡς περ γὰρ εἴ τις cet. legendum esse, cum cl. editore censeo. Vid. annot. in T. I. p. 860 (198). ubi de structura nostri loci simal dixi.

P. 192 (508). εὐρέθη δὲ αὐτῇ τεῖχος ἀβραὰς ἢ τῆς ἀγνοίας καὶ ἀγνοσίας πάλιν πλοκῇ] *Libris* inivitis, καλυμπλοκῇ scribi nolim. Πάλιν est *contra* ac licet longius trajectum, tamen ad εὐρέθη refertur.

P. 202 (509). ἐπαρνησιθεῖαν] Ita edd. *Basil.* et *Petav.*; inauditum *Lexicographis* nomen eadem exhibent p. 396 (616). 510 (678). 570 (717). T. III. p. 244 (944). 406 (1035) et alibi. Quid? quod ἐπαρνησιθεος exstat T. II. p. 382 (608). 394 (615). Praepositio ἐπὶ in istis nominibus *constanter* negandi vim habet. Longe magis usitata sunt ἀρνησιθεῖα (T. III. p. 42, 880. al.) et ἀπαρνησιθεῖα (T. I. p. 150, 71. al.).

P. 210 (513). καὶ εἶναι μὲν τὸ θάλαπον, εἴτουν θερμὸν καὶ ζέον, τὸ πνεῦμα] Hanc *Sabellii* sententiam *Noster* plenius ita refert in proximis: τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα πέμπεσθαι εἰς τὸν κόσμον, καὶ καθεξῆς καὶ καθ' ἑκαστα εἰς ἕκαστον τῶν καταξιομένων· ἀναζωγονεῖν δὲ τὸν τοιοῦτον καὶ ἀναζέειν, θάλλειν τε καὶ θερμαίνειν, ὡς εἶπεν, διὰ τῆς τοῦ πνεύματος δυνάμεως τε καὶ συμβάσεως. Quamvis reprobat *Sabellii* una hypostasi, vis tamen *Spiritus sancti* similiter describitur in *Anastasio* et *Cyrilli* *Explicat. Orthod. Fidei* p. 430. ed. *H. Stephan.* εἰκὼν τοῦ πατρὸς ὁ ἥλιος, ἀκτὶς ἡλίου ὁ υἱός, θέρμη τῆς ἀκτίνος τὸ παράκλητον πνεῦμα. Καὶ οὕτως ἥλιος ὁ πατήρ, ἀκτὶς ὁ υἱός, ἀγλήη πυραυγῆς τὸ πανάγιον πνεῦμα, καὶ ὁ μὲν ἥλιος οὐδέποτε κατέλειπε τὸν οὐρανόν, υἱὸν δὲ ὡς τὰς ἀκτίνας ἀπέστειλε, τὸ ἀπαύγασμα ἐπὶ τῆς γῆς, τὴν δὲ θέρμην τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, περιθάλλειν καὶ εὐεργετεῖν τὸν ἄνω καὶ τὸν κάτω κόσμον. Si-

πλίτηρ de Spiritu sancto dicta etiam apud Basilium M. reperiuntur et apud alios scriptores eccl., qui tamen, Basilio auctore, ea in re Plotini verbis de anima mundi abasi sunt. Vid. Basil. Plotinis. p. 11. col. 1, 10. col. 2, 7. sq. (et annot. p. 18), p. 12. col. 1, 11 — 16. col. 2, 11 — 15 (et annot. p. 21. inf.), p. 24. col. 1, 9 — 11. col. 2, 11 — 13 (et annot. p. 30). Quo magis suspicor, Sabellium ipsum, auctorem huius doctrinae, Plotiniana placita suos in usus convertisse.

P. 210 (513). ὡς ὑπὸ ἡλίου πεμφθεῖσαν ἀκτίνα καὶ πάλιν εἰς τὸν ἡλίον ἀναδραμοῦσαν.] Ne rectae quidem fidei scriptores eccl. hac similitudine in eodem argumento abstinuerunt. Sic Iustina. Mart. Dial. c. Tryph. p. 128. Λόγον, instar radii solis, ex Deo emitti inque eum reflecti docet. Adde Anastas. et Cyrill. Explicat. Orthod. Fidei p. 430. ed. H. Stephan. ἀκτὶς ἡλίου ὁ υἱός, et in seqq. (ὁ ἡλίος) υἱὸν . . ὡς τὰς ἀκτῖνας ἀπέστειλε, τὸ ἀπαύγασμα ἐπὶ τῆς γῆς. De Spiritu sancto Athenagor. Legat. cap. 10. similia docet. Sabellius in doctrina de Filio etiam facis, a rogo abstractae eique rursus adiunctae, abusus esse videtur; certe Gregorius Naz. hanc similitudinem ei obicit. Vid. annot. in T. II. p. 598 (733).

P. 212 (514. sq.). 'Ἄλλ' οὐ συναλοιοφῆ ἡ τριάς, ὡς Σαβέλλιος ἐνόμισεν] In notanda Sabellii haeresi solemnia sunt συναλείφειν et συναλοιοφῆ, cuius vocis scripturam stabilivi annot. in T. II. p. 154 (488). Conf. Epirham. p. 212 (515). 216 (517. 518). Gregor. Naz. Orat. XX. p. 378. E. οὔτε εἰς ἓν τὰ τρία συναλείφομεν, ἵνα μὴ τὴν Σαβέλλου νόσον νοσησωμεν. cet. ubi Elias Cret. Comment. Cod. Basil. f. 68. r. σαβέλλιος . . καὶ μίαν φύσιν καὶ μίαν ὑπόστασιν τριώνυμον ἔδογματίζε, τὴν αὐτὴν πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα καλῶν καὶ κακῶς συναλείφων τε καὶ συγχέων. Orat. XX. p. 380. A. εἰς ἓν αἵτιον καὶ υἱὸν καὶ πνεύματος ἀναφερομένων, οὐ συντιθεμένων, οὐδὲ συναλείφομένων. Ibid. αἱ δὲ τρεῖς ὑποστάσεις, μηδεμίαν ἐπινοουμένης συναλοιοφῆς, ἢ ἀναλύσεως, ἢ συγχύσεως. ubi συναλείφεις male duo Reg. et duo Colb. cum Cod. Basil. et Elias, qui f. 70. r. haec annotat: ἕνα . . θεὸν (λέγομεν) τὴν ἁγίαν τριάδα, εἰς ἓν αἵτιον υἱὸν καὶ ἁγίου πνεύματος ἀναφερομένων, οὐ συντιθεμένων, οὐδὲ συναλειφομένων κατὰ τὴν σαβέλλου συναίρεσιν. ἐνοῦνται γὰρ . . οὐχ ὥστε συγχέσθαι, ἀλλ' ὥστε ἔχεισθαι ἀλλήλων διχα πάσης συναλειφῆς (leg. συναλοιοφῆς) καὶ συμφύσεως. ἔστι δὲ συναλοιοφῆ (leg. συναλοιοφῆ) . . τὸ συναίρειν τὰ τρία εἰς ἓν πρόσωπον τὸν πατέρα. Orat. XXXIX. p. 684. B. ἀπέστω γὰρ ἡμῶν ἐξ ἰσοῦ καὶ ἡ Σαβέλλου συναίρεσις, καὶ ἡ 'Αρείου διαίρεσις — τί γὰρ δεῖ θεὸν ἢ συναλείφειν κακῶς, ἢ κατατέμνειν εἰς ἀνισότητα; — Quae Epirhamius nostro loco subiicit: οὔτε ἡλλοιωμένη τῆς ἰδέας αἰτιδιότητος καὶ δόξης, ὡς ὁ 'Αρείος κενοφωνῶν ἔδογματίτισεν, comparabis cum istis, quae ap. Greg. Naz. Orat. XX. p. 378. E. verba supra allata subsequuntur: p. 379. A. οὔτε διαιροῦμεν εἰς τρία ἔσφωλα καὶ ἀλλότρια, ἵνα μὴ τὰ 'Αρείου μανῶμεν. ubi Elias Cret. Comment. f. 68. r. ἄρειος . . τρεῖς ὑποστάσεις καὶ ἰσορῖθμους ταύταις φύσεις (ἐδογματίτιζε), ἀδέως κατατέμνων καὶ διαιρῶν τὴν μίαν φύσιν τε καὶ θεότητα εἰς ἀνίσους τινὰς βαθμοὺς καὶ τάξεις. Porro conf. Orat. XXXIII. p. 614. D. 'Αρείου . . καὶ τῶν ὑπ' Ἀρείου τὴν τῶν φύσεων ἀλλοτριώσιν. et Orat. XXXIX. p. 684. B. loco supra allato.

P. 214 (516). ὑπόθεσιν τινὰ διανοούμενον ἐν τῇ τριάδι] Vid. annot. in T. I. p. 204 (102).

P. 214 (517). ὁ ἀρχιτέχνας λόγος] Posterioris aetatis scriptores, Pindari, ut videtur, exemplo, Deum tanquam ἀρχιτέχνην interdum celebrant, De-

ricam formam ἀρχιτέχνος Επiphανίου servavit, nomine in laudem Αλόγου usurpato. Vid. annot. in *Is. Ghye*. De V. S. R. p. 61. 118. et conf. annot. in *Επiphαν.* T. II. p. 278 (542). Τὸν ὄντως ὄντα τεχνίτην Deum vocat *Επiphαν.* T. I. p. 496 (268).

P. 234 (527). ἀγγέλου δὲ ταύτας εἶναι καὶ δυνάμεις] Δυνάμεις intelliguntur, qui alias vocantur νόες, Lat. *intellectus*. Vid. annot. in T. I. p. 48 (14). Quod autem *Origenes* animas, priusquam propter delicta ex coelo in terras deturbarentur, in ordine angelorum et mentium divinarum constitutas fuisse docuit, hac in re, *Platonis* auctore (vid. *Phaedr.* p. 246. E. coll. p. 247. E.), *Empedoclem* secutus est, ita quidem, ut angelos daemonibus substitueret. Vid. *Carmin. Reliq.* va. 4. p. 84. ed. Karsten. *Empedocleae* doctrinae vestigium inest poetico verbo ἀμπλακεῖν in proximis: ἐν ἀμαρτίας δὲ ἀμπλακῆσάσας. Nimirum nomen ἀμπλακῆ in eadem re ponitur ap. *Empedoclem* vs. 8. Porro animas hac vita mortali poenas antea peccatorum luere (conf. *εἰς τιμωρίαν* in seqq.), *Empedocles* pariter et *Pythagorei* docuere (vid. *Karsten.* p. 519), secuti illi *Orphicos*, quos significat *Philolaus* ap. *Clem. Alex.* Strom. III. 3. p. 518. Potter. et laudat *Plato* *Crat.* p. 400. C. Subsequitur mystica vocis δέμας etymologia, de qua vid. *Casaubon.* ad Athenae. IV. p. 157. C. et *Wyttienboeh.* ad *Fragm. Plutarch.* post *Plutarch.* De S. N. V. p. 185. qui confert parilem etymologiam vocis σῶμα ap. *Plat.* *Crat.* p. 400. C. Absque verborum lusu, sed pari sententia *Plato* et *Platonici*, praesentibus *Orphicis* et *Pythagoreis*, corporis animae custodiam, carcerem et vinculem nuncuparunt (vide *Ast.* Annot. in *Plat.* *Phaed.* p. 519. meque ad *Epiphαν.* T. I. p. 210. 106.), animasque corporibus illigari dixerunt (vid. *Animadv.* in *S. Basil.* I. p. 5. sq.). In *Origeniana*, quam *Epiphανius* subiungit, etymologia vocis ψυχή illud: διὰ τὸ ἄνωθεν πεψύχθαι, *Petavius* male sic vertit: quod coelitus afflata sit. Tu audi *Epiphανίω* *Epist.* ad Ioann. Hieronymi (ex vers. Hieronymi) Opp. ed. Petav. T. II. p. 314. C. „asserit (sc. *Origenes*) animas iuxta Graecam etymologiam ψυχὰς ἀπὸ τοῦ ψύχεσθαι idcirco vocitatas, quia de coelestibus ad inferiora venientes, calorem pristinum amiserint.“ A verbo ψύχειν etiam Stoici, licet alia usi ratione, vocem ψυχή derivarunt. Vid. *Menag.* ad *Diog. Laërt.* VII. 157. qui *Origenis* rationem cum Stoica perperam confundit. Ceterum de soloeco πεψύχθαι conf. annot. in T. II. p. 388 (611).

P. 234 (528). Ἐντεῦθεν φησι καὶ τοὺς χιτῶνας τοὺς δερματίνους ἐπισημήνασθαι τὴν γραφήν] Vid. annot. in T. I. p. 350 (187).

P. 240 (531). πάντη τοῦτο δηλόν ἐστι] In promptu est emendatio: παντὶ τοῦτο δηλόν ἐστι. Conf. p. 672 (774) παντὶ τοῦτο δηλόν ἐστι, ὅτι —. Formula παντὶ δηλόν Noster persaepe utitur, plerumque illata post παντὶ vocata τῶ, vel adiectis verbis: τῶ σύνεσιν κακτημένῳ, et similibus. Vid. annot. in T. I. p. 156 (74). et in T. II. p. 152 (482).

P. 242 (532). κατὰ τοῦ ἐνός κτιστοῦ] *Petavius* male vertit: cum unico creatoris, quasi scriptum esset μετὰ τοῦ ἐνός κτιστοῦ. Tu verte: cum detrimento unius creati. Κατὰ cum genitivo detrimentum et noxam declarat. Conf. p. 676 (776) εἰ κατ' αὐτοῦ ἢν ἡ τῆς ἀληθείας διανοία. quae *Petavius* Latine vertendo pervertit. p. 682 (780) λόγος δ' κατ' ἑαυτῶν p. 696 (787) ζητούντες κατὰ τοῦ σωτήρος λέξεις τινάς. p. 702 (791) τὸ κατ' ἡμῶν χειρόγραφον (ex *Col.* 2. 14). T. III. p. 40 (829) ἑκατὸν μαρτυρίας φέρειν ὁ γεννάδας ἐπηγγεδιατο κατὰ τῶν εἰλὶ κολλάκις πρὸς αὐτὸν ἀντιβαλλόντων. quae *Petavius*, a se recte

emendata, tamen perperam vertit. p. 92 (858) *κακοφρονίας κατά της ούσίας του υιού του θεού φλέγγεσθαι* τοιμῶν. ubi *Petavius* male: *de βηθι dei essentia*. p. 136 (888) ἢ κατ' αὐτοῦ . . κίνησις. Sed satis exemplorum, quorum omnia plena sunt. Significatur autem nostro loco *Christus*, quem *Origenes* θεῶν κτιστὸν esse voluit. Vid. *Ephraim*. p. 240 (581).

P. 244 (584). τὰς μεταβαλλούσας σάρκας ἐν νόσοις εἰς ἰδρωτάς] *Εἰς*, quod in ed. *Basil.* deest, excidisse, *Petavius* pulcre vidit.

P. 246 (584). καὶ γὰρ δοκοῦσι cet.] Ex p. 244 (583) repone: καὶ γὰρ δοκῶσι. Conf. p. 250 (587) καὶ οἱ χαρακτῆρες δοκῶσι πολλὴν ἔχειν παραλλαγὴν. et: καὶ ἐπὶ τὸ ἐνδοξότερον γίνηται αὐτοῦ ἢ τροπῆ. Deinde ex p. 244 (583) rescribendum: ἐὰν οὐκ πυνθανόμεθα. Male vulgo πυνθανόμεθα. Contra τὰ ἐξῆς, quod p. 286 (546) recurrit, melius habet, quam τὸ ἐξῆς p. 244 (583), quam *Origenes* plures quaestiones deinceps movet.

P. 250 (586). καὶ βρευστή ἦν ἡ φύσις τοῦ σώματος] Pro vulgato ἦν repone ἦ ex p. 246 (584).

P. 256 (540. 560). ἀνάγκη, φησὶ, τὴν ἀνάστασιν ἐπὶ μόνου τοῦ εἴδους σώζεσθαι δεῖν προσδοκᾶν.] Δεῖν loco vulgati δεῖ ex cod. *Ven.* recte est repositum, neque obstat, quod *Phot.* cod. 284. p. 299. b. 5. 6. ed. *Bekk.* haec in brevius ita contraxit: ἀνάγκη δὴ τὴν ἀνάστασιν ἐπὶ μόνου εἴδους ἔσσεσθαι. Tu conf. p. 304 (556) ἀνάγκη δὴ σαρκῶν ὡσαύτως ἐκείνας γυμνοῦς ἔσσεσθαι δεῖν.

P. 256 (540. 560). Καὶ ἔνα μὴ εἴπῃς ὅτι, Καὶ λαμβάνει σκοτεινῶς. Ἐκεῖνος γὰρ τοῦτο διέλαβεν· ἐγὼ δὲ σοι σαφέστερον ὥδε τὸν νοῦν τοῦτον ἐξηγήσομαι.] Loco vulgati Οὐκ αἰετὶ λαμβάνει ex cod. *Veneto* receptum nollem Καὶ λαμβάνει, quo genuina scriptura magis etiam obliteratur, pariter atque eiusdem codicis variis lectionibus σκοπεῖ ὡς (vulg. σκοτεινῶς) et δὲ λαβέν (vulg. διέλαβεν). Videlicet locus mendosissimus ita est legendus: Καὶ ἔνα μὴ εἴπῃς ὅτι Οὐ καταλαμβάνει· σκοτεινῶς ἐκεῖνος γὰρ τοῦτο διέλαβεν· ἐγὼ δὲ σοι σαφέστερον ὥδε τὸν νοῦν τούτων ἐξηγήσομαι. *Petavius* parum profecit coniectando: ὅτι αἰετὶ διαλαμβάνει σκοτεινῶς, pro vulg. ὅτι οὐκ αἰετὶ λαμβάνει. Ceterum cum verbis τὸν νοῦν τούτων, *dicatorum sententiam*, conf. p. 258 (561) Οὕτως (οὗτος recte coniiicit *Oehler.*) γὰρ ὡς ἐν κεφαλαίῳ τῶν Ὀριγένους δογματιστῶν ὁ νοῦς.

P. 258 (562). ὅτι τῶ ὄντι πεκαυμένος εἶη] Quod loco vulgati εἶη ex cod. *Ven.* receptum est εἶη, *Petavius* coniectura assecutus est, non minus quam ἀνατρεπτικοῖς, quod in seqq. pro vulg. ἄμα τρεπτικοῖς cod. *Ven.* suppediavit. Ἀνατρεπτικὸς λόγος est *refutatio*. Conf. ἀνατρέπειν, *evertere, refutare*, p. 290 (575). 386 (584). 616 (745). 722 (803), ne plura cumulem. Ἀνατροπῆ, *refutatio*, exstat p. 656 (766). T. III. p. 176 (904). 198 (917). 208 (924) et saepe alibi. Adiectivum ἀνατρεπτικὸς occurrit T. III. p. 222 (981) ἀνατρεπτικῆν ἀντιθετον κατασκευάσωμεν. Adverbium ἀνατροπικῶς exstat T. III. p. 252 (949) λέξιν λέξει ἀνατροπικῶς παρενδεῖς (f. l. παραδεῖς), cuius loco ἀνατρεπτικῶς ponitur p. 262 (954). 310 (982). In proximis idem *Petavius* saltem monuit de mendo in ἐκπέσῃ, cuius loco ἐκπέρη ex cod. *Ven.* repositum est.

P. 258 (562). ὡς πρὸς ὑμᾶς εἰρησῶ] Scribendum: ὡς πρὸς ὑμᾶς εἰρησῶαι.

P. 260 (568). ὡς περὶ λατρικῆς δι' ὧν τοὺς κάμνοντας δεῖ σώζεσθαι τῶν λόγων ἔργοις κυρουμένων] Scribendum: κυρουμένης. Verba, per attractionem, quae dicitur, constructa, ita sunt explicanda:

ὡς περ ἱατρικῆς ἔργου κυρουμένης τοὺς λόγους, δε' ἐν τοῖς κάμνοντας δεῖ σφαιροῦσαι.

P. 262 (563. 564). Εἰσὶ γὰρ, εἰσὶν οἱ λόγων τραγικῶς κεκοσμημένων προβολαῖς καθάπερ γυναῖκες αἱ ἔξωθεν ὠραϊζόμεναι πρὸς ἀπάτην ἐντέχνως, ἐὰν μὴ τις πεφυλαγμένως αὐταῖς τῶν ἔτι νεωτέρων προσβλέψῃ τῇ πίστει, καὶ νηπιτικῶς.] *Locum mendosissimum ita refigendum esse puto: Εἰσὶ γὰρ, εἰσὶν οἱ λόγων τραγικῶς κεκοσμημένων προβολαῖς καθάπερ γυναῖκες ἔξωθεν ὠραϊζόμεναι πρὸς ἀπάτην ἐντέχνως, ἐὰν μὴ τις πεφυλαγμένως αὐτοῖς τῶν ἔτι νεωτέρων προσβλέψῃ καὶ νηπιτικῶς. Οἱ recte Oehlerus pro vulgato δε', quo structura verborum turbatur. Προβολαῖς optima est Petavii emendatio; sunt enim προβολαὶ, ampicula, idem quod προσήματα in praegressis. Vid. Animalvers. in S. Basil. I. p. 85. Male vulgo: προβολαῖς. Προβολαῖς ab hoc loco alienum est; vid. annot. in T. I. p. 146 (69). Deinde post γυναῖκες vocem αἱ, qua structura iterum turbatur, cum cod. Ven. omitto, et ὠραϊζόμενοι — αὐτοῖς pro ὠραϊζόμεναι — αὐταῖς scribo. Neque enim sermo est de mulieribus, sed de sophistis, qui orationis specie ac pompa, tanquam vestimento, mulierum instar extrinsecus ornati, iuvenes incautos decipere student. Λόγοι τραγικῶς κεκοσμημένοι dicuntur ex usu vocis τραγικῶς eo, de quo dixi ad T. II. p. 316 (572). De verbo ὠραϊροῦσαι vid. Animalvers. in S. Basil. I. p. 37. sq. Ceterum de conduplicatione, quae verbis εἰσὶ γὰρ, εἰσὶν inest, vid. Ast. Annot. in Plat. Phaedr. p. 225. Conf. Method. ap. Epiphani. p. 342 (586) Μὴ ἐνδιδῶμεν, ὡ ψυχῇ, μὴ ἐνδιδῶμεν τῷ πονηρῷ. Epiphani. p. 622 (747) οὐκ ἔστιν οὕτως, οὐκ ἔστιν ἀπὸ Μαρίας μόνον ὁ θεὸς λόγος. T. III. p. 514 (1096) = 582 (152) Ἦλθε γὰρ, ἦλθεν ὁ μονογενής.*

P. 262 (564). Ἦ πῶς, ὡ Αὐξέντις; ἔφην ἐγὼ σοὶ ταῦτα τ(ῆ)σεῦσαι.] Vulgo: ἦ πῶς, ὡ Αὐξέντις, ἔφην ἐγὼ, σοὶ ταῦτα τῆσεῦσαι; quae, licet corrupta, proprius tamen a genuina lectione absunt. Eam Galatarrus assecutus est ita legendo: ἦ πῶς, ὡ Αὐξέντις, ἔφην ἐγὼ, σὺ ταῦτα τῆσεσαι; id est: *Quomodo, Auxenti, inquam, tu hac de re statuis?* Confer responsum interrogati: Οὕτως καθάπερ καὶ σὺ, id est: *Eodem, quo tu, modo, scil. statuis.*

P. 262 (564). Οὐκοῦν πάντως — λέγωμεν — —.] Fortasse legendum: Οὐκοῦν πάντως — λέγωμεν — —; Confer proxima: Οὐκοῦν — πεῖσεμεν — —; quibus interrogationis nota, quae vulgo deerat, recte adiecta est.

P. 262 (564). Μακρὸν τῷ ἀκοῦσαι κεθοῦντι τὸ προσοίμεν, ἀλλὰ ὠφέλιμον, ἔφην, ὡ ἄριστε.] Ita vulgo distinguunt; sed interponendum: Μακρὸν — — τὸ προσοίμεν. Ἄλλὰ ὠφέλιμον ἔφην, ὡ ἄριστε. Nam illa: Μακρὸν — — προσοίμεν, Auxenti sunt, qui longioris exordii impatientis et ad propositum festinat. Cui Methodius reponit: Ἄλλὰ ὠφέλιμον, —, ὡ ἄριστε. *Aliqui ex re est, —, optime vtr.* Ἐφην recte Petavii pro ἔφην, quod habet ed. Basil.

P. 262. 264 (564). Πότερον οὖν, ὡ Αὐξέντις, ἦν δεῖ ἐγὼ, σὺ βούλει ταύτης ἡγεμονεύειν τῆς ὁδοῦ, ἦ ἐγὼ ἡγήσομαι; Δ(ί)κατον, ἔφην, σοὶ ἡγήσομαι.] Malim hoc loco, p. 264 (565) et p. 268 (567) ἦν δ' ἐγὼ. Deinde legendum: ἡγῶμαι, et Δ(ί)κατον — σὲ ἡγήσομαι, aut, quod magis placet, Δ(ί)κατος — σὺ ἡγήσομαι.

P. 264 (565). ἄγ' εἰς ὑπόμνησιν, ἐὰν τίς σοι φαίνομαι μὴ μεμνημένος.] Quod Petavii pro vulg. ἀλλ' εἰς ὑπόμνησιν reponi inasit ἔγ'

εἰς ὑπόμνησιν, non satis Graecum est, licet probatam *Gataker*. Ego scripturam vulgatam, deleto εἰς, ita refingo: ἀλλ' ὑπόμνησον. Deinde τί σοι pro τίς σοι cum *Petavio* scribo et, quod nondum factum miror, φαίνεσθαι loco mendosi φαίνομαι repono.

P. 264 (565). Τί δὲ, οὐχὶ καὶ τοῦτο ἐν τοῖς ἐξῆς ἐλέγτετο πολλάκις ὑπὸ σοῦ, ὡς — — — σῶμα λήψεσθαι.] Haec omnia, quamvis longius producta, tamen unius periodi ambitu inclusa sunt et sic interpungi debent: Τί δέ; οὐχὶ — — ἀμαρτῆσαι τὴν ψυχὴν· καὶ διὰ τοῦτο — — συνεργὸν γίνεται· ἄνευ — — ψυχὴν· ὅθεν — — σῶμα λήψεσθαι;

P. 264 (565). Τί δὲ, καὶ καλῶς σοι τοῦτο καὶ ὀρθῶς, ἔφη. ἦ γησαι λελέχθαι; Καὶ τί σοι, ἔφη, τοῦτο διαφέρειν; ἀλλὰ οὐκ ἐξελέγξεις τὸν λόγον.] Displicet, quod *Gatakerus* coniecit: Τί δὴ, καὶ —; Interpungo: Τί δέ; καὶ —; Proxima sic scribi velim: Καὶ τί σοι, ἔφη, τοῦτο διαφέρει, ἀλλὰ οὐκ ἐξελέγξεις τὸν λόγον; id est: *Quid, inquit, hoc (scil. quod ex me quaesivisti) tua interest, nec vero rationem excutis?* Ad quae ita respondetur: Οὐδὲν, — ἀλλὰ δὲ ἂ ἐβηκας, ὅπως ἐξετάζηται ὁ λόγος. id est: *Nihil (scil. interest); sed (scil. ex te quaesivi) ob id, quod tu distasti, videlicet ratio ut examinetur.* Pro vulg. διαφέρειν, quod codd. Venet. et Rhedig. exhibent, *Petavio* et *Gatakerus* διαφέρει scribi recte voluerunt, neque tamen eius scripturae rationem reddiderunt. Διαφέρει, *refert, interest*, quod hoc loco dativum secum habet, nude ponitur p. 298 (558) διαφέρει γὰρ οὐδὲν οὕτως εἰπεῖν. Quod cod. Ven. habet ἐξελέγξεις, ad verum proprius accedit, quam vulg. ἐλέγχει. Respondet autem verbo ἐξελέγγειν proximum ἐξετάζειν.

P. 266 (566). παραβάσα γὰρ τὴν ἐντολήν, κεκρατημένης ἦδη διὰ τὴν πρὸς τὸν ὄφιν πειθῶ τῆς ἀμαρτίας, δεσμὸν αὐτῇ τὸ σῶμα δεδόςθαι τιμωρόν.] Recte *Oehlerus* παραβάση coniecit; deinde idem κεκρατημένης pro vulg. κεκρατημένης scripsit. Et est sane, ubi κρατύνειν, quod p. 326 (578) et p. 660 (768) recurrit, et κρατεῖν confunduntur. A voce κρατυνῶν, in κρατηνῶν depravata, occasionem nactus, de verbo κρατύνω egi ad *Io. Glyc.* De V. S. R. p. 75. Sed, ut taceam illud, quod *Notster* forma participii perfecti passivi κεκρατυμμένος utitur (vid. annot. in T. II. p. 660 (768)), totus locus sic videtur legendus esse: παραβάση γὰρ τὴν ἐντολήν καὶ κεκρατημένη ἦδη διὰ τὴν πρὸς τὸν ὄφιν πειθῶ ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας, δεσμὸν αὐτῇ τὸ σῶμα δεδόςθαι τιμωρόν. Iota adscriptum cum τ saepissime permutatur (vid. annot. in *Io. Glyc.* De V. S. R. p. 86. et in *Elisam Oret.* col. 861 (7); καὶ autem propter frequentem confusionem literarum αὶ et ε̄ (vid. annot. in p. 292, 550) ante κεκρατημένη et ὑπὸ post πειθῶ facillime excidere potuerunt.

P. 268 (567). Ἄλλ', ὡ ἀγαθὲ, μὴ ἀποκάμοις ἄν ἐρωτώμενος.] Ἄνερωτώμενος *Oehlerus* optime coniecit. Praeterea scribendum: μὴ ἀποκάμης, quod est vetantia. Ceterum malim ὡγαθὲ, quam ὡ ἀγαθὲ.

P. 268 (567). τοσοῦτον κακῶν] Ita *Oehlerus*. Pro vulgato τοσοῦτων κακῶν *Petavio* τοσοῦτο κακὸν legendam coniecit. Magis placet τοσοῦτον κακόν.

P. 268 (567). παρ' ἀλλήλους παραβάλλοντες τοὺς λόγους σκεπτώμεθα —] Noli ἀλλήλοις cum *Petavio* conicere. Dicitur enim παραβάλλειν τι παρὰ τι, non παρὰ τινι, *comparare aliquid cum aliqua re*. Ceterum hoc loco et p. 292 (549) malim σκεψώμεθα.

P. 268 (567). περὶ ὧν εἰδέναι τε κάλλιον, μὴ εἰδέναι τε

αἰσχροῦν.] Si quis coniciat καλόν, is videat *Matthias*. Gramm. Graec. Ampl. §. 457.

P. 268 (567). Πάνυ μὲν οὖν, ἔφη, —] Valgo ἔφη: recte tamen *Petavi* versio: *inquil*.

P. 268 (567). ἔμποδίζου] Scribe ἔμποδίζει, aut saltem ἐστὶ ad ἔμποδίζου subaudito.

P. 268 (567). τῶν ὄντως ὄντων] Valgo τὸν pro τῶν: recte tamen *Petavius* vertit: *eorum quae se ipse sunt*.

P. 268 (568). Ἄρα οὖν, ἦνα δὴ με καὶ μᾶλλον ἐπαινέσεις οὐκ.] Ἄρα *Petav.*; ἄρα recte ed. Basil. Eadem ἐπαινέσης, id est ἐπαινέσης, quod repono.

P. 270 (568). Ὁμολογεῖ] Hic quoque repono ἑμολόγει, quod *Petavius* in seqq. pro ὁμολόγει bis rescripsit.

P. 270 (568). Τί δέ, οὐ κατὰ ἀναλογίαν —;] Hic quoque interpunge: Τί δέ; οὐ cet.

P. 270 (568). Οὐκοῦν ὁ μὲν — δεσμοῖς.] Interrogationis notam desidero, ut in illis, quae post paulo sequuntur: Οὐκοῦν εἰργεταί — ὠφρονεῖν.

P. 270 (568). Οὕτε τοίνυν —] Scribendum: Οὐ τοίνυν —.

P. 272 (569). Καὶ ἐνταῦθα ἐπένευσε] Fortasse legendum: Καὶ ἐνταῦθα ἔτι ἐπένευσε.

P. 274 (570). Δελυμένου γὰρ καὶ ἐξελεγχθέντος τοῦ λόγου —] Δελυμένοι cod. Ven. male; nec melius λελεγμένοι *Anonymus Mai*. Aὐτὴν hoc loco est *labefactare, refellere*. Conf. proxima et p. 616 (743) ἀπὸ γὰρ τῶν ὀλίγων αἱ πλείους λαθῆσονται. ubi *Petav.* male vertit: *explicabuntur*. Quod ibi praecedit ἐπίλους, est *confutatio*, ut p. 654 (764). 684 (781). Eodem pertinent ἐλύειν p. 632 (752), διαλύειν p. 634 (753).

P. 274 (570). λέλυται καὶ τὸ, ἦνα μὴ δεσμῶται δι' αὐτὴν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ φωτὸς ἣν ἀπολαμβάνομεν ἐσώμεθα, διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσεται.] Pro vulg. τὸ εἶναι, quod *Petavius* expungi voluit, τὸ ἦνα *Oehlerus* recte scripsit, secutus cod. Ven., *Anonymum Mai* et *Gallandium*, seu potius *Combesium*, qui in proximis δι' αὐτὴν male omisit. Deinde idem loco vulgati ἦν ἀπολαμβάνομεν ex cod. Rupif. recepit εἰ ἀπολάβωμεν αὐτὴν, quod tamen sciolo debetur. Porro idem *Combesius* pro vulg. ἐσώμεθα cum cod. Rupif. ἐσώμεθα, quod confirmat *Anonymus Mai* et ratio grammatica (ἦνα — ἐσώμεθα) flagitat. Sed ne sic quidem locus mendosissimus persanatus est; scribendum videlicet: λέλυται καὶ τὸ, ἦνα — ἐσώμεθα, διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσεται. Nam τὸ infinitivum, non indicativum adsciscit; quod sensit *Gatakerus*, ὅτι pro τὸ scribi iubens. Illud διὰ τοῦτο, quo interposita: ἦνα — ἐσώμεθα, colliguntur, neminem, opinor, morabitur.

P. 274 (570. 540). Ποταπὸν γὰρ λοιπὸν εἰς περὶ τῶ τοῖς δυσχεραίνουσιν ἕτερον ἀνάθευμα χρὴ δεικνύναι; Τῶν εἰρημένων ἐναργέστερον οὐκ ἀνέξονται.] Quo oratio, antea misere discerpta, nunc ope codicis Ven. feliciter resarta, prorsus sarta tectaque sit, oportet scribatur: Ποταπὸν γὰρ — χρὴ δεικνύναι, εἰ τῶν εἰρημένων ἐναργέστερον οὐκ ἀνέξονται; Ceterum ἀνέχομαι cum genitivo hoc loco est *tolero, admitto aliquid*. Conf. p. 284 (546) οὐ γὰρ δὴ ἀνέχομαι φληναφούντων τινῶν.

P. 274 (540). εἰρηκτῆ] Hoc loco et p. 272 (569) scribe: εἰρηκτῆ. Vid. *Iacobs. ad Achill. Tat. p. 987.*

P. 274 (540). Ἐκαστόν τε αὐτῷ συμφώνως ἡρμόσατο στοιχεῖον] Fallor, aut Methodius scripsit: Ἐκαστόν τε αὐτό αὐτῷ σ. ἢ. σ.

P. 276 (541). Ἄνθρωπος δὲ ἀληθέστατα λέγεται κατὰ φύσιν οὔτε ψυχὴ χωρὶς σώματος, οὔτ' αὐ σῶμα χωρὶς ψυχῆς] *Scripturae discrepantia apud Phot. cod. 234. p. 293. a. 30 — 33. ed. Bekk. haec est: λέγεται ἀληθέστατα κατὰ φύσιν (vulgo λέγεται κατὰ φύσιν ἀληθέστατα), deinde οὔτε αὐ πάλιν. Priorem scripturam vulgatae apud Methodium non praetulerim; placet vero οὔτε αὐ πάλιν, modo cum Combesio ap. Galland. Biblioth. Patr. T. III. p. 783. A. scribatur: οὔτ' αὐ πάλιν. Vid. Krabinger. ad Gregor. Nyss. De Anima et Resurrect. p. 206. et conf. annot. ad p. 304 (556). Simplex οὔτ' αὐ exstat p. 302 (555).*

P. 276 (541). ὄλων καὶ παντὶ τῶν ἄλλων διαφέρων] Citius rescribe, quod annot. in *Elham Cret. col. 837 (4)* rescribi iussi: ὄλω καὶ παντὶ — διαφέρων.

P. 278 (542). Καὶ τοῖς μὲν — — εἰκόνα.] *Scripturae discrepantia apud Phot. cod. 234. p. 293. a. 36 — 38. ed. Bekker. haec est: φύσεω] φύσεως, quod non praetulerim. — δίδονται] δέδοται, recte, modo δέδοται scribatur. — κελύοντος τοῦ θεοῦ ἐγέννησε] κελύοντος ἐγέννησε θεοῦ, quod minime displicet, quum Methodius amantissimus sit transpositionum. — τῷ δὲ θεοεδέξ] τῷ δὲ τὸ θεοεδέξ, scil. σῆμα, recte.*

P. 278 (542). χειροτμήτων] *Χειροκμήτων* diu est quod reponi iussi ad *Io. Glyc. De V. S. R. p. 117. b. et Animadvers. in S. Basil. I. p. 8. Χειροκμητος*, quod *Krabinger. ad Gregor. Nyss. de Precat. p. 137.* attigit, exquirite dicitur pro vulgari χειροποίητος, de quo vid. *Schleusner. Lexic. in Nov. Test. h. v.*

P. 278 (542). ἀριστοτέχνας] *Noli ἀριστοτέχνης scribere. Vid. annot. in Io. Glyc. De V. S. R. p. 61. 117. b. et Animadvers. in S. Basil. I. p. 8, collatis quae supra docui ad p. 214 (517).*

P. 278 (542). Ἀπήει] *Scribendum: ἀπέτη, absit ut —, qui vocis usus satis frequens est. Cum genitivo ἀπέτη coniungit Gregorius Naz. Orat. XVII. p. 822. E. τὸ γὰρ ἐναντίον ἀπέτη καὶ ἡμῶν καὶ τοῦ λόγου. ubi Elias Cret. Comment. Cod. Basil. fol. 361. vers. ὁ γὰρ ἀπεύχομαι, τοῦτο οὐδὲ λέγειν βούλομαι.*

P. 278 (542). Ἄλλ' ἴσως μὴ ἐπιστήσαντες ἑαυτοὺς πρὸς τὰ λεχθέντα —] *Vide, ne scribendum sit: Ἄλλ' ἴσως μὲν —. Ἐπίστημι ἑμαυτὸν πρὸς τι hoc loco est occurre ad aliquid, quo sensu etiam ἀπαντᾶν πρὸς τι dicitur.*

P. 280 (543). Ἄλλὰ τοῦτο δὲ σφημον λέξωμεν] *Malim λέξωμεν.*

P. 280 (543). ἐπεὶ καὶ ἐν εἰ ἀντέπρασέ τι τῷ θεῷ, ἐκαστοῦ ἄν τοῦ εἶναι] *Posterius ἄν omissum apud Athenagor. Legat. pro Christian. cap. 22. unde non solum, quae post paulo ad Athenagoram referuntur, sed etiam haec, paucis immutatis, Methodius mutuatus est. Sed post καὶ ἐν εἰ, non minus, quam post ὥπερ ἄν εἰ, repetitum ἄν optime habet. Videtis Matthisae. Gramm. Graec. Ampl. §. 528.*

P. 280. 282 (544). Τί οὖν ὁ διάβολος λέξεται; — — — οἷα καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων.] *Haec omnia Photius adfert cod. 234. p. 293. b. 5 — 21. ed. Bekker. Initium loci in brevius ita contraxit: Ὁ διάβολός ἐστι πνεῦμα περὶ τὴν ὕλην γενόμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ. quibus quae adiciuntur: καθά-*
Corpus Haerescol. III.

περ καὶ Ἀθηναγόρα ἐλέχθη, confirmant emendationem scripturae olim vulgatae apud Epiphanium: καθάπερ ἐλέχθη, ὡς Ἀθηναγόρα. Quae praeterea apud Photium ad loci χρίσιν faciunt, haec sunt. — ὡς περ δὴ] Confirmat Photius Galatkeri emendationem, qui δὴ pro vulg. δὲ scribi iassit. — πεπιστευμένοι] πεπιστευμένον Photius, apud quem ante ὡς περ ὑποστιγμῆ, non μέση, ut fit vulgo apud Epiphanium, interpungitur. Et lectionem et interpunctionem Photianam veram esse, ex Athenagora intelligitur. — Τοῦτο γὰρ ἦν ἡ τῶν ἀγγέλων σύστασις, τῷ θεῷ ἐπὶ προνοίᾳ γεγονέναι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ διακεκοσμημένοις] Photius: τούτων γὰρ ἡ [τῶν ἀγγέλων] σύστασις τῷ θεῷ ἐπὶ προνοίᾳ γεγονέναι cet. quae cum praegressis parum cohaerent. Pro tούτων cod. A. τοῦτο, ut est apud Athenagoram et Epiphanium. Quod Bekkerus legi vult γέρονε, habet Athenagoras, apud quem haec nullo sensu ita scripta sunt: Τοῦτο γὰρ ἡ τῶν ἀγγέλων σύστασις τῷ θεῷ ἐπὶ προνοίᾳ γέρονε cet. Methodii apud Epiphanium vera est scriptura, sic si vertatur: *id enim sibi volebat angelorum creatio, ut Dei servitio rebus ab illo dispositis providentiae essent.* — ἕνα τὴν μὲν παντελικὴν καὶ γενικὴν ὁ θεὸς ἔχων τῶν ὄλων πρόνοιαν ἦ, τὸ κῦρος cet.] Lectionem, a Petavio et Galatkeri ex Athenagora in locum vulgatae γενετικὴν restitutam, Photius exhibet, apud quem ante Bekkerum γενετικὴν perperam legebatur. Deinde Photius confirmat ἦ, quod Petavio pro vulg. ἦ rescribi iussit et quod Galatkerus probavit. Male tamen apud Photium virgula post ἦ doest. Nam quominus πρόνοιαν, ἦ τὸ κῦρος cet. cum Combefisio scribas, obstant insequentia: τὴν δὲ διὰ μέρους οἱ . . . ἄγγελοι, ad quae ex superioribus: ἔχων . . . ἦ, verbum ἔχωνσι cogitatione repetendum est, quum ἔχων . . . ἦ sit circumlocutio pro ἔχη. Conf. Epiphani. T. III. p. 38 (327) εἰ καὶ ἐπὶ τὸ ἀκραυφὲς εἶη τῷ βίῳ καὶ πάσῃ θεκατοσύνη τὸ τάγμα σεμνυνόμενον. Laur. Lydus in Gram. Anecd. Paris. T. I. p. 332, 12. πρῶτος γὰρ ἐστὶ κύβος τὴν τοῦ παντὸς αἰσθητοῦ ἰδέαν περιέχων. Vide Winer. Gramm. Idiom. Novi Foed. §. 46. 8. et me annot. in Io. Glyc. De V. S. R. p. 64. 121. a. b. Similem verbi γίνεσθαι usum notamus ad p. 568 (717). Ceterum αὐτὸς ἀνηρημένος, ut est apud Epiphanium, Photius legit, qui proxima: καὶ ὡς περ . . . ἄγγελοι, omisit; Combefisius pessime coniecit: αὐτοῦ ἀνηρημένος. — Ἀλλ' οἱ μὲν λοιποὶ cet.] Omissum a Petavio Ἀλλ' Photius exhibet. — ἐφ' οἷς] ἐφ' ὧν male. — ὁ δὲ] αὐτὸς δὲ Photius, inconcinne. — περὶ τῶν πεπιστευμένων ἐγένετο τὴν διοίκησιν] περὶ τὴν τῶν πεπιστευμένων ἐγένετο διοίκησιν, sublata traiectioe et praeter Methodii morem. — οἱ . . . ταῖς τῶν ἀνθρώπων εἰς φιλοκοιτίαν δμιλήσαντες θυγατράσιν] Photius φιλοτισίαν habet pro φιλοκοιτίαν. Sed vocī φιλοτισία hic non magis locus est, quam apud Platona Phaed. p. 81. E. ubi VV. DD. loco vulgati φιλοτισίαν ex codicibus et ex imitatoribus φιλοσοσίαν reposuerunt. Apud Nostrum φιλοκοιτίαν recte habet; respicitur enim Genes. VI. 2. De consuetudine filiorum Dei cum filiabus hominum vid. Petav. Animadv. p. 261. qui filios Dei vetustissimis Patribus Eccl. angelos esse docet. Sed vid. Hoeschel. ad Phot. Biblioth. p. 968. a.

P. 382 (544). Τὸ γὰρ θεῖον νεμεσᾶ τοῖς ὑπερηφάνοις καὶ τὰ ἀυθάδη φρονήματα κωλύει.] Κολούει speciosa est Petavii emendatio. Vid. Ast. Animadv. in Plat. Legg. p. 342. De verbo νεμεσᾶν, uti de loci sententia, vid. Dorvill. ad Chariton. p. 577. ed. Lips. qui Herodotea, quae huc pertinent, minime neglexit.

P. 382 (544). Ὡς πᾶσιν —] Optima est Ios. Scaligeri emendatio: Ὡ

πᾶσιν — Confer proxima: ὑμεῖς . . . ἐπέσκατε . . . καὶ . . . ἐτεκμήνασθε, in quibus ὑμεῖς simul refertur ad nomina ὄφρις et πλάνη, quae, etsi ambo Diabolum declarant, tamen libertate poetica, tanquam de duabus dicta personis, proferuntur. De Diabolo πλάνης auctore conf. p. 284 (545) ὁ ἄρχων οὗτος . . . καὶ πατήρ τῆς πλάνης. ibid. ὁ διάβολος πλάνος ἦν. Quod Scaliger pro οὗτω coniecit ἦ τ' ᾧ, darius dictum neque necessarium est.

P. 282 (545). Τί οὖν; παραίτιος ὁ θεὸς θανάτου; λέξετε.] Παραίτιος ὁ θεὸς θανάτου λέγεται; recte Leontius ap. Mai. Collect. Nov. Vet. Scriptor. T. III. p. 102. Sed idem male: τί οὖν παραίτιος —

P. 284 (545). ἔνδους ἀπ' αὐτοῦ εἰς τὸ φαγεῖν τῷ διαβόλῳ, δεδεδεασμένη σοφία ποικίλως πρὸς παρακοήν κείνοντι] Leontius: ἔνδους εἰς τὸ φαγεῖν ἀπ' αὐτοῦ, quod praestat. Neque enim in vulg. lectione ferri potest traiectione verborum ἀπ' αὐτοῦ. Quominus autem haec verba aliter atque in praegressis (conf. οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ —) dicta accipias, obstat ratio grammatica; nam ἀπ' αὐτοῦ, non ἀπ' αὐτοῦ, est per sese, et ἐνδούναί τις τι reapse dicitur, qui sponte et per sese alicui rei se dedit. Reliqua multifariam corrupta sunt. In verbis τῷ διαβόλῳ Leontius et cod. Ven. cum vulg. lectione consentiunt. Sed dativus male habet, sive ad insequentia refertur, ut fit in vulg. lectione, sive ad praegressa trahitur; nam ἐνδούναί τις τις, alicui rei se dedit, dativum respuit. Deinde pro vulgatis: δεδεδεασμένη ἢ σοφία, Leontius mendose δεδεδεασμένη σοφία, paulo melius cod. Ven. δεδεδεασμένη σοφία, id est δεδεδεασμένη σοφία. Atqui diaboli calliditas non inescatur, sed homines eius calliditate inescantur, unde Patres Eccl. diabolo id quod est δαλεάζειν tribuere solent. Verum partim vidit Gatakerus, scribi iubens: διαβόλῳ δὲ δεδεδεασμένος. Sed a scopo aberrant, quae idem in proximis coniecit: τῇ σοφίᾳ ποικίλῳτητι (ποικίλως edd. et codd.) et κείνοντι (vulg. κείνοντι, Leont. et cod. Ven. κείνοντι). Quid igitur? Locum sic emendandum esse censeo: — τοῦ διαβόλου δεδεδεασμένος τῇ σοφίᾳ ποικίλως πρὸς παρακοήν κείνοντος, prout vertit Pelavius: ad comedendum inductus ac diaboli calliditate, qui ad violandum imperium variis modis (verte: vase) incitabat, velut inescatus — Traiectione verborum: ποικίλως πρὸς παρακοήν κείνοντος, quae ad τοῦ διαβόλου pertinent, librariis fraudi fuisse videtur. Ceterum de particiipiis absque copula cumulatis (ut hoc loco ἐνδούς — δεδεδεασμένος) vid. annot. in Eliam Cret. col. 795 (10).

P. 284 (545). Οὐ γὰρ ἐποίησεν ὁ θεὸς κακόν, οὐδὲ ἔστι τὸ σύνολον ὄλωσ ἐκ παντός τὸ παράπαν αἴτιος κακοῦ.] Pro οὐ γὰρ apud Combes. (Galland. Biblioth. PP. T. III.) p. 772. οὐκ perpetam scriptum. Deinde pro vulgatis: ἐποίησεν ὁ θεὸς κακόν, Leontius et Combesius: ἐποίησε κακόν ὁ θεός, quae, traiectione sublata, languidius dicta sunt. Porro Leontius οὐδὲ ἔστιν, recte, modo οὐδὲ ἔστι scribatur. Denique ante τὸ παράπαν voculam εἰς excidiase suspiceris, collatis hisce p. 280 (545) οὐδὲ γὰρ ἐν τὸ σύνολον ὄλωσ ἐκ παντός εἰς τὸ παράπαν ἕτερος δημιουργὸς πλὴν αὐτοῦ. Ex eodem genere est εἰς τὸ παντάλῃς p. 286 (547). Formulam ἐκ παντός attingit Tourpius Emendat. T. IV. p. 172. Ἐξάπαντος una voce Noster T. III. p. 488 (1082).

P. 284 (545). οἶρον ἐν νεκρότητα περιβαλὼν αὐτόν] Malim νεκρότητι, collatis hisce p. 288 (547) ὁ θεὸς αὐτόν διὰ τοῦτο θνητόν ἀπαφήνατο νεκρότητι περιβαλὼν. Eodem pertinent ista p. 290 (549) πρὸ τοῦ περιβεβλησθαι θανάτῳ τὸν ἄνθρωπον.

P. 288 (548). εἰς ἔκτασιν καὶ μέγεθος εὐτροφήσασα.] Ἐκ-

σασιν mendose *Combesfius*. Tu conf. p. 294 (551) τὸ μὴ πρὸς ἕκτασιν αὐτὴν εἶσαι φῶναι. ubi *Leontius* item male ἕκτασιν. Praestat autem vulgato εὐτροφήσασα scriptura εὐτραφήσασα, quam *Combesfius* exhibet. Vid. *Lobeck*. Parerg. ad *Phrygich*. p. 577 sq.

P. 288 (548). διέλυσε] Male *Combesfius* διεκάλυσε, *fruticatione* inhibuit. Διαλύειν et διάλυσις, ut λύειν et λύσις, mortis sunt propria vocabula. Conf. p. 294 (550) διελυσεν εἰς ὕλην πάλιν. p. 296 (551) κατὰ τὴν τοῦ σώματος . . διάλυσιν.

P. 288 (548). ἀπήμων] Recurrit p. 310 (559). 334 (582) vox ἀπήμων, quam *Combesfius* ex cod. *Rupif.* reposuit et quam *Gatakerus* coniectura est assecutus.

P. 288 (548). ἀπὸ τῶν σωφρονισμῶν] Male συμφορῶν cod. *Rupif.* apud *Combesfium*. Tu confer *σωφρονίζειν* p. 270 (569).

P. 290 (548). Ὡστε συμβέβηκε συστέλλεσθαι μὲν καὶ κατευναζεσθαι τῇ πλίστει νῦν τὴν ἀμαρτίαν] Κατευναζέειν cod. *Rupif.* apud *Combesfium*, male. Est enim transitivum κατευναζέειν et translate valet *sopire*, *sedare*. Vid. *Animadvers.* in *S. Basil.* I. p. 27. et adde *Gregor. Palam.* Orat. ed. *Matthaei*. p. 67. ubi attende insolitum transitivum ἀργεῖν in formula: τοὺς ἐρεθίζοντας πρὸς τὸ πάθος ἀργεῖν καὶ κατευναζέειν λογισμούς.

P. 290 (549). Μηκέτι βρίζαν ἐνδωπεύουσαν πικρίας ἔχων] Scribendum: ἐμφωλεύουσαν. *Amaritudinis* enim *radix*, locutione ex *Hebr.* XII. 15. sumta, vitiositas intelligitur, et ἐμφωλεύειν vitium latitans translate dici solet. Vid. *Animadvers.* in *S. Basil.* I. p. 6. et p. 162. Sic *Methodius* apud *Epiphanium* p. 346 (589) τὸν νόμον τῆς ἀμαρτίας τὸν . . ἐν ἡμῶν ἐμφωλεύοντα, quae absque scripturae discrepantia apud *Photium* cod. 234. p. 296. b. 7. 8. ed. *Bekker.* exstant. Recurrit quidem ἐνδωπεύειν p. 344 (588) ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἐνδωπεύουσης ἐν τῷ σώματι. Sed confirmat *Photius* cod. 234. p. 296. a. 11. genuinum ἐμφωλεύουσης, quod ego *Animadvers.* in *S. Basil.* I. p. 6. coniectura sum assecutus. Ἐμφωλεύειν et ἐνδωπεύειν rursus confusa apud *Methodium* *Conviv.* X. *Virgin.* p. 77. ed. *Allat.* ἐντυφώμενον ἔτι καὶ ἐνδωπεύοντα τὸν οἶστρον ἀναβρίσκουσιν ἐξάπτοντες ἐρεθισμοῖς. *Allatus* ἐνδωπεύοντα Latine vertit: *intus blandientem* (oestrum). Sed ἐμφωλεύοντα eo certius scribendum, quod etiam ignis sub cinere delitescens, quocum libido hoc loco comparatur, ἐμφωλεύειν translate dicitur. Vid. *Animadvers.* in *S. Basil.* I. p. 162. et annot. in *Eliam* *Cret.* col. 759 (2). Omnino ἐνδωπεύειν nauci verbum est, et sicubi pedem Graeciae intulerit, furca expellendum est. Proclive autem libraribus fuit, ENΘΩΠΕΥΕΙΝ pro EMΦΩΛΕΥΕΙΝ scribere. Φωλεύειν ἔν τινι translate ponitur in *Basilii* et *Georgii* *Confess.* ap. *Epiphani.* T. III. p. 100 (862) ἕνα . . λοιπὸν ἐν ταῖς καρδίαις φωλεύουσα ἡ ἀφρῆσις νέμηται. Verbo ἐμφωλεύειν utitur *Epiphanius* T. III. p. 410 (1087) ubi suam aetatē, sectarum foecundissimam, cum serpente ita comparat: δίκην κακοῦ ἔφωας καὶ θηρὸς ἰοβέλου ἐν σκότῳ ἐμφωλεύοντος. Similiter de haereticis ipsis *Gregorius* *Naz.* Orat. XXVIII. p. 496. D. εἰ δὲ τις θηρὸν ἐστὶ (θηριὸν ἐστὶ *Clemente*. pessime) πονηρὸν καὶ ἀνήμερον — —, μὴ ἐμφωλεύετω ταῖς ὕλαις κακουργίας καὶ κακοήθως ubi *Elias* *Cret.* *Comment.* *Cod.* *Basil.* fol. 14. vera, μὴ ἐμφωλεύετω . . ταῖς ἐπικρύψεσι, τούτῃστι μὴ ἐπικρυπτεύω. — κυρίως δὲ φωλεὸι αἱ καταδύσεις τῶν ὄφρων καὶ λοιπῶν ἑρπετῶν καὶ θηρῶν. quae decerpta sunt ex scholio *Basilii* *Caes.* ap. *Boissonad.* ad *Nicet.* p. 254. quem vide. Nudo φωλεύειν translate utitur *Synes*, *De Insomn.* p. 188. A. loco vitiatō et sic emea-

dando: τοῖς χροαμοῖς τῆς γῆς ἐνδύεται φωλεῖον, βοκῆ φυσικῇ ὠθούμενον εἰς τὴν κατάγειον χώραν.

P. 292 (549). Φαίνεται τοίνυν ὡς περ εἰ τις δημιουργὸς cet.] Repone: ὡς περ εἰ τις δημιουργός, ut est apud *Combesium*. Deinde infra ante Πρόσχετος nou τελείαν, sed μέσσην vel interruptae orationis notam pone. Nam post orationis diversionem verbis εἰ βούλοτο cet. ad superiora εἰ τις δημιουργός cet. recurritur, neque tamen ita, ut comparatio, verbis φαίνεται ὡς περ εἰ τις — incerta, absolatur. Quod demum fit illis: Ταυτόν γὰρ φαίνεται δὴ μοι καὶ ἐφ' ἡμῶν ὁ θεὸς οὕτως ἕκονομηκεῖναι, quae cum praegressis ita sunt connectenda: Φαίνεται τοίνυν ὡς περ εἰ τις δημιουργός — —, ταυτόν δὴ καὶ ἐφ' ἡμῶν ὁ θεὸς οὕτως ἕκονομηκεῖναι. Nunc comparatio instituta multis interpositis in longum trahitur. Ne tamen prorsus derelicta videatur, etiam ante illa: Διὰ τοῦτο — — Τῷ μὲν — — Τοῖς ἀσχεσι — et Ταυτόν γὰρ —, moanisi μέσσαις interrupti oportet. Est autem *Methodius* amans longiorum ἀνακλούσων. Conf. annot. ad p. 264 (565).

P. 292 (550). ματαίαν ἡδονὴν καρπούμενος τοῦ φθόνου] Καρπούσθαι, percipere, etiam in peiorem partem dicitur. Quod cod. Rupif. apud *Combesium* exhibet καρποζόμενος, est corruptum καρπιζόμενος, quod vulgato καρπούμενος minime praetulerim. Vid. *Lobeck*. ad *Phrygicis*. p. 361.

P. 292 (550). Πρόσχετος γὰρ —] Ita vulgatum πρόσχετος recte correctum est tum hoc loco, tum p. 294 (551). et 328 (579).

P. 292 (550). ἀσχῆ] Ita recte *Combesius* pro vulgato ἔσχη. Literae αἰ et ε̄ crebro confunduntur. *Io. Philopon.* Comment. in *Aristot.* De Anima I. fol. 45. rect. 9. αὐτὸς δὲ ἐν τῷ ἐφεξῆς βιβλίῳ ἐρεῖ, ὅτι τοῦ πεζετάτου καὶ ἐσχάτου μορίου ἐστὶ τῆς ψυχῆς, λέγω δὲ τῆς φντικῆς δυνάμεως. Legendum παζαίτατου, a παζός, quam superlativi formam notabis. Apud eundem *Philopon.* Comment. in *Aristot.* De Anima II. fol. 103. rect. supr. ἀσθητῶν legendam pro ἐσθητῶν. *Nilo* ap. *Procop.* Comment. in *Cant.* Canticor. ed. Mai. p. 282. ἀκραίφνη pro ἀκρεφνῆ, et p. 298. ἀκραίφνης pro ἀκρεφνῆς restituendum. Vide *Boissonad.* ad *Planud.* Metaphr. *Ovid.* Metamorph. p. 273. meque ad *Io. Glyc.* De V. S. R. p. 63. 115. et ad *Eliam Crel.* col. 851 (4). sq.

P. 292 (550). πρὸς τὸ σύμμετρον καὶ εὐδὲς τοῦ δημιουργομένου.] Εὐδὲς est forma Alexandrina pro εὐδύ. Vid. *Thom. Mag.* p. 388. sq. et quae VV. DD. in eum annotarunt.

P. 294 (550). ἔνα διὰ τῆς ἀναπλάσεως ἐκτακῶσι καὶ ἐξαφανεῖσθαι πάντα τὰ ἐν αὐτῷ μωμήματα.] Pessime *Combesius* ἐκτακῶσι. Tu conf. p. 244 (533) αἱ ἐκτακείσθαι ἐν νόσοις σάρκες. p. 286 (547) ἐκτακείσθαι τῆς ἀμαρτίας. p. 324 (577) ἐκβληθῆναι γὰρ αὐτὸν πρότερον καὶ ἐκτακῆναι δεῖ.

P. 294 (550). ἀναμορφοποιηθῆναι] Ἀναμορφοποιηθῆναι pessime *Combesius*.

P. 294 (551). εἰς νεῖκος] Loco vulgati εἰς νῖκος, in *perpetuum*, εἰς νεῖκος ex *Cornariis* et *Pelavii* coniectura receptum nollem. Conf. p. 673 (774) ἔως ἐξαγάγει τὴν χρίσιν εἰς νῖκος. Vid. *Schleusner.* Lexic. in *Nov. Test.* ed. IV. T. II. p. 208.

P. 294 (551). τὸ ἀφανίσαι τὴν βίξαν τῆς πονηρίας τελείως] *Leontius*: τὴν βίξαν τελείως τῆς πονηρίας, quod minime displicet; nam et trajectum τελείως maiorem vim habet, et forma τελείως vulgari τελείως praeferenda est. Conf. p. 288 (548) τελείως ἐκ βάρων ἀπολομένης τῆς ἀμαρτίας. p. 332 (547)

ὄπως τελείως ἐκτείνωμεν Ἰδραν. *Mirror*, si codd. mss. eoussentiant in vulgato τελείως p. 274 (540). Vid. annot. in *Ellam Cret.* col. 778 (4).

P. 294 (551). Ἡ . . . ταῖς βίξαις αὐτῆς ἀναίρεσις] Τῆς βίξης (non βίξας) *Leontius*. Sed ταῖς βίξαις longe significantius dictum. Conf. p. 288 (547) ἔνα . . . ἡ ἀμαρτία κάτωθεν αὐτόπρεμος πᾶσα διαφθαρή.

P. 296 (551). ἀλλὰ μὴ τι στεيروῶσαντα τὸ ὄσον ἐπ' αὐτῷ καὶ συμπιλήσαντα] Μὴ τι recte repositum est pro vulg. μὴ ὄσι. Deinde τὸ ante ὄσον *Leontius* omisit, et facile articulo caremus, quum ὄσων ἐπ' αὐτῷ per se sit quantum in ipso situm est. Quod autem *Leontius* in seqq. συμπιλήσαντα pro συμπιλήσαντα habet: συμπιλεῖν est *compingere*.

P. 296 (551). εἴλατο τὸ βλάπτον τοῦ συμφέροντος μάλλον προτιμῆσαι.] Ἐλάτο *Leontius* pro vulg. εἴλατο, quae forma post paulo p. 296 (552) recurrit. Adde εἴρατο p. 342 (587). Vid. *Lobeck. ad Phrymich.* p. 183. *Winer. Gramm. Idiom. N. Food.* §. 13. 1. a. Ἐλέσθαι tamen *Methodius* p. 286 (583) et ap. *Phot. cod.* 286. p. 307. b. 89. ed. Bekker.; ἐξελέσθαι idem ap. *Epiph.* p. 298 (552). Ceterum *Leontius*: πρὸ τοῦ συμφέροντος μάλλον τιμῆσαι. Sed προτιμᾶν cum genit. tritum est. Μάλλον προτιμᾶν recurrit p. 318 (574).

P. 296 (551). κακίας καὶ ἀρετῆς τὰ ἀμοιβατὰ] Pro καὶ *Leontius* ἦ, quae scriptura scioli manum prodit.

P. 296 (552). Τοῖς μὲν γὰρ μὴ μετὰ σκουδῆς, ἀλλὰ ἀγεννῶς ἐμπέπτουσι τοῖς λόγοις — Ἐγκύπτουσι loco vulgati ἐμπέπτουσι reponi iubeo, collatis illis, quae paulo post sequuntur: τὸν μὴ φαύλως τοῦτοις ἐγκύπτουσι. Adde *Epiph.* p. 470 (556) δέδια ὡς εἰς πόσον ὄγκον βυθοῦ διανομημάτων ἐγκύπτειν περᾶται ὁ τῆς ἡμῶν βραχύτητος μικρὸς νοῦς.

P. 296 (552). διὰ τῶν ἐξελοκακούντων τιμωρῶν δ(κ)η] Quo rationi grammaticae satisfiat, oportet scribatur: διὰ τῆν τῶν ἐ. τ. δ.

P. 298 (552). ἀποκτέννυται καὶ θνήσκει] Scribendum: ἀποκτέννυται. Neque enim plebeium ἀποκτέννεται, de quo vid. annot. ad p. 438 (640), *Methodio* obtrudere ausim.

P. 298 (552). ἔνα αὐδὶς ζῶων πλασθῆ καὶ ὑγίης.] Dato pignore sproponderim, *Methodium* scripsisse: σῶν . . . καὶ ὑγίης, non ζῶων . . . καὶ ὑγίης. Librarius imperitus, qui vocem σῶν ignoraret, mendosum ζῶων ex praegressis: ἔνα αὐδὶς ἀνασταθῆ καὶ ζήσῃ, exculpavit. Sic σῶς cum ζῶν confundi solet; vid. *Schaefer. Not. in Longi Pastoral.* p. 346. sq.

P. 300 (554). διασυν(στησιν) Ita cl. editor optime pro vulg. δι' ἀ συνστησιν. Διασυν(στησιν), *corrodoro*, est exaggeratum συν(στησιν), de quo vid. annot. in T. I. p. 226 (116). Praepositio διὰ, ut Lat. *per*, vim simplicium verborum in compositis auget, velut in διαβεβαιούμαι (T. III. p. 96, 860), διαλαλῶ (T. III. p. 122, 875), διαμαρτύρομαι (T. III. p. 72, 874), διεγείρω (T. III. p. 166, 899), διεκκρῖνω (T. III. p. 98, 861), inque sexcentis aliis. Vid. *Ad-resch. ad Callier.* p. 70. sqq.

P. 300 (555). μετὰ τῆν ἐκφλόγωσιν . . . πάντων καὶ τὸν βρασμὸν.] Βρασμὸν *aestum Pelavus* interpretatur; sed βρασμὸς est expurgatio, similitudine sumta ab iis, qui frumenta vanno expurgant. Vid. annot. in T. I. p. 340 (182).

P. 302 (555). κατὰ τῆν εἰς τὸ φαιδρότατον ἀπάντων ἐξαιλαγήν.] Apud *Combestium* εἰς male omissum; idem tamen recte φαιδρότερον. Conf. supra dicta: τῆν εἰς τὸ κρείττον καὶ ἐνδοξότερον . . . μεταβολήν, et pro-

xima: τὴν πρὸς τὸ ἄμεινον . . καὶ εὐμορφότερον τροπὴν τοῦ πρόσθεν σχήματος, in quibus *Combeſsius* εἰς πρὸς, recte, ut videtur. Conf. seqq.: τρεπομένης εἰς μέγεθος καὶ κάλλος τῆς ἡλικίας τοῦ νηπίου.

P. 304 (556). ἀνάγκη δὴ σαρκῶν ὡς αὐτῶς ἐκείνοις γυμνοῦς ἔσεσθαι δεῖν.] Ἄγγελους *Combeſsius* ante ἔσεσθαι perperam inculcat. De pleonasmō: ἀνάγκη — δεῖν, vid. annot. ad p. 256 (540. 560).

P. 304 (556). οὔτε εἰς ἐτέρων πάλιν οἱ ἄγγελοι.] Placet, quod pro οὔτε *Combeſsius* exhibet οὐτ' αὖ πάλιν. Vid. annot. ad p. 276 (541). Idem *Combeſsius* εἰς ἐτέρων, non magis recte, quam post paulo eis τὴν ἄλλων pro εἰς τὴν ἄλλων. Si quid nostro loco mutandum est, εἰς τὴν ἐτέρων scribi mullim. Conf. praegressa: οὔτε . . εἰς τὴν τῶν ἀγγέλων ἰδέαν μετασκευάζονται, et quae mox sequuntur: οὔτε εἰς τὴν τῶν ἀγγέλων, οὔτε εἰς τὴν τῶν ἐτέρων μορφήν.

P. 304 (556). κατασταθεῖς] Ταχθεῖς *Combeſsius*, quae scriptura glossema olet. Recurrit κατασταθεῖς, infinitivo tamen non adiecto, p. 336 (588) ἐν μέσῳ τοῦ πονηροῦ καὶ ἀγαθοῦ κατασταθεῖς.

P. 304 (556). Χρῆ γὰρ ἐν τῷ ἰδίῳ τῆς ἔξεως ἑαυτοῦ τύπω τῶν γενητῶν ἕκαστον μένειν] Αὐτῶν τόπω pro ἑαυτοῦ τύπῳ *Combeſsius*, utrumque male. Ἐαυτοῦ tueor, collato Platone Tim. p. 42. E. ἔμεινεν ἐν τῷ ἑαυτοῦ κατὰ τρόπον ἦδει. Polit. p. 272. E. εἰς τὴν αὐτοῦ περιωπὴν ἀπέστη. Ἐξεί autem τύπος, non τόπος convenit, estque ὁ τῆς ἔξεως τύπος idem, quod ἰδέα et μορφή in superioribus.

P. 304 (556). τὰ ἀκραίφνη φῶτα τῶν Σεραφ(μ) Τὰ ἀκράτητα καὶ ἀκραίφνη *Combeſs.*, qua in lectione ἀκράτητα ex corrupto ἄκρατα ortum esse, veri est simillimum. Ἄκρατα autem librarius properans ante ἀκραίφνη facile omisit. Certe vox ἄκρατος rei valde accommodata est. Vid. annot. in *Eliam Cret.* col. 827 (2). De voce ἀκραίφνης vid. Prolegom. in *Io. Glyc.* p. XXXVII. et conf. *Epirhan.* p. 624 (747) τὸ ἀκραίφνης τῆς ἄνω τάξεως. p. 642 (576) πρὸς ἐκείνην τὴν μὴν ἀκραίφνη καὶ τελείαν οὐσίαν. T. III. p. 86 (827). 110 (868). 234 (938). 260 (953). 268 (958). 292 (971). 302 (978). ne plura cumulem.

P. 304 (557). ἃ παρεστήκασιν τῇ μεγάλῃ βουλῇ διακρατούσῃ τὸ πᾶν] Διακρατοῦντα *Combeſsius*. Atqui non angelorum est διακρατεῖν τὸ πᾶν, sed Dei, quem μεγάλῃν βουλήν, id est summam providentiam, *Methodius* nuncupat. Διακρατεῖν in hoc argumento Stoicae est consuetudinis. Videsis mea ad *Gregor. Nyss.* De Anima et Resurrect. ed. Krabinger. p. 184.

P. 306 (558). Ἐν ὡς περ] Ἴνα ὡς περ *Combeſsius*, molesto hiatus. Deinde οὕτως idem in illis: οὕτω καὶ ἡμεῖς. Sed οὕτως ante consonam suam quandam vim habet ac frequens est tum apud alios scriptores, tum apud *Methodium* et *Epirhanium*. Vid. annot. in *Eliam Cret.* col. 809 (1) et conf. *Epirhan.* T. III. p. 22 (820). In seqq., quo structura sibi constat, σχολάζωμεν pro σχολάζοντες, et, quod *Petavius* coniecit, τῷ βλέπειν pro τοῦ βλέπειν legi oportet.

P. 306. 308 (558). Ὡς περ καὶ τὸ μὴ ὑπάρχον χρυσοῦς, ἐγγύς δὲ τοῦ εἶναι χρυσοῦς, πεφυκός ὡς χρυσοῦς λέγεται —] εἶναι χρυσοῦς πεφυκός, ὡς χρυσοῦς λέγεται *Combeſsius*, ut πεφυκός praegresso ὑπάρχον respondeat et ὡς χρυσοῦς λέγεται per se ponatur. Quae ratio quum commendatur proximis οὐκ ἂν ἐλέγτο ὡς χρυσοῦς, tum corroboratur repetitis iisdem verbis ὡς χρυσοῦς λέγεται.

ἔπος τελείως ἐκτεμένωμεν Ὑδραν. *Miror, si codd. mas. censeantur in vulgato τελείως p. 274 (540). Vid. annot. in Eliam Cret. col. 778 (4).*

P. 294 (551). Ἡ . . . ταῖς ῥίζαις αὐτῆς ἀναίρεσις] Τῆς ῥίζης (non ῥίζας) *Leontius*. Sed ταῖς ῥίζαις longe significantius dictum. Conf. p. 288 (547) ἵνα . . . ἡ ἀμαρτία κάτωθεν αὐτόπρεμος πᾶσα διαφθαρή.

P. 296 (551). ἀλλὰ μὴ τι στεירώσαντα τὸ ὄσον ἐπ' αὐτῶ καὶ συμπιλήσαντα] Μὴ τι recte repositum est pro vulg. μὴ ὄτι. Deinde τὸ ante ὄσον *Leontius* omisit, et facile articulo caremas, quum ὄσον ἐπ' αὐτῶ per se sit quantum in ipso situm est. Quod autem *Leontius* in seqq. συμπιλήσαντα pro συμπιλήσαντα habet: συμπιλεῖν est *compingere*.

P. 296 (551). ἐλλάτο τὸ βλάπτον τοῦ συμφέροντος μᾶλλον προτιμῆσαι.] Ἐλάτο *Leontius* pro vulg. ἐλάτο, quae forma post paulo p. 296 (552) recurrit. Adde εὔρατο p. 242 (587). Vid. *Lobeck. ad Phrynich. p. 183. Winer. Gramm. Idiom. N. Food. §. 18. 1. a. Ἐλάσθαι tamen Methodius p. 226 (583) et ap. Phot. cod. 286. p. 307. b. 89. ed. Bekker.; ἐξελάσθαι idem ap. Epiphani. p. 298 (552). Ceterum Leontius: πρὸ τοῦ συμφέροντος μᾶλλον τιμῆσαι Sed προτιμᾶν cum genit. tritum est. Μᾶλλον προτιμᾶν recurrit p. 318 (574).*

P. 296 (551). κακίας καὶ ἀρετῆς τὰ ἀμοιβαία] Pro καὶ *Leontius* ἦ, quae scriptura scioli manum prodit.

P. 296 (552). Τοῖς μὲν γὰρ μὴ μετὰ σκουδῆς, ἀλλὰ ἀγεννώως ἐμπίπτουσι τοῖς λόγοις —] Ἐγκύπτουσι loco vulgati ἐμπίπτουσι reponi iubeo, collatis illis, quae paulo post sequantur: τὸν μὴ φαύλως τούτοις ἐγκύπτοντα. Adde *Epiphani. p. 470 (556) δέδια εἰς λόσον ὄγκον βυβοῦ διανοημάτων ἐγκύπτειν πειράται ὁ τῆς ἡμῶν βραχυότητος μικρὸς νεῦς.*

P. 296 (552). διὰ τῶν ἐθελοκακούντων τιμωρὸν δ(ί)κην] Quo rationi grammaticae satisfiat, oportet scribatur: διὰ τῆν τῶν δ. τ. δ.

P. 298 (552). ἀποκτέννυται καὶ θνήσκει] Scribendum: ἀποκτέννυται. Neque enim plebeiam ἀποκτέννεται, de quo vid. annot. ad p. 438 (640). *Methodio* obtrudero ausim.

P. 298 (552). ἵνα αὐτίς ζῶον πλασθῆ καὶ ὑγιές.] Dato pignore sponderim, *Methodium* scripsisse: σῶν . . . καὶ ὑγιές, non ζῶον . . . καὶ ὑγιές. Librarius imperitus, qui vocem σῶν ignoraret, mendosum ζῶον ex praegressis: ἵνα αὐτίς ἀνασταθῆ καὶ ζήσῃ, exsculpit. Sic σῶς cum ζῶν confandi solet; vid. *Schaefer. Not. in Longi Pastoral. p. 346. sq.*

P. 300 (554). διασυνίστησιν] Ita cl. editor optime pro vulg. δι' ἀ συνίστησιν. Διασυνίστημι, corroboro, est exaggeratum συνίστημι, de quo vid. annot. in T. I. p. 226 (116). Praepositio διὰ, ut Lat. per, vim simplicium verborum in compositis auget, velut in διαβεβαίωμαι (T. III. p. 96, 880), διαλαλῶ (T. III. p. 122, 875), διαμαρτύρομαι (T. III. p. 72, 874), διεγείρω (T. III. p. 166, 899), διεκρινῶ (T. III. p. 98, 861), inque sexcentis aliis. Vid. *Abresch. ad Callier. p. 70. sqq.*

P. 300 (555). μετὰ τῆν ἐκφλόγωσιν . . . πάντων καὶ τὸν βρασμόν.] Βρασμὸν aestum *Petavius* interpretatur; sed brasmos est expurgatio, similitudine sumta ab iis, qui frumenta vanno expurgant. Vid. annot. in T. I. p. 340 (182).

P. 302 (555). κατὰ τῆν εἰς τὸ φαιδρότατον ἀπάντων ἐξαλλαγῆν.] Apud *Combesium* εἰς male omissum; idem tamen recte φαιδρότερον. Conf. supra dicta: τῆν εἰς τὸ κρεῖττον καὶ ἐνδοξότερον . . . μεταβολῆν, et pro-

xima: τὴν πρὸς τὸ ἄμεινον . . καὶ εὐμορφότερον τροπῆν τοῦ πρόσθεν σχήματος, in quibus *Combeftius* εἰς pro πρὸς, recte, ut videtur. Conf. seqq.: τρεπομένης εἰς μέγεθος καὶ κάλλος τῆς ἡλικίας τοῦ νηπίου.

P. 304 (556). ἀνάγκη δὴ σαρκῶν ὡς αὐτῶς ἐκείνοις γυμνοὺς ἔσονται δεῖν.] Ἄγγελους *Combeftius* ante ἔσονται perperam inculcat. De pleonasmō: ἀνάγκη — δεῖν, vid. annot. ad p. 256 (540. 560).

P. 304 (556). οὔτε εἰς ἐτέρων πάλιν οἱ ἄγγελοι.] Placet, quod pro οὔτε *Combeftius* exhibet οὐτ' αὐ' πάλιν. Vid. annot. ad p. 276 (541). Idem *Combeftius* εἰς ἐτέραν, non magis recte, quam post paulo εἰς τὴν ἄλλην pro εἰς τὴν ἄλλων. Si quid nostro loco mutandum est, εἰς τὴν ἐτέρων scribi malim. Conf. praegressa: οὔτε . . εἰς τὴν τῶν ἀγγέλων ἰδεῖν μετασκευάζονται, et quae mox sequuntur: οὔτε εἰς τὴν τῶν ἀγγέλων, οὔτε εἰς τὴν τῶν ἐτέρων μορφῆν.

P. 304 (556). κατασταθεῖς] Ταχθεῖς *Combeftius*, quae scriptura glossema olet. Recurrit κατασταθεῖς, infinitivo tamen non adiecto, p. 336 (533) ἐν μέσῳ τοῦ πονηροῦ καὶ ἀγαθοῦ κατασταθεῖς.

P. 304 (556). Χρῆ γὰρ ἐν τῷ ἰδίῳ τῆς ἕξεως ἑαυτοῦ τύπῳ τῶν γενητῶν ἕκαστον μένειν] Αὐτῶν τόπῳ pro ἑαυτοῦ τύπῳ *Combeftius*, utrumque male. Ἐαυτοῦ tueor, collato Platone Tim. p. 42. E. ἕμειν ἐν τῷ ἑαυτοῦ κατὰ τρόπον ἦδει. Polit. p. 272. E. εἰς τὴν αὐτοῦ περιωπῆν ἀπέστη. Ἐξεί autem τύπος, non τόπος convenit, estque ὁ τῆς ἕξεως τύπος idem, quod ἰδεῖν et μορφή in superioribus.

P. 304 (556). τὰ ἀκραίφνη φῶτα τῶν Σεραφ[ιμ] Τὰ ἀκράτητα καὶ ἀκραίφνη *Combeft.*, qua in lectione ἀκράτητα ex corrupto ἀκρατα ortum esse, veri est simillimum. Ἄκρατα autem librarius properans ante ἀκραίφνη facile omisit. Certe vox ἀκρατος rei valde accommodata est. Vid. annot. in *Eliam Crei.* col. 827 (2). De voce ἀκραίφνης vid. Prolegom. in *Io. Glys.* p. XXXVII. et conf. *Eriphan.* p. 624 (747) τὸ ἀκραίφνης τῆς ἀνω τάξεως. p. 642 (575) πρὸς ἐκείνην τὴν μίαν ἀκραίφνη καὶ τελείαν οὐσίαν. T. III. p. 36 (827). 110 (868). 234 (936). 260 (953). 268 (958). 292 (971). 302 (976). ne plura cumulem.

P. 304 (557). ἃ παρεστήκασιν τῇ μεγάλῃ βουλῇ διακρατούση τὸ πᾶν] Διακρατοῦντα *Combeftius*. Atqui non angelorum est διακρατεῖν τὸ πᾶν, sed Dei, quem μεγάλην βουλήν, id est summam providentiam, *Methodius* nuncupat. Διακρατεῖν in hoc argumento Stoicae est consuetudinis. Videtis mea ad *Gregor. Nyss.* De Anima et Resurrect. ed. Krabinger. p. 184.

P. 306 (558). Ἐν' ὧς περ] Ἰνα ὧς περ *Combeftius*, molesto hiatus. Deinde οὕτως idem in illis: οὕτω καὶ ἡμεῖς. Sed οὕτως ante consonam suam quandam vim habet ac frequens est tum apud alios scriptores, tum apud *Methodium* et *Eriphanium*. Vid. annot. in *Eliam Crei.* col. 809 (1) et conf. *Eriphan.* T. III. p. 22 (820). In seqq., quo structura sibi constat, σχολάζωμεν pro σχολάζοντες, et, quod *Petavius* coniecit, τῷ βλέπειν pro τοῦ βλέπειν legi oportet.

P. 306. 308 (558). Ὡς περ καὶ τὸ μὴ ὑπάρχον χρυσοῦς, ἐγγύς δὲ τοῦ εἶναι χρυσοῦς, πεφυκός ὡς χρυσοῦς λέγεται —] εἶναι χρυσοῦς πεφυκός, ὡς χρυσοῦς λέγεται *Combeftius*, ut πεφυκός praegresso ὑπάρχον respondeat et ὡς χρυσοῦς λέγεται per se ponatur. Quae ratio quum commendetur proximis οὐκ ἂν ἐλέγτο ὡς χρυσοῦς, tum corroboratur repetitis iisdem verbis ὡς χρυσοῦς λέγεται.

P. 308 (558). ἀλλὰ ἐγγὺς τοῦ εἶναι χρυσός] Quod ex marg. Schottii repositum est ἐγγὺς, *Combesistius vidit supplendum esse.*

P. 308 (559). Εἰ δέ τις τὴν ἀνάστασιν ἐπὶ τῆς ψυχῆς καὶ μὴ ἐπὶ τῆς σαρκὸς βιάζεται λέγειν ἔσεσθαι, πολλὴ μὲν μωρία τοῦτω καὶ ἀλογία.] Λέγειν non in λέγων commutari, sed deleri velim; glossema enim eius esse videtur, qui nesciret βιάζεσθαι cum accus. et infinitivo esse *summa contentione disputare sive pugnare, aliquid esse.* Conf. *Epiph.* T. III. p. 252 (948) ὡς ἐκ τούτου βιάζεσθαι τὸ ἀνόμιον τοῦ υἱοῦ πρὸς πατέρα σημαίνειν. Τοῦτω in cod. Rhedig. omissum est; sed scribendum τοῦτο, deleta, quae post τοῦτω vulgo ponitur, virgula.

P. 308 (559). Καὶ δεῖ γὰρ —] Haec a vulg. scriptura Λέγει γὰρ nimis recedunt. Satis erit scribere Δεῖ γὰρ, quod *Petavius* suasit.

P. 310 (559). μὴ τοι ληροῦντά γε] Melius scripseris: μήτοι — γε. Proxime ἄπτερον malim quam ἄτερον, uti p. 312 (571) et alibi.

P. 310 (559). ἀνόλεθρον καὶ ἀθάνατον εἶναι] Hoc loco et post paulo in illis: ἀθάνατον . . εἶναι καὶ ἀνόλεθρον . . τὴν ψυχὴν, ex ed. Basil. Atticam repone formam ἀνώλεθρος, quae exstat p. 278 (542). Vid. *Lobeck. Parerg. ad Phrynich.* p. 705.

P. 310 (560). τίς μηχανὴ καὶ ἐκ τοῦ κλιθέντος μὴ οὐχὶ προσδοκᾶν τὸ ἀναστήσεσθαι καὶ ἐκ θανόντος τὸ ἀναστήσεσθαι;] Offendor repetito ἀναστήσεσθαι et posterius in ἀναβιώσεσθαι commutari malim, collatis proximis: καὶ γὰρ ἡμεῖς ταῦτα οὐκ ἐξαπατάμενοι ὁμολογοῦμεν, ἐκ τῶν τεθνεώτων σωμάτων τὸ ἀναβιώσεσθαι συμβαίνειν. Ante θανόντος articulum τοῦ excidiase puto.

P. 312 (560. 570). Ὁ θεὸς γὰρ αὐτῶ . . τὰς ψυχὰς . . ὡς εἰς παγίδα τὴν σάρκα δίκην ὑφέξουσας τῶν ἡμαρτημένων ἐμβιβάζει] Quo oratio, antea misere discerpta, nunc ope codicis Ven. resarta, prorsus sarta et tecta sit, pro ὑφέξουσας scribendum est ὑφέξουσας, quod ad τὰς ψυχὰς refertur.

P. 312 (570). ἐξημάρτοσαν] Ocius repone ἐξημάρτησαν. Recte post paulo ἡμάρτησαν, ubi ed. Basil. et Petav. male item ἡμάρτοσαν.

P. 312 (571). ἢ χωρὶς σώματος ἡμάρτομεν διαγόντες] Διαγόντες rescribe.

P. 314 (571). τοῖς οὕτω ὑπ' αὐτῶν προπετῶς εἰρημένους] Οὕτως ante consonam ferri potest (vid. annot. ad p. 306, 556); neque vero vice versa οὕτω, ut hoc loco, ante vocalem ponitur. Quare οὕτως scribendum.

P. 314 (572). ἐπειδήπερ ἐν φλογὶ τοσαύτη καὶ ὑγρασίᾳ καταγίνεται] Ad verba ἐν φλογὶ τοσαύτη confer. *Alexandrum Aphrodis.* Problem. Med. et Phys. I. 68. ubi causam reddit, cur recens nata placent: ἀπὸ γὰρ θερμῶν σωμάτων . . τῆς μητρὸς εἰς ἄγαν ψυχρὸν ἔξεισι.

P. 316 (572). Τερέτισμός οὖν ἐστὶ καὶ τραγικολογία τὸ καταβάλλεσθαι λέγειν τὰς ψυχὰς ἐκ τῶν οὐρανῶν] *Hemsterhusius* in *Addendis ad Thom. Mag.* p. 908, 3. ubi de voce τερέτισμα praeclare disputat, hunc locum minime neglexit, in eo tamen falsus, quod tanquam *Epiphaniana* excitat, quae sunt *S. Methodii* apud *Epiphanium*. Nomen τραγικολογία explicari potest translato vocis τραγικός usu, de quo vide *Menag. Dictionar. Etymolog. Linguae Francogall.* T. II. p. 187. *Uster.* ad *Plutarch. Consol.* ad *Apollon.* p. 12. meque *Symbol.* ad *Philostr. De Vit. Sophist.* p. 62. sq. 106. a.

Λόγοι τραγικῶς κακοσημημένοι notantur a *Meliodio* ap. *Ephran.* p. 262 (565). Noestro tamen loco fortasse legendum est: τερατολογία.

P. 316 (573). οὐδ' αὐτὸ σῶμα παγίς τοῦτο] *Lego*: οὐδ' αὐτὸ σῶμα παγίς τοῦτο. Τὸ σῶμα τοῦτο est *corpus, quod digito demonstrari potest.* Conf. p. 346 (589) εἰ τὸ σῶμα θάνατον τοῦτο . . . ἔλεγεν (ubi θάνατον traiectione interpositum, ut παγίς nostro loco). *ibid.* οὐ τὸ σῶμα τοῦτο . . . θάνατον . . . λέγει. p. 328 (579). Pluralem cum traiectione habes p. 308 (558) τὰ σώματα διὰ τοῦτο ταῦτα μὴ ἀνίστασθαι. Similiter ἡ σὰρξ αὐτῆ dicitur p. 286 (547) ἑ ὀριζόμενος τὴν σάρκα μὴ εἶναι ταύτην ἀθανασίας δεκτικὴν — quibus traiectio item inest, pariter ac verbis infra enotatis p. 330 (580) ὁ Παῦλος cet.

P. 316 (573). τὸν ἀληθῶς Ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα νικῆσαι πρὸς θεῖς.] *Scribendum*: προθεῖς. Quomodo enim προκείσθαι et passivum προτιθεσθαι in usa sunt de certaminibus et certaminum praemiis (conf. *Xenoph.* *Cyrop.* l. 2. 12. εἰσι δὲ καὶ δημόσιοι τούτων ἀγῶνες καὶ ἀθλα προτιθεταί, et *vid.* *Cruizer.* ad *Plotin.* De *Pulcrit.* p. 324. sq.), ita qui ea proponunt, προτιθέναι vel media forma προτιθεσθαι dicuntur. *Thucyd.* II. 46. ἡ πόλις . . . στέφανον τοῖςδὲ τε τῶν τοιῶνδε ἀγῶνων προτιθείσα. *Aelian.* *Var. Hist.* II. 41. ὀνοποσίας γούν ἀγωνίαν (leg. ἀγῶνα) προῦθηκε.

P. 318 (574). Εἰς δὲ ἐκεῖνο διασκεπτέον —] *Scribendum*: "Ἐτι δὲ ἐκεῖνο διασκεπτέον —, quum in usa sit διασκεπτέοις τι, non — est τι. Conf. p. 258 (561). 298 (553). Pari modo par medela adhibenda est ap. *Ephran.* T. III. p. 68 (844) παρελεύσομαι καὶ τοῦτον καὶ εἰς τὰς ἐξῆς διασκοπήσομαι. Εἰς uncis notavit *Petavius*; sed hic quoque ἔτι pro εἰς scribi oportet.

P. 320 (575). Τὰ γὰρ θεῖα σώματα κατασκευάζουσιν αὐταῖς ὕστερον ἐπὶ τιμωρ[α] Qui aliquid fieri docent, id facere argute et interdam, ut hoc loco, leni irrisione dicuntur. Quo ex genere sunt illa *Platonis* *Phaed.* p. 99. B. ὁ μὲν τις δίνην περιτιθεῖς τῇ γῇ ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ μένειν δεη ποιεῖ τὴν γῆν, ὁ δὲ ὡς περ καρδῶπῳ πλατεῖα βράχρον τὸν ἀέρα ὑπερείδει. ubi *vid.* *Ast.* *Annot.* p. 742. Ex posterioris aetatis scriptoribus *Gregorius Nyssenus* eiusmodi eleganter dictis impense delectatus est. Conf. *Dialog.* de *Anima* et *Resurrect.* p. 212. C. εἰς ἀναίρεσιν καὶ ἀνυπαρξίαν τὴν ψυχὴν μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν σωμάτων ἄγειν. p. 232. B. οἱ πρὸς διαφορὸς φύσεις τὴν ψυχὴν μετακίλυντες. p. 235. A. φύρουσι τὰ ἄμικτα καὶ ἐνοῦσι τὰ ἀκοινώητα. — B. — ὄθεν τὴν ψυχὴν διὰ κακίας ἀπόκισαν, ἐκείσε πάλιν αὐτὴν . . . ἀνοικίλουσιν. p. 240. D. τὰς ἀτόπους ἐκείνας δογματοποιίας . . . τῶν διὰ κακίας τὰς ψυχὰς εἰςοικιζόντων τοῖς σώμασιν. Alia ex aliis scriptoribus consignavi *Animadvers.* in *S. Basil.* I. p. 62.

P. 320 (575). ἐπειθεῖ ἄληπτος οὕσα ἡ ψυχὴ cet.] Ἐπεὶ [ἡ] *Petavius*; sed praestat ἐπειθεῖ, quod receptum est, quamquam ex particulis causam indicantibus ἐπεὶ et ἐπειθεῖ rarius ἐπεὶ *Meliodio* usitatum est et nonnullam in ἐπειθεῖ abiit. Conf. *annot.* ad p. 340 (586) inf.

P. 322 (576). Κἂν ὁ γενναῖος οὕτος λατρός τῶν ῥητῶν . . . τὸν νοῦν ἐβιάσατο μεταπλάσαι τοῦ ἀποστόλου. ἀνόητόν τι παρῶν λίαν καὶ παιδικόν.] *Primum*, delete ante Κἂν *pancto*, *virgulam* pone et scribe: — μηνύει, κἂν —. Deinde pro vulg. ἀνιλάτῳ τι *scribendum*, quod *Petavio* visum, ἀνιλάτῳ τι, id est: *rem medico indignam.* Conf. quae in praegressis cum ironia dicuntur: ὁ γενναῖος οὕτος λατρός τῶν ῥητῶν,

et quae post verba: ἀνιαιρόν τι παθῶν λίαν καὶ παιδικόν, deinceps inseruntur: Ἀντὶ γὰρ — — κατατέμνων τὰ μέλη.

P. 322 (576). Ἐὰν δέ τις — — διαβάλλειν αὐτόν τὴν σάρκα νομίζει καὶ παραιτεῖσθαι, παραφέρητε ὅσα τοιαῦτα ἄλλα εἴρηται — — Δεκτέον αὐτῷ cot.] Rescribe: νομίζῃ — — παραφέρητε, et ante λεκτέον virgula interpunge.

P. 324 (576). Ἐθός γὰρ αὐτῷ σαρκικῶς τὸν οὕτως ζῶντα ἄνθρωπον λέγειν] Repono: σαρκικόν, collatis proximis: καθάπερ καὶ ψυχικόν ἄνθρωπον τὸν ἀπηληκότα πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀνείσαι.

P. 330 (580). ὁ Παῦλος καὶ οἱ προφηταὶ σῶμα γινώσκουσι τὴν σάρκα ὀνομάζεσθαι ταύτην] Ὀνομάζεσθαι salva sententia omitti poterat. Conf. illa in seqq.: ἱατροί . . σῶμα γινώσκουσι τοῦτο τὸ βλεπόμενον. et illa: ὁ ἀπόστολος . . σῶμα γινώσκειν τοῦτο ὁ περιειμένα συνίστησι. Non minus otiosa sunt verba ὀνομάζεσθαι et καλεῖν, in seqq. voca ἐπίσταται sic adiecta: Ὁ γὰρ τοὶ Μωϋσῆς . . οὐ σῶμα τοῦτο ὀνομάζεσθαι ἐπίσταται, ὃ λέγομεν — — Τί δὲ καὶ ὁ Ἰωβ; οὐ σῶμα ἐπίσταται καὶ αὐτὸς τὸ νεκρούμενον καλεῖν; Mihi haec verba de interpolatione suspecta sunt. Vid. annot. in T. I. p. 48 (14). De traiectis verbis: τὴν σάρκα . . ταύτην, supra dixi ad p. 316 (573).

P. 330 (580). Ἄρα μὴ — ;] Scribendum: Ἄρα μὴ — ; ut est apud *Platonem* *Phaed.* p. 64. C. Omitit *Noster* τὴν ante τῆς ψυχῆς, τὸ ante ταῦνά-ναι et ἀπὸ ante τοῦ σώματος, nisi forte haec exciderunt.

P. 332 (581). Ἰδῶμεν δὴ οὖν — — P. 348 (590) — βασιλεύουσαν τῆς σαρκός.] Haec omnia, multis tamen partibus in brevius contracta, *Photius* in excerpta sua retulit cod. 334. p. 294. a. 24. — p. 297. a. 4. quom *Combessius* in *Methodio suo* (apud *Gallandium* *Biblioth. Patrum* T. III. p. 785. A. — p. 789. D.) secutus est. Ea, in quibus *Photius* a lectione vulgata vel recens recepta discrepat, haec sunt:

Ἰδῶμεν] Lectionem, ex cod. Ven. receptam, habet *Photius*, ex quo eam reponi iusserunt *Combessius* ap. *Galland.* p. 786. et *Gatakerus*, ab *Oehlero* laudatus. Sed lectio olim vulgata ἴωμεν recte habebit, si modo, quod *Petavius* suasit, ἐφ' ante ἃ adiciatur. Respiciuntur enim hoc loco supra dicta: εἰς τὸ προκειμένον πάλιν ἐπανειλέσομαι, et ἵνα ἐπὶ τι dicuntur, qui disputationem de aliqua re aggrediuntur. Cf. *Epiph.* T. II. p. 702 (792). T. III. p. 188 (912). 328 (993). 462 (1067) ἐπὶ τὴν ἔτι μίαν περιλειφθεῖσαν ἴωμεν πάλιν. — δὴ οὖν] δέ. — ἃ τό] τί ἦν ὅπερ. — χωρὶς νόμου ποτὲ, λεχθῆν αὐτῷ ἄνω, τὴν] λεχθῆν αὐτῷ χωρὶς νόμου ποτὲ, τὴν ἄνω *Photius* cum cod. Ven., melius, ut *Oehlero* visum. — καθάπερ] Ita *Phot.* cum cod. Ven. pro vulg. καθάπαξ. — ἐκτός τε] ἐκτός δέ, omissis praegressis ἐπειδὴ . . ἄνθρωπον. — ἀλόγου] Omissum, male, quum ἐπιθυμία ἄλογος *Methodio* usitata sit formula. — προσβολὰς] Confirmat *Photius* lectionem, loco vulgatae προσβολαῖς ex cod. Ven. repositam, quam *Petavius* coniectura assecutus est. — βιαιομένης . . ἀκρᾶσιν] Omissa, brevitatis gratia, ut plurima alia. — ἔχον] ἔχεν, male. — λογισμοῦ] λογίου, male. — ποίῳ χρῆσθαι αἰρεῖται κο-λιτεύματι] ποίῳ δεῖ χρῆσθαι πολιτεύματι, recte sublato αἰρεῖται, quod sententiam turbat. Conf. praegressa: καθ' ὃν δεῖ πολιτεύεσθαι. — ἵνα δι-καίως ἦ τιμηθῇ] Ita *Oehlerus* cum *Photio* pro vulg. ἵνα ἰδίως ἦ τιμηθῇ. — λεκτέον] λλειεται, quod opitalatur scripturae λεκτέον, ex cod. Ven. recep-
tae; male vulgo δεκτέον. — P. 333 (582) τοῦτων ἐπιθυμησῶ] τοῦ-

των τις ἐπιθυμῆσαι, recte; conf. illa in seqq.: Πῶς γὰρ οὐ μὴ κελεύεται τις — τούτου ἐπιθυμῆ —; — ἐπιθυμῆσαι] ἐπιθυμήσῃ, quod praestat. — οὐχ[] οὐκ. — ἀλλ' ἐπ[] Ita Photius Bekkeri; ἀλλὰ ἐπὶ Combesistius. — δὲ ἐν] δ' ἐν. — ἐπιθυμῆσαι καὶ] Omisssa. — Διὰ ταῦτα] ὅθεν διὰ τούτα. Conf. p. 266 (583) ὅθεν ἐντεῦθεν. —

P. 334 (582). Ἀκούσαντες] Ita Oehlerus cum Photio pro vulg. Ἀκούσας. — ἐνεκίσησαν] ἐκίσησαν Photius p. 294. b. unde Combesistius Petaui lectionem ἐνεκίσησαν in ἐνεκίσησαν mutari recte iussit. Conf. Epirhæn. T. III. p. 302 (320) διαβολικὴν ἐνέργειαν ἐν ἑαυτοῖς ἐγκιστήσαντες. p. 430 (1048) ἐκτρέψω τὸν ζῶπον τῶν τὰ θεία ἐγκιστήσαντων. Nova voce ἐγκίσημα idem utitur T. III. p. 458 (1085) ἀμαυρούσῳ ἐξ ὀφθαλμῶν τὸ ἐγκίσημα τοῦ ζύλου. — Οὐ γὰρ ... οὐκ ἔχει] Omisssa. — Διὸ δὴ καλῶς, Τὴν ἐπιθυμίαν οὐκ ἤδειν, ἐλέγξῃ] Διὸ δὴ τὴν ἐπιθυμίαν καλῶς οὐκ ἤδειν ἐλέγξῃ, traiectione paulo audaciore — δὲ δὴ ἐστίν] οὐδὲ ἐστίεν, εἰ μὴ εἴρητο recte, ut videtur. — Οὐ φάγεσθε] Μὴ φάγεσθε Combesistius; sed οὐ φάγεσθε Photius Bekkeri. — τόπον καὶ ἀφορμὴν] τόπον καὶ omisssa; deinceps eis pro εἰσελθεῖν πρόσ. — καὶ παρατρέψασθαι] Omisssa. — διὰ τῆς ἐντολῆς] Omisssa. — παρορμήσας με .. κεκωλυμένων] Omisssa. — οὐδὲ οὔσης οὐδέπω] Omisssa. — ἀμειπτως πρὸ τῆς ἐντολῆς] πρὸ τῆς ἐντολῆς ἀμειπτως. Combesistius: „*Al* ἀμειπτως βίον.“ quae est lectio codicis B. apud Bekkerum. — διορισμὸν καὶ διαταγὴν] ἐπιταγὴν, omisssa διορισμὸν καὶ. — πολιτεύσασθαι] πολιτεύεσθαι. — ἧς καὶ ὀλιγοθήσας ἀμαρτήσομαι] Omisssa. — καὶ εὐρέθη μοι ἡ ἐντολὴ εἰς ζωὴν αὐτῇ εἰς θάνατον] μοι, apud Photium vulgo omissum, Bekkerus ex cod. A. adiecit. Deinde Photius ἡ ante εἰς ζωὴν infert. Αὐτῇ, ut est apud Epirhænium, Bekkerus; vulgo αὐτῇ. — διαστελάσθαι, δ'] διαστελάσθαι μοι δ', recte, ut videtur. — Ἡ γὰρ παραίνεσις τοῦ θεοῦ καὶ παραγγελία] Ἡ γὰρ ἐπαγγελία τοῦ θεοῦ, omisssa καὶ. — καὶ κατ' αὐτὴν ... δι' αἰῶνος καὶ] Omisssa. — ἀεὶ θάλλοντα] Ita Bekkerus; ἀειθάλλοντα Combesistius p. 786. perperam. Ἀειθάλης in usu est, non item ἀειθάλλειν, quod est nihili verbum. — ἀθετήσαντι δὲ καὶ αὐτὴν] δὲ καὶ omisssa, ut mox καὶ καταδίκην. — Ἐπειδὴ] ἐπειδὴ, antecedente virgula, recte. — καὶ εὐρετήν] Omisssa. — P. 334 (583). ἐξῆ πάτησε με καὶ ἀπατήσας ἀπέκτεινε] ἀπατήσασαί με, ἀπατήσας ἀπέκτεινε, proxima voce ὑπεύθυνον post longius dissitum κατακρίματι transposita. — δικάσια καὶ ἀγία] ἀγία καὶ δίκαια. — μὴ ἐπὶ τῷ βλάψαι, ἀλλὰ ἐπὶ τῷ σῶσαι] τῷ utrobique Bekkerus cum cod. B.; τὸ Combesistius. Prius ἐπὶ, pro vulg. ἐν, Oehler. ap. Epirh. ex Photio reposuit. Ἀλλ' ἐπὶ Phot., ἀλλὰ ἐπὶ Combesistius. — Μὴ γὰρ οἰώμεθα ὅλως ἀνεφελές τι ποιεῖν ἢ βλαβερόν τὸν θεόν.] ὅλως omissum; deinde ἀνεφελές τι ἢ βλαβερόν ποιεῖν τὸν θεόν, quod non praetulerim. — Τί οὖν τὸ ἀγαθόν —;] Τί οὖν; τὸ ἀγαθόν —; recte. — ὁμοίως] μοι ὡς recte, ut videtur. — καὶ ἐναπομάξασθαι κήρας ὀλέθρου] Omisssa, et deinceps αἰτία pro αἰτίας. Prius, quod Combesistio placuit, receptum nollem; nam εἰς τι γίνεσθαι αἰτίων insolitum est, κήρας autem recte dicuntur ὀλέθρου αἰτίαι. — ἀλλὰ ὁ διάβολος] ἀλλ' ὁ διάβολος, melius. —

P. 336 (583). τὸ καχὸν ἐμοὶ κατασκευάσας] ἐμοὶ omisit Combesistius; habet Bekkerus, hac adiecta notula: μοι add. A. — καὶ τέκτων] omissum, brevitas gratis. Nam diabolus recte vocatur τέκτων τῆς ἀμαρτίας.

Ἀρχιτέκτονα eandem eodem sensu nuncupat *Gregorius Nas. Orat. XXVI. p. 473. G.* ubi vid. *Elias Crest. Comment. col. 385 (fol. 307. r. s.)*. Δημιουργόν eandem usurpat *Methodius p. 334 (582)* δημιουργόν αὐτὸν ἀμαρτίας ὑκάργειν καὶ εὐρετήν. — καὶ διορισθῆ... ἐπιτροπεύσας] *Omissa*. — κατ' οὐδέν] κατ' omissum, salva sententia. — ἐσκήνεται] ἐσκήνηται *Combesfius*, qua de dictographia vid. *Schneider. ad Plat. Civit. X. p. 610. E. T. III. p. 257. a.*; ἐσκήνηται *Bekkerus*, male. — τοῦ πονηροῦ καὶ ἀγαθοῦ] τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πονηροῦ. — ἔν' ἐπ' ἐμοί] ἔνα ἐπ' ἐμοί, quod displicet. — φησί, πρὸ προσώπου σου] Ita *Bekkerus p. 295. a. 1.*; πρὸ προσώπου σου, φησί, *Combesfius*, perperam. — οἶον τῆς ἐντολῆς] Ita *Bekkerus*; οἶα τῆς ἐντολῆς *Combesfius*. — ὑπακοῦσαι δὲ τοῦ ὑλικου, οἶον τοῦ ὄψεως, τῆν συμβουλίαν] ἐπακοῦσαι δὲ τοῦ ὑλικου, οἶον (οἶα *Combesf.*) τοῦ ὄψεως τῆς συμβουλίας. — ὑπὸ ἀμαρτίαν] ὑπὸ τὴν ἀμαρτίαν. — εἰσοικέσθαι] Ita vulgo apud *Phot.*; εἰσοικίσθαι *Combesf.*, mendose; εἰσοικῆσαν *Bekkerus* ex corr. A.; ἐνοικῆσαν cod. B. *Εἰσοικίσθην recte Scalig. ap. Hoersch. p. 969. a.* — καθάπερ... βομβῶν] *Omissa*. — ἐπιτεθείσης] Ita *Bekker.*; ἐπιτεθείσης *Combesfius*. — Διὸ καὶ] τὸ additum, omissis proximis λογίζομενος... γινώσκω. — ἐπὶ τοῦ τελεσιουργῆσαι τὸ φαῦλον καὶ δρᾶσαι] ἐπὶ τοῦ δρᾶσαι τὸ φαῦλον. — λογισμῶν... περιεγομένη] *Omissa*. — ὄλω] *Omissum*. — μὴ ἐμπέπειν] πέπειν. Sed καλύειν μὴ cum infinit. recte habet, et *Photius* brevitati studet. — πρὸς δοκιμῆν] προσδεχομένων, quod *Combesfius* ex *Epiphania* corrigi voluit, recte, ut opinor. *Conf. p. 340 (586)* ἔνα γὰρ ἐγκριζόμεν cet. et Ὅραξ γὰρ cet. p. 342 (586) δεῖ γὰρ ἡμᾶς δοκιμάζεσθαι, ὡς ἔφην. — μέντοι] μέντοι, recte. — αὐτοῖς] omissum. — Ἐπεὶ πῶς... (p. 338, 584)... φιλοπραγμοσύνης ἀλόγου ἐμπλάτναι] *Omissa*. Ceterum in hisce περὶ ante φιλοπραγμοσύνης delendam esse pulcre vidit *Petavius*, qui eam vocem uncis inclusit. —

P. 338 (584). τὸ μὲν θέλειν αὐτὰ μὴ δὲ ἐνθυμεῖσθαι παράκειται] μὴ ἐνθυμηθῆναι *Photius* pro μὴ δὲ ἐνθυμεῖσθαι. Ta confer verba, a *Petavio* correcte, p. 336 (584) ἃ μὴ θέμις μὴδ' ἐνθυμεῖσθαι, in quibus male item μὴ ἐνθυμεῖσθαι scribi solebat. Ἐνθυμηθῆναι et in seqq. κατεργάσασθαι, quam ἐνθυμεῖσθαι et κατεργάζεσθαι, *Photius* scribere maluit propter κεισῶνην, quod apud eum praecedit. Pro παρακείσθαι, quod est apud *Photium*, παρακείται recte *Combesfius*, idque *Bekkerus* coniectura assecutus est. — καὶ αὐθις] καὶ omissum. — ὅτι, οὐ, ὅτι, et est sane οὐ necessarium ad sententiam. *Conf. p. 336 (584)*. — ἀλλὰ... χρήσασθαι] *Omissa*. — τοῦτο ἀγαθὸν καὶ ἄμωμον] τοῦτο τὸ ἀγαθὸν καὶ πανάμωμον. Optime. — κατὰ τὸ... τετραγώνον] *Omissa*. — θέλω] θέλων, et deinceps ἐννοούμενος ἃ pro ἐννοοῦμαι, ὅσα. — ἐπισκέψασθαι] Vulgo ἐπισκέψασθαι apud *Photium*, ut apud *Epiphanium*. Ἐπισκέψασθαι apud *Photium* *Combesfius* p. 787. coniecit et tacite reposuit *Bekkerus*. — ἐτέρω] ἑτέρα *Combesfius*, adiecta nota: Αἱ ἐτέρω, et recte sic *Bekkerus*. — P. 338 (585). ὁ μισοῦμεν] ὁ male omissum; contra in seqq. πράττομεν recte adiectum post θέλομεν. — ποιεῖν αὐτὸ καὶ] *Omissa*, voce αὐτὸ post κατεργάζεσθαι illata. — διὰ τοῦ] διὰ τό. — λελέχθαι... κακόν] *Omissa*. — ἀξιώσω μέν που] Ita *Combesfius* et vulgata; sed recte *Bekkerus* ἀξιώσωμέν που. — ἀληθῆ] ἀληθῶς vulg. et *Combesfius*, adiecta nota: Αἱ ἀληθῆ. et recte sic *Bekkerus*. — ἐμίσει] *Photius* p. 295. b. ἐμίσει μὲν, voce μὲν post ἐβούλετο omissa. — ἀγαθόν] τὸ ἀγαθόν, recte. — ὁ ἐβούλετο] Ita vulg. et *Combesfius*, hac

adiecta nota: *Al.* ὁ βεβούλετο, quod soloeccum. — ἀλλὰ ἀντιστρέφω] ἀλλ' ἀντιστρέφως melius. — ὁ ἤθελεν] ἐποίησεν additum, praeter necessitatem. — Ἄρα γάρ... (P. 340, 585) ... Καὶ τὸ κορυφαίότατον] Omissa; est autem ἀλλὰ post κραυγαλῶν delendum.

P. 340 (585). εἰς τὸ παντάπασιν] *Photius* ista, de suo adiecta, praemittit: Πῶς δὲ καὶ ἡμᾶς, omissis proximis ἡμᾶς ἐκ παντός ἀποδρᾶναι καὶ — προτρέπω] προτροπόμενος. — καθάπερ] καθῶς. — οὐ τῷ ποιεῖν ... ἀλλὰ τῷ μόνον λογιζέσθαι] Pro τῷ utrobique τὸ *Bekkarius*, priore loco ex margine, posteriore cum cod. A., recte; sunt enim haec breviter dicta et sic explicanda: οὐ τὸ ποιεῖν ὑπέθετο ἐν τοῖς προειρημένοις, ἀλλὰ τὸ μόνον λογιζέσθαι. — ἤθελεν] ἤθελεν, omissis verbis καὶ πράττειν. — P. 340 (586). ἦ] ἦν, obliterato Atticismo. — μεμητηγῆς ἀκριβῆς τοῦ Χριστοῦ;] μεμητηγῆς Χριστοῦ ἀκριβῆς; — Νυνὶ δὲ ... τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;] Haec omnia *Photius* omisit. Sed absque eius ope nonnulla emendabimus. Primum pro vulg. περιεργασίας rescribe περιεργίας, collatis hisce p. 338 (584) μυρία τε περὶ μυρίων περιεργίας ἡμᾶς ... ἐμπιπλάντα. Deinde, quo ratio grammatica sibi constet, in verbis εἰ μὴ μεταβαλλόμεθα, ἀλλὰ ... οὐκ ἐξιστάμεθα τῆς οὐκείας ἀρετῆς, oportet scribatur ἐξισταίμεθα. Ceterum inde a verbis: Ὅθεν δὴ γενναίως — usque ad illa p. 342 (587) κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, partim per se, partim cum *Photio* aliquam emendandi opem praestant *Leontius* et *Ioannes*, qui haec *Rev. SS.* libro II. (in *Mai Collect. Nov. Vett. Scriptt. T. VII.* p. 104) inseruerunt. — Ὅθεν δὴ] Δεῖ *Leontius* de suo, omisso proximo δεῖ. — ἀντιπαράτάσσεισθαι] ἀντιπαράτάττεισθαι *Leontius*, quod praestat. — οὐ ἐπειδάν] Horum loco *Leontius* ista de suo dedit: τοῖς ἐχθροῖς ἐκείνοι γὰρ ἐπέειπεν ἄν (leg. ἐπειδάν). — ἀπό] ὑπὸ *Leontius*, recte. — τοξέας] τοξίτας *Leontius*, deteriori forma. — ἔντα] Ita *Leontius* quoque; tu rescribe: ἔντα. — ἔστ' ἄν] ἕως ἄν *Leontius*, quod est interpretamentum rarioris formulae ἔστ' ἄν, quam *Methodius* frequentavit. — ἔξωθεν] Fuit, quum ἔξωθεν conicerem propter adiecta verba διὰ τὴν οὐκείαν ἀμαρτίαν ἐν ἡμῖν. Sed ἔξωθεν reliqua *Methodii* disputatione se tuetur. — καθάπερ] καθάπερ ἢ *Leontius*; sed ἢ ... ἢ excludendi vim habet, quae ab hoc loco aliena est. Quod autem *Methodius* pravus cogitationes, quae a diabolo nobis immittuntur, canibus assimilat: genii maligni cum canibus nunquam comparantur. *Synes.* Hymn. III. 90 — 94. Δαίμων ὕλας, | νεφέλα ψυχᾶς, | εἰδωλογαρής, | εὐχαῖς σκύλακας | ἐπειθ' οὐ σσῶν. Idem sibi voluit χθόνιοι κύνες *Orac. Chald.* ed. Opsop. p. 21. in quibus *Psellus* Schol. p. 90. plus vidit, quam *Ptelho* p. 41. De diabolo ipso *Synesius* Hymn. IV. 245 — 248. Σεῦ δ' ἀνατῆ | κύνα τὸν χθόνιον, | δαίμονα γαλας, | ψυχᾶς ἀπ' ἐμᾶς. — δοκιμάζοντες] δοκιμάζοντες *Leontius*, optime; nam per pravus cogitationes nos exagitat et examinat, qui eas, Deo admittente, nobis immittit diabolus. Conf. supra annotata ad p. 336 (583) πρὸς δοκιμῆν. — ἀρπασθῆς, ὡ] ψυχῆ] ὡ] ψυχῆ, ἀρπασθῆς *Leontius*, quod non praetulerim. — οὐκ ἐξομεν] οὐκ ἐξομεν scribendum cum *Leontio*. Mendum peperit οὐκ ἐξομεν, quod habet ed. Basil. — Καλὸν μὲν οὖν] ἦν addit *Leontius*, qui omissis verbis εἰ μὴ εἴχομεν ... καὶ μαχομένους haec substituit: αὐτοὺς ἀντιπαράτάσσοντας ἡμῖν καὶ μαχομένους ἐπέχεσθαι. In quibus quod pro vulg. ἀντιπράσσοντας scribitur ἀντιπαράτάσσοντας: haec scriptura ferenda non est. Debebat saltem ἀντιπαράτασσομένους scribi. Adde, quod ἀντιπράσσοντας *Photius* confirmat, qui hoc loco in excerpando pergit. Ceterum post οὖν virgula interpungendum cum

Photio. — ἦν ἄρα] ἦν ἄν *Photius*; sed ἄν in imperfecto conditionali saepe omitti notum est. Conf. p. 342 (586) ἦν γὰρ ἀνδρωτὶ σωθῆναι. ubi *Photius* ἄν ἀνδρωτὶ, praeter necessitatem. Ceterum delenda post ἄρα virgula, quae apud *Photium* recte deest. — χαρμότατον] χαρμώτατον *Photius*. Sed utraque nihili vox est; scribendum: χαρτότατον. — Ἐπεὶ] ἐπειδὴ *Leontius*; tu vid. annot. ad p. 320 (576).

P. 342 (586). Θέλομεν γάρ] δε̄ pro γάρ *Leontius*. — ἡμᾶς] Omissum *Photio* et *Leontio*, salva sententia. — ἀνδρωτὶ] ἄν ἀνδρωτὶ *Photius*, voce ἄν a *Bekker* ex cod. A. adiecta. Tu v. supra dicta. *Leontius* ἄν ἰδρωτὶ, perverse. Ἄνδρι] optime *Hoersch*. Not. p. 969. a. — γίνεται] γίνεται *Phot.* et *Leont.*, vulgari forma pro Attica. — δ' οὐ θέλομεν] μή pro οὐ *Leontius* perperam. — ὡς ἐφη] ὡς ἐφη] *Photius*; ἐφη] mendose *Combesius*, qui tamen ἐφη] ex *Epiphano* reponi recte inasit. Conf. p. 336 (583) πρὸς δοκιμῆν, et quae ibi annotavimus. — οὐ] Vocem, a *Combesio* apud *Photium* unis inclusam, *Bekker* delevit, verbis θέλομεν γάρ μή ἔχειν . . . ὡς ἐφη] parenthesi ita seclusis, ut verba μή ἐνδιδῶμεν cet. apodosis faciant illorum: Ἐπεὶ δε̄ . . . οὐ δύναμεθα. Quam rationem illud confirmat, quod *Leontius*, qui οὐν item omisit, ante μή ἐνδιδῶμεν nonnisi virgula distinxit. Ceterum *Leontius* omissis verbis ὡ ψυχῆ, μή ἐνδιδῶμεν pluram conduplicationem delevit. Vid. annot. ad p. 362 (568). — τῷ πονηρῷ] ἐν τῷ πονηρῷ *Photius* ex vulg. lectione; sed ἐν *Bekker* iuxta cod. A. recte omisit. — ἀλλὰ ἀναλαβόντες] ἀλλ' ἀναλαβόντες *Photius*, melius. — καὶ προαγωνιζομένη] Omissa apud *Photium*. — ὑποδυσώμεθα] ὑποδησώμεθα *Photius* et *Leontius*, ut est *Ephes.* VI. 16.; ante *Bekkerum* apud *Photium* ὑποδυσώμεθα item male legebatur. — τῆς εἰρήνης] Voces, quae exstant *Ephes.* VI. 15., a *Photio* et *Leontio* absunt. — ἐν πᾶσιν ἀναλαβόντες] ἐπὶ πᾶσι τε ἀναλάβομεν *Photius*, ἐν πᾶσι τε ἀναλαβόντες *Leontius*. Ἐπὶ πᾶσιν ἀναλαβόντες exstat *Ephes.* VI. 16. — P. 342 (587). ἐν ᾧ] Sic *Ephes.* VI. 16.; ἐν ᾗ *Photius*. — δεξασθε] Sic *Ephes.* VI. 17.; sed non habent *Photius* et *Leontius*, et fortasse *Methodius* in Apostoli verbis memoriter pronuntiatis τὴν περιεπαλαλαῖαν ad ἀναλαβόντες retulit. — ὁ ἐστι] Sic *Ephes.* VI. 17.; ἡ ἐστι *Leontius*, ad sensum recte (conf. *Hebr.* IV. 12. *Apocal.* I. 16.), sed neglecta attractione, qua promomen relativum non ad nomen μάχαιρα, sed ad insequens ῥῆμα θεοῦ refertur. Vid. *Winer*. *Gramm.* *Idiom.* *Novi Test.* §. 24. annot. 1. et §. 68. 1. *Ast.* *Annot.* in *Plat.* *Phaedr.* p. 489. sq. De Latinis vid. *Oehler*. ad *Cicero*. *Eclog.* ed. III. p. 387. — πρὸς τὸ δύνασθαι στήναι] πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στήναι *Ephes.* VI. 13.; εἰς τὸ δύνασθαι στήναι *Leontius*. — καθαίρειν] καθελεῖν *Photius*, quod cum στήναι melius concinit. Respicitur II *Cor.* 10. 5. — θεοῦ] Sic II *Cor.* I. c.; χριστοῦ *Photius*, ex quo uno in seqq. scripturae discrepantia annotatur, *Leontii* excerptis hoc loco deficientibus. — Τοῦτο δε̄ ἐνεκα . . . προήρημα] εν̄ν.] Omissa sunt haec omnia, in quibus legendum: Τὸν γὰρ τύπον αὐτοῦ δεῖξαι μόνον καὶ τὴν βούλησιν προήρημα. Male vulgo: Τὸ γὰρ cet. — τοῦτο πράσσω] τοῦτο omissum. Tu confer *Rom.* VII. 15. — Σύμφημι] Ante hanc vocem ista adiciuntur: εἰ δε̄ δ' οὐ θέλω, τοῦτο ποιῶ, virgula post ποιῶ posita. Recte; conf. *Rom.* VII. 16. Librarius a priore ποιῶ ad posterius aberravit, in medio posita omisit. — τοῦ θεοῦ] Omissa non exstant *Rom.* VII. 16. — καλός] Ita *Photius*, ad quem *Combesius*: Αἱ καλὸν, eamque scripturam *Bekker* ex cod. A. annotavit. Ac fortasse *Methodius* neutro γνωμικῶ ἢ, quam καλός, ut est *Rom.* VII. 16., dicere maluit. —

οὐκ ἐτί] Recte ita *Bekkerus*; οὐκ ἐτι *Combesius*. — τουτέστιν] Recte ita *Bekkerus*; τουτέστι *Combesius*. — Ὁρθῶς λέγων] Haec verba apud *Bekkerum* Apostoli verbis, nulla adiecta interpunctione, annectuntur. Recte, siquidem ad subaudita verba ὁ ἀπόστολος φησιν referuntur. — ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὡς ὀριζόμεθα] ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν διωριζόμεθα, quae in locutione praemissum ὡς displicet; nam *Methodius* transpositionibus mirum in modum indulget. Optime vero διωριζόμεθα, quod apud *Eriphanium* repono. — Εἰ καὶ σπεύδω . . . ἐπὶ τέλος.] Haec omnia omissa. Est autem ante εἰ virgula, non puncto distinguendum. Pro διανύσαι fortasse legendam διανεύσαι. — Οὐκοῦν ἐλέγομεν.] Haec, ut proxima εἰ μνημονεύετε, *Photius* omisit, qui verba ἀφ' οὗ cet. antegressis Οὐκοῦν . . . διωριζόμεθα annexit. — Οὕτως] οὕτω. Sed οὕτως ante consonam apud *Methodium* frequens est. Conf. annot. ad p. 306 (558). — πρῶτον] Omissum. — σφαδαῖσμων] σφαδαῖσμων: σφαδαῖσμων cod. A. apud *Bekkerum*, mendose, ut apud *Eriphanium*, quem corrigo, collata annotatione in *Ekham Cret.* col. 757 (4). — πολὺπλοκος] πολὺτροπος *Photius* p. 296. a. 1. Tu vide *Animadvers.* in *S. Basil.* I. p. 122. — ἐνέπνευσεν] ἐνεφύσησεν, quod non praetulerim. Vid. annot. ad p. 344 (588). — βραχυπορησάντων . . . τὸν κύκλον] Omissa. — εὐρατο] ἀνεύρατο, quod praestat. — τὸ ἀγαθόν] τὸν ἀγαθὸν *Combesius* p. 788. operae typographici errore, ut videtur. — ἡ δὲ] omissum; ac videtur sane haec vox magis ex mendose repetitis proximis ἢς δὴ orta, quam iisdem hausta esse. —

P. 344 (587). βλαστήματα] Ita *Combesius* et *Bekkerus*; βλάστημα vulgo. — καὶ κλώνες] Omissa. — P. 344 (588). ὁ μὲν — συνιστάμενος —, ὁ δὲ —] τὸ μὲν — συνιστάμενος —, τὸ δὲ — speciosius, quam *Verius*. — ἐνδωπευούσης] ἐμφωλευούσης, optime; vid. annot. ad p. 290 (549). — ἐπινοίας] Ita *Photius* quoque; sed ἐπινοίας *Scaliger* perbene coniecit. Conf. p. 342 (587) πληρωθέντες . . . ἐπιθυμίας ὑλικῆς, ἣν ὁ πολὺπλοκος ἐνέπνευσεν εἰς ἡμᾶς ὄφει. quae verbis ὡς ἔφην nostro loco respiciantur. Adde p. 344 (588) ὁ ἔξωθεν εἰςπνεόμενος ἀπὸ τοῦ κρηνοῦ νόμος. Notandus autem est iste loquendi usus, quo voces, alias afflatum divinum declarantes (vid. *Basil. Plotin.* p. 30), de diaboli incentivis usurpantur. — ἐγενήθη] συνέστη, putide, propter praegressum συνιστάμενος. — καὶ ἐπανορθούμενον] Omissum; sed ἐπανορθοῦσθαι etiam de moribus corrigendis usurpari solet. — τῇ νομοθεσίᾳ τοῦ θεοῦ] τῇ μὲν νομοθεσίᾳ τοῦ θεοῦ, recte et congruenter proximis: τῇ δὲ νομοθεσίᾳ τοῦ διαβόλου. — ἀμαρτίαν] ἐπιθυμίαν. Tu confer, quae post paulo sequuntur: ἕτερον τὸν κατὰ τὴν ἀμαρτίαν ἐκ τῆς ἐπιθυμίας ἐσυκρῶσαντα ἐν τῇ σαρκί, ὃν ἀμαρτίας νόμον οἰκοῦντα ἐν τοῖς μέλεσιν ἐκάλεσεν, nimirum *Apostolus Rom.* VII. 17. 23. Adde p. 346. sup. (589). — νόμος] Omissum; atqui vide *Rom.* VII. 23. — ὁ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ νοός] οἷον τῇ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὁρμῇ τοῦ νοός, quae ad praegressa τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ referuntur, quum vulg. scriptura ὁ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ νοός ad superiora ὁ γὰρ νόμος cet. spectet. Sed ἐπιθυμία τοῦ νοός secum ipsum pugnat, quoniam ὁ νόμος τοῦ θεοῦ, non ἐπιθυμία, est τοῦ νοός. Itaque scriptura *Photiana Methodio* restituenda est. Vulgatam ab *Antiplegiano* genuinae substitutam fuisse suspicor. — οὐτός ἐστιν] αὐτός ἐστιν. Verum οὗτος, non αὐτός, cum ἐστιν et participio post subiectum (hoc loco ὁ νόμος) cum vi inferri solet. — παντάπασιν . . . ἐλκτικός] Omissa, brevitate gratia. — ἀναφανδὸν ὁ Παῦλος] ὁ Παῦλος ἀναφανδὸν, traiectione

praeter necessitatem mutata. — ὁ δὲ, recte; conf. proxima: ἕνα δὲ —, δὲ — ἔρη. — νοὸς ἐκάλεσεν] ἐκάλεσε νοὸς, traiectione neglecta. — ἐνιστάμενον] συνιστάμενον νόμον. Atqui ἐνιστάμενον, qui *urgel*, cum praegressis ἐκ προσβολῆς, ex *appulsu*, aptius coniungitur, et νόμον putide repetitur. — ἕτερον] τρίτον. Atqui ἕτερον idem quod τρίτον post praegressa ἕνα μὲν —, ἕνα δὲ —. — ἐνσκιρῶσαντα] σκιρῶσαντα *Combesius*, *Bekkerus* et vulg. scriptura; σκιρῶσαντα *Combesius* in annotatione, paulo melius. Sed *Epiphani* lectio praestat, si modo ἐνσκιρῶσαντα scribatur. Σκιρῶς quid sit medicis, te docebit *Foesius* Oeconom. Hippocrat. h. v. Translate vox de inveteratis vitis usurpatur, velut a *Galeno* Opp. ed. Basil. T. I. p. 362. Idem valet de verbis σκιρῶω, ἀποσκιρῶω, ἐνσκιρῶω. *Melet.* De Nat. Hom. ed. Cramer. p. 47. ἔστι δὲ ψυχῆς ἡδὸς ποιότης τοιάδε ἀπεσκιρῶμένη καὶ δυσκαπόβλητος, τοῦτοστι παγία καὶ εἰς ἕξιν ἐλθούσα. Corrige *Hoeschel.* ad *Phot.* p. 969. a. — ἐπιβαίνων ὀπονηρὸς καὶ] Omissa, brevitatis studio, sed cum detrimento sententiae. — ἡμᾶς] Omissum, salva sententia, ut supra p. 342 (586), et sublata molestia, quam repetitum pronomen hoc loco habet. — Ὅ γὰρ ἔξωθεν . . . κραταιοῦται νόμου] Omissa, brevitatis studio. — ἐν ἡμῖν αὐτοῖς] ἐαυτοῖς ἡμῖν, minus bene. — μὲν . . . γεννηθῆ] μὲν ἡμῖν γεννηθῆναι, quod idem valere *Combesius* temere statuit. Atqui ὅταν μὲν . . . ὅταν δὲ — sibi invicem apte respondent. — ὁ ἀντιστρατεύεσθαι . . . λογισμοὺς χείρονας.] Haec *Photius* in brevius ita contraxit: ἄγεται πάλιν ἀντιστρόφως πρὸς λογισμοὺς χείρους ὁ ἄνθρωπος. Χείρους *Bekkerus* pro vulg. χείρονας, et sic apud *Methodium* quoque scribi malim. Cum verbis φαντασίας παντοδαπᾶς, a *Photio* brevitatis causa omissis, conf. p. 344 (588) εἰς τὰς ἐμπαθεῖς ἐξέλκοντα πολλάκις φαντασίας τὴν ψυχὴν. Ceterum initio nostri loci ὁ pro vulg. τὸ reponi *Pelavius* recte iussit. — εἶναι] Omissum, et facile hac voce caremus. In seqq. apud *Photium* ante ὥσπερ virgula, non puncto, recte distinguitur. — P. 344 (589). λέγων, κατὰ ρίσόν με] κατὰ ρίσόν με, λέγων, traiectione neglecta. — γάρ] οὖν. Fortasse: γοῦν — παρίστησιν] συνιστῶσι, male. —

P. 346 (589). ἄνθρωπον, λέγοντος] λέγοντος, ἄνθρωπον *Photius* p. 296. b. 1. quod placet. — βλέπω δὲ] βλέπω δ'. Sed βλέπω δὲ exstat Rom. VII. 23. — νόμον] τοῖς μέλει μου *Photius* adiicit, recte, si ex Rom. VII. 23. rescribatur: ἐν τοῖς μέλει μου. Eodem respicitur in proximis: τὸν νόμον τῆς ἀμαρτίας, τὸν ἐν τοῖς μέλει δια τῆς παραβάσεως ἐν ἡμῖν ἐμφωλεύοντα — ἀποφηνάμενος] ἀποφαινόμενος, quod praestat. — τὸν τῆς ἀδικίας] τὸν *Bekkerus* ex cod. A. adiecit; ancis temere inclusit *Combesius* p. 789. — ἀμέλει] Virgulam, apud *Epiphanium* et vulgo apud *Photium* vocis ἀμέλει praepositam, *Bekkerus* recte postposuit. Notandum autem est ἀμέλει, quarto loco positum. Voce ἀμέλει enunciationem ordiuntur *Method.* sp. *Epiph.* p. 296 (546) et *Athanas.* sp. *Epiph.* T. III. p. 346 (1002) quibus locis *Pelavius* male vertit *quocirca* et *quamobrem*, quam ἀμέλει sit *utique, profecto*. — διαλυόμενος] Ita cum *Photio* cl. editor. Vulgatum διαλεγόμενος in idem redire *Combesius* temere opinatur. — Χάρις τῷ θεῷ] Χάρις δὲ τῷ θεῷ. Sed particula deest Rom. VII. 25. Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ. — διὰ Ἰησοῦ] διὰ τοῦ Ἰησοῦ. Sed articulus deest Rom. VII. 25. — γάρ] δὲ. Sed γὰρ praegresso γοῦν rite respondet. — ὅτι εἰ] εἰ. Quod *Bekkerus* coniecit ὅτι εἰ, ex *Epiphani* reponere. — παραδοξότερον] παράδοξον, quod cum πλέον minus congruit. — τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας] τοῦ Χριστοῦ τῆς παρουσίας,

traiectione, quae vim verbis addit. — *δυναμέμενος*] *δυναμούμενος*. Atqui ab hoc loco alienum est *δυναμούσθαι*, quod in Novo Foedere est *ἀπαξ λεγόμενον* Coloss. I. 11. — *ἐκ τοῦ θανάτου*] *ἐκ* omissum. Sed *ἐκ* verbo *ἐλευθερωθήναι* non minus recte adiiicitur, quam *ἀπό* p. 346 extr. (589) in loco ex Rom. VIII. 11. — *ὑπό θεοῦ*] *ὑπό τοῦ θεοῦ*, melius. Conf. p. 346 extr. (589) *ἧς ἐ θεός αὐτὸν ... ἐβόυσαστο*. — *ὑπεφύεγγετο*] *ἐφωδέγγετο*, vulgari verbo in locum rarioris substituto. — *Ἐβρούοντο ... τῆς ψυχῆς ὑπετ(ῆετο;]* Omnia omissa. — *λέγει*] Ita *Bekkerus* cum cod. B. pro vulgato *λέγειν*. — *τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς*] *τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος*, traiectione, quae vim verbis addit et gemina est illi p. 346 (589) *ἀπό Χριστοῦ τῆς παρουσίας*, ubi vulgo apud *Epiphanium* minus bene: *ἀπό παρουσίας τοῦ Χριστοῦ*. Absaque traiectione tamen *Methodius* p. 348 (590) ὁ . . νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς. — *Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν*] Ita vulgo; sed *ἐκ νεκρῶν* *Ἰησοῦν* *Combesius* et *Bekkerus*. — *ἐνοικοῦν*] Ita *Bekkerus*; *ἐνοικοῦντα* *Combesius* pessime. — P. 346 (590) *ἡμῶν*] omissum propter praegressa *ἡμᾶς* — *ἡμῖν* — et *ἡμῶν*, recte, ut videtur. — *ἀφελκόμενου*] Praestat *ἐφελκόμενου* apud *Bekkerum*; *ἐφελκόμενου* *Combesius* pessime. — *ἐξαφθέν*] Ita *Photius* quoque, qui proxima τὸ ἀσθενήσαν . . ἐπιγωννύμενον brevitatis studio omisit. Vocem *ἐξαφθέν*, a *Petavio* non intellectam et ideo uncis temere inclusam, *Combesius* recte tuetur et sic interpretatur: (iustificatio) *ceu recens accensa nouoque aucta lumine*. Idem tamen a se dissentiens αὐδῆς pro *ἐξαφθέν* legendam coniicit. Verum enimvero optime habet *ἐξαφθέν*. Conf. *Irenae*. I. 7. 1. τὸ ἐμφωλεῖον τῷ κόσμῳ πῦρ καὶ ἐξαφθέν cet. Voci *ἐξαφθέν* in seqq. opponuntur *ἀσθενήσαν* (conf. Rom. VIII. 3. τὸ . . ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ τὸ ἰστέλει διὰ τῆς σαρκός) et *ἐπιγωννύμενον*, quorum participiorum prius posteriore explicatur, unde copula recte deest. Vid. annot. ad p. 284 (545) ἐνδοῦς cet. *Ἐπιγωννύμενον* prava est *Petavii* coniectura. Voci *ἐπιγωννύμενον*, id est *obrutum*, simile ignis obruti subest, id quod miror *Galakerum*, ab *Oehlero* laudatum, non advertisse. Tu vide *Animadvers.* in *S. Basil.* I. p. 124. sq. — *ἀγαθοῦ*] Ita *Photius* quoque. Ad quem quod *Combesius* haec annotavit: „*Lege*, ut apud *Epiphanium* n. LXII. νόμου“, respexit praegressa: τὸ δικαίωμα τοῦ φυσικοῦ νόμου. Verumtamen qui supra dicitur ὁ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἡμᾶς ἐφελκόμενος φυσικὸς νόμος, hoc loco brevis vocatur τὸ ἐν ἡμῖν φυσικὸν ἀγαθόν, estque *Methodio* τὸ ἀδύνατον τοῦ ἐν ἡμῖν φυσικοῦ ἀγαθοῦ idem, quod τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου Rom. VIII. 3.

P. 348 (590). ὁ θεός] Ita *Photius*; male vulgo apud *Epiphanium* ὁ ὁ θεός, quod cl. editor ex *Photio* correxit. Conf. Rom. VIII. 3. — *ἐαυτοῦ*] αὐτοῦ. Tu conf. Rom. I. c. — *τῆ σαρκί*] *τῆς σαρκός* τῆς ἀμαρτίας, iuxta Rom. VIII. 3. ἐν ὁμοιωματι σαρκὸς ἀμαρτίας. — *ἀλήθεια* . . ἐφάβνη] Haec omnia brevitatis causa omissa, nisi forte ab interpolatore profecta sunt. — *δικαίωμα*] *ἰδίωμα*, quod *Combesius* ex *Epiphanio* corrigi recte iussit; nam hoc loco, uti p. 346 (590) *ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ . . νόμου . . φανερωθῆ*, Rom. VIII. 4. respicitur. — *πρὸς ὑπακοήν*] *εἰς ὑπακοήν*, frequentata in N. F. dictione. — *τῆς σαρκός*] Ita *Bekkerus* pro vulg. καὶ τῆς σαρκός. *Combesius* καὶ uncis inclusit.

P. 348 (590). αὐρα] *Aura* melius scribitur. Vid. *Schaef.* ad *Long.* Pastor. p. 378. Vox in parili similitudine ap. *Epiph.* T. III. p. 482 (1078) exstat.

P. 352 (593). Ἐδειξε γὰρ τύπον ἡλῶν καὶ τόπον λόγῃς] *Τύπον λόγῃς* *Petavius*, optime. Conf. p. 702 (791) *δεικνύων τύπον λόγῃς καὶ Corpus Haerescol.* III.

τύπον ἤλων. Τύπος ἤλων in eadem re per se ponitur p. 652 (763) et in epistola *Athanasii* ap. *Epiph.* T. III. p. 346 (1002). 348 (1003). 354 (1005), nimirum auctore *Ioanne* Ev. XX. 25. ubi codd. nonnulli male item τύπον pro τύπον scriptum exhibent. Vid. *Schleusner*. Lexic. in Nov. Test. T. II. p. 1172. Mendose rursus τόπον λόγῃς pro τύπον λ. ap. *Epiph.* T. III. p. 520 (1100) ubi *Anaceph.* p. 588 (155) genuinam exhibet scripturam.

P. 368 (601). Ὡς καὶ ὁ καλλίων μακαρίτης Μεθόδιος εἶπε] Ὡς καὶ κάλλιων ὁ μακαρίτης Μεθόδιος εἶπε scribi iussit *Petavius Animadvers.* p. 262. Ego vero ἡμῶν post καλλίων excidisse suspicor, coll. annot. in T. I. p. 324 (178).

P. 368 (601). ἔστιν ἰδεῖν τὰ ἐπίχειρα] Ἐπὶ χεῖρα *Petavius Animadvers.* p. 262. coniecit; sed τὰ ἐπίχειρα reapse sunt τὰ ἐπὶ χεῖρα, id est quas in *promtu sunt*, ut cl. editor bene monet.

P. 388 (611). πρὸ οὐρανοῦ καὶ γῆς οὐδὲν ἦν τῶν κεκτισμένων] Ἐκτισμένων cod. ms. uterque, teste *Oehlero*, recte et grammatices praeceptis congruenter, sed praeter soloecam *Epiphani* consuetudinem. Cf. v. c. T. II. p. 484 (664). 642 (757). 688 (783). T. III. p. 44 (331) κέτισται: T. II. p. 672 (774). T. III. p. 4 (809) κετίσθαι: T. II. p. 474 (658) κεκτισμένη: T. III. p. 192 (915) τῷ κεκτικῷ, quod p. 230 (935) recurrit, et τῷ κεκτισμένῳ: p. 206 (922) τῶν κεκτισμένων. p. 242 (942. 943). 256 (951). 258 (952). 264 (955). quibus locis omnibus nihil discrepantiae ex codd. mss. annotatum est, nisi quod T. III. p. 242 (942) codd. mss. et ed. Basil. mendosum κεκτῆσθαι pro κεκτίσθαι exhibent, quae discrepantia subinde deprehenditur. Quo magis mireris, in cod. Ven. ἐκτίσθαι pro κεκτίσθαι T. I. p. 118 (53) scribi, et vulgari ἐκτισμένων T. III. p. 250 (947), ἐκτίσθαι T. III. p. 560 (140). 580 (151. inf.). Sed pari vitiositate Noster T. III. p. 324 (991) πέρθονται, p. 326 (991) πέρθαρμένος, et T. II. p. 234 (528) πεψύχθαι.

P. 388 (612). ἀποστελεῖς γάρ, φησὶ ὁ προφήτης, τὸν λόγον, καὶ τῆξε αὐτά· πνεύσει τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ βυθήσεται ὕδατα.] *Petavius Animadvers.* p. 263. *Epiphanius* reprehendit, quod locum ex *Psalmo* 147. 18. ad Dei Verbum retulerit. Atqui, eadem usi licentia, Patres Eccl. supparem locum et *Psalmo* 103. 29. 30., quem *Epiphanius* T. III. p. 152 (892) cum altero illo in eadem re affert, ad Spiritum sanctum retulerunt. In quibus est *Eusebius*, qui Praep. Evang. XI. 18. p. 537. D. eo cum loco ista *Numeri* comparat: βλέποντος μὲν οὐ καὶ ἐπεστραμμένου πρὸς ἡμῶν ἕκαστον τοῦ θεοῦ, συμβάλνει ζῆν τε καὶ βιώσκεσθαι τότε τὰ σώματα κηδεύοντος (ita hoc loco et p. 538. B. legendum pro vulg. κηδεύοντα) τοῦ θεοῦ τοῖς ἀκροβολισμοῖς, μεταστρέφοντος δὲ εἰς τὴν ἑαυτοῦ περιωπὴν, ταῦτα μὲν ἀποσβέννυσθαι, τὸν δὲ νοῦν ζῆν βίου ἐπαυρόμενον εὐδαίμονος. In doctrina de anima mundi similia profert *Plotinus*. Vid. Basil. Plotinis. p. 19. Neque tamen audiendi sunt *Pansa* et *Stewchus*, qui locum et *Psalmo* 103. ad animam mundi, id est, si ipso audias, ad gentilium Spiritum sanctum, pertraxerunt. Quam ob rem eos merito notavit *Iacob. Thomasius* Dissert. p. 355.

P. 400 (619). ἀνελεόμενός τε τοῦτο ἀπὸ τοῦ στέγους] Στέγους, cuius loco *Ios. Scaliger* τέγους scribi iussit, ferri posse, te docebit *Casaubon*. ad *Sueton.* *Caesares* IV. 57.

P. 400 (619). ἐν παντὶ τῷ ὀριζομένῳ τῆς κτίσεως κύτει] Profecto legendum: ἐν παντὶ τῷ ὀρωμένῳ τῆς κτίσεως κύτει. Conf. T. I. p. 44 (12) παντὸς τοῦ ὀρωμένου κύτους. T. III. p. 488 (1082) τοῦ παντὸς ὀρω-

μένου κύτους. Κτίσως recte cl. editor pro vulg. κτήσως. Vid. annot. in T. I. p. 20.

P. 400 (619). ὁ διάβολος, ἐπὶ πλείον στρατεύσας κατὰ τῆς ἀνδρωπείας φύσεως] Στραγγεύσας legendum coniecit Jos. Scaliger. Tu confer I Petr. 1, 11. ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, αἵτινες στρατεύονται κατὰ τῆς ψυχῆς.

P. 420 (630). τοῖς πᾶσιν ἄκρως ἐναντία] Recte *Petavius* ἄκρως (*extreme Cornar.*) pro vulg. ἄκρος. Conf. infra p. 420 (630) τοῖς πᾶσιν ἄκρως ἐστὶ ταῦτα ἐναντία. et p. 286 (547) (Ἰεός) ἄκρως ἀγαθός.

P. 420 (630). Καὶ γνωστόν τοῦτο ἔσται παντὶ τῷ σύνεσι κερκτημένῳ] Legendum: Καὶ γνωστόν est. Γνωστόν idem valet ac δηλόν in similibus apud Nostrum dictionibus. Vid. annot. in T. I. p. 156 (74) et in T. II. p. 152 (482).

P. 420 (630). οὐδὲ κἄν τῷ ὀνόματι διήλλακται] Kἄν apud posterioris aetatis scriptores est *vel, saltem*. Sic *Epiphani.* p. 630 (751) καὶ ἔσται κἄν ῥοπή χρόνου. p. 664 (770) κἄν τὸ κατὰ σάρκα ἀληθὲς κατέχοντες. T. III. p. 204 (921) κἄν ἐν λόγῳ. p. 240 (941) κἄν διὰ τοῦ ὀνόματος. p. 254 (950) κἄν διὰ ψυχῆς λέξεως. p. 322 (989) κἄν ἐν μιᾷ λέξει. et saepe alibi. Qui conjunctionis usus ad recentiores Graecos transiit. Vid. *David.* in Συνοπτικῷ Παράλληλισμῷ p. 128. Itaque nostro loco οὐδὲ κἄν est *ne — quidem*. Conf. T. III. p. 376 (1018) οὐδὲ κἄν ἐν τῷ τυχόντι, *ne in levissima quidem re*.

P. 426 (633). εἰ ἔστι φθώρα, τινὸς ἄρα εἴη φθώρα.] Noli legere: τίνος ἄρα εἴη φθώρα; Vid. annot. in T. II. p. 152 (482).

P. 426 (633). ἀπόλλουσα, ἀπολλυμένη ἐστὶ] 'Απόλλουσα vulgata est lectio; sed corrigo: ἀπολλύουσα, donec certis exemplis edocear, monstrosam verbi ἀπόλλυμι formam *Epiphanius* placuisse. Nam quod T. III. p. 442 (1056) ἀπόλλει vulgatur, cod. Paris. teste *Petavio* ἀπολλύει exhibet.

P. 428 (635). πᾶσα πηγὴ ἀγαθωσύνης] Ἀγαθωσύνης mendosa est scriptura codicis utriusque et editionis Basil.; ἀγαθοσύνης, quod p. 728 (806) recurrit, *Petavius* optimo iure scripsit. In N.T. et apud LXX. ἀγαθοσύνη plerumque cum var. lect. ἀγαθωσύνη exstat. *Miror, Syllburgium* indice in *Clem. Alex.* v. ἀγαθωσύνη veram scripturam ἀγαθοσύνη ex ed. Florent. annotasse, non revocasse. Alia enim ratio vocis ἀγαθοσύνη, alia vocis ἱερωσύνη et similitum, quae a verbis, ut ἱερωσύνη ab ἱερόω, formantur. Itaque T. III. p. 154 (893) scripturam ἀγαθωσύνης, quam habeat edd. Basil. et *Petav.*, in ἀγιοσύνης mutatam nollem, quamquam ita etiam in N.T. variatur. Recte vero *Phavorinus*: ἀγιοσύνη ἢ κάλλιον ἀγιοσύνη καὶ ἀγιότης ταύτων. *Fischer.* ad *Weller.* P. II. p. 40. sq. haec non satis distinxit. Adde annot. in T. III. p. 516 (1097). 526 (1103).

P. 436 (638). Ἐξελήλεγκται] Mendose vulgo ἐξελήλεκται, ut p. 484 (664). Sic 494 (669). 706 (794). T. III. p. 188 (912) ἐλήλεγκται pro vulg. ἐλήλεκται reponi oportet. Idem mendum in *Iamblichio* notavit *Iacobs.* ad *Achill. Tat.* p. 738. Adde annot. in T. I. p. 86 (34).

P. 438 (640). ἀποκτένεται] Ἀβελ] De forma ἀποκτένεται, ex codd. mss. loco vulgatae ἀποκτείνεται reposita, vid. *Winer.* Grammat. Idiom. N.T. §. 15. p. 76. ed. III. Pro vulg. ἀποκτείνουσα ap. *Matth.* 23, 37. Noster ἀποκτείνουσα vel potius ἀποκτείνουσα p. 468 (655) et 470 (655). Adde cl. editoris annot. crit. p. 526 (698).

P. 442. 444 (642). τοῦ δὲ σκότους τὸ σῶμα καὶ τὸ τῆς ὕλης

δημιούργημα] Conf. *Gregor. Naz. Orat. XXXIII. p. 614. C. Μάνου* (Μανου cod. Basil.) τὴν ὕλην μετὰ τοῦ σκότους. ubi vide *Eliam Cret. Comment. col. 902. Doctrinam tenebrarum, id est mali, Maneti exprobrat Basilii Magn. Opp. ed. Garn. T. I. p. 15. C. D. E. qui eodem nomine Marcionem et Valentinum notat. Vid. Animadvers. in S. Basil. I. p. 10. sq. Gregorio Nysseno, De Anima et Resurrect. p. 239. C. contra Manichaeos de materia disputanti, Krabingerus Annot. p. 818. hunc Nostri locum adhibuit. Similia apud Platonicos reperiri, Animadvers. in Basil. I. c. docui. Adde Proclum Comment. in Alcib. I. p. 84. ed. Creazer. ἀφίστανται δὲ τοῦ θεοῦ παντός καὶ εἰς τὸ ἄθεον ὑποφέρονται καὶ σκοτεινὸν τῆς ὕλης. quibus verbis respicitur Alcib. I. p. 184. E. εἰς τὸ σκοτεινὸν καὶ ἄθεον βλέποντες.*

P. 444 (642). τὸν ἀγαθὸν πατέρα . . . προβάλλειν ἐξ αὐτοῦ δύναμιν λεγομένην μητέρα τῆς ζωῆς] Προβάλλειν recte *Petavius*; προσβάλλειν uterque cod. ms. ap. *Oehler. et ed. Basil.* Tu confer proxima: ἀπέστειλεν ἑτέραν δύναμιν προβληθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ. et vide annot. in T. I. p. 146 (69).

P. 446 (643). "Ὅτε δὲ εἶδεν ὁ πατὴρ ὁ ζῶν βλεβομένην τὴν ψυχὴν cet." "Ὅτι pro ὅτε legitur p. 482 (662). Atqui illis: εὐπλαγχνος ὢν καὶ ἐλεήμων, ratio subiicitur, cur Pater Filium coelo demiserit.

P. 448 (644). Τὸ γὰρ σῶμα τοῦτο κόσμος καλεῖται πρὸς τὸν μέγαν κόσμον cet.] Nondum poenitet coniecturae, quam proposui ad *Eliam Cret. col. 786 (10)*, ubi μικρὸς κόσμος legi volui. Ibidem attigi proxima: καὶ οἱ ἄνθρωποι πάντες βίβλας ἔχουσι κάτω συνθεθείσας τοῖς ἄνω. quibuscum ante omnia comparandum illud *Platonis Tim. p. 90. A. B. ἐκείθεν γὰρ ὄνεν ἡ πρώτη τῆς ψυχῆς γένεσις ἔφυ, τὸ θεῖον τὴν κεφαλὴν καὶ βίβλας ἡμῶν ἀνακρεμαννὸν ἔρῃσι πᾶν τὸ σῶμα. Ceterum etiam Orientales hominem tanquam mundum parvum celebrant. Vid. Tholuck. de Sufismo p. 231. qui Graeca haud neglexit.*

P. 456 (648). Αἰσχροὺν μὲν γὰρ παροινεῖν τὸ ἄνδρα θελιεύεισθαι] *Petavius* vertit, quasi legisset: παροινεῖν εἰς τὸ ἄνδρα θελιεύεσθαι. Sed παροινεῖν et ἐμπαροινεῖν εἰς τινα dicitur, qui alicui insultat (cf. v. c. T. III. p. 422, 1044. ἐμπαροινεῖν εἰς τὴν ἀγίαν παρθένον), quod ab hoc loco alienum est. Ne multa, legendum παρανοεῖν, id est *perversa cogitatione sibi fingere. Ceterum neque θελιεύεσθαι, quod uterque librorum mss. et ed. Basil. habent, neque θελιεύεσθαι, quod Petavius coniecit, ferri potest. Scribendum videlicet θελυκεύεσθαι, cui in seqq. opponitur ἀνδρὶζεσθαι: ita enim vulgatum ἀνδραλλεσθαι corrigi oportet. Vid. Jacobs. ad Achill. Tat. p. 516. 689. In θελυεύεσθαι abiit verbum θελυκεύεσθαι T. III. p. 506 (1091) ubi legendam θελυκευόμενοι pro θελυεόμενοι.*

P. 474 (658. sq.). "Ὅμως ὡς πολλὰ τῶν ἐπιγείων λέλεκται, ποσῶ μᾶλλον τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ποθεν δύναται τοῖς ἐπιγείοις ἀπεικάζεσθαι — ; "Ὅμως ὡς cl. editor loco vulgati ὁμῶς recte reposuit; sed πόσω . . οὐρανῶν; πόθεν cet. in ποσῶ . . οὐρανῶν ποθεν mutatum nollem, quum interrogandi formula πόσω μᾶλλον; in apodosis, praesertim praegresso et in protasi, Nostro usitata sit. Conf. p. 178 (496) sq. 562 (714). Εἰ γὰρ οἱ κατ' αὐτοὺς βασιλεύειν ἔχουσι, πόσω γε μᾶλλον οἱ ἀρχέτυποι τῶν κατ' αὐτοὺς ὑπαρχόντων; p. 490 (667) Καὶ εἰ ὅλος σῶμα ἕτερον ἀνδ' ἑτέρου ἀπὸ σώματος οὐ γίνεται, πόσω γε μᾶλλον ψυχὴ ἀνθρώπου εἰς ἕτερον σῶμα οὐ μεταβήσεται; p. 610 (739). 672 (774). T. III. p. 22 (819). 28 (823), ubi cl. editor et de *Petavi* coniectura recte adiecit, p. 170 (901). 226 (992). 384 (1023) ubi male

interpungitur, p. 896 (1029) et saepe alibi. Nostro loco verbum *ἀλαττα* cogitatione repetendum ad τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Πόθεν est negantis, ut T. III. p. 210 (925) ubi vid. annot. Neque in integris tantum enunciationibus πόθεν —; negandi vim habet, sed interdum etiam per se hac vi ponitur. Vid. annot. in *Eliam Cret.* col. 828 (15). sq. Si qua adhuc opus est emendatione, ἄν ante πόθεν adiiici velim.

P. 478 (660). Εἰς σωτηρίαν ἀπεσταλμένος ἐκινδύνευσεν —. Πόσω γε μάλλον ἢ ψυχῇ κινδυνεύσειε — —;] Rescribo: Εἰ δ' εἰς σωτηρίαν ἐκινδύνευσεν — —, πόσω γε μάλλον ἢ ψυχῇ κινδυνεύσειε — —; Conf. quae modo annotavi ad p. 474 (659).

P. 482 (662). φρενητιῶντες] Legendum: φρενιτιῶντες. Verbum φρενιτιῶν, quod p. 522 (691) recurrit, referendum in rarioribus verbis, in — ἰσὺν exeantibus, quorum nonnulla *Casaubonus* Exercit. I. ad Apparat. Annal. Baron. p. 22. b. sq. consignavit, in his nostro ex loco mendosum φρενητιῶν, quod T. III. p. 320 (988) recurrit. Idem praeterea annotavit φρηνητιῶν ex *Africano*, βασιλειῶν ex *Iosepho* B. Iud. II. 6. et ἐπιδεικτιῶν ex *Theodoro* H. E. I. 4. Φρηνητιῶν habet etiam *Procop.* Comment. in Proverb. p. 98. ed. Mai. Eodem ex genere est τρυφητιῶν ap. *Clem. Alex.* Paedag. p. 325. ed. Potter. Vide *Lobeck.* ad *Phrygicā.* p. 79. sq. neque in Annal. Philol. Supplem. T. X. Fasc. II. p. 231.

P. 486 (664). εἰ μὴ ἢ σελήνη ἐπληροῦτο καὶ ἐφῶ(νε)ι] Nollem loco vulgati ἐφθινε receptum ἐφθίνει. In usu quidem sunt φθινίσιω et similia; inauditum vero φθινέω.

P. 486 (665). Ἐκεῖνοι γὰρ καθεζόμενοι κρηνηνες καὶ μηδὲν ἐργαζόμενοι cet.] Vid. *Ruhnken.* ad *Tim.* Lex. Voc. Plat. p. 157. sq. et conf. *Eriphan.* T. III. p. 468 (1070) μὴ ἀργόν, μήτε ἀεργόν καὶ ἀκαιροφάγον, μηδὲ τῷ κρηνηνῶν τῶν μελισσῶν [supplendum εἰκάζεσθαι], ἐργάζεσθαι δὲ ταῖς ἰδίαις χερσίν.

P. 494 (669). τὸ ἀπερίσπαστον τοῦ εὐαγγελίου] Τὸ ἀπερίσπαστον est *tranquillitas animi*, quam evangelium iis parat, qui anxia cura legis observandae liberati sunt. Conf. seqq. Ἐκεῖνοις μὲν γὰρ cet. De verbo *περσπᾶν*, deque vocabulis inde profectis vid. annot. in *Eliam Cret.* col. 761 (5). Adiectivum ἀπερίσπαστος Noster etiam T. II. p. 178 (496) habet.

P. 564 (714). Περὶ δὲ τῆς ἀναλογίης, ἧς ἡλθεν ὁ σωτὴρ ἀναλέξασθαι παρθεν(αν cet.)] Noli cogitare de voce ἧς in ἧ mutanda. Vid. *Winer.* Gramm. Idiom. Novi Foed. §. 24. 1. annot. et conf. *Eriphan.* T. III. p. 22 (819) κατὰ χάριν δυνάμεως, ἧς ἐνεδυνάμωσεν ὁ δυνατὸς ἐν ἅπασιν. 48 (834) Παραθήσομαι δὲ αὐτίς καὶ τὴν ἔκθεσιν τοῦ λόγου, οὐ πεποληται Ἰουλιφ .. ὁ αὐτὸς Μάρκελλος. quibus ex locis intelligitur, non solum dativum pronominis relativi, ut nostro loco, sed etiam accusativum a genitivo nominis praegressi attrahi. Adde annot. in T. III. p. 96 (859). 252 (948).

P. 568 (717). Σχίσμα ἐποίησεν, οὐ μὴν μετηλλαγμένος τὴν πίστιν γεγένηται.] Μετηλλαγμένως libri omnes. Quae lectio optima habebit, si post τὴν πίστιν puncto distinxeris et γεγένηται ad inaequantia: οὗτος .. συλληφθεῖς, retuleris. Periphrasis in verbis: γεγένηται συλληφθεῖς, id est συνελήφθη, nullam offensionem habet. Vid. *Ast.* Animadvers. in *Plat. Leg.* p. 130. coll. annot. in *Eriphan.* T. II. p. 280 (544). Adverbium μετηλλαγμένως, *inmutatiōne facta*, cui adiiicitur τὴν πίστιν, in *fide*, se tuetur analogia aliorum id genus adverbiorum, quae, licet in Lexicis vulgaribus fere neglecta, tamen cum apud alios scriptores, praesertim posterioris aetatis, tum apud *Eriphanium* haud raro occurrunt. Videsis mea ad *Eliam Cret.* col. 798 (11). sq. Ex No-

stro suppetunt παρηλλαγμένως T. I. p. 568 (311): ἑβραϊστικῶς p. 570 (312): πεφυλαγμένως T. II. p. 262 (564): ἡλαττωμένως p. 610 (740). T. III. p. 226 (933): ἡσφαλισμένως T. II. p. 652 (763): πεπληρωμένως, sicuti Oethlerus de *Cornarii* et *Pelavii* coniectura pro vulg. πεπληρωμένος scripsit p. 680 (779): τετελειωμένως, sicuti pro vulg. τελειωμένος scribendum p. 692 (786): ἔσχηματισμένως T. III. p. 10 (813): παραπεποιημένως p. 40 (829). 138 (884): συνηνωμένως p. 230 (936): ἐνηλλαγμένως p. 232 (937): βεβιασμένως p. 252 (948): ἀποκεκρυμμένως p. 254 (949): διηλλαγμένως p. 282 (966): μεταμελημένως, prout vulg. μεταμελημένως corrigendum p. 304 (979), collato μεμελημένως ap. Plat. Prot. p. 344. B.: ἡσφαλισμένως p. 314 (984): συμπεριελημμένως p. 318 (987). Apud *Gregorium Palam.* in Theophane (Lectt. Mosq. T. II. p. 10) συνεπτυγμένως, *compendiose*, exstat in formula ἐκφῆξι συνεπτυγμένως, *compendiose declarare*. Rariora sunt adverbia, a praesente derivata, ut ὁμολογουμένως *Epiiph.* T. III. p. 310 (982), προσηγουμένως *Athanas.* ap. *Epiiph.* T. III. p. 356 (1007).

P. 570 (717). ἀκρέμονες] *Constans fere est, quae hoc loco, p. 576 (720) et p. 580 (723)prehenditur, confusio vocum ἀκρέμων et ἀκραίων, diphthongo αἰ litterae ε̄ temere substituta. Idem mendum tollendum in Gregorio Nyss.* ap. *Procop.* Comment. in C. C. ed. Mai. p. 304 (ubi ἀκραίωνων pro ἀκρεμόνων) et p. 306. Quid? quod ap. *Epiiph.* T. III. p. 370 (1014) hodie quoque ἀκραίοισιν pro ἀκρέμοισιν mendose scribitur. Recte vero T. III. p. 532 (1107) παρὰ τοῖς ἀκρέμοισι.

P. 578 (722). ἡ αὐτόν ἐπαῖραι] Ἡ αὐτόν ἐπαῖραι, ut ipse de *vita dederet*, speciosa est *Ios. Scaligeri* coniectura, quae haud parum confirmatur verbis *Ethae Cretensis*, haec ita narrantis Comment. in *Gregor. Naz.* Cod. Basil. fol. 327. rect. δι' ὅλης τῆς νυκτός ἐκεῖνης ἐδεῖτο τοῦ θεοῦ μετὰ θερμῶν δακρύων, ἢ τὸν ἄρειον ἀπαλλαγῆναι τῆς παρουσίας ζωῆς, ἢ ἑαυτὸν cet. Est enim ἀπαῖραι id ipsum, ἀπαλλαγῆναι τῆς ζωῆς. Quo sensu alius plenius dicitur ἀπαῖρειν ἐντεῦθεν, — τῶν κάτω. *Procop.* Comment. in Proverb. ed. Mai. p. 168. τοῦ μὲν . . τὸν ἀπέριττον καὶ ἀφανῆ (πλοῦτον) ἐλομένου τῶν ἐντεῦθεν ἀπαρριπτοῦ ἐξάγεται ἐκ φυλακῆς ἢ ψυχῆ. Vide *Krabinger.* meque ad *Gregor. Nyss.* De Anima et Resurrect. p. 255. 364. a. Erit tamen fortasse, qui, collatis verbis p. 600 (735) ἢ αὐτοῦ τὴν ψυχὴν παραλαβεῖν, ἐπαῖρειν tueatur et cum *Pelavio* vertat: *de vita tollere.*

P. 578 (722). ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ] Id est: *varietis temporibus.* Conf. T. III. p. 224 (932) κατὰ γενεὰν καὶ γενεὰν. Quo ex genere etiam illud est p. 660 (768) Οἷδε γὰρ ἡ γραφὴ εἶδθιν καὶ εἶδθιν, id est: *varia scientias genera.* Vide cl. editorem ad T. II. p. 663. not. 14. Adde *Epiiph.* T. III. p. 42 (830) Ἄνθρωπον γὰρ καὶ ἄνθρωπον ἐφη ὁ ἅγιος ἀπόστολος. p. 104 (865) κατὰ μὲν σὰρξ καὶ σὰρξ ταῦτόν, ὡς περ κατὰ πνεῦμα καὶ πνεῦμα ταῦτόν. p. 174 (904) ἐν καιρῷ καὶ καιρῷ. p. 206 (922) εἰς καὶ εἰς θεός ὁ πατήρ. p. 278 (960) παρὰ τὸ φύσιν καὶ φύσιν ἡμᾶς ἀκούειν καὶ οὐσίαν καὶ οὐσίαν.

P. 578 (722). ἐλάκησε, καθάπερ καὶ Ἰούδας ποτ.έ.] Quod pro vulg. ἐλάκισε ex cod. Ien. repositum est ἐλάκησε, confirmat *Epiiphanius* p. 602 (735) ἔνθεν ἐν τοῖς ἀβάτοις κατὰζόμενος εὐρέθη λακῆσα καὶ ἔκπνοος γεγώς. Respicitur illud Act. I. 18. καὶ πρηνῆς γενόμενος ἐλάκησε μέσος. De verbo λακεῖν vid. *Schleusner.* Lexic. in Nov. Test. T. II. p. 2. Apposite ad rem *Gregorius Naz.* Orat. XXI. p. 393. C. (Ἄρειος) δίκην ἔδωκεν ἀκολάστου γλώσσης, τὴν ἐν βεβηλοῖς τόποις κατάλυσιν, εὐχῆς ἔργον, οὐ νόσου γενόμενος καὶ

τὴν Ἰουδα ῥήξει ὑποστάς ἐπ' Ἰση προδοσίᾳ τοῦ λόγου. Orat. XXV. p. 460. C. οὐ δευτὴ μὲν ἢ ἐγγείρησις, δεινότερα δὲ ἢ τελευτῆ καὶ τῆς Ἰουδα προδοσίας ἀξία, ἣν ἐκείνος κατὰ τὸ σωτήριος ἡμῶν ἐτόλμησεν. Alexandrii preces et Arii mortem, inde consecutam, idem tangit Orat. XXXVI. p. 685. B. εἴπερ ὑμεῖς Ἀλεξάνδρου μαθηταὶ τοῦ πάνυ, τοῦ μεγάλου τῆς τριάδος ἀγωνιστοῦ τε καὶ κήρυκος, καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ τὴν ἀσέβειαν ἐξορίσαντος. μέμνησθε γὰρ τῆς ἀποστολικῆς ἐκείνης εὐχῆς, ἣ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀσεβείας κατέλυσεν ἐν τόποις ἀξίους τῶν τῆς γλώσσης ἀμαρηνμάτων. ubi rem ita narrat Elias Crel. Comment. Cod. Basil. fol. 327. rect. τίς ἢ ἔμπρακτος καὶ ἀποστολικὴ εὐχή, ἐροῦμεν ἄρειος δι' ὄχλου γερονῶς κωνσταντῖν τῷ βασιλεῖ, πείθει αὐτὸν ὁμωμοκῶς, μηκέτι τὰ πρότερον φρονεῖν, ἐντελλασθαι ἀλεξάνδρῳ δέξασθαι αὐτὸν εἰς κοινῶν. ὁ δὲ κελευσθεὶς δέξασθαι αὐτὸν καὶ περιαλγῆς ἐπὶ τούτῳ γερονῶς, δεῖ τὴν κρίσιν δι' εὐχῆς ἀνατίθῃσι καὶ ὑπὸ τὴν ἱεράν τοῦ θυσιαστηρίου τράπεζαν πεσῶν δι' ὅλης (sequuntur, quae habes annot. ad p. 578, 722. ἢ αὐτὸν ἀπᾶραι: deinde ita pergit Elias) ἵνα μὴ ἴδῃ τὸν δόλιον τοῦτον εἰς τὴν καθολικὴν εἰσερχόμενον ἐκκλησίαν. ἔργον οὖν ταύτην εἶπεν, ὡς εἰς ἔργον ἐκβεβηκυῖαν. ἄρειος γὰρ ἐρχόμενος τῇ ἐπαύριον ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν, νυξάσης αὐτὸν τῆς γαστροῦ κατὰ τὴν ὁδόν, εἰς δημόσιον εἰσέρχεται ἀφεδρῶνα, καὶ τοῖς κόπροις τῶν ἐγκαίων συνεκρύντων, καστῆμενος ἐπὶ τοῦ ἀφεδρῶνος ἀπέψυξε, τὴν παμβέβηλον καὶ μυσσάραν αὐτοῖς δόγμασι καὶ βλασφημίαις ἐν κοπρῶνι καὶ βεβήλοις τόποις ἀποβῆξας ζῶν καὶ ἀξίους τῶν τῆς γλώττης ὀχετῶν· ῥυπαρὰ γὰρ καὶ τὰ τοῦτου δόγματα. Quorum novissima, ut illa Gregorii: ἐν τόποις ἀξίους τῶν τῆς γλώσσης ἀμαρηνμάτων, comparanda sunt cum Eriphanis verbis proximis: Καὶ οὕτως τὸ τέλος αὐτοῦ γέγονεν ἐν τόπῳ δυσώδει τῆς ἀκαθαρσίας. et cum hisce p. 602 (735) Ὡς δὲ οὕτω (leg. ὡςτε οὕτος) κατελιπται ἐν τῷ δυσώδει τόπῳ ἀποδοῦς αὐτοῦ τὰ τέλη, κατὰπερ καὶ ἐξῆμεσεν ἀκάθαρτον κακοποισίαν.

P. 580 (722). Ἐντεῦθεν ἄρχεται Ἀθανάσιος βιοφορεῖσθαι τε καὶ λυπεῖσθαι] Βιοφορεῖσθαι, *exagitari*, recurrit p. 600 (734) βιοφορουμένου καὶ στένοντος. Verbum, in Lexicis vulgo neglectum, interpreteris βία φέρεσθαι, vi ferri (Plat. Phaedr. p. 254. B.), quemadmodum ἀνοία φέρεσθαι (p. 714, 798) et similia in usu sunt.

P. 580 (723). τετυπτησθαι] Vid. Schol. Aristoph. Plut. v. 21. *Etymol. Magn.* p. 463, 56. *Lobeck.* Addend. ad *Phrynich* p. 784.

P. 582 (724). ὑπέσχου... τὸ ἀθέμιτον πρᾶξιαι, ἢ ἔπραξας] Quod *Ios. Scaliger.* verissime coniecit ἢ ἔπραξας (id est indignissimum in modum), ad antiquum pertinet euphemismi genus. Conf. *Eriphan.* p. 626 (748). Καὶ ὁ τι μὲν κέπονθεν ὁ Χριστὸς, κέπονθεν. id est: indignissima passus est. *Io. Chrysostom.* Opp. ed. Eton. T. II. p. 393. οἱ Φαρισαῖοι οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν ἀλλ' ἢ ἀπὸ πανουργίας καὶ ἀπονοίας ἔπραττον, ἄπερ ἔπραττον. *Basil. Magn.* Opp. ed. Garn. T. I. p. 617. A. ὁ Μωᾶβ... φαντασίᾳ μισθῶν καὶ ἐλπιδι οἰκειας ὠφέλειας, οὐχὶ δὲ τῇ πρὸς τὸ γινόμενον διαδέσει ἔπραττεν, ἃ ἔπραττεν. *Theodoret.* Dissert. Therap. XII. p. 1015. ed. Schulz. ἔπαθεν, ἄπερ ἔπαθεν. *Sozom.* Hist. Eccl. Lib. IV. cap. 18. p. 156, 40. εἴπερ τι ἄτατον γένηται, ἔσται τοῖς ἐχθροῖς ἄδεια ποιεῖν, ἄπερ βούλονται. id est: pessima quaeque perpetrandi facultas illis dabitur. Ex scriptoribus sacris conf. *Io. Evang.* XIII, 27. ὁ ποιεῖς, ποιήσον τάχιστα. XIX, 23. ὁ γέγραφα, γέγραφα. Apud Tragicos omnia plena exemplorum huius euphemismi. Vid. *Abresch.* et *Blomf.* ad *Aeschyl.* *Agam.* v. 66 (87). *Schaefer.* et *Heller.* ad *Sophocl.* *Oed. Col.* v. 266 (273). *Reisig.* *Comm. Crit.* in *Oed. Col.* v. 325. p. 235. *Markland.* ad *Eurip.* *Iphig. Aul.* v. 649,

Hermann. ad *Viger.* p. 709. Solatae orationis exempla dederunt *Abresch.* l. c. et *Lect. Aristaen.* p. 200. *Leisner.* ad *Herodian.* ed. *Irmisch.* T. II. p. 861. *Wakefield.* *Silv. Crit.* IV. 130. p. 104. sq. *Jacobs.* ad *Aelian.* *Hist. Anim.* p. 50. *Fritsch.* *Quaest. Lucian.* p. 159. sq.

P. 586 (726). συνεσκευάσθη ... καὶ ἐξέωσθη] Ne quis hoc loco ἐξέωσθη pro ἐξέωσθη et in seqq. ἐξῶσαι pro ἐξέωσαι legendum coniciat, vid. annot. in T. II. p. 554 (302).

P. 586 (726). τοῖς κληρικοῖς τοῖς ὑπὸ Ἀθανασίου οὖσι] Scribendum: ὑπὸ Ἀθανάσιον. Confer modo p. 588 (727) ἐκκλησῆσαι ὑπὸ ἕνα ἀρχιεπισκοπον οὖσαι. Longius dissita sunt, attamen ex eadem vi praepositionis ὑπὸ haec fluxerunt T. III. p. 418 (1042) ἀνεγράφη .. ὑπὸ τὸν Ἰωσήφ. Vid. *Winer.* *Gramm. Idiom.* N. T. p. 344.

P. 588 (727). καὶ ἀμφοδῶν ἦτοι λαυρῶν] Λαβῶν in ed. *Petav.* merum est vitium operae typographici; nam in *Animadvers.* p. 282. vulgatum λαβρῶν exstat. Λαυρῶν autem scribi *Petavius* recte iussit tum in margine contextus, tum *Animadvers.* l. c. De perpetua, quam idem in *Animadvers.* attigit, confusione literarum β et ῡ vid. annot. in *Eliam Gret.* col. 772 (9). Apud *Epiphanium* T. III. p. 482 (1078) ἄβραξ mendose scribi solebat ante *Oehlerum*, qui αὔραξ *Petavii* suasu reposuit.

P. 594 (731). οὐτ' ἐπειοίτα, οὐτ' ἀτόμω τινὲ προάγει ὁ θεὸς τοῦ υἱοῦ] Ne quis fortasse de προάγει reponendo cogitet: προάγειν hoc loco est *tempore praecedere*. Cf. p. 596 (731) προὔπαρχει ὁ θεὸς τοῦ υἱοῦ. Id quod est ordine ac dignitate praecedere προάγειν valet T. III. p. 476 (1075). Eadem vis verbi ὑπεράγειν T. III. p. 218 (928).

P. 596 (731). τὸν υἱὸν λεγόντων οἱ μὲν ἐρυγῆν, οἱ δὲ προβολῆν ἀγέννητον] Haec *Arii* verba ex *Theodoreti* *Hist. Eccl.* I. 4., quae autem p. 598 (732) ab *Ario* de *Valentino* dicta exstant, ex *Athanasio* *De Synod.* cap. 16. attuli ad *Marc. Eugenic.* p. 48. ubi illustravi theologicum vocis προβολῆ usum, quem *Arius* p. 598 (733) iterum notat. Adde annot. in T. I. p. 146 (69). De voce ἐρυγῆ conf. *Theophil.* ad *Autolyc.* II. 14. ἔχων .. ὁ θεὸς τὸν λόγον ἐνδιὰδεται ἐν τοῖς ἰδοῖς σπλάγγοις, ἐγέννησεν αὐτὸν, μετὰ τῆς αὐτοῦ σοφίας ἐξερευξάμενος πρὸ τῶν ὄλων. *Origen.* in *Ioann.* I. 42. ubi de loco *Ps.* 44, 2. ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν. Vid. *Thomas.* in *Origene* p. 112. Teste *Sozomeno*, *Alexander*, *Episcopus Alexandriae*, in epistola de *Arii* haeresi verbis ex *Ps.* 44, 2. item abusus est, ut *Filium* divinum et aeternum esse demonstraret. Adde *Marcellum Ancyrantum* apud *Epiph.* T. III. p. 52 (836). Est autem ἐρυγῆ nostro loco sermo ore pronunciat, sicut ἐξερευγέσθαι *Psalm.* l. c. idem valet ac pronunciare, loquendi usn Iudaeis *Alexandriis* familiari. Vid. *Lobeck.* ad *Phrynich.* p. 63. sq. *Effutiendū* vim, de qua idem *V. D.* monuit, verbum habet ap. *Epiph.* T. III. p. 340 (998) binis locis in epistola *Athanasii*. Adde annot. in T. I. p. 162 (78). Non erat igitur, quod *Daniel* in *Tatiano* p. 155. illud ἐξερευγέσθαι apud *Theophilum* l. c. pro gnostico vel cabalisticalico maiore iure, quam προπηδᾶν ap. *Tatian.* cap. 7., haberi posse statueret.

P. 598 (733). οὐδ' ὡς Ἰέρακας λύχρον ἀπὸ λύχνου ἢ ὡς λαμπάδα εἰς δύον] Similiter alii de Filio et vero etiam de Spiritu sancto locuti sunt. Conf. *Iustin. Mart.* *Dial.* c. *Tryph.* p. 284. et 358. *Tatian.* *Orat.* c. *Graec.* cap. 8. et vid. *Semisch.* in *Iustino Mart.* T. II. p. 283. sq. qui illustrat sententiam *Iustini*, docentis, Spiritum a Deo non separari, sed, ut ignem ab igni, nullo eius detrimento proficisci. Quod autem idem *V. D.* T. II. p. 304. opina-

tar, *Numentium* ex Patribus Eccl. in eo profecisse, quod ap. *Euseb. Praep. Ev. XI. 18. p. 588. D.* processum secundae naturae ex primaria facis accensae similitudine illustret: *Numenius* ea similitudine non processum secundae naturae, sed communionem scientiae divinae declarat. Facis ab rogo abstractae similitudinem *Sabello*, de Filio docenti, exprobrat *Gregor. Naz. Orat. XXX. p. 544. B.* ἴσται δὲ ὁ θεός τὰ πάντα ἐν πᾶσιν —, οὐχ ὁ πατήρ, πάντως εἰς αὐτὸν ἀναλυθέντος τοῦ υἱοῦ, ὡς περ εἰς πυρὰν μεγάλην λαμπάδος πρὸς καιρὸν ἀποσπασθείσης, εἶτα συναφθείσης (μηδὲ γὰρ Σαβέλλιοι τῷ ῥητῷ τούτῳ παρεμφερῶσθωσαν), ἀλλ' ὅλος θεός. ad quae *Elias Cret. Comment. Cod. Basil. fol. 127. rect.* ἀνάλυσιν δὲ ἐνταῦθα λέγει (conf. ἀναλυθέντος) τὴν οἶον ἀνάχουσιν καὶ ἀνάχρασιν. ὁ τῆς σαβελλιανῆς ἐστὶ ληρωδίας δόγμα. καὶ γὰρ ἐκείνοι τὸν υἱὸν καὶ τὸ θεῖον πνεῦμα εἰς τὸν πατέρα συνήρουν, ὀνόματα μόνου τοῦ πατρὸς λέγοντες ἀνούσια τὸν υἱὸν καὶ τὸν θεῖον πνεῦμα. εἰς παράδειγμα δὲ τῆς παρ' αὐτοῖς ἀναλύσεως ἔλαβε τὴν ἀποσπασθείσαν λαμπάδα τῆς πυρκαϊᾶς καὶ πάλιν συναφθείσαν αὐτῇ. κάκεινοι γὰρ προήγον μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀνέλυσαν δὲ πάλιν αὐτὸν εἰς τὸ αὐτοῦ μόνον πρόσωπον.

P. 598 (733). ἀχρόνωσ πρὸ πάντων γεννηθεῖς μόνος ὑπὸ μόνου τοῦ πατρὸς ὑπέστη.] Solemni apud Patres Eccl. formula Filius unigenitus μόνος ἐκ μόνου procreari dicitur. Vide *Allat. Not. in Sympos. X. Virginium S. Methodii p. 411. ed. Rom.* et confer *Asterium laudatum ab Acacio* ap. *Epiphan. T. III. p. 56 (888)* ὁ πατήρ ὁ γενήσας ἐξ ἑαυτοῦ τὸν μονογενῆ λόγον . . . μόνος μόνον. *Acacium* ap. eund. *ibid.* ἀρνησάμενος τὸν θεὸν ἐκ θεοῦ λόγον ὄντα τὸν υἱὸν καὶ μόνον ἐκ μόνου. et p. 58 (839). Formula recurrit in *Epistola Pseudo-Synodi Ancyranae T. III. p. 80 (851).* et ap. *Epiphan. ipsam T. III. p. 164 (899). 200 (918).* ὁ δὲ θεός ἀνεκδιηγῆτως μόνος μονογενῆ γεγέννηκε. 286 (938). 238 (940). 278 (963).

P. 600 (734). Ἄρες Ἄρειε] *Vulgatum ἄδδες Ἄρειε Petavii Animadvers.* p. 287 ex *Constantini* epistola, a *F. Morello* edita, correxit.

P. 602 (735). Ὡς δὲ οὕτω κατελήπται cet.] Non displicet, quod cl. editor coniecit: ὥστε οὕτω —. Conf. quae in eadem re dicuntur p. 578 (722). Καὶ οὕτως cet. Malim tamen: ὥστε οὕτος —, quum ὥστε οὕτω molestius sit dictum.

P. 602 (735). φύρσις] *Vid. Lobek. ad Phrynich.* p. 116 et conf. *Epiphan. T. III. p. 26 (821). 114 (870).*

P. 608 (738). οὐκοῦν ὠγκώδη, ἢ τομὴν ἐδέξατο, ἢ ἐν τῷ γεννᾶν ἐπλατύνθη ἢ συνεστάλη] Ὀγκοῦσθαι est in molem surgere, quae verbi vis ab eo fluxit vocis ὄγκος usu, quem illustravi ad *Gregor. Nyss. De Anima et Resurrect.* ed *Krabinger.* p. 204. sq. Adde *Epiphan. p. 674 (776).* κατὰ ὄγκον; Verbum ὄγκου, *incrementum adferre*, habet auctor dialogi *Hermippri* ed. *Bloch.* p. 22. ὁ ἥλιος ἐν τῷ κόσμῳ πάντα περιέχων ὄγκοι πάντων τὰς γενέσεις καὶ ἰσχυροποιεῖ. quae sumta ex *Herm. Trismeg.* ed. *Turneb.* p. 93. Τομὴν in divinitate respuit *Alexander* in epistola ad *Alexandr.* ap. *Theodoret. Hist. Eccl. I. 4.* οὐ . . . ταῖς τομαῖς . . . ἀλλ' ἀβρήτως καὶ ἀνεκδιηγῆτως. Eam nonnulli ex Patribus Eccl. ita admiserunt, ut ἄτομον esse et Deum in Trinitate ἀμερίστως μερίζεσθαι docerent. Conf. *Iustin. Mart. Dial. cum Tryph. 128. Apolog. II. 6. Tatian. Orat. c. Graec. cap. 5.* et vid. annot. ad *Eliam Cret. col. 880 (9).* Cum verbis: ἐπλατύνθη ἢ συνεστάλη, conf. *Epiphan. p. 644 (759)* Τὸ δὲ γεγεννημένον ἐκ φύσεως ἢ συστολήν ἐργάζεται, ἢ πλατύσμον, ἢ μείωσιν, ἢ τομὴν, ἢ τι τῶν τοιούτων παθῶν προσάπτει τῷ γεγεν-

νηκότι. T. III. p. 200 (918). 308 (980). In Homilia Clement. XVI. 12. monadi divinae ἔκτασις et συστάλη, per sapientiam se manifestans, tribuitur. Sed Sabellius potissimum, teste Athanasio De Synod. cap. 26., ad explicandum Trinitatis dogma verbo πλατύνεσθαι abusus est Deoque expansionem et contractionem inesse voluit. Qua in re Stoicos secutus videtur Baurow Doctr. de Trinit. T. I. p. 268. qui excitat Athanas c. Ar. IV. 14. coll. Diog. Laërt. VII. 137.

P. 608 (739). ἡ ἀχώρητος ἐκείνη φύσις] Deum dicit; vid. annot. in *Eliam Cred.* col. 767 (2). Ibi laudato Gregorii Palamae dicto de S. Virgine geminum est hoc Nostri T. III. p. 416 (1040) σκεύει χωρήσαντι τὸν ἀχώρητον. Est autem ἀχώρητος Deus, quippe omnium χώρημα (vid. Baumgarten - Crus. Hist. Dogm. T. II. p. 934. sq.) vel τόπος τῶν ὄλων, ut ait Theophil. ad Autolyt. II. 3. Sic Arnobio .C. G. I. 31. Deus locus rerum ac spatium. Apposite Noster T. III. p. 158 (895) οὐδὲ ἐν μέτρῳ ἢ περιοχῇ θεός γινώσκειται. Ἔστι γὰρ ἀπερίγραφος, ἀχώρητος ... πάντα περιεχόμενος τὰ ποιήματα.

P. 608 (739). καὶ τοί γε ὄντων] Ita Petav.; ed. Basil. καίτοις. Sed scribendum: καίτοι γε, quod exstat p. 624 (747). Mendosum καὶ τοί γε tum alibi saepe deprehenditur, tum p. 636 (754. ubi ed. Bas. rursus καίτοις). 664 (770. ubi ed. Bas. καί τοι γε). 724 (803. ubi ed. Bas. καί τοις). T. III. p. 42 (831). 208 (923). 260 (954). 286 (968). 298 (975). 358 (1007). 360 (1009). 448 (1059 bis). 454 (1062).

P. 610 (740). πῶς ἀρχάγγελοι; πῶς στρατιαί:] Ad vocem στρατιαὶ vid. Animadvers. in S. Basil. I. p. 189.

P. 612 (741). ἄγγελοι ὑπερέχουσι τῶν ὄρατῶν] Ὑπερέχουσι loco vulgati ὑπάρχουσι reponi iussit Petav. Animadvers. p. 287.

P. 612 (741). ἀθάνατοι κατὰ χάριν ὑπ' αὐτοῦ κτισθεῖντες] Confer *Eliam Cred.* Comment. in Gregor. Naz. col. 825 (fol. 152. rect. med.) et quae ibi annotavi.

P. 616 (743). Τί οὖν ἐστι, φησὶ, ἄλλο τι ἢ θεότης αὐτοῦ ἐπεδέετο:] Fortasse legendum: Τί οὖν ἐστι, φησὶ, ἀλλ' ἢ ὅτι cet. Conf. p. 668 (772). Τί οὖν, φησὶ, ἀλλ' ὅτι (leg. ἀλλ' ἢ ὅτι) τροπικώτερον εἰρηται; Frequens apud Epiphanium ἀλλ' ἢ, nisi, praeterquam, de quo vid. Ast. Annot. in Plat. Protag. p. 196. Krabinger. ad Gregor. Nyss. De Anima et Resurrect. p. 322. coll. annot. in T. II. p. 674 (775). T. III. p. 6 (810). 408 (1037).

P. 616 (743). Νομίζω δὲ ... ἐλεγχθήσονται] Notandum est νομίζω, absolute, ut οἶμαι, positum, nisi forte ὅτι post δὲ excidit.

P. 622 (747). ὡς κατόπιν ἐλθῶν] Κατόπιν, quod proprie de loco dicitur, ut in seqq. ὡς κατόπιν βαλῶν, hic ad tempus transfertur, estque κατόπιν ἐλθεῖν tempore alicui succedere. Vid. Praefat. in *Eliam Cred.* col. 745. c.

P. 622 (747). Ἴπὸ φέρεσθαι:] Attende veteris elegantiae dictionem, qua utuntur, qui alios a temeritate cohibent. Conf. Plat. Clitoph. p. 407. A. Ἴπὸ φέρεσθε, ὠνῶρωποι —; Herm. Trismeg. Poëmand. ed. Turneb. p. 32. et Hierocl. ap. Eusèb. Contra Hierocl. p. 544. B. Vid. Wyttenbach. Animadvers. in Plut. Mor. p. 92. sq. et Boissonad. ad Aen. Gaz. p. 201. sq. 519. Immutata formula, Meletius in homilia ap. Epiphani. T. III. p. 132 (880) ποῖ φερόμεθα —; Similiter Latini: Quo ruitis? ut Horat. Epod. VII, 1. ubi vid. Parthen. p. 163.

P. 624 (747). περὶ τῆς ἐνσαρκου οἰκονομίας] Conf. p. 654 (765). 656 (765. ubi ἐνσαρκος οἰκονομία et ἐνσαρκος παρουσία promiscue ponuntur). 682 (780). Eodem pertinent σωτηρίας οἰκονομία p. 688 (783). 700 (791) et nudum οἰκονομία p. 690 (784. 785). 700 (790). T. III. p. 390 (1026).

392 (1027). 538 (127). Miro pleonasmo *Eriphanus* T. III. p. 412 (1089) ἡ τῆς ἐνσάρχου παρουσίας οἰκονομία ἐπεδήμησεν. et p. 440 (1054) τὴν ... οἰκονομίαν τοῦ κυρίου τῆς ἐνσάρχου αὐτοῦ παρουσίας. Vid. *Animadvers. in S. Basil.* I. p. 118. sq. 140. sq. et *Viris Doctis ibi laudatis adde Baumgart.-Cruis. Hist. Dogm. T. II. p. 829. et Bauw. Doctr. de Trinit. p. 159. sq.*

P. 624 (748). ποῖω ἐργαλίω ἐδεμελιώθη.] *Apaga nihili formam ἐργαλίω et oitius rescribe ἐργαλείω. Ἐργαλεῖον recte scribitur T. III. p. 322 (989). Simile mendum itacismus peperit T. III. p. 68 (845) ubi προσωπεῖοις pro vulgato προσωποῖς scribendum. et p. 60 (840) ubi πρωτοτοκίων pro πρωτοτοκίων perperam scribitur. Ποῖος hoc loco et in praegressis: ποῖα τέχνη ἐκτίσθη ἡ σοφία, est tidentis rem parum probabilem. Vid. annot. in T. II. p. 724 (803).*

P. 626 (748). τοῦ μὴ λογιζέσθαι εἰς θεόν τι ἐλαττώματος ὑποβεβηκυῖαν νομίζειν αὐτὸν θεότῃτα παρὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἔχειν οὐσ[αν.] Haec verba sanequam obscura sunt. In ed. Basil. post ἐλαττώματος virgula interpungitur; sed ἡ ante ὑποβεβηκυῖαν excidisse videtur. Conf. p. 724 (804) εἰ γὰρ τι εἰς τὸν υἱὸν λογίῃ ὑποβεβηκὸς ἢ ἐλάττωμα. Cum verbis τοῦ μὴ λογιζέσθαι εἰς θεόν τι ἐλαττώματος conf. haec in seqq. Οὔτε γὰρ τοῦτο ἡμῖν ἐνοκῆσει εἰς τι ἐλαττώματος. Λογίζειν et λογιζέσθαι τι εἰς τι est *alicui attribuere aliquid.* Conf. p. 626 (749) ἵνα τὸ πάθος εἰς τὴν θεότητα λογισθῇ. p. 628 (750). T. III. p. 392 (1027). Cognatus est usus formulae ἀναλογεῖν et ἀναλογεῖσθαι τι εἰς τι, *adnumerare alicui aliquid*, p. 648 (761). 668 (772). T. III. p. 40. sq. (830) τὰ μὲν εἰς Χριστὸν τὴν διαίρεσιν προσάπτων, τὰ δὲ εἰς τὸν λόγον ἀνωτάτω ἀναλογούμενος. ubi male vulgo ἀναλογούμενα. Αὐτὸν Christum dicit *Eriphanus*; tangit autem hoc loco placitum de ὑποβάσει in divina natura, ab Haereticis in Christologiam introductum. Vid. annot. in T. I. p. 204 (102).

P. 628 (749). ἀλλὰ, εἰ ἄρα, ζητηθήσεται ἄλλος υἱός] *Ei ἄρα Petavius male vertit: nimirum; tu verte: si forte, quae formula, pariter ac Graeca εἰ ἄρα, cum ellipsi poni solet. Plene dixeris: εἰ ἄρα τοῦτο δυνατόν, si forte id locum habet.* Conf. T. III. p. 12 (814) ἀλλ', εἰ ἄρα, ἔχουθαίσε τὸ κατ' εἰκόνα. sicuti haec interpungenda. p. 228 (934) ἀλλ', εἰ ἄρα, καταχρηστικῇ τινι χάριτι καὶ αὐτὸ .. τοῦ πλουσίου χαριζομένου τῷ ἡσσοι.

P. 628. (750). ἐν τοῖς σωματικοῖς πλαστοῖς] *Rescribo: πλαστοῖς. Τὰ σωματικὰ πλαστὰ sunt animantia.*

P. 632 (752). ἐν κόσμῳ πολυβλύστως κεκινημένῳ] *Πολυβλύστως rarior vox est, quam in Lexicis vulgaribus frustra quaesiveris.*

P. 632 (752). Πνεῦμα γὰρ Χριστοῦ πνεῦμα πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ τοῦ υἱοῦ λαμβάνον] *Quod Vosmetius coniecit παρὰ πατρὸς, exstat Io. Ev. XV. 26. et ap. Nostrum T. III. p. 168 (900). Poterat eodem iure coniecere ἐκ πατρὸς, qua formula Eriphanus p. 642 (757). 672 (774). 682 (780). 698 (788). T. III. p. 46 (833). 144 (887). 204 (921). 246 (945) et alibi hac in sententia utitur. Idem T. III. p. 200 (918) ἀπὸ πατρὸς ἐκπορευόμενον. Sed praepositione in verbis πατρὸς ἐκπορευόμενον aequae facile cœrensus, atque in seqq. τοῦ υἱοῦ λαμβάνον, quibus respicitur Io. Ev. XVI. 14. ἐκ τοῦ υἱοῦ λήψεται. Eodem respiciens, Eriphanus praepositionem ἐκ, p. 642 (757). 682 (780) et alibi servatam, p. 672 (774). 698 (788). T. III. p. 46 (833). 168 (901). 200 (918). 204 (921). 246 (945) et alibi, ut nostro loco, omisit.*

P. 634 (758). Φέρε γοῦν διὰ ταύτης τῆς λέξεως διαλάβω-
μεν—] Male *Pelavii* versio Latina: *Age igitur nos iterum de his sermonem insti-*
tuiamus. Nimirum aliud est διαλαμβάνειν περί τινος (v. c. conf. p. 702. 792.
περὶ ταύτης τῆς λέξεως . . διαλαβόντες), aliud διαλαμβάνειν διὰ τινος. Tu
verte: — *huius effati opes disputemus*. De verbo διαλαμβάνειν, *disceptare*, *disputare*,
vide eruditum Anglum ad *Origen*. De Orat. p. 206. B. not. p. 918. b. ed. Ruae.

P. 634 (758). μέσος ἑστῶς τοῦ κόσμου, ὡς ἐπὶ Θεάτρου,
ἀθλητοῦ δ[ι]κην] Similiter Noster de Christo morti se devovente p. 694 (787)
τὸν Ὄϊον δεσπότην ἐπὶ τῷ τοιούτῳ σκάμματι . . ἑστῶτα. ubi vocis σκάμμα is
obtinuit usus, de quo monui ad *Eliam Cret.* col. 766 (11).

P. 634 (754). οὐκ ἔνι φθόνος Θεότητος.] Vide *Krabinger*. ad *Gre-*
gor. Nyss. De Precat. p. 136. meque in *Basilio Plotiniz.* p. 34. et ad *Eliam Cret.*
col. 774. (12) ubi in contextus verbis: ἀγαθῶ δὲ οὐδεις ἔγγινεται φθόνος, κατὰ
φῆσι καὶ Πλάτων, male οὐδεις pro οὐδεις typis exscriptum est. Adde *Epi-*
phan. T. III. p. 270 (959) οὐδὲ γὰρ φθονεῖ τῇ ἰδίᾳ ἀγαθότητι cet. Contraria
de Deo invidio sententia (vid. anast. in T. II. p. 282 [544]) idem in disputa-
tione adversus Diabolum abutitur T. III. p. 334 (995. 996).

P. 646 (760). τῶν ὑπ' αὐτῶν . . λεγομένων τε καὶ ᾄδομένων]
Ἄιδειν est *decantare*, *celebrare*. Conf. *Method.* ap. *Epiphani.* p. 390 (591). *Epi-*
phan. p. 692 (785). T. III. p. 362 (1010). 368 (1014). 374 (1017) et saepe
alibi. Idem ᾄδειν et λέγειν, ut hoc loco, copulat p. 688 (784). 716 (791).

P. 652 (764). ἀποδιδόναι φωνὴν ἡχῆσσαν] Ecce tibi epicam
vocem, ab *Epiphanio* adhibitam et p. 654 (764) repetitam. Conf. *Homer.* *Iliad.*
α. 157. Ὡλασά τε ἡχῆσσα. Pari *κακοζήλῳ* Noster T. III. p. 254 (949)
βροτείων διασημάτων. p. 508 (1098) ἀφραίνοντες γελούμενοι τε. Sed est
hic mos recentioris aetatis scriptorum, de quo dixi ad *Eliam Cret.* col. 758 (5).
Quod sequitur ἀπομήκοθεν, ἀπὸ μηκόθεν mendose scribitur T. III. p. 478
(1076). 530 (1106) quibus locis saltem ἀπὸ μηκόθεν poni oportebat. Sed ferri
potest ἀπομήκοθεν, quod *Epiphanius* finxit ad exemplum vocum epicarum ἀπο-
τῆλε, ἀποτηλόδι, ἀποτηλοῦ. Poterat etiam dicere ἀπὸ μακρόθεν (vid. *Lobeck.*
ad *Phrynic.* p. 46), quemadmodum ἐκ πανταχόθεν dicere est ausus p. 676
(776). T. III. p. 122 (875). 186 (910). 304 (979). 358 (1007). 410 (1037).
412 (1038). 414 (1040) et saepe alibi.

P. 658 (764). αὐτὸ γὰρ ἑαυτῷ τὸ ῥητόν μηνύει] Αὐτὸ ex codd.
mss. recte repositum est; sed restat, ut ἑαυτὸ pro ἑαυτῷ rescribatur.

P. 656 (766). Ἔτι δὲ ὑπερβήσομαι τὸ ῥητόν ἱκανῶς ἐρμη-
νευόμενον νομίζων, καὶ ἐπὶ τὰ ἕτερα πρὸς αὐτῶν εἰς ἀνατρο-
πὴν τῶν ἀκουόντων ἐπινενοημένα τοῦ λέγειν ἐπιλάβοιμ[ε] Ad
haec verba intelligenda *Oedipo* coniectore opus est. Τῆς αὐτῶν et ἐπινενοη-
μένων ed. *Basil.*: ἐπινενοημένα *Pelavii*, adiecta nota: *Pro* ὑπ' ἢ vel
τοῖς αὐτοῖς. Πρὸς αὐτῶν cl. *Oehlerus* de coniectura. Sive autem ὑπὸ, sive
πρὸς scribitur, ista: καὶ ἐπὶ τὰ ἕτερα . . . τοῦ λέγειν ἐπιλάβοιμ, adeo barbare
sunt dicta, ut mihi de vitio suspecta sint. In transitionibus *Epiphanius* for-
mulis utitur huiusmodi: p. 646 (760) ἐφ' ἕτερα δὲ πάλιν ἑαυτοὺς ἐπιδῶμεν.
p. 664 (770) ἐπ' ἄλλας . . λέξεις δῶμεν τὸν νοῦν. p. 674 (775) ἐπ' ἄλλας λέ-
ξεις ἐφεξῆς ἐπεύσομαι. p. 676 (776) ἐπὶ τὰς ἐξῆς αὐτῶν λέξεις ἴωμεν. p. 680
(778) ἐπὶ δὲ τὰ ἄλλα λοιπὸν ἐπελεύσομαι. p. 682 (780) εἰς τὰς ἄλλας αὐτῶν
λέξεις ἑαυτοὺς ἐπιδῶμεν. p. 684 (781) αὐτίς πάλιν εἰς τὰς ἐξῆς (leg. τὰ ἐξῆς)
παρελεύσομαι. Quorum tamen locorum nullus ad explicandum nostrum expe-

dit. Sed quum p. 686 (782) haec reperiantur: Καὶ ἐτι ὑπερβήσομαι εἰς τὰ ἕτερα, eo adducor, ut credam, nostrum locum ita interpungendum esse: "Ἐτι δὲ ὑπερβήσομαι, τὸ ῥητὸν ἱκανῶς ἐρμηνεύομενον νομίζων, καὶ ἐπὶ τὰ ἕτερα . . . ἐπιανεσημένα. Quid vero faciamus istis: τοῦ λέγειν ἐπιλάβοιμι? Expectaveris: τοῦ λέγειν ἐπιλαβομένη. Sed ne haec quidem cum reliqua oratione cohaerent. Quo accedit, quod ἐπιλαβάνεσθαι p. 696 (787). 714 (798) et alibi de hostili dicitur aggressionem, cuius notio in verba τοῦ λέγειν ἐπιλαβομένη minime cadit. Quid multa? Lector pius, sed Graecobarbarus, haec verba, postmodum vitata et in contextum recepta, margini adscripsisse videtur: τοῦ λέγειν ἀπολαύοιμι, id est: *lectio mihi prosit*.

P. 658 (766). Προῦπαντήσεται γὰρ αὐτοῖς τὸ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κυρίου εἰρημένον] Προεπαντήσεται cod. Rhedig. male. Προῦπαντᾶν est *praevertere*, in *antecessum occurrere* s. *refutare*, verbi ὑπαντᾶν vi ea, de qua dixi *Symbol. ad Philostr.* Vit. Soph. p. 59. 107. Adde *Suid.* v. Πρόκλος et *Cyrrill. Alexandrin.* ap. *Mañ.* Collect. Nov. Vet. Script. T. VII. p. 104. a.

P. 660 (768). κεκρατυμμένα] De verbis in ὄνω exeuntibus, quae in perfecto passivo literas μμ adsciscant, conf. T. I. p. 176 (87) μεμολυμμένας χειρας cod. Ven. pro vulg. μεμολυσμένας χ., T. II. p. 40 (829) ὤξυμμένος τὴν γλώτταν. p. 176 (905). Geminaam formam verborum in ἀνω exeantium attigimus annot. in T. I. p. 434 (234). Κρατυνόμενος tumen *Eriphanis* quam κρατυμμένος dicere maluit T. III. p. 184 (909).

P. 664 (770). Οἱ γεννάδαί . . . καὶ εἰς πάντα εὐτολμοὶ] Γεννάδας, *generosus*, cum ironia dicitur *procaz*. Conf. p. 708 (794). Τί γὰρ πάλιν φασὶν οἱ γεννάδαί; p. 724 (804) λέγε μοι, ὦ γεννάδα, τί λέγει; T. III. p. 40 (829) ἑκατὸν μαρτυρίας φέρειν ὁ γεννάδας ἐπηγγεῖλατο. p. 192 (914) τῷ γεννάδα Ἄπτω. p. 308 (981). 312 (983). 322 (989). Eadem ironia vocis γενναῖος inest p. 680 (779) Ὁ γενναῖοι σοφισταὶ καὶ τῶν λόγων διαστροφεῖς. et alibi.

P. 668 (771). δίκην πειρατῶν ἀνδρῶν σώματα ὑγιῆ ἀκρωτηριαζόντων] De Origene, sententias ex libris sacris membratim decerpente, similiter loquitur *Methodius* ap. *Eriphan.* T. II. p. 322 (576) κατὰπερ Σκυδῆς ἐχθροῦ τινος ἀπειδῶς πρὸς ἀνάρεσιν κατατέμων τὰ μέλη.

P. 668 (772). καὶ δῆλον ὅτι καὶ παντὶ τῷ σύνεσιν κεκτημένῳ σαφὲς εἶη] Ὅτι pro vulgato ὅτι scriptum nollem. Quamquam δῆλον (scil. ἐστὶ) ὅτι (scil. τοῦτο) σαφὲς εἶη molestus est pleonasmus, quem *Eriphanis* alias vitavit. Vid. annot. in T. II. p. 152 (432).

P. 668 (772). Οὐκέτι δὲ ταῦτόν περὶ τὸν υἱὸν ἠγγητέον.] Non est, quod οὐκ ἔστι scribatur. Οὐκέτι, *iam non*, interdum, ut hoc loco, p. 676 (776) et alibi, συλλογιστικόν, non χρονικόν est. Vid. *Asñ.* Animadvers. in *Plat. Leg.* p. 582. et *Symbol. ad Philostr.* Vit. Soph. p. 60.

P. 670 (773). φυρτὸν ἔλαβε σώμα] Φυρτὸς vocabulum est eiusdem farinae, ac φύρις, de quo vid. annot. in T. II. p. 602 (735). Est autem φυρτὸν σῶμα, *corpus confusum*, in quo singulae partes non distinctae sunt.

P. 670 (773). Εἰς δὲ τὸ περὶ καρδίας πιεζόμενοι οὐ δύναται ἀρνήσασθαι] Adverte verbum πιέζω, notione dialectica usurpatum de eo, qui aliquem disputando urget. Conf. *Eriphan.* T. III. p. 378 (1019) κατῶς τινες πολλὰκις . . . ἐάλωσαν πιεζόμενοι. Verbum a palaestra translatum est. Vid. *Krebs.* Observat. in N. T. e Flavio Iosepho p. 299. sq. Parem metaphoram verbi κατὰγγενν attigi ad *Eliam Cres.* col. 810 (?).

P. 672 (774). οὐδὲ ἀπὸ τοῦ πεποιθηκέναι τὸ ἀμαρτεῖς] *Notanda est vox barbara ἀμαρτήs.*

P. 672 (774). καὶ αἴτιος ἑαυτῷ ἕκαστος γίνεται ἀμαρτίας.] *Secundum illud Platonis Pol. X. p. 617. E. αἴτια ἐλομένου, cui quod adicitur: θεὸς ἀνάτιος, Noster in seqq. ita exprimit: Διὰ τοι τοῦτο ἀνάτιος ὁ δημιουργὸς λόγος. Adde T. II. p. 424 (832) ἵνα αὐτὸς μὲν ἀνάτιος τῶν φαύλων εἴη—. Sed haec ille non tam ex Platone hausisse videtur, quam ex Methodio, quem vide apud Epiphani. p. 543. B. 545. C. 583. A.*

P. 674 (775). ἵνα ... καταφαίρετον ποιήσῃ τὴν φθοράν] *Adiectivum verbale καταφαίρετος in Lexicis vulgaribus frustra quaesiveris.*

P. 674 (775). πᾶθῃ τῇ θεότητι προσάπτοντες] *Προσάπτειν, attri- buere, plerumque, ut hoc loco, in peiorem partem dicitur. Conf. T. III. p. 4 (809) διὰ . . . τὸ μὴ πάθος προσάψαι τῷ πατρὶ (= Anaceph. T. III. p. 574, 148) p. 262 (954). p. 378 (1018) μὴ σάρκα αὐτῷ προσάπτειν βουλόμενοι. Προσ- ἀπτειν εἰς — eodem sensu dicitur p. 40 (830) τὰ μὲν εἰς Χριστὸν τὴν διαίρε- σιν προσάπτων. ubi Potavii versio claudicat.*

P. 674 (775). Τίνοι γὰρ πρέπει δοξάζειν πατέρα, ἀλλὰ υἱῷ ἀληθινῷ —] *Rescribe: ὅλλ' ἢ υἱῷ ἀληθινῷ, praeterquam germano filio. Vid. annot. in T. II. p. 616 (743).*

P. 674 (775). εἰς ἡμῶν ὑπογραμμὸν] *Potavius: ad nos ipsos infor- mandos, satis bene. Conf. Epiphani. T. III. p. 364 (1011) τὸν ὑπογραμμὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν ὑπολαμπάνων. Ὑπογραμμὸς est, quam melioris notae scripto- res ὑπογραφὴν dicunt. Vid. Ast. Animadvers. in Plat. Leg. p. 249.*

P. 674 (775. 776). Μερίζων δὲ κατὰ κοίτον τρόπον οὗτοι λογι- ζονται:] *Repone: Μερίζω.*

P. 674 (776). ἀλλὰ κατὰ χρόνον; ἀλλὰ κατὰ ὄψωμα; ἀλλὰ κατὰ ἡλικίαν; ἀλλὰ κατὰ ἀξίαν:] *Veteris eloquentiae est, plures inter- rogationes particula ἀλλὰ per anaphoram coniungere. Vid. Suidas. Lect. An- docii. p. 187. sq. (p. 124. ed. Schiller.) et conf. Epiphani. T. III. p. 382 (1022) ἀλλὰ τὰ δάκρυα; ἀλλὰ μνήματος αἱ θέσεις;*

P. 674 (776). ἵνα ὁ μὲν υἱὸς προκόψας μὴ φθάσῃ πρὸς τὴν τοῦ πατρὸς μεγαλειότητα] *Perfrequens apud Epiphanium usus con- iunctionis ἵνα, cum optativo pro ὥστε cum infinitivo positae. Verbi causa conf. p. 712 (797) Τίς γὰρ ἡλθίς, ἵνα ἀμφιβάλῃ περὶ τούτου;*

P. 676 (776). τῶν πάντων ἀγαθῶν μίαν εἶναι τὴν πηγὴν, τουτέστι τὸν πατέρα.] *Πηγὴ Deus vocari solet, quippe fons omnium bonorum ac, sicuti Noster in seqq. docet, Filii et Spiritus sancti. Vide Francis. Scors. ad Theophan. Ceram. Homil. p. 598. b. meque Basil. Plotiniz. p. 17.*

P. 678 (778). ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ ποιήσωμεν ἄνθρωπον λέγει, συνδημιουργὸν καλῶν τὸν υἱόν] *Haec Patrum Eccl. sententia, de qua conf. Basilii et Georgii Profess. ap. Epiphani. T. III. p. 96 (859. 860), in con- cilio Sirmiensi anathemate aliter sententiam corroborata est. Vid. Socrat. Hist. Eccles. II. 20. Philo quidem Iudaeus, Platonem in Timaeo p. 69. C. secutus, verba ex Genes. I. 26. ita interpretatus est, ut Deum in formando homine angelos administros alloqui fingeret. Sed Patres Eccl. hanc sententiam valde exagitarunt. Vid. Rainold. Censura Libror. Apocryph. Vet. Test. P. II. p. 962. qui fontem Platonium sententiae Philonianae indicavit. Verum enipere con- fitendum est, Patrum Eccl. rationem a Philoniana longe minus dissidere, quam vulgarem et a Patribus Eccl. item spretram interpretationem; ex qua Deus pro*

maiestate sua plurali numero de se loquitur. Vid. Animadvers. in *S. Basil.* I. p. 96. Cum verbis: συνθημιουργὸν καλῶν τὸν υἱὸν, conf. *Basilii* et *Georgii* Profess. ap. *Επιφάν.* T. III. p. 96 (860) ὑπουργῶ αὐτῷ ἐχρήσατο εἰς τὴν τῶν λοιπῶν δημιουργίαν ὁ Θεός. Ibidem Filius ὑπουργεῖν τῷ πατρὶ dicitur. De eodem *Επιφάνιος* p. 314 (984) συνυπουργεῖ . . τῷ πατρὶ. Adde annot. in T. I. p. 140 (68).

P. 680. 681 (779). ἐν τῷ ὄντι τὰ ὄντα πεπληρωμένως ἀεὶ ὁμολογούμενα] Haec nullo modo cohaerent cum praegressis verbis: "Ἐδει γὰρ καὶ ἐν τούτῳ πληρωθῆναι τὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἀκολουσίαν. Iunctura ita est restituenda, ut scribatur: ὁμολογουμένου. Πεπληρωμένως pro vulgato πεπληρωμένος recte repositum est de *Cornarii* et *Petavii* coniectura. Vid. annot. in T. II. p. 568 (717). Sed ne sic quidem omnia sarta tectaque sunt; nam ad sententiae integritatem εἶναι post ἀεὶ deest.

P. 680. 681 (779). οἱ βουλόμενοι σὺν τοῖς γεγενοσίν ἀριθμεῖν τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῦ Θεοῦ] Spiritum sanctum rebus creatis συναριθμεῖσθαι sive Deo ὑπαριθμεῖσθαι voluere *Artius*, *Eusebii* et *Macedonius*. Quae contra *Επιφάνιος* cum aliis Patribus orthodoxis in seqq. docet, Spiritum sanctum Patri et Filio συναριθμεῖσθαι. Conf. T. III. p. 206 (922). 320 (988). Alii vero id quod est συναριθμεῖσθαι in divinam naturam omnino non cadere statuerunt. Vide *Eliam Oret.* Comment. in *Gregor. Naz.* col. 883. et annot. 4.

P. 682 (780). ὁ τῆς ἀγαθότητος πρύτανις] Similiter Deus mundi et omnium bonorum πρύτανις vocari solet. Vid. *Heinichen.* Ind. in *Eusebii* Vit. Constant. p. 583. b. Verbo πρυτανεύειν similiter translato utantur *Bardesanes* ap. *Euseb.* P. E. VI. 10. p. 280. B. et *Cassarius* Dialog. I. p. 599. C. (Bibl. PP. Paris. T. XI.) πιστεύων τὴν συνεκτικὴν τοῦ παντὸς ἑλάν βώμην . . πρυτανεύειν τὰ σύμπαντα. *Christum* beatiss. πρυτανεύειν dicit *Method.* ap. *Επιφάν.* p. 588, A.

P. 682 (780). ὁ θεοῦ τροφήν πᾶσι σαρκ[] Legendum: κάθη σαρκί, quod *Petavii* Latina versione sic expressit: *Qui dat escam omni carni.*

P. 684 (781). εἰς τὰς ἐξῆς παρελεύσομαι] Repone: εἰς τὰ ἐξῆς. Neque enim ex insequentibus: ἐκάστης λέξεως, λέξεις retro subaudiri potest. Aliter se res habet p. 702 (792) ἰκανῶς δὲ περὶ ταύτης τῆς λέξεως . . διαλαβόντες, ἐπὶ τὰς ἐξῆς ἴωμεν. et T. III. p. 68 (844) ubi *Επιφάνιος*, absoluta *Marcelli* haeresi: — καὶ . . τὰς ἐξῆς (nim. αἰρέσεις) διασκοπήσομαι cuiusmodi formalis ille in transitionibus ad novas haereses uti solet. Vid. annot. in T. III. p. 68 (844). Sed de locutione τὰ ἐξῆς vid. annot. in T. II. p. 246 (588).

P. 686 (782). εὐφρονούντων] Malim εὐφροσύντων. Vid. annot. in T. I. p. 470 (258).

P. 686 (782). Ὁ δὲ ἐπιδεηθεὶς . . δυνάμειος] Verba ὁ δὲ ἐπιδεηθεὶς . . νεκρῶν mihi de interpolatione suspecta sunt; mera enim iis continetur circumscriptio illorum: ὁ ἐγειρόμενος διὰ τῆς τοῦ δυνατοῦ δυνάμειος. Rescribo igitur: "Ἄρα ἕτερός ἐστιν ὁ ἐγειρῶν τῇ δυνάμει, ἕτερος δὲ ὑποβεβηκώς ὁ ἐγειρόμενος cet.

P. 692 (785). οἱ λεξιθῆρες] Λεξιθῆρες *Petavii*; vid. annot. in T. I. p. 282 (149).

P. 692 (786). τὰ πάντα τελειωμένως ἔχει] Τελειωμένως edd. *Basil.* et *Petav.*; sed scribendum: τετελειωμένως. Vid. annot. in T. II. p. 568 (717).

P. 694 (787). εὐφημῶν τὸν ἴδιον δεσπότην ἐπὶ τῷ τοιούτῳ σκάμματι . . . ἐστῶτα] Vid. annot. in T. II. p. 684 (758).

P. 696 (787). μηδὲν δέ τι ἡλαττωμένον ἐν αὐτῷ διανοηθῶμεν] Ἠλαττωμένον dicit ὑπόβασιν, quam Arius Christo inesse voluit. Vid. annot. in T. II. p. 626 (748).

P. 698 (789). μιᾶς οὐσης ἀγιαστίαις] *Suidas* v. ἀγιασμα haec habet: ἀγιαστία ἢ ἀγιωσύνη, ἀγιστεία δὲ ἢ ἱεροτελεστία. Exemplum vocis ἀγιαστία, *sanctitas*, ex *Io. Chrysostomo* De Sacerd. III. 4. §. 178. afferunt. Sed male haec vox me habet. Quae quum a voce ἀγιαστής, qui *consecrat*, repetenda sit, necesse est, declaret non *sanctitatem*, sed *consecrationem*, quam Theologi vocant *sanctificationem*. Atqui haec significatio ab *Epiphani* et *Chrysostomo* locis aliena est. Apud *Chrysostomum* *Hoeschelius* ad vocem ἀγιαστίαις: „Augustanus ἀγιστείας, recte utrumque.“ Tu vero vide, ne ἀγιαστία sit corruptum ἀγιστεία, qua voce posterioris aetatis scriptores pro veteri ἀγιστεία ita uti sunt, ut, quum ἀγιστεία veteribus esset *cultus divinus* (vid. *Ruhnken*. ad *Timaei* Lex. Voc. Plat. p. 12), ἀγιστείαν *sanctimoniam* nuncuparent. Anecd. Paris. ed. Cramer. T. IV. p. 88, 11. ἀγιστεία (leg. ἀγιστεία) καὶ ἀγιστεία ἢ καθάρτης, ἀγιωσύνη, πονηρία δὲ ἢ ἀκαθάρσια. Contra recte habet ἀγιαστία, *sanctificatio*, ap. *Epiphani*. T. III. p. 174 (904). 518 (1098) = 584 (154), quibus locis ἀγιαστείας pro ἀγιαστίαις male vulgatur. Ἀγιαστικὸς exstat T. III. p. 328 (992).

P. 708 (795). τὰ μετέωρα ἐμβατευσούσης καὶ τὰ ἄνω περιεργαζομένης] Vide, ne ista: τὰ ἄνω περιεργαζομένης, ex margine irrepserint. Certe idem valent, quod praegressa: τὰ μετέωρα ἐμβατευσούσης. De verbo ἐμβατεύειν monui ad *Eliam* *Cret.* col. 762 (6). Conf. *Epiphani*. T. III. p. 286 (989) τὰ ἄνω ἐμβατεύειν περῶμενος. p. 246 (945) παρὰ σοὶ τῷ Ἄετιῳ, τῷ ἐμβατεύοντι καὶ τὰς κατὰ θεοῦ δόξας ἐρευνῶντι. ubi τὰ ἄνω ante ἐμβατεύοντι excidisse videtur. p. 408 (1037) τὰ ἄνω ἐμβατεύσαντες καὶ πολυπραγμονήσαντες.

P. 710 (796). καὶ ἐξ ὑπαρχῆς ἄχρι τοῦ Ἄδαμ διαληπτέον] Ἐξ ὑπαρχῆς est a priori aive omnino. Conf. p. 716 (799) οὐκ ἴσασι ἐξ ὑπαρχῆς τὸν νοῦν τῆς ἀληθείας. T. III. p. 312 (984). Alias ἐξ ὑπαρχῆς simpliciter dicitur, quod est ab *initio*, velut T. III. p. 268 (958) ἐξ ὑπαρχῆς ἄχρι τέλους.

P. 712 (797). μετὰ στενοπῆς τῶν λόγων] *Ocius* rescribe: στενωπῆς. Vid. *Lobeck*. ad *Phrynich.* p. 105. sq.

P. 712 (797). ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ τὴν ἡμῶν φύσιν τὸ περὶ θεοῦ διαλέγεσθαι] Conf. *Epist.* personati *Xenophontis* I. 3. οἷ μὲν γὰρ τὰ θεία ὑπὲρ ἡμᾶς παντὶ δῆλον. Hinc τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς sunt *divina*, quae captam nostrum fugiunt, velut apud personatum *Dionys.* *Areopag.* Hier. *Ecl.* cap. 2. ubi dictio τοῖς ὑπὲρ ἡμᾶς ἐγγχεῖν. *Meletius* in *homilia* ap. *Epiphani*. T. III. p. 180 (879) εἰ πως δυνηθείμεν διὰ τῶν κατ' ἡμᾶς τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς καταλαβεῖν. ubi lego: τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς, coll. seqq. τὰ ἀγνοούμενα et τὰ κεκρυμμένα. Adde eundem p. 134 (881) ἀφέντες περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων φιλονεικεῖν καὶ περὶ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς, κρατούμεν ἃ παρελήφαμεν. De *Socratico* sententiae fonte vid. *Animadvers.* in *S. Basil.* I. p. 71.

P. 714 (798). εἰ μὴν καὶ μὴ ἦν τὸ Ὅμοούσιον γεγραμμένον] *Loco* vulgatae lectionis εἰ μὴ καὶ μὴ ἦν reponi malim εἰ δὴ καὶ μὴ ἦν, quam εἰ μὴν *inaudited*, εἰ δὴ *tritum* sit.

P. 718 (800). τὶ ἄν φαίησαν οἱ τῆς ζωτικῆς πραγματείας

ἀγνωστοι:] Ζωτική πραγματεία idem sibi vult, quod τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν Χριστοῦ ζωτικῶν μυστήριον T. III. p. 268 (958). Ἡ ἔνσαρκος παρουσία et ἡ πᾶσα πραγματεία, *lotum incarnationis negotium*, ex aequo ponuntur T. III. p. 390 (1026).

P. 718 (800). τὰ πάντα ἔχει τῆς εὐλόγου ἀκολουθίας] Τὰ πάντα est omnino, ut paulo antea. Rescribo igitur ἔχεται, scil. ἡ γραφή, coll. annot. in T. I. p. 384 (207). Ἀκολουθία tum de nexu naturali (vid. annot. in Io. Glyc. p. XII. et p. 115. b.), tum de orationis et sententiarum nexu dicitur. Vid. annot. in *Eliam Crat.* col. 800 (8) ubi habes hanc ipsam formulam ἔχεσθαι τῆς ἀκολουθίας. Contrarium est ἄλλης ὑποθέσεως ἔχεσθαι, quo utitur *Stephanus Pbilos.* Schol. in *Aristot. Rhet. Cram. Anecd. Paris. I.* p. 256, 10.

P. 720 (801). τοῖς λεξιῶν ἥρσει] Scribendum: λεξίῳησι, nisi forte λεξιῶηροις magis placet. Vid. annot. in T. I. p. 282 (149).

P. 722 (803). ὁ υἱὸς .. οὔτε κατὰ ὑπόβασιν, οὔτε κατὰ ἀνάγκην ἢ κατὰ λῆξιν ὑποτάσσεται τῷ πατρὶ] Ὑπόβασιν *capitis imminutionem* vertit *Petavius*, recte, si *dignitatis decrementum* intellexit. Vide annot. in T. II. p. 696 (787). Λῆξιν (ed. Basil. male λέξιν) *Cornarius* vertit *cessationem*, *Petavius* *potestatis abrogationem*, uterque perperam. Λῆξις est *sortis* vel *conditio*, quae sorte obdit. Vide *Needham.* ad *Hierocl.* Comment. in *Aur. Carin.* p. 381. sq. *Koen.* ad *Gregor. Corinth.* p. 534. ed. Schaeff. meque *Animadv.* in *S. Basil. I.* p. 4. sq. *Emendationem*, illic a me factam in *Nonno*, *Needham.* l. c. occupavit. Apud *Suidam*, qui *Nonnum* v. Πλάτων exscripsit, *Kusterus* vocem λῆξις recte *statum*, non *sortitionem*, uti *Portus*, vertit. Quod autem nostro loco *Cornarius* et *Petavius* in voce λῆξις de verbo λῆγειν cogitarunt, eundem errorem *Mingarellius* erravit ad *Didym. Alexandrin.* De *Trinit. II.* 6. p. 151. ἡ . . ἀσώματος λογικῆ κτίσις τὴν κατὰ προαίρεσιν ἔχει φθόραν, τοῦ μὲν θεοῦ μόνου ἀυτῇ φύσιν δεδωκότος . . αὐτῆς δὲ αὐτοπροαιρέτως μεταβαλλομένης καὶ εἰς χεῖρονα ἐκπιπτούσης λῆξιν. Idem tamen, a se dissentiens, λῆξιν recte interpretatus est *statum*, quem quis *sortitus* est.

P. 723 (803). ἀποκλειέσθωσαν] Malim: ἀποκεκλειέσθωσαν. Conf. *Ephraim.* T. III. p. 64 (842) Εἰ δὲ . . ἐσφαλταί τινα τὰ οὐκ ὄρθα ὑπάρχοντα, πάλιν ὡσαύτως τοῖς φιλομαθέσι τετάχθω. *Aëtius* ap. *Ephraim.* T. III. p. 220 (929) Εἰ διαμένει ἐν φύσει ἀγεννήτου ὁ θεός, τὸ ἐν γενέσει καὶ ἀγεννησίᾳ ἐαυτὸν εἰδέναι ἀφῆρησθω. quae *Ephraim* ita perstringit p. 308 (981) Διὸ ἀφῆρησθω τὸ τοῦτου τοῦ Ἄετλου ἀποφαντικὸν κέλευσμα.

P. 724 (808). Ποῖον γὰρ οὐρανὸν ἐποίησε καὶ ἑαυτὸν ὁ πατήρ, ἕνα ἀπὸ τοῦ τύπου τοῦ πρώτου οὐρανοῦ λαβὼν τὸ ὁμοίωμα ὁ υἱὸς οὕτως ἐργάσθηται:] Ποῖος hoc loco est eius, qui quod interrogatur absurdum esse cum ironia significat. Conf. p. 624 (748) λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ μηχανικοί, οἱ τῶν ἄνω κατοπτευταί, ποῖα τέχνη ἐκτίσθη ἡ σοφία, ποῖα ἐργαλεῖα (vulg. ἐργαλεῖα) ἐδεμελιώθη. p. 712 (797) τίς γὰρ ἡλίθιος, ἕνα ἀμφιβάλλοι περὶ τούτου; ποῖος δὲ ἐμβρόντητος λογισασθαι μὴ εἶναι ἄκτιστον τὸν θεόν —; T. III. p. 454 (1062). *Gregor. Naz. Orat. XXXII.* p. 590. B. ed. Maur. σὺ δὲ τίνας ἔδρεψας ἐξ οὐρανοῦ; ποῖον ὕδωρ ἐκ πέτρας δέδωκας; ποῖαν ἐβήθηξας θάλασσαν βάρβω; *Basil. M. Opp.* ed. Garn. T. II. p. 58. B. ποῖους συνηγόρους μισθώσῃ; ποῖους μάρτυρας παραστήσεις; πῶς παραπίσεις τὸν ἀπαράλογιστον δικαστήν; Vide *Reisig.* Coniect. in *Aristophan. Lib. I.* p. 74. sq. meque *Animadv.* in *S. Basil. I.* p. 102. sq. Ex Latinis conf. *Cic. De Nat. Deor. I.* 8. *Quibus enim oculis animi intueri potuit vester Plato fabricam illam tanti operis —?*

quae molitio? quae ferramenta? qui vectes? quae machinae? qui ministri tanti operis fuerunt? Ex quibus illa: qui vectes? comparanda cum Plotinianis, quae Animadversa. in S. Basil. l. c. attuli: ποῖος γὰρ ὄπισθος ἢ τίς μαχλαία σχήματα ποιεῖ; — Οὕτως, post laesionem illatam, Petavius vertendo neglexit; sed vim habet estque sic demum. Vid. Krabinger. ad Gregor. Nyss. De Praecat. p. 138. 161. — Ad loci sententiam egregie faciunt, quae Gregorius Nas. Orat. XXX. p. 547. B. C. adversus Haereticos disputat: βλέπει δὲ τὸν πατέρα ποιῶντα πῶς καὶ οὕτω ποιεῖ; ἄρα ὡς (ἄρ' ὡς cod. Basil. melius) οἱ τὰς μορφὰς γράφοντες καὶ τὰ γράμματα, διὰ τὸ μὴ εἶναι τῆς ἀληθείας ἄλλως ἐπιτυχεῖν, εἰ μὴ πρὸς τὸ ἀρχετύπον βλέποντας κάκειθεν χειραγωγούμενους; καὶ πῶς ἡ σοφία δέσται τοῦ διδάσκοντος, ἢ οὐ ποιήσει τι μὴ διδασκομένη; ποιεῖ δὲ πῶς ὁ πατὴρ ἢ πεποίηκεν; ἄρα ἄλλον προϋπέστησε κόσμον ἀντὶ τοῦ παρόντος καὶ ὑποστήσει τὸν μέλλοντα, καὶ πρὸς ἐκεῖνα βλέπων ὁ υἱὸς τὸν μὲν ὑπέστησε, τὸν δὲ ὑποστήσει; τέσσαρες οὖν κόσμοι κατὰ τὸν λόγον τοῦτον, οἱ μὲν πατέρες, οἱ δὲ υἱοὶ ποιήματα. Ad quae Elias Cret. Comment. Cod. Basil. fol. 131. vers., indicato loco Ioann. V. 19., quem Gregorius pariter atque Epiphanius respexit: ἄρα ὡς περ οἱ τὰς εἰκόνας ἀπὸ τῶν ἀρχετύπων γράφοντες ἢ καὶ οἱ γράφειν ἄρτι μαυιάζοντες, ἐὰν μὴ οἱ μὲν πρὸς τὰ ἀρχετύπα, οἱ δὲ πρὸς τὰ προεχαραγμένα γράμματα ὡς πρὸς ἔξεμπλά τινα ἀποβλέψωσιν, ἐξακριβοῦν οὐ δύνανται· οὕτω δὴ καὶ τὴν τοῦ θεοῦ σοφίαν ἐλεῖται μὴ δύνασθαι ἄλλως ἐργάσασθαι τι, εἰ μὴ ὡς πρὸς ἀρχετύπα τινα παραδείγματα ἢ καὶ ἔξεμπλα τὰ πατρικὰ διαβλέψειε δημιουργήματα; ἀλλ' εἰ τοῦτο, πολλὰ τινα ἐπακολουθήσει τὰ ἄτοπα, ὧν ὀλίγα παραστήσομαι. ἢ (leg. ἢ) γὰρ οὐκ ἄτοπον τὸ τὴν τοῦ θεοῦ σοφίαν καὶ δύναμιν, ἐν εἴ (Christum dicit) πάντες οἱ θεασαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως οἱ ἀπόκρυφοι, τῆς κατὰ μέρος ἐπιστάσεως προσδεῖσθαι, τὸν τρόπον αὐτοῦ καὶ τὸ μέτρον τῶν ἐνεργειῶν ὀριζούσης. (scrib.) ἢ που (leg. ἢ που) καὶ παιδαγωγεῖον καὶ ὑμᾶς αὐτοῦ ὑπανοίξομεν καὶ τὸν μὲν προκαθῆσθαι ἐν διδασκάλου τάξει δώσομεν, τὸν δὲ παρεστάναι ἐν μαθητοῦ ἀπειρίᾳ. ταῦτα μὲν οὖν ἐκ τῶν πολλῶν ὀλίγα, πρὸς δὲ τούτοις ἀπὸ τῆς διειστραμμένης ταύτης διδασκαλίας ὑμῶν ἀνάγκη διπλὴν τινα (leg. διπλὴν τινα) ἐπιειράεσθαι κτίσειν, καὶ εἶναι μὲν ἔργα τοῦ πατρὸς ἀπρητισιμένα, εἶναι δὲ τοῦ υἱοῦ ἕτερα, ἅπερ πρὸς ἐκεῖνα βλέπων καὶ αὐτὸς καὶ ὑμᾶς κατεσκευάσεν. ὥστε δύο μὲν ἔσονται ἤλοι, ὁ μὲν τοῦ πατρὸς, ὁ δὲ τοῦ υἱοῦ, καὶ σελῆναι δύο, γῆ τε καὶ θάλασσα διπλῆ καὶ τᾶλλα ὡσαύτως, καὶ τέσσαρες κόσμοι κατὰ τὸν λόγον τοῦτον, οἱ μὲν πατέρες, οἱ δὲ υἱοῦ. et paucis interiectis: καὶ τὰ ἐξῆς δὲ (nim. quae ap. Gregor. insequuntur) εἰς κατασκευὴν ἐληπτὰι τοῦ μὴ δεῖσθαι ὅλως τὸν υἱὸν ἐξέμπλων τινῶν ἢ παραδειγμάτων, ἵνα πρὸς ταῦτα βλέπων ἐργάζηται. Haec, licet paulo uberiora, tamen integra dedi, quod non minus quam Gregorij verba ad Nostrum disputationem accommodata sunt. Ut autem dicam, quod sentio, videntur mihi Epiphanius in interpretando Ioanne l. c. haud immemores fuisse eius rationis, qua Plato fingit, rerum opificem ad aeternum παράδειγμα mundam formasse (Tim. p. 28. C. 29. A.), deos autem patris exemplum secutos esse (Tim. p. 41. A. sqq.). Certae quae Noster post paulo de loco Gen. I, 26. monet: καὶ οὐκ εἶπε· Ἐποίησε καὶ εἶδε τῷ υἱῷ, πῶς δεῖ ποιεῖν τὸν ἄνθρωπον, haec adversus Arianos ita pronuntiantur, quasi illi Christo id munus detulerint, quod Plato diis inferioribus attribuit Tim. p. 42. D. sqq. ubi docet, eos summi dei iussu et exemplo mortalia, in his hominem, creasse. Conf. annot. in T. II. p. 724 (803).

P. 724 (804). εἰ γὰρ τι εἰς τὸν υἱὸν λογίζῃ ὑποβεβηκὸς ἢ ἐλάττωμα διανοεῖσθαι cet.] Διανοεῖσθαι, quippe insititium, expungem-

dum puto. Etenim λογίζεσθαι τι εἰς τι per se est aliquid attribueri alicui. Vide, quae annotavi ad locum, etiam propter sententiam comparandum, T. II. p. 626 (748).

P. 726 (805). Καὶ τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ ... ὀγδόῃ αὐτῇ ἐκαλείτο] Haec ita interpungenda sunt: Καὶ τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ ... μετὰ 25 ἡμέρας (οὐ τῶν εὐαγγελιστῶν ... ἐπιμελῶς· διὰ τοῦτο ... εἶπεν· ἦν γὰρ .. δεκάτην) καὶ πάλιν ... ἐκαλείτο.

P. 726 (805). Καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ λευκὰ ὡς χιτῶν, δηλονότι ἢ σὰρξ ἀπὸ Μαρίας οὐσα] Allegorica, quam Eriphanius hic profert, interpretatio loci ap. Marcum IX, 3. ex Platoniorum ducta est placito, de quo confer Aeneam Gazaes. p. 60. ed. Boissonad. πᾶν σῶμά φησιν ὁ Θεόφραστος ἀρμόδιον εἶναι ψυχῇ καθάπερ ἱμάτιον. Caesarium et Palladium, locis a me allatis Animadvers. in S. Basil. I. p. 135. sq. Eodem pertinet dictio σάρκα ἐνδύεσθαι, qua Noster utitur p. 724 (804) ὁ κύριος ἡμῶν τὴν σάρκα ἐνεδύσατο καὶ ἄνθρωπος ἐγένετο T. III. p. 22 (820) Μόνος δὲ ὁ μονογενὴς ἐνεδύσατο ἐλθὼν σάρκα. p. 266 (957). 516 (1097) et saepe alibi. Athanas. ap. eund. T. III. p. 340 (998) τὴν σάρκα ἦν ἐνεδύσατο ἐκ Μαρίας ὁ σωτὴρ. p. 354 (1006) τὸ σῶμα ... ἔνδυμα .. γέγονε τοῦ λόγου· ἐνδυσάμενος δὲ τὸν ὑπὲρ ἄνθρωπον λόγον γέγονεν ἄφθαρτον. Orac. Sibyll. VII. 70. σάρκ' ἐνδυσάμενος, ταχὺς ἦπτατο πατὴρ ἐς οἴκους. Ex eodem genere est, quod Christus τὸν Ἀδὰμ vel ἄνθρωπον ἐνδύεσθαι dicitur T. III. p. 560 (140).

Tom. III. p. 8 (808). οὐ μὲν τοι] Rescribe: οὐ μέντοι. Prava, quae hoc loco comparet, scriptura μὲν τοι cum alibi saepe deprehenditur, tum T. I. p. 16. inf. 446 (240). T. III. p. 4 (809) οὐ μὲν τοί γε (scribe οὐ μέντοι γε). p. 18 (817) 34 (826) 88 (855) μὴ μὲν τοι (scribe μὴ μέντοι). p. 272 (960), ubi bis peccatum, 490 (1083) 544 (131) ubi ed. Basil. μέντοιγε una voce, ed. Petav. μὲν τοί γε, uti solet.

P. 4 (809). Ἐκ συλλογισμῶν γὰρ καὶ Ἀριστοτελικῶν καὶ γεωμετρικῶν τὸν θεὸν παριστᾶν βούλονται] Prius καὶ recte omissum in Anaceph. p. 576 (149). Eunomianos non tam Aristotelis, quam Platoniorum recentiorum doctrinam sectatos esse, pulcre vidit *Ritterus* Hist. Philos. T. VI. p. 65. sqq. p. 79. et diu ante illum *Elias Cretensis* Comment. in Gregor. Naz. Vide, quae in eum praefatus sum col. 750.

P. 6 (810). οὐδὲν γὰρ ζητεῖ θεός, ἀλλὰ τὸ εἶναι ἐν ταύτῃ μόνῃ τῇ αὐτῶν νομιζομένη πίστει.] Scribendum: οὐδὲν —, ἀλλ' ἢ —. Pari mendo eadem Aëtii sententia laborat T. III. p. 196 (917), ubi leg. οὐδὲν ἕτερον —, ἀλλ' ἢ ἕνα —, et p. 576 (149). Vid. annot. in T. II. p. 616 (743).

P. 10 (813). οὗτος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ .. βούλεται] Vid. *Maihias*. Gramm. Graec. Ampl. §. 304. et conf. *Epirh.* p. 34 (836) Καὶ περιλείπεται ἀπὸ τῶν ἑπακτῶν ἡμέραι ἕξ καὶ ὄραι ιγ' (ubi tamen, collata reliqua oratione, περιλείπονται scribi malim). p. 36 (827) ἀφ' οὐπερ καὶ μοναστήρια ἐν τῇ αὐτῇ Γοτθία ἐγένετο καὶ πολιτεία καὶ παρθενία τε καὶ ἄσκησις οὐχ ἡ τυχοῦσα. Verbum duplici numero ponitur p. 196 (916) οὕτω καὶ οὗτος ὁ Ἄετιος καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ Ἄνόμοιοι ... σφάλλεται καὶ σφάλονται.

P. 12 (814). ἐν ἀδιαφόροις πράγμασι] In argumento de moribus ἀδιάφορον alias dicitur, quod neque virtus est, neque gravius peccatum. *Elias Cret.* Comment. in Gregor. Naz. cod. Basil. fol. 187. r. inf. ἐλάχιστα δὲ (πταίσματα) τὰ παρ' ἡμῖν (fort. ἡμῶν) ἀδιαφόρως τελούμενα, ὅλον γέλως ἄτακτος, λόγος ἀργός, τῆς τῶν οἰκείων φροντίδος ἀμέλεια καὶ τὰ τοιαῦτα. qua in re idem ibid. ἀδιαφόρως ἀμαρτάνειν. Sed ab hoc loquendi usu probe distinguendus est alter, quo ἀδιάφορον, ut hoc loco, vocatur, cui *negligentia morum* et *licentia cupiditatis* insunt. Ratio patet ex *Clem. Alex.* Strom. III. p. 529. Potter. εἰ .. ἐπιθυμία χαριστέον καὶ τὸν ἔπαινον βίον ἀδιάφορον ἡγήτεον. Hinc ἀδιαφόρως βιοῦν *dissolute vivere*, ἀδιαφορία *dissolute vivendi ratio*. *Clem. Alex.* Strom. III. p. 530. οὐκ ἔτι ἀδιαφόρως βιωτέον οὐδὲ ἀνάληθην δουλευτέον τοῖς ἀτιμοστάτοις μέρεσιν ἡμῶν, γαστρὶ καὶ αἰδοῖσι. ibid. οὐκ ἀδιαφόρως βιωτέον, ἀλλὰ καθαρευτέον εἰς δύναμιν τῶν ἡδονῶν καὶ τῶν ἐπιθυμῶν. Idem p. 539. ἀδιαφορίαν castigat.

P. 16 (816). Πάντα γὰρ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα ὑποβέβηκε τὴν αὐτοῦ δόξαν.] Ὑποβηθέναι, *gradu inferiore constitutum esse*, accusativum, ut hoc loco, p. 270 (959). 296 (974) et alibi, vel ὑπὸ α. gen. (conf. T. I. p. 204, 102.), vel denique simplicem genitivum (conf. T. II. p. 216, 517. T. III. p. 236, 939. 252, 948.) adsciscit. De re vid. annot. in T. I. p. 204 (102).

P. 16 (816). Τῶν δὲ πάλιν λεγόντων τὴν ἀρετὴν εἶναι κατ' εἰκόνα, ἀρετὴ δὲ ἄνευ φυλακῆς ἐνταλμάτων οὐ δύναται εἶναι —] Ἀρετὴ γε cl. *Oehlerus* suspicatur. Sed videntur nonnulla post εἰκόνα excidisse. Conf. p. 16 (815) Καὶ τῶν πάλιν λεγόντων τὸ σῶμα εἶναι κατ' εἰκόνα διαπίπτει ὁ λόγος. p. 16 (816) Τῶν δὲ πάλιν λεγόντων τὸ βάπτισμα εἶναι κατ' εἰκόνα πολὺ τι διαπίπτει ὁ λόγος. Neque haec tantum: διαπίπτει ὁ λόγος, sed plura etiam post εἰκόνα ad sententiae integritatem desunt.

P. 16 (816). Τί οὖν εἴπομεν;] Rescribe: Τί οὖν εἴπομεν; quod cl. editor reposuit p. 20 (818) ubi male item legebatur: Τί οὖν εἴπομεν;

P. 18 (817). καὶ εἰσι καὶν τούτῳ ἀντιπίπτοντες. . . καὶν τῷ. Ὡφθη cet.] Prius καὶν habet ed. Basil.; καὶν peius etiam *Petavius*. Deinde vulgo καὶ τὸ, cl. *Oehlerus* καὶν τῷ. Ego priore loco scribo καὶν, id est καὶ ἐν, posteriore καὶ τῷ, quum ἐν ad τῷ cogitatione facile repetatur. Ἀντιπίπτειν, *adversari*, hoc loco absolute ponitur, intellecto ἡμῶν: nam alias dativum adsciscit, ut p. 20 (818). Ἀντιπίπτειν ἐν τιμῇ est *adversari in aliquo loco interpretando*. De circumlocutione εἰσὶ . . . ἀντιπίπτοντες vid. annot. in T. II. p. 280. sq. (544).

P. 22 (819). εἴ,τις θεάσοιτο . . τὸν οὐρανὸν καὶ εἴποι . . . , καὶ οὐκ ἂν ψεύσοιτο ὁ τοιοῦτος . . , εἴποι δὲ τις αὐτῷ . . καὶ οὐκ ἂν ψεύσοιτο ὁ τοιοῦτος] Malim θεάσαιτο et utrobique ψεύσαιτο, quas formas librarius imperitus propter adiecta εἴποι in θεάσοιτο et ψεύσοιτο commutasse videtur.

P. 36 (827). μοναστήρια ἐν τῇ αὐτῇ Γοτθίᾳ ἐγένετο καὶ πολιτεία καὶ παρθένια τε καὶ ἄσκησις οὐχ ἡ τυχοῦσα.] Πολιτείαν *Petavius* recte interpretatur *religiosam vivendi rationem*. Conf. *Epihan.* p. 472 (1073) ἀγῶν νηστειῶν τε καὶ ἀγγελίας καὶ πολιτείας, ubi verba καὶ πολιτείας in cod. Rhedig. male omissa sunt, p. 530 (1106, bis) 578 (150, bis). De ecclesiastico vocis usu vid. *Krabinger.* ad *Gregor. Nyss.* De Precat. p. 180. Sic οἱ πολιτευόμενοι dicuntur *religioni deservientes*, sacerdotes et monachi, ut monui ad Schol. in *Gregor. Naz.* col. 906 (9). De verbi numero singulari cum pluribus nominibus copulato vide annot. in T. III. p. 10 (813).

P. 36 (827). εἰ καὶ ἐπὶ τὸ ἀκραιφνὲς εἴη τῷ βίῳ, καὶ πάσῃ δικαιοσύνῃ τὸ τάγμα σεμνυνόμενον] *Petavius* vertit: *quamvis aliqui integerrimus sui hominum ille conventus, atque omni se probitate iustitiaque vendidet*. Tu, sublata post βίῳ virgula, εἴη cum σεμνυνόμενον coniunge et locum sic verte: *quamvis ille conventus vilis ratione et omni probitate ad morum integritatem ornatus sit*. Σεμνυνοῦναι hoc loco est passivum, *ornari*, non medium, *gloriarī*; alioquin dicendum erat: ἐπὶ τῷ βίῳ καὶ ἐπὶ πάσῃ δικαιοσύνῃ σεμνυνόμενον. De circumlocutione εἴη σεμνυνόμενον, pro σεμνυνοῖτο, vid. annot. in T. II. p. 280 (544).

P. 38 (828). εἰ δοκοῦσι πάντες ἀπηλάσθαι] Ἀπηλάσθαι, pro ἀπεληλάσθαι positum, adiciatur exemplis neglectae reduplicationis, collectis a *Lobeckio* ad *Phrynich.* p. 33.

P. 40 (829). ὥσπερ παρατετριμμένης φάουλῆς γυναικὸς τὸ

χρῶμα] *Petavius vertit: nequissimae mulierculae more, quae fuois colorem adulterat, quasi scriptum esset: ὡςπερ φαύλη γυνή παρατετριμμένη τὸ χρῶμα. Sed legendum: ὡςπερ παρατετριμμένος φαύλης γυναικὸς τὸ χρῶμα, tanquam perfricatus fucō mulieris nequam, id est fucum faciens in disputando. Simili comparatione utitur Methodius ap. Epiphani. T. II. p. 262 (563) loco a me emendato. Audacius etiam Epiphanius T. III. p. 460 (1065) πᾶσα ... αἵρεσις φαύλη γυνή.*

P. 40 (829). μαρτυρίας φέρειν ὁ γεννάδας ἐπηγγείλατο κατὰ τῶν αἰεὶ πολλάκις πρὸς αὐτὸν ἀντιβαλλόντων] *Petavii emendationem, qui κατὰ τῶν pro vulgato καὶ γὰρ τῶν reponi iussit, confirmant annotata in T. II. p. 242 (532).*

P. 40 (830). ὡς τὰ τῆς αὐτοῦ ὑπονοίας βεβεβηλωμένα] *Βεβεβηλωμένα cl. editor de suo dedit pro vulg. βεβλημένα. Exstant quidem apud Suidam v. βέβηλος ista: βεβηλοῦνται, μαινοῦνται. Sed magno opere displicet inauditum βεβεβήλωμαι. Legere malim: ὡς τὰ τῆ αὐτοῦ ὑπόνοια βεβλαμμένα, collatis supra dictis: ὄντα δὲ αὐτοῦ τῆ ἐνόια παραπεποιημένως νοούμενα. Βεβλαμμένα enim idem valet ac παραπεποιημένως νοούμενα. De confusis τ adscripto et ζ vid. annot. in T. II. p. 266 (566).*

P. 40. sq. (830). τὰ μὲν εἰς Χριστὸν τὴν διαίρεσιν προσάπτων, τὰ δὲ εἰς τὸν λόγον ἀνωτάτω ἀναλογούμενα] *Legendum: ἀναλογούμενος, scil. τὴν διαίρεσιν. De locutione ἀναλογεῖσθαι τι εἰς τι, adnumerare cui quid, vid. annot. in T. II. p. 626 (748). Non multum differt iuxta positum προσάπτειν τι εἰς τι, attribuire cui quid, de quo vid. annot. in T. II. p. 674 (775).*

P. 42 (831). καὶ τὸν μὲν πρῶτον ἄνθρωπον τὸν Ἀδὰμ ἐκ γῆς εἶναι χοῖκόν, τὸν δὲ δεύτερον ἀπ' οὐρανοῦ. Καὶ τοί γε ἄνθρωπον λέγων, οὐκ ἐξ οὐρανοῦ δὲ ἢ σὰρξ καταβέβηκεν —] *Interpungendum: καὶ τὸν μὲν — ἀπ' οὐρανοῦ, καίτοι γε ἄνθρωπον λέγων. Οὐκ ἐξ οὐρανοῦ δὲ ἢ σὰρξ καταβέβηκεν —. Καίτοι γε pro vulg. καὶ τοί γε scribo, coll. annot. in T. II. p. 608 (789).*

P. 44 (831). Ὡς φησιν αὐτὸς ὁ ἀγύρτης. Καὶ αὐτός φημι εἶναι τὸν λόγον ἀπ' ἀρχῆς —] *Haec ita puto refingenda esse: "Ὡς φησιν οὗτος ὁ ἀγύρτης, καὶ αὐτός φημι cet. Ὡς —, καὶ breviter dictum pro ὡς —, οὕτω καὶ —. Ἀπ' ἀρχῆς hoc loco, p. 176 (905) et alibi, recte; plerumque una voce ἀπαρχῆς negligentius scribitur, etiam iis locis, quibus ἀπ' ἀρχῆς unice verum est. Sic p. 178 (906) ἀπαρχῆς ἕως τέλους. p. 222 (931) ἀπαρχῆς ἄχρι τέλους: at recte p. 176 (905) ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους. Neque ferri potest p. 254 (949) ἀπαρχῆς τοῦ λόγου. Adde annot. in T. III. p. 542 (129).*

P. 44 (832). οὕτως διὰ τοῦ ἰδίου λόγου ὁ πατήρ διὰ τοῦ ὄντος ἐν αὐτῷ λόγῳ ἐποίησε τὰ πάντα.] *Λόγῳ ed. Basil., λόγου ed. Petav. Sed λόγῳ cum praegressis διὰ τοῦ ἰδίου λόγου minime concinit, et λόγου otiose repetitur, quoniam verbis διὰ τοῦ ὄντος ἐν αὐτῷ epexegetis priorum διὰ τοῦ ἰδίου λόγου continetur. Itaque λόγῳ deletatur.*

P. 46 (838). μεζότερον] *Vid. Winer. Gramm. Idiom. N. T. §. 11. 2. b.*

P. 46 (838). Ἐλέγχει σε δὲ ὁ αὐτὸς ἄγιος λόγος, ὡς φάσκει κύριος περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀγίου· ὁμολογῶν αὐτὸ γνήσιον τῆς αὐτοῦ θεότητος φησι —] *Orationi claudicanti ita succur-*

readam puto, ut virgula pro μέση post ἄγλου ponatur et φησι deleatur, ὡς autem de ratione causaque (ut Lat. *quia, quippe, utpote*) dictum accipiatur.

P. 46. sq. (833). ἐπειδὴ δὲ — — καταλείψω.] Hæc multis modis corrupta sunt et sic refigenda esse videntur: 'Ἐπειδὴ δὲ — ἀληθείας, φωρα-
θήσεται δὲ — ἀνατροπῆς· εὐάλωτον — κακοπιστία· διὸ ἀρκετῶς — εἰρημένα,
ὄν ὡς ἀπὸ γῆς ἀναφύσαν κνώδαλον ἄτονόν τε καὶ ἀδύναμον — καταλείψω. Lon-
gior protasis ἐπειδὴ δὲ — κακοπιστία voce διὸ colligitur. Particula δὲ, post
ἐπειδὴ repetita, neminem Graece doctum male habebit. Vid. *Stallbaum*. ad *Plat.*
Rempubl. VI. p. 505. A. Pro ἔχει male vulgo ἔχειν legunt. "Ὅν ὡς scriben-
dam esse, cl. *Oehlerus* recte suspicatus est. Nihil *Epirhanio* usitatius, quam
in haeresium clausulis formulas τοῦτον καταλείψω, τοῦτον παρελεύσομαι et simi-
les ponere, similitudine plerumque adiecta, qua haereticis cum bestia compar-
atur. Verbi causa conf. p. 188 (913) Καὶ τοῦτον δὲ παρελθόντες ὥσπερ κύν-
δαρον, ἢ κανθαρίδα, ἢ τὸν καλούμενον βούκρηστιν κνώδαλον, καταλλάσαντες
τῷ ἐκκλησιαστικῷ ἰδραϊώματι καὶ τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει, ἐπὶ τὰς ἐξῆς πάλιν ἔω-
μεν. Quam vero verbis ἢ ὡς ἔλμυγα ἢ ὡς ἐντεριώνην priora respiciantur,
necesse est, scribatur ὡς ἀπὸ γῆς ἀναφύσαν κνώδαλον ἄτονόν τε καὶ ἀδύναμον
πρὸ vulg. ὡς ἀπὸ γῆς ἀναφύσαντος κνωδάλου ἄτνου (ita *Oehler.* pro vulg. ἀτό-
μου) τε καὶ ἀδυνάμου. Vel hoc uno exemplo, cuiusmodi sexcenta alia reperi-
antur, satis caueatur, quam corruptam *Epirhanii* opus ad nos pervenerit.

P. 54 (837). Παραψήσομαι δὲ — — τοῖς τι παρὰ τὸ ἀληθει-
νὸν ἐπιχειροῦσι.] In loco corruptissimo ideoque obscurissimo illud saltem
patet, verba Παραψήσομαι δὲ — — ἵνα ἐν πάσιν ἡμεῖς τῆς ἀληθείας μηδὲν
παραλείψαντες δειξώμεν ὅτι cet. unius periodi ambitu contineri, ista autem:
οὗτος γὰρ ἦν ὁ — — εἰπών, non nisi per parenthesin poni. Itaque totus locus
sic est emendandus et interpungendus, ut iunctura periodi restituatur. Qua de
re nondum satis liquet. Ne quem vero illud male habeat, quod post nume-
rum singularem παραψήσομαι pluralis in eodem subiecto ponitur: hæc licentia
Epirhanio cum optima notae scriptoribus communis est. Vid. annot. in *Io.*
Glyc. De V. S. R. p. 78. sq. 131, b. et conf. *Epirhan.* T. III. p. 68 (844) Ὡς
οὖν τῶν προσηρμένων πάντων τὴν ὑφήγησιν διεξήλωμεν περὶ τοῦ αὐτοῦ Μαρ-
κελλου, παρελεύσομαι καὶ τοῦτον. p. 176 (904) Διὸ ὑπερβήσομαι καὶ ταύτην,
θεόμενος θεοῦ ἡμῶν συνήθως ἀντιλαβέσθαι πρὸς τὴν τούτων ἀνατροπὴν ἀπάντων,
ὅπως ἐν τῇ αὐτῇ δυνάμει τὸ ἐπάγγελμα τελειώσαντες κατὰ πάντα αὐτῷ εὐ-
χαριστήσωμεν.

P. 56 (838). δυσχεραίνων πρὸς τὴν εἰκόνα τὴν ἀπαράλ-
λακτον, τούτέστι τὸ ἔκτυπον καὶ τρανὲς ἐκμαγεῖον τοῦ θεοῦ
τῆς οὐσίας] *Asterius* Filium εἰκόνα Dei vocat, secutus Apostolum II. Cor.
IV, 4. Coloss. I, 15. Apposite *Gregorius Naz.* Orat. XXX. p. 554. C. Εἰκὼν
δὲ (δοκεῖ μοι λέγεσθαι ὁ υἱός), ὡς ὁμοούσιον, καὶ ὅτι τοῦτο ἐκαίπεν, ἀλλ' οὐκ
ἐκ τούτου πατήρ cet. et ad eum *Elias Cret.* Comm. Cod. Basil. fol. 148. r. τοῦτο
τὸ ὄνομα (nim. εἰκῶν) ἐστὶ μὲν ἀπὸ τῆς λεγομένης σοφίας σολομώντος. ἡ εἰ-
κὼν γὰρ φησι τῆς ἀγαθότητος. ἐχρήσατο δὲ τούτῳ τῷ ὀνόματι καὶ ὁ
μέγας ἀπόστολος ἐπὶ χριστὸν αὐτὸν (f. I. χριστῷ αὐτῷ), ἐναργῶς ἐν τῇ πρὸς
κορινθίους αὐτοῦ δευτέρᾳ ἐπιστολῇ οὕτως λέγων· — ὁς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ
θεοῦ. εἰκόνα δὲ νῦν οὐ τὴν μμητικὴν, ἀλλὰ τὴν φυσικὴν λέγει. Quod autem
Filiūm *Asterius* hoc loco et p. 60 (840) Dei εἰκόνα ἀπαράλλακτον
vocat: in eadem re voce ἀπαράλλακτος utitur *Gregorius Naz.* Orat. XXX.
p. 554. C. ἐναυθα δὲ ζῶντος καὶ ζῶσα (εἰκῶν) καὶ πλεόν ἔχουσα τὸ ἀπαράλ-

λακτον ἢ τοῦ Ἀδάμ ὁ Σὴθ καὶ τοῦ γεννώντος παντός τὸ γεννώμενον. Adverbiū ἀπαράλλακτως in eadem re ponit Acacius ap. Epiφ. p. 58 (839). Frequens usus vocis ἀπαράλλακτος in disputatione de Deo ap. Αἴτιον Epiφ. T. III. p. 216 (928). 218 (929). 220 (930) et ap. Epiφ. panium ipsam p. 238 (940). 238 (969). 312 (984). 314 (984) et saepe alibi. Praeivit Iacobus Epist. I, 17. docens, Deo nullam παραλλαγὴν inesse. In reliquis, quae sunt Acacii contra Marcellum disputantis, adverte adiectivum ἔκτυπος, de quo dixi ad Eliam Cret. col. 768 (11). Adverbio ἔκτύπως utitur Acacius p. 58 (839) Τὸ δὲ ἀπαράλλακτως εἰπεῖν οὐχ οἶόν τι καὶ ἀγεννήτως, ἀλλ' ὅτι ἔκτύπως (male vulgo ἔκτυπῶς) καὶ ἀκριβῶς ὠμοιωμένην (leg. ὠμοιωμένην, scil. ἐστὶ) πρὸς πατρικὴν ἀγαθότητα. Vocem τρανῆς attigi ad Eliam Cret. col. 774 (15). Ἐκμαγεῖον hoc loco et p. 60 (841). 62 (842) est imago expressa. Vid. Wyttenbach. ad Plutarch. De Is. et Os. p. 873. A. Consimilis est ecclesiasticus et a Ioanne Ev. VI, 27. profectus loquendi usus, quo Filius Dei σφραγὶς vocatur. Conf. Gregor. Naz. loco cit. ibique Eliam Cret. Comm. ed. Paris. col. 822. A. B. Synes. Hymn. V, 61. Χαίροις, ὦ πατὴρ σφραγίς.

P. 56 (838). Τοῦ γὰρ βασιλείως τοῦ μεγάλου τὴν εἰκόνα λαβὼν ἀζώτα καὶ ἀθεότητι cet.] Attende rari usus formulam λαμβάνειν τὴν, aliquid rei alicuius notionē comprehendere. Verbo λαμβάνειν respondet περιγράφειν in sequentibus: Τὴν γὰρ εἰκόνα τοῦ θεοῦ ἀζώτα περιγράφας cet.

P. 60 (840). χωρῶν τῇ ἀρνήσει τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν εἰκόνας καὶ οὐσίας καὶ τῆς μονογενοῦς υἰότητος ἐκ πατρὸς καὶ τῶν πρωτοτοκίων πάσης κτίσεως καὶ τῆς ἐκ μονογενοῦς μονότητος] Petavius χωρῶν Latine interpretatur longius progressus. Sed vide, ne kata post τῇ ἀρνήσει exciderit. Χωρεῖν κατὰ τινοσ ἐκstat p. 264 (955) εἴπερ καὶ αὐτοὶ κατὰ τῶν αὐτῶν ἐνεχθῶμεν. p. 276 (968) κατὰ τῶν ἀμφοτέρων φέρεσθαι. p. 280 (964) κατὰ τῶν αὐτῶν φέρεσθαι. et saepe alibi. Ista vero: τῆς ἐκ μονογενοῦς μονότητος, referuntur ad illa p. 56 (838) ὁ πατὴρ ὁ γεννήσας ἐξ ἑαυτοῦ τὸν μονογενῆ λόγον... μόνος μόνον. et ibid. ἀρνησάμενος τὸν θεὸν ἐκ θεοῦ λόγον ὄντα τὸν υἱὸν καὶ μόνον ἐκ μόνου. de quibus dixi ad T. II. p. 598 (733). Quamquam nostro loco singulare est illud, quod citra consuetudinem Pater, non Filius, μονογενῆς vocatur. Deinde verbis τῶν πρωτοτοκίων πάσης κτίσεως respiciuntur illa, ex Col. I, 15. sumta, p. 56 (838) τὸν μονογενῆ λόγον καὶ πρωτότοκον πάσης κτίσεως. Sed πρωτοτοκίων quam πρωτοτοκίων scribi malim. Τὰ πρωτοτοκία enim, id est *tus* vel *dignitas primogeniti*, formatur ad normam vocabulorum πρωτεῖον, ἀριστεῖον, προσειδον et similibus, neque ad illud genus pertinet, ex quo est ὀξύτοκον cum similibus. Itacismo vero πρωτοτόκια pro πρωτοτοκία scribitur, quemadmodum ἐργαλίω pro ἐργαλείω, προσωπίως pro προσωπέλιος perperam scribi vidimus annot. in T. II. p. 624 (748). Eodem mendo in Epist. ad Hebr. XII, 16. τὰ πρωτοτόκια vulgo scribitur. Et mendosa et genuina vocis scriptura in Alexandrina Versione Vet. Test. deprehenditur. Vid. Schleusner. Lexic. in Nov. Test. T. II. p. 785. sq. qui tamen πρωτοτόκια pro πρωτοτοκία perperam scribit.

P. 60 (841). καὶ δόξης αὐτοδοξίαν] Legendum: αὐτοδόξαν, coll. p. 58 (840) καὶ δόξα οὐκ ἀδοξίαν γενεῆ, ἀλλ' αὐτοδόξαν. De mendo monui ad T. I. p. 410 (222) ubi id genus vocabula attigi.

P. 62 (841). οὐδὲ τρίτον ζωγράφον εἰσάγει] Τρίτον ζωγράφον

eam, opinor, dicit, qui est τρίτος ἀπὸ τῆς ἀληθείας, secundum *Platonem* Re-
pub. X. p. 597. E.

P. 66 (843). κατὰ πρόκληψιν πάσης τῆς ἀνθρωπείας φύ-
σεω] Πρόκληψιν loco vulgati πρόληψιν reponendum esse, pulcre viderunt
Cornarius et *Petavius*. In declaranda Christi ἐνανθρωπήσει vox πρόκληψις so-
lemnis est apud Patres Eccl., qui Christi corpus πρόκλημμα nuncupant, idque
eum προσλαμβάνειν docent. Vid. *Elias Crell* Comment. in *Gregor. Naz.* col. 818.
B. C. In Vita Barlaami et Ioasaphi (Boissonad. Anecd. T. IV. p. 164) haec
exstant: τῷ προσλήμματι γνωσκομεν αὐτὸν (sc. Christam) παθόντα καὶ τα-
φόντα. Ibi glossa ad τῷ προσλήμματι recte: ἦτοι τῇ σαρκί.

P. 68 (844). εἰς τὰς ἐξῆς διασκοπήσομαι] De voce εἰς in ζτι
mutanda monui ad T. II. p. 318 (574). Τὰς ἐξῆς intellige τὰς ἐξῆς αἰρέ-
σεις. Vid. annot. in T. II. p. 684 (781) et conf. p. 142 (886) ἐπὶ τὰς ἐξῆς
ὀρμήσωμεν. p. 188 (912) ἐπὶ τὰς ἐξῆς πάλιν ἔωμεν. p. 328 (993).

P. 68 (845). διασκοπήσωμεν πῶς τινες ἡμιαρείζουσιν] *Quemadmodum*
Semiariani, Ἠμιαρειανοὶ vulgo vocati, interdum etiam Ἠμιά-
ρειοι audiunt (conf. T. I. p. 12. T. III. p. 2, 808. 68, 845. 540, 128. 547,
148), ita iidem non solum ἡμιαρειανίζεον, sed etiam ἡμιαρείζεον recte dicun-
tur. Ariti vero sectatores, quippe Ἀρειανοὶ nuncupati, ἀρειανίζεον dicantur, ut
ap. *Epirh.* T. II. p. 4 (809) = T. III. p. 576 (149).

P. 68 (845). ὧστε προσωπίεις τὰς ἐαυτῶν ὄψεις ἐπικρύ-
πτειν] *Pravam* scripturam προσωπίεις notavi ad T. II. p. 624 (748).

P. 68 (845). τῆς Ἠμιαρείων ταύτης τῆς αἰρέσεως προστά-
ται] De delendo repetito articulo τῆς obiter monui ad T. I. p. 392 (211) ubi
tralatam vocem προστάτης illustravi.

P. 72 (847). ἐμποδῶν γενέσθαι] *Apage* mendosum ἐμποδῶν: re-
scribe ἐμποδῶν, de quo videas *Lobeck.* ad *Phrynich.* p. 414. Ἐκποδῶν γινε-
σθαι, pro ἐμποδῶν γίνεσθαι mendose scriptam, notavi ad *Eliam Crell.* col.
892 (9).

P. 80 (851). οὓς οὐδὲ λόγου ἀξιοὶ ὁ μακάριος Παῦλος. Διό-
τι cet.] *Virgula* pro puncto posita, διότι — scribe.

P. 88 (855). κατὰ τὴν θεότητα καὶ ἀσωματότητα] Θεότης et
ἀσωματότης sunt ex eo nominum genere, quod, his quidem neglectis, *Lobeck.*
ad *Phrynich.* p. 349. sqq. illustravit. Nominis ἀσωματότης exemplum afferunt
ex *Origene* Comm. in cap. I. Ioann. p. 39. Eiusdem notae sunt Theologorum
vocabula, in Lexicis omissa, ἀγγελότης, ἀνθρωπότης, πατρότης, υἰότης, ὁμοου-
σιότης, quae *Lobeck.* item neglexit. *Elias Crell.* Comm. in *Gregor. Naz. Cod.*
Basil. fol. 249. r. ἐπινοῶ . . μόνον νοοῦμεν τὴν ἀγγελότητα τυχόν καὶ τὴν
ἀνθρωπότητα. *Ibid.* οὔτε . . προσωπικὴν περιγραφὴν ἐνοῆσαι τοιμῶμεν,
οὔτε τοπικὴν διάστασιν, οὔτε τι τῶν ἄλλων ἀφοριστικῶν ἰδιότητων. πλήν πα-
τρότητος καὶ καὶ υἰότητος καὶ ἐκπορεύσεως. *Id.* fol. 74. vs. ἀπόδειξις . .
ἐναργῆς τῆς τοῦ πατρὸς ὁμοουσιότητος ἢ τοῦ υἱοῦ προσηγοῦρα πιστεύεται.
Praeter haec vocabula Lexicis addatur νεανιότης ap. *Epirh.* T. III. p. 578
(150).

P. 94 (859). ὁ μή τε ἐκ τινος ὦν, καὶ τοῖς οὖσιν αἴτιος ὦν.]
Μή τε male vulgo; scribendum μήτε, siquidem μήτε — καὶ non minus recte
dicitur, quam μήτε — τε, de quo vid. *S tallbaum* ad *Plat. Rempubl.* VII. p. 538. E.
Simili mendo οὔτε in οὐ τε dividitur p. 172 (903) ubi vid. annot.

P. 94 (859). ἐπὶ τῷ τοιούτῳ ἐρωτισμῷ] Ἐρωτισμὸς nihili vox

est; scribendum ἐρωτηματισμῷ aut ἐρωτησμοῦ, quae nova quidem vox est, attamen analogia se tuetur. Vid. *Lobeck. Parerg. ad Phrygicā.* p. 510. sq. ubi advertas *Menandri* vocem ἀγαπησμός.

P. 96 (859). Ὁ δὲ υἱὸς .. μετὰ τῶν ἄλλων εὐσεβῶς καλεῖται ἄρτος καὶ ζωὴ καὶ ἀνάστασις, ἔτι καὶ λόγος ὀνομάζεται, ἐπειδὴ ἑρμηνεύς ἐστὶ τῶν τοῦ Θεοῦ βουλημάτων.] Oratio parum cohaeret. Nisi forte δὲ post ἔτι excidit, scribendum: μετὰ τῶν ἄλλων, ὧν εὐσεβῶς καλεῖται ἄρτος καὶ ζωὴ καὶ ἀνάστασις, ἔτι καὶ λόγος ὀνομάζεται. Ὁν post ἄλλων facillime intercidit; de attractione pronominis relativi, qua ὧν pro οἷς ponitur, vid. annot. in T. II. p. 564 (714). Nominis λόγος, ad Christum translatis, parem rationem reddit *Elias Cret.* Comment. in *Gregor. Nas. Cod. Basil.* fol. 143. r. (ὁ υἱὸς) λέγεται λόγος .. καὶ διὰ τὸ ἐξαγγελτικῶν, τὰ πατρικὰ ἡμῶν ἐξαγγελίας βουλήματα. Fontis ap. *Ioann. Ev.* I, 1. idem Comment. col. 821. C. ed. Paris. nos commouefacit.

P. 98 (861). Τοῦτων διευκρινημένων] Augmentum omissum est, ut in εὐδοκεῖν, v. c. T. III. p. 450 (1059) εὐδόκησεν. Vid. *Winer. Gramm. Idiom. N. T.* p. 66. Alii εὐ in διευκρινεῖν augere solent, in quibus est *Elias Oretensis*, qui idem facit in dupliciter composito προδιευκρινεῖν inque adverbio διευκρινημένως. Vid. in eum annot. col. 782 (10) ubi typis perperam exscriptum προηυκρινημένα pro προδιευκρινημένα. Ibidem de verbi usu in re dialectica dixi. De praepositione in verbo διευκρινεῖν vid. annot. in T. II. p. 300 (554).

P. 100 (862). τὴν κατὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως με-
σοδ(αν) μεσοδῖαν codd. mss. et ed. Basil. tum hoc loco, tum p. 108 (867) exhibent. Μεσοδῖαν *Petavian* hoc loco; μεσοδῖαν tamen idem p. 108 (867). Verum enimvero scriptura μεσοδῖα itacismum olet, cuius vestigia plurima in *Epiphanii* libris mss. reperiuntur. Conf. modo annot. in T. II. p. 624 (748).

P. 100 (862). Εἰ γὰρ κατὰ πάντα .. ἔστιν ὁμοιος, ὡς περὶ οὖν ἔστιν ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ ὁμοιος] Libri vulgo ὡς περ οὖν, quod in ὡς περ οὖν commutatum nollem. Nimirum voces ὡς περ οὖν, ὡς περ οὖν καὶ et ὡς περ καὶ inserviunt interponendis enuntiationibus iis, quibus praegressae hypotheses, particula εἰ introductae, confirmantur, sive enuntiato conditionali repetito, sive eius verbo tantum posito. Prior ratio hoc loco usu venit, ac satis erat dicere ὡς περ οὖν ἔστιν. Adde *Athanas.* ap. *Epiphan.* T. III. p. 344 (1001). Posterior ratio obtinet ap. *Epiphan.* T. I. p. 236 (122) ubi verba ὡς περ οὖν καὶ ἦσαν in cod. Ven. male omissa sunt, et in *Aethi* verbis ap. *Epiphan.* T. III. p. 222 (980) = 314 (985) Εἰ δὲ τὸ πρὸ τοῦ Θεοῦ μηδὲν εἴη, ὡς περ οὐκ ἔστι, τὸ Θεὸς καὶ τὸ ἀγέννητον ταῦτὸν δηλοῦ. ubi οὖν ante οὐκ excidisse suspicor. Adde *Epiphan.* p. 318 (987) Εἰ γὰρ οὖν ἕω τὸ Θεὸς, ὡς καὶ ἔστι, καὶ τὸ ἀγέννητον προσέεται τὸν γεννητὸν υἱόν. p. 320 (988). Vide *Iacobs.* Praefat. in *Aethian.* Hist. Animal. p. XXV. not. meque annot. in *Io. Glyc.* De V. S. R. p. 78. 135. ubi parem usum particularum ut et sicut comparavi. Adde *Cic.* De Republ. III. 3. *sint* — *isti* — *magni homines, ut sunt* : — *sit haec quaedam sive — inventa, sive — tractata res, sicut est.* Ceteram particulae ὡς περ οὖν p. 98 (861). 104 (865) non magis recte, quam nostrum loco, in unum conflatae sunt. Vid. *Iacobs.* Praef. in *Aethian.* H. A. p. XXIV. sqq.

P. 102 (863). Ὡς ὁ παράκλητος — — ἑώρακε τὸν πατέρα.] Interpunctio ita refingenda est: Ὡς ὁ παράκλητος — — ὁ υἱὸς· οὐδεὶς γὰρ — ἀγίω· οὕτω καὶ — ἑώρακε τὸν πατέρα.

P. 104 (865). ἀμαρτητικῶς οὐκ ἐκινεῖτο] Adiectivum ἀμαρτητικῶς, quod occurrit p. 164 (898), in Lexicis consignatum est; abest vero ab iisdem adverbium ἀμαρτητικῶς.

P. 106 (865). Εἰ γὰρ — — πατρὶ. Ὡς τε — — προκεισθαι.] Virgulum pro puncto post πατρὶ pone et ὦς τε scribe.

P. 108 (866. 867). Ἐπειδὴ τοίνυν — — χρησόμεθα. Πρῶτον μὲν οὖν — — υἱόν. Ἐπειτα — — ἀκούσας αὐτοῦ λέγοντος cet.] Orationis misere discriptae nexus ita restituendus est, ut interpungatur: Ἐπειδὴ τοίνυν — — χρησόμεθα: πρῶτον μὲν οὖν — — υἱόν, ἔπειτα — — ἀκούσας αὐτοῦ λέγοντος cet. Sic ἀκούσας, quod non habet, quo referatur, ex verbo χρησόμεθα apte suspensum erit. Oratio longius excurrens postmodum colligitur verbis: Καὶ διὰ τοῦτο — — τούτοις καὶ ἀεὶ χρησόμεθα cet.

P. 108 (867). καὶ ἀπάξει τῆς κοινότητος τῆς πρὸς τὰ ποιήματα (τοῖς) τὸν υἱὸν τοῦ πατρὸς] Parenthesis cum uncis commutanda, quibus *Petavius* τοῖς recte inclusit.

P. 116 (871). καὶ ἔχοντας πρὸς ἀλλήλους ἐχθρ(αν)] Lexicis adiiiciatur nomen ἐχθρ(α). quod post paulo et p. 402 (1033) recurrit. Plurale ἐχθρ(αι) habes p. 140 (885). Vid. *Lobeck*. ad *Phrynich.* p. 343. qui tamen hanc vocem, ut sexcentas alias apud *Eriphanium*, neglexit.

P. 118 (872). οὐκέτι οὔτε αἰδοῖ τινι κατεχόμενοι, οὔτε ἐνδεδυμένοι ἀπό τινος προστάγματος] Ἰνδάλισθαι alias idem valet ac φαντάζεσθαι. Vid. *Tim. Lex. Voc. Plat.* p. 150. et *Ruhnken*. Hoc loco verbum insolita notione et structura ponitur. *Petavius* vertit *coercere*, cumque ista verbi notione, ab ipso ficta, vulgarem infeliciter ita copulat: *neque mandato ullo coercitii simulationem quandam ac speciem prae se ferre coguntur*. Tu vero necum scribe: οὔτε ἀνδελκόμενοι ὑπό τινος προστάγματος. Translatum ἀνδελκεῖν *Creuzer*. ad *Plotin.* De Palcr. p. 254. illustravit. Ceterum *Petavius* proxima: εἰς τὸ μὴ ... φέρεσθαι, quae ad illa: ἐνταῦθα παραθήσομαι, pertinent, cum verbis: οὐκέτι... προστάγματος, interpretando temere conflavit.

P. 120 (874). Ἄπολλώνιος ἐπίσκοπος Ὁξυρ(γ)χου] *Mendosa* est scriptura Ὁξυρ(γ)χου editionis *Basil.* et librorum mss. Recte *Petavius* Ὁξυρ(γ)χου. Conf. *Stephanus Byz.* Ὁξυρ(γ)χος, πόλις Αἰγύπτου, τιμῶσα τὸν ὁμώνυμον Ἰησοῦν. ὁ πόλιτις Ὁξυρ(γ)χίτης. *Aelian.* Hist. Animal. X, 46. et *Iacobii* ad eum annot. p. 366.

P. 122 (875). Ἔσται αὐτοῖς αὕτη ἢ ἔκθεσις ἐπαμφοτερίζουσα τὰς πρὸς δύο σχέσεις] Adiecta verba τὰς πρὸς δύο σχέσεις salva sententia omitti poterant, quoniam ἐπαμφοτερίζεν per se dicitur, quod in utramque partem accipi potest. Vid. *Ruhnken* ad *Tim.* p. 108.

P. 124 (876). παύεσθαι τῆς περὶ τὸ λέγειν ἀγωνίας] Ἄγωνία hoc loco est *peroratio*, in qua declaranda ἀγὼν magis usitatum. Vid. *Ast.* Annot. ἐν *Plat.* *Phaedr.* p. 567. Voce ἀγὼνία pariter usus est *Himerius*, a *Wyttenbachio* Ind. Graecit. *Plat. h. v.* laudatus, *Orat.* IV, 3. p. 460. ὥσπερ τι μέλος προνόμιον πρὸ τῆς ἀγὼνίας αὐτῆς, Ἄττικὸν ὑμῖν ἀποτεινῶ διήγημα.

P. 128 (878). Πλατυνδῆναι δεῖ τὴν καρδίαν, ἢ μέλλοι τις Χριστὸν ἐμπεριπατοῦντα χωρεῖν] Ἦι cl. editor cum *Cornario* pro vulg. ἦς. *Magis* placet εἰ, quod *Petavius* scribi iussit; sed μέλλει pro μέλλοι insuper reponi velim. *Videsis* mea in *Nov. Annal. Philol.* Vol. XLIX. Fasc. II. p. 391. sq.

P. 130 (879). εἶ πως δυνηθεῖμεν διὰ τῶν καὶ ἡμᾶς τὸ

ὑπὲρ ἡμᾶς καταλαβεῖν καὶ διὰ τῶν γινωσκομένων φαντασθῆναι τὰ ἀγνοούμενα, ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῶν φανερωῶν πρὸς τὰ κεκρυμμένα προβιβαζόμενοι.] Τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς pro vulg. τὸ ὑπὲρ ἡ. legendum esse docui annot. in T. II. p. 712 (797). Sic τὰ κατ' ἡμᾶς, *res humanae et sensibus subiectas*, et τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς, *divina*, sibi oppositi solent. Vid. annot. in *Eliam Cret.* col. 835 (3). Φαντάζεσθαι *Petavius* recte interpretatur *informare notitiam*. Vid. *Creuser.* ad *Plotin.* De Pulcr. p. 186. Illa: ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῶν φανερωῶν πρὸς τὰ κεκρυμμένα προβιβαζόμενοι, aliquem colorem traxerunt ex *Plat.* Reipubl. Lib. VII. p. 533. D. τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα . . . ἡρέμα ἔλκει καὶ ἀνάγει ἄνω. Ceterum pro vulg. προβιβαζόμενοι legi malim προσβιβαζόμενοι, collata annotatione in *Eliam Cret.* col. 837 (6).

P. 132 (880). Δέος γάρ ἐστι, μὴ πῶς ἐκ τῆς τῶν ἀκαταλήπτων φιλονεικίας καὶ τῆς τῶν ἀνεφίκτων ζητήσεως εἰς βυζὸν ἀσεβείας ἐμπέσωμεν.] Hisce verbis aperta inest imitatio *Platonis Parm.* p. 130. D. δέσας μὴ ποτε εἰς τινα βυζὸν φλυαρίας ἐμπεσῶν διαφθαρεῶ. Ita enim hunc locum olim lectum fuisse, tum ex *Meletii*, tum ex aliorum imitatione intelligitur. Videsis mea in edit. Turic. altera, p. VII. sq.

P. 132 (881). Ὅταν οὖν . . . περιεργαζόμεθα, καὶ φιλονεικεῖν ἐπιχειρῶμεν cet.] Virgula delenda est, ut *sexcentias* alibi.

P. 134 (881). Τίς γάρ ἐστιν ὁ τολμῶν ἐπιγνώσει φυσιοῦσθαι —;]. Scribendum: ἐπι γνώσει. Φυσιουῶσθαι ἐπι τινι est *aliqua re superbiere*. De verbo φυσιώω vid. *Schleusner.* Lexic. in Nov. Test. T. II. p. 1309. sq. Parvis et structura verbi φαντάζεσθαι p. 322 (989) οὗτος γάρ ἐφαντάσθη . . . οὐκ ἐπι τῷ εἶδέναι τὸν θεόν κατὰ πίστιν, ἀλλὰ φύσει κατὰ εἶδησιν. ubi φαντάζεσθαι *Petavius* fuit *Petavius*.

P. 136 (883). ἐπιλήψιμοι δύο ἢ τρεῖς λόγοι] Ἐπιλήψιμος est adiectivum ex eo genere, quod *Lobeck.* ad *Phrynich.* p. 227. tractavit.

P. 138 (888). ἡ ὑμῶν ἐπιτετηθευμένη καὶ τετορνευμένη μυσοπλαστ[α] Τετορνευμένη est *artificiose elaborata*, non *fraudulenter conficta*, ut *Petavius* vertit. Vid. *Animadvers.* in *S. Basil.* I. p. 47.

P. 138 (884). πτύρειν τοὺς . . . παραδεχομένους] Recurrit p. 246 (945). 868 (1013) et alibi usus activus verbi πτύρειν, quod plerumque vi passiva ponitur. Vid. *Schleusner.* Lexic. in Nov. Test. T. II. p. 790. sq. Ex activo πτύρειν *Epiphanius* nomen πτύρτης formavit, de quo vid. annot. ad p. 360 (1009).

P. 144 (887). καὶ τὸ υἱοῦ λαμβάνων] Τοῦ υἱοῦ legendum esse (id quod cl. editor vidit), te docebit annotatio in T. II. p. 632 (752).

P. 144 (888). ἡ ῥκεν ἐκ μέσου προσηλώσας αὐτὸ τῷ σταυρῷ] Sive ῥκεν retinetur, sive ἄρας . . . καὶ προσηλώσας scribitur, ut est in *Ancorato*, haec nonnisi virgula a praegressis seiungenda sunt. Mox poeticum πύλας, quod habet *Ancoratus*, magis placet quam vulgatum et vulgare δύρας. Vid. *Valckenar.* ad *Eurip.* Hippol. vs. 1445. et quae *Schleusner.* Lex. in Nov. Test. T. II. p. 798. in *Matth.* XVI, 18. annotavit. De sententia verborum: πύλας χαλκᾶς συντρέφας καὶ μοχλοῦς σιδηροῦς συνδλάσας, vid. annot. in T. I. p. 156 (75).

P. 148 (890). Καὶ Μαρία μὲν — — θνητοῦ φύσιν, οὗτος ἦν cet.] Interpunge: Καὶ Μαρία μὲν — ὡς ὑπὸν ἡ γῆ. ἐαυτὸν δὲ — θνητοῦ φύσιν. Οὗτος ἦν cet., collatis sequentibus verbis: Οὗτος ὁ ἄρτος cet. et Οὗτος τὸ ὕδωρ cet. Cum verbis καρπὸν ἄγων confer haec in seqq. ὁ τῆς ἀληθοῦς ἀκρί-

δος καρπός, et ὁ τῆς ἀληθοῦς θλάλας καρπός. *Valentiniani* Christum tanquam καρπὸν τοῦ πληρώματος celebrarunt. Vid. *Epiῤhan.* T. I. p. 334 (179). 368 (197). 440 (237). Metaphora vocis καρπός *Marcus* item utitur p. 446 (240) ἵνα τῆς αὐτοβουλήτου βουλής φανερωθῆ ὁ καρπός. Translato verbo ἀνμᾶν, quod hoc loco bis occurrit, *Manes* utitur ap. *Epiῤhan.* T. I. p. 446 (643. 644). Vid. *Cruzer.* ad *Plotin.* De Pulcr. p. 255. et *Ast.* Annot. in *Plat. Phaedr.* p. 481.

P. 150 (891). συν(ω) Vid. *Winer.* Gramm. Idiom. N. T. §. 14. annot.

P. 154 (893). κατὰ πνεῦμα ἀγιοσύνης] Ἀγιοσύνης edd. Basil. et *Petav.*, quod repono, collata annotatione in T. II. p. 428 (635).

P. 158 (894). πανοικί] Conferatur *καμψηφί* p. 338 (997). Aliis formae πανοικί, *καμψηφί* magis placuerunt, quemadmodum adverbia in τ̄ exeuntia in ᾠ̄ fere variari solent. Vid. *Lobeck.* ad *Phrynich.* p. 515. qui vocem *καμψηφί* neglexit. Ἀκμητι, quod nonnulli ἀκμητέ scribunt, exstat ap. *Epiῤhan.* T. III. p. 470 (1071). De reponendo ἀνιδίτ̄ monui ad T. II. p. 342 (586).

P. 158 (895). ἀπεριγραφός] Melior est altera forma ἀπερίγραφτος, qua praeter alios *Gregorius Naz.* Orat. XXVI. p. 481. D. utitur. Vid. annot. in *Ellam Orel.* col. 888 (14). Apud *Epiῤhan.* T. II. p. 424 (632) ἐμπερίγραφτον *Petavius*, ubi ed. Basil. mendose ἐμπερίγραφτον: ἐμπερίγραφον tamen uterque cod. ms. — De proximis: ἀχώρητος . . . πάντα περιεχόμενος τὰ ποιήματα, vid. annot. in T. II. p. 608 (739). Ista: τοῦ Θεοῦ, putide adiecta sunt. Mox notabis adiectivum verbale λατρευτός, quod a *Lexicis* abest.

P. 160 (896). μενοῦνγε] De hac voce, initio periodi posita, vid. *Winer.* Gramm. Idiom. N. T. §. 65. 5. p. 460.

P. 160 (896). φωτεινά, φωτοδότα] Scribe: φωτόδοτα, et vocem φωτόδοτος in *Lexica* refer.

P. 164 (898). καὶ ἀμαρτητικὰ ἦν] Malim ἦ, collata annotatione in T. II. p. 246 (534).

P. 166 (899). ἀπαξ ἀπλώς] Praestat scribere ἀπαξαπλώς, ut est in *Ancorato* et p. 412 (1038). 444 (1056). Vocem ex *Hierocle* ap. *Stob.* 462. annotavit *Wyttenbach.* Ind. Graecit. *Plutarch.*

P. 166 (899). μάρτυρας ἐαυτῆς διεγείρουσα] Magis placet ἐαυτῆ, quod habet *Ancoratus*. Est enim, ubi ἐγείρειν accusativum et dativum simul secum habet. Confer locos, a *Schleusnero* *Lex.* in N. T. v. ἐγείρω, num. 6., annotatos.

P. 170 (901). ἵνα μὴ ἀπολλώμεθα] Ἀπολλώμεθα, quod habent codd. mss. et ed. Basil., est merum mendum ex eo genere, quod notavi ad T. II. p. 110 (457). Recte *Petavius* ἀπολώμεθα.

P. 172 (902). ἵνα μὴ ἀμάρτυρον . . . παρελεύσομαι τὴν ὑφήγησιν] Ne quis fortasse παρελεύσομαι legendum coniciat, vid. *Winer.* Gramm. Idiom. N. T. p. 238. sq. qui citat *Epiῤhan.* Opp. T. II. p. 332. B.

P. 172 (902). Εἰ δὲ ὁ μονογενῆς cet.] Aut Ἔτι δὲ — scribendum, aut, immutata interpunctione, longior protasis hinc ordiendi, quae colligitur illis: εἰ τοίνυν καὶ Θεοῦ καλούμεθα cet. et absolvitur verbis: τίς τομήσειε παρτήσασθαι —;

P. 172 (903). Οὐ τε γάρ —. Οὐ τε γάρ —] Οὔτε γάρ —. Οὔτε γάρ — edd. Basil. et *Petav.* recte. Et simplex οὔτε γάρ, de quo cf. p. 256 (951). 266 (957). 270 (959). 286 (969), et repetitum frequentatur ab *Epiῤhanio*, qui omnino cumulare solet enuntiationes particula γάρ expressas. Sic γάρ ter deinceps ponitur p. 236 (939). 256 (951). 270 (959) itemque οὔτε

γάρ p. 296 (978). Mendosum οὐ τε γάρ recurrit p. 262 (954), ubi οὔτε γάρ —, οὐδέ — scribendum, et p. 266 (957).

P. 174 (908). καὶν τε ἐν βραχεῖ, καὶν τε ἐν πολλῷ] Καὶν τε —, καὶν τε —, quod est *sive* — *sive* —, hoc loco ad praegressum participium refertur. Sicubi autem hae voculae verbum finitum, sive simplex sive duplex, secum habent, indicativus vel coniunctivus ponitur. Verbi causa indicativum habes p. 312 (983), coniunctivos p. 226 (932), indicativum cum coniunctivo p. 276 (932). Simplex καὶν τε, *iametsi*, adasciscit indicativum, p. 200 (918). 234 (938). 266 (957) et saepe alibi, vel coniunctivum, p. 188 (911). 242 (942). 244 (943). 256 (950). 258 (952). 266 (956) et saepe al., vel optativum, p. 174 (904). 194 (915). 234 (938). 258 (952). 266 (957). 274 (961). 296 (973) et saepe al., vel denique participium, p. 266 (957). 280 (964). al.

P. 174 (904). ἀλλότριον τῆς αὐτοῦ δωρεᾶς καὶ ἀγιαστείας] Equidem lego: ἀγιαστίας. Vid. annot. in T. II. p. 698 (789).

P. 176 (904. 905). Πᾶσαν γὰρ ἀρεσιν κακοβουλία τῶν γενομένων ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους ἢ κενοδοξίας ἢ ἐπάρσεως ταῦτα εἰργάσατο] Ingenue fateor, me ista non intelligere, nisi ταῦτα delectare. Fortasse etiam legendum: κενοδοξία ἢ ἐπαρσις, nisi genitivos κενοδοξίας et ἐπάρσεως ad τῶν γενομένων referre mavis. Assolet enim *Epiphanius* genitivos cumulare.

P. 176 (905). Ἄλλως γὰρ οὐ φρονεῖ, ἀλλ' ὡς Ἄρειος] Legendum: Ἄλλως —, ἀλλ' ἢ ὡς Ἄρειος, *aliter* — *atque Arius*. Vid. annot. in T. II. p. 616 (743).

P. 178 (905). ἐνεβριμεῖτο] Repone ἐνεβριμάτο, collato *Schleusnero* Lexic. in N. Test. T. I. p. 794.

P. 178 (905). Τὸ γὰρ ἐξ ἀρχῆς καταβλήθην εἰς μέγα κακὸν τὸ ἔργον ἤλαυνε] Verba τὸ ἔργον tanquam insiticia delenda esse censeo.

P. 178 (906). καὶ ἦν πειθανὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἄρειου λεγόμενα.] Falsas lectiones πειθανός et πειθανώς nollem reductas locis a cl. *Oehlero* indicatis, ubi *Petavius* πιδανός et πιδανώς. Secundum *Petavium* recte scribitur πιδανώς p. 204 (920). 238 (939) et alibi, πιδανότητα T. I. p. 134 (68) ubi ed. Bas. πειθανότητα, et πιδανολογίας p. 222 (113) pro πειθανολογίας ed. Basil.

P. 178 (906). Ἀπηλαύνετο δὲ αὐτὸς μετὰ τῆς αὐτοῦ] *Petavius* verba μετὰ τῆς αὐτοῦ in versione neglexit. Verte: *cum uxore sua*. Vid. *Bos. Ellips. Graec.* ed. Schaeff. p. 92. sq.

P. 178. 180 (906). Καὶ, φησὶ, τί ἐστὶν ἐπίσκοπος πρὸς πρεσβύτερον; Οὐδὲν διαλλάττει οὗτος τούτου.] Haec noster refutatam it p. 182 (908). Neque tamen apud rectae fidei scriptores ecclesiasticos eiusdem sententiae vestigia desunt. *Elias Cret.* ad *Gregor. Naz. Orat. VI.* p. 184. B. *Comment. Cod. Basil.* fol. 233. v. Ἔσος τῷ μεγάλῳ τούτῳ ὡς ἐπισκόπους πολλοῦ τῶν λόγων αὐτοῦ ἀδιαφόρως τοὺς πρεσβυτέρους ἐξυμνεῖν. καὶ παρεστημειωσάμεθα τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐν πολλοῖς. καὶ ὁ δὲ καὶ ἐναυδα ποιμένας τούτους ἐκάλεσεν. εἰσὶ γὰρ οἱ πρεσβύτεροι κατὰ τὸν ἱερὸν διονύσιον τῆς φωτιστικῆς τάξεως, καὶ λόγοις διδασκαλίας καὶ πράγμασι τοὺς προσιόντας φωτίζοντες. *Idem* ad *Orat. IX.* p. 237. A. fol. 340. r. ποιμένας δὲ (καλεῖ) τοὺς ἐπισκόπους ἢ καὶ πρεσβυτέρους, ἐπειδὴ καὶ οὗτοι κάκεινοι ... ἀδιαφόρως πάλαι ὀνομάζοντο.

P. 180 (907). Εἰ δὲ ὄλως εὐχῆ τῶν ἐνταῦθα τοὺς ἐκείσε

ὤνησεν ἵνα μή τι ἐκεί πάθῃ, μηδὲ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα τῶν ἀνηκέστων ἀμαρτημάτων ἐκζητηθῇ.] Quae *Aëtius*, ab *Epiphaniō* p. 186. sq. (911) argumentis paulo infirmioribus exagitata, adversus preces, susceptas pro levandis mortuorum poenis, disputat, comparanda sunt cum egregio loco in *Platonis* Republ. Lib. II. p. 364. B. — 365. A. ubi perstringuntur sacrificuli, delicta et vivorum et mortuorum se expiare proficientes. Deprecationem peccatorum, pro aliis susceptam, item notat *Simplicius* Comment. in *Epict.* Enchir. ed. Salmas. p. 246. ubi οἱ νῦν intelliguntur Christiani. *Pleto-nis* loco adversus sacrificulos catholicos utitur *Calvinus* Instit. Fidei Christ.

P. 180 (907). αὐτοὶ ἀπέωθεν ὀψωνοῦσι κρέα τε καὶ οἶνον] Nihili vox est ἀπέωθεν. Rescribe ἀφέωθεν vel ἀφ' ἔωθεν, sicut T. III. p. 528 (1105) vulgo scribitur. Conf. annot. in T. II. p. 658 (764).

P. 182 (908). Καὶ ὅτι μὲν ἀφροσύνης ἐστὶ τὸ πᾶν ἔμπλεων, τοῖς σύνεσιν κεκτημένοις τοῦτο δῆλον. Τὸ λέγειν αὐτὸν ἐπι-σχοπον καὶ πρεσβύτερον ἴσον εἶνα.] Virgula pro puncto post δῆ-λον posita, insequentia praegressis annectenda sunt. Τὸ πᾶν enim est *omnino*, non *totum illud*, uti *Petavius* perperam vertit. Subiectum, quod vocat, (τὸ λέγειν) a praedicatione (ἐστὶ ἔμπλεων) direratum est verbis τοῖς σύνεσιν κεκτημέ-νοις τοῦτο δῆλον, quae audacius traiecta sunt.

P. 198 (917). Σωματικὴ γὰρ ἐστὶν ἡ χρεῖα . . . καὶ εἴ τις ἐπι-τελέσειεν, οὐχ ἀμαρτάνει.] Haec *Aëtii* sententia veterem *chrisiōm* olet. Confer dictum *Diogenis*, χειρουργίαν excusantis, ap. *Diog. Laërt.* VI, 46.

P. 200 (918). οὐ κατὰ τινα βύσιν] Pro vulg. βῆσιν recte ita cl. edi-tor secundam versionem *Cornarii* (*deflusionem*) et *Petavii* (*profusivio*). Vid. an-not. in T. I. p. 192 (95) et conf. p. 260 (954) τῆς ἡμετέρας φύσεως καὶ τῆς τῶν ἄλλων τῶν γενωμένων καὶ γενωόντων τομῆν ὑποδεχομένης καὶ βύσιν ἐπε-χούσης.

P. 204 (920). ὁ ὀριγνώμων τῶν ἐπουραν(ων) Vulgo: ὀριγνώμων. Sed legendum: ὀριωνώμων, quod a Lexicis abest, neque tamen idcirco re-spuatur, quum ad normam nominum ὀριοδείκτης, ὀριοκράτωρ et similibus rite formatum sit. In eadem re p. 254 (949) nomen ὀροδέτης ponitur.

P. 210 (924). ὑπὸ τῶν χρονιτῶν] *Petavio* χρονίτης hoc loco et in seqq. est *homo temperarius*, incertum, quo sensu. Nomen Lexicis deest.

P. 210 (924). ἀΐλητα(τε καὶ ἀΐλήτρια] Ἀΐλήτρια, quod p. 218 (927) recurrit, Lexicis adiciatur. Alia huiusmodi nomina *Lobeck* ad *Phrym.* p. 256. recensuit, quibus accedat κοσμήτρια p. 296 (978). Γενήτρια, quod *Lobeck* annotavit, exstat ap. *Epiph.* T. III. p. 526 (1103).

P. 210 (924). ἐπ' ἀπόρησιν ἀπορήσεως] Recte infra ἐπαπόρησιν una voce legitur.

P. 210 (924). διὰ τὸ εὐπερίδρακτον καὶ σαφές τῶν ἐπιχει-ρημάτων] Lexicis adiciatur εὐπερίδρακτος, *facilis ad comprehendendum*, quae vox in *Refutat.* p. 224 (931). 226 (933) recurrit.

P. 210 (925). πόθεν ἂν τις τὴν ὑποστᾶσαν πρὸς τὴν ὑπο-στήσασαν φύσιν τὸ ἀπαράλλακτον εἰς οὐσίαν ἔχεν συγχο-ρήσειε —.] Pro puncto interrogationis notam pone, sicut recte interpungi-tur p. 236 (938. sq.). Πόθεν —; est negantis. Vid. annot. in T. II. p. 474 (659).

P. 212 (925). ἡ τοῦ ἴμοουσίλου καὶ τοῦ ἴμοιουσίλου κακοδο-ξία παρεϊσφάρησεται] Male infra παραφανισθήσεται. Tu vide annot. in *Eliam* *Cret.* col. 817 (2) et *Indic.* v. εἰσφάρισθαι.

P. 212 (926). τοῦ ἀνομοίου μέρους ἐπὶ θεοῦ βλασφημίας τύπον καὶ ὕβριν ἐπέχοντος] *Expectaveris ὕβρωσ pro ὕβριν, coll. annot. in T. I. p. 452 (944) ubi formulam τύπον τινός ἐπέχειν attigi. Exstat tamen formula ὕβριν ἐπέχειν etiam in Refutatione p. 250 (948). 252 (948). Utramque formulam Epiphanius p. 252 (948) insolenter ita commiscet: Τὸ γοῦν ἀδυνατώσ παρ' αὐτῷ τῷ Ἀετίῳ ταχθὲν ἐξ ὑπαρχῆς, καὶ εἰς ὕβριν ἐπέχον τύπον βλασφημίας cet. nisi forte virgula post καὶ εἰς ὕβριν, non post ἐξ ὑπαρχῆς ponenda est. Cum locutione ὕβριν ἐπέχειν conferatur ῥύσιν ἐπέχειν, in quo eadem verbi ἐπέχειν vis cernitur, p. 260 (954) τῆς ἡμετέρας φύσεως ... τομὴν ὑποδεχομένης καὶ ῥύσιν ἐπεχούσης.*

P. 218 (928). Εἰ ὑπεράγει πάσης φύσεως ὁ παντοκράτωρ, διὰ τὸ ἀγέννητον ὑπεράγει] *Pro ὑπερέχειν ponitur ὑπεράγειν, quod in Refut. p. 302 (977) recurrit. Conf. annot. in T. II. p. 594 (781).*

P. 220 (930). Πῶς οὖν ἄν τις φαίη τὴν μὲν μεταβάλλεσθαι, τὴν δὲ μεταβάλλειν, οὐκ ἐπιτρεπόντων τῷ θεῷ ὑφιστᾶν ἐκ μὴ ὑποκειμένης οὐσίας;] *Ita etiam in Refut. p. 310 (983) scriptum est; sed liquido apparet, scribendum esse: οὐκ ἐπιτρέπων τῷ θεῷ.*

P. 222 (931). Ἐνταῦθα δὲ — — — οὐ ἡ ἀρχὴ οὕτως;] *Locus subobscurus paulo facilius ad intelligendum erit, si ἦν ante καυχᾶται deleveris et sic interpunxeris: Ἐνταῦθα δὲ, ὡς — — — τινῶν, καυχᾶται ἐπιβουλήν πεποιημένας cet. Manet tamen genitivi absoluti insolens usus in verbis: ὡς — ἀναλεξαμένου — τὰ ὀστέα, quae Petavius ita interpretatur: *perinde ac si quis emortui cuiusdam ac putrefacti serpentis peritus ac studiosus artifex reliquias atque ossa legerit.* Ceterum respui oportet variam lectionem ἐπιβόλου, a Petavio ad ἐπιβόλου in margine annotatam. Vid. *Lobeck. Parerg. ad Phrynich.* p. 699.*

P. 224 (931). τῆς διαλεκτικῆς σου κομπίας] *Neque κομπία, neque, quod malim, κομπεία in Lexicis consignatum est.*

P. 226 (933). οὐδὲ ἐξ ἀνδρός πεπλανημένου ὀρθός ἂν ὑπολειφθεῖ (ἡ λόγος] *Fortasse legendum: ὑποληφθεῖ, quod praegresso συλλέγουσι respondet.*

P. 226 (933). περὶ θεοῦ εὐσεβῶς τοῦτο νοεῖν καὶ λέγειν ἀραρότως ἔχει] *Ἀραρότως ἔχει vertatur: *ratum atque firmum est*, id quod Petavius sefellit. Adverbium ἀραρότως, *constanter, firme*, quod est ἀπαξ λεγόμενον apud *Platonem* Phaedr. p. 240. D., posterioris aetatis scriptoribus impense placuit. *Origenes* Opp. T. I. p. 208. A. αὐτὸ τοῦτο τῷ θεῷ ἔγνωσται ἀραρότως, τὸ μὴ ἀραρότως τόνδε τινὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ βεβαίως βούλεσθαι τὰ κρείττονα *Caesar*. Quaest. ed. Ehinger. p. 60. ἄμφω δὲ τὸ μᾶλλον ὡς ἦδη πραχθὲν ἐξεβόησαι (leg. ἐξεβόησαν) ἀραρότως, (leg. ἀραρότως, virgula praeposita) τὴν ἔχρασιν τῆς σφῶν προβήσεως ἐπιστάμενοι. *Cyrillus Alex.* Opp. T. II. p. 561. A. ἡἀρβῆν ἀραρότως, de firma in Deum fide. *Nilus* Opp. ed. Soares. p. 52. *Christus* ἀραρότως ἔκλειψιν τῶν συγγενικῶν ὑποτίθεται δεσμῶν. *Theophanes Ceram.* Homil. ed. Scors. p. 15. A. ὑπὲρ τὸ πᾶν οὕτως ἔχειν πιστεύειν ἀραρότως, θεοσεβές. p. 101. A. τοὺς ἀραρότως μέιλαντας ἐν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ θεοῦ. p. 127. A. ἀραρότως τῇ εὐσεβείᾳ ἔμμενεν ἐπιστάμενοι. p. 422. C. *Nicetas* Laudat. Archang. ed. Possin. p. 18. de natura divina: νοητέον . . τὴν ἀραρότως καὶ ἀμεταθέτως ἐπὶ τῆς οὐκείας αὐτοῦ δόξης ὄρυσιν καὶ μονήν. Id. p. 58. ὁ λόγος . . εἰκῆ βέων εἰς ἀέρα καὶ τὸν ἐν αὐτῷ κομπάζοντα κενὸν ἀφίεις, εἴγε μὴ τῇ πράξει βεβαιωθεὶς ἀραρότως ἐνδρυνθεῖ. *Theodorus Rhaet.* De Incarn. Dom. p. 229. B. ἀραρότως καὶ ἰδρασμένως ἐχομένοις τῆς εὐσεβείας. *Theophylact.* Instit. Reg.*

cap. 15. p. 70. ὅπως ἀραρότως ἔξει τῇ βασιλείᾳ τὰ πράγματα. Vid. *Ruhken. ad Timae.* Lex. Voc. Plat. v. ἀραρός. ed. I., et *Matthaei.* ad Nov. Test. Tom. XI. p. 186.

P. 226 (933). τῆς ἡμῶν βραχυτητος] Ita cl. *Oehlerus* cum codd. mss. et ed. Basil. Βραχύτης ed. Petav. Sed βραχυτής est oxytonum, ut βραδυντής, τραχυτής et alia, de quibus vide *Bullmann.* Gr. Gr. Ampl. §. 119. 41. b. et *As.* Annot. in Plat. Phaed. p. 796.

P. 230 (936). ἴσος ἐξ ἴσου ἡμῶν ὁ βλαστός ... τῇ πίστει κα-
τε(ληπταί) Sic *Methodius* Verbum nuncupat τὸ πρωτόγονον — τοῦ θεοῦ καὶ
πρωτον βλάστημα, *Conviv. X. Virg.* p. 33. ed. Possin. ubi vid. *Vales.* Not.
p. 183.

P. 232 (936). ἵνα μή τις νομίσῃ διαφόραν εἶναι τὴν εἰκόνα
τῆς ταυτότητος] Διαφορὰν *Petavius* quoque. Suspiceris: διάφορον. Sed
διαφορὰν ed. Basil., recte, si veritas: *ne quis autumet, discrepanciam a personae
congruentia imaginis notione contineri.*

P. 234 (937). τὸ διανοηθῆναι περὶ θεοῦ τὸν τοσοῦτον βυ-
θὸν τῆς διανοίας] Non erat, cur *Petavius* ἀνοίας pro διανοίας legendum
coniceret; ipse recte sic vertit: *in tam altis de deo cogitationes sese committere.*

P. 234 (937). ἐν θυσιῶν ὑπονοίαις κακαῖς σεαυτὸν περιέπει-
ρας] Ἐν ex praegresso παρέσχεν repetitum videtur. Nam verbum περιπέρειν,
et propria, et translata positum potestate, plerumque dativum secum habet.
Vid. *Matthaei.* ad *Chrysost.* Homil. IV. Vol. I. p. 15. Exstat tamen περιπέρειν
εἰς ap. *Epiphani.* p. 304 (979) εἰς συλλογισμοὺς καὶ συζητήσεις ἑαυτὰς περιπέ-
ρουνται. Ceterum in superioribus verbis malim τῷ γὰρ εἰπεῖν — ἢ τῷ —, quam
τὸ γὰρ εἰπεῖν — ἢ τὸ —.

P. 238 (939). διὰ τὸ αὐτόθεος καὶ αὐτοαἰθεῖον] Suspiceris, scri-
bendum esse: διὰ τὸ αὐτόθεον, collatis eiusmodi adiectivis, de quibus dixi ad
T. I. p. 410 (222). Sed τὸ θεός, id est *notio Dei*, bis reperitur p. 318 (987),
et αὐτόθεος non minus recte habet, quam alia eius generis nomina, quae loco
cit. consignavi.

P. 242 (942). ἀδύνατόν ἐστι τὴν ἀγέννητον καὶ ἄκτιστον
κτίσιν κτιστὴν ποτε γενέσθαι] De voce κτίσιν ex *Petavii* emendatione
in φύσιν commutanda cl. editori adsentior. — Pneumatomachos, de divinitate
aliter sentientes, ei attribueret, quod sit κτιστοάκτιστον, nova voce exprobrat
Elias Cret. ad *Gregor. Naz. Or. XXXI.* p. 558. C. Comment. Cod. Basil. fol.
152. r. εὐρεθῆσται .. κατὰ τὸν λῆρον ὑμῶν ἢ τοῦ θεοῦ φύσιν κτιστοάκτιστος.

P. 244 (944). ὁ πατήρ .. ἀνομβρητικός πνεύματος ἀγίου]
Lexicis adiciatur vox ἀνομβρητικός, quae illustranda est ex metaphoricis usu
vocalorum ὄμβρος, ὄμβρέω et compositorum in declaranda vi spiritus divini
in animos redundantis. Vid. Basil. Plotiniz. p. 36. sq.

P. 246 (945). παρὰ σοὶ τῷ Ἀετῷ, τῷ ἐμβατεύοντι καὶ τὰς
κατὰ θεὸν δόξας ἐρευνῶντι] Nolim scribi: τῷ ἐν ἀετῷ ἐμβατεύοντι. Vid.
annot. in T. II. p. 708 (795).

P. 248 (945). ἀδρυντικὴν οὐσίαν] Cod. Rhedig. ἀδρυντικὴν. Tu
repones ἀδρυντικὴν, collata annotatione in T. I. p. 202 (102).

P. 250 (947). οὐ γὰρ ἐνέσκηπτον τῇ διανοίᾳ τοῦ ἀνθρώπου
εἰς ἐπιβουλήν καὶ τυφὸν κενοδοξίαν] *Petavius* haec minus accurate
ita vertit: *Neque enim humanae mentes damni ex iis aliquid capere poterant, aut
ad arrogantiā excitari.* Vertendum est: *Neque enim mentem humanam adoriun-*
Corpus Haerescol. III.

tur, quo insidias parent et fastum inanis gloriae excitent. Ἐνοσκήπτει τιὸν εἰς τι interdum, ut hoc loco est *alicui ingruere ad dampnum parandum.* Conf. *Epiph.* T. II. p. 626 (748) Οὐτε γὰρ τοῦτο ἡμῖν ἐνοσκήσει εἰς τι λαττωμάτων. *Alia* ἐνοσκήπτει τιὸν vel εἰς τινα (τι) vel πρὸς τινα (τι) per se est *alicui ingruere vel vim ac dampnum inferre.* Rarior est usus gemini ἀποσκήπτει εἰς τινα. Conf. *Epiph.* T. I. p. 380 (177) πάθος . . ὁ . . ἀπέσκηψε εἰς ταῦτον τὸν παρατραπέντα. id est: *affectionem . . quae . . in . . aberrantem incubuit,* ut *Petavius* poëtice vertit. T. II. p. 680 (751) οὔτε ἐν τῷ κτίζειν εἰς τὸν υἱὸν πάθος ἐνοσκήσει. p. 640 (757) οὐδὲν δὲ ἐνοσκήψουσιν εἰς τοὺς υἱοὺς τῆς ἀληθείας. p. 642 (758) οὐδὲν εἰς τὴν θεότητα τοῦ υἱοῦ ἐνοσκήπτοντα. T. III. p. 382 (1022) Τί δὲ τοῦτο πρὸς τὴν τοῦ κυρίου ἡμῶν δύναμιν τῆς θεότητος ἐνοσκήσει; p. 392 (1027) τὸ πάθος τῇ θεότητι . . οὐκ ἐνοσκήσεν. Est etiam, ubi ἐνοσκήπτει idem vult ac nocere, officere, velut T. III. p. 304 (979), ubi *Petavius* nihil vidit, p. 384 (1022). Raro ἐνοσκήπτει vi transitiva est *immittere, infligere.* Conf. T. III. p. 410 (1037) τολμᾶν βλάσφημόν τινα ὑπόνοιαν ἐπ' αὐτὴν ἐνοσκήπτειν. p. 422 (1044). De translato usu verborum ἐνοσκήπτειν et ἀποσκήπτειν vid. *Valckenar.* ad *Eurip.* Hippol. vs. 488.

P. 252 (948). λέξειν λέξει ἀνατροπικῶς παρενδύεις] *Collatis praegressis ἀνόμοιον ἀνομοίω συγκρούσας, fortasse legendum παραδύεις, id quod monui* ad T. II. p. 258 (562) ubi adverbium ἀνατροπικῶς attigi.

P. 252 (948). Ἐξ αὐτῶν γὰρ, ὡς ἐδίδαξε τὸν κόσμον, συλλογισμῶν καὶ αὐτὸς συλλογισθῆσεται.] *Legendum: ὡν ἐδίδαξε —, coll. annot. in T. II. p. 564 (714).*

P. 258 (952). Ἀμείνων οὐδεὶς θεοῦ, πρὸς Ἀετίον μοι ἡ λέξις, τὸν οὕτως ἐπινενοηκότα. Ὡς ἔχει ἡ ἀλήθεια.] *Haec ita sunt distinguenda: Ἀμείνων οὐδεὶς θεοῦ (πρὸς . . ἐπινενοηκότα), ὡς ἔχει ἡ ἀλήθεια, prout Petavius vertit.*

P. 260 (953). Ἀνωτάτω δὲ ὄντος τῶν τοιοῦτων, —, κατὰ πάντα τρόπον ὁ Ἄετιου λόγος ἀνατραπήσεται.] *Soloeicum ὄν, cuius loco Petavius ὄντος reponi iussit, Epiphanius fortasse condonandum est. Vid. Io. Glyc. De Vera Syntaxeos Ratione p. 35, 15. sqq. editionis principis Bernensis, et annot. p. 84. Ceterum pro formula ἀνωτάτω εἶναι τινος infra p. 262 (954. 955) ἀνωτάτων εἶναι τινος ponitur, nisi forte illic ἀνωτάτω scribi oportet.*

P. 262 (954). Οὐ τε γὰρ —. Οὐδὲ πάλιν —.] *Scribendum: Οὐτε γὰρ — οὐδὲ πάλιν —. Vid. annot. in T. III. p. 172 (903).*

P. 262 (955). Ἔως πότε ἦκει φέρων ἡμῖν οὗτος τὸ αὐτὸ λέγειν καὶ μὴ δὲν ὑπερβαίνειν τῶν ἐγκειμένων;] *Aut pingui Minerva Epiphanius haec scripsit, aut eius oratio ita est refingenda, ut λέγειν tanquam insititium eiiciatur et ὑπερβαίνει scribatur. Neque enim ἦκει φέρων τὸ αὐτὸ λέγειν Graece dici potest. Melius Noster p. 284 (967) συλλογισμοὺς ἦκει φέρων ἡμῖν Ἄετιος μεταρσιολεκτῶν. p. 298 (975) Καὶ τοῦτο πάλιν Ἄετιος ἦκει φέρων ἡμῖν. p. 304 (978) Πολλῶν γὰρ ἀοράτων ἦκει φέρων ἡμῖν τὰς ὀνομασίας. Extra formulam ἦκειν φέροντα verba ἦκειν et φέρειν eadem potestate ponuntur, prius p. 326 (991) καὶ οὗτος ἦκει ἡμῖν λέγων περὶ θεοῦ. posterius p. 324 (990) οὗτος ὁ τὴν καινὴν διαλεκτικὴν ἡμῖν φέρων. Adde annot. in T. I. p. 216 (110).*

P. 264 (955). ἀπροσληπτικῶς] *Vocem, quae p. 304 (979) recurrit, Lexicis adiace, in quibus non magis comparet, quam προσληπτικῶς, quod exat p. 282 (966).*

P. 264 (956). οἱ ἐκθαμβεῖν τὴν διάνοιαν τῶν ἀπέριων με-
μαθηχότες] Verbi ἐκθαμβεῖν notio activa a Lexicis vulgo abest. Ex activo
ἐκθαμβεῖν *Eriphanus* nomen ἐκθαμβητῆς efformavit p. 360 (1009).

P. 266 (957). Οὐτε γὰρ κατὰ προφορὰν λόγου ἴσασι τὸ γέν-
νημα καλεῖν] De reponendo οὔτε monui ad T. III. p. 172 (903). Καλεῖν
salva sententia omitti poterat. Vid. annot. in T. II. p. 330 (580).

P. 266 (957). Οὔτε γὰρ — Πῶς γὰρ —; Οὔτε —.] Haec ita di-
stingui debent: Οὔτε γὰρ — (πῶς γὰρ —); οὔτε —. Sic οὔτε γὰρ —, οὔτε —
inter se connexa sunt p. 210 (924). 274 (961) et sexcentis alibi.

P. 270 (959). ὡς ἂν εἴποι τις μελλητικῶς] Adverbium μελλητι-
κῶς Lexicis accedat, in quibus nonnisi adiectivum μελλητικῶς exstat.

P. 270 (959). Πῆφυκε γὰρ αὐτοάγαθον cet.] Αὐτοάγαθος vere conie-
cit *Petavius*; neque enim sermo est de virtute Deo attributa, quae in superioribus
τὸ αὐτοάγαθον et αὐτοαγαθότης vocatur. Alioqui dicendum erat: πῆφυκε γὰρ
τὸ αὐτοάγαθον, quemadmodum *Platoni* Deus τάγαθὸν audit.

P. 270 (959). οὐκ ἀποπροεῦντα πατρί] Verbo ἀποπροεῦν Lexica
augeantur.

P. 272 (960). ὡς πρὸς τὸν Ἀέτιον ἀποτεινομένου τοῦ λόγου
καὶ ἐρωτικῶς ἐξετάζοντος] Loco vulgati ἐρωτικῶς expectaveris ἐρω-
τητικῶς, coll. p. 312 (983) ubi haec vox bis occurrit. Verum enimvero tum
illuc, tum hoc loco ἐρωτηματικῶς scribendum esse conicio, praesertim quum
p. 312. vox ἐρώτημα post ἐρωτητικῶς bis ponatur. Neque ἐρωτητικῶς, neque
ἐρωτηματικῶς in Lexicis comparet; vocem ἐρωτηματικῶς eadem habent, non
item vocem ἐρωτητικῶς, quae non minus quam ἐρωτητικῶς suspectae fidei est.
Ἐρωτικῶς autem nemo unquam Graecorum pro ἐρωτηματικῶς dixit, non magis
quam ἐρωτισμὸς, de quo ad p. 94 (859), pro ἐρωτηματισμὸς.

P. 274 (961). αὐτοάγαθὸν ἀπὸ τοῦ αὐτοάγαθου ὄντος] Re-
scribe: αὐτοάγαθον et αὐτοάγαθου, coll. annot. in T. I. p. 410 (222). Sed ne
αὐτοάγαθον quidem satis placet. *Christus* enim, quippe τοῦ αὐτοάγαθου sive
Dei filius, melius ipse αὐτοάγαθος, quam nomen eius αὐτοάγαθον vocatur. In
voce αὐτοάγαθος similiter peccatum vidimus p. 270 (959).

P. 276 (963). τοιοῦτως ἢ τοιοῦτως] Habent Lexica formatum a
τοιοῦτος adiectivum τοιοῦτώδης, non item adverbium τοιοῦτως.

P. 276 (963). Ὅσα γὰρ ἂν ἐπαναβῆ ἢ καρδία σου πρὸς Θεὸν
ἀποτ(θεσθ)αι cet.] *Petavius* haec ita vertit: *Etenim quantavis se contentione*
animus tuus ad deum erigat —. Atqui *sese erigere* inaudita est notio verbi ἀπο-
τ(θεσθ)αι. Repone ὑποτ(θεσθ)αι, quod respondet praegresso τοπάζειν. Πρὸς
Θεὸν est *adversus deum*.

P. 280 (965). Διὸ καὶ τὸ γέννημα οὐκ ἀπὸ χρόνου νοεῖσθαι
εὔσεβῆς χωρεῖ λόγος.] Notabis χωρεῖν, pro συγχωρεῖν positum. Solent
autem recentioris aetatis scriptores verbis simplicibus pro compositis inter-
dam uti.

P. 282 (966). ἐπ:συνεισφορά] Hoc nomine Lexica augenda sunt.

P. 282 (966). ὡς κατ' ἔννοιαν καὶ μετάβολον] Μεταβολὴν *Corna-
rius* et *Petavius* coniecere; sed scribendum μετάμελον, collatis istis p. 270 (959)
ἢ κατὰ μετάμελον ἢ συμβουλευτικὸν λόγον, et in eam locum annotatis a cl.
editore.

P. 290 (970). κτιστικῶς] Istud adverbium in Lexicis frustra quae-
siveris.

P. 290 (970). ἀπειρομεγέθως] Adiectivum ἀπειρομεγέθους in Lexicis exstat, non item adverbium ἀπειρομεγέθως.

P. 290 (971). κατὰ τοὺς ἀνωτάτω ὑπὸ σοῦ λεχθέντας λόγους] Ἄνωτάτω hoc loco et p. 318 (987). 320 (988) ex male intellecto compendio vocis ἀνώτερον ortum puto. Recte vero habet ἀνωτάτω p. 480 (1077) ubi Epiphanius a principio dicta respicit. Neque ἀνωτάτω dubitationem habet p. 292 (971) ὑπερβαίνουσας ἀεὶ πάντα νοῦν τῆς ἀνωτάτω οὐσίας. Est enim ἡ ἀνωτάτω οὐσία sive φύσις solemnibus formula in declaranda divinitate. Vid. annot. in *Elliam Cret.* col. 831 (3).

P. 298 (975). ἕνα φανῆ διαλεκτικῆς ἐφευρετῆς εἶναι συλλογιστ(α)ς] Nomen συλλογιστ(α) in Lexica referatur.

P. 304 (979). μεταμελημένως] De reponendo μεταμελημένως monui ad T. II. p. 568 (717).

P. 308 (981). Προῦλαβε γὰρ ὁ μονογενῆς παραγράψαι τὴν δικαστικὴν αὐτοῦ ταύτην φωνήν] *Petavius* vertit: *Etenim illius decreto iam pridem unici dei filii auctoritas praescripsit*, optime, siquidem παραγράφειν, ut Lat. *praescribere*, proprie de παραγραφῇ sive exceptione in iudiciis dicitur (vid. *Schoemann. Antiq. Jur. Publ. Graec.* p. 277), deinde ad reiciendum omne falsum transfertur. Vid. annot. in *Elliam Cret.* col. 823 (6).

P. 310 (982). ἀδημιούργητος] Notanda rari usus vox ἀδημιούργητος, cuius hoc exemplum Lexicis adiiiciatur.

P. 312 (983). ἐρωτητικῶς] De reponendo ἐρωτηματικῶς vid. annot. in T. III. p. 272 (960).

P. 312 (984). ὕλην τινὰ σύγχρονον τῷ θεῷ ἐπιφημίζοντες] Vid. annot. in T. I. p. 48 (14).

P. 314 (984). Ἐποίησε γὰρ — — συμπροσκυνεῖται] Interpretatio, male, ut alias saepissime, administrata, ita est refingenda: Ἐποίησε γὰρ τὸν υἱόν· οὐ γὰρ ἔστι σὺν πᾶσι, συνυπουργεῖ γὰρ τῷ πατρὶ καὶ συμπροσκυνεῖται· οὔτε τὸ ἅγιον πνεῦμα· οὐ γὰρ ἀριζμεῖται cet. De verbis: συνυπουργεῖ γὰρ τῷ πατρὶ, vid. annot. in T. II. p. 678 (778).

P. 314 (984). Τῶν δὲ πάντων ὑπὸ τῆν τοῦ ἐνὸς προνοησάν ἐπιτεταγμένων —] Malim ὑποτεταγμένων, quam ἐπιτεταγμένων. Vocem προνοησία, Lexicographis ignotam, neglexit *Lobeck. Parerg. ad Phryg.* p. 506. sq. ubi de parili nomine ἀνοησία disputatur, quod exstat ap. *Epiphani.* p. 476 (1075).

P. 320 (988). ὡς οἱ τὴν παραπληξίαν κεκτημένοι νομίζουσι μὲν ἑαυτοὺς ἐν φρονήσει εἶναι, τοὺς δὲ ἄλλους φρενητιῶντας] Scribendum: φρενιτώντας. Vid. annot. in T. II. p. 482 (662).

P. 320 (988). Ταῦτα δὲ πάντα διαλαβόντες . . . ἐν κεφαλαίοις λζ'. Οἷς νουνεχῶς ὑμᾶς ἐντυχεῖν παρακαλοῦμεν —] *Epiphanius*, licet ἰδιωτικῶ λόγῳ usum (quod ipse p. 322, 989. ingenue fateatur), nunquam tamen credam participio pro verbo finito abusum esse. Itaque, deletο οἷς et virgula pro puncto post λζ' posita, ista: διαλαβόντες — παρακαλοῦμεν, coniungenda censeo. Ad ἐντυχεῖν subaudiendum αὐτοῖς, quod quum sciolium falleret, οἷς inculcavit.

P. 322 (989). Ὁ λ(γ)α δὲ — — συντόμως λέξω.] Orationi misere claudicanti ita succurrendum puto, ut ἐξ ὧν pro ἐκ τούτων οἷς insolentius dictum accipiatur (vid. annot. in T. II. p. 564, 14.), ὅσα autem, καὶ ante ἐν βράσει et alterum τὴν διάνοιαν deleantur. Quo facto, oratio ita procedet:

Ὀλίγα δὲ πάλιν ἐκ τούτων, οἷς . . . ἐτόλμησε τὸ . . . στόμα . . . ἄραι . . . καὶ βλασφημησαί, αὐτίς ἐπιλαβόμενος (nim. αὐτῶν) συντόμως λέξω.

P. 322 (989). Οὕτως οἶδα τὸν θεόν, ὧς περ ἑμαυτὸν, καὶ οὐ τοσοῦτον οἶδα ἑμαυτὸν ὡς τὸν θεόν.] *Ecce tibi ab Aëtio iam prolatum, quod novitii sophistae celebrant decretum.*

P. 324 (990). ἐπισκωμματικῶς καὶ κωτ(λωε)ς] *Adverbium κωτ(λωε)ς, cum derisu, Lexicis addendum, in quibus nonnisi adiectivum κωτ(λωε)ς, blandus, fallax, comparat. Κωτ(λωε)ς, derisor, exstat ap. Method. Conviv. X. Virg. p. 167. D. ed. Possin. Κωτ(λωε)ς τις, ὡς ἔοικεν, ἄνθρωπος εἶναι δοκεῖς, ὃ Εὐβούλιε. quo loco ap. Allat. p. 294 ed. Rom. vox nihili σκωπτ(λωε)ς reperitur.*

P. 326 (991). οὐ μὴν δὲ γινώσκει τ(τὸ εἶδος) Οὐ μὴν δὲ, quod post paulo recurrit, melioris notae scriptoribus inusitatum est.

P. 326 (991). πορφύρεόν τε κοκκηρόν τε] *Κοκκηρός, quod in Lexicis non exstat, idem est ac κόκκινος.*

P. 326 (991). σκωπτ(λωε)ς] *Scribendum: σκωπτικῶς, sublato monstro vocis σκωπτ(λωε)ς.*

P. 326 (992). ὅταν ἐλεγχόμενοι ὑπὸ τινῶν ὑποπιάζονται] *Recte habet lectio codicis Ien. et ed. Basil. ὑποπιάζονται, neque est, quod ὑποπιέζονται (vel potius ὑποπιέζονται) cum Petavio conicias, quum πιάζω in κοινή idem sit ac πιέζω. Ὑποπιάζειν autem, sive ὑποπιέζειν, id est subigere, a re athletica ad dialecticam non minus recte transfertur, quam simplex πιέζειν, de quo dixi ad T. II. p. 670 (773). Scripturam ὑποπιάζονται, quam habet ed. Petav., quispiam fortasse excusabit translato usu verbi ὑποπιάζειν ap. Apostolum I. Cor. IX, 27. ubi ὑποπιάζειν est domare, obtundere. Sed illic quoque discrepans lectio ὑποπιέζω exstat. Vide Schleusner. Lex. in Nov. Test. T. II. p. 1229. meque ad *Etiā Cret.* col. 763 (4). 932.*

P. 326 (992). ψευδονύμως] *Ita mendose vulgo; tu rescribe ψευδωνύμως.*

P. 326 (992). μέγα κακὸν τόλμημα] *Sive μέγα καὶ κακὸν τόλμημα cum Cornario scribitur, sive μέγα κακῶν τόλμημα, quod Petavio placuit, praefertur, sive denique Epiphanius, ut mihi videtur, μέγα κάκιστον Homericè scripsit: τόλμημα de homine eleganter dicitur eo loquendi usu, de quo vid. Bernhardy. Synt. Gr. p. 46.*

P. 336 (996). μὴ νοοῦντας τὰ βαδέως ὑπὸ τοῦ τοιοῦτου λογ(ίου ἀνδρός) Liquidò apparet, εἰρημένα vel tale quidpiam post τὰ βαδέως excidisse. Conf. p. 400 (1031) τοῦτο βαδέως εἰρηται. Βαδέως est sensu *recondito*, quemadmodum βαδύτης p. 398. sq. (1031) *sensus reconditus* vocatur.

P. 338 (997). ὅσοιδηποτοῦν] *Ὅσοι δηποτοῦν separatim edd. Basil. et Petav. Sed scribendum ad normam antiquam ὅσοι δη ποτ' οὔν, aut ὄσοιδηποτοῦν, quod magis placet in senioris aetatis scriptore. Vid. Lobeck. ad Phryg. p. 373. sq.*

P. 338 (998). ἐντυχῶν τοῖς παρὰ τῆς σῆς θεοσεβείας πρᾶχθεῖσιν ὑπομνήμασιν] *Πραχθεῖσιν codd. mss. et ed. Basil., quod Cornarius recte vertit: cum adeptus sim commentarios a pietate tua factos. Conf. p. 336 (997) Ἄλλα καὶ ὑπομνήματα πείπρακται. quinetiam commentarii quidam perscripti sunt. Itaque neque cum Petavio προσαχθεῖσιν scribendum, neque πράσσειν est interpretandum exigere.*

P. 340 (998). ποῖος ἤδη εἰς ἐξερεύξατο, ὁμοούσιον εἰπεῖν ἐκ Μαρίας σώμα τῆ τοῦ λόγου θεότητι;] *Ἐξερεύξατο edd. Basil. et*

Petav., augmento neglecto. Recte post paulo: Πόθεν δὲ πάλιν ἤρεύξαντό τινες ἴσῃν ἀσέβειαν τοῖς προσηρημένοις, ὥστε εἰπεῖν —; *Effluendi vim, quae verbo ἐρεύγεσθαι his locis inest*, ad T. II. p. 596 (731) attigi.

P. 340 (998). θέσει, καὶ οὐ φύσει σῶμα πεφόρηκεν ὁ υἱός] *Θέσει est specie ac fitione, sicut Petavius recte vertit. Conf. p. 348 (1003) τὸ . . θέσει λεγόμενον φαντασία ἐστίν.* Dispari ratione in doctrina de sanctificatione *θέσει, gratia et adoptione*, et φύσει, *natura*, sibi invicem opponi solent. Vid. annot. in *Eliam Cret.* col. 841 (2).

P. 358 (1007). ἐκ πανταχόθεν] Scribendum: ἐκ πανταχόθεν. Vid. annot. in T. II. p. 652 (764).

P. 360 (1009). μή τι γε κυρ(ω Χριστῷ] Scribendum: μήτι γε. Vid. *As. Lex. Plat.* T. II. p. 343.

P. 360 (1009). οἱ ἐκθαμβηταὶ τῶν προβάτων καὶ πύρραι τῶν περιστερῶν] Neque ἐκθαμβητής, neque πύρρης in *Lexicis* comparet. Conf. annot. in T. III. p. 138 (884). 264 (956).

P. 362 (1010). χαριστικῶς] Adiectivum χαριστικὸς in *Lexicis* ex Symmacho affertur; abest vero ab iisdem adverbium χαριστικῶς.

P. 362 (1011). ὑπὸ θλίβει] Vid. annot. in T. I. p. 134 (62).

P. 364 (1011). περὶ ὧν οὐδεμία χρεῖα γεγέννηται πώποτε πρὸς διαλογήν] Ex edd. Basil. et Petav. repone γεγέννηται. Idem mendum recurrit p. 434, 3. Similiter peccatur p. 422, 3. 4. p. 432, 9. ante fin. p. 434, 8. quibus locis pro vulg. γέννηται mendose γέννηται scribitur. Γεγεννημένος ed. Petav. p. 434, 9. ubi ed. Basil. recte γεγεννημένος.

P. 364 (1012). ἀνυστερήτως] Istud adverbium nou magis, quam adiectivum ἀνυστέρητος, in *Lexicis* exstat.

P. 366 (1013). ἢ κατὰ ἰδιωτίαν, ἢ κατ' ἀπαρακολουθησίαν] Pro vulg. ἰδιωτίαν malim scribi ἰδιωτέϊαν, quod iotacismo in ἰδιωτίαν abiit. *Lexicis* accedat nomen ἀπαρακολουθησία, a *Petavio* repositum. Vulgo: κατὰ παρακολουθησίαν. Exemplum rarioris nominis cl. editor ex *Epiphanio* T. II. p. 178 (495) attulit. Eiusdem notae nomina sunt ἀνοησία, προνοησία et alia, de quibus *Lobeckius*, ad p. 314 (984) laudatus, disputavit.

P. 370 (1014). ἀκρα(μοσιν] Ocius rescribe: ἀκρέμοσιν, coll. annot. in T. II. p. 570 (717).

P. 374 (1017). Τῆς οὖν φιλονεικίας γνωσθεῖσης — — καὶ βασιλείας. Λοιπὸν ἀνέστημεν cet.] Pro puncto, quod habet ed. Basil., semicolon cum *Petavio* ponito. Ne quis autem in protasi ὠκονομηκέναι pro vulg. οἰκονομηκέναι scribendum coniciat, vid. *Lobeck.* ad *Phrym.* p. 153. et conf. οἰκοδομήθη p. 428 (1047), ubi paulo ante κατωκισθηῖ rite scribitur. Ceterum ex verbis ἐν τῇ ἐνσάρκῳ παρουσίᾳ ad ταύτην cogitatione facile repetas τὴν σάρκα, neque est, quod ἐν σαρκὶ scribitur, immutata formula ἕναρκος παρουσία, quae in hoc argumento solemnis est. Vid. annot. in T. I. p. 105 (46).

P. 378 (1019). κατὰ τὴν αὐτῆς διακυβερνητικὴν σοφίαν] Adiectivo διακυβερνητικὸς *Lexica* ditanda sunt.

P. 382 (1022). τί δὲ ἡμαύρωσε τὴν αὐτοῦ δύναμιν — — ἀλλὰ μνήματος αἱ θέσεις:] Haec male interpunguntur. Primum distinguendum: τί δὲ ἡμαύρωσε τὴν αὐτοῦ δύναμιν; deinde, sicut in edd. Basil. et Petav. legitur: τῆς ἁγίας γυναικὸς γαστήρ; μήτρα παρθένου; τοκετῶν πόροι; ἀγκάλαι Συμῶνος; Ἄννης ὑποδοχή; Μαρίας βασταγμός; τῆς πόρνης ἀφαί; τρίχες γυναικὸς ποδῶν ἀπτόμεναι; ἀλλὰ τὰ δάκρυα; ἀλλὰ μνήματος αἱ θέσεις; Τοκετῶν

πόροι dicuntur, qui p. 396 (1029) sunt τοκετικὸι πόροι. Non est autem, quod idcirco nostro loco τοκετικῶν pro τοκετῶν scribatur. Nam illic quidem Eriphanus adiectivo uti, quam διὰ τῶν τοκετῶν πόρων vel διὰ τῶν πόρων τῶν τοκετῶν scribere, maluit. Nostro loco verba τοκετῶν πόροι nullam offensionem habent. Adiectivum τοκετικὸς Lexicographi neglexerunt. Novissima nostri loci: ἀλλὰ —; ἀλλὰ —; attigi annot. in T. II. p. 674 (776).

P. 384 (1022). προσκύνησις τε καὶ δορυφορ[α] Rei unice accommodatum est δωροφορία, quod Petavius coniecit. Δορυφορία hic eo minus ferendum est, quod angeli Christi natum δορυφορεῖν, id est *satellitum instar tueri* vel *comitari*, paulo ante ita dicuntur: Παρεμβολαὶ δὲ ἐπὶ τῇ τοῦ βασιλέως τοῦ αἰῶνος εἰσόδῳ δορυφορεῖν ἀπεπέλλοντο. Translatum δορυφορεῖν, de quo vid. annot. in *Eliam* Cret. col. 786 (9), eodem in argumento recurrit p. 426 (1047) ἀγγέλους τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ δορυφοροῦντας.

P. 384 (1022). Καὶ πολλὰ μοι ἔστι τοῦ λέγειν.] Nolim scribi: που λέγειν. Vid. *Winer*. Gramm. Idiom. N.T. §. 45. extr. p. 270. sq. ed. III.

P. 384 (1028). Εἰ τὸ ἡμέτερον σπείρεται ἐν φῶρᾳ, ἐγείρεται ἐν ἀφ᾽ ἄρασι. Σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν, πόσω γε μᾶλλον τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ;] Apostoli verbis, praemisso εἰ, ex I Cor. XV, 42. 44. allatis, protasis continetur; apodosin faciunt insequentia: πόσω γε μᾶλλον — Θεοῦ; Vid. annot. in T. II. p. 474 (859). Itaque ante alterum σπείρεται pro τελείῃ μίσθῃ pone. Verum vidit Petavius in versione Latina. Eadem Apostoli sententia Eriphanus utitur p. 520 (1100), quo ex loco nonnulla in Anaceph. p. 588 (156) emendanda sunt.

P. 386 (1023). Εἰ δὲ οὐδεὶς νοεῖ περὶ αὐτοῦ τὰ τῆς σαρκὸς ἄλογα πεπραχέναι, οὔτε τὰ τοῦ νοῦ ἄλογα αὐτὸν πεποιηθέναι νοήσειεν.] Aut οὐδὲ scripsit Eriphanus, aut οὔτε pro οὐδὲ per soloecismum usurpavit.

P. 388 (1005). Φέρουσι δὲ ἡμῖν καὶ λέξεις τινὰς, ὅτι, φησί, Ἥμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν· καὶ, φασίν, Ὅρας ὅτι cet.] Tametsi φασίν subsequitur, noli cogitare de φησί in φασί mutando. Vid. annot. in T. I. p. 488 (264).

P. 390 (1026). ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῆς πάσης πραγματείας εἰς μίαν οἰκονομίαν καὶ μίαν τελειότητα ἡμῖν συνηνωμένης] Recte hoc loco, ut T. II. p. 4 (397). T. III. p. 568 (144), ἐπὶ τὸ αὐτὸ scribitur, quod apud Eriphanium vulgo una voce ἐπιτοαντὸ negligentius efferunt. Conf. v. c. T. III. p. 258 (952). 440 (1054). 466 (1069, bis). 468 (1070), ubi tamen cod. Rhed. ἐπὶ τὸ αὐτὸ, uti assolet, testante Oehlero. Vocem πραγματεία, qua incarnationis negotium declaratur, attigi ad T. II. p. 718 (800). Voce οἰκονομία administratio divina, quae in incarnatione cernitur, et haec ipsa declarari solet. Vid. annot. in T. II. p. 624 (747).

P. 392 (1027). λεξιζήρ ὧν τις] Λεξιζήρῶν τις legendum conieci ad T. I. p. 282 (149).

P. 392 (1027). διὰ τὸ ἰσχυρότερον τοῦ ζώου καὶ βασιλικώτατον] In promptu est rescribere ἰσχυρότατον. Tametsi enim comparativus pro superlativo, superlativus pro comparativo interdum ponitur, uterque gradus in eadem re vix ac ne vix quidem copulatur. Proclive autem librario fuit, superlativi compendium pro comparativo habere.

P. 394 (1028). τοῦ Χριστοῦ ἐμφορούμενος νοῦν] Repono νοῦ.

Sic statim post: τὸν μὲν ἴδιον (νοῦν) εἶχε, τοῦ τε (leg. δέ) Χριστοῦ (nim. νοῦ) ἐνεφορεῖτο. et p. 394 (1029) ἐνεφοροῦντο τοῦ Χριστοῦ νοῦ. Pariter post paulo peccatur: Χριστοῦ ἐνεφορεῖτο νοῦν, ubi rursus νοῦ scribendum. Translatum ἐμφορεῖσθαι, repleti aliqua re, genitivum, non accusativum adsciscit. Vid. Animagradvers. in S. Basil. I. p. 81. sq.

P. 396 (1029). διὰ τῶν τοκετικῶν πόρων] Vid. annot. in T. III. p. 382 (1022) et conf. T. III. p. 516 (1097) = Anaceph. p. 584 (153). κυοφορηθεὶς διὰ γεννητικῶν πόρων ἀνεπαισχύντως.

P. 400 (1031). τοῦ μικροῦ καὶ βραχέως λόγου] Βραχέους ed. Basil., βραχέως ed. Petav., utrumque pessime. Rescribe βραχέος.

P. 402 (1033). ἐπὶ τὰ ἐξῆς (ἴωμεν) Τὰς ἐξῆς scribendum esse suspiceris, coll. annot. in T. III. p. 68 (844). Neque tamen τὰ ἐξῆς stare non potest. Vid. annot. in T. II. p. 246 (533).

P. 404 (1034). ποδηνοτάτοις τέκνοις] Scriptura ποδηνοτάτοις librario Graecobarbaro debetur. Repone ποδεινοτάτοις.

P. 406 (1036). διὰ τὸ νωδοῦς ἀποτελεῖσθαι] Νωδοῦς edentulus male interpretatur Petavius; vertendum erat: attonitus. Voce νωδός, hoc significatu posita, Grammatici vocem ἐνεός, de qua vid. annot. in T. I. p. 192 (96), reddere solent. Vid. Ruhnen. ad Tim. Lex. Voc. Plat. p. 102.

P. 408 (1036). Αὐτίκα —] Αὐτίκα in initio enuntiationis positum, probandis sententiis inservit, ut Lat. statim. Vid. Ruhnen. ad Tim. L. V. Pl. p. 56. Petavius insolenter interpretatur: ecce tibi.

P. 408 (1036). Μετὰ τοῦτους δὲ ὡσαύτως οἱ νέοι Ἰουδαῖοι ἀλλεπαλλήλως τῇ αὐτῇ κεχρημένοι ἀγωγῇ οἱ μὲν φυσικοὶ Ἰουδαῖοι κατὰ σάρκα μὲν ἠρνήσαντο, οἱ δὲ νῦν ἀρνούμενοι τὴν τοῦ υἱοῦ . . γνησιότητα, κτίσμα αὐτὸν . . διςχυρίζονται.] Post ἀγωγῇ adde ἦ. Verbis οἱ δὲ νῦν cet. priora οἱ νέοι Ἰουδαῖοι cet. per analuthiam ita repetuntur, ut referantur ad interposita: ἦ οἱ μὲν φυσικοὶ Ἰουδαῖοι . . ἠρνήσαντο Coniunctionem μὲν etiam optimae notae scriptores interdum repetunt in eodem enuntiato. Conf. v. c. Ast. Lex. Plat. T. II. p. 303.

P. 408 (1037). καὶ ὡς εἰπεῖν] Id est: ut ita dicam, quod Graece melius dicitur ὡς εἰπεῖν. Sic Noster p. 422 (1044). 454 (1062). 462 (1067, bis). 476 (1074, bis) et alibi.

P. 408. sq. (1037). Τί γὰρ ἀλλ' ἦ — — ἦ περ κελεύεσθαι:] Noli quidquam mutare. Ἄλλ' ἦ est praeterquam, nisi (vid. annot. in T. II. p. 616, 743.), et verba τί γὰρ ἀλλ' ἦ — βούλονται — κελεύειν μᾶλλον θεῶ ἦ περ κελεύεσθαι; hoc sibi volunt: Quid enim aliud faciunt, nisi — deo praescribere quam eius praecceptis obtemperare malunt? sicut Petavius recte vertit. Quamquam, ellipsi servata, vertere poterat: Quid enim aliud nisi — malunt? Vid. Ast. Annot. in Plat. Phaed. p. 527.

P. 422 (1044). Τὸ ζῶον μὲν ἐστὶ τραγότατον] Τραχύτατον, id est asperissimo animo, legendum coniiicio. Minus placet γοργότατον. Petavius vertit voracissimum, quasi scriptum esset βορώτατον.

P. 426 (1046). Τὰ δὲ γόνατα αὐτοῦ ἐσκληχ(ασαν δίκην καμῆλων] Respuo nihili verbum ἐσκληχ(ασαν et repono ἐσκληχ(ασαν. Nota sunt vocabula σκληριάω et σκληχ(ασαν, quorum prius eo est ex verborum genere, de quo vid. Lobeck. ad Phryn. p. 79. sq. quem id verbum neglexisse miror.

P. 428 (1048). τεκνοκῶσκει] In Lexica refer verbum τεκνοκῶσκειν, pro τεκνογονεῖν vel τεκνοποιεῖν usurpatum.

P. 428 (1048). Σχολιαίτερον γὰρ τὸν βίον ἔσχε πρὸς τὸν δεσπότην.] Sublato monstro vocis σχολιαίτερον, reponito σχολιαίτερον.

P. 434 (1050). Ἄλλὰ καὶ ἕτερον περὶ τούτων διανοεῖσθαι ἔστι θαναμαστόν] Ed. Basil. διανοεῖσθαι ἔστι, non magis recte. Corrige: διανοεῖσθαι ἔστι. Conf. modo p. 434 (1051) Ἄλλὰ καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως ἔστιν ἰδεῖν. ibid. καὶ περὶ τῆς ἐκκλησίας ἔσται μοι τοῦτο λέγειν.

P. 434 (1050). εὐαγγελισθείσης τῆς ἀπ' οὐρανοῦ καθόδου ἐνσάρκου παρουσίας καὶ ζωῆς αἰώνου.] Suspicio, τῆς excidisse ante verba ἐνσάρκου παρουσίας, de quibus vid. annot. in T. I. p. 105 (46).

P. 436 (1052). τὸ τοῦ θεοῦ οἰκονομηθὲν μυστήριον] *Inoarnationis mysterium* optime vertit *Petavius*. Οἰκονομεῖν explicandam est usu vocis οἰκονομῆαι eo, de quo vid. annot. in T. II. p. 624 (747).

P. 436 (1052). ἀρχοῦμενοι ὅτι οὐδ' ὄλωσ γεγένηται —] *Reponere ἀρχοῦμενοι et subaudi ἡμῖν.*

P. 436 (1052). διὰ τὸ θαναμαστόν τῆς περὶ τὴν παρθένον γνώσεως πρὸς θεὸν τετιμημένης] *Legendum*: πρὸς θεοῦ.

P. 438 (1053). ἐπὶ τὸ λαγνιαίτερον τρεπόμενοι] *De reponendo λαγνίστερον monui ad T. I. p. 208 (105).*

P. 440 (1054). μετὰ τὴν μεγίστην ἐκείνην καὶ ἀκραιφνή οἰκονομίαν τοῦ κυρίου, τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ παρουσίας] *Tolle virgulam, coll. annot. in T. II. p. 624 (747).*

P. 440 (1054). ῥάστως ἐπιδοῦναι ἑαυτοὺς τῇ ἀμαρτίᾳ] *Lo-xicis adiciatur ῥάστως, pro ῥᾶστα usurpatum.*

P. 442 (1055). Ἦτοι γὰρ ἀπέθανεν — —, ἐν τιμῇ αὐτῆς ἢ κοίμησις —. Ἦτοι ἀνηρέθη — ἐν μάρτυσιν αὐτῆς τὸ κλέος —.] *Sive virgula, sive semicolon ponitur (quod minus placet), non opus est ante ἐν τιμῇ et ἐν μάρτυσιν copulam καὶ inseri, siquidem Epiphanius repetita conjunctione ἦτοι pro εἶτε —, εἶτε vel pro εἶτε —, ἐάν τε vitiose utitur. Conf. p. 462 supr. (1066), ubi post κάρπωσιν nonnisi μέση distinguendum, p. 466 inf. (1069). Proxima ita reſingenda sunt: Ἦτοι δὲ ζῆμινε (καὶ γὰρ οὐκ ἀδυνατεῖ τῷ θεῷ πάντα ποιεῖν ὅσαπερ βούλεται· τὸ τέλος γὰρ αὐτῆς οὐδεὶς ἔγνω), πέρα τοῦ δέοντος οὐ χρῆ τιμᾶν τοὺς ἀγίους —.*

P. 442 (1056). ἑαυτοῦ γὰρ τὴν ψυχὴν ἀπόλλει] *Suspectam formam ἀπόλλει notavi ad T. II. p. 426 (633).*

P. 444 (1056). Εἰ δὲ βούλονται τινες ἀντέχεσθαι —] *God. Ien. a prima manu habet ἀντέχεσθαι, quod Petavius coniecit et verbo refragari Latine reddidit. Recte; conf. Plato Rep. IX. p. 574. B. ἀντεχομένων ... καὶ μαχομένων.*

P. 446 (1058). τὸ παρά τισι τῶν ἔξωθεν φιλοσόφων ᾧ δόμενον ... ἀκρότητες ἰσότητες] Ἀκρότητες pro vulg. μακρότητος scribendum esse, *Cornarius*, qui *Extremitates* vertit, et *Petavius* pulcre viderunt. Idem sibi vult proverbium Gallorum, a Nostratibus adoptatum: *les extrêmes se touchent*. Sententiae fons est ap. *Platonem*, qui Rep. VIII. p. 563. E. docet, omnia nimia contrariis vicina esse inque ea facile converti, velut nimiam libertatem in servitutem. Eodem pertinet illud Romanorum argute dictum: *summum ius summa iniuria*.

P. 452 (1060). τὰς ἔτι γραοτέρας πρεσβύτεδας] *Nisi forte γεραπτέρας scripsit Epiphanius, inaudita forma γραός pro vulgari γεραός vel pro*

poëtica γραφὸς usus est. In proximis nomen ἱέρισσα, pro ἱέρεια positum, *Hoeschelius* ad *Phrynichum* (ed. Lob. p. 456) notavit.

P. 452 (1061). Πόθεν γυναικῶν τῦφος καὶ μανία γυναικωνέντις;] Nemo a me impetrabit, ut cum *Petavio* credam, *Epiphanium* nomine γυναικωνέντις pro adiectivo usum esse. Malim scribere γυναικωνέντιδος.

P. 452 (1061). ἀνδρσείκελα ἀγάλματα διὰ ποικιλίας τεχνῶν δειέγραψε] Notanda est rarior forma ἀνδρσείκελος, pro vulgari ἀνδρείκελος posita. Vid. *Lobeck*. *Parerg.* ad *Phrynich.* p. 676. et conf. *Method.* Conviv. X. *Virgin.* ed. Allat. p. 47. τοὺς χειροτέχνας τούτους . . ἐπὶ λύμῃ τῶν ἀνδρσείων τὰ ἀνδρσείκελα κατασκευάζοντας ἀγάλματα. *Ignat.* Vita S. *Nicephori* Patriarchae in Act. 88. Mart. T. II. p. 714. B. C. τὴν ἄκτιστόν τε καὶ αὐλὸν τοῦ δεσπότου δόξαν καταγαγόντες εἰς ὕλην καὶ εἶδος, ἀνδρσείκελόν τε ταύτην καὶ ἀνθρωποειδῆ τετυμήκασι. Idem tamen, paucis interpositis: ἕνα μὴ ἀνθρωποειδὲς καὶ ἀνδρσείκελον ἡγῶνται τὸ θεῖον.

P. 454 (1062). ἕνα μὴ τινες . . εἰς τοῦτο ὑπέπεσσωσι τῆς αἰρέσεως τὸ ληρολόγημα] Ληρολόγημα in Lexica referatur.

P. 456 (1063). τὸ τοιοῦτον ἔκθαμβον καὶ ἔκπληκτον μυστήριον] Ἐκθαμβος alias dicitur *attonitus*; hoc loco est *admirandus*, quae vocis significatio in Lexicis haud compareret. Idem valet de voce ἔκπληκτος, quam attigi ad T. I. p. 330 (177).

P. 458 (1064). Πόθεν τοίνυν πάλιν ἡμῖν κυκλοδράκων —;] Inaudita Lexicographis vox est κυκλοδράκων, *draco volubilis*, ut recte interpretatur *Petavius*.

P. 458 (1065). ἀμαυρούσθω ἐξ ὀφθαλμῶν τὸ ἐγκρίσσημα τοῦ ξύλου] De voce ἐγκρίσσημα conf. annot. in T. II. p. 334 (582).

P. 464 (1068). καταλεγμάτια τίνα . . . καὶ εὐφημία τινὰς δῆθεν εἰς τὸν θεὸν ποιούμενοι] Καταλεγμάτια hoc loco add. *Basil.* et *Petav.*; καταλεγματιῶν in seqq. ed. *Basil.* mendose. καταλεγματιῶν *Pet.* recte. Καταλεγμάτια *lectiones* interpretatur *Cornarius*, *hymnos Petavii*, qui in *Animadv.* καταληγμάτια scribi iubet eamque emendationem docte adstruit.

P. 468 (1070). Τινὲς γὰρ τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν — —. Τινὲς δὲ τῶν προτειρημένων ἀδελφῶν — —. Πεπλάνηκε γὰρ τινων τὴν οἴησιν ὁ λόγος — —. Νομίζουσι δὲ τὴν ἀπολλυμένην εἶναι τὴν καλὴν ἐργασίαν cet.] Quo oratio misere discernpta resarciatur, necesse est, ita *logas* et *interpungas*: Τινὲς γὰρ τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν — —· τινὲς δὲ τῶν προτειρημένων ἀδελφῶν — —· πεπλάνηκε γὰρ τινων τὴν οἴησιν ὁ λόγος — —· νομίζουσι δὲ τὴν ἀπολλυμένην εἶναι τὴν καλὴν ἐργασίαν cet. Per parenthesin adiecta sunt verba: ὥσπερ καὶ ὁ ἅγιος ἀπόστολος . . . μὴδὲ ἐσθιέτω, et illa: σκοπεῖν δὲ μᾶλλον . . . εἰς ζῶην αἰώνιον. Sed ne sic quidem omnia plana sunt, ac nonnulla emendanda restant. Et id quidem liquido apparet, post illa: μὴδὲ τῷ κρητικῶν τῶν μελισσῶν, de quibus *vid.* annot. in T. II. p. 486 (665), verbum excidisse. Ἐουμέναι *Petavii*, ὁμοιοῦσθαι *Ios*. *Soaliger* suppleri voluit. Ego malim εὐκάζεσθαι, quod librarius festinans propter similitudinem cum proximo ἐργάζεσθαι facillime omisit. Ceterum miror, quid discriminis *Epiphanium* inter ἀργός et ἀεργός interesse voluerit.

P. 468 (1071). ἰδίαις χερσὶ τὰς λεπτάς αὐτῶν ἐργασίας ἐργάζονται κατὰ τὴν ἐκάστου τέχνην] Conf. *Epiph.* p. 530. sq. (1106) καὶ τινες ἀπετάξαντο τῷ βίῳ, τέχνας λεπτάς καὶ ἀπράγμους ἑαυτοῖς ἐπινοήσαντες. ἕνα μὴ ἀργὸν βίον διατελώσι, μὴδὲ τὸν ἄρτον βεβαρμένον ἐσθίω-

σιν. Haec anachoretarum officia tangit *Synesius* in *Dione* p. 46. C. τί αὐτοῖς οἱ κάλαδοι βούλονται καὶ τὸ πλεγμάτια ἄττα μεταχειρίζεσθαι —; p. 48. B. ἐπὶ ῥῶπας καὶ λύγους ἐστράφθαι.

P. 472 (1072). οὖαν δ' ἀναλόγως συμπρέπουσαν τῷ ἀξιώματι καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς φροντίδος ἐνδελεχεῖα εὐροῖεν τέχνην] Ex ed. Basil. repone ἄν ante ἀναλόγως. Praeterea τῇ ante τῆς excidisse videtur.

P. 474 (1073). μὴ τέμνειν τρίχας γενείου, μὴ δὲ ἔταιρισμῷ κατακομῆσθαι] Placet κατακομῆσθαι, quod *Petavius* coniecit. *Cornarius* vertit, quasi scriptum esset κατακομῶν. Neque enim κατακομῆσθαι in usu fuit. Comae tamen alendae studium verbis ἔταιρισμῷ κατακομῆσθαι significari, intelligitur ex praegressis verbis: οἱ μὲν τὸ γένειον, τὴν μορφήν τοῦ ἀνδρός, ἀποτέμνουσι, τρίχας δὲ τῆς κεφαλῆς πολλάκις κομῶσι. Viro autem illud studium indignum esse, *Eriphanus* hoc loco ex Constitutionibus Apostolorum et paulo post ex Apostolo I Cor. 11, 14. sq. docet. Conf. *Eriphan.* p. 530 (1106) et quae *Synesius* Calvit. Encom. cap. 21. sqq. eandem in sententiam contra *Dionem Chrysostomum* disputat.

P. 474 (1074). ἐξώκειλαν τῇ ἀληθείᾳ] Scribendum: τῆς ἀληθείας. Conf. *Method.* Conviv. X. Virg. ed. Allat. p. 161. τῆς φρονήσεως ἐξώκειλαν. p. 240. τῆς ἐλπίδος τῶν μελλόντων ἐξώκειλαν ἀγαθῶν. Ἐξοκέλλειν τινός dicitur, qui aliqua re excidunt. Alias ἐξοκέλλειν εἰς τι vel πρὸς τι est in *αἰκισίᾳ impingere*, metaphora a navibus sumta. Vide *Segaar.* ad *Clem. Alex.* Q. D. 8. p. 356. sq. meque *Animadv.* in *S. Basil.* I. p. 14.

P. 478 (1076). Ὡς οὖν περὶ τῶν παλλακῶν τούτων τῶν ὀγδοήκοντα εἰρηκότες ἀπαρχῆς — —.] Haec quo pertineant, non dispicio, nisi ὡς scribatur et verba: περιλειφθήσεται ἡμῖν ἡ περὶ ἀληθείας ἀπόδειξις p. 480 (1077), praegressis: Φύσει μὲν γὰρ εἰσιν — — μόνον δὲ τὸ ὄνομα ἐτακωμένων Χριστοῦ, parenthesi inclusis, ἀνακολούθως dicta accipiantur, quasi ὡς — εἰρηκῶσι praecedat. In ed. Basil. ante φύσει virgula, in ed. *Petav.* semicolon ponitur. Posterior ratio ferri poterit, si semicolon post Χριστοῦ repletur et parenthesin efficiat. Ceterum mendosam scripturam ἀπὸ μήκοθεν notavi ad T. II. p. 652 (764).

P. 480 (1077). Ὅμοιοι γὰρ ἐν πᾶσι θεὸν ἐπικαλούμενοι —] Corrige: Ὅμοιοι —. Mendosa scriptura ὄμοιοι recurrit p. 520 (1100) ubi edd. Basil. et *Petav.* ὄμοιοι recte.

P. 482 (1078). Γὰ μὲν πολυειδῆ καὶ πολύτροπα καὶ πολυσχεδῆ... διαλαβόντες προπετῆ διδάγματα —] De voce πολυσχεδῆ in πολυειδῆ mutanda monui ad T. I. p. 410 (222).

P. 482 (1078). τὸν τε ἄπειρον... βλασφημιῶν καὶ αἰσχρολογιῶν καὶ ἀηδεστάτων αὐτῶν μυστηρίων κλύδωνα διανηξάμενοι] Eadem figura *Eriphanus* p. 482 (1079). τὸν τοιοῦτον ὄγκον τῶν προειρημένων μοχθῆρῶν διδασκαλιῶν διανηξάμενοι. Vid. *Ruhnken.* ad *Tim.* p. 79.

P. 482 (1078). μάλα μόλις τῶν ζητημάτων πάντη ἐπιλυσάμενοι] Mendosum est ἐπιλυσάμενοι, siquidem ἐπιλύεσθαι, *dissolvere, extricare*, genitivum respuit. Suspicio, *Eriphanium* ἐπιλεησάμενοι scripsisse. De copulatis vocibus μάλα μόλις conf. T. II. p. 728 (806) μάλα μόλις διεδράσαμεν τὸ δυσβαλάττισον τοῦτο χωρίον.

P. 482 (1078). κυμάτων κύρτασιν ὑπομεμενηκότες] Κύρτασιν mendose codd. mss. et ed. Basil.; κύρτωσιν recte ed. *Petav.* A verbo κυρτώω

rite formantur κύρωσις et κύρωμα, quorum posterius exstat T. II. p. 728 (806) eo loco, quem cl. editor apte comparavit.

P. 482 (1078). παντός φόβου καὶ θορύβου καὶ ναυτιάσεως ὑπολωφῶντες] Ἵπολωφῶν τιος est *respirare ab aliquo re*, sicut λωφῶν τιος p. 484 (1079) ἔνα ἐν σοὶ γενόμενοι λωφήσωμεν τῶν προδιελθόντων συγερῶν .. πραγμάτων. In re positum λωφῶν valet *intermittere*. *Methodius* ap. *Epiph.* T. II. p. 258 (562) τοῦ κύματος ἤδη λωφῶντος. Vid. *Ast.* Annot. in *Plat.* *Phaedr.* p. 453.

P. 482 (1078). τὰς ἀπὸ τῆς στερεᾶς αὔρας ἐμπνεόμενοι] De mendo in lectione olim vulgata αἴβρας vid. annot. in T. II. p. 588 (727). Voce αὔρα in suppari imagine utitur *Methodius* ap. *Epiph.* T. II. p. 348 (590).

P. 484 (1079). νυνὶ δὲ καλῆ καὶ λευκανθισμένη] Ex *Cant. Cant.* 1, 5. si lectio genuina est. Supra λευκανθισμένη *Epiphanius*, de suo, ut videtur, certe melius.

P. 490 (1083). Ὅσον ... ἦκεν εἰς τὸν κύριον] *Videsis mea ad Eliam Crest.* col. 825 (1).

P. 496 (1086). ἀρχὰς τῶν πάντων τὰς ὁμοιομερίας ἔφησεν εἶναι] Merus est iotacismus ὁμοιομερίας: reponere ὁμοιομερίας. Vid. *Menag.* ad *Diog. Laërt.* II. 8. et *Pretler.* *Histor. Philos. Graeco-Rom.* p. 33. Adfinis est *Anaxagorae* sententia, quae statuit, omnia omnibus immixta esse. Qua de sententia docte exponit scholium in *Gregor. Naz.* col. 911. B. C. cui adhibeas annot. in *Gregor. Nys.* De Anima et Resurr. p. 292. sq. et *Animadvers.* in *S. Basil.* I. p. 6.

P. 496 (1087). μηδὲ μὴν ἐσθλῆιν τι τῶν ἐμψύχων, μήτε κυάμους] De fabis non edendis *Epiphanius* T. I. p. 20. 50 (14) et in *Anacroph.* T. III. p. 546 (132) tacet. Hoc *Pythagorae* praeceptum erudite illustrat *Karsten.* *Comment.* in *Empedocli.* p. 284. sq. In scriptoribus, qui id praeceptum ab *Orpheo* sumtum tradiderunt, *Karsten.* laudat *Gregor. Naz.* Or. XXIII. p. 535. C. Sed locus exstat in Or. XXXIII. ed. Bill. = Or. XXVII. p. 494. D. ed. *Clemencet.* *Elias Crest.* *Comm.* col. 897. C. sq. id praeceptum διαιτητικῶς dictum cum *Epiphano* et aliis accipit. Vid. *Karsten.* p. 286.

P. 496 (1087). Ἐλεγε δὲ τὰ ἀπὸ σελήνης κάτω παθητὰ εἶναι πάντα, τὰ δὲ ὑπεράνω τῆς σελήνης ἀπαθῆ εἶναι.] Eadem sententia verbis inversis ita exprimitur T. I. p. 20. Διώριζε δὲ ἅμα τὰ ἀπὸ σελήνης καὶ τὰ ἄνω ἀθάνατα λέγων, τὰ δὲ ὑποκάτω θνητὰ. et in *Anacroph.* T. III. p. 546 (132) Διώριζον δὲ ἅμα ἀπὸ σελήνης καὶ ἄνω ἀθάνατα λέγοντες, τὰ δὲ ὑποκάτω θνητὰ. Sed utrobique legendum: τὰ ἀπὸ σελήνης ἄνω, comparatis nostri loci verbis: τὰ ἀπὸ σελήνης κάτω. De sententia, post *Pythagoram* a multis celebrata, conf. *Diog. Laërt.* VIII. 26. ubi *Menagii* eruditionem desidero. Sed videas VV. DD., a me laudatos *Animadv.* in *S. Basil.* I. p. 52. supr. Eandem sententiam, quippe pronuntiatam ab auctore libri *De Mundo*, *Aristoteli* adscripturam *Plutarchus* De *Placit. Philos.* II. 4. 2. *Stob.* *Eclog. Phys.* p. 416. ed. *Heeren.* et alii, unde fluxit vulgaris opinio de providentia divina, ab *Aristotele* ex loco sublunari proscripita. Vid. infra annot. ad p. 502 (1089).

P. 498 (1087). οὕτως τὸ ἀτρεκέδες ἡμῶν ἄδηλον, δόκησις δὲ ἐπὶ πᾶσι τέτυκται, μάλιστα τῶν ἀφανέων.] In medio posita: δόκησις δὲ ἐπὶ πᾶσι τέτυκται, expressa sunt e *Xenophanis* verbis: δοκός δ' ἐπὶ πᾶσι τέτυκται, in quibus δοκός idem valet ac δόκησις vel δόξα, ut docet *Sextus Empir.* *Adv. Matth.* p. 380. ed. *Fabric.* ubi tamen δόκος perperam scribi-

tar. Vid. *Preller. Hist. Philos. Graeco-Rom.* p. 89. Pro τὸ ἀτρεκέλις ap. *Xenophan.* est τὸ σαφέλις, quod *Sextus* interpretatur τάληδής. Voce ἀτρεκέλις in simili sententia utitur *Democrit.* ap. *Sext. Empir. Adv. Math.* VII. 136.

P. 498 (1087). κατὰ φαντασίαν δὲ καὶ δόκησιν τὰ πάντα γίνεσθαι καὶ μηδὲν κατὰ ἀλήθειαν, ἀλλ' οὕτω φαίνεσθαι κατὰ τὴν ἐν τῷ ὕδατι κώπην.] Exemplum remi quid sibi velit, te docebant *Davis.* ad *Cic. Acad.* II, 7. et *Bak.* ad *Cleomed.* p. 391. Adde *Animadv.* in *S. Basil.* I. p. 183. supr. et quae in *Supplem. Annal. Philol.* Vol. X. Fasc. II. p. 169. ex *Philone Iudaeo* ad *Pseudo-Herennium Philonem* annotavi. Qui exemplum, a Scepticis frequentatum, Leucippo adscripserit, praeter Epiphanium novi neminem.

P. 498 (1088). "Ἐφη δὲ ... εὐθυμίαν τὸ κράτιστον εἶναι] Vid. *Menag.* ad *Diog. Laërt.* IX. 45. et 46. Quae *Epiphanius* subiicit: καὶ τὸ δοκοῦν δίκαιον οὐκ εἶναι δίκαιον, non *Democriti* sunt, sed potius *Pyrrhonorum*, quibus *Archelaus* in hac sententia praeiit. Vid. *Menag.* ad *Diog. Laërt.* II. 16. IX. 101. et *Preller. Hist. Philos. Graeco-Rom.* p. 40. Nec magis *Democriteae* sunt sententiae, quae apud *Epiphanium* sequuntur: Ἐπνοίαν γὰρ κακὴν . . . ἐλευθερίως γῆν. Quas sententias ei affinxisse videntur, qui ad doctrinam de moribus perperam pertraherent verba *Democriti* docentis, qualitates rerum νόμῳ tantum esse, id est *opinione*, non *lege*, ut illi opinabantur. Vid. *Menag.* ad *Diog. Laërt.* IX. 44.

P. 500 (1088). Κεχώριστο γὰρ, φησί, τὸ πρότερον, εὖν δὲ συνήνωται, ὡς λέγει, φιλωθέντα ἀλλήλοις] Corrige: φιλωθέντα, coll. annot. in *T. I.* p. 258 (185). Mendam fugit *Karstenium* *Empedocli.* p. 527. Respondent autem verba φιλωθέντα ἀλλήλοις *Empedocleis* vs. 94. ap. *Karsten.* p. 98. — φιλότητι συνερχόμεν' εἰς ἕν ἅπαντα.

P. 500 (1089). — "Ὡς τινὰς ἐκ τούτου Πεισιθάνατον αὐτὸν καλέσαι.] Edd. *Basil.* et *Petav.* — ὡς τινὰς —. Sed scribendum —, ὡς τινὰς —, virgula pro puncto posita.

P. 502 (1089). Κράτης . . . ἔλεγεν ἐλευθερίας εἶναι τὴν ἀκτημοσύνην] Interpretari possis: *Crates* . . . *libertatis esse omnium rerum inopiam dixit*; sed malim scribere *ἐλευθερίαν*. Respicitur notissima de *Cratete* narratio, de qua videas *Schol. Monac.* in *Gregor. Naz.* col. 907. A. B. praeter alia testimonia, excitata *Menagio* ad *Diog. Laërt.* VI. 87.

P. 502 (1089). τὰ μὲν ὑπεράνω τῆς σελήνης θείας προνοίας τυγχάνειν, τὰ δὲ κάτωθεν τῆς σελήνης ἀπρονοήτα ὑπάρχειν καὶ φορᾷ τινὲ ἀλόγῳ φέρεσθαι, ὡς ἔτυχεν.] Conf. *Euseb. Praep. Ev.* XV, 5. p. 798, C. Ἀριστοτέλης μέχρι σελήνης στήσας τὸ θεῖον, τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου περιγράφει τῆς τοῦ θεοῦ προνοίας. et *Athicus* ap. eumd. p. 798, C. sqq. *Gregor. Naz. Orat. XXVII.* p. 495. A. ibique *El. Cret.* col. 765. A. De fonte sententiae, *Aristoteli* vulgo affictae, vid. *Animadv.* in *S. Basil.* I. p. 149., annot. in *Eliam Cret.* l. c. et quae supra dixi ad p. 496 (1087).

P. 502 (1090). Ἐλεγε δὲ πάντα διοικεῖν τὸ θεῖον.] *Διηκεῖν* cod. *Rhedig.* recte, modo *διήκειν* scribatur et ante πάντα adiciatur ἐπὶ, quod inter δὲ et πάντα facillime excidit. *Διήκειν* et *διοικεῖν* saepe confunduntur; vid. annot. in *Gregor. Nyss.* De Anima et Resurr. p. 177. et in *Eliam Cret.* col. 765 (4). *Διήκειν* autem et similia *Stoicis* usitata fuere in declaranda natura divina omnia permeante. *Chrysippus* ap. *Diog. Laërt.* VII. 88. ὁ ὀρθὸς λόγος διὰ πάντων ἐρχόμενος, ὁ αὐτὸς ὢν τῷ Διί. De *Cleanthe Hermias* *Iris.* *Philos. Gentil.* cap. 14. — τὴν δὲ ψυχὴν δι' ὅλου τοῦ κόσμου διήκειν. ubi *Worth.*

comparat *Tertull.* Apolog. cap. 21. „Haec Cleanthes in spiritum congerit, quem *permeatorem universitatis* affirmat.“ A Stoicis hic loquendi usus ad alios scriptores, etiam sacros et ecclesiasticos, transiit. Formula διήκειν καὶ χωρεῖν διὰ πάντων similiter utitur auctor libri Sap. VII. 24. quem ad locum vid. *Grimm.* in *Theol. Stud. u. Krit.* a. 1834. p. 900. *Athenagoras* De Resurrect. cap. 18. ἐπὶ πᾶν . . . διήκουσαν γινώσκων τὴν παρὰ τοῦ ποιήσαντος ἐπιμέλειαν. Apud *Origen.* in Ioann. II. 29. verbum διήκειν in verbis: ὑπόστασιν — διήκουσαν ἐπὶ πάντα τὸν κόσμον, Stoicam doctrinam prodere, *Ritterus* Hist. Philos. T. V. p. 495. recte docet. Idem valet de istis, a *Rittero* ex *Orig.* in Ioann. VI. 122. ibidem allatis: οὗτος γὰρ δι' ὅλης πεφοίτησε τῆς κτίσεως, ἵνα ἀεὶ τὰ γενόμενα δι' αὐτοῦ γίνηται. Stoa adversatur *Tatian.* Orat. ad Graec. cap. 6. πνεῦμα ὁ θεός, οὐ διήκων διὰ τῆς ὕλης. ubi *Worth.* p. 18. scholium eruditum ex cod. reg. 1. affert et praeter illud *Virgilli*: Spiritus inuis alii cet. *Clementem Alex.* Protr. cap. 5. p. 58. Pott. comparat. Vide *Menag.* ad *Diog. Laërt.* VII. 138. meaque ad *Gregor. Nyss.* et ad *Eliam Cret.* II. ctt.

P. 503 (1090). Ἐλεγε δὲ καὶ μετὰ χωρισμὸν τοῦ σώματος, καὶ ἐκάλει τὴν ψυχὴν πολυχρόνιον πνεῦμα.] Graviori vulnere, quod hic locus concepit, vehementior medicina adhibenda est. Censeo autem ita legendum esse: Ἐλεγε δὲ καὶ μετὰ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐπιδιαμένειν τὴν ψυχὴν cet. Mortem Stoici, praeunte Platone *Phaed.* p. 67. D., χωρισμὸν ψυχῆς ἀπὸ σώματος definierunt (cf. *Chrysipp.* ap. *Nemes.* De Nat. Hom. cap. 2. p. 81. ed. *Matth.*), cui animam superstitem fieri ita censebant, ut eandem immortalem esse praerent, sicut *Epiphanius* in seqq. docet. Vid. *Menag.* ad *Diog. Laërt.* VII. 157.

P. 504 (1090). καὶ τὸν κόσμον μύστας καὶ τοὺς κατόχους τῶν θεῶν τελευτᾶς ἔλεγε.] Ad integritatem sententiae nonnulla deesse videntur. Quo autem comparatio, praegressis verbis instituta, absolvatur, locum ita redintegrandum et emendandum censeo: καὶ τὸν κόσμον ἱερὸν (i. e. *templum*) καὶ τοὺς ἀνθρώπους μύστας καὶ τοὺς κατόχους τῶν θεῶν τελευτᾶς ἔλεγε. Conf. *Plutarch.* De Tranquill. Animi, cap. 20. et *Dio Chrysostr.* Orat. XII. p. 387. sq. ed. *Reisk.* T. I. qui ex Cleanthe hausisse videntur, quam nonnulla eorum propria sunt.

P. 504 (1090). Παναίτιος ὁ Ῥόδιος τὸν κόσμον ἔλεγεν ἀθάνατον καὶ ἀγήρω] Pro voce nihili ἀτήρω, quam codd. mss. uterque et ed. *Basil.* exhibent, *Petavius* ἀγήρω de suo dedit, sicut etiam *Ios. Scaliger* emendavit. Displicet ἄρρεπτον, quod *Cornarius* coniecisse videtur. Tu confer *Platonem* Polit. p. 273. E. ubi sermo de Deo mundum restaurante: ἀθάνατον αὐτὸν καὶ ἀγήρων ἀπεργάζεται. *Timae.* p. 83. A. ἀγήρων καὶ ἄνοσον αὐτὸν ἐτεκμήνατο (nim. Deum mundum). Scilicet *Panaetius*, spreto commento de mundi exustione, ad *Platonis* sententiam de mundi aeternitate rediit. Vid. *Proll.* Hist. Philos. Graeco-Rom. p. 393. supr.

P. 504 (1091). Ἐπίκουρος . . . οὐκ ἤρυστρα γυναίξιν συνῶν δημοσίᾳ ἀκολάστοις] Cum *Leontio* eum palam consuevisse, *Athenaeus* XIII. 6. p. 588. B. refert.

P. 506 (1091). μυριζόμενοι τε καὶ θελευόμενοι] De reponendo *θηλυκευόμενοι* monui ad T. I. p. 456 (648).

P. 506 (1092). κυρεῶν ἐκπώματι κατεσκευασμένος] *Legen-*

dam: ἐν ἐκπώματι vel ἐν πώματι. Rem quod attinet, vid. *Ruhnken. ad Homer. Hymn. in Cer. v. 211.*

P. 508 (1092). κατὰ τὰς ἐναγεῖς τῆς πανδήμου τῶν πεπλανημένων συνελεύσεως τελετᾶς, καὶ τῶν καταλιζόντων καὶ ὀργιούτων ἐμμανεῖς δὴθ' ἐν ἱεροφαντίας σχηματιζόντων] Πανδήμου συνελεύσεως τελετᾶς intellige *publici concubitus sacra*, in honorem Saturni celebrata ab hominibus perditis, quos ἐξώλεις post paulo vocat. Deinde, virgula transposita post ὄργ., verba τῶν πεπλανημένων — καὶ τῶν καταλιζόντων καὶ ὀργιούτων copulanda et ita emendanda sunt: — καὶ τῶν σκιταλιζόντων καὶ ὀργώντων Παταλιζόντων ex cod. Ien. recepit *Oehlerus*; ipse mavult παταλιζόντων, quod pro παταγόντων positum autumat. Παταλιζόντων codd. Rhedig. et Paris. Καταλιζόντων edd. Basil. et Petav., quae est depravata scriptura codicis Ien. Sed librariis fraudi fuit verbum rarissimum σκιταλιζειν, de quo vid. *Toup. Emend. in Suid. et Hesych. T. II. p. 172. sq.* qui id verbum restituit *Longo Pastor. Lib. III. p. 106. ed. Iungerm. (p. 88. Schaeff.)* πρὸς τε τὰ φιλήματα ὄργα καὶ πρὸς τὰς περιβολὰς ἐσκιτάλιζε (vulg. ἐσκυτάλιζε). Ὀργιούτων pessime vulgo, quod *Petavius* perperam vertit *orgia celebrantes*; neque ferri potest ὀργώντων, quod *Oehlerus* coniecit, quasi pro ὀργαζόντων id poneretur. Mea ex emendatione verbum ὄργῶν hoc loco non minus apte ponitur quam p. 508 (1093) in istis: Τὰς . . . Μεμφίτιδας Ἠλιοπολίτιδας ὀργώσας —, ubi neque ὀργώσας cum *Petavio* *orgia celebrantes* interpretaberis, neque de rescribendo ὀργώσας cogitabis. Tu vide *Ruhnken. ad Tim. p. 198. sq.* et confer *Longum l. c.*, ubi ὄργῶν et σκιταλιζειν pariter ac nostro loco copulantur.

P. 508 (1093). ἐμμανεῖς τε καὶ ἀφραίνοντες γελοιώμενοι [τ ε] Verbis ἀφραίνω et γελοιῶω in pedestrem orationem translatis κακοζηλία inest, quam notavi ad T. II. p. 652 (764).

P. 514 (1096). ἡ εὐφρασία ἡ πνέουσα τὴν κύπριν τῆς ἀμπέλου] Ex Cant. Cant. 1, 14. — *Petavii* coniecturam κύπρον, ex *Anaceph. p. 582 (152)* captam, merito respuit cl. editor, qui in *Anaceph. nostro* ex loco κύπρον reponi recte iubet. Vid. annot. in T. II. p. 186 (501).

P. 516 (1097). σκεύους ἀγισσύνης καὶ δικαιοσύνης] Ἁγισσύνης hoc loco et p. 520 (1100) *Petavius* male. Idem tamen ἀγισσύνης geminis locis in *Anaceph. p. 582 (153)*. Vid. annot. in T. II. p. 428 (635). Mox nonnisi μέση distinguendum ante verba: τὰ πάντα δὲ μὴ χρανθέντα cet., siquidem haec ex praegressis: τὰ πάντα τελείως ἔχων cet. suspensa sunt. Recte interpungitur in *Anaceph. p. 582 inf. (153)*.

P. 516 (1098). Ἐνταῦθα δὲ ἐν Χριστῷ ἰσχυροποιουμένων τῆς δυνάμεως τοῦ ἄρτου καὶ τῆς τοῦ ὕδατος ἰσχύος] Haec verba referuntur ad priora: πληρουμένου τοῦ ἐν τῷ προφήτῃ ῥητοῦ. Itaque μέσην pro τελείᾳ ante ἐνταῦθα ponē. *Petavius*, non contentus puncto, peius etiam rem gessit, quod intercapedinem orationis fecit. Haec de gemino loco in *Anaceph. p. 584 (154)* simul dicta accipito.

P. 518 (1098). διὰ τῆς . . . ὀνομασίας τῆς ἀγιστείας] Scribo: ἀγιστίας, coll. annot. in T. II. p. 698 (789). Mox ante verba: ἀνελθὼν ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου cet. μέση, non τελείᾳ distingue, siquidem haec ad supra dicta: ἐλθὼν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, referuntur. Idem valet de gemino loco in *Anaceph. p. 586 (154)*. Deinde συναλιφῆ ed. Basil. et Oehl. iuxta codd. mss.; συναλοιφῆ *Petavius* recte, atque ita *Oehlerus* in *Anac. p. 586 (154)* cum cod. Ien. et edd. Vid. annot. ad T. I. p. 154 (488) et infra ad p. 522 (1101).

P. 518 (1098). Καὶ ἐπιλεξάμενος μαθητὰς cet.] Haec non minus quam praegressa: ἀνελθὼν ... παρουσίας, ad initium periodi: Καὶ μετὰ ταῦτα ... συναεστράφη, referuntur. Itaque μέση pro τελείᾳ iterum ponatur. In Anaceph. p. 586 (154) recte distinguitur.

P. 520 (1099). Αὐτὸ τὸ σῶμα cet.] Intercapedinem orationis tolle et μέσην pro τελείᾳ ante αὐτὸ pone; continuantur enim supra dicta: αὐτὸ τὸ σῶμα πνευματικὸν ὑπάρξαν. Idem valet de gemino loco in Anaceph. p. 588 (155).

P. 520 (1100). τύπον ἤλων καὶ τόπον λόγῃς] Repone: τύπον λόγῃς, ut est in Anaceph. p. 588 (155). Vid. annot. in T. II. p. 352 (593).

P. 520 (1100). Τοῦτον ὄμου θεὸν ἔχουσα] Ὁμοῦ, ut est in Anac. p. 590 (156), recte Oehlerus in annot. Vid. annot. in T. III. p. 480 (1077).

P. 522 (1101). μὴ τις συναλιφῆ οὔσα ἢ θεότης] Συναλιφῆ ed. Basil. et Oehler. iuxta codd. mss.; συναλοφῆ Petavius recte, atque ita Oehlerus in Anac. p. 590 (157) cum libris mss. et edd. Vid. annot. ad p. 518 (1098).

P. 522 (1101). τοῦ ἀπὸ πολλοῦ τῶν αἰρέσεων τοῦ ἀποναρχήσαντος καὶ ἀποσυγχάνοντος] De reponendo ἀποσυγχάνοντος cl. editori adsentior. Vid. VV. DD. ad Phrynich. p. 226. ubi attende iocum in Grammatici verbis: Συγκαίνομαι: τῷ ὄντι ναυτίας ἄξιον τοῦνομα. Nauseantes enim συγκαίνεσθαι dicuntur. Conf. quae ap. Epiphani. insequuntur: ὡς ἀποπτύοντος δίκην καὶ ναυτιῶντος. Ceterum ἀποσυγκάινειν Lexicis adiciatur.

P. 526 (1103). ἡ ἀγία ἱερωσύνη] Ita Petavius iuxta ed. Basil. Quo magis mireris, eundem in seqq. ἱερωσύνην bis scripsisse pro genuino ἱερωσύνη, quod ed. Basil. exhibet. Tu vide annot. in T. II. p. 428 (635).

P. 528 (1104). κοπιάτα[] Scribe: κοπιάται, voce κοπιάτης a verbo κοπιᾶω repetita. Alioquin oportet scribatur κοπιασται, a verbo κοπιᾶζω deducta voce κοπιαστής, quae tamen non videtur in usu fuisse.

P. 530 (1106). ἀπὸ μηκόθεν] Scribendum: ἀπὸ μηκόθεν vel ἀπομήκοθεν, quod magis placet. Vid. annot. in T. II. p. 652 (764).

P. 530 (1106). Ἄλλοι δὲ οὐδὲ ὑποδέννυνται.] Barbarum ὑποδέννυνται ne in Epiphaniō quidem ferendum; repono: ὑποδέδενται.

P. 532 (1107). μετὰ πάσης πυκνότητος καὶ ἐκτεν[] Ἐκτενείας ed. Petav. recte. Vid. Lobeck. ad Phrynich. p. 311. Ἐκτενείας merus est iotacismus.

P. 542 (129). τετάρτῳ δὲ ὄντι κατὰ τὴν ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἀριθμοῦ ἀκολουθίαν] Ἀπ' ἀρχῆς pro vulg. ἀπαρχῆν recte Oehlerus. Brevius Epiphanius p. 572 (147) πέμπτῳ δὲ ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἀκολουθίας ὄντος. Alias apud eundem ἀπαρχῆς negligentius vulgari solet. Vid. annot. in T. III. p. 44 (881).

P. 544 (131). διὰ .. τῆς εἰδωλολατρίας] Εἰδωλολατρείας recte Petavius hoc loco et post paulo, ubi ed. Basil. iterum εἰδωλολατρίας. Idem iotacismus in ed. Basil. deprehenditur T. I. p. 44 (11). 64 (22). 68 (24. 25). 208 (105) et saepe alibi, ubi post Petavium εἰδωλολατρεῖα recte vulgatur. Idem tamen Petavius iotacismum in hac voce cum alibi, tum T. I. p. 16. 18. ed. Oehl. intactum reliquit.

P. 546 (132). Διῶρίζον δὲ ἅμα ἀπὸ σελήνης καὶ ἄνω ἀνάνατα λέγοντες, τὰ δὲ ὑποκάτω θνητά.] Legendum: Διῶρίζον δὲ ἅμα τὰ ἀπὸ σελήνης ἄνω cet. Vid. annot. in T. III. p. 496 (1087).

P. 546 (132). Σιωπῶν δὲ ὁ τούτων διδάσκαλος Πυθαγόρας

ἑαυτὸν θεὸν ὠνόμασε] *Accuratus Noster T. I. p. 20. Σιωπὴν δὲ ἄμα ἀσχεῖν ἐπὶ χρόνον πέντε ἐτῶν ἐδίδασκε· τὸ τελευταῖον δὲ ἑαυτὸν θεὸν ὠνόμασε. et T. III. p. 498 (1087). Ἐκέλευσε δὲ καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ σιωπᾶν ἐπὶ πενταετῇ χρόνον cet. Conf. Gregor. Nas. Or. XXVII. p. 494. D. Βάλλε μοι Πυθαγόρου τὴν σιωπὴν. et *Etiā Cret. Comment. col. 897. C. Plura videas ap. Menag. ad Diog. Laërt. VIII. 10.**

P. 546 (132). ἀλλὰ τοὺς θεύλοντας ταῖς βουλομέναις συνεῖναι] Ἄλλὰ τοὺς pro vulg. ἀλλ' αὐτοὺς cl. editor ex libris mss. reposuit. Vid. annot. in T. I. p. 392 (211).

P. 548 (134). σχήματα ἐθελοθρησκευτικὰ τῆς ἐνδυμενε(ας) Ἐθελοθρησκοτικὰ codd. mss. et ed. Basil.; Ἐθελοθρησκοτικὰ ed. Petav. Quod cl. *Oehlerus* recepit Ἐθελοθρησκευτικὰ, exstat ap. *Epirphan. T. I. p. 22. Vox a Lexicis abest. Deinde ἐνδυμενε(ας) pro ἐνδυμενε(ας) ap. Epirph. l. c., quod praestat. Vid. Phrymich. et Lobeck. p. 548.*

P. 558 (139). Ἐδεῖξε δὲ αἰσχροποιίαν, τὴν μίξιν μολυσμοῦ γυναικῶν ἀδιάφορον.] Hinc emendanda sunt ista T. I. p. 116 (52) Ἐδέδαξε δὲ αἰσχροποιίαν, μίξιν μολυσμοῦ, γυναικῶν ἀδιαφορίαν. quo loco cod. Vat. τὴν μίξιν, cod. Ven. ἀδιάφορον, nimirum virgula post μολυσμοῦ recte ommissa.

P. 560 (140). ταύτας ἐθύμ(ια καὶ προσεχύνει] Scribendum: ταύτας. Nam θυμᾶν τι dicitur, qui aliqua re ad suffitionem utitur. Nihil autem obstat, quominus προχυνεῖν cum tertio casu componatur. Vid. *Schlesner. Lex. in N. Test. T. II. p. 750.*

P. 562 (141). καὶ ὡς διὰ σωλήνης τὴν Μαρ(ίαν) πεπερακέναι] De verbis τὴν Μαρ(ίαν) in τῆς Μαρ(ίας) mutandis monui ad T. I. p. 312 (167). Praepositio non repetita neminem Graece doctum morabitur. Videsis *Matthias. Gr. Gr. Ampl. §. 595. 4.*

P. 582 (152). ἡ εὐφρασία ἡ πνέουσα τὸν κύπρον τῆς ἀμπέλου] De voce κύπρον in κύπριν mutanda vid. annot. in T. III. p. 514 (1096).

P. 584 (153). ἀνδρωθεῖς τῇ ἡλικίᾳ] Ἄδρωνθεῖς p. 516 (1097). Vid. annot. in T. I. p. 202 (102).

P. 584 (154). — Ἐνταῦθα δὲ ἰσχυροποτουμένων cet.] De corrigenda interpunctione vidimus ad T. III. p. 516 (1098). Mox ante verba καὶ βρώσις cet. et καὶ οὐχ ἴνα cet. non nisi virgula interpungatur, uti fit p. 516. 518 (1098). Deinde ante verba ἀνελεῖν ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου cet. μέσην pro τελείᾳ poni iussi ad p. 518 (1098).

P. 584 (154). διὰ τῆς .. ὀνομασίας τῆς ἀγ(ια)στε(ας) Scriptura ἀγ(ια)στ(ε)ας hoc loco non magis recte habet, quam p. 518 (1098) ubi vid. annotata.

P. 586 (154). ἴνα μὴ συναλοιοφῇ ἡ τριάς νομισθῆ] De scriptura συναλοιοφῇ vid. annot. ad p. 518 (1098).

P. 586 (154). — Ὁ ὑπὲρ ἡμῶν τὸ πάθος ὑπομενε(ας) cet.] Pro τελείᾳ pone μέσην, sicut recte distinguitur p. 518 (1099)

P. 588 (155). — Αὐτὸ τὸ σῶμα cet.] Vid. annot. ad p. 520 (1099).

P. 588 (156). σὺν .. πάσῃ τῇ ἀνθρώποτι] Pro ἀνθρώποτι *Pe-tavius* de suo dedit ἐνανθρωπήσει, respiciens, opinor, supra dicta p. 586 (154) ἐν τῇ τελείᾳ ἐνανθρωπήσει. Tu vide annot. in T. III. p. 88 (155).

P. 588 (156). ὡς καὶ τὰ ἡμῶν σώματα μέλλει. —.] Pro vulg. μέλη cl. *Oehlerus* μέλλει ex Panar. p. 520 (1100) optimo iure reposuit. Sed restat, ut indidem ἐγείρεσθαι pro ἐγείρονται ter deinceps rescribatur, μέση post μέλλει sublata.

Corrigenda.

Tom. II. P. I, p. 653. in Addendis lin. 24. pro *ferrī non posset corr. pati non posset.*

Tom. II. P. I, p. 777. lin. ult. ante verba P. 2. exciderunt verba T. I. P. II.

Tom. II. P. II, p. 10, lin. 21. Scribe *δυνάμεις* pro *δυν' μεις*.

Tom. II. P. II, p. 10, l. 10. ante fin. Scribe *Thomasius* pro *Thomasium*.

Tom. II. P. II, p. 18, l. 3. Scribe *Daniel* pro *Daniel*.

Tom. II. P. II, p. 22, l. 7. Scribe *iste* pro *ille*.

Tom. II. P. II, p. 43, l. 15. ante *facis* adde *similitudine*.

Tom. II. P. II, p. 46, l. 10. ante fin. Dele *et*.

Tom. II. P. II, p. 47, l. 1. Scribe *ὑπόμνησιν* pro *ὑπόμνησιν*.

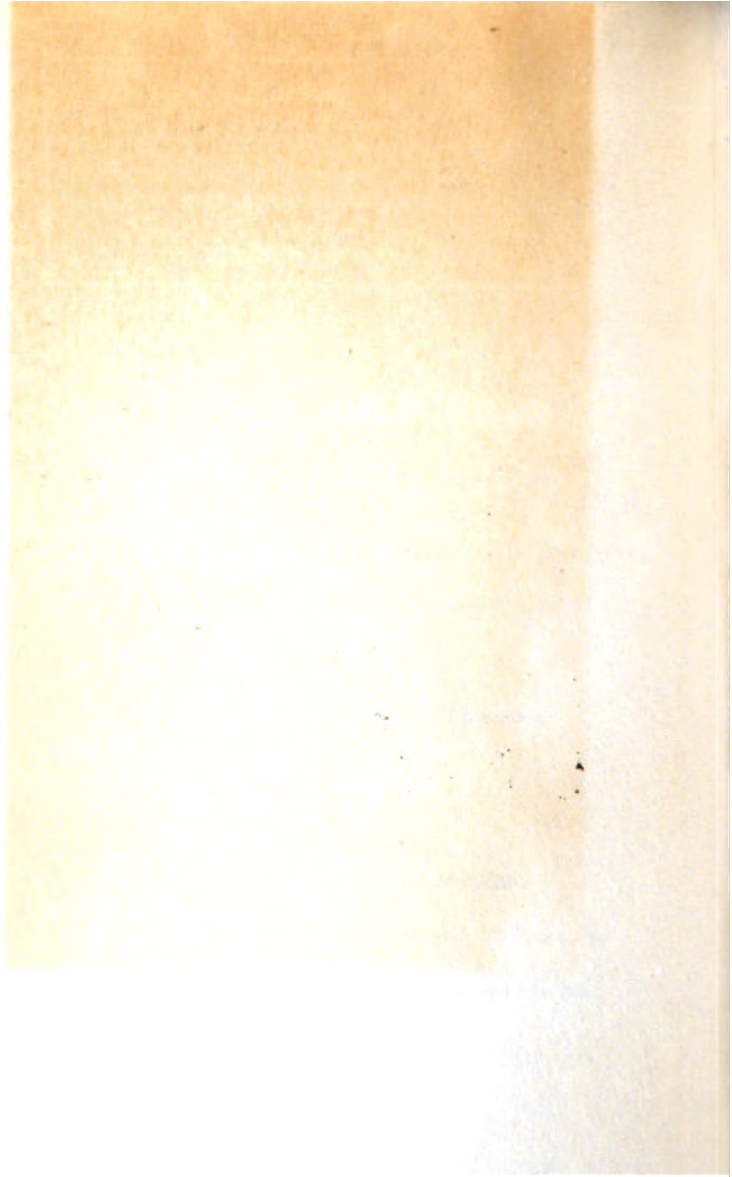
Tom. II. P. II, p. 47, l. 30. 31. Post *Noster* adde *non item Methodius*.

Tom. II. P. II, p. 54, l. 8. Scribe *ἴσον* pro *ἴσων*.

Tom. II. P. II, p. 55, l. 11. ante fin. Scribe *οὕτω* pro *priore οὕτως*, et *οὕτως* pro *οὕτω*.

Tom. II. P. II, p. 56, l. 23. Scribe *ἀναβιώσκεισθαι* pro *ἠναβιώσκεισθαι*.

Tom. II. P. II, p. 70, l. 10. ante fin. Scribe *καθὸ* pro *καθά*.

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

3252603

MAR 08 71 H

CANCELLED

CANCELLED
STUDY
CHARGE

2044 105 518 302